ZAGREB

1941
1942

NEDOSTAJU STRANICE 83-84 ZA 1941. GODINU
NEDOSTAJU STRANICE 49-50 ZA 1942. GODINU

ZAGREB

REVIJA DRUŠTVA ZAGREBČANA
BROJ 1-2 * GOD. IX. * SIJEČANJ-VELJAČA 1941.

Prof. dr. Eugen Sladović: (Nastavak*)

SREDNJI STALEŽ, NJEGOVO ZNAČENJE, KULTURNA I SOCIJALNA VAŽNOST SA STAJALIŠTA KOMUNALNE POLITIKE

(b) Staleži su duhovno orijentirani. Historija pokazuje, da se staleži nijesu razvijali (nastali) radi tlačenja, tuđeg iskorišćavanja ni borbe, nego organički.[167]) Unutar toga socijalnog kruga postepeno se formira srednji stalež, koji prema sadanjem shvaćanju uključuje u sebi one slojeve naroda, koji se u društvenom smislu nalaze između visokih i niskih skupina, odnosno između bogatih i siromašnih, a bazira na zdravim i naprednim obiteljima. Srednji stalež prema tome tvori granični socijalni sloj, čije političko i privredno formiranje nije ni danas dovršeno, ali usprkos toga utječe po svojim pripadnicima na tečaj socijalnoga, kulturnog, političkog i privrednog života naroda.[168]) Njegov razvitak može se pratiti historički. Taj historijat pokazuje jake tendencije njegove postepene afirmacije kod sviju evropskih naroda, koje u novije vrijeme pokazuju znatne uspjehe u vezi s pokretom srednjeg staleža i njegovim ustavnim priznanjem.

U ovom kratkom prikazu ne mogu se iznijeti mnogobrojni primjeri iz historije srednjega i novog vijeka. Dovoljno je za svrhe ovog prikaza istaknuti glavnije momente.

U samostalnoj hrvatskoj državi za vrijeme vladara domaće dinastije odgovarali su društveni odnosi duhu svog vremena[169]) uz određene vlastite hrvatske socijalne elemente, od kojih su mnoge Hrvati donijeli u svoju novu domovinu iz svojih prijašnjih postojbina. Historija Dalmacije, koja

*) Vidi godište VIII.

[167]) Othmar Spann: Klasse und Stand (Handwörterbuch der Staatswissenschaften. Herausgegeben von Dr Ludwig Elster, Dr Adolf Weber und Dr Friedrich Wiese. Vierte Auflage. IV. Band. Jena. 1923, str. 692—705).

[168]) Der Grosse Herder Nachschlagewerk für Wissen und Leben. Vierte Auflage. Freiburg I. Br. 1934, str. 506.

[169]) Dr Milivoj Maurović: Opća pravna povijest. Dio I. Zagreb. Str. 109. i sl.

predstavlja koljevku hrvatske državnosti, dijeli se nakon doseljenja Hrvata u više velikih perioda (vrijeme hrvatskih narodnih vladara, vrijeme slobodnih gradskih općina, vrijeme mletačkog gospodstva).[170])

U samostalnoj hrvatskoj državi bilo je društvo sastavljeno od slobodnih i neslobodnih ljudi. Neslobodni ljudi (servi, ancillae) nalazili su se u primorskim gradovima i na plemićkim i crkvenim posjedima. Slobodni ljudi dijelili su se u seljake, građane i plemiće. Seljaci uživali su u staroj hrvatskoj državi posve slobodno vlasništvo zemljišta s kojim su po volji mogli raspolagati, a pored toga bili su slobodni državljani i ravnopravni sa plemićima i građanima. Građanstvo dijelilo se u dva razreda, i to u gradske plemiće, čije su se tradicije gubile u rimska vremena i u obične neplemenite građane. Plemstvo je također bilo dvojako, i to više i niže; u više plemstvo spadali su ban, župani i dvorski dostojanstvenici, a svi ostali sačinjavali su niže plemstvo. No objema skupinama plemića bio je osnov zadružni dom, jer se hrvatsko plemstvo razvilo od plemenskih poglavara i starješina, koji su sastavljali pratnju hrvatskih vladara i obnašali glavne državne službe, a s voljom naroda mogli su postati i vladari (na pr. Branimir, Slavac, Zvonimir)[171]) — U vrijeme slobodnih gradskih općina razvija se život i blagostanje. U njima se formira gradski svijet »građana«, koji ljubomorno čuva svoje sloboštine. To potvrđuje mnogobrojna pravna vrela, koja su sačuvana u formi statuta autonomnih gradova.[172]) Dok je u vrijeme hrvatskih narodnih vladara seljak bio slobodan vlasnik svoje zemlje i ravan građanu i plemiću, uništio je taj socijalni ustav feudalni sistem, koji se nakon izumrća dinastije razvija u Hrvatskoj prema ugledu u zapadnoj Europi.[173]) Prema feudalnom sistemu izgubili su seljaci svoju slobodu i vlasništvo nad zemljom, postali su kmetovi višega i nižeg plemstva i ostali u tome socijalno i politički nepovoljnom stanju sve do sredine XIX. stoljeća ,kad se pod utjecajem slobodarskih ideja postepeno pristupilo raskidanju feudalnih odnosa. Pri tome je vrlo važna seljačka buna pod Matijom Gupcem, koja je visoko ponijela barjak slobode i pravice, a prethodila je po svojim načelima i zahtjevima velikoj francuskoj revoluciji. Prilike i shvaćanja toga vremena bile su jače. Hrvatska seljačka buna nije uspjela, ali nikad nije zamrla ideja

[170]) Ljubo Karaman: Umjetnost u Dalmaciji. XV. i XVI. vijek. Zagreb. 1938, str. 5.

[171]) Ferdo Šišić: Pregled povijesti hrvatskog naroda od najstarijeg vremena do 1 decembra 1918. Prva knjiga. Zagreb. 1920, str. 138—139.

[172]) Dr Marko Kostrenčić: Hrvatska pravna povijest. Zagreb. Str. 227 i sl. — Dr I. Strohal: Pravna povijest dalmatinskih gradova. Zagreb. 1913. — Dr I. Strohal: Statuti primorskih gradova i općina. Zagreb. 1911.

[173]) Aereboe Friedrich: Agrarpolitik. Ein Lehrbuch. Berlin. 1928, str. 151. — Dr Mijo Mirković: Agrarna politika. Beograd. 1940, str. 72—83. — Dr A. Mitrović: Feudalno pravo u Dalmaciji (Mjesečnik pravničkog društva. Zagreb. Godine XXXIV—1908, str. 401).

slobode, koja ju je nosila. No prilike su se kasnije promijenile. Oko godine 1848. bilo je hrvatsko građanstvo na strani plemstva i svećenstva u pitanjima, koja su pretstavljala životne interese hrvatskog seljaštva (ukinuće feudalnog ustava), dok je primjerice u francuskoj revoluciji upravo građanstvo uz pomoć seljaštva slomilo feudalni poredak. Na to je utjecalo mnogo različitih momenata.[174])

U zapadnoj Europi opstoji od početka srednjeg vijeka dalje najprije plemstvo i svećenstvo, a kasnije i seljaštvo, koji svi pretstavljaju poseban stalež sa značajním svojstvima i posebnim funkcijama.[175]) Plemstvo brine se u prvom redu za društveno-političku stranu kulture putem borba, uprave, organizacije i reprezentacije; odnosi borbe i moći pretstavljaju domenu specijalnih krijeposti gospodskog života i istodobnu sposobnost vladanja i podređivanja. Svećenički stalež skrbi za duhovne, a seljaštvo za privredne interese. K tome je kasnije pridošlo građanstvo. U opreci prema starijim staležima građanstvo sastavljeno je od nejednakih sastavnih dijelova tako, da u njemu nije uključeno jedinstvo njegovih funkcija, nego se u različitim njegovim sastavnim dijelovima ponavljaju pomenute tri osnovne funkcije: činovništvo priklanja se političko-društvenom životu, krugovi inteligencije duhovnom životu, a privredno-tečevni krugovi privrednom životu. U svom daljem razvitku postaje građanstvo — u opreci naprama konzervativnom shvaćanju ostalih staleža — nosioc dalekosežnog individualizma, koji oslobađa pojedince od tiranije tradicije na teoretskom i praktičnom području (antitradicijonalizam i racijonalizam), i reprezentant liberalnih tendencija. No kod toga može se uvijek razlikovati duhovne i privredne tendencije od kojih činovništvo i inteligencija zastupa više duhovne, a tečevno-privredni društveni krugovi privredne interese.

Vierkandt[176]) drži, da je do godine 1800 u zapadnoj Europi opstojalo staleško društvo, koje u to vrijeme počima nadomještavati društveno slojevanje prema klasama. Staleško društvo opstoji apriorno svagdje, gdje prvobitnu zadružnu organizaciju nadomješćuje ogranizacija vlasti t. j. država sa svojim klasama. Za to smatra staležima društvene skupine određenog plemena ili naroda, koji su međusobno odijeljeni običajima, pravom i načinom mišljenja. Između plemena i staleža opstoje neke sličnosti, a i pojedini staleži pokazuju crte skupne kulture plemena ili naroda s nekim osobitostima (poput dialekata u jeziku). Na tome bazira unutarnje odjeljenje, koje opstoji između pojedinih staleža, a uzrokuje napetosti i sukobe. Bitna zajednička podloga staleža upućuje na zajedničku kulturu, zajednicu

[174]) Dinko Tomašić: Politički razvitak Hrvata. Zagreb. 1938, str. 64 i sl.

[175]) Josef Kohler: Lehrbuch der Rechtsphilosophie. Dritte Auflage. Herausgegeben von Dr Arthur Kohler. Berlin-Grunewald. 1923, str. 115.

[176]) Alfred Vierkandt: Gesellschaftslehre. Stuttgart. 1928, str. 456—457.

sudbine, borbe, nevolja i triumfa, a to formira zajednicu i osjećaj solidarnosti u dobru i zlu.

Na noviji razvitak utjecala je u znatnoj mjeri velika francuska revolucija sa svojim geslima slobode, bratstva i jednakosti.[177]) Francuska revolucija (1789) oduzela je plemstvu njegove privilegije i istovremeno izdigla građanstvo (burgeoisie). Sve do godine 1789 bio je francuski ustav monarhistički; na čelu države nalazio se apsolutni monarh s neograničenom vladalačkom moći, koji je naglašavao da suverenitet pripada osobi vladara, koji je vršio zakonodavnu i upravnu vlast. Otpisi vladara dobivali su svoju zakonsku važnost tek nakon što su bili registrirani od sudova (parlaments), ali ako su ovi uskraćivali provedbu registracije, mogao ih je vladar na to prisiliti kraljevskom parlamentarnom sjednicom (lit de justice) ili kabinetskom odredbom (lettres de jusison). Narod bio je podijeljen u tri staleža (svećenstvo, plemstvo t. j. lica, »koja su si dala samo toliko truda da su se rodila«, i treći stalež »koji nije bio ništa, koji je trebao postati sve i koji je htio postati nešto«). Državna podavanja bila su vrlo velika, a od toga je plaćao najveći dio srednje situirani sloj pučanstva (tiers état)[178]). U francuskoj revoluciji pripada srednjem staležu (tiers état) bitan značaj u prvom redu kod stvaranja »Droits de l'homme et du citoyen«, a kasnije (1791) i samog državnog ustava.[179]) Čitav kompleks pitanja franc. revolucije zapravo se tumačio kao zahtjev, da se »trećem staležu«, — koji prema riječima Sieyès-a zapravo sačinjava i tvori državu, — osigura dovoljan utjecaj i saradnja kod vodstva države. U kasnijem vremenu jakobinstva bio je srednji stalež potisnut, dok ga je apsolutna vladavina Napoleona politički posve zbrisala. No među trajne tečevine francuske revolucije spada svakako činjenica, da je ustanovljen državnopravni položaj srednjeg staleža, koji od tog vremena nastupa naprama državnim poglavarstvenim organima sa svojim vlastitim zapisanim subjektivnim pravima.

Švicarska predstavlja idealnu demokraciju, koja se razvila posve originarno.[180]) U njoj se razvio snažan i zdrav srednji stalež, koji danas pretstavlja izjednačujući socijalni elemenat. Kad je potisnut gradski patricijat, utjelovljuje srednji stalež biće švicarske demokracije, a osigurava i omogućuje selekciju i razvitak najsposobnijih. Za to primjerice Švicarska federativna republika ne pozna proletarijat u pogibeljnom i revolucijonarnom smislu kao ni neplodni visokokapitalistički gornji socijalni sloj trutova, a postojeći srednji stalež svakovremeno pazi da se takvi društveni slojevi ne razviju i ne postanu pogibeljni društvenom i političkom miru. Savezna švicarska demokratska republika i srednji stalež pretstavljaju dva usko povezana i neodjeljiva pojam, koja spajaju u sebi švicarsku prošlost, sadašnjost i budućnost.

U Austriji[181]) priznata su subjektivna čovječja i građanska prava ustavom. U Pruskoj nijesu bez daljega recipirane tečevine velike franc. revolucije.[182]) No uza sve to pretstavljala je regulacija gradova izvršena po Frh. von Stein-u veliki pokušaj, da se građanstvu pribavi utjecajni položaj u gradovima, a po tome i u čitavoj državi. U revoluciji od godine 1848 dominira ista politička ideja. Građanstvo nastoji zadobiti svoj utjecaj na vodstvo državnih poslova nasuprot apsolutne monarhije. Za to se nalaze i u pruskim ustavima od godine 1848, odnosno 1850 takvi momenti. T. zv. »die Rechte der Preussen« izrađena su gotovo u cijelosti prema pomenutim Droits de l'homme et du citoyen, a to isto vrijedi i za osnovna prava Prusa, koja je zaključila frankfurtska Pavlova crkva. U svim tim pojavama prevalira jedna ista misao, koja traži da se isključi preveliki utjecaj državne vlasti na privatni i poslovni život građanstva i da se ovome stvori (osigura) određena slobodna sfera. Postavljena su mnogobrojna osnova prava (kao primjerice sloboda osobe, vjere i vlasništva). Građanstvo prima bez prigovora i bez bojazni klauzulu, kojom se ta slobodnjačka prava ograničuju »prema zakonu«, jer je državnim ustavom steklo mogućnost utjecaja na zakonodavstvo tako, da je od tog vremena sam građanin suodlučivao, da li je određeni zahvat u pomenutu slobodnjačku sferu dozvoljen ili ne. Zbog toga mnogi državno-pravni teoretičari naglašuju, da je svim osnovnim pravima od godine 1848 u bitnosti bila svrha, da zaštite građanski srednji stalež.[183])

U opreci naprama njemačkoj revoluciji od godine 1848 bila je revolucija u godini 1918 posve socijalnog značaja. Prvi proglas vijeća narodnih povjerenika od 12. XI. 1918[184]) počima riječima: »Vlada, koja je proizašla

177) Dr H. Planitz: Zur Ideengeschichte der Grundrechte. (Die Grundrechte und Grundpflichten der Reichsverfassung. Dritter Band. Berlin. 1930, str. 597 i sl.)

178) André Lebon: Das Verfassungsrecht der französischen Republik. Tübingen. 1909, str. 1. i sl.

179) E. Spektorskij: Zgodovina socijalne filozofije. Zvezek I. Od staregga veka do XIX. stoletja. Ljubljana. 1932, str. 247 i sl. — Ch. Beudant: Le droit individuel et l'État. Paris. 1920. — M. L. Kostić: Postanak subjektivnih javnih prava (Branič: Organ advokatske komore. Beograd. Godina XXIII, 1935, broj 5, str. 222). — Dr G. Jellinek: System der subjektivnih öffentlichen Rechte. Tübingen. 1919.

180) Georg Krause-Hagenburg: Die schweizeirische Eidgenossenschaft. Ein Stück Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft. Berlin. 1933, str. 15 i sl. — Oskar Bauernhofer: Eidgenossenschaft. Selbstbehauptung, Bewährung und Einsiedeln. Köln. 1939. str. 98 i sl. — Dr Erwin Ruck: Schweizerisches Staatsrecht. Zürich. Str. 20 i sl.

181) Hanel: Bürgerstand und Bauernstand (Oesterreichisches Staatswörterbuch. Handbuch des gesamten österreichischen öffentlichen Rechtes. Hereusgegeben von Dr Ernst Mischler und Josef Ulbrich. Erster Band. Wien. 1895. str. 223—227).

182) Hugo Preuss: Staat. Recht und Freiheit. Aus 40 Jahren deutscher Politik und Geschichte. Tübingen. 1926, str. 25. i sl.

183) Dr Bredt: Mittelstand (Die Grundrechte und Grundpflichten der Reichsverfassung. Kommentar zum zweiten Teil der Reichsverfassung. Dritter Band. Berlin. 1930, str. 516).

184) EGB 1 str. 1303.

iz revolucije, i čije je političko vodstvo posve socijalističko, postavila si je za zadaću, da oživotvori socijalistički program«. Time je pokročen posve drugi idejni pravac. Trebalo je riješiti dva osnovna pitanja, i to pitanje državne forme i pitanje sadržaja državne ideje.[185]) U Weimaru riješeno je pitanje državne forme tako, da je odabrana republika, dok je u pitanju sadržaja državne ideje odabran srednji put. Građanska državna ideja od godine 1848 nije se u novim prilikama mogla u cijelosti zadržati zbog duha novog vremena, ali s druge strane narodni sabor (Nationalversammlung) nije bio sastavljen tako, da bi se mogla potpuno oživotvoriti socijalistička ideja. Za to građanska osnovna prava i dužnosti weimarskog ustava pretstavljaju posredovni srednji put, po kojemu dalekosežno uvažuju socijalne (dakle ne: socijalističke) ideje, ali se pri tome ne potiskuju potpuno ni građanske ideje.

U njemačkom weimarskom ustavu u velikoj mjeri je uvažen položaj činovnika, radnika i namještenika, jer pretstavljaju staleže, u čiju korist nastupa socijalna ideja. Privredno preduzetništvo spominje se nuždom prilika, jer pretstavlja suprotni pol u radničkoj politici, dok na srednji stalež nitko nije mislio u momentu, kad se stvarao nacrt toga ustava. Tek ustavni odbor weimarskoga narodnog sabora potiče to pitanje i tako dolazi do usvojenja poznatog art. 164 koji je prihvaćen (usprkos znatne opozicije) tek s neznatnom većinom.

Prema odredbi art. 164 njem. weimarskog ustava od 11. IX. 1919: »Der selbständige Mittelstand in Landwirtschaft, Gewerbe und Handel ist in Gesetzgebung und Verwaltung zu fördern und gegen Ueberlastung und Aufsaugunug zu schützen«.[186]) Ova ustavna odredba zauzima u pomenutom ustavu izuzetan položaj. Njemačka revolucija od godine 1918 nije bila liberalna, nego socijalna, a srednji stalež nije u njoj vršio ulogu vodećeg elementa. O tome nema sumnje da su mnogi tadanji pripadnici srednjeg staleža pozdravili i pomagali novo ustavno uređenje, ali nijesu kod toga pokazivali nikakav staleški interes. Radi toga a priori nije predležao nikakav razlog da se u ustavnoj listini uzakone pitanja srednjeg staleža, a to je učinjeno, kad se opazilo, da je srednji stalež u velikoj mjeri interesiran na ustavu, i ako je njegov odnosni interes bio više negativan, nego pozitivan.

Odredba art. 164 weimar. ustava pretstavlja po tome most naprama shvaćanjima starih vremena, jer su i »starome« zadržana njegova prava. No pravno i praktično značenje ove ustavne odredbe vrlo je neznatno, jer ne ustanovljuje zapravo nikakva subjektivna prava, tako, da joj pripada samo programatički značaj. Smatralo se, da ta ustavna odredba uključuje ipak zahtjev, da se svaki pojedini zakon prije uzakonjenja mora ispitati sa stajališta, da li sadrži sve što je podesno za čuvanje i unapređenje srednjeg staleža, odnosno sve što otklanja njegovo preopterećenje i iskorišćavanje (na pr. putem robnih kuća, konzumnih društava i sl.).

[185]) Dr Fritz Stier-Somlo: Die Verfassung des Deutschen Reiches vom 11. August 1919. Ein systematischer Ueberblick. Bonn. 1910, str. 1. i sl.

[186]) Dr Karl Zuchardt: Moderne Staatsverfassungen, ihr Wortlaut und ihre Wesen. Leipzig. 1919. Anhang. str. 29.

Pokret srednjeg staleža je činjenica, koja se u posljednje vrijeme sve jače zapaža u svim evropskim državama.

U literaturi promatra se često problem evropskoga srednjeg staleža sa stajališta privrednih i državno-političkih prilika, koje vladaju u vlastitoj državi. To je razlog zašto se prigodomice ne dolazi do objektivnog prosuđivanja stanja i pokreta srednjeg staleža uopće. Često puta susreće se promatranje prilika srednjeg staleža u velikim evropskim državama, a izostavlja njihovo prosuđivanje u malim (manjim) evropskim državama. Zbog toga nije realno opravdan ni objektivno ispravan zaključak, da se srednji stalež u Evropi nalazi u propadanju i postepenom izumiranju, a najmanje se to može ustvrditi za male evropske države.

(Nastavit će se)

Piše: VIKTOR KUČINIĆ

(Nastavak)

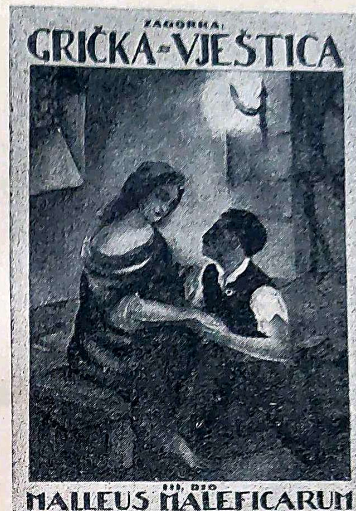
Broj 212—215. Godina 1743.

GRIČKA VJEŠTICA

U ovom se poglavlju čitatelj upoznaje s vješticom Baricom Cindek, lijepom i bogatom gornjogradskom pekaricom i s Lackom Salejom, gričkim notarom, koji zbog neuslišane ljubavi postaje Baričin krvni neprijatelj i kao vješticu zatvara je u kulu na Dvercima.

KRATAK OSVRT NA ISTOIMENI ROMAN OD ZAGORKE:

Proučavajući našu i stranu literaturu o progonima vještica, pročitao sam i »Malleus Maleficarum«, treći dio Zagorkine »Gričke vještice«. Priznajem, da sam se čitajući ovo djelo neobično iznenadio nad vještinom, s kojom gospođa Marija Jurić-Zagorka piše o ovom tragičnom razdoblju ljudske povjesnice, u kojem su se zbivali progoni vještica. Zagorka — prije nego se laća pisanja svoga romana — dobro proučava potrebni povjesni materijal i prema tome nepravdu joj čine oni, koji na njezina djela gledaju s visokog literarnog pijedestala i njezine romane prezirno guraju među

sajmišnu literaturu. Zagorka je svoju »Gričku vješticu« obradila na temelju krvavih sudbenih ljetopisa staroga Zagreba i to još u ono doba, kada se kod nas slabo što znalo o proganjanju vještica, i kad su dapače neki naučenjaci tvrdili, da takovih progona u Zagrebu i nije bilo.

Međutim danas možemo mirne duše reći : Zagorkina djela, koja naša publika toliko voli, osebujna su vrsta historičkih romana — isprepletena s interesantnima, a često i fantastičnim dogodovštinama, koje nikada nisu na uštrb povijesnice, već je dapače populariziraju i u onim krugovima, koji su inače potpuno nehajni spram važnih zbivanja ne samo hrvatske već i opće prošlosti.

Čudnovati popis osoba iz sudbene parnice dignute protiv vještice Barice Cindek, gričke purgerice, hljebarke i kapetanice coperničkog ceha na Griču.

Sudbeni proces protiv zagrebačke građanke i pekarice Barice Cindek zvane Jurković, udate Benšek, jedan je od najzanimljivijih procesa, koji su se ikada u Zagrebu vodili i to ne samo zbog svoje dugotrajnosti i opširnoga optužnog materijala, već i zbog velikog broja osoba, nekih i veoma uglednih, koje u toj parnici sudjeluju. Da dobijemo bar približnu sliku o značajnosti ove vještičke parnice, donašamo popis lica, koja su s tom parnicom bilo u izravnoj bilo u neizravnoj vezi:

Vrag Zylnjak, ka je pri galgah na Verhovcu
Barica Cindek, kramarica, hlebarka i kapetanica coperničkog ceha na Griču
Helena Ptiček, perva zežgana copernica
Mara Dedovka, druga zežgana copernica
Helena Krajnica, tretja zežgana copernica
Barbara Piszk-Mihanovich, copernica vu vuze (u zatvoru)
Tišljarica Dorica, copernica ka je na Klek letila
Dorica Karvanchich, copernica vu vuze
Adam Sulich, gumbar i copernjak
Blaž Benšek, pokojni muž copernice Barbare Piszk
Franjo Piszk, muž copernice Barbare Piszk
Katarina Mihanovich, sestra copernice Barbare Piszk
Gospon barun Orsich
» Babočaj-Cheh, vicesudec kaptolomski

Stefan pl. Turkovich, špan kaptolomski
Benko Krachich, procurator Cindekovice
Pater Juraj Mulih, Isusovac i horvatski literat
Pater Josef Smole, Isusovac, coperniški spovednik
Pater Tadeus, Kapucin
Jedan pajdaš patra Smoleja

Gospon Raffay	suci i senatori
» Gaal	
» Gregurich	
» Dergh	
» Krajachich	
» Dragovanich	
» Radichevich	
» Hohenebner	
» Balogh	

Lacko Szale, zagrebečki notar
Gospa Szale, negva tovarušica
Andreas Szale, pokojni sudec grički
Andreas Palchich, grički purger
Gospon Menhard, zidarski mešter i arhitekt zagrebečki
Gospa Ana, žena arhitekta Menharda
Josef Kerchelich, dijak notara Szaleja
Franz, dijak kramerice Barice Cindek
Katarina Sulich, žena gumbara i copernjaka Adama
Georg Santich, detić i mehaniker
Juditha Bedekovich, majka gumbara Adama
Joann Supancsics, zagrebečkega turna na Dvercah čuvar
Susana Supancsics, negva hižna tovarušica
Susanino zacoprano dete
Georg Dobrilovich, užar i purger zagrebečki
Petrica Rudich, mali kramer, purger i assessor grički
Andreas Krainer, grički kramer

Martin Burich	purgeri kaptolomski
Janko Missich	
Mihailo Martich	
Ančica Penezich, hižarica	pajdašice copernice Cindek
Barbara Lovrenčić, hižarica	

Jančica Petrešić, zidarica
Theresia Hervoy, hižna tovarušica kramara Hervoya
Ana Marija Czore, cimermajstorica i pupkorezatelica
Andreas Purgarich, campanista sv. Marka
Pokojni purger Martin Delač
Gospon kapetan grički
Gospon henkar grički
Fabian, desetnik varoški
Jeden satrap
Jeden grabant
Barbara Pugyark, hižarica kramara Stefinicha
Jedna baba s nožem aliti z ražnjem
Jankec, grički barber

★

Dakle mnogobrojan, raznolik i upravo fantastičan ljudski materijal za pripovijedača ili dramatičara. Pred našim se očima redaju: vještice i vješci, suci i senatori, notari i advokati, Isusovci i Kapucini, grofovi i plemići; purgeri, dijaki, meštri, kramari, hižne tovarušice i babe; kastelan, špan, arhitekt; zvonar, barbir, šegrt, mehaniker, zacoprano dijete i konačno sam paklenski vrag. Nikakova li dakle čuda, da spretni i daroviti pisac, kao što je Zagorka, poseže u ovu tajanstvenu ljudsku skupinu i uzima iz nje najzanimljivija lica: Baricu Cindek, kapetanicu vještičkoga ceha, Doricu Karvančić, vješticu, Adama Sulića, gumbara i vješca, patra Smoleja, ispovjednika vještičkoga, gospodina Krajačića, suca, gospodina Saleja, notara, Andriju Palčića, kramara i baruna Oršića — i daje im u svome romanu uz kontesu Neru i heroja Sinišu glavne uloge.

Ljubavnik zagrebačkih vještica

Barica Cindek, zavodljiva hljebarka.

Iz sudbenog protokola ove vještičke parnice, kojeg je objelodanio pokojni Ivan pl. Bojničić, vidljivo je, da je mlada hljebarka i kra-

marica Barica Cindek bila lijepa, živahna, koketna i energična žena. A usto je udovica i dobro situirana! Ne čudimo se, što za njom luduju mnogi muškarci ne samo s Griča već i s Kaptola. Što više: njezina je ljepota kriva, da je strpana u tamnicu gradske kule na Dvercima i proglašena vješticom. Gdjekoji zaljubljeni ali odbijeni udvarač, ranjena srca i osramoćena lica — širi iz osvete o njoj lažne glasine: da je coprnica, da noću leti na Klek, da je kapetanica coprničkoga ceha i ljubavnica samoga vraga.

Priprema za lijet na Klek

Uz ove odbijene i prezrene udvarače — teško optužiše Cindekicu i njezini trgovački takmaci: kramari i pekari. Jer gdje se je god na sajmu pojavila lijepa Barica sa svojim šatorom točeći staro vino i ljutu rakiju i prodavajući mirisavi tečni kruh — muškarci su grnuli pod njezin šator, trošili jestvine i pića i ne pitajući za cijenu. Pa i kako! Kad je lijepa Barica toli zamamljiva! Sasma razumljivo, da su ostali kramari i pekari gledali prijekim okom na dobre poslove Baričine i u srcima počeo im se rađati konkurentski jal, koji dolazi i do jakoga izražaja u drugoj vještičkoj parnici dignutoj protiv Barice Cindek na Griču u mjesecu rujnu 1743 godine.

Vještice optužuju Baricu Cindek.

Već 1742 godine ime Barice Cindek češće se spominje u analima vještačkih procesa u Zagrebu. Gdjekoja optužena žena nabrajajući članice »coprničkoga ceha« spotiče se i o njezino ime, dok konačno ovo klevetanje početkom 1743 godine ne zahvaća dublje korijenje. Neprijatelji lijepe Barice, kojih je na Griču bio lijepi broj a na čelu im gradski notar Ladislav Sale, prvi činovnik magistrata, razapeli su svoje mreže ne samo po Griču već i po Kaptolu, samo da se Cindekice što prije riješe. Zašto li je grički notar, koji u ovoj parnici igra veliku ulogu i s čijim ćemo se imenom često susretati, ustao protiv Barice jasno nam govore dokumenti ove parnice: i Lacko Sale bio je jedan od odbijenih napasnika Baričinih. Njega se to duboko kosnulo. Obična kramarica prezire njega, velikog gospodina, notara i latinca. I taj tip, inače oženjen čovjek, mjesto da se povuče i smiri — snuje kletu osvetu.

Žene, optužene da su vještice, vode u tamnicu

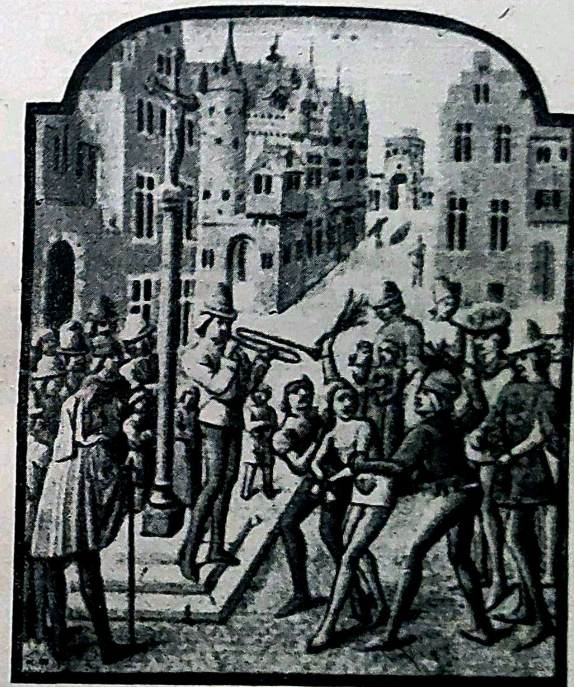
Početkom mjeseca februara 1743 godine obdržavaše se na Kaptolu poznata nam već parnica protiv coprnice Barbare Piszk Mihanović (Broj 205). Gospodin Sale toliko mrzi Cindekicu, da šalje u kaptolsku sudnicu

svoga pomoćnika dijaka Josipa Krčelića s podlom zadaćom, neka Baru nagovori nato, da prigodom svog preslušanja potvori Cindekicu vještištvom a on će nastojati, da ne bude mučena — prem to, podlac, nije učinio. Piskovica predana u ruke »gosponu henkaru« zaista to učini i osim Cindekice potvara još i njezinu drugaricu neku tišljaricu Doru iz Nove Vesi (Broj 213). Par dana iza toga stade je peći savjest i ona videći da je ovim ženama nanijela nepravdu pokaje se, a jer je htjela na drugi svijet otići čiste savjesti, odluči da ovu potvoru opozove. Zamoli svoju sestru Katarinu i muža Franca, da joj u tamnicu dovedu sudbenu komisiju a kako je to dalje teklo prikazuje nam sudbeni zapisnik: »K Bari Piszk došli su vu vuze gospon Babochaj-Cheh, vicesudec kaptolomski, gospon Joannes Radichevich, vicesudec, gospon Turkovich, špan kaptolomski i gosponi purgeri kaptolomski: Martin Burich, Janko Missich i Mihailo Martich, koteri svi skupa su pitali: ‚Barica mi smo k tebi došli, kaj hoćeš z nami?' Na kaj njim ona odgovorila: ‚Gospodo moja draga! Ja prisižem Bogu i blaženi devici Mariji, da do Cindekovice nikaj neznam niti do Dorice tišljarice, kakti ni vu cehu nisam bila, kaj me potvarjaju, tako mi Bog pomozi! Nego mi je žal, da me je nesretni Kerchelich vu to zapeljal. Ja sem krivo i nepravedno povedala na Baricu Cindekovicu i na tišljaricu Doru i žal mi je, da sam na vupučenje Josefa Kerchelicha, dijaka Szalijevoga, to povedala. Oh prokleti Kerchelich na kaj me je dopeljal!' Nato odgovoril je njoj gospon Babochaj-Cheh: ‚Moja Barice, ti se zato ne boj, mi zato nismo Cindekovicu na muku postavili, kaj si ti na nju povedala, ar bi još pervo ona na njoj morala biti, nego su nju i tišljaricu z Nove Vesi druge babe na varošu povedale'.«

Ove druge babe, koje spominje gospon vicesudec Babochaj-Chech poznate su nam iz parnice objelodanjene u prošlome broju revije »Zagreb« a pod naslovom: »Zagrepčanka Jelica Ptiček mučena je neprekidno 15 sati.« U tom procesu vještica Helena Ptiček objedila je mnogo nedužnih žena a među njima i Baricu Cindek, koja »da je bila njihova najvekša gospa i kapetanica copernićkoga ceha a bile su vu cehu i Dorica Karvančićka (broj 214) pa Petra Seminarskoga hižarica Mara, koje vse gore spomenute hodile jesu širom po polju i gorah kakoti i vinogradah, kade letinu jemale jesu i da je Cindekovica vu copriju jošte za živućega svog muža dospela bila.« Druga vještica iz ove parnice Mara Dedovka iskazuje, da se je s Baricom Cindek upoznala kod vještičkog sastanka na Medvednici prigodom coprničke gozbe; jednoć su bile zajedno i »pri galgah na Verhovczu«, a s njima je bio i sam vrag po imenu Zylnjak, koji ih je podučavao u coprničkoj vještini. Treća vještica ove parnice, Helena Krajnica (nije spomenuta u šematizmu) tvrdi, da je s Baricom i s Doricom letila čak na Klek.

Sud je sad imao dosta materijala, da na zadovoljstvo notara Lacka i drugih prezrenih udvarača te na veselje konkurenata lijepe i zavodljive

Barice, dade ovu još istoga dana uhvatiti i suočiti je s Ptičkovicom, Dedovkom i Krajnicom, koje su sve svoje navode i optužbe njoj još jedamputa u lice ponovile. Barica videći da je upropaštena u zdvojnosti zavikne pred ovim ženama: »Lažete životinje jedne! Nikada ja s vama nisam bila na vještičkome prelu!« Sve joj to više nije moglo pomoći. Čvrste ruke grabanta zgrabiše je i odvedoše u zatvor gradske vijećnice. Tu ćemo časkom ostaviti siromašnu Baricu, jer prije nego pređemo na daljnje opisivanje njezine drame, upoznat ćemo cij. čitatelje s nekim čudnovatim pokretom, koji se u to doba širio Zagrebom.

Gradski pranger

Urota protiv vještičkih progona.

Kada su u XVIII. vijeku vještički progoni u Evropi premašili već svu mjeru, počeli su se pametniji pojedinci baviti mišlju: »Čemu sve to? — ako se tako dalje nastavi, bit će u nekoliko desetljeća istrijebljen čitav ženski rod u Evropi.« I zaista! Ovi pojedinci imali su pravo, jer u Francuskoj i Njemačkoj u to su vrijeme mnoga sela bila već sasvim opustjela, jer sve što nije spaljeno na lomačama — uteklo je u gore, da se tako zaštiti i spasi od sigurne smrti. Ovi nesnosni događaji učiniše težak dojam na mnoge učenjake.

Potajno počele su se širiti knjige, brošure i pamfleti, u kojima su vještički progoni bili podvrgnuti oštroj kritici a usto se je dokazivala nepostojanost vraga i njegovih zemaljskih pomoćnica-vještica. Ovaj je ilegalni pokret silno dobio na moći i ugledu, kad mu se na čelo postaviše učeni Isusovci, koji su preko svojih naučenjaka javno ustali i digli oštar prosvjed na obranu do tada prokletog ženskog roda. Pokret je danomice jačao i širio se dok nije konačno dopro i do Zagreba. Opširnije o tome čitat ćemo u završetku ove rasprave a ovdje je tek u kratko spomenuto, da nam bude razumljivija parnica protiv Barice Cindek, koja pada baš u vrijeme, kad mnoge ugledne osobe Griča i Kaptola: suci, senatori, vijećnici, juristi, Isusovci i Kapucini — poduzimaju sve moguće, da Baricu Cindek, nedužnu žrtvu lukavih vlastodržaca i glupe gradske fukare, za koju su uvijek drugi mislili — na svaki način oslobode iz tamnice. No i među purgerima bilo je već dosta njih, koji su osuđivali vještičke progone i javno po gradu rogoborili na to bezumlje. Tako se jedna žena usudila pred nekim građankama na Markovom trgu ustvrditi: »Babe, kaj su zgorele, pravično su zgorele!« Dakle vjerovanje u vještice bilo je već ozbiljno pokolebano.

Barica Cindek okovana u kuli na Dvercima.

Istoga dana, kad je Barica bila uhićena pojavi se pod večer kod nje u zatvoru nadzornik gradske straže desetnik Fabijan s trojicom satrapa (stražara), da je odvedu u tamnicu tvrde kule na Dvercima. Vlast znajući naime za revolucionarni pokret na Griču bojala se, da ne bi ovi antidržavni elementi Baricu oslobodili iz ne baš čvrstoga zatvora gradske vijećnice. Kad je Fabijan priopćio Barici nalog magistrata, umoli ga ona skrušeno, nek je ne vode upravo sada, kad svršava pijev klerika u crkvi sv. Marka, jer da će je vidíti ljudi, koji izlaze iz crkve. Fabijan, inače pristojan čovjek, uslišao joj je molbu. A kad je klerika pijev bio gotov i vjernici se raziđoše, odvedoše satrapi Baricu u tamnicu na Dverce, gdje je već čekao kovač, da je teškim okovima i dugačkim lancem prikuje uza zid. Zbog Barice, opasne vještice, postavljena su pred vrata tamnice osim stalne gradske straže izuzetno i po nalogu magistrata još četvorica oboružanih građana, koji su dobili strogi nalog, da svakome, koji bi htio doći do Cindekice pristup pod prijetnjom smrtne kazne zapriječe. Prema tomu zaključujemo da su se gričke vlasti ozbiljno bojale pokreta protiv vještičkih progona.

Uza sve to našao se na Griču čovjek, koji se nije bojao smrtne kazne, nego je sve poduzeo, da dopre u tamnicu do Cindekice.

(Nastavak slijedi)

Dr Antun Goglia.

FRANJO KSAVER ČAČKOVIĆ-VRHOVINSKI

Oko god. 1835 počeo je Dr Ljudevit Gaj s drugovima buditi hrvatski narod iz mrtvila. Te godine razmahao se u Zagrebu ilirski pokret. Misli Gajeve i njegovih drugova širile su se po cijeloj Hrvatskoj i to tim brže, što su si prokrčile put hrvatskom pjesmom i uopće narodnom glazbom.

Ferdo Wiesner-Livadić (1798—1879) najstariji glazbotvorac ilirski već god. 1833 uglazbio je Gajevu budnicu »Još Hrvatska nij' propala«. Drugi glazbenici i improvizatori pučkih pjesama (Rusan, Runjanin i dr.) počeli su skladati pjesme u narodnom hrvatskom duhu. Ove pjesme postale su svojinom čitavog hrvatskog naroda te su ih svi pjevali. Tako je ideja ilirska krčila sebi put po cijelom hrvatskom narodu.

Pjesnici i glazbenici nastojali su svojim radom, da se ta ideja oživotvori. Muzički amateri, i svatko, tko se samo i malo razumio u muziku, htio je pomagati uz mnoge vješte i valjane skladatelje, da se stvori »hrvatska muzika«.

Godine 1835 priključi se tom pokretu i Zagrepčanin, glazbenik **Franjo Ksav. Čačković-Vrhovinski,** te je također počeo skladati u hrvatskom duhu.[1])

Čačković rodio se u Zagrebu 18. I. 1789. Otac bio mu je Ivan Kr., koji se rodi 11. VII. 1749 u Samoboru te je umro u Zagrebu 3. V. 1828 kao kr. savjetnik i prisjednik kr. banskog stola. Sahranjen je u kripti crkve sv. Katarine u Zagrebu. Majka Maksimilijana bila je rođena Špišić de Japra. Ona je umrla g. 1835 te sahranjena također u spomenutoj kripti.

Škole polazio je Čačković u Zagrebu, a po svoj prilici je svršio i pravoslovne nauke, kad je kasnije obnašao službu podžupana.

O njegovom glazbenom uzgoju imademo podatke samo u »Slovniku umjetnika jugoslavenskih« od Ivana Kukuljevića-Sakcinskoga.[2]) Kukuljević je sigurno mogao to znati, jer su oba živjeli u isto vrijeme i oba stanovali u Zagrebu u gornjem gradu. Prema ovim podacima Čačković je već za mlada zavolio glazbu i počeo se kao samouk vježbati na pučkoj sviralici i na citari. Prvu muzičku poduku primio je od nekog Marindla, koji je podučavao mladež u sviranju flaute, klarinete i violine. Kod toga učitelja dobro se uvježbao Čačković u sviranju flaute, pa se kasnije sam usavršivao. On je napredovao kao samouk, čitajući knjige

[1]) Franjo Ks. Kuhač: »Ilirski glazbenici« (Zagreb, izdanje »Matice Hrvatske« 189, str. 149); B. Širola: »Pregled povijesti hrvatske muzike« (Edition Rirop, Zagreb 1922, str. 174) i Dr A. Goglia: »Orkestralna muzika u Zagrebu« (str. 9).

[2]) Tiskano u Narodnoj tiskari dra Ljudevita Gaja 1858 (str. 52).

o umjetnosti i općeći najradije s umjetnicima, a naročito s glazbenikom i skladateljem Gjurom Wiesnerom pl. Morgenstern (1783—1855).

Tako postade ne samo vješti flautist već je počeo i skladati komade ne samo za flautu nego i za druge instrumente. Najprije pisao je kratke napjeve uz pratnju gitare, a kasnije veće komade za flautu, pače i za čitavi orkestar.

Čačković nije se sasma posvetio glazbi, već je do konca života bio amater, ali je uvijek snažno utjecao na zagrebački muzički život, pa kao takav imade velikih zasluga za razvitak muzičkih prilika u Zagrebu.

Prema Kukuljeviću putovao je Čačković po Njemačkoj te je pred bavarskim kraljem Maksimilijanom svirao flautu, te je bio od njega uvelike pohvaljen. Ovom zgodom upoznao se s bavarskim generalnim intendantom kraljevske kapele Poislom, koji ga je jako zavolio radi njegovog sviranja te ga često pohvalio. Na povratku iz Njemačke koncertirao je u Sal burgu, Celovcu, Innsbrucku, Brixenu i Opavi, nu ne pod svojim, već pod tuđim imenom.

Tako Kukuljević o Čačkoviću kao glazbeniku.

Glazbenik i virtuoz na gitari Ivan Padovec (1800—1873) dođe god. 1819 u Zagreb, gdje je polazio preparandiju, a kasnije učio glazbu kod glazbenika Gjure Wiesnera. Kasnije podučavao je muziku. On je od bivših svojih učenika i od drugih amatera osnovao malo glazbeno društvo pod imenom »Zagrebački sekstet«. Članovi toga društva sastali bi se svake nedjelje u Padovčevu stanu, gdje su marljivo glazbovali. Pošto je to udruženje kadkad i javno nastupalo, a ljudi vidjeli, da Padovec valjano ravna tim društvancem, pristupiše mu Wiesner, Čačković, Konrad pl. Klobučarić, Karlo pl. Stephany i drugi neki amateri. Kasnije sastajali su se u kući uglednog zagrebačkog trgovca Gjure Popovića, gdje su vježbali i priređivali manje muzikalne zabave.

U tom društvu porodila se god. 1826 ideja, da se u Zagrebu utemelji privatno glazbeno društvo (Musik-Verein), danas Hrvatski glazbeni zavod. Osnivači toga društva, koje je počelo djelovati god. 1827 bili su Čačković, Konrad Klobučarić, Wiesner i Stephany.[3])

Već na prvoj akademiji (glazbena priredba) tog mladog društva dne 18. IV. 1827., koja se održavala u dvorani kr. akademije (današnja realna gimnazija na Katarinskom trgu), sudjelovao je Čačković kao solista u Wiesnerovoj skladbi »Himna u slavu glazbe«, a na akademiji dne 12. IX. 1827. svira varijacije za frulu od Scholla. Čačković opet

[3]) Frenjo Ks. Kuhač: »Ilirski glazbenici« (Ivan Padovec, str. 98); Vjekoslav Klaić: »Osnutak glazbenog zavoda u Zagrebu« i Dr Antun Goglia:: »Hrvatski glazbeni zavod« (str. 2 i sl.).

nastupa u akademiji dne 17. I. 1829. i svira svoju skladbu: »Varijacije na rusku temu (Tužni Kozak)«, a u akademiji u proslavu Sv. Cecilije, zaštitnice glazbe, dne 22. XI. 1930. spominje se Čačković kao solista na flauti.

Čačković je međutim sudjelovao i na drugim javnim koncertima i priredbama te je svaki put općinstvo bilo ushićeno njegovim majstorskim sviranjem, a naročito kada je izvodio hrvatske komade, koje je sam skladao.

Čačković je sudjelovao u orkestru kod prvih izvedba Lisinskijeve opere »Ljubav i zloba« dne 28., 29. i 31. III. te 2. i 4. IV. 1846.

O tim predstavama donijela je »Danica Ilirska« (br. 14 i 15 god. 1846) opširnu ocjenu, jamačno od Stanka Vraza, koji je i sam u zboru sudjelovao.

Ocjena počinje: »Prva izvorna ilirska opera »Ljubav i zloba« od Vatroslava Lisinskoga 28. III. 1846. po jednom društvu odličnih prijatelja i prijateljica narodne umjetnosti u zagrebačkom gradskom kazalištu prvi put predstavljena.«

U toj opširnoj referadi, koja se obazire na sve momente te predstave, na glazbu, pjevače i glazbenike, nalazimo ovaj pasus:

»Orkestra umnožena umjetničkim i domorodnim plamenom gorućim diletanti, držaše se također neobično dobro i krepošćui finoćom izvedoše svoju zaista ne laku zadaću. Radošću opazismo među muzicima pogl. gosp. Franju Čačkovića i gosp. Medunića,[4]) koji su kao domorodci i umjetnici jednako štovani. Jedan veoma liepi nu težak solo izsvira na flauti među prvim i drugim činom g. Čačković riedkom vještinom i lakoćom i bio je zato obćim usklikom i pljeskanjem odlikovan; gosp. Medunića kriepki potez na violini bio je čisti kroz svu orkestru, kojoj on jedan od najčvršćih stupova bijaše. Hvala i slava obadvojici kao i svim drugima, koji su beskoristno sudjelovali k liepoj ovoj svrsi.«

Čačković je rado sudjelovao kod ove velike narodne proslave, jer je bio veliki štovatelj Lisinskoga, pa njegov potpuri »Vienac narodnih glasova«, sastoji gotovo od samih Lisinskijevih melodija. Udešen je za tursku (vojničku) glazbu, isto i za klavir. Prvi puta je izveden u jednoj priredbi glazbenog društva god. 1847.

Čačković nije po zvanju bio glazbenik, jer je bio imućan čovjek, pa nije trebao da obnaša kakovu plaćenu službu, već je ostao do konca svoga života muzički amater.

Stoga imao je dovoljno vremena, da se bavi ne samo reproduktivnom umjetnošću nego da i marljivo sklada. Osim toga mnogo vremena i truda

[4]) Silvije pl. Medunić, zagrepčanin bio je poznati violinski amater. Vidi pobliže o njegovom djelovanju: Dr Antun Goglia: »Domaći violinisti u Zagrebu u XIX. i XX. stoljeću« (»Sv. Cecilija«, 1940).

posvetio je novo osnovanom glazbenom društvu te živo utjecao u njegovoj upravi, pa on ima velike zasluge za lijepi razvitak toga društva, u kojem je surađivao do svoje smrti.

Čačković je od osnutka društva bio član ravnateljstva i izvršujući član (kao solista i član društvenog orkestra). Bio je reprezentant podupirajućih članova i živo surađivao kod reorganizacije društva i društvene glazbene škole. Pače bio je od god. 1848. do 1850. rektor (ravnatelj) glazbene škole.

Prva pravila nisu više bila svrsishodna, pa je društvo god. 1850. odlučilo, da se sačine nova pravila i da se sadanjim okolnostima bolje prilagode. Taj posao povjeren je odboru, koji se sastojao od Lisinskog, Čačkovića, Štrige i Josipa Juratovića,[5]) koji je potpuno udovoljio toj zadaći tako, da su nova pravila prihvaćena god. 1851.

U radu reorganizacije društva izradio je član ravnateljstva Lisinski novi školski red, da se ustanove prava i dužnosti učitelja i učenika. Čačković je bio u odboru, koji je proučio taj red i predložio ravnateljstvu na odobrenje.

Potanje o tom djelovanju prikazao sam u radnji: »Hrvatski glazbeni zavod«.[6])

Kako sam u uvodu spomenuo, Čačkovićeva glazbena djelatnost umnožala se osobito za vrijeme probuđenja narodnoga duha u Hrvatskoj, pa je, kako ću kasnije predočiti, skladao mnogo lijepih komada u hrvatskom duhu.

Neki su zamjerali Čačkoviću, što se priključio ilirskom pokretu.

U »Viencu« god. 1878. broj 6 nalazimo članak Augusta Šenoe pod naslovom »Pamflet na Ilirce«. Taj Pamflet nastao je u doba, kad je Gaj promijenio »Narodne Novine« u »Ilirske«. Ispjevao ga neki stari plemić preko Save, koji je štovao Napoleona I. preko svega. Taj Napoleonov štovalac bio je najžešći neprijatelj Ilircima.

Taj Pamflet grdi grofa Draškovića, Gaja, Zdenčaja, Čačkovića i dr. i počinje ovako:

Čujte ljudi, čujte čudnovate stvari,
Kako se vu Zagrebu narodnost sad kvari,
Sabrali se jesu nekteri Horvati,
Koji za to ime ništa neće znati,
Nek se prekrstili jesu na Ilire,
I tako odstupili od prave vire.

[5]) Josip Juratović (1796—1872) svećenik, regens chori prvostolne crkve zagrebačke te hrvatski skladatelj. Njegova davorija »Ustanimo bratja mila!« pobudila je veliko oduševljenje i raspalila mlada srca. Vidi: Dr Antun Goglia: »Josip Juratović« (»Sv. Cecilija, 1934, str. 125) i »Orkestralna glazba u Zagrebu« str. 10.

[6]) Dr A. Goglia: »Hrvatski glazbeni zavod« (str. 4, 7, 15, 22 i 35).

a svršava:

Franjo Vrhovinski neka u žveglu puše,
Kako vragi njima pekli budu duše,
Ova sreća naj bu vsak onomu,
Ki je proti svojem imenu i domu.

Čačković se vjenčao god. 1821. sa Eleonorom Katarinom Jellachich de Bužim, koja je umrla god. 1858.

Od oca naslijedio je imanje »Dobri Zdenci« kod Gornje Stubice, koje je prodao oko god. 1850. U Zagrebu posjedovao je kuću u Visokoj ulici, sada broj 6.

Čačković je također sudjelovao kod zemaljske uprave. God. 1824. nalazimo ga kod županije zagrebačke kao izabranog referenta kod županijske kongregacije, a god. 1848. izabran je podžupanom.

Dne 26. X. 1862. bio je svečanim načinom proslavljen osnutak hrvatskog pjevačkog društva »Kolo«. Poslije svečane službe Božje u crkvi Milosrdne braće »K trpećem Isusu«, obdržavana je prva glavna skupština društva. Na predlog prvog predsjednika Gjure pl. Zlatarevića izabrano je više glazbenika začasnim članovima, a među njima Hrvati: Čačković, Josip Juratović i Ferdo Wiesner-Livadić.[7])

Ne spada strogo u ovaj prikaz, ali svakako će interesirati čitatelje:

U protokolu zagrebačkog Kaptola spominje se god. 1825, »da jesu Franciscus Chachkovich de Vérhovina, sa suprugom rođenom Eleonorom Catharinom Jellachich de Bužim sa svojim ocem Johanisom Chachkovich de Vérhovina i njegovom suprugom Maximilianom Spissich de Japra prisustvovali jednoj svečanoj večeri, koju jesu dali prigodom jednog procesa radi priznanja vlastničtva na »Malu Mlaku« Kussevichi«.

Napokon spominjem, da je Čačković bio i gradski gardista te skladao za veliki orkestar »Tri narodna manevrir-marša zagrebačke garde«. Ova skladba udešena je i za klavir.[8])

Čačković umro je u Zagrebu 21. II. 1865, te sahranjen na groblju Sv. Jurja u Zagrebu. Tim povodom odgođen je koncert Glazbenog društva, određen za 23. II.

U svojoj oporuci od 19. II. 1865. sjetio se i glazbenog zavoda. Točka 6. oporuke glasi: »Sve moje note za muziku, gdegoder se takove nalazidu, ostavljam zemaljskom glazbenom zavodu, kojeg sam član bio od početka i još ostavljam istomu jednu rasteretnicu od 100 for. a. vr.«

[7]) Benjamin Zeininger: »Hrvatsko pjevačko društvo »Kolo« u Zagrebu« tečajem 30 godina. Jubilejski spis. (Zagreb 1892, str. 7).

[8] F. Ks. Kuhač: »Ilirski glazbenici«, str. 152.

Narodne Novine samo registriraju Čačkovićevu smrt, dočim »Naše gorelist« (1865, br. 8.) piše slijedeće: »Koncert zem. glazbenog zavoda, urečen na 23. II. bijaše odgođen radi smrti g. Fr. Čačkovića, načelnika tehničkog odsjeka, jednog od najstarijih članovah i vriednoga pomagatelja, koji je svojimi kompozicijami punimi narodnog duha, mnogo putah u koncertih i kazalištu digao ruke pleskajućega obćinstva, kad mu domorodni glasi Vrhovinskoga električno dirnuše u ćutljivo srce. Ti obljubljeni glasovi uzdržati će se u narodu kao najljepša uspomena na pokojnoga skladatelja, dok bude narod svoje ljubio. Ovu hvale vriednu pažnju dielio je slavnim ravnateljstvom i čitav naš grad.«

A sada ću prikazati Čačkovićev kompozitorski rad.

Čačković je skladao hrvatske komade, a i neslavenske. Kukuljević u svom Slovniku ne navađa nijednu neslavensku skladbu a i Kuhač navađa, da nije na takovu naišao.

Pošto je Čačković svoju glazbenu zbirku ostavio hrv. glazb. zavodu držao sam, da ću moguće u arhivu tog društva naići na takove skladbe. Ali u arhivu tog društva uopće nema Čačkovićevih skladba.

Kukuljević je u svom Slovniku nabrojio Čačkovićeve hrvatske skladbe a i Kuhač je imao u svojoj zbirci nekoliko komada u originalnom rukopisu.

Prema spomenutim podacima osim spomenutih komada iskaz Čačkovićevih hrvatskih skladba bio je slijedeći:

I. Skladbe za flautu solo ili uz druge instrumente.

1. Varijacije za flautu na hrv. pučku popijevku »Jasno sunce sad potamni« uz pratnju velikog orkestra;
2. Varijacije za flautu na Lisinskievu popijevku »Iz Zagorja od prastara Čeha, Leha i Meha grada«;
3. Varijacije za flautu na popijevku »Bieli mjesec tebi tužim« uz pratnju velikog orkestra;
4. Bršljanke. Varijacije za flautu na hrv. pučku popijevku: »Ja se šećem tužan hodim« uz pratnju orkestra D-dur. (Uvod maestoso, tema s varijacijama i finale). Original nalazi se u sveučilišnoj biblioteci;
5. Davor II. Zabava za flautu uz pratnju velikog orkestra;
6. Posljednji glasovi i oproštaj s flautom. Za flautu i vel. orkestar;
7. Franjovka, fantazija za flautu uz pratnju dviju violina, viole, violončela, dvaju rogova i klavira;
8. Varijacije za flautu, oboe i krilni rog uz veliki orkestar na melodiju hrv. narodne koračnice;
9. Fantazija za dvije flaute, fagot, violončelo i dva roga uz pratnju velikog orkestra;

10. Trozvučna jeka za dvije flaute 2 klarinete, dva roga i dvije trublje uz veliki orkestar;
11. Varijacije za flautu, klarinet i violinu uz pratnju velikog orkestra;
12. Davor I. Zabava za flautu, krilni rog i trombe uz pratnju velikog orkestra.

II. Skladbe za veliki orkestar.[9]

1. Polonaise;
2. Koraljke. Četvorka za vel. orkestar. Udešeno i za klavir;
3. Dvoranke. Hrvatski valceri za vel. orkestar. Udešeno i za klavir;
4. Tri narodne polke: Hela, Leda i Vesna za veliki orkestar. Isto za vojničku glazbu, a udešeno je i za klavir;
5. Četiri hrvat. kola: Koleda, Zora, Živa i Pljeskavica s narodnim trijama za veliki orkestar. Isto za klavir četveroručno. Prema Kuhaču to su četiri figure dvoranskog kola;
6. Četvorka za narodne popijevke A-dur.

Kuhač je o tim skladbama dao ovo svoje muzičko mišljenje:[10]

»Koncertne skladbe za flautu pisane su doduše zastarjelim oblicima ali njima može flautista pokazati svoju vještinu. Hrvatske glazbotvorine su od slabe umjetničke vrijednosti ali je u njima dobro pogođen hrvatski ton.«

Svakako je Čačković u svakom pogledu pokazao svoje pregnuće, da i on doprinese za razvitak hrvatske muzike u vrijeme, kad je bilo vrlo malo glazbenika, koji su radili na tom polju.

Stoga je zaslužio, da ga sačuvamo u trajnoj uspomeni.

9) Dr A. Goglia: »Orkestralna muzika u Zagrebu«, str. 9.
10) Kuhač: »Ilirski glazbenici«, str. 152.

Spectator:

ŠETNJE GRADOM DOKONOG PURGARA

692. Odgovarajući anonimnoj dopisnici na njenim ljubaznim redcima, koji su mi malko prekasno stigli, radovalo me ustanoviti, da je dopis Neznankin sadržajno i formalno na visini, dok grafološki uzeto odajuć kulturu duha i duše, smisao za red, estetiku, daje joj puno pravo, da s razlogom kritikuje priložen članak. Tako je, gospodo: i meni se pričinilo čitajući onaj članak, kao da se u teškim taljigama vozim preko nanovo pošljunčene ceste »grrrr, drrrr, krrrr.« Članak je očito preveden, ili inako, izgleda, kompiliran, što ne bi bilo samo po sebi razlogom za otklon. Ali vrveć od stilističkih i inih nezgrapnosti (od kojih jedan dio valja lojalno odbiti na račun tiskarskih griješaka) ostavlja težak dojam, »pesante« štono kažu Talijani. Slažem se u mnogočem s izvodima dame, samo ne u njenoj tvrdnji o materinskom jeziku. To držim (sudeći po uzorku kojeg je pružila u pismu) jednim kačiperenjem. Une Précieuse.

693. Tekućih će goriva doskora nestati, domaće nafte nemamo, pa šta ćemo tada? Trebalo bi preći na metaniziranje, tj. zemni plin iz Bujavice. To je domaće, jeftino, a glavna stvar: nezavisno od današnjih poznatih svjetskih prilika, koje će se vjerojatno još i pogoršati. Sa neznatnim se troškom dade vozilo adaptirati na metan, koja se investicija još iste godine amortizira. Vidjeli smo u jednoj maloj provincijskoj vili postavljen agregat od zemljoplinskog motora, kombiniran sa tlačnom pumpom i generatorom. Vlasnik uživa struju, vodu, a može i vrt štrcati. Struju za rasvjetu, kućni pogon i radio, plin za rešo, uz minimalan trošak, dok agregat radi sasma automatski. Nema više zanemarene provincije! Može da si uredi sav komfor kao u gradu uz petinu cijene. Bombe se izmjenjuju dostavom u pretplati poput ledenih blokova.

694. Najnovija fotoizložba ponovno je dokazala, kako naši aduti: Frajtić, Habermüller, Dabac, Vlašić i dr. dostojno reprezentiraju naš fotošport uživajući opće, pa i međunarodno uvažavanje, čiji se stil zove u stručnim krugovima »zagrebačkom školom«. Svaki od njih doduše pretežno goji po koju omiljeliju struku, na pr. portret, žanr, krajobraz, akt, interieur, priroda, ali nijedan nije ekskluzivista što pozdravljamo kao zdravu pojavu.

695. Neki je naš mladić iz pokrajine nedavno demonstrirao svoj izum: primjenu nove neke mase za mazanje gusala, koja običnoj novoj violini daje timbar zvuka prastare violine »Antonius Stradivarius Cremonensis fecit«. Da je to znao Rockefeller, ne bi bio po savjetu čikaške akademije utrošio ½ milijuna dolara za original iz 17. vijeka, kojeg su profesori rastepli u 3000 komadića, a da ne otkriše — ništa.

696. Na Putnikovom trgu ispred vojarne Zrinskoga, posred ona dva trokutna zelenila, trebalo bi da se posadi sa svake strane po jedno stablo, može biti visokih platana ili slično. To bi davalo lijep pogled, a i neki postrani zaključak predugačkoj Deželićevoj aveniji. Ovakova trokutasta pustoš, slabo držana, kojom tajanstveni večernji povjetarac uz melankolične zvukove mirozova amo tamo raznosi suho lišće i ostalo smeće, može se mirno označiti kao dosadna.

697. Sve dotle, dok nije suvlasnicima Kronfeld uspjelo da nakon decenij trajuće borbe, napokon od gradskog zastupstva ishode promjenu načina izgradnje SA »rednih« kuća NA naš od starine uobičajeni praktičan način, — nije se tamo gradnja ni makla. Sad je u samoj godini dana izgrađen sav spojiti blok doličnim zgodnim 4-katnicama. Nu ne samo što je time Krešimirov trg zapravo tek postao »trgom« dobivši zaključak, već štaviše napravilo se konkretno iskustvo, koje po mijenju pisca znači jedan kakti memento: protiv onog, mnogima tako srcu priraslog, pa zato doktrinarno oktrojiranog sustava izgradnje u »redovima ili nizovima«, kojima

se, kako znamo, kani izgrađivati čitav novi grad. Budu li se tamo izgradile sve glavne saobraćajne ceste bez kućnih fronta samo sa prizemnim dućanskim »budama«, kako će slika takvih arterija izgledati, o tom si jedan lajik uopće sliku predočiti nije kadar, ali to će biti, sit venia verbo: jedan upravo antipod na pr. od Zvonimirove ulice!

698. Našu dragu staru Munjaru-tetku upozorili bismo na jake titraje od + i — do 30% kojima je izvržena struja u gradskim četvrtima, gdje postoje samo zračni sprovodnici, a koji strašni titraji jamačno potječu od kolebanja nastalih kod kontakata ljuljanih vjetrom. Od toga trpe kod starijih ljudi oči, električne naprave, pa bome i radioprijemnici. Isto se ali dešava i kod telefonskih vodova izvan centra, gdje mnoge u voćnjacima se razvijajuće grane prave kontakte, koji kod kišnog vjetra proizvode u signalskim napravama nepoželjno zvonjenje, dozivajuć snivajućeg pretplatnika slijepim cinkanjem k aparatu. To je vrlo neugodno, što će potvrditi svatko.

699. Onu poput kupaće kace oblikovanu golemu betonsku škrinju blizu poluelipse na Istočnoj Promenadi trebalo bi nasuti dobrom vrtnom zemljom te nešto, bilo šta, zasaditi. Najrađe dabome fino cvijeće, premda uviđam i koncediram da bi pored današnjeg stanja kulture u našem kolonističkom gradu, bilo valjda shodnije neku robustniju trnovitu biljku zasaditi. Ali da ono od god. 1911 pa do danas tj. preko 30 godina već stoji onako, služeć prigodnim noćnim haramijama kao, en passant, nužnik, nije zgodno, a ja da sam kojom srećom gosp. Ing. Kl-ć, ne bih tako mir-nix-dir-nix pustio. »To bolše ga dišalo nebu«, rekao bi naš pokojni sugrađanin Girolimo Prister.

700. Već je postalo skoro nesnosnim ono vječito šaranje i črčkanje po zidovima, tarabama itd. raznim emblemima kao kukastim krstovima i njihovim antipodom: čekićem sa srpom. Imade i črčkanja bez ideološke pozadine tek onako budalaštine, pa opet onaj obligatni: Žap i Zbor. Sve je ovo već i suviše tupo i besciljno. E, brate dragi: Kad bi se bitke dobivale šaranjem po zidovima, novinskim člancima i radio-vijestima — lasno bi bilo i fino. Ali nažalost, tu se hoće nešto više i nešto teže. Mnogi su opet od naših sugrađana tim mazanjem po lijepim novim pročeljima, pretrpjeli osjetljive materijalne štete. Takovim se rabotama bave, dašto, samo zelenići, fakini — unajmljeni naravski za ovaj posao od njihovih ideoloških potstrekivača, koji možda i sami ne uviđaju, koliko su bez svrhe takovi podvizi, a zapravo štetuju i samoj njihovoj stvari!

701. Kad bi se bile pravodobno poduzele mjere, da se limenke, raznih vrsta kutije od kositra, danas toli skupog metala, spremaju, vraćajuć ih putem trgovaca opet u tvornice, ne bi se bilo dogodilo, da sad naša i te kako važna industrija konzerva na pr. u dalmatinskoj Hrvatskoj, kuka i vapi na rubu propasti, morajuć u dogledno vrijeme obustaviti proizvodnju uslijed nedostatka surovina za kutije. To je jedno tako kriminalno razbacivanje i rasipavanje, da se svaki misaoni čovjek već pred godinu i više dana morao zapitati: zašto? Vladajuć se ko da smo pravi Amerikanci, koji se guše u obilju prirodnina, rudama, kovinama, nafti i ostalim nenadoknadivim surovinama, mi smo upravo kanda doveli raspikućstvom našu jednu od najvažnijih industrijskih grana u ćor-sokak. A toga nije trebalo. Isto se radi s bocama tinte (Pelikan), Odol-flašama, kutijama od Kores-vrpca za pisaće strojeve, i stotinu drugih.

702. U inozemstvu smo primjetili, kako se u mnogim crkvama kuri što je i posve prirodno kod vanjske temperature od —8 do 10 stupnjeva, dočim kod nas je to samo u gradskoj župnoj crkvi. U crkvama je pak toli studeno između onih pustih visokih zidova, na kamenom ledenom taracu, da je to zaista strašno. U Švedskoj, Danskoj, pa i u Njemačkoj, vide se za velike studeni kako sukljaju iz visokih dimnjaka, kamufliranih uz toranj crkve, oblaci dima, pozivajući vjernike u ugodno temperirane crkve. I onako posjet istih nažalost, jenjava, pa bi trebalo tim većma učiniti boravak u crkvi također i starijim, boležljivim osobama prikladnim.

703. Prenesimo se duhom jedno stoljeće natrag u onaj kraj ispod Popovog tornja, gdjeno stari Postmajstor Palajn drži prvu

zagrebačku kavanu i slastičarnicu u paviljonu ispod terase. Lijepa je ljetna večer: sa Medvednice piri svježi povjetarac, stare lipe šuštaju, a njihov se žubor miješa sa zvucima Lannerovog valčika štono izvodi vojna glazba Pallavicinijeve pukovnije. Elegantne, duboko dekoltiranih, bjelokosnih ramena dame, visokih strukova, sjedeć, čavrljajuć i koketirajuć, srču iz malih starobečkih šalica čaj i kavu. Oko njih se vrzu kavaliri nevjerojatno uskih strukova i kovrčavih frizura, raznobojnih frakova i redingota (riding coat) i usko stegnutih do ušiju dopirućih »ocoubica«*. Sve se kreće, žamori, provincijska elegancija u punom cvatu. Naprotiv 100 godina kasnije: Tačke, šprice, metle — XII otsjek u punom cvatu! Sic transit gloria mundi, rekao bi stari Seneca. Pa ipak se piscu, štono u predvečerje znade švrljati onuda, kao šutljiv stariji gentleman, čini, kao da se ondje uz ćošak Tornja naslonio fin profil s Musset-ovom bradicom, čežnutljivog našeg Stanka. Vječno zaljubljenog. Nesretno? Da, za sebe ali tim sretnije za hrvatsku književnost. Kao da zuri onamo pod one kestene kamo će ga doskora opozvati cinkuš sa Sv. Jurja, »kud za vazda gre se«. Ipak mislim da bi trebalo gospodstvo tačaka i metala zamijeniti sa onim, ako već ne negdašnje »biedermayer«-elegancije, a ono bar nekom uspomenom. Da se Palajnovka obnovi. Da se načini mali kiosk, trafika ili takvo šta. Da se one šprice maknu drugamo, a paviljon i okolica opet urede.

704. Dobro je što se, i ako okasno — (što je još uvijek bolje nego li prekasno) — donijela uredba kao i popis (po § 24 i 25 građevinskog Zak.) *zaštićenih objekata* od umjetničko-historijske vrijednosti. Ipak smo mišljenja: da je trebalo u smislu tih propisa, odnosno Pravilnika o regul. planovima čl. 63, zaštititi *još neke zgrade*. Tako primjerice: kapela Sv. Roka uživa zaštitu, a ona Sv. Jurja u Maksimiru *ne*. Premda potonja, stara oko 100 godina, potječe iz istog doba kao što portirska kućica, zatim t. zv. Nadbiskupska vila i onaj — u ostalom dosta ružan — vidikovac ili kiosk. Zašto baš crkvica ostade nezaštićenom, ne znamo? Čitatelja pako molimo, da se izvoli potruditi onamo, pa da vidi onu, i akoprem skromnu, ali sasma finu gotiku. Prozori, od kojih po jedan prikazuje prizore iz Starog i Novog zavjeta s patrijarsima i prorocima, lijepo svodovlje, i uopće solidan stari rad te crkvice, čine, da ona *zaslužuje* da bude unesena u spisak zaštićenih zgrada. Možda i prije nego li portirnica ili kiosk. I naše društvo trebalo bi da kod mjerodavnih potakne, kako bi se *taj* simpatični mali objekt u odnosni spisak po § 24 *unio*! Caveant consules.

705. Pred dva decenija običavala se sakupljati nedjeljama oko podneva najbolja naša publika na prijepodnevne glazbene priredbe, takozvane filharmoničke matineje u dvorani Misikhalla u Nikolićevoj ulici, gdje su uživali u savršenim izvedbama klasičnih skladba, većinom simfonija i koje se svršavahu oko 1 sat, baš najljepše vrijeme za k ručku ići. Posjet je bio uvijek rekordan, kako vele naši novinari. Danas pako, kad svaki malograđanin i velegrađanin, pa i »divlji slušač« može nabaviti na otplatu jedan radioprijemnik, zajedno sa 5 članova obitelji slušajući sve izvedbe badava, a uz to ne trebajući niti svući papuče ili »šlafrok« sjedeći kod kuće u zapećku — dolazi misaoni čovjek ne ideju, da prekomjerno širenje radiošporta imade i svojih sjenovitih, tj. antisocijalnih strana, jer ljude međusobno izolira, i razjedinjuje. Šteta zapravo, jer oni koncerti bijahu štono riječ: *tip-top*, ili kako se po bosanski kaže: *a m a h a*!

706. Prošlih blagdana kad su naše crkve bile dupkom pune općinstva. — možda ne listom vjernika, jer neki polaze o Božiću crkve bez one prave unutrašnje potrebe već više iz neke navade, — ipak je utješna pojava da mnogi i mnogi opet nalaze utjehe u svojoj nutrini duše, u svojoj vjeri, koja im daje jak stav u današnjoj stranputici života. Ipak je naša kao posvuda, tako i ovđe neorganizacijska narav došla do izražaja u onom sasma neumjesnom guranju pri izlazima na crkvenim vratima, gdje su gomile općinstva odjednom jurnule htijuć se istodobno izgurati napolje, a došavši u sukob s drugima koji, ne čekajući na izlazak, htjedoše na slijedeću misu unutra. Trebalo bi (kao što je to na pr. u Beču) staviti dolične napisne pločice sa: Desno idi, odnosno gdje ima više izlaza, neke od njih rezervirati lih za izlaz. Em smo Horvati!

707. Tkogod misaon prolaznik pogleda na traljavo pročelje kazališta, na pr. sa strane poljoprivredno-šumarskog fakulteta, i nehotice će pomisliti na sve one nekoć moćne a sada prognane knezove, vladare, koji postadoše oskudnicima. Analogija je skoro opipljiva, to zato, što sve one toli pretencijozne renesansno-barokne forme kojima se razmeće kazališna zgrada, forme pozajmljene od renesansnih »palazzi«, toliko otskaču od krpetina od trošne žbuke štono se ljušte viseć posvuda na ćoškovima. Zgrada je banovinska, što nije zgodno. Jednako je i drugđe. Na pr. na gradskoj školskoj zgradi Krajiškoj. Gradskoj velimo ,a zato je to dosta žalosno. Dosta žalosno ako *mora* iz razloga neimaštine tako da bude, a ako iz kakvih drugih? Onda još žalosnije.

708. Jedna je gospođa pohitala po redarstvenog stražara, moleć ga da dođe u njen stan, jer da neki nasilnik koji je bio ušao tobož da prosi, nikako se neda iz kuće, prijeteć nasiljem. Pretpostavljamo u imovinskom pogledu a ne moralnom. A šta je gosp. redar uzvratio? Da je on samo PR a ne SR (prometni a ne sigurnosni, dakle Verkehrs-a ne Schupo-mann) pa da neka dama potraži drugđe jednog stražara, bez prometne pasice na nadlaktici. Ne znamo kako se to svršilo. Dosta zlo da se tako to dela.

709. Na mnogim mjestima gdje je uspon ceste veći od 8% a kolnik sasma nezgodno presvučen površinskom obradbom od spramexa što ga čini kod kišnog ili sniježnog vremena glatkim poput porculana, viđevamo skoro danomice ogavne prizore mučenja konja, 2, 4, katkad i 6 životinja, upregnutih pod teška nepomična kola natovarena gorivom ili teškim kamenim blokovima za Mirogoj, a kolni tovar nepomičan ko zid, dok se jadne živine klecajuć, posrtavajuć i kineć, puše ko dimnjaci. Nemilice zviždaju bičevi uz hijohotanje i kletvu, a sve uzalud. Rijetko kad se netko sjeti telefonirati na pr. po traktor koji za 5 sekundi odvuče teret kao da je pero. Ili da istovare pola tereta pa voze na 2 ili 3 puta. Naravski da uvijek tekar onda odbacuju dio klada, nakon što su prethodno na mrtvo ime izmrcvarili jadne životinje. Prije nikada ne. Kome su još iz školskih klupa u sjećanju elementarni pojmovi iz prirodoslovlja ili kako danas vele fizike, tome je bez daljnjega jasno da na tako glatkoj plohi kao što je smočeni i od zime otvrdnuti spramex, ne mogu konjska okovana kopita naći potreban otpor trenja (Reibungswiderstand) koji će im omogućiti komponentu sile potrebite za pomak tereta koji je tim veći, što je kosina jača. Dakle: Metnimo tamo nešto hrapavije od spramexa! Nemojmo računati da je kod nas već sve motorizovano: Imamo još mnogo konja. A dandanas kod pomanjkanja tekućih gorivih sredstava, biti će toga sve više. Budimo humani i ne zaboravimo, da i živina imade osjećaja. I ona živi i ćuti udarce, a branit se ne može. Naš je narod i u tom neodgojen što je *bez srca* za svoje saradnike-životinje.

710. U nekom kinu općinstvo je, dašto najmlađi dio, pri slici gdje je gangsteru, — predbježno bar, — uspjelo da nasamari redarstvenike i da im uspješno skamuflira svoj bijeg, — udarilo u živ pljesak. Dabome lupežu, a zviždanjem popratilo kad su policiste bili nadmoćni i hvatali. To je s jedne strane doduše blezgarija: pljeskati i zviždati projekciji optike na platno, slično kao što pokojna »laterna magica«, ali imade za misaonog i nešto dublju pozadinu: zašto baš gangsteru? U drugim se sredinama plješće redaru!

711. Nije najzgodnije, što prvi svezak enciklopedije kog su izdavači pod 100% stalno obećavali *prije Badnjaka* da će stvarno izići, nije do tada izišao. Takve stvari

* »*Occubica*«, izraz za gigerlske okovratnike prve trećine 19 vijeka, nastao je ovako: Neki je purgar imao na sveučilištu sina (dašto kao svi studenti, gigerla). Kad je taj jednom došao o Božiću kući, poletili su si otac i sin u naručaj. Ali gle! Kad su se ispustili, otac se srušio — mrtav! Što bješe? Šiljci golemog uškrobljenog ovratnika proburaziše starcu vrat. Mrtav, mrtav kao miš! Od onda se takovi šiljci što se vide na starim portretima dandy-a iz dobe Reakcije, nazvaše »ocoubicama« iliti Vatermörder-ima.

pokolebaju povjerenje pa bi trebalo, ako je zbilja bio neki vis major kog ne poznajemo, dati u javnost odgovarajuću obavijest kojom se zavlaka motivira.

712. Uslijed nedavno za daljnjih + 400% povišene banovinske psetarine nastat će bez sumnje sveopći pomor to jest tamanjenje tako zvanih »raskošnih pasa« budući da 705, (odnosno 2.110) Din za jednog, (odnosno dva) psa nitko plaćati neće ili nemože. Posljedica će biti da će od dojakošnjih 900 raskošnih psetanaca, njih ²/₃, okruglo 600 nestati. Kakov će biti financijski efekt tog nestanka poreskih objekata? Banovina koja je do nedavna ubirala za 900 pasa po 100 = 90 tisuća Din, dobit će doduše otsele 300 X 500 = 150 tisuća, dakle za + 60 tisuća spram prije više, — svota uostalom posve neznatna. Taj se ali isti rezultat mogao polučiti najjednostavnije povišenjem pristojbe na pr. za cca + 60% što bi isto dalo 900 × 160 = 144.000.Tada ali nebi istodobno gradski prihodi bili prikraćeni za 120 000 što će vjerojatno sad uslijediti otpadanjem od 600 komada plaćajućih raskošnih pasa, jer će preostali platiti 60 000 umjesto ko dosele 180 000.

Naprotiv dokoni je purgar skromnog mnijenja da bi bilo korisnije i ispravnije da se pristojba za periferijske kerevo, koji de jure plaćaju 10 Din (stvarno zapravo većinom ne plaćaju ništa), povisila barem na 50 Din. Time bi se njihov (ilegalni ali svakako) broj smanjio, općina bi zaradila, a javno zdravstvo mnogo dobilo. Jer danas baš ti periferijski cucki, od kojih gdjekoji vlasnik drži ćak i po 2—3 komada, prouzrokuju vječite zaraze, jade i kontumacije, u kojem pogledu naša država, banovina a specijalno fatalni grad nose žalosni evropski rekord. Grad valjda većinom i ne utjeruje tih pišlivih 10 Din jer troškovi kontrole odnosno naplaćivanja premašuju sam efekt pristojbe. Pa tako »divlji« posjednici pasa cvatu, fućkajući na sve propise. Košto u ostalom u svemu.

Kad imademo »divljih« slušača radija, zatim gradnja i parcelacija, putnika na lađama i vlakovima, autošofera, itd. zašto ne bismo imali divljih cuckoposjednika?

LISTAK

ZAGREB U SLICI I RIJEČI, knjiga omladine sa 100 slika.

I opet jedna lijepa knjiga o Zagrebu. Intimna, topla i po sadržaju i obliku, po vanjštini i duhu. Čudnovat je taj grad svojim mentalitetom, koji u njemu vlada i prelazi s generacije te osvaja, asimilira pridošlice i od njih čini prave Zagrepčane.

I Amerićani pretvaraju, pretoče pridošlice brzo u prave Amerićane svojim večernjim školama, svojom trgovinom, tehnikom, »busenissom«, »moneyem« tako da treća generacija ne samo što više ne govori jezikom svojih otaca, već joj je i način mišljenja, gestikuliranje, shvaćanje realnosti i narodnost američka.

Čime Zagreb postizava da pridošlice, radnike, obrtnike, trgovce i industrijalce, intelektualce i plemiće u kratko vrijeme pretvara u iskrene Zagrepčane, koji za taj grad žive, rade i umiru. On to postizava duhom i srcem.

Taj duh, koji tu vlada od starih vremena pa do danas, neda se ugušiti, on se probija, veže svakog usko uz sebe i neda da se itko od njega otkine, ma se i nije napio vode »Manduševca«.

Jest, ima nešto u tom Zagrebu, u njegovim spomenicima i kućama, u njegovim parkovima i okolnim humcima, u obiteljima, društvima i školama, što vječno živi, što je vječno mlado, toplo i milo, ljupko, šaljivo i prpošno, obijesno i buntovno. To odaju sve pjesme i monografije pisane o njemu i to svaka na svoj način.

Dok nam na pr. Šenoa ozbiljno pjeva o ponosnom »Zagreb-gradu« i u svojim romanima slavi njegovu jakost i prkos, Hudoba šlagerom razveseljuje i pjeva o njegovim čarima, koje nijedan grad nema, Katedralis opisuje intimne zgode — nekadašnje zagrebačke aristokracije i duhovnih velikana, Zagorka opisujuć prošli život ovog grada vječno drži u napetosti svoje čitače, Jerandica preko djeda vodi u pet dana djecu kroz Zagreb, i priča o znamenitostima grada, dr. Peršić statistikom dokazuje asimilacionu moć Zagreba, a prof. Szabo u monumentalnom djelu opširno prikazuje sve što se tu zbilo te nemilosrdno, katkad i odviše sočnim izrazima žigoše neprijatelje našega roda, dotle nam nepoznati **Radovan** u ovoj knjizi s mnogo duha, historijskim znanjem i velikom ljubavlju u pjesmama veliča izabrane isječke iz života ovoga grada, te ih ukrašuje umjetničkim ukusom biranim slikama i crtežima koji predočuju njegovu prošlost i sadašnjost.

Pjesnik nas vodi historijskim redom i legende od postanka grada preko Zrinjevca i akademije, muzeja grada i Strossmayerovog trga do Preradovića na Jelačićev trg. Ovdje opjeva postanak ovog trga od Šoštarske Vesi od 1300 god. pa dalje do 1940 poredajući ga slikama kakav je bio, a kakav je danas, nazvavši ga ispravno »divovskim srcem« Zagreb grada.

Među lijepim slikama ističe se ona »Potoka« kako ga se još sjećamo kada je bio otvoren i u njemu se praćakale ribice. Dalje nam opjeva postanak današnje Ilice, kako je nastala od Nove Varoške i Lončarske Vesi. Slika današnje Ilice, koja je priložena, predočuje pravi velegradski promet. Slijede opjevani Andrija Kačić-Miošić, Tuškanac sa svojim čarima, Narodno kazalište u kojem pjesnik oživljava velikane, koji su riječju i pjesmom ovdje sjali. Od kazališta i etnografskog muzeja pravi izlet u Botanički vrt, pa na gornji grad, gdje opjeva Kamenita vrata, sjedište Hrv. Zmaja, pa Zlatarevo Zlato, Lotrščak i stari kralj. dvor; Markov trg sa tragedijom Matije Gupca, Srpanjskim žrtvama, Banskim dvorima i sabornicom. Reprezentativnu palaču gr. načelnika predočuje prekrasna slika nekadašnjeg dvora grofovske porodice, Popov toranj, Stari Kaptol, Krvavi most. Grič i Kaptol sa starom katedralom, čija slika uvijek dominira, čine zasebnu historijsku cjelinu.

Medvešćak i Nova Ves sa Vlaškom ulicom opjevane su kao temelji Staroga Zagreba.

Maksimir je predočen starom slikom, kako je stvoren po zamisli nadbiskupa Vrhovca, i ona nam dočarava svu ljepotu onog vremena. Slike novih gradskih škola i zoološkog vrta sa životinjama predočuju novije tekovine Zagreba.

Pjesnik konačno pravi izlet i opjeva Mirogoj, Medvedgrad, Zagrebačku goru i na Sljemenu kapelicu Kraljicu Hrvata.

Svu tu historiju, te spomenike, te zgrade, i te historijske realne prozaične temelje, pjesnik je opjevao s mnogo ljubavi, nježno i srcem tako, da su nam mili, kao da žive i kucaju. Stoga će omladina knjigu rado uzeti u ruke da je čita i ponovno čita te lako zapamtiti historiju svoga grada. Ali ona nije samo za omladinu, kako je to u naslovu navedeno, nego je za svakoga koji ima srca i stoga vrijedna da je ima svaka škola, svaka biblioteka, svaki liječnik u svojoj čekaonici, a potrebno bi bilo da je ima svaki nastavnik naročito historije i geografije, da djeci omili ljubavlju opjevane spomenike i događaje ovoga grada.

Kod drugog izdanja ove knjige, koju je izdala knjižara Vasić i Horvat preporučio bi, da bi se više uzeo u obzir i prostorni red, što je doduše i učinjeno, ali ne uvijek. Tako bi se moglo dati putniku prilika da poslije historijskog uvoda o postanku Zagreba polazi od kolodvora dalje prema gradu. Stoga bi pjesma o Zagrebačkoj stanici trebala doći poslije 9 stranice, a onda ona o Umjetničkom paviljonu, pa redom dalje. Pjesma o Krvavom mostu je odviše daleko od one o Potoku. Ona o Maksimiru treba da dođe prije opisa Zoološkog vrta. Opjevani Sv. Blaž mogao bi se uvrstiti poslije Kačića. Dalje bi se moglo uvrstiti što o Zrinjskijevoj palači, o mogili podignuta u slavu 1.000-godišnjice hrvatskog kraljevstva u Maksimiru i o Sv. Žaveru sa slikom prije dogradnje novog samostana.

Bilo bi poželjno da bi se naši pjesnici pedagozi ugledali u Radovana i pošli njegovim stopama te opjevali historiju naših sela i gradova, da mladež po sličnim izdanjima i u poeziji — upozna i zavoli svoj kraj, svoju domovinu, državu i svoj narod. **Fra Hima.**

DRUŠTVENE VIJESTI

Uspjela priredba »Gospojinske sekcije »Društvo Zagrebčana«. U srijedu 23 listopada 1940 održana je u intimnim posebno udešenim prostorijama »Društva Zagrebčana« uobičajena »Stara zagrebačka užina«. Gotovo svi naši dnevnici pisali su vrlo laskavo o toj priredbi, napose »Hrvatski Dnevnik«, koji je donio ovaj izvještaj: Jučer već prije 5 sati poslije podne prostorije »Društva Zagrebčana« bile su prepune. Oko malih stolova po nekoliko gospođa. Na stoličima cvijeće i starinsko posuđe. Svi su stolovi bili zastupani, a stolnjaci kao da su se natjecali, koji će biti sa skupocjenijim čipkama. Bilo ih je i jednostavnih. Kod svakog stola se raspravljala druga tema. Ondje o modi, zatim o cijenama na trgu, što je tko skuhao, kakva se nova haljina šije, koji će se šešir nabaviti. Bilo je i razgovora o knjizi, kazalištu, kinu o svačemu. A nije manjkala i ona stara tema svih razgovora, kad se sastanu bar dvije ženske osobe ... Znade se, koja je to tema.

Oživljavao je duh starog Zagreba i njegovih patrijarhalnih običaja na »Staroj zagrebačkoj užini«. Bilo je to kao nekada, kad ženske još nijesu posjećivale kavane, jer kavana je bilo sastajalište muškaraca i tamo se raspravljalo o politici. Sve je bilo u stilu i svi kao da su se duhom prenijeli u prošlost. Tome je još mnogo pridonijelo i veoma zanimljivo predavanje pročelnice **Danice Jerand,** koja je izvrsno znala zanijeti slušatelje. Pričala je o zagrebačkim Kamenitim vratima i o žrtveniku Majke Božje Kamenite. Bilo je tu historijske istine, ali i mnogo je toga zanimljivog donijela iz usmene predaje, što se najradije sluša. Znademo na koji je način, upravo čudom, bila spašena slika za vrijeme velikog požara 1731 god. Zatim je ispričala legendu, kako je došla ta slika Majke Božje u Kamenita vrata i kako je kasnije bila popravljena. Kako su mnogi i mnogi bili uslišani i mnogima pomognuto zagovorom Majke Božje. Ova slika spašena iz požara spada među najstarije slike u Zagrebu. Tehnika, kojom je rađena, te izražaj djeteta i majke pokazuje da potječe iz XVI stoljeća.

Iza toga veoma uspjelog i zanimljivog predavanja bio je i mali koncertni dio, u kojem su nastupili gđa **Liga Doroghi-Pozajić, Pavao Marion-Vlahović,** a na glasoviru je pratio **Mladen Pozajić.** Sve je to bilo u stilu Kamenitih vrati, pa je naš poznati tenorista Vlahović otpjevao »Pri Kamenitih vrati« od Stanka Šimunovića. Još je sudjelovao i veleč **gosp. Jeronim Korner,** koji je iz svog ciklusa »Stari Zagreb« recitirao dvije pjesme. I to »Molitva raspetom Kristu za blagoslov Zagrebu«, pjesmu inspiriranu freskom Joze Kljakovića u staroj kapeli Markove crkve, zatim pjesmu »Majci Božjoj Kamenitoj«.

Iza koncertnog dijela nastavio se razgovor i nastavile prekinute teme. Raspravljalo se dalje uz bijelu kavu i zvukove starih bečkih valcera, koje je još jače potenciralo raspoloženje.

Ovo je svakako bila uspjela priredba i ako će ovaj način obnavljanja običaja starog Zagreba prihvatiti i drugi, s pravom ćemo se ponositi da smo moderan grad, ali da se stidjeti.

Sjednica Upravnog odbora održana je 17 prosinca 1940, na kojoj su primljeni slijedeći novi članovi i to: Vuk pl. Hreljanović, pukovnik u miru; Fogel Terka, supruga priv. činovnika; Jovanović Hermina, privatnica; Kušević Dr. Zvonimir, apsolvent medicine; Rendeli Oskar, priv. čin.; Sladović Dr. Eugenija, činovnik Gradske štedionice i Šantić Nada, priv. činovnica, svi kao redoviti, a kao podupirajući član primljen je Zorec Dr. Dragutin, banski savjetnik u miru. — Stvoreni su još nekoji zaključci, koji su u provedbi.

Naši sastanci i predavanja. Dne 3 prosinca 1940 održao je na našem sastanku predavanje naš član prof. arh. Stjepan Podhorski o temi: »Keramija u svijetlu historije«. Sastanak je bio odlično posjećen. Članstvo i gosti pratili su ovo zanimljivo predavanje osobitim interesom, naročito historijski razvitak posudarstva u športu i društvenom životu naroda, o funkciji amphore, kratera i čaše kroz stoljeća u staroj i novovjekovnoj keramičkoj umjetnosti. Na koncu se predavač osvrnuo na naše narodne običaje povezane sa znamenitim našim »srabljivcima«, peharcima i dobrodošlicama u društvenom životu naših starih plemića i građana. Predavaču se odobravalo i pljeskalo. Poslije toga otpjevala je gđica Ljerka Stručić svojim ugodnim i lijepo školanim mezosopranom od Dugana ml. »Međumurske pjesme«, od Ružića »Letiš golube« i »Notorno« te od Lhotke »Kaži meni«, a sve uz virtuoznu pratnju gđice Adrijene Krauth. Program je zaključen sa Dvoržakovim »Slavenskim plesovima IV—VIII«, četveroručnom igrom na glasoviru prof. Krautha i njegove kćerke Adrijene, pa je i ta igra kao i prve dvije točke u svakom pravcu bila precizna. Slušatelji nagradili su umjetnike živahnim pljeskom.

Predavanje g. Milutina Majera. Dne 10 prosinca t. g. održao je g. Milutin Majer, narodni zastupnik za grad Zagreb, u »Društvu Zagrepčana« pred mnogobrojnim članstvom o temi »Upliv rimokatoličke crkve na razvitak hrvatske kulture«. Za ovo predavanje vladao je veliki interes, pa je istomu prisustvovao i sam preuzv. gosp. nadbiskup Dr. Stepinac sa svojim tajnikom Dr. Šeperom. Predavač je u krupnijim crtama iznesao svu onu stvaralačku snagu hrvatske kulture, koja se razvijala sve od dana pokrštenja Hrvata i njihove vjerne veze sa rimskim papom kroz ravnih 13 vijekova i sve do danas. Istakao je sve zgode i podatke te historijske veze i njene blagodati za hrvatski narod. Isto tako je spomenuo i sve markantnije ličnosti na stolici Sv. Petra i njihove sklonosti prema Hrvatima kao i mnoge i mnoge sinove hrvatskog naroda, koji su — posvetivši se svećeničkom zvanju — u službi rimokatoličke crkve i katoličanstva stvorili ne samo velika djela materijalne, nego i duhovne kulture.

Podvukao je sva ona duhovna blaga i bogatstva na polju ljudske savjesti i njenog oslona na Boga i Isusa Krista, kao prvog socijalnog reformatora i tvorca etičkih načela za život na zemlji, njegov red i poredak.

Naročito je istakao, kako Hrvati baš toj i takovoj vezi imadu zahvaliti ne samo svoj individualitet u sklopu ostalih naroda, nego i nacionalni ponos i ljubav za svoju domovinu i vjeru, koja se je pokazala u raznim kušnjama i borbama sve do današnjeg dana. Konačno je podvukao zaključak, da se na prokušanoj prošlosti ima graditi još sretnija budućnost i kulturni napredak. Predavač je zanosno pozdravljen i primio zahvalno priznanje prisutnih. Poslije njega citirao je g. Dubravko Dujšin velepjesan »Bogu« od Petra Preradovića, pa je njegovo prekrasno recitiranje na prisutne proizvelo duboki dojam. Đak prof. Miranova Josip Klima otsvirao je divnom preciznošću na violini »Vijotti«, opus 23, koncert za violinu, a odlično ga je na glasoviru pratio Josip Širola. Oboje mladih umjetnika članovi su Hrvatskog Dječjeg Carstva. — Kako naš operni pjevač umjetnik g. Griff nije mogao sudjelovati zbog nenadane teže bolesti, što su svi prisutni žalošću primili na znanje, program je bio nešto skraćen. — G. Rudolf Reberski lijepo je otpjevao od Muhvića »Zdravo Marijo«, a zatim su prelijepo otpjevale gđa Zlata Sobota od Cezara Franka »Ave Marija, gđica Zdenka Marković od Stradele »Pieta Signore« i od Mozarta »Agnus Dei« te zajedno duet od Faure-a »Crucifix«. Na glasoviru je odlično pratio g. prof. Pozajić. Svi su umjetnici sudjelovali iz blagonaklonosti i ljubavi prema hrvatskoj kulturi i time pokazali veliku pripravnost njoj idealno služiti, pa im to služi na čast kao i našem dragom umjetniku g. Griffu, koji je najpripravnije za ovu priredbu izradio program, u kojemu zbog bolesti nije mogao sudjelovati. Cijela je priredba na sve prisutne izvela duboki dojam, a bila je i u našoj javnoj štampi dolično ocijenjena.

Božićna priredba u »Društvu Zagrebčana«. Gospojinska sekcija »Društva Zagrebčana« nadarila je 32 siromašne školske djece odjećom i obućom. Gospojinska sekcija »Društva Zagrebčana« priredila je 19 XII 1940 poslije podne u svojim prostorijama dobrotvornu

božićnu svečanost, kojom je prilikom bilo nadareno 32 djece potrebnom obućom i odjećom, rubeninom, čarapama i cipelama. Nadarene su bile djevojčice i dječaci raznih zagrebačkih osnovnih škola. Ova je svečanost bila u znaku dolazećeg velikog praznika Božića. U dvorani bilo je lijepo okićeno božićno drvce, a i program, koji je izveden, bio je posvećen tom lijepom blagdanu. Priredbu je posjetio g. biskup dr. Lah, supruga podbana gđa M. Krbek, izaslanik gradskog načelnika g. Horvatić, dok je supruga gradskog načelnika, gđa Starčević, ispričala svoj nedolazak.

Dvorana »Društva Zagrebčana« bila je puna zagrebačkih gospođa. Pročelnica »Gospojinske sekcije« gđa Danica Jerand pozdravila je prisutne, zahvalivši se u prvom redu preuzv. g. biskupu dru Lahu, gđi Krbek i izaslaniku gradskog načelnika, da su se odazvali pozivu i došli na priredbu. Posebno zahvaljuje gospođama, koje su uložile mnogo truda i požrtvovanja, da se mogu nadariti djeca potrebnom obućom i odjećom. Potom je gđa Jerand održala lijepo i toplo predavanje o Božiću, o značenju božićne noći i postanku božićnog drvca. Na kraju govora zamolila je preuzv. g. biskupa dra Laha, da blagoslovi siprutne. Poslije podijeljenog blagoslova izveden je prigodni program. G. Zlatko Barle odsvirao je na harmonici nekoliko božićnih pjesama, Lelica Šestak, Olivija Andrović i Verica Marković deklamirale su prigodne božićne pjesme od Danice Jerand. S. Kern pjevao je uz gitaru, a mala L. Šestak otpjevala je pjesmu »Tiha noć«. Na kraju je izveden igrokaz »Uspavanka«, a potom su anđeli iz tog igrokaza pod božićnim drvcem dijelili darove djeci. Uz odijela djeca su dobila i slatkiše. Cijeli program izvela su djeca, koja su bila nagrađena pljeskom.

Ova je priredba vrlo dobro uspjela i roditelji i djeca otišli su kućama zadovoljni darom, kojim ih je nadarila Gospojinska sekcija »Društva Zagrebčana«.

Uspjela naša dobrotvorna priredba. U utorak, dne 7 siječnja 1941 održalo je »Društvo Zagrepčana« u svojim lijepo posjećenim prostorijama svoju dobrotvornu priredbu, koju zbog bolesti nekih umjetnika nije moglo održati na Silvestrovo 1940. To je zapravo bio jedan mali koncerat, na kojemu se je publika odlično pozabavila sve do pola noći. Prva je u programu nastupila gđica Carmen Vilović, učenica g. Vlahović-Marion Pavla, te je svojim ugodnim i odlično školanim glasom — koloraturni sopran — otpjevala na sveopće zadovoljstvo prisutnih Arditi: »Poljubac«, Strauss: »Proljetni zvuci«, Zajc: »Momci na brod« i Puccini: Arija Musete iz opere »La Bohem« te je bila nagrađena velikim pljeskom. Na glasoviru je pratio g. prof. Krauth. Poslije nje nastupio je g. Matija Kuftinec sa dvije pjesme, i to Odak: »Stric — Vujc« i Rossini: Arija Figara iz opere »Seviljski brijač«, te konačno je nastupio prof. Jazbec u »Prologu« iz opere »Bajacco«, a uz pratnju gđe Anke Gvozdanović, dočim je g. Kuftinca pratio također prof. Krauth, pa su i oni izazvali živo odobravanje. Poslije umjetničkog programa bila je šaljiva tombola, koju je odlično rukovodio društveni član Dr. Josip Jedlowski, a čisti prihod iste, u iznosu od 719 D. izručen je poznatoj socijalnoj radnici teti Nikolaji, da joj se omogući njen daljnji humani i požrtvovni rad i nastojanje kod pomaganja i moralnog podizanja gradske sirotinje na području grada Zagreba.

Izdavač: »Društvo Zagrebčana«. — Odgovorni urednik: Stjepan Stiegler, grad. senator, Brešćenskoga ulica 10 (telefon 22-411). — Uredništvo i uprava: Berislavićeva ul. 20/I. kat. Telefon 24-383. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ulica broj 6. — Za tiskaru odgovora Ivan Ivanković, Selska cesta br. 47.

ZAGREB

REVIJA DRUŠTVA ZAGREBČANA

BROJ 3 GOD. IX. OŽUJAK 1941.

Dr. Antun Goglia, Zagreb:

STOGODIŠNJICA NARODJENJA I PEDESETA GODIŠNJICA SMRTI GJURE EISENHUTHA (1841—1891).

Ove godine završava stota godišnjica narođenja, a pedeseta godišnjica smrti hrvatskog glazbenika Đure Eisenhutha[1]). Među skladateljima one dobe zapada ga odlično mjesto u povijesti hrvatske muzike. On je bio kroz tri decenija vrlo značajna ličnost u muzičkom životu grada Zagreba, gdje je on živo učestvovao ne samo u društvenom i koncertnom životu, već je uvijek sudjelovao kao hrvatski glazbenik kod svih narodno-kulturnih svečanosti ne samo u Zagrebu, svom rodnom gradu, nego i u drugim gradovima naše domovine. On je odgojio mnogo glazbenika, razvio veliku djelatnost u raznim hrvatskim pjevačkim društvima, a skladao je u svim oblastima glazbe. Njegove rodoljubne pjesme i davorije također doprinjele su budjenju narodne ideje.

Pošto je Eisenhuth živo djelovao na razvitak naše muzičke kulture, to je zavrijedio, da se povodom spomenutih jubileja osvježi njegova uspomena.

Eisenhuth rodio se u Zagrebu na sam Božić g. 1841. Njegov otac Đuro bio je ugledan zagrebački građanin i živio u gornjem gradu, gdje je imao stolarsku radionu u Kamenitoj ulici. Kao dobar pjevač i gitaraš a uz to i šaljivdžija bio je rado viđen u tadanjem zagrebačkom društvu. Svakako je Đuro od njega naslijedio muzički talenat i nagnuće da se sasma posveti glazbi. Nije zato slučaj, što spominje Fr. Ks. Kuhač, da je on na sprovodu velikog hrvatskog skladatelja Vatroslava Lisinskoga nosio mali križ.

Eisenhuth polazio je gimnaziju, ali naskoro posveti se sasma muzici te uči glazbu u glazbenoj školi hrvatskog glazbenog zavoda od g. 1854 do 1860. Pjevanje i teoriju učio je kod učithelja Vatroslava Lichten-

[1]) Dr. A. Goglia: »Gjuro Eisenhuth«. Sv. Cecilija god 1926 i posebni otisak; Božidar Širola: »Pregled povijesti hrvatske muzike« (Edition Rirop, Zagreb 1922, str. 253).

eggera, a violinu kod Antuna Švarca. Eisenhuth je bio izvrstan đak, pa je po tadanjem običaju radi dobrog napredka bio opetovano javno pohvaljen. Općlo je mnogo s drugim učenicima, s kojima je privatno muzicirao, pa je za taj ensemble već tada počeo skladati.

Svršivši glazbenu učionu, kanio se dalje obrazoovati u glazbi, pa se za to obratio gradskom poglavarstvu, a kasnije vladi, da mu pruže potporu. Molbe nisu uslišane te je Einsenhut ostao u Zagrebu. Kasnije ipak neko vrijeme privatno učio kod bečkog profesora Antuna M. Storcha.

Đuro Eisenhuth

U vrijeme kad je Eisenhuth svršio nauke, grad Zagreb nije imao stalnog orkestra. God. 1854. osnovao je glazbenik Franjo Pokorni orkestar pod naslovom »Prva hrvatska civilna glazba«, nu smrću Pokornog god. 1859. prestao je djelovati taj orkestar.[2])

Eisenhuth, koji jošte nije imao stalnog namještenja uvidio je tu praznimu, pa je već god. 1861. sastavio orkestar, koji on sve više usavršuje i za nj komponira.

[2]) Dr. A Goglia: »Orkestralna muzika u Zagrebu«. Sv. Cecilija god. 1935 i posebni otisak str. 13.

Pošto su takve glazbe u tadanje vrijeme najviše služile za razonodu i razveselenje građana i za plesne zabave, to je Eisenhuth skladao za tu ustanovu najviše plesnu glazbu (Amalija — polka; Leptiri — brzopolka; Sofija — polka tremblante i t. d.). Vesela ta plesna glazba, koju je on gojio i neke Straussove crte u njegovom licu, doprinijelo je, da su ga u Zagrebu nazivali »Zagrebački Strauss«.[3])

Godine 1872. zaključilo je zagrebačko vatrogasno društvo, da osnuje svoju glazbu. Poznavajući Eisenhuthov organizatorni duh, povjeriše mu tu zadaću i postaviše ga za kapelnika. Eisenhuth je tu glazbu tako uvježbao, da je ona sudjelovala također na koncertima i zabavama hrvatskog pjevačkog društva »Kolo«.[4]) Za tu glazbu također je on skladao više komada. (Vatrogasna polka, Ljubavni glasnik — valcer i dr.) Ovo djelovanje približilo je Eisenhutha tom pjevačkom društvu, koje ga je god. 1873. izabralo društvenim zborovođom. Godine 1875. osnuje »Kolo« svoj orkestar, u koji su pristupili članovi vatrogasne glazbe. Taj orkestar pod Eisenhuthovom upravom djelovao je do god. 1879.

Uz zvanje kapelnika bio je Eisenhuth početkom sedamdesetih godina i orguljašem u župnoj crkvi sv. Marije u Zagrebu, pa iz ovog doba imademo više njegovih skladba crkvene muzike. Na Božić 1871. izvedena je u toj crkvi njegova misa u G-duru, komponirana na hrvatski tekst Ilije Okrugića[5]), a na Petrovo god. 1872. njegova misa u C-duru. Kao solisti sudjelovali su članovi zagrebačke opere Matilda Lesić, Fran Grbić i Josip Kašman.

Godine 1872. pokrenuo je mladi profesor i kurator crkve sv. Katarine u Zagrebu dr. Feliks Suk »Zagrebačko crkveno društvo«, kojemu je bila svrha gojiti i promicati crkvenu glazbu. Društvo je prikupilo lijepi broj članova, a prvi ravnatelj crkvenog zbora bio je Eisenhuth. Dne 24. XI. 1872. pjevalo je društvo u čast sv. Katarine u spomenutoj crkvi Eisenhuthovu misu u E-duru.

Za taj kor Eisenhuth je skladao i posvetio Suku više crkvenih kompozicija tako: Hrvatsku misu u slavu sv. Ćirila i Metoda; Requiem; Tantum ergo i dr.

Nu Eisenhuthova težnja bila je, da djeluje i kao muzički pedagog.

Već od god. 1868. učio je kod njega privatno violinu violinski virtuoz i skladatelj Franjo Krežma, pa je svog mladog učenika tako temeljito i odlično podučavao, da je u rujnu 1875. bio nakon sjajno položenog pri-

[3]) »Agramer Zeitung« od 9. XI. 1886.
[4]) B. Zeininger: Hrv. pjev. društvo »Kolo« u Zagrebu tečajem 30 godina. Jubilejski spis. Zagreb 1892, str. 90.
[5]) »Agramer Zeitung« od 3. I. 1872.

jamnog ispita primljen u bečki konservatorij. Krežma je svog prvog učitelja sačuvao u vrlo lijepoj uspomeni i posvetio mu jednu svoju kompoziciju.[6])

God. 1867. imenovan je Eisenhuth počasnim učiteljem violine u narodnom zem. glazbenom zavodu (danas Hrv. glazbeni zavod), god. 1876. privremenim učiteljem, a kasnije redovitim profesorom, koju je službu vršio do svoje smrti. Kao učitelj bio je on vrlo savjestan i energičan te uzgojio više vrsnih violinista. Njegovi učenici bili su Aurel Weis-Bjelinski, Otto Žert, dr. A. Kuhar i dr.[7])

Braća Đuro i Josip Eisenhuth sa sestrom Marijom udatom Oršić iz god. 1860.

Osim u glazbenom zavodu bio je Eisenhuth također počam od g. 1865. imenovan učiteljem pjevanja na zagrebačkim glavnim učionama, a od god. 1876. podučavao je pjevanje i glazbu u višoj djevojačkoj učioni u Zagrebu. Kao učitelj pjevanja izdao je god. 1872. u nakladi Albrechta i Fiedlera školsku pjesmaricu »Napěvi crkvenih pěsmah, što se nalaze u Balenovićevoj »Sunčanici« i što se u Hrvatskoj i Slavoniji i Dalmaciji pjevaju«.

Nu Eisenhuth nije bio samo violinski pedagog, već se je on za rana isticao kao vrstan violinist, a spominjem svečani koncert dne 26 VIII. 1871. u slavu 200 godišnjice Jana Komenskoga, na kojem je s velikim uspjehom otsvirao Beriotov I violinski koncert.

[6]) Dr. A. Goglia: »Domaći violinisti u Zagrebu u XIX i XX stoljeću«. Sv. Cecilija 1940, sv. 3 i 4.

[7]) Dr. A. Goglia: »Hrvatski glazbeni zavod 1827—1927«. Sv. Cecilija 1926 i 1927 i posebni otisak str. 40; 64, 37, 71, 116 i 122.

U kasnijim godinama nije radi svoje mnogostrane muzičke zaposlenosti nastupao kao solista, ali je do svoje smrti bio koncertni meštar opernog kazališnog orkestra. Za violinu skladao je jednu Fantaziju i Elegiju.

Eisenhuth se mnogo bavio i komornom muzikom te nastupao u komorno-muzičkim izvedbama »Hrv. glazb. zavoda« i »Kola«.[8])

On je osnovao i Klavirni trio. Klavir je svirala njegova kćerka Lujza, a violončelo njegov brat Josip, koji je bio član opernog kazališnog orkestra, koralista prvostolne crkve zagrebačke i zborovođa hrv. tipografskog pjevačkog društva »Sloge« u Zagrebu, a skladao je više zborova.[9]) Ovo udruženje opetovano je nastupilo ne samo u Zagrebu nego i u provinciji. Taj trio je 18. XI. 1890. svirao i u biskupskom dvoru u Đakovu. Veliki biskup J. J. Strossmayer bio je sviranjem tog tria vrlo razdragan, pa je rekao: »Sinovi moji, kćerko moja! Za mene je danas uzvišen dan, za mene je Božić; zahvaljujem Vam na glazbenom užitku.«[10])

Spomenuo sam, da je Eisenhuth bio koncertni meštar u opernom kazališnom orkestru. Dne 1. X. 1881. imenovao ga je tadanji intendant dr. Marijan Derenčin uz to kao dirigenta operete. U lipnju 1885. priredio je sa članovima zagrebačke opere u Varaždinu 10 opernih predstava.

Eisenhuth odvažio se je i na veće skladbe, a to je opera. Njegova je poznata dramatična opera u tri čina »Sejslav Ljuti« po libretu Franje Žigrovića-Pretočkoga. Ova opera davana je prvi puta u zagrebačkom kazalištu uz sudjelovanje »Kola« dne 10. III. 1878. u korist zaklade za gradnju umjetničkog doma »Kola«. Dirigirao je sam autor. Ta opera davana je 9 puta.[11]) Drugu svoju operu »Petar Bačić« (po Luki Botiću) nije dovršio. Izvodili su se samo pojedini dijelovi iz te opere u koncertima »Kola«. Napokon je Eisenhuth komponirao i operetu »Moć ljubavi«, koja se nije nikada izvodila.

Svestrano djelovanje razvio je Eisenhuth u zagrebačkim pjevačkim društvima. Početkom sedamdesetih godina bio je Eisenhuth prvi zborovođa hrv. obrtničkog radničkog pjev. društva »Sloboda«.

God. 1874. izabran je zborovođom trg. društva »Merkur« te je djelovao do god. 1887.

Sveučilišno pjev. društvo »Hrvatska Lira«, kojemu je bila svrha, da popularizira hrvatsku muzičku umjetnost i uza to da budi narodnu

[8]) Dr. A. Goglia: »Domaći violinisti u Zagrebu u XIX i XX stoljeću« str. 6.

[9]) Dr. A. Goglia: »Učitelji violončela u Zagrebu i njihovi učenici muzičari«. Sv. Cecilija 1935, sv. 3, 4, 5 i 6.

[10]) Dr. A. Goglia: »Komorna muzika u Zagrebu«. Sv. Cecilija god. 1929 i 1930 te posebni otisak str. 11.

[11]) Dr. M. Ogrizović: Hrvatska opera (1870—1920). Zem. Tiskara. Zagreb 1920, str. 17 i 62.

svijest, izabralo je god. 1876. Eisenhutha svojim zborovođom, a on mu posvećuje svoj popularni zbor »U s t a j r o d e«.

I najstarije hrvatsko glazbeno pjev. društvo »V i j e n a c« u zagreb. sjemeništu, osnovano god. 1839. također ubraja ga među svoje prijatelje. On je često dolazio u sjemenište te vježbao pjevačkim zborom i mnogo doprinijeo napretku toga društva. U ovim zbirkama pjesama, koje je to društvo izdalo i to: I. B i s e r n i c a god. 1874. i II. B i s e r n i c a god. 1886. uvrstio je Eisenhuth svoje zborove te su on i Zajc pomagali redigirati potonju zbirku.

Luisa, starija kćerka Đure Eisenhutha, učiteljica glasovira

Najveću pak djelatnost razvio je Eisenhuth u hrv. pjev. društvu »Kolo« u Zagrebu, kojemu je on bio zborovođa 18 godina t. j. od god. 1873. do svoje smrti. Ljetopis »Kola«[12] spominje gotovo na svakoj stranici njegovo ime. Nije u ono doba koncerta ili zabave »Kola«, a da se ne bi izvela koja njegova kompozicija, da on ne bi dirigirao orkestrom i da nije sudjelovao kao solo violinista ili kao član komorne glazbe. Pošto je Eisenhuth bio među prvima, koji je počeo pisati b u r l e s k e, to je on također tu vrst glazbe uvrštavao u rasporede društvenih šaljivih koncerata, a mnogo su se izvađale i u provinciji. Mnogi će se sjećati burleske »U n a r a v i«; »T i b u r t i o i Ž u ž e l i n a«; »Č u d a n č o v j e k«; »P r i s i l j e n a ž e n i t b a«; »K o r t e š a c i j a u T u r o v o m p o l j u« i dr.

[12]) Z e i n i n g e r: H r v. p j e v. d r u š t v o »K o l o«.

Spomenutim društvima a i drugim hrv. pjev. društvima posvetio je Eisenhuth himne, poputnice, a i razne zborove, a »K o l u« je uglazbio H i m n u na riječi pjesnika J o v a n a S u n d e č i ć a.

Na inicijativu »Kola« donešena je god. 1874. odluka o osnivanju H r v a t s k o g p j e v a č k o g s a v e z a i to na sastanku hrv. pjevačkih društava u Zagrebu, dočim je taj savez formalno osnovan god. 1875. na sastanku svih hrv. pjev. društava o Duhovima u Sisku. U središnji odbor izabran bi i Eisenhuth. Tom zgodom bio je koncert, koji je započeo Eisenhuthovom uvertirom »Slava«. Hrv. pjevački savez izabrao je Eisenhutha god. 1890. svojim savjetujućim članom.

Godine 1891. odlučilo je »Kolo«, da prvi put u Zagrebu izvede velebno djelo M e s s a d a R e q u i e m od G. V e r d i a, te provedbu toga povjeri Eisenhuthu. Eisenhuth se latio tog posla, a pošto' je međutim obolio, proučavao je partituru u postelji, pa krasne melodije i tekst dirnule su ga tako, da su ga suze oblile, pa mu je supruga morala oduzeti partituru. Nu nije mu bilo suđeno, da iznese to djelo pred općinstvo, jer je međutim umro. Što je značilo za Zagreb prije 50 godina izvesti takovu skladbu, to mogu prosuditi Zagrepčani, kojima su tadanje prilike bile poznate.

»Kolaši« su poštovali i ljubili svog Eisenhutha. O njegovom imendanu pjevali su mu svake godine podoknicu, a i danas ga spominju s iskrenim pietetom.

Povodom četrdesete godišnjice »Kola« čitamo u »O b z o r u« (10. VII. 1892.) u članku »G l a z b e n i c i Đ u r o E i s e n h u t h i V i l k o N o v a k« ovo: »Stariji pjevači se još živo sjećaju veselog i vedrog Eisenhutha, koji je živio i umro za hrvatsku pjesmu. O slavi 40 godišnjice »Kola« spustit će se barjak »Kola« nad njegov grob u znak počasti. Eisenhuth je bio zborovođa »Kola«, a godine pod njegovom egidom upisuje »Kolo« među svoja najslavnija vremena.«

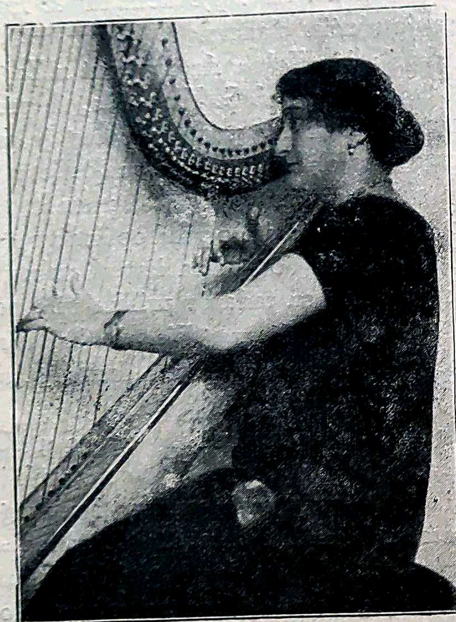
Eisenhuthovih kompozicija ima 220; u »P j e v a č k o m V i j e s t n i k u« (Zagreb 1906), nabrojeno je 137 zborova. Sve Eisenhuthove kompozicije nabrojene su kronološkim redom u mojoj radnji »Đ u r o E i s e n h u t h« (str. 13).

Iz predočenog razabire se, da je Eisenhuth skladao muške i mješovite zborove, samospjeve uz pratnju klavira, plesne skladbe za orkestar, orkestralna djela, opere i operete. Njegovi zborovi čuvaju se većim dijelom u arhivu »Kola«, a veliki dio tiskan je u pjesmarici »S b i r k a h r v a t s k i h i s l o v e n s k i h m u š k i h z b o r o v a«, što ju je izdalo g. 1894. »Kolo«, a uredio N i k o l a F a l l e r, Eisenhuthov prisni prijatelj.[13])

[13]) Dr. A. G o g l i a: »N i k o l a pl. F a l l e r«. S v. C e c i l i j a 1938 i posebni otisak str. 7.

Vrlo su uspjele balada »U šumi« (riječi H. Badalića) za bariton i klavir, i »Seljanka« za alt i klavir, koje su se skladbe često izvađale na koncertima.

Eisenhuthov rad priznavala su hrvatska pjevačka društva. On je bio začasnim članom Danice u Sisku; Sklada u Bakru; Sloge u Zagrebu; Velebita u Gospiću; Kola i Slobode u Zagrebu; Zore u Karlovcu; Javora u Jaski; Vijenca u Zagrebu. Akademsko literarno društvo u Pragu imenovalo ga svojim dopisujućim članom, a kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlada članom povjerenstva za zaštitu književničkog i umjetničkog vlastništva.

Micika udata Rac, mlađa kćerka Đure Eisenhutha, umjetnica na glasoviru i harfi

Kad je zagrebačko gradsko zastupstvo pred nekoliko godina imenovalo više ulica, sjetilo se i Eisenhuthovih zasluga za razvitak muzičke kulture u Zagrebu, te je po njemu nazvana ulica između Petrove ulice i Maksimirske ceste.

*

Eisenhuth, srcem i dušom pravi domorodac, bio je u Zagrebu vrlo omiljen. Bio je rado viđen u svakom zagrebačkom društvu i svojim vedrim i uglađenim saobraćajem svakoga je osvojio. Podupirao je svaki glazbeni pothvat i svakom društvu diljem hrvatske domovine bio je na pomoć. Sa zagrebačkim glazbenicima gojio je prijateljske veze, a naročito sa

Ivanom pl. Zajcom. Surađivao je s njim u glazbenom zavodu i kazalištu, njihove obitelji živjele su u prijateljskom saobraćaju, pa je Zajc i kumovao njegovom sinu Viktoru. Eisenhuth je u čast Zajcu skladao više zborova, koji su se izveli povodom Zajčevih jubileja.

Eisenhuth se god. 1875. vjenčao s Marijom Fink. Iz toga braka rodila se djeca, koja su naslijedila od svog oca muzikalni talenat: Luisa, učiteljica klavira, umrla 1926.[14]); Slavko, član opernog zbora hrv. nar. kazališta, umro 1934; Viktor, šum. rač. inspektor i Micika udata Rac, absolventica hrv. konservatorija u Zagrebu i umjetnica na klaviru i harfi.

Grob Đure Eisenhutha sa spomenikom

Na pokladnu nedjelju god. 1891, kad je dirigirao Morländerovu lakrdiju »Kazališna bezumnost« pozlilo je Eisenhuthu tako, da je morao ostaviti dirigentski pult. Odveli su ga kući i nije se više pridigao. Umro je dne 2. IV. 1891. Svi zagrebački dnevnici osvrnuli su se toplim riječima na njegov za-

[14]) Sv. Cecilija 1925, str. 192.

služni rad. Tako piše »H r v a t s k a« (od 2. IV. 1891.): »U najljepšoj muževnoj dobi umire skladatelj divne pjesme »U s t a j r o d e« i toliko drugih u svem narodu poznatih pjesama. Vjeran idealu hrvatskoga naroda, izbijala je njegova, tim plemenitim duhom zadojena, unutrašnjost iz svih njegovih skladba, koje će u umjetnosti našoj zauzeti trajno mjesto.«

Sahranjen je dne 4. IV. 1891. iz mrtvačnice na Mirogoju. Sprovodu prisustvovala su sva hrvatska pjevačka društva, akademska omladina sa zastavom, zastupstvo grada Zagreba, ravnateljstvo i profesorski zbor Hrv. glazbenog zavoda i mnogo odličnog zagrebačkog općinstva. S pokojnikom oprostio se predsjednik »Kola« Franjo Arnold.

Hrvatsko pjev. društvo »Kolo« podiglo je svom nezaboravnom zborovođi spomenik na Mirogoju. Na grob postavljen je spomenik, koji je resio grob pjesnika S t a n k a V r a z a na Jurjevskom groblju prije nego li su njegovi smrtni ostanci preneseni u »Arkadu Ilíraca« na Mirogoju.

Bruno Dürrigl, gimn. maturant

A. G. Matošu!

Čuj putniče smjeli, vječni prognaniče;
Jecaj, boli duše, vjerne Beatrice,
gornjogradskih stijena.
Slušaj tihi šapat nepomičnih sjena,
Ogoljelih grana s opustjele staze.
Gledaj kako ljudi nesmiljeno gaze
po uvelom cvijeću s Materinog groba.

Slušaj kako stenje, propaćena gruda,
Pod teretom mržnje i lažnoga suda,
vlastitih sinova.

O Genije mrtvi ustani još jednom,
I privedi svjetlu otrovane duše;
Spriječi ih da dalje bjesomučno ruše
Kroaciju našu, luč istine vječne.

Vrati se još jednom iz bolne tuđine,
I pokaži rane hrvatskog trpljenja,
Sruši stijene laži, krvi i prezrenja,
I povedi zemlju vodama jedinstva . . .

I kad je privedeš miru i slobodi,
I kad Uskrsnuće ljubavlju urodi,
Kliktat složan glas će,
Sjedinjene nacije:
»Dok je srca bit će i Kroacije«.

Rudolf Devidé, Zagreb:

Gustlu Matošu

(vuz negov grob)

Gda bi se Gustl ti zbudil vezda,
Prošetal se po Zagrebu-gradu,
I od negdašnjeg purgerskog gnezda
Velko-varošku gledel paradu.

Vu varoši dolnoj bi se zgubil,
Kak da si čisto vu strajnskem kraju.
To ni vre Zagreb kega si lubil
Ni sličen tvem drugem) zavičaju.*

Prek pet plafonov visoke hiže,
Kakti škatule, čudnega štila,
Vsaki cajt koja nova se diže,
Kak stvar brez duše i brez profila.

A i ljudi promenuli su se,
Pa sama strajnska zestaneš lica,
Domaći čisto zišli su vu se,
Nema pajdaštva, humora, vica.

Gorna varoš bol tiha nek preje,
Skor vse još stare hiže stojiju,
Ali dijakov na Griču neje,
Kancelarije dole seliju.

Tvojih pajdašov skoro vre nema,
*Nema vre traga tvoji »kapeli«**)*
I neje više starih bohema,
Život se v gradu promenil celi.

To ni vre Zagreb o kem si pisal
I popeval, tak drago i milo
I ak si gdi-gda prek nega špotal
Od velike je lubavi bilo . . .

»Vse manje srca vu našem gradu,
Vu metropoli slavne nacije,
Če dale grede po temu jadu
Skor nebu srca ni Kroacije . . .«

Dugo šetal po Zagrebu nebi,
Em bi pobegel z pravičnim jarom,
Vu grobek svoj se povrnul te bi
Dale sneval o Zagrebu starom . . .

*) Matoš je rođen u Srijemu.
**) Gostionica »Matejna« po Matošu prozvana »kapelicom«.

NAJZNAČAJNIJE KULTURNO DJELO NAŠEGA NARODA

HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA

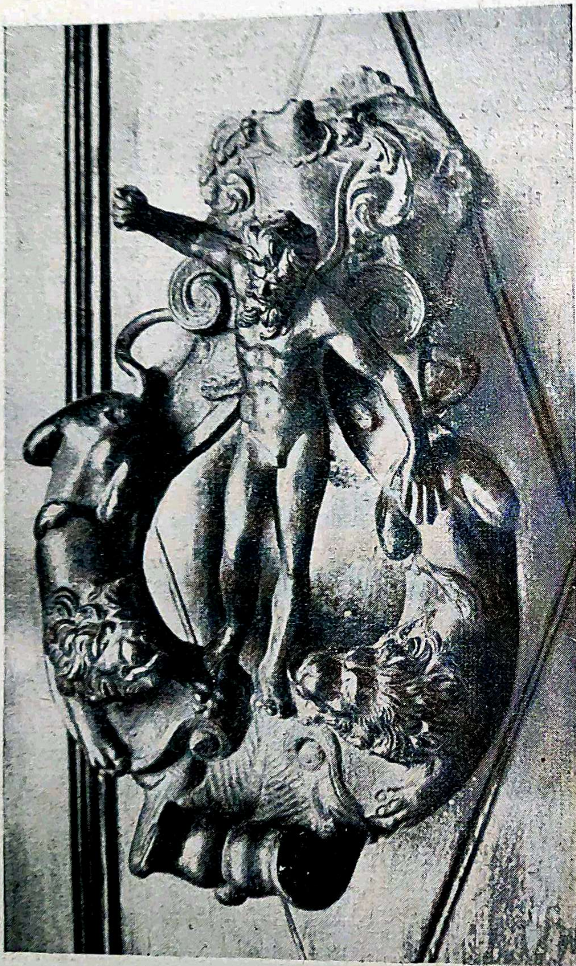
POČELA JE - USPRKOS SVJETSKOGA RATA - S REDOVITIM IZLAŽENJEM

Petnaesta veljača godine tisuću devet stotina i četrdeset i prve ostati će zlatnim slovima ubilježena u ljetopisima naše kulturne povjesnice, jer tog smo dana dobili u ruke prvu knjigu Hrvatske Enciklopedije. Mučan i težak bio je put, dok je zamisao o izdavanju enciklopedije bila sprovedena u djelo. Ali danas možemo uskliknuti: »Hvala Bogu! Najtežje je prebrođeno!« Prva knjiga leži pred nama: lijepa je i omašna, dobrog i čvrstog uveza a hrpta ukrašenog zlatnom ornamentikom; format je veliki, leksikonski 28×20 cm, papir jak i fin, svaka je stranica podijeljena u dva stupca, a slova su pravilna i čitljiva. Sve u svemu: tehnički je knjiga tako dotjerana, da služi na ponos našoj tiskarskoj umjetnosti. Prva knjiga Hrvatske Enciklopedije imade preko 800 stranica, koje su ukrašene mnogobrojnim pa i koloriranim slikama; obrađeno je slovo »A« ali ne sasma — završeno biti će tek u drugomu svesku. Dakle gradivo je veoma obilno.

Mnoge će zanimati odgovor na pitanje: »Kako je nastalo ovo epohalno djelo?« Evo: ponajprije niknula je ideja u glavi jednoga čovjeka. Bio je to dr. Mate Ujević, profesor, koji se nekoliko godina bavio mišlju, zapravo razbijao si za besanih noćiju glavu, na koji način da dođe hrvatski narod do svoje enciklopedije. A novaca k tome potrebna ni otkle nema! Lahko je velikim narodima, gdje su bogata nakladnička poduzeća sposobna da financiraju ovakova djela. Ali mi, siromasi, odakle da uzmemo ogroman kapital, kojega iziskuje izdavanje enciklopedije. Profesor Ujević i ovo teško pitanje sretno je riješio i to sasma jednostavno. Za enciklopedijsku ideju zainteresirao je još dvojicu gospode: Rudolfa Hercega, zaslužnog našeg prosvjetnog radnika i Dragutina Schulhofa, ravnatelja »Tipografije«. Gosp. Herceg predobio je za enciklopedijski pokret vodstvo hrvatskoga naroda, a gosp. Schulhof obećao je kredit. Profesoru Ujeviću pao je, nakon toga, kamen sa srca i nije više trpio od besanice. Malo zatim pristupilo se organiziranju uredništva i uprave; izabran je izdavački odbor, uredničko vijeće, glavni urednik, urednici i suradnici. Upravljen je poziv dobronamjernim ljudima na pretplatu i pristupilo se ozbiljnome radu. Posljedica toga bijaše, da je domalo arak za arkom dolazio iz tiskare na korekturu.

U prvoj godini javilo se 2800 pretplatnika. Organizatori enciklopedije tim su brojem zadovoljni. Ipak čini nam se, da je čitava Hrvatska mogla dati daleko veći broj pretplatnika. Dapače, da se je samo u Zagrebu svaki imućniji građanin pretplatio, dobili bismo oko 10.000 članova

enciklopedijske zajednice. Međutim tek sada, kad je prva knjiga izašla, počeše se javljati mnogobrojni pretplatnici naravno većinom iz srednjega staleža. Osim toga doznajemo, da će se Hrvatska Banovina predbrojiti na nekoliko stotina primjeraka, a isto tako i Vlada u Beogradu. Na taj je način našoj enciklopediji osigurana budućnost.

Slika iz Hrvatske Enciklopedije: Alka ili kucalo na vratima kuće Arneri u Korčuli

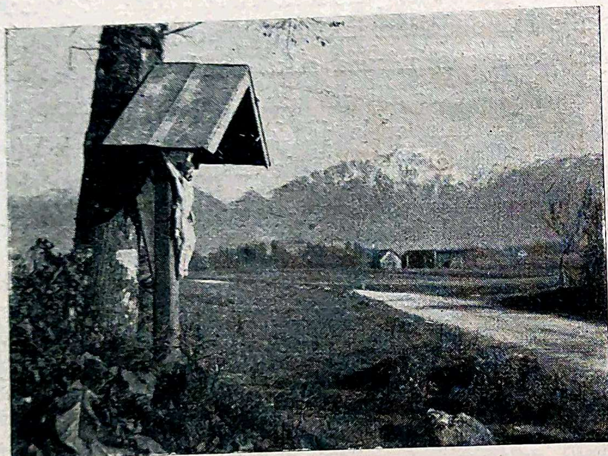
O značenju Hrvatske Enciklopedije mnogo je u zadnje vrijeme kod nas pisano, a značajno predavanje o tome, prigodom izlaska prve sveske, održao je dne 4. III. 1941. u Pučkome sveučilištu dr. Matija Ujević, glavni urednik enciklopedije. Iz ovog predavanja donašamo neke zanimljive ulomke: »Enciklopedija je zbirka zaokruženog ljudskog znanja, ona je u prvome redu neka vrst bilance onoga — što postoji, a u drugome redu

ona daje putove novim traganjima, pa zato enciklopedija može nastati samo u srazmjerno razvijenim kulturnim sredinama, koje imadu veliki broj stručnjaka iz svih područja nauke i umjetnosti. Gdje postoji ideološka zaoštrenost, da se o svijetu govori samo s jednog isključivog gledišta ne može nastati moderni tip enciklopedije, koja predstavlja jedan najplemenitiji oblik suradnje ljudi s različitim gledištima, ali nadahnutih najplemenitijim težnjama, da objektivno dadu svoje poglede na svijet i život. Svaka je enciklopedija narodna po tome, što u njoj pišu u golemoj većini pripadnici jednoga naroda. Kako se u enciklopedijama piše o svim znatnijim pojavama i problemima, to će samo obrađivanje tih problema dati, tako reći, odsjev cijeloga svijeta na hrvatskoga čovjeka: kako on taj svijet poimlje, kako ga shvaća i kako se prema njemu odnosi. Enciklopedija je u tom pogledu presjek duševnosti jednog naroda, pa s kulturno-historijskog gledišta Hrvatska Enciklopedija nije samo dokumenat našeg poznavanja stvari i problema, nego u isti mah jedna sublimirana slika naših moralno-etičkih i intelektualnih osobina, što drugim riječima znači općenarodnih karakteristika. Ta uloga Hrvatske Enciklopedije da daje lik našega čovjeka, dolazi do jačeg izražaja u posebnoj pažnji, koju će uredništvo i suradnici posvećivati našim stvarima, našim ljudima, našoj prošlosti i sadašnjosti. Razumije se, da će i uredništvo i suradnici nastojati, da nijedna malo znatnija pojava iz našeg života ne ostane neosvijetljena. Želimo da naši ljudi osjete da nismo nikakvi paraziti, nego da smo davali i sebi i čovječanstvu kulturne vrednote i da smo sposobni sada da kulturno i stvaramo, a ne samo da primamo i kad izađe djelo — ne ćemo više biti zavisni u enciklopedijama od inozemstva, a to tim više jer znademo, da su strani leksikoni i enciklopedije širile kod nas kulturni defetizam.

Kod ovako golemog posla, kao što je Hrvatska Enciklopedija i moralni i materijalni uspjeh zavisi o solidnosti organizacije. Intelektualni nivo i vrednost djela zavisi o tome, da li je pokretaču odnosno uredniku uspjelo okupiti najvrednije suradnike, koji se kod nas mogu pronaći. Držim da je postignut maksimum i da je teško u našim prilikama provesti bolju organizaciju suradnika i urednika. Već u prvom svesku imade preko 400 suradnika, a u središnjem uredništvu radi oko 40 ljudi, a urednička grupa imade ih 84. Ovaj golemi broj suradnika i urednika najbolje ilustrira sav napor, koji je uložen, da enciklopedija dobije opće hrvatski karakter, a naša je želja, da to ostane i do zadnjega retka. Što se tiče samoga djela ono će po svome opsegu, kad bude štampano, biti između velikih njemačkih leksikona i velikih zapadno-europskih enciklopedija. Po svoj prilici naša će enciklopedija imati 16 svezaka s atlasom, dodatkom i indeksom, a to znači, da je veća za dvije petine od Herderova i Mayerova leksikona, a za jednu šestinu veća od Brockhausovog leksikona. To je dakle i po opsegu i po broju suradnika najveće književno djelo, koje smo mi Hrvati do sada po-

krenuli, a prema tomu predstavlja i u financijskom pogledu najveće knjižarsko poduzeće, jer proračun Hrvatske Enciklopedije prelazi svotu od trideset milijuna dinara.« Ovim riječima gospodin je Ujević dovoljno razložio bit i organzaciju enciklopedijskoga pokreta.

O prvoj knjizi Hrvatske Enciklopedije rado bismo mnogo i mnogo pisali, ali nije nam moguće: bio bi to odviše ogroman materijal. Pregledavajući knjigu letimice spomenut ćemo tek malen dio pojmova od onih, koji su u enciklopediji obrađeni. Ogromnoj čitulji enciklopedijskih članaka i članćića na čelu je slovo »A«, kojem je protumačeno značenje u abecedi i u glazbi, a zatim od znatnijih članaka nižu se: Aachen, grad u Njemačkoj, Aberacija u astronomiji, fizici i zoologiji, Abesinija prikazana je na 7 stupaca s 13 slika, a Abortus na 3 stupca, pa Abruzzo, kraj u Italiji,

Slika iz Hrvatske Enciklopedije: Storžić kod Kranja u Alpama

Acetilen, rasvjetni plin, Adam, prvi čovjek, a uz njega i 11 drugih znamenitih Adama. Dalje: Admiral, Admiralitet, Adonis iz mitologije, Absorpcija, Adventisti, Aerodrom, Aeromehanika vrlo opširno, Aeronautička bolest, Afganistan na 7 stupaca s 5 slika. Vrlo je dobro opisan zemljopis i povjesnica Afrike: na 34 stupca s 43 prekrasne slike te 5 geografskih i topografskih priloga. Iza Afrike zapažamo veliku i lijepu koloriranu sliku guštera (Agama). Novinske agencije opisane su na čitavih 5 stranica. Vrlo su interesantni članci o Agent-provokaterima i Absolutizmu, a za našu zemlju značajna je rasprava o Agraru. I tako su redom nanizani dobri članci: Ahajci, Ahasver, Ahilova peta, Ahmet-paše, Akačić Cezar, političar, Akademije, Akcenat, Akreditiv i Akropola s prekrasnim slikama Partenona, Hrama Božice Pobjede i Akropole. Slijede: Akt s nekoliko zornih predodžbi, Akumulatori, Akustika, Akvarelno slikarstvo s brojnim prilozima u bojama, Akvileja, Akvarij u koloritu, Alapić Gašpar, časnik Nikole Sigetskoga,

Alarik, poglavica Vizigota, Alaupović Tugomir, pjesnik i Albanija koja je opisana na 16 stupaca, a ukrašena s 19 slika. Listamo neprekidno. Evo tu je Albini Srećko, skladatelj Baruna Trenka, Alcazar u Španiji pa znameniti Aleksandri, od kojih je navedeno oko 40 biografija, a među njima imade

Hec cõtinent in hoc opusculo.
Tranquilli Parthenij Dalmate ad Deum Contra Thurcas Oratio carmine Heroico.
Eiusdem Epistola ad Clarissimū ac Nobilē virum Hieronymū de Croaria in Tap phain vtriusq; Juris Doctorem.
Item Epigrāma Viti Werleri: David Rot mūd buchornēsis: et Theoderici Spett Prepositi Stuchardiensis.

Slika iz Hrvatske Enciklopedije:
Naslovna stranica knjige »Molitve protiv Turaka« napisane od Trogiranina i humaniste Franje Andrijevića (1490—1571)

careva, kraljeva, papa, kneževa, biskupa, samostanaca i pjesnika. O Aleksandriji u Egiptu i o Alfa zrakama dobro smo informirani. Alfabet predočuje nam drevne hijeroglife i primitivne pismene znakove starih naroda; Alge su dosta opširno opisane i oslikane, a Algebra zauzima pet stupaca.

Interesantne su slike i opis Alhambre, »crvenoga dvora« kraj Granade i Alkemije s bakrorezima iz srednjega vijeka. Sinjska Alka, naša narodna igra, donaša nam uz opis i 4 fotografije. O Alkoholu te njegovim štetnim posljedicama mnogo je toga spomenuto. Tko voli čašicu dobroga vina, preporuča mu se, da zadnji dio ove rasprave ne čita. Vanredan je opis Alpa: na čitavih 11 stranica a usto je donešeno i 30 slika, jedna ljepša od druge. Izgleda, da je to jedno od naših najboljih djela ove vrste. Iznenađuje nas članak o Aluminijumu, o Alzaciji, Alžiru i rijeci Amazonki. Veliko znanstveno djelo Hrvatske Enciklopedije je obradba Amerike, koja zaprema 107 stupaca a sama je rasprava popraćena sa 70 slika. I tako redom dalje javlja nam se ispred očiju: Amfiteatar, Aljažev stup, Ambrozije sveti, Amsterdam Anabaptisti, Ana Stuart, Anaksimandar iz Mileta, Analitička geometrija, Analogija, Analiza, Anarhizam, Anastazije sveti i Andersen, slavni pisac dječjih priča, od kojih nam je još svima u živoj pameti nezaboravna njegova »Palčica«.

Pravo kulturno otkriće u ovome svesku enciklopedije su podaci o znamenitoj trogirskoj patricijskoj porodici Andreisa (Andrijevića) iz pera g. Mirka Breyera. Dalje se govori o Anđeoskoj tvrđavi u Rimu, o Aneksiji Bosne i Hercegovine i o Anemiji. Uz članak Anencephalus otisnuta je kolorirana slika — ali tako strašna, da nas prođu srsi kad je ugledamo. Slika prikazuje ljudsku nakazu s nerazvijenim mozgom, kratkoga vrata, izbusljenih očiju i bez čela. I Angina-pectoris, bolest novoga doba, ovdje je podrobno opisana.

Brže listamo dalje i tek gdje-gdje se zaustavimo: kod francuske dinastije Anjou, kod velikog slikara rane renesanse fra Angelico da Fiesole, kod Anglosasa, Antarktike, Antisemitizma i Antologije. Evo i biografije pokojnog zagrebačkog glumca Antona Vaclava a iza nje opširno je govora o Antropologiji, o sv. Antunu Padovanskome i o Antwerpenu. Urednici enciklopedije na sve su mislili, rastumačeni su nam i prikazani strašni jahači iz Apokalipse, Apokrifi, Apologetika, Apolinar sveti, Apolon na 8 stupaca sa 6 slika, Apostoli, Apces, Apretura, Apsida, Apstrakcija, Arabeske, Arad, Aragonija, Aramejci Arapi i Arabija na 30 stupaca, a njihove narodne običaje donašaju nam mnogobrojne fotografije. Eto nam i Arbanasa, Arbitraže, Arcybaševa Mihajla pa Arene, Aeropaga, Argentine, Argonauta, Arhaizma, Arheologije, Arhimeda, Arijanizma, Ariosta Ludovika, Aristofana, Aristokracije, Aristotela, Ariša, Aritmetike, Arkada, Arkadije, Arktika, Armenije, Arnolda Đure i Arnolda iz Brescije. I tako redom dolaze članci o Arpadovcima, Arsenu, Arsenalima, Artemidi, Arteriji sklerozi, Artusu, mističnome kralju Britanaca, o Asiriji, Astmi, Astrologiji, Astronomiji, Ašikovanju, Aškercu Antunu, slovenskom pjesniku i Ateni, glavnom gradu Grčke na 27 stupaca s 22 slike. Daljnji su značajniji opisi: Atike, Atlasa, Atletike, Atmosfere, Atoma, Auerbachovog podruma u Leipzigu, u kojem je dr. Faust izvađao svoje čarolije, grofova Auersperga, grada Augsburga, cara Augusta, svetog Augustina, kipara Augustinčića, Marka Aurelija itd.

Australija uz mnoge slike proteže se kroz 16 stupaca a članak o Autogramima donaša nam potpise mnogih glasovitih ljudi: Nikole Zrinjskoga, Katarine Zrinjske, Krste Frankopana, Petra Zrinjskoga, Vitezovića, Gaja, Jelačića, Preradovića, Boškovića, Šenoe, Lisinskoga, Radića, Kranjčevića, Kvaternika, Starčevića, Pasteura, Racineja, Luja XIV., Voltaira, Napoleona, Goethea, Beethovena, Tolstoja, Leona XIII., Wagnera itd. Uredništvo enciklopedije dobro je učinilo davši nam točan opis Austrije, zemlje s kojom smo kroz stoljeća bili usko povezani (45 stupaca i 26 slika). Prvi svezak enciklopedije završavaju članci o Automobilima i Automobilizmu i to na nekih 12 stranica a prikazani su nam i razni tipovi auta, auto-strada i međunarodni prometni znakovi.

U prvoj knjizi enciklopedije obrađeno je 4000 pojmova a ja sam ih ovdje tek po imenu spomenuo oko 160, da sebi bar donekle možemo predočiti zamašitost ovog remek-djela, kojeg su hrvatskome narodu pružili naši neumorni enciklopedisti. A kakvo će tek ogromno znanje biti sabrano u svih 16 svezaka zajedno, koji će obasizati oko 13000 stranica. Doista! Bit će to najveličanstveniji spomenik hrvatske književnosti premda ga podiže ona nesretna generacija koja je silom prilika već po drugi puta uvučena u svjetski rat... Ali šačica energičnih, sposobnih i dobrih ljudi ničesa se ne plaši, već hladnokrvno kroči dalje i mirno dovršava drugu knjigu Hrvatske Enciklopedije. Naša je pak sveta dužnost, da ovo vrijedno djelo podupremo pretplatom. Ne zaboravimo: za malen novac dobit ćemo veliku protuvrijednost, koja će nam oplemeniti dušu, a naše će znanje dići na još viši stepen. Nitko pak nije toliko učen, da mu djelo, u kojem je sabrano sve ljudsko znanje i umjeće, ne bi dobro poslužilo.

Viktor Kučinić

Ivan Ulčnik:

IVAN HAVLIČEK

Među stara zagrebačka imena svakako spada ime Havliček. U Zagrebu je poznato više od 130 godina. Utemeljitelj ove obitelji u Zagrebu jest Matija Havliček. On je početkom prošlog stoljeća iz Češke došao u Zagreb. U zapisniku sjednice Gradskog zastupstva od 3 veljače 1810 upisano je da Matija Havliček, po zanimanju »confector cartifoli« (Kartenmaler, izrađivalac igračih karata), moli zagrebačko građanstvo. Molbi prilaže svjedodžbu izdanu po kapetanu građanske garde Valentinu Werneru. U toj svjedodžbi stoji, da je Matija Havliček iz Češke. Kao stanovnik zagrebački sa dobrom voljom vrši stražarsku službu u građanskoj gardi. Odora mu je u redu, a od službe ne izostaje. Posao slikanja karata kupio od nekog Kiepacha i prenio na sebe. Gradsko zastupstvo podijelilo je Havličeku građanstvo uz naplatu takse od 12 for. (Grad. arhiv br. 197—1810).

26 studenoga 1809 Matija Havliček oženi se s Josipom Grinschnidt. Vjenčanje obavilo se u župnoj crkvi Sv. Marka, a kumovali su Mihajlo Koščec gradski asesor i Franjo Grobetti, činovnik kraljevske tridesetnice (Harmice).

Nije poznato dali je Kiepach kao predšasnik Havličeka prvi uveo slikanje igračkih karata, ili se prije njega tko drugi tim poslom bavio. Naš povjesničar E. Laszowsky u božičnom »Zagrebačkom listu« godine 1940 priopćuje, da je knjižar Franjo Rudolf[1])s ženom Klarom godine 1835 pro-

*) Franjo Rudolf umro je 17 studenoga 1836 u Kipnoj ulici 260 u 68 godini. U matici mrtvih župe sv. Marka stoji upisano, da je Rudolf bio »civis gremialis« i »bibliopola«, dakle knjižar. Sahranjen je na groblju sv. Jurja.

Rudolf je ostavio suprugu Klaru i kćer Vjekoslavu. Klara Rudolf posjedovala je kuću u Kipnoj (kasnije Dugoj, a sada Ulica Pavla Radića) br. 260, danas broj 68. U toj kući je umrla 15 lipnja 1869 u 78. godini. Njena kći Vjekoslava umre kao sirota u ubožnici 1866 u 65. godini.

16. kolovoza 1864. dolazi Klara Rudolf na gradski magistrat te pred bilježnikom Schmidtom daje prijavu, u kojoj se tuži da je gradska općina prije 5 godina gradila uz njenu kuću stube nazvane »Sto štengah« (danas Felbingerove stube, koje vode iz Ulice Pavla Radića u Tkalčićevu ulicu). Klara Rudolf navodi, da je za te stube ustupila nešto od svog vrta, koji se je spuštao prema mlinskom potočiću u Kožarskoj ulici. Prigodom gradnje »Sto štengah« srušen je »stobor« (plot) njene bašče. Ta šteta nije bila po gradskoj općini popravljena.

Povodom ove tužbe Rudolfove obavio je izvide gradski mjernik Janko Grahor, te o tom podnio 20 studenoga 1864 izvještaj, u kojem navodi, da su godine 1858 građene tako zvane »Sto skaline,, i daje tom zgodom doista oštećen vrtni plot Rudolfove. Izvještaj gradskog mjernika Grahora iznijet je na sjednici Gradskog zastupstva 8 veljače 1865 § 18.

dao knjižarski posao te tvornicu igračkih karata Emilu Hirschfeldu. Vidimo, da je Rudolf nekako u isto vrijeme sa Kiepachom, a kasnije sa Havličekom izrađivao igrače karte.

Havličeku je posao slikanja igračih karata vjerojatno dobro išao. Već godine 1812 kupuje od Ignaca Kavića kuću u Banskoj ulici broj 133 (današnja Freudenrechova). Gradski senator Ignac Kavić iz razloga što imade kuću i posjed u Tuškancu, prodaje svoju kuću u Banskoj ulici Matiji i Josipi Havliček za 7800 forinti srebra. Granice kupljene kuće bile su: Sa istoka kuća Franjice Maczan udove iza gradskog kapetana Franje Maczana. Sa juga kuća krojača Franje Bellya. Sa zapada kuća udove Franjice bar. Jellačić (majke bana Josipa grofa Jellačića; ta kuća i danas postoji u Freudenreichovoj ulici broj 3), sa sjevera Banska ulica. Kupoprodajni ugovor od 20 siječnja 1812 odobren je na sjednici Gradskog zastupstva 22 siječnja 1812. (Grad. arhiv br. 158—1812.)

Godine 1814 kupuju supruzi Havliček od Petra Kiepacha u Gornjoj Ilici drvenu kuću za 1540 for. Vjerojatno je prodavalac Kiepach onaj isti od kojeg je Havliček kupio radionicu igračih karata. O kupu drvene kuće sklopljen je ugovor 5 listopada 1814 koji je odobren na sjednici Gradskog zastupstva 24 kolovoza 1814 (Gradski arhiv br. 2091—1814). Kuću u Gornjoj Ilici prodao je Havliček Štefanu i Barbari Tekaucz 3 travnja 1822 za 1000 for. (Gradski arhiv br. 1093—1822).

Ugovorom od 7 rujna 1819 kupuju Matija i Josija Havliček od Marije Leitner marof u Doljnjoj Ilici br. 204 za 4.360 forinti. Taj marof je stajao između današnje Ilice i istočne strane Frankopanske lice. Kupljeni marof graničio je s posjedom mesara Andrije Fuchsa (oca Vatroslava Lisinskija). Supruzi Havliček bili su po kupoprodajnom ugovoru dužni spram Fuchsovog posjeda sazidati dva prozora ili da Fuchsu pred magistratom isplate 150 for. Ova pogodba je pročitana na sjednici magistrata 22 listopada 1819. (Gradski arhiv br. 2895—1819).

Marof u Doljnjoj Ilici prodali su supruzi Havliček ugovorom od 30 prosinca 1828 braći: Ivanu Kraly-u župniku u Slavetiću i Andriji Kraly-u župniku u Okiću za 4876 for. te 100 dukata, ili 450 for. srebra Schlüsselgelda. Zanimiv je sadržaj točke 5 tog kupoprodajnog ugovora. Ovdje kupci braća Kraly priznaju da po tadanjem običaju njihov susjed gradski senator Ignac Andrijević imade pravo prvokupa bivšeg Havličekovog marofa. Obzi-

Zastupstvo je zaključilo da se plot uz vrt Rudolfove na novo postavi. Potrebno drvo dati će Rudolfova, a trošak izradbe snositi će gradska općina. (Grad. arhiv broj 5961 — 1864.)

Na sjednici Gradskog zastupstva 5 lipnja 1879 § 6 zaključeno je, da se »Sto stuba« imadu izgraditi na željeznoj konstrukciji sa stubama iz drva. Trošak je bio predviđen sa 2828 for. Željezna konstrukcija naručena je iz tvornice I. Körösi u Gradcu za 1237 for. 59 novč.

Vjerojatno da su do tog vremena »Sto stube« bile izgrađene samo iz drva. Kako su Felbingerove (Sto) stube bile godine 1879 izgrađene, tako i danas stoje.

rom na to pravo braća Kraly ustupaju Andrijeviću za istu kupovninu kupljene nekretnine. Ova pogodba pročitana je na sjednici Gradskog zastupstva 5 svibnja 1829. (Gradski arhiv br. 4367—1828.)

Ignac Andrijević nije dugo posjedovao bivši Havličekov marof. Ugovorom od 27 prosinca 1830 prima na sebe Andrijević preuzeće tereta na kupljenom Marofu koje je dragovoljno preuzeo njegov dobročinitelj grof Tomo Keglević. Vjerojatno da je grof Keglević jamčio Andrijeviću, kada se je ovaj zadužio prigodom kupa bivšeg Havličekovog marofa. Andrijević u ugovoru navodi da su marof od supruga Havliček, najprije kupili župnici braća Kraly, a iza toga da je on pravom prvokupa taj taj posjed preuzeo. Nadalje spominje da je na tom posjedu u dvorištu podigao jednu zgradu. Obzirom na dobročinstva, koje je grof Tomo Keglević njemu (Andrijeviću) učinio, naročito time, što ga je na noge postavio, rado ta dobročinstva priznaje, te u znak zahvalnosti Tomi grofu Kegleviću za uvijek daruje bivši Havličekov marof. Andrijević u ugovoru navodi da je grof Keglević već prije ovog darovanja na dijelu tih nekretnina »na vlastiti trošak podignuo odličnu i sjajnu kuću«.[2]) Kod sastava ove darovnice zastupao je Tomu grofa

[2]) Na uglu Ilice i Frankopanske ulice stoji jednokatna kuća, koju su stari Zagrepčani još do konca prošlog stoljeća općenito nazivali »Keglevićevom kućom«. Vanjski izgled kuće prominejio se u prizemlju, gdje su podovi sniženi do razine ulice, dok su prije bili za dvije do tri stube viši. Prvi kat kuće gotovo je ostao isti, kakav je bio u doba, kada je kuća izgrađena. Nekad je to bila najljepša kuća Zagreba, naročito Doljnjega grada.

»Narodne Novine« od 28 kolovoza 1869 javljaju, da je u kući grofa Keglevića u Ilici otvorena nova kavana, koja se vanjskim licem otima za prvenstvo za Karalovom kavanom u Hatzovoj kući na Jelačićevom trgu. »Narodne Novine« ističu da će nova kavana znatno poljepšati našu Ilicu.

»Obzor« od 20 ožujka 1873 javlja, da je Keglevićeva kuća prodana na javnoj dražbi za 59.799 forinti. Kupio ju je zagrebački odvjetnik Slavoljub Vrbančić. »Narodne Novine« od 22 ožujka 1873 tom zgodom pišu, da će novi vlasnik Vrbančić kuću podići na drugi kat. Međutim od tog nadozidanja nije bilo ništa.

Godine 1880 Keglevićeva kuća prešla je u posjed tiskare »Narodnih Novina«, koji zavod je u dvorištu uredio nove tiskarske prostorije. Tiskara »Narodnih Novina« tu se nalazila od 16 studenoga 1880 pa sve do godine 1892, kada je prešla u novu vlastitu zgradu na uglu Frankopanske ulice i tadanjeg Prilaza (sada Deželićeva ulica).

Prigodom preuređenja bivše Keglevićeve kuće godine 1882 stavljen je na vanjski zid kod prvog prozora od ugla Frankopanske ulice tiskarski grb ,izrađen u četvornom okviru. Nad grbom stoji ime vlasnika kuće: »Narodne Novine«. Nad glavnim ulaznim vratima u Frankopanskoj ulici postavljena je željezna rešetka u koju je umetnuto: »Narodne Novine 1882«, čime je označena godina preuređenja kuće.

»Narodne Novine« od 22 studenoga 1892 javljaju, da je udova iza Franje Weissa, Regina, otvorila u kući »Narodnih Novina« (prije Keglevićeva) novo uređenu kavanu, koja se tu nalazila sve do 1900, kada je preselila na protivni ugao, te se kasnije vodila pod imenom »Kavana Bauer«, a konačno kao »Croatia«.

Franjo Weiss bio je jedan od najstarijih zagrebačkih kavanara. Prije otvorenja kavane u Keglevićevoj kući bila je Weissova kavana u zgradi svratišta »Prukner« Ilica 44.

Keglevića zagrebački odvjetnik Tadija Ferić. Darovnicu odobrilo je gradsko zastupstvo na sjednici 31 prosinca 1830. (Knjiga fasija strana 115-116 iz godine 1830.)

Početkom godine 1829 Matija Havliček duševno je obolio, te u pomećenju uma na 28 travnja 1829 počinio samoubojstvo. U matici umrlih župe Sv. Marka stoji da je Matija Havliček već prije smrti češće pokazivao smućenost pameti. Na 28. travnja u večer oko 8 sati u bjesnilu, kako to svjedoči rasudba njegovog tijela, nanio si je silovitu smrt. Doživio je 47 godina. Zakopan je na groblju sv. Jurja.[3])

Havliček je ostavio suprugu Josipu, sina Ivana, kćeri: Suzanu rođenu 8 kolovoza 1811 i Konstantin rođenu 4 svibnja 1814. Udova Josipa Havliček doskora se preudade za krznara Jakoba Šmidta.

Ugovorom od 28 studenoga 1831 prodala je Josipa Havliček-Šmidt kuću u Banskoj ulici broj 15 (kasnije kazališna a sada Freudenreichova ulica) stolaru Karlu Grebečiću[4]) za 2050 for. srebra u cvancigama. Ovaj ugovor odobrilo je Gradsko zastupstvo na sjednici 29 studenoga 1831. (Gradski arhiv br. 3947—1830.)

Spomenuli smo da je Matija Havliček ostavio sina Ivana rođenog u Zagrebu 6 studenoga 1810. Ivan Havliček bio je u tadanjem Zagrebu vrlo markantno lice, mnogo se u javnom životu isticao, te mnogo toga preživio. Svrha je ovog članka da što vjernije prikažemo život i rad Ivana Havličeka. Tako ćemo iznijeti mnoge zanimivosti iz života tadanjeg Zagreba.

Ivan Havliček bio je za života ugledna zagrebačka ličnost. U gradskoj službi obnašao je čast gradskog kapetana. Iz molbe za mirovinu Havličekove supruge Amalije od 12 prosinca 1863 (grad. arhiv br. 8138—1863), vidimo, da je Ivan Havliček pučku i srednju školu polazio u Zagrebu. U katalogu zagrebačke gimnazije školske godine 1818—1819 upisan

U popisu stnaovnika 1857 nalazimo, da je Franjo Weiss rođen 1827 u Ljubljani, kavanar u kući Bartola Felbingera na Jelačićevom trgu broj 423 (danas broj 15).

Kavanu u Pruknerovom svratištu preuzeo je od Regine Weiss svratištar Ivan Kaufman. Zanimivo je da je Zagreb u ono doba mogao imati samo 15 kavana, jer je toliko kavanskih dozvola za Zagreb određeno. Unatoč tome ograničenju u Zagrebu je tada bilo 20 kavana (»Agramer Zeitung« 12 studenoga 1892).

[3]) U matici mrtvih župe sv. Marka upisana je nasilna smrt Matije Havličeka u latinskom jeziku ovako: »Mathias Havliček † 28 IV 1928 Cartifolium. Confector. qui antehac sopius perturbato mentis signo circa horam 7-em vesperetinam in Mania teste sectione anatomiu violentam mortem sibi insulit Anno Ottato suo 47, reliquit uxorem Josefam, et sepultus est ad St. Georgium.«

[4]) Ugovorom od 1 studenoga 1833 prodao je Karlo Grebečić svoju kuću u Banskoj ulici zagrebačkom trgovcu Krištoforu Stankoviću za 500 dukata i 15 dukata Schlüsselgelda (Grad. arhiv broj 3247—1833).

Stanković je bivšu Grebečićevu kuću srušio i sa preostalim gradilištem proširio prostor, na kojem je izgrađeno gornjogradsko kazalište.

je Ivan Havliček u prvom razr. gimnazije smjera gramatikalnog. Istodobno upisani su u prvom razredu ovi nekoji poznatiji Zagrebčani: Ferdinand Fogel, kasniji mlinar na početku Ksaverske ceste (sada kemička čistiona Reich). Malin Aleksander, kasniji zagrebački trgovac. Mirović Theodor, kasniji gradski kastelan. Rober Josip, kasniji odvjetnik biskupskih dobara i gradski zastupnik. Stauduar Antun, Terputecz Ivan, otac glasovite hrvatske operne pjevačice. Grof Otto Sermage kasniji vlastelin, a za vrijeme vlade bana Jellačića predsjednik bojnog odsjeka. Eduard pl. Jelačić, kasniji barun, vlasnik više kuća u Ilici koje je ostavio za osnutak kazališne zaklade.

Ivan Havliček. Prema slici izrađenoj tušom, koja se nalazi među obiteljskim uspomenama kod unuka dra Vladimira Havličeka u Beogradu.

Od školske godine 1824—1825 polazi Ivan Havliček humanističku, od 1825—1826 filozofijsku gimnaziju.

U prije spomenutoj molbi navodi udova Amalija Havliček, da je njen pokojni suprug Ivan, kao gimnazijalac počinio junačko djelo. Oslobodio iz pandža u Zagrebu poznatog nečovjeka jednog mladića, kojeg je taj nečovjek u pivnici držao zatvorenog. Mladić bi u pivnici sigurno od gladi umro, da ga Havliček nije oslobodio. Taj se junački čin kroz dugi niz godina u Zagrebu spominjao.

Godine 1833 služio je Havliček u Petrovaradinu kod 23 pješačke pukovnije »Soldenhofen«. Iz dopisa iste pukovnije od 17 prosinca 1833 broj 1676 vidimo, da Havliček po činu bio »Kadetfeldwebel«. U navedenom dopisu pukovnija se obraća na zagrebački gradski magistrat da se od kućnog dijela kojeg je Havliček nakon očeve smrti imao dobiti, ustegne iznos od 117 for. novč. Ovaj iznos neka se pukovniji izravno pošalje radi naplate nekog Havličekovog duga. Dopis 23 pješačke pukovnije raspravljen je na sjednici gradskog zastupstva 4 siječnja 1834. (Gardski arhiv br. 55—1834).

Iz dopisa vojnog zapovjedništva u Zagrebu od 23 studenoga 1836 broj 1953 vidi se, da je Havliček u vojsci služio do 10 studenoga 1836, kada je kao kadetfeldwebel dobio takozvani »Abschidt«. Služio je kod vojne opskrbe. Ovo se razabire od tuda što ga kasnije preko zagrebačkog gradskog poglavarstva vojne vlasti pozivlju da naknadi neke manjke na porcijama kruha, zatim putne troškove i slično. (Gradski arhiv broj 4299-1836 i br. 2348, 2550-1837).

Nakon istupa iz vojske prelazi Havliček u službu zagrebačke gradske općine kao pomoćni činovnik. Tu je služio do 1839. Nakon gradske službe Havliček se bavi svačim, a ponajviše trgovinom poljoprivrednih proizvoda i razpačavanjem raznih štampanih izdanja.

Zanimiv je slijedeći oglas u »Narodnim Novinama« od 14 siječnja 1843: »Meni je gosp. D . . . 6 ovog meseca 50 forintih srebra namenio, koje mi gosp. D. L. i izruči. Novci ovi promašili su svoju svěrhu, i zato oni, kojih se tiče, neka do 18. o. m. rečem tu sumu kod potpisanoga opet podignu, jer će ju on u protivnom slučaju slav. poglavarstvu predati, za da se medju uboge razdeli. U Zagrebu, 12 sečnja 1843 Janko Havliček«.

Iz ovoga oglasa moglo bi se razabrati da se je htjelo Havličeka u nekoj stvari podmititi, ali se po njegovoj izjavi vidi, da to nije uspjelo. Vjerojatno da je onaj D. novac podignuo, jer kasnije novine ne donašaju, da je Havliček novac položio u korist gradskih siromaka.

Godine 1843 imao je Havliček jednu nemilu dogodovštinu, koja prikazuje tadanju političku borbu između Iliraca Hrvata i pristalica Mađara, tako zvanih Mađarona. Havliček kao oduševljeni pristaša Iliraca, sukobio se s jednim pristašom tadanjih zagrebačkih pomađarenih Hrvata. Bio je to prisežnik banske Tabule Stjepan Marković.[5]) Taj sukob na tužbu Markovićevu dolazi pred gradski sud. Preslušani su svjedoci. Njihove izjave kako oni opisuju sukob Havliček-Marković su zanimive. Pismena očitovanja svjedoka ovdje ćemo doslovno predočiti.

Janko Pirker i Gjuro Knežević pred gradskim notarom Josipom Muhićem na 24 siječnja 1843 izjavljuju ovo: »Svedočanstvo po kojem zdola

[5]) U »Calendariumu Zagrebiens« od 1843 do 1846 Stjepan Marković u popisu sudačkih činovnika upisan je među »Jurati Notarii«. U daljnjoj očevidnosti sudačkih činovnika iz onog doba više nije dolazio.

podpisani poleg sdušnoga spoznanja valujemo, i ako potrebno bude priseći se hoćemo, da ovdešnji Tabule Banske prisežnik Stephan Markovich od nekojeg vremena, najmre pak prešastnoga tjedna tekućeg meseca, Stanovnika ovdašnjeg gospona Janka Havličeka vu Gostilnici »k cèrnom Orlu«[6]) zvanom publično, do lumpa, tepca, magarca, obešenjaka i zločestog čovjeka nazvati, ter tak istog prez svakog zroka vnogokrat obnašati sramio se nije. Nadalje svedočiti moramo da gore spomenuti Juratuš (Markovics) pri priliki gde se od madjarskog i horvatskog jezika više put spominjalo, sve Horvata do Magarcev ošpotal, ter tak zločestim jezikom svojim ne samo Janka Havličeka, nego celu domovinu publično vnogokrat zbantuvati usudil se je. Zato višeg verovanja radi pisati znajući Attestatov z našim podpisom potverdujemo. Vu Zagrebu 24 a Januara 1843. Janko Pirker m. p. Georg Kneževič m. p. Puragari.« (Gradski arhiv br. 588—1843).

U istom predmetu posvjedočuje na 25 siječnja 1843 zagrebački građanin I. Vidanich. U njemačkom jeziku izjavljuje ovo: »Podpisani izjavljam da je na 20. ov. mj. Ivan Havliček u »Cernichen Caffehause«[7]) pozvao gospodina Markovića u blagovaonicu i tu ga uljudno upitao, je li istina da je on u gostionici »Adler«, (crnom orlu), njegovu osobu grdio. Na taj upit Marković je odgovorio: »Sie niederträchtiger Kerl, was haben Sie mich zu fragen. Was ich geredet habe, werde ich beweisen«. Na takovu Markovićevu izjavu Havliček mu je sa rukom dao »Nasenstieber«, (pljusku po nosu), te ga iz blagovaone izbacio. Na ovo moje svjedočanstvo pripravan sam prisegu položiti.« (Grad. arhiv br. 588—1843.)

Spiridor Terboevich zagrebački građanin o tom događaju daje na njemačkom jeziku ovu izjavu: »Jurat Marković je gospodina Havličeka u gostionici »K crnom Orlu« kod stola javno grdio te ga nazvao nitkovom i bezkarakternim čovjekom, koji da živi nepošteno. Na ovo svjedočanstvo pripravan je Terboviech prisegu položiti. (Grad. arhiv br. 588—1843.)

Anton Lovrenčić, odvjetnik daje na 23 siječnja 1843 na latinskom jeziku ovo svjedočanstvo: »Podpisani snagom ovog pismenog očitovanja posvjedočavam, da je Ivan Havliček u »Ilirskoj Narodnoj kavani« na 20 siječnja 1843 poslije podne gospodina Markovića, bilježnika uzvišenog banskog stola, u jednu kavansku ložu čedno pozvao i upitao ga, iz kojeg povoda po krčmama raznaša po njega uvrijedljive glasine. Marković se na Havličekovo pitanje jako razbijesnio te mu odgovorio na njemački: »Sie

[6]) Gostionica i kavana »K cèrnem Orlu« nalazila se tada u kući obitelji Romleiter u Gornjoj Ilici broj 767. Na tom mjestu stoji danas kasnije sagrađena nova kuća pod broj 12.

O gostionici i imenu »Crni orao« donijet ćemo poseban opis.

[7]) »Ilirska Narodna kavana« nalazila se u Hatzovoj kući na Harmici. »Agramer Zeitung« od 15 svibnja 1838 donaša oglas u kojem Andrija Czerny, kavanar Ilirske Narodne kavane objavljuje, da će početi prodavati sladoled.

sind ein minderwertiger Kerl, ein Niemand, ich werden Ihnen beweisen«. Jedva što je Marković to izrekao, već ga Havliček dva ili tri puta šakom udario. Marković više strahom potresen nego fizički prisiljen, brzo je iz kavane izašao. (Gradski arhiv br. 588—1843).

Marković radi pljuske po nosu protiv Havličeka podnosi tužbu na samu osobu tadanjeg bana Franje grofa Hallera. Tužba bude ustupljena gradskom magistratu. U predmetu Markovićeve tužbe budu po magistratu određeni izaslanici gradski senatori: Ivan Kamauf i Aleksander Škarec. Ovi su za 1 veljače 1843 odredili raspravno ročište. Tog dana pristupio je Ivan Havliček pred navedene izaslanike te zamolio da mu se dade na uvid Markovićeva tužba. Toj Havličekovoj molbi je udovoljeno uz uvjet, da u roku od 8 dana dade svoje očitovanje.

Na 9 veljače 1843 podnosi Ivan Havliček pred gradski sud pismeno očitovanje na latinskom jeziku, u kojem opravdava svoj postupak protiv Markovića. Havliček izjavljuje ovo: »Poglavita gospodo gradski izaslanici! Na tužbu gospodin Stjepana Markovića radi tobožnje neke povrede, podnesene uzvišenom magistratu, izjavljujem naslovljenim Vašim gospodstvima u svrhu izvida upitnoga predmeta slijedeće: Iz priklopljenih dviju svjedočanstva opširnije obaviješten da je rečeni Marković, nekad oplakivani učenik Talije (vjerojatno je Marković htio postati glumac), sada pod zastavu Temide prebjegli, protiv mene izgovorio najružnije dosjedke pred više ljudi, prigodom objeda u gostioni kod »Crnog orla«. Ipak nehtijući u davanju vjere ovim riječima biti prenagao, htio sam da se o tome najprije razgovorim sa samim Markovićem, da tako saznam da li u onom što sam čuo ima kakove vjere. Međutim se dogodi, da je Marković u Černianovoj kavani gdje se običavasmo češće sastajati, kada se je poveo razgovor o onom što je na moje osramoćenje pred drugim ljudima izbrbljao, izjavio ne samo riječju da je sve tobož istinito, već se nije stidio i meni u lice neobičnom drzovitošću reći ovo što je izjavljeno u priležećim svjedočanstvima, nego još i mnogo drugoga, što neću ovdje ni spominjati. Tim uvredama me Marković toliko razžestio da sam u duševnom uzbuđenju ne mogavši se svladati, skupivši tri prsta desne ruke u jedno, Markoviću prilijepio na blagi način po njegovom licu nosni udarac da tako zapriječim da me kričanjem dalje pred prisutnim gostima ne sramoti. Izim toga sam htio da Marković kroz otvorena vrata na polje izađe.«

»Nastaje sad pitanje, da li je opisani slučaj po svojoj naravi javni izgred. Glede ocjene tog pitanja siguran nisam, zato prosuđenje ostavljam odluci nepristranog suda i pravednom sucu.«

»Dokazujem da u Markovićevom činu nije učinjen javni izgred, nego učin prestupa uvrijede poštenja, koji se progoni na tužbu povrijeđenika, a ne na javnu tužbu. Glede toga su sudovi već stvorili odluku u sličnom slu-

čaju Pisačićevom, koji se dogodio prije nekoliko godina u Stubičkim Toplicama. Zatim u slučaju Matijevića i plemenitog Suškovića.«

Havliček konačno moli da se tužitelj (Marković) odputi na zakonski propisani put, na sud, gdje će on u svoju obranu više toga iznijeti. (Grad. arhiv br. 588 — 1843.)

Nakon predaje Havličekovog odgovora gradski izaslanici odredili su raspravni rok za 11 veljače u Gradskoj kući (ad curiam civiam). Na ročištu je ustanovljeno, da se Marković pozivlje na svjedoka trgovca Stjepana Krestića, te moli da se taj presluša. Izaslanici su Krestića pozvali i glede sukoba Marković—Havliček ispitali, naročito glede udarca po Markovićevom nosu. Krestić izjavljuje, da je onaj čas kada je Havliček Markovića po nosu lupio doduše bio u kavani, ali je baš tada kod svog stolića zaspao, što je građanin Juraj Vitina mogao zapaziti, jer je kraj Krestića sjedio. Prema tome nije vidio a ni čuo kako je Havliček Markovića pljusnuo. Na Havličekovu viku (nakon pljuske), »Marsch hinaus«, probudio se Krestić i zapazio da je Havliček Markovića iz kavane istjerao.

Nakon preslušanja svjedoka Krestića upitali su gradski izaslanici obje u parbi stojeće stranke, da li imadu šta kazati. Havliček odvrati, da ostaje kod dane pismene izjave. Marković je zamolio da mu se Havličekova izjava izruči, da je može pročitati. Kada je Marković tražene spise pročitao, naročito svjedočanstvo Vidanićevo, izjavljuje da je ovo svjedočanstvo lažno. Marković je na to formulirao svoju izjavu: »Ako Vidanić može svoje svjedočanstvo iskazati pod prisegom, tada nema niti Boga niti u svijetu postoji kakova pravda.« Izrekavši to Marković izađe iz Gradske palače. Iza toga su gradski izaslanici Havličeku kazali, da i on može otići kući. U tom smislu podnesoše gradski izaslanici izvještaj gradskom zastupstvu. (Gradski arhiv br. 591 — 1843.)

Nakon ovog neuspjelog ročišta Marković daje pismeno očitovanje od 14 veljače 1843 Gradskom sudu na latinskom jeziku. U tom očitovanju najsvečanije prosvjeduje protiv izmišljotina i pogrda koje je Havliček u svrhu ispričanja svog neopravdanog čina naveo. Marković moli gradski sud, da mu se Havličekovo očitovanje u cijelosti priopći zajedno s izjavama svjedoka. Do toga neka se rasprava obustavi tako dugo dok svjedoci među sobom ne budu suočeni. Ovo moli zato, da se tako zapriječi triumf lukavštine i zlobe Havličekove. Neka se ne pokoleba pravni princip, po kojem nitko ne može biti sam svoj sudac, a niti u svojoj stvari davati sam sebi zadovoljštinu. Pogotovo ne u ovom slučaju, gdje Havliček izmišljotinama njega (Markovića) okrivljuje, kao da ga je Marković na izgred izazvao. On ga nije u kavani zavidnikom nazvao, takova šta se bar bez buke ne bi moglo dogoditi. Da je bilo buke ne bi Havličekov udarac po nosu bio tako lagan, a niti bi udarac ostao neosvećen. Da se buci izbjegne, Marković izjavljuje,

da je radije povredu prešutio i odlučio da zadovoljštinu traži sudbenim putem. (Gradski arhiv br. 4591 — 1843.)

Time je spor Havliček—Marković radi pljuske po nosu pred Gradskim sudom završen. Nakon toga vjerojatno je taj predmet raspravljen pred redovitim sudom.

(Nastavit će se.)

Prof. dr. Eugen Sladović:

(Nastavak)

SREDNJI STALEŽ, NJEGOVO ZNAČENJE, KULTURNA I SOCIJALNA VAŽNOST SA STAJALIŠTA KOMUNALNE POLITIKE

Tko se bavi proučavanjem problema srednjeg staleža mora ustanoviti, da se taj socijalni sloj naroda u malim i srednjim državama održao i da se povrh toga uspješno bori protiv sviju napadaja. To vrijedi napose za evropske države, koje su demokratske po svojoj političkoj organizaciji i tradiciji. No srednji stalež održao se i u onim manjim evropskim državama, koje su nastale nakon posljednjega svjetskog rata kao nove državne tvorbe, a u kojima je demokratski sistem bio samo prividan. Tome naprotiv ne poznaju današnja Njemačka, Italija i Sovjetska Rusija socijalni sloj srednjeg staleža u pomenutom smislu. U Njemačkoj je postepeno sistematski eliminiran politički primat srednjeg staleža, dok Italija nije ni prije fašizma poznavala srednji stalež u zaokruženom pravom smislu. U sovjetskoj Rusiji je boljševizam radikalno istrijebio predratni srednji stalež, koji je u carizmu vršio značajnu ulogu, a jedini njegov preživjeli ostatak (kulaci) vodio je u nekim dijelovima države siromašan život i izvrgnut je neprekidnim progonima državne politike. U Francuskoj je srednji sloj malih seljaka, malih trgovaca i malih rentier-a i danas dosta razvijen (gotovo kao i prije posljednjega svjetskog rata), a politički je organiziran većim dijelom u radikalno-socijalističkoj stranci, a manjim dijelom u desničarskim republikanskim strankama. Francuski srednji stalež naročito je važan za to, jer je Francusku očuvao od težih kriza i potresa. Poseban položaj zauzima Engleska, u kojoj se danas nalaze još ostaci nekad ponosnoga srednjeg staleža, na čije propadanje vrši efektivan utjecaj njezina privredna struktura. Tome nasuprot pripada ogromna privredna i državno-politička važnost srednjem staležu u Holandiji, Belgiji, Skandinavskim državama i Švicarskoj tako, da se u tim državama danas ne zapažaju nikakvi znaci njegovog propadanja nego se dapače uspješno bori protiv svakog ograničavanja svoje egzistencije i u tome nalazi zaštitu državne vlasti i širokih slojeva potrošača. Čitava švicarska narodna privreda počiva na solidnom fundamentu srednjeg staleža, koji sačinjavaju

slojevi samostalnih seljaka, samostalnih malih trgovaca i obrtnika (vrlo razvijen obrt gostioničarstva i hotelijerstva) i inteligentnog radništva. Snaga švicarskoga srednjeg staleža usko je povezana s povijesti švicarskog državno-pravnog saveza i s čitavim demokratskim razvitkom švicarske države.[186])

Dosad smatralo se aksiomom svake moderne zdrave privredne, populacijone i socijalne politike shvaćanje, koje traži što veći broj samostalnih privredno neovisnih samoodgovornih društvenih jedinica, jer ove podržavaju intenzitet rada i zajamčuju privredni uspjeh, a podižu kulturni standard naroda. Kod toga se biće srednjeg staleža postavlja u samostalnost njegovih članova. Opetovano je istaknuto, da bezdvojbeno postoje znatne poteškoće, koje se suprotstavljaju karakterizaciji privrednoga i socijalnog položaja srednjeg staleža, jer se pojedini njegovi sastavni dijelovi znatno međusobno razlikuju. U središtu javnog interesa nalazi se položaj srednjeg staleža u užem smislu, a aktuelni problemi uključuju pomaganje i sanaciju samostalnoga srednjeg staleža, njegove sudbine i položaja u okviru narodne i komunalne zajednice i privrede. Spoznajama, koje su pri tome stečene, pripada većinom samo teoretska važnost, a samostalni privrednici kao dio srednjeg staleža neprestano iznose pritužbe i zahtjeve u pogledu porasta nesmiljene i nepoštene međusobne privredne utakmice, koja konačno dovodi do rata sviju protiv svega, odnosno u pogledu pojačanog djelovanja velikih robnih kuća, konzumnih društava, socijalizacije, etatizacije, komunalizacije i sl., jer ovo potonje smanjuje njihov kapacitet i financijalnu, odnosno konkurencijonu sposobnost uopće. U tome i leži razvoj novijoj samopomoći u formi staleške organizacije, činovničkih saveza i sindikata, koja je naročito porasla iza posljednjega svjetskog rata (iza godine 1914), koji je radi inflacije djelovao na srednji stalež u užem smislu upravo katastrofalno tako, da se do danas još nije od toga oporavio.

U taj srednji stalež spadaju lica s jednakom naobrazbom, koja je u pravilu iznad prosječne naobrazbe, a svojim zvanjem ne vrše isključivo (posve) mehaničke (manuelne) radove, nego u većoj mjeri umne (duševne) radove koji uključuju vodstvo i nadzor, pripada im srednji dohodak te eventualno raspolažu i srednjom glavnicom. Tako shvaćen srednji stalež obuhvaća uglavnom izobraženo građanstvo, kojima se u novije vrijeme pribraja i javno (privatno) činovništvo te slobodna zvanja.[187]) Kod toga srednjeg staleža pojavljuje se poseban pokret,[188]) kojemu je svrha afirmacija, a teži za priznanjem prava na život, i to na bolji život, sviju svojih

[186]) Statistisches Jahrbuch der Schweiz. Herausgegeben vom Eidgenössischen statistischen Amt. Für das Jahr 1934. Bern, 1935. Str. 41 i sl.

[187]) Sombart: Burgeoise. Leipzig-München, 1913.

pripadnika.[189]) U vezi s pokretom srednjeg staleža govori se i o njegovoj politici, kojoj pripada posebna važnost u odnosima naprama državne i komunalne zajednice. U novije vrijeme formiraju se i posebne asocijacije srednjeg staleža, koje istupaju kolektivno u javnosti u pitanjima, koja su važna za čitav srednji stalež ili za pojedine njegove sastavne dijelove (organizirane članove).

Pod pokretom srednjeg staleža razumijeva se akcija, koju vode pripadnici srednjeg staleža u svrhu oživotvorenja (održanja i ojačanja) životnih interesa u zakonodavstvu i upravi. No pod pokretom srednjeg staleža razumijevaju se i akcije, koje vode zasebno pojedine socijalne skupine, koje se ubrajaju u srednji stalež kao primjerice rukotvorni obrtnici, mali i srednji trgovci, javni (državni, komunalni) činovnici i dr. Za to se s mnogo strana, koje negiraju opstojnost srednjeg staleža, ističe, da u pokretu srednjeg staleža ne opstoji jedinstveno vodstvo i da tek prigodomice dolazi do suradnje velikih saveza pojedinih sastavnih dijelova srednjeg staleža, koji se grupiraju u posebne staleške organizacije obrtnika, trgovaca, činovnika, zemljišnog posjeda, kućevlasnika i sl. No činjenice pokazuju, da se njihova saradnja manifestira u jedinstvenim akcijama od zgode do zgode u svim pitanjima, koja su konkretno zajednička svim dijelovima i skupinama srednjeg staleža (kao primjerice razduženje srednjeg staleža, poboljšanje privrednih uvjeta rada, kritika ekonomske ili financijalne politike i sl.). Ta saradnja nastupa vrlo često i na komunalno-političkom području, što je razumljivo obzirom na blizinu i mnogovrsnost dodira koji opstoji između pripadnika srednjeg staleža i njihove vlastite općine.

Tako se u novije vrijeme zapaža, da rukotvorni obrtnici, koji se ubrajaju u važan dio srednjeg staleža, opetovano raspravljaju na kongresima i svojem novinstvu o značaju i budućnosti srednjeg staleža,[190]) njegovoj borbi,[191]) krizi i sanaciji.[192]) To isto pokazuje i onaj dio srednjeg

[188]) Müffelmann: Die moderne Mittelstandsbewegung. Leipzig, 1913. — Testaferatti: La questione delle clase medio. Firenze, 1912.

[189]) Max von Heckel: Mittelstandsbewegung. (Wörterbuch der Volkswirtschaft in zwei Bänden. II. Band. Herausgegeben von Dr Ludwig Elster. Jena, 1911, str. 368—397).

[190]) D. O.: Značaj srednjeg staleža (Zanatlija. Službeni organ zemaljskog saveza zanatlijskih udruženja i esnafa. Beograd. Godina XII, broj 21, ex 1932). — Ideologija srednjeg staleža (Zanatlija ... Beograd. Godina XV, broj 32 ex 1936). — Položaj srednjeg staleža (Trgovinski Glasnik. Beograd. Godine XLII, broj 243—245 ex 1932). — Srednji stalež. Suvremeni problemi srednjeg staleža. Nivelacija narodnih slojeva (Jugoslavenski Lloyd. Zagreb. Godina XXIV, broj 110 ex 1932). — Suvremeni problemi srednjeg staleža (Trgovinski Glasnik. Beograd. Godina XLII, broj 106 ex 1932). — Srednji stalež (Zanatlija ... Beograd. Godina XII, broj 18 do 20 ex 1932). — Srednji stalež (Jugoslavenski Lloyd. Zagreb. Godina XXVI, broj 114 ex 1934). — K. Boer: De middenstand als economisch object (Uitgave Handelskamer Rotterdam. Rotterdam, 1934).

[191]) Dr Filip Kessel: Unapređenje i zaštita privredničkoga srednjeg staleža (Zanatlija ... Beograd. Godina XII, broj 9 ex 1932). — Ranko Dostanić: Suvremeni problem

staleža, u koji spadaju mali i srednji trgovci, koji u gradovima sačinjavaju zajedno s rukotvornim obrtnicima znatan broj građanstva.[193]) Radi mnogobrojnosti ovih dijelova srednjeg staleža razumijeva se za to s mnogo strana pod pokretom srednjeg staleža onaj pokret, koji vodi **obrtnički i trgovački srednji stalež,** koji se u novije vrijeme osobito razvio kod obrtničkih i trgovačkih socijalnih skupina prema zvanju i interesima. Ovaj pokret svratio je pozornost javnosti na svoje zahtjeve, a nastojao je i nastoji postići uspjehe i u saborima, komunalnim zastupstvima, zakonodavstvu i upravi. Pripadnici toga pokreta potječu iz krugova obrtničkih preduzetnika, obrtnika te manjih i srednjih trgovaca, koji se sa stajališta državne i komunalne politike smatraju osobito vrijednom i tradicijonalnom srednjom društvenom klasom. U mnogom je svrha toga pokreta upravljena na suzbijanje nepovoljnih utjecaja modernih jakih kapitalističkih preduzeća, i to pomoću osnivanja solidarističkih interesnih zajednica i zadruga. Ovaj pokret iznosi pred javnost prijedloge o različitim reformama. I taj pokret sam naziva sebe »srednjim staležom«, a svoje djelovanje »politikom srednjeg staleža«.

No pokret srednjeg staleža uključuje u sebi i **činovništvo** kao i srednji i mali posjed **(zemljovlasnike i kućevlasnike).** U tome leži kulturno-socijalna važnost pokreta srednjeg staleža. Smatra se prema iskustvu najsretnijim i najzadovoljnijim privrednim stanjem svakog naroda t. zv. srednji posjed prema poznatoj »Čuvaj me od bijede i bogatstva i daj mi najpotrebniji svagdašnji kruh«!

Taj **pokret srednjeg staleža** upravljen je: a) na održanje životne snage rukotvornog obrta, manje i srednje trgovine i prostorne privrede[194]) pomoću bolje izobrazbe u zvanju, privredne samouprave, zadrugarske organizacije, planskog rada, jeftinog kredita, samopomoći i solidarnosti prema devizi »svi za jednoga, jedan za sve«, i b) na obranu od pritiska sa strane velikog kapitalizma, teške industrije, plutokracije i hiperindustrijalizacije.[195]) Slične težnje zastupaju i ostali dijelovi srednjeg staleža.

srednjeg staleža (Zanatlija ... Beograd. Godina XII, broj 21 ex 1932). — Dostanić Ranko: Srednji stalež u teoriji savremene političke ekonomije i njegova državna misija (Zanatlija ... Beograd. Godina XII, broj 23 ex 1932). — V. Rozenberg: Borba srednjeg staleža. Privredni Pregled. Nedjeljni list za trgovinu, industriju, zanatstvo ... Beograd. Godina XII, broj 46 ex 1934). — Dr V. Werner: Socijalizam i srednji stalež (Zanatlija ... Beograd. Godina XII, broj 28 ex 1932).

[192]) Kriza srednjeg staleža (Trgovinski Glasnik. Beograd. Godina XLII, broj 273 i 277 ex 1932).

[193]) Emil Roth: Mittelstandsbewegung und das Warenhausproblem. Giesen, 1905. — Carl Jentsch: Volkswirtschaftslehre. 1918, str. 200.

[194]) Dr Eugen Sladović: Prostrana privreda u poreznom pravu (Financijski Arhiv. Zagreb. Godina III, svezak 7 za srpanj 1933, str. 300 i sl.).

[195]) Johannes Messner: Die soziale Frage der Gegenwart. Eine Einführung. Wien-München, 1934, str. 454.

Piše: VIKTOR KUČINIĆ

(Nastavak)

Isusovac pater Juraj-Mulih, glasoviti kajkavski književnik

bio je — kako izgleda — jedan od najuglednijih članova gričkih zavjerenika a moguće i njihov organizator: on je slijedio lijep primjer svoje braće u Njemačkoj i borio se protiv vještičkih progona. Kako je o ovom hrvatskom književniku dosta malo pisano, to ćemo se u kratkim crtama pozabaviti njegovim životom. Juraj Mulih rođen je g. 1694. u selu Hrašću u Turopolju. Po svršetku gimnazijskih, filozofskih i teoloških nauka stupa u isusovački red. Mnogo se bavio misionarstvom propovijedajući među hrvatskim pukom riječ božju po Hrvatskoj, Slavoniji i južnoj Ugarskoj. Tom je zgodom širio u narodu pismenost, a podijelio je besplatno na tisuće i tisuće »abecedarki«. Mulih je bio na daleko poznat zbog svog svetog i asketskog života. Propovijedi je najrađe držao pod vedrim nebom a za vrijeme propovijedanja često je svoje tijelo šibao. Od godine 1737. živi stalno u Zagrebu kao profesor gornjogradske gimnazije, a usto je obavljao i druge duhovničke službe: bavio se misionarstvom, bio je upravitelj bratovštine sv. Izidora pri Sv. Duhu, upravitelj crkve sv. Ksavera i dušobrižnik bolnice i gradskih uza. Juraj Mulih je bio jedan od najznamenitijih hrvatskih književnika XVIII. stoljeća. Izdao je oko 20 knjiga, nabožnog i poučnog sadržaja, od kojih su mu najznačajnije: »Poszel Apostolski«, »Hrana Nebeška«, »Škola Kristuševa«, »Zakon Bratimstva« i »Pobozne i navuchne popevke«. Uz svoj književni rad bavio se Mulih i glazbom te je skladao nekoliko crkvenih pjesama (Barle: Sv. Cecilija XV.). Na samo staro ljeto g. 1753. držao je pater Juraj propovijed u crkvi sv. Katarine u Zagrebu, a nakon dovršene himne »Tebe Boga hvalimo« otputio se u

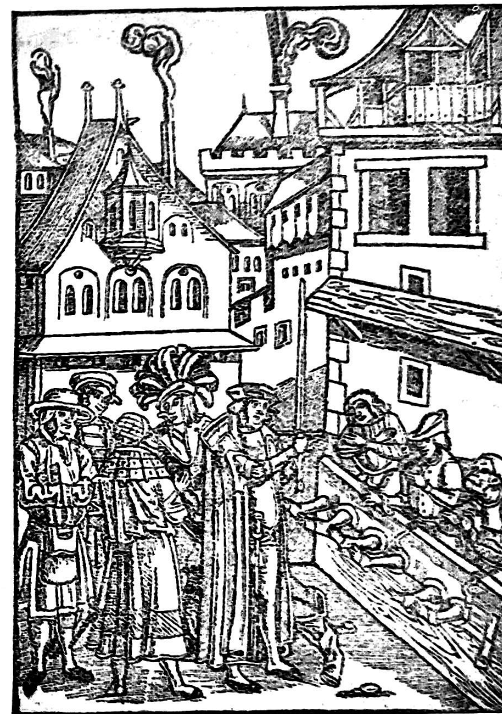
svoju samostansku ćeliju. Čim je stupio u sobicu, uhvatiše ga jaki grčevi i sat dva zatim umrije taj glasoviti čovjek. Opširnije biografije o Mulihu još nema, a pogotovo nam je malo što poznato o njegovom privatnom životu pa mislim, da će i ovdje objavljena bilješka o Mulihu, kao članu gričkoga pokreta protiv vještičkih progona dobro doći njegovom budućem biografu.

Pater Juraj Mulih, koji je 1743. godine bio ispovijednik gradskih uzapćenika a prema tome i vještica, pokušao je na sve moguće načine da dopre u tamnicu do Barice Cindek ne bojeći se smrtne kazne. Mulihova je bila namjera da uputi Baricu, kako će se na raspravi braniti a osim toga htio ju je obavjestiti, neka bude strpljiva jer urotnici mnogo rade na njezinom oslobođenju. Prvoga dana nije mu pošlo za rukom ući u tamnicu. Straža ga je odbila. No ovaj plemeniti čovjek ne sustaje. Slijedećeg dana pojavljuje se opet, ali sad u pratnji Cindekičina brata, koji joj je tobože imao saopćiti važne obiteljske stvari. Nisu ih pustili. Uzalud se pater Mulih pozivao na svoju dušobrižničku dužnost, uzalud je Baričin brat moljakao i zaklinjao na straži se nalazeće građane! Mulih je bio sumnjiv po javni poredak i zabraniše mu svaki pristup. No tvrdokorni Isusovac, iako ogorčen nad ovakvim postupkom, ne popušta: on sad nagovori svoga druga Isusovca oca Josefa Smoleja, inače svog zamjenika u ispovijedničkoj dužnosti, da pokuša prodrijeti do Barice Cindek. Smoleju, koji je bio mnogo lukaviji i spretniji od Muliha, konačno je pošlo za rukom da obmani dvostruku stražu i dođe u tamnicu.

Notar Sale pripravan je da uz veliki mito oslobodi Baricu Cindek

Nekomu od Baričine rodbine ili pak njezinom advokatu Benku Krachichu uspjelo je, da za njezinu pravednu stvar predobije konačno i njezinog dotada najvećeg neprijatelja i jednog od glavnih krivaca njezine nesreće — gričkog notara Lacka Saleja. Dakako, taj to ne čini iz kakovih idealnih motiva ili zbog platonske ljubavi spram Cindekice; on traži za njezino oslobođenje veliku svotu: dvije stotine forinti. To je njegov uvjet, i čim mu taj novac isplate, on će je pustiti iz zatvora. Lahko njemu, jer sudac Andrija Sale, koji tu parnicu vodi njegov je brat. No niti Baričin branitelj a niti njezina rođakinja Barbara Lovrenčićka nisu mogli isplatiti notaru tako ogromnu svotu, a da se prije ne sporazume s Cindekicom. A pristup do nje je onemogućen! Međutim i ovu dužnost preuzme na sebe otac Smole i on po drugi puta posjećuje Baricu. Zahvaljujući valjanoj gričkoj administraciji, danas točno znademo, što su se pater Smole i Barica Cindek tada razgovarali u tamnici. »Pater Smole kazao je Cindekovici: k meni je došla Lovrenčićka i rekla mi, da joj je notar Sale preko svojih pouzdanica Ane Menhard, žene zagrebačkoga arhitekta Menharda,

i Marije Czore žene cimermajstora poručio, nek mu se isplati 200 forinta i Barica će biti oslobođena. Barica: Nikad to ne ću učiniti, jer sam nedužna, ja se neprestano molim Bogu, da dozove k pameti one žene, koje su me pred sudom potvorile i da objede natrag povuku. Pater: Mislim, da bi nam, ne uspijemo li nagovoriti osuđene vještice, da svoje objede opozovu jedino još preostalo, da pošaljemo molbenicu Njezinom Veličanstvu Mariji Tereziji. Barica: Ja to jako želim, neka se pošalje molbenica, jedino se bojim, da će me, dok rijesenje stigne surovo mučiti, a ja ću od toga oslabiti i umrijeti. Pater: Treba se kaniti takovih misli i sasvim

Varalice i kradljivci sapeti u kladama.

se predati u ruke Božje pravde, koja nikada ne će dozvoliti, da nedužna žena bude udavljena i spaljena.« Time je kratki razgovor bio završen. Zašto nije sam Sale došao u tamnicu i predložio Cindekici svoju ponudu za oslobođenje? Bojao se škandala! On je to sve tajno pripremio i tako zgodno udesio, da na njega ne može pasti sumnja. On, ugledni građanin i stara poštenjačina želi Baricu osloboditi iz čiste kršćanske ljubavi! Međutim Lovrenčićka čuvši od Smoleja, da Barica ne pristaje, da se Saleju isplati 200 forinta, poduzme na svoju ruku korake, da je oslobodi.

Ode k notarevoj ženi i dugim moljakanjem postigne to, da je Sale snizio svoju tražbinu na polovicu, a ona mu odmah isplati 50 forinta. I ova je epizoda prikazana u sudbenom zapisniku: »Lovrenčićka je upravo stigla u kuću notara za vrijeme ručka, postavila se kod stola, iz njedra je izvukla vezenu kesicu u kojoj je bilo 50 forinta i položila ju je na stol između notara i njegove žene.«

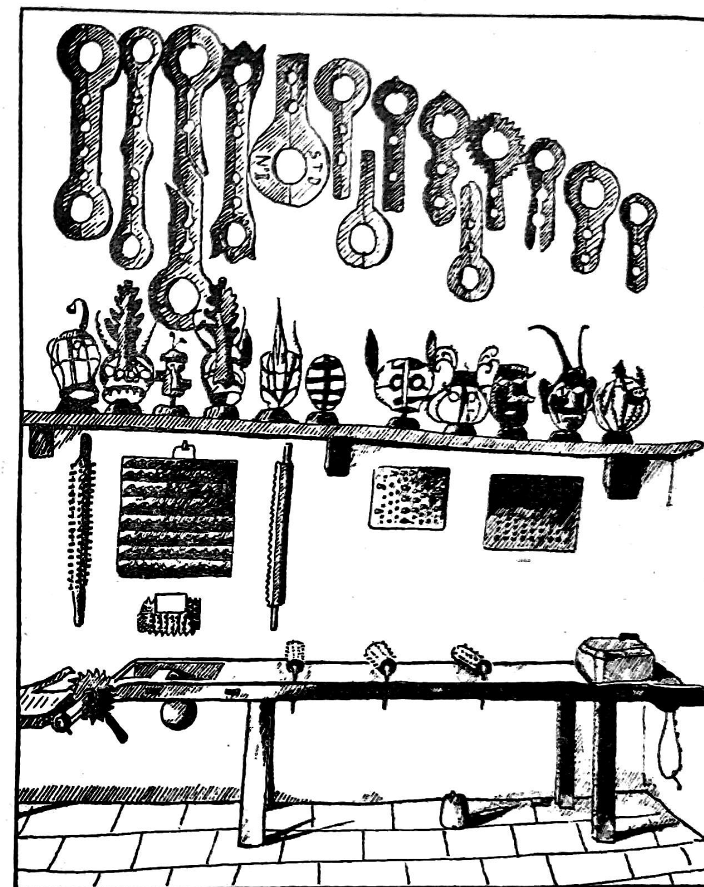
Vještice voze u kolima na stratište

Dva dana nakon što je pater Smole bio u tamnici kod Cindekice a Lovrenčićka isplatila notaru polovinu mita, zbio se na Griču potresan događaj. Tri vještice: Ptičkovicu, Dedovku i Krajnicu voze u kolima na stratište. Stari je bio običaj, ako bi na smrt osuđena corpnica putom do stratišta ili na samom mjestu smaknuća opozvala one riječi, kojima je neku drugu ženu teretila — da je protiv dotične postupak bio obustavljen, naravno ako nije bilo još i kakovih drugih okolnosti, koje bi jadnicu teretile. A takve su se često našle! Poznato nam je, da je Piszkovica prije smrti opozvala svoje objede protiv Cindekice i tišljarice iz Nove Vesi, ali ove ipak nisu puštene na slobodu.

Rano u jutro, na dan justifikacije Ptičkovice i njezinih drugarica morile su patra Smoleja teške brige: kako da iskoristi stari običaj stratišta i time oslobodi nesretnu Baricu. Ali o tome nije vodio brigu samo on. I neka druga gospoda s Griča: Gregurich, Balogh, Raffay i Dergh, koji su na svoju stranu predobili čak i suce: Gaala i Krajachicha, istog su jutra na to mislili i šalju gumbara Adama do oca Smoleja, da ga podsjeti na zadano im obećanje. Kako je Adam ovu misiju izvršio doznajemo iz sudskih spisa, jer je 7 mjeseci kasnije bio Adam Sulich o tom predmetu preslušan. Zapisnik toga preslušanja glasi: »Pred sudom se nalazeći svedok Adam Sulich star 45 godina poveda, da je ovog leta 1743 za vreme Barice Cindek rešta i kajti se približavalo osujenih bab žganje odišel po naputku g. Greguricha k patru Smoletu, spovedniku tih bab, kaj isti pater kad je svedok k njemu došel, ravno kavu pil i pital ga pater: Kaj ste vi za jeden človek? Svedok rekel: Ja sem kaj za Cindekovicu opravlam. Nato pater rekel: Ja se vas bojim, vi bi mene možebiti propovedali. Nato svedok rekel: Ne bojte se neću. Onda pater rekel: Ne znam kaj bu, vezda bi moral te žene sprovajati, lomača je gotova, kaj bi magistratuš rekel, da bi se to zezvedalo. Nato svedok rekel: Vi obetežajte, ali kak znate. Nato pater rekel: Ja neću nijedne spovedati, doklem nazaj ne vuzmu svoje reči pred sucem.«

Iz ovog interesantnoga dialoga vidimo, kako Adam upućiva patra neka nagovori na smrt osuđene vještice, da potvoru povuku prije smaknuća, a pater ako misli, da mu to ne će uspjeti, nek se učini bolesnim. Kad ispovijednik nije prisutan na stratištu, smrtna se osuda po zakonu

nije mogla izvršiti. Adamu i sam Smole odgovara: »Ja ih ne ću tako dugo ispovijediti, dok one svoje objede ne povuku.« No Isusovac Smole nije tog jutra »zbetežal« već je osuđenice hrabro otpratio na stratište a putom dok su se ove tri nesretnice u kolima vozile uspjelo mu je nagovoriti ih, da svoje optužbe protiv Barice Cindek opozovu. Kako se to

Nekadanja mučila danas su muzejski rariteti: dvostruke i jednostruke gusle, sramotne maske, podišta sa željeznim šiljcima, načičkani valjci i klupa za rastezanje.

zbilo, pričaju nam požutjeli spisi: »Kad vre predi imenuvane tri žene ali babe pogubljene su bile predi imenuvani pater Smole od lomače ili expedicije z svojim pajdašom gosponu Gregurichu došel i pital ga Gregurich: ‚No jeste kaj dobro opravili?' Nato pater rekel: ‚Ja sem nje nutri (u zatvoru) navučil naj na koleh govoreju, da nazad vzemu povedanje i na

koleh vre z nogami terkal sem je, da odpovedaju i z rečju nagovaral naj segurno govore i naj se nikaj ne boje. I one z velikim glasom odpovedale jesu!' I rekel je pater da gospon kapitan varoški bil je tomu suprotiven ali mu je nato pater rekel: ‚Čujete vi gospone kapitane, slobodno naj govore, vezda su pod mojum oblastjum i vi nikaj z njima nemate'.« Pater Smole učinio je dakle junačko i pogibeljno djelo ne bojeći se teških posljedica. Tek da dodam malo razjašnjenje. Kad pater osuđenicama veli: »Ne bojte se, opozovite potvoru« — misli on pod tim, nek se ne boje, da će ih voditi opet natrag u mučionicu. Jer događalo se i to: kad bi koja vještica prije justifikacije svoje objede opozvala — smaknuće je bilo odgođeno, nju su odvukli natrag u tamnicu i tako je dugo mučili, dok nije priznala, da ono što je na stratištu opozvala nije ona govorila — već sam vrag!

Za čudo, istoga dana a to je bila subota 16. februara 1743. godine puštena je Cindekica iz tamnice. Ne znamo, da li se to dogodilo uslijed vještičkog opoziva na stratištu ili zbog mita, kojeg je primio notar Sale. Barica je bila oslobođena uvjetno, a da ne bi utekla, morali su za nju svojom glavom jamčiti dvojica Gričana: purger Delač i Andrija Purgarich, zvonar sv. Marka. Ovo nam je jedini poznati slučaj iz vještičkih progona na Griču, da neka osumnjičena vještica bude puštena na uvjetnu slobodu. To je mogao isposlovati samo neki moćnik, kao što je to bio gradski biljažnik Ladislav Sale.

Barica Cindek optužuje pred sudom Lacka Saleja

Nekoliko mjeseci nakon svog povremenog oslobođenja (u maju 1743.) optužuje naša Barica pred gričkim senatom teškim riječima gospodina notara Ladislava Saleja. Što se je u to vrijeme među njima dogodilo ostat će vječna tajna. Barica oslobođena iz zatvora isplatila je biljažniku — kako ćemo kasnije čitati — ostatak otkupnine i prema tomu on je bio zadovoljan, a ona opet sretna, što se je makar i pod ovim uvjetima oslobodila mučionice. Iz dosada objelodanjenih sudbenih dokumenata Cindekićinoga procesa, koji su vrlo manjkavi — teško je iskonstruirati čitav tok njezine parnice i događaja, koji su se s tim u vezi zbivali. Sve je to jako pobrkano, mnogo spisa fali a i ovo što donašam, velikim je trudom sastavljeno, da bude bar donekle razumljivo. Moralo se pabirčiti i po drugim parnicama, koje su se u ono doba vodile na Griču i Kaptolu, da bi tako ova velika i nadasve zanimljiva parnica dobila kakav-takav sadržaj. Zašto je Barica nakon svoje prve tragedije optužila Saleja može se protumačiti samo time, da ju je on ponovno napastovao, a jer mu se nije htjela podati, on joj se grozi, da će je opet strpati u kulu. Svakako, da je Barica bila nagovorena i od gričke gospode-urotnika, da tuži Saleja

zbog primanja mita. Oni su znali za njegove nečiste poslove i nastojali su, da ovom mračnom tipu stanu jednoć na kraj.

Na svaki je način Barica pokazala veliku hrabrost, kada se 7. maja 1743. godine pojavljuje pred sudom kao tužiteljica. U raspravi, koju su vodili sudac Krajachich i senator Hohenebner pripovijeda ona, kako su s njom, nedužnom sirotom, u zatvoru ružno postupali i mučili je, kako su joj dvostruku stražu pred tamnicu postavili, kako nisu ni oca Muliha pustili k njoj u zatvor, da je ispovijedi, kako se pater Smole teškom mukom probio u kulu i obavjestio je, da je notar Sale pripravan osloboditi ju, ali uz nagradu od 200 forinta. Konačno iskazuje, kako je Lovrenčićka biljažniku isplatila 50 forinti ,a ona je slijedećeg dana nakon toga puštena na slobodu. »Čim sam izašla iz rešta — priča Barica — odoh po nagovoru sada pokojnoga suca Andrije Saleja do notara, da mu se zahvalim na dobročinstvu što me je oslobodio. Kad stigoh u njegovu kuću, najprije sam poljubila ruku gospođi notarici a kraj tog sam plakala. Nakon što sam se notaru najponiznije zahvalila i krenula kući dostigne me on na stubama i reče mi: ‚Barica k večeri ali vi k meni ali ja k vama'. Slijedećeg dana a bila je subota došel je na večer notar k njoj i našel je Baricu pri vrati uličnì s Pugjakovicom spominjuć se i pital je: ‚Kaj vi dve totu delate?' — a Pugjakovica je onda sprot otišla. Onda pak Sale ogledal se je čez oblok, kaj je na vrateh hižnih pitajući gdo je to v hiže? Nato je Barica rekla: ‚Adam gumbar'. Zatim je Sale odišel domom govoreći joj: 'Barica zjutra k meni dojdi vjutro ali na večer'.« Barica slijedećeg dana nije k njemu došla niti u jutro a niti na večer, već mu je po svome šegrtu Franzu poručila, da ne može doći zbog gostiju. Pohotni Sale oćuti se povređenim a to tim više, jer mu ostatak mita od 50 forinta do tog časa još nije bio isplaćen. Veoma ljut, dade k sebi dozvati Baričinu prijateljicu neku Ančicu Penezić, tražeći od nje, da mu se imade smjesta isplatiti ostatak dugovine u protivnom slučaju Barica će opet u zatvor, jer on je osvjedočen, da je ona prava vještica i da na svome tijelu imade vražji pečat.

Notar Sale traži vražji pečat po golom tijelu Barice Cindek

Penezićka skoči nato do Barice isporučivši joj, što je od biljažnika čula a Barica joj nato odvrati: »Moja Ančico, ja se ne bojim, da bi se takva vražja pečat pri meni našla i zagernuvši krilo do pasa, pokazala je telo, na kojem je telu Penezićka videla nekoju znamenku blizu srama ženskoga.« Kad bi veče istoga dana eto k Barici posjetnika: notar, njegova žena, cimermajstorica i zidarica. Bila je to komisija za traženje vražjega pečata! Žena notara i zidarica Jančica tobože kao svjedokinje, a cimermajstorica inače »pupkorezatelica« (primalja) morala je po dužnosti

izvršiti pretragu na onom mjestu, gdje to po zakonu muškarac nije smio činiti. Kod Cindekice nalazile su se u to vrijeme njezine prijateljice Penezićka i Lovrenčićka. Kako se ova procedura obavila ispričala je sama Cindekica u svojoj optužbi protiv Saleja: »Notarijuš potlam kaj je došel, obloke zaperti dal je, i vse od družine van stirati a poleg zapovedi notarijuša jesu i vrata bila zaklenjena. Zatem rekli su, da se exponens naj sleče i ovak slekla se je do gologa i klarus z nje i škapulire zvlekli jesu. Onda je notarijuš rekel: ,Imali vas kotera iglu'? Nakaj Lovrenčićka zvadila iz pantlika svojega iglu i dala ju v ruke notarijušu, koteri iglu primivši začel ju je po svem golem telu visituvati: vu vustah, na herptu,

Vrag zavađa ženu.

pod rukom, pod bedrah i iglu vu najdene znamenke zabadati tija do srama ženskoga kosmatoga, kade exponens (Barica) tri zlamenke imala je. Zatem rekel je po nemški cimermajstorici, da nutri po sramu ona naj visituje, kadi ona je s persti razkapajuć pečate iskala. Kada je henjala vizituvati, rekel je notarijuš da naj se exponens obleče i ona oblekla se je. Zatem su Penezićka i Lovrenčićka dale ostaleh 50 rajnčki gospi notariušici v ruke a gospon Sale rekel je, da je vizita gotova i da nikaj ni.« Dakle pečat nije bio pronađen a i kako, kad je bilježniku bio isplaćen drugi dio mita. Traženje vražjega pečata po notaru bilo je protupropisno, jer tu je dužnost po zakonu smio vršiti samo krvnik i to ne u privatnome stanu, već u mučionici. Barica optužuje gospodina biljež-

nika ne samo zbog primljenog mita nego i radi nagovaranja na blud i radi traženja vražjega pečata po njezinom tijelu. Čitatelji će biti radoznali, kakav je uspjeh postigla Barica sa svojom tužbom. Na žalost toj radoznalosti ne možemo udovoljiti, jer niti piscu ovih redaka nije o tome ništa poznato. Znade se jedino to, da je Barica bila preslušana, a kako se je branio notar Sale, što su govorili svjedoci i kakav je bio sudbeni pravorijek o tome dokumenti ništa više ne govore. Ali naša stara poslovica veli: »Vrana vrani očiju ne vadi!« — pa prema tome možemo zaključiti, da notar Sale nije stradao, a da je to istina, potvrditi će nam slijedeće poglavlje, gdje doznajemo, da se Barica Cindek, nakon svoje tužbe protiv bilježnika ponovno nalazi u tamnici.

Grički kramari dižu kuku i motiku na lijepu Baricu Cindek

U rujnu 1743. godine, dakle 4 mjeseca nakon što je Barica optužila Ladislava Saleja evo je ponovno u tamnici — ali sad je optužiše njezini trgovački takmaci predvođeni gričkim kramarom Andrijom Palčićem. Iz ove su parnice sačuvani samo oni spisi, u kojima su pobilježeni iskazi pojedinih svjedoka pred sudom a tih je bilo jedanaest a među njima i gumbar Adam Sulich. Nerazumljivo je, zašto ovaj čovjek, Baričin prijatelj, koji je i sam radi druženja s njome bio bačen u zatvor pod sumnjom da je coprnjak a zatim po izlasku iz tamnice za nju se zauzima i pokreće sve moguće, da je oslobodi — nastupa sada kao svjedok protiv Barice i pred sudom priča, što se je sve na Griču poduzimalo, da se Cindekica oslobodi a usto odaje i patra Smoleja, kako smo to prije ispričali. Moguće da je torturom bio nato prisiljen ili mu se sudac zagrozio, da će ga ponovno strpati u tamnicu kao coprnjaka. Ali mora se priznati, da Adam u svom svjedočanstvu ničim ne optužuje Baricu, bio je pravi kavalir — no zato njegova žena Katarina, valjda ljubomorna na Cindekicu, isprsuje se u sudnici kao furija i teško je tereti: »Pokojni Benšek drugač muž prediimenuvane Cindekice rekel je (Katarini) da mu je njegva žena zrok da mora vmreti i pokazal joj je, kak je vu životu i vu terbuhu natekel.« Katarina Sulich dalje govori: »Cindekovica svakojačko i zločesto vino berzo i uz drakšu cenu prodavati more nek ona, kaj ima mnogo bolše vino. Cindekovića je prešesnu korizmu k njoj vu noći dohajala i nju i nje mater Juditu Bedekovich tak je trapila i terla i na nje legla, da su od tog černjovke imele i ona i nje mati.« I još par gorkih optužaba sipa gumbarova žena na nesretnu Baricu. Interesantan je iskaz Suzane Bogovich, hižarice Johanna Supanchicha, čuvara kule na Dvercima: »Poveda da zna, kada je bila Cindekovica Bara s Doricom Karvanchich, Ferenza Hunjadija šoštara ženom po pervi puta (u februaru) zbog coprie po plemenitom magistratušu varaša zagrebečkoga vu turen devana, kade su vu

areštu okovane bile.« U vrijeme dok su ove dvije čamile u kuli na Dvercima, doznala je Suzana da Dorica šoštarica imade kod kuće nekakvu mast i to je prijavila sucu Andriji Saleju. Taj je odmah poslao jednoga grabanta, koji je lončić s coprničkom mašćom pronašao i donio ga na vijećnicu. Kad su Barica i Dorica za sve ovo doznale, bile su na Suzanu jako kivne i nakon što su obje puštene iz zatvora »ka su se goder s njome zestale spitavale su je za njezino malo dete, jeli naimre tusto, debelo, zdravo, jeli hodi i jeli govori.« Suzana im je odvratila: »Poklem goder ste vi dve vu turnu na Dvercah okovane bile moje dete nigdar ni zdravo i da bi vse ljude bilo poklalo, ne bi takve muke moglo terpeti a nit mu je smerti nit zdravlja i ki bi božji človek pomoći mogel, da bi ozdravilo, bi mu Bogh sve grehe oprostil njegve muke gledeć.« Nato je rekla šoštarica: »Draga moja izvan Bogha i Marije Device nigdor mu ne pomore.« Suzana dalje iskazuje, da je njezino dijete, dok su Cindekica i šoštarica čamile u kuli bilo zdravo i veselo »poklam pako obe z rešta zišle jesu,

Sramotne maske stavljahu na glave ženama i muškarcima za manje prekršaje. Ovako maskirana osoba bila bi privezana uz gradski pranger na ruglo narodu.

detetu su vsa rebrića natrena i onak zmučeno i potreno i dan je današnji, nit mu je smerti nit mu je zdravlja.« A kada je Cindekica doznala, da se na nju sumnja, da je Suzanino dijete zacoprala nagovorila je »zpod zida patra kapucina Tadeusa, koj je k Suzani došel i začel joj je govoriti: ‚Čujete prijateljica, vi se potešćavate za vaše dete da su ga Cindekovica hlebarka i Karvanchichka šoštarica med se vzele i coprale, te reči, kak god znate zametajte i rečite, da ste to znaglosti rekla.« Vidimo, da je i čestiti kapucin Tadija spadao u družbu urotnika.

Georg Santich, detić-mehaničar, star 26 godina, veli, da kad je prošloga tjedna bio u kući baruna Oršića, da je na dvorišću vidio nekakovu

babu, koja se je grozila i vikala: »Koj bude suprot Cindekovice kaj svedočil bum ga z nožem vpičila ali z ražnjem zaklala — a sve je to čul i grički barber Jankec.« Užar Dobrilovich i kramar Andreas Krainer suglasno izjavljuju, da Cindekovica prije nego ide kuda na sajam, meće vraga u džep a zatim s vrećama, u koje je spremila sajamsku robu skače preko korita. U sudbenom protokolu ta je njihova izjava ovako stilizirana: »Cindekovica, kad ze svojum kramum na sejem ide, da ju v bisage zmeče i onak z bisagami čez kopanju skače i vraga vu žepu nosi — iz zroka toga Cindekovica na vsakom sejmu svoju robu najbolše terži i prodaje akoprem od drugeh kramarof robe nikaj bolše i vredneše nema.« Andrija Palčić, glavni tužitelj, okrivljuje Baricu ovim riječima: »Cindekovica gda pred svetkah kruh peče — vu njega zaradi vaganja kamen aliti cigel deva.« Interesantan je iskaz Baričinog konkurenta Petrice Rudicha, malog kramera i assessora zagrebačkoga, koji je uvjeren, da Cindekica nosi vraga u džepu i to joj je jednoć na sajmu pod Okićem predbacio: »Ja znam da ti vraga vu žepu nosiš i da vsigdar bole teržiš nego vsi mi drugi kramari, pusti ga med nas da kočemari jednu vuru da i mi drugi kramari teržimo ne samo ti!« Cindekica mu je na to odvratila, da nju ništa nije briga što ljudi o njoj govore i »da naj ljudi govore kaj hote.« I ostali prizvani svjedoci: Johann Supanchich, Barbara Pugyak i Tereza Hervoj slično na sudu govore: da Barica zločesto vino ima i za skupe ga novce trži, da po tri tjedna stari kruh prodaje a oni svježega ne mogu prodati, da je kroz malene prozorske rešetke ulazila u gričke domove, da je vihor dizala i da je bila s vragom u ljubavnome odnošaju. Time ovaj spis potpisan po sucu Georgu Dragovanichu svršava. Nema daljnjih spisa koji govore o preslušavanju Barice, njezinih svjedoka i o obrani njezinog advokata a niti nam je poznata osuda. Moguće da je gričkim urotnicima: Gregurichu, Gaalu i Derghu pa patrima Mulihu, Smoleju i Tadeusu, sucima Krajachichu i Baloghu pa njezinom branitelju Kračiću ipak uspjelo, da Baricu i po drugi puta oslobode od teške optužbe — usprkos lažnih svjedoka, koje su njezini konkurenti dovukli u sudnicu. Značajno je, da se u ovoj drugoj parnici notar Sale uopće više ne spominje! Ali par godina kasnije on je grički načelnik te veoma ugledan i bogat građanin!

Slutim, da će pri svršetku Baričinoga romana gdjekoji čitatelj i čitateljica Zagorkine »Gričke vještice« upitati: »A što je s Cindekičinim boravkom u Beču, gdje ju je po nalogu kraljice Marije Terezije preslušavao sam slavni učenjak i liječnik Gebhard van Swieten? Kad sam već povučen za jezik, otkriti ću cij. čitateljimma »Gričke vještice« jednu Zagorkinu tajnu: lijepa Barica Cindek, grička hljebarka i nije nikada bila u Beču! U nekadanju prijestolnicu Austro-Ugarske monarkije otpremiše po nalogu Marije Terezije jednu drugu hrvatsku coprnicu, Križevčanku, i to 15

godina nakon toga, što se je na Griču vodio proces protiv Barice Cindek. Naša pak poštovana gospođa Zagorka, da joj roman bude interesantniji i cjelovitiji, dodijelila je — kao vješt romancijer, a to i s potpunim pravom — ulogu križevačke coprnice lijepoj hljebarici Barici Cindek, najzanimljivijoj ženi iz dobe vještičkih progona u Zagrebu.

(Nastavak slijedi)

Spectator:

ŠETNJE GRADOM DOKONOG PURGARA

713. Mnogi se građani ne samo u prenesenom, već i u doslovnom smislu popikavaju ili spotiču o ona vjetrolovna vrata kod ulaza u glavnu poštansku dvoranu. Vrata su sva preuska, ostakljena neprozirnim rebrastim staklom što je veoma nepregledno i smetajuće, pa bi ih trebalo ispraviti. Možda bi jedna okretaljka košto na pr. kod Suzora ili u kavani Korzo bolje odgovarala ukoliko se dade smjestiti. Također bi bilo uputno, kad već imade više šaltera (okanca), da budu stalno otvorena za vrijeme uredovnih sati, a izvan njih barem uvijek jedno. U Grazu na pr. već 100 godina i više možda neprekidno je otvoren jedan šalter, gdje se u izvanuredsko vrijeme, odnosno noću, obavlja inspekciona služba. Kod nas na pr. dešava se da o podne one namještenice zatvore naprosto sve šaltere, razgovarajući i zabavljajući se iza onih mutnih stakala, a publika mora da čeka. Na kucanje odgovaraju smijehom ili doskočicama.

714. Pravo je da se omladina bavi športom pa tako poimence kao najzdravijim: zimskim. Ali je manje uputno da se mnogi od njih smučaju po samoj cesti, tako primjerice na Cmroku, Prekrižju, Vinkovićevoj ulici i drugud. Spektator izišavši šećući nedjeljom uz onu šumicu između Ksaverske stanice i Cmroka, dođe na cestu, i bum! zaleti mu se jedan mladić —junoša u tijelo, ne ću reći trbuh, jer ga isti nema, — ali ipak u prednju fasadu. Treba da mjerodavnici onemoguće smučanje na javnim cestama posipanjem pijeskom. Ići će se bolje i sigurnije a sanjkat slabije. Neka se smučaju po vispoljanama i ledinama.

715. Bilo bi zaista shodno, i potrebnim se može smatrati da sad, otkada je izgradnja Šubićeve glavne transverzale pokročila brzim koracima, općina poduzme nužne mjere da se ta ulica koja spada u novi centar, stvarno u čitavoj svojoj dužini i širini otvori. Zaprekom su samo dva vlasnika. Jedno Sila k. d., a drugo Arko. Oboje tvornice. Kod Sile zasiže jedan mali trokut do 13 m u ulicu široku po osnovi 25 m. Kod Arka stvar je u toliko sastavljenije naravi, što tamo treba i nešto Arkovog vlasništva steći, kao i velik dio gradskog vlasništva koje je pod Arkovim zakupom, osloboditi tog ugovora. Općina se svakako bila prenaglila dajući svoje vlasništvo koje čini cestovno regulatorno tijelo, privatniku pod zakup na jedan veoma dugi i sasma nemotivirani rok. Sve ovo ima sad (sporazumom, nadajmo se) bit anulirano.

Intenzivna izgradnja Kvaternikovog trga i okolice, kao i nizovi četvero- i peterokatnica u samoj Šubićevoj, pa novoj, paralelno sa Zvonimirovom tekućoj ulici kod Bittermanna, daju dostatno opravdanje akciji da se pitanje Šubićeve ulice brzo, ekspeditivno i konačno riješi i to 100%-tno, a ne opet aljkavo, kompromisno. Budimo čitavi, ne polovični ljudi.

716. Istočna (stara) grana Zelengajske ceste tekuća oko 30 m desno od nove, zapadne, — k tome još preko jednog hrpta terena, — čini se sasma suvišnom, pa bi ju valjalo po našem mnijenju napustiti, te onaj dio gradskog zemljišta priklopiti malom, u ostalom sasma neuređenom (mnogo premalenom) dječjem igralištu. Cesta ta bila je izvedena god. 1888 kao spoj Radničkog dola sa Prekrižjem kod posjeda Nikolić, dakle sasma šumska vangradska cesta, pa je osnutkom Kukuljevićeve ulice i prelaganjem čitave glavne linije prema zapadu odnosno napuštanjem dosadanjeg Radničkog (ili kako ga ranije nazivahu Josipovog) dola, ostala kao neki rudimentum.

717. Dokoni je purgar nekidan vidjeo u jednoj od ulica tzv. šireg centra, slijedeće: Tri gradska radnika s velikom presekom-dvokolicom, siplju goleme mlazove skupocjene vode po cesti, da sve curkom curi u kanale. Dobro. Ali treba znati da je cijelu noć padala kiša a i sad, kad taj »posao« rade kiša uprav lijeva ko iz kabla.

Nezgodno je, ali šta će građanstvo koje prolazeći tuda, kojekako komentira, pače i generaliziraju kritizira općinu, odnosno njene organe.

Slično se dešava i ne baš rijetko, da se u nekim ulicama po bijelom danu vidi gdje gore plinske svjetiljke.

718. Našu dragu braću oo. Franjevce rado bismo sjetili na onaj njihov bivši, toli ubavi vrtić, uz čošak ograde sadašnje Dvorane za priredbe. Premda je imao tek oko 4 hvata (14 m²) površine, ipak je bio vazda lijepo držan, pomno obrađivan i zasađen sezonskim cvijećem (perunikama, jagorčikama, ljiljanima, tulypanima, salvijama itd). Naravski da je uništen, pošto je nastala potreba skladanja materijala za obnovu crkvenog pročelja. Ali pošto je taj posao sad dogotovljen, mislimo da . . .

719. Uz pokrajni ulaz k Sv. Marku nasuprot Banovini, leže već mjesecima 4 kamena bloka od bizečkog, odn. jedan od pješčanika-kamena. Sve to nije uslovljeno potrebom, jer, ako i trebaju ti kameni možda kod obnove kapelice Sv. Fabijana i Sebastijana, ipak nigdje ne stoji da baš m o r a j u na najprometnijoj tački, tj. samom prolazu ležati. Kako bi bilo, da Monsignor, opat od Sv. Marka, kaže gosp. arh. profesoru B. B-u, da se ono nekud drugud sklone. Tamo imade i miševa i inog gada, kako gospođe pričaju. Neznamo, ali »lijepo je drukčije«.

720. Trebalo bi da uvaženi naš gradski XII otsjek zbilja nađe nekako podesnije mjesto za odlaganje šprica, preseka i inih cestovnih utenzilija, nego što li je tzv. Ilirski (ja ga zovem Kipni trg košto sve nazive u starom Gornjem gradu) do kojeg dopire zaštitni pojas u umjetničko-konzervativnom pogledu, te pripada uključivo pod dio po § 24 Građevinskog zakona. To je strašno ružno, kad se u jednom umjetničko-historijski zaštićenom dijelu Starog grada nasred ulice t r a j n o postavljaju sprave za uređivanje cesta, sprave same po sebi grde u estetskom pogledu, a to u onom ambijentu međ starim fasadama.

Koli Palajnovku (kako smo nedavno predlagali) toli Kipni trg trebalo bi opet načiniti idiličnim, tihim mjestancetom, na kom bi ljubitelj naše starine, pa makar baš i Spektator, mogao u tiha predvečerja malko snatriti na kojoj klupi o prošlim, bidermajerskim vremenima, o našem sentimentalnom, kašljucavom Stanku po kom je šetalište prozvano.

721. Niti na n o v o m savskom mostu (nedavno otvorenom) n i s u stavljene natpisne table ili strjelice s oznakama: k a k o se imade ići odnosno voziti! Posljedica jeste da se pješaci na onim (u ostalom preuskim) nogostupima susreću, kod česa mora jedan ili drugi da silazi na niži kolnik mostovoza što je v r l o neugodno. Nemilice treba naše nedisciplinirane građane i seljake upućivati: desno idi, desno idi! Možda će s vremenom priviknuti na tu potrebu, ako i ne budu uvideli nužđu odn. opravdanost toga. Materlinck belgijski pisac, u svom djelu o mravuncima koje je upotrijebio i naš Ljuba Davidović-Mrav, veli negdje, da povorke mravaca idući preko gora i dola (za njih relativnih), vazda se drže načela: desno idi, desno idi, desno se ugibaj! A ljudi nebi se trebali dat blamirat od tako sitnih kukaca. Dost žalosno.

722. Sa pročelja gradske osnovne škole na Kaptolu ljušti se u kolačima žbuka pa kad bude kojem djetetu, idućem kroz predbašću, pala na glavu, šta onda bit će? No, što velite na to gosp. savjetniče Milane?

723. U Degenovoj se ulici pred jedno 12 godina prigodom izvađanja asfaltnih nogostupa povisila niveleta istih tako, da sad strši za cca 45 cm ponad kolnika, umjesto (košto drugđe) oko 15. Posljedica jest, da svaki ne-atletičar, a tih je vjerojatno većina nas, samo s poteškoćom uspinje se, prelazeć preko kolnika, opet na visinu hodnika, a navlastito kod zimskog ili skliskog vremena kakvog ljetoske imamo i suviše mnogo.

724. V e o m a strme Becićeve stube, u gornjem dijelu još su posve neuređene, teške za uspinjati. Kako bi bilo da se opet onaj gradski prolaz (kraj kbr. 64 u Jurjevskoj ulici očisti od šikare te otvori prometu, što ne bi trebalo stuba već bi moglo bili petljama (serpentinama). Sada je isti zabit bodljikavom žicom. Ako je nepotreban, neka se taj komad zemljišta napusti i rasproda susjedima interesentima.

725. Iz krugova građanstva ponovno je stigao poticaj, da bi se prastare Mlinske stube, koje (kažu već od 14 vijeka) čine najkraći spoj između Grića i Kaptola, uspostavile. Mi smo u ovim recima već pred više godina zagovarali taj predmet, tim više, što je taj spoj ne samo u javnom interesu prijeko potreblt, već i sasma neznatnim troškovima, koji se sastoje lih u betonovanju stuba, skopčan. Taj je prolaz Kuen-ban pred nekih 4 decenija dao zatvoriti, e bi olakšao redarstvu nadzor nad gomilama demonstranata, nadirućima sa Potoka prema Markovom trgu, dok je to kroz Male Stube bilo teže, a i zasjede su bile onemogućene. Danas kad sve ovo spada u povijest, bila bi, mnijemo, hora da se Mlinske štenge obnovljene predadu građanstvu. Kako doznajemo mjerodavni na Općini saglasni su s time da se taj trošak proračunski osigura. Samo da ga ne bi opet kod općih »križancija« (košto već mnogo drugošta) progutala »tama« crvene olovke.

726. Umjesto da kao kod nas, x vrsta inkasatora, u razno doba dana i godine dolazi u stanove, dosađujući (većinom, dašto, kućanici, jer je ona glavni stanar i najviše doma) — trebalo bi, košto je to npr. slučaj u našem gradu — dvojniku, Grazu, — da samo j e d a n očitač od grada dođe, koji bi bilježio u tri knjige: struju, plin, vodu, — a sve bi se drugo automatski odvijalo poštom. Stranka bi dobila mjesečno po jednu samo poštansku ček-uplatnicu, na čijoj bi poleđini našla specifikaciju potrošnje za s v e vrste grad. postrojenja kao i cijene i iznose. Uplata bi bivala sasma komotno, gdje i kada bi se stranki svidelo, te sve odjednom. Stari način, koji je npr. kroz dug niz godina izvrsno funkcijonirao kod OUZOR-a, a sad je napušten, vjerojatno zato, da se što više ljudi uposli? Možda je i t o stajalište, ali stvara nezdrave sinekure. Izlišno je u ostalom i ono toli rado prakticirano stanovište da se na uplatnice koje se razašilju u otvorenim omotcima (taksa 25 para), nalijepljuju marke po 1 Din, i to strankama stavlja u račun. To je možda fino za poštanski erar, ali manje za građanstvo koje plaća svojih 1 milijun dinara godišnje za ove marke. Prije 30 godina takove su tiskanice u poslu radničkog osiguranja uživale oprost od poštarine.

727. Jedan (u pravom smislu »bidermajerski«) lampoupaljivač svake se večeri žuri na Gupčevu zvijezdu da pripali jednu crvenu petrolejku, postavljenu sa sjeverne strane ulaza (prema smjeru grada) u lijevu voznu cestu, sa zadaćom da prepriječi vozilima uvoz u istu, kako je (u ostalom u skladu sa cestoredarstvenim propisom) »desno vozi«. Dotle lijepo. Zašto ali mora biti baš petrolejska? Ta sve je naokolo već odavna sjajno elektrificirano kao u kazalištu. Ovakove se sitne lampice rabe kod izvađajućih gradnja radi noćne opasnosti za prolaznike.

728. Prolazeći mimo Preradovićevog spomenika s onom nezgrapnom IX-nogom, pomislio sam: Bože, šta je to jedan neukus! Postaviti jednog narodnog pjesnika i mislioca, genija dakle, koji je svome narodu i sebi pribavio časti i slave svojim intelektom, svojim pjesničkim duhom, — u uniformi časnika! Ko da se on na b o j n o m p o l j u kao strateg istaknuo, a ne kao filozof. Onda bi jednakim pravom trebalo npr. i Goetheu, koji je bio rezervni časnik, postaviti spomenik u uniformi, a to, kako poznato, nigdje slučaj nije. U opće se spomenik postavlja: l i č n o s t i dotičnika, dakle nosiocu ovih ili onih velikih ili genijalnih svojstava, a ne njegovom praktičkom, svagdanjem JA, kako se isti morao kroz svagdašnjicu proturavati, sa svim njenim mizerijama i brigama. Pa kako se te okolnosti ne ovjekovječuju, — jer su ne samo posve neinteresantne, već i svima smrtnicima zajedničke i skoro identične, — tako ni kaput, hlače ili npr. kišobran, koje je slučajno nosio, bradavica, ili čak trbuh kojeg je imao. Treba dakle njegovoj i d e a l n o j ličnosti stavljati spomenik, to jest u potpunoj, estetskoj formi, a ta je na način klasike: dakle gol, polugol, ili tek na način antike drapiran! Stari su umjetnici to znali: Josip II npr. na divnom trgu Dvorske biblioteke u Beču, prikazan je kao Rimljanin što je sasma ispravno. Koncedirajmo međutim da se spomenik jednom vojskovodi, ali s a m o k a o t a k o v o m u, može postavljati u uniformi, — svakako nešto

idealiziranoj, — jer herojski karakter sličan je antičkome, grčko-rimskom. Jelačić je romantički, ali ispravno shvaćen: Jest! Tako on živi u tradiciji naroda hrvatskog!

729. Kod nas se još izvađaju valjci (dimovodni kanali) kvadratičnog oblika, što ima posljedicom da se nakon kraćeg vremena ugaoni segmenti napune čađom, koju dimnjačar nemože svojom okruglom kugljom idn. četkom, doseći pa tako on stalno čisti tek okrugao kanal. Brojni dimnački požari su daljnjom pojavom. U Njemačkoj na pr. uvedena je obla forma valjka, što je veoma lasno za izraditi, jer se to radi komadima oblica koje se pri zidanju stalno vrte u obliku uzvojnice (Schraubenlinie), pri čem se stijene lijepo same od sebe ožbukaju. Čoškovi su dakle tamo, umjesto od čađi, od zida. Dimnjački požari su rijetka iznimka, a tako bi valjalo i kod nas, gdje se okrugli rabe samo ondje gdje se umeću salonitne cijevi, koje ostaju.

730. Na mirogojskoj konačnoj stanici netko je izbio i odnio kući kao uspomenu, ili za loženje, jednu od dasaka, kojima je (u ostalom dosta nelijepo, umjesto sa staklom) oplaćena tramvajska čekaona. Isto je na Gupčevoj Zvijezdi netko razbio skupocjeno staklo na sjevernoj krmi onog čekaćeg broda.

731. Proljetnu su sezonu »službeno« otvorili naši »špekulanti«, naime mališani, koji se po cestama špekuliraju uz glasan proljetni podcik. Danas i nekoć: Spektator mudri, prolazeći mimo tih dječaraca, kojima su se (a to je novost) priključile evo sad i curičke, sravnjivajući taj rad s nekdašnjim, nalazi gdjekoju promjenu. Prije svega, da se danas po gdjekoji prerevni stražator miješa u taj jogunluk, te strogim licem počne rastjeravati, ali ga, ugursuza, odaje smješeći se brk, koji kanda dezavuira ono što usta govore. U naše su doba tu službu vršili: tako rekuć šef glavnog stana Bohaniček (sin stare Bohaničke koju znadosmo svi), a uz njeg krilni pobočnici Grula i Mamek, slavni matadori Harmičke odn. Potočke uličnjačke ilegalne organizacije. Postojao je nepisani, ali strogo održavani tarif za ubiranje te »placovine« (naglasak na i!), prema kojem je na pr. »čorka« vrijedila 1, »baja« ili »bajsa« 2 ili 3, »Menka« t. j. kamenka od kremene građe, 5, a napokon »lenka« ili staklenka, koja je služila samo kao banknota a ne za praksu same igre, prema veličini 10 do 50 jedinica ili »čorki«. Baje ili bajse bile su valorizirane prema boji i formatu. Čorke bijahu crne. Matadori su, pobirajuć placarinu, išli ponosito ko španjolski grandi, zveckajući plijenom u jednoj malenoj vrećici koja je navještala igrajućim se derančićima da se »ovrha« približuje. Sretni oni, kojima su hitre nožice omogućile pravodoban bijeg sa lica mjesta. No događala su se i pomilovanja...

732. Između ugla kuće br. 44 u Vlaškoj ulici (bivši Mlinarić- Bela Polak nasljednici) i Novakove ulice nasuprot Langovom trgu, na jednu razdaljenost od preko 100 m nema nikakvog izvora svjetlosti, posljedicom je noćju na tom komadu jedan mrak, koji se može mirne duše sravnati s onim u Egiptu, kad je Jehova pomorio prvorođence. To tim većma, što su na nedalekom Ribnjaku lučne sijalice porazmještene na poprilici pola razmaka.

733. Pisac se ovih redaka vozio jednim autotaksom, pa što je morao na svoju veliku žalost i razočaranje doživiti? To, da mu je jedan okrajak van strčećeg »federa« iz sjedala, poderao notabene još k tomu n o v e fine hlače, a sva sreća još kod tog, što mu nije povredio jedan štonoriječ plemeniti dio tijela. Ha! uskliknu Špektator, to ne smije da bidne. Takvo se vozilo ne smije puštati u promet koje ugrožava sjedalice građana. A što tek, da je bila jedna gospođa po sredi? To bi pretstavljalo svakako »oteškoćujuću okolnost«.

734. Kod štampanja formulara za prijavu živežnih namirnica radi izdavanja karata, zaboravljeno je bilo uvrstiti ispod zvjezdice na pr. opasku, da: količine ispod toliko i toliko kg. ne prijavljuju se. Tako bi bilo mnogo debata i mahalojka u tom pogledu izbjegnuto. Svejedno koja, ali n e k a k o v a se količina, držimo, ipak trebala označiti kao prosta od prijave. Mimogredce rečeno, može se lasno desiti da će netko svoju, recimo, urednu prijavljenu neznatnu količinu jedne vrsti namirnice, koju je nabavio baš radi tekuće potrebe (pošto ju u dućanu većinom ne dobije) — još p r i j e no što li bude redovno

izdavanje karata počelo funcionirati, potrošiti. Šta će onda jadnik započeti, ako mu budu zbog spomenute, prijavljene, u času podnešenja prijave postojavše »zalihe«, uskratili izdavanje karata?

735. Nije lijepo a i zaudara, da stanovnici okoliša sustavno nose i naslažuju uz onaj kut pored broja 84 na Tkalčićevoj ulici svakojaki gad i otpatke od kuhinja (ljuske od jaja, mrkve itd.) a time onesnažujući onaj dio uz potporni zid školskog vrta kaptolske škole. Prolazećem špektatoru se to duri. Ima tamo i fekalskih tvari, a sve to ne bi smjelo biti ako smo grad uredan, discipliniran, »sobočist« štono se kaže za mlade psetance. Ali mi to eto nismo. Nismo v i š e, treba reći.

736. Na traktu Kožarska ulica br. 9 (sa strane Radićeve ulice br. je 32), t. j. stara, palači slična negdašnja djevojačka škola od našeg majstora Felbingera, — netko je valjda kraj današnje nestašice kovina, odnio oko 8 m. odvodne cijevi tako da sad kišnica curkom curi s te visine po zidu ove 100-godišnje kuće, a ispod tog slapa okolišni stanovnici iz nepoznatog razloga redovno naslažu kućno i ostalo smeće. Kad gradski organi to otstrane, oni ga smatrajuć to valjda navičnim mjestom, ponovno nanesu. To je strašno i zbilja dosta žalosno. Neki su na takove »sitnice« bili navikli u svojoj rodnoj Žutoj Lokvi, Crnom Lugu ili Vučjem Razdolju, pa naivno drže, da je to i u našem starom gradu bez daljnjega sasma isto.

737. U malom džepnom »Sveznadaru« Lakatoševom nalazi se: da velika kornjača živi preko 100 i više godina. Blago njoj. Ne žuri joj se, jer ima vremena. Tako nam se čini da radi i novogradnja Pošte -2, koja se odvija uprav kornjačkim tempom, fileke mu! To bi trebalo da bude već »na glihi«.

738. Na zidovima cvate »zidna poezija« ili literatura. Nećemo da se osvrćemo na izlijeve manje-više blezgavo-bljutave već samo na one, kojima služi ipak kakva-takva ideološka pozadina. Među tima nailazimo danas sve češće: »T r a ž i m o k r u h a !«, a u južnom dijelu Trnja nastavio je netko: »T r a ž i m o š e ć e r a !«, a pripisao još netko: »I c i g a r e t a !«, a k tome sitniji, nezgrapan rukopis: »badava!«. To sjeća živo na onu lijepu pjesmu od našeg starog Huge Badalića »Panem et circenses!«. Danas bi se reklo: Šećera i nogometnih utakmica! Evala im, pisatorima po stijenama: Zemlju Šlarafiju, ili kako braća vele »Dembeliju«.

739. U domu Blaženog (bivšeg Krizmana) u Tvrtkovoj ulici, gdje se danas nalazi banovinska Domaćinska škola, izvađene su (radi bolje rasvjete hodnika itd.) sve uklade vratnih krila, pa se djevojčicama vidi danju, a osobito noću u sobe! Pa sve da je i mutno staklo, ipak se dobro vidi u kupaonu gdje se curice kupaju. Ha! A tako je i na raznim WC-ima otstranjen katanac, pa se moraju pitomice podržavati svojim opasačima-kajišima, držeći se istima na način kočijaša kučirajućih, kako nebi naglim otvaranjem bile iznenađene i dovedene u jedan položaj, kog Špektator mirne duše može označiti »nezgodnim«. Tako se radi inače u uzama, iz lakoshvatljivih razloga, ali tu...

740. Nikad još nismo vidjeli, da bi jedan, recimo, kanonik ili pukovnik, ma kako teška vremena bila, bio bez cipela. Već ako t r e b a, i kad j e s t e t r e b a, onda oni, — bilo od kud, to se ne pita, — nasmognu i imadu valjane cipele. Samo naš ZET ne radi tako. Već godinama traje kubura sa stiskom na kolima, naročito kod 10, 11, 14 koja voze bez prikolica iz nepoznatim razloga. Mnogi se putnici voze badava, jer u onoj kutiji sardina kondukter ne stigne da svakog nadijeli kartom. Ipak nema ni makac od onih 24 motornih kola, koja ZET-u manjkaju i tako se ide bos, štono bi rekao da ostanemo u slici. Ipak, od kad je pred 2 mjeseca povišena vozna cijena za 0.50 Din, a to čini kraj 2 milijuna putnika mjesečno okrugli milijun dinara v i š e, mislimo da bi bilo lako, kad bi se htjelo, svakog mjeseca nabaviti po dvoja motorna kola, koja računamo sa cca pola milijuna komad, pa eto ti za godinu dana tih 24 komada motora! To je jasno kao mast za laštenje cipela. Piši brate u Berlin Siemensu ili u Peštu Ganzu ili Mavu, pa eto ti kola lijepa ko vrag. Kaže se: rat je. Hm. A kako je bilo lane, predlane, i još prije? Zar je i onda bio rat? Vječito dabome, gospodo, ne može jedan te isti park trajati, a

k tome se još promet razvija paralelno s porastom grada.

741. Na palači Vranicani, sada Seljački Dom, farbari su prigodom štrcanja pročelja žutilom jako pošpricali gradsku (veliku t. j. uglovnu) tablu sa oznakom »Trg Josipa Jurja Štrossmajera« što se na onom azurnoplavom polju vrlo ružno vidi. Jedne ljestve, spužva i kablić vode pa da vidiš kako će se za 2 minute taj natpis glancati! Ne smijemo biti Oblomovščinom zaraženi, onako Širokaja slavjanskaja natura: Njičevo!

742. Na poklade pred večer pisac se ovih redaka grdno prepao: Na Ribnjaku je nešto praskalo skoro ko da su male bombe. Što bijaše? Dječurlija, fakinaža, stavivši na tračnici praskalice (ali goleme mora da su bile sudeć po žestokom pucnju), naslađivala se prskanjem i frcanjem varnica kad je motor naišao, a putnici, namještenici ZET-a i prolaznici trnuli od straha. Počeci su uvijek tako: u mladosti žabje praskavice, kasnije atentatori s bombama. To se nebi smjelo tako olako uzimati, gospodo!

743. Natpis kod gradskog Kupališta, a i na kraju kod Gredica, kaže, da je zabranjeno pod tom i tom kaznom po obrambenom nasipu prolaziti drukčije van pješke. Ipak brojni utisci konjskih kopita jasno kazuju, da neki tamo i jašu. Može se slijediti trag konjskih potkova a vidjeti i način trke: isprva kasom, zatim galopom ili u propanj. Nu kako je nasip u zimsko doba omekšao, utisci su dosta duboki, u njima se nakuplja scijeđena snježnica što nasip kvari. Jedan doduše gradski organ sjedi u onoj gajbi na ulazu u Kupalište, ali pošto stalno zaduben u čitanje Jutarnjeg ili Novosti, ne može primjetiti kad tkogod projaši nasipom. Dosta žalosno.

LISTAK

NOVE KNJIGE I ČASOPISI

Primili smo dvobroj ilustriranog mjesečnika za kulturu vrta i za sitno gospodarstvo »Naš vrt« za mjesec veljaču i ožujak.

Sadržaj je ovog dvobroja:

O izboru rajnica za gredice. Neobična pojava na cvijetu Iris reticula. Strelitzia Augusta i Strelitzia Reginae. Osnova za proizvodnju povrća u vrtu. Bob u vrtu. Primjena pojave heterozis. Neki problemi našeg voćarstva. Zimska rezidba jabuka. Voćarski pokret u Hrvatskoj. Novi uspjesi u standardizaciji kompota. Babure. Plijesan na krumpiru. Kako ćemo si načiniti sanduke za sjetvu i presadnice Marker ili brazdar. Brus. Biljke bez zemlje. Što se radi u vrtu. Anketa učitelja o školskimi vrtovima. Hormoni bilja. East Malling. O kiselosti i bazičnosti voća. Razne vijesti i bilješke.

Sadržaj redovitog priloga »Sitno gospodarstvo«:

Ovčje meso. Veličina jajeta. XIX. izložba peradi golubova u Novom Sadu. Razno iz sitnog gospodarstva.

Ovaj je broj ukrašen sa 19 slika i crteža. List izdaje Hrvatsko hortikulturno društvo u Zagrebu, Bakačeva ul. 3, II. Godišnja predplata iznosi din 80.— (za narodne škole din 60.—). Društvena članarina din 100.— a članovi dobivaju list besplatno.

Izdavač: »Društvo Zagrebčana«. — Odgovorni urednik: Stjepan Stiegler, grad. senator, Brešćenskoga ulica 10 (telefon 22-411). — Uredništvo i uprava: Berislavićeva ul. 20/I. kat. Telefon 24-383. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ulica broj 6. — Za tiskaru odgovora Ivan Ivanković, Selska cesta br. 47.

NAČELA HRVATSKOG USTAŠKOG POKRETA

1. Hrvatski narod jest samosvojna narodna (etnička) jedinica. On je narod sam po sebi, te u narodnosnom smislu nije istovjetan ni s jednim drugim narodom, niti je dio ili pleme bilo kojega drugoga naroda.

2. Hrvatski narod ima svoje izvorno povijesno ime Hrvat, pod kojim se je pojavio u davno povijesno doba, pod kojim je prije 1400 godina došao u današnju svoju postojbinu, te pod kojim žive sve do danas. Toga imena ne može i ne smije zamijeniti nikakvo drugo ime.

3. Svoju današnju postojbinu učinio je hrvatski narod već u pradavna vremena svojom domovinom, u njoj se trajno nastanio, s njome srastao i dao joj izvorno i naravno ime Hrvatska. To ime ne može se i ne smije se zamijeniti ni s jednim drugim imenom.

4. Zemlja, koju je u pradavno doba hrvatski narod zaposjeo, te koja je postala njegovom domovinom, prostire se na više pokrajina, koja su posebna pokrajinska imena imale dijelom još prije dolaska Hrvata, a druga su pokrajinska imena nastala poslije, nu sve te pokrajine sačinjavaju jednu jedinstvenu domovinu Hrvatsku, te nitko nema prava, da bilo koju od tih pokrajina svojata za sebe.

5. Hrvatski je narod u svoju domovinu Hrvatsku došao kao potpuno slobodan narod, i to u vrijeme seobe naroda vlastitom pobudom, te je tu zemlju osvojio i svojom za uvijek učinio.

6. Hrvatski je narod u svoju domovinu došao potpuno izgrađen (organiziran) ne samo obiteljski, nego i vojnički, te je odmah po dolasku osnovao svoju vlastitu državu sa svima obilježjima državnosti.

7. Svoju vlastitu državu Hrvatsku osnovanu već onda, kada su mnogi drugi narodi živjeli još potpuno nesređeni (neorganizirani), hrvatski je narod održao kroz sve vijekove, pa do konca svjetskoga rata, a nije je se kao ni prava na nju, nikada, pa ni koncem svjetskog rata, bilo kojim činom ili bilo kojom zakonitom odlukom odrekao, ili to svoje pravo na koga drugoga prenio. Tek mu je koncem svjetskoga rata tuđinska sila spriječila, da dalje vrši svoja vrhovnička (suverena) prava u vlastitoj svojoj državi Hrvatskoj.

8. Hrvatski narod imade pravo svoju vrhovničku (suverenu) vlast u svojoj vlastitoj Državi Hrvatskoj na cijelom svome narodnom i povijesnom području oživotvoriti, t. j. svoju potpunu samostalnu i Nezavisnu Državu Hrvatsku opet uspostaviti. Tu uspostavu imade pravo izvršiti svim sredstvima, pa i silom oružja.

Hrvatski narod ne vežu nikakve međunarodne niti državnopravne obveze iz sadašnjosti, niti iz prošlosti, koje nisu u potpunoj suglasnosti

sa ovim načelima, niti će se na takove u svojoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj obazirati.

9. Hrvatski narod ima pravo na sreću i blagostanje kao cjelina, a isto tako pravo ima i svaki pojedini Hrvat, kao član te cjeline. Ta sreća i blagostanje mogu se oživotvoriti i ostvariti za narod kao cjelinu i za pojedince kao članove cjeline, jedino u posve samostalnoj i Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, koja ne smije i ne može biti sastavnim dijelom u ni jednom obliku ni jedne druge države ili bilo kakove ine državne tvorevine.

10. Hrvatski narod ima svoje vrhovničko pravo (suverenitet), po kome on jedini ima vladati u svojoj državi i upravljati sa svim svojim državnim i narodnim poslovima.

11. U hrvatskim narodnim i državnim poslovima u samostalnoj i Nezavisnoj Državi Hrvatskoj ne smije odlučivati nitko, tko nije po koljenima i po krvi član hrvatskoga naroda, te isto tako ne smije o sudbini hrvatskoga naroda i Hrvatske Države odlučivati ni jedan strani narod, ni država.

12. Seljaštvo nije samo temelj i izvor svakoga života, nego ono i samo po sebi sačinjava hrvatski narod, te je kao takovo nosilac i vršilac svake državne vlasti u Hrvatskoj Državi.

I kraj toga svi staleži hrvatskoga naroda sačinjavaju jednu narodnu cjelinu, budući i ostali staleži u hrvatskom narodu, kojih su članovi pripadnici hrvatske krvi, imaju ne samo svoj korijen i porijeklo, nego i trajnu obiteljsku vezu sa selom.

Tko u Hrvatskoj ne potječe iz seljačke obitelji, taj u 90 slučajeva od stotine nije hrvatskoga porijekla, ni krvi, već je doseljeni stranac.

13. Sva stvarna (materijalna) i duhovna dobra u Hrvatskoj Državi vlasništvo su naroda, te je on jedini vlastan s njima raspolagati i s njima se koristiti.

Prirodna bogatstva hrvatske Domovine, napose njezine šume i rude, ne mogu biti predmetom privatne trgovine.

Zemlja može biti vlasništvo samo onoga, koji je obrađuje sam sa svojom obitelju, t. j. seljaka.

14. Temelj svake vrijednosti jest samo rad, a temelj svakog prava jest dužnost. Stoga u Hrvatskoj Državi rad označuje stupanj vrijednosti svakoga pojedinca i ima predstavljati temelj cjelokupnoga narodnog blagostanja.

Nitko ne može imati nikakvih posebnih prava, nego samo dužnosti prema narodu i državi, koje jedino daju svakome pravo na osigurani život.

15. Vršenje svih javnih dužnosti (funkcija) vezano je na odgovornost. Svatko, tko u ime naroda ili Države vrši javne poslove bilo kakove vrsti, odgovara sa svojim dobrom i sa svojim životom za sva djela i propuste.

Nu dužnost i odgovornost prema cjelini imadu biti temeljem svake djelatnosti u posebničkom (privatnome) životu svakog pojedinca, člana hrvatskoga naroda.

16. Težište ćudoredne (moralne) snage hrvatskoga naroda leži u urednom i vjerskom obiteljskom životu, njegove gospodarske snage u seljačkom gospodarstvu, zadružnom životu i prirodnom bogatstvu i prokušanim vojnim vrlinama.

Prosvjetni i kulturni napredak hrvatskoga naroda temelji se na prirodnoj darovitosti i prokušanoj sposobnosti na polju nauke, znanosti i prosvjete.

Veleobrt, obrt, kućno rukotvorstvo i trgovina imaju biti ruka pomoćnica u sveukupnom seljačkom i općem narodnom gospodarstvu. Te grane života imaju biti polje časnoga rada, te vrelo dostojnoga života, a ne sredstvo gomilanja narodne imovine u rukama glavničara (kapitalista).

17. Skladno gajenje, promicanje i usavršivanje svih narodnih vrlina i grana narodnog života zadaća je svih pregnuća javnoga rada i državne vlasti kao takove, jer one daju potpuno jamstvo opstanka, vjekovnog bivstvovanja i blagostanja sadanjih i budućih pokoljenja cjelokupnog hrvatskog naroda, te opstojnosti i sigurnosti Nezavisne Države Hrvatske.

Na ovim načelima temelji Hrvatski ustaški pokret svoj rad i borbu, te kroči otvoreno i odvažno naprijed k cilju, t. j. k potpunom oslobođenju hrvatskoga naroda i uspostavi samostalne i Nezavisne Države Hrvatske.

Dano u Glavnom ustaškom stanu dana 1. lipnja godine 1933.

Ustaški Poglavnik:
Dr. ANTE PAVELIĆ v. r.

(Nastavak)

Ivan Ulčnik:

IVAN HAVLIČEK

U prošlom broju završili smo sa sukobom kojeg je Havliček imao sa juratom Markovićem. Sada ćemo preći na važan preokret u Havličekovom životu.

Godine 1844. napusti Havliček gospodarski posao, te se odluči na novo zvanje. Postaje časnikom na riječnom parobrodu. Iste godine ustroji se u Karlovcu »Savsko-Kupsko parobrodarsko društvo«. Sastali se rodoljubi i bogati ljudi te odlučili, da se naša Sava modernizira. Njenom površinom doskora će zaploviti prvi hrvatski parobrod. Time je naše brodarstvo na Savi i Kupi moglo da stupi u red brodarstva ostalih naprednih naroda, koji su već prije imali riječne parobrode naročito na Dunavu.

Ivan Havliček bude imenovan za brodarskog podkapetana kod »Savsko-Kupsko parobrodarskog društva«.

Za čas prekinut ćemo životopis Ivana Havličeka, pa ćemo se pozabaviti s novo osnovanim parobrodarskim društvom, koje je kod nas kao prvo ove vrsti osnovano 1844.

»Narodne Novine« od 8. lipnja 1844. donašaju da je »Domorodno društvo parobrodarsko na Savi i Kupi« na 21. svibnja imalo u Karlovcu svoju glavnu skupštinu. Tu je Ambroz pl. Vranyczani izabran za predsjednika. Za društvenog odvjetnika izabran je kasniji zagrebački načelnik Vjekoslav Frigan. U »Protokolu sednice pérve redovite velike skupštine »Savsko-kupskog parobrodarskog družtva«, odžane u Karlovcu 2. lipnja 1845. popisani su društveni dioničari. Spomenut ćemo nekoja odlična i poznatija imena: G. L. Burgstaller Franjo, grof Franjo Haller tadanji hrvatski ban, Gjuro pl. Haulik zagrebački biskup, Basil Kavić, Dragutin Klobučarić kasniji predsjednik Banskog stola i ravnatelj glazbenog zavoda, Franjo barun Kulmer, Artur grof Nugent, Gilbert grof Nugent, Stjepan pl. Pogledić zagrebački gornjogradski župnik, B. Smaić kasniji veliki župan, Antun pl. Vakanović kasniji zamjenik banske časti, Sigismund Vidali zagrebački trgovac i kućevlasnik.

»Agramer Zeitung« od 24. lipnja 1844. piše da je Parobrodarsko društvo od tvrtke Fletscher u Beču kupilo parobrod »Florisdorf« koji će doskora na Savi prvi puta ponosno zaploviti. »Narodne Novine« od 25. rujna 1844. javljaju, da je »Florisdorf« sa strojem u jakosti od 100 konjskih sila dogotovljen, te je na 24. kolovoza pod vodstvom kapetana Đure Bana (Dalmatinca) otputovao iz Beča u Hrvatsku. Tom zgodom se na parobrodu nalazio društveni predsjednik Ambroz pl. Vranyczani, s nekojim društvenim suradnicima. Nakon puta od 16 dana stigao je »Florisdorf« na 8. rujna

1844. u Sisak, gdje ga dočeka silan narod s glazbom i pucnjavom mužara. Na pristaništu Save bili su izvješeni narodni barjaci, koji su u sredini imali grb trojedne kraljevine. Bilo je i carskih crno-žutih barjaka. Odmah po dolasku obavljeno je krštenje parobroda, koji obred je obavio sisački župnik Franjo Kalabar. Zaštitnikom parobroda odabran je »Sv. Ivan Krstitelj«. Parobrod kršten je imenom »Sloga«. Nakon krštenja »Sloga je početkom mjeseca rujna 1844. predana prometu. Za prvu plovidbu od Siska do Zemuna trebalo je 64 sati. Parobrod je svakog mjeseca dva puta plovio prugu od Siska do Zemuna i natrag. Cijena vožnje bila je po osobi 15 for, za postelju 5 for više. Na palubi parobroda stajala je vožnja po osobi 10 for. Na parobrodu bila je gostionica. Svaki putnik smio je uzeti 50 funti prtljage, za koju nije vozarine plaćao.

Parobrod »Sloga« bio je za ono doba, gotovo prije 100 godina, velika novost koju su ljudi u prvo vrijeme s nekim nepovjerenjem gledali. Ipak se je brzo uvidilo da je vožnja na parobrodu brza i udobna. Promet se svakim danom povećavao, što je bilo uzrokom, da predsjednik poduzeća Vranyczani na glavnoj skupštini 2. lipnja 1845. predloži da se u promet stavi još jedan parobrod, te nekoliko tovarnih lađa (šlepova).

Iz ovog predviđenog povećanja našeg parobrodarstva na žalost ne bude ništa. »Narodne Novine« od 16. rujna 1845. javljaju da je parobrod »Sloga« na Savi kod sela Bošnjaka, putujući niz vodu potonuo. Putnici su spašeni. Roba koja se na parobrodu nalazila naročito žito u vrijednosti od 20.000 forinti, propala je. (Parobrod je bio osiguran).

Tadanje hrvatsko mišljenje optuživalo je za nesreću »Sloge« obalnog pilota, koji je navodno bio od Mađara podplaćen, te je parobrod naveo na neki stup pod vodom u koji se je lađa udarila i tako potonula. Sve se je to dogodilo samo nekoliko koraka od obale. »Sloga« se mogla spasiti, a isto tako i roba, međutim je pilot tako ravnao lađu, da se je potopila. Iz vode je stršio samo vrh dimnjaka.

Uslijed nesreće parobroda »Sloga«, parobrodarsko društvo prestalo je djelovati. Parobrodarski promet na Savi preuzeo je parobrod »Carl« vlasništvo »Austrijskog parobrodarskog društva«.

Donašamo sliku, kako je izgledao parobrod u ono doba. Ta slika otisnuta je pored oglasa u »Agramer Zeitungu« od 19. listopada 1844. u kojem »Savsko-kupsko parobrodarsko društvo« oglašuje početak plovidbe na Savi i Kupi.

Josip barun Neustädter u svojim memoarima, pisanim na francuskom jeziku, osvrće se na jedan događaj koji je u vezi sa parobrodom »Sloga«. U tom događaju najprije sudjeluje grof Albert Nugent, a zatim Ivan Havliček kao kapetan »Sloge«. Izvadak o tom dijelu Neustädterovih memoara donijela je »Hrvatska straža« od 22 studenoga 1940.

Godine 1844. izdavali su zagrebački Ilirci časopis »B r a n i s l a v«. Članci tog lista pisani su u Zagrebu. Urednikom »Branislava« bio je jedan od najboljih hrvatskih novinara Bogoslav Šulek. Financiranje lista u najvećem dijelu preuzeo je poznati rodoljub Ambrozije Vranyczany. Stroga tadanja Meternichova cenzura onemogućivala je svaku slobodu pisanja. Uslijed toga bilo je nemoguće da se slobodarski uređivane novine štampaju u Hrvatskoj, zato hrvatski rodoljubi odlučiše da »Branislav« štampaju u Beogradu, dakle izvan dohvata austrijskih cenzora.

Intelligenzblatt
zur
Agramer politischen Zeitung.

Nr. 84. Samstag, 19. October. 1844.

(2)

Eröffnung der Dampfschifffahrten
auf den Flüssen
Save und Kulpa.

BUREAU UND AGENTIEN:

SISSEK Bureau der Gesellschaft.		In MITROVITZ	Agent Herr
JASSENOVAC	Agent Herr *Joh. Chevscovich.*	In KLENAK	» »
In ALT-GRADISKA	» » *B. Kokanovich et Söhne.*	In SEMLIN	» »
BROOD	» » *Stephan Jarich.*	In PANCSOVA	» »
XUPANJE	» » *M. Wralevich.*		

Slika parobroda »S l o g e«, koji je vjerojatno tako izgledao. Ispod slike parobroda navedeni su zastupnici društva u pojedinim mjestima.

Jedan primjerak »Branislava« nalazi se u našoj sveučilišnoj knjižnici. Priopćit ćemo nekoje odlomke iz »Branislava« u kojima se naročito napada tadanje zagrebačke cenzore. Njegova je lozinka: »N e d a m o s e n e b o j m o s e«.

U Zagrebu vršio je godine 1844. cenzuru Josip pl. Machik[8]) pod nadzorom vrhovnog školskog poglavara biskupa Josipa Schrotta. »Branislav« nazivlje Machika »Mačkom«. Opisuje ga ovako:

[8]) Obitelj M a c h i k (k a s n i j e M a č i k) dobila je plemstvo već god. 1599. i to Mihalj Machik te njegova žena Katarina, zatim sin Ivan i Mihajlova braća Ivan i Matija. (Prema bilješkama Emila pl. Laszowskia)

»Nu niko se tomu neće čuditi kad uvidi, da su Magjari za dokučiti svoju opaku svarhu poslali u Zagreb cenzora dušom i telom pomagjarena, po imenu Mačka, čoveka šarena dakle pravog šarenog Mačka, koi ne samo mačje ime, bàrkove pogled i glas, nego i pravu mačju ćud ima. Ovo on tim radie čini, što je izdajica svoje narodnosti, koi će za novce sve učiniti, Boga veru, narod dušu i vlastitu ženu dati i prodati. Dajte mu samo veću službu, nego što sada ima, isto tako će Magjare progoniti kao što sada protiv nas běsni«.

U nastavku napada »Branislav« i biskupa Schrotta, kao vrhovnog cenzora. Za njega kaže ovo:

»Ali pitat će tko zašto da netužimo Mačka? Kod koga. Bliži mu je poglavar biskup Š, ali nije on štono Nemci kažu: »vom gutem Schrott und Korn« nego što isti Němac veli: »ein vierschöttiger Jezuit« t .j. najveći Jezuita u našoj domovini i opet ne Jezuita u blagom smislu, nego što si ga luterani predstavljaju, nevěrujući ni Boga ni vraga. — Neće vrana

Josip pl. Machik vjerojatno bio je pomađareni Slovak. U Calendariumu Zagrabiense« od 1841. i slijedećih godina upisano je da Machik služi na zagrebačkoj pravoslavnoj akademiji kao profesor »Philologiae Literaturae ac Styli Hung. per I. Regnum Hungariae advocatus«. Prema tome bio je profesor jezikoslovlja, književnosti, mađarskog pravopisa te advokat kraljevstva Ugarskog.

Machik bio je zagrebačkim cenzorom od godine 1843, kada je sa tog mjesta maknut dotadanji cenzor Stjepan Mojzes, profesor i svećenik. Mojzes je bio po narodnosti Slovak, a pristajao je uz ilirski pokret. Uslijed toga je po želji Mađara maknut.

Novi cenzor Machik u brzo se zamjerio hrvatskim krugovima. Nezadovoljstvo protiv tog tuđinca bilo je tako veliko, da je morao biti maknut sa cenzorskog mjesta. »Narodne Novine« od 2. travnja 1845. donašaju kraljevski odpis, kojim se određuje da se u Hrvatskoj imadu postavljati cenzori vješti »hrvatsko-slavonskom jeziku«. Kraljevski odpis nalaže da se Machik sa mjesta cenzora makne. Na 4. ožujka 1845. bude zagrebačkim cenzorom imenovan dr. Pavao Muhić.

Vjekoslav Klaić u svojoj povjesti »Sveučilište Kraljevine Hrvatske 1874—1924« piše za Josipa Machika da je bio korjeniti Mađar, a neko je vrijeme vršio cenzuru knjiga i novina. Bio je na zlu glasu kao žestoki protivnik hrvatskih Iliraca. Kao profesor na pravoslavnoj akademiji služio je od 1841—1848. Kamo je kasnije bio premješten nije poznato, ali se može predpostaviti da je iz Zagreba otišao u Budimpeštu, jer su se njegove kćeri tamo poudavale. Kada je umro nije poznato.

Josip pl. Machik oženio se sa Eugenijom kćerju dra. Antuna pl. Šuflaja, profesora na zagrebačkoj pravoslavnoj akademiji. Eugenija rodila se u Zagrebu 20. lipnja 1813. Njena majka Ivana potjecala je od plemenitaške obitelji Desefy. Eugeniji su na krstu kumovali zagrebački kanonik Franjo Lucić i Ana pl. Staidaher supruga gradskog suca Josipa pl. Staidachera. Eugenija Mačik umrla je 7. prosinca 1895. u vlastitoj kući na Griču br. 2, (danas kuća nasljednika dra Franje Markovića). Doživila je visoku starost od 82 godine.

Josip i Eugenija Mačik imali su više djece i to kćeri: M a r i j u udatu za sveučilišnog profesora Ivana Kremera u Budimpešti. J u l i j u udatu za jednog liječnika, koji je otišao na otok Javu. K o r n e l i j u udatu za sveučilišnog profesora Generšića. Zatim sina L a d i s l a v a, koji je služio kod kraljevske kurije u Budimpešti.

vrani oči da izkopa. Za čast (dostojanstvo, čin) kakovu sve će učiniti sve će tvàrditi i lagati, — tà znamo svi, kako on bezobrazno nedužnoga zagrebačkog biskupa H. (Haulika) gàrdi, psuje opada i proganja, samo da ga svàrgne i na njegovo se mesto popne«.

»Branislav« nastavlja te za biskupa Schrotta primjećuje: »Pa ako je jošte sve to malo, što zaslužuje za ovo zločinstvo, što se je usudio dàržavne stališe ovih kraljevinah molivše nj. veličanstvo, da nam drugoga cenzora postavi, što sadašnji cenzor (Machik) nezna narodni naš jezik, za lažljivce proglasiti, što se je usudio s nečuvenom darzovitostju našega premilostivoga Kralja, prema, gardno prevariti, pošto da je izvestio da Maček zna narodni naš jezik? Mi ćemo neoprovarzno dokazati, da je ovo prešna laš, da taj Maček nezna horvatski. Nije li to vàrh bezbožnosti. Može li tako raditi svečenik, da ne kažem biskup? Može li čovek koj ljubi domovinu i izobraženost? Nu oprostite, zareko sam se ljubi i on domovinu, a ta mu je njegov tàrbuh (bruho), ljubi i on Muzu, i ta mu stanuje u Novoj vesi (Neudorf), te stoji s njim u vàrlo tesnom savezu. Željni smo znati hoće li ga još dugo prečasni Kaptol na čelu ostaviti i tàrpiti toliku sramotu, koju mu čini!«

»Branislav« se u članku »Zagrebačka cenzura« obara na Machika »Mačeka« te navađa da je R-cu (Rakovcu) zapljenjena njegova »Pěsmarica«,[9]) ali je prije zaplijene u dva izdanja rasprodana. Godine 1843. htjela je jedina pjevačica u zagrebačkom kazalištu da prigodom igrokaza »Die Kroaten in Zara« zapjeva poznatu narodnu pjesmu:

»Ustanite bratjo mila, jedna majka nas rodila.
Ustanite zora puca, Nek junačko sàrce kuca.
Za hàrvatski narod naš!«

Ovu nedužnu pjesmicu cenzor Maček je zabranio«.

---

[9]) »Pěsmarica pěsme domorodne« izdali su godine 1842. Dragutin Rakovac i Ljudevit Vukotinović. Štampana je u kr. povl. ilirskoj tiskarnici dra Ljudevita Gaja. Uvodnu pjesmu spjevao je svečenik Mate Topalović pod naslovom: »Bog i molitva domorodca ilirskog Mate Topalovića«.

U »Pěsmarici«« izašle su pjesme ovih viđenijih Iliraca: Mirka Bogovića, dra Dimitrija Demetra, Janka grofa Draškovića, dra Ljudevita Gaja, Ivana Kukuljevića, Ivana Mažuranića, Antuna Mihanovića, Dragutina Rakovca, Pavla Štoosa, Ivana Trnskia, Mate Topalovića, Ljudevita Vukotinovića i drugih.

U »Pěsmarici« nalazi se Mihanovićeva »Hrvatska domovina« (»Lěpa naša domovino«). Od nepoznatog pjesnika izašla je pjesma pod naslovom: »Ilirija svom kralju Ferdinandu V. na dan rođenja 19. travnja 1842«. Vjerojatno da su izdavači tu pjesmu umetnuli, kako bi »Pěsmaricu« spasili od Machikove stroge cenzure. U prvi mah je to uspjelo, ali kasnije je ipak zabranjeno njeno raspačavanje.

»Poznati čovjekoljub g. K.-ff (vjerojatno Klingräff) naumio je u Zagrebu osnovati borište (Turnanstalt), kao što ga imadu drugi europejski gradovi, da mladež dobije hitrost i ljepotu tijela. Maček zabrani da se taj zavod u novinama oglasi, a biskup Š-tt (Schrott) zabrani djakom tamo ići«.

Dr. Šišić u »Pregledu« na strani 292. piše da je Mačik bio u Zagrebu najomraženija ličnost. Nije se usudio propustiti Đorđićevu »Juditu« — Zaplijenio je Tommaseove »Iskrice«, gdje u pjesmi Dragojle Jarnićeve dolazi riječ »Car«, ta riječ je cenzora podsjećala na ruskog cara.

Najzanimivije je ovaj odlomak »Branislava«: »G. L. opisao je nedavno u novinah pàrvo putovanje hàrvatskog parobroda. U ovom članku dolazila je više puta rieč trobojni (dreifaerbig) barjak. Aha — pomisli Mačak — Ilirci opet nešto kuvaju, no čekajte, dat ću Vam ja »boja« te briše rieč trobojni. Kad je pako spisatelj pitao, zašto je reč ovu Maček sbrisao, sazna, da je on sanjao za barjak ilirski od sledećih triju boja (sukoba): 31. svibnja 1842, te 24. travnja i 9. prosinca 1843«[10]) »Branislav« je pod tim danima mislio restauracije zagrebačke županije koje su se na gore navedene dane za Mađarone zlo svršile.

---

[10]) »Narodne Novine« od 25. rujna 1844. opisuju kako je parobrod na 8. rujna stigao u Sisak, (samu svečanost smo već opisali). Među ostalim piše: »Slavolùk ukrašen biàše domorodnom bêlom i cèrvenom bojom«. Iz tog se vidi da je riječ »trobojni« zamijenjena sa prije navedenom izrekom, koja opisuje, da su zastave bile samo u dvije boje, crvena i bijela.

Ovdje ćemo razjasniti što znače one »tri boja«. Bili su to sukobi između Iliraca i Mađarona. 31. svibnja 1842. bila je restauracija zagrebačke županije na kojoj su izabrani časnici pristaše Ilira na čelu sa prvim podžupanom Benkom pl. Lentulajem, dok su kandidati Mađarona propali. »Narodne Novine« od 18. lipnja 1842. pišu da su krojači mnogo posla imali šijući crvene kape i haljine »cèrvenim jakami«, (surke s crvenim ukrašenjem). Na toj restauraciji došlo je do bitke sa sabljami između Ilira i Turopoljaca, ali su Mađaroni izvukli kraći kraj.

Na 22. travnja 1843. pišu da su na tom spravišču za poklisare na mađarski sabor u Požunu izabrani »k velikom stolu«: Herman Bužan, prisjednik banskog stola. »Stališkom stolu«: Dragutin Klobučarić prisjednik mjenbenog suda i Metel Ožegović veliki bilježnik županije varaždinske. »Namestnim poklisarima« izabrani su: Aleksander Zdenčaj križevački podžupan i Ignacio Mihaljević veliki sudac križevački. Poznato je, da su se izabrani izaslanici imali na požunskom saboru boriti protiv uvađanja mađarskog jezika u hrvatske urede i škole. Vjerojatno da je sjednica od 24. travnja bila burna. Navedeni broj »Narodnih Novina« obećaje, da će u narednom broju opširnije pisati o toj burnoj sjednici. Drugi dan, isto tako i slijedećih nije bilo ništa o toj sjednici priopćeno. Vjerojatno je cenzor Machik izvještaj zaplijenio.

Na 9. prosinca 1843. bila je velika skupština županije zagrebačke. »Narodne Novine« od 13. prosinca 1843. javljaju da su se tom prigodom u Zagrebu dogodili tužni neredi. Gradsko poglavarstvo će u buduće paziti da se takovi neredi ne obnove. Pobliže o neredima nije ništa pisano. Vjerojatno da je to zapriječila prestroga Machikova ruka.

Spomenuli smo da se je »Branislav« štampao u Beogradu. Valjalo je štampane primjerke prenijeti u Hrvatsku i tu ga raspačati. Ali tko da se na taj posao dade i da se izvrgne opasnosti progona austrijske policije. Našla se dvojica domorodaca, koji se na taj posao dadoše. Za slavonske

Grof Albert Nugeut

krajeve kriomčari »Barnislav« svećenik i Ilirac Marko Topalović[11]) Za hrvatske krajeve naročito Zagreb, kriomčario je grof Albert Nugent. Obučen kao serežan zamotan u crveni plašt ili kao Bošnjak, Albert grof Nu-

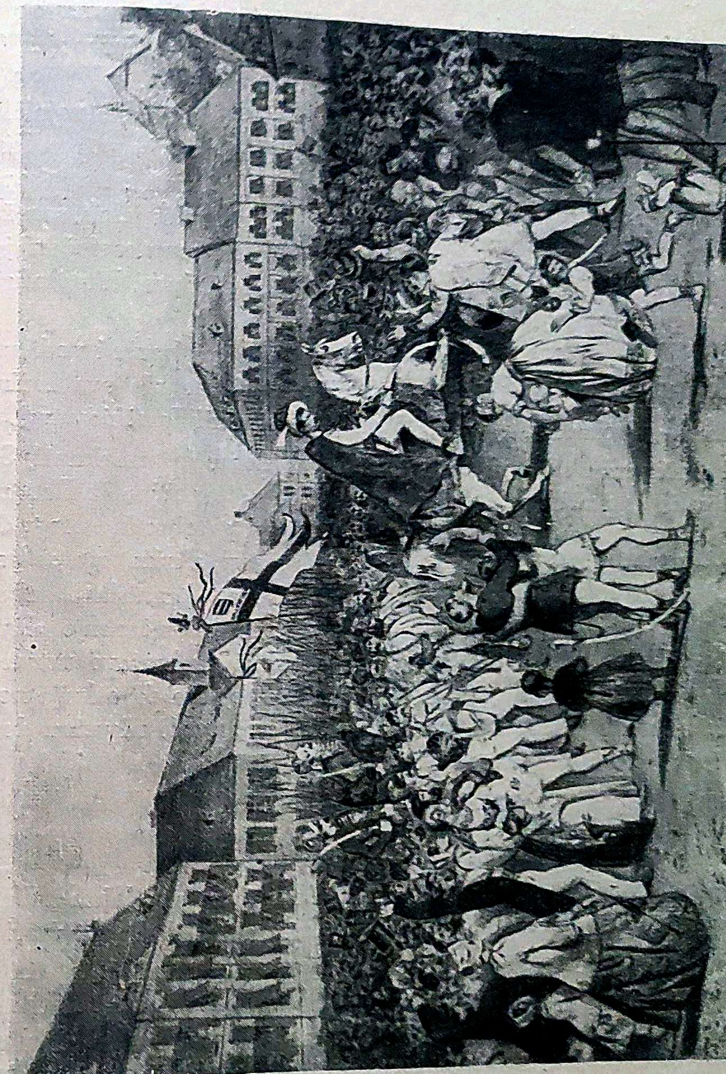
[11]) Svećenik Marko Topalović rodio se u Zdencima, (župa Pocrkavlje), 9. ožujka 1789. Škole je izučio u Požegi i Đakovu. Zaređen je 1815. u Pečuhu, jer u Đakovu nakon smrti biskupa dra Antuna pl. Mandića, (umro 11. siječnja 1815.), nije bilo biskupa. Topalović je kapelanovao u Velikoj Kopanici, Brodu, Tovarniku i Petrovaradinu. Od 1821.—1822. bio je upravitelj župe u Brodu. Iza toga postade župnik u Kaniži, Odvorcima, te konačno u Trnjarima, gdje postaje dekan i arhiđakon.

Marko Topalović je bio poznat rodoljub i Ilirac. Mnogo je djelovao na odgoju naroda u hrvatskom duhu. Umro je u Trnjanima 1. travnja 1853.

Marko Topalović bio je stric Mate Topalovića svećenika i ilirskog pjesnika. Ovaj je 1848. kao narodni zastupnik na hrvatskom Saboru zastupao đakovački kraj. Umro je kao župnik u Gradištu 1862. Prigodom sprovoda Mate Topalovića držao je nadgrobni govor njegov prijatelj Ilirac Fran Kurelac.

Podatke o Marku Topaloviću dobrohotno nam je priposlao biskupski ordinarijat u Đakovu pod br. 2364—1940.

gent prelazio je u Beograd donašajući iz Zagreba rukopis, a iz Beograda bi u Hrvatsku prenašao štampan »Branislav«. Konačno su austrijske vlasti u Zemunu saznale zašto grof Nugent tako često prelazi Savu. Kako je grof Nugent bio sin tada poznate dvorske ličnosti maršala kneza Lavala

Albert grof Nugent vodi svoje slobodnjake.

grofa Nugenta, austrijske vlasti imale su prema grofu Albertu obzira. Zato on dobije samo strogu opomenu da prestane sa kriomčarenjem »Branislava« tog buntovnog lista. Vojnički zapovjednik general Ungerhofer zagrozi se grofu Nugentu s uapšenjem, ako se kriomčarenja ne okani.

Grof Albert Nugent bio je sin Lavala grofa Nugenta, rođenog 1777. u Irskoj. Laval grof Nugent sudjelovao je u ratovima protiv Napoleona, te iza toga bio zapovjednik Austrijskog primorja. Borio se na Jelačićevoj strani protiv Mađara 1848. Na 13. veljače 1849. osvoji Osijek od Mađara Laval grof Nugent imao je posjed u Bosiljevu i na Trsatu, gdje je stari Frankopanski grad obnovio i ukrasio ga vanrednim umjetninama i starinama. Laval grof Nugent umre 1862. na imanju Bosiljevo. Sahranjen je u dvorskoj obiteljskoj grobnici na Trsatu.

Albert grof Nugent[12]) rodio se 25. rujna 1816. Posvetio se vojničkom staležu. Kada se je pojavila ilirska ideja grof Albert postaje vatren Ilirac. Prigodom ustoličenja hrvatskog bana Franje grofa Hallera na 18. listopada 1842. Albert grof Nugent sakupi četu slobodnjaka i toplovačkih serežana te ih s glazbom dovede u Zagreb. Ovaj Nugentov čin ovjekovječen je u jednoj slici, koja u ono vrijeme po Janku Havličeku izdana. Litografirana je u Beču u bojama.

Na slici vidimo Alberta grofa Nugenta kako jaši na konju i vodi svoju četu, držeći narodni barjak na kojem je bila napisana njegova lozinka: »Odlučio sam«. Prizor se događa na Harmici, (današnji Jelačićev trg).

Pred grožnjama i silom Albert grof Nugent morao je uzmaknuti. Sada su se izdavači »Branislava« morali pobrinuti, tko će novine iz Beograda prenašati. Obrate se na Ivana Havličeka kapetana parobroda »Sloge«. Za njega se znalo, da je i sam pristaša domorodne stvari, a izim toga se predmnijevalo, da će se na parobrodu najlaglje buntovni »Branislav« sakriti i prenašati. Havliček najpripravnije preuzme daljnje kriomčarenje »Branislava«. Sada su se te »buntovne« novine u hrvatske krajeve vozile na »Slogi« Napori policije zemunskog generala Ungerhofera da otkrije novog kriomčara, nisu uspjeli. Havliček je svoju pogibeljnu, ali odvažnu domorodnu dužnost vrlo vješto obavljao sve do brodoloma »Sloge«.

*

Vraćamo se na životopis i rad Ivana Havličeka.

Godine 1844. Havliček počinje izdavanjem časopisa »Iskra«. U tom listu sabrani su sastavci ilirskih spisatelja. »Iskra« se tiskala u tiskari dra Ljudevita Gaja. Urednikom joj je dr. Dimitrije Demeter. »Iskra« je bila vrlo ukusno opremljena. Uz lijepo štivo bile su priložene gotovo umjetnički otisnute slike iz narodnog života. Te su slike na finom papiru izrađene u Beču.

Na početku prvog godišta pozdravlja »Iskru« Ilirac Ivan Trnski. Pjeva joj pozdravnu pjesmu u kojoj preporuča Hrvatima ovo lijepo, a za tada rijetko domorodno izdanje. Naslov je pjesmi: »Iskri«. U zadnjoj kitici Trnski pjesmu ovako završuje:

»Tako mila, a sad u sviet bieli,
Ajde iskro od mile do drage;
Veselu mi bolje razveseli;
Tužnoj reci rieč utiehe blage;
Ako tako koju stećeš hvalu,
Ti i nama čast udieli malu«.

Iz završetka Trnjskijeve pjesme vidi se s kolikom iskrenom ljubavi su tadanji ilirski pjesnici i književnici svoj duševni rad domorodnoj javnosti davali. U tom se je sastojao uspjeh preporoda hrvatske književnosti. Ta se književnost probuđuje i dopire do šire hrvatske javnosti.

Oko »Iskre« sakupili se ponajbolji tadanji ilirski književnici i pjesnici« Dr. Demeter, Mirko Bogović pjeva svoje »Vinjage«, Stanko Vraz, Ljudevit Vukotinović, Ivan pl. Kukuljević, Ivan Trnski i ostali. Jedno godište stajalo je 1 for. 20 novčića.

»Iskra« je izlazila samo kroz dvije godine, (1844. i 1845.). Nakon toga prestaje radi premalog broja pretplatnika. Velika je šteta što je »Iskra« morala ugasnuti. Da je ona dalje svijetlila u njoj bi se sabrala lijepa kita pjesama i štiva iz tadanjeg ilirskog doba. Mnogo toga se uslijed nemarnosti ondašnje javnosti za uvijek izgubilo.

(Nastavit će se.)

[12]) Iz života grofa Alberta Nugenta malo se znade. »Narodne Novine« od 28. travnja 1850. donašaju da je umirovljen kao podpukovnik brodske graničarske pukovnije sa naslovom pukovnika. Umro je 31. srpnja 1896. u Londonu. Tadanje zagrebačke novine nisu gotovo ni primjetile smrt Alberta grofa Nugenta. On je doduše po ocu bio stranog podnijetla, ipak je mnogo osjećao za hrvatski narod u čijoj sredini je proživio svoju mladost. Kao nekadanjem Ilircu i domorodcu valjalo je posvetiti nekoliko redaka, te prikazati rodoljubni rad grofa Alberta Nugenta. U vrijeme njegove smrti to je bilo moguće, jer su tada živili mnogi suvremenici koji su grofa Nugenta Alberta dobro poznavali. Danas se o njegovu životopisu ne može pisati, jer zato nema potrebnih podataka.

Prof. dr. Eugen Sladović:

(Nastavak)

SREDNJI STALEŽ, NJEGOVO ZNAČENJE, KULTURNA I SOCIJALNA VAŽNOST SA STAJALIŠTA KOMUNALNE POLITIKE

Skupine privrednih poduzeća, koje se označuju skupnim imenom kao srednji stalež, međusobno su dosta različitog sastava u pogledu vrsta svojih činidaba i unutarnje poduzetničke organizacije. No usprkos toga pokazuju mnoge zajedničke crte. Gotova sva srednjestaleška privredna poduzeća karakterizira činjenica, da svoje dobave vrše pretežno i neposredno posljednjem potrošaču tako, da ili sami (bez posrednika) prodavaju svoje vlastite proizvode (postolari, pekari i dr.) ili predstavljaju posljednju kariku u distribucijonom procesu od proizvođača do potrošača (inokosni trgovci). Ona srednjestaleška privredna poduzeća, koja proizvode na malenu zalihu i svoje proizvode dobavljaju potrošačima putem trgovine, razlikuju se naravno po svojoj duzetničkoj organizaciji od prije pomenutih skupina naprama kojima se nalaze u manjini. Za to neposrednu prodaju proizvoda potrošačima smatraju mnogi teoretičari glavnom značajkom srednjestaleške privredne poduzetničke djelatnosti[205]). Sva srednjestaleška privredna poduzeća karakterizira nadalje pomenuti osobni momenat, koji izdiže ličnost privrednika. Radi toga je krug njihovih poslovnih prijatelja ograničen te ga može pregledati vlasnik i njegovi suradnici. U njihovim radionicama i prodavaonicama razvija se osoban kontakt s poslovnim prijateljima (naručiteljima, kupcima), a to izdiže međusobno osobno povjerenja i osobnu izravnu reklamu, koja bazira na kvalitetnim činidbama. Ako naime obrtnik ili trgovac uspiju da pobude i zadrže povjerenje poslovnog prijatelja onda je između njih uspostavljena u pravilu trajna veza, koja nije vezana na nikakve vanjske reklamne efekte.

Ti problemi usko su povezani s važnim zadacima, koje vrši trgovina u narodnoj privredi[206]). Srednjestaleška pojedinačna trgovina može se, kao srednji stalež uopće, odrediti samo pomoću statističkih ustanovljenja srednjih i malih trgovina. Kod toga valja uvažiti, da je pojam »srednjestaleški« u najnovije vrijeme dobio karakteristički smisao suprotstavljanjem pojmu »kapitalistički«, a u potonjem je mjerodavan duh i tendencije,

[205]) Cl. Russell: Charakteristik der mittelständischen Vertriebsorganisation. (Die Betriebswirtschaft. Zeitschrift für Handelswissenschaft und Handelspraxis. 26. Jahrgang. Stuttgart. Heft 8—9 August—September 1933, str. 219).

[206]) Friedrich Gronau: Die Aufgabe des Handels in der nationalen Wirtschaft (Die Betriebswirtschaft. Zeitschrift für Handelswissenschaft und Handelspraxis. Stuttgart. 27. Jahrgang, Heft 4 für April 1934, str. 93).

koje dominiraju nad takvim privrednim poduzećima u njihovim životnim manifestacija. Kapitalističko poduzeće karakteriziraju: upotreba i iskorišćavanje kapitala i formiranje novog kapitala, postizavanje dobitka i rente, dok u srednjestaleškom trgovačkom poduzeću teže intresenti za pristojnim i dostojnim izdržavanjem svoje obitelji. Na jednoj strani hladno-razumna težnja za dobitkom, a na drugoj strani skrb za egzistenciju i izdržavanje obitelji kao naplata za izvršene privredne činidbe. Opreka naročito je jasna ako se uvaži, da je u kapitalističkom poduzeću čitava privredna djelatnost u svakom pravcu odmjerena, određena i nadzirana te da se prilagođuje svim promjenama opstojećih prilika tako, da olovka određuje trgovanje. Dok na jednoj strani predleži ograničenje poslovanja na ograničeni krug stalnih poslovnih prijatelja stečenih dugotrajnim trudom, na drugoj strani susreće se borba za kupce. Ako se to pitanje promatra s toga stajališta, onda je očito da srednja poduzeća mogu biti kapitalistički vođena i orijentirana, dok s druge strane mogu se i velika trgovačka poduzeća voditi u duhu srednjestaleških poduzeća. To vrijedi naročito za pojedinačku trgovinu. Posve vanjska značajka srednjestaleških trgovačkih poduzeća (trgovina) sastoji načelno u tome, da u samom poduzeću osobno sudjeluju, rade i sarađuju njihovi vlasnici tako, da se njihovo osobno vodstvo nalazi u središtu sviju poslovnih zbivanja, i oni nose riziko poslovanja. Ta vanjska značajka susreće se u potpunosti kod malih trgovina, češće i kod većih, ali se nalazi i kod velikih trgovina. Ta pitanja važna su zbog prikaza sila, koje određuju borbenu utakmicu srednjestaleške pojedinačke trgovine[207]).

Posebno mjesto u okviru narodne privrede pripada obrtu[208]), a dosljedno iskače važnost onog dijela privredne državne i komunalne politike, koja se njega tiče, i to napose sa stajališta srednjeg staleža, jer obrtni stalež spada u skupinu srednjeg staleža[209]). Nacijonalnosocijalna i politička važnost obrta i obrtnika u ukupnom narodnom i pravnom poretku opravdava pažnju, koju im u sve većoj mjeri posvećuje novije znanstveno istraživanje i moderna privredna politika[210]). Slavna prošlost obrta i obrtnika kod sviju naroda, koji spadaju u zapadno-evropski kulturni krug, očituje se napose u njihovom nacijonalnom biću, skrupuloznom shvaćanju čistoće i važnosti njihovog zvanja i kulturnog djelovanja. Pojam zvanja premašio je u svojoj najvišoj manifestaciji usku domaine-u obrtničkog djelovanja s kojim se često povezuju prolazne činidbe za zadovoljavanje potreba

[207]) Carl Ruberg: Die Wettbewerbslage des mittelständischen Einzelhandels in betriebswirtschaftlicher Beleuchtung. (Die Betriebswirtschaft. Zeitschrift für Handelswissenschaft und Handelspraxis. Stuttgart. 27. Jahrgang, Heft 1 für Januar 1934. str. 4).

[208]) Dr Eugen Sladović: Obrtno pravo. Zagreb. 1926., str. 1 i sl.

[209]) Dr Mijo Mirković: Zanatska politika. Beograd. 1934, str. 134. i sl.

[210]) Dr E. Molitor: Vom Wesen des Handwerks. Marburg. 1929., str. 1. i sl.

dnevnih ljudskih potreba, jer je stvorio prekrasne građevine i gradove, koji predstavljaju gotovo vječne spomenike obrtničkog znanja i rada. S ponosom mora biti ispunjen svaki obrtnik povodom činjenice, da je jedan od najvećih njemačkih glazbenika Richard Wagner u svojim »Meistersinger« stvorio neumrli lik Hansa Sachs-a te na taj način obrtničke majstore postavio za nosioce ideja vječnog razračunavanja između sitničavosti dnevnog života, pravog napretka i duševne veličine naroda i čovječanstva[211]). Obrt je široko područje ljudskoga privrednog kulturnog rada s kojim još ni izdaleka nijesmo dovoljno upoznali. No jedno je sigurno, a to znači, da nekadanja rezignacija obrtnika u Hrvatskoj nije na mjestu. Možda se s određene rezerve može kazati da je Engleska zemlja bez seljaka, USA zemlja bez seljaka (jer farmeri nemaju značaj seljaka u tradicijonalnom smislu) i bez obrtnika, — ali Hrvatska (kao i mnoge druge evropske države) sačuvala je do danas jaki obrtnički stalež. Obrtnici pozvani su da ispune vrlo važne privredne, socijalne i kulturno-političke zadatke u narodnoj i državnoj zajednici. Obrtnici nastoje svojim činidbama osigurati našu kulturnu egzistenciju time, što nam pružaju dnevni kruh, odijelo, stan i mnoštvo drugih kulturnih proizvoda bez kojih se ne može ni zamisliti suvremena ljudska egzistencija. Pored toga obrt stvara priznate i tražene stručnjake i stručne radnike, koji svojim duhom i spremom stvaraju kulturne vrednote od kojih mnoge imaju trajan značaj kao primjerice velebne katedrale, moderna učilišta i druge građevine, prometne puteve i bezbroj drugih objekata, koji preživljuju generacije i stoljeća. Obrt i obrtnička radionica je povrh toga stjecište za zajednički rad obrtničkih majstora, naučnika i pomoćnika, a pored toga i mjesto na kojemu se uspostavlja dnevni kontakt između obrtnika i potrošača — poslovnih prijatelja.U tome leži ogromna važnost obrta i obrtnika, koju ne može zamračiti sadanja prolazna perioda političkog nemira i zastranjivanja, koje nijesu skrivili obrtnici i koje oni sami ne mogu ukloniti. Za to je potrebno unapređivati tu privrednu granu, jer bez nje ne može biti nijedan narod pa ni mi Hrvati, a gdje nema razvijenih proizvodnih rukotvornih privrednih grana, ne može se razvijati ni poljodjelstvo.

Važnost obrta pokazuju nam i statistički podaci. Uzmimo primjer jedne vrlo industrijalizirane i jedne agrarne države. U Njemačkoj opstojalo je u godini 1938. oko 1,600.000 obrtničkih preduzeća s oko 4,650.000 zaposlenih lica; ukupan broj lica, koja su zaposlena u njemačkom obrtu, obuhvaćao je u to vrijeme jednu trećinu sviju lica, koja su zaposlena u obrtu i industriji. Nadnice, koje su isplaćene u godini 1938. u njemačkom obrtu,

[211]) Dr Eugen Sladović: Obrt je kulturni stvaralački faktor. (Spomenica Saveza Hrvatskih obrtnika — središnjice u Zagrebu povodom propagande Obrtničkog tjedna od 7. do 15. prosinca 1940. Zagreb. 1940, str. 9.—21).

iznosile su oko 3 milijarde RM, dok je primjerice industrija isplatila u godini 1937. u ime nadnica oko 12 milijarda RM. Promet, koji su izvršili njemački obrtnici u godini 1938., približio se najvišim brojkama od godine 1929., a najniže stanje privredne krize premašeno je već za 100%. U Hrvatskoj (prema stanju do 10. IV. 1941., kad još nijesu spojene sve hrvatske zemlje) opstoji prema popisu od 31. III. 1931. ukupno 4,024.601 stanovnik, a prema zanimanju otpada: a) 3,128.867 (77,74%) na poljodjelstvo, šumarstvo i ribarstvo, b) 417.633 (10,38%) na obrt i industriju, c) 89.981 (2,24%) na trgovinu, d) 10.724 (0,27%) na novčarstvo i kredit, e) 97.694 (2,43%) na promet, f) 144.352 (3,59%) na javne službe, vojsku i slobodna zvanja i g) 135.350 (3,35%) na druga zanimanja i na lica bez zanimanja. To pokazuje, da obrt i industrija predstavljaju iza poljodjelstva najveću skupinu zvanja u Hrvatskoj, a pošto je obrt većinom koncentriran u gradovima, trgovištima i gradićima, predstavlja važan sektor komunalne politike, koja mora (jednako kao i državna privredna politika) uvažiti činjenicu, da je obrt (pored seljaštva) važno vrelo za političke ideje. Snaga i vrelo snage obrta sastoje u činjenici, da je obrt ukorijenjen u narodu, da je iz njega izašao i da je s njime najuže povezan kao i da sve svoje stvaralačke sposobnosti ulaže na unapređenje svojih zadataka. Dok razumijemo crpiti iz toga vrela, ostaje ono životno svježe i elastično tako, da može uspješno koracati s tempom (zahtjevima) vremena. Obrt i njegovi predstavnici razumiju naime čuvati tradiciju, ali ne odbacuju ni novije tečevine, koje služe daljoj izgradnji. Obrt nije samo apsolutno životno sposobna privredna djelatnost, nego i socijalno-životno nužna privredna grana. U tome sastoji opravdanost zaštite obrta, kojemu treba omogućiti da ostane uvijek zdrav, životno sposoban, jak i autohton. Majstor obrtnik, vlasnik obrtne radionice, prenosi na svoje naučnike i pomoćnike stečeno znanje i iskustvo, vrši funkciju duhovnog i privrednog odgojitelja, a time ispunjuje državno-političke i komunalne zadaće uz odgovornost prema zajednici. Preko obrtnika poprima rad novu etičku vrijednost, koji ga oplemenjuje. Obrtnik sudjeljuje i na formiranju sudbine narodne zajednice. Poznato je iz hrvatske povijesti da su obrtnici uvijek nastupali kao grana hrvatskog narodnog organizma.

Prohujale su različite oluje nad hrvatskim narodom, no usprkos teških armatura protunarodnih sistema posljednjih decenija ideologija hrvatskih obrtnika ostala je nepromijenjena. Položaj obrtnika ne smije se promatrati isključivo s privredne, nego i sa socijalne strane. Izgledalo je kao da mora rukotvorni obrt postepeno propasti radi nejednake utakmice s industrijom i velekapitalističkim obrtnim poduzećima[212]). Pojavljivali su se dapače

[212]) Dr Eugen Sladović: Statistika i mali obrt (Hrvatski Radiša, Zagreb. Godina XI, broj 22 i 23. Godina XII, broj 1).

glasovi, da ga treba do njegovog izumrća podržavati jedino iz socijalnih obzira radi očuvanja sadanjih obrtnika od propasti, i ako obrt predstavlja u eri gigantskog razvitka tehnike anahronizam. No to je posve pogrješno shvaćanje kako to pokazuje razvitak najnovijeg obrta. Pogrješno je suprotstavljati obrt i industriju kao sutakmičare, od kojih jedan (jači) mora uništiti slabijega, jer u zdravom privrednom poretku moraju opstojati obje te proizvodne privredne grane te se međusobno upotpunjivati. O tome nema dvojbe da danas opstoji poprište borbe između rukotvornog obrta i industrije, ali tu borbu treba nastojati umanjiti, ublažiti i eliminirati te time obrtu omogućiti da izvršuje svoje specijalne funkcije. Opstoji čitav niz zadataka, koji izlaze iz bića samog obrta, a u kojima je obrtnički rad daleko premoćan nad tvorničko-industrijalnom proizvodnjom. Obrt može proizvoditi i za one sektore privrednog tržišta, za koje se skupi i glomazni industrijalni aparat ne brine. Zadaća je smišljene obrtne politike da podigne tehnički niveau obrta, da mu omogući stečenje tehničkog i trgovačkog znanja, da udovolji kreditnim mogućnostima malog obrtnika, da racijonalizira nabavu sirovina i dr. Obrtu mora se pružiti mogućnost da svoje činidbe udešava prema zahtjevima modernog vremena. U tu svrhu treba unaprijediti sve one institucije, koje tome pogoduju kao primjerice: zavode za savjetovanje kod izbora zvanja, stručne škole za izobrazbu obrtničkih naučnika i praktične tečajeve za dalju izobrazbu pomoćnika i obrtničkih majstora, obrtničke izložbe, muzeje i sl. No pored svega toga treba stvoriti i preduvjete za suvremen i uspješan obrtnički rad. Obrtnicima treba pružiti potreban stručan savjet u pogledu najnovijih tečevina znanosti, tehnike i spoznaje, uputiti u modernu pretvorbu sirovina i tvari, u svrsishodno vođenje radionice, suvremenu nabavu sirovina i oruđa, provedbu većih i izvoznih narudžaba, knjigovodstvo, kalkulaciju, privrednu reklamu i sl., a povrh svega toga omogućiti im stečenje kulturne izobrazbe. Unapređenje obrta uključuje u sebi mnogobrojne tehničke, privrednopreluzetničke, odgojne i kulturno-političke mjere, koje su podesne da podignu sposobnost (kapacitet) obrtničkih činidaba, koje su potrebne i korisne za potrošače, a unapređuju narodnu privredu uopće i komunalnu privredu napose. Državna ekonomska politika, koja je smišljeno vođena i koja prema načelu pravednosti podjednako skrbi za unapređenje obrta i obrtništva na čitavom državnom području ne privilegirajući ni pojedince ni pojedine dijelove (gradove) države, vrši odlučan utjecaj na unapređivanje obrta. No pored toga pripada važna funkcija komunalnim tijelima, koja moraju svoje ekonomsko-političke mjere udesiti prema svojim osobitim prilikama i lokalnim obzirima. Obzirom na komptenciju hrvatske vlade na obrtnom sektoru očekuje hrvatsko obrtništvo svoj novi procvat. To vrijedi i za komunalnu politiku, jer razvijeni i cvatući obrt predstavlja blagoslov za svaku sređenu i zdravu komunalnu zajednicu. Obrt pruža

mogućnost egzistencije svim onim silama, koje su stručno spremne i sposobne, a zajedno s poljodjelstvom i trgovinom predstavlja podlogu za stvaranje samostalnoga srednjeg staleža u narodnoj zajednici, koji u socijalnoj izgradnji sačinjava stepenicu za socijalan i privredni uspon pojedinaca i za narodno blagostanje. Obrt predstavlja sretan spoj rada i vlasništva kao dviju važnih faktora privrednog života i napretka. Rad je osnovni elemenat svega pojedinačnog i narodnog (državnog) života, jer se njime stiče privatno vlasništvo, a ovo predstavlja nepovredivo dobro sunarodnjaka, koje se mora upotrebljavati na korist čitave narodne zajednice. Obrtnici ne žive od rente, nego od rada svojih ruku u koji ulažu svoju stručnu spremu, poštenje, marljivost i kulantnost. Obrtnik je podjedno i radnik i vlasnik tako, da ispunjuje dvostruku funkciju u narodnoj zajednici. Za to je pravedno da u privrednom i socijalnom životu naroda zauzima naročito važan položaj.

Najvažnije funkcije obrta unutar narodno-privrednoga proizvodnog procesa i socijalne izgradnje narodne zajednice traže, da se naročitim načinom unapređuje. Čitav niz proizvodnih i korisnih činidaba, — kojima pripada dalekosežna važnost za dnevni život stotina tisuća i milijuna ljudi i za ispravno i normalno funkcioniranje narodne privrede, — ne može se izvršiti isključivo u poljodjelstvu, industriji ili trgovini, dok obrt sam dominira na tržištu u čitavom nizu proizvodnih činidaba. Danas uvažuje se u sve jačoj mjeri rad prema vrijednosti i kvaliteti i upravo radi toga mora obrt svim sredstvima nastojati da ispuni osobite zadaće, koje traže u prvom redu izobrazbu samog obrtnika, odnosno obrtničkog podmlatka.

Nema sumnje, da u današnjem vremenu pripada posebna zadaća obrtničkom zadrugarstvu, koje je osnovano na načelu solidarizma i samopomoći. Obrtničko zadrugarstvo nije nastalo iz korjena liberalizma niti se je sraslo s liberalizmom, nego je naprotiv nastalo za vrijeme cvata liberalizma kao antiteza tome individualističkom svjetovnom nazoru. U zadrugarstvu naglašena je misao solidarizma i međusobne pomoći zadrugara, a njegova značajka sastoji u uzajamnim činidbama. To vrijedi za sve vrste zadruga. Devet desetina kredita zadružnih novčanih ustanova otpada na malene kredite. Kod toga ne postavlja se načelno pitanje da li stvarno osigurani krediti ili personalni krediti, nego da li je konkretan kredit narodno-privredno poželjan i da li će se ispravno upotrijebiti tako, da ne služi za trošenje kapitala i uništenje glavnice. Obrtničko zadrugarstvo omogućuje obrtnicima, koji ne raspolažu s potrebnim kapitalom, da se uključe u narodno-privredni produkcijoni proces. To vrijedi i za kredite, koje potražuju obrtnici za osnivanje ili proširenje svog poslovanja, što iziskuje u budućnosti naročitu pažnju, jer se mora nastojati ispuniti prazninu, koja normalno nastaje iza ostarjelih i nemoćnih obrtnika, s obrtničkim podmlatkom. Pored toga treba izgraditi i kreditiranje malenoga trgo-

vačkog staleža, što iziskuju dugogodišnje povjerenje i suradnju između zadružnih novčanih ustanova i malih trgovaca. Tu akciju treba da svojski pomažu i komunalna tijela.

Obrtnici polagali su od vajkada veliku važnost komunalnoj politici, pa su još za vrijeme cehova uspjeli zadobiti utjecaj na gradsku upravu. U novije vrijeme manifestira se ta težnja obrtnika na taj način, da utječu na komunalnu upravu i komunalnu politiku preko gradskih zastupnika, koji potječu iz njihovih redova. Ti gradski zastupnici pomažu unapređivanje prava i opravdanih interesa sviju građana, ali kod toga posvećuju i pažnju obrtničkim potrebama. To zastupanje obrtničkog staleža u gradskom zastupstvu važno je radi velikog broja obrtnika u svim općinama, kao i radi činjenice, da su egzistencija i rad obrtnika u općinama vrlo usko povezani sa životom i napretkom općine, u kojoj djeluju. Ti gradski zastupnici iz redova obrtnika crpe svoje direktive iz obrtničkih staleških krugova i organizacija, pa mogu poslužiti izvornim informacijama u svim pitanjima, koja se tiču obrtnika, napose njihovog odnosa naprama gradskoj općini. Na taj način mogu doprinijeti boljem razumijevanju obrtničkih problema, i to napose u vezi s usavršavanjem škola za obrtničke naučnike i pomoćničkih tečajeva, osnivanjem opetovnica i sl., jer bez valjane izobrazbe obrtničkog podmlatka ne može se očekivati napredak obrta. Zdrava socijalna politika gradskih općina može se osnivati samo na zdravoj privrednoj komunalnoj politici. To vrijedi napose u pitanju privredne stručne spreme građana-privrednika. Privredna stvaralačka sposobnost osniva (stiče) svoju inicijativu i prodornu snagu jedino na osnovi solidne stručne spreme. Odgoj i stručna sprema predstavljaju posao i dužnost komunalne zajednice. Ako se politika shvati kao svjesno formiranje sudbine ljudi i unapređivanje njihovoga moralnog, političkog, privrednoga i pravnog stanja u slobodnoj državnoj i komunalnoj zajednici, onda svakoj privrednoj grani (pa tako i rukotvornom obrtu) pripada jedna funkcija politike. Pripadnici sviju privrednih zvanja, koji aktivno sudjeluju u privrednom radu, moraju svoje stručno znanje i spremu stavljati na raspolaganje i u službu narodne i općinske zajednice. To se ne tiče samo činjenice, da narodna privreda i njezine pojedine grane, zaposluju i hrane mnogobrojne ljude, kojima pružaju mogućnost rada i zaslužbe, nego i mnogobrojne članove njihovih obitelji. Kod onih grana narodne privrede, kod kojih se rad osniva na osobnoj stručnoj spremi, pripada odgoju podmlatka naročita važnost. Tu predstavlja odnos između obrtnog majstora i naučničkog podmlatka odgojni odnos[213]), dok je stručna naučnička (produžna) škola njegov pomagač.

Srednji stalež — a napose mali obrtnik i trgovac — traži reformu bankovnog sistema tako, da ne će koristiti samo malom broju velikih pri-

[213]) Dr Eugen Sladović: Naučničko pravo. Zagreb. 1925., str. 1. i sl.

vrednih poduzeća, nego i malim samostalnim privrednim jedinicama iz krugova rukotvornih obrtnika, trgovaca, poljodjelaca i t. d. tako, da se ovi ne će u potrebi morati obraćati na privatne zajmodavce i lihvare ni plaćati horendne kamate. Srednji stalež traži izgradnju kreditnog sistema i reformu kreditne politike (ukinuće monopolizacije kredita), koja će osigurati jeftine kredite uz povoljan kamatnjak te na taj način omogućiti održanje velikog broja samostalnih socijalnih i privrednih jedinica iz kruga srednjeg staleža, a time podići čitav standard života. U tome leži i pomenuta važnost pomaganja zadrugarstva na kreditnom području.

Srednji stalež zabacuje i pseudoracijonalizaciju, koja vodi neopravdanoj hiperprodukciji i uzrokuje štetne posljedice na privrednom i socijalnom području. Srednji stalež traži solidarističku (plansku, a ne kolektivističku) racijonalizaciju, koja će koristiti svim članovima određene društvene zajednice, i harmonizirati njihove interese. Takva racijonalizacija mora polaziti sa stajališta čovjeka, a ne s podloge materijalnog dobra, kako to provodi racijonalizacija velikog kapitala. Solidaristička racijonalizacija omogućuje svim ljudima iskorišćavanje suvremenih kulturnih dobara tako, da ova nijesu rezervirana samo za privilegirane društvene slojeve i klase.

Srednji stalež naročito se protivi monopolističkim težnjama velikog kapitala, koji preko horizontalne i vertikalne koncentracije[214]) nastoji uvesti industrijalni i financijalni feudalizam, a smatra da slobodna poštena utakmica uz potrebna ograničenja (onemogućavanje zloporaba) mogu uspješno regulirati privredne odnose. Za to se primjerice trgovački stalež kao pripadnik srednjeg staleža bori protiv kartela, trustova, velikih trgovačkih skladišta i sistema filiala u trgovini i traži zaštitu od akcija, koje dovode sitne rukotvorne obrtnike i manje trgovce u privrednu ovisnost, a samostalne privrednike postepeno pretvaraju u svoje agente provizionare, ili ih istiskuju iz privrednog tržišta i proletariziraju.

Današnji privredni, pravni i društveni poredak u zapadno-evropskom smislu osniva se na privatnom vlasništvu, slobodnoj poštenoj utakmici, slobodi ugovaranja i nasljednom pravu. Pripadnici srednjeg staleža su pristaše toga pravnog, privrednog i socijalnog poretka, ali usprkos toga protive se prevelikoj koncentraciji kapitala i proletarizaciji širokih narodnih slojeva radnog naroda, jer ona može konkretno pretstavljati pogibelj za postojeći pravni i društveni poredak. Radnik, koji radi u nesamostalnom zavisnom položaju za nadnicu, nije interesiran na održanju pravnoga i privrednog poretka, u kojemu je osuđen raditi za nadnicu, koja mu onemogućuje minimum suvremenih životnih i kulturnih dobara pa mu je irelevantno, da li sredstva za svoje izdržavanje zarađuje u inokosnom, karteliranom ili socijaliziranom poduzeću; pošto je velikih poduzetnika malo, ne mogu

[214]) Dr Mijo Mirković: Industrijska politika. Beograd. 1926, str. 97 i sl.

sami održati takvo društveno uređenje. Za to srednji stalež traži, da se ograniči svemoć velikog kapitala i provede pravednija razdioba privrednih i kulturnih dobara te u pravednijem društvenom uređenju i radniku pruži mogućnost boljeg standarda života tako, da će biti interesiran na njegovom održanju. Treba stvoriti što više samostalnih društvenih jedinica sposobnih za vlastiti kulturni život. Radi toga srednji stalež naglašuje, da od njegovog održanja ovisi blagostanje naroda. Ta pitanja dotiču se područja socijalne politike[215]) koja mora na svaki način sprječavati pauperizaciju[216]). O tome nema sumnje, da odlučan utjecaj na te probleme vrši država i njezino zakonodavstvo, odnosno uprava. No i ako je komunalna uprava lokalno ograničena i delegirana, može svojom ispravnom politikom izravno unapređivati svoj gradski srednji stalež i stvarati jake, zdrave i porezno-sposobne građane, koji na privrednom području proizvode i distribuiraju dobra i usluge.

Zdrav socijalni sastav (struktura) općinskih teritorijalnih korporacija može se osnovati samo na zdravoj privredi. Za postignuće takvog stanja ne dostaje samo djelotvorna socijalna politika, — koja po sebi predstavlja neophodan važan sastavni dio komunalne politike uopće, — nego je potrebna i planska oprezna i svrsishodna privredna politika[217]). To se tiče naročito komunalne ekonomske politike, koja obuhvaća skrb za trgovinu, obrt, industriju, poljodjelstvo i turizam unutar općinskog područja, i uzajamne odnose tih komunalnih privrednih grana naprama općoj narodnoj privredi, kao i njezine najuže povezanosti sa socijalnom politikom. Takva privredna politika koristi naročito malom rukotvornom obrtu, koji je povezan sa stanjem i napretkom industrije[218]). Privredna komunalna politika u korist srednjeg staleža obuhvaća skupine samostalnih poduzetnika u rukotvornom obrtu i trgovini, dok skrb za skupinu pripadnika srednjeg staleža, koji zauzimaju nesamostalan društveni položaj i spadaju među radnike i namještenike, obuhvaća socijalno-političke mjere.

Izrazom »komunalna socijalna politika« označuju se u današnjoj praksi sve one mjere, koje provode općine, a služe za unapređenje blagostanja sviju članova odnosne općine ili određenih skupina ili slojeva. Prema tome upotrebljuje se ovdje izraz »socijalna politika« prema defini-

[215]) Karl Pribram: Sozialpolitik als theoretische Disziplin. (Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Herausgegeben von Emil Lederer. Band 55, Heft 3. Tübingen. 1926, str. 577. i sl).

[216]) Dr Carl Rodbertus-Jagetzow: Zur Beleuchtung der sozialen Frage. Theil I. (Zweite Auflage). Herausgegeben von Moritz Wirth. Berlin. 1890, str. 6.

[217]) Wilden: Mittelstandpolitik (Handwörterbuch der Kommunalwissenschaften: Herausgegeben von Dr Jos. Brix, Dr Hugo Lindemann, Dr Otto Most, Dr Hugo Preuss und Dr Albert Südekunn. Dritter Band. Jena. 1924, str. 399).

[218]) Dr Eugen Sladović: Statistika i mali obrt (Hrvatski Radiša, Zagreb. Godina XI, broj 22. i 23. i godina XII. broj 1).

ciji Jastrow-a[219]) u značenju politike, koja se provodi prema socijalnom stajalištu tako, da obuhvaća čitavo područje politike, ali uvijek isključivo prema socijalnom stajalištu. Tako shvaćena komunalna socijalna politika ne predstavlja zasebnu ressortno odijeljenu granu komunalne uprave, nego samo određeno stajalište, koje se uvažuje u svim komunalnim upravnim granama. No o tome nema sumnje, da se pored takvoga općeg socijalnog stajališta, koje prožima ili treba da prožima sve komunalne upravne grane, postepeno izgrađuje zasebna grana (ressort) komunalne uprave, koja se bavi isključivo s unapređenjem socijalnog blagostanja općinskih pripadnika (članova). To drugim riječima znači, da svaka napredna općina mora u svim svojim komunalnim upravnim granama uvažavati socijalno stajalište t. j. mora ih voditi socijalno i socijalno-politički, makar je kod nje izgrađena posebna upravna grana za socijalnu politiku. Prema tome zasebna grana komunalne socijalne politike predstavlja skup sviju komunalnih mjera, koje se preduzimaju u korist privredno slabijih općinskih pripadnika (članova), koji su prema svojem društvenom položaju i imovinskom stanju privredno nesamostalni i ovisni te prema tome socijalno zapostavljeni, u svrhu izravnanja ili bar ublaženja klasnih i drugih društvenih opreka. Komunalna socijalna politika uključuje po tome sve one mjere, koje provode općine na socijalnom području, a ne spadaju u područje privredne politike ni unapređenja privrede. Tako shvaćena komunalna socijalna politika obuhvaća prema napomeni G. Albrecht-a[220]) i široko područje: »... der mittelständischen Wirtschaftsförderung«.

Područje rada komunalne socijalne politike je za to vrlo opsežno, a obuhvaća: a) predradnje za državnu socijalnu politiku na području socijalnog osiguranja, javno posredovanje kod zaposlenja nezaposlenih lica, savjetovanje kod izbora zvanja, skrb i pomaganje nezaposlenih lica, obraničko-mirovno sudovanje u sukobima između rada i kapitala, i sl. Znatan dio tih agenda postepeno je prešao u kompetenciju državnih oblasti ili socijalnih samoupravnih institucija (osnovanih na paritetnom načelu), ali općine vrše i kod njih još i danas znatan rad, b) socijalno-političko delegirano područje rada u pitanjima mjesnih ureda rada kao nosioca posredovanja kod zaposlenja nezaposlenih lica, skrb za nezaposlena lica, produžene obuke i sl., c) socijalnu politiku općina u njihovom svojstvu privrednih subjekata[221]) (t. j. kao primaoci privrednih činidaba, kao izdavaoci pri-

[219]) Jastrow: Sozialpolitik Jena. 1924.

[220]) G. Albrech: Kommunale Sozialpolitik (Wörterbuch der Volkswirtschaft. Herausgegeben von Ludwig Elster. Vierte Auflage. 15 Lieferung. Bogen 36—42 des II. Bandes). Jena. Str. 591.

221) Otto Schilling: Katholische Wirtschaftsethik. München. 1933, str. 242. — Dr Mijo Mirković: Zanatska politika. Beograd. 1934, str. 78. i sl. — Dr F. A. Westphalen: Arbeit und Einkommen (Ständisches Leben. Blätter für organische Gesellschaft- und Wirtschaftstheorie. Wien. 4. Jahrgang. Heft 1, — 1934, str. 19. i sl).

vrednih naloga i kao nosioci komunalnih privrednih poduzeća), i d) velika posebna glavna područja komunalne socijalne politike, među koja spadaju: skrb za komunalna stambena pitanja i skrb za komunalni pučko-prosvjetni rd. Obje ove skupine rada komunalne socijalne politike služe općem unapređenju kulture i koriste svim općinskim pripadnicima (članovima), ali su naročito značajne po svojem osnovnom motivu, koji uključuje privredno i socijalno potisnute krugove općinskog pučanstva i nastoji ublažiti ili ukloniti klasne opreke. Među važna sredstva za unapređenje pučke prosvjete spada osnivanje pučkih općinskih knjižnica i čitaonica, osnivanje i pomaganje pučkih sveučilišta i prosvjetnih tečajeva, održavanje predavanja o različitim aktuelnim pitanjima. priređivanje glazbenih i kazališnih priredaba, kino-predstava i sl.[222])

Oživotvorenje socijalnih zadataka uključuje zaštitu ekonomski slabijih društvenih krugova i pojedinaca. Socijalna politika, koja nastoji postići tu svrhu, korigira opstojeću socijalnu razdiobu prirodа i dobara. Za to ne treba začuditi, ako se i pomenuto pitanje organizacije kredita ubraja među zadaće, kojima se ispunjuju prvorazredne socijalne svrhe. Organizacija kredita mora težiti zatim, da privrednu snagu i pretičak kapitala racijonalno privede od onih, koji njima raspolažu, a nijesu im potrebni, onima, koji ih trebaju za osnivanje ili unapređenje svoga privrednog rada. Dokle god nijesu opstojale uređene banke i štedionice, nijesu lica bez novčanih sredstava mogla osnovati ni uspješno voditi privredno poduzeće. U tome pripada velika važnost komunalnim štedionicama.

---

[222]) Dr Kar. v. Balás: Die Grundlage der Sozialpolitik. Jena. 1926, str. 64. i sl.

Piše: VIKTOR KUČINIĆ

(Nastavak)

Broj 216—218 Godina 1746.

VJEŠTICA ŠIRI KUGU PO HRVATSKOME ZAGORJU

Georgius Dragovanich, županijski sudac, koji nam je poznat iz Cindekičine parnice, nalazi se tri godine zatim službenim poslom u Kuplenovu kraj Stubice, gdje na imanju plemenitog gospodina Ladislava Plepelića provodi istragu protiv vještice Margarete Vlahović, koja je bila pod sumnjom, da je uz pomoć svojih sinova Franje i Ivana »velike coprije u selu spelavala«.

Glavni tužitelj bio je kovač Stjepan Vlahoviček, kod kog je u nauku bio Ivan, sin Margarete Vlahović a za vrijeme šegrtovanja, koje je trajalo u svemu pola godine »sigdar je kovaču puno železja zginulo«. Kad je majstor šegrta pitao: »Kaj to je? — povedati mu ni hotel, nego se je z njim pregovaral i k tomu ga još špotal, a prešesnu zimu z navuka kovačije i z njegove hiže pobegel je činiti«. Osim toga iskazuje kovač, da je njegov bivši šegrt tražio, da mu mora povratiti »rainčkov 12 koje mu je mati njegva vu napredak od navuka pogodjene kovachie dala«. Kad mu gazda taj novac nije htio dati — zagrozio mu se naučnik Ivan svojom majkom, koja će mu takovu poparu skuhati, kakve još nije imao u kući svojoj. I zbilja! Neko vrijeme zatim umrije mu žena: »A vu betegu da je po svem životu, po vusteh, po obrazu i pod rukama černa postala«. A i njegova djeca, njih šestero, oboliše od slične bolesti: »Od Svechnice do Jurjeva betezni su ležali, tak da ni po hise (hiži) prejti nisu mogli, doklem ih sam ni prenesel i da su takaj deca njegva vu takovom betegu po celemu životu na falate cherna bila a najstarecha kchi njegva Baricza je rekla, da su ona i druga deca zato betezna, kaj ih je stara Vlahovichka vchinila. Svedok je

zatim isel vu Zagreb patrom Kapucinom po sveti prah z kojem je decu svoju kadil i napajal a taki im je lakše bilo«. Iz ove optužbe možemo zaključiti, da su kovačeva djeca i žena obolila od kuge, koja je izmedju 1743. i 1745. godine harala u našim krajevima.

U ono su doba vjerovali, da kugu šire vještice. To vjerovanje bilo je uvriježeno u cijeloj Evropi i gdjegod bi se ta grozna pošast pojavila, nastali su strašni progoni tobožnjih vještica, koje su navodno po nalogu vraga, svog gospodara, sipale gradskim ulicama neke čarobne praške, mazale zidove kuća, mutile vodu u zdencima i tako širile kugu da unište kršćanski rod. Slično širenje kuge po vješticama osobito nam je vješto prikazao slavni talijanski književnik Aleksandar Manzoni (1785.—1873.) u svom besmrtnom romanu: »Vjerenici« (I promessi sposi) gdje je u nekoliko poglavlja opisao haranje kuge u Milanu 1630. godine.

Margaretu Vlahović i njezine sinove otpremiše u Zagreb, županijskome sudu, koji je bio također na Griču, a mučenje vršilo bi se u kojoj od gričkih kula, jer županije zagrebačka nije imala vlastitih torturalnih sprava. Nesretnu Margaretu staviše na muke a zatim je spališe. Njezin sin Ivan putem u Zagreb sretno je umakao dočim je Franjo bio riješen krivnje, jer mu nisu takovu mogli dokazati.

Broj 219. — Godina 1746.

NESRETNA JELICA, PLAMENOM OBUHVAĆENA, ODKIDA SE S LOMAČE I BJEŽI U ŠUMU

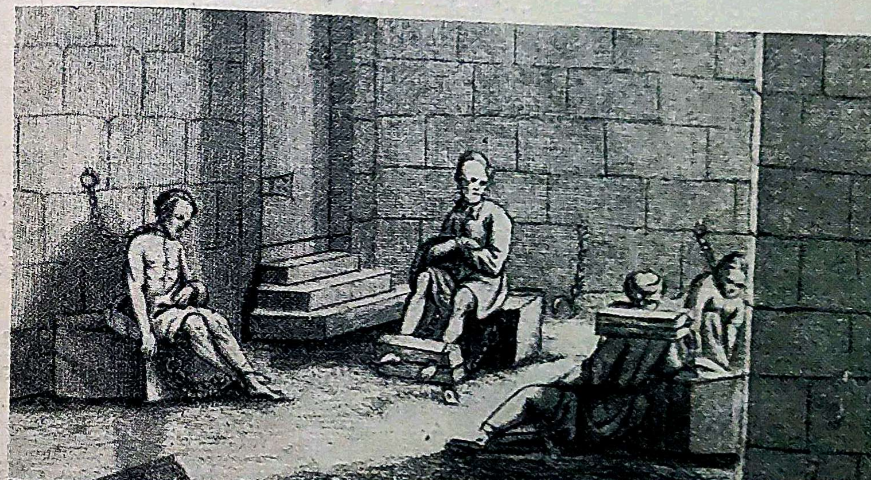
Dokumenat o spaljenoj vještici J e l i c i F u t a k o v i ć pohranjen je u arhivu obitelji baruna Raucha u Lužnici i u njemu čitamo: »Dana 29. maja 1746. godine, slijedeći dan nakon što je tuča uništila usjeve, skupilo se oko tridesetak seljaka iz Doljnje Stubice i uhvatiše svoju suseljanku Jelu Futaković. Nju okriviše, da je vještica i tučom da je selo podarila. Čvrsto je zavezaše i odvukoše na brdo Kamenjak; tu su je pritisli o jedan stup koji je virio iz lomače podignute još prije nekoliko godina. Kad su lomaču užgali, spomenuta Jela, koja je bila već sva u plamenu nenadano se trgla, skočila s lomače i pobjegla u obližnju šumu. No seljaci je brzo uhvatiše i onako obavijenu plamenom dotjeraše i privezaše za drugu lomaču, koju su odmah zatim potpalili i od »koteroga je ognja rečena Jela dušu zpustila i do kostih obgorela je«. Ovome zvjerstvu svaki je daljni komentar suvišan . . .

Broj 220—227. Godina 1747.

OSMERO VJEŠTICA PRED SUDOM

Velika rasprava s brojnim dokumentima objelodanjenima po Tkalčiću i Bojničiću. U sudnici se nalaze: D r a p u š k a Margareta, P e r u š i ć

Barbara, U v a š i ć Marija, V u k š i ć Katarina, J u g o v i ć Uršula, T u c m a n Helena, a tokom rasprave doznajemo, da su S k o v r a n k a Dora i M a t k o v i ć Magda također bile u cehu i to iz iskaza Vukšićke koja veli, »da Škovranku i Matkovićku kruto pozna i da jednu i drugu zežgali jesu«. Vukšićka je okrivljena, da je opčinila dijete svoga brata, koje je nakon toga umrlo a to se zbilo ovako: »Ona je prešesni Božić hotejući iti k polnoćki a kak je rano pošla, bila se navrnula k hiži brata svojega i kadi je videla drobninu vu rešetu na stolu — netaji, da ne bi rekla svojemu bratu: »da onde i njoj bude pečenja« a brat joj je dal jen falaček; da li se pak ona bila potlam čez obluke nalukavala ali detetu naškodila, do glave taji, pače gdaje čula, da je dete vumerlo, da je za njim jako plakala.

Tamnica u starome vijeku

Interesantan je odgovor Jugovićke kad je sudac pita, da li pozna Doru Škovranku:

»I kade je ta ista Dora i jeli živa ili mertva i ak je vumerla zakaj je vumerla?« Prem sud znade, da je Dora spaljena kao vještica on želi da iznenadnim pitanjem čuje što Jugovička misli o progonu vještica a ona dosta vješto odgovara: »Znam da je Dora bila vu vuzi i da su ju prešesnu zimu zežgali, zakaj to pak nezna ar ž njum nigda ne govorila«. Helena Tucman na pitanje, da li pozna Škovranku i Matkovićku veli, da je »čula ljudi spominjajući se, da su bile hman žene i kaj su zaslužile to su i dobile«. Tucmanka je optužena zbog svoga sina: »Taj kad je bil na tlaki na dvoru ostavil je na štali gnojne deske (truhle, a kad je gospon špan prek tih daski obetežel a ona da je na štalu hodil, da je zkup žnjimi dol opal i zatim obetežel a ona da je njegvom betegu kriva«. Zaključak: pijani je špan pao sa staje i slomio

nogu, a jadna Tucmanka morala je radi toga na lomaču. Margareta Drapuška izjavljuje, »da je vrag z njom živel vu kipu pokojnega Jureka i kad je z njum živel, da ju je lepo na postelje obimal i da je bil merzli«. Ostale optužene slično govore. Proces je završen time, da je Vukšić-Rakoczi bila riješena krivnje, jer na njezinom tijelu nije pronađu vražji pečat a niti joj se torturom moglo dokazati, da je vještica. Ostale su spaljene.

Broj 228. — Godina 1747.

RIJEŠENA KRIVNJE

O optuženoj Kati Rokat govori maleni zapisnik od četiri retka, koji veli, da se Kata osumnjičena zbog coprije i crne magije riješava krivnje, jer nisu nikakovi sigurni dokazi sudu podastrijeti.

Broj 229. — Godina 1748.

VJEŠTICA IZ ČEPINA U SLAVONIJI

Ovo je jedini poznati vještički proces iz Slavonije a uz to i jedina parnica, u kojoj su akteri pravoslavne vjere. Anica, žena Jovana Paukovića u dobi od 27 godina okrivljena je zbog vračanja i liječenja ljudi raznim travama i korijenjem bilina. Osim toga optužiše je, da je prouzročila smrt mnogobrojne djece (u selu su se pojavile crne kozice!) i da je kravama oduzimala mlijeko. Jer nije htjela dobrovoljno da prizna, udarena je na muke i na trećem stepenu torture odaje, da je u vještičkoj družbi, da je letila zrakom i da je bila u odnošaju s vragom, koji se zvao Joso. Odala je i svoje drugarice iz ceha: njih devet na broju. Konačno je osuđena na smrt a presuda je glasila: Anica Pauković neka se živa spali. Ali smrt se olakšava time, što će joj krvnik, kad lomača bude potpaljena, zavezati oko vrata vrećicu s barutom.

Ovaj način justifikacije smatrao se naročitom milošću, a ta je bila podijeljena, ako bi se kakova ugledna ličnost zauzela za osuđenicu. Kad bi prvi plamen lomače liznuo u vis, zapalio se barut ovješen o vratu i raznio je jadnoj ženi glavu. Ostaci mrtvoga tijela — bez glave — ostavljeni su dalje na lomači, dok nisu izgorili do kostiju. Naravno, da je to bio naročiti prizor za skupljenu razularenu masu, koja je uživala gledajući kako izgara opasna vještica bez glave.

Broj 230—232. Godina 1749.

SIN POTVARA ROĐENU MAJKU DA JE VJEŠTICA

Pred sudom zagrebačke županije nalazi se Bara Petruševka iz Vivodine podložnica »goszpe Jellachich Josephine« koja je kao »očivesta copernicza« bila ponajprije zatvorena u tamnici na Ozlju a zatim je dopremljena u Zagreb k županijskome sudu. Iz optužnice doznajemo, da je Petruševku radi vještištva potvorio njezin rođeni sin Ivić. Strašno! Bara se protiv potvore branila ovako: »Budući betežna svom sinu Iviću valuvala je, da vu ladici ima nekaj novac, koje vuzemši sin od nje ključ od ladice, penezi njoj je pokral. Zatim pak, kad ona spazila tu vučinjenu tatbinu — sin je obetežal i nju potvoril, da ga je ona včinila i razglasil ju za copernicu; ona mu pak ni toga včinila da bi on obetežal, nit ga ne vračila nego njezine gorke suze zbog kvara penez stočene jesu«.

Vješticu bacaju s gradskoga tornja u bezdan

Ono, što je u sudbenim dokumentima ovoga procesa zabilježeno prigodom preslušavanja svjedoka — predstavlja nam zaista vrhunac praznovjerja. Svjedok Andrija Blaž iz Vivodine, podanik plemenite gospe Josephine Jellachich rođene Vojnović iskazuje, da je »pred jedno osmimi leti bil za špana na Vivodini pri pokojnom još mladom Vojnovichu i potlam pri sadašnjoj svojoj gospi i da vu tom vrimenu španije imel je jednu dobru

volovsku mater (kravu!) i da je dobro mliko davala, koje k jednu od nje bilo je prošlo i da je krava čisto mliko zgubila i da zmirom sili k hiži te Bare Petruševke«. Sudu je odmah jasno, kao i svjedoku, da je Bara kravi čaranjem oduzela mlijeko. Isti svjedok govori dalje, »da je pred jedno šestimi let hodila jedna njegova diklič gliv brat i tak glive beruči namirila se na tu Baru Petruševku, takaj glive beruću, a kak je dete mlaje i frižeše i furt hodilo ispred Bare i više je gliv nabralo a imenuvana Bara počela mu se groziti. Kad je dite domov došlo, zažela ga je zima tresti i na smrt zbetežalo je i v trih noći vsaku noć je dite vikalo, da ga naj nedaju i da ga Bara Petruševka gnjete«.

Drugi svjedok Ivan Farkaš iz Vivodine priča, »da ni imel derv pak je odišel vu lozu te Petruševke i one tri cere za derva posikal, kadi akoprem zdrav buduči, zgrabila ga tu večer zima i čez noć počelo ga tiskati, da je komaj dneva dočekal; poslal je po plebanuša i taj ga je izpovidal i svetimi sacramenti providiral a bilo mu je tak teško, da je štimal, da vsaki čas bude mu dušu spustiti. Gospa svidokova Jellachichka poslala je po plebanušu Bari Petruševki zapovid, da ako Farkaša neodčini, da ju hote taki vučiniti vu tamnicu postaviti i pravdu joj vučiniti i drugi dan je svidoku mam laglje bilo«.

Još osam drugih svjedoka iskazuju slične budalaštine. Tako Stanislav Kapucin, špan na imanju gospodina Jellachicha izjavljuje u zapisnik, da je Bara Petruševka bila prije pet godina po gospodinu Jelachichu radi nekog prekršaja izbatinana. Što se nakon toga dogodilo? Još iste večeri obolio je Jelačićev sin, mali Dizmuš; groznica ga tresla tri dana i zamalo da nije umro. Gospodin i gospodja Jelačićka znajući »da je Bara hman-žena i da copra« posumnjali su, dapače bili su tvrdo uvjereni, da je ona »tu zimnicu navergla na toga njihovoga sina i poslali su svedoka po Petruševku, koju su vu lisicah vuklenjenu dali na dvor dopelati«. Jelačić sad zapovjeda Bari, da mora maloga Dizmuša odmah odčiniti, ako ne, da će je baciti u tamnicu. Petruševku su odveli k djetetu »i ona je sproti Dizmušu rekla: »sinek moj, kaj ti je, nebude ti nikaj, nebude, bi li jel?« — i onda je od nekud černega kruha iznela i podala Dizmušu, koj kruha počel jesti a pervo lipoga kruha i dobrih jestvin ni mogel jesti — i taki on čas ga je zimlica pušćala.« I tako je mali Dizmuš pl. Jellachich, koji je od prenatrpana želuca obolio, crnim vještičkim hljebom izliječen.

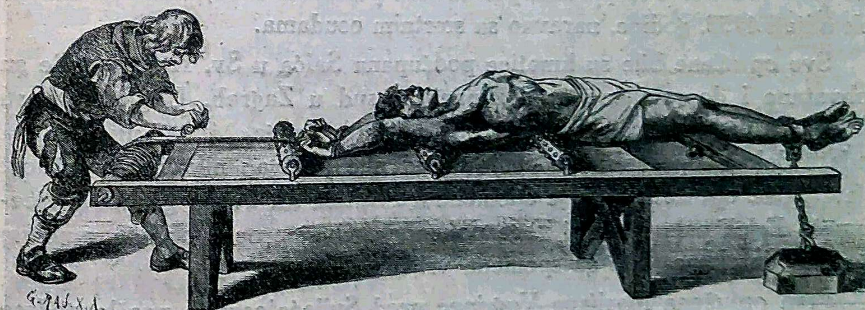
Petruševka stavljena na strašne muke priznaje, da se više od godinu dana nalazila u coprničkome cehu. Na pitanje: »Kak je vu isti coprnički stališ vlezla? — odgovora: »Prošestnu jesen me je vrag Markaj po riti osmeknul i to na kriseputju o pervomu mraku i da je toga Markaja vidla vu spodobi černega cucka i nek ju se z muke pusti, da sama hoće pokazati mesto, gdje ju je vrag osmeknul i zapečatil. Bara je potvorila i sestre

K a t u i D o r u L u k š i ć, koje za par dana budu takodjer dognane u tamnicu. Naravno, da je Petruševka zbog mnogobrojnih dokazanih joj zlodjela osuđena na smrt.

Broj 233. — Godina 1750.

»....AR ŽENAM NI NIKAJ ZAVUFATI!«

Iz ove parnice poznati su samo spisi o preslušavanju svjedoka, koji terete K a t u F a b i j a n i ć k u i prikazuju je kao veliku coprnicu. Prva svjedokinja Margareta Korušec tvrdi, da je Fabijanićka kriva za smrt neke vrtljarice Marijanke, koja je naglom smrću umrla, a kad je zato doznala Fabijanićka kazala je: »Praf je, da je vumerla!«. Kate Fabijanićke pak muž nekoj je Tobakarici i Magdici, vrtljaricama iz Ilice krao zelje: »One su istoga Katinoga muža za pokradjeno zelje pred gosponom Baloghom sucem varoškim optužile i zato im je moral za svaku glavu zelja groš jeden dati i zato on njim se je pogrozil«. Svjedokinja dalje veli, da je optužena Kata rodom iz Ljubljane i »po pervome mužu soldatkinja, po

Mučenje i raspinjanje na klupi-rastezaljki

vezdašnjem težakinja i da za sebe poveda, da je roda gospockoga i da je serca strašnega i vu serditosti strašno zle reči i kletve govori i vu naglosti gotova je vsako zlo vučiniti...« Drugi svjedok krivi Fabijanićku za smrt svojih dviju žena: »Perva njegva žena Marianka je pred Andraševom s njim zdrava večerala ali po polnoći k sobotnom dnevu pričela naglo se tužiti, da ju je bodec i zima i potlam vrućina i vu subotu ob dvanaeste o poldan brez pameti vumerla je«. Druga njegova žena Magdica, otišla je na drugi svijet ovako: »Pred mesec dnevov zdrava s njim večerjala i legla je, ali okolu polnoći ravno tak na bodec i zimu pričela se tužiti a kad ju je on pital ovako: Kaj ti je, vendar si pri večeri zdrava bila? — odgovorila mu je, da je kruto i da čuti da joj čez vuha čez jedno nuter a čez drugo van — nekaj cvili«. Ovoj ubogoj ženi tjedan dana zatim počelo je meso s kostiju opadati i ona je ubrzo umrla. I za tu smrt bila je kriva Fabijanićka.

Treći prizvani svjedok iskazuje pred sudom, »da je copernica Kata sama okol pripovedala, da je nje pokojni muž-soldat bil copernjak i da je pri sebi imel tri coprie: dve je hitil v morje a tretju je sobom donesel vu Horvacku zemlju i na smertnoj je posteli počel o toj copriji ženi pripovedati al je najenkrat prestal i rekel je svojoj ženi Kati Fabijanićki: »Kaj bi to tebi povedal, kak da bi guski na rep privezal, a r ž e n a m n i n i k a j z a v u f a t i«. Po svoj prilici, da je Fabijanićka uslijed ovako strašnih optužba završila smrću.

Broj 234—238. Godina 1751.

VJEŠTIČKA MAST KAO PRILOG ŽUPANIJSKOGA SPISA

Veliki proces pred sudom zagrebačke županije a protiv vještica: Marijane V u g r i n e c, Marije F u ć k a n, Marijane B r u k e c, Magde B e n k o v i ć i Doroteje B l a š i ć, koje su pod pritiskom teškoga mučenja potvorile 35 drugih nedužnih žena a te je malo zatim također dohvatila ruka pravde! Ova parnica počela je u prosincu 1751. a dovršena je tek u ljeti 1752. godine, naravno sa smrtnim osudama.

Sve optužene bile su kmetice podžupana Saića u Sv. Heleni, gdje su pohvatane i dopremljene pred županijski sud u Zagreb. U glavnom su okrivljene da su nekoj Marijani Frajt »včinile noge« i ta nije mogla hodati, dok je opet nisu »odčinile«. Sud nije polagao nikakovu važnost izjavi jedne optužene, »da je spomenuta Frajtica na dvoru gospona vicekomeša Zajca pala i tak si noge polomila«. Ovaj proces obiluje mnogim zgodnim detaljima, koji su spomena vrijedni.

Prva optužena Marijana Vugrinec pred Svijećnicom je prošle godine idući od svoje kćerke stigla do križanja, gdje je ugledala neke žene, kako se goste kruhom i gibanicom. Među njima spazila je i Marjanu Brukec a druge nije mogla prepoznati, jer su licem bile okrenute od nje. Ove žene počele su je tada zvati u svoje kolo, ali tome se usprotivila gore spomenuta Marijana Brukec govoreći: »Ne zovete ju med nas, ona je hman jezika i hoće nas sve prepovedati«. U tom kolu bio je i »pogan« (vrag), koji ju je počeo k sebi zvati. Tom poganu bilo je ime »Lucifer« i on se k njoj »približil i to vu spodobi cucka, obernul ju je i ona je k njemu privolela i on ju je zapečatil tak, da ju je s tacum vudril po persah«. Dalje ova sirota plačući govori: »I denes na muki (torturi) zapečatil me je pogan i pred menum je stajal vu spodobi cucka z nožem kervavim hoteći me prebosti iz zroka, kajti sem ga z Bogom i z Majkum Božjum zaklinjala, da me hoće ostaviti«. Pod ovim se misli, da je Marijana molila vraga nek joj pomogne, da ne bi tako strašne bolove trpila. Vjerovalo se, da vrag često stoji uz vještice, kad su na torturi i nekim im načinom bolove olakšava. Ista žena

dalje veli, da je na dan Sv. Ane sa svojom gospodaricom nekom Berckovićkom objedovala pšenične rezance i da je njezina gospodarica u zdjelu napunjenu rezancima s golom nogom stala a to navodno zato, da se ne bi krti množili na njezinoj livadi.

Službenim spisima ovoga procesa priložen je i list podžupana Saića, zapravo njegov izvještaj o istrazi, koju je on proveo na svome posjedu među gore optuženim ženama. Svršetak njegovog izvještaja glasi: »Poklam bi bil gosponu bratu (misli podžupana zagrebačkoga) list napisal i zapečatil, ocurovalo mi je (sjetio se), da onda kad je Marica baka (Marija Fućkan) bila ze snehum doma odpravljena, najdeni su pri rečenoj Marici dva lončićka masti, koji meni donešeni jesu. Nimajući drugog za nje pričnešega mesta, činil sem ih na ganjku pod perstnice obesiti, kamo hodeći štakori iz jednoga lončićka mast vsu pojeli su a vu drugom malo ostavili jesu. Šaljem vendar obodva lončićka z aktima vu Zagreb«.

Interesantan je iznudjeni iskaz optužene Benkovićke, koja priznaje, da je prava vještica i da je u taj ceh ušla prije dvanaest mjeseci, gdje je naučila, kako se kokoši mogu prisiliti, da ostanu sjediti na jajima: »Lupine jajčene spuhavaju se i takve prazne lupine pod kokoši se mećeju i onda kokoši na jajcah sedeti ostaneju. Dalje valuvaje je, da su se na kriseputju ober Zmaška pod jednim hrastom skupa spravljale i zestajale i da je ondi bil i vrag koj se zval Kralj i onde ona je znjim šest krat kakti muž ze ženum živela i da je taj vrag imal ruke i noge kakti pesje cape. Kad su se pod hrast spravlale, da je Matijaševka donesla gibanicu, koju su sve pajdašice jele i onda tancale a z njimi i vrag peklenski i ze vsemi je onde vrag živel«. Ista Benkovićka stavljena na IV. stupanj torture odaje, da na svome tijelu imade vražji pečat i to »vu sramnom mestu«.

Doroteja Blašić otvoreno izjavljuje da je vještica i da je znala tuču praviti: »Kad su copernice tuču delale, da je i ona skupa z njimi bila, kotera tuča se dela iz bele zemlje i to o mlaju mesecu; takajši da tuču napravljaju iz snega, koteroga vu zimi spravljaju vu jamu jednu veliku na gori Medvednici. Item da je i ona oveh drugeh copernic službenica i da tuču iz zraka vu bednju noseći pustile jesu, a da taj bedenj z tučom v zrak odnesle jesu letuć.

Kako su sve optužene iz ovoga procesa priznale, da su članice vještičke sekte, to su osuđene na smrt. No hvala Bogu! Bile su to zadnje žrtve zagrebačkih vještičkih sudova.

Broj 239 — godina 1756.

KAŽNJENI SELJACI IZ STUBICE

Stubički seljaci sami bi sudili svojim vješticama ne čekajući sudbenu istragu i pravorijek suda. Naravno, to se protivilo jasnomu slovu zakona

a to nam potvrdjuje i jedan akt iz arkiva zagrebačke županije, prema kojem je oveći broj Stubičana kažnjen, što su n e k u ž e n u, kojoj se ime ne spominje, živu na lomači spalili kao tobožnju vješticu.

Broj 240 — godina 1758.

POSLJEDNJA HRVATSKA VJEŠTICA

Veselim Križevčanima pripada slava, da je iz njihovog tada još pukovnijskoga grada potekla zadnja hrvatska coprnica. U mjesecu augustu 1757. godine uhvaćena je u križevačkoj tvrđavi neka M a g d a l e n a L o g o m e r zvana Heruc i odvedena u uze gradskoga suda, gdje je odmah započela istraga naravno praćena mučenjem a nakon toga osuđena je Magdalena na smrt na lomači. Pomoću prizvanih svjedoka bjelodano joj je dokazano, da je počinila slijedeće kriminalne i po ljudski poredak štetne delikte: »Liječila je ljude nekim tajnovitim travama, koje je skuhala u gustu smjesu i u nju ulivala posvećenu vodu; pred jednom je služavkom izjavila slijedeće: Moja draga, kad bih ja htjela, svih prisutnih 12 osoba, koje su ovoga časa gosti tvoje gospodarice — odmah bi umrlo; Herucina je idući kraj vinograda Petra pl. Petruša otrgla sa stabla dvije breskve. Žena Petra to je spazila i Herucinu pokarala ali ta ju je nato zlim očima občinila tako, da je Petrova žena odmah teško obolila; Herucina i njezina kćerka doletile su jedne noći k svojoj susjedi u sobu, sjele su na gredu i njoj se smijale; i drugi puta doletjele su k istoj susjedi ali pretvorene u velike muhe i htjele su svjedokinji silom uljesti u usta, dok je ona bolesna na krevetu ležala«.

Još mnogo drugih velikih blezgarija svjedoci su iznjeli protiv jadne Logomerke, koja pak ništa nije htjela priznati i zato je iskusila muke svih stepena torture. Prvo: staviše joj prste u željezne palčenice. Drugo: vezaše joj ruke i noge konjskom strunom. Treće: goljenice joj stisnuše španjolskim čižmama. Četvrto: dizaše je pomoću kolotura u zrak sve do stropa mučionice. Sad je tek priznala, da je vještica i ujedno odala nekoliko kameradica iz coprničkoga ceha. Između ostaloga ispričala je inkvizitorima, da je jedne večeri pozvala k sebi na gozbu tri svoje prijateljice-vještice i one sve četiri zajedno pojele su ništa manje nego tri debele pečene svinje i sedam kokoši. Čudimo se jelte, kako su to sve suci, među kojima je bilo i učenih glava, mogli vjerovati.

Glavna svjedokinja iz ove parnice, neka propala plemkinja Evica Oblačić, inače služavka i notorna prostitutka, iskazala je na preslušavanju i ovo: »Herucina je okružena mnogobrojnim vješticama doletila jednoga dana k njojzi u stan i dala joj takovu pljusku, da je ona Jelica odmah obolila na mozgu«. Magdalena Logomer-Heruc bila je za vrijeme optužbe stara 55 godina, a nakon torture, koja je bila kod nje oko 20 puta primjenjena —

osuđena je na smrt. No na njezinu sreću, da osuda nije bila nikada izvršena. Zašto? Čitat ćemo u završetku ove rasprave.

DODATAK

Na stranici 218 revije »Zagreb« od prošle godine spomenuo sam, da će se tokom vremena pronaći još dosta dokumenata o vještičkim progonima, jer naši arkivi bogati su starim spisima a među njima lijep ih broj do danas nije proučen. Doista u godini 1940—1941. dok je »Czoperniczki Czeh« izlazio, otkriven je arhivski materijal za pet daljnjih vještica, koje nisu obuhvaćene u kronološkome popisu hrvatskih vještica, priopćenom u srpanjskom broju ove revije. Prema tomu naša se vještička statistika nadopunjuje za 5 lica i broj dosada poznatih nam vještica povisuje se na 245 duša.

Dodatak kronološkome popisu vještica prema dokumentima pronađenim do konca mjeseca svibnja 1941. godine.

Redni broj	Ime	Godina	Mjesto	Osuda	Broj potvorenih	Dokumenti objelodanjeni:
241	Kašić, majka	1660	Zagreb	spaljena	—	Rev.Zagreb
242	Kašić, kći starija	»	»	»	—	»
243	Kašić, kći mlađa	»	»	pobjegla	—	»
244	Paviša Katarina	1729	»	nepoznata	—	»
245	Kranjica Helena	1743	»	spaljena	3	VZA-VI/4
245					517	=762 osobe

Isprave koje spominju gornje vještice nisu nigdje objelodanjene nego tek sada u našoj reviji. Zato će ovaj naknadni komentar vještičkoga šematizma biti ujedno i prikaz izvornih arhivskih dokumenata.

Broj 241—243 godina 1660.

KLERIK KAŠIĆ NIJE ZAREĐEN, JER MU JE MAJKA BILA VJEŠTICA

Veleč. g. Juraj Lahner upozorio me, da je u nadbiskupskome arkivu naišao na spis, koji spominje zagrebačke vještice. Taj akt (broj 31) nalazi se među mnogobrojnim drugim spisima a svi zajedno uvezani su u omašnu knjigu s natpisom na hrptu: »Libelli Supplices — Tomus XV.« Nije nam poznato, na koji je način ovaj dokumenat, zapravo koncept tintom pisanog odgovora zagrebačkoga ordinarijata Apostolskome nunciju u Beč, zalutao među razne molbenice upravljene biskupskoj kancelariji.

Sadržaj ovoga koncepta je slijedeći: »Svršeni klerik Mihael K a s s i c h nije mogao biti zaređen za svećenika, jer je osramoćen po svojoj m a j c i- vještici, kojoj je zagrebački krvnik odsjekao mačem glavu a zatim joj mrtvo tijelo spalio na lomači. Na ovu ju je smrt osudio zagrebački sud radi crne magije i čarobnjaštva. Iz istih uzroka bile su i n j e z i n e k ć e r k e uhvaćene, bačene u tamnicu i okovane u željezo. Starija je

Vještički sastanak na Blocksbergu

kćerka pred sudom priznala, da je zaista vještica, da se sada kaje i želi istupiti iz coprničkoga društva. Mladoj pak kćerci uspjelo je pobjeći iz tamnice. Sve gore navedene podatke dobili smo od magistrata s Griča«. »Time ovaj akt završava a drugih podataka o vještičkoj obitelji Kašić ne nađosmo. Ali i to je dosta, da možemo ovu tragediju donekle shvatiti.

Dok je mladi Mihajlo bio u »Crnoj školi« — vlasti su na Griču, Bog znade na čiju denuncijaciju, zatvorile njegovu majku i obje mu sestre zbog vještištva. Majka i starija kći nakon saslušanja i mučenja osuđene su na smrt: ponajprije da im se odsjeku glave a zatim spali mrtvo tijelo. Mlađoj kćerci pošlo je za rukom da utekne ne samo iz tamnice — nego uopće iz Zagreba i na taj je način spasila svoju jadnu glavu.

Kad je Mihajlo nakon ove teške obiteljske katastrofe dovršio školu, duhovne ga vlasti nisu htjele a niti smjele zarediti. Ta kako bi to djelovalo na tadanji praznovjerni puk: sin vještice — pa svećenik! Mladi sad Kašić, po svoj prilici prema uputi i dozvoli samoga biskupa, obraća se na Sv. Oca u Rimu s molbom, da mu se dozvoli primiti sveti red. Njegova molbenica poslana je iz Rima apostol. nunciju u Beč s nalogom, da isti zatraži od biskupskog ordinarijata u Zagrebu podrobne podatke, zbog kojih Kašić ne može postati svećenikom. Biskupska kancelarija, kako smo to na početku ovoga članka čitali, objasnila je nunciju Kašićevu nesreću.

Na žalost ovaj dokumenat nema datuma. Tek po nekim bliskim mu spisima mogli bismo zaključiti, da potječe iz druge polovine XVII. vijeka (1660 g?). Naravno da se ne zna, kako je Sveti Otac riješio Kašićevu molbu i da li je on ikada postao svećenikom ili je pak silom prilika, kao sin proklete vještice, krenuo u grabancijaše. Tim su naime imenom u staro doba nazivali otpuštene ili protjerane dijake »Crne škole«, koji su po mišljenju naroda bili u tijesnoj vezi s đavlom a kod njeg su, nakon svršenih dvanaest crnih škola absolvirali trinaestu, vražju i magijsku. Nakon toga postali bi grabancijaši i čarobnjaci.

Broj 244 — godina 1729.

URUČBENI ZAPISNIK SPOMINJE VJEŠTICU

Nakon strahovlade i tiranije gričkih inkvizitora Khayla i Porte nastalo je na Griču zatišje u progonu vještica. Od 1715. pa sve do 1733. godine nije pronađen niti jedan spis o vještičkom sudovanju. Ali progoni su se svakako obdržavali, dakako ne više u onoj mjeri, kao koncem XVII. vijeka. To nam potvrđuje i malena notica iz »Uručbenoga zapisnika« gričkoga magistrata (Elencus fasc. X. br. 1395) iz 1729. godine koja glasi: »Na zamolbu Krajačića Petra imade se provesti istraga protiv K a t a r i n e P a v i š e zbog vještičkih i čarobnjačkih djela s kojima se dotična bavila u ovome kraju.« Sam spis o sudbenoj istrazi nije za sada pronađen i tako ne znamo, što se je s ovom Katarinom dalje dogodilo.

Broj 245 — godina 1743.

KRANJICA LETI NA KLEK

Vješticu H e l e n u K r a j n i c u (Carniolu) spomenuli smo u prvom djelu Cindekičine parnice ali kako prema objelodanjenim dokumentima iz-

gleda, da je ova Helena Krajnica istovjetna s Helenom Ptiček (broj 208) to sam je svojedobno izostavio iz vještičkoga šematizma.

Međutim kasnije sam po nekim indicijama konstatirao, da to nije jedna te ista osoba, pa sam je uvrstio u dodatak kronološkoga popisa. O toj Heleni znademo samo toliko, da je za vrijeme svoga preslušavanja grdno potvorila Baricu Cindek i Doricu Karvančić a uz njih i neke druge žene. Dapače Helena je, dakako posađena na »španjolskoga osla« izjavila, da je s Baricom i Doricom letila na Klek, gdje su prisustvovale coprničkom plesu, gozbi i orgijanju. Helena Krajnica spaljena je zajedno s Ptičkovicom i njezinim drugaricama.

Ovim člankom završava se komentar »Vještičkoga šematizma«, koji se je protezao kroz nekoliko brojeva revije »Zagreb«. Nadam se, da nije bio dosadan, jer sam nastojao, da iznesem samo onaj materijal, za kojeg sam mislio, da će zanimati zagrebačke građanke i građane.

IZLOŽBA UMJETNINA U KORIST ZIMSKE POMOĆI ZA SIROTINJU GRADA ZAGREBA

Zagreb, 15. ožujka 1941.

Živimo u doba kada topovi ore, grobovi se bez prestanka redaju, kulturne tekovine od desetljeća i stoljeća za čas propadaju u ruševinama i ognju. Sve je do skrajnosti zamoreno brigom što će donijeti sutrašnjica. Jest! to je sadržaj današnjeg života. U takovim prilikama jedva tko misli na kakav kulturan rad. »Društvo Zagrepčana« odlučilo se da i u ovim teškim danima pridonese svoj dio na oltar svog Zagreba, da pomogne sirotinji. Pala je misao, da se korisno spoji sa lijepim. Misao se ostvaruje priredbom »Izložbe umjetnina«. Posegnulo se za umjetninama, koje su očima šireg općinstva do sada bile sakrite, jer ih ljubomorno čuvaju pojedinci, kao svete uspomene prošlosti i sadašnjosti. Misao postala je djelom.

Pokroviteljstvo »Izložbe umjetnina« »Društva Zagrepčana« napripravnije je preuzeo preuzvišeni gospodin nadbiskup dr. Alojzije Stepinac, koji uvijek spremno podupire svaku plemenitu misao. Najpripravnije odazvali su se mnogi Zagrepčani i naši prijatelji izvana, te nam povjerili svoje umjetničko blago, da ga izložimo. Svim ovima ovdje izrazujemo našu najtopliju zahvalu, jer su nas poduprli u našem nastojanju da pomognemo one, koji su pomoći potrebni. Isto tako ide priznanje članove izložbenog priređivačkog odbora, koji su požrtvovnim neumornim radom našu misao »Izložbe umjetnina« priveli u djelo.

Glavni organizator izložbe bio je naš neumorni član gosp. Ljudevit Griesbach. On kao fototrgovac sam je ljubitelj umjetnosti. Među našim akademskim umjetnicima našao je iskrene suradnike: profesora g. Rudolfa Marčića, te gđu Miru Marochino. Oni zajedno sabirali su umjetnine iz privatnih vlasništva, gdje su našli mnogo vrijednih umjetnina. Izveli su razmještaj u izložbenim prostorijama, što im je odlično za rukom pošlo.

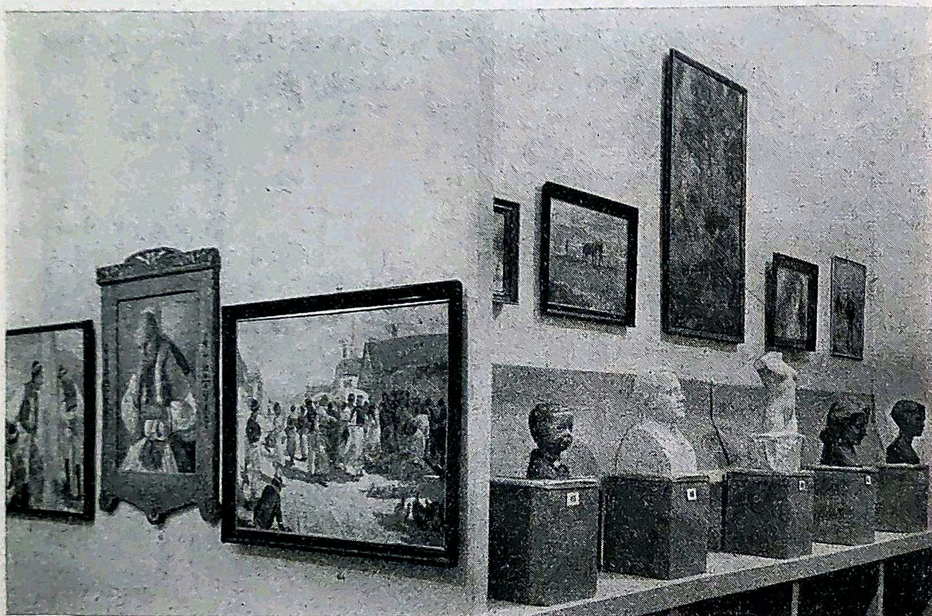
Odio živućih slikara

Došao je dan otvorenja. Na 23. veljače prije podne u 11 sati sakupio se velik broj uzvanika, da prisustvuju svečanom otvorenju. Pokrovitelj nadbiskup dr. Alojzije Stepinac došao je s biskupom barunom Franjom Salis-Seewisom. Grad Zagreb bio je zastupan po načelniku g. Starčeviću. Prosvjetni odsjek bivše banovine Hrvatske zastupao je g. dr. Esih. Sudjelovali su izaslanici ostalih zagrebačkih društava te brojno općinstvo, kao i članovi našeg društva.

U 11 sati pozdravio je prisutne društveni predsjednik dr. Cuculić koji pokrovitelja nadbiskupa dra Stepinca zamoli da izložbu otvori. Nadbiskup dr. Stepinac lijepim je govorom pozdravio nastojanje »Društva Zagrepčana«, koje ovom lijepom kulturnom priredbom pomaže zagrebačku sirotinju. Nakon svečanog otvorenja prisutni su razgledali izložbu, kojom prigodom su se članovi priredbenog odbora trudili da im budu tumači.

Sada ćemo našim čitateljima ukratko prikazati »Izložbu umjetnina«.

Izložba je bila razdijeljena u četiri dijela. Prvo na stare majstore srednjeg i novog vijeka, od kojih su se u Zagrebu našle vrlo vrijedne uljene slike, za koje se nije znalo da su u vlasništvu nekih Zagrepčana. Sakupljanjem tih umjetnina, zapaženo je koliko građani hrvatske metropole imadu smisla za umjetnost i koliko vrijednih i rijetkih slika svjetskih majstora Zagrepčani posjeduju.

Uz slikare izložili su i kipari svoja djela

U drugom dijelu izložbe nalazile su se slike preminulih hrvatskih majstora, u kojem odjeljenju su ujedno bili i suvremeni kipari. Svakom posjetiocu upalo je u oči da su naši preminuli majstori ovdje bili dobro zastupani s raznolikim radovima. Moglo se je vidjeti da su oni na svoj način stvarali hrvatsku umjetnost i da je za taj njihov rad građanstvo grada Zagreba imalo mnogo smisla i razumijevanja, te je njihove radove sačuvalo.

O starim majstorima, medju kojima imade mnogo crkvenih radova, kao i o preminulim hrvatskim slikarima često je pisano. Ovaj puta želimo istaći još žive suvremene slikare, koji su se rado odazvali ovoj dobrotvornoj priredbi. Oni su sa svojim radovima ispunili gotovo treći dio izložbe. Gospodin Rudolf Marčić izložio je 4 uljene slike, jedna ljepša od druge sve s našeg Jadrana. Gospodin Milenko Gjurić izložio je 8 slika, medju kojima imade i nekoliko drvoreza. Pokazao nam je lijepe uspjehe

svog realnog rada. Nekoji radovi g. Gjurića bili su izloženi na medjunarodnim izložbama u Rimu, Firenci i Veneciji. Od njegovih uljenih radova ističu se osobito dvije slike, i to »Pralje iz Šestina«, te portret gospodje L. J. Gospodin Slavko Tomerlin izložio je pet dobrih uljenih slika od kojih se ističu slike »Vrbniče nad morem« i »Žetelice«. Gospodin Ljubo Duvnjak prikazao nam je dvije dobro izrađene slike »Drina« i »Brda«. Sergije

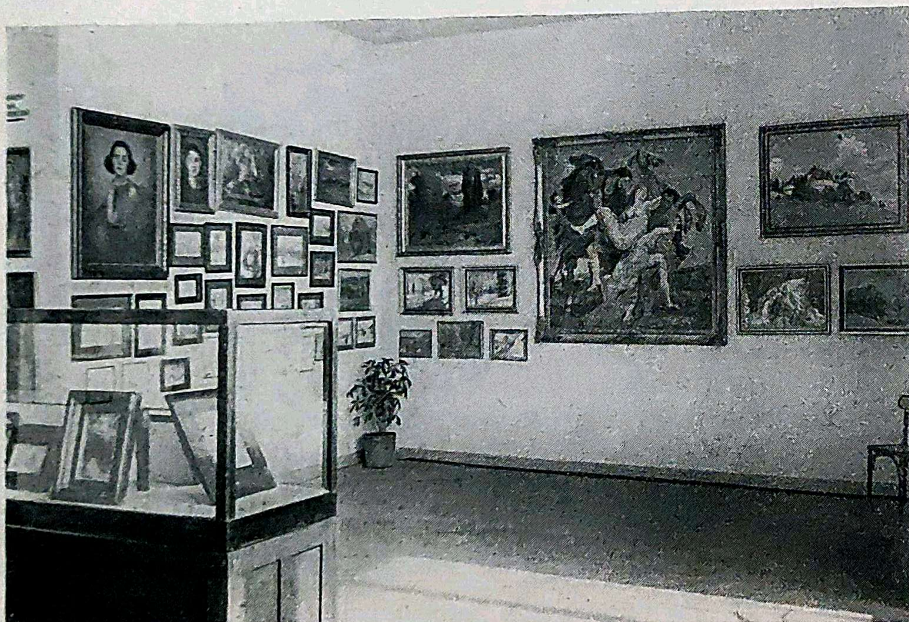

Izložba slika pokojnih umjetnika

Sosnovski izložio je jednu veliku sliku »Uzburkano more«. Ova slika gledaoca privlači svojom odličnom izradbom. Slika je privatno vlasništvo gospodina Ede Ullricha. Od akvarelista osobito se istakao Viktor Šipek sa svojih sedam vrlo lijepih akvarela Gospodja Mejra Šipek izložila je prekrasne gobeline izrađene po akvarelima svoga supruga. Od naših suvremenih umjetnica izložila je gdja Mira Marochino dvije slike, i to »Zagreb« gledan s vile Weiss, te sliku simbolizacije umjetnika »Lonac« s kistovima i tubama. Ovom prigodom moramo istaći da je rad gdje Mire Marochino pri organiziranju same izložbe naročito hvalevrijedan. Ona je kod razmještaja slika gotovo sama, a negdje uz pomoć ostalih kolega aranžirala izložbu. Gospodja Lina Crnčić izložila je dvije slike od kojih je »Zagreb, Strossmayerovo šetalište« sa svojom žućkastom rasvjetom snijежnog pejsaža vrlo impozantna. Gospodja Zeneida Bandur izložila je

pet svojih radova moderne škole, od kojih je najbolja slika »Dubrovnik Pile«.

U četvrtom odjeljenju izložili su amateri članovi »Društva Zagrepčana«, koji su ovdje htjeli pokazati čime se u privatnom životu u svom slobodnom vremenu bave. Odmah kod ulaza bili su izloženi izvrsni radovi Dr. Viktora Ružića. Od njegovih 9 izloženih radova najbolji je »Fratar sa knjigom«, uljena slika izrađena sa toliko umjetničke tehnike. Na ovom uspjelom radu mogu mu mnogi suvremeni slikari zavidjati.

Izložba slikara amatera

Od amatera slikara koji se pored svog zvanja bave slikarstvom najviše slika izložio je gospodin Ljudevit Griesbach. On nam je prikazao 23 najboljih svojih radova. Vidjeli smo nekoliko velikih kopija Rubensa, a osobito impozantno djeluje velika uljena kopija po Jakobu Jordansu »Sputani Prometej«. Medju ovim radovima nalazi se i jedna slika »Veliki Tabor« koju je gospodin Griesbach poklonio »Društvu Zagrepčana«. Ova slika je priznanje za rad društvu oko sačuvanja tog starog hrvatskog grada. Gospodin Griesbach dosada je preko novina bio poznat kao dobar fotograf krajobraza naše domovine, te agilan propagator turizma svojim predavanjima. Široj javnosti nije gotovo bilo poznato da se on bavi i slikanjem. Gospodin Griesbach bio je zapravo inicijator cijele izložbene akcije

u korist Zimske pomoći. Mi to ovdje rado ističemo sa željom da se i ostali naši članovi u tako maran rad ugledaju. Samo radom može »Društvo Zagrepčana« da napreduje i da koristi Zagrebu i Zagrepčanima. Poznati zagrebački fotograf Djuro Reputin izložio je 29 slika, od toga 6 uljenih slika, a ostale su manji akvareli. Ovi radovi pokazuju da se g. Reputin, čiji je fotografski salon jedan od prvih u Zagrebu, ističe kao dobar akvarelista. Gospodin ing. Milan Rojan dao je 7 dobrih akvarela, od kojih je najbolji »Pogled na Sv. Xaver«. Gospodin dr. Zvonimir Kušević izložio je svoje tri modernističke slike. Gospodin dr. Ćiro Truheljka izložio je vrlo dobrih akvarela i uljenih slika iz Skoplja i okolice Zagreba. Osim toga je iz svoje privatne zbirke izložio nekoliko radova od Tišova, koji su danas rijetki primjerci. Gospodin Rudolf Frais, inače akademski kipar izložio je nekoliko dobrih akvarela i jednu uljenu sliku. Gospodja Šari Frank, vrlo je dobra u radu kopija, njena »Madona« pretstavlja vrlo uspješan rad. Gospodja Nada Šantić dala nam je nekoliko lijepih goblena, od kojih je najbolji »Noćni povratak«.

Od amatera kipara izložio je gospodin Miroslav Montani, viši redarstveni činovnik svoje radnje, od kojih je »Ecce homo« osobito pohvale vrijedan. U ovom odjeljenju amatera članova »Društva Zagrepčana« izlošci su bili gotovo prenatrpani, no kada se uzme u obzir da se je izložilo preko 300 predmeta, to je smještenje ipak svestrano uspjelo, a raspoloživi prostor dobro iskorišten.

Da posjet izložbe bude što bolji ishodilo je naše društvo željezničku pogodnost uz pol cijene. Ovo je dobro došlo našoj pokrajini od kuda su mnogi došli u Zagreb i našu izložbu posjetili.

Zagrebačke škole svih vrsta u velikom broju su izložbu posjetile, što je svakako dobro, jer se tako mladež odgaja u umjetničkom pogledu. S veseljem moramo istaknuti, da su Zagrepčani pokazali veliko zanimanje za izložbu. Mnogi posjetnici otvoreno su hvalili ovo kulturno i socijalno nastojanje »Društva Zagrepčana«, te nas tako bodrili da u tom smjeru nastavimo sa radom.

DRUŠTVENE VIJESTI

Sjednica Upravnog odbora. Dne 18. veljače održana je redovita sjednica Upravnog odbora, te su na istoj primljeni slijedeći novi članovi: Bukvić Danica, bankovna činovnica, Hostić Anđela, državna činovnica, Laxa Pava, kućevlasnica, Đuro Mucafir, šef državne burze, dr. Mandić Higij Franjo, prof. u m., Verić Vladimir major u miru, Žabčić Božidar, činovnik Banske Vlasti — svi kao redoviti, a kao podupirajući: Nemeček Heda, nastavnica građanske škole i Viktorija Oplanić, učiteljica. Stvoreni su i još neki drugi zaključci, koji su u provedbi.

Bokeljsko veče. Dne 3. veljače priredili su naši sugradjani rođeni Bokelji na čelu sa našim agilnim članom dr. Josipom Jedlovskym u našim prostorijama svoje »Bokeljsko Veče«. Uz mnogobrojno članstvo prisustvovao je veliki broj zagrebačkih Bokelja, a sve u cilju da što bolje i svečanije proslave zaštitnika svojeg rodnog grada Boke Kokorske, sv. Tripuna. Kao kućedomaćina vodio je sijelo prof. dr. Bučar Franjo, koji je prikazao historijske ljepote Boke Kotorske. Djevojčica kotorka Melita Fiorelli deklamirala je himnu »Bokeljskoj mornarici«, dr. Jedlovsky sintetizirao je značaj ovih svečnosti, a gdjica Balković deklamirala je Mirkovićevu pjesmu »Boki«. Gdjica Huml i gdjica Krauth Adrijena te glasoviti tenor Marion Vlahović uz pratnju profesora Krautha otpjevali su razne dalmatinske napjeve sve domaćih kompozitora i svi su na odličnoj izvedbi toga programa bili nagrađeni odobravanjem i pljeskom.

Predavanje g. Griesbacha. Dne 11. veljače t. god. održao je naš član g. Griesbach predavanje o prirodnim krasotama Bosne i Hercegovine popraćeno sa preko 200 projekcija u kolor-bojama. Predavanje je praćeno velikim interesom i zanimanjem, a predavaču priređeno odobravanje.

Predavanje g. Josipa Vrignanina o Hrvatskom Primorju. Dne 18. veljače t. god. održao je ravnatelj Turističkog saveza za Hrvatsko Primorje i Gorski kotar na Sušaku, g. Vrignanin u našem društvu predavanje o veoma zanimljivoj temi: Hrvatsko Primorje s otocima, Pagom, Rabom i Krkom. Predavanje je bilo popraćeno s projekcijama u kolor bojama, a prikazana su sva veća mjesta od Sušaka pa dalje i to u svemu preko 24 veća mjesta sa 160 diapozitiva. Predavanje je bilo vrlo dobro posjećeno, a predavač nagradjen odobravanjem. Poslije toga izveden je kratak umjetnički program, u kojemu je po prvi puta u našem društvu nastupila gospođa Grill-Dabac, i otpjevala nekoliko lijepih kompozicija domaćih autora, a na glasoviru ju je pratila gdjica Adrijena Krauth. Obje umjetnice bile su od prisutnih nagrađene odobravanjem i cvijećem.

Osnutak omladinske sekcije. Iz redova naših članova, naročito mladih, kao i na sjednicama Upravnog odbora, češće su iznašani prijedlozi da se u našem društvu osnuje Omladinska sekcija. Istoj bi bila svrha da u svoje redove prikupi ne samo one naše mlađe članove i članice, koji su do sada u tu svrhu u društvo pristupile, nego da prikupi i što više novih članova, a rad svoj da udesi sasvim u okviru naših društvenih pravila.

Na čajanki održanoj dne 9. veljače sabrao se je uistinu veći broj omladine, ne samo iz obitelji naših društvenih članova, nego i takovih koji su na čajanku došli u cilju da se začlane u Društvo Zagrebčana i stvore Omladinsku sekciju, pa je ta želja i provedena u djelo. Mahom su novo pridošli ispunili pristupnice i predali društvenoj upravi. Na svršetku čajanke izabran je posebni Akcioni odbor, kojemu je na čelu gospođa Heda Nemeček, nastavnica građanske škole te gospodin Božidar Žabčić, činovnik bivše Banske Vlasti sa svojom suprugom. Kako su svi članovi Akcionog odbora i same Sekcije puni mladenačkog zanosa i ljubavi za naš lijepi Zagreb, nadati se da će naša Omladinska Sekcija razviti što bolju djelatnost, a to je i poželjno, jer ako igdje, a ono ovdje vrijedi ona: Na mladima svijet ostaje«.

Naše čajanke. Dne 26. siječnja, 9., 16. i 23. veljače, te 2. i 9. ožujka, priredili smo u našim prostorijama čajanke s plesom, koje su u svakom pravcu lijepo uspjele. Odmah poslije osnutka Omladinske sekcije t. j. 9. veljače t. god. priređivanje čajanka bilo je mnogo olakšano, jer su članovi Omladinske sekcije sami među sobom za čajanku provađali najbolju reklamu, priređivali tombole, izvađali programe, i, tako je društvena uprava pored mnogo ostalih poslova tom saradnjom Omladinske sekcije mnogo odterećena. Ne samo moralni uspjeh i propaganda u cilju širenja ciljeva Društva Zagrebčana, nego i materijalni uspjeh ovih čajanka bio je dobar, pa se već i time pokazalo, da je osnutak Omladinske sekcije bio i te kako potreban.

Predavanje g. Mirka Tretinjaka o »Društvu čovječnosti«. Dne 4. ožujka t. god. održao je naš član i poznati socijalni javni radnik g. Mirko Tretinjak, nadzornik Gradske socijalne skrbi i dugogodišnji tajnik »Društva Čovječnosti« u našim prostorijama predavanje o temi »Djelovanje Društva Čovječnosti kroz 95 godina njegovog opstanka«. Predavač je u veoma zanimljivim potezima ocrtao postanak i djelovanje toga našega najstarijeg društva, koje je pokazalo vanredno lijepe rezultate na polju dobrotvornosti. Predavaču je na njegovom vanredno lijepom i poučnom razlaganju priređeno odobravanje. Poslije toga izveden je umjetnički program.

Predavanje prof. dr. Rudolfa Horvata. Na sastanku dne 11. ožujka 1941. održao je naš popularni predavač i član društva prof. dr. Rudolf Horvat svoje predavanje o temi: »Riznica Stolne crkve u Zagrebu« koje je bilo popraćeno sa 54 diapozitiva. Predavanje je bilo vrlo zanimljivo, a prikazani predmeti iz riznice bili su predmetom živoga interesa pa je predavaču priređen aplaus.

Komeoracija za Matoša. Dne 18. ožujka t. god. priredili smo komemoraciju za A. G. Matoša, tog našeg nezaboravnog boema, pisca i pjesnika, a povodom 27. godišnjice njegove prerane smrti. Ovu priredbu zabilježile su sve naše novine, pa je »Jutarnji list« u broju od 21. ožujka 1941. pisao slijedeće:

»Sinoć je »Društvo Zagrebčana« priredilo komemoraciju za velikog hrvatskog književnika i pisca A. G. Matoša. Bila je to priredba povodom 27-objetnice njegove smrti. Kao svaka, tako i ova priredba Društva Zagrebčana bila je na visini. O pjesniku je spomen-slovo održao predavač g. dr. Ljubomir Maraković, koji je u nekoliko crta prikazao karakteristični lik Matoša kao Zagrebčana, koji »nije Zagrebčanin«, jer je veći dio javnog rada dao izvan Zagreba. Pa ipak se u svim njegovim djelima ističe karakteristična težnja za ljubljenim gradom. Što je Matoš značio kao pjesnički duh, prikazao je predavač bogatstvom njegovog unutarnjeg života i puninom njegove kulture. Poslije ovog uspjelog predavanja recitirala je vrlo osjećajno gdja Ančica Kernic, članica Hrvatskog Narodnog kazališta, Matoševe pjesme »Serenada«, »Pri sv. Kralju«, »U bolnici«, »Relikvija« i »Utjeha Kose«. Bariton prof. g. dr. Marijan Jazbec otpjevao je skladbu »Gospu Mariju« od Vuka pl. Hreljanovića, a pratila ga je gđa Anka pl. Gvozdanović. Na koncertu je maturant V. muške realne gimnazije iz Zagreba Bruno Dürrigl u ime omladine za koju je Matoš toliko pjevao i osjećao, recitirao svoju lijepu prigodnu pjesmu posvećenu Matošu. Ova će uspjela priredba Društva Zagrebčana u čast hrvatskog pjesnika i književnika A. G. Matoša ostati svim posjetiocima u trajnoj i nezaboravnoj uspomeni«.

Sjednica Upravnog odbora održana je 11. ožujka t. god. na kojoj su primljeni slijedeći novi članovi: Crnčić Virand Lina, udova slikara i g. Drago Hranilović, gostioničar. Stvoreni su i drugi neki zaključci, koji su u provedbi.

Kup nekretnina za Društvo Zagrebčana. U sjednici Upravnog odbora od 21. siječnja t. god. stavio je odbornik g. Hartl prijedlog, da se društvena gotovina uloži u nekretnine. U istoj sjednici, kao i u sjednici od 18. ožuj-

ka t. god. izabran je uži odbor i to g. Hartl, Stunković i Vidoni u svrhu, da uz pripomoć društvene uprave pronađu prikladan objekat, koji bi smio stajati najviše do Din 130.000.—. Izvidi za kup su u povoljnom toku, pa ima nade, da će u najkraće vrijeme biti uspješno kraju privedeni.

Plemićki konvikt vraćen je zakladnicima i svojoj svrsi. Naša društvena uprava može ponovno zabilježiti jedan svoj lijepi uspjeh. Kako je poznato Plemićki konvikt u Zagrebu, koji je na prosvjetnomi kulturnom polju, djelovao skoro kroz 300 godina, bio je početkom svjetskog rata 1914. zatvoren i njegove prostorije uzete najprije za porabu vojske, a kasnije za razne državne urede. Pokretna imovina i bogati inventar te pokućtvo i razni pribori razgrabljeni su kojekako. Sa strane Duhovne oblasti i nekih zakladnika, te našega člana g. Antuna Resa, zatraženo je od naše društvene uprave, da u stvari povede postupak u pravcu, da se imovina Plemićkog konvikta, koja je sve vrijeme od 1914. ostala u nelegalnom posjedu, povrati zakladnicima i Plemićki konvikt ponovno uspostavi. Taj postupak provađan je i konačno urodio dobrim ishodom. Sve nekretnine bivšeg Plemićkog konvikta u Zagrebu prenešene su sada na ime Nadbiskupije zagrebačke i predane u upravu posebnom kuratoriju sa svrhom, da se Plemićki konvikt ima ponovno otvoriti. U kuratorij su po nadbiskupskom duhovnom stolu imenovani: i to prof. dr. Franjo Lasman, dr. Tomo Cuculić Bitorajski i g. Antun Res, a od strane Duhovne oblasti: Mons. dr. Lovro Radičević, kanonik lektor Prvostolnog Kaptola. Ovaj uspjeh Društva Zagrebčana pozdravljen je u našoj javnosti s velikim odobravanjem.

Izlet omladinske sekcije na Sljeme. Dne 23. ožujka u nedjelju priredila je naša Omladinska sekcija svoj prvi izlet na Sljeme a pod vodstvom g. Božidara Žabčića. Na izlet je pošlo mnogo omladine, koja je u 11 sati prisustvovala sv. misi u Sljemenskoj kapelici. Kako je bilo lijepo vrijeme, izlet je vanredno uspio, a raspoloženje je bilo u svakom pravcu odlično i stvorena je odluka da se sa sličnim izletima u prirodu u toku ovoga proljeća i ljeta što više nastavi.

Izdavač: »Društvo Zagrebčana«. — Odgovorni urednik: Stjepan Stiegler, grad. senator, Brešćenskoga ulica 10 (telefon 22-411). — Uredništvo i uprava: Berislavićeva ul. 20/I. kat. Telefon 24-383. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ulica broj 6. — Za tiskaru odgovora Ivan Ivanković, Selska cesta br. 47.

ZAGREB

REVIJA DRUŠTVA ZAGREBČANA

BROJ 6-7 • GOD. IX. • LIPANJ-SRPANJ 1941.

U spomen ustaškim žrtvama!

Stani o živote, zaustavi vrijeme
Na časak, dok traje samrtnička šutnja;
U trenutku kada sudbonosna slutnja
prodire u srca i patničke duše.

Na raspukloj raci cvjetovi se suše
I trunu na grudi što pokriva tijelo;
Mjesto spomenika nevidljivo velo,
Nepobjedivih boja: c r v e n - b i j e l i - p l a v i.

O hrvatski stiježe, jedini i pravi
Otri suzu ženi, materi i djeci;
Daj im polet snagu, s uvjerenjem reci:
Vaši mrtvi žive!

Nestalo je tmine i magline sive
Sinulo je svijetlo nad ponorom mraka;
Bljesnuo je oganj kroz visine zraka
Zapalio baklju u hramu slobode,

Sav je život stao, tek žubore vode,
I pričaju svijetu o Njihovoj smrti,
O dušmana zvijerstvu što htjedoše strti
U njima hrvatstvo i srce ustaško.

Al propade bijedno, trulo carstvo vlaško
A vrati se A n t e kog Hrvatska zvala;
I posveti krv što ju zemlja dala,
Za vječnu slobodu na svome braniku.

O čujte sad sjeni pogledajte diku
Omladinu svoju, što će Vas osvetit,
I snagama novim u život poletit
Vijekom: ZA DOM SPREMNA!

BRUNO DÜRRIGL

*Dr. Antun Goglia, Zagreb**):

MILKA TERNINA

Dne 18. V. 1941. pronio se Zagrebom glas, da je Milka Ternina izdahnula svoju plemenitu dušu. Ta je vijest duboko dirnula sav zagrebački muzički i kulturni svijet i sve njezine prijatelje i štovatelje. Ta tuga pronijela se i po cijeloj Hrvatskoj. Izgubili smo veliku umjetnicu i veliku Hrvaticu. Odpao je jedan list sa zagrebačkog stabla, koje stablo je Milka Ternina toliko volila, te u Zagrebu nakon velikog i slavnog rada, provodila svoj tihi život.

U hrvatskoj povijesti muzike, pa i u muzičkoj povijesti velikih naroda, a naročito njemačkoga, ostat će njezino ime u najsjajnijoj uspomeni, a spominjat će se i s najvećim udivljenjem.

Njezina umjetnost bila je u svemu harmonična i savršena. Njezin prekrasni topli sopran, umjetnost pjevanja, dikcije i fraziranja, njezina inteligencija shvaćanja i produhovljena interpretacija, njezina uvjerljiva, profinjena i nenametljiva gluma, te njezin nikad dostignuti visoki stil, činili su je jednom od prvih umjetnica svoga vijeka.

Za vrijeme svojega nenadmašivog stvaranja u tuđini uvijek je nastupala kao Hrvatica, a kad je radi bolesti napustila umjetničko djelovanje, vratila se u svoj dragi Zagreb, koji je bio sretan, da je ima u svojoj sredini.

Kao štovatelj njezine muzičke umjetnosti počevši od mojih mladih dana odlučio sam, da prikažem njezin život i njezino djelo.

Ternina rodila se u V e z i š ć u, kraj Vojnog Križa u Moslavini dne 19. VII. 1863. Otac joj je bio posjednik mlina. Izgubivši rano roditelje primi je u svoju kuću u Zagrebu njezin tetak i skrbnik J a n k o J u r k o v i ć (1827—1889), hrvatski književnik i odsječni savjetnik kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade. Njegova supruga Laura, vrlo obrazovana i iskusna žena, zavoljela je mladu Milku, te je kasnije bila vjerna njezina pratilica i savjetnica u njezinom svjetskom umjetničkom djelovanju. O njoj kaže Ternina: »Moja tetka značila je u mojoj karijeri mnogo. Vedra čela, čila, vesela do svoje osamdesetę godine, ona mi je bila drugarica, pokroviteljica, savjetodavka, majka.« U kući svog tetka zadobila je Milka svjetski odgoj te društvenu rutinu, jer je Jurkovićeva kuća bila središte zagrebačkog društva. Tako postade Milki Zagreb gradom njezine vječne težnje.

Milka polazila je višu djevojačku školu. Kao učenica pokazivala je svoj osebujni temperamenat, te kao većina genijalnih ljudi ne razbija glavu naukom i znanošću, ali je osobito interesira zemljopis i povijest. Voli prirodu, a u kolu svojih drugarica uvijek je bila kolovođa i prednjakinja u igrama i pustolovinama.

Pošto je Milka pokazala već za rana muzički dar i lijep glas, počela je privatno učiti pjevati kod tadanje zagrebačke učiteljice pjevanja I d e W i m b e r g e r,[1]) koja je proricala svojoj učenici veliku umjetničku budućnost.

Tu privatnu učionicu pjevanja polazile su kćeri iz najotmenijih zagreb. krugova. U izložbi u spomen Milke Ternine, koju ću kasnije prikazati, nalazi se fotografija tih učenica. Na toj slici osim Ternine vidimo ove gospođice: Miciku Petras udatu Wickerhauser; Miciku Tkalac-Crnadak; Miciku Wimberger, Klotildu Cvetišić, Adu Rojc, Miciku Račić udatu Kosirnik, Katicu Vojnović, Mariju Hackel, Herminu Sollar, Mariju Partaš i Amaliju Huth udatu Zorac.

Kod priredbe, koju je gđa Wimberger priredila u Hrv. glazbenom zavodu sa svojim učenicama, pjevala je Ternina prvi put pred općinstvom solo-partiju »B j e l o s n j e š k u« u priči istog imena, a uz pratnju zbora

---

*) Povodom smrti M i l k e T e r n i n e donijeli su naši domaći listovi njen životopis, u kojem su u kraćim crtama prikazali život i rad ove velike umjetnice. Naš poznati pisac dr. Antun Goglia, naročito nam je priredio ovaj članak, u kojem je s glazbeno-umjetne strane u tančine opisao Milku Terninu. Vjerojatno da se o toj znamenitoj Zagrepčanki ne će više mnogo pisati. Smatramo ugodnom dužnošću da Milki Ternini u našem glasilu damo doličnu trajnu spomen.

[1]) I d a W i m b e r g e r imala je u Zagrebu privatnu školu pjevanja. A 1882. do 1890. bila je učiteljica pjevanja u muzičkoj školi hrv. glazbenog zavoda. (Vidi dr. A. G o g l i a: »H r v a t s k i g l a z b e n i z a v o d 1827—1927« str. 56).

ostalih učenica, koje su prikazivale patuljke. Tekst je k tomu deklamirala članica hrv. zem. kazališta, naivka I v k a K r a l j. Pjevanje Ternine pobudilo je opće priznanje općinstva.

Dne 16. IV. 1880. priredio je učitelj klavira F r a n j o P e t r i ć u dvorani Hrv. glazb. zavoda godišnji koncert, na kojem je opet nastupila Milka i otpjevala ariju iz opere »Dvoboj« od F e r d i n a n d a H e r o l d a.

Dnevnik »O b z o r« (19. IV. 1880) referira o toj priredbi, pa među ostalim piše: »Ternina, učenica škole Wimbergerove te u naukama sve više napreduje. Čuje se da će se posvetiti kazalištu. Obsežnost i zvučnost njenog glasa podaje najljepše nade. Ternina će kroz takav napredak doskora doći na kazališne daske. Imade krasnu koloraturu, što je za dramsku pjevačicu dosta neobično. Hrvatska opera stvorit će se tek onda, kada budemo imali pjevačica Hrvatica, u kojih je patriotskih osjećaja, kao što je kod Ternine«.

A u g u s t Š e n o a piše u »V i e n c u« (24. VII. 1880) o pripremama za kazališnu sezonu 1880—1881, da je kazališna uprava pozvala na pokus više pjevača i pjevačica. Kod tog pokusa bilo je pozvano odabrano kazališno općinstvo, da ono prosudi vrijednost pjevača. Na tom pokusu pjevala je i Ternina, te o njoj kaže, da ima lijep i ugodan glas, koji će se pjevanjem još razviti.

Budući da je Ternina pokazala talenat, ljubav i volju za opernu pjevačicu, odlučiše supruzi Jurković, da se dalje glazbeno obrazuje, pa za to polazi pod jesen g. 1880. sa svojom tetkom u B e č.

Na prijamnom ispitu na bečkom konservatoriju pokazala je toliko znanja, da je odmah primljena u viši tečaj konservatorija. Imala je sreću, da je primljena u tečaj znamenitog svjetskog pedagoga J o s e p h a G ä n s b a c h e r a (1829—1916).[2]) Kod članova dvorskog kazališta F r i e d r i c h a učila je mimiku a kod A l t m a n a predavanje. Ovi pedagozi prorekli su joj veliku i sjajnu budućnost.

Za vrijeme nauka Ternina je nastupala na koncertima i opernim priredbama konservatorija a g. 1882. nastupa još kao učenica konservatorija prvi puta na pozornicu starog teatra na Markovom trgu dne 11. i 15. travnja kao A m e l i j a u Verdievoj operi »Krabuljni ples«. Dirigirao je ravnatelj opere I v a n p l. Z a j c, a druge uloge pjevali su: tenor d e N e g r i; bariton V e s p a s i a n i; bas T e r c u z z i; alt L e s i ć k a a paža P r i k r i l o v a. Na kazališnoj cedulji stajalo je: »U ulozi Amelije prvi će puta debitirati naša zemljakinja gdjica M. Ternina, učenica bečkog konservatorija«.

---

[2]) J o s i p G ä n s b a c h e r bio je i doctor juris. Na preporuku I. Brahmsa imenovan je učiteljem pjevanja na bečkom konservatoriju. Brahms mu je posvetio svoju Sonatu za čelo i klavir op. 38.

Uspjeh mlade debitantice bio je golem. Kod druge predstave predana su joj dva lovor vijenca! jedan je bio od sveučilišnih gradjana s natpisom »N a d i h r v a t s k e o p e r e«.

O tom nastupu čitamo u »Obzoru« (12. travnja 1882. br. 83): »Milka Ternina nije za nas nov pojav. Kada je jošte obstojala izvrsna škola Ide Wimberger, bijaše Ternina uresom iste, te je uz ostale otmene i darovite zagreb. kćeri češće pred našim obćinstvom osvjetlala lice sebi i savršenoj metodi njene učiteljice. Nastavila je nauke u bečkom konservatoriju te poslije dvije godine stupa mlada Hrvatica prvi put na pozorište u preteškoj ulozi Amelije. Uz dupkom punu kuću održala je gdčna Ternina uspjeh, kojim se može svaka pjevačica ponositi. Debitantica znala je na prvi mah steći simpatije publike svojom imposantnom, upravo skulpturnom vanjštinom kao i ukusnim toaletama. O načinu pjevanja nemožemo van samo hvalu izreći«.

»Druga predstava dne 15. IV. 1882. prošla je najvećim uspjehom. Mlada debitantica pokazala je u najboljem svjetlu svoje lijepe sposobnosti te nas uvjerila, d a j e b u d u ć n o s t n j e z i n a. Burno pljeskanje i krasni vijenci neka ju obodre na usavršenje a uvjereni smo, da je rijetko koja debitantica započela svoju tešku karijeru sjajnijim i laskavijim uspjehom.« (»O b z o r« 17. IV. 1882. br. 87).

Godine 1882. nastupila je Ternina još tri puta. Dne 26. IX. kao S e l i k a u Meyerbeerovoj operi »Afrikanka«, a dne 7. i 12. X. kao L e o n o r a u Verdievoj operi »Trovator«.

»O b z o r« (10. X. 1882.) referira o tim nastupima: Gčna Ternina u ulozi L e o n o r e iskoknula se nad svojom Selikom i Amelijom. U finalu II. čina Trovatora i u ariji pred tamnicom opazilo se, kakovu sigurnost, koji ukus i finoća leži u njezinom pjevačkom talentu. Koloraturne točke bijahu izvrsno izvedene te smo čuli čurlika i skala dostojnih prave umjetnice. Što se igre tiče nemamo dosta riječi hvale. Takova rutina nalazi se samo kod umjetnika.«

Godine 1883. gostovala je opet Ternina na zagrebačkom kazalištu i to: dne 3. i 5. V. pjevala je M a r g a r e t u u Gounodovoj operi »Faust«, a dne 10. i 15. V. A i d u u istoimenoj Verdievoj operi.

Sve tadanje novine u zvijezde su kovale Terninu pjevačku umjetnost.

Nakon svršenih nauka Ternini je lebdio pred očima cilj, da postane hrvatskom pjevačicom i primadonom u našem hrvatskom kazalištu, a i općinstvo je bilo uvjereno, da će Ternina ostati kod nas i da ćemo napokon imati Hrvaticu primadonu. No tadanja kazališna uprava, ma da je Ternina spomenutim gostovanjima polučila najsjajnije uspjehe, stavljala joj je takove uvjete, da ih ona nije mogla prihvatiti, pa je njezin tetak, veliki rodoljub Jurković morao teškim srcem pustiti svoju miljenicu, da u tuđini steče umjetničke lovorike.

No ipak je Ternini srcu prirastao Zagreb, pa je upotrebila svaku zgodu da u njem nastupa bilo kao operna, bilo kao koncertna pjevačica.

Na poziv intendanta Stägemanna primi godine 1883. engagement u jednoj od najvećih njemačkih opera u Leipzigu. No tu ne nađe onaj djelokrug, koji si je ona postavila za cilj, pa pođe g. 1884. u Štajerski Gradac, koji je tada imao opće priznatu operu. Tamo nađe Ternina željeno zaposlenje naročito u velikim Wagnerovim operama. U Gracu pjevala je Ternina do g. 1886, pa bi svake godine za vrijeme praznika boravila u Zagrebu.

Tako je o praznicima g. 1885. korepetirao s njom hrvatski glazbenik i kapelnik hrv. kazališta Nikola Faller Normu u istoimenoj Bellini-evoj operi; Donnu Annu u Mozartovoj operi »Don Juan« i Leonoru u Beethovenovoj operi »Fidelio«.

Fallera je vezala prijateljska veza s tom umjetnicom do kraja njegova života. Ona mu je prigodom proslave 75. godišnjice rođenja poslala divni vijenac s natpisom »Sveobće obljubljenom Doyenu naših prominentnih muzičara N. Falleru čestita srdačno i prijateljski 85. godišnjicu«.[3])

Od nastupa te umjetnice u to vrijeme spominjem:

Koncert hrv. pjev. društva »Kolo« dne 12. VII. 1884. u dvorani hrv. Sokola, na kojem je pjevala s opernim basistom Fernandom Tercuzzijem dvopjev iz opere »Hugenotti«, te pjesme Grieg: Solveigs Sang, Chopin: L'aspiration i Zajc: Lastavicam. Kod ovog koncerta svirao je i bečki dvorski harfenista Alfred Zamora.

Prema analima »Kola« ovaj koncert je svakomu prisutnom ostao u nezaboravnoj uspomeni dijelom radi izvanrednog glazbenog užitka, a dijelom radi ogromnog posjeta.[4])

Dne 6., 9. i 11. V. 1885. pjevala je Ternina u kazalištu »Valentinu« u Meyerbeerovoj operi »Hugenotti«.

Dne 6. XI. 1885. priredio je Hrv. glazbeni zavod crkveno muzikalnu produkciju u zagrebačkoj katedrali u korist građevnog fonda za restauraciju prigodom potresa g. 1880. nastradale te crkve. Kod te priredbe sudjelovali su čuveni organista Josip Labor iz Beča, Ternina, te operne pjevačice Marija Prikril, Matilda Lesić, pjevači J. Tercuzzi, Pietro Vespasiani te violončelista profesor Ivan Oertl. Ternina pjevala je crkvenu ariju iz Flotowljeve opere »Stradella«, i uz violončelo »Ave Maria« od Gounoda. U crkvi je bilo preko 2500 osoba.

---

[3]) Vidi: dr. A. Goglia: »Nikola pl. Faller« »Sv. Cecilija« g. 1938. i posebni otisak str. 6.

[4]) Vidi: Benjamin Zeininger: »Hrv. pjev. društvo »Kolo« tečajem 30 godina« 1862—1892. str. 225. (Zagreb tiskara C. Albrecht 1892).

Napokon sudjelovala je Trnina na koncertu hrv. pjev. društva »Kolo« dne 10. V. 1886, te je pjevala Cavatinu Micaele iz Bizetove opere »Carmen«, a sa svojom rođakinjom Eleonorom Kranjčić[5]) dvopjev iz Rubinsteinove opere »Makabejci«.

Godine 1886. pjeva Ternina u Bremenu, gdje je stekla ime pjevačice velikog stila i otkuda se pronio glas o njezinoj velikoj umjetnosti. U to vrijeme pjevala je i Berlinu.

Godine 1887. Ternina opet pohađa Zagreb, te dne 21. V. nastupa kao Amelija u Verdijevoj operi »Krabuljni ples«.

»Obzor« (23. V. 1887. br. 116) donosi o tom gostovanju ovo: »Kazalište je bilo dupkom puno. Osobito je općinstvo odlikovalo pjevačicu, kad se pojavila na pozornici pozdravilo ju je burnim pljeskanjem i klicanjem, a predan joj je prekrasan vijenac. U toj ulozi poznamo Terninu. Samo konstatujemo posvemašnji vanjski uspjeh i oduševljeno odobravanje, kojom ju je naše općinstvo odlikovalo. Žalimo, što se neće ponoviti nastup, i time nam opet pružiti veliki užitak, kakav smo jur imali.«

Godine 1889. odazvala se Ternina pozivu da pjeva u dvorskom kazalištu u Münchenu i koje je onda slovilo kao jedno od prvih svjetskih kazališta. Ovdje bude stalno angažirana a nastupila je dne 12. VI. 1890. s Leonorom u Beethovenovoj operi »Fidelio«. Skoro dobije naslov »Kr. bavarske komorne i dvorske operne pjevačice«, te postade ljubimicom tamošnjih glazbenih krugova za sve vrijeme svoga boravka u Münchenu.

U Münchenu je Ternina mogla razviti svoj muzički i pjevački dar. Tu se ona ispoljila kao jedna od prvih pjevačica Wagnerovih muzičkih drama. Iz Münchena pronijela se je njezina slava čitavim svijetom. Godine 1894. dolazi opet u Zagreb, te sudjeluje na društvenom koncertu Hrv. glazbenog zavoda dne 31. I. i pjeva: Lisinski: Recitativ i ariju Ljubice iz opere »Ljubav i zloba«; Leoncavallo: L' addio; Grieg: Ja te ljubim; Godard: Te souviens tu?; Zajc: Ti si moj i Beethoven: Recitativ i ariju Leonore iz opere »Fidelio«, a dodala je napjev Elisabete iz Wagnerove opere »Tannhäuser«.

Na ovom koncertu iskazala je Ternina svoje štovanje prema začetniku hrvatske opere Vatroslavu Lisinskomu, zatim prvaku tadanjih hrvatskih

---

[5]) Eleonora Kranjčić bila je supruga hrv. književnika i nadzornika zem. kazniona kod kr. hr. slav. dalm. zem. vlade. — Ona je imala krasan alt, te je kao izvršujući član hrv. pjev. društva »Kolo«, često nastupala kao solistica na priredbama toga društva. Tako je na koncertu »Kola« dne 8. II. 1887. pjevala serenadu od Brage; na koncertu dne 30. XI. 1888. romansu iz Thomasove opere »Mignon«; 19.II. 1891. pjevala alt solo u skladbi Hajdricha »Sirota« za alt solo i muški zbor. Na koncertu Hrv. glazb. zavoda od 25. XI. 1887. pjevala je: Dvořak: Ciganski zvuci.

skladatelja Ivanu pl. Zajcu. Najsjajnije točke bile su arije iz Wagnerove opere »Tannhäuser« i iz Beethovenove opere »Fidelio«. Tu je umjetnica imala zgodu, da istakne svu dramatsku snagu svog glasa i da pokaže sve njegove nuance i boje.

Ovaj nastup imao je najveći uspjeh. Od uprave Hrv. glazb. zavoda predan joj je lovor-vijenac, a iz galerije bacala se pjesma hrv. pjesnika Ivana Trnskoga. Ova je priredba bila u korist siromašnih učenica glazbene učione Hrv. glazb. zavoda. (Vidi »Obzor« 1. II. 1894. br. 26). Pjesma otisnuta je u »Obzoru« od 31. I. 1894. br. 25.

Na molbu društva Sv. Vida, odbora za osnutak sljepačkoga zavoda, priređena je u velikoj dvorani Hrv. glazb. zavoda matineja 1. II. 1894, na kojoj je sudjelovala M. Ternina i pjevala: Gounod: Proljeće; Godard: Chanson i Molitvu Elisabete iz opere »Tannhäuser«.

Ocjene domaćih dnevnika natjecale su se, da opišu veliki uspjeh Ternine kod ovih priredaba.

Hrvatski glazbeni zavod visoko je cijenio Terninimu umjetnost i njezin hrvatski patriotizam, te ju je g. 1893. izabrao za društvenu začasnu članicu.[6])

Iz Münchena gostovala je Ternina svake godine u velikim svjetskim kazalištima. God. 1896. pjeva u Metropolitan operi u New-Yorku. A god. 1898. započela je svojim velikim umjetničkim turnejama. No prije toga pohodila je Zagreb.

Hrvatski književnik i intendant hrv. narodnog kazališta dr. Stjepan pl. Miletić bio je osobit štovatelj umjetnice Ternine, te je za njezinih boravaka u Zagrebu često boravio u njezinom društvu. Uskrisivši 1894. hrvatsku operu prva mu je bila želja i nastojanje, da umjetnicu sklone barem na gostovanje na hrvatskoj pozornici i to u novom kazalištu. Ona se rado odazvala tom časnom pozivu, ali dugo je trebalo, dok su se uklonile razne zapreke, koje su bile dijelom u vezi s njezinim namještenjem, a dijelom sa već utanačenim gostovanjima.

Tako je došlo do tog gostovanja tek u proljeću 1898.[7]) Umjetnica nije tom zgodom požalila truda, da nauči iznova hrvatski tekst za partije Aide, Eleonore, Elizabete i Fidelia.

Pjevala je osam puta, pa kod tih priredaba nije sudjelovalo samo zagrebačko kazališno općinstvo, već je i pokrajina pohrlila u Zagreb, da čuje hrvatsku umjetnicu. To gostovanje bilo je pravi umjetnički triumf, kakova u Zagrebu još nijedan umjetnik nije doživio.

---

[6]) Vidi: dr A. Goglia: »Hrvatski glazbeni zavod 1827—1927« str. 60. 73. 76.

[7]) Vidi: Stjepan Miletić: »Hrvatsko glumište« (1894—1899). knjiga II. str. 192. (Zagreb 1904).

Dne 1. III. na večer stigla je Ternina iz Münchena u Zagreb, gdje ju je dočekao velik broj štovatelja i prijatelja. Kazališnu upravu zastupao u odsuću bolesnog intendanta ravnatelj Adam Mandrović, koji Terninu srdačno pozdravi, a starina pjesnik Ivan Trnski pozdravi je također zanosnim riječima, predavši joj u ime prisutnih gospođa kitu cvijeća. Ternina, duboko ganuta, zahvalila se i istaknula, koliko se raduje, da može pjevati u dičnom kazalištu svoje mile domovine. Na to su je njezini štovatelji odpratili u hotel.

U subotu 5. III. prvi je puta nastupila kao Elizabeta, koju je pjevala još i 19. i 21. III.

Dne 5. III. bilo je kazalište dupkom puno. Sav kulturni i umjetnički svijet, sve osobe imena i položaja, svi štovatelji i prijatelji umjetnice napunili su kuću.

Nakon prvog čina, iza stanke, dignuo se zastor. Na pozornici stajalo je 12 mladih djevojaka u bijelini s darovima i vijencima, te isto toliko sveučilištaraca, a zatim zastupnici intendanta i opere. Kad je ravnatelj opere Nikola Faller doveo Terninu ispod ruke na pozornicu, sve je općinstvo klicalo: »Živila Ternina! Dobro nam došla!« Bacalo se cvijeće na pozornicu, a sa galerija padali su listovi s pjesmom, posvećenom umjetnici.

Kad se klicanje sleglo, pristupila je članica opere Micika Freudenreich i predala u ime intendanta lovor-vijenac sa hrvatskom trobojnicom, te u kratkom govoru izrazila je svoju radost, da i ona može sudjelovati kod toga srdačnog dočeka na domaćoj grudi i istaknula, da je svečarica proslavila hrvatsko ime i hrvatsko porijeklo.

Nakon toga je gđica Švarcova iz Nove Gradiške pozdravila umjetnicu u ime hrv. gospođa i gospođica i uručila lovor-vijenac sa hrvatskom vrpcom. Na svakom listu vijenca bilo je upisano zlatom po jedno ime darovateljice. U svemu je bilo 700 imena gospođica iz Zagreba, Varaždina, Sušaka, Karlovca, Siska, Bjelovara, Osijeka, Požege i Nove Gradiške. Zatim je primila više vijenaca od raznih zagreb. kulturnih i umjetničkih krugova.

Ternina se opetovano zahvaljivala i među ostalim rekla: »Rado sam došla u moju hrvatsku domovinu, da joj posvjedočim svoju ljubav i zahvalnost.« Poljubila je trobojnu vrpcu i rekla, da se ponosi time, što je kćerka Hrvatske.

Kad se svršila predstava, nastalo je burno odobravanje i klicanje. Kad se zastor posljednji put spustio, nastavile su se ovacije pred kazalištem, gdje ju je općinstvo dočekalo, mladež ispregla konje ispred kočije i dovezla je u pratnji mnogobrojnog općinstva do hotela. Pjevala se narodna himna, a Ternina pojavila se na balkonu i pjevala s njima. Takve ovacije ponavljale su se svake večeri, kadgod je umjetnica nastupala.

Dne 8. i 13. III. pjevala je Ternina E l e o n o r u u Verdijevom »Trovatoru«. Uspjeh je bio najveći, što se dade pomisliti. Iza drugog čina uručen je umjetnici srebrni lovor-vijenac u ime štovatelja grada Požege.

Dne 11. III. stupila je umjetnica pred općinstvo kao A i d a. »O b z o r« (12. III. 1898.) piše o tom nastupu: »M. Ternina kao u svim partijama tako i u Aidi sve što se tiče pjevanja i prikazivanja zrelo umjetnički prosudi i u najsitnije detaile fino izradi tako, da nam podaje savršenu umjetničku samotvornu kreaciju. Osnovna crta njezine Aide jest kraljevska i junačka ćud, kojom sve oko sebe zasjenjuje. Ona nije bila strastvena već heroična žena, koja u samopregornoj smrti nalazi zadovoljstvo svome ljubavnom čeznuću. Takovo idealizovanje mogla je provesti samo umjetnica tako eminentnih sposobnosti, kako rese našu Terninu.«

Dne 15. III. nastupila je Ternina u ulozi L e o n o r e u Beethovenovoj operi »Fidelio«. To je bila premijera te opere na zagreb. pozornici. O toj predstavi opširno su pisali »N a r o d n e N o v i n e« (16. III. br. 61) i »O b z o r« (16. III. br. 61) te ističu, da je Ternina kreirala kod nas tu ulogu i da je ona zacijelo najbolja Leonora na cijelom svijetu. Ona je upravo na idealan način prikazala ideje autora, tako da smo shvatili to djelo. Ne zna, da li se više divilo pjevačici ili glumici. Njezino shvaćanje i prikazivanje bilo je najjednostavnije i najplemenitije, što se samo može pomisliti. Ljepotu izvedbe povisila je još divna modulacija njezina glasa, te je svaka riječ, bila ona pjevana ili izgovarana, bila jasan odraz istinitog osjećaja i dio velikog akorda, što ga sačinjava cijela uloga Eleonore. Onim časom, kad je stupila na pozornicu, obuzelo je svakoga čuvstvo tuge, užasa i najvećeg straha, te radosti, što ih je izazvala svojim glasom, licem te klasičnom igrom.

Uspjeh je bio velik, a hrv. pjev. društvo »K o l o« predalo joj srebrni lovor-vijenac.

Dne 17. III. bila je repriza te opere u korist m i r o v i n s k e z a k l a d e č l a n o v a h r v. z e m. k a z a l i š t a. Prvak naše drame A n d r i j a F i j a n predao joj je u ime zaklade srebrni lovor-vijenac.

Mnogo se stranaca javljalo, da čuju svoju domorodku. Iz Varaždina, Siska, Karlovca, Samobora, Križevaca, Krapine, Petrinje, Koprivnice, Bjelovara, Požega, Nove Gradiške i t. d. došli su mnogi na predstavu »T a n n h ä u s e r a« dne 19. III.

Čim se Ternina pojavila u II. činu, pozdravljena je burnim pljeskom, a na koncu čina obasuta je cvijećem iz loža i parketa, i klicanjem. Profesor F e r d o M i l e r oslovio ju zanosnim govorom i uručio joj zlatni lovor-vijenac, dar odbora zagreb. gospođa i građanskih odbora. Umjetnici je tom prigodom predano više darova. Tako A l b u m od Varaždinaca sa slikama iz najljepših krajeva Hrvatske; slika kazališta i slika kazališnog zastora u lijepim okvirima.

Oproštajna večer bila je 21. III., a davao se »Tannhäuser«. Ternina pjevala je u korist d r u š t v a z a u r e đ e n j e i p o l j e p š a n j e P l i t v i č k i h j e z e r a. Tečajem cijele večeri priređivane su Ternini burne ovacije, pa se ta večer pretvorila u gotovu narodnu manifestaciju. Predsjednik spomenutog društva prof. dr. J a n e č e k predao joj je p o v e l j u od 10. III. 1898., kojom je iz zahvalnosti za sva vremena slap koji s jezera Milanovca pada u jezero Gavanovac prozvan »S l a p o m M i l k e T e r n i n e«, a ujedno joj je predana slika tog slapa.

U ime sveučilišnih građana predao je D r a g a n D u j m o v i ć srebrni lovor-vijenac u znak zahvalnosti, što se sjetila »Mensae academicae«, a gđica Š v a r c deklamirala je oprosnu pjesmu, koju je ispjevao Ivan Trnski. Ova pjesma priopćena je u »O b z o r u« (22. III. 1898. br. 66).

Okružena bezbrojnim vijencima i cvijećem, umjetnica se do suza ganuta opraštala od svojih dragih Zagrepčana i gostiju iz provincije, dovikujući im: »Najsrdačnija Vam hvala, braćo moja! Bila sam Hrvatica i bit ću do posljednjeg daha. Živila Hrvatska! Do skorog viđenja.« Čim je izašla iz glumišta, nastalo je burno klicanje i povlađivanje. Dočekaše je bakljonoše i pjevači sa sjajnim četveropregom. Razdragano ju je općinstvo pratilo sve do hotela. Tu se je morala još sa balkona oprostiti, a dolje sabrani narod zapjevao je hrvatsku himnu »Lijepa naša domovina«.

Povodom tog gostovanja imenovana je z a č a s n i m č l a n o m h r v. n a r. k a z a l i š t a.

To je bio zadnji kazališni nastup naše umjetnice u Zagrebu, kojega se i danas sjeća starija generacija.

M i l a n G r l o v i ć, književnik i publicista (1852—1915) u listu »N a d a« (1898.) o tim nastupima piše: »Nijedna umjetnica u Zagrebu nikada nije doživjela toga slavlja kao što sada Milka Ternina. Mladež cijele zemlje, djevojke i mladići, pohrlili su k njoj na poklon i pozdravili ju svečano i oduševljeno. Možda se je činilo prebučno, no mladež življe osjeća od zrelijeg doba, a i dobro je tako. No Terninu nije pozdravila samo mladež, već svekoliko občinstvo obasulo ju cvijećem i vijencima, darovima i uspomenama te se upravo natjecalo u tom, da joj očituje svoje simpatije i svoje udivljenje. Mi smo njezino divno pjevanje slušali kao što slušamo u crkvi riječi svećenika, jer je i ona svećenica u hramu ljepote. Mi smo na pozornici slušali riječi zahvalnosti i vidjeli smo suze koje nas za uvijek s njom spajaju. Poljubila je zlatan vijenac, kojim ju je ovjenčala harna domovina i zagrlila njezinu trobojnicu kličuć: Hvala! Za cijelo biće Milke Ternine sigurno je karakteristično, da je prvi vijenac koji je primila kao divna Elizabeta, položila u najzahvalnoj uspomeni na grob svog velikog dobročinitelja J. Jurkovića.«

O tom gostovanju piše i S. Miletić.[8]) »Da se shvati veliki ovaj entuzijazam, koji je gostovanje Ternine izazvalo u Zagrebu, treba da si — uz radosno uzbudjenje, što ju zovemo kćerkom naše zemlje — predočimo i čitavu njezinu umjetničku pojavu. Da je Ternina svuda, gdje se je pojavila uznijela občinstvo: i u Njemačkoj i u Englezkoj i u Americi nema se samo pripisati njezinim izvanrednim umjetničkim vrlinama, lijepom glasu, savršenoj pjevačkoj školi, izrazitoj interpretaciji, već harmoničko-estetičkom utisku čitave njezine pojave. Vrelo njezine umjetnosti nalazi se u umjetničkoj joj duši i štogod umjetnica daje u času umjetničke kreacije, daje ona iz sebe same. Uz svu raznolikost svojih umjetničkih kreacija, uvjek je to Milka Ternina koja nas zadivljuje. Ona se rastavlja u umjetnički tip, koji nam predočuje, ona je jedno s njime i stoga njezine umjetničke tvorevine nisu tek šarenim prahom posuta krila leptira kao kod drugih virtuoskinja, već iz zemlje izrasli cvijet osebujna osobita mirisa. Ta duboka odanost umjetnosti ta ozbiljnost u stvaraju diže sve njezine pozorišne pojave tako reći u više sfere.

Imade nešto staro-grčko u njezinu načinu umjetničkoga stvaranja. U čistoći njezine umjetnosti je njezina veličina. Njezina klasična, zaokružena otmjena individualnost zadivljuje slušaoca prije još, no što opaža njezino umijeće. I tako nam ona pruža u svojim kreacijama kao sintezu, dvostruki užitak i velike umjetničke pojave i velikoga ljudskog individua.«

---

[8]) Vidi: Stjepan Miletić: »Hrvatsko glumište« (str. 193 i slj.).

(Nastavit će se).

Ivan Ulčnik:

(Svršetak)

IVAN HAVLIČEK

U prošlom broju završili smo životopis Ivana Havličeka time, kako je on izdavao pjesme u knjižici »Iskri«.

U ovom nastavku prikazat ćemo jedan neugodan događaj kojeg je Havliček doživio godine 1846. Te godine litografirana je u Leipzigu jedna karikatura pod naslovom »Magyaron in der Wiege«. Ova karikatura širila

Karikatura »Magyaron in der Wiege«.

se po Hrvatskoj naročito u Zagrebu. Na slici vidimo mađarskog narodnog vođu Ljudevita Košuta kako na lancu drži bivšeg hrvatskog bana Franju grofa Hallera, koji je god. 1843 bio naročito poslan u Hrvatsku da širi mađarstvo. Dalje vidimo da u koljevki leži mali Mađaron, koji će u budućnosti Hrvatsku mađarizirati.

Koliko je poznato litografija »Mađaron in der Wiege« prva je karikatura koja se do tada po Hrvatskoj širila. Karikatura uzrujala je vlastodržce u Budimpešti. Povređeni su naši domaći Mađaroni, koji su se sakupljali u »Kasinu« u bivšoj Amadejevoj palači u Starokazališnoj ulici, (danas Prirodoslovni muzej u Demetrovoj ulici). Svi zahtjevaju da se pronađe onaj, koji je autor ove toliko porugljive karikature. Pada sumnja na Ivana Havličeka, za kojeg se je znalo da je gotovo jedini spreman, da takovu šaljivu dogodovštinu izvede.

O toj karikaturi vode brigu i na najvišem mjestu u Beču. S tog mjesta pozivlju namjesnika banske časti biskupa Haulika, da odmah sve moguće poduzme kako se slika ne bi dalje raspačavala. Začetnika »autora« karikature valja pronaći i strogo kazniti.

Namjesnik banske časti biskup Haulik po primiću naloga s najvišeg mjesta piše gradskom magistratu pismo od 16 listopada 1846. Pismo u prijevodu sa latinskog glasi:

»Presvijetli magistrate!

»Previšnjem mjestu je izvješteno da se litografirana slika pod naslovom »Magyaron in der Wiege« na porugu bivšeg gospodina Bana grofa Hallera izlaže na prodaju po exvojniku Havličeku, koji u Zagrebu boravi. Slika je izrađena u Leipzigu, a izdaje se sa štampanim opisom po Hrvatskoj, naročito u Zagrebu, gdje se prodaje. Meni (Hauliku) je prezidijalinim odpisom od 12 listopada 1846 broj 899-P. P. povjereno da protiv podhvata razširivanja ove slike najstrožije postupam. Slika je povod razdraživanju duhova. Iz tog uzroka je takav čin vrijedan najviše osude, te valja protiv krivca najstrože postupati. Određujem bezodvlačnu sequestraciju slike »Magyaron in der Wiege«. Odmah valja osumnjičenog Havličeka strogo preslušati. Prema ustanovljenoj krivici ima se Havliček najstrože kazniti. Isto tako se mora izdavanje sličnih porugljivih slika uspješno zapriječiti. O svemu što je u tom smjeru učinjeno valja meni odmah izvješće podnijeti«.

»Službeno molim Presvijetli magistrat pod čiju sudbenost rečeni Havliček spada, da prije svega odredi ozbiljnu potragu za slikom. Ako bi se ovakovi primjerci pomenute slike, bilo kod Havličeka, bilo u tamošnjim knjigarnicama, ili ma gdje drugdje pronašli, da se odmah sequestriraju. Ako se nađu kod samog Havličeka tada ga valja bez odvlake povući pod strogu kaznu.«

»Da što savjesnije mogu udovoljiti svetosti službe, koja mi je povjerena sa najvišeg mjesta, to određujem, da se sve učini kako se ovakovi zabranjeni proizvodi štampe i litografije u gradu ne bi širili i dijelili. Nadalje da se šiFitelji odkriju i zaslužno kazne. O uspjehu cijele potrage valja mene izvjestiti.«

»U ostalom izazivljem današnjim danom posredovanje i pozornost visokog Ravnatelstva nauka, kao i Revizorata izdanih knjiga. Ovi će se postarati i sve poduzeti da se ovakova zabranjena književna roba, bilo u Kraljevstvo ili grad ne bi uvozili i razširivali. Molim Presvijetli Magistrat najsilnije, da se u buduće svojom djelatnošću pobrine kako ovakove sablasti u gradu ne bi našle napredka. Ovakovi čini izazivlju na najvišem mjestu opravdanu ljutinu, a našoj Hrvatskoj domovini nisu od koristi već dapače na štetu.« (Gradski arhiv br. 4352-1846)

Povodom odpisa namjesnika banske časti Magistrat protiv Havličeka

odmah određuje istragu, te ju povjerava gradskom bilježniku Ivanu Bedekoviću.

Na 20 listopada 1846 Bedeković pozivlje Havličeka na preslušanje. Iz izvornog preslušnog zapisnika vidi se, da bilježnik Bedeković Havličeka najprije pitao za generalia. Havliček odgovara da mu je 36 godina, vjere je rimokatoličke, za sada je trgovac sa naturalijama, (poljoprivrednim proizvodima).

Nakon danih generalija Bedeković predočuje Havličeku kako se njemu u grijeh upisuje da je stanovitu sliku »Magyaron in der Wiege« dao u Leipzigu litografirati, a zatim ju je dopremio u Zagreb, od kuda je po Hrvatskoj raspačava. Pozivlje ga da se o predočenoj krivici očituje.

Havliček se čudi i pita na koji se način krivica na njega svaljuje? Priznaje da je u Leipzigu bio. Za to putovanje imao je dvorsku propusnicu. Ne priznaje da bi tamo dao spomenutu karikaturu litografirati o čem se konačno mogu preslušati litografi i knjižari u Leipzigu. Havliček naročito ističe kada bi on i poduzeo dopremu slike u Hrvatsku, to bi bilo nemoguće, jer je on na povratku iz Leipziga na granici pomno pretražen, pa bi se takova slika prigodom pretrage kod njega sigurno pronašla. Nakon ove Havličekove izjave preslušanje je zaključeno. (Grad. arhiv broj 4354-1846.)

Odmah nakon Havličekovog preslušavanja Gradsko zastupstvo uzme ovu neugodnu dogodovštinu u raspravu. Sjednica se sastaje istog dana (na 20 listopada 1846). Predsjedao je gradski sudac Josip Stajdaher. Prisutni su: Konzul Ignaz Andrijević, kapetan Josip Lukšić, gradski senatori Alojz Šrabec, Ivan Kamauf, Emerik Karvančić, fiskal Ferdinand Tomeković. Zapisnik je vodio gradski bilježnik Josip Verbančić. Čim je sjednica započela gradski sudac Štajdaher ističe da se istraga zbog raspačavanja karikature »Magyaron in der Wiege« bez odlaganja ima provesti. To je odredio zamjenik banske časti Preuzvišeni gospodin biskup Đuro pl. Haulik. Ovaj predmet po svojoj naravi ne podnaša odvlake. Zato se ima u stan Ivana Havličeka odmah iz ove sjednice izaslati gospodina gradskog konzula Ignaca Andrijevića i gradskog fiškala Ferdinanda Tomekovića. Ovi gradski izaslanici staviti će Havličeka pod strogo ispitivanje. O svemu što gradski izaslanici kod Havličeka ustanove, imadu gradskom magistratu podnijeti opširno izvješće. Na istoj magistratskoj sjednici stvoren je zaključak da gradski konzul i kapetan imadu poduzeti pretragu u svim ovdašnjim knjižarama. Pretraga se ima protegnuti i na gradski okoliš. Svakako se imadu slike — karikature pronaći i zaplijeniti. Isto tako se najzgodnijim obzirnim načinom ima otkriti autora i raspačatelja slike. Gradski izaslanici imadu mjesnim knjižarama i trgovcima ozbilno utuviti u glavu da je objavljivanje i rasprodaja kao i raširivanje takovih slika pod prijetnjom najtežeg postupka koji čeka autore, pomagače i širitelje, naj-

strože zabranjeno. Gradski izaslanici imadu o uspjehu pretrage po knjižarama i trgovinama izvještaj podnijeti. (Grad. arhiv br. 4353-1846.)

Gradski izaslanici Andrijević i Tomeković nakon što su obavili povjereno izaslanstvo u Havličekovom stanu, vraćaju se na sjednicu. Izvješćuju, da su se iz magistratske sjednice smjesta uputili u Havličekov stan. Međutim su Havličeka sastali na Markovom trgu, te zajedno s njim pošli u njegov stan. Tu su obavili najstrožiju pretragu. Od slike »Magyaron in der Wiege« nisu nijednu pronašli. (Gradski arhiv br. 5522-1846.)

O uspjehu istrage protiv Ivana Havličeka konačno je podnešen izvještaj namjesniku banske časti biskupu Đuri pl. Hauliku. Time je ta nemila Havličekova dogodovština bez posljedica za njega dovršena. (Grad. arhiv br. 5522-1846.)

Nakon neuspjeha sa »Iskrom«, te istrage radi slike »Magyaron in der Wiege«, Havliček je bio novčano dosta oštećen, zato se on neko vrijeme ne ističe. Mora se spomenuti da kako god se je dogodovština radi karikature na račun Magjarona, za Havličeka pred gradskim magistratom dobro svršila, ipak se ne bi moglo ustvrditi da Havliček nije bio autor i nabavljač ove karikature. Svakako je čudno da Havliček baš u ono doba u Leipzig putuje, što je tada bilo skopčano sa velikim troškom i poteškoćama. Havliček je vidio, da nakon nesretnih i krvavih događaja od 29 srpnja 1845, koje je navodno ban Haller izazvao a mađarski vođa Kosuth blagoslovio, bilo bi potrebno da se izda slika koja bi otvoreno izvrgla ruglu Kosutha, Hallera i Josipovićeve Mađarone. Ovakova karikatura naišla bi kod Hrvata Iliraca dobru prođu. Mora se priznati da je Havliček bio vješt čovjek, jer je autorstvo tako brzo i vješto sakrio, a kod svega mu je ipak uspjelo, da sliku u dosta znatnom broju raspača.

U povučenom životu dočekao je Havliček burne ožujske dane 1848. Svaki pravi domorodac zauzimlje svoje mjesto i radi za slobodu domovine Hrvatske. Havliček ne će da bude zadnji, on kao prokušani domorodac i Ilirac stavlja se u službu domovine. Odmah se prijavljuje u novo osnovanu građansku gardu. Kao bivši »kadet« imenovan je satnikom, te preuzimlje zapovjedništvo druge satnije građanske garde. Zamjenikom u satniji dodijeljen mu je Stjepan Tkalčić. U istoj satniji služili su kao poručnici: Stjepan Bošnjaković krojački majstor, u Dugoj ulici sada br. 29. Naum Mallin trgovac u Dugoj ulici. Stražmeštri: Marko Tuškan i Pavao Batanović. Kaprali: Julio Dömeterfy kasniji carinski činovnik i kućevlasnik u Dugoj ulici kod Kamenitih vrati. Franjo König kasniji državni blagajnik i kućevlasnik na Mlinarskoj cesti. Antun Krieger kasniji gradski liječnik i kućevlasnik u Dugoj ulici. Satnijski bubnjar bio je Ferdinand Fogel mlinar kod Sv. Ksavera (danas zgrada kemičke čistione Dragutina Reicha). Kod običnih gardista druge satnije nalazimo ova imena poznatijih zagrebačkih građana: Slavoljub Verbančić, odvjetnik i prvi izdavač »Po-

zora«, (»Obzor« koji je 1 listopada 1940 proslavio svoju 80-godišnjicu). Josip Hochstädter trgovac i kućevlasnik na Dolcu br. 7, (ta kuća još i sada postoji, te je vlasništvo njegovih nasljednika). Vjekoslav Schenoa, slastičar, (otac gradskog senatora i historijskog romanopisca Augusta Šenoe). Vjekoslav Babukić, Ilirac te prvi profesor hrvatskog jezika na zagrebačkoj akademiji. Florijan Baan gradski blagajnik. Lavoslav Kavić gradski eksekutor. Gjuro Augustin, graditelj a kasnije građevni nadsavjetnik kod zemaljske vlade. Đuro Höppler trgovac kožom i kućevlasnik na Krvavom mostu. Ivan Mišinger bojadisar sukna i kućevlasnik u Novoj Vesi. Vaso Dizdar trgovac i kućevlasnik na Jelačićevom trgu.

Druga satnija građanske garde brojila je ukupno 126 gardista. Satnija je bila naoružana s 8 štuca (kratkih pušaka), 47 piemonteških pušaka, koje su bile zaplijenjene od Piemonteza u talijanskom ratu. 67 gardista bili su bez pušaka. (Iz izvještaja zapovjedništva narodne garde od 7 prosinca 1848 br. 58-89, predloženog Banskom bojnom odsjeku br. 2223-293-1848.)

Havliček je dobro poznat i banu Jelačiću zato ga on postavlja za policajnog povjerenika na području županije zagrebačke sa sjedištem u Zagrebu. »Narodne Novine« od 9 svibnja 1848 donašaju imenovanje novih činovnika županije zagrebačke. Među novo imenovanima nalazi se Ivan Havliček kao sigurnosni povjerenik. Ban Jelačić bio je prisiljen da imenuje nove županijske časnike (činovnike) iz razloga, što su dotadanji županijski časnici bili izabrani iz redova pristaša Mađara. Izabrala ih je zlokobna županijska resturacija 29 srpnja 1845. Tom zgodom su pale Srpanjske Žrtve, koje su hrvatskom Narodu ostale u vječnoj i žalosnoj uspomeni. Jasno je da takovi protunarodni županijski časnici nisu mogli uživati narodno povjerenje. Ti časnici su dapače bunili narod protiv hrvatskog bana Jelačića i njegove vlade. Zato ih ban skida. »Narodne Novine« od 9 svibnja 1848 popračuju banov energičan čin ovim riječima: »Stoga ban prekinu mahom obori zlokovarsko telo oblasnikah županie ove i naimenova u velikom iz svih stališah sastavljenom veću novi magistrat županije zagrebačke.«

Na 12. svibnja 1848 Havliček zamoli zagrebačko građanstvo. Na sjednici Gradskog zastupstva 13 svibnja 1848 primljen za građana uz oprost od takse. (Grad. arhiv br. 1599-1848).

U knjigi osobnih izdataka bana Jelačića upisano je da je u mjesecu svibnju 1848 isplaćeno Havličeku 20 for. za neki put u Samobor. Vjerojatno da je ban Jelačić Havličeka u Samobor poslao u nekom političkom poslu. Knjiga banovih osobnih izdataka čuva se kod jedne ugledne zagrebačke gornjogradske obitelji.

Odmah iza 20 lipnja 1848 stiže iz Insbruka, kamo se je carski dvor sklonio pred bečkom revolucijom, vijest da je Jelačić lišen banske časti. Službenu vijest o Jelačićevom svrgnuću primio je Havliček kao sigurnosni

povjerenik varmeđije Zagrebačke. Taj glas je u Zagrebu strašno djelovao. Građanstvo se jako uzrujalo, a sva zagrebačka crkvena zvona udarala su u stranu. Iz cijele zagrebačke okolice oružani narod je u grad nagrnuo. Prijetila je otvorena buna. Hitno je sazvan hrvatski Sabor. Havliček kao povjerenik županijskog odbora sigurnosti imao je velike muke da u Zagrebu kao i okolici uzdrži red. To je Havličeku uspjelo, te baš njega ide zasluga da u tim burnim danima nije u Zagrebu došlo do plačkanja i krvavih nemira.

Na 5 srpnja 1848 Havliček se oženi sa Amalijom rođenom Binder, kćerju zagrebačkog trgovca i kućevlasnika iz Duge ulice broj 782, (danas br. 25), Martina Bindera i supruge Regine rođene Ody. Na Vjenčanju su kumovali Kraly Aleksander i Anton Rubido, kasniji savjetnik kod Namjesničkog vieća. Rubido bio je oženjen sa Sidonijom rođenom groficom Erdődy. Kako je poznato Sidonija Rubido bila je odlična hrvatska domorodkinja, ona je svojim krasnim glasom i nastupom omogućila da je 28 ožujka 1846 godine u starom zagrebačkom kazalištu izvedena prva hrvatska opera »Ljubav i Zloba« od Vatroslava Lisinskog.

U skupštini županije zagrebačke na 15 rujna i slijedećih dana 1848 izabran je Havliček za povjerenika za predpregu, koja je služba bila vrlo važna obzirom na buknuli rat između Hrvata i Mađara. Izim toga mu je povjerena čast županijskog kastelana. Ova služba bila je usko vezana sa čašću sigurnosnog povjerenika.

Na 14 listopada 1849 Havliček javlja Upravljajućem Odboru županije zagrebačke, da je od istog Odbora 7. listopada 1849 br. 131 dobio nalog da »vrativši se iz Ugarske odpadnike: Tomu Trstenjaka, Alberta Ivančića, Ivana Štivalića, Stjepana Žubrinića, Ivana Čulekovića i Antuna Klinčića, natrag kanižkom bojnom sudištu u osobi majora Kulmera predade.« Havliček nalog odmah izvršuje. Predlaže potvrdu majora Kulmera, koji mu u Kaniži 10 listopada 1849 u ime »K. K. Militar National Comande« potvrđuje preuzeće pomenutih odpadnika.

Havliček upravljajućem Odboru predlaže račun »učinjenih troškovah tako predprežnih kao i drugih prigodom odpravljanja vrativših se šest Magjaronah natrag u Kanižu«. Ukupni trošak iznašao je 112 for 36 novč. Zanimivo je razvrstavanje troška, obzirom na tadanje cijene: Predprega sa četiri konja iz Zagreba u Kanižu kroz 10 postaja stajala je 53 for. 20 novč. Predprega sa četiri konja iz Kaniže u Zagreb 26 for. 40 novč. Za četiri pandura dnevnica po 40 novč. za pet dana 13 for. 20 novč. Za šest pandura dnevnica po 40 novč. za pet dana 13. for. 20 novč. Za šest »vuznikov« dnevno po 30 novč. za četiri dana 12 for. U Sv. Ivanu Zelini kvartir za »vuznike« i slama za pandure 3 for. 28 novč. U Kaniži kvartir za »vuznike« i slama za pandure 3 for. 48 novč. (Arhiv županije zagrebačke, VIII. prilog na br. 131-1849).

Na 17 prosinca 1849 Havliček podnaša upravljajućem odboru županije zagrebačke molbu za izdanje svjedodžbe o vršenju službe sigurnosnog povjerenika, te povjerenika za predpregu. U molbi navađa da ovu službu vrši već od 9 svibnja 1848, te je pribavio 82.000 predprega, (gotovo malo prevelik broj). Ističe da je mnogo vagana državnog žita i ostalih »erarialnih dobarah« kroz ratno vrijeme primio i odmah dalje na određena mjesta odpremio. Isto tako je imao najveću brigu za vojničke transporte. Kao povjerenik sigurnosti — navađa Havliček, pohvatao je mnogo lupeža i razbojnika, često uz pogibelj vlastitog života.

Havličekova molba za izdanje svjedodžbe raspravljena je po Upravljajućem odboru županije zagrebačke na 17. prosinca 1849. Pod br. 60 izdano mu je otvoreno pismo, u kojem se Havličekovi molbeni navodi potvrđuju. U otvorenom pismu se načito ističe ovo:

»Pošto pako pravedna zaktievajućia dozvoljenja uzkratiti se nemože, a isti molitelj, od doba zadobljene službe osobito prilikom onom, kada je hrvatska vojska u Ugarsku polazila, kod spremanja vojske, kao i za nju potriebite hrane i džebane najveću revnost i dielateljnost razvio, zadobljene odavle glede hvatanja lupežah i ajdukah naloge točno izveršiti, i u svemu svojoj dužnosti zadovoljiti nastojao, napokon ćudoredno živeći svojim predpostavljenim dužnu poslušnost i počitanje iskazivao, te tako se obćega zadovoljstva vriednim i zaslužnim učinio jeste.«

Izim što je Havliček dobio tako odličnu pohvalu od upravljajućeg odbora županije zagrebačke pohvalio je njegov rad podmaršal grof Coronini, naročito za usluge što ih je Havliček za vrijeme rata vojsci učinio. Zato ga ban Jelačić predloži Kralju na izvanredno odlikovanje.

»Narodna Novine« od 5 svibnja 1851 javljaju da je županijski redarstveni povjerenik Janko Havliček uhvatio nekoga tokarskog djetića, koji je u Temišvaru porobio štedionicu i odnio više tisuća forinti. O toj provali Havliček u već spomenutoj molbi na kralja opisuje, da jedva što je bio tri tjedna redarstveni povjerenik, prema primljenom osobnom opisu uhvatio je provalnika temišvarske banke Pavla Bugarskia. Kod njega je pronašao 35.000 forinti. Provalnika sa novcem predao je sudu. Za ovaj čin Havliček je od austrijskog ministarstva unutarnjih posala, riješenjem od 13. svibnja 1851, dobio naročitu pohvalu.

Izim što je uhvatio Bugarskia, već je na početku svog službovanja pohvatao 26 opasnih razbojnika. Radi toga ga pohvali ban Jelačić.

Zanimiv je Havličekov izvještaj od 3 srpnja 1850, upravljen na upravljajući odbor Županije Zagrebačke. Kao povjerenik javne sigurnosti javlja da se je lanac na bunaru u županijskoj kući tako pokvario da se pomoću njega ne može voda dizati. Usljed toga uznici zatvoreni kod županijskog suda neimadu vode. U gradu vodu ne mogu dobiti. Vlastelici kuća po gornjem gradu gdje se nalaze bunari, ne dadu vode bez plaće. Havliček

javlja, da je takovo stanje neodrživo, jer se uznici otvoreno bune. Moli da se pokvareni lanac dade popraviti. Upravljajući odbor dozvoljava popravak bunarskog lanca. (Arkiv županije zagrebačke br. 1718-1850.)

»Narodne Novine« od 2 rujna 1851 priopćuju, da je Ministar unutarnjih posala Janka Havličeka imenovao gradskim kapetanom u Osijeku. Na to mjesto došao je po preporuci bana Jelačića. U tom svojstvu nije dugo službovao. Na 1 rujna 1852 bio je sa tog mjesta iznenada dignut i sa počekninom od 600 forinti godišnjih na raspoložbu stavljen. Radi tog iznenadnog dignuća Havliček podnaša na Kralja molbu, u kojoj ističe da se ne smatra krivim. Smjesta je pošao u Beč da se kod vrhovnog ravnatelja austrijskih policija podmaršala Kempena opravda. Havliček moli neka se protiv njega poduzme stroga istraga. On predmjeva da protiv njega vjerojatno postoji kakova lažna prijava. U molbi Havliček opisuje kako je u Osijeku službu vršio na opće zadovoljstvo, što mu je tamošnje stanovništvo općenito priznalo. Ovi navodi su istiniti što se vidi iz adrese koju je ugledno osiječko građanstvo podnijelo banu Jelačiću, kad su dočuli da je Havliček dignut sa svog mjesta. Havliček je uvjeren da bi se povedena istraga svršila u njegovu korist. Konačno će se pokazati da u Osijeku imade neprijatelja, koji su protiv njega, jer je uvijek pravo i uredno službu vršio. Havliček u molbi dodaje da je tim nepravednim dignućem sa mjesta osiječkog policajnog povjerenika njegova obitelj bačena u najveću bijedu. Izim toga povređena je njegova čast.

Havličekova molba na Kralja pisana je njemački. Na predležećem prepisu nije označen dan, kada je molba napisana. Vjerojatno da je to bilo odmah po dignuću sa službe policajnog povjerenika u Osijeku.

Havličekova predstavka na Kralja vjerojatno nije za njega povoljno riješena, jer se on u Osijek na mjesto više ne vraća, a niti je koje drugo mjesto dobio. Vjerojatno da je Havličekovo dignuće uslijedilo bez znanja Bana Jelačića, koji je bio uvijek na njegovoj strani. Ban nije mogao ništa učiniti, da se Havličeku dade pravedna zadovoljština. Jelačić je prijateljske veze sa Havličekom i dalje pridržao. Ovo se vidi iz preporučnog pisma koje ban izdaje Havličeku na vrhovnog zapovjednika ruske vojske Mihajla kneza Gortschakova[13]) u Bukureštu. Pismo je pisano francuskim

[13]) Mihael knez Gortschakow-Dimitrijević potječe iz stare ruske obitelji. Rodio se 1795 u Varšavi. Godine 1807 stupa u vojsku. Sudjelovao je u ratovima protiv francuskog cara Napoleona I. 1812—1814. Godine 1828—1829 sudjeluje u ratu protiv Turaka. 1831 bori se protiv pobunjenih Poljaka, tom zgodom sudjeluje kod zauzeća Varšave. 1848 postaje generalnim guvernerom u Varšavi. 1849 učestvuje u vojni protiv pobunjenih Mađara. U toj vojsci bio je zamjenik vojnog zapovjednika generala Paskijevića. Vjerojatno da se Jelačić u mađarskoj vojni upoznao s Gortschakowom.

Za vrijeme Krimskog rata 1853 bio je Gortschakow zapovjednik okupacione vojske u Vlaškoj (današnjoj Rumunjskoj). U tom svojstvu imao je sjedište u Bukureštu. Godine

jezikom vlastoručno po banu Jelačiću, a potječe iz Zagreba od 5 studenoga 1853. U prevodu glasi:

»Gospodine! Ako se usuđujem dodijavati Vašoj Visosti ovim mojim redcima, dozvolite da se pozovem na blagonaklonost Vaše Visosti koja će mi nadam se oprostiti molbu, upravljam na Vas, preporučujući Vam austrijskog podanika Ivana Havličeka, (u pismu stoji Ivan Hablitschek). Ovaj putuje po trgovačkom poslu. Preporučam ga Vašoj visokoj i moćnoj zaštiti za slučaj da bi ovaj pošten čovjek bio prinukan da je zatraži.

Izvolite gospodine primiti izraz mog najsmjernijeg poštivanja kao i najiskrenijih želja za slavan uspjeh Vaših pobjedonosnih oružanih snaga. Vaše Visosti najponizniji sluga. Bar. Jelačić fzm. Ban de Croatie«

Iz tog preporučenog pisma vidi se da se je Havliček u ono doba bavio nekim trgovačkim poslovima radi kojih je želio putovati u Rumunjsku.

Ostavši Havliček bez službe, vratio se sa obitelju u Zagreb. Tu ne ostane dugo već u Podsusedu uzme u zakup mali posjed, na kojem se bavio gospodarstvom. Izim zakupljenog posjeda u Podsusedu Havliček je već prije imao vlastiti posjed u Zagrebu na Mlinarskoj cesti. Ugovorom od 16. siječnja 1849 kupili su Janko i Amalija Havliček od zagrebačkog biskupa Josipa Schrotta posjed »Schönbach« za 4500 forinti u cvancigama, (3 cvancige za 1 forint). Ovaj kup je odobren na sjednici Gradskog zastupstva 19 siječnja 1840 (Gradski arhiv br. 111-1849.)

Havliček se na svom posjedu na Mlinarskoj cesti marljivo bavio gospodarstvom te je sijeno i slamu prodavao. U knjigi računa dvorskog gospodarstva bana Jelačića upisao je banov ekonom i pobočnik kapetan Albert Kottas, da je Havliček tečajem godine 1849, i 1850 banu prodao sijena i slame, te zato primio ukupno 168 for. i 44 novč.

Kupljeni »Schönbach« sastojao se iz vinograda, kuće, gospodarskih zgrada i cvijetnjaka. Površina posjeda iznašala je nešto preko 8 jutara. Stari kućni broj bio je 218.

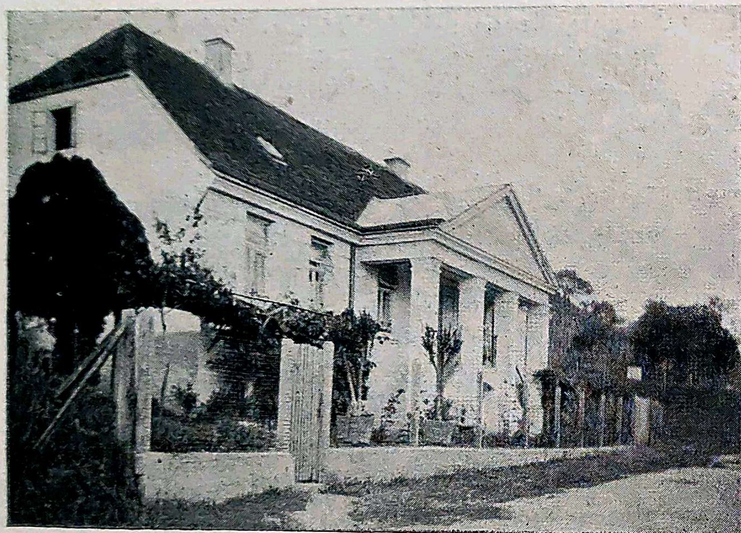
Nekadašnji Havličekov posjed bio je dio »Schönbacha« kako su jednim imenom nazivali sve tadanje posjede na Mlinskoj cesti. Hrvatski se je taj kraj zvao »Lepa Ves«. Havličekov posjed postaje u kasnije doba pokušalište Gospodarskog društva. Poslije prevrata a nakon likvidacije Gospodarskog društva zemljište pokušališta, koje se je u glavnom sastojalo iz vinograda i voćnjaka rasparcelirano je i rasprodano. Kroz parcelirano zemljište

1855 preuzeo je Gortschakow vrhovno zapovjedništvo ruske vojske na Krimu, gdje je uspješno branio Sebastopol.

Nakon Krimskog rata 1856 naslijedio je Gortschakow generala Paskijevića u položaju guvernera kraljevine Poljske, gdje je sa poljskim stanovništvom postupao vrlo obzirno.

U svojstvu poljskog guvernera zateče ga u Varšavi smrt 30 svibnja 1861. Po vlastitoj želji Gortschakow je sahranjen u Sebastolu na Krimu. (Iz »Wiener Zeitunga« god. 1861.)

izgrađena je nova ulica nazvana Malinovom. Novi vlasnici parcela izgradili su oko 20 lijepih vila, koje okružuju krasni ovjetnjaci. U sredini tih vila stoji stara prizemna kuća, koju je vjerojatno izgradilo, (ili ju bar obnovilo), Gospodarsko društvo, za stan upravitelja pokušališta. Kuća je građena u tadanjem bidermajerskom slogu, a na pročelju urešena je alegorijskim relijefima, koji prikazuju gospodarske proizvode. Danas je ta stara kuća, (Malinova ulica 9), vlasništvo profesora Franje Andressa, koji nam je najpripravnije na uporabu ustupio njenu fotografiju.

Stara kuća Gospodarskog društva u Malinovoj ulici 9, sada vlasništvo profesora Franje Andresa

Naše čitatelje upoznat ćemo sa prošlošću bivšeg pokušališta Gospodarskog društva naročito tko su sve bili vlasnici tog posjeda.

Matija Puntler kraljevski zemaljski protokolista sa ženom Barbarom rođenom Turopolecz ugovorom od 10. kolovoza 1816 prodaju Josipu Stajdaheru vinograd za 2000 for. srebra. Ovaj kup uzet je na znanje na sjednici Gradskog zastupstva 10. kolovoza 1816. (Knjiga fasija strana 515 i 517—1816.) Stajdaher kupljeni posjed povećava na 30. rujna 1831, kada na javnoj dražbi kupuje vinograd sa kućicom, do tada vlasništvo Nikole i Franciske Špišić. Kupovnina je iznašala 640 for. Ovaj kup je Gradsko zastupstvo uzelo na znanje na sjednici 21. listopada 1831. (Grad. arhiv br. 3479—1831.) U vrijeme kupa bio je Štajdaher gradski sudac i prisjednik sudova u više županija. Štajdaher je oba kupljena posjeda ujedinio.

Ugovorom od 29. veljače 1848. prodaje udova Ana Štajdaher sa sinom Hinkom posjed »Schönbach«, zagrebačkom biskupu Josipu Schrottu za

7000 for. Kupoprodajni ugovor uzet je po Gradskom zastupstvu na znanje 29. veljače 1848. (Knjiga gradskih fasija strana 22—24 iz 1848.) Granice kupljenog posjeda bile su ove: Sa istoka cesta. Sa juga nogostup do Jurjevske ulice. Danas su na tom nogostupu izgrađene Bećićeve stube. Isto tako je sa juga graničio šljivik Krištofora Stankovića. Sa zapada vodeća vozna cesta Jurjeska. Sa sjevera nekretnine trgovca Jakoba Veszella.

Biskup Schrott nije dugo kupljeni posjed uživao. Ugovorom od 16. siječnja 1849. prodaje »Schönbach« Janku i Amaliji Havliček za 4500 for. u srebru. Ovaj kup uzet je na znanje na sjednici gradskog zastupstva 19. siječnja 1849. (Grad. arhiv br 111—1849)

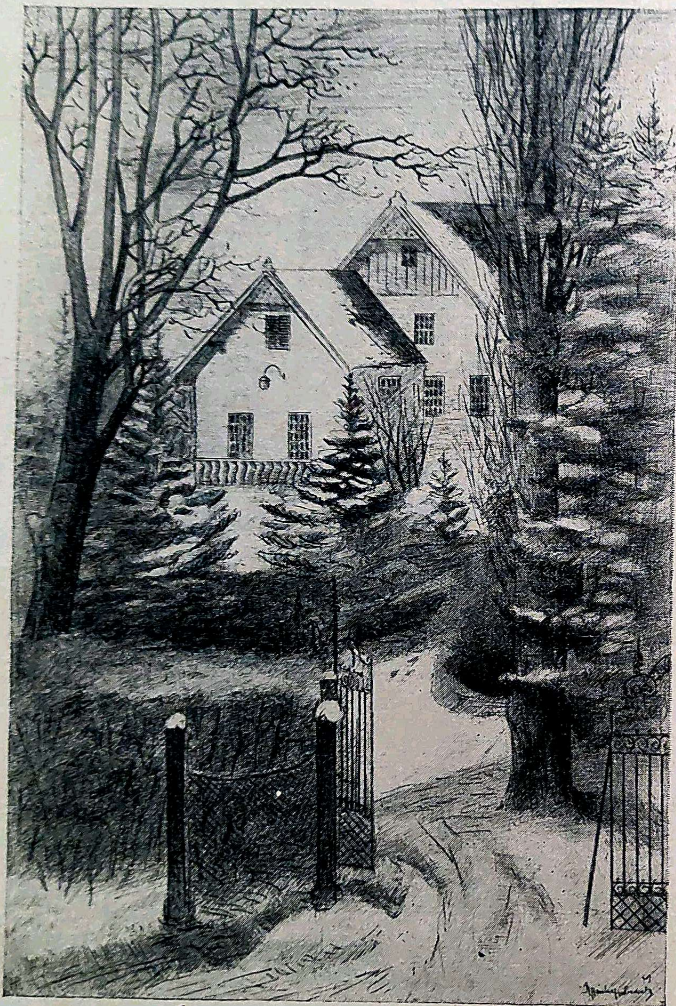
Na sjednici Gradskog zastupstva 23. siječnja 1849. izvješćuju gradski kapetan Vjekoslav Šrabec i gradski vijećnik Lavoslav Kavić, da su Janka i Amaliju Havliček dana 21. siječnja uveli u posjed kupljenog »Schönbacha«. Prigodom uvedenja bili su prisutni kao susjedi i svjedoci ovi građani: Jakov Vesel, Ferko Fogel, Pavao Lah i Ivan Supić. Pošto od svjedoka i susjeda nije nitko prigovorio, to je uvedenje u posjed postalo pravomoćno. (Grad arhiv br. 137—1849).

U isto vrijeme kada su supruzi Havliček od biskupa Schrotta kupili posjed »Schönbach« radilo se u odboru Gospodarskog društva da se nabavi toliko potrebno pokušalište. »Gospodarske novine« od 17 prosinca 1853 broj 41, donašaju izvještaj glavne skupštine držane 15 prosinca 1853. U izvještaju se ističe da je tadanji predsjednik Nikola Faller naročito nastojao da Gospodarsko društvo dobije toliko potrebno pokušalište. Godine 1852 kupilo je Gospodarsko društvo posjed Adalberta Štiglića nadporučnika kod 22 pješačke pukovnije. Posjed je ležao u Tuškancu a bio je nazivan imenom »Vila«. Kupovina je ustanovljena sa 8000 for. Odmah se isplatilo 3000 for, a ostalo se plaćalo u obrocima. Štiglić je posjed u Tuškancu kupio ugovorom od 1850 od Stjepana Rimaya ljekarnika u Novoj Gradiški za 8500 for. Na posjedu je već tada postojala stambena zgrada, koja i danas još stoji, sa gospodarskim zgradama. Kod tog kupa zastupao je Rimaya Bazil Živanović trgovac u Zagrebu. Ugovor je odobren na sjednici Gradskog zastupstva 12 srpnja 1850.

Kada je Gospodarsko društvo kupilo »Vilu« prva dužnost mu je bila da se riješi vojnika, koji su u zgradama bili nastanjeni. U tu svrhu društvo se obraća na zagrebačkog vrhovnog župana sa molbom, da se vojnici odsele. Vrhovni župan pl. Bunjevac riješenjem od 28 rujna 1852 broj 6272 nalaže Graskom poglavarstvu da molbi Gospodarskog društva odmah zadovolji. U buduće da se vojnike u »Vili« ne nastanjuje, jer će posjed služiti u javno korisne svrhe. (Grad urudž. zapisnik broj 2763—1852).

Na već spomenutoj glavnoj skupštini Gospodarskog društva od 15 prosinca 1853 izvješteno je, da se posjed 1853 godine nije obradio radi pomanjkanja novca.

Odbor Gospodarskog društva doskora je uvidio da pokušalište u Tuškancu ne odgovara svrsi za koju je bilo kupljeno. Na odborskoj sjednici 15 listopada 1855 raspravljalo se dali bi se pokušalište u Tuškancu pridržalo ili ne. Ustanovljeno je, da je najveća vrijednost pokušališta u

Prvo pokušalište Gospodarskog društva u Tuškancu na Sofijinom putu. Kasnije vlasništvo obitelji Krašić

zgradama, koje društvu većinom nisu potrebna. Zatim pokušalište općinstvu nije pristupačno, suviše je bregovito. U velikoj je sjeni od šume Daubachijeve. (Danas je to onaj dio parka u Tuškancu, gdje je bio Domjanićev spomenik). Izabran je odbor pod vodstvom zagrebačkog vrhov-

nog župana Josipa Bunjevca, a uz pomoć stručnjaka vrtljara Antuna Trummera, (koji je u Zagreb došao u svibnju 1855), je imao pregledati ponuđena zemljišta, te jedno izabrati za društveno pokušalište. Povjerenstvo se sastalo 15 listopada 1855 na dobru Ivana i Amalije Havlíček u Liepoj Vesi. Ustanovljeno je da postoji zidana kuća s 4 sobe te nusprostorijama, zatim staje, suše, staklenik za povrće, te 6 jutara na brijegu. Povjerenstvo se u većini izjavilo da je Havlíčekovo zemljište zgodno za pokušalište. Izim Havlíčeka ponuđeni su Gospodarskom društvu još nekoji posjedi. Tako Sorgov u Dolj. Ilici, (između Ilice, Gundulićeve i Varšavske ulice). Lozertov u Dolj. Ilici, (danas cijela Mošinskijeva ulica sa dvima kućama u Radničkom dolu br. 552 i 564, danas br. 9 i 13). Konačno Denkov u Vlaškoj ulici br. 55, (danas br. 89) koji se je sterao sve do Vočarske ceste.

Povjerenstvo je ustanovilo da Sorgovo zemljište ne može doći u obzir, jer je sama ravnica, Lozertovo je opet sam brijeg, a Denkov posjed radi vrijedne kuće bio bi preskup. Odlučeno je kupiti Havlíčekov posjed, što je učinjeno ugovorom od 16 listopada 1855. Kupovnina je ustanovljena sa 10.000 for.

»Gospodarski list« od 27 listopada 1855 popraćuje kup Havlíčekovog posjeda ovim redcima: »Što se položaja novog pokušališta tiče to je znano svakomu da je ono na putu proti sv. Ksaveru i Šestinama. Taj put je uvijek pun naših Zagrepčana, koji tuda najrajše izlete prave. Tu teče živi potok Medvešćak, uz kojega su mlini, koji nam uvijek melju. Uz put je sve puno mirisavih voćnjaka i lijepih vinograda. Sve te ljepote vabe mnoštvo žitelja zagrebačkih na šetnje«.

U mjesecu listopadu 1855 poduzeto je preselenje pokušališta iz Tuškanca u Liepu Ves. Na sjednici 31 listopada zavodski nadvrtljar Trumer izvješćuje da su na pokušalištu u Liepoj Vesi puti naređeni, vrt je izoran, grabe za vinograd iskopane i vočke zasađene. »Narodne Novine« od 13 kolovoza 1853 javljaju da se na pokušalištu Gospodarskog društva u Lepoj Vesi prodaje grožđe i drugo voće.

Na odborskoj sjednici 5 rujna 1855 odobren je ugovor koji je sklopljen sa zagrebačkim trgovcem Mijom Krešićem u pogledu prodaje prijašnjeg pokušališta u Tuškancu. Kod prodaje su društvo zastupali odbornici Ljudevit Vukotinović, Pogorelec i Čačković.

Posjed u Tuškancu prešao je u ruke obitelji Krešić gdje je dugi niz godina ostao. Gospođa Paulina Krešić supruga Vladimira Krešića sina Mije, poklonila je gid. 1929 taj posjed općini grada Zagreba u dobrotvorne svrhe, uz pridržanje užitka posjeda za vrijeme njenog života. Gradsko zastupstvo u sjednici 23 svibnja 1929 uzelo je na znanje darovnicu gdje Pauline Krešić.

*

Vraćamo se na životopis Ivana Havličeka. Već smo prije spomenuli da je u Podsusedu uzeo u zakup jedan manji posjed, gdje se bavio gospodarstvom i drugim poslovima. Dok je bio u Podsusedu, često ga je posjećivao ban Jelačić, koji je u obližnjoj Savi volio loviti ribe. U obiteljskom arhivu obitelji Havliček čuva se pismo bana Jelačića od 14 svbnja 1857, pisano na njemačkom jeziku u kojemu ban žali da ne može na 14 svibnja

Pismo bana Jelačića u kojem odkazuje ribolov na 14. svibnja 1857.

doći na ribolov, jer ga već tri dana vrat boli. Ban je jučer, (12 svibnja), mislio da će moći ribolovu prisustvovati, ali ne može jer mu je danas nešto gore. Ban pozdravlja prijatelje, koji će se kod Havličeka na ribolovu sakupiti. U njemačkom jeziku pismo doslovno glasi:

»Ich bedauere sehr von der heutigen Expedicion keinen Gebrauch machen zu könenn, da mir mein Halsweh das ich vor 3 Tage mit Heftigkeit erlit gestern aber schon die Hoffnung gab an der Fischfang theilgenohmen mir — heute wieder ärger zusezt.«

»Ich grüsse alle meine Freunde die heute bei Ihnen versammelt sind herzlich.«

»Ich wie immer Ihnen ergeben.

Novidvori 14/V. 1857. Jellačić Fzm.«

Iz ovog banovog pisma vidi se, da je ban Havličeka volio, te ga rado posjećivao.

Spomenuli smo da se je Havliček sa svačim bavio, kako bi mogao uzdržavati svoju obitelj. Među ostalim poduzeo je vožnju državne pošte. Iz urudžbenog zapisnika zagrebačkog gradskog poglavarstva broj 2134 i 3751—1859 vidi se da je Havliček ugovorom od 28 rujna 1857 uzeo u zakup vožnju pošte sa 10 »Vorspannsfuhrmana« i to za rajon političkih općina Sesvete, Dugoselo, Jakovlje, Orle, Oborovo i Veliku Goricu.

Na 1 listopada 1859 dražbuje Janko Havliček zakup gradske daće na vino za godinu 1860. Za vinsku daću nudi odkupninu u iznosu od 32.000 for. Za daću na meso nudi odkupninu od 30.299 for. Međutim ove zakupe nije dostao jer su drugi dražbovatelji više ponudili. (Grad. arhiv br. 4952—1859.)

Nakon što je Janko Havliček sve moguće pokušao da si stvori pristojan opstanak, približuju se njemu bolji dani, kada će dobiti zadovoljštinu za učinjenu nepravdu koja mu je učinjena 1852, kada je bez ikakovog razloga sa mjesta policajnog kapetana u Osijeku na razpoložbu stavljen.

Zloglasni desetgodišnji Bachov apsolutizam pada, nastupaju slobodniji dani u kojima uslijedi izbor novog zagrebačkog gradskog zastupstva. Izbori se obavljaju u mjesecu ožujku 1861. Na 4 ožujka 1861 bude Havliček u II kotaru drugog izborništva izabran za gradskog zastupnika. Na sjednici novog gradskog zastupstva 11 ožujka izabran je Havliček za gradskog kapetana. S tom čašću preuzima upravu Gradskog redarstva, koju službu je do smrti vršio. Kao gradski kapetan dobiva godišnju plaću od 1200 for. i 200 for. doplatka.

Na sjednici Gradskog zastupstva 14 ožujka 1861 izabran je Havliček za gradskog izaslanika u skupštini Županije zagrebačke. Istodobno je za drugog gradskog izaslanika izabran gradski viječnik Nikola Urica. U dekretu kojim se Havliček i Urica pozivlje da vrše dužnost Gradskog zastupnika kod županijskih sjednica, na koncu je naročito istaknuto: »očekivajući od Vas, da će te interese ovog grada na županijskih skupštinah muževno i viešto zastupati i braniti.« (Grad. arhiv br. 986—1861.)

U vrijeme kada se je Havliček morao boriti za svakidašnji opstanak preuzeo je čišćenje gradskih ulica i odvoz blata. Kada je postao gradski kapetan, nije dalje mogao da bude gradski poduzetnik. Iz gradskog urudžbenog zapisnika broj 5115—1861 vidi se da je Havličeku početkom listopada obustavljena zaslužbina za čišćenje grada, te doznačena novom poduzetniku Mihajlu Moraniću. (Odnosni izvorni spis je uništen.)

Novo gradsko zastupstvo uzelo si je za zadaću da uredi pitanje zagrebačkog groblja. Tadanja groblja bila su prepuna i preblizu grada porazmještena. Ovaj predmet potaknuo je zagrebački nadbiskup Kardinal Haulik pismom od 13 prosinca 1861 br. 2546. U tom pismu nadbiskup ističe, da je »Svječenstvo stolnoga kaptola u pastirskom svom jesenskom

sastanku (1861), viećajuć o raznih u svoj duhovni dielokrug zasijecajućih predmetih, povelo je medu ostalim rieč o gradskih grobljih, te bi tom prigodom napomienjeno koli neugodno dieluje na moralnu ćud ovogradskih stanovnikah što se siromašniji ljudi neimavši odkuda platit pristojbu za grobnicu kod sv. Roka, ili sv. Gjurgja, na tako zvanom »bogečkom groblju« pokapaju, te tako nekim načinom i posle smèrti koja u ostalom sve izjednačuje, siromah se dieli od bogatara«.[14])

Nadbiskup predlaže da se ustroji novo središnje groblje, jer su sadanja već prepuna. Tom prilikom bi se »bogečko« groblje ukinulo. Ovo groblje je i onako sasvim zanemareno. (Grad. arhiv br. 6801-1861.)

Na sjednici Gradskog zastupstva 8 siječnja 1862 § 5, stvoren je zaključak da se dopis nadbiskupa u pogledu uređenja novog groblja ustupi gradskom satniku Janku Havličeku, kao predsjedniku odbora za ustrojenje novoga općega groblja.

Havliček je zauzeto radio da Zagreb već tada dobije novo opće groblje. Gradsko zastupstvo na prijedlog grobnog odbora na sjednici 26 svibnja 1862 zaključi da se urede tri groblja po gradskim županijama te da se bogečko ukine. Međutim radi pomanjkanja novčanih sredstava proširena su tada opstojeća groblja, a pitanje središnjeg groblja je odgođeno. Ovo je tekar 1876 godine u život privedeno.

Pod konac svog života imao je Janko Havliček uredovati kao gradski kapetan u jednoj dogodovštini koja je bila odraz tadanjih političkih prilika. Događaj zbio se na sam pokladni utorak 17 veljače 1863. Tom prigodom je ruglu izvrgnut austrijski centralistički sistem, koji je imao

---

[14]) Do godine 1861 pokapali su uboge na »bogečkom« groblju. Oni ubogi, koji nisu ostavili novac za lijes pokopani su bez lijesa. Protiv tog postupka čuli su se u javnosti češći prigovori. »Katoličko društvo Sv. Josipa Arimatejskog« sabiralo je milodare dobrih ljudi i nabavljalo lijesove za uboge, koji su od tada dobili obične lijesove crno oličene. Milodare je sabirao društveni predsjednik i svećenik Josip Lehpamer. Od početka godine 1861 pa do 1 srpnja 1864, »Katoličko društvo« nabavilo je 324 lijesa za uboge, za koje je izdalo svotu od 911 for. 18 novč. (Prema vijesti »Narodnih novina« od 14 srpnja 1864.)

Na bivšem bogečkom groblju, koje se je nalazilo na Vinogradskoj cesti, sagrađena je 1893 bolnica Milosrdnih sestara. Sastojala se tada iz šest bolničkih paviljona.

Josip Lehpamer, bio je od 1859 do 1863 duhovnik u samostanu Milosrdnih sestara u Zagrebu. U tom svojstvu se isticao kao dobročinitelj zagrebačke sirotinje. Istovremeno je obavljao njemačke propovjedi u crkvi Sv. Katarine. Nadbiskup Mihalović uze Lehpamera za svog tajnika, koji mu je bio gotovo desna ruka. Od god. 1872—1884 Lehpamer je u kotaru Gjurgjevačkom biran za narodnog zastupnika na hrvatskom Saboru. Mihalović ga uzvisi na čast kanonika čazmanskog. Kada se je radilo da Lehpamer postane kanonik zagrebački, dođe u politički sukob sa nadbiskupom Mihalovićem. Radi toga kod nadbiskupa pade u nemilost. Lehpamer se preseli u Varaždin u sijelo kaptola čazmanskog. Nastani se u samostanu Kapucina, gdje 1 ožujka 1911 umre. Braća Kapucini sahranili su Lehpamera u svojoj grobnici. (»Katolički List« br. 10 1911.)

svrhu da se iz Beča vlada nad svima austrijskim narodima. Mi ćemo taj pokladno-politički događaj najprije priopćiti onako kako ga je prikazao kasniji gradski kapetan Nikola Urica u knjižici izdanoj pod naslovom: »Kako je postala »unija« između Hrvatske i Ugarske«.

U toj knjižici Urica opisuje kako su pristaše »Narodno liberalne stranke« na pokladni utorak godine 1862 odlučili prirediti »krabuljni Korso«. Strankin predstavnik zagrebački odvjetnik Eduard Vrbančić zamolio je od gradskog kapetana Havlíčeka dozvolu za »korso« koju mu Havliček podijeli. Dozvola bila je uvjetovana da se prigodom korsa ne će dogoditi nikakova sablazan. Strankin predstavnik Vrbančić morao je jamčiti za poredak. Nikola Urica dalje opisuje kako se povorka sastala na Fašnik poslije podne na Streljani u Tuškancu, od kuda je krenula preko Ilice na Jelačićev trg. Na čelu povorke jašio je na konju »glasnik« u osobi Abela Lukšića, financijalnog činovnika, rodom Karlovčana. Za glasnikom su slijedile otvorene kočije. U jednoj kočiji vozio se odvjetnik Vrbančić sa svojim društvom. U Vrbančićevoj kočiji nalazio se raspop Josip Miškatović, (kasniji zemaljski arhivar). Kad je povorka stigla na Jelačićev trg zaustavi je »glasnik« Lukšić pred kućom trgovca Kollera. (Na tom mjestu danas stoji palača osiguravajućeg društva »Sava«.) Pred kućom nalazio se stup sa javnom svetiljkom. Lukšić objesi na stup ljudsku figuru u fraku i cilindru. Figura je predstavljala tadanjeg urednika »Agramer Zeitunga« Franju Stauduara.[15]) Figura je bila tako vješto izrađena, da je sasma Stauduaru sličila. Taj sabljažnivi čin je uz smijeh množine općinstva promatrao i sam redarstveni kapetan Ivan Havliček, da tom prigodom nije

---

[15]) **Stauduar Franjo** rodio se u Zagrebu 4 listopada 1797 od oca Petra, krojača, te majke Katarine rođene Gall. Petar Stauduar postao je zagrebački građanin na sjednici gradskog magistrata 5 veljače 1785. (Gradski arhiv br. 2-1785.)

Nakon što je Franjo svršio nekoliko razreda zagrebačke gimnazije, posveti se vojničkom zvanju. U »Caledarium Zagrebiense« od 1831 na strani 117, dolazi Franjo Stauduar upisan kao »campestres bellicae Cancelariae Adjuncti«, (vježbenik u poljskoj bojnoj pisarni), kod ces. kr. ujedinjenog Banskog varaždinsko-karlovačkog vojnog zapovjedništva u Zagrebu.

Godine 1827 oženi se Stauduar sa Terezijom Horvatić kćerju Ivana Horvatića konzula zagrebačkog magistrata i supruge mu Terezije rođene Veronik. Horvatić Ivan dobio je zagrebačko građanstvo na sjednici magistrata 4 veljače 1792. Tada je bio gradski kancelista.

Uz vojnu službu Stauduar se godine 1826 počeo baviti izdavanjem novina. Iste godine 1 srpnja osnuje njemačke novine »Luna Agramer Zeitschritft«, koje novine je sam uređivao i izdavao. »Luna Agramer Zeitschrift« početkom godine 1830 promjeni ime »Agramer politische Zeitung«, kasnije u »Agramer Zeitung«, koji naslov je taj dnevnik sve do godine 1912 zadržao, kad je nakon 85 godina opstanka prestao izlaziti.

Koncem mjeseca ožujka 1863 Stauduar proda »Agramer Zeitung« zagrebačkom trgovcu Naumu Mallinu. Na 2 travnja 1864 Stauduar zadnji put list podpisuje kao urednik. U istom broju »Agramer Zeitunga« opršta se od dotadašnjih čitača. Ističe da nakon

poduzeo nikakove redarstvene mjere, kojima bi ovu pokladno-političku sablazan spriječio. Stauduar je u »Agramer Zeitungu« branio bečki centralizam, a naročito njegovog provađača austrijskog ministra predsjednika Schmerlinga. Posve jasno da je Stauduar radi svog političkog stanovišta među hrvatskim domorodcima postao omražen.

Ova javna sablazan na kojoj se je tako grubo izvrgnulo ruglu braniča centralističke politike urednika Štauduara, odmah je pala u oči tadanjem ces. kr. Namjesništvu. Kada je drugi dan Havliček došao u ured nađe na stolu oštru »burumtiju«, izdanu po samom banu Šokčeviću. Određuje se najstroža istraga protiv prirеđivača korsa, naročito protiv »krvnika« Lukšića, koji je objesio Stauduarovu figuru. Banova »burumtija« djelovala je na Havličeka jako neugodno. On se »razboli« i legne u krevet. Kod opisa tog događaja Urica ističe, kako je morao uvijek kada bi Havliček obolio, preuzeti njegov posao, tako je bilo i sada. Urica je vodio istragu i konačno morao odsuditi svog dobrog znanca odvjetnika Vrbančića kao jamca da će na korsu biti red i mir, na zatvor od 8 dana. »Glasnika« i »krvnika« Lukšića na mjesec dana zatvora. Lukšić je doduše pred kaznom utekao u Beč, ali mu to nije mnogo koristilo. Na molbu zagrebačkog redarstva Lukšić je u Beču uhićen, te je tamo odsjedio osuđenih mjesec dana.

Po Urici opisanoj fašinskoj šali našli su se u gradskom arhivu spisi, koji točno prikazuju tečaj redarstvene istrage.

Ponajprije spomenut ćemo Banov odpis koji je sastavljen 18 veljače 1863 pod brojem 236-Prs. Urica nazivlje banov odpis »burumtijom«. Urica u svojoj knjižici navađa da se »korso« dogodio 1862. Prema gradskim spisima bilo je to 1863, što i tadanje zagrebačke novine potvrđuju. Izpravit

---

39-godišnjeg novinarskog rada odstupa sa tog polja. Osobito je bio počašćen time, što je car i kralj Franjo Josip njegovim novinama od godine 1851 naročitu pažnju posvećivao.

Franju Stauduara možemo smatrati najstarijim našim novinarom, koji je u Zagrebu prvi počeo izdavati novine, na način već tada postojećih vanjskih novina.

Nakon prodaje »Agramer Zeitunga« postaje njihov urednik Josip Praus, a iza kratkog vremena sam vlasnik lista N. Mallin.

Odmah nakon što se je Stauduar riješio novinarskog zvanja, odseli se u Beč. »Agramer Zeitung« od 11 travnja 1864 donaša oproštajnu poruku Stauduara Franje i Terezije, upravljenu na sve prijatelje i znance s kojima se nisu mogli osobno oprostiti.

Stauduar je posjedovao kuću u Visokoj ulici broj 153, (danas br. 18), koju je kupio od Ignaca Vernića. Nakon odselenja u Beč Stauduar ugovorom od 8 travnja 1863 prodaje kuću poduzetniku Guidi Pongratzu za 4000 for. Nekadanja Stauduarova kuća danas više ne postoji. Njen kasniji vlasnik podmaršal Matija Raslić sruši staru kuću te godine 1892 sagradi novu jednokatnicu. Iza smrti podmaršala Raslića došla je kuća u posjed obitelji baruna Turkovića, koji su i danas vlasnici nekadanjeg Stauduarovog doma.

Na 30 prosinca 1872 Stauduar je umro u Badenu kraj Beča u 78 godini. Tadanje »Narodne Novine« od 2 siječnja 1873 u kratko zabilježuju smrt Etauduarovu koji da je umro kao vojni činovnik u miru. Ostavio je suprugu Tereziju.

ćemo još nekoje navode Urice, koje je on 1905 opisivao, dakle poslije 42 godine. Vjerojatno da se svega nije mogao točno sjećati.

Ban u svom odpisu određuje Gradskom magistratu ovo:

»Nad događaji sbivšimi se poslijednjih danah pokladnih na javnih miestih u glavnom gradu Zagrebu, naročito pako nad jučeranjim, (17 veljače 1863), maskiranim obhodom po glavnih ulicah grada izjaviti mi je Gradskom poglavarstvu duboko moje sažalenje.«

»I negledéć naprosti svaku bolju ćut vriedjajući način, kojim biaše izevedn taj obhod, ni na mèrsku surovost čina, kojom je zavèršio, moram naknadno predstavljanje smierajuće na porugljivo poniživanje vlade Njegova Veličanstva kod sablazne te obćim gnjevom pučanstva osudjene demonstracije ulične označiti kao čin najskranije derzovitosti.«

»Buduć da se slični izgredi ni iz gledišta javnoga reda ni iz obzira na čast glavnoga grada terpiti ne smiju to nalažem gradskom poglavarstvu, da u predmetu tom odmah povede istragu i da prema poslijedku iste učini što zakon zahtieva, po uredovanju pako svom da me izviesti o stanju i o dotičnih odredbah svojih.« (Grad. arhiv br. 1155-1863.)

Povodom ove namjesničke »burumtije« zagrebačko gradsko poglavarstvo obraća se na Gradsko satničtvo u Karlovcu, sa molbom da se tamošnji vlasnik tiskare, (a ne kako Urica piše financijalni činovnik), Abel Lukšić radi sudjelovanja na pokladnom corsu, zapisnički presluša. Iz zamolnice gradskog poglavarstva vidi se da je Lukšić na dan 17 veljače 1863 došao oko 2 sata poslije podne u krojačku radionu Adolfa Epsteina u Dolnjoj Ilici, gdje je posudio frak kojeg je odmah i obukao. U dvorište kuće gdje je Epstein imao krojačiju doveo je sluga konja, na kojeg je Lukšić uzjašio i na corso otišao. (Grad. arhiv br. 1155-1863.)

Odvjetnik Eduarda Vrbančić u svom prizivu protiv redarstvene presude radi sudjelovanja kod priredbe corsa, među ostalim kaže ovo: »Gledali su corso naročito satnik Havliček i starešina Urica prekrštenih rukuh, kako se upitni prizori izvađaju, a gradski panduri tjerali su gledaoce na stranu, da ne smetaju maske, da ove osobito prizor vješanja laglje i neuznemireno izvedu. To su fakta za koja zna sav Zagreb« (Grad. arhiv br. 3697-1863.)

Povodom Vrbančićevog utoka protiv redarstvenog zatvora, Namjesničko Vijeće nalaže da se gradski kapetan Janko Havliček zapisnički presluša, obzirom na sablažnjive događaje koji su se zbili na pokladnom corsu.

Prigodom saslušanja na 17 kolovoza 1863 izjavio je Havliček da je na pokladni utorak prije podne u njegov ured došao županijski pisar Janko Gjurkovečki i molio dozvolu za priredbu pokladnog corsa. Havliček je Gjurkovečkiu dozvolu uskratio s razloga, što mu nije bio dovoljno pouzdan za mir i poredak. Dok je razgovarao sa Gjurkovečkijem, došao je u ured odvjetnik Eduard Vrbančić, koji je također zamolio dozvolu za maskirani ophod. Havliček je najprije i njemu dozvolu uskratio. Na to mu Vrbančić

odgovori da on kao odvjetnik i gradski zastupnik daje jamstvo za uzdržanje reda i mira, a izim toga će sa svojom obitelju u kočiji corso predvoditi. Kod tih riječi Vrbančić je Havličeku pružio ruku kao znak sigurnog jamstva. Tekar sada je Havliček pristao da se corso drži, ali uz naročitu zabranu bilo kakovih političkih demonstracija. (Grad. arhiv br. 5213-1863.)

U svojstvu Gradskog kapetana Havliček nije dugo službovao. Nakon podulje bolesti umre na 7 prosinca 1863 u 53 godini, dakle u dobi u kojoj je još mogao da radi za napredak svog rodnog grada. »Narodne Novine« od 7 prosinca 1863 priopćuju Havličekovu smrt te pišu, da je bio iskren domorodac, volio je svoj hrvatski narod, kome je vazda bio odan.

»Agramer Zeitung« od 7 prosinca 1863 popraćuje Havličekovu smrt te ističe da je službi bio potpuno dorasao. Njegova marljivost i sposobnost bila je općenito poznata. U privatnom životu uvijek obljubljen radi svoje uslužnosti. Havliček je bio čovjek rada i akcije. Vjerojatno da će ovo mišljenje dijeliti i ostalo zagrebačko građanstvo.

Na 8 prosinca 1863 bio je Havličekov pogreb. »Agramer Zeitung« od 9 prosinca opisuje sprovod te kaže da Zagreb takovog sprovoda nije tako brzo vidio. Sprovod je krenuo iz kuće žalosti u Novoj Vesi br. 5, (danas br. 1). Sudjelovalo je mnogobrojno građanstvo. Povorka je sezala od Nove Vesi do Duge ulice. Sprovodu je prisustvovao ban Šokčević sa generalima i ostalim časnicima. Sve vlasti bile su zastupane. Ulice kuda je sprovod prolazio bile su pune općinstva. Sahranjen je na groblju Sv. Jurja.

U časti gradskog kapetana naslijedio je Havličeka gradski vijećnik Nikola Urica, kome tadanji gradski načelnik Frigan tu dužnost povjerava, jer je on Havličeka za vrijeme njegove dugotrajne bolesti u službi zamijenjivao. (Grad. arhiv broj 134 Prs 1863.)

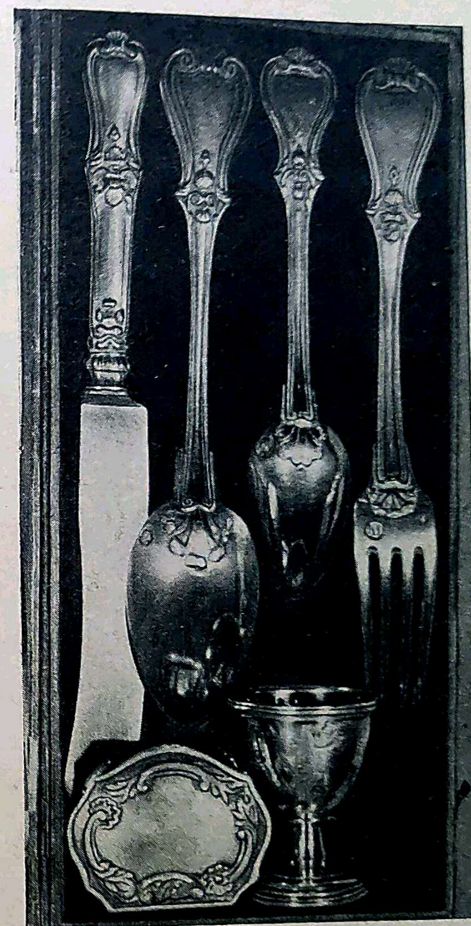
Ivan Havliček je ostavio suprugu Amaliju te kćer Mariju rođenu 1852 u Osijeku i sina Josipa rođenog 18 siječnja 1853 u Podsusedu. Josipu je prigodom krštenja kumovao ban Jelačić sa suprugom Sofijom, te ga tom zgodom obradio sa srebrnim jedaćim priborom.

Nakon smrti Ivana Havličeka moli udova Amalija mirovinu, koju gradsko zastupstvo na sjednici 15 veljače 1864 § 7 dozvoljava u godišnjem iznosu od 200 for. Ovaj zaključak odobrilo je Namjesničko Vieće odpisom od 28 travnja 1865 broj 6061 (Grad. arhiv br. 8139-1863 i 3349-1865.)

Amalija Havliček umrla je 15 listopada 1901 u Mesničkoj ulici 13 u 76 godini. Njena kći Marija udade se 1869 za profesora Stjepana Kučaka, koji je tada služio u Varaždinu, kao namjesni učitelj.

Marija Kučak bila je dobra glasoviračica. Na koncertu »Narodnog zemaljskog glazbenog zavoda«, priređenog 21 svibnja 1871 u korist požarom postradalih žitelja Virovitice, nastupila je Marija Kučak sa dvije točke. Isto tako na drugom koncertu istog zavoda davanog 10 ožujka 1872 nastupila je sa jednom točkom. (Dr. A. Goglia: »Hrv. glazbeni zavod 1827—1827«). Marija Kučak umre 1922.

Profesor Stjepan Kučak nama starijim Zagrebčanima ostao je u ugodnom sjećanju naročito onima, koji su polazili gornjogradsku gimnaziju. Na tom zavodu bio je Kučak kroz dugi niz godina profesorom latinskog i grčkog jezika. Sjećamo se da su profesora Kučaka nazivali »Štefica Kučak strog i neumoljiv«. Ipak Štefica Kučak nije bio tako strog i

Jedaći pribor poklon bana Jelačića kao krsnog kuma Josipu Havličeku. Ovaj pribor poklonio je dr Vladimir Havliček Gradskom Muzeju

neumoljiv, već gotovo dobar otac svojih đaka, koji ga i danas s poštivanjem spominju. Profesor Stjepan Kučak umre kao umirovljenik 13 travnja 1925. Ostavio je dva sina: Milivoja Kučaka posljednjeg pukovnika hrvatske 25 domobranske pješačke pukovnije, koja je nakon prevrata 1918. raspuštena. Pukovnik Kučak kao umirovljenik 1927 umre u Zagrebu. Zatim Slavka Kučaka koji se je posvetio odvjetničkom staležu.

Sin Ivana Havličeka dr. Josip Havliček, bio je poznata ličnost u Zagrebu, posvetio se liječničkoj struci. Služio je najprije kao bolnički liečnik u Zemunu, zatim kao općinski liječnik u Ivanić gradu, nakon toga u Velikoj Gorici kao kotarski liječnik. Konačno je pridijeljen zemaljskoj vladi, gdje postaje vladin savjetnik, a ujedno i ravnatelj Zavoda za proizvodnju cijepiva protiv boginja.

Amalija Havliček supruga Gradskog kapetana Ivana Havličeka sa svoja dva unuka Milivojom i Slavkom Kućakom

Dr. Josip Havliček umre u Zagrebu 3 travnja 1925 u 72 godini. Njegova supruga Adela umre 26 svibnja 1921 u 59 godini. Njihov sin dr. Vladimir unuk Ivana Havličeka, posvetio se upravnoj službi. U posljednje vrijeme bio je načelnik ministarstva unutarnjih posala. Sada kao umirovljenik živi u Zagrebu.

Dužnost nam je spomenuti da je dr. Vladimir Havliček iz svog obiteljskog arhiva našem uredništvu najpripravnije stavio na uporabu obiteljske spise i slike, čime je sa svoje strane pomogao sastavu ovog članka, u kojem smo prikazali zanimiv dio našeg starijeg Zagreba.

Prof. dr. Eugen Sladović.

(Nastavak)

SREDNJI STALEŽ, NJEGOVO ZNAČENJE, KULTURNA I SOCIJALNA VAŽNOST SA STAJALIŠTA KOMUNALNE POLITIKE

Iskustvo posljednjih decenija pokazuje, da napredak političkih zajednica (države, općine) i održanje državnog reda i poretka u građanskoj demokraciji ovisi uvijek o jačini interesa svakoga pojedinog građanina za zajednicu i općenite interese (javno dobro). Što se veći broj građana nastoji izdvojiti iz svoje isključive privatne i osobne (poslovne) sfere i baviti javnim (državnim općinskim) poslovima, to je bolji efekt i garancija za povoljan razvitak državnih i općinskih poslova i javnog života uopće. Iskustvo pokazuje međutim i naličje toga odnosa prema kojemu mnogi građanin osjeća strah i nespokojnost pred svakom politikom kao i pred svakim javnim poslom i nalazi svoj mir i zadovoljstvo jedino u tome, da zadovoljava svoje građanske dužnosti, da uredno plaća javna podavanja i da od zgode do zgode pristupi pred izbornu žaru. Poznato nam je iz žalosnog političkog iskustva posljednjih dvadeset godina da su i sami izborni čini u vremenima diktatura i armatura bili pomućeni tako, da se mnogim mirnim i povučenim građanima gadilo pristupati na samo biralište. Posljedice nedemokratskih diktatorskih metoda, koje su prakticirane kroz posljednjih 20 godina ozlojedile su mnoge građane, povrijedile njihov demokratski osjećaj i odvratile ih od skrbi za javne poslove. S druge strane ostavile su zle tragove diktature u komunalnim upravama, u kojima su gospodarila dekretirana lica, koja nijesu uživala nikakvo povjerenje građana niti su s njima podržavala potreban kontakt, a jedina im je dužnost sastojala u izvršavanju diktata. Upravo potonja činjenica dovela je do toga, da je odnos između građana i komunalnih uprava postao bezobziran, hladan ili čak neprijateljski, a to građani osjećaju i to ih najviše odbija od sudjelovanja u komunalnom javnom radu. Nekontrolirana financijalna komunalna politika, koja nije predstavljala izričaj građanstva, dovodila je građane u kušnju, da se posve odvrate od komunalne politike i da se za nju potpuno dezinteresiraju. U tu pojavu treba se duboko zamisliti. Ne može se poreći djelomična ispravnost prigovora, da svagdje opstoji određena kategorija politički dezinteresiranih građana, koje je ozlojedila nevaljana i nedemokratska državna i komunalna politika, i da kritika državne i komunalne politike ne će nikad prestati pa ni u eri najveće diktature (jer se vrši usmenim novinama i šapatom), ali je s druge strane važna spoznaja, da se ne smije ni u politički abnormalnim ni u politički normalnim prilikama dozvoliti, da ova kategorija preraste i da se vođenje politike

prepusti demagozima. Za to se mora svim sredstvima nastojati da se građanstvu, dakle srednjem staležu, osigura utjecaj na komunalnu politiku i da se mobiliziraju njegove moralne sile za dobro čitave općinske zajednice.

Činjenica je, da do danas nije uspjelo oživotvoriti jedinstveni sinhronizirani pokret srednjeg staleža usprkos mnogobrojnih pokušaja. Tome je razlog u velikoj razlici, koja opstoji između pojedinih socijalnih skupina koje se u njega ubrajaju. Tako je primjerice orijentacija privatnih namještenika prema socijalnoj politici posve različita od stajališta samostalnih rukotvornih obrtnika, kojima pripada odlučna važnost sa stajališta malih samostalnih privrednika (kao primjerice borba protiv velikih robnih kuća i protiv konzumnih zadruga), pridaje skupina slobodnih javnih zvanja i činovništvo suprotno značenje.[196]) Zato se pokret srednjeg staleža ograničuje u nekim pitanjima na malene i srednje obrtnike, industrijalce i trgovce, odnosno na njihove privredne interese. No to je razumljivo, jer pojam srednjeg staleža u širem smislu obuhvaća skup lica, koja se nalaze u srednjim životnim prilikama. No pošto su vrlo različiti interesi lica, koja spadaju u ovu široku društvenu skupinu, ne može se govoriti ni o jedinstvenom srednjem staležu ni o jedinstvenoj (zajedničkoj) politici srednjeg staleža, da si pribave potrebnu robu pomoću činovničkih nabavnih zavoda i konzumnih zadruga, a protiv toga iznose prigovore obrtnici i trgovci, jer im oduzima veliki broj poslovnih prijatelja,[197] i ako se i potonji služe zadrugama u borbi protiv jačih poduzetničko-privrednih faktora. Život pokazuje, da zahtjevi različitih kategorija i skupina pripadnika srednjeg staleža nijesu uvijek ni u svemu identični, odnosno da se ne podudaraju u svim pojedinostima. Opstoje pitanja, koja različito prosuđuju pripadnici tečevne privrede (obrtnici, trgovci, poljodjelci-maloposjednici i sl.), koji pripadaju srednjem staležu, a različito drugi pripadnici srednjeg staleža isto tako kao što se primjerice sukobljuju interesi financijalnog i industrijalnog kapitala ili kvalificiranih i nekvalificiranih, sezonskih i profesijonalnih radnika. No uza sve to može se govoriti o zajedničkim interesima srednjeg staleža, u kojima mogu nastupati zajednički, isto onako kao što se govori o zajedničkim interesima velikog kapitala i radništva. No zbog toga teško je provoditi potpuno jedinstvenu politiku srednjeg staleža.[198]) Privredni interesi različitih zvanja, koja se ubrajaju u srednji stalež, ili u građanstvo, koje obuhvaća veliki dio svakoga kulturnog naroda, nijesu identični, a često se i suprotstavljaju. Ovamo spada u prvom redu opreka između grada i sela, između obrtnika i poljodjelaca, između rukotvornog obrta i trgovine i sl. Poljodjelci osnivaju već kroz decenije seljačke privredne nabavne i prodajne zadruge, kojima nastoje isključiti međutrgovinu. Pored toga predleže i velike interesne opreke između staroga i novog (gradskog) srednjeg staleža. Privrednu podlogu društvenih slojeva, koji se ubrajaju u »novi srednji stalež«, pretstavlja moderna tehnika, kapital i velepoduzeće. Sva ta tri privredna faktora žestoko su pobijali i danas pobijaju pripadnici staroga maloobrtničkoga srednjeg staleža. U nekim državama donekle se ta opreka preformirala tako, da stari srednji stalež zajedno s kapitalom i velepoduzećem zajednički nastoji suzbijati tendencije socijalizacije, dok se za to zalaže znatan dio privatnih namještenika. Ove opreke dolaze do izričaja u opstojećoj razlici između staroga i novog srednjeg staleža, koja dovodi do njihove posebne organizacije koje djelomično zastupaju oprečne interese i zahtjeve. Tako se je primjerice rukotvorni obrt u sedamdesetih godina prošlog stoljeća borio protiv obrtne privredne slobode, što je dovelo do noveliranja obrtnog prava i zaštite rukotvornog obrta (dokaz o osposobljenju). Privatni namještenici kao posebna skupina novoga srednjeg staleža postavljaju zahtjev za uvedenje posebnog osiguranja privatnih namještenika, jer im ne dostaju prednosti općega radničkog osiguranja.

[196]) Johannes Wernicke: Warenhaus, Industrie und Mittelstand. Berlin 1911.

[197]) G. Budjuhn: Mittelstandsfragen 1920. — O. Beythien: Der gewerbliche Mittelstandspolitik. in der preussischen Landesversammlung. 1921. — J. C. Eberle: Der gewerbliche Mittelstand im Wiederaufbau. 1921.

[198]) Adolf Günther: Lebenshaltung des Mittelstandes. 1920. — Wernicke: Kapitalismus und Mittelstandspolitik. (2. Aufl. 1933.) — Walther Wilhelm und W. Schüter: Die Mission des Mittelstandes. 1925. — Hand Heiler: Die Verelendung des Mittelstandes. 1925. — Tobis: Das Mittelstandsproblem der Nachkriegszeit und seine statist. Erfassung. 1930. — Fried: Das Ende des Kapitalismus. Wien. 1931.

Piše: VIKTOR KUČINIĆ

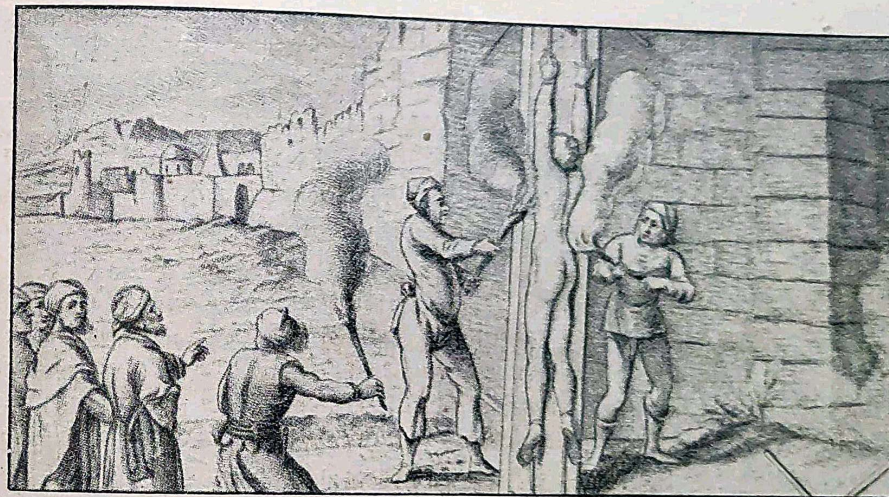
(Svršetak)

SVRŠETAK VJEŠTIČKIH PROGONA I UKINUĆE TORTURE

Vještički progoni najžešće su bjesnili u Njemačkoj, Italiji i Francuskoj, odakle su se širili u ostale zemlje, tako da je domalo čitava Evropa bila posipana pepelom na lomačama spaljenih vještica. Ali upravo u tim državama rodio se i snažan pokret protiv ove strašne juridičke zablude, koji se na žalost nije širio onom brzinom, kao nekadanje vjerovanje u vještičke sekte.

Prve pojave protiv vještičkih progona nastaju u XVI. vijeku u Njemačkoj. Taj pokret bio je isprva ilegalan, anoniman i protudržavan a pokretači bojali su se ne samo zemaljskih vlasti, već i gnjeva narodnoga. Mnogi od ovih zaslužnih muževa budu zbog sudjelovanja u antidemonomaniji osumnjičeni, da su saveznici vraga i članovi vještičkih sekta, pa je gdjekoji radi toga završio u tamnici ili na lomači. Prvi naučenjaci, koji ustahu protiv ovog velikog zla, a na obranu bespravnog ženskog roda bili su Cornelius Agrippa von Rettesheim iz Kölna (1486—1535), Johann von Weier iz Brabanta (1515—1558), Cornelius Loos, svećenik iz Mainza (1520—1593), dr. Dietrich Flade, spaljen 1589. godine zbog obrane vještica, Kristian Thomasius (1655—1728) i drugi.

Početkom XVII. stoljeća ustaju u Njemačkoj na obranu do tada prokletog ženskog roda isusovci, koji preko svojih uglednih teologa i učenjaka digoše oštar prosvjed protiv vještičkih progona. Isusovci: Adam Tanner (1572—1632), Paul Laymann (1575—1635) i grof Fridrik von Spee (1591—1635), bila su ona trojica junaka, koji su se usudili, da u svojim naučenjačkim djelima pa čak i s propovjedaonica udare na ovu strašnu zabludu ljudskoga roda. Sasma razumljivo, da su uslijed toga bili i sami proganjani, a njihova naučna djela spaljivana. Ali uza sve to oni su izdržali! Pokret protiv vještičkih progona bivaše sve jači i jači i to ne samo u Njemačkoj nego i u Italiji te Francuskoj. Konačno su i vlasti počele popuštati! Prvi vladar, koji je u svojoj zemlji ukinuo progone bio je izborni knez od Mainza; on je to učinio oko 1650. godine, a pod utjecajem naučnog djela Fridricha von Spee: »Cautio criminalis sive de processibus contra sagas«. Iza njega ukida progone bamberški biskup u svojoj kneževini. Speeovo naučno djelo protiv vještičke zablude naišlo je na vrlo dobar prijem, pa su malo zatim nastala slična djela u Francuskoj, Italiji, Nizozemskoj i Engleskoj. I kao što je nekada »vještička literatura«

Tortura kod starih naroda istoka: palenje tijela bakljom.

poplavila Evropu, tako su sada nicale mnogobrojne knjige, u kojima su pisci dokazivali besmislenost vjerovanja u vještice. Pokret ovaj nailazio je na sve veći i veći broj oduševljenih pristaša, naravno u gradovima među naprednijim i razboritijim ljudima. Kad je led već bio probijen, stale su državne vlasti a i gradski sudovi popuštati, osobito pak, kad su se juridički fakulteti pojedinih sveučilišta izjasnili protiv progona vještica uvidjevši konačno zabludu, koju su dosada i sami propagirali i koja je uz njihov pristanak pokosila svu silu nevinih žrtava. Kneževinu Mainz i Bamberg slijedile su u prvoj polovici XVIII. stoljeća i ostale države ukidavši malo po malo progone u koliko ovi nisu, uslijed sveopćeg otpora i pritiska, sami od sebe jenjali.

No usprkos zabrane, vještički su progoni gdjegdje i dalje životarili. Zadnje vještice pogubljene su u Bavarskoj 1775, u Poljskoj 1783, u Švicarskoj 1782, u Španjolskoj 1804, u Irskoj 1810, a u Rusiji, zemlji dubo-

koga praznovjerja, osudio je narodni sud staraca, kojem je predsjedao mjesni pop godine 1879. jednu ženu-vješticu na smrt i to u nekome selu novgorodske gubernije. Ova sirota bila je zaista spaljena na lomači. To se dogodilo četiri godine prije, nego li je u Zagrebu zasjeo na bansku stolicu grof Khuen-Hedervary...

Da vidimo, na koji su način ukinuti vještički progoni u Hrvatskoj. Čim je na austrijsko prijestolje iza cara Karla VI. zasjela njegova kćerka, mudra Marija Terezija, prva joj je briga bila, da donekle ublaži okrutno proganjanje siromašnih žena. Kad je opazila, da gradski i županijski sudovi slabo mare za njezine savjete, kojima je nastojala ublažiti torturu — izdaje oko 1750. godine naredbu, da se svaka smrtna osuda izrečena u vještičkim procesima imade pismenim putem obrazložiti i poslati u Beč, gdje će je ona proučiti, a zatim odobriti ili poništiti. Ali nasljedne države ovu su naredbu kanda sabotirale, osim Austrije, gdje su progoni prestali sami od sebe već oko 1745. godine. No kod nas i u Ugarskoj vještice su bile i dalje hvatane u masama, prem je moć vještičkih sudova u to vrijeme bila u dekandenci, a i vjerovanje u crnu magiju bilo je među građanstvom ozbiljno pokolebano, kako smo se uvjerili iz procesa Barice Cindek.

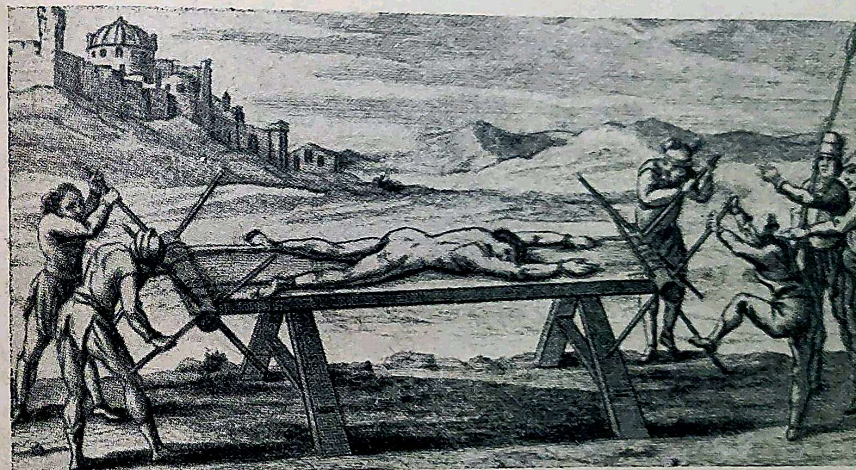
Kad su u Beču doznali, da se u Hrvatskoj vještice još uvijek proganjaju — dočim su u Austriji na njih već pomalo i zaboravili — naloži 1752. godine Marija Terezija hrvatskome banu, nek joj u Beč odpremi jednu živu vješticu, da se ona sama uvjeri, da li je dotična zaista prava coprnica. Je li tada bila koja vještica odaslana u Beč — veli dr. Bojničić u svojoj raspravi o zadnjoj hrvatskoj vještici — ne zna se, ali se znade, da je 1756. godine Marija Terezija jednim dekretom sasma dokinula u svim svojim zemljama smrtne osude za vještice, a njihove progone veoma ograničila.

Na temelju toga reskripta zaključuje Hrvatski sabor dne 26. ožujka 1756. godine, da se nijedna smrtna osuda u vještičkim procesima ne smije više izvršiti a da prije ne bude poslana banu na uvid, koji će je nakon samog ispitivanja poslati Njezinom Veličanstvu na rješenje. No konačno je ban ipak morao udovoljiti kraljičinoj želji i odpremiti jednu pravu i živu vješticu u Beč. Bila je to Križevčanka Magdalena Logomer Heruc (br. 240), osuđena na smrt, ali uslijed saborskoga zaključka poslani su spisi njezine parnice banu, a taj ih je odpremio dalje Mariji Tereziji, da osudu potvrdi ili poništi. Kad je kraljica proučila sudbene spise zapovijedi banu, da optuženu Herucinu smjesta pošalje u Beč, jer da će njezin ministar sam povesti ponovnu istragu i ustanoviti, je li Herucina uistinu vještica.

Magdalenu Logomerku Heruc zbilja odpraviše u Beč, ali kako je uslijed pretrpjenih muka bila slomljena, smjestiše je ponajprije u bolnicu.

Kad se donekle oporavila stade je još u bolnici preslušavati nitko drugi, nego sam tjelesni liječnik i savjetnik kraljice, glasoviti učenjak Gerhard van Swieten. On je o polučenom uspjehu svoje istrage podnio Mariji Tereziji iscrpljivi izvještaj, a kako je i sam bio zakleti neprijatelj svakog praznovjerja, a pogotovo vještičkih progona, to je ovaj njegov izvještaj bio od nemala značenja za opću obustavu vještičkih progona u austrijskim zemljama.

Obrazlažujući svoj elaborat o Herucini veli van Swieten među inim i ovo: »Danas se ne bi nitko smio pojaviti u Hrvatskoj da demonstrira čudnu pojavu električitete — jer bi odmah bio proglašen čarobnjakom i

Tortura kod starih naroda istoka: rastezanje tijela na klupi.

bačen na lomaču; imade bilina, za koje se znade, da su korisne i ljekovite, ali ako ih u Hrvatskoj netko upotrebljava za liječenje — odmah je proglašen vješcem ili vješticom; kad u zatvorenom loncu kipi voda i proizvađa razumljivi šum, pa ako to netko u Hrvatskoj sluša, taj će odmah tvrditi, da se u loncu kuha coprnička mast a šum da proizvađa sam vrag; ako netko u Hrvatskoj oboli od groznice — on nije bolestan, nego začaran; ako pijan čovjek vidi na daski prozora muhu — on će smjesta zaključiti, da se to neka coprnica pretvorila u muhu.« I još mnogo drugih praznovjernih primjera iz Hrvatske navodi van Swieten u svome zapisniku, kojeg je sastavio prigodom preslušavanja naše Magdalene i na temelju sudbenih spisa njezine parnice, koji su iz Križevaca odaslani u Beč. Svoj opširni protuvještički ekspozej završuje van Swieten ovim riječima: »U zemlji, gdje vladaju ovakovi pravni nazori, mora se svaki čovjek bojati, da će jednoga dana završiti na lomači!«

Kad je Marija Terezija proučila izvještaj svoga savjetnika i liječnika, šalje hrvatskome banu pismo, kojim mu javlja, da se je iz preslušavanja Logomerke uvjerila, da ona nije nikakova vještica i da joj se, kad stigne u Križevce, mora dozvoliti slobodno kretanje i da je nitko ne smije optuživati a niti proganjati radi vještičtva. Ovim kraljičinim reskriptom zadan je smrtni udarac vještičkim progonima u Hrvatskoj, jer ženu, koju svemoćni sud proglašuje opasnom i velikom vješticom te je osuđuje na smrt — oslobađa kraljevska vlast s obrazloženjem, da to nije nikakva vještica već sasma obična žena. Ovo je bila velika blamaža za tadanje naše sudstvo. Naravno, uslijed toga bila je i vjera u vještice u narodu sasma pokolebana i na sva se sad usta stalo javno tvrditi, da vještice ne postoje i da ih nikada i nije bilo.

Bodljikavim valjkom ruljili su leđa osudjenika.

Malo zatim, koncem 1758. godine u k i d a M a r i j a T e r e z i j a s a s m a v j e š t i č k e p r o g o n e u Austro-Ugarskoj monarhiji a prema tome i u Hrvatskoj. I tako imademo zahvaliti kraljici Mariji Tereziji, tom najmudrijem i najsposobnijem dinastu između svih 27 okrunjenih Habsburgovaca, da su konačno i naše žene bile oslobođene strašne vještičke kuge. Da tog časa nije na prijestolju sjedila Marija Terezija moguće da bi se kod nas progoni produljili za daljnjih 30 godina, a pritom bi još palo nekoliko stotina nedužnih žrtava.

I ako je kraljica dokinula vještičke progone, ostali su i dalje na snazi kazneni paragrafi obih »C a r o l i n a« sa svim svojim strahotama: torturom i groznim justifikacijama a primjenjivahu se i nadalje kod običnih i političkih delikvenata. Da i ovo svede u neku pristojnu čovječansku granicu izdaje kraljica 1769. godine novi kazneni zakonik: »C o n s t i t u t i o c r i m i n a l i s T h e r e s i a n a«, koji se u juridičkim krugovima prema imenu kraljice nazivao kraćenicom: »Teresiana«. Ovaj novi zakonik bio je mnogo blaži od »Carolina«, ali još uvijek dosta okrutan, jer je tortura ostala na snazi, akoprem svedena na sama četiri stepena: lisice, španjolske čizme, dizanje u zrak i palenje bakljom uz rastezanje na ljestvama. No »Theresiana« važila je samo 7 godina. Sama Marija Terezija, na nagovor svoga sina i suvladara J o s i p a II., u k i d a taj zakonik 1776. godine, a s njime i t o r t u r u u svim svojim zemljama. Istraga imala se odsele vršiti bez ikakovog mučenja, a samo na temelju brižno sabranog dokaznog materijala.

Ali hrvatska gospoda ovom promjenom nisu bila zadovoljna! Četiri hrvatske županije: zagrebačka, križevačka, varaždinska i srijemska ulažu kod kralj. hrv. vijeća u Varaždinu — koje je tada u ime kraljice upravljalo Hrvatskom i Slavonijom — protiv dokinuća torture protest navodeći, da je sad jedino istražno sredstvo, kojim se prigodom preslušavanja dolazilo do istine — sudu i pravdi oduzeto iz ruku. Zločinci i drugi delikventi imat će sad široko polje rada, od kojeg će štetovati savkolik narod. (L a s z o w s k i : »Ukinuće torture u Hrvatskoj«). Županije bile su tada u rukama plemstva — ali njihove prosvjede nije na sreću uvažila mudra i humana kraljica — ona ih odbacuje, a svojim reskriptom od 2. siječnja 1777. godine ponovno nalaže županijama, da odredba o ukinuću torture ostaje na snazi i da se toj naredbi imadu svi i svaki pokoravati i u cijelosti je izvršavati.

ZAVRŠNA RIJEČ

Tko je malo više razmišljao o biti vještičkih progona sigurno se u prvom redu začudio neobičnom shvaćanju tadanjih učenih glava: sudaca, fiscusa, procuratora, notara, senatora, zakonodavaca i državnika — a u drugome redu, dubokome praznovjerju seljaka, građana, plemića i naučenjaka. Svi su ovi zajedno vjerovali u najveće gluposti, nemogućnosti i gadarije. Ali nemojmo se odviše čuditi! Prošle su doduše već 183 godine od zadnje osude hrvatske vještice — ali naš seoski narod još uvijek vjeruje u coprnice. A nije mnogo bolje niti u gradovima, gdje se u stanovitim krugovima građanstva još i danas podržava vjera u čarolije i svakolika čuda, a v r a č a r s k i s a l o n i puni su posjetnika, naročito dama, koje uzbuđenim srcem čekaju na sudbonosne riječi modernog proroka ili proročice.

Istodobno zauzima industrijska astrologija sve veći zamah. Učeni (!) astrolozi s turbanom na glavi i perzijskim prezimenom, koji su na dalekom Istoku apsolvirali visoke »astro-psiho-analitičke nauke«, za deset će vam kuna poslati tiskanu planetu, a za 30 kuna dobit ćete vjeran horoskop. Ove astrološke varalice ne smeta, da ne poznaju ni najprimitivnija pravila matematike i astronomije, koja su za sastav pravog kaldejskog horoskopa veoma nužna. A i zašto? Ta za nekoliko kuna dobiju gotov natiskani blok s 24 horoskopa. Treba samo ispuniti neke rubrike brojkama i vjeran horoskop se šalje lakovjernim mušterijama.

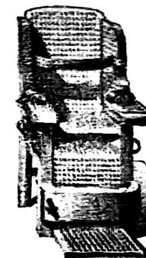

Justifikacije na stratištu.

Suviše je govoriti o mnogobrojnim pojmovima praznovjerja ukorijenjenima u našim gradovima i selima: o amuletima, o potkovi, o ženidbenom kolaču i velu, o razbijenom zrcalu, o novogodišnjem praščiću i dimnjačaru; o mački, kad pređe preko puta, o šišmišovom lijetu, o sedmičnom danu petku i najnesretnijoj brojki 13; o bacanju karata, o slaganju sretnih brojeva za lutriju, o vjerovanju u sne, o ivanjskome krijesu, o moći silvestarske noći; o vilama, vampirima, sablastima, vukodlacima i dusima; o užetu obješenoga, o sreći ili nesreći, koje nam donaša drago kamenje: aspis, ahat, beril, opal, smaragd, safir, topaz itd.; o letu zvijezde repatice, o pomrčini sunca ili mjeseca, o astrologiji, frenologiji, hiromantiji, grafologiji i stotinama drugih praznovjerica, koje nam ogorčavaju i onako dosta težak život. Dakle? Zar da se još čudimo našim precima, koji su vjerovali u čarolije, kad slično praznovjerje postoji još i danas i to u velikim

gradovima, gdje su se smjestile najviše prosvjetne institucije. A što da rečemo o selu, gdje praznovjerje postoji još u onom praiskonskom primitivnom obliku i nikada i ne će biti iskorijenjeno. Ta svake godine čitamo u novinama, da su seljaci u ovom ili onom mjestu napali po koju staru ženu držeći je coprnicom. Vrlo se dobro sjećamo, da su prošle godine u nekom slavonskom selu mještani linčovali jednu staricu zbog coprije, a tom su linču prisustvovali i mjesni žandari, koji bijahu također uvjereni, da je ova jadnica čaranjem činila narodu zlo.

Vještice kao čarobnice i saveznice vraga službeno više ne postoje — ali kako vidimo — puk još i danas vjeruje u njihovu zlokobnu moć. Pa kojeg li čuda, ako se progoni, slični vještičkima, za nekoliko desetljeća sa svim svojim grozotama ponovno pojave u bilo kojem obliku. Budimo oprezni! Povjesnica se uvijek ponavlja!

DRUŠTVENE VIJESTI

Izvanredna sjednica Upravnog odbora. Dne 26. ožujka t. g. održana je izvanredna sjednica Upravnog odbora društva, na kojoj je zaključeno, da se prema prijedlogu kojega smo već javili kupi zemljište od Nikole pl. Antolkovića i drugova na Bukovačkoj cesti (Barutanski jarak) i to čest. kast. br. 7927/13 i 7927/14 sa ukupnom površinom od 289 hv. 4 deset. za ukupnu cijenu od Din 104.040 dinara. Zemljište je već isplaćeno i na ime Društva Zagrebčana u gruntovnici preneseno.

Dne 24. travnja t. g. održana je redovita sjednica Upravnog odbora na kojoj je uzeto na znanje brisanje nekih članova iz društva.

Isto tako održana je dne 17. lipnja t. g. redovita sjednica upravnog odbora, na koju su primljeni slijedeći novi članovi i to: dr. August V. Cerer, liječnik zubar, Budicky Viktor, biolog, prof. dr. Truhelka Ćiro, sveučilišni prof. u m. i ing. dr. Ivo Turina, načelnik ministarstva u m. Stvoreni su još neki zaključci, koji su u provedbi.

Prije nastupa ferija početkom mjeseca srpnja i to dne 2. VII. t. g. održana je također zadnja sjednica Upravnog odbora na kojoj su stvoreni neki važni zaključci, koji su također u provedbi.

Predavanje prof. dr. Rudolfa Horvata. Dne 3. VI. t. g. održao je prof. dr. Rudolf Horvat predavanje u Društvu Zagrebčana o veoma zanimivoj temi: »Doživljaji hrvatskog naroda u sklopu bivše Jugoslavije od 1. XII. 1918. do 10. IV. 1941.« O tom predavanju donijeli su zagrebački dnevnici a naročito dnevnik »Novi List« slijedeći prikaz:

»Društvo Zagrebčana u provedbi svojeg kulturno-komunalnog programa imalo je sinoć iza proglašenja Nezavisne Države Hrvatske svoj prvi sastanak. Naši Zagrebčani i Zagrebčanke naučeni od prije na lijepo i rodoljubno djelovanje svojeg društva, jedva su dočekali ovaj prvi sastanak, da dadu oduška svojem veselju i radosti nad proglašenjem polučene slobode i nezavisnosti, pa su na sastanak došli u tako velikom broju, da su društvene prostorije bile dupkom pune. Prisutne je pozdravio predsjednik dr. Cuculić i istakao povijesnu važnost novostvorenih prilika i velike zasluge našeg Poglavnika dra Ante Pavelića za stvaranje slobodne i Nezavisne Države Hrvatske. Isto tako istakao je i važnost Zagreba kao kulturnog, političkog i ekonomskog središta Nezavisne Države Hrvatske. Njegove riječi svi su prisutni popratili s velikim odobravanjem. Nakon toga održao je profesor dr. Rudolf Horvat svoje najavljeno predavanje o temi: »Doživljaji Hrvatskog naroda u sklopu bivše Jugoslavije od 1. XII. 1918.—10. IV. 1941. Predavač je u krupnim crtama istakao sve patnje i razočaranja Hrvata u zajedničkoj državi sa Srbima i istakao sve velike zasluge ustaškog pokreta i našeg Poglavnika dra Ante Pavelića, da je svemu tomu uz pomoć sila osovine jednom za vazda učinjen kraj. Predavač je za svoja stvarna razlaganja nagrađen velikim odobravanjem. Odmah za tim krasnoslovio je član Omladinske sekcije društva maturant V. muške realne gimnazije Bruno Dürigl lijepu pjesmu »Đerdan slobode« od Jeronima Kornera, posvećenu Poglavniku dru Anti Paveliću, pa je to na prisutne učinilo duboki dojam. Gdjica Eleonora Huml odpjevala je vrlo čuvstveno i svojim dobro školanim i ugodnim glasom »Domovini i ljubavi« od Zajca, »Sanci« od Berse i od Gotovca ariju iz opere »Morana«, a na glasoviru ju je pratio g. Ladislav Šaban. Učenica srednje škole Blankica Travinić lijepo je krasnoslovila pjesmu »Domovini« od Arnolda, a gdjica Lidija Balković isto tako pjesmu »Zagreb gradu« od Šenoe, pa su nagrađeni odobravanjem i pljeskom. Konačno je g. Dürigl ovu lijepu priredbu zaključio krasnoslovеći svoju pjesmu »U spomen ustaškim žrtvama«. Sadržaj pjesme veoma je rodoljuban i pun mladenačkog poleta za narod i domovinu te osjećaja ljubavi i počitanja za one vrijedne sinove Hrvatskog naroda, koji su u borbi za slobodu dali svoje živote.«

Komemoracija Dragutina Domjanića. — Na dan 8. obljetnice smrti Dragutina Domjanića omiljelog našeg kajkavskog pjesnika dne 10. VI. t. g., održali smo i ove godine komemoraciju u počast njegove uspomene, o kojoj su zagrebački dnevnici naročito »Hrvatski glas« u broju od 12. VI. t. g. donijeli slijedeći prikaz:

»Društvo Zagrebčana priredilo je sinoć u svojim prostorijama u Berislavićevoj ul. 20 komemoraciju za hrvatskog pjesnika Dragutina Domjanića, a povodom osme obljetnice njegove prerane smrti. Priredba je lijepo uspjela i bila dobro posjećena. Majku i sestru pjesnika zastupale su iz redova rodbine gdje Milka Lovrenčević Peharda i Jelka Mesić, koje je društveni predsjednik dr. Tomo Cuculić srdačno pozdravio. Prof. dr. Ljubomir Maraković prikazao je Domjanića kao pjesnika, istaknuvši značenje njegovih štokavskih pjesama za poeziju naše »Moderne«, za stvaranje modernoga lakog i gibljivog muzikalnog stiha, za stvaranje intimnog i iskrenog pjesničkog izražaja. Predavač je prikazao stvarni opseg Domjanićeve poezije i njegove zasluge za motivsko obogaćivanje hrvatske književnosti. Pored toga je naročitu zaslugu stekao Domjanić svojom kajkavskom poezijom, kojom je nadživio »Modernu« približio se narodu, ali ujedno i stvorio kultiviranu literarnu kajkavštinu. Napokon je predavač s nekoliko crta iz života pjesnika osvijetlio njegovu ličnost i značaj kao čovjeka. Poslije toga otpjevala je gdja Ada Paspa uz pratnju gdje prof. Eder-Deželić od Taclik-Domjanića — »Kaj« — od Zajc-Šenoe — »Vir« — i od Klajića — »Ptiček i ptičica« —, pa je njezin ugodni i lijepo školani sopran izazvao veliko odobravanje. Član Omladinske sekcije društva Jurica Dijaković lijepo je i s puno osjećaja krasnoslovio četiri pjesme od Domjanića i to: »Na Dolcu«, »Spomen na Split«, »Tihi Varoš« i »Za zbogom«, što je izazvalo iskreni i topli pijetet prema neumrlom pjesniku. Na koncu je isti krasnoslovio na uspomenu smrti Domjanića kao največeg kajkavskog pjesnika od g. Rikarda Danilo spjevanu lijepu pjesmu, pa je time ova rodoljubna priredba završena.«

Predavanje gospođe Marije Zagorke. Dne 17. lipnja t. g. održala je u našem društvu poznata hrvatska spisateljica gospođa Zagorka predavanje o veoma zanimljivoj temi: »Čar Zagreba«. O tomu je predavanju među ostalim zagrebačkim dnevnicima i »Novi List« u svojem broju od 19. VI. t. g. objelodanio slijedeće:

»Sinoć je u Društvu Zagrebčana održala predavanje gdja Marija Jurić Zagorka o temi: »Čar Zagreba«. Zanimanje za predavanje bilo je vrlo veliko.

Predavačicu je pozdravio predsjednik društva dr. Tomo Cuculić, a zatim je ona započela svoju temu. U prvom redu iznijela je neke sličice iz svojeg novinarskog opažanja, koje su pokazale, da Zagreb ima svoj posebni čudesni čar, kojim uspijeva osvojiti duše sviju Hrvata u domovini i izvan nje. Veoma se ugodno dojmila priča jednog starog Zagorca, koji je rekao, da je Zagreb u središtu svijeta, a sada se ta priča ispunila povijesnim riječima našeg Poglavnika, što ih je izrekao dana 12. lipnja o Zagrebu te o njegovom historijskom značenju za hrvatski narod u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Predavačica gdja Zagorka je citirala riječi Poglavnika, koje je izrekao tom prilikom, pa su svi burno pozdravili i odobravali riječi iznesene u tom govoru. Na koncu je predavačica nagrađena cvijećem i toplo pozdravljena od sviju prisutnih završila svoje predavanje.

U okviru toga predavanja nastupio je i poznati miljenik zagrebačkog općinstva Milan Šepec s pjesmom »Griču« od Rikarda Šimačeka, a na glasoviru ga je pratio sam skladatelj. Šepec je zatim odpjevao pjesmu »Zagorje« od Gjure Prejca, što je također bilo toplo primljeno. Mnogo pljeska i cvijeća nagradilo je izvođače.«

Naš izlet na Sljeme. I unatoč okolnosti, da su zbog pomanjkanja benzina i autobusa ove godine s priredjivanjem izleta nastale tako velike poteškoće, da su izleti gotovo postali nemogući, zbog čega su gotovo sva zagrebačka društva priređivanje izleta i obustavila, naše društvo ipak dalo se na priređivanje izleta, koliko je to moguće. Na Petrovo dne 29. lipnja t. g. priredili smo naš prvi ovogodišnji izlet na Sljeme. Ma da je bio kišovit dan, pošlo je na izlet u svemu 35 članova i članica. Nakon prisustvovanja sv. misi bio je zajednički objed u Tomislavovom domu, pa su članovi bili u svakom pravcu potpuno zadovoljni. Tom zgodom predsjednik društva dr. Tomo Cuculić pozdravio je sve prisutne te izrekao radost sviju, prisutnih članova, da je ovo prvi izlet članova Društva Zagrebčana u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i to na naše lijepo romantično Sljeme, te tom prilikom istakao velike zasluge našeg poglavnika dr. Ante Pavelića za osnutak Nezavisne Države Hrvatske, i izrekao riječi tople zahvalnosti za sve njegove žrtve i napore, koje je u tom pravcu doprinesao. Isto tako sjetio se prisutni predsjednik i prvog građanina grada Zagreba i potpredsjednika Društva Zagrebčana gradskog načelnika g. Ivana Wernera, koji kao zagrebčan i po rodu i po osjećaju sada ulaže mnogo truda i napora na korist i procvat našeg Zagreba i sreću i zadovoljstvo njegovih građana. Ove riječi primljene su od sviju prisutnih sa najvećim veseljem i odobravanjem. Poslije podne je prestala padati kiša, pa su se članovi mogli po volji šetati po našoj lijepoj Medvednici i nauživati se svježeg zraka, te tako odmoreni već oko pol 8 sati na večer vratiti se zadovoljni u Zagreb.

Izlet u Stubičke toplice. Dne 20. srpnja pošli smo na izlet u Stubičke Toplice. Pošto zbog pomanjkanja autobusa nijesmo mogli poći na izlet autobusom, morali smo poći vlakom i to prvi put u priredivanju naših izleta. Prijavilo se u svemu 70 članova i članica te 8 gostiju. Susretljivošću ravnateljstva državnih željeznica dobili smo dva posebna vagona, pa je to putovanje vlakom učinilo ipak donekle ugodnim. Izletu se priključio i društveni član prečasni gospodin dr. Rant Franjo, župnik u Osekovu, koji je članovima odmah po dolasku u tamošnjoj kapelici odslužio sv. Misu, što se svima vrlo dopalo. Poslije toga pošli su članovi na kupanje, a zatim na zajednički objed, koji je bio priređen kod tamošnjeg gostioničara Šimunića, kojemu je u svemu prisustvovalo preko 50 osoba. Nakon što je pretstavnik društva pozdravio sve prisutne, a naročito g. dra Ranta, presvijetlog Trnskog i druge, našto su isti pozdrave uzvratili, pa je ta izmjena misli i osjećaja učinila jedno lijepo raspoloženje. Kako glavna svrha tog izleta bilo je kupanje, prisutni su se brzo od stola razišli i pošli u bazene u kojima su ostali sve do 6 sati poslije podne. Kako je dan bio vrlo lijep, kupanje ugodno, parkovi i okolica Stubičkih Toplica puni romantike, dan je prošao ugodno i brzo. Već u pol 8 sati na večer morali smo poći na vlak, da tako ostavimo lijepe Stubičke Toplice i njezine ugodne bazene, i da se opet vratimo u naš lijepi Zagreb, koji bi nam, priznajemo, bio još ljepši, kada bi imao onakove bazene za kupanje, kakove imadu naše romantične Stubičke Toplice. Ovaj izlet ostat će nam u ugodnoj uspomeni.

Naši vanjski sastanci. Kao i prošlih godina, tako i ove godine preko ljetnih praznika održavati ćemo naše sastanke u vrtovima kod naših članova i prijatelja, što će biti svaki put u novinama i oglašeno.

Izdavač: »Društvo Zagrebčana«. — Odgovorni urednik: Stjepan Stiegler, grad. senator, Brešćenskoga ulica 10 (telefon 22-411). — Uredništvo i uprava: Berislavićeva ul. 20/I. kat. Telefon 24-383. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ulica broj 6. — Za tiskaru odgovora Ivan Ivanković, Selska cesta br. 47.

ZAGREB

REVIJA DRUŽTVA ZAGREBČANA
BROJ 8-9 • GOD. IX. • KOLOVOZ-RUJAN 1941.

Dr. Antun Goglia, Zagreb:

(Svršetak)

MILKA TERNINA

Iz Münchena pravi Ternina različite umjetničke turnee. God 1896. putuje prvi puta u Ameriku, koju je još osam puta pohodila. Pjevala je u Metropolitan operi u New-Yorku, zatim u Bostonu, Philadelphiji, Washingtonu i Baltimoru. Pjevala je Toscu, Donnu Annu, Valentinu, Aidu, Leonoru u operi Fidelio te sve junakinje u Wagnerovim muzičkim dramama.

U Americi su je osobito cienili i svi su bili uzhićeni njezinom umjetnošću, a kritika joj je priznavala, da je ona najveća pjevačica Wagnerovih djela.

Godine 1898. pjevala je Ternina prvi puta u Londonu na jednom koncertu, a zatim nastupila u »Covent Garden« operi u ulozi Isolde, Sieglinde i Brunhilde, a u Fideliu je prvi puta izazvala pravi entusiasam, te je hladne Engleze oduševila do paroksisma.

U Londonu g. 1900. kreirala je umjetnica Toscu, koju je dirigirao sam skladatelj Puccini. On je bio tako uznešen njezinim finim i plemenitim shvaćanjem te partie, prekrasnom glumačkom izvedbom i divnim pjevanjem, da je izjavio: » Ni jedna Tosca ne može se uzporediti s Toscom Milke Ternine«.

Englezki pisac H. Klein u knjizi: »Great women Singers of my time« (1931) veli, »da je Ternina bila od svih velikih Isolda najoriginalnija u koncepciji, najdirljivija i najganutljivija po svojim ženskim svojstvima, te najjača u psihološkom shvaćanju. Te naročite osebine bile su dominirajući faktori u cieloj galerii bliještavih Ternininih kreacia. Jednom riečju ona je bila sasvim drugačija od svih svojih suvremenica, a ipak ravna najboljima od njih u glumačkoj veličajnosti, dok je nadmašila većinu od njih u jednostavnoj čistoći svojega muzikalnog šarma. Kakav god bio tip uloge, ona je u svakoj dokazala, da je umjetnica najviše kvalitete«.

Kod svečanih igara u B a y r e u t h u g. 1899. kreirala je Ternina ulogu K u n d r y u Wagnerovom »Parsifalu«. Sva kritika jednodušno je isticala, da je genialna Terenina sa svojom Kundry nadkrilila sve svoje izvrsne predšastnice i uznesla cieli muzikalni sviet.

Napokon je Ternina na poziv ruskog carskog para pjevala kod krunidbenih svečanosti u Moskvi.

Povodom trideset godišnjice Terninina prvog angažmana u kr. dvorskoj operi u Münchenu, god. 1920. posvećuje odlični musički kritik A l f r e d v. M e n s i-K l a r b a c h u svojoj knjizi »A l t-M ü n c h e n e r E r i n n e r u n g e n« toj umjetnici članak, u kojem opisuje njezinu umjetničku karieru. O njezinu glasu navodi ovo: »Glas Ternine bio je sopran velikog obsega, izvanredne škole i izgovora, a ponajpače mekan i pun unutarnje topline, koju inače nemaju soprani, čim veću visinu imadu. K tomu pridružuje se istinita i otmena glumačka igra, tako da i najslabija opera, u kojoj je sudjelovala Ternina nije mogla propasti. Dalje navodi: »Ona je bila središte obćeg interesa; nitko se nije mogao oteti njezinoj moći. A što je sve pjevala? Prve uloge bile su Elsa i Leonora (Fidelio). München se zadivio, kako je ona te uloge interpretirala, i kada ih je pjevala sa svjetskim pjevačem F r a n c e s c o m d'A n t r a d e. Pjevala je dalje sve uloge Wagnerovih junakinja, zatim glavne uloge francuzkih i talianskih opera. K i m e n u u operi »Cid« od Petra Corneliusa i D i d o n u u Berliozovoj operi »Trojanci«. Premda je bila ozbiljna, imala je mnogo smisla za humor i graciju. Sveobće presenećenje i uzhićenje nastalo je, kad je Ternina pjevala ulogu F i o r e l i g i u Mozartovoj operi »Cosi fan tutte«, a u operi »Figarov pir« kad je oživotvorila groficu, silna je bila Donna Anna, Euryanta i Valentina.

Najbolje su joj uloge bile Elisabeta i Fidelio (Leonora). Dne 12. VI. 1890. nastupila je svog angažman u kr. dvorskoj operi u Münchenu. Već svojim visokim otmenim stasom bila je podesna za groficu Leonoru, čija je plemenitost duše svietlila i kroz siromašno odielo Fidelia. Velikom ariom, a naročito u prizoru u tamnici potresla je staro i mlado.

A kako su svi uzbuđeni bili, kad je njezina Elisabeta u molbi za Tannhäusera u ritardandu III. čina započela andante ariu »Gledajte mene djevicu.... « Trpko djevičanstvo ovog moguće najnevinijeg Wagnerovog lica i ono njezine interpretkinje — u helenskom prasmislu te rieči — prave aristokratkinje umjetnosti došlo je jedva ikada do tako jedinstvenog izražaja kao u Elisabeti jedne Ternine.

No ona je i ostala Wagnerova ženska lica znala svojim stvaralačkim geniem upravo uzorno utjeloviti.

Ternina nije samo velika, možda najveća, a zacijelo najharmoničnija umjetnica, koju je münchenska opera imala zadnjih 50 godina, nego i znameniti čovjek. Otvorenih očiju gledala je sviet, a pri tom je zadržala visoku realnost koju je posjedovala već na početku svoje kariere.«

No došao je čas, te se Ternina na visini slave morala odreći umjetničkog djelovanja. U mjesecu kolovozu 1906. pjevala je kod svečanih igara u Prinz-Regent kazalištu u Münchenu S i g l i n d u u Wagnerovoj muzičkoj drami »Walküra«, pa nitko nije slutio, da je to bio njezin zadnji operni nastup. Zatekla ju je naime kobna sudbina; popustio joj je nervus facialis (mimički živac) tako, da nikakova operacija nije mogla pomoći. Bez ikakvih oproštajnih svečanosti ostavila je pozornicu, pošto je odkazala ugovorena gostovanja u Njemačkoj i Americi. Povukla se u svoju vilu u Berchtesgadenu, a od god. 1913. nastanila se stalno u Zagrebu.

Prema Mensi-Klarbachu Ternina je, nakon što je napustila kazalište, neko vrieme podučavala pjevanje u Americi, a zatim u Berlinu i Beču. Ona je odgojila više pjevačica, a mnogima je davala koristne upute.

U školskoj godini 1923-24. imenovalo ju je profesorsko vieće d r ž a v n e m u z i č k e a k a d e m i e u Z a g r e b u (danas Akademia glasbe i kazalištne umjetnosti) z a č a s n i m č l a n o m, pa je kao takva upravljala odjelom za solo pjevanje. Prisustvovala je kod izkušavanja glasova prigodom primanja u pjevački tečaj, a sudjelovala je i kod zaključnih i diplomskih ispita.

Godine 1916. od 15. do 21. IV. t. j. od subote prije Cvjetnice pa do uključivo uzkrsnog ponedjeljka izvedeno je u zagrebačkoj katedrali više znamenitih djela crkvene glasbe, koja su bila nepoznata u Zagrebu. Tako je na večernjici od 15. IV. izveden znameniti pjevački kvartet J o s i p a R h e i n b e r g e r a »T r i b u l a t i o n e s c o r d i s m e i«. Pjevali su Terenina, Marta Pospišil-Griff, alt, Jastrzebski tenor i Križaj bas. Osim toga odpjevala je Ternina klasični »A v e M a r i a« od L u i g i a C h e r u b i n i a.

Tom sgodom piše V i k t o r N o v a k u »S v. C e c i l i j i« (1916, str. 128, 129): »Mnogo je već godina, što se je naša zemljakinja povukla iz Talijinog djelokruga, napustivši karieru svoga umjetnikovanja. Umjetnica, koja je u Zagrebu više puta gostovala za vrieme čitavoga svog umjetnikovanja, poštivana je u velike od Zagrebčana. Njezino je umjeće veliko, iako je danas u neadekvatnom razmjeru s nekadašnjom svježinom, jačinom i toplinom njezinog glasa, te još sada djeluje tek načinom interpretacie duhovnih skladbi.«

Kasnije Ternina nije uobće više javno nastupala, već je provodila svoje dane skromno i povučeno u miru svog doma, a u saobraćaju sa svojom rodbinom i prijateljima. Mnogo se bavila u akademii za glasbu i kazalištnu umjetnost, gdje je bila osobito cienjena.

Tvorila je dobra djela na diskretan i otmen način. Tečajem ovog prikaza i iztaknuo sam one priredbe, kojima je čisti prihod namienila u dobrotvorne svrhe.

Hinko Wolf u članku »Milka Ternina« u »Hrvatskom Narodu« (21. V. 1941, br. 98) također iztiče, kako je Ternina uviek podpomagala hrvatske sveučilištarce, a naročito počevši od g. 1935, kada im je osigurala objed i večeru u gostionici »Matejna« u gornjem gradu uz uvjet, da se ne zna za to njezino veliko dobročinstvo.

*

Zagrebčani su vrlo štovali i cienili svoju hrvatsku primadonu, a to su i svakom sgodom pokazivali. Tako su se sjetili god. 1923, da se Ternina pred 25 godina (g. 1898), bila odazvala pozivu intendanta S. Miletíća i gostovala u Zagrebu. Tom sgodom primila je umjetnica mnogo čestitaka, a ilustrirani list »Dom i sviet« posvetio joj je poseban broj (Br. 6. od 15. III. 1923), u kojem se nalazi prikazano njezino umjetničko djelovanje, a dodane su i mnoge slike različitih njezinih uloga (kao Brunhilda, Isolda, Tosca, Elisabeta, Amelia, Eleonora u »Fideli-u« i Kundry).

God. 1923. u »Hrvatskoj pozornici« (br. od 22. IX.) nalazi se članak pod naslovom: Velike tradicije. Kod Milke Ternine. (O tom članku kasnije).

God. 1932. opet se sjetiše naši listovi Milke Ternine. U travnju te godine prošlo je bilo pedeset godina od njenoga prvog nastupa u hrv. nar. kazalištu na Markovu trgu.

Tako donosi »Kulisa«, časopis za družtveni život, kazalište, film i sport (10. IV. 1932, br. 11) članak pod naslovom »Milka Ternina, povodom 50 godišnjice njenoga prvog nastupa«. Pod sličnim naslovom donosi odulji prikaz »Teater«, polumjesečnik za kazališni i koncertni život (1. IV. 1932, br. 7). U »Novostima« (10. IV. 1932, br. 99) pak nalazi se odulji referat pod naslovom: »Najveća od svih pjevačica. Povodom 50 godišnjice prvog nastupa gđe Milke Ternine« sa slikom Elisabete. U »Jutarnjem Listu« (8. IV. 1932) nalazi se odulji članak pod naslovom »Povodom 50 godišnjice nastupa Milka Ternina — najslavnija operna pjevačica svieta.« U tom članku obrađuju se ove teme: »O slavnoj pjevačici M. Ternini pisalo se i još uviek se piše u velikom svietu samo u superlativima. U vrieme najveće slave nije zaboravila, da je Hrvatica. Partnerica Van Dyka, Slezaka, Carusa, Scotta i dr. Kada je pjevala u Metropolitan operi sva su mjesta bila razgrabljena. Umjetnica živi u Zagrebu, u gornjem gradu.«

Napokon je i prerano umrli hrvatski skladatelj Lujo Šafranek-Kavić (1882—1940) posvetio dičnoj umjetnici spomen-članak, u kojem strukovno opisuje veliko njezino musičko djelovanje. (»Obzor« 11. IV. 1932).

Povodom sedamdeset godišnjice rođenja umjetnice priredila je »Hrvatska Žena« dne 22. I. 1934. akademiu, kod koje je predavala o svečarici hrv. spisateljica Jagoda Truhelka.[9] Truhelka opisuje mladost Milke Ternine u školi i prirodi, zatim početak njezine umjetničke kariere i njezino umjetničko slavlje. Naročito iznosi svoje dojmove povodom nastupa Ternine kao Elisabete, koje evo priobćujem:

»Kad se na pozornici otvorila dvorana u gradu Wartburgu i pojavila Elisabeta, od glave do pete jedno jedinstveno kraljevsko dostojanstvo i veličanstvo što se ne nauči, nego mora da je prirođeno, — već onda bila nam je ta pojava puna obećanja rietkog doživljaja. I počne ona da koraca, polako, odmjereno, ogledavajući se po dvorovima, a pod pratnjom musike, i — musika nije strujala samo iz orkestra, musika je bila svaka kretnja umjetnice-djevice, toga najčišćeg ženskoga lika, što ga ima valjda u svoj musičkoj-dramskoj umjetnosti. A musika nada sve bile su i ruke, što su se počele razkriljivati i dizati neizrecivo plemenitom kretnjom na pozdrav davno neviđenog doma... i pošto podiže glas svoj i propjeva: »Zdravo da ste dvori sveti«... to nije bila samo musika rieči i kretnje, to je za nas bilo mnogo više: Tu je naša Milka, čedo naše zemlje, potresno i uzvišenim izrazom pozdravljala svoj dom i zavičaj hrvatski, u koji se eto vraćala nakon mnogo vremena.«

*

Dne 18. V. 1941. umrla je Ternina nakon kratke teške bolesti. Kako je skromno živjela, tako je ostala dosljedna u svojoj oporuci, odbijajući svaki sjaj pogreba i samo je zaželjela, da joj nad otvorenim grobom odpjeva hrv. pjev. družtvo »Kolo« hrvatsku himnu »Liepa naša domovino« i da se umjesto vienaca daruju opredieljene svote u dobrotvorne svrhe. Povodom smrti Ternine obdržavan je dne 19. V. u velikom kazalištu žalobni zbor, komu su prisustvovali svi članovi Hrv. državnog kazališta i na kojem je intendant prof. Žanko toplim riečima spominjao pokojnicu.

Sprovod je bio dne 21. V. u 11 sati prije podne. Sprovodu prisustvovali su. dr. Mile Budak, doglavnik i ministar bogoštovlja i nastave i ravnatelj pododsjeka za književnost, umjetnost i tisak Zlatko Grgošević, sve osoblje Hrv. drž. kazališta na čelu s intendantom prof. Žankom i direktor opere S. Stražnicki, prof. sbor akademije glasbe i kazališne umjetnosti, članovi ravnateljstva Hrv. glasb. zavoda, zastupnici različitih musičkih i kulturnih ustanova te mnogi prijatelji i štovatelji pokojnice.

Odar je bio pokriven hrvatskom trobojnicom. Na grobu odpjevana je po želji pokojnice hrvatska himna.

Ternina je položena u grob uz svoga tetka Janka Jurkovića i tetku Lauru.

[9] Vidi: »Sv. Cecilija« 1934 (str. 7).

Uprava Hrvatskog državnog kazališta, da se što više oduži uspomeni velike hrvatske umjetnice M. Ternine, priredila je dne 20. VI. 1941. velikulizložbu uspomena, vezanih s njezinim umjetničkim djelovanjem. Izložba priređena je u foyeru Hrvatskog državnog kazališta (velika sgrada). Sve predmete za izložbu pripremio je i ukusno razmjestio štovatelj umjetnice član zagrebačke drame g. Mato Grković.

Tu su smješteni razni predmeti i umjetnine, koji su usko vezani s osobom i umjetničkim djelovanjem umjetnice, ali koji imadu i veliku vriednost za poviest hrvatske opere. Ti predmeti smješteni su u više vitrina.

Izložene su različite fotografie umjetnice u privatnom životu i u različitim ulogama. Interesantna je fotografia učenica škole Wimberger, koju sam već spomenuo, zatim slika M. Ternine s tetkom Jurković. Tu vidimo različite počastne diplome, pozdravne poslanice, koje je dobila od različitih družtava i ustanova, različita pisma velikana na polju umjetnosti te pjesama, koje su izpjevali hrv. pjesnici Ivan Trnski i dr. Franjo Marković povodom nekih svečanih priredaba.

Nalaze se ovdje različiti srebrni i jedan zlatan lovor vienac, koji je umjetnica dobila od obćine grada Zagreba; različite vrbce s vienaca, koje je dobivala u Evropi i Americi; zatim odlikovanja, koja je primila od ruskog i njemačkog cara, te bavarskog kralja.

U jednoj vitrini su različite fotografie svjetskih umjetnika s posvetama; tako slika slavnog tenora Carusa, violinskog velikana Jana Kubelika, operne pjevačice Lili Lehmann, talij. skladatelja Leoncavalla i drugih, zatim pisma skladatelja Puccinia, Cosime Wagner te medalje, koje je dobila od različitih ustanova, tako zlatna medalja bečkog konservatoria.

Izloženi su akvareli engleskog slikara Percy Andersona, na kojima je on zasnovao kazalištne kostime Ternine. Tu se nalazi više kostima, a naročito dva i to za Isoldu iz I. i za Toscu iz II. čina. Ove kostime poklonila je Ternina našem kazalištu god. 1925. O tim kostimima izjavila je umjetnica[10]):

»Ne dajem teatru svoje kostime za to, što bi oni bili skupocieni. Nego zato, što su oni dio mene same, nešto što od moje umjetnosti ostaje za mnom dovieka. Ja volim svoje kostime, bavila sam se s njima mnogo, zamišljala ih, suradjivala kod njihovih kreacia, oni su ostvarenje mojih shvaćanja različitih partija i lica, oni su mise-en-scene moje uloge, ostvarenje mojih osjećaja, — i zato ih ostavljam za unučad poznu. Uviek sam se bavila kostimima i smatram, da je to jedan izdašni studij, kojim bi se trebala svaka pjevačica i svaka glumica mnogo baviti. Moje je kostime

---

[10]) Vidi: »Hrvatska Pozornica«. Sezona 1925—26. 22. IX. 1925. br. 4. (Tjednik za kazalištnu kulturu. Zagreb. Naklada tiskare Narodnih Novina.) Velike tradicije: »Kod Milke Ternine« str. 51.

doduše zamišljao engleski slikar Percy Anderson, ali ja sam oduviek izvršivala toliko duhovnog djelovanja na slikare i scenografe, da su oni kistom sliedili moje shvaćanje. Stekla sam veliko izkustvo, pazeći uviek pomnjivo na to, kako moji kostimi djeluju na gledaoce. Pazila sam i na to, da kostim ne bude samo savršen korelat mom shvaćanju uloge, nego i na to, da kostim bude za cielu sliku, cieli čin; morala sam se moći savršeno kretati, stupati, okretati, padati, ustajati, a da ništa ne smeta mojoj glavnoj akcii.«

Glede spomenutog kostima za II. čin Tosce priča umjetnica ovo: »Kad sam imala prvi put pjevati »Toscu« u Londonu pod ravnanjem Puccinia, kazala sam mu, da ću u II. činu imati crni kostim ukrašen zlatom i tirkizima. Kad je Puccini vidio tu haljinu nije bio zadovoljan, jer su sve Tosce u II. činu nosile bielu haljinu. No Ternina nastupila je ipak u crnoj haljini, a kad ju je Puccini vidio, bio je oduševljen i zamolio ju, da je i dalje nosi.«

Veoma zanimljiv je njezin notni materijal, koji je ona upotrebljavala u izvršivanju svoje umjetnosti. Većinu toga poklonila je državnoj musičkoj akademii u Zagrebu.

U jednom kutu foyera nalazi se i jedan dio radne sobe Ternine, a izložena je prekrasna srebrna vasa, dar američkih Hrvata i zlatni pehar, koji je umjetnica upotrebljavala u izvedbi opere »Tristan i Isolda«.

Izložbu otvorio je u prisustvu vodstva Hrv. drž. kazališta, predstavnika hrvatskih kulturnih i prosvjetnih ustanova i ljubitelja umjetnosti i štovatelja umjetnice, — intendant Hrv. drž. kazališta g. prof. Žanko liepim govorom, u kojem je naglasio velike umjetničke vrline velike pokojnice.

Doglavnik i ministar bogoštovlja i nastave g. dr Mile Budak razgledao je izložbu u pratnji intendanta a tumači su bili g. dr Branko Gavella i g. Mato Grković.[11])

Na večer dana otvorenja te izložbe bila je u Hrv. drž. kazalištu »svečana priredba u spomen Milke Ternine«.

Priredbi je prisustvovao Doglavnik ministar za bogoštovlje i nastavu dr. Mile Budak, te zastupnici kulturnih i prosvjetnih družtava, kao i veliki broj prijatelja i štovatelja umjetnice.

Ponajprije je prvak hrvatske drame Dubravko Dujšin krasnoslovio »Odu smrti« od Petra Preradovića. Iza toga je orkestar Hrvatske državne opere pod vodstvom Lovre Matačića svirao II. stavak III. Simfonije L. Beethovena. M. Grković je iza toga održao zanimljiv prikaz o značenju i djelovanju pokojnice. Za vrieme predavanja projicirane su na pozadini pozornice slike uloga velike umjet-

---

[11]) Vidi: »Hrvatski Narod« (21. VI. 1941, br. 127); »Novi List« (21. VI. 1941.

nice o kojima je Grković govorio. Čitao je i više ociena znamenitih muzičkih kritika o djelovanju velike umjetnice.

Napokon pjevano je uz orkestar više odlomaka iz Wagnerovih muzičkih drama, u kojima je pokojnica slavila slavlje po cielom svietu. Gdja Vilma Nožinić pjevala je ariu Leonore iz Beethovenove opere »Fidelio« i ariu Elisabete iz Wagnerove opere »Tannhäuser«, a gdja Tea Labaš ariu Tosce iz istoimene Puccinieve opere, dočim je g. Josip Križaj odpjevao iz Wagnerove muzičke drame »Walküra« — »Watanov oproštaj i čar vatre«. Obćinstvo je imalo osjećaj, kao da su Wagnerove rieči u Križajevu predavanju bile upravljene pokojnici. Spomenuti orkestar je odsvirao i Predigru i smrt Isoldinu iz Wagnerove muzičke drame »Tristan i Isolda«. Obćinstvo je oduševljeno odobravalo.

Glasbeni list »Sveta Cecilija« (lipanj 1941) donosi povodom smrti Milke Ternine odulji članak pod naslovom »Milka Ternina, Uspomeni velike operne pjevačice«. Istim povodom donosi »Hrvatska Revija« (br. 6. od g. 1941) na uvodnom mjestu topao nekrolog velikoj hrvatskoj umjetnici, u kojem se ističe njezino hrvatstvo. Dodana je njezina slika. Nekrolog se svršava riečima:

»Hrvatska Revija« kao glasilo najstarije, stogodišnje narodne kulturne ustanove »Matice Hrvatske« s dubokim se pietetom klanja nad svježim grobom

Milke Ternine,

koja je i svojim žarkim rodoljubljem i svojom umjetnošću i svojim čovještvom osigurala častnu i trajnu uspomenu u cielom Hrvatskom narodu.

Vječna slava Milki Ternini!

Ivan Ulčnik:

ZANIMLJIVA SLIKA CRKVE SV. MARIJE OD POHODA

Prigodom kobnog potresa dne 9. studenoga 1880., Zagreb je pretrpio veliku štetu. Najviše je stradala naša stara Katedrala. U njoj se uobće nije mogla obavljati služba Božja. Gotovo kroz pet godina obavljala se

Marijana Jakabffy-Mücke: **»Pohod Blažene Djevice Marije Elizabeti«.**

katedralna služba u stolnoj župnoj crkvi Sv. Marije od Pohoda. Nakon što je katedrala u većem dielu popravljena svečano je otvorena dne 8. studenoga 1885.

Stolna župna crkva sv. Marije trebala je popravka. Tadanji njen brižni župnik i kanonik F r a n j o B u d i c k i[1]) počne crkvu popravljati. Naročito je nastojao da se stara slika »M a j k a B o ž j a p o h a d j a E l i z a b e t u«[2]) zamieni novom. U tu svrhu čitamo u »Katoličkom Listu« broj 43 od 1886. »Hvalu i prošnju«, kojom stolni župnik Budicki pozivlje dobre i pobožne ljude, naročito Zagrebčane, da doprinesu za popravak župne crkve, koja je posvećena na čast Materi Božjoj pod imenom: »Pohoda Marijina«.

Kanonik Franjo Budicki

Budicki ističe, da crkva nema odgovarajuće slike za glavni žrtvenik. Za liepu sliku, koja bi bila dostojna jedne gradske crkve glavnog grada, traži jedan slovenski umjetnik u Ljubljani 800 forinti. Crkva imade malene dohodke, pa nije moguća, da tu svotu smože. Budicki moli ostale novine, da ovu »Hvalu i prošnju« objave. Sabirne liste će se putem novina objav-

[1]) B u d i c k i F r a n j o rodio se je 2. listopada 1825. u Zagrebu od oca Mihajla, bačvarskog obrtnika, u negdašnjoj Marovskoj ulici (kasnije Masarikova br. 10). Nakon svršenih srednjih škola podje u Zagrebačko biskupsko sjemenište. Po svršenim bogoslovskim naukama bude 1845. zaredjen. Prvu misu odslužio je u crkvi sv. Vinka u samostanu sestara Milosrdnica. Odmah bude namješten za vjeroučitelja u školi istog samostana. Radi slaba zdravlja napusti zvanje vjeroučitelja te godine 1851. podje za kapelana u Mače. Iste godine u mjesecu studenom pridieljen je uredničtvu »Katoličkog Lista«.

ljati. Doista, u narednim brojevima »Katoličkog lista«, a tako i u zagrebačkim novinama, čitamo, da se naročito Zagrebčani rado odazivlju pozivu požrtvovnog župnika. Kroz kratko vrieme sakupila se liepa svota.

»Obzor« od 20. studenoga 1886. javlja da su popravak crkve Sv. Marije preuzeli poznati zagrebački graditelji Jambrišak i Tassoti. Oslikanje crkve obavit će tada najbolji zagrebački slikar Hase. Vjerojatno će se već predstojećeg Božića u obnovljenoj crkvi slaviti Narodjenje Spasitelja.

»Obzor« od 20. prosinca 1886. javlja, da je crkva Sv. Marije dne 19. prosinca svečano predana službi Božjoj. Posvetu je obavio sam župnik i kanonik Franjo Budicki, uz asistenciju više redovnika Franjevaca. Svečanosti je prisustvovao gradski načelnik i dvorski savjetnik Nikola Badovinac s više gradskih zastupnika.

Na dan posvećenja crkve nije još na glavnom oltaru bilo nove slike. Budicki je izradbu slike »Pohod Blažene Djevice Marije Elizabeti« povjerio zagrebačkoj slikarici Marijani Jakabffy rođenoj Mücke. U svrhu izradbe slike naročito za prikaz likova Sv. Marije i Elizabete uzela je slikarica za modele tadanje dvie ugledne Zagrebčanke. Za Sv. Mariju bila je model M a r i j a P r i k r i l[3]), tada poznata i obljubljena članica zagrebačke

Kada koncem 1852. taj list bude obustavljen, Budicki podje početkom 1853. za kapelana u Veliku Goricu. Malo zatim godine 1854. postaje kapelanom kod sv. Petra u Zagrebu. Ujedno je bio nadstojnikom nauka u nadbiskupskom sirotištu. Godine 1863. postaje župnikom u Kupčini. U istom vremenu postaje prisjednik nadbiskupskog Duhovnog stola. Godine 1873. postaje župnikom u Crikveni. Godine 1880. imenovan je kanonikom zagrebačkim. Odmah preuze dužnost katedralnog župnika sv. Marije od Pohoda. Godine 1886. izabran je predsjednikom Društva sv. Jeronima. Godine 1894. dobiva čast opata Blažene Djevice Marije.

Na 15. srpnja 1898. proslavio je Budicki 50-godišnjicu misnikovanja. Tom zgodom odslužio je svečanu misu u crkvi sv. Vinka, gdje 1845. prvu misu služio.

Budicki bio je čuvar Prvostolne crkve; pod njegovom upravom 1902. dovršena je njena obnova, koja je započeta 1879. Istom zgodom Budicki u »Katoličkom Listu« od 1902. na strani 180 i 390 objavljuje prihode i rashode upotriebljene za obnovu Katedrale. Trošak obnove izvana, kao i crkveni namještaj, iznosio je 1,147.155 forinti.

Kanonik Franjo Budicki bio je u političkom pogledu uviek pravi Hrvat. Tudjinskom režimu nije nikada htio služiti. Prigodom gradskih izbora 1883. izabralo ga je zagrebačko neodvisno građanstvo u drugom izborništvu drugog kotara za gradskog zastupnika.

Budicki je i kao svećenik bio uzoran. Kao 80-godišnjeg starca vidjelo bi ga se, kako vrši sve crkvene dužnosti. Umro je 18. travnja 1908. u svojoj dugogodišnjoj kaptolskoj kuriji broj 8.

Podatke o njegovom životu crpili smo iz djela zagrebačkog kanonika i poviestničara dra Ljudevita Ivančana, ostavljenog u rukopisu pod naslovom: »Historia Canonicorum Zagrabiensium«, strana 1273.

[2]) B u n t a k F r a n j o u svojoj knjizi »Župna crkva sv. Marije«, navodi, da je već godine 1705. na gornjem dielu glavnog oltara stajala slika »Majke Božje koja posjećuje Elizabetu«.

[3]) Život i rad M a r i j e C r n a d a k-P r i k r i l donieli smo u »Reviji Zagreb« broj 11 i 12 od godine 1939.

opere, koja se 1887. udala za sisačkog odvjetnika dra Vladimira Crnadka. Za sv. Elizabetu bila je modelom gospođa Laura Jurković,[4]) supruga vladinog savjetnika i poznatog književnika i pjesnika iz Ilirskog doba, Janka Jurkovića.

»Katolički List« od 14. siečnja 1887. br. 2 javlja, da će nova slika »Marijin pohod« biti vjerojatno o predstojećoj Sviećnici (2. veljače), na velikom oltaru smještena. Ovo se obećanje nije ispunilo. »Katolički list« od 24. ožujka 1887. javlja, da će slika sigurno biti o predstojećem Uskrsu gotova i na veliki oltar smještena. Ujedno se javlja, da je gradsko zastupstvo na sjednici 7. ožujka 1887. odobrilo za popravak crkve sv. Marije iznos od 500 forinti. Vjerojatno je slika o Uskrsu dogotovljena i nad glavnim oltarom smještena.

Na slici vidimo Sv. Mariju kako sjedi (Marija Prikril), te prima poklon sv. Elizabete, koja pred njom kleči (Laura Jurković). Iza sv. Marije stoji sv. Josip, kojeg model nije poznat.

Gospođa Marija Crnadak-Prikril, koja još danas u Zagrebu u visokoj dobi živi, pripoviedala je piscu ovog članka jedan dogodjaj o slici »Marijina Pohoda«. Kada je sliku slikarica Jakabffy dogotovila, pregledao ju je stolni župnik Budicki. Tom prilikom naročito je promatrao lik sv. Marije. Promatrajući neko vrijeme, Budicki usklikne: »Pa to je naša Prikrilica!« Naravno da mu je prisutna slikarica to potvrdila. Budickiju se slika jako dopala, te je izjavio, kako mu je naročito drago, da su modeli uzeti iz uglednog zagrebačkog družtva.

Po završetku slike odužila se Jakabffyca svom modelu Mariji Prikril, te je portretirala. Ovu uljenu sliku iz godine 1887. ovdje donosimo.

Jakabffyčina slika »Pohod Bl. Djevice Marije sv. Elizabeti« visila je nad glavnim oltarom crkve Sv. Marije sve do godine 1923. Tada je novu sliku istog značenja za glavni oltar naslikao profesor Ivan Tišov. Slika je poklon obitelji Arko, čiji su se članovi rodili i krstili na području župe sv. Marije.

---

[4]) Jurković Laura rođena je u Vukovaru 1842., od oca Josipa Smekala, ravnatelja dobara grofa Eltza u Vukovaru. Njena majka potjecala je iz poljske obitelji Moščinski. Po tadanjem običaju školu je svršila u Pečuhu. Laura je bila vrlo obrazovana te je govorila više jezika. Već u 15. godini udala se za upravnog činovnika Janka Jurkovića, koji je konačno službovao kod zemaljske vlade u Zagrebu u svojstvu odsječnog savjetnika. Janko Jurković poznat je hrvatski književnik, koji je u mladim godinama sudjelovao u Ilirskom pokretu.

Laura Jurković bila je tetka i pomajka nedavno preminule velike hrvatske umjetnice i operne pjevačice Milke Ternine. Nakon smrti supruga (umro 1889.), posvetila se Laura Jurković sasma Ternini, te s njom proputovala gotovo svu Europu, a bila je na više umjetničkih putovanja u Americi.

Laura Jurković umrla je 17. kolovoza 1925. u sanatoriju u Grazu.

Stara Jakabffyčina slika stavljena je iza glavnog oltara. Ponudjena je različitim vanjskim župama, ali je nitko ne htjede preuzeti, jer je bila prevelika. Konačno je preuzme kanonik Stjepan Korenić, koji je pokloni župi svog rodnog mjesta u Bosiljevu. Za uzvrat kanonik Korenić pokloni crkvi sv. Marije novčani dar od 500 dinara. Stara slika »Marijina Pohoda« smještena je u gradišćansku kapelu »Majke Božje Snieżne«.

Marija Crnadak-Prikril kao kraljica Margareta de Valois u Mayerbeerovoj operi »Hugenotti«. Fotografirano po uljenom portretu od Marije Jakabffy-Mücke, (foto Griesbach i Knaus)

Pisac ovih redaka upozorio je osnivača i čuvara Diecesanskog muzeja kanonika dra. Kamila Dočkala, da bi Jakabffyčinu sliku valjalo spremiti u Diecesanski muzej i to s razloga, što je izradjena u Zagrebu u doba kada su crkvene slike većinom iz vana naručivane. Nadalje se na slici vide dvie ugledne zagrebačke gospodje, pa time slika ulazi u zagrebačku prošlost. Dr. Dočkal je s razumievanjem uvažio ovo razlaganje i izaslao

povjerenika Diecesanskog muzeja g. Stanka Senečića u Bosiljevo. Njemu je uspjelo sliku za muzej pribaviti. Slika je nakon toga očišćena, te će se doskora smjestiti u novim proširenim prostorijama Diecesanskog muzeja.

Ovom zgodom moramo istaknuti da je Diecesanski muzej smješten u nekoliko soba prvog kata kanoničke kurije na Kaptolu br. 27. Velikom i upravo idealnom požrtvovnošću osnivača i čuvara Diecesanskog muzeja kanonika dra. Kamila Dočkala, predmeti su u sadanjem muzeju uzorno smješteni. Vitrine i ostali muzealni namještaj, ako i nisu razkošni, ipak

Laura Jurković rođ. Smekal.

su vrlo ukusno načinjeni. Obišavši tih nekoliko soba sadanjeg muzeja dobivamo ugodan dojam i osvjedočenje, što se požrtvovnim radom može postići. Kako smo saznali, dru Dočkalu obećane su prostorije u Kaptolskoj kuriji br. 4, gdje će se muzej proširiti i tako za prvo vrieme moći izložiti velik broj dragocjenih predmeta, koji nam predstavljaju veliko umjetničko i antikvitetno blago naše Nadbiskupske diecese. Naravno da je takvo proširenje muzeja samo privremeno riešenje njegovog daljnjeg opstanka. Odlučno će biti onda, kada se bude podigla gradjevina Diecesanskog muzeja. Naš skroman priedlog bio bi, da se palača tog muzeja podigne u Nadbiskupskom vrtu, gdje bi mu u skladu s okolicom i divnom prirodom

bilo najodličnije mjesto; ujedno bi tim glavni grad Nezavisne Države Hrvatske Zagreb dobio novi kulturni ukras, koji bi domaćem i strancu pokazao naš prosvjetni napredak. Nadajmo se, da će se ova naša želja doskora ostvariti.

Nakon što smo opisali jedno umjetničko djelo zagrebačke slikarice Marije Jakabffy-Mücke, osvrnut ćemo se na njen životopis, kao i na rad njenog oca Josipa Franje Mückea, koji je svojedobno u Zagrebu bio poznat svojim slikarskim radom.

MARIJANA LUDOVICA MÜCKE rodila se 18. veljače 1845. u Vukovaru od oca Franje i majke Ane rođene Panian. Na krstu joj je kumo-

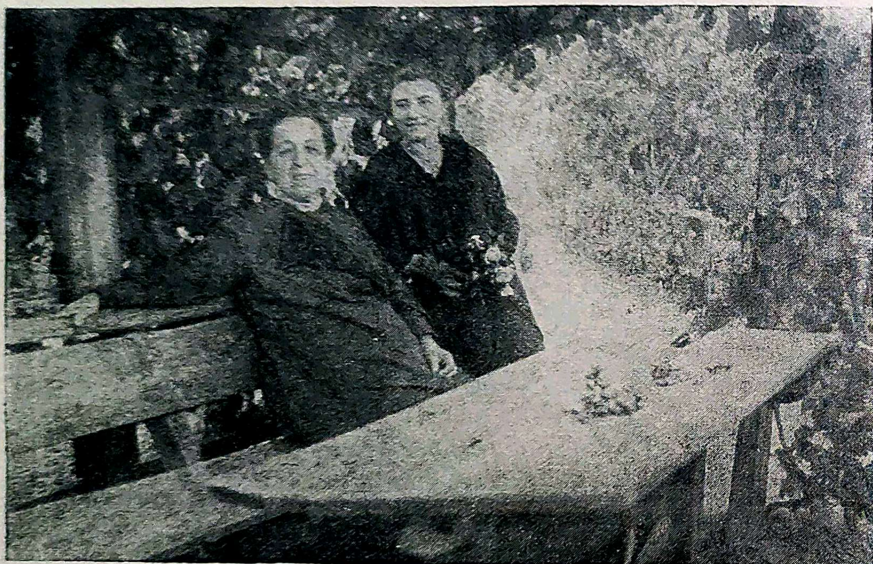

Marijana Mücke udata Jakabffy. Prama uljenom portretu izradjenom po njezinom ocu J. F. Mückeu god. 1871. Original se čuva u Strossmayerovoj galeriji slika.

vala Josipa Smekal iz Novog Vukovara, majka kasnijeg Marijaninog portreta Laure udate Jurković. Već u ranoj mladosti pokazivala je Marijana volju za slikanje, koju umjetnost je učila kod svog oca. Kasnije je svog učitelja — oca — gotovo nadmašila u slikarskoj umjetnosti. Putovala je mnogo Italijom. Na jednom takvom putovanju upoznala se sa časnikom trgovačke mornarice Ivanom Jakabffyem, s kojim se 24. travnja 1871. u Zagrebu vjenčala. Tom zgodom su joj kumovali vladin savjetnik Ivan Jurković i Stjepan Vrbanić. Nakon udaje Marijana je otišla iz Zagreba vjerojatno u Pečuh, gdje je njezin suprug posjedovao jedno dobro. Jakabffy je nesretno svršio. Na jednom pomorskom putovanju zapalio mu se paro-

brod i potonuo. Ta velika nesreća tako je na Jakabffya djelovala, da je poludio i umro 28. prosinca 1877. u budimpeštanskoj ludnici, u 43. godini.

Nakon muževe smrti Marijana Jakabffy vratila se u Zagreb i nastanila se u Jurjevskoj ulici br. 8. Iz Zagreba se preselila u Pečuh, da se zatim povrati u Zagreb. Njen slikarski rad u Zagrebu nije mnogo poznat. Ona je pravila mnogo portreta za slavonsku vlastelu, naročito po Sriemu, gdje je od prije imala poznanstva s tamošnjim uglednim obiteljima. Godine 1890. vjenčala se u Zagrebu s financijalnim tajnikom Ladislavom Božićem, koji je tada službovao na Rieci. Poslije prevrata 1919. Božić bude kao financijalni ravnatelj umirovljen, te se preseli na svoje dobro u Sotin.

Marijana Božić prije udova Jakabffy rođ. Mücke u starijim godinama.
Fotografija snimljena u Sotinu.

Dne 18. svibnja 1919. umre u Sotinu Marijana Božić-Mücke u 72. godini, te je sahranjena u grobnici obitelji Božić.

Ladislav Božić bio je dobar slikar amater. Slikanje je učio kod Mückeovog učenika Ferde Quiquereza. U Zagrebu u stanu njegove druge supruge imade liepih Božićevih radnja.

Ladislav Božić potječe iz stare slavonske graničarske plemićke obitelji iz Vukovara. Plemstvo su dobili od cara Franje II. Marko Božić kapetan u Petrovaradinu te njegova braća Silvester i Anton. Ovi su bili sinovi Josipa Antuna Boxicha i Marije Ane rođene Relković de Ehrendorff, vjerojatno sestre hrvatskog pisca, pjesnika i carskog kapetana Matije Antuna pl. Reljkovića. Plemićka diploma glasi od 26. kolovoza 1794.

U »Militer Schematismu« od god. 1818. dolazi Boxich kao nadporučnik kod graničarske pješačke pukovnije br. 8 u Novoj Gradiški. Andrija Boxich djed Ladislavov upisan je kao gradjevni adjunct kod Prve karlovačke graničarske vojne direkcije. Njegov sin Ivan Božić bio je dugogodišnji načelnik obćine Sotin.

Godine 1923. Ladislav Božić se po drugi puta oženio s Dragicom Felbinger unukom Bartola Felbingera, koji je po imenu i starim zagrebačkim gornjogradskim gradjevinama u Zagrebu poznat. Ladislav Božić naglo umre 15. listopada 1928. u Sotinu, par dana prije, nego što je htio da se u Zagreb stalno preseli. On je naime u Palmotićevoj ulici kupio kuću, gdje i danas stanuje njegova udova.

JOSIP FRANJO MÜCKE. Iz molbe Josipa Franje Mückea od 16. ožujka 1872., kojom moli pravo gradjanstva sl. i kr. glavnoga grada Zagreba uz oprost od taksa, vidi se, da je Mücke rođen 1819. u Horvat-Atatu u kraljevini Ugarskoj. U Hrvatskoj je živio od godine 1845. i to najprije u Djakovu i Osieku, a od godine 1865. u Zagrebu. U molbi Mücke piše: »Pokorno podpisani slikarski je umjetnik i za hrvatsku historiu te umjetnost kako si laskati smije dobro zaslužan, te odlikovan sa srebrnom kolajnom po Visokoj Vladi«. Nadalje spominje, da ga je bečko ministarstvo odlikovalo visokim pozivom, te je slikao Njegovo c. i kr. Apoštolsko Veličanstvo Franju Josipa I.

Gradsko zastupstvo na sjednici 11. travnja 1872. § 5. imenovalo je Mückea pravim gradjaninom grada Zagreba, uz gradjansku taksu od 24 forinti. Dne 18. travnja položio je gradjansku prisegu u ruke podnačelnika Pavla Haca. (Gradski arhiv br. 1679—1872).

Dr. Izidor Kršnjavi u »Hrvatskom kolu« godište 1905., u članku »Pogled na razvoj hrvatske umjetnosti u moje doba«, osvrće se na slikara Mückea, koji je tada stanovao u Osieku. Dr. Kršnjavi piše, da je Mücke bio dobar slikar. Tako je jednom kod njega vidio krasan portret grofice Eltz. Kršnjavi se tom zgodom divio Mückeovoj vještini. Pitao ga, zašto uviek tako ne slika. On odgovori, da tako dobro slika samo onda, kada ga dobro plate. Godine 1868., kada je Mücke već bio u Zagrebu, našao je dr. Kršnjavi kod njega kćer Marijanu te njegova učenika Ferdu Quiquereza. Dr. Kršnjavi kaže, da mu se tada Mückeove radnje nisu toliko svidile kao prije u Osieku. Ipak je Mücke imao dosta posla, naročito su Zagrebčani kod njega naručivali portrete. Dr Kršnjavi piše, da je Mückeova kći Marijana imala više slikarskog talenta nego njen otac, ali ipak se nije dovinula do visoke umjetnosti, jer joj je ne dostajala dobra škola. Za Ferdu Quiquereza kaže dr. Kršnjavi, da je bio talentiran, ali Mückeova škola nije bila dovoljna za većeg umjetnika.

Mücke se odvažio na slikanje dogodjaja iz hrvatske poviesti. Dr. Kršnjavi u svom članku piše, da se Mücke na taj posao dao bez velike spreme.

Služio se jednim manequinom, to jest velikom lutkom, kojom se služe slikari kada hoće da proučavaju nabore. Njegov učenik Ferdo Quiquerez komponirao je te slike, a Mücke ih je pomoću manequina izradio. Slike iz poviesti po mišljenju dra Kršnjavija nisu umjetnički mnogo vriedile. Ipak hrvatska javnost je tada željno tražila takove slike. Bilo je to godine 1868, u doba kada se je sklapala nesretna hrvatsko-ugarska nagodba. Vlada bana baruna Levina Raucha računala je s raspoloženjem javnosti, te je iz zemaljskih sredstava kupila Mückeove slike za Narodni muzej. (O toj narudžbi biti će kasnije pobliže govora). Dr Kršnjavi konačno kaže o Mückeu, da njegove slike kao i njegovih slikarskih drugova Zaschea i Karasa, koje se nalaze u Narodnom muzeju, predočuju primitivno stanje zagrebačke slikarske umjetnosti u pedesetih i šezdesetih godina prošlog stoljeća.

Prigodom prve gospodarske izložbe u Zagrebu godine 1864, Mücke je iz Osieka izložio svoje radnje. U knjizi »Erste dalmatinisch-kroatisch-slavonisch Ausstellung in Agram« upisani su Mückeovi izložci pod brojem 3615. Iz popisa vidimo da je izložio slike: »Osiečku citarašicu«, »Bili ili ne bili«, portret »grofice Franciske Pejačević rođ. Esterhazy«, »Franjo Josip I.«, »Jedno diete«, »Isus na Križu«, »Ecce Homo«, »Sveta obitelj«, »Slavenski Apostoli« i još neke manje slike.

Pod brojem 3616 izložila je njegova kći Marijina sliku »Prva briga«.

»Agramer Zeitung od 3. studenoga 1865. hvali Mückeove slike. Dalje isti list piše, da će Mücke doskora napustiti Osiek i preselit se u Zagreb, gdje će svoj umjetnički rad nastaviti. Pisac izriče želju, da Mücke bude u Zagrebu dobro primljen. »Agramer Zeitung« od 5. prosinca 1865. priopćuje, da je Mücke otvorio slikarski atelier u Kepertovoj kući na Savskoj cesti. Njegova najnovija slika »Der Rastlbinder« umjetnički je dobro ispala.

Biografski leksikon austrijske carevine dra Konstantina Wurzbacha iz god. 1863. spominje slikara Mückea te kaže, da je godine 1869. u Zagrebu izložio različite slike iz života. Kukuljević u svom »Slovniku umjetnikah jugoslavenskih«, u kojem su upisani i neslavenski umjetnici, o Mückeu nije ništa pisao.

»Pozor« od 13. ožujka 1867. priobćuje, da je Mücke izradio prvu sliku od 12 historijskih slika. Po toj slici izradit će se prva litografija. Nadalje isti list piše, da Mücke u našoj domovini uživa liep glas, što su dokazale njegove slike na prošloj zagrebačkoj izložbi. On se je latio posla, u kojem ga je naša domovina dužna podupirati. Svi napredni narodi imadu svoju poviest sastavljenu u albumu slika. Mücke je odlučio izdati 12 slika hrvatske poviesti počam od »Dolaska Hrvata« do »Smrti Bana Petra grofa Zrinjskoga«. Prvu sliku je dogotovio, te je u »Dvorani« u Opatičkoj ulici izložio. Tamo je može svatko bezplatno pogledati.

Molbom od 13. studenoga 1867. obraća se Mücke Namjestničkom Vieću, da se od njega preuzmu dvie slike iz hrvatske poviesti i to: »Dolazak Hrvata u današnju njihovu domovinu« i »Savez župana Ljudevita sa Slovenci proti Frankom«. Ciena slikama bijaše 1000 forinti. Mückeova molba primljena 14. studenoga 1867. pod br. 16.209, na žalost je škartirana.

Namjestničko Vieće obraća se Jugoslavenskoj akademiji, da ona dade svoj sud o Mückeovim slikama. Akademija dopisom od 6. svibnja 1868. br. 99 daje povoljan sud, te se izjavljuje za nabavu slika, naročito iz razloga, što Mücke kani u Zagrebu utemeljiti slikarsku i rezbarsku učionicu. Namjestničko Vieće obaviešćuje Mückea dopisom od 10. svibnja 1868. br. 6137, da je ono sklono kupiti njegove dvie slike, naročito zato, da podupre domaću umjetnost.

J. F. Mücke: **»Dolazak Hrvata«.** Fotografija po izvornoj slici, koja se nalazi u Arheološkom muzeju u Zagrebu.

Medjutim za narudžbu postoje dvie zaprieke. Prva je, da prostorije za muzej nisu još opredieljene, pa nema prostora za smještenje slika. Druga je zaprieka nedostatak novčanih sredstava. Mora se čekati na sastav budućeg zemaljskog proračuna. Međutim je Mücke u istom riešenju Namjestničkog Vieća pozvan, da ponudu svojedobno potakne.

Nakon neuspjele ponude kod Namjestničkog Vieća Mücke se obraća na Hrvatski Sabor. Mückeova molba bude ustupljena saborskom peticio-

nalnom odboru. Ovaj odbor pozove Izidora Kršnjavia kao strukovnjaka za slikarstvo, da se izjavi o umjetničkoj vriednosti Mückeovih slika. Kršnjavi se obrati na tadanjeg uglednog zagrebačkog fotografa F. D. Pommera, da i on sudjeluje u prosudjivanju Mückeovih slika.

O prosudjivanju Mückeovih slika Kršnjavi podnosi izvještaj od 23. rujna 1868. U izvještaju Kršnjavi preporuča ponudjene slike te dodaje ovo: »Zahtievi estetike što ih znanost umjetnika stavlja jesu: jedinstvo, kraj tog ipak bujnost fantazije. Izraz mora biti živahan i korektan, material mora tehnikom biti svladan.«

J. F. Mücke: **»Savez župana Ljudevita sa Slovenci proti Frankom«.** Fotografija po izvornoj slici, koja se nalazi u Arheološkom muzeju u Zagrebu.

»Ako uzmemo ove slike g. Mückea po tom mjerilu suditi, naći ćemo, da zadovoljuju svim rečenim zahtievom«.

Kršnjavi preporuča, da se uz sada ponudjene dvie slike kupe i ostalih 10. Kršnjavi naročito ističe: »jer to mogu posvjedočiti, da je g. Mücke veledobrih svojstva slikar, koj bi mogao znamenitih rezultata postići da ima materialne podpore. Materialnu mu pomoć treba za modele, za historičnu odjeću i putovanje u veće gradove na študium uzornih slika starih veleuma.«

Na Kršnjavievom izvještaju dopisao je drugi stručnjak fotograf Pommer: »Istoga sam mnienja i ja pokorno podpisani.« (Saborski arhiv br. 204-1868.).

Mückeovu molbu sa stručnjačkim mišljenjem Kršnjavia i Pommera raspravio je peticioni odbor dne 25. rujna 1868., pod predsjedanjem narodnog zastupnika Miroslava Kraljevića. Stvoren je zaključak, da se Mückeova ponuda Saboru preporuči i ponudjene slike nabave. Potreban novac uzet će se iz domaće konkurencionalne zaklade.

Na sjednici Hrvatskog Sabora 26. rujna 1868. raspravljalo se o priedlogu peticijalnog odbora. Tom zgodom razvila se zanimljiva rasprava, iz koje se vidi shvaćanje naših nekadanjih narodnih otaca za slikarsku umjetnost.

Izvjestitelj zastupnik Ladislav Thaller preporuča priedlog peticijalnog odbora. Narodni zastupnici: Petar Horvat i Ante Stojanović predlažu, da se Mückeova ponuda odputi proračunskom odboru za 1869.; tada će se vidjeti, hoće li slike moći platiti. Zastupnik Aurel Kušević predlaže nabavu Mückeovih slika, čime bi se domaćeg umjetnika poduprlo. Zastupnik Robert Zlatarović izjavljuje se za priedlog zastupnika Horvata. Zastupnik Ljudevit Vukotinović predlaže, da se Mückeove slike za Narodni muzej kupe, jer su dobro i vješto uz mnogo truda izradjene. Medju ostalim Vukotinović kaže: »Dakle u tom obziru ne možemo što debatirati, nego mislim, da u kratko želju izrazimo da mi vještaka toga i umjetnika želimo podupirati, da ne klone duhom, te svoje domorodno dielo nastavi. Namjestničko Vieće preporuča kup slika, zato predlažem da Visoki Sabor odmah odluči da se Mückeove slike nabave.«

Zastupnik Horvat ne slaže se s Vukotinovićem, već kaže, da ovaj predmet nije tako prešan. Zastupnici: Stjepan Jančo i Miroslav Kraljević govore za Vukotinovićev priedlog. Ističu da Mücke izdaje 12 dogodjaja iz naše poviesti. Umjetnika valja u njegovu poslu podupirati, inače će duhom klonuti.

Zastupnik Stojanović bio bi za nabavu slika, ali ipak drži, da se najprije treba brinuti za muzeje, zatim za druge koristne stvari, a onda tekar za umjetnost. Predlaže, da se ovaj priedlog otisne i među zastupnike razdieli.

Saborski predsjednik stavlja najprije na glasanje Stojanovićev priedlog o tiskanju priedloga, što većina odklanja. Zatim je prihvaćen priedlog peticijalnog odbora da se slike kupe. (Čuju se glasovi: »Svi primamo!«)

Nakon glasovanja predsjednik proglašuje, da će se slike kupiti iz konkurencionalne ili iz koje druge zaklade. (Iz stenografskog zapisnika godine 1868., strana 221—223).

Saborskim dopisom od 27. rujna 1868. br. 205 javlja se Namjestničkom Vieću saborski zaključak, da se dvie Mückeove ponudjene slike za 1000 for. nabave i predaju Narodnom muzeju.

Opisat ćemo daljnje dogodjaje iz zagrebačke prošlosti, koji su u vezi s umjetničkim radom Mückeovim.

Naše nekadanje najstarije zagrebačko družtvo Streljana održalo je 30. siečnja 1869. glavnu skupštinu. Tu je za streljačkog pukovnika izabran tadanji hrvatski ban barun Levin Rauch. Nadmeštrom izabran je gradski fizik dr. Aleksandar Mraović. Na odborskoj sjednici Streljane zaključeno je da se streljačka dvorana ukrasi slikom novoizabranog pukovnika baruna Raucha. Sliku bi izradio slikar Mücke, a platila bi se iz doprinosa, koji su sabrani medju članovima. Medjutim je supruga baruna Raucha, Antonija bar. Rauch rodjena grofica Sermage Streljačkom družtvu poklonila banovu sliku. Sada družtveni odbor zaključi da se iz sabranih doprinosa umjesto banove slike dade Mückeu izraditi slika kralja Franje Josipa I. Ova slika resila je družtvenu dvoranu prigodom kraljeva dolaska u Zagreb. Tom prilikom je kralj prisustvovao 13. ožujka 1869. svečanom pucanju na Streljani. (»Narodne Novine« od 1., 12. i 18. veljače te 13. ožujka 1869.). Kraljeva slika visila je pod baldahinom, gdje je kralj primio odličnike Streljačkog družtva.

»Narodne Novine« od 20. veljače 1869. donose da je Gradsko zastupstvo na sjednici 16. veljače 1869. br. §. 5, kod J. F. Mückea naručilo uljene slike kralja Franje Josipa I. i njegove supruge kraljice Jelisave. Tadanji gradski načelnik Makso Mihalić s Mückeom načini ustmenu pogodbu, koju Gradsko zastupstvo na sjednici 12. travnja 1869. § 5 odobri.

Mücke upravlja na gradsko poglavarstvo dopis od 1. listopada 1869., kojim javlja, »da sam svršio one dvie slike njihovih c. kr. apost. Veličanstva u kraljevskom ugarskom odielu krunisanja i u onoj veličini, u kojoj ih je slavno načelničtvo ovog slob. i glavnog grada naručilo«. Za obadvie slike, (bez okvira), Mücke je primio 1200 forinti. (Gradski arhiv br. 1292, 2818, i 3664-1869.).

Slike kralja Franje Josipa i kraljice Jelisave izradjene su po Mückeu u naravnoj veličini. Do prevrata 1918. bile su u viećničkoj dvorani. Nakon toga su skinute i okrenute spram ograde iza načelničke stolice.

Hrvatski musikolog Franjo Ks. Kuhač u svojoj knjizi »Vatroslav Lisinski i njegovo doba« na strani 141. priobćuje da je Mücke u sedamdesetim godinama uljenim bojama naslikao Vatroslava Lisinskog. Već prije toga je Lisinskiev prijatelj Franjo Župan u Pragu godine 1850. krajonom naslikao Lisinskoga. Ta slika dodje u ruke Hedvige Štergerove rodj. Banek. Lisinskiev ujak Vjekoslav Pretner teškom je mukom došao do ove slike. Na Županovoj slici Lisinski je kao mladić od 20 godina. Mücke je kod izradbe

Lisinskieve slike upotriebio Županovu sliku, a poslužio se podatcima, koje je dobio od Lisinskievog prijatelja i zaštitnika Adalberta Štrige. Ljudi, koji su Lisinskoga dobro poznavali, tvrdili su, da ga je Mücke izvrstno pogodio. Mücke nije mogao Lisinskieve slike prodati. Ne zna se, kamo je slika kasnije dospjela.

Dr. Franjo Rački 23. lipnja 1871. piše Narodnom muzeju, da je više prijatelja umjetnosti dalo priloge za sliku biskupa Josipa Jurja Strossmayera. Sliku je izradio slikar Mücke, te za nju traži 80 fornti, što mu je iz sabranih doprinosa izplaćeno. U ime doprinosnika Rački je sliku izručio Narodnom muzeju.

Iz spisa Narodnog muzeja br. 27 od 2. travnja 1871. vidi se, da je po odredbi zemaljske vlade povjeren Mückeu poravak i čišćenje 30 različitih slika poviestnog značenja.

Prigodom prvog sastanka hrvatskih učitelja u mjesecu kolovozu 1871. priredjena je izložba učila u prostorijama realke na Griču. Izložbu je rukovodio Ljudevit Modec. Izložena su različita školska učila, umjetne slike i drugi predmeti. Fizikalne sprave izložio je zagrebački ljekarnik Mittelbach. Josip Kneisel, kasniji intendant zagrebačkog kazališta izložio je konservirane ptice, leptire i školjke. Klobučarski trgovac Ljudevit Geresdorfer izložio je različite životinjske sirovine za pravljenje šešira. Izloženi su ručni radovi, te pedagoške knjige u različitim jezicima.

Izim navedenih izložaka, izložene su i slike različitih umjetnika. Medju njima nalazio se i Mücke. On je pobudio osobitu pažnju svojom velikom slikom »der Lumpensammler«. Izložio je više slika iz prirode s različitim životinjama. Bile su tu dvie slike njegove kćeri Marijane Jakabffy, koja ih je označila podpisom »Marijana«.

Izložba je otvorena 19. kolovoza 1871. u prisuću hrvatskog bana Kolomana pl. Bedekovića, koji se naročito zanimao za Mückeove slike. Još su prisustvovali odjelni predstojnik dr. Mirko pl. Šuhaj, gradski načelnik Dragutin pl. Cekuš, vojni zapovjednik Mollinary te mnogo zagrebačkog obćinstva, kao i vanjskih učitelja. (Prama »Narodnim Novinama« i »Agramer Zeitungu« od 19. kolovoza i sliedećih dana 1871.)

Vriedno je spomenuti dva vrlo uspjela portreta, koje Mücke slikao u Zagrebu oko god. 1874. i to: Đuru Crnadka uglednog zagrebačkog gradjanima i dugogodišnjeg podnačelnika, te njegovu suprugu Mariju rodjenu Čavrak. Ove slike nalaze se u posjedu njihovog unuka Velimira Crnadka.

Ovdje smo priobćili o Mückeovom umjetničkom radu u Zagrebu. Poznato je da je Mücke u Osieku i u ostalim mjestima iztočne Slavonije izradio mnogo portreta tamošnje aristokracije. Pokojna naša umjetnica Milka Ternina, bila je u posjedu triju Mückeovih slika. Godine 1844. Mücke je naslikao Lauru Jurković (još kao dvogodišnje diete), što je straga na

slici označio. Zatim je načinio portret Josipa i Terezije Smekal (roditelji Laure Jurković).

Oko godine 1875. preseli se Mücke u Pečuh, gdje je 1. kolovoza 1883. umro. Ostavio je kćer Marijanu i sinove Stjepana i Franju. U imeniku učenika narodnog zemaljskog glasbenog zavodu u Zagrebu za školsku godinu 1867. upisan je Mücke Stjepan kao učenik prvog razreda za gusle. Drugi sin Mücke Franjo upisan je, da je učio frulu.

Posljednjih godina boravka u Zagrebu Mücke je s obitelju stanovao u Dugoj ulici broj 278 (danas broj 36), u II. katu. U istoj kući s Mückeom stanovao je Ivan Schneider, poznati zagrebački knjigoveški obrtnik. Kako taj naš sugradjanin i danas u visokoj starosti pri dobrom zdravlju živi, to nam je pripovijedao, kako se on slikara Mückea i njegove kćeri Marijane dobro sjeća. Imao je prilike, da ih promatra u njihovom umjetničkom poslu. Gosp. Schneider se sjeća, kako je kod Mückeovih bilo uviek veselo, naročito kad bi se primila koja veća svota za naručenu sliku. Živilo se dosta boemski, ali ipak na otmjen način. Mückeov dom pohadjali su i ostali tadanji zagrebački slikari naročito Ferdo Quiquerez, koji je s Mückeom često dijelio dobro i zlo. Mückeu dolazili su i ostali ugledni ljudi, naročito prijatelji slikarske umjetnosti. Mückeov dom bio je uviek pun posjetnika, koji su tu obitelj voljeli i poštivali.

*

Neka nam naši čitatelji oproste, što smo ovaj članak produljili. U prvom redu upoznali smo se s jednom starom crkvenom slikom. Zatim sa zagrebačkom slikarskom obitelju Mücke, kao i s imenima, koja su s njima stajala po ženidbi u vezi. Isto tako dotakli smo se i drugih imena, koja sa sadržajem ovog članka stoje u vezi. Dobro je, da smo ovaj dielak zagrebačke prošlosti prikazali, jer smo tako zaboravi oteli zagrebačke sličice, koje bi vjerojatno ostale nepoznate. Baš takvi makar na oko neznatni dogodjaji nama Zagrebčanima su dragi, jer prikazuju kako se je u Zagrebu u prijašnje doba gojio duh kulture i napredka.

Dr. Franjo Bučar:

STARI ZAGREBAČKI ŠPORTSKI PORTRETI

Kada je Ministarstvo prosvjete u Beču izdalo već g. 1848. nalog, da se imade u svim školama bivše Austro-Ugarske monarhije uvesti i tjelovježba, pozvao je ravnatelj tadanje gornjogradske Akademijske gimnazije u Zagrebu na Katarinskom trgu Josip Premru, koji je upravo došao iz riečke gimnazije u Zagreb, **Fridrika Singera,** koji je bio dotada učitelj gimnastike na riečkoj pomorskoj akademiji, da preuzme obuku iz gimnastike u gimnaziji. Singer je došao u Zagreb dne 2. veljače 1859, te je preuzeo podučavanje iz gimnastike u gimnaziji, realci i preparandiji. U gimnaziji se vježbalo u velikoj svečanoj dvorani u I. katu kao i danas, te u vrtu, sada dvorištu zavoda, gdje bi se postavile neke gimnastičke sprave. U tom vrtu bio je u ono vrieme zdenac te klupe i nasadi, što je danas već sve nestalo, tek je preostalo nekoliko drveta. Singer je otvorio i svoju privatnu školu za tjelovježbu u lievom prizemlju tadanje realke (sada sgrada banskog stola), na Strossmayerovom šetalištu ili Južnoj promenadi. Tu je ljeti znao izvesti svoje djake na Promenadu gdje su vježbali hodne vježbe. Odjeveni su bili u posebno odielo od ruskog platna. Obuka je u školama bila neobligatna, te je Singer dobio od c. kr. Namjestništva 100 for. godišnje nagrade. Imućniji učenici plaćali su 30 novč. mjesečno dok su siromašni bili oprošteni. Već prve godine bilo je u gimnaziji oko 100 učenika a vježbali su po 3 s. na tjedan u 3 odjela. Sve to je zabilježeno u izvještaju tadanje gimnazije.

U Singerovoj gombaonici vježbao je i g. 1874. utemeljen »Hrvatski Sokol«, kojemu je Singer bio prvim učiteljem i vodjom. Podučavao je s njemačkim terminima, jer je bio Niemac iz Beča. Njemački termini još su se dugo u Zagrebu održali, dok nijesu dolaskom novog učitelja Čeha Franje Hochmana, praškog Sokola, bili zamienjeni s hrvatskim nazivljem, kod čega je poglavito sudjelovao i učitelj vježbaonice Andrija Hajdenjak. Singer je stanovao u svojoj školi na Strossmayerovom šetalištu, te je tamo i umro ugušivši se plinom. Singer bio je ujedno i prvi pokopan gradskim troškom na novo otvorenom Centralnom groblju na Mirogoju, gdje mu je Hrvatski Sokol postavio spomenik. Dan njegovog pokopa uzimao se je obično krivo dne 1. studenoga 1876, uistinu je pokopan dne 7. studenoga, kako je to zabilježeno i u matici mrtvih župe Sv. Marka. Singerova slika se žalibože nije sačuvala, makar je on sigurno kod različitih zgoda takodjer fotografiran, poglavito kod vatrogasaca ili u preparandiji i u kakvoj skupini.

Singer je pokopan u II. razredu polja br. 1. Sprovod bio mu je veličanstven, jer je došlo mnogo svieta da vidi prvi sprovod na Mirogoju. Iz

bolnice Milosrdne braće ili »Palancegera« u tadanjoj Špitalskoj a sada Gajevoj ulici, krenula je velika povorka u 4 s. poslije podne preko Jelačićevog trga, Kaptola i Nove Vesi. Sudjelovale su sve škole s učiteljima, gradsko zastupstvo i poglavarstvo te mnogi Singerovi učenici. Sprovod je priredio Hrvatski Sokol s vatrogascima, kod kojih je Singer bio počastnim članom. Hrvatski Sokol pozvao je kroz novine svoje članove da prisustvuju sprovodu u što većem broju u sokolskim odorama. Uz lies su sa svake strane stupali po pet Sokola i vatrogasaca s bakljama. Na čelu povorke bio je sokolski barjak. U pol šest sati zapjevali su preparandi tužaljku nad grobom a u ime Hrvatskog Sokola govorio je mladi pravnik Ivan Vončina istaknuvši Singerove zasluge za Hrvatski Sokol i tjelovježbu u Zagrebu. Zatim su pojedinci, Sokoli, vatrogasci i škole položili vijence uz svjetlo bakalja, jer je već nastala tama. Iza toga se velika povorka razišla uz poklik: Slava prvom stanovniku Mirogoja! Na groblju su nosili Singerov lies njegovi vježbači iz Hrvatskog Sokola. Drag. Hinterhober, koji je još živ, Hinko Hranilović, Armin Hojnik te Kovačić, a društveni vienac je nosio gradski inž. Milan Lenuci.

Singer je u svom zavodu uveo i prvu sportsku granu u Zagrebu i to mačevanje, koje se je ipak tada još vrlo primitivno podučavalo.

*

Isti dan, kada je Singer došao u Zagreb, doputovao je i učitelj plesa iz Rieke **Pietro Coronelli.** Ovaj je došao s tamošnje pomorske akademije na poziv baruna Ambroza Vranyczanija, koji ga je pozvao da kod njega u palači na Katarinskom Trgu, kasnijoj palači grofice Buratti, a danas reprezentativan dom gradske općine, održi plesni tečaj za njegovu kćer Klotildu i njezino društvo. Coronelli je iza toga ostao stalno u Zagrebu i utemeljio svoju poznatu plesnu školu u staroj Streljani na početku Tuškanca, gdje se danas nalazi Urania kino. Njegov potpuni naslov glasio je: »baletni meštar, učenik venecijanske škole, bivši učitelj plesa c. kr. Pomorske akademije na Rieci te gradski učitelj plesne umjetnosti u svim zavodima glavnog zemaljskog grada Zagreba«. Coronelli je u otmenim krugovima održao mnogo privatnih tečajeva, te je njegova plesna škola kao i škola pristojnog ponašanja, naročito za đake, bila prva u Zagrebu. Ta se škola po njegovoj kćeri Elviri održala i do danas. U Coronellievoj školi učila se je francuzka četvorka i salonski plesovi tako: Polonaise, menuett, bečki valcer, mazurka, brzopolka i drugi.

Coronelli je takodjer sastavio iz hrvatskih narodnih plesova Hrvatsko salonsko kolo u šest slika na isti način, kao što imaju Česi svoju salonsku Besjedu, te posebnu narodnu četvorku Sokolku za tadanje glasovite sokolske plesove, koje je on uviek kao i sve veće zagrebačke plesove ravnao. Osim toga je Coronelli svoje plesne tečajeve priredjivao svake

godine i u provincialnim gradovima u Hrvatskoj i Slavoniji i to poglavito djačke tečajeve, što njegova škola još i danas nastavlja. Coronelli je prvi udesio Kolo,*) koje se je plesalo u Zagrebu već za ilirskih vremena

na zabavama u tadanjoj »Dvorani«, danas sgradi Stola sedmorice. Izašao je dapače i opis tog Dvoranskog kola u Zagrebu u tiskari Ljudevita Gaja, nepoznatog datuma.

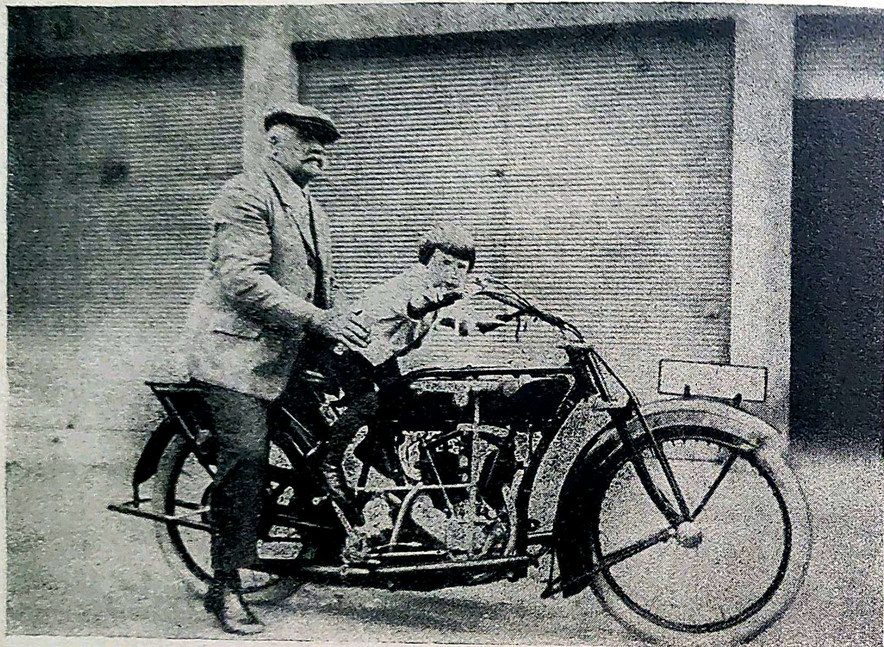
*

Ivan Dirnbacher, prvi tvorničar bicikla u Zagrebu, rodio se je 13. XII. 1858. u Frohnleitenu kod Graza od gradjanske obitelji. Kao mlad mehaničar radio je u 80-tim godinama u tvornici Aibel u Grazu, te se je već tada počeo baviti novim biciklističkim sportom te pravljenjem bicikla. G. 1895. došao je u Zagreb, te se je etablirao na Preradovićevom trgu br. 6 pod imenom I. hrvatska tvornica dvokolica Ilyria. Tu je iskonstruirao prvi bicikl u Hrvatskoj, koji je prozvao Kroatia i Ilyria a proizvodio je bicikle i za utrke, za ceste, za dame i tandem-kotače. Dirnbacher je uzprkos velike konkurencije stranih tvornica bicikla, tako Puch iz Graza, Styria iz Steyera, Dienkopf iz Njemačke iz Bielfelda, te Peugeota iz Parisa, ipak

*) Kollo vježbalo se dapače privatno za nastup na javnim plesovima. Tako se spominje u članku od Laszowski-Deželića st. u »Dnevniku Dragutina Rakovca« u »Narodnoj Starini«, da se 13. siečnja 1843 obdržavaju »Tanzstunde« kod Franje Zengevalla, biskupskog suca ili župana, na Harmici br. 30, u sgradi gdje je bila otvorena Prva Hrvatska štedionica. Na mjestu stare Zengevallove kuće sagradjena je palača Gradske štedionice, dio Gradske kavane.

znatno raširio svoj posao te je preselio svoju tvornicu u Margaretsku ulicu br. 14.

Koturaški šport se je tada sve više širio, a namjesto visokog kotača s jednim visokim i jednim malim kotačem, došli su naskoro kotači marke Kengeru i Safety tipa s oba jednako visoka kotača. Dirnbacher je radio samo ove s jednim kotačima te je počeo upotrebljavati najprije na kotačima Dunlop gumu, na koji način se je vožnja na biciklima znatno olakšala i usavršila. Dirnbacher je bio i izvrstan praktični vozač te se je mnogo

vozio s prvim našim biciklistima, tako Mirkom Botheom, Ferdom Budickim, Emilom Menigom i s oba Mihelića. Bio je članom I. hrv. družtva biciklista, a kasnije i klubova Sokol, Velocitas, Orao i Slaven u Zagrebu, te članom Steyer Radverbanda od g. 1887. u Grazu, a još danas posjeduje i čuva sve znakove ovih klubova. (Na izložbi za industriju u Londonu g. 1896. dobio je Dirnbacher zlatnu kolajnu s redom, što takodjer još danas posjeduje i čuva). 1892. izabran je u Hrv. biciklističkom klubu »Sokol« počastnim članom te je dobio i počastnu diplomu. 1900. počeo se je Dirnbacher baviti i motorima te je dobio zastupstva iz Njemačke. 1915. preselio je svoju tvornicu, koju je sada znatno povećao, u vlastitu kuću u Gundulićevoj ulici br. 21, koju on još sada preko 45 godina vodi zajedno sa svojim sinom Ivanom. Tu je Dirnbacher otvorio trgovinu motornih vozila i dvokolica sa automehaničkom radionicom, u kojoj imade i garažu

za automobile. Dirnbachera, koji je danas već u visokoj starosti, ali još uviek vrlo agilan i radin, sjećamo se vrlo rado mi svi stariji biciklisti u Zagrebu koji je prodavao najbolje kotače i svima ih nama popravljao i kod sviju priredbi biciklista vrlo revno sudjelovao.

*

Ladislav Beluš, trgovac u Zagrebu, rodjen je u Csurgo u Madžarskoj g. 1835. kao sin upravitelja dobara kneza Festetića. Trgovačku školu svršio je u Varaždinu, gdje je bio poslije namješten kod veletrgovine Tomazi. Kada je bila g. 1867. svjetska izložba u Parisu, pohodio je Beluš izložbu, a kako se je već rano zanimao za šport, dovezao je sobom prvi tricykl u

Zagreb, gdje se je sada stalno nastanio i preuzeo trgovinu speceraja »Kod crnoga cucka« (Bei schwarzem Hund) u Dugoj ulici br. 781, a danas Radićevoj br. 13. Trgovina mu je dobro uspjevala te je tamo držao kao i danas buffet, za onda nešto novo, u kojem je goste dočekivao pravi mali crnac iz Zanzibara po imenu Diego Maria Santjago de Sangora, kojega je doveo iz Afrike neki kapetan trgovačke mornarice u Zagreb, a Beluš preuzeo. Mladi i poletan trgovac Beluš doskora se je dobro snašao u Zagrebu, jer je imao samo fine delikatese, čaj, kavu i vina iz inozemstva, tako iz Englezke, Transwala, Njemačke i Italije. Gosti su mu bili časna

gospoda iz Kaptola, Gornjeg grada, te plemstvo, tako i sam ban Khuen Hedervary. Doskora je Beluševa trgovina došla na glas kao i neke odlične trgovine, tako Mondekarova, Bošnjakovićeva, Dolovčakova i druge.

Beluš se je doskora kao ugledni gradjanin stao baviti i gradskim komunalnim pitanjima te je bio i medju onim odličnim članovima, koji su prvi osnovali zagrebački Merkur 1873. Beluš je bio izvršujućim članom Hrvatskog Sokola i Kola, Hrvatskog planinarsko družtva i I. Hrvatskog biciklističkog družtva. Tako je on bio u vezi s odličnim planinarima Schlosserom-Klekovskim, Staglom, Sollarom, Crnetićem, Lukom Dečakom, apotekarom Königom, te je s njima planinario i biciklirao. Kada je B. iz Pariza donio tricykl, vozio se je na tom težkom kotaču i kasnije jednostavnijem velosipedu Zagrebom i okolicom s Botheom st. i ing. Lenuciem, koji su svi kasnije prošli na visoki kotač (Hochrad) i na praktičnije niske kotače. B. je bio u vezi i s grofom Schlippenbachom, koji je bio iz Njemačke, a u Zagorju imao rodjake, te bio vanredni klizač tadanjeg doba. Zajedno su izposlovali kod tadanje Generalkomande u Gornjem gradu na Jezuitskom trgu, da je dozvolila, da se u dvorištu komande uredi privatno klizalište za otmjene krugove i gradjanstvo, što je on izveo na vlastiti trošak.

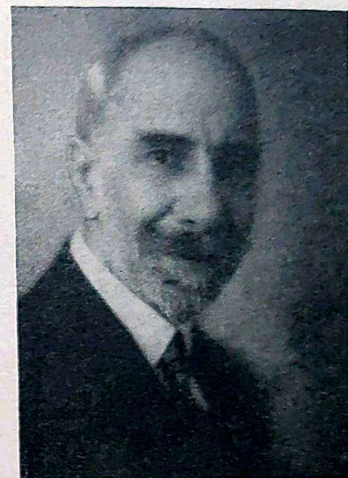
Da se što više popularizira klizački sport u Zagrebu uredio je B. g. 1876. opet na svoj trošak prvo javno klizalište na prostoru, gdje se danas nalaze sgrade Hrvatskog Sokola i Kola. Ovo prvo Beluševo klizalište preuzelo je doskora g. 1878. I. Hrvatsko Sklizalačko družtvo, koje još danas postoji kao Zagrebačko klizačko družtvo na Miramarskoj cesti. B. se je i kasnije sve do svoje starosti zanimao za klizački, biciklistički i turistički sport te je svakako vriedna osoba starog Zagreba, koje zasluge se ne smiju zaboraviti. Umro je 1. VIII. 1890. u Zagrebu.

*

Mirko Bothe rodio se u Zagrebu 1867. od oca veleindustrijalca, a posvetio se nakon svršene realke i akademie u Zagrebu industriji. Rano se je stao zanimati za sportove, jer mu je bio i otac poznati pionir sportova u starom Zagrebu. U 80-tim godinama vozio se je Bothe senior s Belušom i Lenucijem još na primitivnom velosipedu tvrde gume dapače i u Sisak.

Mirko Bothe pokušao je takodjer još s vožnjom na velosipedu, ali je doskora prešao na visoki bicikl, koji je imao još tvrdu gumu a ne pneumatik. S takovim biciklom s jednim visokim, a drugim nizkim kotačem, načinio je B. dapače i oveće ture, tako do Trsta, Venezije a jedamput i iz Beča preko Semeringa, Graza i Rogaške Slatine te Zagorja u Zagreb, za što je trebao samo jedan i pol dana.

B. je postao revnim članom i odbornikom I. hrvatskog družtva biciklista te Saveza hrvatskih biciklističkim družtava. Sudjelovao je na utrci oko Zrinjevca još na visokom kotaču u vožnji na 10 klm. te je dobio prvu nagradu za prvenstvo Trojednice. Sudjelovali su još poznati biciklisti Solar, Heinzel, Knez, Budicki i drugi. S visokog bicikla prešao je doskora B. na nizku dvokolicu s pneumatikom, te je prisustvovao mnogim trkama u zemlji i izvan Hrvatske, poglavito u Beču i Grazu.

Javljao je o zagrebačkim vrlo uspjelim utrkama kao stalni dopisnik u sportske novine u Beč i München, te se je mnogo brinuo da su u Zagreb došli mnogi biciklistički prvaci izvan Hrvatske, tako Abel i Lurion iz Beča, Huilet iz Belgie, braća Schneider iz Graza i mnogi drugi. Utrke su se obdržavale na starom trkalištu na Koturaškoj cesti, koje je imalo obseg 500 m. te je bilo najpopularnije od triju trkališta u Zagrebu. Ovo trkalište posjećivao je dapače i sam nadvojvoda Leopold Salvator s obitelju, a B. bio mu je učiteljem (1914).

Kasnije je B. napustio biciklistički sport te se je posvetio izključivo planinarstvu. Tu je kao odbornik i podpredsjednik Hrvatskog planinarskog družtva skoro kroz dva decenija razvio veliku djelatnost. Ujedno je revno posjećivao i sve podružnice H. P. D. te se zanimao za podignuće domova podružnica. Prošao je sve planine i vrhove Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Bosne i Hercegovine, a popeo se je i na slovenske Alpe na čelu sa starcem Triglavom. B. bio je i dobar klizač te više godina odbornikom I. Hrvatskog Sklizalačkog družtva u Zagrebu te revni organizator raznih liepih klizalačkih priredbi. Ujedno je neko vrieme pokušao i sa ski-sportom.

Veliki interes pokazao je B. za uzpinjanje slobodnim balonom. U Beču je posjetio vojničku zrakoplovnu školu u Fischamendu. Tu se je jedared uzpeo balonom i s nadporučnikom Mansbarthom je preletio preko Dunava i spustio se u jednom slovačkom selu na Karpatima. Nadporučnik Mansbarth bio je izvrstan pilot, te je služio u Zagrebu kod 53. pješačke pukovnije. U to vrieme bio je zauzimanjem nadporučnika Krala poslan iz Budimpešte balon Turul u Zagreb, na kojem je B. s Mansbarthom i Kralom načinio uzlet g. 1905., pa je za velike oluje preletio Sljeme, te se morao spustiti kod Slanog Potoka kod Gornje Stubice.

Drugi puta je Bothe odletio dne 23. svibnja 1905 u noći za prekrasne mjesečine s Mansbarthom i Ferdom Budickiem nad Veliku Goricu, gdje su se zadržali na nebeskom svodu do izlaza sunca. Najljepši uzpon doživio je B. na Duhove g. 1906. s Mansbarthom i Budickijem, poznatim zagrebačkim sportašem. Tada su balonom »Excelsior« prošli Gorski Kotar te konačno stigli u Hrvatsko Primorje, pa se spustili kod Baške na otoku Krku.

Narod je posvuda smione sportaše najljepše primao i počastio te se je divio balonu i letačima kao nekakvom čudovištu.

Balon se je punio kod stare plinare kraj Kazališnog trga, a vesele putnike odpratilo je mnogo znatiželjnog naroda uz obilje cvieća te pratnju vojničke glasbe. B. je uviek na putu bacao razglednice s pozdravima, od kojih su mnoge došle i adresatima do ruku.

Po oduševljenom pripoviedanju B. uzpon balonom je pravi i neopisivi užitak, tim više, jer se ne čuje nikakav zvuk strojeva kao na aeroplanima, što znatno smeta i kvari pravi užitak ovakve prekrasne vožnje. Da prikažemo pravi i podpuni sportski život B. moramo još iztaknuti, da je on bio u mladjim danima i dobar mačevalac i revan član I. hrvatskog mačevalačkog kluba u Zagrebu te dobar učenik mačevalačke škole tadanjeg talijanskog meštra Giuseppe Galantea, pa je prisustvovao mnogim vrlo uspjelim mačevalačkim priredbama maestra Galantea. Bothe je bio onaj, koji je nagovorio Galantea, da je iz Venecije došao u Zagreb.

Danas još živi B. u punom zdravlju te se sjeća živom fantazijom naročito svojih prekrasnih balonskih uzpona, a bilo bi zaista vriedno, da on te svoje liepe uspomene i gdjegod priopći.

E. Laszowski:

PRILOG POVIESTI REGULACIJE BAKAČEVE I VLAŠKE ULICE

Ovim pitanjem bavila se je županija zagrebačka g. 1774., dakle ravno prije 166 godina. — I danas je ovo pitanje aktuelno.

U »Novostima« od 21. i 23. veljače ove godine iznesena su aktuelna mnienja, kako da se rieši pitanje regulacije Bakačeve i Vlaške ulice i kako bi imao dobiti oblik onaj trokutni blok kuća izmedju Gradske štedionice, odnosno nove ulice, koja bi spajala Jelačićev trg s Vlaškom ulicom, te Vlaške ulice. Nacrt priobćen u »Novostima« od 23. veljače ovo važno pitanje povoljno riešava, što, kad se osnova provede u život, značit će dobit za prometne prilike grada Zagreba.

Vlaška ulica bila je od vajkada jedina cesta, koja je vodila u Zagreb s iztočne strane grada, jer je njome prolazio promet prema Dugom Selu—Križevcima—Bjelovaru, pak prema Sv. Ivanu Zelini i Varaždinu, te dalje preko Ptuja u austrijske strane. Promet taj bio je vazda dosta živahan i ovim su putem kretale stare »diližance« sve do Graza i Beča. Vodila je ta cesta na zagrebačku »Harmicu«, gdje je uredovala »harmica« tridesetnica, gdje su se plaćale uvozne i izvozne pristojbe »harmica«, »trigesima«, »dreissigst«, koja je nekoć išla u korist uzdržavanja gradskih zidina i kula, kako su to odredjivala kraljevska privilegia dana staroj »varoši zagrebačkoj na brdu Gradecu« (Mons Graecensis).

Hajde da se stavimo u g. 1774. i podjimo na »Harmicu«, današnji Jelačićev trg, pa krećemo na Kaptol. Prodjemo drveni most, ispod kojega utiče voda drevnoga vrela Manduševca, eto nas na uglu Jelačićeve kuće, do koje prema Kaptolu stoji kuća Čabrijanova, uz koju sa sjeverne strane teče gorski potok Medvešćak, Medvednica, na kojem vidimo nešto niže klaonicu (laniena), gdje su zagrebački mesari tukli blago za svoje mesnice. Niže opet klaonice stoji mlin s četiri kule. Vidimo, da se na lievoj strani potoka, od klaonice do mlina diže zemljani nasip, koji je imao štititi Vlašku ulicu od poplava. Izmedju Čabrijanove i Jelačićeve kuće i klaonice udešen je kanal, kojim se je u čas visoke vode ova odpuštala zaporima u polja prema vrtu »crne škole« (sjemeništa).

Nasuprot Čabrijanovoj kući stoji mala četverouglasta sgradica, čini nam se kao da je to gradska stražarnica, koja bdije na ulazu na Harmicu. Prešli smo most preko Medvešćaka, i tu tik uz potok stoji kuća Mavra-čićeva, oko koje se na desno skreće u Vlašku ulicu, gdje nasuprot bisku-

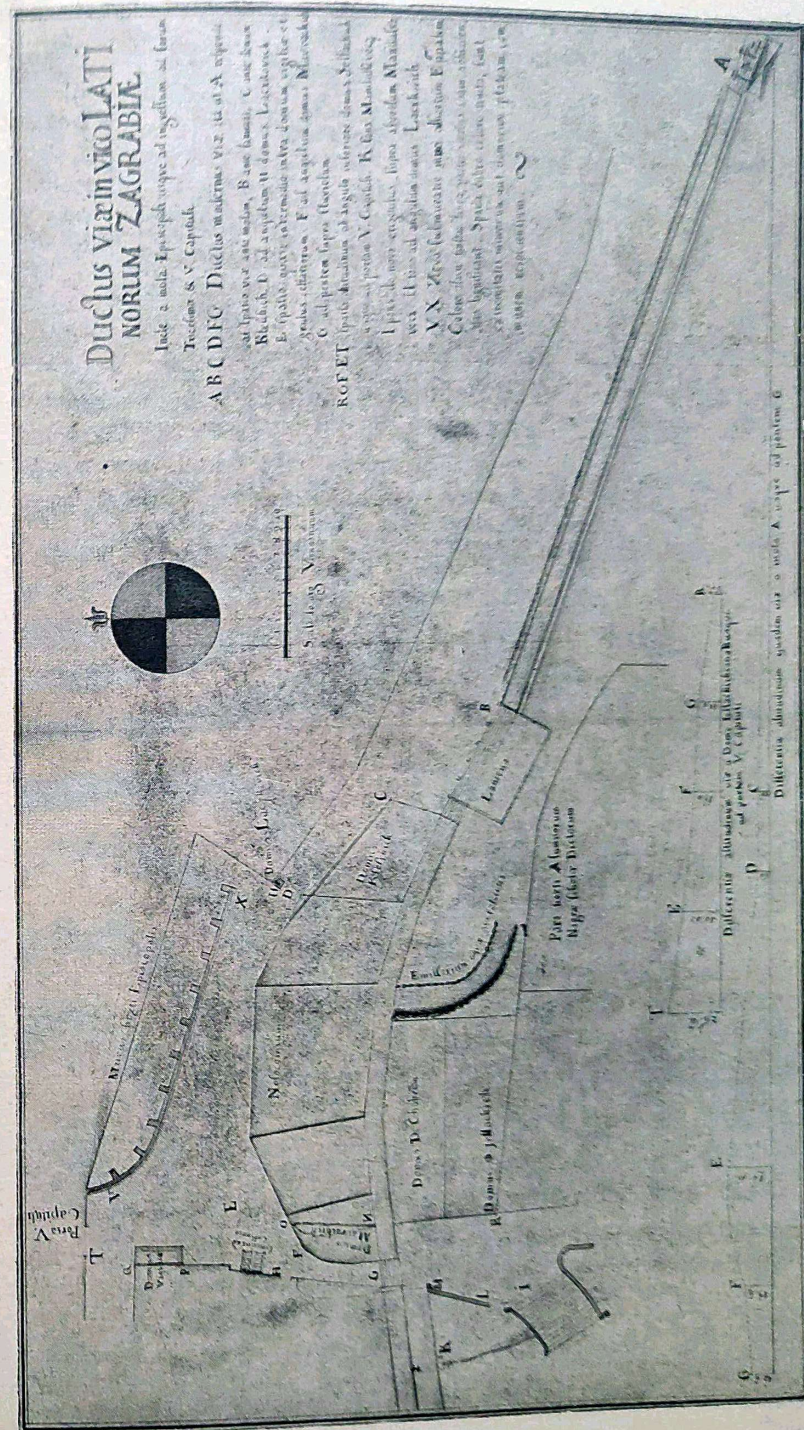
povom gradu stoji kaptolski »špital« (nosocomium). Ovomu nasuprot imao se podignuti novi zid, koji bi podzidavao biskupski vrt.

Ulica pred Mavračićevom kućom je tiesna, pa se evo misli, da se poruši, i tako proširi ulica prema Kaptolu (današnja Bakačeva), a tako i da se nešto prostora za ulicu uzme od zemljišta nasuprot. Prema Kaptolskim vratima s lieva su stube, koje vode do nekih podruma, a na uglu gore više (gdje se danas zaokreće u Tkalčićevu ulicu) stoji kaptolska stražarnica. Ne ćemo na Kaptol, već skrećemo na lievo u Vlašku ulicu. Prodjemo pokraj »špitala« i evo nas na vrlo uzkoj i tiesnoj cesti izmedju Lackovićeve kuće (do nedavno poznate trgovine Žigrović narodnih opremnih stvari) s lieve, i Kleščićeve kuće s desne strane. Ta je točka, koja najviše smeta prometu Vlaške ulice. Tu valja nešto učiniti, proširiti, odkinućem diela Kleščićeve kuće, a bome i rušenjem kuća sa sjeverne strane Vlaške ulice. Misli se pače uklanjati i dio bloka kuća, gotovo sve do Mavračićeve kuće. Toliko smo to gledali okom g. 1774.

Kako smo vidjeli, onaj tjesnac kod Lackovićeve nekoć kuće, bio je golema zapreka za promet u Vlaškoj ulici. Tomu je htjela doskočiti zagrebačka županija, i poduzela korake, da se Vlaška ulica regulira. Koncem god. 1773. povjeri to mjerniku Ivanu Stipanoviću.

Stipanović primi se posla, te je 4. siečnja 1774. podastro županiji svoj pismeni elaborat za regulaciu Vlaške ulice, priloživši nacrt. Oboje je svakako od velike vriednosti. Njegov elaborat, odnosno vještačko mnienje, glasi: »Priloženi nacrt predočuje cestu u ulici zvanoj Vlaškoj, kako je otvorena pridolazećima od Sesveta na trg tridesetnice i do kaptolskih vrati. Kako ova biva uviek a osobio za vrieme sajmova, ne samo nezgodna, nego i pogibeljna, držim, da je to poznato cielomu kraljevstvu. Bilo bi nepotrebno reći, da treba ovu cestu većim troškom popraviti, ili pako nekuda druguda svesti, jer osim strmina, što je prikazano crtama, koje prikazuju razlike visina, veliki su, ne manje tjesnaci, kod kuće Lackovićeve kod D., Mavračićeve kod F. G., kao i cielom srednjem dielu sbog kosine, koja podupire zid biskupova vrta, i koja donjim svojim dielom seže do kraja ulice do kuća, koje joj stoje nasuprot«.

»Za to, da se toj neprilici dobro i stalno pomoći može, treba odstraniti najprije kuću Mavračićevu, onda Kleščićevu s njoj susjednom i napokon stražarnicu i stube do crta označenih žutom bojom. Drugo, zid biskupova vrta treba podzidati, kako je označen crtom V. X. zajedno s temeljima do visine od 10 stopa, i preko Manduševca sagraditi novi most kod I. Treće, kod Kaptolskih vratiju valja odkopati zemlju do 4 stopa, među kućom Lackovićevom i Kleščićevom povisiti za 3 stope, i tako polako snizivati cestu sve do biskupovog mlina kod A. Tako i teren kod Kaptolskih vrati skoro do kaptolske kurije, poravnati. Cielu cestu treba napokon do mlina A. providiti s obje strane kanalima, sagra-

djenima od solidnoga kamena. Prostor izmedju kanala (t. j. sama cesta o. a.) ima se raznim kamenjem na stopu visoko podložiti, a takvim kamenjem obiluje potočić, koji onuda protiče, te onda pokriti sitnim pieskom, nabiti, da se izpune praznine. Sve to je svakako skupo, stoga, jer osim odštete za štete na kućama, iziskuju se troškovi za gradnju novoga mosta, podzidavanja biskupovoga vrta, ne računajući potrebne meštre, 35 hvati kamena, oko 80 tisuća cigala, poravnanje i taracanje ciele ceste, treba 20 tisuća, ipak treba obćoj stvari udovoljiti i dati se na posao narednoga proljeća. Što sve pokorno podastirem mnienju i odredbi županije i preporučam se pokorno milosti i naklonosti slavne županije. Najpokorniji sluga Ivan Stipanović v. r.«

Zanimljivo je uzporediti ovu staru osnovu regulacije s današnjom. I onda su naši stari mislili kao i danas!

Originalne ove dokumente našao sam o. g. 1892. kod mesara Gregurića na Splavnici u Zagrebu, što je isti kupio kao škart županijskog arkiva. Predao sam ga gradskom arkivu zagrebačkom, gdje se i sad nalazi.

Prof. dr. Eugen Sladović: (Nastavak)

SREDNJI STALEŽ, NJEGOVO ZNAČENJE, KULTURNA I SOCIJALNA VAŽNOST SA STAJALIŠTA KOMUNALNE POLITIKE

Pored toga traže privatni namještenici zasebno jedinstveno radno pravo (osamsatni, odnosno šestsatni radni dan, nedjeljni odmor, weekend, uredjenje pitanja plauzule o zabrani konkurencije, posebne komore za privatne namještenike, pravo koalicije i sl.). Slične zahtjeve koje iznose obrtnici, postavljaju i trgovci. Na području moderne trgovine izvršene su dalekosežne promjene pod utjecajem usavršenja prometa, proširenja diobe rada i jače koncentracije kapitala. Tim povodom postala je u mnogom pogledu suvišna posredovna funkcija trgovca. To vriedi naročito za unutarnju trgovinu, kod koje je omogućeno proizvodjačima, tvorničarima i poljodjelcima da mimoidju medjutrgovinu, odnosno da se sami izravno obskrbljuju ili da sami prodaju trgovačku robu. Ogroman razvitak privrednih asocijacija, osnivanje mnogobrojnih zadružnih saveza i zadruga za nabavu i prodaju robe i sl. znatno su ograničili djelatnosti mnogobrojnih trgovačkih obrta. To se štetno odrazilo na male i srednje trgovine, a konačno i na samu veletrgovinu. No takvi sukobi obstojali su i uviek postoje, a racijonalna državna i komunalna politika mora nastojati

da ih ublažuje i po mogućnosti harmonizira. Zahtjevi, koje iznose pojedini dielovi srednjeg staleža u svojim zasebnim pitanjima, odnosno organizacije srednjeg staleža na svojim skupnim manifestacijama, predstavljaju zrcalo njihovog stanja i potreba te mogu uspješno poslužiti državnoj i komunalnoj politici kod usmjeravanja njihovoga zakonodavnog (statutarnog) i upravnog rada. Tako su se primjerice obrtnici borili protiv čitavog niza zakonodavnih čina, koji su u ZIX. stoljeću donieli obrtničku slobodu. Pokret hrvatskih obrtnika nastao je odmah nakon ukinuća cehova i nije se nikad smirio. Ovdje nije moguće iznieti reminiscencije na tu borbu kao ni njezine uspjehe i neuspjehe. Ni najnovije obrtno zakonodavstvo ne zadovoljava obrtnički pokret, koji traži sve jaču zaštitu i pomoć. Privredno-politički program obrtničkoga srednjestaležkog pokreta napose ističe potrebu osposobljenja (stručne spreme), a iznosi i mnoge druge radikalne zahtjeve kao primjerice: ukidanje odnosno ograničenje vojničkih i kažnjeničkih obrtnih radionica, zabrana torbarenja po strancima i ograničenje putujuće trgovine uobće, ukidanje robnih kuća i filijalnog sistema (odnosno njihovo jače oporezovanje putem porezne progresije) uklanjanje zloporaba pomoću lažnih tvrtka i nepoštene reklame, promjenu stečajnog prava i sl. Protivnici srednjeg staleža napominju, da predleže znatne potežkoće kod odredjivanja srednjeg staleža obzirom na različite privredničke skupine prema pojedinim glavnim privrednim granama. Tako se navodi, da ne predleži sigurna podloga za bezprigovorno ustanovljenje i ograničenje maloga, srednjega i velikog privrednog poduzeća, jer su to vrlo relativne kategorije. Svaki pokušaj, koji nastoji pouzdanim značajkama pojmovno odieliti maleno i srednje obrtno privredno poduzeće od velikog poduzeća, nailazi na mnogobrojne potežkoće,[199]) a in ultima linea dovodi do posve samovoljnoga i mehaničkog grupiranja. U tu svrhu ne mogu pouzdano poslužiti promjenljive i elastične granice pojedinih skupina, koje se postavljaju obzirom na poslovni promet, broj zaposlenoga pomoćnog osoblja, upotrebu strojeva, veličinu uloženog kapitala i sl. Često zadaje i samim privrednicima konkretno potežkoće u vezi s razlikom izmedju rukotvornog obrta i manjega industrijalnog poduzeća. Osim toga predleže u takvim dogodjajima pored posve tehničkih i pravnih momenata i mnoga socijalna i kulturna pitanja (kao primjerice obća i stručna izobrazba, odnos prema pomoćnicima i konzumirajućoj publici), po kojima se razlikuje jedna klasa od druge prema odredjenim značajnim crtama. No kod razlikovanja malene i srednje trgovine od veletrgovine ne dostaju često ni ova pomoćna sredstva za njihovo točno pojmovno razlikovanje, jer pojam malene i srednje trgovine nije posve identičan s pojmom detailne trgovine, t. j. s trgovinom, koja posluje u izravnom

---

[199]) Dr Eugen Sladović: Obrtno pravo. Zagreb. 1925., str 1. i sl.

prometu s potrošačima u opreci naprama veletrgovini, koja trguje s trgovcima. No usprkos svih tih prigovora instinktivno priključuje se pokretu srednjeg staleža sve, što u njega spada prema pomenutim momentima.

To vriedi i za slobodna i činovnička zvanja. Staležki pokret ostalih skupina novoga srednjeg staleža, i to činovnika i pripadnika slobodnih zvanja polazi često za svojim vlastitim svrhama. Tako primjerice državni i komunalni činovnici zahtjevaju reformu činovničkih plaća, donošenje suvremenoga i jedinstvenoga socijalnog činovničkog prava (napose disciplinarnog prava), zajamčenje mogućnosti činovničkog napredovanja u više stepene položaja i plaća, uvedenje činovničkih zastupstva s pravom suodlučivanja u osobnim i stvarnim pitanjima i sl. Pripadnici slobodnih zvanja (liečnici, odvjetnici, privredni savjetnici, arhitekti, umjetnici, književnici i sl.) traže jednako kao i ostali pripadnici novoga srednjeg staleža reformu poreznog prava, uvažavanje njihovoga socijalnog položaja kod odmjerenja poreza i sviju ostalih staležkih interesa, koje nastoje unapriediti pomoću svojih staležkih organizacija.[200]) Tako primjerice i vlasnici malih renta kao pripadnici srednjeg staleža traže uvaženje svojih posebnih interesa kod oporezovanja, povišenje renta u vezi s obćom devalvacijom, državne pomoći i sl.

Konačno valja spomenuti, da se pokret srednjeg staleža nastoji u novije vrieme afirmirati i preko političkih stranaka. Pri tome se srednji stalež služi u državama s parlamentarnim zastupstvom obstojećim političkim strankama, koje su njihovim zahtjevima bliže po svojem programu. No pokazala se tendencija i osnivanja zasebnoga saborskog zastupstva srednjeg staleža. To je razumljivo sbog stajališta modernih političkih stranaka. Konzervativne stranke izvode svoje programe u vezi s ostatcima feudalne kulture, kojoj pripadaju njezini pristaše. Liberalizam je stranačko geslo gradjanstva, a po svojem sastavu i tendencijama je heterogen jednako kao i ovo. U liberalizmu mogu se razlikovati skupina gradjanstva i intelektualnih zvanja od skupine tečevno-privrednih skupina. Načelo individualizma, koje zastupa liberalizam, različito se odrazuje u potonjim dvjema skupinama, jer gradjanstvo i intelektualna zvanja teže za autonomijom, dok tečevno-privredna skupina traži po mogućnosti što šire područje rada. Autonoman čovjek izpunjen je smislom za zajednicu, koja se tiče neosobnih i nadljudskih tvorba (kao primjerice umjetnosti, znanosti, Boga i životnog ideala), dok privredni individualizam uključuje u sebi težnju za dobitkom (egoizam) a u odnosima naprama drugim ljudima ograničuje se na posve družtvene odnose (ugovori, borba, moć). Toj opreci odgovaraju i dva različita pojma slobode, koja oba figuriraju pod imenom

[200]) Dr Eugen Sladović: Oblici korporativne organizacije kod nas (Izdanje III. Hrvatskoga socijalnog tjedna. Zagreb. 1939., str. 202—246).

liberalizma, i to negativni pojam slobode (koji teži za neodvisnošću od odredjenih političkih i moralnih stega, a traži da se omogući svakom pojedincu da svoj život udesi prema svom vlastitom shvaćanju i prema snazi svojih lakata), i pozitivni pojam slobode (koji je upravljen na razvitak i usavršenje ličnosti). Negativni pojam slobode je značajka manchesterstva, a drugi pozitivni pojam slobode reprezentiraju Wilhelm von Humboldt, Stuart Mill, Ante Starčević i dr. Jedan pojam slobode pripada političko-privrednom, a drugi duhovnom interesnom području.

Medju stranke srednjeg staleža ubrajaju se stranke, koje pobijaju socijalizam i kapitalistička velepoduzeća, a zastupaju interese samostalnoga srednjeg staleža u obrtu, poljodjelstvu i u skupini namještenika za stalnu plaću. U mnogim državama spadaju ovamo kršćansko-socijalne i seljačke stranke, koje se u saborima spajaju često u veće parlamentarne skupine. U Njemačkoj pokušalo se nakon revolucije od godine 1918. osnovati nove stranke srednjeg staleža, ali pri tome nijesu postignuti veći uspjesi. Ovamo se može ubrojiti njemačka narodno demokratska stranka, osnovana u prosincu 1918, koja je prema svom programu tražila: velikonjemačku narodnu državu na demokratskoj podlozi s narodnom vojskom, razvitak i unapredjenje slobodnoga i stalno plaćenoga srednjeg staleža, jednakopravnost radnika i poslodavaca, napredna izgradnju socijalnog zakonodavstva, agrarnu reformu i unutarnju kolonizaciju, te borbu protiv internacijonalnog socijalizma, komunizma i boljševizma, nadalje velikonjemačka slobodarska stranka, koja je u svojem programu od godine 1920. zastupala slične svrhe.[201])

Srednji stalež nastoji da bude zastupan u komunalnim zastupstvima. To vriedi napose za onaj dio srednjeg staleža, u koji spadaju pripadnici privrednih zvanja, javni činovnici i slobodna javna zvanja.

[201]) Felix Rachfahl: Mittelstandsparteien. (Politisches Handwörterbuch. Unter redaktioneller Mitwirkung von Kurt Jagow Herausgegeben von Paul Herre. Zweiter Band. Leipzig. 1923., str. 147).

DRUŽTVENE VIESTI

Naši družtveni sastanci izvan družtvenih prostorija. Ovih ljetnih praznika nijesu naši tjedni sastanci kod naših prijatelja izvan družtvenih prostorija onako uspjevali kao prošlih godina, a to je i sasvim naravno. Imademo iznimne ratne prilike, u kojima je prekratka redarstvena ura za izostanak po noći, a osim toga i zamračivanje vrtova i lokala nije za takove sastanke bilo pogodujuće.

No zato je ipak bilo nekoliko dobro uspjelih sastanaka i ako su bili prekratki. Nadajmo se, da će do budućih ljetnih praznika prestati sadanje ratno stanje i da će opet nastati normalne prilike, u kojima će i družtveni život opet procvati i s puno više poleta, jer smo u našoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Budući smo sada na početku mjeseca rujna, i nove sezone družtvenih sastanaka i priredaba u družtvenim prostorijama, družtvena uprava učinit će sve moguće, da ti sastanci i ostale priredbe budu što ugodniji. Prvi takav naš sastanak bit će u četvrtak dne 11. rujna na večer, na kojemu ćemo prirediti komemoraciju našeg zaslužnog člana i hrvatskog skladatelja L u j e Š a f r a n e k - K a v i ć a, a povodom prve obljetnice njegove prerane smrti.

Izlet u Samobor. Dne 17. kolovoza t. g. priredili smo izlet u naš liepi Samobor. Taj izlet morali smo takodjer učiniti vlakom zbog nestašice autobusa, pa smo pošli našim popularnim »Samoborcem«. Vožnja u Samobor kroz onu prekrasnu panoramu obradjenih polja, sva bujnog rasta, naročito od Podsuseda do Samobora, bila je pravi užitak za naše Zagrebčane. Vrhunci Zagrebačke, Okićke i Samoborske gore, bili su ukras sve te romantike. Kako smo bili u sredini ljeta sasvim naravno, da je kupanje u Šmidhenovim toplicama i basenu s hladnom vodom, bio glavni cilj i svrha toga izleta, barem za većinu članova.

Poslije podne bilo je malo oblačno s nešto sunca, ipak su kupači imali dosta užitka s kupanjem. U medjuvremenu mnogi od članova posjetili su već u jutro nakon dolaska tamošnje crkve i bili kod sv. mise. Osim toga posjetili su i stari grad, piramidu, te liepi Anindol u podnožju Samoborske gore, za koju veliki naš hrvatski pjesnik Preradović u jednom svojem stihu kaže:

»Kog god desi s Tobom zgoda
osjeti joj čar,
I ponese srcem oba,
Nju i Tebe tja do groba!«

Prema tome će i ovaj naš izlet ostati našim članovima u ugodnoj upomeni.

Sjednica upravnog odbora sazvana je za 11. rujna ove godine, na kojoj će se riešiti i pitanje saziva naše redovite Glavne skupštine za ovu godinu.

Izdavač: »Družtvo Zagrebčana«. — Odgovorni urednik: Stjepan Stiegler, grad. senator, Brešćenskoga ulica 10 (telefon 22-411). — Uredništvo i uprava: Berislavićeva ul. 20/I. kat. Telefon 24-383. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ulica broj 6. — Za tiskaru odgovora Ivan Ivanković, Selska cesta br. 47.

ZAGREB
REVIJA DRUŽTVA ZAGREBČANA
BROJ 10-11 • GOD. IX. • LISTOPAD-STUDENI 1941.

Ivan Ulčnik:

STARI JELAČIĆEV TRG

Evo nam dijelak našeg starijeg Zagreba. Slika na str. 220 prikazuje gotovo cijeli Jelačićev trg, a načinjena je prema fotografiji nekad poznatog zagrebačkog fotografa Ivana Standla, koji je ujedno bio fotograf tadanje Jugoslavenske akademije. Fotografske prostorije imao je u Mesničkoj ul. br. 9. Fotografija snimljena je svakako oko godine 1890. U to doba još su tadanji stari Zagrebčani Jelačićev trg običavali nazivati »Harmicom«. A zašto su ga tako nazivali? Prije godine 1848. bio je to od davnine naslov kasnijeg Jelačićevog trga. Ime Harmica dobio je po zgradi koja je stajala na trgu, (više prem zapadnoj strani), kako nam to stare slike grada Zagreba prikazuju. U toj zgradi plaćao se kraljevski porez »tridesetnica« od dovezene robe. U mađarskom jeziku broj trideset znači »harmincz«. Kako su stari Zagrebčani u govoru često rabili tuđe nazive, tako su današnji Jelačićev trg po zgradi tridesetnice na mađarski nazivali »Harminczom«, ili onako po domaću »Harmicom«.

Na str. 221 donašamo sliku Zagreba oko 1780. Na toj slici vidimo da su na tadanjoj Harmici dvije građevine. Na zapadnoj strani trga u smjeru današnje ulice Pavla Radića stoji kapela Ranjenog Isusa. O toj kapeli napisao je njen sadanji rektor Kerubin Šegvić kratku povijest. Iz ove povijesti vidimo da je kapela sagrađena 1749. Iste godine bude kapela dozvolom zagrebačkog biskupa baruna Franje Klobušickia blagoslovljena i predana službi božjoj. Kapela Ranjenog Isusa stajala je na Harmici sve do godine 1794. Te godine počeše graditi bolnicu Milisrdne braće. Kapela Ranjenog Isusa bude porušena, te odmah nova sagrađena u sklopu nove bolnice. Kada je godine 1931. po poduzetniku Dragutinu Peški porušena bolnica, ista sudbina snađe kapelu Ranjenog Isusa. Zakladni odbor »Zakladne bolnice u Zagrebu« prvobitno je zaključio da se porušena kapela Ranjenog Isusa obnovi na bivšem bolničkom zemljištu u ulici baruna Eduarda Jelačića. Međutim se velik broj zagrebačkih građana

Jelačićev trg oko god. 1890.

Zagreb oko god. 1780.

obrati na nadbiskupa dra Antuna Bauera sa molbom da se kapela obnovi u Ilici, od prilike tamo gdje je prije stajala. Molba je uvažna te je kapela Ranjenog Isusa sagrađena u sklopu Zakladne zgrade, u kojoj se nalazi Zakladna ljekarna.

Na slici iz 1780. vidimo da se u sredini nalazi jedna mala zgrada u kojoj se je pobirala »harmica«. Međutim na slici nije označeno manduševačko vrelo, koje bi moralo stajati na istočnoj strani Harmice. Ovo vrelo ili zdenac stajao je na Harmici već god. 1774., na što ćemo se kasnije još osvrnuti.

Jelačićev trg prema slici Ivana Zaschea iz god. 1860. Slika je umnožena litografijom Julijusa Hühna.

Jelačićev trg nazivao se »Harmicom« sve do 1848. Te godine pobijedio je narodni duh. To se osjetilo i u zagrebačkom gradskom zastupstvu. Kada se hrvatski ban Josip barun Jelačić vratio iz Innsbrucka, zaključi Gradsko zastupstvo na sjednici 23. lipnja 1848. pod predsjedanjem gradskog suca Janka Kamaufa, da se banu priredi svečan doček. Na istoj sjednici stvoren je ovaj zaključak: »Zajedno na činjeni priměni predlog zaključeno i g. čeoniku (Josipu Lukšiću) to izvršiti nalog dan jest, da za věkovitu uspomenu piaca harmica, to ime izgubi i »t è r g o m J e l l a č i ć a B a n a« se u buduće nazivala bude, stoga će se napis izbrisati i taj novi metnuti«. (Gradski arkiv br. 1772—1848.). Od tog vremena imamo Jelačićev trg, koje ime taj trg, dokle god bude Hrvata, ne će nikad promijeniti.

Prikazat ćemo nekoje zanimljive sličice sa naše stare »Harmice«, te o njenom kasnijem razvitku.

Na 2. kolovoza 1847. obdržavala se je izvanredna sjednica gradskog zastupstva. Na toj sjednici nije kao obično predsjedao gradski sudac Josip Stajdaher, već je sjednicu vodio kraljevski komesar i upravitelj županije varaždinske Mirko pl. Lentulaj. Imenovanje komesara uslijedilo je na temelju intimata kr. ugarskog Namjesničtva od 18. kolovoza 1846. br. 32.498. Do uporabe tog intimata došlo je zato što su nekoji zagrebački gradjani na najvišem mjestu — kod kralja Ferdinanda — podnjeli svoje tegobe protiv uprave tadanjeg magistrata. Magistratu se prigovaralo da loše gospodari. Izim toga se prigovaralo gradskoj policiji i pravosuđu.

Jelačićev trg iz doba kada na njem nije bilo spomenika Jelačića bana.

Kod točke 2. zapisnika ove izvanredne gradske sjednice stoji upisano da je poduzetnik Nikola Nikolić izjavio kako više ne može sa Harmice odvažati smeće i gnoj. Uslijed toga je zaključeno da se izvoz smeća i gnoja sa Harmice proda svakog tjedna putem licitacije.

Točka 3. zapisnika govori o dotadanjim mesnicama na Harmici. Zaključak glasi: »... i budući da se ovakove kolibe sa čistoćom i lèpotom varoši nikako ne bi slagale, ter opću i javnu ogorčenost kod stanovničtva bi porodile, iz obzira također sěgurnosti i zdravlja je zaključeno, da se iste měsnice od 1. Novembra l. t. sruše i uklone na izvršenje ovoga zaključka pozvat će se g. kapetan. Pozornost imati će zadnjič ugledavši se na prama našeg susedskog varoša Karlovca kao i Križevca ...«

Točka 8. zapisnika govori glede sajamskih koliba na Harmici, te određuje: »da se kolibe koje se za vrême sajmovah na Harmici podižu, posle svakog sajma za osam danah ukloniti imaju, a dokle tamo stajale budu, da se po noći stražar uz njih postavi.« (Gradski arhiv br. 3683—1847.).

Iz ovih zaključaka vidimo da su se naši stari već tada, gotovo prije sto godina, brinuli za čistoću i zdravlje Zagreba, dakako prema tadanjem duhu vremena i ostalim mogućnostima.

Protiv toč. 3. zaključka gradskog zastupstva uložili su mesari protest, koji bude na sjednici gradskog zastupstva 4. rujna 1847. pročitan. Mesari mole da se odustane od rušenja njihovih koliba, pozivajuć se na intimat od 7. travnja 1846. Gradsko zastupstvo nije uvažilo protest mesara, pozivom na naredbu ministarstva od 18. kolovoza 1846., prema kojoj se grad na svom području mora za čistoću brinuti. Gradsko zastupstvo ponovno naglašava da mesarske kolibe kuže zrak, a izim toga su na pogrdu grada. (»Narodne Novine« od 8. rujna 1847.)

Ces. kr. gradsko satništvo u dopisu 30. kolovoza 1851. broj 690 navađa da se kroz hranjenje blaga i kurenje ognja na Jelačićevom trgu prigodom sajmova pravi nečistoća, koja se još povećava kada na to smeće padne kiša, tada se razvija smrad koji zdravlju škodi. Satništvo traži da se trg bar svaku drugu nedjelju dade očistiti, a nastale jame neka se poravnaju. (Odnosni spis je škartiran. Priopćeno po urudžb. zapisniku br. 1516—1851.)

»Narodne Novine« od 26. lipnja 1852. javljaju da će se prodaja zelenja sa Kaptolskog trga preseliti na Jelačićev trg. Time će taj trg oživiti. Gradska blagajna dobiti će od pijacovine više dohodaka. Lončari na Jelačićevom trgu morat će se radi toga u dućane povući.

Prva Hrvatska Štedionica imala je na južnoj strani Jelačićevog trga gradilište, na kojem je 1876. sagradila dvokatnu kuću (danas vlasništvo tvrtke »Singer šivaći strojevi«). Pismom od 25. kolovoza 1852. br. 358. Prva Hrvatska Štedionica javlja gradskom poglavarstvu da će pred tim gradilištem plot »u oku prijatnih stališ ovih danah postavljen biti«. Nadalje je taj zavod pripravan prodati gradu za proširenje Jelačićevog trga zemljište u cijeloj dužini svog gradilišta za 3723 for. 36 novč. srebra. (Prema urudžb. zapisniku od 25. kolovoza 1852. br. 2350.)

»Narodne Novine« do 14. listopada 1852. priopćuju da je na Jelačićevom trgu podignut veliki svjetionik, (kandelabar), od gvožđa koje je bronzirano. Taj kandelabar bio je godine 1851. izložen na općoj izložbi u Londonu. Općina ga je kupila za 2500 for. srebra. Svetionik je bio uređen za 5 uljenih svetiljaka. O petrolejskoj, a još manje plinskoj razsvjeti nije bilo tada ni govora.

Redarstveno ravnateljstvo dopisom od 19. veljače 1853. broj 10.343 obznanjuje gradskom poglavarstvu, da će se tako dugo dok bude ružno vrijeme na Jelačićevom trgu prodavati goriva drva i drugi živež, koji se kolima dovaža. (Urudžbeni zapisnik br. 3824—1853.).

Vrhovni župan zagrebački Josip Bunjevac dopisom od 23. svibnja 1853. br. 3969, gradskom poglavarstvu strogo nalaže, da se gradske ulice i trgovi, naročito Jelačićev trg u pristojnom redu drže. Zdenac Manduševac na Jelačićevom trgu valja svake nedjelje bar jedamput očistiti i temeljito oprati. Smeće se na ulice i po trgovima ne smije bacati, već se ima naći posebno mjesto izvan grada, kamo će se smeće i blato izvažati. (Urudžbeni zapisnik br. 1592—1853.).

Jednoprežni konjski tramvaj na Jelačićevom trgu.

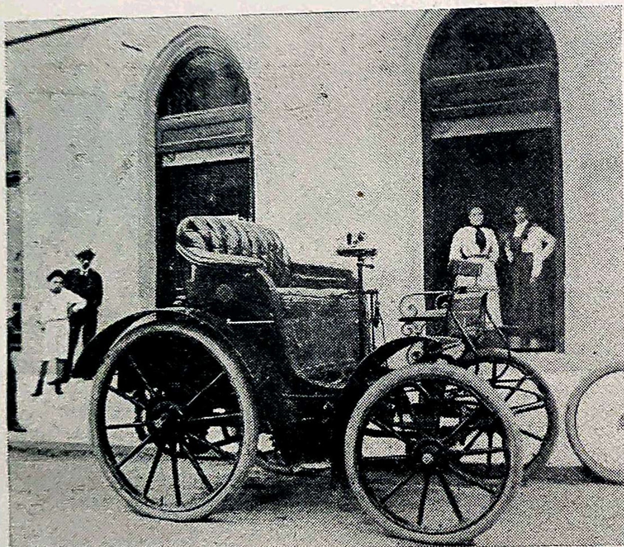
Izgleda da je Manduševac doista u redu čišćen, jer je Gradskoj blagajni naloženo 12. lipnja 1854., da za čišćenje zdenca Gjuri Laušu svaki mjesec isplati 2 for. srebra. (Urudžbeni zapisnik broj 2294—1854.).

Nakon što smo priopćili nekoje poznate starije crtice o Jelačićevom trgu, vraćamo se na Standlovu fotografiju. Snimka je načinjena na samo Tijelovo. To se raspoznaje po tom, što je na kućama prislonjeno granje, kojim se kuće i danas kite u onim ulicama, kuda tijelovska procesija prolazi. Granje se naročito zapaža na zidu stare bolnice.

Na slici ne vidimo tramvaja, koji se je sa konjskim pogonom prvi

puta pojavio 5. rujna 1891. Električni nas je modernizirao 18. kolovoza 1910. godine.

O automobilu nije tada u Zagrebu nitko ni pojma imao, akoprem je prvi auto marke »Daimler« stavljen u pogon još godine 1885. s petroleumom. Slijedeće godine 1886. vozio je auto marke »Benz« sa benzinom. Zagrebčani su prvi automobil ugledali početkom mjeseca travnja 1910. Te godine je još danas živući naš sugradjanin Ferdinand Budicki iz carskog Beča ravno u Zagreb dovezao prvi automobil marke »Opel«. Budicki u svojim bilješkama o tom prvom automobilu piše, da je za vožnju iz Beča

Prvi automobil u Zagrebu marke »Opel«, na kojem se je g. Budicki 1901. dovezao iz Beča. Auto stoji pred dućanom g. Budickija u Gundulićevoj ulici br. 2. Tada je tu stajala dvokatna kuća dra Hönigsberga. God. 1907. sagrađena je na tom mjestu trokatna palača, u kojoj se danas nalazi kavana »Corso«.

do Zagreba trebao dva dana. Nadalje pripovijeda da je ta vožnja bila skopčana sa raznim neprilikama. Na seoskim cestama ljudi su to novo čudo gledali, kao da je došao nečastivi iz pakla. Po putu je bilo raznih scena i događaja. Gosp. Budicki kaže, kada se je prvi puta ponosno provezao kroz Ilicu i stigao na Jelačićev trg, dočekala ga je tu množina svijeta, gledajući začuđeno tu novost koja po ulicama sama bježi.

Nakon Budickijeve automobilske premijere, javlja se iste godine zagrebački fijaker Tadija Bartulović. On naruči auto iz tvornice Nesseldorf u Bademu kraj Beča. Bartulovićev auto imao je motor u jakosti od 6 konjskih sila, težak je bio 950 kg, a stajao je 4600 kruna. Na 11. lipnja

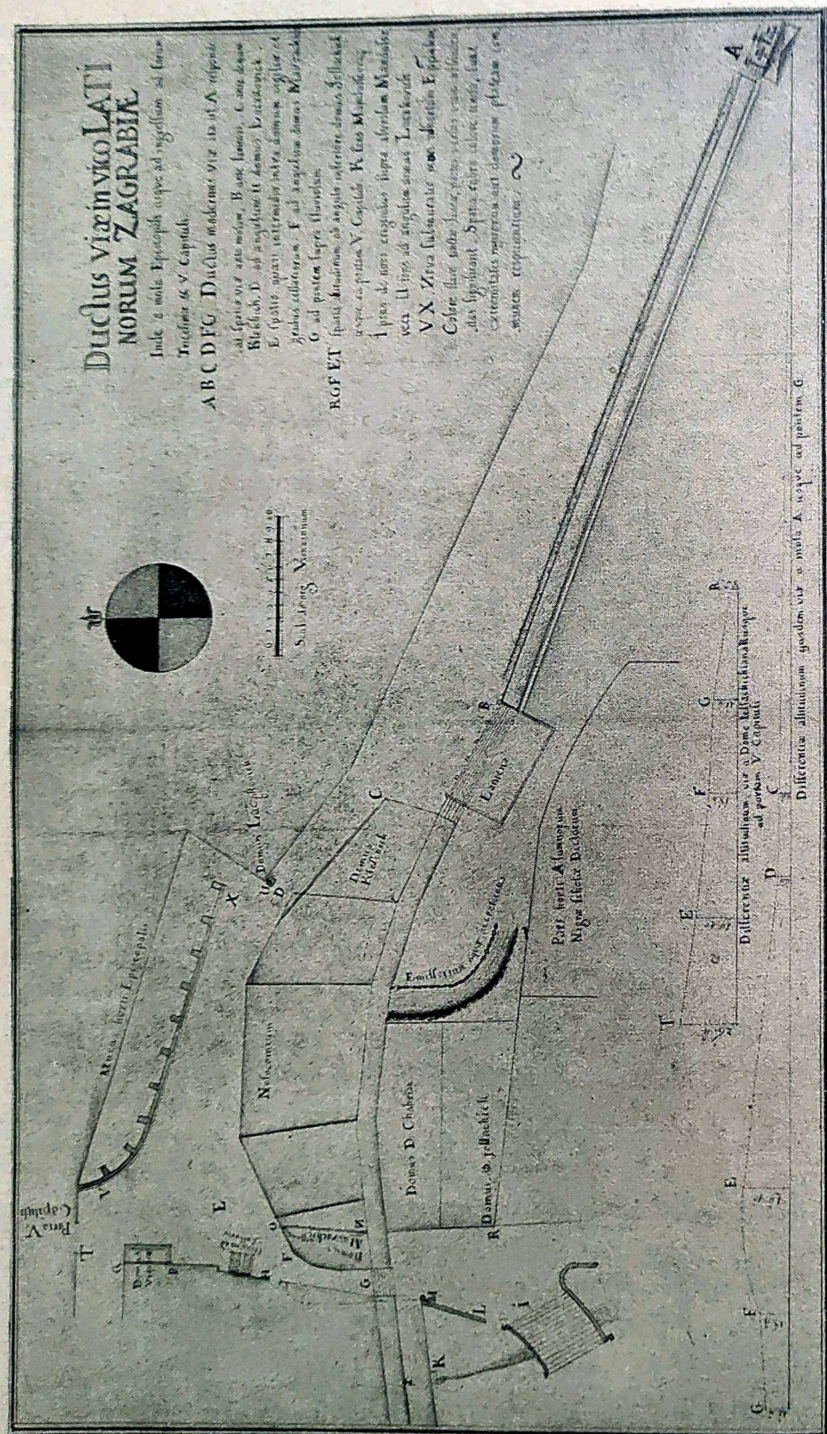
1901. poduzeta je povjerenstvena pokusna vožnja kod koje su sudjelovali: gradski senator Slaviša Katkić, ing. Aleksander Reicher, od redarstva Vasilije Belošević i Nikola Zdenčaj. Kod ove pokusne vožnje sudjelovao je također gradski načelnik Adolf Mošinski. Auto je projurio Boškovićevom i Kukovićevom ulicom te Sveučilišnom trgom. Zatim se uspeo na Mesničku ulicu da se ustanovi kako može voziti uz brijeg. Vratio se Dugom ulicom na redarstvo. Pokusna vožnja je dobro uspjela. Stajalište ovog prvog auto-fijakera bilo je na Jelačićevom trgu. Cijena vožnji bila je ista kao kod fijakera. (Prema »Narodnim Novinama« 12. lipnja 1901.).

Kao što u ono doba nismo znali za automobil, isto tako nema na zagrebačkim ulicama tih nesretnih dvokolica (bicikla). Bicikl je Zagrebčanima doduše poznat već osamdesetih godina prošlog stoljeća, ali kao skroz športsko vozilo. O praktičnoj uporabi nije tada bilo ni govora. Dnevna uporaba bicikla pojavila se tekar nakon svjetskog rata.

Standlova fotografija nam jasno dočarava tadanji život zagrebačkih purgera, kada se nisu trebali ugibati ni biciklu, tramvaju i automobilu. Vidimo kako se naši stari bezbrižno po »Harmici« šeću. Nije ih briga za mesne i bezmesne dane, nisu poznavali »narodni« hljeb i sve ostale brige i jade kojima se mi danas moramo baviti.

Sada ćemo pogledati sam trg. Nekada naša »Harmica« nije bila tako lijepo uređena kao danas. Mi stariji Zagrepčani dobro se sjećamo kako je za kišnih dana na Jelačićevom trgu bilo blata na pretek. Na slici pada nam u oči najprije jedna udubina ograđena osmerokutnom željeznom ogradom. To je bila tadanja zagrebačka »Fontaina«, a zvala se »Manduševac«. U sredini zdenca vidimo kandelabar sa pet plinskih svjetiljaka Ispod kandelabra curila je voda iz četiri pipe u kamenu posudu, a od tuda u kanal. Sprijeda se vide stube koje su vodile u dubinu zdenca. Upoznati ćemo se sa prošlošću Manduševca.

Sa vodom iz vrela Manduševca Zagrebčani su se služili još u 18. stoljeću. Naš povjesničar E. Laszowski u prošlom broju »Zagreba« priobćio je članak »Prilog k povijesti regulacije Bakačeve i Vlaške ulice«. Članak taj popraćen je nacrtom iz godine 1774., kojeg je po nalogu županije zagrebačke načinio mjernik Ivan Stipanović. Ovaj nacrt mi ponovno donašamo da prikažemo kako je godine 1774. izgledalo vrelo Manduševac. Na lijevoj strani nacrta kod oznake »K« vidimo da je Manduševac izvirao na zapadnoj strani današnje Bakačeve ulice, (gdje danas stoje kuće broj 3 i 5). Od izvora vrelo je teklo u otvorenom koritu na trg Harmicu, gdje je vjerojatno bio zdenac, ili neko sabiralište od kuda se voda grabila. Stipanović u nacrtu predvidja preko manduševačkog korita novi most označen sa »I« (Na lijevoj strani Stipanovićevog nacrta).

Nacrt mjernika Ivana Stipanovića o regulaciji Bakačeve i Vlaške ulice iz 1774.

U kasnijim vremenima načinjen je na Harmici zdenac na sisaljku, kojim se je voda iz Manduševca crpila. Na Harmici bilo je u tadanje doba sajmište, pa je manduševački zdenac u glavnom služio za napajanje blaga.

Godine 1852. posjetio je grad Zagreb mladi austrijski car Franjo Josip I. Gradsko poglavarstvo nastojalo je da grad tom zgodom bude što ljepše uređen. Određeno je da se stari zdenac na Jelačićevom trgu odstrani. Iskopana je velika jama i u njoj postavljena Manduševačka »fontaina«. »Narodne Novine« od 29. rujna 1852. pišu da od 28. rujna na četiri cijevi teče pitka voda iz novo uređenog zdenca. Na »piedestalu« od kamena leži iz gvožđa lijepo izrađeni kandelabar s pet svjetiljaka, (u kojima se tada palilo obično ulje. Kada je Zagreb dobio plinsku razsvjetu, uveden je u taj kandelabar plin). Ispod kandelabra na četiri cijevi teče voda. »Narodne Novine« ističu da ovaj zdenac nije samo na ljepotu Jelačićevog trga, već i na uživanje općinstva. To je prvi bunar takove vrsti u Zagrebu. Ima sličnih bunara u Skradu i tri na Rijeci. Stari zdenac na pumpu je 28. rujna zasipan. U istom smislu pohvalila je novi zdenac »Agramer Zeitung« od 28. rujna 1852.

Na sjednici Gradskog zastupstva 10. rujna 1863. § 2., zaključeno je da gradski mjernik Janko Grahor zdenac Manduševac popravi. Glede toga ima podnijeti nacrt i troškovnik. Naročito ima mjernik paziti da se prigodom popravka zdenca ne bi voda u toku izgubila. (Grad. arhiv broj 6443-1863.).

Zanimljivo je što »Narodne Novine« od 26. lipnja 1879. glede Manduševca pišu. Kažu da se čuje kako će zdenac sa Jelačićevog trga biti prenešen pred vojarnu na Zrinjevac. »Narodne Novine« predlažu da bi bolje bilo da se na Zrinjevcu načini jedan vodomet, što bi tamo bilo na velik ures. Taj vodomet ne treba da bude Bog zna kako veličanstven.

Na sjednici Gradskog zastupstva 13. kolovoza 1868. § 14., zaključeno je da gradski mjernik Segen ima istražiti zašto je voda u zdencu Manduševcu mutna. Uzroci mutnosti vode imadu se odmah ukloniti i zdenac temeljito popraviti.

Manduševačko vrelo bilo je dosta jako. Izim što je opskrbljivalo vodom zdenac na Jelačićevom trgu, tekle su iz vrela još neke vodene žile. Kada je trgovac Salamon Wasserthal godine 1882. gradio kuću na zemljištu, prije vlasništvo Reze Arko, (danas Bakačeva ulica br. 1) provalila je voda iz Manduševačkog vrela u iskopanu pivnicu tako silno da je narasla visoko više metara. Morao se iskopati kanal do tadanje ulice Marije Valerije, (danas Praška), da se voda odstrani. Na taj način se pritok vode iz vrela jedva svladao. (Priopćile »Narodne Novine« od 29. kolovoza 1882.)

U posljednjim godinama svog opstanka Manduševački zdenac nije davao vodu iz vrela u Bakačevoj ulici. Zagreb je dobio vodovod 7. srpnja

1878. Koju godinu iza toga u Manduševačku fontainu uveden je vodovod, a izvor voda u ulični kanal.

Kako je zagrebačka »fontaina« nastala prigodom carskog posjeta 1852., iz sličnog razloga za uvijek je nestade radi poljepšanja grada. Go-

Pogled u Bakačevu ulicu sa Jelačićevog trga god. 1897.

dine 1895. u jesen kralj Franjo Josip I. po treći put je posjetio Zagreb. Gradsko poglavarstvo odredi da se radi poljepšavanja grada Manduševački zdenac odstrani. »Narodne Novine« od 28. rujna 1895. priopćuju da

je neukusna željezna ograda kod Manduševca već odstranjena, a udubljeni prostor oko kandelabra je zatrpan. Kandelabar će se smjestiti na istom mjestu u razini trga te će voda ispod kandelabra za prvu nuždu dalje teči. Za koje vrijeme postavit će se na tom mjestu javni zdenac koji će biti dostojan najglavnijeg trga našeg Zagreba.

Tako nam nestade zdenca Manduševca za uvijek. Mi stariji Zagrebčani dobro ga se sjećamo, jer smo ga vidjeli, a često se iz njegovih pipa, na lancu pričvršćenom limenom čašom i vode napili. Razumljivo je da iskreno žalimo za Manduševačkom fontainom, koja je od davnine bila povezana sa prošlošću grada Zagreba. Kada je ta lijepa fontaina postojala tadanje novine su ju grdile, smetala im je »neukusna ograda«. Sve im je

Stare, sada već porušene kuće u Bakačevoj ulici. Na njihovim mjestima stoje danas kuće broj 3 i 5.

smetalo što nas veže sa prošlošću Zagreba, sve se mora rušiti, valjda samo zato da se kasnije ima za čim žaliti. Tako žalimo za mnogim porušenim starinama, (Bakačeva kula, kaptolska vijećnica i t. d.). Pitamo kome bi smetala Manduševačka fontaina, da još danas postoji u svome starom obliku. »Neukusna« ograda mogla se je popraviti, a možda i izmijeniti ukusnijom. Zagrebu bi tako ostala jedna lijepa uspomena, ako za ništa drugo, a ono bar zato da gradski Turistički odsjek može nešto starog pokazati turistima, kada slučajno dođu u Zagreb.

Još jednom nam je Manduševačko vrelo dalo znati, da postoji. Bilo je to godine 1912. Tadanji zagrebački trgovac Samojlo Wasserthal odlučio je, da sagradi kuću na zemljištu u Bakaćevoj ulici, prije vlasništvo trgovca Martina Stupera, (danas Bakačeva ulica 3). Prije podijeljenja građevne

dozvole izašlo je na lice mjesta povjerenstvo. U zapisniku od 18. rujna 1912. broj 38.027-1912. prikazao je povjerenstveni član gradski tajnik dr. Milan Bogdanović, današnji gradski ravnatelj u miru, na zanimljiv način tadanje stanje Manduševačkog vrela. Ustanovljeno je: »da se na gradilištu molitelja nalazi historijsko vrelo »Manduševac« koje je svojedobno željeznim cijevima bilo pripojeno na javni bunar na Jelačićevom trgu, a kad je taj bunar napušten pripojeno je na javni kanal u istom trgu. Po navodu moliteljevom presahnulo je to vrelo u posljednje vrijeme, a to se može protumačiti time, što se je kod kopanja temelja za susjednu više ležeću novogradnju naslj. Ožegović (Bakačeva ul. broj 5), pojavila jedna vodena žila, koja tada naprosto priključena na gradski kanal. S obzirom na navedene činjenice je moguće da je rečena vodena žila identična sa spomenutim vrelom«.

»No za svaki slučaj bit će ipak nužno uputiti molitelja, da oprezno postupa kod vađenja željeznih cijevi koje će mu bezuvjetno popucati, kod kopanja temelja, pa ako ipak još pritiče voda u te cijevi, da ih tako predloži da doduše njemu ne budu smetale, ali da budu ipak izravno pripojene na ulični kanal, a ne na kućni. Ne bude li u cijevima ni malo vode, što se ima ustanoviti u prisuću prizvanog izaslanika gradskog poglavarstva, imat će se izvađene cijevi predati gradskoj općini, jer su njezino vlasništvo«. Kod tog očevida sudjelovao je kao građevni stručnjak ing. Mato Jurković.

Graditelj Ožegovićeve kuće (Bakačeva ulica 5) gosp. Julio Bornstein pripovijedao nam je, da se prigodom kopanja pivnice i temelja pojavio izvor iz kojeg je tekla silna voda. To je u veliko otežalo rad, jer se je tlo sasma razmekšalo. Voda u cijevima svedena je u ulični kanal a preko cijevi položen je čvrsti betonski svod na kojem su nekoji zidovi izgrađeni. Pritok vode bio je tako obilan da su se poslovi oko izolacije morali i po noći izvađati. Tom prilikom su prvi puta u Zagrebu pri noćnom građevnom radu upotrebljene velike električne žarulje.

Na prednjoj slici, (fotografija iz godine 1897.), vidi se sa Jelačićevog trga — Bakačeva ulica. Od ugla na lijevoj strani stoji dvokatna kuća Salamona Wasserthala, sagrađena godine 1883. Na uglu kuće nalazila se tada trgovina željeza Josipa B. Deutscha. Dalje na istoj strani Bakačeve ulice vidimo jednokatnicu sa dva prozora prema Jelačićevom trgu. Kuća je nekad bila vlasništvo trgovca Martina Stupera. Pred tom kućom stoji kasnije sagrađena prizemnica, u kojoj su bili dućani. Straga u dvorištu Stuperove kuće nalazilo se vrelo Manduševac. Ovu kuću kupio je susjed S. Wasserthal god. 1912., na njenom mjestu sagradio trokatnicu, (što smo prije opisali). Dalje se vide još dvije kuće nekad vlasništvo Concilija Ivana, kasnije nasljednici Elizabete Brandtner. Obje ove kuće su porušene

i na njihovim mjestima sagradili su nasljednici Ožegović trokatnicu. Sasma gore na pročelju Bakačeve ulice vidi se kuća nekad vlasništvo trgovca Ferdinanda Fellnera. U toj kući imao je Fellner trgovinu brašna koju je oko 1870. prodao novoveškom građaninu Ljudevitu Hagenaueru, kojeg firma se nad vratima vidi. Fellnerova kuća porušena je 1899. radi proširenja Bakačeve ulice.

Desna strana Bakačeve ulice gotovo je danas ista kao što je nekad bila. Ponajprije vidimo nekadanju Stuperovu kuću, kasnije poznata pod imenom baruna Ožegovića. Ta je kuća srušena prije kojih deset godina. Na njenom mjestu sagrađen je sjeverni dio palače »Gradske štedionice«, (»Gradska kavana«). Sjeverno od »Gradske kavane« stajala je prije tri godine kuća, nekad vlasništvo kaptolskog eksaktora Ivana Canjuge. U toj kući bila je u posljednje vrijeme trgovina željeza »tt. Mervar i Hodniković«. Dvije sjevernije kuće nekad vlasništvo Topolković Josipa i Auša Antuna, nedavno su porušene. Ostaje kuća br. 8 nekada vlasništvo Emilije Švab sada Ludmile udove Herzog.

Nakon što smo opisali prošlost Manduševca evo nas pred spomenikom nezaboravnog hrvatskog bana Josipa grofa Jelačića.

Spomenik bana Jelačića je svakako jedan od simbola grada Zagreba. Katedrala, Kamenita vrata, Umjetnički paviljon te spomenik Bana Jelačića predstavljaju Zagreb ne samo pred Zagrebčanom, Hrvatom nego i pred strancem. Tko vidi te četiri slike skladno ujedinjene, vidi Zagreb iz prošlosti i sadašnjosti.

Prikazat ćemo prošlost Jelačićevog spomenika, koja je po piscu ovih redaka opširnije priopćena u reviji »Zagreb« kod životopisa Josipa baruna Neustädtera, (broj 5 — 1940.). Iz tog priopćenja uzet ćemo najvažnije.

Na 24. travnja. 1854. obavljeno je u Beču vjenčanje cara Franje Josipa I. sa bavarskom princesom Jelisavom. Kod tih svečanosti sudjelovali su mnogi državni dostojanstvenici i brojne deputacije. »Narodne Novine« od 19. travnja 1954. javljaju da je na carske ženidbene svečanosti odputovao ban Jelačić sa mladom suprugom Sofijom. Sa banom su odputovali zagrebački načelnik Janko Kamauf, kao vođa zagrebačke deputacije.

Prigodom carskog vjenčanja podijeljena su mnoga odlikovanja. »Narodne Novine« od 25. travnja 1854. priopćuju da je hrvatski ban barun Josip Jelačić uzvišen na grofovsku čast. Istovremeno je banica Sofija imenovana dvorskom gospođom. Odlikovanje hrvatskog bana razveselilo je sve Hrvate a naročito Zagrebčane. Grad Zagreb kao sjedište hrvatskog bana hoće naročito iskazati čast svom banu. Odmah je sazvana sjednica gradskog zastupstva za 1. svibnja 1854. Načelnik Kamauf izvješćuje o svadbenim svečanostima u Beču. »Naš ban dobio je grofovski naslov« —

oduševljeno govori Kamauf. — »Zagreb treba da se tome veseli i da tom veselju dade vidljiv znak. Neka se na trgu imena slavnog Jelačića podigne njegov spomenik«. Gradsko zastupstvo oduševljeno prihvaća prijedlog načelnika Kamaufa te odmah odobrava prvi doprinos od 3.000 forinti. Tim zaključkom stvorena je ideja spomenika bana Jelačića. O tom zaključku podnaša Gradsko zastupstvo izvještaj ces. kr. Namjesništvu na 1. svibnja 1854. (Grad arhiv br. 1634-1854.).

Zaključak zagrebačkog gradskog zastupstva daje pobudu vrhovnom županu zagrebačkom, te on okružnicom od 6. lipnja 1854. broj 4193 izdaje opći proglas kojim poziva na sakupljanje doprinosa za podignuće spomenika banu Jelačiću. (Grad. urudž. zapisnik br. 2250-1854.)

Mnogi su se odazvali pozivu vrhovnog župana zagrebačkog, ali sakupljanje nije obilno teklo. Tekar nakon banove smrti (20. svibnja 1859.), započimlje življi rad oko sakupljanja. Na žalobnoj sjednici Gradskog zastupstva 23. svibnja 1859. ponovno je zaključeno da se pokojnom banu podigne spomenik. U tu svrhu izabran je poseban odbor gradskih zastupnika u koji su ušli: Anastas Popović, Gracian Mihić, Andrija Jandrić, Vjekoslav Frigan, Ivan Bauer, Naum Malin, Josip Horvat i Ferdo Šnap, te gradski senatori Nikola Urica i Adolf Hudovski.

O izboru odbora za spomenik podnesen je izvještaj ces. kr. Namjesništvu na 26. lipnja 1860., s molbom da se odbor potvrdi. (Grad. arhiv br. 651-1860.). Namjesništvo je izabrani odbor potvrdilo i još ga proširilo. predsjedništvo odbora pridržao je sebi ban Josip Šokčević. U prošireni odbor ban je imenovao podmaršala Josipa baruna Neustädtera, koji je ujedno zamjenjivao bana u časti predsjednika. Zatim grofa Miroslava Kulmera starijeg, generala Jerka pl. Rukavinu, vojnog nadzapovjednika Šupljikca, Ljudevita Vukotinovića, Svetozara Kuševića i odvjetnika Augusta Dutkovića. Odborskim tajnikom imenovan je gradski senator Adolf Hudovski, blagajnikom Naum Malin (Arkiv ces. kr. Namjesništva broj 10.042-1860.).

Sabiranje doprinosa započelo je pa se tom prigodom pokazala požrtvovna darežljivost hrvatskog naroda u domovini i izvan nje. Ipak se nije mogao sabrati potreban iznos da se spomenik dovrši i otkrije. Godine 1864. fali još oko 50.000 forinti. U tako nepovoljnim prilikama Odbor se predstavkom od 1. kolovoza 1864. br 47 obraća na Dvorsku kancelariju u Beču te predlaže da se za dovršenje spomenika dozvoli namet na izravni porez. Na svaku poreznu forintu neka se raspiše 1 ili 2 novčića.

Dvorska kancelarija nije prihvatila prijedlog Odbora. U svrhu konačnog pokrića troškova upotrebljene su nekoje zaklade.

Poznato je, da je spomenik izrađen po umjetniku kiparu Antunu vitezu Fernkornu u Beču.

Iz proračuna kojeg je Odbor predložio Namjesničkom Vijeću 27. veljače 1866. pod br. 99, vidi se da je trošak spomenika iznašao 101.447 for. Od te svote je dobio Fernkorn za model 10.000 for. Za lijevanje 36.000 for. Za modeliranje grba i napisa na stranicama podnožja 5.400 for. Za 225 centi mjedi 16.200 for. (cent po 72 for.). U opaski »Proračuna« zabilježeno je da je mjed poklonilo Njegovo c. k. apostolsko Veličanstvo. »Domobran« od 17. siječnja 1868. priopćuje da je Kralj darovao još 25 centi mjedi, osim već darovanih 200 centi. Nadalje je isplaćeno: klesaru Streschanku iz Beča za izradbu podnožja 19.192 for. Za dopremu 34.000 centi kamena 4.420 for. Graditeljima Kleinu i Jambrišaku za gradnju podnožja kao i za građevnu baraku 7.008 for. Vozarina i drugi manji troškovi 3.227 for. (Arkiv Namjest. Vijeća br. 5111-1866.).

Odbor u istom dopisu obećaje Namjesničkom Vijeću, da će se spomenik svečano otkriti već u mjesecu rujnu 1866. Međutim poznato je, da je spomenik bio svečano otkriven kasnije, naime na 15. prosinca 1866.

Nakon otkrića spomeniku manjkala je ograda, zato se Odbor god. 1867. obraća Namjesničkom Vijeću sa molbom da ono doznači iznos od 2271 for. 42 novč., koliko bi ta ograda stajala. Namjesničko Vijeće doznačuje trošak, te se ujedno dopisom od 15. veljače 1867. br. 1787 obraća na zagrebačko Gradsko zastupstvo da ono sva četiri ugla ograde na svoj trošak ukrasi plinskim kandelaberima. Gradsko zastupstvo na sjednici 10. travnja 1867. § 22., dozvoljava postavu četiri kandelabra. (Gradski arkiv br. 1249-1867.).

Na slici vidimo da je spomenik tada bio ograđen željeznom rešetkom, pričvršćenom na 10 granitnih stupova. Stupovi su stajali 1150 for. Rešetke je izradila željezara u Petrovoj gori u Sloveniji. Za izradbu rešetki tražila je željezara samo 400 for., dok je ostalu vrijednost Odboru poklonila.

Prigodom uređenja i asfaltiranja Jelačićevog trga god. 1909., nametnulo se je pitanje kakovo će biti podnožje spomenika bana Jelačića. Jedni su predlagali da se ostavi željezna ograda kakova je bila. Drugi su bili zato da se oko spomenika posadi cvijeće. Konačno su pobjedili oni koji su predlagali da se oko spomenika namjeste kamenite široke stepenice u dva reda. Nacrt za te stepenice izradio je Ing. Edo Schön. Granit za stube naručen je iz Maribora, gdje je uzet iz gore Bacher. (Vjerojatno u gorskom masivu Pachern, slovenski Pohorje). Stubište je izvela tvrtka L. Pierottia nasljednici.

O spomeniku Bana Jelačića izašao je u »Novom Pozoru«, koji je tada izlazio u Beču, članak od 16. svibnja 1868., pod naslovom: »Zagreb i Hrvati«. Članak je preveden iz francuskog časopisa »Revue moderne«. U tom listu opisao je u ono vrijeme kod nas poznati francuski pisac Louis Leger, svoja opažanja po Hrvatskoj, naročito se opširnije pozabavio sa Zagrebom.

Prema prevodu od »J. K.« kaže za Jelačićev spomenik doslovno ovo:

»Glavna ulica Zagreba, (misli Ilicu), vodi na veliki trg, koji nosi ime Jelačića bana. U središtu ovog trga se podiže veliki spomenik ovoga glasovitoga generala: sabljom zamašuje i čini se da pokaziva put svojim vjernim Hrvatima prama Ugarskoj. Na podnožju se čita nadpis:

»JELLAČIĆ BAN 1848.«

Čudna ironijo! Što znači danas onaj nadpis i ona sablja? Hrvatska je pod zapovjedi Jelačića spasila monarhiju. Ona je mislila, da će u isto vrieme i svoju samostalnost i politički ustav sačuvati. Car, pobjedonosan, nagradio ju je vladom Bachovskom i Schmerlingovom milosrdnom Germanisacijom. Kasnije njekog liepoga dana, kad je bečka centralisacija Sadovom postala nemoguća, došao je njeki saksonski ministar iz Drezdena, koji je predao Hrvatsku, njezine noge i ruke onim istim Magjarom, kojih je ona ustanak ugušila; što bi mislio Jelačić o svemu ovomu, kad bi se vratio na sviet? A što radi njegov veliki spomenik u Zagrebu? Možda će vrieme ovu zagonetku riešiti«.

Prelazimo na daljnji opis Jelačićevog trga.

Na zapadnom dijelu Jelačićevog trga vidimo bijeli paviljon sa niskim krovom. Sve do pred rat taj je paviljon kroz dugo godina stajao. Stari Zagrepčani dobro ga se sjećaju, te znadu da se je tu ljeti prodavala hladna limunada, malinovac, sladoled i razne poslastice. Danas paviljona više nema jer nije potreban od kada imamo svih vrsti prodavaona, gdje se hladna pića i slastice mogu dobiti. Predšasnik tog predratnog paviljona bio je onaj, kojeg je god. 1857. sagradio Octavian Suhovati. Na sjednici gradskog zastupstva 26. travnja 1857. raspravljena je Suhovatijeva molba u kojoj traži da mu se dozvoli gradnja paviljona za prodavanje slastica. Paviljon bi bio ukras Jelačićevog trga. Gradsko zastupstvo dozvolilo je gradnju paviljona, ali uz uvjet da prije nacrte predloži.

Na 21. svibnja 1865. dolazi Stjepan Rimay ljekarnik iz Graza pred gradskog senatora Ivana Knedersbergera. Rimay moli da mu se dozvoli prodavati »sodikova voda« (Sodawasser), čim si občinstvo u ljetu žedju gasi i telo okrepiti običaje«. Rimay izjavlja da takova točišta postoje u svim većim gradovima kao u Beču i Grazu. Uslijed toga je odlučio da po gradu postavi nekoliko paviljona, koji će doskora sagrađeni biti. Moli dozvolu da se može baviti točenjem rashlađujućih pića. Gradsko poglavarstvo izdalo je Rimayu zamoljenu dozvolu. (Gradski arkiv br. 3953 — 1865.).

Na 8. srpnja 1865. moli Rimay Gradsko poglavarstvo da može postaviti paviljon na raskršću Mesničke ulice, (tada zvane Lovačke) i Ilice preko puta kuće malodobnika Mužević, (sada Ilica 40). U tom paviljonu

bi prodavao ohlađujuća pića. Gradsko zastupstvo na sjednici 26. srpnja 1865. § 23, dozvoljava izgradnju paviljona. (Grad. arkiv br. 5078 — 1865.).

Jelačićev trg na početku osamdesetih godina prošlog stoljeća. Naročito se u sredini vidi paviljon za prodavanje hladnih pića.

Time smo u glavnom prikazali prošlost Jelačićevog trga, prema podacima koji su na razpoložbu stajali. Mi stariji Zagrebčani moramo priznati da nam je nekadanja Harmica u prijašnje doba bila milija. Naročito dok oko trga nisu posagrađeni oni neboderi, od kojih neki sliče »škatuljama«. Danas nema više onog prijašnjeg sklada u kućama oko Jelačićevog trga. Nekad se spomenik Jelačića bana isticao iznad sviju okolnih kuća. Danas se unutar tih nebodera gubi. Spomenik hrvatskog bana Jelačića, čijim imenom se nekadanja Harmica danas naziv lje, ne ima više one gotovo veličanstvenosti, sa kojom smo ga bili naučeni prije gledati. Kada se je ma s koje god strane na Jelačićev trg došlo, veličanstvenost spomenika odmah je pala u oči. Danas banov spomenik moramo gotovo po trgu tražiti, jer ga neukusna okolica zasjenjuje.

Dr. Franjo Bučar:

STARI ZAGREBAČKI ŠPORTSKI PORTRETI

II.

Franjo Feri Sollar rođen je u Zagrebu dne 2. VIII. 1859. od uglednog trgovca Franje Sollara st., koji je g. 1845. bio ranjen na Markovom trgu za navale vojske na narodnu Ilirsku stranku. Sollar je svršio u Zagrebu realku i maturirao. Iza toga se je posvetio trgovačkoj struci i svršio trgo-

Franjo Sollar kao predsjednik I. Hrvatskog društva biciklista

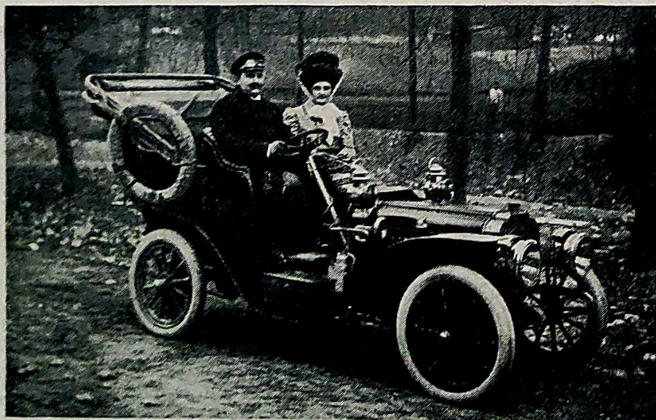
vačku akademiju u Grazu. Nauke je nastavio u Parizu i Bruxellesu kroz tri godine gdje je proučavao željezničarsku industriju. U inozemstvu je Sollar upoznao razne sportove, s kojima je nastavio u Zagrebu kada je stupio u posao svog oca u Ilici br. 16. Sollar je u inozemstvu imao dosta prilike da se upozna sa likovnom umjetnosti te je u Zagrebu u svojoj kući prikupio cijeli muzej umjetnina, kod česa je naročito podupirao domaće umjetnike. Naročitu pažnju je u Zagrebu posvetio raznim granama sportova. Tako je postao izvršujućim članom Hrvatskog Sokola, izvršujućim članom Građanskog streljačkog društva i I. Hrvatskog sklizalačkog društva u Zagrebu. Ujedno je bio i revni član Hrvatskog Planinarskog društva te sudjelovao na mnogim sokolskim i planinarskim izletima. Također je bio aktivni i zaslužni član Braće Hrvatskog Zmaja, kojoj družbi bio je i mecena, osobito u pogledu Ozlja grada. Ferica Sollar, tako smo ga mi svi zvali, bio je svojedobno najpopularnija osoba u zagrebačkim građanskim krugovima, koji je rado pomagao i svaki humanitarni i narodni pothvat. Feri Sollar ostao je međutim u nezaboravnoj uspomeni kod starih zagrebačkih građana naročito sportaša kao oduševljeni biciklista. Bio je utemeljitelj, predsjednik i začasni član I. hrvatskog društva biciklista u Zagrebu od njegovog utemeljenja g. 1885. A kada je stvoren u Hrvatskoj prvi sportski savez i to Savez biciklističkih društava g. 1906. bio je Ferica ujedno i predsjednikom toga saveza. Tu je on kao revni sportaš razvio osobito svoju djelatnost. Bio je duša sviju biciklističkih poduzeća i utrka u Zagrebu i po cijeloj Hrvatskoj, te je i sam aktivno sudjelovao na mnogim utrkama u Zagrebu i izvan Zagreba te u inozemstvu gdje je dobio mnogobrojne nagrade. Sudjelovao je na mnogobrojnim izletima po našoj domovini i u inozemstvu, naročito pak u Grazu i Beču. Kada je Nadvojvoda Salvator g. 1914. boravio sa svojom obitelji u Zagrebu stavio je Sollar Nadvojvodi i njegovoj obitelji društveno trkalište na raspolaganje, koje se je tada nalazilo na Koturaškoj cesti. Tu su visoki gosti koje je podučavao također stari sportaš te odbornik I. H. D. B. Mirko Bothe učili marljivo vožnju na biciklu. A zapovjedajući general Bechtholsheim nije također htio zaostati za Nadvojvodom, akoprem mnogo stariji, te je i on počeo učiti voziti bicikl a učiteljem mu je bio naš Feri Sollar. Trkalište na Koturaškoj cesti, po kojemu je i cesta dobila svoje ime, bilo je tada najljepše u Zagrebu. Feri se je najviše brinuo da je došlo do izradbe toga trkališta u opsegu od 500 m. Sollar je pribavio sretstva obijajući sve moguće pragove civilnih, vojničkih, dapače i svećeničkih krugova te je uz pomoć vanrednog stručnjaka gradskog inžinira Tomšića te sportskog stručnjaka Mirka Bothea, izveo gradnju po najmodernijim principima. Na tom trkalištu obdržavale su se mnogobrojne domaće i međunarodne utrke, koje je vodio Ferica sa svojim drugovima Botheom, Heinzelom, Budickim i drugima. Kada je nadvojvoda Salvator boravio u Zagrebu pozvao je Sollar i nadvojvodu na te utrke koji je sa svojom obitelji prisustvovao tim priredbama, a on im je činio honeure. Aktivno sudjelovanje nadvojvode kod biciklističkog sporta uplivalo je vrlo na općeniti razvoj bicikliranja u Zagrebu, te su se osim mladih sportaša počeli biciklirati i mnogobrojni stariji građani, naročito činovnici i časnici. Dapače je to bio povod da je načinjena i posebna biciklistička cesta od Zagrebačke mitnice do Podsusjeda.

Feri je mnogo i aktivno sudjelovao na utrkama. Tako je sudjelovao već kod prve utrke na Zrinjevcu 29. VI. 1886. u korist gradnje hrvatskog glumišta. Tu se utrkivalo sa malim biciklom Kangaroo na 2500 m te na 20.000 m. Kod ove utrke Feri je postigao nagrade. Kod prve duljine vozilo se 4 puta, a kod druge 31 puta naokolo Zrinjevca.

Sollar je umro nakon duge i teške bolesti dne 29. IX. 1924. te je bio pokopan uz velike počasti i sudjelovanje zagrebačkog športskog i građanskog svijeta.

* * *

Ing. arhitekt Vjekoslav Heinzel rodio se je 27. VIII. 1871. u Zagrebu od oca uglednog industrijalca. U Zagrebu je svršio realku te poslije mature pošao u Graz i Stuttgart na visoku tehničku školu. Nakon svršenih studija radio je kod svoga oca i kod zemaljske Vlade a kasnije 18 godina kao samostalni arhitekt. Izgradio je oveće i lijepe zgrade. Bio je ujedno i nastavnik na graditeljskoj školi. Proputovao je u naučne svrhe skoro cijelu Europu te sjevernu Ameriku. Bio je deset godina predsjednikom trgovačke komore i tri puta izabran načelnikom grada Zagreba. Za vrijeme njegovog načelnikovanja provedene su mnogobrojne kulturne institucije te sagrađene mnogobrojne javne zgrade.

Vjekoslav Heinzel sa suprugom Bertom u vlastitom automobilu

Heinzel se je već rano stao baviti sportom, koji je takodjer upoznao u inozemstvu. Tako je dugo godina bio odbornikom I. Hrvatskog sklizalačkog društva u Zagrebu, gdje je revno sudjelovao kod sviju društvenih priredbi, utakmica te zabava. Kada je nadvojvoda Leopold Salvator bio g. 1914. u Zagrebu u garnizoni te polazio sa svojom obitelji klizalište, bio je Heinzel od strane I. H. S. D. određen za učitelja nadvojvodine obitelji.

Kada se je klizalačko društvo stalo g. 1895. zanimati i za skijanje i rodlanje bio je i Heinzel među onima, koji su se stali baviti i tim sportovima.

Veliki interes i djelatnost pokazao je Heinzel kod biciklističkog sporta. Bio je kroz više godina odbornikom I. Hrvatskog društva biciklista te je i aktivno sudjelovao kod prvih utrka još u 80-tim godinama. Tako kod prve utrke u Zagrebu g. 1866. na Zrinjevcu. Na visokom kotaču je dobio više prvih nagrada.

Vjekoslav Heinzel bio je veliki prijatelj avijacije. God. 1928. nabavilo je društvo za zračni saobraćaj »Aeroput« avijon »Zagreb«. Taj avijon je posvećen 9. travnja 1928. po samom nadbiskupu dru Antunu Baueru. Tom zgodom kumovala je »Zagrebu« Berta Heinzel supruga gradskog načelnika. Ona se je prigodom te svečanosti sa svojim suprugom digla u zrak. Kod tog prvog lijeta »Zagreba« pilotirao je glasoviti avijatičar Striževski.

Posebnu djelatnost razvio je Heinzel kod automobilističkog sporta. Bio je mnogo godina odbornikom Hrvatskog automobilskog kluba od njegovog utemeljenja g. 1906., te podpredsjednikom i predsjednikom od g. 1919. Kao zastupnik automobilskog sporta bio je Heinzel izabran za I. podpredsjednika Hrvatskog športskog saveza, koji je utemeljen god. 1910. u Zagrebu. Heinzel je među prvima uz Ferdinanda Budickog vozio prvi automobil u Zagrebu. Oni su se intenzivno počeli voziti najprije ultramobilom a poslije automobilom u Zagrebu u 90-tim godinama. Heinzel je aranžirao i sudjelovao kod mnogobrojnih automobilskih utrka po cijeloj Hrvatskoj i inozemstvu kao i kod utrka, koje su inozemni automobilski savezi i klubovi priređivali po Hrvatskoj, te je bio općenito poznata i priznata ličnost i u međunarodnom automobilističkom krugu. Kod svih automobilskih izleta, koje je Heinzel načinio u domovini i inozemstvu pratila ga je uvijek i njegova supruga Berta Heinzel, koja je bila vjerna drugarica svog supruga u njegovim sportskim poduzećima. Umro je nakon duge i teške bolesti u Zagrebu dne 1. III. 1934. Sahranjen je u Mirogojskoj kapeli, koja je poglavito njegovom zaslugom kao gradonačelnika sagrađena.

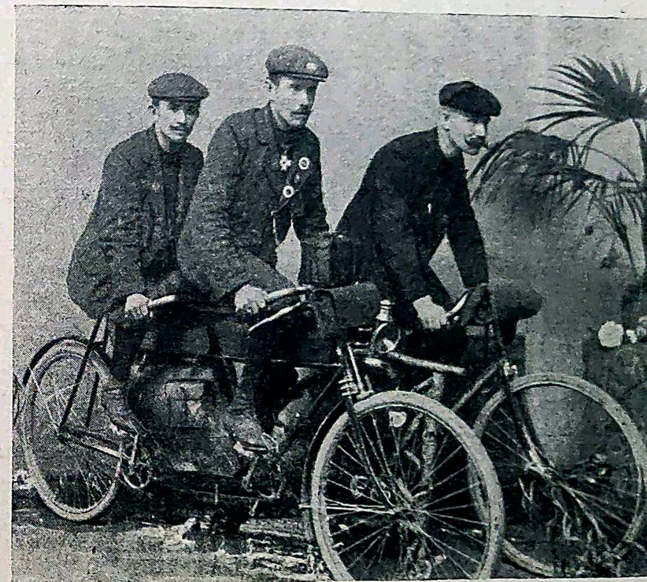
* * *

Ferdo Budicki rodio se je dne 11. IV. 1871. u Zagrebu od ugledne obrtničke obitelji. Svoju školsku naobrazbu zaključio je sa II. razredom realke u Rakovcu. Iza toga se posvetio bravarskom obrtu. Kada je bravariju izučio, načinio je kao majstorluk umjetničku kazetu, koja je bila u Budimpešti na milenijskoj izložbi g. 1896. počasnom kolajnom odlikovana. Nakon svršenog naukovanja pošao je Budicki u svijet te je dulje vremena radio u Grazu kod prvih majstora. 1892. dođe opet u Zagreb a kasnije u Budimpeštu i g. 1894. u Beč, gdje je radio u nekoliko tvornica dvokolica, kojom prilikom se osobito zainteresirao za biciklistički sport. U Beču je

sam sastavio svoj prvi vlastiti bicikl s kojim se je vozio g. 1895. iz Beča preko Semeringa i Graza svojim roditeljima, koji su tada bili u Varaždinu. Iste godine krene Budicki s biciklom kojeg je sam izradio preko Štajerske, Koruške, Tirola u München, Nürenberg, gdje je bio namješten kod tvrtke Siemensa. Odavle g. 1896. krene opet na vlastitom kotaču preko Regensburga, Beča i Budimpešte kući u Varaždin. Iste godine načinio je veliki put sa biciklom preko Zagreba, Karlovca na Rijeku, Polu, Trst, Veneciju, Udine, Ljubljanu, te preko Celja u Varaždin. Iza toga Budicki opet krene u Njemačku te dobije namještenje kod tvrtke bicikla Albatros u Berlinu. Godine 1897. odluči se Budicki do proputuje cijelu Europu i sjevernu Afriku što je odgovaralo tadanjem načinu globetrottera, koji su ali pješice pravili duge putove, kao na pr. Mirko Seljan iz Petrograda u Pariz. Dne 9. V. 1897. nastupio je Budicki svoj veliki put iz Berlina te je u 8 mjeseci načinio na biciklu 17.323 km. Proputovao je: Njemačku, Švicarsku, Italiju, Francusku, Englesku ,Holandiju, Španiju, Rusiju, Finsku i skandinavske zemlje te sjevernu Afriku. Povratio se je preko Sicilije, Italijom u Sloveniju, Trst i preko Zagreba u Varaždin (6. I. 1898.). Tom zgodom bio je od zagrebačkih i varaždinskih klubova svečano dočekan. Još iste godine otvorio je Budicki trgovinu bicikla u Zagrebu i mehaničku radionu u Marovskoj ulici br. 29 u kući Dioničke tiskare. Kasnije se je preselio još nekoliko puta. Godine 1901. doveo je Budicki prvi mali motor »Orion« iz Beča preko Semeringa i Graza u Zagreb, što je bila tada prava senzacija. 1903. vozio je Budicki na Puch motoru da ga iskuša po cijeloj srednjoj Europi u duljini od 6.000 km. Ovaj put trajao je 28 dana, a svršio je s vrlo povoljnim rezultatom. Budicki je na svim svojim putovanjima vodio dnevnik i knjigu vožnje. U toj knjizi dao je potpisati od tamošnjih oblasti i konzulata. Kroz Rusiju mu fale mnogi potpisi jer nije na mnogim mjestima bilo pismenih ljudi, što su i sami konzulati potvrdili. Budicki je sudjelovao na mnogobrojnim utrkama u Zagrebu i inozemstvu te je postigao mnoga odlikovanja. Godine 1897. dobio je počasni znak za prevaljenih 4.000 km. 1898. dobio je Budicki od Allgemeine Radfahr Union za prevaljenih 13.257 km. te za prevaljenih 16.257 km. red Meisterschaft Ehrenzeichen. G. 1930. odlikovan je prigodom 40 godišnjice od austrijskog Touringkluba za 40 godišnje članstvo sa zlatnim znakom i to jedini u bivšoj Jugoslaviji. Sve evropske novine pisale su o putovanjima Budickoga i donesle njegovu sliku. Posvuda naročito u gradovima su ga dočekivali svečano u nekim gradovima je dapače i sudjelovao kod utrka te dobio i nagrade n. pr. u Petrogradu. Budicki je bio dobro poznat u biciklističkim krugovima u inozemstvu. Neka inozemna društva primila su ga za člana. Neki sportski savezi u stranim državama imenovali su ga počasnim konzulom za njihove države, koju je službu on i revno i često vršio. U Zagrebu je bio također

vrlo popularna i poznata ličnost, te je bio i osnivačem biciklističkog kluba »Orao«, kojemu je on i dosad još počasnim i doživotnim predsjednikom.

Poslije motora i bicikla posvetio se je Budicki sasvim automobilizmu. Godine 1901. doveo je prvi automobil u Zagreb, koji je kupio u Beču kod firme Opel i Beischlag već nešto rabljen za 4004 kr., koji je bio u Berlinu nagrađen sa I. nagradom. Budicki je odmah u Beču naučio šofirati te se sa kupljenim autom odvezao preko Semeringa u Zagreb. Bila je to opet druga senzacija za Zagreb. Doskora su počeli i drugi kupovati kod Budickoga automobile, koji je otvorio vlastitu trgovinu u Zagrebu. Prvi automobili bili su još primitivne kočije bez krova te sa guvernalom u sredini

Ferdinand Budicki sa svoja dva druga na biciklističkom putu kroz Europu i Afriku godine 1897. (Budicki u sredini).

kočije. Kotači su bili od tvrde gume a sprijeda su bile petrolejske svjetiljke. Među prvim automobilistima bili su hrvatski aristokrate, a od građanstva načelnik Vjekoslav Heizel, stari sportaš. Do 1910. vozilo se je bez redarstvenog broja i bez iskaznice a prvu autoškolu otvorio je Budicki. Međutim je vlada zatražila da se uvede komisija za autovozače. Članove te komisije je izučio Budicki te se je on prvi podvrgo tom ispitu i dobio 4. VIII. 1910. iskaznicu br. 1. Prvi automobil izgledao je kao kakav deformirani fijaker. Jurio je po zagrebačkim ulicama strašnom »brzinom« od 20—30 km na sat, puštao iza sebe mnogo neugodne benzinske pare i užasno galamio. Pod nadzorom vlasti bila je prva pokusna vožnja Mesničkom

ulicom uzbrdo, te su se Zagrebčani čudili, kako ova kola bez konja mogu s dosta velikom brzinom da jure kao poplašeni konji dapače i uzbrdo, što je također bila senzacija. Dne 10. VII. 1904. došao je dapače Budicki na svom autu i na Sljeme novom sljemenskom cestom, te je iza toga doskora otvoren redovan automobilski promet na Sljeme. 1911. uveo je Budicki prva tri autotaksa u Zagrebu te autobusnu vožnju za Zagreb-Sv. Ivan Zelina te od Pivovare do Maksimira i Zagreb Šestine—Sljeme. G. 1911. naručio je Budicki prvi Ford auto i postao zastupnikom te velike američke firme. Kroz 18 godina prodao je nekoliko stotina Fordovih automobila. Kada je g. 1914. boravio u Zagrebu u garnizoni nadvojvoda Leopold Salvator, Budicki stavio mu je na raspolaganje svoje automobile kojima je nadvojvoda sam upravljao. Radi toga je dobio na dar prekrasnu briljantnu iglu s inicijalom nadvojvode. 1916. odlikovan je za ratne zasluge jer je prevozio ranjenike u Zagrebu. 1931. odlikovan je srebrenom počasnom iglom prigodom 20 godišnjice Hrvatskog auto kluba kao najstariji automobilist u Hrvatskoj te osnivač kluba. Godine 1932. odlikovan je od A. K. K. J. največim odlikovanjem, zlatnom počasnom iglom. Budickoga moramo smatrati pionirom biciklističkog, motorističkog i automobilskog sporta u Hrvatskoj. On posjeduje osim spomenutih odlikovanja i bezbroj prvih nagrada za aktivno sudjelovanje u Hrvatskoj i u inozemstvu.

Budicki se je bavio prije rata i streljačkim sportom, te je bio izvrstan strijeljac i dobio mnogo nagrada u zagrebačkom Građanskom streljačkom društvu na Streljani u Tuškancu.

Budicki se je istaknuo još i na taj način da je 1905. sudjelovao u noći dne 23. IV. kod uzleta sa balonom »Turul« sa suputnicima natporučnikom Mukijem Mannsbartom i Rudolfom Kráalom i Mirkom Botheom, starim zagrebačkim sportašem. Spustili su se kod Mraclina kraj Velike Gorice. Dne 4. VI. 1906. Budicki opet leti balonom »Turul« u društvu s Mirkom Botheom i natporučnikom Mannsbarthom iz Zagreba preko Gorskoga kotara, Plješivice, Vratnika, Velebita te između Senja i Novoga preko Jadranskog mora te Kvarnera na otok Krk gdje su se spustili u jednoj dolini kod Baške. Sa sviju strana otoka dohrlio je mnogobrojan narod da vidi to još neviđeno čudo a Baška je doskora bila sva iskićena hrvatskim zastavama. Veseli putnici bili su glazbom dopraćeni u mjesto uz pucanje mužara. O tom događaju pisale su ne samo sve domaće nego i strane novine a putnici su sa sviju strana primili mnogobrojne čestitke, nakon lijepo uspjelog puta, koji je preko mora bio svakako opasan ali upravo prekrasan. Kako je Budicki bio dobar fotograf to je na svom lijetu snimio mnogo krajeva a naročito Zagreb gledan iz zraka. Mnoge od tih slika sačuvale su se kod Budickoga, a jedna je i priopćena u Večeri od dne 25. VII. 1935. Sačuvane su kod Budickoga i zanimljive slike kako se balon punio plinom

kraj stare plinare iza vrta Kola. Balon se plinom punio iz najbližeg gazometra. Tom rijetkom prizoru dizanju balona, kojega košara je bila sva iskićena zelenilom te hrvatskim zastavama prisustvovalo je uz sviranje glazbe hiljade gledaoca. Putnici su putem bacali razglednice, koje je načinio po originalnoj fotografiji balona zagrebački fotograf Černić. Mnoge od tih razglednica bile su nađene putem te odaslane iz raznih mjesta smjelim putnicima.

Eto takova čudesa događala su se kod nas u starom Zagrebu još prije 40 godina a danas voze motori, automobili te bicikli po cijeloj našoj državi Hrvatskoj na sve strane a u slobodnom zraku kreću se bezbrojni avijoni na cijelom nebeskom svodu naše Nezavisne Države Hrvatske.

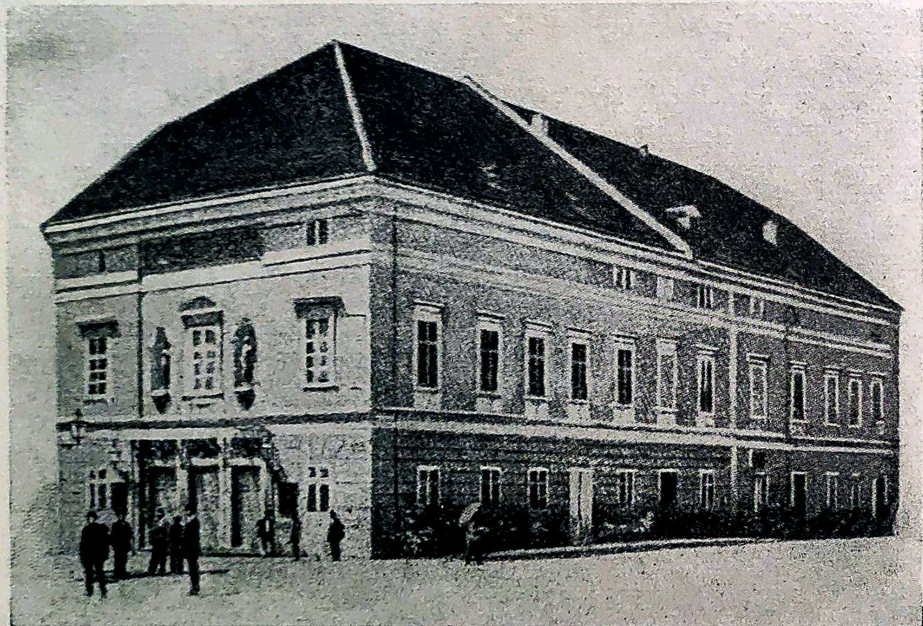
Budicki posjeduje u svom stanu bezbroj uspomena i fotografija na svoje sportsko djelovanje i putovanja na zemlji i na nebeskim visinama. Sve to predstavlja pravi športski muzej. Danas makar u odmaklim godinama Budicki kao nestor biciklista i automobilista živi na miru napustivši svoj posao, ali još uvijek neumorno prati rad na tom polju, kojemu je žrtvovao svoj vrlo zaslužni život.

Konačno rado ističemo da se je Budicki uvijek na svim svojim putovanjima po inozemstvu izdavao kao Hrvat i Zagrebčanin, što su i sve strane novine naročito istakle.

Viktor Kučinić:

SPOR DIMITRIJA DEMETRA S UPRAVOM NARODNOGA KAZALIŠTA

Kad sam nedavno pregledavao stare kazališne spise pohranjene u Državnom arhivu u Zagrebu, zapelo mi je oko za požutjeli dokumenat, na kojemu su pojedini reci a još više brojke, ispisane u kolonama za forinte i krajcare — ispravljane, križane i brisane. Glavu toga spisa resio je naslov: »Izkaz potroška kojeg je učinio g. dr. Dimitrije Demeter u Beču prigodom najmljivanja igrača i pievača za operu, dramu i lakrdiju te ostalog osoblja za Narodno kazalište u Zagrebu.«

Kazalište na Markovom trgu (1835—1895).

Pogledah pomnije precrtane retke i brojke. Gle vraga! Pa kakovim su se to sitnicama bavili gromovnici naše Thalije! »Izkaz potroška« sastavljen veoma precizno, izgleda da u obračunu nije ništa zaboravljeno a niti izostavljeno — ali stroga ruka likvidatora nemilosrdno je kosila po brojkama, zapravo forintama i krajcarama. Sve svote i svotice, koje je Dimitrije u Beču izdao, da počasti glumice i glumce, križane su, pa bili to i najmanji iznosi: za kave, za vino, za »Wienerschnitzel«, za južinu, za večeru, za kočiju, za sladoled, za pivo itd. Prekopao sam i ostale spise kaz. arkiva iz 1854. godine a prvi rezultat tog pregleda bila je pomisao: »Bože moj, kolike li sitničavosti u kazališnih upravljača prije devedeset godina! Zbog potroška od nekoliko forinta, koje je Demeter izdao časteći u Beču novo angažirane glumice i glumce — buknuo je među tadanjim upravljačima Narodnog kazališta zamršeni spor, koji je doveo do velikih trzavica, nemilih svađa, raspusta opere i istupa Demetra iz kazališnoga odbora.

Dakle za kazalište vrlo žalosna ali za ljetopisca vrlo zanimljiva sezona iz povijesti našeg teatra, koja je zavrijedila, da bude tiskom ovjekovječena a to tim više, jer su njezini glavni junaci bili naši ilirski preporoditelji i znameniti javni radnici: Dragutin pl. Klobučarić, Dimitrije Demeter, Ivan Mažuranić, Ivan Kukuljević-Sakcinski, Naum Mallin, Franja Štauduar, Alojz Frigan, Pavao Hatz i Maksimilijan Prica zatim preveljane bečke glumice, lijepe primadone i zavodljive subrete. A radnja se odigrava djelomično u Beču, Mödlingu i Badenu a djelomično u Zagrebu!

TALIJANSKA OPERA OBUSTAVLJA SVOJE GOSTOVANJE

ODLUKA Na pritužbu pjevača talijanske opere gg. Scannavini-a i Bailini-a upozoruje se upravljajući odbor Narodnog kazališta — da ovima posljednji obrok njihove plaće i to prvome 38 a drugome 50 forinti srebra imade platiti.

C. KR. RAVNATELJSTVO REDARSTVA U ZAGREBU

Obojica pjevača: Scannavini i Bailini bili su članovi talijanske operne stagione, koja je pod vodstvom svog ravnatelja Ulisse Brambille od 2. siječnja 1854. godine izvađala operne predstave u našem starom kazalištu na Markovom trgu. Međutim već početkom veljače pojaviše se između članova opere i kazališnoga odbora neke nesuglasice, zbog kojih je odbor na par dana obustavio predstave pa čak i zatvorio kazalište.

Nekoliko listova na talijanskom jeziku, koje je Brambilla upravio kaz. odboru i u njima se tuži na nekorektan postupak uprave spram njegovih pjevača nalaze se u kazališnome arkivu a jedan od njih glasi:

Kopenhagen 19. februara 1854.

Slavni upravljajući odbor Narodnog kazališta u

Zagrebu.

Moj zamjenik g. D. Gizielo javlja mi, da je slavni odbor odredio, da se kazalište zatvori a sve to zbog male indispozicije baritona Bonora a osim toga piše mi, da vam i drugi tenor Luigi Vistarini ne odgovara. Koliko se još sjećam nekih stavaka našega ugovora, vi ne možete pojedine pjevače odstraniti, ako se oni sviđaju općinstvu. A g. Bonora bio je upravo kod zadnje opere od općinstva dva puta pozivan na pozornicu da zajedno s primadonom ponovi dvopjev.

Ne mogu shvatiti, da se zbog neraspoloženja g. Bonore može prekinuti gostovanje i zatvoriti kazalište. Običaj je u kazališnome svijetu, da bolesnoga pjevača zamjeni drugi pjevač — a ne da se obustave predstave. Sve se to moglo dogoditi zato, jer sam ja privremeno odsutan a moj zamjenik je nespretan i neodlučan.

Mnoga velika kazališta s bogatim zakladama bila bi sretna, da imadu primadonu kao što je gospođa Camerer i tenora kakav je Scannavini, a Bonora i Bailini također su vrijedni umjetnici, koji su požnjeli već mnoge uspjehe na velikim pozornicama. Zbor je pak takav, da se boljega ne može poželjeti.

No slavnom je odboru vrlo dobro poznato, da se među općinstvom grada Zagreba nalaze mnogi, kojima je nemoguće udovoljiti, ali zato ih imade i mnogo nepristranih, a ti su u većini i njima se mora udovoljiti. Nadam se, da ću koncem slijedećeg mjeseca već biti u Zagrebu i da ćemo tada sve poteškoće na obostrano zadovoljstvo izgladiti.

Vaših gospodstva najpokorniji sluga:

Ulisse Brambilla.

Direktor Brambilla, koji je u vrijeme nastalog prijepora boravio svojim poslom u Kopenhagenu, vratio se doista koncem ožujka u Zagreb — ali njegovim dolaskom spor se nije izgladio nego još jače zaoštrio. A to doznajemo iz njegova pisma od 27. aprila, u kojem piše izmedju ostaloga: »... usprkos raznih nezgoda, što sam u Zagrebu doživio kao i zbog štete, koju sam pretrpio radi nenadanog prekinuća gostovanja (u ožujku!) odlučio sam, da 8. svibnja dovršim s predstavama.

Nadam se, da će slavni odbor uzeti u obzir moju predstavku a to tim više, jer kod izvađanja opera imadem slabe prihode, a osim toga moram sam plaćati vojničku glazbu, što nije bilo predviđeno u našem ugovoru. Konačno želim spomenuti, da sam mnogo oštećen i time, što u Zagrebu primam samo papirnati novac mjesto zlatnog i srebrnog, dočim sam ja namirio putne troškove, predujmove umjetnicima i jamčevinu u kovanom novcu.

Slavnog upravljajućeg kazališnog odbora pokorni sluga

Ulisse Brambilla.

Kazališni je odbor primio do znanja ovaj otkaz a od konačnoga obračuna bili su ustegnuti honorari Scannaviniju i Bailiniju, jer su tobože loše pjevali, pa je upravo zbog njih bilo kazalište na nekoliko dana zatvoreno a time je uprava pretrpila veliku štetu. Međutim kako smo vidjeli, redarstveno je ravnateljstvo povoljno riješilo tužbu obih pjevača i »kazališni pieneznik« isplatio im je ustegnutu zaslužbu.

Osmoga svibnja 1854. godine izvodila se zadnja predstava ove operne družine: »Ernani« od Verdija. Par dana iza toga Brambillina je opera napustila naš grad. Kako je njemačka drama dovršila svoju sezonu koncem prosinca predašnje godine — ostao je sad Zagreb bez kazališnih predstava. A hrvatska drama nije još ni postojala. I tako bude kazalište na Markovom trgu zatvoreno kroz nekoliko mjeseci.

No upravljajući odbor Narodnog kazališta nije kroz to vrijeme ljenčario. Dapače! On se pod vodstvom Klobučarića i Demetra svojski prihvatio posla, da našu pozornicu temeljito reorganizira a u prvome redu, da se započme davanjem hrvatskih predstava. U koliko im je to pošlo za rukom, čitat ćemo u slijedećim činjenicama.

UPRAVLJAJUĆI ODBOR NARODNOGA KAZALIŠTA U ZAGREBU

Ban Josip Jelačić imenovao je u mjesecu siječnju 1852. godine trideset i petoricu uglednih gradjana iz Zagreba i pokrajine, kojima je bila dužnost, da pod nadzorom zemaljske vlade upravljaju kazališnim poslovima. Tako je nastao taj glasoviti »Kazališni odbor« koji je uz razne osobne promjene s manje ili više sreće upravljao kazalištem sve do 1893. godine, kad je sam od sebe nestao, jer mu je u zadnje vrijeme bila vlast i onako znatno skučena osobito pak od vladinog kazališnog povjerenika Josipa Kneisla. Godinu dana nakon prestanka djelovanja ovoga odbora, preuzima upravu kazališta Stjepan pl. Miletić, kao prvi samostalni intendant.

Kazališni odbor dijelio se u početku na dva odsjeka: e k o n o m s k o-a d m i n i s t r a t i v n i i a r t i s t i č k i. Prvome je bio na čelu Ambroz Vranican a uz njeg odbornici: Naum Mallin, Djuro Crnadak, Barun Zornberg, Sv. Kušević, Janko Kamauf, Vaso Mraović, Pavao Hatz, Higin Scarp iz Rijeke, Franjo Schmidt iz Karlovca, N. Tajčević iz Osijeka, Vinko Medanić iz Rijeke, Lovrić iz Siska, Kotur iz Siska i Antun iz Karlovca. A r t i s t i č k i je odbor vodio Dragutin pl. Klobučarić a odbornici bili su: Ivan Mažuranić, Saint Firmin, Julije Janković, Faller, Skender Šimunić, Ljudevit Vukotinović, Ivan Kukuljević Sakcinski, Ljudevit Cimiotti, Dimitrije Demeter, Šišman Farkaš, grof Šišman Vojkffy, Barun Ivo Knežević iz Sv. Jelene, N. Melinčević iz Varaždina, Janko Car, Vjekoslav Frigan, Franjo Štauduar, Mirko Bogović Janko Jurković i Maksimilijan Prica.

Kao što je i danas u svim našim društvima uobičajeno da većina izabranih članova odbora ništa ne rade za dobrobit svoga društva a niti ne dolaze na društvene sjednice — dešavalo se isto tako u Zagrebu i u staro vrijeme. Od 35 izabranih kazališnih odbornika, spao je već u početku sav rad na njih desetoricu: Klobučarića, Demetra, Pricu, Hatza, Kukuljevića, Štauduara, Mažuranića, Frigana, Cimiotija i Mallina. Pa i od

ove desetorice na svakoj su sjednici falila obično trojica ili četvorica. Sasma je razumljivo, da uslijed nehaja odbornika nisu mogla postojati ona dva odsjeka unutar samoga odbora: ti su se sami od sebe nečujno likvidirali, a sav su rad jednog i drugog odsjeka vršili gore spomenuta desetorica, koji su se zdušno predali kazališnome radu. Kako je pak najveći teret između ovih pao na leđa dvojice: Dragutina Klobučarića i Dimitrije Demetra, to ćemo se ponajprije zabaviti njihovim životopisima, iz kojih ćemo razabrati, da su to bila dva sasvim oprečna karaktera. Prvi: visoki činovnik, »presvietli gospodin« s vezama na bečkom dvoru, strog neumoljiv do skrajnosti štedljiv a drugi: čovjek-pučanin, dobra i mekana srca, idealista, bohemskog nagnuća, koji do novaca nije ništa držao.

DRAGUTIN PL. KLOBUČARIĆ

rođen je u Zagrebu 1794. godine gdje je svršio srednju školu i pravne nauke na tadanjoj Kr. akademiji nauka. Po svršenim studijama 1813. g. bude namješten kao »juratuš« kod Banskoga stola u Zagrebu i od toga dana ostade u javnoj službi ravno sedamdeset i jednu godinu. Već 1814. godine seli u Kalovac, gdje je tajnički praktikant a poslije »jurasor« i veliki sudac prekokupskoga kotara. Iza toga prelazi u službu grada Karlovca, ponajprije kao senator, zatim kapetan, konzul i konačno 1838. godine postaje varoškim sucem. Dvije godine kasnije vraća se ponovno u državnu službu kao vijećnik Mjenbenog suda za Hrvatsku, koji je imao sijelo u Karlovcu a kasnije bude imenovan i predsjednikom istoga suda.

Godine 1851. nakon izbivanja od 30 godina seli u Zagreb, jer je bio imenovan predsjednikom C. kr. zemaljskoga suda a 11 godina zatim promaknut je na čast predsjednika Banskoga stola. Umirovljen je u svojoj devedesetoj godini života, a dvije godine nakon toga (27. III. 1886.) umrije i bude sahranjen na Mirogoju.

Dragutin Klobučarić igrao je veliku ulogu u narodnom, političkom i kulturnom životu hrvatskoga naroda a zauzimao je i vidno mjesto među Ilircima. Kao zastupnik grada Karlovca sudjelovao je u požunskom saboru a kasnije birao ga i Hrvatski sabor za poklisara zajedničkog sabora u Požunu.

Kao vrstan glazbenik i poznavalac umjetnosti stekao je mnogo prijatelja i poznanstva a vele, da je preko nadvojvode Franje Karla i ministra Metternicha imao dobre veze i na samom bečkom dvoru, koje je često iskoristio na dobrobit ilirskoga pokreta. Klobučarić bio je poznati virtuoz na klarineti i često je sudjelovao kod raznih koncerata kao solista. Kad je 1839. godine kao narodni zastupnik boravio u Požunu, bio je zamoljen od tamošnjeg »Musikvereina« da nastupi na koncertu velikog orkestra. Naravno, ovaj je koncerat uz sudjelovanje našeg virtuoza svršio s velikim

uspjehom i o tom je sam Klobučarić napisao svome pobratimu Vakanoviću slijedeće: »Ja juče na thema »Nek se hrusti šaka mala« varijacije u muzikalskom društvu u nazočnosti 600 osoba puhal jesam. Bačvani themi vrlo aplaudirali — Madjari to videći takaj one nasleduvali. Naši biskupi, Zdenčaj, Pirker i Stanković, znajući da ova pjesma proti Magjarima glasi, neizmjerno smijali su se u koncertu. Sedam puta mene naprvo zvali; nego je i lepo išlo, jer 118 muzikantov bilo. Verein (Glazbeno društvo) od kad stoji nikada tuliko nije novac primio, zato kod mene se lepo zahfalili. Da si mogao polak biti, bi tebi srce igralo, kad bi bio turske bubnje čuo za vsakom varijacijom bubnjati. Sada me mole Magjari, da bi još jedanput puhal, šta učinit ne ću, ar se mnogi srde, da sam u cedulju stavio »Illirisches Thema«.

Dragutin Klobučarić

Dragutin Klobučarić već je do 1851. godine bio marni član »Glazbenog društva« u Zagrebu (današnji Glazbeni zavod) a kasnije od 1862. godine pa sve do svoje smrti stajao je kao predsjednik na čelu toga zavoda, kojem je iza svoje smrti ostavio veliku i skupocijenu zbirku starih i rijetkih glazbala, koja su danas pohranjena u Muzeju za umjetnost i umjetni obrt, a osim toga i dvije hiljade forinta gotovog novca.

Kako je Klobučarić dugo živio i mnogo se bavio javnim radom, to je razumljivo, da je stekao dosta neprijatelja osobito u mladjem naraštaju.

Često je dolazio sa svojim suradnicima u sporove, pa nije čudo, da je o njemu nastalo čitavo čislo legenda i anegdota, kao o malo kojem čovjeku iz hrvatske prošlosti — završuje Vjekoslav Klaić svoju raspravu »Dragutin Klobučarić« u Svetoj Ceciliji iz 1925. godine, odakle sam i ove podatke crpio.

Novine „*Der Humorist*" od 21. Serpnja br. 101, saderžavaju pripis svoga dopisatelja iz *Pošuna*, u kojem slědeća čitamo:

„Znatni *dělajući sučlan* našega cerkveno-mužičkoga družtva, g. *Dragutin Klobučarić*, pohodi nas ovih danah, i sučinkova dana 9. t. m. u stolnoj cerkvi pod velikom misom. On je puhao jedan offertorium sám na klarinetu. U rukuh ovoga umětoljuba (Kunstliebhaber, Dilettanten) izgubi klarinet svu rezkost; i ko znade presuditi njegove tegobe, znat će takojer važiti lěpu *fermate* jeku, koju g. *Klobučarić* u najtišjem *piano* napervostavi. *Soprano-concertante* k tomu pěvala je g. markezica *Erba-Odescalchi*, po navadi.

»Ilirske Narodne Novine« od 29. srpnja 1837, donašaju u prevodu kritiku o Klobučarićevom koncertu u Požunu

Još ću spomenuti, da je Klobučarić bio neobično strog i škrt, ali nije bio zloban niti nepravedan a veliko i neobično poštenje resilo ga do zadnjega časa života. Čitav je život štedio, da konačno sav svoj imetak ostavi u dobrotvorne svrhe. Svaka mu čast!

DOCTOR DIMITRIJA DEMETER

Preporoditelj i osnivač hrvatskoga kazališta Dimitrija Demeter rodio se 1811. godine u Zagrebu od majke Afratije i oca Teodora, bogatog trgovca doseljenog iz Grčke. Kako mali Dimitrije nije pokazivao dara za trgovinu, dao ga je otac u školu. U Zagrebu je polazio pučku i srednju školu, gdje se je među vršnjacima pohrvatio i postao žarki hrvatski rodoljub a takav je ostao sve do svoje smrti. Godine 1827. odputovao je u Graz. Tu je svršio filozofiju a zatim krene u Beč, da uči medicinu. Ovdje je i njegova sudbina pošla drugim pravcem. Bio je dnevni posjetnik bečkih kazališta i ta su mu postala poznatija nego li muzeji s anatomičkim preparatima i klinike. Strast za književnošću i kazalištem postojala je kod njega sve veća — ali uza sve to sretno je položio medicinske ispite a zatim ode u Padovu, gdje neumornim radom steče 1836. g. diplomu sveukupnog liječništva

Došavši iste godine u Zagreb, pristupi odmah u »Kolo Ilira« a istodobno postaje suradnikom »Ilirskih Novina« i »Danice«. Usto je prigrlio pjesništvu i književnosti. Plod njegovog rada nekoliko je drama: »Ljubav i dužnost«, »Krvna osveta«, »Teuta«, pa »Grobničko polje«, epska pje-

Dimitrija Demeter

sma. Osim toga napravio je libreto za Lisinskijeve opere: »Ljubav i zlobu« i »Porin«; preveo je nekih 50 drama i komedija na hrvatski jezik.

Još 1841. godine napusti Demeter liječničko zvanje i sasma se posveti kazalištu. Svim marom nastoji, da pridigne našu pozornicu, jer je znao od kakove je ona kulturne važnosti za hrvatski narod. U tom radu ustrajao je sve do svoje smrti. Dimitrija Demeter je osnivač hrvatskoga kaza-

lišta a usto je stvorio i modernu hrvatsku tragediju. On je pjesnik, dramatičar, dramaturg, kritičar, artistički ravnatelj, organizator hrvatskih predstava i osnivač hrv. opere u zajednici s Lisinskijem i Štrigom.

Konačno je i Demetrov imetak, kojeg je po ocu naslijedio sasma splasnuo i on, da se nekako prehrani, preuzima 1851. g. uredništvo »Narodnih Novina«, 1854. bude imenovan perovođom namjesničkog vijeća a 1862. postaje vladinim tajnikom. Od 1864. artistički je ravnatelj kazališta sve do 1868. g. kad bude umirovljen a na njegovo mjesto dolazi August Šenoa. Dana 30. ožujka 1870. udari ga kap. Dvije se godine mučio: katkad bilo mu bolje a katkad gorje, dok ga konačno blaga smrt dne 24. lipnja 1872. godine ne riješi daljnjih muka.

Matica Hrvatska izdala je 1891. godine Demetrovu tragediju »Teutu« i lirsko-dramatičnu pjesmu »Grobničko polje«. U ovoj je knjizi kao predgovor opisao Vladimir Mažuranić (1845.—1928.) život i književni rad svoga ujaka Dimitrija Demetra i svoju je studiju završio ovim odlomkom:

»Dne 26. lipnja 1872. g. ukopasmo Demetra na pravoslavnomu groblju ispod sv. Roka. Oplakivala ga je uz rođake i prijatelje njegove doista i svaka prava hrvatska duša; odbor kazališni odluči, da se postavi poprsje njegovo u kazalištu, sve ga se novine sjetiše prijatnimi riječmi; dr. Zahar u »Vijencu« napisa nekrolog, Ivan Trnski savi prijatelju svome »vijenac«, koji nikad uvenuti ne će. Tugovala je tako za vjernim sinom svojim sva zemlja, kojoj se u istinu negdašnji Grk Demeter, dobro primljeni gost hrvatski, ne mogaše ničim bolje odužiti, nego što joj pokloni svojega Dimitriju. Najviše pak uzdisala je za pokojnikom kazališna družina. Slavni nasljednik Demetrov, naš Šenoa, reče govor nad grobom, a Freudenreich položi lovor-vienac.

Ne znam, tko je ispjevao dobro mišljenju pjesmu: »Suze članova narodnog zemaljskog kazališta u Zagrebu nad grobom dr. Dimitrije Demetra«. Svakako je iz dubine iskrena srca uzdahnuo neznani pjesnik:

»U taj mah
Zemljom tužna pjesma zveči —
Kleta sudba život Tvoj pogubi
S Bogom, ah!
Na grobu Ti glumac kleči,
Cjelovom Ti smrtne skute ljubi.
Zemljica Ti laka budi!«

* * *

Demeter bijaše čovjek srednje rasti, već od muževne dobe gojan, pod starost i odviše opretilio, velikih očiju, vatrena pogleda, zavinuta

krupna nosa. Gusti brci nad jakimi ustnami podavali su licu njegovu uvid čovjeka odvažna, dapače osora. On i bijaše nagao, odrešit branitelj svojih nazora, uvjeren u dnu duše, da svagda zastupa pravo i to jedino pravo mnienje, čovjek, s kojim je valjalo pozorno i u uljudnih formah razgovarati. Na krupniju riječ planuo bi odmah, naravno na časak samo. Ništa lakše nego udobrovoljiti ga. Ugodan razgovornik, shvaćao bi brzo, odgovarao dosjetljivo, razlagao rado na široko estetske nazore svoje. Prijateljem i znancem njegovim ostadoše sastanci kod »Fortune« i »Rohma« u sladkoj uspomeni. Umjeren u jelu i piću umio je on društvance svojega stola lakim razgovorom zabaviti ter često do kasne noći zadržati na okupu.

Bolje duše ne možeš si predstaviti. Milosrdan, bez trunka osjećaja pohlepe za novcem, ne mogaše on gledati tudje nevolje a da ne pokuša pomoći. Darežljivost njegova dok mu dotjecaše i pritjecaše sredstava, bila je beskrajna. Od trgovačke krvi njegova podrijetla doista na njega nije prešla ni jedna kaplja. Podpuna nesebičnost tako mu bijaše prirođena, da se ozbiljnijemu čovjeku, vičnu žalosnoj borbi života, morala upravo naivnom činiti. Golubinja ćud — glavno je obilježje Demetrova značaja. Iz nje izviru i plemenite crte njegova života i pogrješke, koje je znao počinjati.

Al kako su ga i ljubili i štovali i mazili i tetošili njegovi prijatelji kazališne struke! Njihov »doktor« bijaše im i onda, kad je stajao na čelu uprave kazališne i kad više nije bio u tako tijesnoj službenoj vezi s njima — ne samo vjeran drug, već i brižan otac. Nijedan od članova naše pozornice bilježeći zgode života svoga, ne zaboravlja sjetiti se slatkom riječi dobroga Dimitrije odvraćajuć mu blagim spomenom ljubav prijateljsku toliko puta zasvjedočenu. I vrijedan je pokojnik toga. Za njih, za prijatelje svoje, dao bi i srce iz njedara.

*

Demeter sad počiva u raki, koja krije uz ostalu ilirsku braću i vjerna mu zeta, nezaboravna mi oca. Suza moja rosi zajednički grob muževa, koji su bili najbliži srcu mojemu. Pišuć pod noć ove retke pričinjalo mi se često, da ih vidim obojicu u naponu snage muževne, gdje za stolom uz milu mater i tetku moju raspredaju razgovor. A ja, nejako još dijete, naćuli uši, da uhvatim nit govoru. — — Prividjenje uminu. Njih ne ima više; ostaviše nas gotovo svi preporoditelji knjige naše za sobom na toj grudi zemlje, koju su žarko ljubili, ostaviše nas s istimi željami, s istimi nadami, koje su grijale i njihove prsi. Zato ilirskim pokojnikom nikada uspomena u narodu utrnuti ne može, a

u njihovu kolu živjet će i Dimitrija, dok bude Hrvata. Domovina, kojoj se savkolik žrtvovao ne će zaboraviti vjerna sina.

Zagreb, mjeseca kolovoza, godine 1891.

VLADIMIR MAŽURANIĆ

*

Ove tople i sućutne retke o Dimitriju Demetru mogao je napisati zaista samo čovjek, koji je Dimitrija neizmjerno volio i poštivao a usto bio i odvjetak nadarene pjesničke obitelji Mažuranić.

U tihoj, izvana dosta skromnoj kuriji ove obitelji u Jurjevskoj ulici, sve do pred nekoliko tjedana dosta nas je uspomena podsjećalo na Demetra a iznad svega pak umjetnički portret njegove krasne zaručnice Franjice Vesel, glumice, koju je kleta sušica pokosila u mlađahnoj dobi. I upravo u času, kad je bilo sve priređeno da preslikamo Franjičin portret za reviju »Zagreb«, dobismo vijest, da je vlasnik slike dr. Želimir Mažuranić umro naglom smrću.

(Nastavak slijedi.)

DRUŠTVENE VIJESTI

SJEDNICA UPRAVNOG ODBORA održana je dne 11. rujna t. g. — Na istoj je zaključeno, da se redovita glavna godišnja skupština našeg društva za godinu 1939. i 1940. imade sazvati za nedjelju dne 28. rujna t. g. u 10 sati do podne u Gradsku vijećnicu.

Na istoj sjednici kooptirani su temeljem propisa § 13 društvenih Pravila u Upravni odbor kao zamjenici gg. Aleksandar Dostal, gradski tajnik i šef Turističkog otsjeka Gradskog opglavarstva, Dr. Vitomir Tordoni, odvjetnik i Ljudevit Griesbach foto-trgovac. Prva dvojica pokazali su već od prije kao članovi Zabavnog odbora društva za društveni rad veliki interes i suradnju, te tako društvenoj stvari učinili lijepih usluga, a g. Griesbach kod priredbe naše izložbe umjetnina svladao je glavni dio posla, bio njezin inicijator i organizator, a osim toga i sa svojim predavanjima popraćenim svaki put sa projekcijama stekao kod naših članova lijepih simpatija, pa sasvim naravno, da je Upravni odbor imao puno razloga navedene pozvati i na daljnju saradnju i prema njima iskazati potrebnu pažnju.

Na istoj sjednici stvoreni su još neki zaključci, koji su u provedbi.

DRUGA SJEDNICA UPRAVNOG ODBORA održana je dne 23. rujna t. g. pa je na istoj pretrešen i konačno jednoglasno prihvaćen tajnički izvještaj za Glavnu redovitu godišnju skupštinu, sazvanu za 28. rujna t. g.

DRUŠTVENI PODPREDSJEDNIK izabran je na istoj sjednici Upravnog odbora u osobi g. Dr. Franje Devidea. — Naš novi društveni podpredsjednik jest višegodišnji agilni član Upravnog odbora unutar kojega kao i među članstvom uživa lijepe simpatije, pa mu na ovom izboru od srca čestitamo!

NAŠI NOVI ČLANOVI. Na sjednici Upravnog odbora dne 11. rujna t. g. odnosno 23. rujna t. g. primljeni su slijedeći sugrađani za nove članove: Cesarec Ivo, državni činovnik; Dennegri Jakov, brijački obrtnik; Horvatić Stjepan, brijački obrtnik i Heinzel Berta, udova arhitekta i bivšeg zaslužnog gradskog načelnika grada Zagreba, svi kao redoviti. — Kao podupirajući primljeni su: Majtanić Antun, gostioničar i žitnik Mira, privatna činovnica. — Na sjednici dne 23. IX. t. g. primljen je za redovitog člana Petrak Rudolf, gostioničar.

NAŠI IZLETI koje smo htjeli prirediti dne 31. kolovoza t. g. u Karlovac i dne 14. rujna t. g. na Sljeme, uz najbolju volju nijesu se mogli prirediti zbog postojećih ratnih prilika, pa smo morali od njih na žalost odustati.

KOMEMORACIJA ZA LUJU ŠAFRANEK-KAVIĆA održana je dne 12. rujna t. g. Ovu našu lijepo uspjelu društvenu priredbu zabilježili su naši zagrebački dnevnici, a naročito »Hrvatski Narod« u svojem broju od 13. rujna t. g. donio je slijedeći prikaz: »Sinoć priredilo je Društvo Zagrebčana u svojim prostorijama u Berislavićevoj ulici 20, komemoraciju za hrvatskog kompozitora i višegodišnjeg zaslužnog ravnatelja Zagrebačkog Zbora, te svojeg člana osnivača i višegodišnjeg člana Upravnog odbora Luju Šafranek-Kavića, koja je u svakom pravcu lijepo uspjela i bila dobro posjećena. Opaženi su mnogi štovatelji ovog zaslužnog pokojnika, a Zagrebački Zbor zastupao je Ing. Stanko Bučar. — Od strane rodbine pokojnika bila je prisutna kćerka Lujza Marčić i brat Mr. Milutin Šafranek sa svojom obitelji, koje je od strane društva toplo pozdravio društveni tajnik gradski senator Stjepan Stiegler. Isti je održao i spomen slovo o životu i radu pokojnika, služeći se pri tom podatcima, koje su pružili Dr. Milan Majer i Dr. Božidar Širola, pa je to lijepo prikazivanje saslušano sa najvećom pažnjom. — Operni pjevač i

član »D. Z.« Drago Hržić na sveopće zadovoljstvo otpjevao je dvije skladbe pokojnika i to: »Jabuka« i »Na mejašu« sa tekstom od Domjanića i kao i svaki put bio nagrađen velikim odobravanjem. — Poslije njega nastupila je članica naše opere gđica Đurđica Halper-Leppe u tri skladbe i to: »Sjaj sunčece« i dvije »Arije iz Medvedgradske kraljice«. — Gđa Halper-Leppe, koja je već i u inozemstvu proslavila sebe i svoju naciju sa lijepim i višegodišnjim uspjesima, raspolaže lijepim i ugodnim glasom, interpretacija joj je odlična, pa je i ovim nastupom oduševila prisutne i bila nagrađena pljeskom i cvijećem. Pratnja društvenog člana g. Šimačeka, bila je odlična.

NAŠI SASTANCI UTORKOM ne mogu se zbog prekratke redarstvene ure, koja traje samo do 10 sati na večer za sada održavati, pa nas to silno koči u izvedbi našeg kulturnog zadatka. Moramo se i mi prilagoditi ratnim prilikama i dao Bog da iste što prije prestanu, da možemo s našim radom nastaviti. Čim redarstvena ura bude produljena nastaviti ćemo barem u granicama mogućnosti, pa naše članove molimo, da sve to uvaže.

GLAVNA REDOVITA GODIŠNJA SKUPŠTINA našeg društva za godinu 1939. i 1940. održana je dne 28. rujna t. g. u Gradskoj vijećnici i bila je dobro posjećena. Skupština je protekla u najvećem redu, izvještaji društvene uprave o radu društva saslušani su sa najvećom pažnjom, pa ćemo o svemu tomu u drugom broju izvijestiti i objelodaniti odnosni zapisnik.

Izdavač: »Družtvo Zagrebčana«. — Odgovorni urednik: Stjepan Stiegler, grad. senator, Brešćenskoga ulica 10 (telefon 22-411). — Uredništvo i uprava: Berislavićeva ul. 20/I. kat. Telefon 24-383. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ulica broj 6. — Za tiskaru odgovora Ivan Ivanković, Selska cesta br. 47.

ZAGREB

REVIJA DRUŽTVA ZAGREBČANA

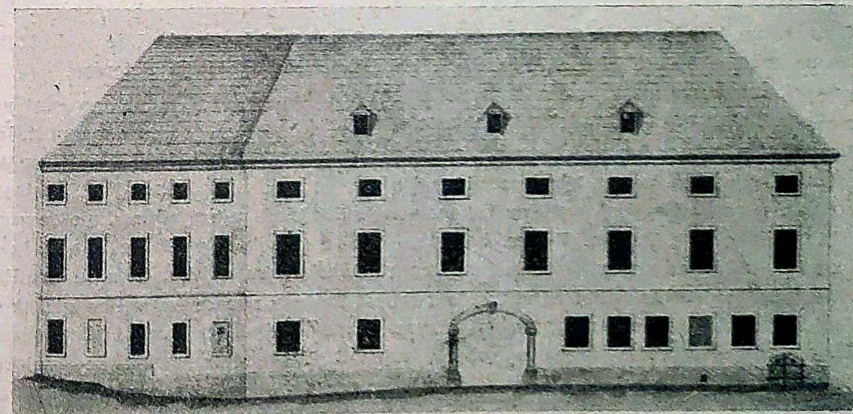
BROJ 12 GOD. IX. PROSINAC 1941.

Ivan Ulčnik:

KRIŠTOFOR STANKOVIĆ I NJEGOV PRVI KAZALIŠNI RAVNATELJ ANTON ZWONECZEK

Crtice iz starog gornjogradskog teatra, kada je bio još nov.

Potreba stalnog kazališta u Zagrebu sve je više dolazila do izražaja koncem 18. te početkom 19. stoljeća. Povjesne crtice o nastojanju, da se u Zagrebu podigne stalno kazalište priopćio je u raznim zagrebačkim novinama naš poznati povjesničar i ravnatelj našeg zemaljskog arhiva u m. Emilije pl. Laszowsky.

Palača grofa Antuna Amadeja, u današnjoj Demetrovoj ulici, gdje se je nalazilo kazalište. Fotografija sa snimke nacrta palače, kojeg je 1849. načinio mjernik banske vlade Adolf Felbinger. Prema tome je ta palača takva bila kad ju je sagradio Antun grof Pejačević.

Nakon svih mogućih pokušaja konačno je otvoren stalan Talijin »hram« u palači grofa Antuna Pejačevića[1]), u tadanjoj Blatnoj kasnije »Staro-

[1] **Antun grof Pejačević** rođen je 4. rujna 1749. u Osijeku. Potječe iz stare slavonske velikaške obitelji, koja se kao treća obiteljska loza prozva »od Ofena« (Budima), jer je u Ugarsku prenesla svoje sjedište.

teaterskoj«, a danas Demetrovoj ulici. Ovim »hramom« teaterske umjetnosti nisu Zagrebčani bili dugo zadovoljni. Sve je više dozrijevalo pitanje da se uredi prostranije kazalište, zajedno s plesnom dvoranom koja je zagrebačkim purgerom tako potrebna bila. Plesalo se doduše u dvorani Streljane, u tadanjoj Lovačkoj ulici (»Jäger Gasse«), ali to je bilo izvan gradskih zidina i po tadanjem mišljenju dosta »daleko«.

Prije nego li predočimo postanak novog gornjogradskog kazališta u kratko ćemo prikazat prošlost kazališta u Blatnoj ulici. Pejačevićeva palača nije građena početkom 19. stoljeća, kako se je to općenito držalo, već ju je sagradio podmaršal grof Antun Pejačević koncem 18. stoljeća. U toj palači je grof Pejačević uredio kazalište. Naš povjesničar Em. pl. Laszowsky priobćio je u »Obzoru« od 22. travnja 1923. članak: »Prilog k povijesti zagrebačkog kazališta 1786.—1803.« U tom članku Laszowski opisuje kako se je u mjesecu studenom i prosincu 1799. u Zagrebu nalazila njemačka kazalištna družina pod vodstvom »direktora« Karla Horsta. Ovu družinu protežirao je grof Antun Pejačević, te joj pače dao u najam prostorije u svojoj palači. Laszowski kaže da je Pejačevićeva palača stajala na Markovom trgu, a imala je još dva pročelja i to: u Kazalištnoj i Kapucinskoj ulici. Ovu palaču da je navodno 1803. kupio barun Ivan Kulmer. Kod tog

---

Grof Antun bio je najmlađi sin baruna Ivana Josipa Pejačevića, koji je god. 1772. povišen na grofovsku čast. Majka Antunova Elizabeta potječe iz obitelji Peterson.

Grof Antun Pejačević posveti se vojničkom zvanju. U 18. godini stupi kao »unterlieutenant« u kirasirsku pukovniju grofa Karla Pálffy-a, u kojoj za godinu dana postaje kapetanom. God. 1773. služi kao major u Gradiškoj graničarskoj pukovniji. Sudjeluje u bavarskom nasljednom ratu i bude promaknut u čin podpukovnika. God. 1786. postaje pukovnikom u prvoj Banskoj graničarskoj pukovniji. Sudjeluje u ratovima, koje je car Josip II. vodio protiv Turaka. U tim bojevima grof Pejačević se osobito odlikuje. S nekoliko satnija navali na mnogo jaču tursku vojsku, koja je brojila do 9000 konjanika. Nakon nekoliko sati boja pobijedi Turke i nanese im velike gubitke. Tom pobjedom olakšao je carskoj vojsci obranu tvrđava: Dubice, Novi i Cetingrad. Junačkog grofa Pejačevića naročito pohvali vrhovni zapovjednik austrijske vojske grof Laudon.

Pejačevićevo junačtvo nagrađeno je i s najvišeg mjesta, te bude odlikovan maiim krstom viteškog reda Marije Terezije. Ovo odlikovanje grof Pejačević primi 19. prosinca 1790. na XXII. viteškoj Promociji.

God. 1793. pođe grof Pejačević u časti general-majora na Rajnu, gdje se bori protiv francuske revolucionarne vojske. Na tom ratištu ostaje sve do 1797. godine.

Konačno kao brigadni general bude premješten u Zagreb, te g. 1801. postaje podmaršalom. Iza tog promaknuća pođe u mir. Umro je u Virovitici 25. rujna 1802.

Antun grof Pejačević bio je oženjen s Barbarom rođenom groficom Drašković.

Loza Antuna grofa Pejačevića prozvana »Ofen« utrnula je smrću njegova unuka grofa Antuna Pejačevića, koji umre 11. ožujka 1862.

Priobćeno prema »Biografskom Leksikonu austrijske carevine« iz god. 1870., svez. 21. od Konstantina pl. Wurzbacha.

priobćenja dogodila se zamjena kuća, koju ćemo ovdje razjasniti. Dr. Rudolf Horvat napisao je u »Vjesniku kr. hrv.-slav.-dalm. zemalj. arkiva« god. 1915. članak: »Povijest banske palače«. Iz tog članka vidimo da je barun Ivan Emilijan Kulmer početkom 19. vijeka sagradio palaču na Markovom trgu, s gore opisanim pročeljima. Tu palaču je njegov sin barun Ferdinand Kulmer 1808., posredstvom hrvatskog bana grofa Ignaca Gjulaja, prodao kraljevini Hrvatskoj za bansku palaču. Iz opisa dra. Horvata vidi se da Kulmerova palača na Markovom trgu nije nikad bila vlasništvo grofa Antuna Pejačevića, a niti se nijesu u njoj 1799. mogle davati kazalistne predstave, kada u to doba još nije postojala. Ova palača je zamijenjena s Pejačevićevom palačom u Demetrovoj ulici br. 1, u kojoj je glumila družina »direktora« Horsta.

Čini se, da Horst nije uspijevao, jer se na sve strane zaduživao. Glumci traže svoje plaće, a grof Pejačević najamninu. Konačno Horst kao dužnik dolazi pred gradski sud. Grof Pejačević moli gradskog suca Nikolu Babočaja da Horsta malo »stisne« da bar nešto plati. Ne će Horsta tjerati na dražbu, jer je grofu Pejačeviću stalo da u predstojećoj zimi Horstova družina zabavlja Zagrebčane a i — njega, ljubitelja kazalištne umjetnosti.

Zanimljiva je rasprava, koja se je vodila o plesovima u novoj Pejačevićevoj palači, na sjednici Gradskog magistrata 21. siječnja 1797. Od strane zagrebačkih liječnika uslijedila je pritužba protiv prevelikog plesanja i suvišnih zabava »Bachanalium« u Pejačevićevoj palači. Vladalo je mišljenje, da bi prečesto plesanje moglo ugorziti sigurnost palače te škoditi zdravlju plesača. Uslijed podnešene pritužbe uputilo se u zgradu povjerenstvo, u kojem su bili kraljevski medicus i chirurg Hormajer i kraljevski chirurg Sheliss. Oni su pregledali Pejačevićevu palaču, naročito plesnu dvoranu. Tom zgodom su ustanovili, da nema nikakve pogibelji za sigurnost palače, a niti za zdravlje plesača. Uslijed toga povjerenstvo predlaže, da se na molbu vlastnika palače grofa Pejačevića može daljnje plesanje dopustiti. Toj molbi pridružilo se i društvo za zaštitu gradskih siromaka, koji su od svakog posjetioca plesa i zabava dobivali pristojbu od 3 novčića.

Gradski Magistrat zaključuje, da se daljnje plesanje i zabavljanje »Bachanalium« u palači grofa Pejačevića dopušta. Kod svakog plesa i zabave mora prisustvovati gradski pandur, koji zato za svaku večer dobiva nagradu od 40 novčića. (Grad. arhiv br. 8-1797.)

Iza smrti grofa Antuna Pejačevića, (umro 25. rujna 1802.), kupio je njegovu palaču Ivan Emilijan barun Kulmer[2]), sin Ivana Josipa baruna

---

[2] **Ivan Emilijan barun Kulmer**, rođen je 12. rujna 1736. od oca Ivana Josipa baruna Kulmera, osnivača hrvatske loze baruna Kulmera. Majka Regina potekla je od stare velikaške obitelji grofova Patačića. Po običaju tadanjeg visokog plemstva posveti se Ivan Emilijan vojničkoj službi. Stupi u carsku vojsku, gdje je služio kao husarski časnik

Kulmera, (osnivača hrvatske linije baruna Kulmera). O tom kupu sastavljena je usmena pogodba 17. lipnja 1803. Kupovina iznosila je 19.000 for. Gradski magistrat uzeo je taj kup u raspravu na sjednici 20. lipnja 1803. (Grad. arhiv br. 692—1803.).

Ivan Emilijan bar. Kulmer ne bijaše samo ljubitelj kazališta, već i dramski pisac. Njegova drama u 4 čina »Die grafen Weimer« prikazivana je u njegovom kazalištu godine 1803.

Nakon smrti Ivana Emilijana baruna Kulmera, (umro 2. ožujka 1807.), njegov sin Ferdinand prodaje kazališnu palaču grofu Antunu Amadeju. Zapravo je palaču kupio zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovec, a grof Amade, kao dobar Vrhovčev prijatelj, bio je vlasnikom palače samo po imenu.

---

kroz 20 godina i postigao majorsku čast. Na 12. veljače 1775. oženi se s J u d i t o m kćerju Petra grofa Sermaga i supruge mu Ane rođene grofice Drašković.

Ovom ženidbom došla je hrvatska loza baruna Kulmera u posjed imanja Šestine i Medvedgrada. Ovo imanje bilo je do tada vlasničtvo grofova Sermaga.

Ivan Emilijan barun Kulmer umre 2. ožujka 1807. Supruga Judita umre 29. kolovoza 1802. Sahranjeni su u crkvi »Uznesenja Blažene Djevice Marije« u Stenjevcu.

Ivan Emilijan bar. Kulmer ostavio je šestero djece, od kojih je pet odraslo i naslijedilo veliko roditeljsko bogatstvo. Najstariji sin F e r d i n a n d rodjen god. 1776. naslijedi posjed Šestine i Medvedgrad te kuće u Zagrebu. Drugi sin I v a n N e p. dobio je dobro Januševec. Ostale tri kćeri: J o s i p a udala se za Ignaca pl. Kiepacha, F r a n j i c a udala se za Janka grofa Draškovića i neudata V i l h e l m i n a, naslijedile su veliko imanje u Samoboru.

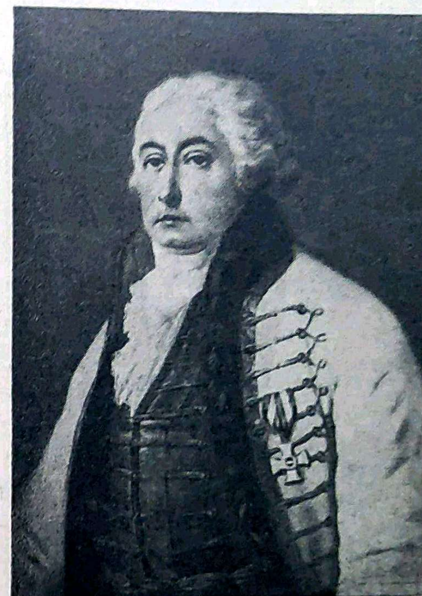
Ferdinand barun Kulmer posveti se najprije vojničkom zvanju. Služio je u drugoj Banskoj graničarskoj pukovniji i postigao čast kapetana. Godine 1804. oženi se s Josipom, kćerju Adama grofa Oršića i supruge Leonarde rođene grofice Vojkfy. 1807. istupi Ferdinand iz vojske i nastani se u Šestinama. Za vrijeme Napoleonskih ratova vrati se 1809. u vojnu službu, ali samo na kratko vrijeme. Ferdinand barun Kulmer bio je prvi u obitelji, koji je postigao čast carskog i kraljevskog komornika. Umre 12. kolovoza 1816. u Šestinama. Njegova supruga Josipa umre u Grazu 20. travnja 1874.

Ferdinand bar. Kulmer ostavio je uz udovu Josipu tri sina i jednu kćer. Najstariji sin F r a n j o rođen je 3. veljače 1806. u Zagrebu. Nakon svršene Terezijanske Akademije posvetit se civilnoj službi. Njegovo političko djelovanje poznato je u hrvatskoj političkoj povijesti iz sredine prošlog stoljeća. Glavno mu je nastojanje pomoći svojoj domovini Hrvatskoj. Njegova je velika zasluga da je u teškim časovima burne godine 1848. postao banom nezaboravni Josip barun Jelačić. Istom zgodom postade Franjo bar. Kulmer kod carskog dvora ministar za Hrvatsku. Umre kao neženja u Beču 16. studenoga 1853. Njegovi ostanci preneseni su 21. studenoga 1910. u domovinu i sahranjeni u obiteljskoj grobnici u Šestinama. Prenos obavili su Josip i Miroslav grofovi Kulmeri.

Drugi sin E m i l rođen je 16. listopada 1811. u Zagrebu. Umro je u Rio-Janeiro u Braziliji 5. prosinca 1860.

Treći sin M i r o s l a v rođen je u Zagrebu 5. ožujka 1814. Posvetio se najprije vojničkom zvanju te postigao pukovnički čin. Godine 1854. istupi iz vojske i posveti se gospodarstvu na obiteljskom dobru u Šestinama. G. 1860. bude uzvišen na čast grofa. Prigodom osnutka

Kupoprodajni ugovor načinjen je 10. listopada 1806., kupovnina je iznašala 26.500 for. Gradski magistrat odobrio je kup na sjednici 10. listopada 1806. (Grad. arhiv broj 1350—1806.). Pregovore o kupnji vodio je upravitelj biskupskih dobara Juraj Luketić.

Antun grof Pejačević *1749. u Osijeku, † 1802. u Virovitici.

Pejačevićevo odnosno Amadeovo kazalište imalo je samo jedan red loža, galerije nije bilo. Uz kazalište bila je i kavana. Godine 1832. bio je tu kavanarom Ivan Leiber (»Agramer Zeitung« od 24. ožujka 1832.).

---

hrvatskog domobranstva 1869., Miroslav grof Kulmer preuzme njegovu organizaciju, postaje general i prvi okružni zapovjednik. Oženi se s Aleksandrom rođenom groficom Erdődy. Umro je 28. veljače 1877. u Zagrebu.

Konačno kći K l o t i l d a udata za Franju grofa Draškovića. Umre 31. listopada 1892. na imanju svog supruga u Klenovniku.

Miroslav grof Kulmer ostavio je tri sina: Ljudevita, Miroslava i Emila.

Sada je još na životu **Miroslav grof Kulmer,** rođen 1860. u Šestinama. Nakon svršetka pravoslavnih nauka posvetio se gospodarstvu. God. 1886. vjenčao se s Elvirom rođenom pl. Türk od Karlovca grada.

Miroslav grof Kulmer već od 1885. sudjeluje kao virilista u hrvatskom Saboru. Vodi borbu radi Khuenove otimačine hrvatskih arhiva. Neko vrijeme se povlači iz političkog života. God. 1906. biraju ga Zagrebčani za narodnog zastupnika, koje povjerenje nosi sve do prevrata 1918. Grof Kulmer radio je u Gospodarskom društvu, naročito prigodom priredbe izložbe 1891. Skoro 50 godina nalazi se u upravi Prve Hrvatske Stedionice. Od osnutka jedinog našeg osiguravajućeg zavoda »Croatie«, grof Kulmer bio je do nedavna u upravi

U Amadeovom kazalištu glumilo se do otvorenja Stankovićevog kazališta. U »Narodnim novinama« od 10. listopada 1835. izašao je oglas, kojim se nude na prodaju rekviziti napuštenog Amadeovog kazališta.

Grof Amade prodao je kazališnu palaču grofu Aleksandru Draškoviću. U toj palači je godine 1841. osnovan mađarski kasino. Godine 1847. kupio je palaču »Casino Actien-Vereins« za 20.000 for.

Barbara, grofica Pejačević, supruga Antuna grofa Pejačevića.

Burna godina 1848. odpuhnula je mađarski kasino, te je palača izvrgnuta dražbi. Dne 1. listopada 1849. kupila je palaču država, po predstojniku financijalnog odsjeka banske vlasti Ambrozu Vranicaniju, za 15.400 for. U nekadanju Amadeovu palaču smješteni su najprije državni uredi, a od 1869. smještena je tamo zbirka prirodoslovnog muzeja.

*

tog zavoda. S narodom živi u najboljim odnošajima što se vidi iz toga, da je bio kroz 40 godina biran mjestnim sudcem u općini Šestine.

Ovdje u kratko priopćene podatke o obitelji Kulmer crpili smo iz obiteljskog arhiva, kojeg nam je susretljivo na uporabu dao preuzv. grof Miroslav Kulmer. Mi smo se ovdje u glavnom dotaknuli samo onih obiteljskih članova, koji su u vezi s ovim člankom o prošlosti našeg kazališta. Usput spomenuli smo nekoje njihove poznatije nasljednike. Drugom zgodom donijet ćemo opširan opis rodoslovlja obitelji Kulmer. Tu će se naći zanimivi podatci iz naše novije hrvatske političke prošlosti, te o lijepom društvenom životu iz dobrih prošlih vremena.

Vraćamo se na riješenje pitanja nove kazališne zgrade koje je postalo gotovo »goruće«, zato ga mora u ruke uzeti sam Gradski magistrat.

Na magistratskoj sjednici 24. srpnja 1832. zaključeno je, da se dvorana stare Gradske vijećnice, (koja je stajala tamo, gdje je kasnije Stanković izgradio kazalište), preuredi tako, da bi se u njoj mogle davati kazališne predstave, a ujedno bi se tu i plesovi priređivali. Ovaj predmet povjeren je na proučavanje gradskoj gospodi: vicefiškalu Paulu Zavodskyu, konzulu Ignacu Andrijeviću i fiškalu Emeriku Karvančiću. Taj odbor imao je donijeti potrebne nacrte, troškovnik te prijedlog o gradnji. (Grad. arhiv br. 2058-1832.).

Barun Ivan Emilijan Kulmer.

Dok su se gradska gospoda fiškali i konzuli znojili, kako bi iz stare magistratske vijećnice načinili teater i plesaonicu, dogodi se u Zagrebu velika senzacija, koja je teatersko pitanje postavila pred iznenadni gotov čin.

Do tada skromni zagrebački purger i trgovac u Kamenitoj ulici u kući grofa Ljudevita Sermagea (tada br. 94), gospodin Krištofor Stanković, dobio je na bečkoj lutriji »hauptreffer«. »Agramer Zeitung« od 1. prosinca 1832. javlja, da je 27. studenoga 1832. u Beču obavljeno lutrijsko vučenje. Glavni zgoditak zapao je broj 160.844 s 30.000 carskih zlatnih cekina. Kada

je ta vijest izašla, nije bilo poznato, koga je zapala ta velika sreća. Dne 4. prosinca 1832. »Agramer Zeitung« nadopunjuje svoju prvu vijest, te kaže, da je Fortuna bila naklonjena našem kralj. i slob. gradu, jer je glavni zgoditak dobio naš sugrađanin i trgovac Krištofor Stanković. »Agramerica« sretnom dobitniku želi, da u krugu svoje obitelji u zdravlju i veselju uživa zadobljenu sreću.

Zanimiva je dogodovština, kako Stanković ne samo zborom već i tvorom pokazuje, da je on sada najbogatiji zagrebački purger. »Inteligenzblatt« »Agramer Zeitunga« od 1. siječnja 1833. donaša »Gratulanten-Verzeichniss zu Jahreswechsel 1833«. Iz tog »Verzeichnessa« vidi se da su

Judita barunica Kulmer rođena grofica Sermage, supruga baruna Ivana Emilijana Kulmera.

gotovo svi tadanji zagrebački odličnici i građani ponešto darovali, da se tako odkupe od običajnog novogodišnjeg čestitanja. Među mnogima malenim svotama od 1—5 forinti ističe se: biskup Alagović sa 60 forinti, ban barun Vlašić s 20 for., vojni zapovjednik barun Lilienberg, s 30 for. iza ovih dostojanstvenika dolazi dar Krištofora Stankovića sa suprugom. Oni daruju upravo porazno veliku svotu od 300 for. Vidi se, da je čovjek na lagan način došao do velikog novca.

Stanković je vjerojatno pratio nastojanje gradskog magistrata u pogledu riješenja teaterskog pitanja. Postavši gotovo preko noći jako bogat, Stanković je nakon zrelog razmišljanja stvorio odluku, da Zagrebčanima

sagradi kazalište. Na magistratskoj sjednici 29. travnja 1833. dolazi Stanković s ponudom da bi kazalište on sagradio, samo neka mu magistrat dade besplatno potrebno gradilište. Ujedno predlaže, da bi za gradilište bilo najzgodnije ono mjesto, gdje se je nalazila tadanja stara varoška kuća. Naš povjesnik Vjekoslav Klaić u djelu »Statut grada Zagreba od 1609.« priopćuje, da je staru varošku kuću sagradio još 1616. varoški sudac Jakov Gašparin.

Ferdinand bar. Kulmer.

Magistrat s veseljem prihvaća Stankovićevu ponudu te mu za gradilište odstupa željeno gradilište. (Grad. arhiv br. 1234—1833.). Stara varoška kuća, koja je preko 200 godina Zagrebčanima služila, bila je i onako pretijesna, zato je magistrat još 1803. godine kupio susjednu jednokatnu kuću od Adama grofa Oršića za 22.000 for. Tu je kuću graditelj Antun Cragnolini tečajem 1833. podigao na drugi kat za 7.600 for., što je odobreno na sjednici magistrata 6. kolovoza 1833. (Gradski arhiv br. 2301—1833.).

Nakon izvedene nadogradnje magistrat je staru varošku kuću isprazanio. Odmah se je počelo s njenim rušenjem, da se načini mjesto novom kazalištu.

Posve naravno da je Stankovićeva namjera razveselila i ostale zagrebačke građane, koji su s ponosom osjećali, da će Zagreb, kad dobije novo kazalište doista postati kulturno središte hrvatskog naroda. Ova velika

kulturna tečevina dolazi u doba, kad pod vodstvom mladih Ilira-Hrvata, hrvatska riječ u knjizi i javnom životu počinje svijetliti sjajem zvijezde Danice.

Ipak se našao i zloduh koji svim silama nastoji pomutiti Zagrebčanima sretan san o novom kazalištu. Bio je to kraljevski arhivar Valent Kirinić[3]).

Josipa barunica Kulmer rođena grofica Oršić, supruga baruna Ferdinanda Kulmera.

On je bio protiv toga, da se kazalište gradi baš sučelice banskoj palaći. Kirinić se boji vatre, koja bi mogla zahvatiti bansku kuću i državni arhiv.

---

[3] **Valent pl. Kirinić od Fincevca**, rođen je 1783. u Varaždinskim Toplicama od oca Ivana i Majke Barbare rođene Prstec. Valent je škole svršio u Zagrebu uz pomoć strica Matije Kirinića. Konačno je polučio doktorat pravoznanstva. Po svršenim naucima bavio se odvjetničkim poslovima. Na sjednici gradskog zastupstva 3. veljače 1805. dobije građanstvo.

Godine 1829. zahvali se na službi tadanji kraljevinski arhivar Franjo Zengeval, jer je prešao u službu zagrebačkog biskupa. Za prazno mjesto arhivara natjecao se Kirinić. Zagovorom prepošta zagrebačkog kaptola Alagovića podijeli hrvatski ban Gjulaj arhivarsku službu Kiriniću. Godine 1823. postaje Kirinić izvanrednim prisjednikom banskog stola.

Kirinić se bavio pisanjem arhivarskh djela. Sudjelovao je u sastavu važnog pravničkog djela (na latinskom jeziku), o razvitku hrvatskog državnog prava. Ovo djelo izašla je pod imenom kraljevinskog pronotora Josipa pl. Kuševića. Godine 1883. to je djelo preveo i izdao na hrvatskom jeziku Franjo Z. Zigrović-Pretočki.

Valentin Kirinić umre 22. ožujka 1840. u Zagrebu. Pokopan je na groblju sv. Jurja. Bio je neženja, te nije ostavio nasljednika.

(Prema V. Klaiću: »Matija Kirinić (1746.—1805.) i sinovac njegov Valentin Kirinić (1783.—1840.)«. »Vjesnik zemaljskog arhiva«, godište IX-1907.)

Kazališni pokusi, pjevanje i ostala buka jako će smetati radu u zemaljskoj kući, (domus regnicolaris), u bivšim banskim dvorima. S druge strane Kirinić smatra taj novi purgerski teater afrontom protiv staleža i redova, koji su tada davali smjer kazališnoj umjetnosti. Kirinić protiv magistratskog zaključka ulaže proteste na sve moguće strane. Činilo se, da su Kirinića

Krištofor Stanković, fotografija sa suvremenog portreta, koji se nalazi u posjedu Stankovićevog praunuka g. Ljubimira Ljubišića.

u njegovoj zlobi podstrekavali nekoji velikaši. Nastojanjem tadanjeg hrvatskog bana baruna Vlašića bude gradnja kazališta odstupljena vještačkoj komisiji, da odluči, da li su Kirinićevi navodi opravdani. Mora se istaknuti, da je ban barun Vlašić bio više na magistratskoj strani, i vjerojatno je, da je banska komisija i pod banovim uplivom dala mišljenje, da Kirinićevi navodi nijesu opravdani. Konačno je ban Vlašić dopustio gradnju kazališta, što je gradski magistrat na sjednici 2. kolovoza 1833. s velikim veseljem uzeo do znanja. (Grad. arhiv broj 2281-1833.).

Veselje što će se graditi kazalište, naročito pokazuje Đuro grof Oršić Slavetićki. Ugovorom od 6. kolovoza 1833. kupuje on od Franciske Maczan, udove iza gradskog senatora Franje Maczana[4]), prazno gradilište u Banskoj ulici, (danas Freudenreichovoj), za 1500 for. u srebrnim cvancigama, (3 cvancige za forint). Ovo gradilište poklanja grof Oršić očitovanjem od 6. kolovoza 1833. gradskoj općini u svrhu da se upopuni kazališno gradilište spram zapada. Istog dana preuzima gradski fiškal Emerik Karvančić poklonjenu parcelu i ustupa je Stankoviću uz uvjet, da je upotrijebi samo za gradnju kazališta. Primopredaju poklonjene parcele ovjerovio je gradski bilježnik Ivan pl. Bedeković. Gradski magistrat na sjednici 6. kolovoza 1833. uzima Oršićevo darovanje na znanje. (Gradski arhiv broj 2304-1833.).

Za gradnju kazališta još nije bilo dovoljno zemljišta i zato Stanković ugovorom od 1. studenoga 1833. kupuje od stolara Karla Grebečića kuću u Banskoj ulici za 500 zlatnih dukata i 15 dukata »Schlüsselgelda«. Grebečićeva kuća, (nekada Havlíčekova), doticala se je današnje Miletićeve kuće u Freudenreichovoj ulici broj 3. Ova kupoprodaja odobrena je na sjednici gradskog magistrata 27. studenoga 1833. (Gradski arhiv br. 3247-1833.).

Nakon što je sretno svladana borba protiv Valenta Kirinića, a zatim je kazališno gradilište u potrebnom obsegu nadopunjeno, Stanković odmah pristupa gradnji kazališta i plesne dvorane, koja se kasnije nazivala »Redutensaal«.

Gradnja kazališta povjerena je mladom ljubljanskom graditelju Antonu Cragnoliniu[5]). Dne 12. kolovoza 1832. položen je svečano temeljkamen, u koji je uzidana spomenica, sastavljena kajkavskim narječjem. Stanković u spomenici ističe, da tu gradnju čini u spomen svom prvorođenom sinu Ignatzu.

Donosimo fotografiju čekića i zidarske žlice, koji je alat upotrijebljen kod svečanosti polaganja temeljnog kamena. Na čekiću i žlici vide se po-

---

4 **Maczan Franjo,** gradski senator i kapetan, umro 2. studenoga 1803. u 56. godini. Sahranjen u grobnici crkve Sv. Marka. Njegova supruga Franjica umre 20. travnja 1846. u 78. godini. Pokopana je na groblju Sv. Jurja.

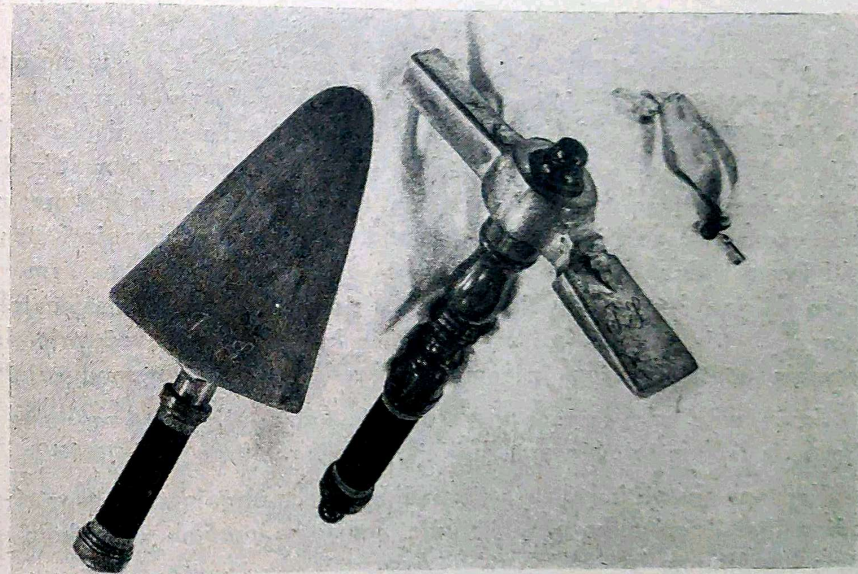
5 Pokušali smo što saznati o graditelju **Antonu Cragnoliniu.** U tu svrhu obratili smo se kulturnom odsjeku Gradskog poglavarstva u Ljubljani, da bi možda u tamošnjim starim gradskim arhivima pronašao nešto o životu ili radu Cragnolinievom. Mjestno poglavarstvo Ljubljana dopisom od 3. siječnja 1941. br. 82.292 priopćilo nam je, da je glede Cragnolinia pronađen u gradskom arhivu samo jedan spis, a to je molba ces. kr. Kameralnog okružja u Ljubljani od 28. prosinca 1838., kojom se obraća Gradskom poglavarstvu u Ljubljani, da pivaru Josipu Schwartzu dostavi pogodbu, koju je sklopio sa Cragnolinijem. Pobliže o toj pogodbi nije ništa poznato.

Iz ovog kratkog izvještaja vidi se, da je Cragnolini kao graditelj djelovao u Ljubljani.

četna slova »I. S.«, što znači Ignac Stanković. Ignac se rodio 19. studenoga 1832. ali je na veliku žalost roditelja umro već 1. svibnja 1834.

Na fotografiji vidi se i ključić, kojim je zaključana limena kutija, u kojoj se spomenica nalazi. Kutija sa spomenicom još je i sada ugrađena u temeljima, iznad kojih je podignuta i danas postojeća stara dvorana Gradske vijećnice, nekad nazivana »redutnom dvoranom«.

Za vrijeme gradnje bilo je prigovora nekim već izgrađenim dijelovima. Ti su prigovori raspravljeni na sjednici magistrata 7. rujna 1833. Zaključeno je, da se pozovu Stanković i graditelj Cragnolini, da nacrte u prigovorenom dijelu promijene.

Čekić i zidarska žlica, kojim je alatom položen temelj gornjogradskom kazalištu. Predmeti nalaze se kod g. Ljubomira Ljubišića.

Do konca rujna 1834. imalo se je kazalište dogotoviti, a početkom listopada trebale su početi predstave. Sada dolazi na red pitanje, komu bi Stanković povjerio kazališnu upravu.

»Inteligenzblatt Agramer Zeitunga« od 31. svibnja 1834. donosi oglas, u kojem se novo sagrađeno kazalište daje u zakup. U parteru je uređena poplesaonica »redutna dvorana«. Zakup može trajati 3 ili više godina. Pogodnost je, da se najamnina ne plaća. Oni, koji žele zakup dobiti, moraju se iskazati, da posjeduju potreban imetak, naročito biblioteku i garderobu, da su u tom poslu vješti, te da su kazališnu upravu već vodili. Ponude s dokumentima imadu se najkasnije do 15. srpnja predati vlasniku kazališta Krištoforu Stankoviću.

»Agramer Zeitung« od 16. srpnja 1834. javlja, da je Stanković vodstvo kazališta povjerio u svijetu već poznatom stručnjaku, ravnatelju državnog kazališta u Brnu, Antonu Zwoneczeku. Uprava bi trajala od 1. listopada 1834. do Uskrsa 1838.

U Gradskom arhivu pod brojem 946-1835. pronađena su dva Stankovićeva pisma, sastavljena na njemačkom jeziku. U tim pismima Stanković nagovara Zwoneczeka, da preuzme kazališnu upravu, i ujedno opisuje stanje novog kazališta. Pisma su zanimljiva i važan su dokumenat naše kazališne prošlosti, pa ćemo ih zato u cijelosti, u prijevodu priopćiti. Pismo od 2. srpnja 1834. glasi:

Štovani prijatelju!

Na Vaše pismo od 27. lipnja 1834. žurim se odgovoriti. Doista me čudi, kako je naša kazališna publika saznala, da sam Vas odabrao za moje kazalište. Može Vas osobito veseliti od mene primljeno priznanje, da su ovdje za Vas svi jednoglasno. Vi i ne znate, da imate ovdje mnogo poznatih, koji su mi o Vama lijepo govorili. I bez toga, moja je želja svoju imovinu povjeriti samo poštenom i vještom čovjeku, koji će svoje zanimanje i struku vršiti časno i sa znanjem, naravno prema duhu vremena i to ne samo na kratko vrijeme, nego možda doživotno. Ja nisam uvažio tolike natjecatelje, jer ne želim da se tako valjan i skupocjen kulturni zavod već prigodom otvorenja uguši mogućom krivnjom nemarnog i nespretnog poduzetnika.

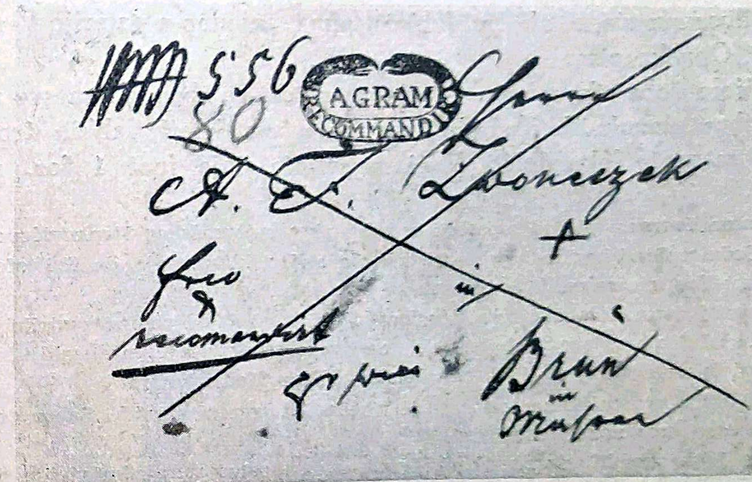
Ja ću moju ruku ravnati po Vašoj želji, jer ja taj posao sam ne razumijem. Da li Vam to odgovara, da li će taj račun biti po Vašoj želji?

Kod nas postoji kazalište s tim jadnim starim običajem, da kroz cijelu godinu ljeti i zimi nitko ne šije rublje. Jedino se utorkom, četvrtkom, subotom i nedjeljom izmjenično rublje krpa.

Onih, u ugovoru navedenih 58 loža, koje sam za odštetu kamata kao svoje pravo pridržao, iznajmit ću od jedne godine do druge ili kroz više godina za stanovitu svotu; nekoje sam već iznajmio. Tu nije uračunana ulaznina (»Entre Geld«) već samo uporabnina. Čim se dakle u kazalište uđe, bilo to u parter ili u koju ložu, mora svatko i bez razlike platiti na kazališnoj blagajni ulazninu (»Entre-Geld«) i to za osobu 20 novč. srebra. Prema tome ulaznina (»Entre-Geld«) u parteru ili u loži iznosi 20 novč. srebra. Jedino za zatvorene stolice (Sperrsitze«) kojih će u novom kazalištu biti od prilike 70, platit će se posebice još 10 novč. srebra dakle ukupno 30 novč. Ovo se tiče samo partera, koji će biti jako velik. Vi si veličinu kazališta možete predstaviti, ako Vam kažem, da u jednom okrugu partera (»Parterre-Runde«), samo nešto više nad parterom, postoji 18 loža, a nad ulazom 20 koje su 1. ranga, zatim opet 20 loža koje su 2. ranga. Svaka loža je široka 5 stopa i 1 hvat (klafter) duboka. Cijelo kazalište,

malo računato, može oko 1500 osoba primiti. (Svakako puno prevelik broj, jer je u starom kazalištu bilo mjesta najviše za 750 osoba. Opaska pisca.)

Zatvorena sjedala (»Sperrsitze«) naravno su jedno od drugog odijeljena i bit će tapetirana. Neposredno iza zatvorenih sjedala su klupe, koje se prema ulazima u gledalište prostiru. Ove klupe su za one, koji plate samo običnu ulazninu (»Entre-Geld«).

Listovni omot Stankovićevog pisma Zvoneczeku (s obje strane), prispjelog u Brno 15./7. 1834.

Glede orkestra bit će Vam lagano. Ovdje postoji »Millitärstab« s pukovnijskom glazbom. Izim toga postoji vrsno glazbeno društvo.

Živežne namirnice i stan ovdje su jeftini. Hvat najljepših bukovih gorivih drva stoji s dovozom u kuću 4 do 4 i pol forinti srebra. Kazalište je

uređeno s Meisnerovim grijanjem. Isto tako se grije kazališna kavana i redutna dvorana. Prema tome će se za grijanje kazališnih prostorija trošiti malo drva, naročito ako će peći biti dobro načinjene. Kada će u kazalište doći mnogo ljudi, biti će prostorije dosta tople od njihovog isparivanja.

Redutna dvorana[6]) ima površinu oko 60 četvornih hvati. Oko dvorane stoji collonada stupova, na kojima počiva velika galerija. Dvorana je krasno uređena i može u nju stati oko 1000 ljudi. (To je također prevelik broj, jer u tu dvoranu stane, ako je dubkom puna, zajedno s galerijom, najviše 500 ljudi. Opaska pisca).

Za cijelo doba »faschinga« (poklada) plaćat će abonenti za sve zabave 1 for. srebra ulaznine[7]). Kod tih zabava ne ćete imati velikih troškova. Orkestar se može lako dobiti. Voščane svijeće stoje funt 1 for. srebra.

---

6 **Redutna dvorana** još danas postoji kao ostatak gornjogradskog Stankovićevog kazališta. Na sjednici Gradskog zastupstva 29. travnja 1833. zaključeno je, da Krištofor Stanković uz kazalište ima sagraditi i dvoranu za ples.

U redutnoj dvorani zabave su se obdržavale do god. 1848. Te godine upotrijebljena je dvorana za sjednice hrvatskog Sabora, pa su na tom mjestu stvoreni važni zaključci, naročito je u toj dvorani 4. srpnja 1848. ban Jelačić objavio Mađarskoj rat.

Nakon ukinuća apsoluizma sastao se je u redutnoj dvorani hrvatski Sabor god. 1861., te je tu viječao kroz nekoliko mjeseci.

Godine 1882. zamolilo je zagrebačko gradsko zastupstvo zemaljsku vladu, da bi se redutna dvorana odstupila gradu za držanje sjednica gradskog zastupstva. Vlada je to dopustila. Dvorana je na gradski trošak preuređena. Naročito su uklonjene stube, koje su iz dvorane izravno vodile na galeriju. Prva sjednica gradskog zastupstva održana je na 9. ožujka 1883. pod predsjedanjem gradskog načelnika dra Josipa Hofmana, koji je u lijepom govoru predočio kratku povijest Gradske viječnice.

Kada se je god. 1910. saborska dvorana u županijskoj zgradi na Markovom trgu obnavljala, saborske sjednice su se privremeno obdržavale u nekadanjoj redutnoj dvorani, koja je godine 1895. postala gradskim vlasništvom. Gradska općina je g. 1895. odkupila staro kazalište zajedno s redutnom dvoranom za 50.000 for. Kazalište je porušeno, a na njegovom mjestu podignuti su gradski uredi.

Redutna dvorana je s kolonadom od stupova i s galerijom u glavnom ostala ista, kako ju je Stanković sagradio. Godine 1895. postavljene su u dvoranu klupe za gradske zastupnike, te stolice za načelnika i gradske referente. Ovo pokućtvo je izradio Antun Kontak, kasniji višegodišnji gradski zastupnik i podnačelnik. Još danas sačuvane slkarije na stropu dvorane, izradio je nekad poznati zagrebački slikar Filip Hase.

7 Inteligenzblatt »Agramer Zeitunga« od 8. siječnja 1835. donosi oglas kazališnog ravnatelja A. F. Zwoneczeka, kojim zagrebačko općinstvo objavješćuje, da će se u predstojećoj pokladnoj sezoni u redutnoj dvorani, a tako i u gledalištu, obdržavati plesovi i zabave. Prva zabava obdržavati će se 18. siječnja. Ulaznina za osobu 40 novč., na galeriji 20 novč.

Kod krabuljnih plesova u kazališnom gledalištu platit će se ulaznina po osobi 30 novč., mjesto u loži 20 novč., a na galeriji u III. katu 12 novč.

Društveni plesovi obdržavat će se samo u Redutnoj dvorani, a počimlju 5. veljače. Ovih plesova bit će samo četiri. Ulaznina po osobi 1 forint, na galeriji 40 novč.

Ulaznice mogu se kupiti u stanu ravnatelja Zwoneczeka, u kući udove barunice Rauch na Markovom trgu (sada Trg Stjepana Radića br. 2.)

Mogu se također jeftinije dobiti ako se kupi kod proizvođača u većoj količini.

Kažem Vam kao pravi čovjek, koji se ne ću pomoći sa nečijim opropašćenjem, niti se time obogatiti. Meni bi bilo dovoljno da budućem kazališnom ravnatelju mogu pružiti pravičan i pošten život. Ako Vi budete taj, što ja samo želim, tada je sve dobro, jer znam da sam u Vama pravog čovjeka našao.

Zakarija Zelner (desno sjedeći). Prvi kapelnik novog Stankovićevog kazališta. Kraj njega sjedi supruga mu. Iza njega stoji sin Leopold Aleksander, koji se također bavio glazbom.

Nemojte si praviti nikakvih skrupula, Vi ćete za Vaš trud naći prekomjernu naknadu i sami ćete uvidjeti da ste osigurani. Meni je samom drago i ugodno, da ovdje o Vama vlada dobro mišljenje. Već tim ste si unaprijed stvorili dobar položaj. Kod nas je jako napeto, svi čekaju tko će dobiti mjesto ravnatelja. Naš abonent nađe uvijek pravo mjesto, prima sve strpljivo, ali sve nagrađuje po zasluzi. Vi ćete naći zadovoljstvo u najvećem stupnju u Vašem radu i trudu. Zato Vam ja jamčim. Vrijeme je kratko, zato molim što prije za odgovor.

Vaš iskren

Stanković.

Vjerojatno da je Zwoneczek prihvatio Stankovićevu ponudu, te mu Stanković odašilje pismo od 11. srpnja 1834. koje glasi:

Poštovani prijatelju!

Po Vama izraženoj želji i volji izručujem Vam dva priležeća izvorna najamna ugovora, (providena samo mojim vlastoručnim podpisom). S moje strane ugovori ne trebaju više nikakvog odobrenja, jer kao neograničeni vlasnik svojeg posjeda, (kazališta), mogu u pogledu uprave sklopiti ugovor sa svakim i kako hoću.

Do ovog časa svekoliko općinstvo, koje kazalište voli, napeto očekuje, tko će od tolikih kandidata biti ravnateljem mog kazališta. Meni se čini da svaki od tih kandidata za sebe očekuje povoljno riješenje. Među ovima imade očeva obitelji. U takovim prilikama meni se je teško odlučiti. Ali što mi preostaje? Moram slušati ispravan mig dobrog savjeta, te da Vas za to mjesto odredim. To mi određuje sveopći glas i želja, koja ovdje vlada.

U našem kazalištu se marljivo radi. Ovih dana dolazi iz Graza poznati kazališni dekorativni slikar gospodin Martinelli[8]. On će donijeti gotove uzorke i dekoracije. Martinelli će ovdje raditi, dok posao ne svrši. Za nekoliko dana započet će gradnja onog dijela kazališta, u kojem će se nalaziti pozornica. S Božjom pomoći to će biti gotovo do polovice mjeseca rujna (1834.).

Kad je već odlučeno, da Vi budete kazališnim ravnateljem, to Vam se mora pružiti i potrebna udobnost. Zato će se izgraditi u samom kazalištu stan za Vas i ostalo kazališno osoblje. Ja činim sve moguće da Vaš stan bude čim prije dogotovljen. Veće udobnosti nego li što ćete je Vi imati, nije nigdje na svijetu. Iz svog stana moći ćete doći ravno na pozornicu.

Još Vas želim na nešto upozoriti. Ovdje se nalaze od starog kazališta nekoji dobri i spretni glumci, (Stanković ih u pismu nazivlje »Individuen«). Od tih su nekoji već angažirani, a nekoji bi nastupali kao gosti.

Ja se nikako ne želim miješati u izbor kazališnog osoblja, jer znam da temeljem ugovora imate otvoreni izbor. Naravno, da će se nekoji ovdašnji glumci sami kod Vas javiti, naročito oni, koji su kod našeg općinstva obljubljeni. Međutim novo kazalište mora si pribaviti novu draž, po mom mnijenju mora nešto novo pokazati[9]).

---

8 **Lukas Martinelli**, rođen u Grazu 1796., slikarsku umjetnost učio je u Beču i Münchenu. U prvoj polovici prošlog stoljeća Martinelli je poznat kao izvrstan dekorativni slikar. On je svojim radom ukrasio mnoge pozornice. Zaposlen kod kazališta u Budimpešti, umre tamo 18. lipnja 1851.

Lukas Martinelli imao je sina L u d v i g a, rođenog 1834. u Linzu. Taj je najprije bio slikar, a od 1854. posvetio se kazalištu kao glumac.

9 Koliko se je moglo prema kazališnim objavama »Agramer Zeitunga« ustanoviti, u novom Stankovićevom kazalištu bili su angažirani: G. Brose kao redatelj, Z a k a r i a Z e l l n e r kao kapelnik. Dne 31. siječnja 1835. davana je u Zellnerovu korist opera »Der

Preporučam Vam, da potražite spretnog strojara (»Maschinisten«). Ovlašćujem Vas, da ga možete odmah namjestiti. Ovdje u zemlji nema kazališta, koje bi imalo strojeve, zato se strojara ovdje ne može naći.

Ja Vam želim mnogo sreće i čestitam Vam, da ste Vi među tolikim uspjeli zadržati prvenstvo. Kod nas u Zagrebu je sada samo o tom razgovor. Vi možete biti ponosan, da ste kod nas postigli mjesto kazališnog ravnatelja, a da Vas gotovo nijesmo ni vidjeli. Ovaj uspjeh imate zahvaliti Vašem dobrom glasu, a naročito tome, da Vas naše općinstvo voli.

Pozdravljam Vas prijateljski kao i Vašu gospođu, te Vam ostajem i dalje naklonjen.

Stanković.

*

Antun Zwoneczek započeo je kao kazališni ravnatelj djelovati 1. listopada 1834. O njegovom nastupu obaviješten je Gradski magistrat. Na sjednici 30. rujna 1834. zaključeno je, da se Zwoneczekov nastup odobrava, a nadzor nad kazališnim poredkom, (za vrijeme predstava), povjerava se gradskom kapetanu Ignaciju Kaviću. (Gradski arhiv br. 2793-1834.).

Freischütz«. Ovu operu objavljuje »Agramer Zeitung« od 27. siječnja 1835. te dodaje, da Zellner već 12 godina živi u našem gradu. Bio je koralist u katedrali, a ujedno je u glazbi podučavao našu mladež. Preporuča ga pažnji općinstva.

Ostali članovi bili su Naneta Karlitzky, operna sopranistica, Ana Blume, sopranistica, Gläser, tragedkinja, Kunert, pjevačica, sestre: Tereza Novak kao naivka, Fani Novak i Bety Novak za dječje uloge, Augusta Ribics rođ. Schreiber, Tereza Eichwald, Leopold Novak, supruzi Kristina i Josip Schweigert, Vilim Grau, Maks Goubau, Josip Eichwald, Walburg, Seufert kao komičar bio je ljubimac općinstva, Leser i Kneuer pjevač basista.

Orkestar bio je sastavljen većih dijelom od članova zagrebačkoga glazbenog društva pod vodstvom Kirschhofera i Lavezrania. Po imenima vidjet će se, da su članovi tadanjeg Stankovićevog kazališta bili sami stranci, naročito Nijemci. Domaću glumačku silu nije bilo tada moguće ni zamisliti.

Antun pl. Kirschhofer došao je u Zagreb 1829. Bio je najprije učitelj guslanja u »Musik-Vereinu«. Godine 1833. izabran je drugim ravnateljem orkestra Musik-Vereina. Godine 1841. postade ravnateljem kazališnog orkestra. Ravnao je orkestrom na znamenitom koncertu u Streljani mjeseca ožujka 1833., na kojem je Sidonnija grofica Erdődy (kasnije udata pl. Rubido), odpjevala prvi puta javno na hrvatskom jeziku Gaj-Livadićevu pjesmu »Josh Horvatska ni propala«.

Kod Kirschhofera učio je guslanje Antun Švarc, kasniji poznati učitelj guslanja i ravnatelj kazališnog orkestra. Kirschhofer napisao je i nekoje skladbe, među kojima se ističu »Varijacije verhu domorodne ilirske teme«.

Kirschhoferov suvremenik Maksimilijan Schmidt u svojim sjećanjima »O glazbenom zavodu piše«, da je Kirschhofer u Musik-Verein primljen 9. svibnja 1829., s godišnjom plaćom od 160 fornti srebra.

Kirschhofer se oženio s Karolinom groficom Sermage. Umro je 25. veljače 1849. u Podgrađu kraj Marije Bistrice. Pokopan je u tamošnjoj kapelici sv. Roka.

Život i rad Antuna pl. Kirschhofera opisao je dr. Antun Goglia u »Svetoj Ceciliji«, svez. 2., god. 1937.

Na 4. listopada 1834. u čast imendana cara i kralja Franje I. bude novo kazalište svečano otvoreno.

Ovo svečano otvorenje objavljeno je kazališnim oglasom, na njemačkom jeziku, gdje stoji da će se na: »Sonnabend den 4. Oktober 1834. unter der

Theater in Agram.

Sonnabend den 4. October 1834, unter der Direktion des A. F. Zwoneczek.

Zur Feyer des glorreichen Namensfestes Sr. Majestät des Kaisers und Königs

FRANZ I.

unter Beleuchtung des äussern Schauplatzes:

Niklas Graf von Zriny,

oder:

Die Belagerung von Sigeth.

Vaterländisches Drama in 5 Aufzügen von Theodor Körner.

Personen:

Die Vorstellung wird mit einem Prolog eröffnet.

Die Casse wird um halb 6 Uhr eröffnet. Der Anfang ist Punkt 7 Uhr. Ende um 10 Uhr.

Kazališni plakat predstave od 4. listopada 1834. Izvorni primjerak nalazi se u Gradskom muzeju.

Direktion des A. F. Zwoneczek zur Feyer des glorreichen Namensfestes Sr. Majestät des Kaisers und Königs F r a n z I. unter beleuchtung des äussern Schauplatzes N i k l a s G r a f v o n Z r i n y, oder Die Belagerung von Siegeth. Vaterländisches Drama ins 5 Aufzügen v. Theodor Körner«.[10])

[10] **Theodor Körner** rodio se u Dresdenu 23. rujna 1791. Njegov otac Karlo Körner bio je visoki sudac. Prijateljevao je s velikim njemačkim pjesnikom Schillerom, a dopisivao i sa pjesnikom Goetheom.

Theodor već u roditeljskoj kući dobiva veliku ljubav za pjesništvo i lijepu knjigu. Najprije se posvećuje rudarskim naukama, koje uči u Freibergu. Tu se počeo baviti i pjesnikovanjem. Preselivši se u Beč, zaruči se s glumicom Antonijom Adamberger. Kroz zaručnicu Körner dolazi u dodir s kazalištem. Počne pisati drame. Tu su izašle: »Toni«,

Sada se navode imena uloga i glumaca. Iza toga se nastavlja: »Die Schluss-Courtine und sämtliche Decorationen sind von der Erfindung und ausfürung des Herrn Lucas Martinelli, Decorations-Mahler städtischen Theaters in Graz. Die Vorstelung wird mit einen Prolog eröffnet« i t. d.

Zanimljiva je ocjena prve predstave, koja je izašla u »Algemeine Theaterzeitungu i Originalblattu« u Beču od 18. studenoga 1834. br. 230. Pisac je bio vjerojatno iz Zagreba.

Ponajprije se ističe, da u zgradi nije sve gotovo, pa se kazalište može smatrati kao nezreo plod. Gledalište je ukrašeno lijepim slikarijama, što daje ugodan dojam. Prostor je ekonomski upotrijebljen, te u kazalište može stati preko 1000 ljudi. Akustika i optika dobro su riješene. Predsobe i vanjski hodnici udobni su i dobro uređeni za slučaj koje nesreće ili požara. Mladi graditelj Cragnolini iz Ljubljane, (bilo mu je tada tekar 24 godine), dovršio je djelo, kome svaka hvala i čast. Pozornici nedostaju neophodno potrebne nusprostorije. Kod predstojeće zime taj će se nedostatak jako osjetiti. Dekoracije izveo je poznati umjetnik Martinelli iz Gratza. Slikao je s mnogo fantazije, boje su skladne, a sjene naravne. Na prvi pogled na pozornici čini se kao da je sve prirodno.

Sada opisuje prvu predstavu te kaže: Otvorenje je izvedeno na vrlo

»Hedviga«, »Zeleni domino«, »Zaručnica« i »Noćni stražari«. Ova djela pobuđuju veliko zanimanje u kazališnim krugovima, a ne manje i kod općinstva. Pravu stranu Körnerovog pjesničkog talenta pokazuju drame: »Zrinjski« i »Rosamunda«. Naročito snažno djeluje drama »Zrinjski«, u kojoj se slavi junačtvo u obrani protiv tuđeg nasilja, koje se odnosi na vojevanje francuskog cara Napoleona I., protiv slobode i nezavisnosti njemačkog naroda.

Pod dojmom tadanjih ratnih događaja Körner izdaje zbirku rodoljubnih pjesama pod naslovom »Lira i Mač«.

Körner pokazuje ljubav spram domovine i činom, te se javlja u ratne dobrovoljce. U bitci kod Kitzena 17. lipnja 1813. bude ranjen. Nakon ozdravljenja pođe opet na bojište, te u bitci kod Gadebuscha na 26. kolovoza 1813. za domovinu položi svoj mladi život. Bile su mu jedva 22 godine.

Körnerova djela su nakon njegove prerane smrti sabrana i izdana god. 1834.

Hrvatski narod mora da se s poštovanjem sjeti Körnera. Po njegovoj drami »Zrinjski« napisao je naš pjesnik Hugo Badalić libreto Zajčeve slavne opere »Nikola Šubić Zrinjski«.

Körnerove drame davane su i u Zagrebu. Prva je prikazana »Hedviga« (18. svibnja 1815.). Tom zgodom je kazališni ravnatelj Guttenberg govorio o životu i radu pjesnika Körnera. »Zrinjski« davan je prvi puta 1832. Drama »Toni« davana je prvi puta 1836. Na 26. kolovoza 1841. davana je prvi puta na hrvatskom jeziku Körnerova tragedija »Nikola Šubić« i to u prijevodu Stjepana Marjanovića. Na toj predstavi Zrinjskog igrao je Isaković, Evu Julija Stein, a Jelenu Franjica Vesel, rodom Zagrebčanka. Drama »Hedviga« davana je prvi puta na hrvatskom jeziku 31. kolovoza 1847.

Ovaj kratak opis života i rada pjesnika Theodora Körnera, priopćili smo prema članku »Lira i Mač« napisan po profesoru F. C. prigodom 150-godišnjice Körnerovog narođenja. Članak je izašao u »Novom Listu« 26. kolovoza 1941.

svečan način kod sjajne rasvjete s voštanim svijećama. Predstava je započela svečanom ouverturom od Eckschagera. Iza toga slijedio je prolog od I. Lichtenberga, kojeg je izrekao ravnatelj Zwoneczek. Nakon prologa odpjevali su kazališni članovi uz pratnju orkestra carsku himnu: »Got erhalte Franz den Kaiser«. Konačno se počelo s predstavom »Zrinji«[11]) od Körnera. Uspjeh predstave pokazuje da je rad u kazalištu bio marljiv. Što je kod pojedinaca uslijed nedostatka glumačkog talenta izostalo, nadoknadio je izvrsno uvježbani ensemble. Svakako se mora pohvaliti redatelja gosp. Brossea. Naprotiv mora se prigovoriti garderobi, koja nije onako izrađena kako se je očekivalo. Ovaj nedostatak sliči slaboj slici u bogatom okviru. Dalje se mora istaknuti da »vox populi« odaje svoje nezadovoljstvo, jer do sada nije davan ni jedan novi komad. Gosp. ravnatelj morao bi ovaj mig javnosti k srcu uzeti.

Isto tako zanimljivo je pisanje »Agramer Zeitunga« od 25. studenoga 1834. o novom kazalištu. Taj list među ostalim piše: »Tisuće su sa čežnjom očekivali 27. studenog 1832. — dan vučenja bečke lutrije. Sreća se zaustavila kod pravog čovjeka. Sumnjamo da bi koji drugi sretnik svoj novac tako upotrijebio, kao što je to učinio gosp. Stanković. Gradnjom kazališta dao je zaslužbu radnom narodu, a umjetnicima podigao je njihov pravi hram, koji ujedno resi naš grad. Zagreb imade sada kazalište prvog reda ne samo po vanjskom izgledu nego još više po nutrinji. Gosp. Stanković hoće da u kazalištu ostavi uspomenu na svoju sreću. Ta uspomena bit će na korist zagrebačke sirotinje. Dne 27. studenoga ove godine, (na godišnjicu vučenja glavnog zgoditka), davat će se dobrotvorna predstava. Od čiste dobiti ima se osnovati zaklada za podporu gradskih siromaka. Gosp. Stanković obvezao je sebe i svoje nasljednike, da će svake godine na označeni dan davati dobrotvornu predstavu.

Dne 27. studenoga ove godine (1834.) davat će se kao dobrotvorna predstava »Der treu Diener seines Herrn«, drama u 3 čina od Grillpazzera. Troškove ove predstave podmiruje gosp. Stanković.

11 Koliko je poznato »Zrinjski« davan je kasnije na 16. kolovoza 1841. »Agramer Zeitung« od 11. kolovoza 1841. donosi objavu, da će se 16. kolovoza davati »Zrinjski« u korist obljubljenog glumca Vincenca Schmidta. Predstavljat će se na ilirskom i njemačkom jeziku. Schmidt će naslovnu ulogu glumiti na ilirskom jeziku.

Godine 1866. u mjesecu studenome proslavljena je 300. godišnjica junačke smrti Nikole Šubića Zrinjskog kod Sigeta. Tom prigodom bude 24. studenoga davana svečana predstava »Zrinjski« pod naslovom »Nikola grof Zrinjski, ban hrvatski« od Th. Körnera, preveo S. D. K. Naslovnu ulogu glumio je Josip Freudenreich. Prije predstave bila je na pozornici pod kraljevskim baldahinom postavljena slika sigetskog junaka bana Zrinjskog, koju je naslikao tadanji zagrebački slikar Mücke. Oko slike poredala se vojnička glazba pukovnije Gjulajeva i odsvirala svečanu koračnicu Zrinjskoga, koju je skladao kazališni kapelnik Antun Schwartz. Ivana Sajević izrakla je prigodan prolog.

Uprava prvog ravnatelja novog kazališta Antuna Zwoneczeka nije bila sretna. Stankovićevo kazalište bilo je preveliko za tadanji Zagreb. Nemoguće je bilo naći 750 ljudi, koji će dnevno kazalište napuniti. Zagreb je u ono vrijeme brojio jedva 10.000[12] stanovnika. Izim toga si je Stanković prisvojio dohodak od većine loža. Preostali dohodci od parketa i galerija nisu bili dostatni Zwoneczeku za podmirenje kazališnih troškova i da još on od toga živi.

Stankovićevo kazalište u Gornjem Gradu.

Vječne Zwoneczekove novčane neprilike odrazile su se u kazališnom radu. Sve to zapaža magistrat, i zato on odluči da posreduje. Dne 7. studenoga 1834. gradski sudac Ignac Andrijević, senator Alojz Šrabec i bilježnik Ivan Bedeković stavljaju gradskom magistratu prijedlog, da se kazališnog ravnatelja Zwoneczeka danom 1. siječnja 1835. ukloni s kazališne uprave, jer on prema općinstvu ne ispunjava one obveze, koje je ugovorom

12 »Prosvjeta« br. 14. od 1909. priopćuje, da je grad Zagreb, uzevši u obzir gornji grad i pripadajuće predgrađe godine 1846.—1847., brojio 6996 stanovnika. Ako se k tome pribroje posebne zagrebačke općine: nadbiskupsku s Vlaškom ulicom i kaptolsku s Novom Vesi, odgovarat će broj oko 10.000 stanovnika, koji su god. 1834.—1835. na cijelom zagrebačkom području živjeli.

Izim zagrebačkih građana kazalište su donekle posjećivali obližnji vlastelini. O posjetu stranaca tada nije bilo ni govora.

preuzeo. Magistrat prihvaća prijedlog i zaključuje vlasnika Stankovića pozvati, da od 1. siječnja 1835. namjesti za ravnatelja drugu osobu. (Grad. arhiv br. 3141-1834.).

Protiv Zwoneczeka su kod Gradskog magistrata zaredale tužbe vjerovnika, kojima on nije mogao dugove plaćati. Uslijedila je sudbena zapljena kazališnih dohodaka. Ovakovo strašno materijalno stanje prisililo je Zwoneczeka da se on na Gradski magistrat obraća ovom molbom od 9. svibnja 1835. Molba je pisana njemačkim jezikom, a mi je u prijevodu donosimo: »Slavni Magistrat kralj. i slob. grada Zagreba.

Pokorno podpisani stavljen u žalosnu nuždu, obraća se Slavnom Magistratu da potražim zaštitu i poznatu pravičnost.

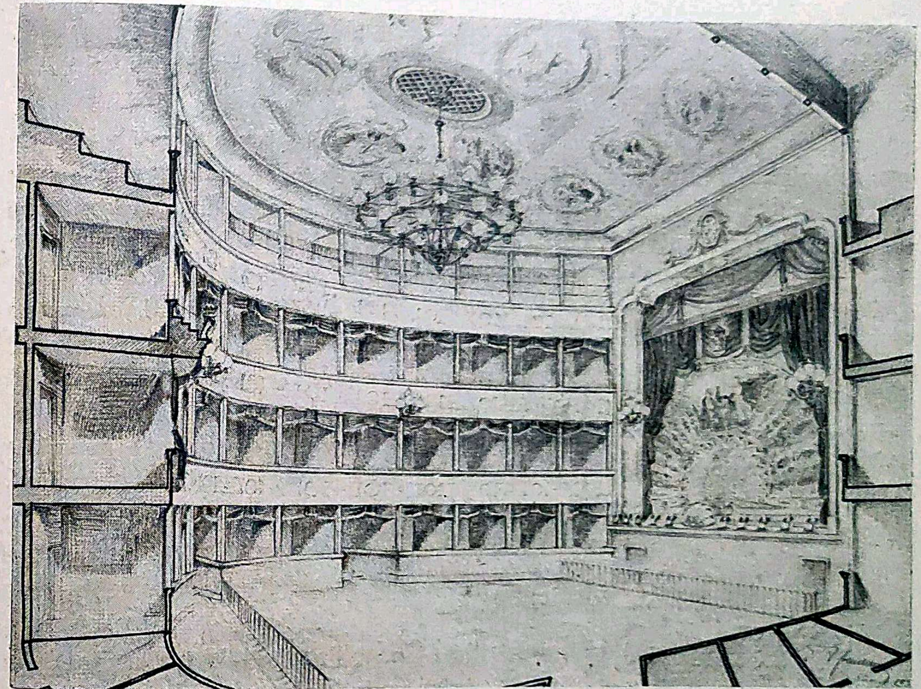
Kroz mjesec svibanj, lipanj i srpanj prošle godine 1834. izmjenio sam nekoliko pisama s gospodinom Stankovićem vlasnikom novo sagrađenog kazališta. Častim se dva Stankovićeva pisma ovdje priložiti. (Kroz to su dva priopćena Stankovićeva pisma došla u Gradski arhiv. Opaska pisca.) Iz tih pisama vidi se, da sam od njega primio dva jednako sastavljena ugovora, koje sam imao podpisati. Glasom ugovora ja sam od g. Stankovića imenovan kazališnim ravnateljem u Zagrebu i to na tri i pol godine. Nakon što sam ugovore podpisao, vratio sam ih po svom zastupniku u Zagrebu. Nakon što je gosp. Stanković ugovore primio, upisao je u njih jednu promjenu, a da mi iza toga ugovore nije povratio, kako bih i ja tu promjenu vidio.

Moja jedina nada i pouzdanje bilo je u tom, da sam vjerovao i cijenio časni značaj muža, koji mi je u priležećim pismima toliko laskao i upravo mi zamamljivo pisao. Tako na primjer: »ja Vam kažem kao čovjek, koji se s nečijim upropaštenjem ne želi pomoći ni obogatiti. Ne pravite si skrupula, vi ćete za Vaš trud naći prekomjernu naknadu i ne ćete željti, da od nas odete«.

U kratko vrijeme stavio me Stanković u nesretni položaj, te je bio uzrokom, da sam ja stari stručno osposobljen i svagdje poštovan čovjek, s obitelju potpuno unesrećen, gotovo sam prosjakom postao. Uzrok takovog postupka gospodina Stankovića protiv mene bila je prepirka radi nepravedne razdiobe dohodaka od galerija. Ove su na obje strane izložene opasnosti vatre. Moram istaknuti veliku opasnost i za Gradsku zgradu, kojoj isti vatra prijeti od preblizu stojećih drvenih ormara i škrinja, u kojima se čuvaju različiti rekviziti i kazališna garderoba.

Kazališni dohodci su slabi i nestalni iz razloga, što se Zagreb uslijed nove regulacije proširuje u smjeru doljnjeg grada. Osobito se to zapaža kod ružnog vremena, kada je otešćan uspon u gornji grad. Dohodci se ograničuju i time, što je vlasnik kazališta, (Stanković), sve lože sebi pridržao. Od toga ni najmanji dio nije prepustio meni kao kazališnom ravnatelju. Ova okolnost kao i to da je kazalište prigodom mog dolaska bilo nedostatno

uređeno, naročito su nedostajale dekoracije, bili su možda jedini razlozi (u istinu oprostivi i nedužni moji propusti), radi kojih sam bio smetan kod mnogih predstava. Upravo zbog toga nijesam mogao visoko poštovanu publiku onako zadovoljiti kako je to moja žuđena želja bila. Moja dužnost bila je dne 4. listopada prošle godine (1834.) kazalište otvoriti; ja sam to vjerno izvršio, akoprem za prvu predstavu nekoje dekoracije nisu bile gotove; morao sam upotrijebiti nedogotovljene dekoracije.

Gledalište u Stankovićevom kazalištu. Fotografija načinjena po slici, na kojoj je bivši kazališni intendant arh. Aleksander Freudenreich rekonstruirao gledalište po uputama nekojih starih kazališnih članova.

Moram ponovno spomenuti različne neugodne zadjevice između mene i gosp. Stankovića. Upozorujem Slavni Magistrat da je on protiv mene uvijek tražio neku izliku, na primjer, da štovano općinstvo s mojom upravom nije zadovoljno, (istovremeno je protiv mene uspirivao nepomirljivu mržnju). Sve je to bilo samo zato, da mi konačno kroz ispravni ugovor, koji je vrijedio 3 i pol godine, jednostavno otkaže na vrijeme od 4 nedjelje.

Članove prijašnjeg kazališta koje je slavno općinstvo rado gledalo, ja sam uz znatne plaće pridržao. Članovi, koji su iz Zagreba otišli kao gospodin Grau i gdja Gläser, zatim željena prva pjevačica gdja Kunert, vratili su se ovamo na moj trošak. Prema tome sam ugovor pošteno ispunjavao. Naprotiv

gosp. Stanković to nije učinio. Već prigodom prve predstave i još dugo iza toga bilo je samo 9 komada zavjesa i to baš takvih koje davanim predstavama nisu odgovarale. Ovo se svakako ne može smatrati dobro uređenim kazalištem. Spusnica (»Versenkungen«) sasma su neupotrebljive. Zaletnica (»Flug«) vrlo je loše postavljena i nedovršena. Soba za odijevanje je premalena, tamna i nezdrava. Grijanje kazališta vrlo je slabo jer nedostaju željezne peći. Izim toga su peći loše uređene i skroz neupotrebljive. Propuh, koji u kazalištu vlada, donekle je odstranjen, ali vrlo kasno i to na taj način, da su gornje naprave na pozornici (»Schnürboden«) zabite daskama. Međutim i taj posao načinjen je polovično. Nesretni propuh na uštrb je kazališnim dohodcima.

Ja kao stranac prevaren od gosp. Stankovića, moram se boriti na način, koji mi se čini najzgodniji. Mučno, s velikim žrtvama i s najvećom brigom, jedva mogu uzdržati orkestar u sadanjem stanju. Usprkos mog neumornog nastojanja ne mogu za nekoliko mjeseci stvoriti sve ono što se od mene traži. Da! nakon jedne jedne godine a podporom poštovanog općinstva, s kojim se želim bolje upoznati, možda će mi uspjeti općinstvo uvjeriti, da i kod skromnih prihoda mogu po koju daleko bolju zabavnu večer pružiti, nego mi je to bilo moguće do sada. Ponovno ističem: još mnoge zabavnije večeri! Mogu si i sam donekle laskati, da je ovo kratko vrijeme mog boravka, visoko poštovano općinstvo mnogo puta kazalište zadovoljno ostavilo. To je posvjedočeno čestim odobravanjem glumcima, od kojih su dapače nekoji po više puta pred pozornicu izazvani.

Ja sam bez moje krivnje potpuno uništen čovjek, koji bi bez zaštite s Visokog mjesta morao sasma propasti. Što će svijet o meni misliti, ako u tom neugodnom položaju šutio budem?

U mojoj duši nema sumnje o tom: Gospodin Stanković me vara! Ne ispunjava naš ugovor, dijelom zato, jer se ne razumije u kazalište, a dijelom što od mene stranca želi posredno ili neposredno izvući nemoguću korist. Prema meni gosp. Stanković ne ispunjuje svoja obećanja, usuprot mojih jadnih prilika. Premda mi ne priznaje nikakvu korist, on ide dalje te ne priznaje ni to, da mi je kazalište predao na upravu. Ne obazire se ni na to, što vidi, kakvu borbu u mom kazališnom djelovanju vodim. Dne 4. listopada 1834. mogao sam kazalište otvoriti usuprot tolikih nedostataka, zbog kojih sam se s gosp. Stankovićem morao često pravdati. Sve te odvratne prilike nijesu ga smetale; on je odlučio mene unesrećiti, a to mu je uspjelo. Bez znanja slavnog Magistrata, a usuprot ugovorne obveze on je mene nakon 5 mjesečnog djelovanja jednostavno otpustio. Vjerojatno da g. Stanković nije taj postupak pravo ni promislio. Nije se osvrnuo na moju čast, koja je meni uvijek sveta bila. O tom svjedoči priloženih 5 svjedodžbi.

Ja se s pouzdanjem podvrgavam pravednosti presude, kojom će me slavno poglavarstvo tog kr. slobodnog grada kao predpostavljena vlast usrećiti i od svake samovolje gosp. Stankovića zaštititi. Mogu uvijek dokazati da sam uz velike troškove svoju garderobu, stručnu knjižnicu i muzikalije, kroz daleki put ovamo donio i zato priličnu svotu izdao. Isto tako isplatio sam znatne putne troškove angažiranim članovima. Sve to dokazuje da sam uredan i pošten poduzetnik. Kao čovjek bez duga natjeran sam sada u velike dugove. Ti su se još povećali obustavom predstava uslijed dvorske i državne korote.[13]) Izim toga imao sam nesreću, da su zabave u redutnoj dvorani bile slabo posjećene. Zadnji udarac zadade mi gosp. Stanković, kada mi je dne 11. travnja 1835. oduzeo upravu kazališta.

Sve to pretrpjeti znači ubiti dušu jednog poštenog i svagdje cijenjenog muža, kao što sam ja.

Rekao sam, da molim zaštitu i pravednost, stoga neka se provede točna istraga o svim nesuglasicama, koje su razlogom mojoj nesreći. Naročito neka se ispita nutrinja savjesti gosp. Stankovica, koja će pred Bogom i ostalim svijetom ostati teško opterećena.

Nakon poduzetog pregledavanja priloženih dokumenata pokorno molim podpisani, da mi se priloženih sedam izvornih spisa natrag povrati.

Anton Zwoneczek
kazališni poduzetnik.

*

Dne 10. ožujka 1835. raspravio je gradski magistrat Zwoneczekovu pritužbu i stvorio zaključak, da on mora kazalište svakako ostaviti. Parnice o Zwoneczekovim dugovima bile su dugotrajne, to se vidi iz toga, što »Agramer Zeitung« od 14. ožujka 1837., dakle nakon dvije godine, donosi oglas, u kojem javlja, da će temeljem osude magistratskog suda, dne 27. travnja biti dražba kazališne biblioteke, muzikalija i garderobe, pripadajuće bivšem ravnatelju ovdašnjeg kazališta Antunu Zwoneczeku. Dražba se je obdržavala u kazališnoj zgradi. (Grad. arhiv br. 243-1838.)

Nakon što je Zwoneczek u skroz propalom stanju ostavio Zagreb, preuzimlje kazališnu upravu Lukas Martinelli, inače po zanimanju slikar kazališnih dekoracija, koji je u ovom članku već i prije spomenut. O toj promjeni donosi članak bečki »Allgemeine Theaterzeitung i Originalblatt« na 17. ožujka 1835., broj 54. Među ostalim piše, da zagrebačko kazalište u kratkom vremenu doživljuje već drugu epohu. Prelazi u ruke Lukasa Martinellia, koji je došao iz Gratza i kazalište ukrasio lijepim dekoracijama.

---

13 Dvorska i državna korota obdržavana je uslijed smrti cara i kralja Franje I., koji je umro u Beču 2. ožujka 1835. U zagrebačkom kazalištu bile su predstave obustavljene od 3. do 31. ožujka.

Martinelli se razumije i u strojarstvo. Od njega se očekuje uspjeh, jer je energičan i marljiv. Poznaje duh vremena te ukus općinstva. Martinelli najprije putuje u Beč, da nabavi još potreban inventar i da angažira potrebno osoblje. Uredništvo lista primjećuje, da je Martinelli doista u Beč prispio i odsjeo u svratištu »zum weisen Wolf«. Većini glumaca je otkazano, a zadržani su samo nekoji. Pisac se nada da će Martinelli donositi i novija djela, a starija će bolje opremiti. To se je već očekivalo prigodom otvorenja kazališta.

Čini se, da niti Martinelli nije bio bolje sreće od Zwoneczeka. On se radi slabih dohodaka također zadužuje. Cijelo kazališno osoblje podnosi magistratu zajedničku tužbu protiv Martinellia najprije 20. studenoga 1835., a zatim 12. siječnja 1836. Glumci se tuže da im Martinelli ne isplaćuje zaostale plaće. Magistrat raspravlja ove tužbe na sjednicama 21. studenoga 1835. i 12. siječnja 1836. Zaključeno je, da Stanković pozove Martinellia, da s glumcima nekako uredi isplatu plaća. (Grad. arhiv broj 3943-1835. i 292-1836.).

Konačno i Martinellia stiže ista sudbina kao Zwoneczeka. Dne 12. svibnja 1836. prodaju se na dražbi Martinelliev inventar, što je magistrat uzeo do znanja na sjednici 19. kolovoza 1836. (Grad. arhiv br. 2953-1836.)

Viktor Kučinić: (Nastavak)

SPOR DIMITRIJA DEMETRA S UPRAVOM NARODNOGA KAZALIŠTA

KAZALIŠNI NATJEČAJ

Mjesec dana nakon što je Brambillina opera napustila Zagreb, zaključi kazališni odbor na jednoj od svojih sjednica, da se kazalište opet izdade u najam, kojoj teaterskoj družini, ali putem natječaja: najboljem i najpovoljnijem nudiocu! Kazališnome tajniku Maksimilijanu P r i c i, inače odvjetniku, povjerena je zadaća, da sastavi natječajni oglas, koji bude 20. lipnja 1854. godine objelodanjen u »Narodnim Novinama«, a glasio je:

»Visokom dozvolom svijetloga bana odredio je podpisani odbor zgradu Narodnoga kazališta u Zagrebu na vrijeme od 18. kolovoza t. g. do konca travnja dojduće godine 1855., dakle na vrijeme od 8 mjeseci za igrokaze i šaljive igre, u obće za dramatična predstavljanja na jeziku narodnom t. j. hrvatskom, a uz to i za predstavljanja takove vrsti na njemačkom jeziku kao i za operu, tako da predstavljanja na jednom i drugom jeziku bivaju zamjenice i mješovito stanovitim redom a uz to posljednja 2 mjeseca odredjenog tečaja kazališnoga da bude isključivo opera.

Prema toj namjeri imalo bi se sastaviti i pribaviti takovo družtvo dramatično, koje bi bilo prikladno za dramatična predstavljanja na jeziku jednom i drugom, ili ako to uzmoženo ne bi bilo — pribaviti dva osobita družtva za predstavljanja jedna i druga. A posebno melodramatično družtvo za operu imalo bi se također za vremena pribaviti, tako da se uzmogne započeti predstave operah pošto im doba prispije.

Luigi Forti.

AVVISO DI CONCORSO

Con ossequiato permesso di Sua Eccellenza il Bano, ha deciso il sottoscritto Comitato del **Teatro Nazionale in Zagabria** che si abbiano a rappresentare nel detto teatro dal 18 Agosto a. c. sino alla fine d'Aprile 1855 produzioni comiche e serie nella lingua illirica e tedesca, come pure che abbiano a darsi rappresentazioni di *opera*, e ciò in maniera che le rappresentazioni drammatiche si diano in ordine stabilito ed alternativamente in tutte due le lingue, e gli ultimi due mesi abbiano a formare la stagione dell'opera. — A tenore di quella decisione sarebbe d'uopo d'una compagnia drammatica, la quale fosse capace di dare rappresentazioni in tutte due le lingue, oppure se ciò non fosse possibile, di due distinte compagnie per le rappresentazioni in ciascuna delle lingue, come pure di una compagnia dell' opera pel tempo prefisso.

L'impresario dovrebbe assumersi questo a suo proprio conto e risico. L'impresario otterrebbe dal sottoscritto comitato una dotazione corrispondente, e l'alloggio per sè nell' edifizio teatrale.

Egli però dovrebbe comprovare di essere fornito d'un sufficiente corredo di vestiario ed attrezzi teatrali e d'un repertorio bastante specialmente di produzioni tedesche; giacchè in quanto alle produzioni illiriche gli sarebbe di ajuto il sottoscritto Comitato dandogli per suo uso il repertorio fino ad ora raccolto pel teatro Nazionale.

L'impresario dovrebbe deporre nelle mani del Comitato una cauzione di fiorini 1500 in moneta di convenzione.

Per una tale impresa adunque si apre il concorso col presente avviso, e vengono invitati tutti quelli che sarebbero inclinati di assumerla alle condizioni predette, di mandare le loro offerte franche di porto a questo Comitato, acchiudendo nelle medesime gli attestati comprovanti la piena conoscenza dell'arte ed il buon credito personale; oltre a ciò fa duopo di esporre genuinamente nelle offerte tutte le condizioni sotto le quali il concorrente sarebbe pronto di assumere l'impresa; come pure di acchiudere il prospetto del personale, avuto riguardo al numero ed alla qualità degli attori, ed alle spese connessevi.

Zagabria ai 7 di giugno 1854.

Il Comitato dirigente il teatro Nazionale in Zagabria.

Il presidente [illegible]

Natječaj zagrebačkog kazališta oglašen u talijanskim novinama 1854. godine.

Poduzetnik ovoga posla imao bi raditi na svoju ruku i pogibelj, no zato bi dobio od strane podpisanog upraviteljstva primjerenu podporu u gotovom od ložah kazališnih i bezplatan stan u zgradi kazališnoj za svoju osobu. Usuprot imao bi takav poduzetnik izkazati, da ima dovoljno opravah kazališnih, dovolnji izbornik (repertoar) osobito za njemačka predstavljanja, a što se tiče izbornika za hrvatska predstavljanja, u tom bi mu priteklo u pomoć podpisano ravnateljstvo, te mu ustu-

pilo na porabu izbornik dramatičnih diela na hervatskom jeziku, koji je dosad pribavljen za narodno kazalište. Osim toga imao bi poduzetnik predati jamčevinu od 1500 forinta srebra, koju bi položio u ruke podpisanoga ravnateljstva.

Za ovakova poduzetnika raspisuje se ovim javni natječaj, te se pozivlju svikolici, koji bi volju imali pod pomenuta uslovlja ovaj posao kazališni na sebe uzeti, neka bi se najdulje do 8. srpnja ove godine pismeno podpisanom ravnateljstvu i to frankiranim listom oglasili. Ovoj prijavi neka se prilože sva svjedočanstva, koja njihovu u poslovih kazališnih vještinu i solidnost dokazuju, a ujedno neka naznače i razlože svakolika uslovlja, pod koja bi oni bili gotovi najmljeni posao na sebe i na svoj račun uzeti t. j. neka sastave i prilože obširnu osnovu o tom, kako ,od koliko i od kakovih lica bi mogli oni potrebiti dramatična družtva sastaviti — a uz to i potanki sastav troška, koji bi tom poduzetju bio od potrebe.

UPRAVLJAJUĆI ODBOR NARODNOGA KAZALIŠTA U ZAGREBU.

Slični oglasi izašli su osam dana kasnije u nekim inozemnim novinama Milana, Beča, Graza i Budimpešte, dakako na talijanskome, njemačkome i mađarskome jeziku.

ODBOR PREUZIMA KAZALIŠTE U SVOJE RUKE, A DEMETER POSTAJE KAZALIŠNIM »POSLOVOĐOM«

Više od 30 dana čekali su marni kazališni odbornici na ponude teaterskih impresarija i direktora, ali uzalud: nitko se nije na raspisani natječaj niti osvrnuo! A mislili su, da će primiti barem desetak ponuda. No takova šta moglo se već unaprijed očekivati, jer gdje da se u stranome svijetu nađe umjetnička trupa, koja bi uz operu i njemačku dramu izvađala još i h r v a t s k e igrokaze. Ta čitava Hrvatska nije uto doba — osim Josipa Freudenreicha — imala uopće prvorazrednih glumaca. Bilo je tek nekoliko »šmiranta« u putujućim komedijaškim trupama.

Kazališni odbor videći da je natječaj propao, sastaje se dne 25. srpnja na sjednicu i tu nakon žive debate bude stvoren slijedeći zaključak:

»Budući da se povodom raspisa natječaja nitko za poduzetnika kazališnoga prijavio nije, a sverha kazališta to sobom donosi, da se kazalište obrati na dramatične predstave i da se po mogućnosti zavedu dramatična predstavljanja na narodnome jeziku — to bude odlučeno: ovaj posao na svoj račun i pod svojom neposrednom upravom poduzeti i naložiti g. odborniku dru D e m e t r u, da kao p o s l o v o đ a u ime odbora potrebito dramatično družtvo pribavi, u koju sverhu doznačeno mu je u ime preteznih troškova 100 forinta na mjesec a osim toga doznačiti će mu se u ime putnoga troška primjerena svota«.

Toga je dakle dana prekinuto sa starim običajem, da se kazalište iznajmljuje raznim putujućim družinama. Odbor preuzima sve u svoje ruke i u vlastitu režiju. Demeter, koji je inače bio duša kazališta dobiva sada službeni naslov: »Kazališni poslovođa« a i lijepu plaću od 100 forinta mjesečno. Ali dobroćudni Dimitrije bio je začudo ovoga puta dosta oprezan, valjda je dobro poznavao svoje odborske drugove i na slijedećoj sjednici predloži:

»...da se za namjenjeno poduzetje dramatičnih predstavljanja odredi prilična svota, do koje može članovah za dramatično družtvo naimiti i pogoditi i da mu se onda o tom punomoćje izdade«. Na ovaj prijedlog zaključio je odbor: »Imade se nabaviti družtvo za igrokaze, šaljive igre i smieške (Posse) na narodnom i njemačkom jeziku a i za njemačku operu i da se članovah za to družtvo sa mjesečnom plaćom do hiljadu osamstotina forinti srebra (1800 forinta sr.) ukupno naimi i pogodi. Isto tako da se za sad nabave dvie opere t. j. partiture od operah i to »Martu« i drugu koju po izboru g. Demetra zajedno s dotičnih prepisi za pojedine instrumente i s dozvolom vlasnika od operah. Pogodba s najmljenimi članovimi družtva imade se tako sklopiti, da odboru budu pridržane potvrde pogodbe. Igrači i pievači imadu se naimiti na 6 mjeseci t. j. do 15. travnja 1855. godine (do Uskrsa) a igrači hervatski na čitavu godinu. Po tom smislu da se izda g. Demetru, poslovođi odbora, shodno punomoćje podpisano po g. predsjedniku i g. tajniku odbora«.

Original ove punomoći nisam našao u Kazališnome arkivu već samo njemački koncept, koji je dosta isčrčkan, križan i inače ukrašen raznim dodacima, a glasio bi u prijevodu po prilici ovako:

PUNOMOĆ

»Kako je kazališni odbor zaključio, da Narodno kazalište preuzme u vlastitu režiju i za svoj vlastiti račun — to je člana ovoga odbora g. dra Dimitriju Demetra kao najsposobnijeg za ovu dužnost ovlastio, da za zagrebačko kazalište sastavi prikladno glumačko društvo, koje bi izvađalo njemačku i hrvatsku dramu, lakrdiju te operu, a sve to s mjesečnim troškom, koji ne smije prekoračiti svotu od 1800 forinti.

Gospodin Demeter može ovakovo društvo sastaviti posredno ili neposredno, može s članovima pregovarati i ugovorne uvjete sastaviti, koje će ali kazališni odbor odobriti. Za nabavku garderobe, koja bi bila potrebna ovome kazalištu, odobrava se g. Demetru svota od 500 forinta a za nabavku kazališnoga repertoara svota od 200 forinta.

U Zagrebu dne 31. srpnja 1854.

Dragutin Klobučarić, predsjednik. Maksimilijan Prica, tajnik.

Dakako, da su određene svote za plaće tolikih glumaca a pogotovo one za nabavku garderobe i repertoara bile daleko premalene. Garderoba za operu u našem kazalištu tada i nije postojala, a za dramu slaba i prema izjavi samog kazališnog tajnika: »U stanju veoma herdjavom i na sablazan čitave publike.« Od repertoara bila su u biblioteci svega 2 šaljiva igrokaza. Dekoracija bilo je ukupno 20 garnitura i to:

Željezni zastor
Viteška dvorana
Jednostavna ulična kulisa
Nešto bolja ulična kulisa
Šuma
Korintska dvorana s lukovima i pozadinom
Gotska dvorana
Hram
Interier
Plava soba
Zelena soba
Građanska soba
Seljačka soba
Tamnica
Crvena soba
Šumski krajolik
Horizont s morem
Crvena soba
Seljačko dvorište
Grobnica

Ovaj popis kulisa sastavio je na njemačkom jeziku tadanji kazališni dekorater, koji usput opominje upravu, da bi od prijeke potrebe bilo, da se dadu izraditi još slijedeće kulise: 1. šumu sa svijetlim obzorjem, 2. gustu jelovu i borovu šumu, 3. engleski vrt, 4. vrtnu kućicu, 5. dvorski vrt, 6. slobodno obzorje, 7. horizont s udaljenim gorjem, 8. rokoko-kabinet, 9. rokoko-dvoranu, 10. malu građansku sobu, 11. sobu siromašne seljačke kuće, 12. seljačku gostionicu, 13. dvoranu s predsobljem u stilu i boji slavenskoj, 14. otvoreni trg u talijanskom ili francuskom stilu, 15. orijentalski krajobraz, 16. šumsku ili lovačku kuću, 17. galeriju slika, 18. unutarnjost crkve, 19. prednji zastor, koji se mnogo upotrebljava, 20. seljačko dvorište, 21. zimski snježni krajobraz. Na kraju spisa primjećuje dekorater: »Zu der Vorder Cortine wie zu jeder neue malenden Dekoration wird der Gefertigte der Hohen löblichen Direction wenn dieselbe es wünscht, Scizze oder Zeichnungen vorlegen. F. D. Pommer, Decorateur in Agram.«

Tako je po prilici izgledao inventar našega kazališta u času, kad je odbor odlučio, da kazalište preuzme u vlastite ruke, a kazališni »poslovođa« odilazi u prijestolnicu monarkije, da sakupi potrebne umjetnike za operu i obje drame, da po mogućnosti upotpuni slabu i trošnu garderobu i pribere repertoar, jer ga u zagrebačkom kazalištu gotovo i nije bilo.

U BEČU!

Prvih dana mjeseca kolovoza 1854. godine ostavio je Demeter Zagreb i poštanskom se diližansom odvezao do Zidanoga Mosta, a odatle željeznicom u Beč. U Hrvatskoj tada još nije postojala željeznica; tek 8 godina kasnije bijaše dogotovljena i u promet stavljena naša prva pruga: Sisak—Zagreb, pa dalje do Zidanog Mosta.

U Beču smjestio se Dimitrije Demeter u hotelu »Stadt Oedenburg«. To uredno svratište na početku Wiedner-Hauptstrasse postoji još i danas, a dobro je poznato starijim Zagrepčanima, koji su u njemu posjetivši Beč, rado odsjedali, jer je blizu središta grada, a Demetru je bilo od velike važnosti i to, što je odavde bio udaljen tek nekoliko časaka od obih glavnih kazališta.

Naravno, da je Beč u to vrijeme imao sasma drugi izgled nego li danas. Preko 6 kilometara dugački i otmjeni »Ring« nije još postojao, a njegovim današnjim smjerom tekle su onda jake gradske zidine, načičkane bastionima i kulama, a trinaestero gradskih vratiju spajalo je stari grad (današnji I. kotar) s novijim gradskim predgrađima, koja su se razvila na nekadanjem glacisu. Unutar gradskih zidina kočile su se uz stoljetne kuće i kućice — prekrasne barokne palače velikaša, same tro- i četverokatnice i ogromne stambene kućerine izgrađene u biedermajersko doba, koje je, kad je Demeter prispio u Beč, upravo izdisalo pod krutim udarcima carskoga apsolutizma, koji je skršivši tek nedavno (1848.!) krvavu revoluciju — sad silno ojačao.

Bečkim ulicama i trgovima bila je već provedena kanalizacija i vodovodna mreža, većina njih bila je opločena granitnim kockama, a mnoge su se nazivale gotovo istim imenima kao i danas: Herrengasse, Graben, Wipplingerstrasse, Kohlenmarkt, Bischofgasse, Singerstrasse, Rothenturm-

Beč: Franjo Josip I. vozi se u dvorskoj kočiji po »Opernringu«.

strasse, Mariahilferstrasse, Kärntnerstrasse pa Stephansplatz, Paradeplatz, Franzensplatz, Hohe Markt, Stockimeisenplatz, Minoritenplatz, Neue Markt, Michaelerplatz, Josephsplatz, Ballhausplatz i t. d. Kako vidimo, Bečani nadasve nastoje, da stoljetna imena svojih ulica i trgova sačuvaju i oni su u tom pogledu bolje sreće od nas, Zagrepčana, koji smo izgubili skoro sve stare nazive naših ulica. Nestalo je Duge ulice, Pivarske, Kapucinske, Sjemenišne, Potoka, Gospodske, Svilarske, Markove, Jezuitske, Bregovite, Markova trga i t. d., i ako tako nastavimo, ne će nas ni jedno ime naših ulica više podsjećati na naš stari i dragi Zagreb.

Bečke ulice bile su već prije 100 godina rasvjetljene plinom, a mnoge prekrasne palače, koje su i danas ponos Beča, već su tada bile sagrađene kao od kneza Lichtensteina, Erzherzoga Albrechta, Herzoga

Sachsen-Koburga, pa Schwarzenberga, Lobkowitza, Kinskoga, Pallavicinija, Harracha, Esterhazija, Auersperga, Metternicha, Princa Eugena, zatim palače raznih ministarstva i erarskih ureda, a sve to je po dimenzijama, ukusu i ljepoti daleko natkriljivao carski »Hofburg«.

Preko 50 crkvi bilo je već u Beču, a osim veličanstvene katedrale sv. Stjepana bile su znamenitije: Sv. Ane, sv. Mihajla, sv. Ruprechta, sv. Petra, sv. Marije Snježne (minoritska), augustinska, kapucinska, univerzitetska, Marie am Gestade, Marie Rotunda i sv. Karla Boromejskoga.

U Prateru u to su se već vrijeme bečki građani na veliko zabavljali u takozvanom »Wurstelprateru«, gdje su se veseli Bečani a još više dražesne Bečanke vrtjele na vrtuljcima ili se njihale na živo obojenim njihalkama, a purgeri, skupljeni oko drvenih ograda ovih zabavišnih naprava s puno su znatiželje i duboko rastvorenih očiju piljili u lepršave krinoline, a kad se spustio suton i muško i žensko i staro i mlado razmiljilo se po praterskim gostionicama, kojih je već 1854. godine bilo dosta u Prateru: ukupno 80 na broju.

Ako još spomenemo Volksgarten i carski Schönbrunn s botaničkim vrtom i menažerijom, pa Wiener Wald s Kobenzlom, Hermannskogelom, Kahlenbergom i Leopoldsbergom, zatim vinorodni »Grinzing«, gdje se pilo dobro mlado vino — »Heurige« te široki Dunav s nekoliko mostova i danas već presvođenu rijeku »Wien« — dobivamo tek blijedu, veoma blijedu sliku Beča, koji je 1854. godine imao 431.000 stanovnika.

BEČKA KAZALIŠTA

Kad je Dimitrije Demeter postao kazališnim poslovođom i smiono se pripremao, da osnuje hrvatsku dramu, nije čitava Hrvatska imala nijednog drugog kazališta osim zagrebačkoga, u kojem su nastupale od vremena do vremena samo strane družine. Tek tu i tamo, u nekim provincijskim gradovima bilo je diletantskih kazališnih pokušaja, ali ti su obično nakon kraćeg vremena propali.

Sasma drugačije bilo je u susjednoj nam Austriji, gdje je u to doba već svaki grad ili gradić imao stalno kazalište, a u samome Beču bilo ih je pet. Dakle tko sretniji nego li naš Dimitrija, što mu se opet pružila prilika, da nekoliko tjedana proboravi u gradu, kojeg su tad punim pravom nazivali: »gradom glazbe i kazališta«. Zaista, Beč je u XIX. vijeku u kazališnoj umjetnosti i glazbi bio prvi među prvima, pa nije čudo, da su s njegovim kazališnim životom usko povezana slavna imena: Haydn, Bruckner, Beethoven, Brahms, Czerny, Diabelli, Gluck, Goldmark, Mozart, Salieri, Suppè, Schubert, Strauss, Lanner, pa Kleist, Körner, Raimund, Grillparzer, Nestroy, Halm, Hebbel, Schikaneder, Stranitzky, Meissl, Bäuerle, Bau-

meister, Fanny Elsler, Maria Taglioni, Jarno, Laube i mnogi i mnogi drugi.

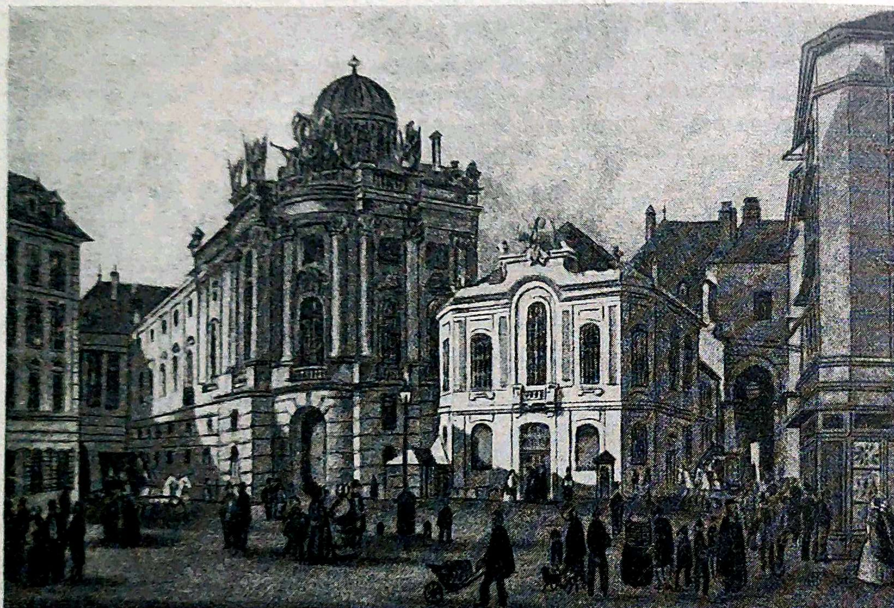
Jer je djelovanje hrvatskoga kazališta u Zagrebu gotovo kroz punih 70 godina (1790.—1860.) bilo usko povezano, zapravo ovisno o bečkoj kazališnoj umjetnosti, a i mnoge su bečke kazališne družine ili pojedini glumci bečkih kazališta dulje ili kraće vrijeme radili na zagrebačkoj pozornici; prvu je grupu umjetnika za naše stalno kazalište doveo Demeter (1854. g.), upravo s bečkih kazališta, gdjekoji naši glumci i glumice bili su angažirani na bečkim pozornicama, a kako su našim djedovima i očevima, kad bi u drugoj polovini XIX. vijeka boravili u Beču, ostale sjajne predstave ovih teatra nezaboravljive — to ćemo u nekoliko redaka prikazati slavnu prošlost bečkih kazališta.

Burgtheater. Skromni počeci ovoga kazališta velike i sjajne prošlosti sežu u prvu polovinu XVII. stoljeća, kad su na Michaelerplatzu u neposrednoj blizini »H o f b u r g a« ili »Burga« stajale komedijaške daščare, gdje su »Harlekini«, iz kojih su se kasnije razvili bečki »Hanswursti«, »Bernardoni«, »Kasperli«, »Sepperli«, Lipperli« i »Staberli« — izvađali za široku masu svoje groteksne »Brügelkomedie«. Da narod, koji je u velikom broju prisustvovao ovim šaljivim predstavama, ne kisne na otvorenome, bude 1741. godine na istome trgu tadanji »Ballhaus« preudešen u stalno kazalište, gdje su se tad uz razne kašperlijade i hanswurštijade izvađale već talijanske i francuske opere. Nekoliko godina kasnije, pregradiše i preurediše ovu pozornicu, a 1756. g. dobije ona i novu lijepu baroknu fasadu.

Kraljica Marija Terezija, na nagovor svog sina, kasnijeg cara Josipa II. podržavi 1776. godine ovo kazalište i dade mu sjajno ime: »Hof und Nationaltheater«. No ovo staro kazalište, kojeg su Bečani uvijek nazivali samo »Burgtheater«, jer je stajalo u blizini »Hofburga« — posta s vremenom premaleno. Sagradiše tada na Franzensringu velebnu palaču, kamo se 1880. g. sa Michaelerplatza preseli stari i slavni Burgtheater, koji se bio razvio iz nekadanjih skromnih i na brzu ruku skalupljenih komedijaških daščara. Deset godina nakon preselenja dovrši i njegova stara zgrada na Michaelerplatzu: bude srušena a na njezinu mjestu proširi se lijevo krilo »Burga«, takozvani »Michaelertrakt« s ogromnom kupolom iznad ulaznog portala.

Kad je staro kazalište na Michaelerplatzu postalo »Hof und Nationaltheater« zabraniše u njemu izvađanje harlekinskih i kasperlskih predstava — prem su ovi nekadašnji harlekini, bernardoni, lipperli, sepperli i larifari — udarili prve temelje kasnijoj slavi toga kazališta. U starom Burgtheatru izvađale su se i prve Gluckove opere i Haydnove simfonije. Beethoven se na njegovoj pozornici po prvi puta pojavio u javnosti na jednome koncertu kao virtuoz glasovira. Mnogi su glumci i glumice ovdje stekli neumrlu slavu ali tih je toliko, da nam prostor ne dozvoljava, da se osvrnemo na sva njihova imena.

Kada je Demeter skupljao u Beču družinu za zagrebačko kazalište, bio je ravnateljem Burgtheatra znameniti književnik i kritičar Heinrich Laube (1806.—1884.), koji je ovu pozornicu digao do tada još neviđene slave. No sad se nisu više u Burgtreatru izvadale opere — već samo drame i tragedije. A te su bile na tako visokom umjetničkom nivou, da je po njima postao Burgthearer ne samo prvom pozornicom Austrije, već i čitavoga svijeta.

Stari Burgtheater na Michaelerplatzu (1756.—1880.).

Opera. U blizini starih gradskih vratiju kod »Kärntnerstrasse« sagrađen je još 1708. godine komedijaški teater, koji se je nazivao »Komödienhaus«, a Bečani ga okrstiše, jer se nalazio u blizini spomenutih vratiju: »Kärntnertortheater«. I na ovoj su se Thaliji u prvome početku davale harlekinsko-kasperlske predstave, a zatim talijanske i francuske opere, baleti, njemački igrokazi, pa bečke pučke šale.

Godine 1761. ova stara zgrada uz gradske bedeme sasma izgori, a na istome mjestu sagrađeno je 1764. godine novo kazalište, kasnija opera, koju prikazuje i naša slika. Istodobno sa starim Burgtheatrom dođe pod dvorsku upravu i »Kärntnertortheater«, dakako uz novo ime: »Hof und Stadttheater«, a njegova pozornica bude od 1776. godine predestinirana lih za operu.

No i ovoj staroj umjetničkoj kući dođe konac! Godine 1869. bude na današnjem »Opernringu«, dakle, nedaleko nekadanjeg Kärntnerthora dovršena nova velika opera, u koju se preseli ensembl i inventar starog Kärntnerthortheatra, koji je još 9 mjeseci nakon toga životario, a u mjesecu travnju 1870. godine nakon zadnje predstave počeše ga rušiti.

Nova opera na »Ringu« dobije sad ime: K. k. Hofopertheater« da zatim 1919. godine poprimi jednostavniji naziv: »Oper«. Poput Burgtheatra imade i ova stara bečka opera veliku tradiciju i to ne samo po glasovitim pjevačima i dirigentima nego i po mnogobrojnim velikim opernim i baletnim izvedbama.

Theater in der Leopoldstadt. Otvoren je 1781. godine i dugo je vremena bio nazivan »Kasperltheatrom«, jer su se komedijaški »Hanswursti«, »Bernardoni« i »Kasperli«, kad im je dekretom Josipa II. onemogućen život u Burgtheatru i Operi preselili ovamo. Ali ne smijemo misliti, da su se ovdje izvađali samo komični pučki igrokazi. Ne! Izmjenično s kašperlijadama davahu se na ovoj pozornici i ozbiljne drame, u kojima su se proslavili: glumica Therezia Krones i glumac-pjesnik Ferdinand Raimund. Ovo kazalište u Leopoldstadtu (Praterstrasse) izgorilo je 1847. godine, a na njegovom mjestu dovršeno je 1850. godine novo, koje pod imenom »Carl-Theater« vodi od 1854.—1860. znameniti glumac i kazališni pisac Johann Nestroy, poznat i našoj kazališnoj publici po svojoj izvrsnoj šali »Lumpacius-Vagabundus«. Kasnije izvađahu se na ovome kazalištu samo operete, a sada je zbog trošnosti zatvoreno.

Theater an der Wien. Ovo se kazalište razvilo iz nekadanjeg »Theater auf der Wieden«, koje je bilo poznatije pod imenom »Freihaustheater«, jer se nalazilo u jednom od šest dvorišta velike Starhembergove stambene zgrade (Freihaus), gdje je u 300 kvartira stanovalo 2000 duša.

(Nastavak slijedi)

DRUŠTVENE VIJESTI

VAŽNO UPOZORENJE ČLANOVIMA

Obzirom na opći porast cijena, nastali su u gospodarstvu našeg društva mnogo veći izdatci, dok su prihodi uvijek bili isti. Uz ovakve Gospodarske prilike naše društvo nebi moglo dalje djelovati. Sve to je prisililo upravni odbor »Društva Zagrebčana«, da na sjednici 16. prosinca t. g. zaključi povećanje društvenih prihoda. Uslijed toga stvoreni su ovi zaključci:

Od 1. siječnja 1942. iznašati će članarina za izvršujućeg člana 20.— Kn, a za podupirajućeg 15.— Kn. U toj članarini sadržana je i pretplata za reviju »Zagreb«. Ovakovim zaključkom odbor se je stavio na stanovište koje propisuju društvena pravila, to jest da je svaki član dužan držati društveno glasilo »Zagreb«.

Za nečlanove iznašati će pretplata revije »Zagreb« godišnje 80.— Kn. Utemeljitelji godišnje 50.— Kn. Pojedini broj 10.— Kn.

Nadamo se, da će naši članovi ovaj odborov zaključak odobriti, te ga tako poduprijeti u daljnjem njegovom radu na korist Zagreba, sada glavnoga grada Nezavisne Države Hrvatske.

SJEDNICA UPRAVNOG ODBORA našeg društva održana je dne 21. X. ove godine, pa su na istoj primljeni slijedeći novi članovi i to: Haberštok Željko, slušač Vis. ekonomske komercijalne škole kao redoviti i Dr. Emil Lampe, liječnik Društva za spasavanje. Isto tako objavljeno je konstituiranje Nadzornog odbora, pa je pročelnikom izabran g. Ivan Ulčnik, gradski porezni savjetnik u m. i marni suradnik naše revije, kao i konstituiranje Časnog suda, pa je njegovim pročelnikom izabran g. Dr. Josip Jedlowski, odvjetnik. — Stvoreni su još i neki drugi zaključci, koji su u provedbi.

HARAMBAŠIĆEVA VEČER. Dne 30. listopada ove godine priredili smo povodom 80-godišnjice rođenja i 30-godišnjice smrti hrvatskog pjesnika dra Augusta Harambašića večer u čast njegove svijetle uspomene uz raspored, koji je u svakom pravcu lijepo izveden i priredba u svakom pravcun odlično uspjela. — Uspjeh ove priredbe bio je zabilježen u našim zagrebačkim dnevnicima, pa je tako i »Novi List« u broju od 1. XI. t. g. zabilježio slijedeće:

»Sinoćnja priredba Društva Zagrebčana u čast nezaboravne uspomene na hrvatskog pjesnika Dra Augusta Harambašića, bila je i unatoč lošeg vremena dobro posjećena i lijepo je uspjela. Na priredbu su došli i neki pjesnikovi štovatelji iz vana. Tako smo vidjeli biskupa dra Carevića, župnika iz Posavskih Bregi Ivana Pavlovića, zapovjednika ustaškog redarstva iz Zemuna Filipa Gadžo i druge. Društveni predsjednik Dr Cuculić sve je srdačno pozdravio. — Uvodnu riječ održao je prof. Dr. Ljubomir Maraković. Predavač je najprije osvijetlio bitnije momente iz Harambašićeva života, a naročito tragične posljednje godine njegova života, koje bacaju značajno svijetlo na Harambašića kao čovjeka.

Naročita rodoljubna ideja nadahnula je Harambašićeve najjače i najpozitivnije pjesme, — ona je odgajala čitave generacije hrvatske u srčanom, čistom i iskrenom patriotizmu. Nova pokoljenja hrvatske mladeži treba da iznova prihvate Harambašićevu poeziju i za narod onako, kako je u njoj trajan i snažan izražaj hrvatskog rodoljublja. Prisutni su ovo zanimivo razlaganje zanosno pozdravili. — Zatim je gđica Draga Koritić s ugodnim i lijepo školanim glasom (alt) odpjevala najprije »Smrt« od Grečanjinova, a zatim od Vilhara Harambašićeve riječi: »Karamfile rumeni«, »Cvati cvati ružo« i »Kaži mi kaži«. U mjesto oboljele gđice Hanžek, gđa Körbler-Štefan odpjevala je ugodnim glasom od Vilhara, pjesnikove riječi: »Tiho more« i »Golubice siva« uz pratnju gosp. Milorada Milera. Nagrađena je pljeskom. — Jurica Dijaković recitirao je četiri pjesme »Otadžbini«, »Utjeha«, »Večer« i »Nada« i primio odobravanje.

Na koncu je društva »Harambašić« (zbor od 16 članova) skladno odpjevao »Planula zora« i »Starčevićevu himnu«, što je bilo vrhunac užitka za prisutne, koji će se trajno sjećati ove lijepe priredbe. — Spomenutom društvu je ovom zgodom izručio veliki župan u miru i član »D. Z.« g. Dragan vitez Trnski, školski drug pjesnika, jednu lijepu sliku iz godine 1879., koja prikazuje mlade stekliše nakon izlaza iz prvog zatvora, kako pale »Obzor« i neke druge Mađarima sklone novine, što je uzeto kao demonstracija. — Ova je slika pobudila veliko zanimanje.

PREDAVANJE PROF. Dra RUDOLFA HORVATA. Dne 20. listopada ove god. održao je prof. Dr Rudolf Horvat u našem društvu predavanje o temi »Povijest hrvatskih grbova i zastave hrvatske«. Predavanje je bilo dobro posjećeno i saslušano s odobravanjem.

PROSLAVA 95. GODIŠNJICE PRVE HRVATSKE OPERE »LJUBAV I ZLOBA« OD LISINSKOGA. Budući se je ove godine navršilo 95 godina, što je prvi put u Zagrebu izvedena prva hrvatska opera »Ljubav i Zloba« od Lisinskoga, Društvo Zagrepčana kao kulturno-komunalno društvo nije moglo propustiti priliku a da taj događaj ne proslavi, pa smo tu proslavu priredili dne 13. studenoga t. g. u našim prostorijama. Uvodnu riječ održao je naš član prof. Aleksander Fučkar, profesor Državnog konzervatorija, koji je u svojem lijepom i stručnom predavanju prikazao ne samo tekst navedene opere, nego i sva nastojanja njenog skladatelja Vatroslava Lisinskog, da se ta opera stvori i što dostojnije izvede. Prve i glavne uloge kod prve izvedbe dne 28. III. 1846. pjevali su Sidonija Rubido rođena grofica Erdedi i Albert Štriga. — Sa cijelom priredbom te večeri rukovodio je prof. g. Fučkar, a osim njega u programu su nastupili gđa Ida Juranić, operna pjevačica, g. Matija Kuftinec i Zdenko Šir, a svi uz pratnju prof. Šabana. Navedeni pjevači bili su odlični i nagrađeni velikim odobravanjem a isto tako i njihov pratioc. — Isto tako i mladi medecinar Dürigl s puno je osjećaja i puno razumjevanja recitirao pjesmu »Krijesnice« od posljednjeg ilirskog pjesnika Ivana viteza Trnskog, posvećenu Sidoniji pl. Rubido rođenoj grofici Ededi, pa je i on nagrađen odobravanjem.

Da se vidi, kako je izvedba te opere djelovala na naše Zagrebčane onog doba i na ostalu javnost, najbolje se vidi iz same pjesme, koju ovdje u cijelosti donašamo. Pjesma glasi:

Gospe od svih duhom jača,
Hrvatskoga roda kćeri,
Krvco slavnih ti Bakača,
Ja na dužnost k tebi smjerih.

Ti si prva sviestnu zovu
Draškovića ozva Janka,
Na tjemenu kapu novu
Pozdravi nam osvit danka.

Prva si nam zapjevala
Ti Lisinskog »Ljubav, zlobu«;
Duhove si uzniet znala
Uz »Ilirstva« sjajnu dobu.

Prva uze munjom sievat
Na bies tuđe bahatosti;
Prva uze ti zahtievat
Preradovih prenos kosti!

Hrvatska ti nigda toga
Zaboravi predat ne će,
Rieči roda Bakačkoga
Svete su nam davno veće.

Mar ti za dom pisan zlatom
Plemnski će grb ti resit,
Poznim slava još Hrvatom
Kriesnicom se ovom kriesit.

DRUGO PREDAVANJE PROF. Dra RUDOLFA HORVATA O TEMI »ZAGREB PRIJE 50 GODINA«. Dne 4. studenoga t. g. održao je naš popularni predavač i zaslužni historičar prof. Dr Rudolf Horvat svoje drugo predavanje u našem društvu o veoma za Zagrebčane zanimivoj temi: »Zagreb prije 50 godina« s podnaslovima: Velika gospodarska izložba. Otvorenje prvog (konjskog) tramwaja, Obnova Hrvatskog pjevačkog saveza, Proglašenje hrvatske himne i t. d. Ovo predavanje bilo je brojno posjećeno i saslušano s najvećom pažnjom, a predavaču priređeno odobravanje. — Tekst ovog vrlo zanimivog predavanja bio je objelodanjen u svim našim dnevnicima.

MIHANOVIĆEVA VEČER U DRUŠTVU ZAGREBČANA. Budući se je ove godine navršilo 80 godina kako je umro autor naše hrvatske državne himne Antun pl. Mihanović, rođeni Zagrebčanin, naše je društvo smatralo potrebnim, da oda počast i štovanje uspomeni ovog velikog sina Zagreba. Njemu u čast priređena je društvena večer. — Ova priredba vrlo je lijepo uspjela, pa je »Nova Hrvatska u broju od 27. XI. tek. god. donijela ovaj prikaz: »Sinoć je Društvo Zagrebčana u svojim dubkom punim prostorijama priredila večer u povodu 80. godišnjice smrti neumrlog autora naše državne himne Antuna pl. Mihanovića, koja je priredba odlično uspjela. — O životu i radu Mihanovića govorio je vrlo iscrpivo prof. Vinko Nikolić, koji je prikazao njegovo djetinjstvo i školovanje u rodnom gradu, njegov književni rad i diplomatsko službovanje izvan domovine i čeznuće za njom. U tim je danima nakon povratka i spjevao svakom nam Hrvatu najmiliju i najsvetiju pjesmu »Lijepa naša domovino«.

Predavač je prikazao i zadnje dane Mihanovićevog boravka u Novim Dvorima i smrt, te njegovo zadnje počivalište u onom najromantičnijem kraju naše u istinu lijepe domovine. Predavač je nagrađen velikim odobravanjem. Bruno Dürigl sa puno ljubavi recitirao je izvorni tekst himne, a osim toga recitirao je i svoju za tu prigodu spjevan pjesmu »Domovina«. Pozdravljen je pljeskom. — Nakon toga je gdica Draga Koritić odpjevala na sveopće zadovoljstvo od Hatzea »Rob«, od Berse »Robinjica« i od Stahuljaka »Sanje«. Na sveopće zahtjevanje morala je dodati još jednu točku i to »Kaži mi kaži« od Vilhara, a sve uz pratnju prof. Stahuljaka. Oboje nagrađeni su s puno odobravanja. Kao zadnji nastupio je operni pjevač g. Drago Hržić sa »Crna priča«, balada o Petru Svačiću od Gotovca, »Puško moja« od Vilhara, te konačno »Lijepa naša« od Runjanina, a sve uz pratnju zborovođe Državnog kazališta g. Motla. Prisutno občinstvo je odličnom pjevaču oduševljeno odobravalo. Na zadnje su prisutni stojeći odpjevali »Lijepu našu«, pa je time ova u istinu patriotska priredba u čast neumrlog Hrvata i sina Zagreba Antuna pl. Mihanovića završena, te će u srcima prisutnih ostati trajna i nezaboravna.

NAŠE ČAJANKE. Omladinski akademski ogranak našeg društva priredio je u nedjelju dne 9. i 23. studenoga ove godine u našim prostorijama dvije lijepo uspjele čajanke, koje su bile dobro posjećene. — Ovakove priredbe bile one s programom ili bez njega, za našu mladež najbolje su privlačive, pa društvena uprava ako hoće da o mladinu privuče u svoje redove, a to je i te kako potrebno, tad s time mora računati i ovakove sastanke omogućiti. Time će se naša omladina ne samo oteti ulici i svakovrsnom športu, kojemu danas reći bi i prekomjerno služi.

ISPRAVAK

U članku o **Vjekoslavu Heizelu** u posljednjem broju na strani 241, redak 6, imade glasiti **god. 1886.**, a ne 1866.

Izdavač: »Družtvo Zagrebčana«. — Odgovorni urednik: Stjepan Stiegler, grad. senator, Brešćenskoga ulica 10 (telefon 22-411). — Uredništvo i uprava: Berislavićeva ul. 20/I. kat. Telefon 24-383. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ulica broj 6. — Za tiskaru odgovora Ivan Ivanković, Selska cesta br. 47.

Najveće jamstvo slobode i normalnog gospodarskog života i razvitka, najveće jamstvo unutarnje i vanjske sigurnosti jest valjana, zakonita i korektna uprava. Dok je u početku kako sam spomenuo, svatko imao dužnost, a i pravo, da na svoju ruku, po najboljem svom znanju i uviđavnosti vrši raznovrsne državne akte, to od časa, kada je uzpostavljena redovita uprava nema nitko prava, da na svoju ruku po svojoj uviđavnosti, a još manje po svojoj volji ili po svom hiru vrši bilo kakav državni akt, koji zasjeca u polje državne uprave. Ne samo da nema nitko prava nego ima svatko dužnost, da se kani svakog čina, svakog djelovanja, koje bi na sebi nosilo i najmanji trag samovolji, bezakonitosti ili čak i protuzakonitosti. Sve što se u upravi u unutarnjem državnom i javnom životu događa i odvija mora biti u podpunom skladu sa zakonima i mora biti vršeno po osobi, koja je po zakonu i moralno odgovorna. Svatko tko izvan toga vrši bilo kakovu vlast, taj vrši zločinstvo na državi i na narodu, ogrešuje se o temeljno načelo dužnosti, odgovornosti i spada pod udar kaznenog zakona.

Vršenje uprave unutar granica zakona, vršenje upravnog čina sa sviješću i dužnosti i odgovornosti, jest najbolje i ujedno jedino jamstvo za slobodu i sigurnost državljana, za sigurnost svakog čovjeka koji živi na području te države. Organi državne vlasti imadu zadaću vršiti razne akte i čine u korist države i narodne zajednice, ali prva i najvažnija njihova dužnost jest, zaštititi slobodu, sigurnost života i sigurnost imovine svakog državljana, i svakog onog tko u državi živi i u njoj se nalazi. Samo u tom duhu, kojim su u državi zaštićeni životi, zaštićena sloboda i imovina, samo onda može država živjeti, prosperirati, samo onda mogu njezini državljani računati na svoje napredovanje i samo onda cieli narod i njegova država mogu računati na poštivanje sa strane drugih naroda, sa strane vanjskog svieta.«

Da! Vršiti svoje zvanje požrtvovno i s ljubavi, to je sveta dužnost svakoga građanina naše domovine. Budemo li u svemu sliedili velike misli našeg Poglavnika, budemo li izvršili ono što od nas naša Domovina traži, nastupit će dani blagostanja, mira i spokojstva i narod Hrvatski bit će u slobodnoj i jakoj domovini sretan i zadovoljan.

To su želje našeg dičnog Poglavnika, to je cilj i svrha Njegovih borba i patnja, a to će biti i kruna Njegova uspjeha, da naša Hrvatska procvate i ojača i bude za sve vieke sretna, slobodna i nezavisna!

Bude li tako i naš priestolni bieli grad Zagreb i dalje će biti lučonoša ovih ideala, a njegova budućnost bit će svjetla i osigurana.

Bruno Dürrigl:

Zimske sjete našega grada

Kroz koprenu tame uzdižu se tornji,
Starog gotskog hrama sa kaptolskih dvora,
Kroz tišinu noći, razliježu se zvuci,
Sa orgulja drevnih s tajinstvenog kora.

Tinja sitan plamen u plinskoj kandeli,
Na zidini sivog ostarjelog Grića,
A krošnjama golim starodrevnog hrasta,
Vjetar svoju tužnu pripovjetku priča.

Opustjele staze zelengajskih leja,
I klupe su prazne snijegom pokrivene,
Samo vrapci cvrče i prolijeću vrane,
A u zraku drhte davne uspomene.

Potamnjele boje usnulih pejzaža,
Prodiru u sjete probdivenih noći,
A oluje ledom guše osjećaje,
I smrznuti biser spuštaju na oči.

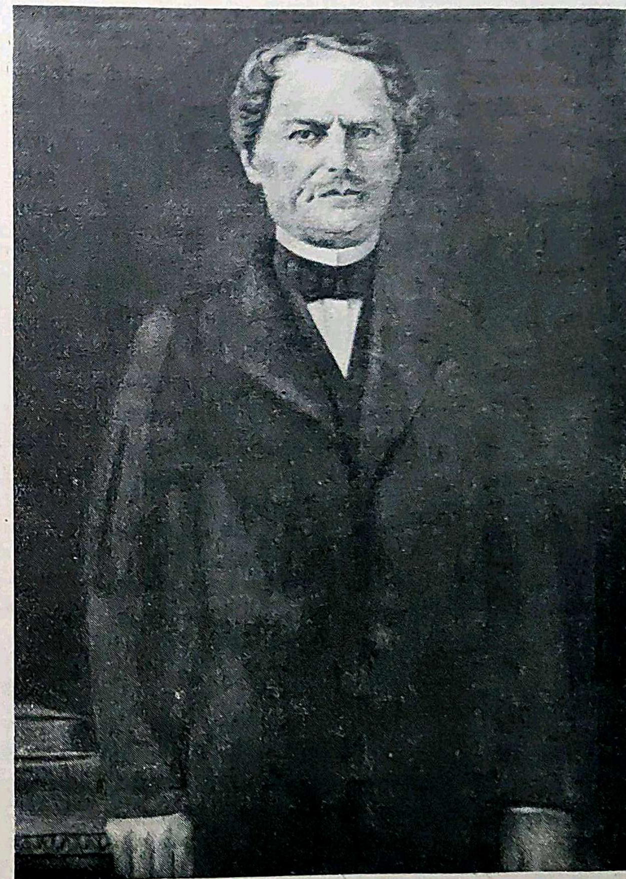
Sniva grad u svili bijelog snježnog tkanja,
A vjetar mu šapće svoju bolnu priču,
Drhte plinska svjetla kroz iglice leda,
Na zidini sivoj, na starome Griču.

Ivan Ulčnik:

VJEKOSLAV FRIGAN

ODVJETNIK I BIVŠI NAČELNIK GRADA ZAGREBA

U velikoj dvorani gornjogradske palače, nekada vlasništvu grofova Oršića, kasnije baruna Raucha, a sada rezidenciji Gradskog načelnika i Predsjedništva Gradskog magistrata, poredana je galerija slika zagreba-

Vjekoslav Frigan, prema uljenom portretu galerije gradskih načelnika.
(Foto Griesbach)

čkih gradskih načelnika. Nad sjevernim vratima dvorane prvi nas dobroćudno gleda zadnji gradski sudac, a prvi izabrani načelnik Janko pl. Kamauf. Kraj njega ukočio se lik na oko strogog, ali ipak popularnog gospo-

štijskog fiškala, drugog izabranog načelnika Vjekoslava **Frigana.** Iza njega poredani su portreti ostalih izabranih gradskih načelnika, sve do dra. Stjepana Srkulja.

U ovom članku pozabavit ćemo se ličnošću načelnika Vjekoslava Frigana, čiji rad je usko vezan s napredkom grada Zagreba. Friganove zasluge nijesu bile u kasnijim vremenima spominjane, a kamo li, da bi ih netko naročito istaknuo. Friganovim imenom nije okrštena ni jedna zagrebačka ulica, akoprem je kroz sedam godina načelnikovao. Istovremeno su nekoje ulice okrštene imenima ljudi, koji se u javnom radu malo istaknuše, a pogotovo ne u korist grada Zagreba.

*

Listopadska carska diploma od 1860. bila je jasan znak, da je prestalo nesnosno desetgodišnje apsolutističko doba. Došlo je vrijeme, da se čuje slobodan glas austrijskih naroda. Doduše, nadošla sloboda bila je prividna, jer se absolutizam htio zamijeniti centralizmom; ipak nije bilo povratka omraženom svemoćnom Bachovom režimu.

Nadošlo ustavno stanje osjetilo se i u Hrvatskoj. Već prije izdanja listopadske diplome, bude 12. srpnja 1860. imenovan hrvatskim banom naše gore list, general Josip barun Šokčević. On sazivlje bansku konferenciju, preteču Sabora. Konferencija marljivo sprema sve, što je nužno, da se hrvatski narod posluži svojim starodrevnim pravom, da izabere Sabor i općinska vijeća. Početkom mjeseca ožujka 1861. pristupaju zagrebački purgeri izbornoj žari, da između svojih dobrih izaberu ponajbolje za gradske oce. Ti će se brinuti, da grad Zagreb pođe u susret željenom razvitku i napredku. Ova potreba pokazivala se tim jače, jer je dugogodišnji apsolutizam onemogućio svaki napredak Zagreba.

Dne 11. ožujka 1861. prvi puta se sastaje novoizabrano Gradsko zastupstvo. Tom zgodom izabran je jednoglasno gradskim načelnikom Vjekoslav Frigan. Od 11. ožujka 1861. do 27. veljače 1868. sjedi Frigan na načelničkoj stolici. Dakle kroz punih sedam godina. Od tog vremena bio je dulje načelnikom samo Adolf pl. Mošinski (od godine 1892. do 1904.). Vjekoslav Heinzel bio je gradskim načelnikom kroz sedam godina, ali uz prekid od sedam mjeseci.

Podatke o životu i radu Vjekoslava Frigana djelomično smo opisali prema molbi, kojom je Frigan oko 1867. molio plemstvo. Ta se molba može smatrati njegovim memoarom, jer u njoj Frigan opisuje svoj život od vremena, kada je postao samostalan, a naročito djelovanje u svojstvu gradskog načelnika. Friganova unuka gospođa Emilija Ruiz de Roxas rođena Frigan, najpripravnije nam je ustupila svoj obiteljski arhiv, gdje smo našli mnogo zanimljivih podataka iz života njenog djeda. Izim toga

opisala je prema sjećanju mnoge zanimljive obiteljske crtice. Osim tih podataka poslužili smo se gradskim arhivom kao i izvadcima tadanjih zagrebačkih novina.

*

VJEKOSLAV FRIGAN rodio se 22. lipnja 1801. u župi Sv. Augustina u Velikoj u požeškom kotaru. Njegov otac Josip Frigan bio je blagajnikom Sredićevih imanja u Pleternici, rođen godine 1768. Umro u Požegi 23. ožujka 1840. Vjekoslavova majka zvala se Jelena rođena Oswald.

Osnovnu školu i gimnaziju svršio je Frigan u Požegi. Ravnateljstvo Državne realne gimnazije u Požegi susretljivo nam je priopćilo podatke o Friganu kao đaku tamošnje gimnazije. U zavodskoj »Matriculi studiosorum« od godine 1725.—1837/8., upisan je Frigan Vjekoslav od 1809. do 1814. godine. Prema tome je u Požegi svršio 5 razreda gimnazije, (četiri razreda gramatičke i jedan razred humanističke škole). Frigan je bio dobar đak, pa je treći razred svršio s odlikom. Glede ostalih Frigana doznali smo od gimnazijskog ravnateljstva, da je godine 1815. počeo požešku gimnaziju polaziti Josip Frigan (moguće brat Vjekoslava). Ime roditelja nije u »Matriculi« upisano.

U doba Friganova đakovanja bila je požeška gimnazija u rukama redovnika bivših Pavlina, svjetovnih svećenika i svjetovnjaka. Ravnatelj gimnazije, bio je bivši redovnik Pavlin Melhior Španić. Godine 1812. naslijedio ga svjetovni svećenik Đuro Fekete.

Od imena Frigan bio je u imeniku zavičajnika grada Požege svršetkom godine 1909. upisan Josip Frigan, umirovljeni stražar, umro 1884. To bi vjerojatno prije bio đak požeške gimnazije iz 1815., zatim supruga Gustika i sin Kamilo. Po znanju gradskih činovnika u Požegi bio je pred kojih 15 godina na gradskoj pustari Česmi kod Požege inžinir agronomije Josip Frigan.

Pravoslovnu Akademiju Vjekoslav Frigan je polazio u Zagrebu. U »Matriculi« prvog tečaja slušatelja pravnih znanosti, upisan je Frigan u godištu 1818.—1819. Tu je naznačeno, da mu se otac zvao Josip po zanimanju »exactor« (nadziratelj) na imanju Jacoba Sredića u Pleternici. Kao đak je stanovao kod svog zemljaka i tadanjeg dobrotvora učeće mladeži kanonika Josipa Verhovca[1]) na Kaptolu. Školske godine 1819.—1820. polazio je Frigan drugi tečaj pravnih nauka. Sačuvala se svjedodžba tog tečaja,

[1] Josip Verhovac rodio se godine 1767. u Požegi, gdje je svršio gimnaziju. Profesor R. Strohal u svom članku »Svećenici kao hrvatski književnici« »Katolički List« od 1. prosinca 1910., navodi, da se Verhovac rodio u Staroj Gradiški. Sjemenište je polazio u Zagrebu. Povjesnik dr. Ljudevit Ivančan u svom djelu: »Životopisi kanonika Kaptola Zagrebačkog«, pod rednim brojem 1037, priopćuje, da je kanonik Josip Verhovac nakon svršene bogoslovije zaredjen godine 1791. Župnikom u Čučerju postade 1795., a 1800. u Jamnici. Dne 15. rujna 1815. bude instaliran za

iz koje se vidi da je prvi i drugi semestar svršio s ocjenom »eminens« (odlično).

S Friganom su istovremeno polazili pravoslovnu akademiju đaci poznatijih imena: Janko Kamauf, kasniji zagrebački gradski sudac i načelnik, te hrvatski povjesnik i zagrebački veliki župan Ivan pl. Kukuljević.

Friganova kuća u Opatičkoj ulici broj 27. (Foto Griesbach)

Iz svjedodžbe kraljevske pravne Procurature u Budimpešti od 27. rujna 1824. vidi se, da je Vjekoslav Frigan istog dana položio odvjetnički

---

kanonika kaptola zagrebačkog. 1825. preuzima upravu pobožnih zaklada Kaptola Zagrebačkog. Obnašao je čast sudbenog prisjednika županija zagrebačke i varaždinske.

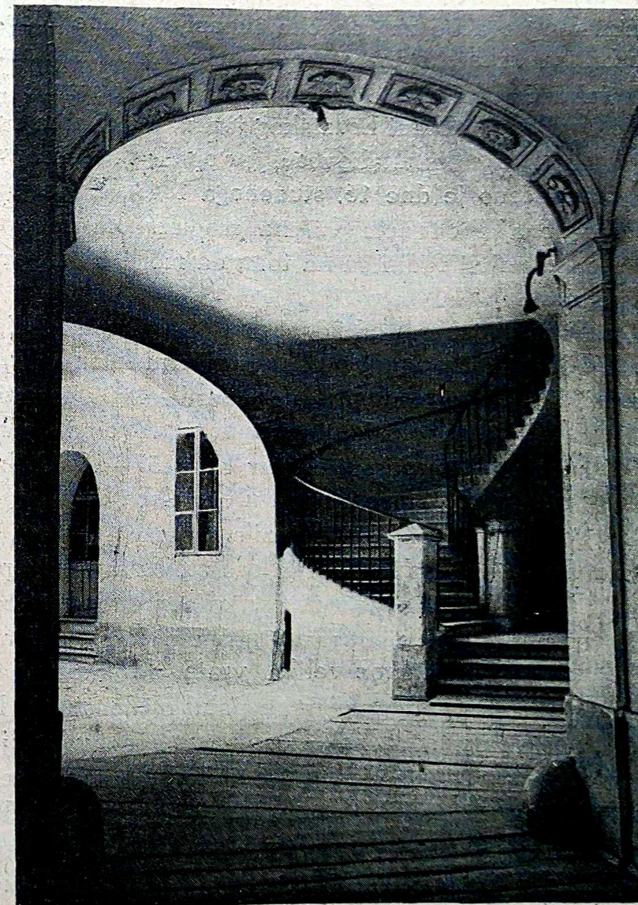
Kanonik Verhovac bio je poznati dobrotvor, naročito školske mladeži. U njegovoj kanoničkoj kuriji na Kaptolu kroz mnogo godina bilo je na potpunoj opskrbi po četiri đaka. Tako i Vjekoslav Frigan, kada je došao u Zagreb na nauke, nađe utočište kod svog zemljaka kanonika Verhovca.

Josip Verhovac umre 21. travnja 1834. u 67. godini. Pokopan je u grobnici Stolne crkve. Njegovu smrt zamilježio je u matici umrlih župe Sv. Marije kapelan Pavao Štoos, poznati hrvatski preporoditelj i župnik u Pokupskom.

Verhovac oporučno ostavi jedan oltar našoj Katedrali; zatim u zakladu za potporu đaka rodom iz Požege, koji uče filozofske nauke, te zakladu za potporu djevojaka iz Požege u poodmakloj dobi, koje se ne mogu udati. Konačno se jednom zakladom sjetio svog rodnog mjesta Požege.

ispit s izvrsnim uspjehom, naročito u zastupanju velikaških imanja. Toga dana položio je odvjetničku prisegu.

Nakon svršenih pravoslovnih nauka otvori Frigan odvjetničku pisarnu u Zagrebu, na Harmici u Hatzovoj kući. Ovo se vidi iz oglasa u »Agramer Zeitungu« od 26. siječnja 1833. U istom oglasu Frigan javlja, da se daju u zakup plemićka dobra »Pisarovina«, »Lučelnica« i »Paraduss« na 10 godina od 1. veljače 1833.

Stubište friganove kuće. Pogled s uličnih vratiju. (Foto Griesbach)

Godine 1833., dne 5. svibnja, Frigan se oženi s Matildom Hoffer, kćerju Josipa Hoffera, vojničkog povjerenika kod središnjeg Varaždinsko-karlovačkog vojnog zapovjedništva u Zagrebu, te supruge mu Ane rođene Ringlstein. Svadbeni kumovi bili su dr. Aleksander Mraović, gradski fizik, i odvjetnik Ivan Kamauf.

Matilda Frigan nije po roditeljskom odgoju bila Hrvatica, a ipak je jako volila domovinu svog muža — Hrvatsku, te je rado sudjelovala u svakoj domorodnoj akciji, koju su tadanje zagrebačke gospodje često vodile. Na Matildu Frigan mnogo je utjecalo njezino prijateljevanje sa Sidonijom pl. Rubido rođenom groficom Erdedi, koja je bila na čelu svega, što je bilo na korist hrvatske stvari, naročito na glazbenom polju.

Matilda Frigan umre 8. travnja 1850. u 44. godini. Sahranjena je na groblju Sv. Jurja.

Prigodom kongregacije zagrebačke županije godine 1836. kao i 1843., kada je borba za hrvatski jezik među hrvatskim staležima i redovima dospjela do vrhunca, Frigan je kao ispravan domobranac bio na strani Iliraca. Sudjelovao je u obrani hrvatskog jezika u školama i uredima.

U »Dnevniku Dragutina Rakovca«, (priopćili E. Laszowski i dr. V. Deželić st.), zabilježeno je dne 16. studenoga 1843., da se je kod Frigana održala konferencija zbog ablegata na maglarskom saboru u Požunu. Naši ablegati (zastupnici) radili su na tom, da mogu u magjarskom saboru govoriti hrvatski.

Kupoprodajnim ugovorom od 28. srpnja 1840. kupuje Frigan od gradskog senatora Ivana Kamaufa jednokatnu zidanu kuću u Opatičkoj ulici broj 70, (danas broj 27); kupovnina je iznosila 4.500 forinti u srebrnim cvancigama, (3 cvancige za forint). Ugovor pročitan je na sjednici gradskog zastupstva 31. srpnja 1840. (Gradski arhiv br. 3157—1840.) Iz ovog kupoprodajnog ugovora vidimo, da je Frigan u ono doba obnašao čast sudskog prisjednika zagrebačke i požeške županije.

Nekadanja Friganova kuća još i danas stoji na uglu Opatičke i Demetrove ulice. Kuća se vjerojatno mnogo nije promjenila, te je onakva, kakva je bila, dok je u njoj stanovao gradski načelnik Frigan. Na odsječenom uglu ulazi se u kuću kroz velika vrata. Iz širokog presvođenog hodnika vode u prvi kat bidermajerske polukružne stube. Nad ulaznim hodnikom nalazi se velika soba nekad zvana palača«, u kojoj su se u ono blaženo staro doba održavale obiteljske zabave. Iz »palače« ide se na ulični balkon ograđen umjetnički izrađenom željeznom ogradom, na kojoj se i danas vide »A. M. F.« Ova slova označuju da su nekada vlasnici ove kuće bili Alojz i Matilda Frigan. Danas je ta kuća vlasništvo gornjogradskog župnika dra Svetozara Ritiga. Do godine 1914. nalazio se u Friganovoj kući Banski Stol, koji se od tuda preseli na Grič br. 2, u zgradu nekadanje realke, gdje se i sada nalazi.

Priopćit ćemo jedan zanimljiv zagrebački događaj, s kojim sâm Frigan, a niti nitko od njegovih, nije imao veze. Kod tog događaja spominje se samo Friganova kuća u Opatičkoj ulici.

Dne 9. svibnja 1877. došao je u Zagreb nadvojvoda Albrecht radi pregledbe ovdašnje vojne posade. Tom zgodom Zagrebčani okitiše svoje kuće

hrvatskim zastavama. Među spisima bivšeg redarstvenog satničtva iz godine 1877. našla se je prijava nekog Medića, koji u ime više aranžera svečanosti, priređene prigodom dolaska nadvojvode, redarstvenom satniku Plušćecu prijavljuje ovo: »Odboru za arangiranje i za uzdržavanje reda dojavljeno je da, ako se želi uzdržati mir i red u gradu, te da se ne dogode kakovi izgredi, imadu se odstraniti dati:

a) srbski barjaci i to sa crkve grčkoistočne u Margaretskoj ulici i s kuće Friganove u gornjem gradu Opatička ulica;

b) magjarski barjaci s kuće preuz. gosp. bar. Raucha u Kapucinskoj ulici i kući udove Pongratz u Mesničkoj ulici, kakav je već i onako radi takovih barjakah od sl. satničarstva nalog izdan«.

Istog dana (9. svibnja 1877.) dostavlja barun Levin Rauch gradskom poglavarstvu ovaj dopis:

»Nalogu Novogradskog Načelnika zadovoljavajući jesam oddaljen od svakih političkih namjera izstavio na mojoj kući zastave koje scenim da su ovlašćene zastupati politički položaj. Čuvši da te zastave nisu mnogim po ćudi, nalazim za shodno sve van stavljene zastave natrag povući. U ostalom ću zadovoljiti svim inim u priobćenom mi nalogu i programu sadržanim naredbam.

Dočim ovo do znanja Sl. gradskog Satničtvo donašam ostajem sa odličnim štovanjem, pokoran sluga Rauch«.

Obadvije ove prijave nisu unešene u urudžbeni zapisnik redarstvenog satničtva, a niti je glede istih poduzeto kakvo pismeno uredovanje.

Što se tiče srbske zastave na Friganovoj kući, koja je god 1877. bila vlasništvo njegovih nasljednika, ne može se odgonetnuti zašto je srbska zastava na toj kući izvješena. Poznato je, da Friganovi nasljednici nijesu nikad došli u rodbinske veze s osobama grčkoistočne vjeroispovjesti.

Prigodom dolaska nadvojvode Albrechta izradio je poznati zagrebački pekar Benjanin Zeininger u Dugoj ulici, iz tijesta carskog orla, kojeg je okružio grbovima svih zemalja tadanje Austro-Ugarske monarhije. Ova pekarska umjetnina bila je izložena u Zeiningerovom dućanu u Dugoj ulici broj 16. »Obzor« od 9. svibnja 1877. o tom carskom orlu iz tjesta kaže: »Upravo godi srcu, kada se vidi tako umjetan proizvod domaće obrtnosti«.

Prelazeći na daljnji Friganov životopis, vidimo, da je Frigan na sjednici grad. zastupstva 27. veljače 1844. primljen za zagrebačkog građana, uz pristojbu od 24 for. (Grad. arhiv br. 878—1844.).

Kada se je u Karlovcu 1844. osnovalo »Parobrodarsko društvo na Savi i Kupi«, bude na glavnoj skupštini ovog društva 28. svibnja 1945. Frigan izabran u nadzorni odbor, te ujedno imenovan društvenim odvjetnikom, uz godišnju plaću od 400 forinti srebra. Crtice o osnutku i radu

»Parobrodarskog društva na Savi i Kupi« donijeli smo u »Zagrebu« u broju za travanj-svibanj 1941.

U burnim danima godine 1848. carske čete su iz Zagreba povučene u Italiju i Mađarsku, gdje se tada ratovalo. Za održavanje reda i sigurnosti osnovana je u Zagrebu građanska garda. Frigan kao pravi domorodac stupa u građansku gardu, te mu je kao satniku povjereno zapovjedništvo prve satnije. Ovu dužnost je vršio kroz godinu i pol.

U Friganovoj satniji bio je nadporučnik Lavoslav Župan, kasniji poznati zagrebački knjižar. Poručnici bili su: Bolto Jellačić i graditelj Škender Brdarić. Stražmeštri: Škender Kavić, i Vatroslav Ledinski. Kaprali: Josip Pirlinger trgovac, Antun Rubido, kasniji dvorski savjetnik i stolar Antun Eisenhut. Od stražara navađamo samo nekoja poznatija imena: Ivan Dolovčak odvjetnik, Žiga Vidale trgovac, Dragutin Župan, Adalbert Šauf odvjetnik, Hinko Stajdaher ministarski tajnik, Ferdo Ottinger odvjetnik, Otto Geisler zlatar, Mihalj Kontak krojač, Ivan Rossenkranz gostioničar, Andrija Jakčin odvjetnik, Ivan Daubachy kasnije namjesnički savjetnik, Dragutin Gallac i Petar Očić odvjetnik. Satnija je brojila ukupno 133 momka. Oboružani su bili sa 63 puške razne vrsti. 62 bili su bez puške. (Iz izvješća zapovjedništva Narodne Garde od 27. prosinca 1848. br. 58/89.).

U isto vrijeme povjeravaju se Friganu i druge važne dužnosti. Godine 1848. bude za Hrvatsku imenovan kao kraljevski povjerenik podmaršal barun Ivan Hrabovsky.[2]) Od tadanje mađarske vlade Hrabovsky dobiva

[2] Ivan barun Hrabovski carski podmaršal, rodio se godine 1779. u Raabu u Ugarskoj. Stupa u vojsku sa 17 godina. Sudjeluje u ratu protiv Francuza. 1809. služi u Dalmaciji. Odlikovao se 1809. u boju protiv francuskog generala Marmonta. Tom zgodom bude odlikovan redom Marije Terezije. Godine 1822. postaje barunom. Godine 1847. postaje vojnim zapovjednikom u Srijemu. Kada godine 1848. bukne u Ugarskoj revolucija, Hrabovski je bio tamo vojnim zapovjednikom. Mađarska revolucionarna vlada šalje ga protiv bana Jelačića. Hrabovski provali s vojskom u Srijemske Karlovce te ih osvoji. U daljnjem razvitku mađarskog pokreta Hrabovski se drži kao carski general dosta pasivno. Konačno pristaje uz revolucionarne Mađare, te im čak preda tvrđave Petrovaradin i Temišvar. U Pešti nije nastupao dosta odvažno, kada su revolucionarci ubili carskog generala Lamberga.

Radi svog izdajničkog držanja spram cara, dođe Hrabovski u mjesecu svibnju 1850. pred ratni sud, te bude na smrt osuđen. Viši sud ublaži tu osudu na 10 godina tvrđavnog zatvora, koji je izdržavao u tvrđavi Olmütz. Godine 1852. ga je car Franjo Josip I. pomilovao. Pomilovanje Hrabovskoga nije na životu zateklo. Umre 18. rujna 1852.

Pripovijedalo se da je Hrabovski bio pod uplivom svoje mlade supruge Izabele rođene Klobusitcky, po narodnosti Mađarice, s kojom se je oženio 1847. (Dr. Wurzbach: »Biografisches Leksikon« iz 1863.)

Ljudevit Vukotinović u »Narodnim Novinama« od 6. srpnja 1848. opisuje jedan sastanak s Hrabovskijem u mjesecu svibnju 1848., kod Gradca na granici križevačke županije i križevačke regimente. Vukotinović je branio Hrabovskomu ulaz na

nalog da protiv hrvatskog bana Josipa baruna Jellačića, provede istragu, naročito radi sastanka hrvatskoga sabora. Ove mjere mađarske vlade bile su uzrokom, da u Hrvatskoj nastade uzrujanje do vrhunca. Frigan u svojim sjećanjima kaže, da je Hrabovskijevo imenovanje izazvalo nemire i najgore događaje. Ban Jellačić želi odvratiti prijeteće zlo, zato pokušava kod carskoga dvora izhoditi ukinuće Hraborskijevog imenovanja.

U ime cijelog hrvatskog naroda ban Jellačić, šalje Kralju Ferdinandu predstavku, u kojoj moli Hrabovskijevo skinuće s časti kraljevskog povjerenika. Ban povjerava Vjekoslavu Friganu, da predstavku nosi u Beč. Ujedno mu daje poruku za ratnog ministra grofa Lautora. Frigan u svojim uspomenama opisuje, kako je mjeseca svibnja 1848. došao u Beč. Dne 17. svibnja vladali su u Beču nemiri; zato ga car nije mogao primiti. Istoga dana car s obitelju ostavlja Beč i putuje na sigurnije mjesto u Insbruck. Frigan ishodi audijenciju kod Nadvojvode Franje Karla, kome je predao caru upravljene banove poruke s molbom, da što prije dođu u carske ruke.

Frigan je svojom razumnom okretnošću izvršio banove želje. Hrabovsky bude doista iz Hrvatske opozvan, što je doprinijelo smirenju javnosti.

Zanimljiv je Friganov izvještaj Gradskom zastupstvu, u kojem u kratko opisuje svoj boravak u Beču. Taj izvještaj je pročitan na sjednici Gradskog zastupstva 1. srpnja 1848. Doslovno glasi:

»Slavni Magistrat! Usled povjerenja, s kojim mene u Beč k Njegovom Veličanstvu Našem najmilostivijem Kralju sa prošnjum proti izposlanom po Magjarskom Ministeriu G. Generalu Hrabovskom kakti kralj. Komišaru u poslu istraživanja nekakvih kod nas nenahadjajućih se bunah, otpustili jeste, imam čest, službeno izvestiti, da taki po zadobljenoj dana 15. t. mj. (svibnja) a 11 sati nočju prošnji u 12 sati iz Zagreba odputio se i već 17. u jutro u sedam sati u Beč došel jesem, zaznavši vendar za mali čas da pred lice Njegovoga Veličanstva na drugač nego po Magjarskom Ministeriu dospeti mogu, tako najmre u 11 sati, isti dan Audienciu pri Njegovoj Sjajnosti gospodinu Nad-Hercegu Franji Dragutinu zaiskal, i taki pred Njegovo lice pušćan bil sam, kojemu od strani tak sl. Magistrata kak i cijeloga gradjanstva, tužbu protiv postupanja Magjarskoga Ministreria u obziru našega Gospodina bana i celoga Naroda usmeno također izjavil

hrvatsko civilno područje, naročito u Zagreb. U tu svrhu raspolagao je Vukotinović s 40 konjanika pod vodstvom jednog časnika. U Gradcu se Hrabovski sastade s banom Jelačićem. Vukotinović na kraju svojeg članka kaže, da je barun Hrabovski slab čovjek, jer ga vodi i ravna žena, Mađarica mlada. Starom generalu, a slabom mužu dopada se, kad ga grli mlada ženčica pa tada zaboravlja na čast i poštenje. Vukotinović završuje: »Ne sjalo mu sunce, kao ni meni, ako istinu ne pišem«.

i ponizno umolil jesem, da prošnju na Njegovo Veličanstvo upravljenu iz mojih ruk (kajti ufanja kroz Ministerium Magjarski pred Njegovo Veličanstvo dojti ne bi imal), najpremilostivnie primi, što se nesamo tako učinio, nego i meni Milostivno odgovorio jest, da tak Njegovo Veličanstvo, kak i cela obitelj Kraljevska od vernosti Horvatah proti sebi uverena je i da prošnju predanu taki Njegovom Veličanstvu predah i da se u Veče uzme odredil bude i tak mene odpustil je, Ništormanje posledice moje Audiencie nikakove izjaviti nemogu, jerbo on isti dan u 7 sati na večer tak Njegovo Veličanstvo, kako i Sjajni Nadherceg Franjo Dragutin i Cela obitelj Carska zbog napastovanjah Bečlia, poglaviti svoj grad Beč ostavila i u Tirolsku otputila se je.

Šta kad službeno izvještujem. Troške na putu i u Beču imam u 64 for. 52 novč. srebra sastojeće obznajuć, ako meni povernuti blagoizvolili budu, zahvalno prijel budem. S dubokim počitanjem ostajem Slavnoga Magistrata U Zagrebu dan 24. svibnja 1848. Vekoslav Frigan« (Gradski arhiv br. 1919—1848.).

Gradski Magistrat Friganu nije isplatio trošak puta u Beč, to on molbom od 28. studenoga 1848. požuruje isplatu iznosa od 64 for. 52 novčića srebra. Frigan je voljan jednu trećinu troškova pokloniti Gradskoj općini, dok ostale dvije trećine moli da mu se isplate.

Gradsko zastupstvo raspravilo je Friganovu molbu na sjednici 1. prosinca 1848., te je zaključilo da mu se ne može isplatiti nikakav trošak, jer prigodom izaslanstva u Beč nije bilo govora o naknadi putnog troška. Znade se, da je Frigan istodobno u Beč putovao drugim poslovima, (po želji banovoj). Gradsko zastupstvo izrazuje Friganu za njegov trud javnu zahvalu. (Grad. arhiv br. 3073—1848.).

Kada je 1848. počelo spremanje na rat protiv Mađara, bude i plemićka općina Turopolje pozvana na ustrojenje jedne čete, koju je imala poslati na Dravu. Još iz žalosnih srpanjskih događaja 1845. poznato je, da su Turopoljci bili pristaše takozvanog mađaronstva. Zato se Turopoljci nećkaju, da pođu u rat protiv Mađara. Ban Jellačić naređuje Friganu, kao svom povjereniku, da odmah pođe u Turopolje i da tamo postroji četu vojnika, te je zatim pošalje banovoj vojsci. U početku je Frigan u Turopolju imao dosta poteškoća. Zato mu ban u pomoć dodijeli 500 vojnika novogradiške graničarske pukovnije i jedan top. To je djelovalo. Turopoljci su sada razumjeli, da nema šale, te se banovom pozivu valja pokoriti. Nije ni došlo do upotrebe oružane sile. Frigan u svojim uspomenama opisuje, kako je uz razumno razlaganje kod Turopoljaca imao uspjeha. Nakon 16 dana Frigan je svoju dužnosti potpuno izvršio. Turopoljska četa bila je postrojena i poslana k banovoj vojsci na Dravu.

O Friganovom poslanstvu u Turopolju našlo se je u arhivu tadanje banske vlade zanimljivih spisa, koje ćemo u izvadku ovdje priopćiti.

U dopisu od 8. rujna 1848. broj 294, banska vlada daje Friganu neke naputke, te kaže da je on (Frigan) podnio vladi usmeni izvještaj o različitim zaprijekama u pogledu novačenja Turopoljaca za banovu vojsku. Frigan izvješćuje, kako su »Četnici turopoljski« prestari. Novi popis je zakašnjen. Tim povodom banska vlada Friganu nalaže, da četu, koja je za put spremna, odmah odpravi. Nadalje se Frigan ima staviti u sporazum

Vjekoslav Frigan u juratoškom gala odijelu

s županom turopoljskim. Banska vlada određuje, neka svakog, koji bi kod popisa novaka »kakove prepone, zaprèke smutnje il bane činio, odmah pod zatvor stavi, koji će se po tom kao bunitelj naroda polag obstojećih banskih naredaba kazniti«.

Na ovu odredbu banske vlade Frigan podnosi izvještaj iz Velike Gorice 11. rujna 1848., časti banske namjestniku Mirku pl. Lentulaju. U izvještaju kaže, da je do sada skupio 80 momaka, koji će pod jakom vojničkom pratnjom biti odpravljeni u Zagreb, »ako šta čisto osebunoga tome nakanenju suprostavilo se ne bi«. Frigan naročito moli časti banske namjesnika pl. Lentulaja neka odredi, da se Turopoljci u Zagrebu ne bi po

građanskim kućama ukonačili, već ih valja u kasarne spremiti i pod vojničku stražu staviti, te ako je moguće, da se odmah na bansku zastavu zakunu, »jerbo drugačie bogme se razbežali budu, a onda pako tako berzo u ruke ne dojdu«. (Arhiv Banske vlade br. 311—1848.).

»Narodne Novine« od 9. rujna 1848. priopćpju, da Turopoljci zato nijesu htjeli u rat ići, jer je bila održana pogriješna »konscriptija«. Popisani su starci i djeca, a zdravi i jaki momci su kod kuće ostali. Sastavlja se novi popis, kad se taj svrši, unovačeni će ići u boj.

»Narodne Novine« od 12. rujna 1848. pišu, da je 11. rujna došao jedan dio turopoljske čete s barjakom u Zagreb. Imadu i svoju »bandu« koja svira narodne koračnice. S njima su došli i graničari Gradišćani, koji su u Turopolju vršili pripremnu službu. Turopoljci nastavljaju put prema Dravi.

Na 17. rujna 1848. Frigan podnosi izvješće časti banske namjesniku pl. Lentulaju, u kojem opisuje svoje dosadanje nastojanje oko sabiranja Turopoljaca za banovu vojsku. Frigan izvješćuje, da je 5. rujna došao u Veliku Goricu, gdje su mu se pridružili kotarski sudac Ivan Terputac i turopoljski prisežnik Mato Jakopović. Stavila mu se na raspolaganje graničarska vojska. Pomoću župana turopoljskog Stipana Josipovića pozvao je predstavnike sviju općina i činovnike turopoljske: Alberta Modića i Dragutina Špišića, kojima je priopćio banski nalog, da se Turopoljci odmah u vojsku prijave i na Dravu krenu. Na 6. rujna sakupio je u Gorici 50 ljudi. Kod tih ljudi Frigan zapazi, da nijesu za vojsku, jer su prestari ili »drugih telovnih falingah radi sversi odgovarati ne mogu«. Zato je odmah pošao u Zagreb, časti banske namjesniku i tamo usmeni uzvještaj podnio. Tekar 11. rujna uspjelo je 86 momaka sakupiti i u Zagreb poslati. Prilaže popis od 16. rujna 1848. »Čete Turopoljske«, koju je po nalogu gospodina Bana podignuo i u Zagreb odpravil. Upisano je 120 momaka. (To potvrđuje vijest »Narodnih Novina« od 12. rujna 1848.). (Arhiv Banske vlade br. 339—1848.).

Zanimljiva su Friganova opažanja u Turopolju, naročito u pojedinim seoskim kućama. U selu Dragonošec izjavili su seljaci Mato Šimer i Štefan Škendrović, a u selu Vukomerić Ivan Markulin, da se oni na nikakav način ne će postaviti za banove vojnike. Za ove seljake Frigan doslovno piše: »i oni govoreć da makar im se kuće popalile, oni vender išli ne budu, jerbo komeš njihov Jozipović, (to se razumije onaj koji se u Mađarskoj bavi), njim pisal je, da samo nek ne idu, a blago neka u šume oteraju, šta i učinili jesu, ako njih se kuće popale, da loze dosta je, a novaca za kuće delati on (Jozipović) dal bude«. Frigan predlaže da se ti buntovni seljaci pohvataju, u Zagreb pošalju, a zatim uvrste u vojsku. (Arhiv Banske vlade br. 339—1848.).

Povodom Friganovog izvješća, Banska vlada nalaže županiji zagrebačkoj dopisom od 18. rujna 1848. broj 339, neka se izda nalog podžupanu Modiću i satniku Špišiću, da buntovne seljake u Turopolju odmah pohvataju i u Zagreb dopreme.

»Narodne Novine« od 30. rujna 1848. priopćuju, da je oko 30 Turopoljaca, koji su položili zakletvu prebjeglo Mađarima. K tome dodaju: »Ele će se još kajati«.

U svojim daljnjim uspomenama piše Frigan, da su se već koncem godine 1848. kod banske vlade nagomilali silni poslovi. Trebalo je dobrih i savjesnih suradnika. Banske časti zamjenik Mirko pl. Lentulaj pozivlje Frigana na suradnju, te mu izdaje dekret od 29. ožujka 1849. N 2928/628 ovog sadržaja:

»Gospodine! Za presuđivanje svih političkih prestupljenjah nevernikah hrvatsko-slavonskih, naimenovao sam Sudbeni stol kraljevine Hervatsko-Slavonske javno postupajućim sudištem. U tom sam ipak isto sudište umnožao izvanredni članovi. Poznavajući Vaše rodo i pravoljublje naimenovao sam i Vas privremenim članom istoga sudišta.

Obaveštavajući Vas o tom službeno Vas najuljudnije pozivam, da na pèrvi poziv predsednika istoga sudišta Prèrvi poziv predsjednika Hermana Bužana u Zagreb dođete i Vašim mudrim pravdoljubivim savetom k pravednome sudu doprinesete.

Za svakoga člana koji u Zagrebu neobitava, opredelio sam ako bi zahtevao, osim putnih troškova nadnicu od 4 for, srebra iz državne blagajne, što Vam se znanja i ravnanja radi priopćuje. Primiti pozdrav moj!«

Izim što je Frigan postao privremenim članom sudbenog stola povjeren mu je nadzor nad državnim poštanskim uredima. Ovu službu vršio je Frigan do ukinuća banske vlade. Za ovo službovanje dobio je priznanje od kralja, a isto tako i od bana Jelačića.

Frigan u svojim uspomenima navodi, da su članovi vlade Banskog vijeća za vršenje službe dobili plaću godišnje po 1.200 for. On je kao pravi domorodac nije htio plaću primati.

Nakon dovršenog rata u Italiji i Mađarskoj koncem 1849. opažale su se posljedice, koje ratno doba obično ostavlja. Među takvim zapaženo je, da su vraćeni vojnici sakrivali oružje, s kojim su se kasnije u nedozvoljene, pa čak i u zločinačke svrhe služili. Valjalo je pojačati sigurnosnu službu. Frigan opisuje, da je prigodom vršenja sigurnosne službe godine 1850. u blizini Zagreba na dobru Kosnica odkrio veliku množinu pušaka i oštrih naboja. O tom nalazu načinio je prijavu banu Jellačiću. Ban nalaže Friganu, da u prisutnosti tadanjeg artilerijskog kapetana Križa, (koji je oko godine 1867. živio u Zagrebu kao umirovljenik), zatim županijskog tajnika Svetozara Kuševića, (kasnije srijemskog velikog župana), koji je

kod tog slučaja bio političkim povjerenikom, podu na lice mjesta i nalaz izvide. Doista su u Kosnici našli 1003 pušaka s pripadajućim bodovima i 24 škrinje oštrih naboja. Sve pronađeno oružje predano je vojničkoj oružani u Karlovcu.

»Narodne Novine« od 8. veljače 1850. priopćuju, da je ban Jellačić dao Banskom Vijeću nalog, da tadanji odbor zagrebačke županije razpusti, a novi da se imade sastaviti. Taj odbor imao bi rješavati sve županijske poslove. Među ostalima imenovan je za županijskog odbornika i Vjekoslav Frigan.

Godine 1850. ban Jellačić spaja sve četiri zagrebačke jurisdikacije u jednu gradsku obćinu. U mjesecu svibnju 1851. obavljeni su prvi gradski izbori. Zagrebačkom gradjanstvu dana je prilika da si bira Gradske zastupnike, bez obzira na nekadanje stare gradske pravice. Među ostalim izabran je gradskim zastupnikom Vjekoslav Frigan u drugom razredu birača gornjeg grada i općine Horvati sa 62 glasa. Čast gradskog zastupnika vršio je Frigan sve do mjeseca ožujka 1861., kada je nastupilo novo izabrano gradsko zastupstvo.

Banska vlada imenovala je Frigana dekretom od 26. rujna 1851. br. 8608, ispitnim povjerenikom za pravno i državno znanstvene teoretske ispite. U tom svojstvu imao se radi vršenja ove službe prijaviti kod generalnog prokuratora Ivana Mažuranića, te ispitnog predsjednika Franje Žigrovića. Ovu čast je Frigan vršio do smrti.

Godine 1852. na 30. ožujka održana je kod Banske Vlade sjednica, na kojoj se imalo raspravljati o naknadi za izgubljene dohodke, kao i o ustanovljenju urbarskih odnošaja. Toj sjednici pozvani su ponajbolji tadanji pravnici, a među ostalim i Vjekoslav Frigan, koji je bio poznat kao stručnjak u pravnim poslovima vlastelinskih gospodarstava.

Gradsko poglavarstvo izdaje Friganu, na njegovu zamolbu, svjedodžbu od 3. listopada 1852. br. 2732, u kojoj posvjedočuje, da od svršenih nauka na zagrebačkoj pravoslovnoj akademiji neprekidno stanuje u Zagrebu. Od ustrojenja nove zagrebačke općine član je Gradskog zastupstva, uzorna je građanskog vladanja. Vješt je u hrvatskom, njemačkom i latinskom jeziku.

»Narodne Novine« od 18. rujna 1849. donose domorodni poziv za utemeljenje »Jelačićevog zavoda« za nemoćne vojnike Trojedne Kraljevine s Krajinom i Vojvodinom. Ministerijalni savjetnik Metel Ožegović dobiva od civilno-vojnog upraviteljstva dozvolu za sastav odbora, koji će oživotvoriti »Jelačićevu zakladu za nemoćne vojnike«. U isto vrijeme, kada se je radilo na ostvarenju Jelačićeve zaklade, bilo je u Hrvatskoj upravo natjecanje, tko će velikog hrvatskog bana baruna Jelačića u znak zahvalnosti obdariti što ljepšim poklonima i uspomenama. Ban izjavljuje,

da bi mu bilo draže, kad bi se umjesto njemu namijenjenih darova, radije doprinosilo »Zakladi za nemoćne vojnike«, koja zaklada nosi njegovo ime. U tom plemenitom zavodu Frigan surađuje najprije kao odbornik, a kasnije kao pravni zastupnik.

Godine 1855. pozove ban Jelačić Frigana u upravno povjerenstvo »Jelačićeve zaklade za nemoćne vojnike«, te ga ujedno imenuje zakladinim pravnim zastupnikom. Prigodom tog imenovanja izdan je Friganu dekret od 13. travnja 1855. broj 86, kojim ga zaklada o tom imenovanju obavještava i poziva, da dolazi na odborske sjednice, koje se obdržavaju svakog ponedjeljka. Nadalje ga upućuje, da s banskim savjetnikom Franjom pl. Zengvallom, te s namjesničkim knjigovođom Lichtengelom poduzme ispitivanje sigurnosti zakladinih glavnica, uzajmljenih različitim dužnicima. U svojim uspomenama Frgan navodi, da je povjerene časti u Zakladi obavljao besplatno kroz sedam godina, sve dok godine 1861. nije izabran gradskim načelnikom.

Na 17. lipnja 1850. obdržavana je skupština predstavnika svih narodnih društava. Predsjedao je kanonik Mate Vuković kao podpredsjednik književnog društva »Matice Ilirske«. Predsjednik tog društva grof Janko Drašković radi bolesti nije mogao doći. Svrha sastanka bila je osnutak »Narodno-književnog društva, inače narodnog muzeuma ili prosvjete«. Izabran je odbor tog novog društva, u koji je ušao i Vjekoslav Frigan. (»Narodne Novine« od 20. lipnja 1850.) (Nastavit će se.)

Viktor Kučinić: (Nastavak)

SPOR DIMITRIJA DEMETRA S UPRAVOM NARODNOGA KAZALIŠTA

»Freihaustheater« u kulturnoj je povjesnici mnogo značajniji nego njegov nasljednik »Theater an der Wien«, a kako je i za nas Hrvate od naročite važnosti, jer je djelokrug nekih njegovih uglednih članova bio vezan i uz naša kulturna zbivanja — stog ćemo malo opširnije proučiti historijat ovoga kazališta. »Freihaustheater« bio je smješten u jednostavnoj drvenoj dvokatnici, a njegov vlasnik, od kad je kazalište 1787. otvoreno bio je čuveni bečki glumac, operni pjevač, kazališni ravnatelj i pisac mnogih kazališnih komada E m a n u e l S c h i k a n e d e r (1751—1812), inače prijatelj Amadeusa Wolfganga M o z a r t a, koji je po narudžbi i prema tekstu Schikanedra skladao za njegovo kazalište svoju glasovitu komičnu operu: »Čarobnu frulu«. Praizvedba ove obljubljene opere bila je 30. septembra 1791. godine. Mozart već teško bolestan (umro 2 mjeseca iza toga) sam je izvedbom dirigirao a Schikaneder pjevao je ulogu »Papagena«.

U dvorištu ovog Schikanedrovoga kazališta stajala je malena vrtna kućica, u kojoj je Mozart skladao »Čarobnu frulu«, jer je ovdje imao više mira nego kod kuće. Ta kućica (Mozarthäuschen) prenesena je kasnije u Salzburg rodno mjesto Mozarta, a danas je znamenito hodočašće štovatelja Mozarta i njegove glazbe. Od mnogobrojnih Schikanedrovih kazališnih komada, dosta njih je davano u starom zagrebačkom kazalištu u Demetrovoj ulici, po bečkim teaterskim družinama. Njegova su pozorišna djela naročito pak tada moderni čarobni igrokazi bili i u Zagrebu vrlo obljubljeni.

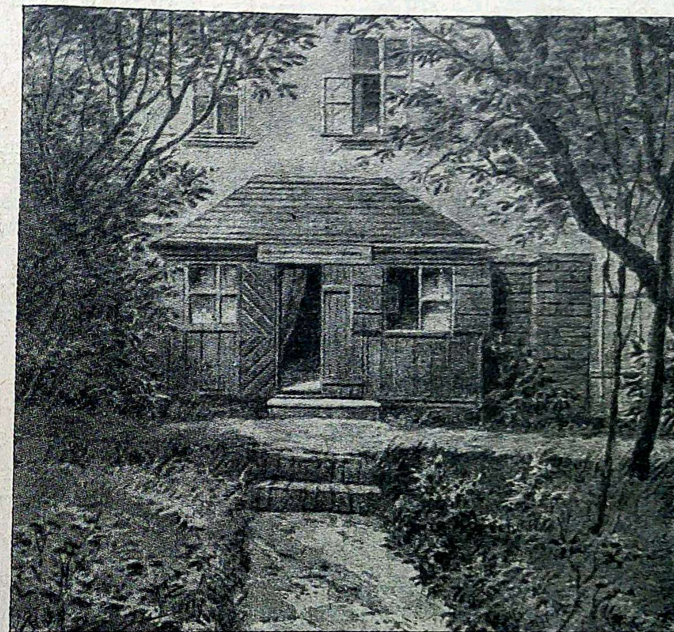
Uz Schikanedrovo ime povezano je s našim starim kazalištem u Zagrebu a i sa starom katedralom u Đakovu i ime: Jakoba Haibla (1761—1826) tenoriste »Freihaustheatra«, skladatelja, orguljaša i Mozartovog šurjaka. Kada je 1791. godine 5. decembra Mozart umro, povjerio je Schikaneder skladanje svojih igrokaza Jakobu Haiblu, koji je naročito veliki uspjeh postigao sa svojom glazbom za Schikanedrov »Tyroler-Wastel«, koji se i u zagrebačkom kazalištu svršetkom osamnaestoga i početkom devetnaestoga stoljeća mnogo puta izvodio.

Haibl je u »Freihaustheatru« upoznao Mozarta, a preko njega i Sofiju Weber, mladju sestru Mozartove supruge Constanze Weber. Kad je đakovački biskup Anton Mandić 1806. godine boravio u Beču, da sastavi pjevački zbor i orkestar za crkveni kor đakovačke katedrale, bio mu je između ostalih preporučen i tenorista Haibl, a taj dragovoljno prihvati biskupovu ponudu da bude regenschori u Đakovu, brzo oženi Sofiju, koju je već niz godina volio i još istog ljeta nastani se sa svojom suprugom u Đakovu, gdje je ostao preko 20 godina t. j. sve do svoje smrti 1826. Pokopan je na đakovačkom groblju. Ja sam prošle godine tražio njegovo zadnje počivalište — ali uzalud! Prem je na tome groblju sačuvano dosta grobova između 1820.—1830. godine ipak Haiblova u toj skupini nema. Sigurno je dobio na grob iza smrti samo drveni križ, koji je s vremenom istruhnuo i na taj se način njegovim posmrtnim ostacima zameo svaki trag. Haibl je i u Đakovu komponirao mise, koje je posvetio biskupu Mandiću i njegovom nasljedniku Rafaju. Sofija Haibl-Weber, po rođenju sestrična glasovitog skladatelja C. M. Webera, odputovala je iza smrti svoga supruga iz Đakova u Salzburg. Tu je živila u zajedničkom kućanstvu sa svojom sestrom a Mozartovom udovom Costancom. Umrije 1844. godine i bude pokopana na tamošnjem groblju, daleko od svoga Haibla.

No vratimo se sad k »Teatru an der Wien«, od kojeg smo se već u samome početku prilično zastranili. Zbog bojazni od požara bude Schikanedru godine 1799. zabranjeno, da u svom drvenom kazalištu daje javne predstave. On tad u društvu s nekim bogatim trgovcem, nešto dalje od »Freihaustheatra« a tik uz riječicu »Wien« sagradi novo kazalište i prozove ga »Theater an der Wien«. Zadnja predstava u Freihaustheatru davala se 11. juna 1801 godine, a prva svečana predstava u novom kazalištu

već 13. juna iste godine. »Freihaustheater« je zatim porušen, a pred nekoliko godina djelomično je nestala i velika Starhembergova stambena zgradurina.

»Theater an der Wien« postoji još i danas na istome mjestu, (VI. Bezirk Linke Wienzeile) dakako nekoliko puta renoviran. U prvoj polovini XIX. vijeka izvađahu se na njegovoj bini ponajviše čarobne i komične opere, a danas operete, baleti i manje opere. Na ovom je kazalištu početkom prošloga stoljeća požnjela svoje prve velike uspjehe slavna plesačica

Vrtna kućica nekadanjega Freihaustheatra, u kojoj je Mozart skladao »Čarobnu frulu«

Fanny Elsler; na njegovoj se pozornici izvađahu i mnogobrojna djela Mozarta i Beethovena. Ludvig Sporer i Gustav Lortzing bili su mu kapelnici, a mnoge Grillparzerove drame doživiše upravo na ovome kazalištu veliki uspjeh.

Theater in der Josephstadt. Od velikog značenja za bečku kazališnu umjetnost bio je »Theater in der Josephstadt«, koji je otvoren 1788. godine u kući: »Zum goldenen Strauss«. Godine 1822. bilo je ovo kazalište sasma obnovljeno; za njegovo novo otvorenje skladao je Ludvig van Beethoven ouverturu: »Weihe des Hauses«. Ovako obnovljeno kazalište postoji još i danas (Reinhardt-Bühne) u VIII. kotaru, Josefsstädterstrasse 26). Na njegovoj su malenoj pozornici debutirali Raimund i Nestroy, a Konradin Kreutzer bio mu je kapelnikom od 1833.—1837. godine. Već u samome

početku davale su se na »Theatru in der Josephstadt« samo ozbiljne stvari: opere i tragedije, a danas drame i veseli igrokazi.

*

Od ovih petero bečkih kazališta, po kojima je Dimitrije Demeter 1854. godine u mjesecu kolovozu, rujnu i listopadu danomice vrludao, da sakupi potrebno osoblje za zagrebačko kazalište — dva su bila u starome Beču i to: »Burgtheater« i »Kärntnerthortheater« a ostala tri: »Theater an der Wien«, »Theater in der Leopoldstadt« i »Theater in der Josephstadt« nalazila su se u tadanjim bečkim predgrađima, izvan gradskih zidina.

DEMETER SKUPLJA GLUMCE

Demeter je, u koliko u Beču nije bio zapriječen dužnošću oko skupljanja glumaca za zagrebačku pozornicu, ponajrađe boravio u kazalištima, gdje je sezona počimala već početkom mjeseca kolovoza. Naravno, da se je Dimitrija kao dramatičar i zdušni kazališnj čovjek ipak ponajbolje osjećao u tadanjem žarištu kazališne umjetnosti: »B u r g h t h e a t r u«, koji je baš u to vrijeme pod upravom genijalnoga intendanta H e i n r i c h a L a u b e - a, bio na vrhuncu svoje slave. Goethe, Goldoni, Shakespeare, Schiller, Lessing, Körner, Ludwig, Scribe, Moliere, Kleist, Calderon, Corneille, Grillparzer, Raimund, Halm, Freytag i druga imena klasičnih i savremenih dramatičara rese tada njegov repertoar. A uz ova slavna pjesnička imena eto nam i sjajnih glumaca: Ludwig Gabillon, Bernhard Baumeister, Karl Meixner, Josef Wagner, Marie Seebach, Bogumil Dawison, Karl Fichtner, Josef Lewinsky, Heinrich Anschütz, Julija Rettich, Fridrich Beckmann, Ludwig Löwe, Karl Laroche, Kristine Enghaus — a iznad ovih umjetnika pozornice, bdiju nenatkriljivi redatelji, koji magičnom vještinom dovode scenu, dikciju i mimiku do tada još neslućene visine. Ako uzmemo još u obzir skupocjene dekoracije i originalne kostime, pa uživljavanje umjetnika u njihove uloge — to možemo mirne duše reći, da se »Burgtheater« pod vodstvom direktora Laube-a dovinuo do takovog umjetničkog stepena, s kakovim svijet dotada još nije bio upoznat. Pa nije čudo, da bečki »Burgtheater« postaje u drugoj polovini XIX. stoljeća središte kazališne umjetnosti, kamo su hrlili, zapravo hodočastili ljubitelji »Thalie« gotovo iz cijeloga svijeta, da tu, na vrelu, uživaju u velikoj umjetnosti.

I Dimitrije Demeter, koji je ovu pozornicu poznavao još iz svojih mladih dana, dok je u Beču učio liječničku znanost, bio je oduševljeni štovatelj »Burgtheatra«, dobro je poznavao njegovo djelovanje, njegov repertoar, njegove glumačke sile, dapače među aktivnim umjetnicima imao je i nekoliko dobrih znanaca. Tako i L u d w i g a L ö w e - a, odvjetnika glasovite porodice, koja je njemačkim kazalištima dala nekoliko jakih glumačkih talenata. Ludwig Löwe, veliki traged (1795—1871) zaposlen na

»Burgtheatru« od 1826. godine, bio je Demetrov savjetnik kod sastavljanja glumačke družine za zagrebačko kazalište a po svoj prilici upoznao se

Ludwig Löwe i Kristine Enghaus na pozornici Burgtheatra 1845. godine. Löwe je u srpnju 1847. g. gostovao u Zagrebu.*)

preko njega s bečkim glumcem R u d o l f o m S t e p h a n o m, kasnijim ravnateljem zagrebačkoga kazališta.

No niti Löwe, niti Stephan nisu mogli Demetru kod skupljanja glu-

*) O gostovanju Ludwiga Löwea napisao je Nikola Andrić u Spomen-Knjigi »Hrvatskog zemaljskog kazališta« (1895. g.) slijedeće: »Sredinom srpnja 1847. dođe slavni glumac bečkog dvorskog glumišta Ludwig Löwe da gostuje na hrvatskoj pozornici. Već na granici hrvatskoj bude pozdravljen gruvanjem prangera i veselim klicanjem. I ako je kiša lievala kao iz kabla, dočekala ga je o ponoći sila naroda pred »Carem Austrijanskim« kao i godinu dana prije što je dočekala Franju Liszta. Korporacije su se nadmetale, da ga počaste i odlikuju što čišćom gostoljubivošću. Narodna mu je »Dvorana« udešavala bankete i izlete u okolicu zagrebačku. Löwe je prema tome prvi veliki gost hrvatske pozornice.«

mačkih sila biti mnogo u pomoći i zato se Demeter, a na nagovor Löwe-a obrati na jednog od bečkih kazališnih agenata ili komisera, kako su se sami nazivali. Taj komisar bio je zapravo posrednik između glumaca i kaz. direktora, koji su tražili umjetnike. Bez njih nije se moglo u kraće vrijeme sabrati potreban broj odgovarajućeg kazališnog osoblja.

I naš Dimitrija videći da je lovljenje besposlenih glumaca i glumica po Beču veoma jalov posao obrati se prema uputi Löwe-a i Stephana na kazališnog agenta A l o i z a W a g n e r a a taj, naravno uz dobru nagradu, sastavi u roku od 8 dana potrebno glumačko i pjevačko osoblje za našu dramu i operu. Tko sretniji od Demetra! Riješio se velike brige i sad će imati dovoljno vremena za pohađanje ne samo »Burgtheatra« nego i »Opere«, gdje je tih dana gostovala lijepa primadona K a m e r e r, nekadanja članica Brambilline operne stagione, s kojom se Demeter upoznao još u Zagrebu, kad je o njezinom pjevanju pisao u »N e v e n u« kolosalne kritike. Moram spomenuti, da je Demeter bio u svemu pravi teaterski čovjek, pa i u ljubavi: on se zaljubljivao samo u glumice. Iza smrti svoje zaručnice F r a n j i c e V e s e l, Dimitrija bi tu i tamo rado »usplamtio« za kojom dražesnom glumicom, a sada kako vidimo za Švicarkinjom gospođicom Kamerer.

Čim je agent Wagner sasma završio svoj rad oko sastava personala za naše kazalište, Demeter ne časeći ni časa šalje (15. VIII.) predsjedniku K l o b u č a r i ć u u Zagreb slijedeću brzojavku:

»Glumu i operu dobro sastavio. Prodajte lože. Prva predstava 16. rujna. Tri stotine forinta odmah i uz moje jamstvo šaljite«.

No kasnije ćemo saznati, da se Demeter ljuto prevario misleći da je već sve svršeno. Još punih 7 tjedana nakon odaslanja ove brzojavke ostao je u Beču kineći se da reorganizira i upotpuni tek sabranu družinu, koja se već od prvoga dana počela raspadati. Jedva da mu je pod konac njegovog boravka u Beču pošlo za rukom, da kako-tako sastavi odgovarajući personal za njemačku dramu i operu te za hrvatsku dramu — ali ovu samo od 3 člana!

U ZAGREBU NE RAZUMIJU ZAŠTO DEMETRU TREBA TRI STOTINE FORINTA

Istoga dana, kad je Dimitrija brzojavio u Zagreb već je tu depešu imao u rukama »presvietli« Klobučarić, kome nikako nije išlo u glavu, da je Demeter u tako kratko vrijeme skupio kazališno osoblje za dvije drame i operu a da nije, kako je to bilo utanačeno, poslao ugovore na potpis u Zagreb. A još mu je manje išlo u glavu, zašto on treba toliki novac, jedva su dva tjedna otkako je krenuo u Beč a tad ga je »kazališna pineneznica« dobro opskrbila novcem. Još »presvietli« nije pravo došao k sebi, kad slijedećeg jutra evo nove brzojavke. Srdito raskine pečat mrmljajući: »Kaj taj vraga furt prčka s telegramima«. Očima preleti po pismenima:

»Na moju odgovornost 300 forinta za neophodne izdatke po meni već isplaćene — molim odmah poslati. Pjevačicu Mink možemo dobiti i nije skupa javite brzojavno da ili ne. Dr. Demeter, Wien-Wieden, Hotel Oedenburg«.

Klobučarić odbaci brzojavku govoreći sam sobom: »Kaj bumo s tim čovekom? Rashitava teaterske peneze za telegrame. Der Kerl wird uns zu Grunde richten! I mam dva telegrama, jen za drugim šile a svaki dojde na pet forinti. Tak to nemre iti!« Nakon par časaka njegov je »bedinter« odletio s pismom kazališnom tajniku Prici: »Brzo sazovite sjednicu, ako je danas prekasno, onda prekosutra. Sutra ne, jer je 18. august, rođendan Njegovog Veličanstva«.

Sjednica kazališnoga odbora održala se prema tome 19. kolovoza, a za prvu točku dnevnoga reda stavljen je Dimitrijin boravak u Beču. Klobučarić uze riječ: »Gospodo, s kojim pravom naš teaterski poslovođa najmljuje glumce i glumice a da s njima sklopljene ugovore ne šalje nama na uvid i odobrenje. Zašto on treba 300 forinta, zar je u roku od 10 dana potrošio već 1150 forinti, koliko smo mu predujmili, kada je putovao u Beč; kojim pravom šalje u Zagreb skupe brzojavke? Gospodo, Demeter nam o svem tom mora dati potanko razjašnjenje i prije ne će novca dobiti! Schluss!« Ostali odbornici odobriše predsjednikovo mišljenje i zaključiše, da kazališni tajnik napiše Demetru u tome smislu pismo, ali dosta oštro. Prica to učini a list je glasio:

Gospodine!

Vi ste iskali 15. i 16. t. mj. brzojavom, da bi Vam se odavde na troškove po Vami već učinjene 300 forinta odmah poslalo. Vi dobro znate, kako glasi Vaše puno-

Iz lista kojeg je kazališni odbor poslao 19. VIII. 1854. Demetru u Beč: »... zato nebi bilo s gorega, kad biste izvolili unapredak se služiti mjesto berzojava navadnom poštom; ovaj bo put manje stoji ...«

vlastje dano Vam po podpisanom odboru. Ako ste potrebito družtvo za igrokaze i operu sastavili — dobro ste učinili, jerbo tako glasi i punomoćje. No po ovom punomoćju pridržao si je podpisani odbor tu vlast, pregledati pogodbe koje sklopite s

najmljeni igrači i pievači, te ih po svom razumu odobriti. Treba dakle svakako, da prie svega iste pogodbe ovamo na odobrenje pošaljete.

Prie nego to bude, te prie nego ovaj odbor znade, kakovo će biti družtvo i od kakovih se ljudi sastojati, ne može odbor niti radi ložah što učiniti niti udesiti, jerbo kad će se poziv u pogledu ložah izdavati, treba u njem svakako napomenuti šta će se publici od strane upraviteljstva kazališnoga podati, inače bo ne bi poziv takav imao valjanog i obilnog uspjeha.

U ostalom Vi niste niti u pervom a niti u drugom brzojavnom pismu naznačili na što trebate ili na što ste potrošili onih 300 forinti, koje od odbora ištete, a odbor misli, da nije vlastan doznačivati iz pieneznice kazališne kakovih novacah na sverhe koje mu se točno nenaznače. Ako niste toga mogli berzojavom naznačiti, mogli ste barem naknadno poštom to učiniti, sile bo nije nikakove, jer ako se predstavljanja i nezapočnu 16. rujna može se započeti i 1. listopada, tim se neće ništa izgubiti. Bolje je i malo zakasniti, negoli stvar prenagliti, te bi možda odatle šteta kakova nastala, zato ne bi bilo zgorega, kad biste izvolili unapredak se služiti mjesto berzojavom navadnom poštom; ovaj bo put m a n j e s t o j i i mnogo je prikladniji za takove dopise u kojim valja stvar potanje razložiti i opisati.

Što se tiče pievačice Mink, to se Vama na volju ostavlja najmit ju ili nenajmiti. Vi ste u prilici, te možete najbolje prosuditi, da li je ta pievačica za ovdašnje kazalište prikladna. U Zagrebu 19. kolovoza 1854.

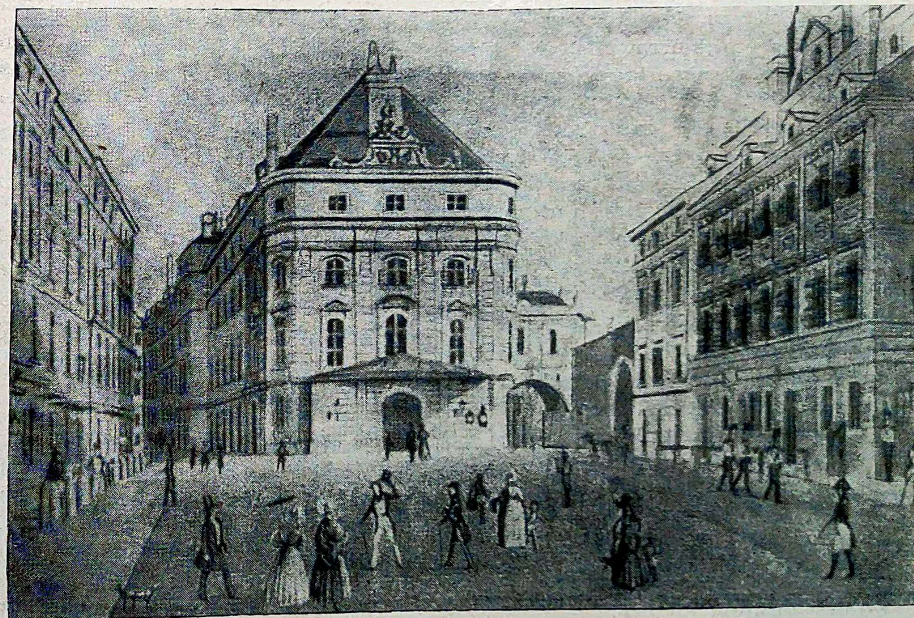
Tajnik: Prica

DEMETER ŠALJE ČITULJE U ZAGREB

Teškim je koracima mjerio Demeter malenu hotelsku sobu: od vratiju do prozora, tu se časkom zaustavio, pogledao na veliki promet u »Wiednerhauptstrasse«, zatim se naglo okrenuo i nastavio svoj put prema vratima rogoboreći: »Do vraga i one škrtice u Zagrebu, mjesto da mi pomažu u mome teškome radu — oni mi bacaju klipove pod noge. Zar se tako stvara umjetnički hram: hrvatsko kazalište! Šalji u Zagreb ugovore na cenzuru, gdje će gospoda otezati s potpisima u beskonačnost, nemoj potrošiti na brzojavke; šalji kući dnevno iskaz o učinjenom potrošku i potvrde koliko je plaćeno za svratište a koliko za hranu. Što više, treba da tražim od svakog fijakeriste, nosača, konduktera omnibusa, londinera, poštara — urednu namiru, da se vidi, koliko sam platio. I ne samo to! Za svaki po glumcima pojedeni »Wienerschnitzel«, »Rostbraten«, »Zwetschenknödel«, »Milchrahmstrudel«, — za svaku po glumicama popijenu kavu pivu ili za posrkani sladoled — da imadem pismenu potvrdu. Kuda to vodi! Mjesto da mi šalju novac, oni me u listu kore. Ne ćemo tako, štedljiva i presvijetla gospodo birokrati! Vrag s vama ...!« Dimitrija lupne šakom po pokrovu velikog drvenog umivaonika tako, da se stakleni vrč potresao i neugodno zazvečao, sjedne k stolu i napiše list od nekoliko stranica:

Presvietli gospodine predsiedniče, slavni odbore!

Čast mi je u prilogu podnieti nekoliko ugovorah, sklopljenih s akteri i pievači moleći da bi ih slavni odbor odmah izvolio potvrditi i natrag poslati, da ih uručim dotičnim osobama. Potanki opis osoblja i teškoćah kojimi sam se imao boriti, da u toli kratko i nepriličnó vrieme sakupim shodno družtvo nalazi se priklopljen ovome pismu i sastavljen je po g. agentu Wagneru, koji je od rana jutra do kasne noći samnom neumorno radio, da se stvar dovede k žuđenoj sversi. Što se tiče preplatah naznačenih u pogodbah, moram primietit, da nebi bio dobio baš nijednog aktera, da im predplate nisam obećao. To je tako navada svih niemačkih direktorah, da se jedna mjesečna plaća dade unapried, jer nema tog aktera kod manjih a riedko kad i kod većih teatrah, koi bi se bez predplate mogao spremit na put, budući da su svi zaduženi i haljine su im većom stranom z a l o ž e n e, koje moraju izkupit, da se mogu dostojno pokazat u svojem novom opriedelištu, nadalje moraju platiti svoje d u g o v e, bez kojih nije nijedan, da im vjerovnici dopuste odputovat. U ostalom odboru će biti svejedno, ležali mu novci kod pieneznika ili ih izdao na predplate, jer će se isti svaki mjesec odbijat od dotičnih plaćah. Da se od te svote ni krajcara neće izgubit, može odbor biti osiguran, jer kako će uvidit iz Wagnerovog priloga načinjene su takve naredbe, da se to podnipošto ne može dogodit i ja j a m č i m z a t o s v i m m o j i m i m e t k o m i s v o m m o j o m p l a t o m. Molim dakle da izvoli slavni odbor ili kod Bečke policije ili kod kakve trgovačke kuće u Beču naručit, da se dotičnim osobam pod pogodbom naznačenom u navedenom Wagnerovom pismu izplate rečene

Kärntnertortheater ili stara Opera (1708—1869)

svote najdulje do 3. dojdućeg mieseca, jer se polag ugovorah mora osoblje spremit na put barem šestoga. Još dodajem, da se nije nijedan dao angažirat u v i e t n o to jest, ako odbor potvrdi pogodbu i tako sam bio prisiljen, da neostanem bez družtva uručit im formalne kontrakte, gdie im ja osobno jamčim za sve uviete. Ja sam to učinio nadajući se da odbor ima potpuno povierenje u mene i želeći da se stvar nepokvari ,jer nije bilo vremena za odgađanje. Ljudi nehtiedoše čekat nijednoga danka a kamo li dok bi se kontrakti vratili iz Zagreba, jer sada ima sijaset direktorah ovdie, koji su došli skupljat družtvah a i »Jozefstädter-Theater« rekrutira. Što sam učinio morao sam dakle učiniti, jer su bile takve okolnosti a mislim, da tomu neće nitko prigovarat tim većma, što mi je u odbornoj sjednici ustmeno kazano bilo,

da će sve biti potvrđeno što ja nađem za dobro učinit, samo da neprekoračim granicah ustanovljenoga stanja mjesečnih plaćah. U ostalom može slavni odbor biti osiguran, da sam saviesno postupao i da takova družtva nitko nebi bio kadar u sadašnjih okolnostih, gdje je sve tako neizmierno skupo, pod boljih uvieti pribavit. Takova poduzeća nemogu se izvest bez znatnih predbiežnih troškovah, no to je *sieme*, koje mora uzplodit *dobrim plodom* ako bude zemljište samo gajeno kako valja, a to bit će, vierujte mi gospodo, ako budete samo imali podpuno bezuvjetno pouzdanje u mene, koji sam hvala Bogu, bio dosad poznat kao pošten čovjek na čiju rieč se svatko oslonit može baš i *ne bila* dokumentirana. Vjerujte mi ja Vas neću savjetovat ništa što bi moglo biti na uštrb zavoda *meni najmilijega*, zavoda narodnog, za koji sam već *hiljade žertvovao* i za koji sam kadar učinit sve moguće, ali štednja je više putih od najveće štete, a koi put, kao u ovom slučaju nije ni moguća. Ja nisam za primier nikoga htio angažirat, dok ga nisam vidio igrat ili čuo pievat. Ja sam dakle sve umietnike nalazeće se u Beču, koje sam htio angažirat, morao dati igrat na kojem god kazalištu u okolici bečkoj kao u *Badenu, Moedlingu* itd., ja sam morao dakle onamo putovati a i umjetnikom put tamo i natrag platit a u miestu igranja barem večeru i stan nadoknadit, angažirao ih ili ne, to je naravna stvar, istina stoji štogod više, nego da sam ih od kojega agenta sliepo uzeo, ali to je mnogo sigurnie i svatko koi je u teatralnih stvari nadležan, morat će mi dati pravo, toga radi i pohvalit me, baš ako pri tom i ne bi *svaku krajcaru mogao iskazat*, jer ni od željeznice ni od fijakera, ni od omnibusah, a bogme ni od kelnerah ne može si čovjek dati potvrde ispostavit preko učinjenog potroška. To se poštenom čovjeku na rieč vieruje. Ne znam zato mimogred napominjujući zašto mi nije slavni odbor poslao traženu svotu, nego me je ostavio bez novacah u tuđem mjestu, gdie nemam nikakvoga poznanca i tako moradoh ostat u najvećoj neprilici. Ovdie priklapljem specificiranje mojih troškovah, a pismene dokaze, ma koliko su u takovih okolnostih moguće podnieti ću kad dođem u Zagreb.

Konačno dodajem, da nije dosta imat dobro družtvo već treba i dobrih komadah, koje će isto družtvo igrat. U tu svrhu kupio sam 15 istina starih ali veoma dobrih komadah, od kojih su nekoji obskrbljeni partiturom i podpunimi glasovi za orkestar, kor i pievače. Ja sam ih kupio jer sam ih tako rekuć na poklon dobio, budući da svi zajedno, pa i s prepisanim rolama ne stoje više nego 35 forintih srebra, gdie bi nekoji od njih da sam ih od agenta kupio, sam samcat stajao 25 forinta srebra. Ja mislim dakle da mi odbor ne će zamjerit, šta sam to učinio. No tim još nije sve učinjeno, ako hoćemo da uspiešima, moramo nabavit i novih komadah a ti su kako će slavni odbor iz priloženog kazala od g. Haldinga i Prieca uvidit skupi, osobito posse i opere, a bez njih ne možemo ništa učinit. Polag sposobnostih operistah po meni angažiranih neophodno je potrebno, da se od starih operah nabavi barem sliedeće: »Lucreziu-Borgiu«, »Ernana«, »Luciu« i »Normu« a od novih barem »Martu« i »Ciganku«. To će opet stajat novacah, ali šta ćemo, to mora učinit i najsiromašniji direktor, ako želi davat opere. Molim dakle da mi se i u to ime doznače novci. *Strigu* i njegovu suprugu angažirao sam također jer držim da je dužnost odbora narodnoga kazališta, da domorodnim talentom dade priliku, da se izobraze i izviežbaju, a kod moga odlaska čuo sam iz sigurnoga izvora, da je naročita želja svietloga bana, da se Štriga angažira. Molim dakle da bi i njegov kontrakt izvolili potvrdit i da bi ga i po njemu dali podpisat, pa da mu ga uručite, a onaj koi sam mu po pošti poslao, kad ga podpiše, da bi ga k sebi uzeli To isto izvolite učinit i u obziru *Vaninija* i *Čaića*, koji se u Zagrebu nalaze i koji su jurve dobili kontrakte s mojim podpisom. S »Lucrezijom« želim svakako započeti operistična predstavljanja, jerbo mi je za rukom pošlo angažirat dobru altisticu, koja, kako čujem, osobito liepo pieva partiju u »Maffio Orsini« a kažu mi nadalje, da i primadona »Lucreziu« izvrsno daje, a i Striga će biti dobar u roli Herzega, jer mu je osobito omilila i tako mislim da će to predstavljanje mnogo bolje za rukom poći nego li taliansko lani, koje je bilo veoma loše, zbog čeg se ova prekrasna opera nije mogla dopasti. Da će se sada dopasti nedvojim. Molim dakle, da mi se dade punomoćje, da kupim barem tu operu, a ako bi bilo moguće, da k tomu pribavite jošte »Luciu« i »Martu«, onda bi za dva mjeseca dosta imali u obziru operah. Od novih dramah neophodno potrebna bi bila »Matilda« od Benedixa, osobito liep komad, kojim bi želio otvoriti kazalište i koi će se za sigurno dopasti, da ćemo ga više puta moći dati. Perva possa (šala) morala bi biti das »Mädchen vor der Spule« ili druga koja sasvim nova, no i ta se mora stoprom kupit i stajat će po svoj prilici 25 forintih srebra. Pozoran činim slavni odbor na gospodičnu *Wölfle*, koja nam se je ponudila. To je sada možebit najbolja lokalsängerica u svoj Austriji i o kojoj mi svi kažu, da ako ju dobijemo, da ćemo pravi terno učinit, jer tako izvrsno igra i pieva i tako je nježna i neodoljiva, da kažu da mora pobudit obću pozornost svigdje, kamo dodje i da će nam uslied toga

Svršetak Demeterovoga lista od 22. kolovoza 1854. godine: »... jer ostao sam baš bez svake krajcare.«

mnogo koristi donieti. Istina je, skupa je 130 for. srebra na miesec, ali ako pomislimo, da će i druge partie u operah pievat, i da ćemo tim prištedit drugu pievačicu, koja bi svakako 50 forinti stala, a izvan toga morali bi ipak imati jednu pervu lokalsängericu, jer gospodična *Kolb* je angažirana većma za subretu, u operi i drami u kojoj je struci bolja nego isključivo za possu. Ta perva lokalsängerica stala bi svakako, ako bi bila samo i od srednje ruke, najmanje 80 for. i tako bi ista svota izišla, no uspieh bi bio manji, mnogo manji. Mislim dakle, da bi bilo probitačno, da bi tu izvanrednu lokalnu pievačicu ipak angažirali. Ako niste toga mienja, telegrafirajte mi. To je sve što imam zasada slavnom odboru izviestit. Ostali kontrakti, medju njimi kontrakt primadone, pervoga tenora i pervoga basa sliedit će ovih danah. Konačno opetujem moju molbu, da bi mi izvolili poslat tražene svote, jer ostao sam baš *bez svake krajcare*.

Dr Demeter

U Beču dne 22. kolovoza 1854.

Baš ne će biti istina, da je Dimitrija ostao u Beču »bez svake krajcare«. Iz Zagreba krenuo je s dobro nabijenom lisnicom. Ta imao je uza se 1150 forinta kazališnoga i oko 1500 forinta svog vlastitog novca. Ne vjerujemo, da je Demeter sve to u Beču potrošio u nekoliko dana — ali ipak, mnogo mu baš nije više ostalo, jer je samo na »foršuse« novo angažiranom osoblju izdao preko 2000 forinta. Međutim Demeter se još za vremena požurio, da iz Zagreba dobije koju stotinjarku, znao je vrlo dobro, da će to jako sporo ići.

U ovome listu spominje Demeter i dobro nam poznatoga Ilirca Adalberta Štrigu, koji je u Beču učio pjevanje zajedno sa svojom suprugom Julijom Videc. Kasnije ćemo saznati, da Štriga uza sve svoje rodoljubne zasluge nije angažiran, jer je Demeter, zbog neprestanog naricanja škrtih odbornika iz Zagreba našao znatno jeftinijega baritona. Od glumačkog osoblja spominje Dimitrije: Čaića, Vaninija i gospođicu Wölfle. Čaić je bio jedan od one trojice glumaca, koji su 1854. godine sačinjavali »Hrvatsko kazalište«, Vanini bio je poznat zagrebačkoj kaz. publici već od 1840. godine, a i poslije je češće dolazio s njemačkim kazalištima u Zagreb. Gospođica Wölfle, lijepa i zamamljiva subreta, prirasla je bila Demetrovu srcu već od prvoga časa, kad ju je upoznao i on usprkos visokoga honorara, što ga je tražila, sklopio s njome ugovor. S ovom ćemo se pjevačicom kao i s njezinom kolegicom gospođicom Kolb još nekoliko puta susresti.

(Nastavak slijedi.)

Dr. Franjo Bučar:

BORAVAK NADVOJVODE ALBRECHTA PO HRVATSKOJ I SLAVONIJI TE U ZAGREBU G. 1877.

Najintimniji savjetnik i stric Franje Josipa I. nadvojvoda Albrecht nestor austrijskog generaliteta te vrhovni zapovjednik sveukupne Austro-Ugarske vojske[1] upućen je s proljeća g. 1877. na vojničku inspekciju na jug monarkije, po Hrvatskoj, Slavoniji i Vojnoj Krajini. Tada se je vodio upravo Tursko-ruski rat poradi reforma kršćanskih naroda na Balkanu, a Bosanci i Hercegovci su se dizali protiv Turaka poradi nesnosnog socijalnog stanja već od g. 1875. Nadvojvoda Albrecht, junak od Custozze (1866.) bio je glava t. zv. vojničke stranke u Austriji i na carskom dvoru, te je bio svakako najpouzdanija i najmjerodavnija ličnost, da se osobno osvjedoči o pravom stanju carske vojske te političkom stanju Slavena na jugu, s kojima je on, naročito s Hrvatima, osobito simpatizirao. Inspekciju je nadvojvoda vršio nakon slavne proslave svojeg 60-godišnjeg vojničkog jubileja (19. IV. 1877.) u Beču, kojemu su i Hrvati u velikom broju čestitali.

Nadvojvoda je stigao iz Budimpešte dne 30. travnja u Petrovaradin i Novi Sad, gdje ga je dočekao vrhovni zapovjednik četa u Hrvatskoj, Slavoniji i Vojnoj Krajini, general topništva Antun pl. Molinary iz Zagreba.[2]

Pregledavši posade u Novom Sadu i Petrovaradinu krenuo je nadvojvoda 31. IV. u Rumu. Iza toga je narednih dana krenuo u Mitrovicu, Šid, Vukovar i Vinkovce. O tim inspekcijama nema sačuvanih podataka.

Dne 5. V. stigao je nadvojvoda u Osijek, gdje ga je dočekao veliki župan Mirko Kršnjavi, gradonačelnik Nikola pl. Živanović, te biskup Strossmayer sa svojim počasnim tajnikom grofom Drohojovskim. Nadvojvoda je odsjeo u Hotel Kasini gdje je bio priređen i svečani ručak, na koji

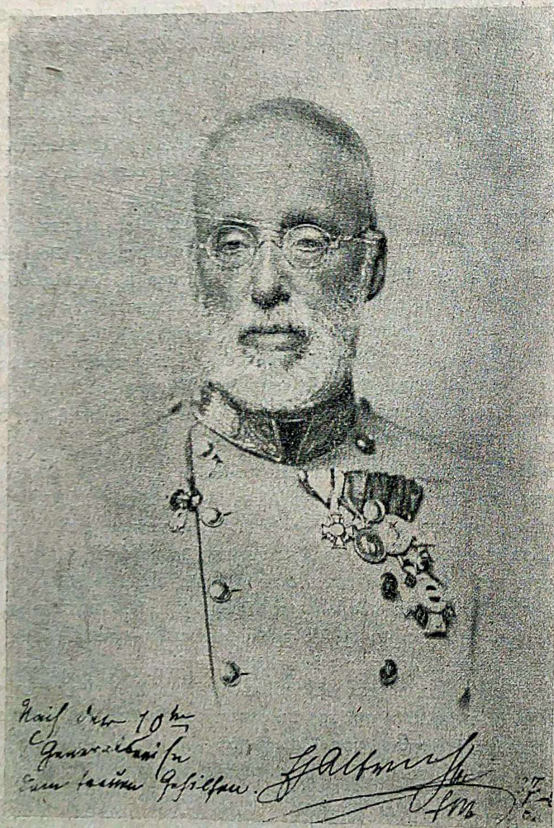
---

1 **Nadvojvoda Albrecht** rodio se je 3. VIII. 1817. u Beču kao sin nadvojvode Karla pobjednika Napoleona kod Asperna (1809.). Majka mu je bila Henrietta Aleksandrina Nassau-Weilburg. Odlikovao se je u mnogim ratovima, naročito kod Custozze (1866.), gdje su uz njega bila tri hrv. generala: Marojčić, Filipović i Rodić. Umro je 19. II. 1898. u Arco u Tirolu, te je odanle prevežen u obiteljsku dvorsku grobnicu u crkvu Kapucina u Beču. Kod sprovoda sudjelovali su i mnogi dostojanstvenici iz Hrvatske. Posljednji put boravio je nadvojvoda u Hrvatskoj g. 1891. kod velikih manevara u Samoboru. Odavle je dne 26. VIII. posjetio Zagreb i tadanju jubilarnu gospodarsku izložbu, gdje ga je primio i pozdravio predsjednik izložbe grof Jurica Jellačić, podmaršal i stari znanac nadvojvode. Tom zgodom je nadvojvoda rekao: Hrvatski narod se je kroz vijekove branio protiv neprijatelja te je na taj način morao zaostati u djelovanju mirnog razvoja. — Zato se vrlo veseli, da je sada nastojao da to nadoknadi te polučio prekrasne rezultate, kako to svjedoči izložba, te će N. V. o tome referirati.

2 **Anton barun Mollinary** di Monte Pastello rodio se je 9. X. 1820. u Titelju u Banatu, gdje je naučio i hrvatski. Umro je u mjestu Abbatto kod Coma 27. X. 1904. Kao F. Z. M. nakon sjajne vojničke karijere imenovan je 18. I. 1870. vojnim zapovjednikom Hrvatske, Slavonije i Vojne Krajine. M. je stekao velike zasluge za reforme u upravi Vojne Krajine te je bio dobrotvor i podupiratelj naroda. Kako je bio obljubljen, svi su ga gradovi u Vojnoj Krajini imenovali počasnim građaninom. Dne 9. XII. 1872. postaje barunom od Monte Pastella, gdje se je bio on naročito odlikovao u talijanskom ratu. Kada su u Zatočniku Mrazović i drugovi objelodanili optužbu protiv bana Levina Raucha radi stanovitih poslova kod presušenja Lonjskog polja, morao ih je ban tužiti (1870.). Vojnički sud u Sisku je optužene riješio a da M. nije ništa uplivao na osudu protiv Raucha, našto se je ban Rauch morao zahvaliti, a banom je postao Ivan Mažuranić. M. brinuo se je i za škole i ceste te je dao sagraditi cestu od Ogulina do Novoga te najviši vrh iznad Mocnaja (1000 m) prozvan je Mollinaryjevim vrhom. Na taj način je bila Krajina spojena s morem. M. je htio još sagraditi željeznicu od Zemuna na Jadransko more, ali su se Mađari protivili te je morao odstupiti. Jednako se je M. brinuo da narodu sačuva ogromne šume, koje su Mađari svojatali za svoj erar. Uplivom Mađara bio je M. tada maknut iz Zagreba, te je premješten u Brno. Poslije kratkog boravka u Brnu bio je premješten još u Lavov i doskora umirovljen te se je preselio u svoj Tusculum na Lago di Como u Italiji, gdje je 24. X. 1904. umro.*) Sin Franjo barun M. bio okružnim predstojnikom u Sarajevu, a jedna kći bila je udata za baruna Gjuru Vraniczanya na Rijeci. Njegovu smrt komemorirale su sve hrvatske novine, a naročito Obzor, koji je donio i posebni spomen-članak (2. XI. 1904.).

*) A. Mollinary: Sechsundvierzig Jahre in oest.-ungar. Heere. — Zürich, 1905., dvije knjige.

je bio pozvan biskup Strossmayer te prve civilne, vojničke i crkvene ličnosti. Iza toga je nadvojvoda održao smotru nad regimentom baruna Šokčevića br. 78., nadvojvode Heinricha te lovačkim bataljunom i ostalom posadom. Iz Osijeka je nadvojvoda jedan dan posjetio i svoje veliko slavonsko dobro Belje. Dne 6. V. odvezao se je nadvojvoda u Đakovo u posjet biskupu Strossmayeru, gdje je razgledao konjaničku posadu. Iza toga je bio na gala-ručku kod biskupa, koji je bio serviran na dva stola. Tu su bili pozvani osim nadvojvode i njegove pratnje svi

Nadvojvoda Albrecht

bližnji načelnici i cijeli kler. Poslije ručka razgledao je nadvojvoda biskupovu galeriju slika u njegovu dvoru te katedrali o čemu se je vrlo pohvalno izrazio. U Đakovu je nadvojvoda primio graničarske deputacije s molbama za konačno pripojenje Vojne krajine materi zemlji Hrvatskoj, koja je doduše razvojačena, ali uslijed mađarske opozicije konačno tekar g. 1881. spojena s Hrvatskom za bana Ladislava Pejačevića. U 4 sata

poslije podne odvezoše Nadvojvodu 4 vilovita žerava natrag u Osijek kamo je stigao već u 6 i po sati i gdje je prenoćio.

Drugi dan, dne 8. V. krenuo je nadvojvoda u Bjelovar, gdje ga je dočekao veliki župan Ljud. Reizner i gradonačelnik Gj. Cuvaj. Nakon što je pregledao tamošnju posadu dao je banket za tamošnje odličnike. Za banketa je svirala vojnička glazba pod ravnanjem kapelnika Bazaneka. Cijeli Bjelovar je bio navečer prekrasno rasvjetljen, a naročito Gradska kuća s hrvatskim transparentom.

Drugi dan 7. V. krenuo je nadvojvoda najprije u Koprivnicu. Tu ga je pozdravio narodni zastupnik Lazar Davidović, načelnik Ferdo Bubanović, vatrogasci i pjevačko društvo »Zvono«. Na zamolbu ravnatelja križevačke gospodarske i šumarske škole dra Vjekoslava Köröskenija dozvolio je nadvojvoda da jedna đačka ekskurzija smije posjetiti njegovo dobro Belje. Iza toga odvezao se je nadvojvoda četveropregom križevačkog veleposjednika Šandora pl. Fodroczyja ml. natrag u Bjelovar.

Narednog dana, dne 9. V. u jutro odvezao se je nadvojvoda opet istim četveropregom do postaje Gradec. Tu ga je dočekao posebni vlak sa tri salonska vagona, odakle se je uputio u Zagreb. Kako je na kolodvoru u Sesvetima bilo na peronu mnogo školske djece, dao je nadvojvoda nalog da vlak stane, te se je pozdravio sa učiteljstvom i školskom djecom.

Grad Zagreb se je odlično spremio da dočeka nadvojvodu, makar da je on bio najprije izrazio želju da ne bude priređen nikakav posebni doček. U to ime je stvoren posebni svečanosni odbor na čelu s gradonačelnikom drom Stankom Andrijevićem te najodličnijim građanima grofom Ivom Burattijem, vitezom Guidom Pongratzom, gradskim zastupnikom Aleksandrom Hondlom i sveučilišnim profesorom Šandorom Egersdorferom.

U Zagreb je stigao nadvojvoda u 11 sati prije podne i to na t. zv. jedini tada stari kolodvor od Južne željeznice, danas kolodvor Sava. Na peronu, koji je bio iskićen zelenilom te hrvatskim i carskim zastavama, dočekao je nadvojvodu ban Ivan Mažuranić sa tri odjelna predstojnika, barunom Jovanom Živkovićem, dr. Pavlom Muhićem i dr. Marijanom Derenčinom. Uz bana došao je i nadbiskup Josip Mihalović sa pomoćnim biskupima Jankom Pavlešićem i Ivanom Kraljem te članovima hrvatske aristokracije i mnogi drugi odličnici, Na peronu bila je postavljena i počasna satnija domaće regimente nadvojvode Ernesta br. 48., a vojnička glazba pod ravnanjem kapelnika Witte zasvirala je carevku. U dvorskoj čekaonici bogato iskićenoj sagovima pozdravio je nadvojvodu gradonačelnik, a nadvojvoda mu je odgovorio hrvatski: »Radujem se da ću moći priopćiti Njegovom Veličanstvu, da on može uvijek računati s Hrvatima u dobrim i zlim danima«. — Uz načelnika bilo je prisutno i gradsko zastupstvo te poglavarstvo. Pred

kolodvorom i po cijeloj Ilici bilo je poredano mnoštvo općinstva, koje je sa gromkim: Živio! pozdravljalo visokog gosta, a on je srdačno odzdravljao. U prvoj kočiji svečane povorke vozio se je najprije sam gradonačelnik, a iza njega nadvojvoda s generalom Molinaryjem, te zatim mnogobrojne ekvipaže prvih dostojanstvenika i hrvatske aristokracije. U fijakerima, koji su bili svi iznajmljeni, vozilo se je gradsko zastupstvo i poglavarstvo. Cijeli Zagreb bio je na poziv gradonačelnika iskićen od dne 9.—11. V. zelenilom

General Mollinary

te hrvatskim zastavama. Svratište »K caru Austrijskom« u Ilici, danas trgovačka kuća Kastner i Oehler, bila je naročito iskićena još i bogatim sagovima. Pred svratištem činili su špalir sveučilišni građani u gali, sa sabljom i kalpakom, te sveučilišno pjevačko društvo »Lira«, Hrvatski Sokol sa starješinom dr. Josipom Fonom, veteranci, vatrogasci sa vojvodom Gjurom Deželićem i kapetanom Otonom Jokušem, svi sa zastavama. Kada je nad-

vojvoda stigao pred hotel, pozdravio se je najprije sa veterancima, a iza toga nagovorio je starješinu Hrvatskog Sokola dra Fona te je izrazio svoje veselje, da se i hrvatska mladež bavi tjelovježbom. Vojnička glazba zasvirala je carevku, a iza toga Građanska glazba jedan slavenski potpuri, u kojem su se nalazili i motivi slični ruskoj himni, što su kasnije Mađari silno napali. Nadvojvodu su dočekale na stubištu iskićenom bogatim sagovima 60 djevojčica u bjelini. Tu ga je pozdravila učenica VIII. r. više djevojačke škole Marija Draškovićeva, našto se je nadvojvoda kratko hrvatski zahvalio. Iza toga se je nadvojvoda povukao u hotel u svoje odaje. Čitava pak povorka zaputila se je uz pratnju gradske glazbe preko Jelačićevog trga kroz ulicu Marije Valerije, (danas Praškom) na Zrinski trg, gdje se je razišla.

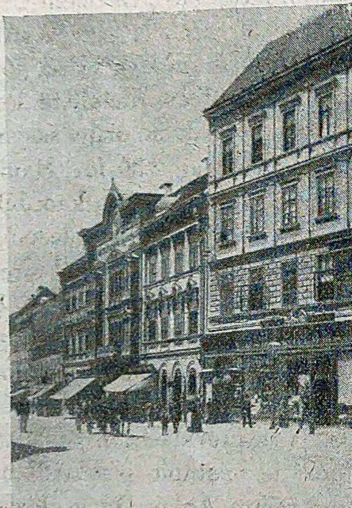

Dr. Josip Fon, starješina Hrvatskog Sokola

U 2 sata dao je nadvojvoda objed u hotelu za generalitet i vojne oblasti. Poslije objeda odvezao se je po gradu i u Maksimir, koji mu se je vanredno sviđao. U 7 sati bio je sav grad rasvjetljen plinom. Signal za rasvjetu dan je topovskim hitcima iz Strossmayerove promenade. Najljepše je bilo razsvjetljeno svratište »K caru Austrijskom« u Ilici br. 4, spomenik Jelačića Bana s 4 svjetiljke, bolnica Milosrdne braće, Stankovićeva kuća Ilica br. 2, Strossmayerova promenada, Pongračeva vila na ulazu u Tuškanac, Prva hrvatska štedionica na Jelačićevu trgu, palača Narodnih Novina,

bivša Keglevićeva, donedavna trgovina Rabus u Ilici br. 39, sve to sjajnom plinskom rasvjetom i prekrasnim transparentima s hrvatskim napisima. U okolici Zagreba i preko Save vidjelo se je također mnogo krijesova.

U 8 sati pošao je nadvojvoda pješice gradom, da razgleda rasvjetu. Istodobno se je počela spremati i velika bakljada sa magistrata u Gornjem gradu, u kojoj je sudjelovalo oko 300 akademičara u gali te uniformiranih društava. Nastupilo je i gradsko poglavarstvo sa načelnikom na čelu, gradskim zastupstvom te sva pjevačka društva s lampionima. Takove svečane povorke grad Zagreb još davno nije vidio. Bakljada je krenula s Markovog trga preko Mesničke ulice Ilicom do svratišta, gdje su se zastave poredale

Svratište k caru Austrijanskom

naokolo ispred balkona. Tu je bila u 8 sati priređena sjajna serenada, kod koje je pjevalo 180 pjevača Zajčev: U boj! Obje glazbe odsvirale su po jedan komad, našto se je nadvojvoda pokazao na balkonu te zahvalio građanstvu. Iza toga je bakljada krenula do spomenika bana Jelačića, gdje su bile spuštene zastave i gdje su svi kliknuli: Slava! našto se je povorka razišla. Oko Jelačićeva spomenika vijale su se po dvije carske i dvije hrvatske zastave. U cijelom Zagrebu nije bila izvješena nijedna mađarska zastava, osim na kolodvoru. Bivši ban Levin Rauch, stari mađaron, htio je na svojoj palači u Gornjem gradu, danas sjedište gradonačelnika u Matoševoj ulici, izvjesiti uz hrvatsku zastavu i mađarsku, carsku te bavarsku, ali ih je odmah sve povukao, bojeći se demonstracija.

Drugi dan ujutro, dne 10. V., prisustvovao je nadvojvoda najprije tihoj misi u kapelici kod Palancegara (Milosrdne braće), a zatim se je odvezao na inspekciju u Vlašku ulicu u Vojničku bolnicu, te u kadetsku školu u Novoj Vesi, gdje je danas vojni sud.[3] Poslije toga je primio razne deputacije, a među njima i građansku gardu iz Varaždina pod vodstvom svog bataljunskog zapovjednika Ivana Hortega te velikog župana Ognjoslava Utješenovića-Ostrožinskoga.

U 2 sata bio je banket za civilne dostojanstvenike, a u 6 sati bio je koncerat vojničke glazbe na Jelačićevom trgu, koji je nadvojvoda također posjetio, te je bio od zagrebačkoga građanstva burno pozdravljan.

Na večer je bila u starom kazalištu u Gornjem Gradu svečana predstava na nepar br. 188. Nadvojvoda dovezao se je u kazalište u najfinijem zagrebačkom fijakeru od Eibela. Pozdravio ga je na ulazu ban Mažuranić, a intendant Kneizel odveo u bansku ložu. Kazalište, koje je bilo sjajno plinom rasvjetljeno, bilo je već nekoliko dana prije sasvim rasprodano usprkos znatno povišenih cijena, na pr. fotelj 2.50 for. Najprije se je kao I. točka davao raspored iz Zrinskoga 3, 7 i 8 slika, a kao Jelena nastupila je glasovita hrvatska pjevačica Ema Vizjakova-Nikolesco, koja je gostovala u Milanu te je došla naročito tri dana prije u Zagreb, da je mogla naučiti svoju partiju hrvatski pjevati, te je nastupila već 8. V. u operi Ernani. Zrinskoga je pjevao glasoviti slovenski bariton Josip Nolli, Juranića Slovenac Franjo Gerbić, a Evu Matilda Lesićeva, majka našega Tošice Lesića. Kao III. točka davao se je raspored iz opere Ernani, 2. slika iz 3. čina od Verdija, s Vizjakovom, koja je pjevala Elviru uz iste umjetnike te s Vaclavom Antonom. U II. točki je nastupio glasoviti hrvatski guslač Franjo Krežma, uz pratnju svoje sestre Anke. On je došao zato naročito sa turneje iz Pariza. Odsvirao je fantaziju iz Othela od Ernesta. Nadvojvoda je bio vrlo zadovoljan predstavom, te je naročito pohvalio Vizjakovu i Krežmu.

Treći dan, dne 11. V., bila je ujutro rano, u 5 sati, budnica vojničke glazbe, a u 7 sati se je nadvojvoda odvezao na vojničko vježbalište i vojnički logor u Kustošiji, gdje je održao smotru nad zagrebačkom posadom. Iza toga se je odvezao na kolodvor, gdje ga je ispratio ban Mažuranić sa sva tri odjelna predstojnika te gradonačelnik sa gradskim zastupstvom i poglavarstvom. Odpratio ga je i general Molinary, koji se je sa nadvojvodom odvezao u 9.40 u S i s a k. Putem je nadvojvoda bio pozdravljen u Velikoj Gorici od podžupana Josipa Muzlera te velikog župana turopoljskog komeša Stjepana Josipovića Kurilovečkoga.

*) Kadetska škola bila je u Zagrebu do velikog potresa dne 9. XI. 1880., kada je premještena u Karlovac.

U Sisku ga je pozdravio Josip Muzler, gradonačelnik Franjo Lovrić, gđica Dirich, pjevačko društvo Danica sa predsjednikom Pavlica, gradska glazba s kapelnikom Prochaskom te veteranci, kojima je nadvojvoda bio počasni član. U Sisku je nadvojvoda pregledao tamošnju posadu. Nadvojvodu je pratio banderij starih ulana iz Sela sa hrvatskim zastavama. Iz Siska krenuo je nadvojvoda u Petrinju, da pregleda tamošnju posadu. Tu ga je pozdravio načelnik Ivan pl. Petrušić te sa jednom pjesmom pjevačko društvo Slavulj s učiteljskim pripravnicima i gđica Schlechta.

Ema Vizjakova-Nikolesco
Snimljeno u fotografskom atelieru sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

Iz Petrinje krenuo je nadvojvoda natrag u Sisak i Zagreb, odakle je drugog jutra krenuo u Karlovac.

U Karlovcu je primio nadvojvodu podžupan Vladimir Mažuranić, gradonačelnik Gjuro Kranjčić, pjevačko društvo Zora i vatrogasci. U grad ga je dopratio seoski banderij iz Rečice u slikovitoj narodnoj nošnji s trobojnicama. Sav grad je bio iskićen hrvatskim i carskim zastavama te zelenilom. Na Kupskom mostu bio je podignut slavoluk s natpisom: Dobro došao! Na mostu su bile sakupljene djevojčice u bjelini, a nadvojvodu je pozdravila kćerka gradonačelnika Dragica Kranjčić. Nadvojvoda je najprije posjetio realku u Rakovcu, gdje ga je primio ravnatelj Dr. Matija Uhlirž, a iza toga se je odvezao na vojno vježbalište na Turnu i tamo pre-

gledao posadu. U tri četvrt na 11 sati odvezao se je nadvojvoda na kolodvor, gdje mu je bio u dvorskoj čekaonici priređen doručak. Iza toga se je odvezao vlakom do Komorskih, sada Hrvatskih Moravica, i tamo ručao. Putem je bio nadvojvoda lijepo dočekan u Ogulinu, dokle ga je odpratio podžupan Mažuranić. Na granici riječke županije u Vrbovskom dočekali su ga veliki župan riječke županije Aleksandar pl. Fodroczy te

Josip Krežma

podžupan Dragutin pl. Meischner. Na postaji Draga-Bakar dočekali su nadvojvodu deputacije iz Hrvatskog Primorja na čelu sa načelnikom Trsata Lukanovićem, koji je svoj govor završio: da Bog poživi zaštitnika Slavenstva!, našto mu se je nadvojvoda zahvalio i spomenuo, da pozna Trsat-grad. Do Sušaka bili su uz željeznicu poredani mnogobrojni bakljonoše, a vlak je već u noć stigao na Sučak i Rijeku. Sušak je bio sav rasvijetljen i iskićen hrvatskim zastavama. Brajdica je bila rasvjetljena bengalskom vatrom, a na Adamićevoj kući priređen je veliki transparent s hrvatskim natpisom.

Na sušačkom mostu vijala se je velika hrvatska zastava. Rijeka je bila tamna osim nekoliko hrvatskim rasvijetljenih kuća. Nadvojvoda je odsjeo u svratištu Hotel de la Ville, gdje ga je dočekao riječki guverner grof Szapary.

Drugi dan je veliki župan Alexandar Fodroczy predveo pred nadvojvodu deputacije iz Hrvatskog Primorja i Gorskog Kotara te riječku gimnaziju s ravnateljem kanonikom Slamnikom, a nadvojvoda se je najljepše izrazio o riječkoj gimnaziji.

Riječki Hrvati su htjeli nadvojvodi prirediti bakljadu, ali im to policija nije dozvolila. Kod dočeka na Rijeci okupili su se tamošnji Mađari i talijanaši, te su dočekali nadvojvodu sa Eljen!, pozdravom, koji je ali nadjačao hrvatski: Živio! Iz Rijeke je nadvojvoda krenuo preko Ljubljane u Beč, gdje je podnio caru referat o svom putu i lojalnom držanju Hrvata.

Cijeli ovaj inspekcioni put nadvojvode Albrechta, ako i nije bio otvoreno političkog značaja, ostavio je ipak iza sebe političku pozadinu. Prije dolaska nadvojvode u Zagreb sastali su se zagrebački akademičari, većinom Starčevićanci, te su izdali rezoluciju u korist hrvatske braće u Bosni i Hercegovini, koji su upravo listom podigli bunu pod hrvatskim zastavama protiv turskog zuluma sa poklikom: Živio **hrvatski kralj** Franjo Josip I. Istodobno došla je **u Zagreb i deputacija bosanskih bjegunaca iz** Banskog i Gradiškog kotara sa molbom za potporu te da prikaže teško stanje hrvatske raje u Bosni i Hercegovini. Nadvojvoda nije primio deputacije, jer da nije došao u političkom već u vojničkom poslu. A naredne g. 1878. održan je već Berlinski kongres, na kojem je bila određena po Austriji okupacija Bosne i Hercegovine, da se pomogne kršćanski slavenski narod te oslobodi turskog zuluma i gospodstva. Mađari su međutim u svojim novinama, a najviše u Pester Lloydu nazvali taj posjet nadvojvode političkom demonstracijom, jer da nije bila nikakva državna potreba, da je nadvojvoda bio poslan u hrvatske krajeve. Nastala je stara pjesma, da ne postoji hrvatska kruna i hrvatski kralj i da Mađari Hrvatsku uzdržavaju i t. d. Ujedno da su tom zgodom bile panslavističke demonstracije u Zagrebu u korist Rusa, da je bila ruska zastava izvješena i svirana ruska himna, što sve nije bilo istina. Sve da je bilo udešeno radi Mađara, koji su upravo nedavno u Pešti primili velikim oduševljenjem i bratimljenjem turske odaslanike iz Carigrada a nadvojvoda dolazeći iz Pešte nije se zato htio tamo ni zadržati. A upravo je buktio rusko-turski rat za provođenje reforma u Turskoj za slavenske narode Balkana. Narodni zastupnik Ernest Simony podnio je u peštanskom parlamentu interpelaciju, na koju je sam predsjednik grof Koloman Tisza odgovorio i dokazao, da sve to, što je interpelant predbacivao, nije bila istina. Opozicionalni »Obzor« i tetka »Agramerica« žestoko su se oborile na te mađarske čovinističke napadaje. Ruska

zastava nije bila u Zagrebu uopće izvješena, a tek jedan mali dio motiva ruske himne odsviran je u jednom slavenskom potpuriju. Mađare je naravno najviše peklo da u Zagrebu, jer da Hrvatska spada pod »Svetu krunu Ugarsku« nije bila izvješena niti jedna mađarska zastava.

Starčevićanski list »Primorac«, koji je izlazio u Kraljevici, **dao je najljepši** epilog cijelom tom inspekcionom putovanju. »Primorac« piše, da je nadvojvoda poslan u Hrvatsku da opipa bilo Hrvata. Mi se austrijske sablje ne bojimo! Ali mi od nje očekujemo oslobođenje Bosne i Hercegovine, pripojenje hrvatske Vojne krajine materi svojoj zemlji Hrvatskoj jednako kao i pripojenje Dalmacije. Glavno je ali u svemu tomu bilo postignuto to, da je skršen upliv Mađara i Ugarske na naše krajeve.

Na koncu donosimo u cijelosti originalni Program gradskog poglavarstva, koji je razaslan svim društvima za ravnanje i koji se je sačuvao u arkivu »Hrvatskog Sokola-Matice« u Zagrebu na Wilsonovom trgu. Program je zanimljiv po tadanjem jezičnom i stilističkom obliku.

Program za postupanje kod svečanosti u gradu Zagrebu prigodom dolazka Njegove c. Visosti Nadvojvode Albrechta dne 9., 10. i 11. svibnja o. g. (1877.):

1. Kolodvor nakiti će upraviteljstvo južne željeznice do 9. svibnja o. g., to jest do dana dolazka Njegove c. Visosti.

2. Gradsko satničtvo imati će kroz gradske desetnike za vrjeme obavjestiti i umoliti gradjane, da dne 9-tog svibnja u 8 satih ujutro barjake narodne trobojnice na kuće i u koliko moguće i sagove na prozore istaknu, koji će ostati istaknuti do odlazka Njeg. c. Visosti. Ujedno imat će desetnici obćinstvo zamoliti, da ovo što sjajnije kuće na 9. svibnja navečer razsvjetli i isto obavjestiti da će se početak razsvjete označiti sa 3 hitca iz mužarah na Strossmayerovoj promenadi.

Gradsko satničtvo imati će odrediti dovoljni broj gradskih stražarah u paradnoj uniformi na kolodvor i u Ilicu. Dne 9. svibnja počemši od 4 sata ujutro do 12 satih opodne nesmiju Ilicom i na trgu Jelačića bana prolaziti teretna kola.

3. Isto imade naručiti 20 fiakra, koji se imadu dne 9. svibnja do 10 satih prije podne staviti pred gradsku vječnicu. Kočijaši imadu biti čisto obučeni i kočije uredjene.

4. Gradsko zastupstvo i poglavarstvo imati će se istoga dana sakupiti na gradskoj viječnici najdulje do 10 satih u jutro u svečanoj odori sa bijelim dovratnikom (Halsbinde) i bielosivima rukavicama. Od gradske viečnice odvesti će se točno u 10 sati krenuti kroz Mesničku ulicu i Ilicu na kolodvor. Gradski načelnik vozi se na čelu sam u kočiji, kučiš i poslužnik imadu biti jednako livrirani. Medjutim što gradsko zastupstvo na kolodvor odlazi, imadu se u dolnjoj Ilici počemši od Keglevićeve kuće do svratišta k caru austrijskom postaviti dotična družtva u sljedećem redu:

a) Vis à vis od vrata od svratišta gradjanski glazbeni zbor pod vodstvom g. Gjure Eisenhuta.

b) Uz vrata na iztočnoj strani nastavit će se Hrvatski Sokol sa barjakom pod vodstvom podpredsjednika g. Dr Fona. Prama zapadu univerzitetska mladež. Na desnom krilu nastavit će se dobrovoljno vatrogasno družtvo pod vodstvom nadvojvode g. Deželića i kapetana Otona Jokuša.

c) Djevojke bjelo obučene nastaviti će se pod vodstvom dotičnih učiteljicah na stube u svratištu i to ovako da na svaku drugu stubu dodju 2 djevojke stajati

držeći u ruci cvjetni vjenac. Pred konakom pozdraviti će Njegovu c. Visost jedna djevojka i predati mu cvjetnu kitu.

5. Prispjevši gradsko zastupstvo na kolodvor uputiti će se na peron i ondje ovako nastaviti, da se oko gradskog načelnika u polukrugu grupiraju gradski zastupnici i gradski činovnici a gradski načelnik će Njegovu c. Visost čim prispije pozdraviti. Iza učinjenog pozdrava uputit će se gradski načelnik u svoja kola. Sva kola uzporedit će se kako slijedi:

1-va gradski načelnik.

2-ga Njegova c. Visost.

3., 4. i 5. suita Njegove c. Visosti.

Iza ovih, kola ostale gospode, a krenut će kroz Ilicu do svratišta k caru austrijskomu.

7. Gradski načelnik vozit će se do petdeset koračaja pred kočijom Njegove c. Visosti i odpratiti do konaka gdje će ga pozdraviti prije pomenuta djevojka. Osim kola načelnika i pratnje Njegove c. Visosti nesmije (osim kolah velikih dostojanstvenika) nijedna kola krenuti do svratišta, nego imadu se odmah prama trgu Jelačića bana odpremiti.

8. Čim gradski načelnik Njegovu c. Visost ostavi i na ulici se pojavi, je znak da je prvi dio svečanosti svršen. Stoga djevojke će se povratiti kući a družtva u sljedećem redu odlaziti: Glazba, sveučilištarci, Hrvatski Sokol, Veteransko društvo i vatrogasci. Dočim glazba svira, defiliraju Hrvatski Sokol i vatrogasci preko trga Jelačića bana kroz Mariju Valeriju ulicu na Zrinjski trg, gdje se razidu.

9. Na večer oko 7 i pol satih početi će koncert u dvorani glazbenog zavoda i trajat će do 8 i pol satih. Mjesto koncerta priređena je svečana predstava u kazalištu.

10. Grad će se razsvjetliti točno u 8 satih na večer, a daje se zato znak sa 3 hitca iz mužarih na Strossmayerovom šetalištu.

11. Naručenih 300 komadah baklah smjestit će se na gradskoj vječnici. Baklada počet će iz gradske vječnice točno u 9 satih i krenut će kroz Mesničku ulicu i Ilicu do svratišta sljedećim redom: Naprvo 10 baklonoša Sokola, 6 barjaktarah, za ovima gradski načelnik sa gradskim zastupstvom. Hrvatski Sokol, vojnička glazba, sva zagrebačka pjevačka družtva, koja nose lampione te veteranci i vatrogasci. Lijevo i desno idu paralelno baklonoše. Glazba imati će putem svirati dokle se bakljada nastavi pred svratištem. Dospjevši pred svratište nastavit će se barjaktari pred ulazom uzporedu sa zgradom. Glazba postavit će se vis à vis od svratišta na desno a pjevači u polukrugu pred barjacima ostavivši toliko prostora da se uz nje nosioci bakla lijevo i desno paralelno sa ulicom postaviti mogu.

Gradski načelnik sa zastupstvom i poglavarstvom stojat će medju baklonoši i pjevačima.

Glazba svirati će dva komada a pjevači jedan komad.

DRUŠTVENE VIJESTI

USPJELA ČAJANKA »GOSPOJINSKE SEKCIJE ZAGREBČANA U KORIST »POMOĆI«. 14. prosinca 1941. u 5 sati poslije podne priredjena je u prostorijama »Društva Zagrebčana« čajanka u korist »Pomoći«. Čajanka bila je vrlo dobro posjećena, pa je tom prilikom sabrana lijepa svota u korist plemenite svrhe za koju je priređena. Među mnogim odličnicima, koji su posjetili ovu čajanku, spominjemo preuz. gg. biskupe dra Josipa Lacha i dra Josipa Carevića.

U okviru čajanke održala je pročelnica »Gospojinske sekcije« gđa Danica Jerand predavanje: »Majka u odgoju«, koje donosimo u cijelosti:

»Proteklo je dosta vremena, a da se ne sastadosmo u ovim našim intimnim prostorijama, da provedemo koji ugodan časak u međusobnom čavrljanju. I zato sam danas neobično obradovana vašim dolaskom. Nikada nijesam željela govorničkog dara kao danas, pa da vam mogu onako živo ocrtati osjećaje, koji mi ispunjaju dušu, što vas mogu pozdraviti po prvi puta u našoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj u ovako lijepom broju sakupljene, a s namjerom, da ispunimo jedno veliko djelo milosrđa.

Jasno je, moje gospođe i gospodo, zašto sam upravo u današnje vrijeme odabrala temu: »Majka u odgoju«. Mi u našoj hrvatskoj državi trebamo ljudi, koji će shvaćati dubinu i zamašaj pojmova dužnosti i rada, koji će u duši nositi najiskreniju, najdublju i najenergičniju ljubav prema domovini i prema svome narodu. Mislim, da ne ću pogriješiti, ako ustvrdim, da se bez takovih ljudi naša domovina ne će dovinuti do one kulturne visine, koja je poželjna i potrebna, da se u svijetu srede današnje prilike, i da zavlada među narodima snošljivost, ljubav, međusobno poštivanje. Tko će nam odgojiti takove ljude? Ta dužnost namiče se nama svima. Socijalni poredak namiče je učitelju i učiteljici profesorima, a prirodni zakon roditeljima, nn svakako na prvom mjestu majci..

Mnogo poštovani slušatelji, ne varam se, kad mislim, da se svakome od nas rađa u duši neko sveto uzvišeno čuvstvo, kad izusti ljupko ime »majka«. Pjesnici svih vremena, svih naroda pjevaju, rekla bih, najtoplije, najuzvišenije i najnježnije o majci. Tko da ne pozna onu našega pjesnika:

»Ta majka je majka,
To sav svijet slovi,
Ti nam mile majke
Bože, blagoslovi!«

Tko da ne pozna prekrasnu narodnu pjesmu: »Nezahvalni sin«? Ta pjesma nam opisuje srce majčino i sve one kontraste, koje ono osjeća, njezine patnje, njezinu nježnost. Žena u toj pjesmi nagovara muža, da ubije svoju majku, jer inače ne će biti sretna. Sin odvede majku u šumu i ostavi je ondje. No žena hoće da ima srce svekrvino. Nezahvalni sin vraća se u šumu, nađe majku, gdje pije rosu s lista, ali ga taj prizor ne gane; on majku ubije, te joj izvadi srce. Idući kući spotakne se na kućnom pragu i pane, a srce materino, koje je ponio sa sobom u njedrima, zabrinuto ga upita: »Ubi li se, drago d'jete moje?« Ljepše i uzvišenije mjesto o majčinoj ljubavi ne će se naći u svjetskoj književnosti. Taj momenat prikazuje majčinu ljubav u sjaju, koji djeluje i na najtvrđe srce potresno, sažalno, ali ujedno i uzvišeno.

Pjesma »Der Löwe von Florenz«, bit će također poznata. Divlja zvijer iskoči iz svoga zatvora. Ulice se za čas isprazne, samo se maleno djetešce na jednom bunaru bezazleno dalje igra i ne sluteći, koja pogibao mu prijeti. Ali strelimice otvore se vrata, a iz kuće poleti puna strave očajna majka, da spase svoje dijete. Sa svih prozora čuju se glasovi, koji je odvraćaju opominjujući je, da je dijete izgubljeno, neka dakle svoj život ne stavlja na kocku. Ali majčina ljubav te riječi ne čuje, ona srće u pogibao i napokon oblivena krvlju spasi

krvavo dijete. To je mogla učiniti samo majčina ljubav. Po mom mišljenju trebalo bi da ova pjesma nosi natpis: »Majka od Fiorence«, a ne »Lav od Firence«.

Opasniji od fiorentinskoga lava jest onaj lav, o kom veli sv. Petar: »Bdijte i molite se, jer urlajući lav neprestano traži plijena.« Dobije li on dijete u svoje ralje, teško ga je spasiti. Bdijte dakle marno, poštovane majke, nad svojim mezimčetom. Vi morate biti djetetu ono, što ga kroz cijeli život usrećuje. Majka mora djelovati na dijete tako, da ga u kasnijem životu ista spomen na nju vodi i bodri.

Djecu valja bezuvjetno priviknuti kreposnu životu. To će majka postići, ako ne vidi uvijek u svom djetetu anđela, jer će drukčije odgojiti zacijelo malog djavla. Glavna je zadaća majke, da gleda sve onako, kako uistinu jest, a ne, što se često događa, da majka tvrdokornost i svojevolju djeteta ispričava čvrstim značajem, obijest njegovu drži tek živahnošću, a u lažljivosti otkriva duhovitost.

Svaki čas u životu podaje majci dovoljno prilike buditi u djeci pojedine kreposti, no upravo su najbolniji časovi u životu oni, koji najviše i najuspješnije stvaraju čvrste značajeve i kristaliziraju dušu.

U taj tren, kao da me mašta vodi u tamnicu, gdje čame francuska kraljica Marija Antoineta i kralj Ljudevit XVI., koji u svojim najtežim gotovo očajnim časovima nastoje jedino oko toga da svoju djecu priuče na što bolji i kreposniji život. Osuđeni na tamnicu provode oni uza svoje dvoje djece i sestru kraljevu posljednje dane svoga života, neprestano podučavajući djecu, pa još i u predvečerje kraljeve smrti. O tom pripovijeda kraljeva kćerka ovako: U času rastanka moradosmo se ocu zakleti, da ne ćemo osvećivati njegove smrti. Premda je on bio uvjeren, da će nama njegova posljednja želja sveta biti, unatoč tome obzirom na mladost moga brata, želio je, da mu to što dublje i trajnije u dušu utisne. Uze ga stoga na koljeno i progovori mu: »Ti si čuo, moj sine, što sam prije rekao, ali budući da je zakletva svetija od riječi, digni ruku i zakuni se, da ćeš posljednju želju svoga oca vjerno ispuniti.« Dakle i u tom posljednjem, potresnom času, gdje mu se dijeliti od svojih najmilijih, nastoji još uvijek, da im oplemeni dušu. Istom odvažnošću dijelila se kraljica od svoga sina. I ona nastoji, da u tom najtubrobnijem času svoga života, što više djeluje na njegov odgoj. Prije nego joj oteše dijete, posadi ga kraj sebe na stolac, zagrli ga te mu stade govoriti: »Moje drago dijete, mi se moramo dijeliti. Sjeti se dakle sam svojih dužnosti, jer nas ne ćeš imati. Dragoga Boga, koji te tako kuša, ne zaboravi nigda, ali ni svoje majke, ni sestre, ni tetke, koje te tako žarko ljube. Budi dobar, strpljiv i pobožan, a tvoj će te otac s neba blagosljivljati.« — Dječak plačući obuhvati majku i ne pusti je, dok mu kraljica ne reče: »Moje dijete, tako mora biti!« — Iste riječi izreče ona, kad je baciše samu samcatu u podzemnu tamnicu, te joj se bilo dijeliti od kćerke i šurjakinje.

Ova zgoda daje nam i vjernu sliku djeteta, koje je odgojila takva majka. Takvo je dijete majci utjeha, osjeća se uz njega zadovoljnom, stigla je ne znam kakova nesreća. Nije međutim dovoljno, da majka, djecu samo lijepim riječima upućuje na krepostan život, već treba da nastoji, da se njezine pouke što vjernije izvrše. Treba dakle djecu priučiti odricanju i strpljivosti u svim borbama, kojima život obiluje.

Pogrješke su u oba spola različite: majka mora da ih budnim okom prati. Djevojčice su po naravi više sklone taštini. Sveta je dužnost majke, da tu bolest izliječe u djetetu zarana, a bilo bi do krajnosti nesavjesno, ako bi je neumjernim laskanjem, sama majka potpirivala u srcu svoje kćeri. A što je sa sinovima? Njima popuštaju slijepe majke još više nego kćerima.

Koliko su više jakosti pokazivale same neznabožačke majke prema svojoj djeci, vidimo iz ovoga primjera: Špartanac Pauzamije bio je izdajica. Što se dogodi? Majka njegova sama podigne kamen, da se zazide hram božice Atene, u kojem je nesretnik tražio zaklon. Pravo kaže Sv. pismo: »Dječak, kojemu se pušta sve na volju, sramota je svoje majke.« Pa ipak imade toliko majki, koje dopuštaju djetetu sve, jer im je žao, ako bi se dijete moralo čega odreći. Što je posljedica toga? Dijete se neprestanom popustljivošću sve to više kvari, dok ne postane tako drzovito, da ga se i sami roditelji boje. Majka će savjesno nastojati svim silama iz dječjeg srca iščupati zle navike i sklonosti, a zasaditi u nje potrebne kreposti; mora se dakle i sama čuvati pogrješki, koje bi štetno djelovale na čitav odgoj. Samo nešto da spomenem. U odgojnom djelovanju treba da se majke čuvaju naročito prekomjerne srditosti. — Upamtite riječi, koje je izrekao neki duboki poznavalac čovječje duše: Jedna dobra riječ učini više, nego sto ukora. Razumne opomene i ukori vrijede više od onih, koje su samo izliv strasti i srditosti. Najviše će dijete u životu čuvati od opačina rad. Raditi moramo svi, jer je to svrha života, zato nam valja djecu zarana na to priučiti. Radin čovjek nema vremena ni da otpočine, a kamoli za kakove nepodopštine.

Ta čemu je Stvoritelj odredio ljudstvo za rad, ako ne zato, da ga, budući da je sklono raskalašenosti, uzdrži na pravu putu. Priučavajte dakle, poštovane majke, djecu za rana na rad, djeca će vam tad ostati duševno i tjelesno zdrava. Djeca mu baš nijesu najsklonija, no majke tu ne smiju popuštati, pa makar morale upotrijebiti i kazan. Bez toga odgoj redovno i ne uspjeva i ne kaznimo li u mladosti, morat ćemo to učiniti u kasnijoj dobi. Za svaku manu treba djecu opomenuti, a prema potrebi i kazniti. Naročito se treba kazneći čuvati nepravednosti, jer ona dijete moralno upravo ubija. Ono postaje tada, prkosno, a odgoj postaje nemoguć. Zato je dobro, da se dijete za nevaljan čin najprije opomene i ukori, poslije mu valja oštrijom kaznom zaprijećiti, a ako ni to ne koristi, onda istom kazan izvesti. Pa i tu je dobro kazan odgoditi, dok se u majke ne smiri gnjev, a dijete uvidi svoju pogrješku.

Vrlo je znamenit u životu onaj čas, kad se dijete odlučuje za budući stalež, i u tom času je vrlo važan utjecaj majke na dijete. Kad dijete odabire stalež obično se pita hoće li postići karijeru, mora li se mnogo mučiti, može li ostati u Zagrebu, kako će avancirati i slično. Da li je dijete duševno i tjelesno sposobno za dotično zvanje, ima li volju za to, hoće li roditelji imati dovoljno sredstva za njegovo obrazovanje, to se naravno ne pita. Odatle i potječu tolika razočaranja i nezadovoljstva. Često djeca za vrijeme nauka smalakšu, ili ih nekako svrše, ali se bez radosti i prave pripreme dadu na posao.

Kod izbora staleža valja paziti na imućstvena sredstva roditelja, na zdravlje djeteta i na sposobnost i ljubav djeteta prema pojedinome staležu. Najmanje shvaćaju svoju dužnost oni roditelji, koji tako reći već uz kolijevku odrede, što će dijete biti. To je tiranstvo, na koje ni otac ni majka nemaju prava. Roditelji neka svjetuju djeci, obazirući se na sposobnosti, naklonosti i interese djece. Svakako će roditelji bolje prosuditi nego djeca. Ta roditelji su odgovorni za njihovu budućnost.

Mnogo toga morala bih još reći, na što sve bi valjalo paziti u odgoju, da konačno dobijemo ljude, koji će shvatiti što znači dužnost, što znači nesebičnost i rad i što znači narod i država; ljude koji će se znati dići iznad ličnoga do općenitoga, koji će za istinu, poštenju i pravdu, narod i državu stajati nepokolebivo do groba. Takovi ljudi su značajevi — to su karakteri, takove valja odgojiti. Takove ljude traži današnji poredak — traži ih Hrvatska Država, traži ih Hrvatski Narod.

Ukratko vam pokazah, mnogo poštovane majke, kako valja udovoljiti teškim odgojnim dužnostima u lijepom staležu, koji vam je Bog odredio. Završujem sa željom, da bi ovo malo riječi urodilo stostrukim plodom u vašim srcima, na korist ljubimaca naših i vaših — na korist mile djece naše, koja treba da su vazda za Dom — spremni.«

Nakon tog predavanja, bila je predavačica nagrađena burnim pljeskom. Poslije predavanja otpjevala je vrlo lijepo s mnogo osjećaja gđa Vilma Nožinić, operna pjevačica, Hatzeovu »Majku«, Zajčev »Vir«,

te ariju »Tosce«, i oduševila sve nazočne. G. Milan Šepec, operni pjevač, otpjevao je nekoliko pjesama, među ostalim i Prejčevu »Zagorsku pjesmu«, koja je osobito razdragala općinstvo. Oba umjetnika bila su nagrađena cvijećem i vijencem, te oduševljenim pljeskom.

Poslije programa razvila se srdačna zabava u koju je mnogo radosti i smijeha unijela luka sreće s brojnim i korisnim zgodicima. Zabava je u svakom pogledu uspjela, a zasluga je to marnih odbornica »Gospojinske sekcije« .

Sjednica Upravnog odbora našeg društva, održana je dne 18. studenoga 1941., na kojoj su primljeni ovi novi članovi i to: Dr. Josip M. Carević posvećeni biskup, Herceg Mirko kućevlasnik, Komornik Pavica činovnica Gradske štedionice, Prstec Adolf ravnatelj, Špehar Zlata profesorica Državnog konzervatorija, svi kao redoviti. Kao podupirajući primljeni su: Lovrić Vladimir pomoćni perovođa, Matijević Marijan prof. i kipar Državne obrtne škole. Osim toga primljeni su i svi članovi Omladinskog ogranka. Na istoj sjednici stvoreni su i još neki drugi zaključci koji su u provedbi.

Dne 16. prosinca 1941. održana je također sjednica Upravnog odbora za mjesec prosinac 1941. Na toj sjednici primljeni su ovi novi članovi: Kostenjak Ljubica udova trgovca, Golubar Vladimir priv. činovnik, Kovač Grga trgovac, Krleža Olga učiteljica u miru, svi kao redoviti.

PRIPREME ZA PROSLAVU 700-GODIŠNJICE, ŠTO JE ZAGREB PROGLAŠEN »SLOBODNIM I KRALJEVSKIM GRADOM«. Upravni odbor društva na sjednici od 21. X. 1941. stvorio je zaključak da Društvo Zagrebčana ima živo poraditi na tomu, da se u granicama mogućnosti, te gledom na postojeće ratno stanje ipak što dostojnije proslavi 700-godišnjica, što je Zagreb dne 16. studenoga 1242. proglašen slobodnim i kraljevskim gradom. Društvena uprava u smislu toga zaključka izradila je pretstavku na gradskog načelnika g. Ivana Wernera, koja mu je po društvenim izaslanicima predana. U predstavci stavljen je prijedlog, da se u ovoj godini priredi izložba na kojoj bi se prikazao napredak Zagreba u pojedinim stoljećima. G. načelnik je za ovaj priedlog pokazao veliko zanimanje i izjavio da će stvar iznijeti na gremijalnu sjednicu, a nakon toga poraditi u pravcu priedloga našeg društva.

Osim toga društvena uprava svojom pretstavkom od mjeseca srpnja 1941., iznijela je priedlog, da se na spomen 700-godišnjice zgrada nekadanjeg Narodnog Doma u Opatičkoj ul. br. 18, nakon preselenja Stola sedmorice u Banja Luku, upotrijebi za Gradski muzej, koji se sada nalazi u vrlo nepodesnim prizemnim prostorijama u Umjetničkom paviljonu na Trgu Kralja Tomislava.

MIHANOVIĆEVA VEČER U NAŠEM DRUŠTVU. Dne 14. studenoga 1941., navršilo se je 80 godina, što je u Novim Dvorima kod Klanjca, preminuo sin grada Zagreba i autor naše državne himne Antun pl. Mihanović. U povodu ove 80-godišnjice naše društvo je dne 25. studenoga 1941. priredilo proslavu tog za sve Hrvate značajnog jubileja. Ovu priredbu zabilježile su sve naše zagrebačke novine, pa je i »Hrvatski Narod« u svojem broju od 27. XI. 1941. donio slijedeći prikaz: »Sinoć je Društvo Zagrebčana u svojim prostorijama u Berislavićevoj ulici 20, priredilo večer u povodu 80-godišnjice obljetnice smrti neumrlog pjesnika naše državne himne Antuna pl. Mihanovića. O životu i radu Mihanovića govorio je iscrpivo prof. Vinko Nikolić, koji je prikazao njegovo djetinjstvo i školovanje u rodnom gradu, njegov književni rad i diplomatsko službovanje izvan domovine i čeznuće za njom u kojem je, nakon povratka spjevao svoju svakom nam Hrvatu najmiliju i najsvetiju pjesmu »Lijepa naša domovino«. Prikazao je na kraju i zadnje dane njegovog boravka u Novim Dvorima i smrt, te njegovo zadnje počivalište u onom najromantičnijem kraju te naše u istinu lijepe domovine. Nakon toga je akademičar Bruno Dürrigl krasnoslovio izvorni sadržaj himne, a nakon toga i svoju prigodnu pjesmu »Domovina«. Draga Koritić i Drago Hržić otpjevali su nekoliko pjesama, koje su izazvale veliko odobravanje. Na koncu su svi prisutni otpjevali »Lijepu našu« pa je time ova priredba u čast velikog Hrvata i sina Zagreba Antuna pl. Mihanovića završena«.

PREDAVANJE BISKUPA Dr CAREVIĆA. Dne 16. prosinca 1941., dakle neposredno pred same božićne blagdane održao je posvećeni biskup i član našeg društva preuzv. gosp. Dr **Josip M. Carević** našim članovima predavanje o veoma zanimivoj temi: »Krik za srećom«. Za ovo predavanje vladao je veliki interes, pa je isto bilo i dobro posjećeno. O uspjehu toga predavanja donio je dnevnik »Hrvatski Narod« u svojem broju od 18. prosinca 1941. slijedeće: »Pod naslovom »Krik za srećom« održao je sinoć u prostorijama Društva Zagrebčana na društvenom sastanku, vrlo zanimljivo predavanje biskup dubrovački Dr Josip M. Carević, koji je u svojem predavanju razvio vrlo lijepe misli o pojmu sreće i kriku, u kojem čovjek izražava svoju misao i nastojanje za postignućem što više sreće. Čitavo ovo predavanje potkrijepio je biskup Dr. Carević citatima najvećih mislilaca i pjesnika o sreći u opće, da konačno stvori zaključak, kako sreća nije samo u materijalnim dobrima, u srebru i zlatu, nego da ljudski duh kraj toga teži nečem višem, uzvišenijem i neizmjernom što je konačno, a to je Bog, koji je naš jedini usrećitelj«.

Ovo veoma lijepo i zanimivo predavanje Preuzv. g. biskupa Dr. Carevića saslušali su svi prisutni s mnogo pažnje i nagradili predavača dugotrajnim pljeskom. Nakon toga je **Blanka Travinić** krasnoslovila Preradovićevu pjesmu »Bogu« a zatim je gđica **Brajša** otpjevala uz glasovirsku pratnju **gđice Ivane Kramar** »Ave Marija« od Stella i »Oče naš«. Poslije toga je ponovno Blankica Travinić krasnoslovila pjesmu »Badnjak« od Dr. Augusta Harambašića.

PREDAVANJE Prof. Dr. RUDOLFA HORVATA O TEMI: »ZAGREB PRED 700 GODINA«. Povodom nastupa spomen godine, što je Zagreb pred 700 godina po kralju Beli IV. proglašen »slobodnim i kraljevskim gradom«, održao je u našem društvu dne 13. siječnja 1942. poznati naš historičar i omiljeli predavač prof. dr. **Rudolf Horvat** predavanje o veoma zanimivoj temi »Z a g r e b p r e d 700 g o d i n a« za koje je predavanje vladalo veliko zanimanje, pa je stoga isto bilo i lijepo posjećeno. Ovo predavanje možemo smatrati kao uvod svečanostima, koje će se prigodom ovog jubileja održati.

O ovom u istinu zanimivom predavanju donijeli su naši Zagrebački dnevnici opširne prikaze pa zbog premalog prostora donašamo prikaz iz dnevnika »Poldan« koji je bio najkraći, a glasi: »Sinoć je u 8 sati na večer u prostorijama Društva Zagrebčana u Berislavićevoj ul. 20 održao prof. dr. Rudolf Horvat predavanje o temi »Zagreb i Hrvatska pred 700 godina«. Predavač je u svom nada sve zanimivom predavanju iznio razvitak povijesti Zagreba naglasivši, da je Zagreb jedini glavni grad europskih država, koji nikada nije bio zaposjednut od neprijatelja. Predavanje dra Horvata bilo je popraćeno pljeskom. Iza toga izveden je kratki ali birani raspored, te je nastupila gđica **Eleonora Huml**, koja je uz pratnju prof. **Šabana** otpjevala nekoliko domoljubnih pjesama. **Jurica Dijaković** krasnoslovio je pjesmu od Šenoe »Zagrebu« i »Budi svoj«, a **Bruno Dürrigl** svoju prigodnu pjesmu »Zimske sjete našeg grada«.

PREDAVANJE Prof. arh. PODHORSKOG. Dne 20. siječnja održao je u našem društvu prof. arh. **Stjepan Podhorski** predavanje o temi: »Zagreb od godine 1880. do preuzeća ustaške vlasti«. Za ovo predavanje vladao je lijep interes, pa je isto bilo brojno posjećeno i saslušano s najvećim interesom i pažnjom, a predavaču izraženo veliko odobravanje pljeskom. Među ostalim dnevnicima »Nova Hrvatska« od 28. siječnja donijela je o tom slijedeći dopis: »Sinoć je u prostorijama Društva Zagrebčana održana redovita društvena večer, na kojo jje prof. arh. S. Podhorski

održao veoma zanimljivo predavanje sa temom: »Zagreb od 1880 do preuzimanja ustaške vlasti«. Predavač je iznio točnu sliku kakav je izgledao Zagreb godine 1880. i radove koji su počeli u Zagrebu nakon poznatog potresa te godine. Zatim je govorio daljnjem razvoju Zagreba u kulturno-tehničkom pogledu sve do danas Brojne slušaoce je naročito zanimao prikaz starog Zagreba, jer je predavač veoma vjerno prikazao ljepote Zagreba onakvog kakav je onda bio. Naročito je istakao da nije trebalo izvesti takovu sredidbu, da se izbjegne onaj divni pogled, koji je bio na Zagreb s današnje Jurišićeve ulice, koja je bila za nekoliko metara viša od Jelačićevog trga. Čitava tadanja izgradnja bila je usredotočena na ondašnje središte Zagreba i to Markov trg. Međutim u dalnjem razvoju i regulaciji Zagreba stvorena je t. zv. delta, koju su stvorile željezničke pruge, koje veoma priječe pravilnu regulaciju i rasprostranjenost grada Zagreba prema Savi. U svom razlaganju prof. arh. Podhorski je iznio perspektive, kako će Zagreb u buduće izgledati kao veliki i glavni centar svih Hrvata sa slobodnim razvojem prema rijeci Savi i Zagrebačkoj gori. Predavanje je bilo veoma pažljivo saslušano i srdačno pozdravljeno.

Prije predavanja prisutne su veoma ugodno iznenadili najmlađi članovi **Ustaške mladeži V. tabora,** koji su pod vodstvom pročelnika Omladinske akademske sekcije **Brune Dürrigla** odpjevali nekoliko pjesama i to »Na Crnom moru«, »Bruje motori« od samog Dürigla, te od Ivice Čermaka **»Biseru roda hrvatskoga«** i budnicu »Glasna jasna«. Na kraju su otpjevali ustašku himnu. Mlade izvađače prisutni su veoma srdačno primili i pozdravili.

ČAJANKE OMLADINSKOG AKADEMSKOG OGRANKA održane su dne 23. XI., 7. XII., 21. XII. 1941. i 25. I. 1942. Priredbe su lijepo uspjele. Čisti prihod predan u korist »Pomoći«.

ANKETA ZA GRADNJU GRADSKE VIJEĆNICE. Društvo Zagrebčana je po svojim pravilima prosvjetno-komunalno društvo. Pored našeg kulturnog rada nastojimo promicati i komunalna pitanja Zagreba. Postoji jedno pitanje, koje naše članove i ostale sugrađane najviše zanima a to je pitanje gradnje središnje zgrade za svę odsjeke i urede Gradskog poglavarstva. O tom pitanju priredili smo dne2. i 9. prosinca prošle godine na našim običajnim sastancima anketu koja je svaki puta bila dobro posjećena i vrlo zanimiva.

Na istima smo vidjeli veliki broj naših članova i stručnjaka, te zastupnika privrednih ustanova. Iznešena su razna mišljenja i prijedlozi, te se **većina konačno složila u tomu,** da Gradska vijećnica i uredske sobe za gradskog načelnika i Predsjedničtvo Gradskog poglavarstva imadu ostati i dalje na historijskom Markovom trgu, sada Trgu Stjepana Radića. Središnja zgrada za sve otsjeke i urede Gradskog poglavarstva da se gradi na uglu Savske ceste i Kršnjavijeve ulice, a ako to nebi nikako bilo moguće budi iz kojih razloga, da se takova gradi u Varaždinskoj ulici, kako je to i za neke druge javne zgrade prema regulatornoj osnovi predviđeno. U tom smislu izrađena je obrazložena predstavka i predana **gradskom načelniku g. Ivanu Werneru,** koji se je počeo ozbiljno baviti riješenjem ovim za grad Zagreb i njegovo građanstvo veoma važnim pitanjem. Bilo bi poželjno, da se to u istinu važno pitanje za naše građanstvo što prije riješi na opće zadovoljstvo.

Izdavač: »Društvo Zagrebčana«. — Odgovorni urednik: Stjepan Stiegler, grad. senator, Brešćenskoga ulica 10 (telefon 22-411). — Uredništvo i uprava: Berislavićeva ul. 20/I. kat. Telefon 24-383. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ulica broj 6. — Za tiskaru odgovora Ivan Ivanković, Selska cesta br. 47.

Petar Zrinjski i Krsto Frankopan

Epska pjesma u 4 pjevanja.*)

Ispjevao: SANE KURJAKOVIĆ

IV. STRATIŠTE

U Bečkom Novom Mjestu
skupio se Beč je cieli,
e da vidi — ban hrvatski,
gdje umire, — gdje se dieli.
Vojska stoji — krvnik čeka,
sve u jednog stvora bulji,
svud tišina — čulo bi se
ma da zrakom pčela zuji.
Eno kroči junak Zrinjski,
snažnom nogom — gle! — koraca,
ne boji se — gleda tamo . . .
domovini pogled baca.
Gdje mu njegva mila žena,
njegva djeca i domaja,
ne zna jadnik, da već nema
ni svog ugla — ni svog kraja.
Dvorovi mu zaplienjeni,
a djeca mu zatvorena
kojekuda, a u Grazu
u ludilu jadna žena.
I sin Ivan u Šlosbergu,
zadnji Zrinjski — lud je eno,
sve je tugje — zaplienjeno,
sve prodano — izgubljeno . . .

Eno, eno skida šešir,
sklapa ruke — moli Boga,
privezuje crnu kosu
više vrata junačkoga:
»S Bogom, slatka domovino,
moj hrvatski, mili kraju
s Bogom ženo — s Bogom, diete,
s Bogom, slatki zavičaju!
Nikad već vas vidjet ne ću,
nit na svoje vinut grudi,
sjutra već me biti ne će,
jarko sunce kad zarudi.
S Bogom, Ozlju — s Bogom, Kupo,
šumi dalje kroz te hridi,
i natapaj rodna polja,
imena se svog ne stidi.
Reci mojoj dragoj ženi,
da joj šaljem cjelov mili,
nek se sjeti onog časa,
kad smo nekoć sretni bili.
Pozdravi mi moju djecu,
moju sreću, — moju nadu,
zadnji cjelov domovini
i mojemu Ozlju gradu!

*) Na 28. travnja t. g. održalo je »Društvo Zagrepčana« spomen-slavu hrvatskim mučenicima *Zrinjskom* i *Frankopanu*, koji na 30. travnja 1671. padoše od tudjinske krvničke ruke u Bečkom Novom Mjestu. Tom zgodom krasnoslovio je gosp. Josip Bačić četvrti odlomak pjesme »*Stratište*«. Cijela pjesma sastoji se iz četiri dijela, a otisnuta je u kalendaru »Danici« za 1914. (strana 186.).

Čuvaj, Bože, Hrvatsku mi,
sirotinju moju brani,
mi mrijemo — sviet nek vidi,
tko su Zrinjski — Frankopani!
Kleče junak — krvnik mahnu
po plečima ljutim mačem,
skoči Petar od užasa
a svjetina viče plačem.
I opet se junak sagnu,
a krvnik ga mučit stade,
triput ga je ljudski sjeko
dokle rusa glava pade...

Još je Petar umirao
u crnome savit velu,
već se Krsto molio je
Višnjem Bogu na raspelu,
što mu časni otac pruži,
prije — smrtnog udaranja,
Krst poljubi — i zapita,
ima li još smilovanja?
»Gospodaru, oprosti mi,
zadnji ja sam moga roda,
poginem li ja sad ovdje,
Frankopanskog nema ploda.
Ja sam zadnja njegva zvijezda
zadnja zora njegvog dana —
jao meni! — nikad više
niti Zrinjskih — niti Frankopana!« —

Visoko su zviezde gore,
a zemlja je tvrda dolje
tko u ljudske pane ruke,
ta onome nikad bolje!

Krvnik svlači i ne pita
privezujuć velju kosu,
i za časak rumen krvcu
po stratištu eno prosu...
Još se časak mrtva uda
micala u crnom velu,
a na krovu sred tišine
gukao je golub bieli.
Zaspali su slatki snovi,
i oko je drago sneno,
ali zato: — »NA VIK ON ŽIVI,
KI ZGINE POŠTENO!«

IZ PROŠLOSTI OBITELJI VALENTINA WERNERA

Među stare zagrebačke porodice svakako moramo ubrajati obitelj **Werner.** Malo je obitelji u Zagrebu, čije ime se spominje više od stotinu godina, a da i danas još postoje potomci, kao što je to kod obitelji Werner. Iz nižeg opisa vidjet ćemo, da se Werneri u Zagrebu nalaze od 1802. Njihovi potomci i danas među nama žive, a sigurno je za nadati se, da će članovi te obitelji kroz daljnje potomstvo podržavati duh pravog — zagrebčanstva!

Osnivač zagrebačke obitelji Werner zvao se **Valentin Werner.** Iz sačuvanih obiteljskih uspomena znade se, da je u Heidi kod Falkenaua[1]) u Češkoj živio građanin Kristian Werner, rođen oko 1690. Njegova žena Salomna rođena Pilz umrla je u visokoj starosti, od 105 godina. Sin Kristiana Wernera imenom *Ivan Antun* rodio se 25. studenoga 1732. u Falkenau. Dne 22. studenoga 1756. oženio se Anom Rozinom Hille. Rozinin otac Ferdinand Hille bio je mlinar u Hillenmühlu kraj Falkenaua.

Ivan Antun Werner imao je među ostalom djecom i sina **Valentina, koji** se rodio 20. siječnja 1772. u Falkenau. Valentin se najprije posvetio vojničkom staležu. Poznato je, da je 1789. sudjelovao u ratu, kojeg je austrijski car Josip II. vodio protiv Turaka. Kasnije ratuje u Francuskoj protiv tamošnje revolucionarne vojske.

Oko godine 1802. dolazi Valentin Werner u Zagreb. Bavi se trgovinom. Početkom godine 1803. Valentin moli zagrebačko građanstvo. Njegova molba dolazi na svečanu sjednicu Gradskog magistrata 3. veljače 1803. Tog dana slavio se gradski zaštitnik Sv. Blaž. Svake godine se na Blaževo obdržavala svečana sjednica. Gradski magistrat podijeljuje Valentinu Werneru građanstvo uz pristojbu od 6 for. (Grad. arhiv br. 141—1803.).

Dne 2. svibnja 1804. vjenčao se Valentin Werner u župnoj crkvi sv. Marka s Konstancom Schirnbrandt. Kumovali su Ivan Ebner i trgovac Nikola Hutera.

[1]) Mjesto Falkenau nalazi se u sjevero-zapadnoj Češkoj, na rijeci Eger, a na mjestu gdje riječica Zwodan utiče u Eger. Falkenau nalazi se u kraju Češke, koji su većinom nastavali Nijemci.

Wernerova mlada supruga **Konstanca,** kći je uglednog zagrebačkog trgovca sukna **Franje Schirnbrandta,** te njegove supruge **Katarine,** rođene **Pirling (ili Birling).** Rođena je u Zagrebu 10. ožujka 1785. Schirnbrandtovi imali su kuću u Ilici br. 569 (danas br. 23). Ovu kuću dobila je Konstanca kao miraz. U toj kući je Valentin Werner imao trgovinu. (Gradska gruntovnica »Seriali« 375). Izim kuće u Ilici posjedovao je Franjo Schirnbrandt kuću u Opatičkoj ulici, koju je sa suprugom Katarinom kupio ugovorom od 12. taravnja 1808. od Gjure Kraly-a, gradskog senatora, za 7.800 for. srebra. (Grad. arhiv br. 424—1808.).

Katarina Pirling udata Schirnbrandt.

Franjo Schirnbrandt postaje zagrebačkim građaninom 10. siječnja 1783. uz pristojbu od 8 for. U matici umrlih župe sv. Marka zabilježeno je, da se Franjo Schirnbrandt trgovac i prisjednik Gradskog suda, po drugi put udaren od kapi, izgubio dar govora, te se nije prije smrti mogao ispovijediti. U takovom stanju umre 17. srpnja 1813. u 63. godini. Kao ugledan građanin pokopan je u grobnici crkve sv. Marka.

U nastavku životopisa Valentina Wernera spominjemo, da je po običaju, a i po dužnosti tadanjih zagrebačkih građana stupio u građansku gardu, gdje je postigao čast kapetana. To vidimo iz svjedočbe, koju Werner kao kapetan građanske garde izdaje 3. veljače 1810. građaninu i gardisti Matiji Havlíčeku, izrađivaču igračih karata, u svrhu postignuća zagrebačkog građanstva. (Grad. arhiv br. 197—1810.).

Iz zaključka gradskog magistrata od 27. svibnja 1803. vidi se da je Valentin Werner na javnoj dražbi kupio različitu robu trgovca Kristiana Kutschere. Kupovnina je iznosila 1000 forinti srebra. U dražbenom povjerenstvu od strane magistrata sudjelovali su gradski kapetan Franjo Maczan i bilježnik Gjuro Igerčić. Wernerov kup magistrat odobrava uz primjedbu, da mora kupljenu robu tečajem godine isplatiti i preuzeti. (Grad. arhiv br. 604—1803.).

Antonija Werner udata Lipovčić u djevojačkim godinama.

Wernerova supruga Konstanca došla je po svojoj majci u posjed vinograda i šume u Tuškancu. Ovaj posjed prodaju Wernerovi ugovorom od 15. lipnja 1849. Ani udatoj Koller rođenoj Sieber za 4.000 for. Ana Koller je supruga nekad poznatog zagrebačkog trgovca Nikole Kollera. Ovu kupoprodaju odobrava sjednica Gradskog zastupstva dne 15. lipnja 1849. (Grad. arhiv br. 1283—1849.).

Valentin Werner došao je u kumstvo sa zagrebačkim građaninom i mesarom Andrijom Fuchsom, ocem hrvatskog glazbenika, a prerano umrlog Vatroslava Lisinskoga-Fuchsa. O tom kumstvu priopćila je neke zanimljive obiteljske crtice Antonija Kassovitz-Cvijić u djelu »Vatroslav Lisinski u kolu Ilira«. Tu se spominje, kako je Andrija Fuchs jednog dana naglo umro (14. travnja 1837.). Prvi, koji je pokojnikovoj obitelji u pomoć priskočio, bio je susjed i kum Valentin Werner sa suprugom Konstancom, (Cvijićka ju naziva Stanom). Andrija Fuchs imao je kuću s većim zemlji-

štem u Ilici, (danas br. 33 i 35). Ove nekretnine kupio je Fuchs od grofa Antona Pejačevića godine 1810. za 24.000 for. (Gradska gruntovnica, strana 370—1810.).

Werner je sve uredio za Fuchsov pogreb, dok je Konstanca u prvim danima žalosti vodila gospodarstvo u kući Fuchsovih, čime je poštedila Fuchsovu udovu Anku u njenoj teškoj žalosti.

Dne 21. travnja 1843. umre Konstanca Werner u 59. godini. Pokopana je na groblju Sv. Jurja.

Antonija Lipovčić kao supruga Alojza Lipovčića.

Valentin Werner, nakon što je svoju suprugu preživi 12 godina, umre 3. prosinca 1855. u 86. godini. Pokopan je na groblju sv. Jurja.

»Agramer Zeitung« od 5. prosinca 1855. posvećuje lijepu uspomenu pokojnom Werneru, te kaže: »Jedan od naših najstarijih građana i članova trgovačkog gremija, gospodin Valentin Werner umro je na 3. ovog mjeseca u 86. godini. Pokojnik se pred više godina povukao iz trgovačkog poslovanja, te je živio u miru u krugu svoje mnogobrojne djece i ostale rodbine, koja ga je volila i pazila. Ne manje poštivali su pokojnog Wernera njegovi brojni prijatelji i ostalo zagrebačko građanstvo«.

Valentin i Konstanca Werner imali su desetero djece. Najstariji sin **Franjo** rođen je 2. veljače 1805. Franjini nasljednici podržavaju lozu obitelji Werner.

Od ostale Wernerove djece spomenut ćemo:

Antoniju, rođenu 17. kolovoza 1807. Ona se 5. kolovoza 1834. udala za velikog suca u Varaždinu, **Vjekoslava Lipovčića.** Vjenčanje je obavio u crkvi sv. Marka rođak mladenke, kanonik Ivan Pirling. Kumovali su Mavro Gvozdanović, sudac Banske tabule i trgovac Franjo Kaan. Trgovina sukna i fine pomodne robe Franje Kaana nalazila se na Markovom trgu br. 10.

Iz urudžbenog zapisnika Banskog stola vidimo, da je Vjekoslav Lipovčić godine 1854. bio predsjednik zemaljskog suda u Karlovcu. Zatim je služio u Osijeku i Varaždinu. Konačno bude 1867. umirovljen sa 1312 forinti mirovine. (Banski stol broj 987 II. 1867.).

Alojz Lipovčić, suprug Antonije rodjene Werner.

Glasom popisa pučanstva 1857. Lipovčić je s obitelju stanovao u kući nasljednika Valentina Wernera u Ilici broj 569 (danas br. 23). Lipovčić umre 14. siječnja 1911. u 67. godini.

Valentina, rođenog 9. listopada 1816. On je umro u Wienu 2. travnja 1860. kao pravni zastupnik grada Wiena.

Alojziju, rođenu 28. kolovoza 1834. Udala se 10. svibnja 1846. za odvjetnika Ivana Nep. Dolovčaka. Umrla je 15. veljače 1882. Na uglednu zagrebačku obitelj Dolovčak osvrnut ćemo se u posebnom članku.

Ovdje donesene slike iz obitelji Pirling-Werner-Lipovčić-Dolovčak u posjedu su gosp. Jurja Dolovčaka, koji nam ih je najpripravnije stavio na upotrebu.

Spomenuli smo da je najstariji sin Valentina Wernera bio **Franjo Ksaver.**

U Katalogu gimnazije zagrebačke za školsku godinu 1814.—1815. upisan Franjo Werner kao djak prvog gramatikalnog razreda. U daljnjim godištima više ne dolazi.

Franjo Ksaver Werner posvetio se trgovini, što se vidi iz molbe od 15. srpnja 1841., kojom moli, da mu se dopusti nastaniti u gradu Zagrebu i otvoriti trgovinu. (Grad. arhiv br. 2994 — 1841.).

U molbi Franjo Werner opisuje svoj dotadanji život. Navodi da je sin ovog grada, te mu je 36 godina. U Wienu vodio je trgovinu kroz više godina pa je tamo posjedovao i gradansko pravo. Posebnom svjedočbom dokazuje, kako je u Wienu služio kod gradjanske garde, te je obnašao najprije čast »Fänricha« a zatim »Leutenanta«. Sudbeno nije bio kažnjen. Član je bečkog trgovačkog gremija. gdje je vršio dužnost trgovačkog komisara. Molbu zaključuje time, da je u Wienu kao trgovac bio cijenjen i od drugova poštivan. (Molba je pisana njemačkim jezikom).

Gradsko zastupstvo uzima molbu Franje Wernera u raspravu na sjednici 16. srpnja 1841. Dopušta, da se Werner može upisati u gremij zagrebačkih trgovaca. Ujedno mu se dopušta stanovanje u Zagrebu. Gradskom senatoru Karvančiću naloženo je da kao referent za trgovačke poslove ovog grada, o svemu Wernera obavijesti i pazi, da zaključak grad. zastupstva bude točno izvršen. Werner ima platiti pristojbu od 6. for. (Grad. arhiv br. 2994—1841.).

»Narodne Novine« i »Agramer Zeitung« od 14. kolovoza 1841. tiskaju oglas Franje Wernera, kojim javlja, da j od udove Franciske Kann kupio trgovinu platna i sukna na Markovom trgu. Werner će tu trgovinu voditi pod imenom prijašnjeg vlasnika Franje Kanna, (umrlog 14. studenoga 1839.). Pisarna trgovine nalazi se u prvom katu. Werner se u oglasu preporuča te kaže da je kroz deset godina bio trgovac u Wienu i pozna najodličnije trgovačke izvore. U oglasu od 23. listopada 1841., (u istim novinama), Werner javlja da se upravo vratio s poslovnog putovanja, od kuda je dovezao prve vrsti sukna i platna, naročito ističe rumburžko platno.

Medjutim Werner nije trgovinu na Markovom trgu dugo vodio. Oglas u »Narodnim Novinama« od 11. listopada 1843. javlja da se trgovina pod imenom Franje Kanna napušta, a roba rasprodaje.

Oko god 1845. stvoreno je u Zagrebu družtvo »Kasino«. Ovo družtvo imalo je prostorije u tadašnjoj palači grofa Aleksandra Draškovića u Starokazalištnoj ulici, (danas Prirodoslovni muzej u Demetrovoj ulici). U »Kasinu« sakupljali su se prijatelji Madžara, a protivnici tadanjeg ilirskog pokreta. »Kasino«, bio je stjecište najodličnijih zagrebačkih krugova pod vodstvom Antona grofa Erdödya, Antona pl. Josipovića, Franje Suppana, Gjure grofa Oršića, baruna Levina Raucha i ostalih.

Ugovorom od 1. travnja 1845. prodaje grof Aleksander Drašković svoju palaču u Demetrovoj ulici predstavnicima »Kasina« za 20.000 forinti u srebrnim cvancigama, (3 cvancige za forint).Ugovor je podpisalo 40 predstavnika »Kasina«. Medju ostalima nalazimo i Franju Wernera te njegovog rodjaka Franju Kanna (sina pokojnog trgovca Franje Kanna). Ugovor je odobren na sjednici gradskog zastupstva 1. travnja 1845. (Gradska fasija strana 396—400 iz 1845.).

Alojzija Dolovčak rodjena Werner.

Prema tome izgleda da je Franjo Werner bio na strani onih koji su zagovarali prijateljske veze s Madžarima.

Franjo Werner oženio se, vjerojatno u Wienu, s **Eleonorom Pfeifer.** Kada su se Wernerovi preselili u Zagreb, stanovali su u Demetrovoj ulici. U toj ulici umre mu supruga 17. travnja 1843. u 29. godini. Pokopana je na groblju sv. Jurja.

Nakon što je Werner bio tri godine udovac, ponovno se oženio 28. rujna 1846. u župnoj crkvi sv. Marka s **Leopoldinom Storch.**

U »Narodnim Novinama« 15. ožujka 1845. izašla je vijest, da je Franjo Werner izabran za podmeštra u zagrebačkom streljačkom društvu.

Nakon jedne ili dvije godine Franjo Werner se preselio u mjesto Popovec, gdje je od oca naslijedio kuću s većim gospodarstvo, a ujedno je uzeo u zakup državnu poštu.

Godine 1848. Werner se nalazi u Popovcu, gdje iste godine kumuje na Krstu Leopoldini Hermini, kćerki Sigmunda Barabaša, »posta expeditoris Popovcensis«. Već tada je Werner »C. R. posta-Magister-Popovcensis«. (Prama priobćenju župnog ureda u Vugrovcu br. 49—1942.).

Od tog vremena se o Wernerima u Zagrebu nije mnogo čulo, sve do 1863. Te godine je Franju Wernera u Popovcu zadesila velika nesreća. Dne 30. siječnja izgori u Popovcu Wernerova kuća s gospodarskim zgradama. Za tu nesreću dočuli su u Zagrebu Wernerovi prijatelji i znanci. Kako je Franjo Werner u Zagrebu bio voljen i poštivan, to se odmah sve poduzelo, da mu se u toj velikoj nesreći pomogne. »Pozor« od 4. veljače 1863. poziva zagrebačko građanstvo, da darovima priskoči u pomoć svojem nekadanjem sugrađaninu Franji Werneru, koji je požarom unesrećen. Darove je sabrao zagrebački građanin i dobar Wernerov prijatelj Nikola Koller, trgovac na Jelačićevom trgu.

U svojoj nesreći Franjo Werner se obraća za pomoć i zagrebačkom gradskom zastupstvu, koje njegovu molbu nakon preporuke gospodarskog odbora na sjednici 23. veljače 1863. uvažava i određuje sabiranje za pogorelca Franju Wernera. Ovo sabiranje odobrava i Namjesničko Vijeće rješenjem od 28. veljače 1863. br. 2688. (Grad. urudžbeni zapisnik broj 1371—1863.).

Franjo Werner umre 23. travnja 1873. u Popovcu. Njegova druga supruga Leopoldina umre 1885. u Zagrebu. **Franjo Werner** ostavio je više djece. Iz braka s prvom suprugom **Eleonorom:**

Franju, rođenog 30. svibnja 1836. u Wienu. Ovaj se kasnije iselio u Tursku, gdje je primio ime **Murad Efendi**. U Turskoj postigne Murad Efendi velik ugled, pa je obnašao visoke državne službe. Umre 13. rujna 1881. u Haagu u 45 godini. Povodom smrti Murad Efendija donosi »Vienac« broj 40—1881. na strani 644, zanimljiv životopis, vjerojatno iz pera Augusta Šenoe, koji je tada bio urednikom »Vienca«.

Iz tog životopisa vidimo, da se Franjo Werner, kasniji Murad Efendi, rodio u Beču kad su tada njegovi roditelji bili tamo slučajno na prolazu. Tu bismo »Vienčevog« pisca ispravili u toliko, što je u doba Franjinog narođenja (1836.) njegov otac bio kao trgovac stalan stanovnik Beča, što on sam u svojoj molbi zagrebačkome Gradskom poglavarstvu priznaje, kada moli za dopuštenje stanovanja u Zagrebu. (Grad. arhiv br. 2994—1841.).

»Vienac« nastavlja, da je Franjo od 14 godine učio u čuvenom Schubertovom zavodu u Wienu. Kako Franjo za nauku nije imao volje, vrati se roditeljima u Popovec, kamo se njegov otac iz Zagreba preselio. Odavde pođe Franjo u Zagreb, da kod ljekarnika Gracijana Mihića uči »apotekarstvo«. Mihićeva ljekarna »Sv. Mariji« nalazila se tada u Opatovini br. 7. Franji se ljekarnički »laboremus« nije svidio. On je već u mladosti bio zanesena duša, i težio je za nečim višim. Napustivši ljekarnu pođe Franjo u vojsku, u husare. Franjo se vojničkog života brzo zasiti. U 18. godini postigne čin kadet-stražmeštra. U toj časti Franjo jednostavno »dezertira« i pobježe u Tursku.

U Turskoj Franju sreća posluži. Govorio je 8 jezika, a bio je upućen u vojničku i inženjersku struku. Najprije stupi u tursku vojsku, gdje služi kao konjanički časnik. Doskora ga turska vlada pošalje u Tesaliju, da kao mjernik surađuje na uređenju državnih granica. Poslije tog poslovanja pređe u ministarstvo vanjskih poslova. Tu dođe do priličnog ugleda. Postade tajnikom velikog vezira Mehmed Paše. Godine 1859. pođe u naročitoj misiji u Bukarešt. Godine 1862. pođe u Palermo na otoku Siciliji, te preuzme mjesto glavnog konzula. 1864. već je u Temišvaru kao konzul za Banatsko okružje. Tu se oženi s glumicom **Henrietom Ebell,** koja je prije toga glumila u Grazu i Frankfurtu na Majni. Igrala je ljubavnice u tragedijama.

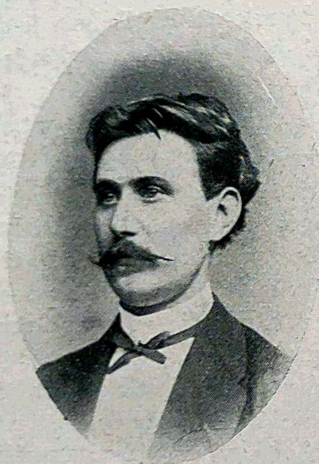
Godine 1873. postaje Murad Efendi generalnim konzulom u Veneciji, a 1874. pođe u Drezden za generalnog konzula. 1877. postaje ministrom rezidentom kod turskog poslanstva u Haagu. Godine 1880. povišen je na čast opunomoćenog ministra i izvanrednog poslanika u Haagu. U tom novom odlikovanju dne 13. rujna 1881. zateče ga smrt. Umro je od »diabetesa«. U Haagu je pokopan uz vojničke počasti. Na pogrebu se dao zastupati i holandski kralj. U povodu smrti Murad Efendia »Vienac« primjećuje, da i ako se je književnim radom odmetnuo od svog hrvatskog naroda, to je ipak uza sve visoke časti u turskoj službi, zadržao vjeru svojih otaca. Murad Efendi umro je kao kršćanin i katolik. Ostavio je suprugu, kćer i dva sina: **Gastona,** kasnijeg ministarskog savjetnika kod austrijskog ministarstva domobranstva. Umro je 1935. u Wienu. Zatim **Gejzu,** kasnijeg kotarskog predstojnika u Opatiji. Za sudbinu kćeri **Eleonore** nezna se.

Od zagrebačkih novina zabilježio je smrt Murad Efendia »Agramer Zeitung« od 16. rujna 1881. U svojem kraćem priopćenju donosi njegov životopis slično kao u »Viencu«.

»Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich« od dra Konstantina pl. Wurzbacha, svezak 55 iz 1887., spominje Murad Efendija medju odličnim muževima. U glavnom ga opisuje isto tako, kao što smo i mi ovdje priobćili. Izim toga dodaje da je Murad Efendi uživao štovanje švedskog kralja Oskara, koji je i sam bio pjesnik. Od austrijskog cara Franje Josipa I. dobio je red željezne krune za zasluge. Zatim je posjedovao odlikovanja švedskog kralja, turskog cara i perzijskog šaha. Holandeski kralj Vilim III. dao je za Murada izraditi naročitu zlatnu kolajnu

sa svojim likom i natpisom. Ta je kolajna Muradu podijeljena za rad na znanstvenom i umjetničkom polju.

»Meyers Konversations — Lexikon« u 12. svesku iz god. 1897. na strani 642. donosi podatke o Murad Efendju. Tu se nabraja njegov pjesnički i dramski rad. Za vrijeme službovanja u Temišvaru počne Murad Efendi pisati pjesme i drame. Godine 1865. izdao je svezak pjesama pod naslovom »Zvuci s Istoka«. Zatim su u Leipzigu izašle tragedije: 1871. »Marino Falieri«. 1872. »Selim III.« i »Ines de Castro«. 1875. »Mirabea«. Ova djela su s uspjehom prikazivana na nekim pozornicama. Pisao je i vesele komade. 1874. »Bogadil«, »Uz struju«, »Profesor Bratfahrt«, 1875. »Jedan roman« i »Kroz oazu«. 1875. izda u dva sveska »Türkische Skizzen«, što je štampano u Leipzigu. 1877. izda poučnu radnju o prilikama na Orijentu pod naslovom: »Istok i zapad«.

Konrad Werner

Ana Werner, supruga Konrada

Sva dramska djela Murad Efendija izašla su tiskom u 3 svezka u Leipzigu godine 1881.

Franjo Werner imao je u prvom braku izim sina Franje (Murad Efendija), još kćer **Josipu,** rođenu 1841. Ova se udala za pl. Wizkeletya. Umrla je 1904.

S drugom ženom **Leopoldinom** imao je **Franjo Werner** sina:

Konrada, rođenog 23. studenoga 1846. Ovaj se posvetio činovničkom zvanu. Službovao je kao računarski nadčinovnik kod zemaljske vlade. Umro je 8. siječnja 1900.

Konrad Werner oženio se s **Anom** rodjenom **Mačefat.** Ana umre 7. ožujka 1897. Ana Werner bila je položena na odar u mrtvačnici na Mirogoju, na isti dan kada položiše na odar u istoj mrtvačnici i smrtne ostanke hrvatskog preporoditelja Alberta pl. Strige.

Konrad i Ana Werner ostavili su petero djece:

Antoniju udatu za profesora Dinka Šulentića ravnatelja državne Akademije. Antonija se u ranoj mladosti posvetila kazališnoj umjetnosti. Od prirode je sklona kazalištu. Na nju je snažno djelovalo druženje s našom nezaboravnom dramskom umjetnicom Ljerkom pl. Šram, s kojom je imala i obiteljske veze. Antonija se odluči za kazalištne daske. Njen prvi učitelj bio je prvak hrvatske drame Adam Mandrović. Tonka prvi puta nastupa dne 15. siječnja 1890. u drami »Dalili«. Tada joj je jedva bilo 16 godina. O prvom nastupu Tonke Werner pišu »Narodne Novine« od 16. siječnja 1890., da je uloga koju je svladala prigodom svog prvog nastupa bila teška. Tonka će postati vrsna sila naše drame, koja je u svojim silama i onako već proredjena. Skrajnje je vrijeme da se drama obnovi mlađim i dobrim silama. Strogi »Obzor« od 16. siječnja 1890. takodjer se osvrće na Tonkin nastup i kaže da će biti dobra »akvizicija« za naše kazališne prilike. Predstava je bila tim više zanimiva, jer je Tonka učenica ravnatelja drame Mandrovića. Ona će postati odličan član naše drame. Na 29. ožujka 1890. nastupa Tonka Werner kao Nadja u nekada toliko omiljelom J. Verneovom »Carevom Glasniku«. Te večeri se ta gluma prikazivala prvi puta i to još u našoj staroj gornjogradskoj kazališnoj zgradi. Novinska kritika hvali Tonku i zapaža njeno daljnje napredovanje. Međutim Tonkino umjetničko djelovanje ne potraja dugo. Udaja prekine njen kazališni rad. Koncem 1894. ona se s kazalištem oprašta za uvijek. Dr Nikola Andrić u »Spomen-knjizi hrvatskog zemalj. kazališta« iz 1895. donosi u popisu članova našeg kazališta ovu opasku: »Werner Tonka. Nekoliko godina vjeran član. Udavši se prošle saisone, ostavi pozornicu«.

Najstarijeg sina **Franju,** revidenta financijalnog računarskog ureda. Umro 1918.

Ljubu udatu za Vjekoslava Vukelića, višeg poštanskog činovnika. Umrla 1928.

Milana, mesarskog obrtnika.

Ivana mesarskog obrtnika i sadanjeg načelnika slob. kr. glavnog grada Zagreba.

*

Franjo Ksaver Werner imao je u drugom braku izim sina **Konrada** još dvoje djece i to:

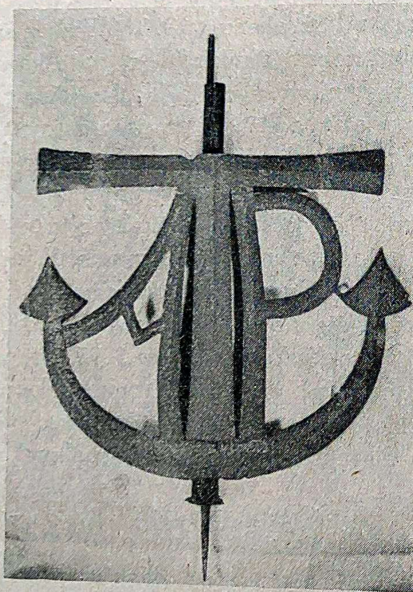
Valentina Martina Franju Emanuela, rodjenog godine 1849. u Popovcu. Valentin se posveti vojničkom zvanju i postade carski časnik. Jedva što je svršio vojničke škole morade 1866. u rat protiv Prusije. Pade u bitci kod Kraljičinog Gradca. Kod župnog ureda u Vugrovcu zabilježeno je krštenje

Valentinovo. Tom zgodom je upisano da je otac Valentinov, Franjo Ksaver Werner c. k. Pošte Meštar i više slavnih županijah sudbeni prisjednik. U župnom »statusu« za Valentina je upisana opazka: »in pugna vulneratus — militari obitit«. (U bitci ranjen, kao vojnik umro). (Župni ured Vugrovec br. 49—1942.).

Dragutina Martina Josipa Lavoslava, rodjenog 1853. u Popovcu. U to vrijeme bio je Franjo Ksaver Werner c. k. Pošte Meštar i načelnik općine Popovec. (Župni ured u Vugrovcu br. 49 — 1942.).

*

Spomenuli smo, da je supruga Valentina Wernera bila **Konstancia** rodjena Schirnbrandt. Njzina majka **Katarina** potiče iz ugledne zagrebačke obitelji **Pirling,** (ili **Birling).**

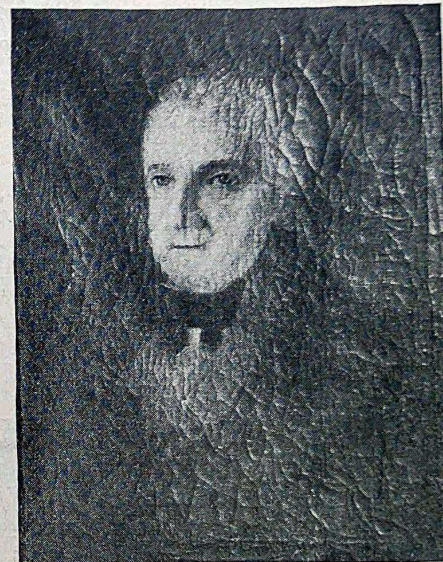

Željezna slova **»A. P.«** sa krova kuće Antuna Pirlinga.

Otac Katarine Schirnbrandt bio je **Antun Pirling,** rodjen u Zagrebu 30. svibnja 1775. Pirling kasnije postaje trgovac i gradski assesor, te vlasnik kuće u tadanjoj Gospodarskoj, a danas Ćirilo-Metodskoj ulici br. 8. Pirlingova kuća bila je onaj dio zgrade što se drži uz kuću obitelji Cuculić (broj 6). To se vidi po posebnom kućnom krovištu. Na južnom dijelu krovnog sljemena još je i danas usadjena željezna motka, na kojoj je prije bilo pričvršćeno željezno sidro, kao trgovački znak, sa slovima »A. P.«. što je označivalo, da je ova kuća vlasničtvo trgovca Antona Pirlinga. Zub

vremena oštetio je sidro i slova, zato je taj znak s krova skinut i pohranjen u Gradskom muzeju. (Sliku sidra i slova donosimo).

Sjeverni dio današnje kuće br. 8 sa uglom spram Trga Stjepana Radića br. 10 bila je vjerojatno takodjer nekad vlasničtvo obitelji Pirling, ali je prešla u ruke Franje Schirnbrandta, čija supruga Katarina je potjecala iz obitelji Pirling. Njihova kći **Franjica** udala se za uglednog zagrebačkog trgovca **Franju Kanna.** Tako je kuća na Trgu Stjepana Radića br. 10 prešla zajedno sa južnim dijelom kuće u Ćirilo-Metodskoj ulici, u ruke Franje i Franjice Kann.

Antun Pirling otac Katarine udate Schirnhandt.

Otac Antona Pirlinga, **Ivan Gjuro,** bio je medičar, što je upisano u matici mrtvih župe sv. Marka. Ivan Pirling umre dne 29. prosinca 1781. u 54 godini, i pokopan je u Kapeli sv. Jurja. Ivan Pirling dobio je gradjanstvo na sjednici Gradskog magistrata 25. lipnja 1762. uz pristojbu od 25 forinti.

Medičaru Ivanu Gjuri Pirlingu rodili su se blizanci Ivan i Anton, koji su kršteni u župnoj crkvi sv. Marka 31. svibnja 1775. Majka ovih dvaju sinova bila je Agneza Pirling rodjena Polijak. Blizancima je na krstu kumovao Josip Prunnencz i Konstancia Pirling.

Jedan od ovih blizanaca, po imenu **Anton,** bio je trgovac i djed Konstancie, (supruge Valentina Wernera). Drugi sin **Ivan** svršio je gimnaziju i sjemenište u Zagebu. U »Berricht über die Erste Gramatikal Schulle des Königliche Archi-Gymnasii zu Agram für den Winterkurzes des

1786.—1787. Jahres«, upisan je Ivan Pirling kao djak prvog gramatikalnog razreda. Iste školske godine uveden je na zagrebačkoj gimnaziji njemački kao naukovni jezik. To je bilo provedeno po naredbi cara Josipa II., u doba, kada se u austrijskoj carevini sav javni život germanizirao. Medjutim to nije dugo trajalo. Početkom školske godine 1788.—1789. školski upisnici na zagrebačkoj gimnaziji opet se vode u latinskom jeziku.

Nakon svršenih bogoslovnih nauka bude Ivan Pirling zaredjen 24. ožujka 1798. Prvu misu je služio na Uskrs godine 1798. u Brdovcu, gdje je kratko vrijeme bio kapelanom. U to vrijeme bio je u Brdovcu župnikom Juraj Kobbe. Dne 1. svibnja 1799. postaje prebendarom u župi sv. Marka u Zagrebu. U isto vrijeme vrši dužnost školskog vjeroučitelja.

Godinu dana iza Birlinga dodje k Sv. Marku za prebendara Sv. Ivana, poznati hrvatski književnik Tito Brezovački. Vjerojatno je Brezovački poticao Birlinga na književni rad.

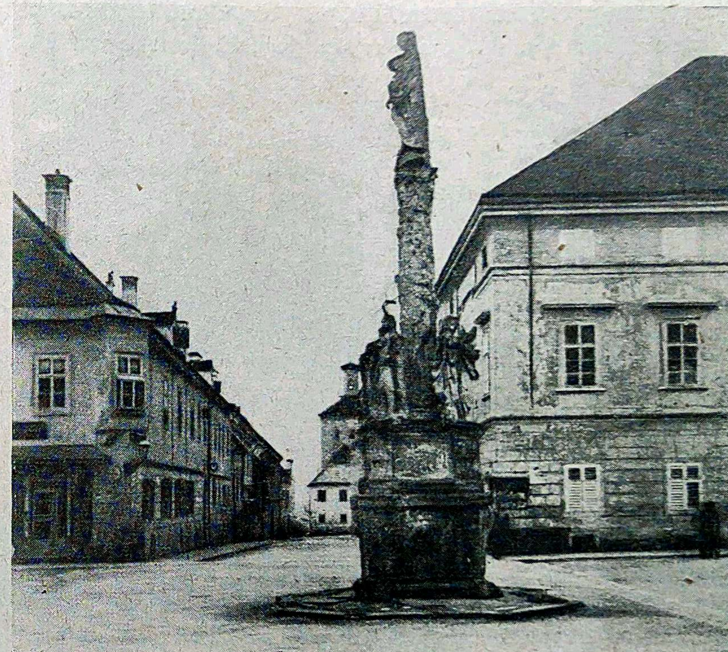
Godine 1826. postaje kanonikom čazmanskim, a 18. kolovoza 1827. ustoličen je za kanonika zagrebačkog. 1846. postaje skopljanskim naslovnim biskupom. Obnašao je čast i sudbenog prisjednika županija zagrebačke i križevačke. Ugovorom od 7. prosinca 1819. kupuje Ivan Pirling, (kao prebendar), zemljište u blizini Tuškanca, koje je tada bilo vlasničtvo dra Ivana Daubachya i supruge mu Alojzije rođene Czanjuga. Granice kupljenog zemljišta bile su: S iztoka vinograd dra Daubachya, kao i zemlja generala baruna Collenbacha, koji je imao kuću u današnjoj Demetrovoj ulici broj 3. S juga dolina i potok Tuškanac. Sa zapada vrt i šuma fiškala Stjepana Brigljevića. Ovaj kup odobren je na sjednici Gradskog zastupstva 7. prosinca 1819. (Grad. arhiv br. 3382—1819.).

Kanonik Pirling napisao je više manjih vjerskih djela. Nekoja su ostala u rukopisu, a nekoja su štampana. (Priopćeno prema djelu dra Ljudevita Ivančana »Historija Canonicorum Zagrebiensum« strana 1174. »Katolički list« 1852. strana 101.)

Prijatelj našeg uredničtva brdovečki župnik g. Vjekoslav Noršić priopćio nam je da je biskup Pirling napisao knjigu: »Nova zskup szložena zagrebachka szokačka knjiga, vu sheztih razdelenijih zadersavajucha 554 naredbe vszakojachke jeztvine pripravyati«. Ovu knjigu je Pirling preveo, zato na naslovnoj strani piše: »iz Nemshkoga na horvatzko preneschena od jednoga Domovine Priatelya (Pirlinga) za hisnu potrebochu«. Ova knjiga štampana je u Zagrebu 1812. Prodavala se »pri Ferenczu Rudolfu knjigoveszcu i tergovcu«. Svakako je to bila prva hrvatska »kuharica«.

Pirling je u rukopisu ostavio: »Poslanicu sv. Pavla Filipljanima«, »Molitve i formule, što ih imadu dušobrižnici obaviti kod bolesnih i umirućih«, »Pouka o krštenju i drugim sv. Sakramentima« (prevod). »Propovjedi za više godina«, »Sv. Mise po latinskom i grčkom obredu«, »Molitvena knjižica«. Svakako je Pirling napisao više manjih djela, ali su ona ostala nepoznata.

Biskup Ivan Pirling umre 24. ožujka 1852. Na uspomen Pirlingovu ispjevao je tadanji profesor teologije Franjo Milašinović latinsku pjesmu »Piis Manibus illustrissimi ac reverendisimi Ivanis Bapt. Birling.« (»Pobožnoj duši presvjetlog i prečasnog gospodina Ivan Nep. Birlinga«). Pjesma je izašla u »Katoličkom listu« br. 13. — 1852.

Kuća **Kan-Pirling** na uglu Markovog trga i nekadanje Gospodske ulice. Ovo je slika iz prije 1869., kada je na Markovom trgu »Marijin stup« stajao, koji je odstranjen 1869.

»Narodne Novine« od 26. ožujka 1852. objavljuju smrt biskupa Pirlinga i iztiču: »Spram sirotinje bio je darežljiv i dobar, zato je stekao ime otca ubogih«.

Na strani 269. matice umrlih župe sv. Marije upisano je ovo:

»Godine 1852. dana 24. ožujka u Zagrebu u Stolnoj župi kod sv. Marije, Biskup skopljanski, predstavnik sv. Augustina od otoka Lazarova. stolne crkve Zagrebačke. kanonik izpovjednik i istoga kaptola pojac, cerkveno saborski izkušatelj, jubilarni savjetnik i sud. stola prisjednik, Ivan Birling nakon kratkog bolovanja s užganja plućah u 77. godini života

od mnogih oplakivan, žalovan od svih, primivši pobožno Sveto otajstva umirući. Godine 1798. ređen u misnika, bio je kratko vrieme duh. pomoćnik u Berdovcu, odtuda predstavljen za beneficiara sv. Križa kod sv. Marka u Zagrebu, gdje je kroz mnogo godinah kao takav i katiheta narodnih učionah u duhov, pastirstvu izglednom ravnostju poslovao, odkud je godine 1827. bez svoje prošnje postao kanonik. Ravno tak i godine 1846. biskup od Skoplja, a 1848. pojac kaptola zagrebačkog. Sahranjen je u raki sv. Crkve (katedrale) 26. ožujka 1852. kod oltara Blažene Djevice Marije, sprovađan po Preuz. Presv. i Preč. gospodinu Juraju Hauliku Prabiskupu Zagrebačkom i t. d. Upisao u maticu Lukšić Nadarbenik.«

Kuća **Kan-Pirling** kako danas izgleda.

Iz priobćenog životopisa zagrebačkog kanonika i naslovnog biskupa Ivana Pirlinga, upoznali smo jednog Zagrebčana, koji je u našoj zagrebačkoj prošlosti gotovo zaboravljen ostao. Pirling je kao svećenik i crkveni dostojanstvenik najviše u Zagrebu djelovao, te se isticao i na kulturnom polju. Posvetili smo ove retke njegovoj uspomeni u doba, kada od imena Pirling u Zagrebu nikog više neima.

Ivan Ulčnik: (Nastavak)

VJEKOSLAV FRIGAN

ODVJETNIK I BIVŠI NAČELNIK GRADA ZAGREBA

U prošlom broju opisali smo život i rad **Vjekoslava Frigana** u njegovim mladjim danima. U to vrijeme Frigan sudjeluje u pokretu tadašnjih mladih domorodaca sve do godine 1848. Kada je nastalo političko zatišje a pritisnuo apsolutizam, Frigan ne miruje, već suradjuje u raznim društvima i javnim ustanovama, da tako koristi svom narodu.

U ovom nastavku nalazimo Frigana u zagrebačkoj gradskoj vijećnici, gdje se kao gradski zastupnik bori za prava svojih sugradjana.

Sjednica zagrebačkog Gradskog zastupstva **23. prosinca 1857.** bila je posvećena jednom važnom pitanju. Raspravljalo se o tom, **da hrvatski jezik opet dođe do svog prava,** neka se materinska riječ čuje na magistratskim sjednicama, kao što je to bilo od burnog proljeća 1848., kada je stoljetni latinski jezik za navijek iz našeg magistratskog Doma nestao i ustupio mjesto hrvatskoj riječi.

Od godine 1854. bečka apsolutistička vlada uvodi i na zagrebačkom magistratu njemački jezik. S time u vezi vodili su se i zapisnici gradskih sjednica na njemačkom jeziku. Ovakovo stanje naročito je smetalo one gradske oce, koji njemačkom jeziku nijesu bili vješti, te nijesu mogli pratiti rad gradskog zastupstva.

Na sjednici gradskog zastupstva 23. prosinca 1857., kada je čitan sjednički zapisnik od 15. prosinca 1857., sastavljen na njemačkom jeziku, uze riječ **gradski zastupnik Vjekoslav Frigan** te u ime većine prisutnih gradskih zastupnika stavlja prijedlog da sjednički zapisnici budu vođeni na hrvatskom jeziku. Ovo pravo u ostalom predviđa carski patent od 7. rujna 1850. Na hrvatskom jeziku sastavljeni zapisnici mogu se prevesti na njemački za one gradske zastupnike, koji hrvatski dobro ne znaju.

Friganov prijedlog podupire gradski zastupnik i odvjetnik Josip Rober, te ističe, da mu je poznato, kako će se hrvatski jezik doskora uvesti i u zemaljskim uredima.

Upravitelj zagrebačkog magistrata Josip barun Härdtl,[3]) protivi se Friganovom prijedlogu, te kaže, da je njemački jezik u gradskom poslo-

[3]) Koncem godine 1857. dogodi se na Gradskom magistratu izvanredna promjena. Kraljevskim odpisom od 2. studenoga 1857. provedeno je na magistratu novo ustrojstvo Gradske uprave. Tadanji gradski načelnik Janko Kamauf bude iznenada dignut i imenovan višim sucem kod urbarijalnog suda. Na njegovo mjesto ne bira se novi načelink iz redova tadanjeg gradskog zastupstva. Ces. kr. Namjesništvo odredbom od 22. prosinca 1857. br. 3088-Prs., povjerava vodstvo zagrebačkog magistrata župa-

vanju uveden na temelju ministarskih propisa, sadržaj gradskih sjednica i onako se objavljuje u službenim »Narodnim Novinama« pa ih tamo na hrvatskom jeziku svatko može čitati. Barun Härdtl dapače se grozi, da će u slučaju, ako većina primi Friganov prijedlog, čast magistratskog upravitelja položiti u ruke Namjesništva, od koje vlasti je tu čast primio. Do riješenja pitanja, hoće li se sjednički zapisnici voditi na hrvatskom jeziku bit će sjednice Gradskog zastupstva obustavljene. Usuprot grožnje baruna Härdta, **Gradsko zastupstvo od prisutna 22 gradska zastupnika prihvaća Friganov prijedlog sa 20 glasova.** Prema tome će se zapisnici gradskih sjednica u buduće voditi na hrvatskom jeziku. Zastupnici Guido Pongratz i Nikola Koller nijesu glasali za Friganov prijedlog (Grad. arhiv br. 106-Prs.-1857.).

Upravitelj barun Härdtl podnosi Namjesništvu izvještaj o sjednici Gradskog zastupstva od 23. prosinca 1857. Ujedno moli za uputu, na kojem

---

nijskom povjereniku I. raz. Josipu bar. Härdtlu i to u svojstvu »Amtsleitera« (gradskog upravitelja).

Ovdje ćemo u kratko donijeti nekoje crtice o tom novom »Amtsleiteru«.

Josip Alojz Adalbert Eduard barun Härdtl rodio se 1821. u Pragu, od oca Tome Karla bar. Härdtla, doktora prava i predsjednika višeg državnog suda. Tomo bar. Härdtl umre 7. listopada 1863. u Hietzingu kod Beča.

Josip bar. Härdtl posveti se upravnoj službi. U doba Bachovog apsolutizma dolazi Härdtl poput mnogih tudjinaca u Hrvatsku, te službuje kod županije zagrebačke u svojstvu povjerenika.

U popisu pučanstva godine 1857. nalazimo bar. Härdtla kao stanara u kući G. Pongratza u Visokoj ulici broj 153 (danas br. 22). Tu je popisan sa suprugom Luizom rođenom Spury, kućevlasnicom u Beču.

Barun Härdtl nije bio ni potpunu godinu dana na mjestu gradskog upravitelja. Najprije je došao u sukob s gradskim zastupstvom poradi upotrebe hrvatskog i njemačkog jezika u poslovima sjednica gradskog zastupstva (što smo gore opisali). Zatim je imao neugodan spor s poglavarom predsjedničkog ureda Namjesničkim savjetnikom Sigmundom pl. Conradom od Eybesfelda.

Do sukoba s pl. Conradom došlo je prigodom svečanosti na imendan cara i kralja Franje Josipa I. 4. listopada 1858. Tog dana služena je u zagrebačkoj Stolnoj crkvi svečana misa, kod koje su sudjelovali predstavnici tadanjih oblasti. Barun Härdtl kao gradski upravitelj trebao je kod mise prisustvovati na čelu gradskog zastupstva. Međutim on je tu dužnost povjerio najstarijem gradskom senatoru Lavoslavu Kaviću. Barun Härdtl odjeo se u svečano službeno odijelo državnog činovnika i priključio se namjesničkim višim činovnicima.

Kada je svečana misa svršena, te su prisutni izašli pred crkvu, opazi civilni adlatus bana Jelačića, dvorski savjetnik Conrad-Eybesfeld, baruna Härdtla među namjesničkim činovnicima. Ovakvo prisustvovanje gradskog »Amtsleitera« vjerojatno civilnom adlatusu nije bilo pravo, zato mu dobaci na njemačkom: »Sie haben sich heute wieder bübisch benomen, da Sie nicht mit dem Gemeinderathe gekommen sind«. Na dobačenu uvredu primjeti Härdtl: »Wie Herr Hofrath?« Conrad-Eybesfeld odvrati: »Ja bübisch«, te pođe k svojoj kočiji.

O tom neugodnom sukobu podnosi barun Härdtl još istog dana prijavu Predsjedničtvu Namjesništva. U prijavi opisuje događaj pred Stolnom crkvom, te do-

jeziku će se voditi zapisnici gradskog zastupstva. Namjesništvo odpisom od 8. ijecnja 1858. br. 63-Prs. određuje, da se zapisnici imadu voditi na hrvatskom i njemačkom jeziku. Odredba Namjesništva proglašena je u sjednici gradskog zastupstva 11. siječnja 1858. (Gradski arhiv br. 11-Prs.-1858.).

Iz predočene borbe za hrvatski jezik, koju je Frigan s većinom gradskih zastupnika vodio, on je pobijedio u toliko, da su se zapisnici sjednica Gradskog zastupstva vodili uz njemački i na hrvatskom jeziku. **Od mjeseca listopada 1860. vladao je na zagrebačkom magistratu samo hrvatski jezik.**

Tečajem godine 1859. radilo je posebno povjerenstvo na donošenju novog općinskog zakona. Pozvano je Gradsko zastupstvo da i ono sudjeluje u tom radu. Na sjednici 30. listopada 1859. izabran je Frigan da sudjeluje u povjerenstvu. »Narodne Novine« od 20. listopada 1859. javljaju, da je osnova zakona za gradske općine po povjerenstvu dogotovljena, te se ne razlikuje u mnogom od carskog patenta izdanog 7. rujna 1850. Politički događaji godine 1860. osujetili su donošenje novog zakona za gradske općine.

Nakon smrti bana Jelačića sastaje se 23. svibnja 1859. zagrebačko Gradsko zastupstvo, da dade počast uspomeni velikog hrvatskog bana. Na toj sjednici zaključeno je, da se Jelačiću na trgu njegovog imena podigne spomenik. U tu svrhu izabran je odbor u kojem sudjeluje Frigan, te u odboru marljivo surađuje. Kasnije kao načelnik, Frigan nastoji, da

---

daje da je u prvom redu uvrijeđen kao carski činovnik u službenoj odori, a zatim kao plemić, te konačno kao gradski upravitelj. Uvreda je pala pred visokim dostojanstvenicima. Bio je prisutan zamjenik bana Jelačića u vojnim poslovima podmaršal Emil pl. Kušević, divizioner grof Franjo Folliot de Crennevielle, generalbrigadir Antun Schwartz i drugi odličnici. Barun Härdtl moli od Namjesništva zadovoljštinu. Ujedno u prijavi ističe, da je njegovo djelovanje kao gradskog upravitelja nakon te uvrede postalo nemoguće. Härdtl javlja, da je taj sukob predao časnom sudu, a kao svog svjedoka naznačuje podmaršala Emila pl. Kuševića. (Gradski arhiv br. 193 Prs-1858.)

Kakovo rješenje je uslijedilo na prijavu Härdtlovu od strane Namjesništva nije poznato. Härdtl je odmah s mjesta gradskog upravitelja odstupio. Okružnicom od 8. listopada 1858. br. 202-Prs, on se oprašta od gradskih zastupnika, te im zahvaljuje na suradnji.

Barun Härdtl premješten je natrag zagrebačkoj županiji. Umro je kao savjetnik, vjerojatno u mirovini, godine 1884. u Beču.

Rješenjem Namjesnictva od 8. listopada 1858. br. 2388-Prs, imenovan je mjesto baruna Härdtla gradskim upraviteljem dotadanji kotarski predstojnik u Karlovcu Ivan Lichtenegger (gradski arhiv br. 202-Prs-1858.) Dne 12. listopada 1858. predstavio je namjesnički savjetnik Anton Rubido gradskom zastupstvu novog gradskog upravitelja. Lichtenegger bio je gradskim upraviteljem do konca mjeseca ožujka 1861., kad je upravu grada preuzeo izabrani načelnik Vjekoslav Frigan.

što prije dodje do otkrića Jelačićevog spomenika. (Gradski arhiv broj 651-1860.).

Na početku ovog članka spomenuli smo, da je značajniji uspjeh pada desetgodišnjeg Bachovog absolutizma bio, razpis gradskih izbora mjeseca ožujka 1861. Izbori obavljeni su po »Naputku za privremeno uređenje županijah i kr. gradovah, slob. kotarah, povl. trgovištah i seoskih občinah u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji«. Ovaj »Naputak« izrađen po Ivanu Mažuraniću, prihvaćen je na Banskoj konferenciji 17. prosinca 1860.

Na 1. ožujka 1861. izabran je Vjekoslav Frigan u prvom izbornom kotaru trećeg izborništva, za gradskog zastupnika.

Na sjednici novo izabranog gradskog zastupstva **11. ožujka 1861. izabran je Frigan jednoglasno gradskim načelnikom,** uz godišnju plaću od 2000 for i 500 for doplatka. (Grad. arhiv br. 1031-1861.).

Na 15. ožujka 1861. obavljena je »Likvidacija« Gradske blagajne prigodom preuzimanja načelničke časti po Vjekoslavu Friganu. Kod izvršenja likvidacije sudjelovali su uz načelnika Frigana, gradski zastupnici: Popović, Bauer i Mallin, gradski vijećnik Adolf Hudovski i gradski blagajnik Lopuh. Blagajna je zaključena s primitkom od 22.814 for. 61 novč., izdatkom od 17.219 for. 44 novč. Vrijednostnih papira bilo je u blagajni 26.977 for. 78 novč. Zaklade su iznašale 68.148 for. 77 novč. Blagajna pronađena je u potpunom redu. (Gradski arhiv br. 996-1861.).

Nakon gradskih izbora obavljeni su u mjesecu travnju 1861. izbori za Hrvatski Sabor. To su bili prvi saborski izbori nakon godine 1848. Dne 8. travnja obavio se izbor u četvrtom kotaru grada Zagreba. Kandidirali su načelnik Vjekoslav Frigan, odvjetnik August Dutković, Nikola Prica, Adolf Veber i Slavko Kos. Kod prvog izbora dobio je Frigan 47, a Dutković 48 glasova. Ostali protukandidati dobili su zajedno 19 glasova. Zbog takvog izbornog uspjeha održan je dne 9. travnja uži izbor između Frigana i Dutkovića. Kod užeg izbora dobije Frigan 60 a Dutković 50 glasova. Prema tome je **Frigan izabran narodnim zastupnikom.**

Frigan je u Saboru marljivo surađivao. Na saborskoj sjednici 15. svibnja 1861. sudjeluje Frigan u deputaciji, koju ban Šokčević predvodi kralju. Deputacija moli kralja Franju Josipa I. za priznanje historijske cjelovitosti Trojedne kraljevine. Naročito, da se Hrvatskom Saboru službeno priopći odreka na prijestolju bivšeg kralja Ferdinanda V. i nadvojvode Karla, što je uslijedilo još godine 1848. Ovo odreknuće priopćeno je Saboru ugarskom, čim se ovaj sastao.

»Narodne Novine« od 9. travnja 1861. priopćuju, da je na 6. travnja otvoren ugarski Sabor. Tom prilikom je na prvoj sjednici ugarskog Sabora pročitan kraljev odpis o odreknuću kralja Ferdinanda V. kao i nadvojvode Franje Dragutina. Zatim je priopćen redoslijed krunjenja. Ovi kraljevi odpisi pročitani su 6. travnja i u ugarskoj Velikaškoj kući.

Osvrnut ćemo se na Friganov rad u Hrvatskom Saboru.

Narodni zastupnici grada Zagreba Vjekoslav Frigan, Mirko Bogović, dr. Mirko Šuhaj, Josip Suvich i Robert Zlatarović podnijeli su 14. lipnja 1861. hrvatskom Saboru »Predlog u pitanju uređenja dèržavo-pravnih odnošenjah trojedne kraljevine Dalmatinsko-Hèrvatsko-Slavonske, prema kraljevini Ugarskoj«. Kralj Franjo Josip I. pozvao je Hrvate, odpisom od 26. veljače 1861., na očitovanje o odnošaju spram Kraljevine Ugarske.

»Predlog« zastupnika Frigana i drugova sadržao je tri točke, a glavna svrha bila mu je stvoriti u hrvatskom Saboru raspoloženje za politički savez s Ugarskom. U tu svrhu naročito u »Predlogu« ističe se ovo: »Da je Kraljevina Dalmacija Hrvatska i Slavonija pripravna uz naročito priuzdèržanje starodavnih svojih temeljnih pravah sa Kraljevinom Ugarskom opet stupiti u užji dèržavopravni savez, te u tu svèrhu s njom sklopiti novi savezni ugovor.«

»Predlog« Frigana i drugova došao je u raspravu na saborskoj sjednici 2. srpnja 1861. gdje je stanovište zagrebačkih narodnih zastupnika preporučivao narodni zastupnik Josip Žuvić. »Predlog« zagrebačkih zastupnika bio je otisnut u obliku letka, te je dijeljen među članove hrvatskog Sabora. Jedan primjerak tog letka nalazi se pohranjen u našem Državnom Arhivu.

Frigan i njegovi politički sumišljenici predvidili su već god. 1861. savez s Kraljevinom Ugarskom. Njihovo političko mišljenje bilo je tada iskreno i dobronamjerno. Oni su se plašili bečkog centralizma, u kojem su vidjeli nastavak 10-godišnjeg Bachovog absolutizma.

Na saborskoj sjednici 5. rujna 1861. kod rasprave o novom izbornom redu za Hrvatski Sabor, predlaže Frigan, da svakako mora plaćati više poreza onaj, koji je izabran za narodnog zastupnika od onog, koji bira. Izim toga predlaže, da svaki, koji se dade birati, mora biti vlasnikom nekretnina. Istom zgodom predlaže narodni zastupnik Stjepan Ilijašević, da onaj, tko se dade birati, mora znati čitati i pisati. Narodni zastupnik Dragutin Jelačić navodi, da je u Hrvatskom Saboru godine 1848. bilo narodnih zastupnika, koji nijesu znali ni riječi hrvatski. To se u buduće ne smije dogoditi. Konačno Sabor prihvaća Friganov prijedlog s nadopunjenjem Ilijaševićem.

Na saborskoj sjednici 24. rujna 1961. čita se pritužba županije varaždinske radi toga, što različite vlasti ne će primati dopise pisane hrvatskim jezikom. Zastupnik Dragutin Jelačić predlaže, neka naše vlasti ne primaju njemačke dopise. Zastupnik Vrbančić predlaže pritužbu na kralja, uz molbu neka se odredi, da naši hrvatski dopisi po različitim oblastima budu primljeni. Zastupnik Frigan zagovara Vrbančićev prijedlog. On, kao načelnik grada Zagreba, znade, da se je kod gradskog poglavarstva više puta dogodilo, da bi hrvatski dopisi neriješeni natrag stigli. Vrbančićev prijedlog je po Saboru prihvaćen.

Na saborskoj sjednici 9. studenoga 1861. raspravljala se zakonska osnova o uređenju zadruga, naročito u pitanju njihovih dioba. Frigan zagovara, da se imetak zadruga dijeli na grane, jer odgovara dosadašnjem običaju. Svoj prijedlog popratio je poduljim govorom, u kojem je kao odvjetnik stručno dokazivao opravdanje svog prijedloga.

»Narodna Starina« svezak 34. priobćuje članak: »Kulmerova pisma banu Jelačiću 1848.«, sastavljen po A. Makancu. U tom članku barun Franjo Kulmer javlja banu Jelačiću iz Beča 17. svibnja 1848., da će mu po Friganu poslati nekoje vijesti tičuće se imenovanja generala Hrabovskog povjerenikom u Hrvatskoj. Kulmer glede tog imenovanja primjećuje: »Frigan hat alles überbracht. Er war auch selbst beim Franz Carl damit er ihm als Augenzeuge erzähle, wie nun di Stimmung in Croatien ist.« Kulmer misli na razpoloženje koje je nastalo u Hrvatskoj, kada se je pročulo, da bi general Hrabovsky imao postati povjerenikom. O izaslanstvu Friganovu, da se Hrabovskyevo imenovanje zapriječi, priobćili smo u prošlom broju.

U 23. bilježci spomenutog Makančevog članka donesene su nekoje crtice iz rada Vjekoslava Frigana. Tu se kaže, da je Frigan bio tridesetih i četrdesetih godina osoba povjerenja Franje bar. Kulmera, Josipa bar. Jelačića te ostalih Hrvata, koji su imali u ono doba posla s Požunom, Peštom i Bečom. Frigan često preko godine putuje u ta mjesta, prenosi poruke i novce. Nadalje se u bilježci spominje, da je Frigan bio narodnjak-ilirac. Frigan u veljači 1847. donosi Gaju lično predplatu crnogorskog vladike za »Narodne Novine« i »Danicu Ilirsku«.

Glede Friganovog načelnikovanja kaže bilježka, da je bilo oštro započeto. **Koncem ožujka 1861. stvori Gradsko zastupstvo zaključak u** pogledu dopisivanja gradskog poglavarstva, to jest, **da se svi dopisi građanskim i vojnim vlastima moraju pisati izključivo uredovnim — hrvatskim jezikom** —. Tako su odbijeni dopisi nekojih oblasti, pisani njemačkim jezikom. Gradskom mjerniku Janku Grahoru naloženo bi, da odmah dade skinuti dvojezične ulične napise, pisane njemački i hrvatski. Ces. kr. vojničko obskrbno upraviteljstvo vratilo je gradskom poglavarstvu sajamske cjenike, jer su pisani hrvatskim jezikom. Gradsko poglavarstvo meće taj dopis »odgovarajući načinom nedostojnim prema neodvisnom municipiju«, jednostavno »ad acta«.

Iz uručbenog zapisnika Gradskog poglavarstva pod br. 1038-1861. vidi se kako c. kr. vojno obskrbno upraviteljstvo dopisom od 17. ožujka 1861. br. 348, moli da mu se dostavi sajamski cjenik na njemačkom jeziku. Ova zamolnica rješena je 6. svibnja 1861. jednostavno tako, da je stavljena »medju diela«, — ili kako se birokratski kaže »ad acta«.

Sigurno se Vojno obskrbno upraviteljstvo obratilo na Namjestničko Vijeće, kako bi ono prisililo Gradsko poglavarstvo na podnašanje sajmovnih cjenika na njemačkom jeziku. Namjestničko Vijeće odpisom od 11. svibnja 1861. br. 1411, određuje Gradskom poglavarstvu neka se pregledi sajmovnih cijena raznih živežnih predmeta u buduće odašilju vojno-obskrbnom upraviteljstvo samo u — hrvatskom jeziku.

Međutim izgleda da vojne vlasti nisu mirovale. Namjestničko Vijeće odpisom od 18. listopada 1861. br. 7723, upozoruje Gradsko poglavarstvo, da se je Ministarstvo vojno obratilo Hrv.-slav. dvorskom Dikasteriju, s molbom, da se vojnim vlastima šalju razna riješenja na njemačkom jeziku. Ministar vojni obrazlaže svoj zahtjev time »pošto vojnički odieli inih narodnostih nisu u stanju sadèržaj dopisah u ovozemskom narodnom (hrvatskom) jeziku razumeti, neimajući oni tumačah, koji bi mu razjasnili.«

Namjestnički odpis došao je pred Gradsko zastupstvo na sjednici 31. listopada 1861. § 9. Tu je zaključeno da načelnik Frigan pođe do bana Šokčevića, gdje će se potužiti kako vojnička blagajna neće da isplaćuje na namire Gradskog poglavarstva sastavljene na hrvatskom jeziku. Ban Šokčević zamolio je načelnika Frigana, da bi se spram vojnih vlasti bilo obzirno i dopisivalo u njemačkom jeziku, jer je to njihov službeni jezik. Tim povodom sazove načelnik Frigan sjednicu Gradskog zastupstva na 2. studenoga 1861., na kojoj je razpravljena uporaba hrvatskog jezika spram vojnih vlasti. Zaključeno je, da se na Hrvatski Sabor načini predstavka, u kojoj će se zamoliti zaštita prava uporabe jedino zakonitog — hrvatskog jezika. Predstavka je zaključena ovom izjavom: »Gradsko zastupničtvo zaključi stoga, da od učinjene jurve po sebi ustanove, kojim se narodni hèrvatski jezik kao izključivo poslovni za sve grane uprave slobodnoga kraljevskoga ovoga grada zastupničtva kao i činovničtva opredieljuje, — podnipošto i za nijedan slučaj odstupiti neće, te zamoli Visoki Sabor da slobodan ovaj municipij protiv ovoj neustavnoj nezakonitoj, zadatu carsku rieč oskvernjujućoj, saborske i slobodnog ovog municipija zakljućke povredjujućoj naredbi štiti i shodne korake učini, da se upitna dikasterijalna naredba ukine.« (Grad. arhiv br. 5706-1861.).

Hrvatski Sabor razpušten je Kraljevim odpisom od 8. studenoga 1861. Gradski senator Urica napisao je na sastavku predstavke ovu opazku: »Buduć se je međutim razpustio sabor, to netrieba ovu predstavku odpraviti!« Razpust Hrvatskog Sabora zapriječio je razpravu muževnog istupa zagrebačkog Gradskog zastupstva, *a sve na obranu svoje svetinje — hrvatskog jezika.*

Na sjednici Gradskog zastupstva 12. studenoga 1861. § 3. zaključeno je gradskom stanovničtvu »Oglasom« staviti do znanja, da se u buduće na Gradskom poglavarstvu primaju podnesci sastavljeni izključivo hrvatskim jezikom. (Grad. arhiv br. 6052-1861.).

Iz ovog dosta izcrpivog prikaza vidimo, kako je načelnik Frigan energično nastojao, da na zagrebačkom magistratu uvede izključivu uporabu

hrvatskog jezika. Znamo, da je Frigan na sjednici gradskog zastupstva 23. prosinca 1857., kao gradski zastupnik branio pravo hrvatskog jezika, na zagrebačkom magistratu. Tome je ostao dosljedan kao gradski načelnik. Ovo neprijeporno pravo Frigan je obranio i u život proveo. Zato mu i kasnija pokoljenja moraju dati zasluženo priznanje.

U domorodnom nastojanju podupiralo je Frigana u prvom redu njegovo narodno Gradsko zastupstvo, a nije uzmanjkala podpora Namjestničkog Vijeća na čelu s hrvatskim banom Josipom barunom Šokčevićem.

U borbi za pravo hrvatskog jezika priključuje se i zagrebačka Županija. Riješenjem od 25. studenoga 1861. javlja Županija da je njena skupština zaključila prosvjed protiv zahtjeva Ministarstva vojnog da se s vojnim vlastima dopisuje u njemačkom jeziku. Zagrebačka Županija će svagdje podupirati borbu zagrebačkog gradskog zastupstva za prava hrvatskog jezika. (Grad. uručb. zapisnik br. 6675-1861. Spis manjka.).

*

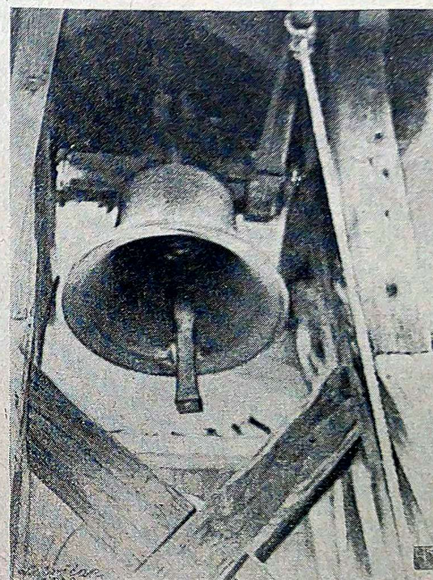
U daljnjim uspomenama Frigan se osvrće na svoj načelnički rad. Navodi pojedine gradske ustanove, koje su za njegova načelnikovanja podignute na korist grada Zagreba. Svoj uspjeh ima u glavnom zahvaliti tome, što je u zastupstvu sastavio umjerenu radnu stranku, a sjednice Gradskog zastupstva vodio je obzirno.

Mi ćemo pojedine ustanove pojedinačno opisati, da tako naše čitatelje upoznamo sa svime, što je u doba Friganovog načelnikovanja u Zagrebu stvoreno.

Za vrijeme apsolutizma ukinut je stari običaj zvonjenja »Loteršćaka« u tornju nad Dvercima. Kada je zamuknula svaka slobodna riječ, umuknu i »Loteršćak«, koji je u večer opominjao Zagrebčane da je vrijeme biti kod kuće. Padom absolutizma opet se oglasi »Loteršćak«. Svojim sitnim, a Zagrebčanima dragim glasom, on će se opet na večer javljati. Na početku svog načelnikovanja iznosi Frigan pred Gradsko zastupstvo prijedlog, da se zaključi večernje zvonjenje »Loteršćaka«. Na sjednici 29. ožujka 1861. Gradsko zastupstvo zaključuje: »da se radi priuzdržaja starog običaja opeta u tornju na žviercih lieti u 10, a zimi u 9 sati u večer zvoni, te pošto nije prie to se imade odrediti da u smislu spomenutog zaključka vatreni stražar u tornju na žviercih 10 svibnja o. g. zvoniti stade. Zaključak taj imade se u novinah proglasiti. U gradu je jur danas prie podne po gradskom bubnjaru to proglašeno«. (Grad. arhiv br. 1651 — 1861.).

Ovom zgodom reći ćemo nešto o prošlosti »Loteršćaka«. Zagrebački zvonoljevac Ivan Foresti 1713. zadnji put je prelio zvono nad Dvercima, koje je tečajem prijašnjih vijekova više puta prelito. Ovo zvono se u latinskom jeziku zvalo »campana latrunelorum«, što bi hrvatski značilo »zvono bandita, pustaija, pijanaca, klateži«, ili iskrivljeno po hrvatski »lotrijaša«,

a od tuda ime »Loteršćak«. Ovo zvono je u staro doba opominjalo gradske stanovnike, koji su se u večer nalazili van gradskih zidina, da im je poći kući. Kasnije su to zvonce nazvali »haberník« jer se je nalazio u tornju »haberniku«, što dolazi od turske riječi »haber« glas. Neki tvrde da riječ »habernik« znači čuvar.

»Lotršćak« u tornjiću nad Habernikom.

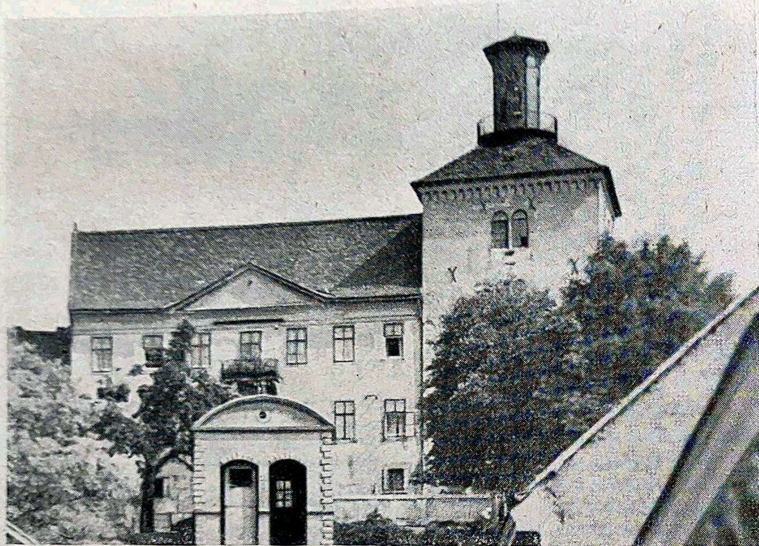
U »Novom Listu« od 24. srpnja 1941. izašao je kratak opis »Loteršćaka«. Među ostalim piše, da je zvono posvećeno Sv. Jurju. Na zvonu je napis »Anno 1713«. »Loteršćak« je visok 44 cm., kod otvora mu je promjer 50 a kod vrata 33 cm. Ukrašen je sa četiri relijefa visoka 12 cm. Relijefi prikazuju: Majku Božju s djetetom u naručaju; Sv. Jurja kako ubija zmaja! Sv. Juraj u razgovoru s oslobođenom djevicom; Križ ukrašen s ornamentima. Zvono je teško 60 kg. Obješeno je na drvenim skelama u vatrojavnom tornjiću nad Habernikom.

Godine **1861.** i **1862.** u Zagrebu **sagradila** se toliko željena **plinara**[1]). Ovo poduzeće bilo je naročito važno za rasvjetljenje grada. Time je Zagreb

[1]) Već godine 1854. moli Gradsko poglavarstvo neki Giovanni Nadalin, da u svom stanu u Novoj Vesi br. 52, (sada br. 86), može proizvoditi plin. Ova molba ustupljena je odboru za poljepšanje grada. Odbor o Nadalinovoj molbi izvješćuje Gradsko poglavarstvo, te zagovara njegovo nastojanje za pravljenje plina uz uvjet, da se strogo drži propisa sigurnosti. (Grad. urudžb. zapisnik br. 5036-1854 i br. 78-1855.)

Čini se, da se Novovešćani nijesu oduševili za tu Nadalinijevu »Gass-fabriku«. Oni podnose gradskom poglavarstvu »protest«, u kojem traže, da se Nadalinu ni-

došao u red velikih i naprednih gradova države, (tadanjeg austrijskog carstva). Zatim spominje novu **gradsku klaonicu**[5]) sa stajama i uredovnicama. Frigan kaže, da je dotanja klaonica stajala u sredini grada, te je bila po zdravlje i čistoću škodljiva. Frigan nadalje ističe proširenje gradske

Gradski toranj nad **»Dvercima«**. Na vrhu vatrogasni tornjić u kojem se nalazi zvonce »Loteršćak«

kako ne dopusti »kuhanje gassa« radi očite pogibelji vatre, koja prijeti blizim kućama, koje su pokrivene šopom i šindrom. Predstavka Novovešćana ustupljena je Namjesničtvu 27. siječnja 1855. (Grad. urudžbeni zapisnik br. 325 - 1855.)

Kako je tu predstavku Namjesničtvo riješilo nije poznato. Vjerojatno po želji Novovešćana, jer se kasnije Nadalinijeva »Gass-fabrika« nigdje više ne spominje.

[5]) Početkom prošlog stoljeća zagrebački mesari su blago klali na Gradskom zemljištu na staroj Harmici i to tamo, gdje se danas nalaze kuće na Jelačićevom trgu br. 15 i 16. Na tom zemljištu bile su i Gradske mesnice. Godine 1826. ovo je zemljište putem javne dražbe prodano.

Nakon prodaje gradskog zemljišta na Harmici grad je iznajmio biskupsku klaonicu u Ružičnoj ulici, koja je stajala uz staro korito potoka Medvešćaka. Na njenom mjestu danas stoji palača poštansko-brzojavnog ravnateljstva. Od tog vremena su se zagrebački mesari služili biskupskom klaonicom.

Godine 1852. gradski fizik dr. Mraović predlaže gradskom magistratu da bi se radi boljeg reda i čistoće uredila nova klaonica. Tadanje Gradsko zastupstvo povjerava fiziku dru. Mraoviću i senatoru Vrbaniću, da načine osnovu s troškovnikom, kako bi se nova klaonica, što prije izvela. (Grad. urudž. zapis. br. 3026-1852.) Međutim od te osnove ne bude ništa, valjda radi nedostatka novčanih sredstava.

God. 1861. podnaša mesarski ceh molbu da se ukine namet što ga mesari plaćaju za podignuće nove »ubionice« (klaonice). (Grad. uručb. zapis. br. 2391—1861.) Iz ovog

realke[6]) koja je u Zagrebu **otvorena 1854.** Zagrebačka realka — kaže Frigan — mogla bi se usporediti s prvim realkama u carevini austrijskoj. Nakon proširenja i nadogradnje zgrade na Griču, (današnje zgrade Banskog stola), bila je ta zgrada na ukras Zagrebu. Frigan piše, da je zgrada realke s nadogradnjom i podpunim uređenjem stajala grad do 100.000.— forinti.

Frigan u svoju zaslugu upisuje, da je u tadanjoj Kloštarskoj, (kasnije Samostanskoj, a danas Varšavskoj), ulici od nasljednika Sorgovih kupljena kuća sa skladištem, te pripadajućim zemljištem. U kupljenoj zgradi otvorena je treća gradska pučka škola. U istoj zgradi uređena je kapelica za obdržavanje službe Božje za školsku djecu. Skladište je srušeno, te je s dijelom kupljenog zemljišta upotrebljeno za otvorenje nove ulice, (današnje Gundulićeve) kao i za spoj između Ilice i tadanje Marovske, (kasnije Masarykove ulice).

postupka mesarskog ceha vidi se da se je već god. 1861. radilo na podignuću nove klaonice.

Kako se biskupska klaonica sve više približavala središtu grada, to se od nje širio smrad i nečistoća. Gradsko zastupstvo na sjednici 19. siječnja 1863. zaključi, da se na gradskoj oranici nazvanoj »Blandička«, ili kako se onda taj kraj nazivao »ispod vrtah«, podigne nova klaonica koja će sastojati iz četiri zgrade.

Oranicu »Blandičku« kupio je grad na dražbi 12. studenoga 1860. za 5453 forinti. Ovo zemljište bilo je Galiufovo, a površina mu je iznosila 6 rali i 1440 četvornih hvati. Za gradnju klaonice upotrebljeno je 2 rali 640 hvati. Ostatak je prodan novoveškom gradjanu i mlinaru Ivanu Ponderku za 3600 forinti. (Grad arhiv br. 9010-- 1874.)

Uslijed nedostatka novčanih sredstava izgradjena je samo glavna klaonička zgrada troškom od 43.500 forinti. Ostale zgrade bi se tečajem slijedećih godina podigle.

Na sjednici Gradskog zastupstva 23. veljače 1863. odobrena je ponuda poduzetnika Franje Denka, ko'i se obvezao glavnu zgradu klaonice sagraditi uz cijenu od 43.000 forinti. (Grad. arhiv br.694 - 1863.)

Dne 18. travnja 1863. položen je temeljni kamen za **novu klaonicu** u prisuću načelnika Frigana i gradskog zastupstva. Nova klaonica predana je upotrebi 1. svibnja 1865.

Nakon otvorenja nove klaonice zabranjeno je klanje blaga na kojem drugom mjestu. Nadstojništvo nadbiskupskih dobara, po kanoniku Franji Gašpariću, traži od grada odštetu, jer je nadbiskupska klaonica s mesnicom i »oštarijom« kod »Biele ruže« iznajmljena Janku Karasu, a kasnije Stjepanu Karasu. Ovi najamnici podnajmili su klaonicu Gradskoj općini za godišnjih 300 for. srebra. Grad je taj podnajam 19. svibnja 1865. odkazao, te tako lišio Nadbiskupiju dohodka od klaonice. Nadbiskupija traži za sebe ili za najamnika Karasa odštetu. Gradsko zastupstvo na sjednici 7. lipnja 1866. § 1., raspravilo je zahtjev Nadbiskupije u pitanju odštete za prestalu klaonicu. Zaključeno je, da se zahtjev za odštetu ne uvaži, jer bi »uslišanje toga zahtjeva moglo imati za javnu ćudorednost, red i sigurnost pogubnih sliedstvah«. (Grad. arhiv 5093 - 1865.)

6) Zagrebačka niža realka otvorena je u jeseni 1854. Prve njene prostorije bile su u zgradi Unijatskog sjemeništa, u tadanjoj Gospodskoj ulici, (današnjoj Ćirilo-metodskoj). Otvorenjem daljnjih razreda zavod se je proširio, te nije mogao

Sorgova kuća kupljena je temeljem zaključka gradskog zastupstva od 23. siječnja 1865. Kupovnina je iznosila 22.400 for. Frigan spominje, da gradska blagajna tada nije imala dovoljne raspoložive gotovine. Da se namjeravana kupnja može izvršiti Frigan posuđuje Gradskoj općini potreban novac u iznosu od 12.000 forinti beskamatno. Taj dug je Friganu vraćen u mjesecu listopadu 1866. (Gradski arhiv br. 5709 — 1866.).

U neposrednoj blizini grada imademo šumu Tuškanac toliko omiljelo šetalište Zagrebčana. U vrijeme Friganovog načelnikovanja Tuškanac nije bio tako prostran kao danas. Veliki dio tog šetališta bio je privatno vlasništvo. Na poticaj načelnika Frigana budu mnoge tuškanačke parcele od privatnih vlasnika odkupljene i pripojene tadanjem šetalištu.

Frigan nadalje spominje kako je on kao načelnik i predsjednik građevno-vatrogasnog odbora poticao i uspio da je dotadanja trošna grčkoistočna crkva, bivša kapela Sv. Margarete, porušena i god. 1866. sagrađena nova crkva. Isto tako je Friganovim nastojanjem blizu novog sajmišta, (današnjeg Zrinjskog trga), sagrađena god. 1865. nova izraelitička bogomolja, koja je ove godine porušena.

Frigan u svojim uspomenama tvrdi, da je za vrijeme njegova načelnikovanja u Zagrebu podignuto mnogo novih zgrada, koje gradu služe na ures, što i stranci priznaju kada u Zagreb dođu. Isto tako tvrdi Frigan, kako je posvećivao veliku pažnju uređenju zagrebačkih ulica. Uređene su i na novo izgrađene gornjogradske ulice. Podporni zid, koji drži uspinjući put iz tadanje Lovačke, (današnjeg doljnjeg dijela Mesničke ulice), na

dalje ostati u Unijatskom sjemeništu. Na sjednici Gradskog zastupstva 27. kolovoza 1857. zaključeno je na prijedlog gradskog zastupnika dra Alekse Vancaša, da se kupi tadanja kuća odvjetnika Augusta Dutkovića na Griču za 40.000 for. Taj kup je odobren na sjednici Grad. zastupstva 4. rujna 1857. § 1. Namjesničtvo stavlja Gradskom poglavarstvu upit, kako će pokriti tako visoku kupovninu, ujedno traži nacrt kupljene kuće. Gradsko zastupstvo na sjednici 16. rujna 1857. § 2. zaključuje, da će se prodati Gradska pivovara u Bolničkoj (Gajevoj) ulici, te će se tako smoći novac za zgradu. Ovaj zaključak priopćen je Namjesničtvu. (Grad. urudž. zapisnik broj 4118 - 1857.)

Kada je realka proširena u viši zavod sa 6 razreda, Gradsko zastupstvo na sjednici 21. studenoga 1863. § 12, zaključuje, da se zgrada realke na Griču nadogradi troškom od 21.000 forinti. (Grad. arhiv br. 7036 - 1864). Nadogradila bi se srednja zgrada i krilo spram Strosmajerovog šetališta.

Za vrijeme dok se je zgrada realke nadograđivala, zavod se pred školsku godinu 1864. - 1865. preselio u bolničku, (danas Sveučilišnu) zgradu. Ovo preselenje odobrilo je Namjesničko vijeće, a Gradsko zastupstvo uzelo je na znanje na sjednici 12. listopada 1864. § 3. (Grad. arhiv br. 7345—1864).

Na Griču imala je realka svoje prostorije sve do godine 1896., kada je kao realna gimnazija premještena u novu zgradu na početku Klaićeve ulice. U bivšu zgradu realke smješten je ženski licej, koji je do tada imao prostorije u zgradi Obrtne škole.

Južnu promenadu, (Štrosmajerovo šetalište), na novo je po poduzetniku Franji Ferkoviću izgrađen. Uređen je potok Medvešćak nakon velike poplave od 21. rujna 1864.[7])

Početkom godine 1865. bavi se načelnik Frigan velikim idejama. Na srcu mu leži misao kako da se Zagreb novom **regulacijom** obnovi i poljepša. Izabran je odbor gradskih zastupnika, koji imadu sastaviti nacrt nove regulacije. Predsjednik tog odbora je sam Frigan, a izvjestitelj gradski zastupnik i državni mjernik Vatroslav Egersdorfer. Raspravni spis o tom važnom predmetu br. 1423 — 1866. na žalost se zametnuo. Uslijed toga nije pobliže poznato kako je regulacija grada zamišljena i izvođena. »Narodne Novine« od 28. veljače 1865. donose glavne točke nacrta regulacije.

Nacrt je sastavljen u osam točaka, koje su sadržavale glavne smjernice regulacije.

1. Potok Medvešćak ima se premjestiti iz onog gradskog dijela gdje on poplavom prijeti. 2. Jelačićev trg ima se tako urediti da se zgrade, koje će se na sjevernoj strani trga u buduće graditi, pomaknu nekoliko hvati spram juga. (Kod izgradnje tog prostora od godine 1880. i dalje pomaknute su nove kuće na južnu stranu). 3. Ulica koja vodi s Jelačićevog trga na Kaptol, (danas Bakačeva), svakako je pretijesna; zato se imadu porušiti kuće na istočnoj strani ove ulice. (Ovo je izvedeno godine 1899.). 4. Predviđa se rušenje Kaptolske vijećnice (izvršeno 1876.). Nadalje rušenje starih tvrđavnih zidina s Bakačevom Kulom pred Stolnom crkvom, (izvršeno na žalost 1906.). 5. Porušenje sjevernih kaptolskih vratiju (izvršeno 1876.). 6. Otvorenje nekih novih ulica, koje će spajati novi dio grada sa starim. 7. Rušenje nekojih kuća, koje svojim izbočinama suzuju i nagrđuju gradske ulice. 8. Izgradnja novih stuba iz Sofijinog puta na Kipni trg (danas Ilirski), gdje su stube već prije bile. (To nije nikada izvedeno već

[7]) Dne 20. rujna 1864. oko 11 sati u noći nadviše se nad Zagrebom teški oblaci, te se najprije pojavi velika oluja, a zatim se izlije silna kiša. Bio je to prolom oblaka. Iz Zagrebačke gore navali velika voda, te svi gorski potoci naročito M e d v e š č a k, silno nabujaše. Medveščak poplavi sav grad. Ulica Potok, (današnja Tkalčićeva), postaje gotovom rijekom. U Kaptolskoj pivani, koja i danas postoji, voda je u prizemlju narasla do polovice prozora. Silna voda nosi drveće i kamenje, koje poruši sve kućne mostove preko Medveščaka u ulici Potok. Jedino se porušenju opro zidani Krvavi most. Iz ulice Potok proli se voda kod Splavnice, (današnji prilaz k Tržnici s Jelačićevog trga), na Jelačićev trg, koji se za kratak čas pretvori u jezero, visoko stopu i pol. Voda provali u okolne dućane. S Jelačićevog trga provali voda u Petrinjsku ulicu i Ilicu. Ni najstariji zagrebčani nijesu se sjećali, da bi potok Medveščak ikada tako nabujao i toliko štete počinio. (Prema izvještaju »Narodnih Novina« od 22. rujna 1864.)

Tom zgodom spominjemo, da nas još dosta imade koji se sjećamo velike poplave potoka Medveščaka u mjesecu lipnju 1898. Ta je poplava isto tako velika bila kao, prema gornjem opisu, ona iz godine 1864.

je iz Sofijinog šetališta u Jurjevsku ulicu načinjen put kod vodovodnog rezervoara, koji je građen 1876., prigodom uvedenja vodovoda.)

Ove točke prikazuju nam namjere tadanjih stvaratelja Zagreba. Njihove misli bile su zdrave i dalekovidne, što posvjedočava kasniji razvitak našeg glavnog grada.

»Narodne Novine« od 27. veljače i slijedećih dana 1865. donose odborovo **obrazloženje regulacione osnove.** U obrazloženju se najprije ističe, da Zagreb leži u ugodnoj plodnoj ravnici u blizini rijeke Save. Sa sjevera grad je zaklonjen šumovitom gorom. Kroz Zagreb se križaju važne ceste. Priznaje se, da su nesretne političke prilike i ostala zapostavljanja već prije mnogo smetali razvitku Zagreba. Gradnja željeznice bila je tako izvođena, da su Hrvatsku, a naročito Zagreb, uvijek zapostavljali.

Obrazloženje predviđa, da se na južnoj strani Jelačićevog trga podignu ugledne kuće, za koje bi se imao izhoditi dulji porezni oprost. (Ovakovu poreznu modernost dobio je Zagreb tekar oko 1890.). Za izgradnju južnog dijela Jelačićevog trga zamišljeno je, da se sastavi društvo glavničara, koje bi kuće na toj strani Jelačićevog trga odkupilo, te sagradilo veličanstvenu zgradu, u kojoj bi u prizemlju bili dućani. Ova zgrada bi imala vanjski izgled kao jedna kuća. Iznutra bi se ta kuća mogla razdijeliti u više samostalnih zgrada koje bi se mogle pojedince prodati.

Međa novog gradskog predijela spram juga bila bi nova željeznička pruga (Zagreb—Kaniža), koja će se spram istoka graditi. Ovo se ima izvesti tako, da se gradski razvitak iza ove međe ne bi smetao. Na tako uređenom prostoru — misli odbor — mogao bi se razviti grad od 40—50.000 stanovnika.

Grad bi se u glavnom razdijelio ovako: Nutarnji grad sastojao bi se iz Gornjeg grada, omeđen s južne strane Ilicom i Jelačićevim trgom. Na istok prostirao bi se do Petrinjske, a na zapad do Savske ceste (Frankopanske ulice). Na tom prostoru smjele bi se graditi kuće na 2 ili 3 kata. Vanjski grad sterao bi se spram zapada od Frankopanske ulice. Tu bi se smjele graditi kuće na 1 ili 2 kata. Spram istoka sterao bi se vanjski grad od Petrinjske ulice. Na tom prostoru gradile bi se kuće prizemne i na jedan kat. Širina ulica predviđena je na 5, 8 i 12 hvati. Za ljetnikovce pridržano je zemljište uzduž sadanje Savske ceste (Frankopanske ulice).

Glede **javnih ureda,** koji su u ono doba bili svi u **Gornjem gradu,** odbor predlaže, da bi u Gornjem gradu ostao: Ban, svi uredi, koji sa strankama ne stoje u neposrednom dodiru, Županija, Glavna škola za dječake i djevojčice (u Popovom tornju), Gimnazija i Realka, Pravoslovna akademija, Sveučilište, kada će se otvoriti, znanstveni zavodi i Sabornica. U **Doljnjem gradu** smjestile bi se ove ustanove: **nova Gradska vijećnica,** nova Župna crkva sa župnim dvorom, (naravno, sadanja župa sv. Marka

bi se razdijelila, jer je prevelika), tržnica, nova uzorna dječačka škola s preparandijom, (građena godine 1891.), nova bolnica s možebitnim velikim rodilištem i s učilištem za primalje, (otvoreno 1877.)[8]) ženska preparandija s vježbaonicom, nova zgrada za sudbeni stol (građena 1879.), izložbena zgrada za različite kulturne predstave, naročito za izložbu obrtnih umjetnina, nova ludnica (sagrađena u Stenjevcu 1879.), zavod za gluhonijeme i slijepce, (zavod za gluhonijeme otvoren je 1888., a za slijepe 1895.), novo kazalište s velikom redutnom dvoranom, kavanom i slastičarnom, (sagrađeno 1895.). Zatim se grad ima obskrbiti zdravom pitkom vodom, (vodovod otvoren 1876.). Predvidjeno je izvlašćivanje nekretnina potrebnih u javne svrhe.

Odborov prijedlog o tako zamišljenoj regulaciji i obnovi Zagreba predložen je na prihvat Gradskom zastupstvu na sjednici 23. ožujka 1865. § 4. Zastupstvo načelno prihvaća predloženu osnovu, ali ipak dodaje neke preinake: 1. Nova župna crkva neka se gradi na Novom trgu, (današnjem Zrinjevcu). Pokraj crkve gradit će se preparandija i Glazbeni zavod, (sagrađen 1878. u Gundulićevoj ulici). 2. Pokraj ženske kaznionice na Novom trgu podići će se zgrada za radionicu. Ženska kazniona nalazila se tada na mjestu, gdje je kasnije sagradjena palača Sudbenog stola. 3. Bolnica Milosrdne braće ima se premjestiti iz sredine grada na drugo zgodno mjesto na pr. na Kaptol u samostan Franjevaca. 4. Južno šetalište (Strosmajerovo) spojit će se sa sjevernim Vrazovim. Zato će se desiti najbolja prilika, kada se budu rušila Kamenita vrata. (Grad. arhiv br. 23 — grad. 1865.).

Namjesničko Vijeće rješenjem od 18. veljače 1866. br. 13147, javlja Gradskom poglavarstvu, da je Dvorska kancelarija odobrila nacrt regulacije i poljepšanja grada Zagreba. (Gradski urudžb. zapisnik br. 1423 — 1866.).

Na sjednici gradskog zastupstva 21. ožujka 1864. predlaže načelnik Frigan, da se na Markovom trgu stojeći kip Majke Božje radi trošnosti izmijeni s dostojnim umotvorom. Načelnik predlaže, da se u razdoblju od

[8]) K r. z e m a l j s k o r o d i l i š t e s učilištem za primalje otvoreno je 1. listopada 1877. Kraljevim rješenjem od 21. kolovoza 1877. imenovan je na tom zavodu profesorom dr. Antun L o b m a y e r, dotadanji liječnik u uzama kr. sudbenog stola u Osijeku.

Rodilište otvoreno je u bolnici Milosrdnih sestara u Ilici br. 83. Nakon otvorenja nove bolnice Milosrdnih sestara na Vinogradskoj cesti god. 1894., ostade Rodilište u tadanjim svojim prostorijama. Uz Rodilište nalazili su se u Ilici br. 83 zavodi za gluhonijeme i slijepe.

Iz Ilice br. 83 preselilo se je Rodilište s učilištem za primalje god. 1913. u novu zgradu u Petrovoj ulici. Ta zgrada sagradjena je na zemljištu, na kojem je prije toga bilo napušteno takozvano »Petrovo groblje«.

godine 1861.—1863. unišle građevne pristojbe u iznosu od 1121 for. 46 novč., upotrijebe za nabavu novog kipa Majke Božje. Kip će se naručiti kod umjetnika Fernkorna u Beču. Svota od 1121 for. 46 novč. uložena je u Prvu Hrvatsku Štedionicu. Kako grad nije imao nijedne zaklade, koja bi se mogla upotrijebiti za nabavu novog kipa, to načelnik predlaže da se među građanstvom poduzme sabiranje. Frigan nije dočekao novi kip Majke Božje, koji je tekar 1882. postavljen na Kaptolskom trgu, a ne na Markovom, kako je prvobitno zamišljeno bilo. Kada je Frigan 1868. napustio načelnički položaj predaje Gradskoj blagajni uložnicu Prve Hrvatske Štedionice na svotu od 2079 for., 17 novč., koji novac je sabran za novi kip Majke Božje. (Gradski arhiv br. 2724 — 1868.).

Još je jedna važna ustanova koja bude zauzimanjem načelnika Frigana ostvarena. God. 1866. ustraja se mjesto **gradskog zubara,** naročito za gradsku sirotinju. Do tog vremena liječili su i vadili zube gradski liječnici i kirurgi. Posve jasno da takovo zubno liječenje nije odgovaralo pravom načinu modernijeg zubnog liječenja, koje se upotrebljavalo u ostalim velikim i naprednim gradovima. Gradsko zastupstvo zaključi da se razpiše natječaj za gradskog zubara. Na sjednici Gradskog zastupstva 30. travnja 1866. bude izmedju natjecatelja gradskim zubarom izabran 23-godišnji Josip Hafner[9]) uz godišnju plaću od 300 forinti (Grad. arhiv br. 4016—1866.). Službu gradskog zubara vršio je Hafner sve do svoje smrti. Ima

[9]) Josip Hafner rodio se 10. ožujka 1843. u Vitisu, kotara Schrems u Dolj. Austriji od oca Josipa te majke Franjice rodjene Gundinger. Kao dječak proživio je Josip u jednom obližnjem češkom mjestu, kamo su ga roditelji, po tadanjem običaju, dali na izmjenu sa češkim dječarcem, da nauči češki jezik. Hafnerov otac a i djed bili su liječnici, zato se i Josip po obiteljskoj tradiciji posveti liječništvu. Magisterium zubarstva postigao je 1865. u Grazu, položivši ispite s odlikom. Preporukom Metela bar. Ožegovića izabran je zagrebačkim gradskim zubarom. (»Liječnički vjesnik« br. 9—1908.)

Iz molbe kojom Josip Hafner moli mjesto gradskog zubara, poslanom iz Beča 28. ožujka 1866., vidi se da je svršio ne samo zubarski magisterium, već ranarski i onaj za rodilje. Nadalje Hafner navadja da je bio dvije godine asistent kod dra C. M. Fabera, dvorskog liječnika meksikanskog cara Maksimilijana I., s kojim je i kasnije podržavao prijateljske veze. (Grad. arhiv br. 4016—1866.)

U Zagrebu se Hafner brzo udomaćio, te je stekao glas dobrog i susretljivog liječnika-zubara. Svojedobno bio je jedini od te struke u Zagrebu. Zato ga je sve poznavalo, akoprem se u ono blaženo vrijeme starog Zagreba nije mnogo znalo za plombiranje zubi, već bi se bolestni zubi povadili.

Josip Hafner umre 24. kolovoza 1908. Ostavio je suprugu Slavu rodjenu Vrbančić, kćer zagrebačkog odvjetnika i poznatog hrvatskog političara Eduarda Vrbančića, o kojem će biti govora u nastavku ovog članka. Zatim kćer Slavu udatu za profesora dra Dragutina Mašeka-Bosnadolskog. Sinove: dra Borena, inžinira kemije, sada boravi u Reichenburgu gdje obnaša čast mjestnog podnačelnika. Zatim Zlatka gradskog perovodju, koji godine 1914. pade kao pričuvni poručnik na ratištu u Srbiji.

nas starijih kojima je Hafner vadio zube. Naravno to se nije vadilo pomoću kokaina da — ne boli, već onako, sjedi na stolac, a Hafner bi tobože pregledavao bolestni zub, nevidljivo je na njeg položio svoje mrzlo željezo — zubarske klješte i dok si samo zajauknuo, zub je već bio vani.

Josip Hafner prvi gradski zubar

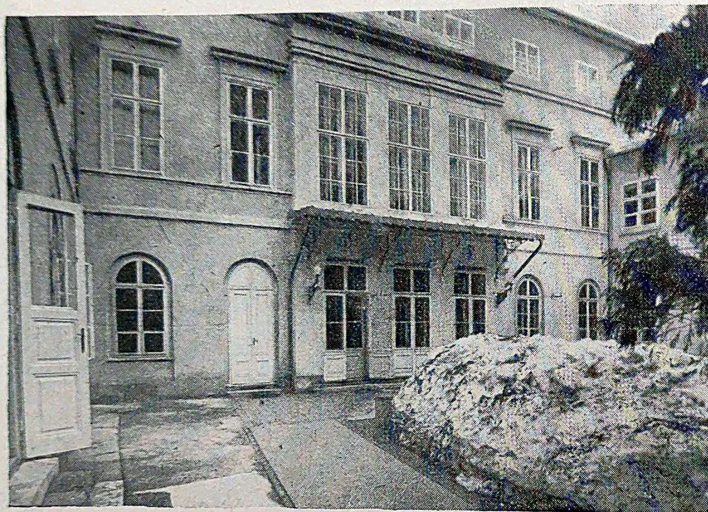
Frigan radi i na dobrotvornom polju. Na skupštini »Društva čovječnosti« obdržanoj 5. ožujka 1865. predsjeda podpredsjednik Frigan. Izvješćuje o društvenim računima, koje je s odbornicima Aleksandrom Hondlom i Nikolom Kollerom pregledao. Na ovoj skupštini biran je novi društveni odbor: Frigan je izabran predsjednikom, a podpredsjednikom dr Mirko Šuhaj. (»Domobran« 7. ožujka 1865.).

*

Priopćili smo što se je sve naumilo, a što je izvedeno za doba načelnikovanja Vjekoslava Frigana. Nešto od toga crpili smo iz njegove molbe za postignuće plemstva, a ostalo iz gradskog arhiva i zagrebačkih novina. Sada ćemo se osvrnuti na jednu neugodnu dogodovštinu, koju Frigan doživljuje kao predsjednik društva »Dvorane«. Iz ovog događaja vidimo tadanje zagrebačke društvene prilike. Vidimo, da se često puta i najbolja stvar upropastila radi uvlačenja nesretne politike. Ova neprilika nije mogla mimoići ni »Dvoranu«, a niti Frigana. Radi zanimljivosti ovog događaja osvrnut ćemo se pobliže na život društva »Dvorane«, dok joj je Frigan bio predsjednikom.

Društvo »Dvorana«[10]) osnovano je 1847. Prostorije tog društva bile su u **Narodnom Domu** u Opatičkoj ulici, (današnjoj zgradi Stola sedmorice). »Dvorana« imala je svoju čitaonicu; a priređivala je zabave i plesove, koje su posjećivali viši slojevi zagrebačkog građanstva. Dne 24. studenoga 1861. izabran je tadanji gradski načelnik Vjekoslav Frigan ravnateljem ili predsjednikom »Dvorane«. Prije tog izbora bio je predsjednikom »Dvorane« zagrebački trgovac Pavao Hatz.

Donašamo slike nekadanje palače Dragutina grofa Draškovića, kasnijeg Narodnog Doma, danas uredsku zgradu Stola sedmorice u Opatičkoj ulici br. 18.

Palača nekadašnjeg **»Narodnog Doma«**, danas uredovnica Stola sedmorice u Opatičkoj ulici br. 18. (Foto: Griesbach).

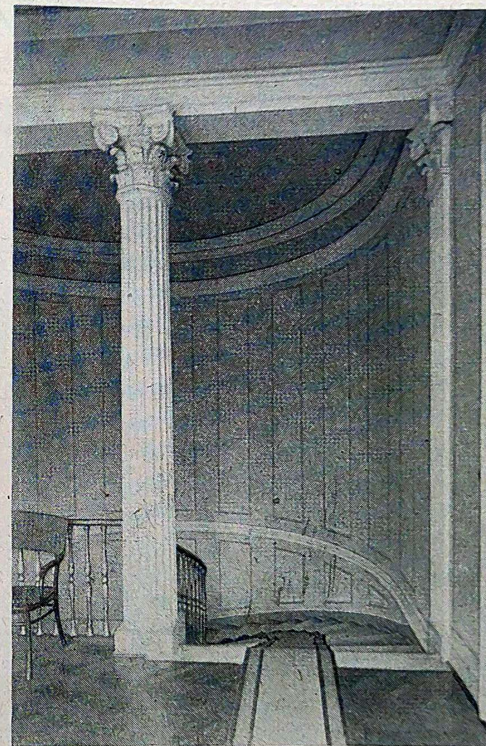
[10]) Društvo »Dvorana« proslavilo je svoj početak zabavom i plesom priređenim dne 8. veljače 1847. u prostorijama zgrade Narodnog Doma u Opatičkoj ulici. Htjelo se tu zabavu prirediti u mjesecu siječnju, ali prostorije Narodnog Doma još nijesu bile preuređene, zato se svečanost odgodila na 8. veljače.

Za taj ples izrađen je ukusan plesni red, na kojem je bila otisnuta pjesma »Slogi Hrvata« koju ispjeva dr. Dimitrije Demeter. Ples je otvoren carevkom »Bože živi«, te narodnim potpurijem od Franje Čačkovića. Hrvatski glazbenik Vatroslav Lisinski skladao je »Hrvatsko kolo«, kojeg je plesalo 20 parova. Isto tako plesala se »Polka« i »Mazurka«. Sakupilo se do 800 posjetnika. Plesu su prisustvovali najveći dostojanstvenici uz rodoljubne građane. Došlo je hrvatsko plemstvo uz svećenstvo i carske časnike. Plesna dvorana bila je rasvijetljena s pet prekrasnih višekrakih pozlaćenih svijećnjaka. Po ostalim prostorijama bili su na zidovima pozlaćeni svijećnjaci.

Plesna dvorana krasno je izgrađena u pravilnom četverokutu. Galeriju drže stupovi od bijelog kararskog mramora. Rešetke na galeriji umjetnički su izrađene, te su svjetlo broncirane.

Na plesu je svirala vojnička glazba pojačana građanskim glazbenicima. (Prema izvještaju »Danice Ilirske« od 13. veljače 1847.)

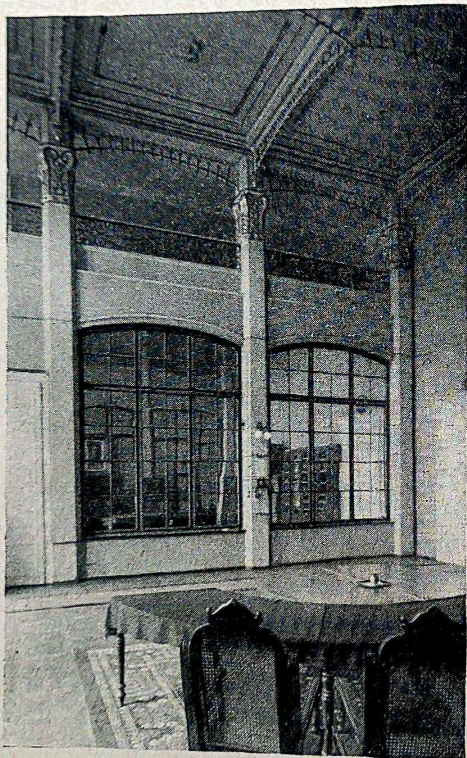
U palaču vode troja pročelna vrata nadkrita željeznim ukusno izrađenim krovom, koji je imao zaštititi od kiše one, koji su se po nevremenu nekada pred palaču dovezli. Od ulaza vodi u prvi kat polukružno kamenito stubište. Ono završuje predprostorom ukrašenim s dva kamenita stupa izrađena u empir slogu. Stubište sa predprostorom u prvom katu zadržalo je prvotni oblik. Ulaz sa stubištem čini utisak pravog nekadanjeg

Gornji dio stubišta palače **»Narodnog Doma«**. (Foto: Griesbach).

velikaškog doma. Iz stubišta na lijevu stran ulazi se u veliku dvoranu, koja je djelomično zadržala prvotni oblik. U dvorani se ističe krasan i još dobro uščuvan parketirani pod, na kojem su naši stari Zagrebčani nekad plesali menuete, hrvatsko narodno kolo, valcere, četvorke i sve tadanje moderne plesove. Na tom podu stajali su naši domorodci, kada su **25. ožujka 1848. izklicali za hrvatskog bana Josipa baruna Jelačića. Tu je toga dana iznesao Ivan pl. Kukuljević želje Naroda hrvatskog, da Hrvatska bude samostalna nezavisna!!!**

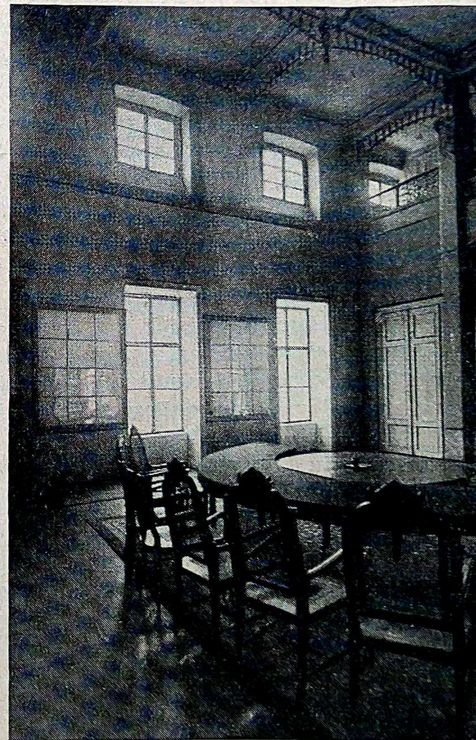
Dvorana imade dvije galerije, južnu i sjevernu. Galerije su ograđene krasnim željeznim rešetkama, koje su broncirane. Između rešetki stoje empir stupovi koji drže strop nad galerijom. Na sjevernoj strani dvorane sačuvala se ogledala, koja su po tadanjem običaju bila ures svake dvorane, a kod razsvjete ogledala su pojačala svijetlo tadanjih voštanica. Dvorana se prvobitno protezala od prozora s Opatičke do suprotne Kipne (kasnije Duge) ulice.

Dio velike dvorane u palači **»Narodnog Doma«** (sjeverna strana sa starim zrcalima na zidu. Odozgora galerija. (Foto: Griesbach).

Godine 1892. odlučila je Zemaljska vlada odio za pravosuđe, da se uslijed povećanja poslova Stola sedmorice u nekadanjoj zgradi Narodnog Doma, poveća broj uredskih soba. Dopisom od 25. travnja 1892. br. 15.084, Zemaljska vlada javlja Gradskom poglavarstvu da će u zgradi Stola sedmorice provesti nekoje adaptacije. Iz nacrta koji kod vladinog dopisa prileži, vidi se da se preduzeta adaptacija u glavnom sastoji u tom, da je velika dvorana Narodnog doma jednim zidom pregrađena i tako za nekoliko metara od Duge ulice skraćena. Isto tako su za toliko i galerije skraćene, dok je iztočne galerije sasma nestalo. Iz skraćenog dijela dvorane načinjene su uredske sobe. U preostaloj velikoj dvorani drže se plenarne sjednice Stola sedmorice (Grad. arhiv br. 11.711—1892.).

Želja je svakog dobrog Hrvata, a naročito nas Zagrebčana da palača Narodnog Doma bude sačuvana u njenom sadanjem obliku. Kod prve zgode neka se velika dvorana uzpostavi onako, kako je izgledala prije adaptacije. Koliko nam je poznao dijelovi željezne ograde od pregrađenog dijela galerije čuvaju se na kućnom tavanu. Drvena konstrukcija za ogledala (koja su nestala), ostala su u dvorani, pa se i to urezanjem novih ogledala može uzpostaviti.

Dio dvorane spram Opatičke ulice u palači **»Narodnog Doma«.** (Foto: Griesbach).

Zgrada nekadanjeg Narodnog Doma bila bi najprikladnija za Gradski Muzej. Zgrada je dosta velika, sobe su svijetle i suhe. Muzej bi ovdje našao svoje pravo mjesto.

*

A sada, da pređemo na Friganove neugodnosti u društvu »Dvorana«. Dne 7. veljače 1862. priredio je odbor »Dvorane« plesnu zabavu. Između ostalih plesova sviran je bečki ples »walzer«. Rodoljubno zagre-

bačko građanstvo primilo je »walzer« vrlo nesimpatično kao nešto tuđeg, a to tim više jer se predmijevalo, da se taj ples svira samo radi prisutnih časnika, koji su bili gotovo svi tuđinci. Na plesu su nekoji prisutni građani otvoreno demonstrirali protiv »walzera« kao tuđinskog plesa. Taj ih je sjećao na minuli bečki absolutizam. Časnici su demonstraciju protiv »walzera« protegnuli na sebe, te je tako nastao neugodan, gotovo neprijateljski odnošaj između građanstva i predstavnika vojske, a sve radi »walzera«. Nekadanji gradski kapetan Nikola Urica u knjižici »Kako je postala unija«, priobćuje da je na tom plesu tadanji zagrebački veliki župan Ivan pl. Kukuljević izfućkao vojničku glazbu, kada je zasvirala »walzer«. Radi toga je pobočnik bana Šokčevića podpukovnik Ludvig pl. Wocher, Kukuljevića izazvao na dvoboj. Jeli do dvoboja došlo nije poznato.

Demonstracija na dvoranskom plesu izvedena 7. veljače 1862. najprije se raspravljala među članovima »Dvorane«, koji su se podijelili u protivnike »walzera« i one koji su taj ples odobravali. Među posljednje spadao je načelnik Frigan s još nekojima odbornicima »Dvorane«. Walzerski spor prenesen je iz društva »Dvorane« u gradsko zastupstvo, gdje je na sjednici 17. veljače 1862. o tom predmetu interpelirao gradski zastupnik Eduard Vrbančić,[11]) tada odvjetnik u Zagrebu.

---

[11]) Eduard Vrbančić odvjetnik i hrvatski političar rodi se 1823. u Domaslovcu kraj Samobora. Osnovnu školu i gimnaziju polazio je u Zagrebu. Neko vrijeme bio je u zagrebačkom bogoslovnom Sjemeništu. Ne htijući se posvetiti svećeničkom zvanju, predje na pravoslovne nauke. Posveti se odvjetničtvu i ostaje u Zagrebu.

U mladosti priključi se pokretu hrvatskih preporoditelja. Sudjeluje kod kobne restauracije (obnove) zagrebačke Županije dana 29. srpnja 1845. Tom zgodom i njega pogodi vojničko tane u nogu.

Vrbančić se bavi novinarskim radom, često suradjuje u Gajevim »Narodnim Novinama«. Godine 1845. Vrbančić počme izdavati prvi veliki »Hrvatski narodni kalendar«, a sve na ustuk tadašnjm jedino izlazećim njemačkim kalendarima.

»Narodne Novine« od 6. svibnja 1848. javljaju da će Eduard Vrbančić izdavati časopis »Prijatelj Slobode«, novine za gradjane i seljake.

Kada je 1860. nestalo bečkog absolutizma, počme se politički život u Hrvatskoj bujno razvijati. Vrbančić, poput svih prijašnjih hrvatskih preporoditelja -Ilira, stupa u prve političke redove. On hoće da Hrvatska dodje u takav politički položaj kako je to njen požrtvovni Narod zaslužio. Vrbančić dobro znade da su za uspješan politički rad potrebne neodvisne novine. U društvu sa Bogoslavom Šulekom i Ivanom Perkovcem, osnuje dnevnik »Pozor«, koji 1. listopada 1860. počne izlaziti. »Pozor« je uz promjenu imena i mjesta izlaženja, doživio više od 80 godina. Tečajem 1941. taj list je konačno obustavljen.

Godine 1861. Vrbančić je izabran narodnim zastupnikom u Severinu na Kupi i to kao pristaša Strossmayerove »Narodne stranke«. God. 1872. izabire ga kotar Virje.

Prigodom gradskih izbora 1861. Vrbančić postaje gradskim zastupnikom. U tom svojstvu marljivo i zauzeto radi za dobro i procvat grada Zagreba.

Na 6. kolovoza 1858. zamoli Vrbančić Gradsko poglavarstvo dozvolu za gradnju

U interpelaciji Vrbančić napada ravnateljstvo »Dvorane« te ga smatra protunarodnim. Naglašuje da je predsjednik »Dvorane« Frigan ujedno i gradski načelnik. Izim toga su tri gradska zastupnika u dvoranskoj upravi. Vrbančić traži da se »walzerska« dogodovština razčisti i da

Eduard Vrbančić zagrebački odvjetnik, narodni i gradski zastupnik. (Prama fotografiji G. Varge, tada u Ilici br. 25.)

---

dvokatne kuće u Ilici br. 571 (kasnije br. 27). Nakon očevida od 6. kolovoza 1858., bude mu podijeljena gradjevna dozvola. (Grad. arhiv br. 193—1858.) Molbom od 6. listopada 1858. moli Vrbančić dozvolu da u gradnji stojeću kuću može podići na treći kat. Za ovu nadogradnju kuće bude izdana dozvola (Grad. arhiv br. 251—1858). Vrbančićeva kuća dogotovljena je tečajem mjeseca rujna 1859. Na 30. rujna 1859. obavljen je očevid, pa je izdana stanbena dozvola (Grad. arhiv br. 205—1859.). Vrbančićeva kuća bila je za onda prva trokatnica u Zagrebu. Godine 1906. ta je kuća srušena, te je na njenom mjestu izgradjena palača »Hrvatske sveobće kreditne banke«.

Pod konac sedamdesetih godina Vrbančić se povlači iz javnog života. Društvena i politička raztrovanost kao i razna razočaranja ogorčili su tog značajnog i borbenog domorodca. Vrbančić sada živi mirno u svojoj kući u Ilici. Tu ga na 11. travnja 1880. zateče smrt.

Vrbančić je bio dva puta oženjen. Prvi puta sa Kristinom rodjenom Juda iz Siska. Ona umre 11. kolovoza 1851. u 23. godini i ostavi kćeri Kristinu, koja se god. 1868. uda za Dragutina Hubera, zatim Slavicu, koja se god. 1869. uda za zubara Josipa Hafnera. Vrbančić se doskora oženi sa Josipom rodjenom Thier iz Pančove. Iz ovog drugog braka rode se djeca: Jerina udata god. 1873. za poznatog zagrebačkog odvjetnika i političara dra Šimu Mazuru, sin Bogdan, kasniji željeznički inžinir, koji god. 1938. umre u Beču.

načelnik s gradskim zastupstvom budu čisti od napadaja, da su protunarodni. Nekoji nenarodni ljudi iz zlobe raširuju, da je demonstracija protiv »walzera« namijenjena vojsci, što naravno nije istina. Vrbančić ističe da se takvi glasovi šire samo zato što su na plesu 7. veljače bili prisutni časnici. On želi, da se ustanovi, kako zagrebačko građanstvo nije protiv vojske. Među prisutnim građanima na plesu zavladalo je mišljenje da se s »walzerom« u Dvoranu uvodi tuđinski duh, kao što je na žalost bilo za doba absolutizma. Vrbančić predlaže, da se gradski načelnik Frigan s izaslanstvom gradskih zastupnika odputi banu Šokčeviću, i da ga uvjeri, kako demonstracija od 7. veljače nije protiv vojske već samo protiv »walzera«, kao tuđinskog plesa. Svi novinski glasovi o nekakvoj mržnji građanstva spram vojske su neistiniti. (Prema »Narodnim Novinama« od 21. veljače 1862.).

Ovaj prijedlog bude po zastupstvu jednoglasno prihvaćen, te su u izaslanstvo izabrani gradski zastupnici: grof Kulmer, Vrbančić, Bogović i Malin. Deputaciju će predvoditi gradski zastupnik i gornjogradski župnik Stjepan pl. Pogledić. Načelnik Frigan ne može biti na čelu deputacije, jer je kao predsjednik »Dvorane« navodni sukrivac tog »walzerskog« izazova. (Prema »Pozoru« od 18. veljače 1862.).

Nakon što je »walzer«, (ili kako su zagrebački purgeri nazivali »boljcer«), u gradskom zastupstvu raspravljen, nastavljena je ta neugodna rasprava u društvu »Dvorani«. Nezadovoljnici i protivnici »walzera«, njih 30 na broju, sazivlju izvanrednu glavnu skupštinu »Dvorane«. Skupština se obdržala 27. veljače 1862., a predsjedao joj je Frigan. Činilo se, da protivnike »walzera« vodi odvjetnik Matija Mrazović[12]). Odmah na početku

---

[12]) Matija Mrazović rodio se 24. veljače 1924. u Visokom kod Kalnika. Gimnaziju je polazio u Varaždinu i Zagrebu, gdje je svršio pravoslovne nauke. Po svršenim naukama služio je u različitim mjestima. God. 1850. postaje odvjetnikom u Zagrebu. Oženio se s Barbarom rođenom Dutković, sestrom svog prijatelja odvjetnika Augusta Dutkovića.

Godine 1853. Mrazović izdaje časopis »Pravnik«. U obiteljskom arhivu bana grofa Jelačića našlo se pismo Matije Mrazovića od 15. lipnja 1854. u kojem kao odvjetnik, urednik i izdavač »Pravnika« u obliku »Uspomenice«, moli bana da svojim moćnim uplivom nastoji da »Pravnik« drže činovnici, kojima je najviše namienjen. U »Uspomenici« Mrazović spominje kako ga je na izdavanje »Pravnika« najviše ponukala ta okolnost što su uslijed »preustrojstva austrijskog carstva uvedeni u našu domovinu vrlo lijepi nu nam do sada sasvim nepoznati zakoni, a niti je moguće naučit ih samo privatnom pomnjom, niti se može zahtievati, da svi naši javni činovnici iznova podju u školu, pa opet treba da nauče ove zakone«. Zatim kaže Mrazović da su ga mnogi rodoljubi ponukali da takav šasopis izda. »Pravnik« nije svrhe promašio, Mrazović to ne piše sebi u zaslugu. To je zasluga nekojih rodoljuba, koji su ga u njegovom nastojanju podupirali.

Konačno Mrazović »Uspomenicu« završava: »od izdavanja »Pravnika« nikakove

skupštine napada Mrazović odbor kao natražnjački. Takav odbor ne može dalje voditi narodno društvo kao što je »Dvorana«. Mrazoviću su odobravali članovi Koporčić, B. Kušlan, Perkovac i August Dutković. Odbor je branio Frigan, Nikola Krestić i Nikola Urica. Frigan se kao predsjednik opravdava, te kaže, da je u plesni red »walzer« doista uvršten; on to ne smatra tuđinštinom. Na plesnom redu bili su i drugi strani plesovi kao »quadrilla« i mađarski »kör«, čudno je, da protiv tih plesova, kao tuđih, nije nitko demonstrirao, već jedino i namjerno protiv »walzera«. Mrazović

---

hasne se nadati nije. U najsretnijem slučaju, naime kad bi svi »Pravnik« držali kojima je namienjen, postiglo bi se osiguranje njegovog izdavanja«.

Prvi broj »Pravnika« izašao je 7. siječnja 1853. Suradjivali su: dr. P. Muhić, dr. Andrija Gostiša, dr. Antun Rojc. Svi profesori na zagrebačkoj pravoslovnoj Akademiji. Zatim odvjetnici: Janko Bedeković, Hinko Ostoić, Eduard Vrbančić, Nikola Krestić i Makso Prica.

Kada je u listopadu 1860. vraćeno ustavno stanje, Mrazović se dade na politički rad. S političkim prijateljem Slavoljubom Vrbančićem i ostalim sumišljenicima počme god. 1860. izdavati dnevnik »Pozor«. U tom listu Mrazović je glavni pisac političkih članaka, u kojima započima borbu protiv bečkog centralizma, a naročito protiv saveza s Austrijom.

God. 1861. razpisani su izbori za hrvatski Sabor. Mrazović bude izabran. Zauzimlje čast saborskog biljежnika, te marljivo sudjeluje u radu tog najplodnijeg zasjedanja našeg Sabora.

»Narodne Novine« od 18. svibnja 1865. pišu, da je Mrazović odputovao u Beč. Doznaje se da u Beču traži dozvolu za izdržavanje opozicionalnog lista, koji bi pisao u dualističkom duhu, boreći se za politiku magjarskih liberala i magjarona u Hrvatskoj. Iste »Narodne Novine« od 7. lipnja 1865. oprovrgavaju svoju vijest o tobožnjim Mrazovićevima namjerama u Beču. »Narodne Novine« kažu da je ta vijest potekla iz »mutna vrela«. Mrazović je poznat kao čvrst značaj i odličan domorodac. Takova sumnjičenja protiv Mrazovića nisu »Narodne Novine« nikad usvajale.

God. 1865. Mrazović opet ulazi u Sabor. Vodi »Narodnu stranku«. U to doba započimlju pregovori za stvaranje zlosretne Nagodbe izmedju Ugarske i Hrvatske. Mrazović je najžešći protivnik saveza s Madžarima. Žestoko se obara na prvog nagodbenog bana Levina br. Raucha. Tu ga pomažu Ivan Vončina i Josip Miškatović. Pomoću »Pozorovog« nasljednika »Zatočnika«, (koji je tada izlazio krajiškom dijelu Siska), obori ova politička trojka bana Raucha. Poslije tog političkog uspjeha Mrazović je najpopularniji hrvatski političar.

Do god. 1880. Mrazović je na čelu »Narodne stranke«, koju tada napusti, radi premlitavog držanja u pitanju uvodjenja takozvanih Davidovih madžarskih škola.

Godine 1879. Mrazović je biran načelnikom Grada Zagreba. U toj časti proživio je najteže doba tog grada — veliki potres — koji 9. studenoga 1880. nanese Zagrebčanima veliku nesreću. Mrazović kao načelnik pokazao se u tim časovima na podpunoj visini. Sa svojim požrtvovnim suradnikom Gradskim senatorom Augustom Šenoom, neumorno nastoji, da veliku nesreću ublaži, što mu bezprekidnim radom i uspije.

Kao svaki hrvatski političar onog doba, tako i Mrazović doživi razočaranja. On se iz javnosti povlači. Koncem 1881. polaže načelničku čast. Mrazović je kroz dugo godina poboljevao te konačno 13. rujna 1896. u Zagrebu umro.

odgovara Friganu i tvrdi, da društveno ravnateljstvo nije smjelo dozvoliti »walzer«, kad je naš cijeli narod protiv njemštine; čini se da društveno ravnateljstvo ne mari za narodnu volju.

Odmah se vidjelo, da su protuvalceraši na skupštini mnogo jači, pa će Frigan s odborom morati pasti. Ipak ustane odbornik Krestić, (pristaša Friganov), te kaže, kako odbor ne mari za mišljenje većine današnjih skupštinara. Tu je samo 70 ljudi, a ne cijelo društvo. Odbor je izabran na godinu dana, pa će tako dugo ostati, dok mu mandat ne mine. Prije nego li je došlo do glasovanja o nepovjerenju odboru, Frigan, Krestić, Havliček

Matija pl. Mrazović glavni Friganov protivnik u društvu »Dvorani«. Načelnik grada Zagreba.

i Urica ostave skupštinu. Od odbora ostadoše na skupštini Šauf i dr. Šram, koji su obavili glasovanje. Od prisutnih 68 članova svi su glasovali za nepovjerenje Friganu i odboru. Ujedno je zaključen izbor novog odbora, koji će se odmah obaviti. Mrazović je izabran predsjednikom, a njegovi pristaše odbornicima. (Prema »Pozoru« od 28. veljače 1862.).

Nakon što novi odbor »Dvorane« bude izabran treba od prijašnjeg Friganovog odbora preuzeti društvene knjige i novac. Međutim Frigan se nećka novom odboru predati društvenu imovinu, već se žali na Namjestničko Vijeće i traži, da se njega kao i prijašnji odbor uspostavi. Namjestničko Vijeće odpisom od 8. ožujka 1862. br. 330 — Prs., javlja Gradskom poglavarstvu, kako je sadržaj Friganove pritužbe dao istražiti. Iz razloga što se svrgnuti odbor »Dvorane« sastojao u većini iz gradskih zastupnika i

činovnika, to Namj. Vijeće istragu povjerava namjestničkom savjetniku Dragutinu Pogledića. Taj će u prisuću obiju stranaka provesti istragu. (Grad. arhiv br. 1623 — 1862.).

»Pozor« od 8. ožujka 1863., sklon Mrazovićevom novom odboru, piše, kako nije vjerovao, da se Frigan sa starim odborom utiče Namj. Vijeću. Vjerojatno će pasti pravedna odluka u korist novog odbora, koji mora svakako doći do društvene imovine usuprot spletaka, koje se sa strane protivnika poduzimlju. »Pozor« od 11. ožujka 1862. daje dvoranskom sukobu politički značaj te kaže da »Narodna stranka« nije voljna iz dobra odstupiti »Dvoranu« starom odboru.

Namjesničko vijeće odpisom od 20. ožujka 1862. broj 3646, obavješćuje gradsko poglavarstvo, kako je stari odbor izabran 24. studenoga 1861. na godinu dana; zato se u duhu društvenih pravila ne može svrgnuti. Novi odbor na sjednici 9. ožujka bez razloga je isključio iz društva tri člana starog odbora i to: Vjekoslava Frigana, Janka Havličeka i Nikolu Uricu. Isključenim članovima predbacuje se krivica za spor kojeg je skrivio »walzer«, između zagrebačkog građanstva i časništva. (Gradski arhiv broj 2135 — 1862.).

»Pozor« od 4. travnja 1862. opravdava, zašto su nekoji članovi starog odbora iz »Dvorane« isključeni. Na glavnoj skupštini 24. studenoga 1861. zaključeno je, da se časnici ne pozivlju radi stupanja u društvo, jer bi to bilo poniženje za društvo. Stari odbor je usuprot toga na sjednici 26. siječnja 1862. zaključio, da se časnici putem bana Šokčevića natrag u društvo pozovu. Na zabavi »Dvorane« 7. veljače priređena je zabavna lutrija. Brojevi lutrije isklicani su njemačkim jezikom, zatim je »walzer« uvršten u plesni red; sve to izazvalo je nezadovoljstvo građanstva na plesu.

»Agramer Zeitung« od 19. veljače 1862. zauzimlje se za Frigana kao isključenog predsjednika »Dvorane«. Među ostalim piše: »Frigan ist ein Patriot von echter Schrot und Korn«, njegove su žrtve poznate u narodnim stvarima. On radi u svim domorodnim društvima. Istaknuo se godine 1845. i 1848. Velike sposobnosti pokazuje kao gradski načelnik; u tom svojstvu je prijazan spram svakog.

Protiv odluke Namj. vijeća uložili su Mrazović i drugovi utok na Dvorsku Kancelariju u Beču, koja je potvrdila rješenje Namjestničkog vijeća i odbila utok predstavnika novog odbora (Grad. arhiv broj 4344 — 1862.).

Obzirom na rješenje Dvorske Kancelarije pošli su dne 20. rujna 1862. predstavnici starog odbora Frigan i Havliček s javnim bilježnikom Antunom Rojcom u prostorije »Dvorane« u namjeri, da od novog odbora preuzmu upravu. Neko su vrijeme čekali predsjednika novog odbora Mrazovića i blagajnika Antuna Kriegera. Kako ovi nijesu došli, pozvao je Frigan

gornjogradskog bravara Miroslava Kahlea[13]), te mu naložio da otvori povrata društvenih prostorija. Kad su vrata otvorena nije se tamo izim pokućtva ništa nalazilo. Manipulant financijalnog ravnateljstva Ivan Rakić, koji je ujedno bio društveni pazitelj, izjavljuje, da je Antun Jakić odnio društvene novce, a Antun Krieger spise i knjige. O nalazu načinio je javni bilježnik ispravu i izručio je Friganu. Za to uredovanje primio je Rojc bilježničku pristojbu od 4 for. 92 novč. (Grad. arhiv br. 6232 — 1862.).

Namjesničko vijeće rješenjem od 27. rujna 1862. br. 13508, određuje Gradskom poglavarstvu da obavi »rehabilitaciju« starog odbora. Kako je predsjednik »Dvorane« Frigan ujedno načelnik, to je sa strane Gradske općine izaslan gradski sudac Adolf Matošić, koji će provesti u roku od 8 dana rehabilitaciju. Namjestničko vijeće primjećuje da se iz »Pozora« broj 203 — 1862. saznaje za održanje izvanredne glavne skupštine »Dvorane«, koju je novi Mrazovićev odbor sazvao za 23. studenoga 1862. Ta se skupština mora bezuvjetno zabraniti. (Grad. arhiv broj 6232 — 1862.).

Gradski sudac Matošić podnosi izvještaj o svom uredovanju u »Dvorani« dne 10. listopada 1862. Izvješćuje, kako je 7. listopada Frigana uveo u upravu, ujedno je prisutnom Mrazoviću saopćio zabranu izvanredne glavne skupštine »Dvorane«. Mrazović protiv cijelog Matošićevog postupka

[13]) Ime K a h l e poznato je u Zagrebu već više od 100 godina. Iz te obitelji izašlo je nekoliko dobrih bravarskih obrtnika. Najstariji među njima je M i r o s l a v K a h l e, rođen 1805. u Grimmu u Sachskoj. U rodnom mjestu izuči bravarski obrt, što svjedoči »Wanderbuch«, izdan od gradskog poglavarstva u Grimmu na 9. travnja 1824. br. 820. Poslije naukovanja poduzme običajno »vandrovanje« po Njemačkoj i Austriji. Svagdje je neko vrijeme kao bravarski pomoćnik radio i stekao dobro stručno znanje. Konačno se godine 1834. zaustavi u Zagrebu, gdje je kroz tri godine radio kod bravarskog obrtnika Gjure Laknera. Godine 1837. postaje samostalnim bravarskim majstorom.

Molbom od 26. listopada 1838. Kahle moli dozvolu stanovanja, što mu gradsko zastupstvo na sjednici 30. listopada 1838. dopušta uz uvjet, da stupi u bravarski ceh. (Grad. arhiv br. 3597 - 1838.)

Prigodom popisa zagrebačkog pučanstva 1857. nalazimo Kahlea u Mesničkoj ulici broj 133, (sadašnji broj 14), gdje radi kao samostalni bravarski obrtnik.

Miroslav Kahle osobito je vješt u izrađivanju brava. On je prvi, koji u Zagrebu otvara Wertheimovu blagajnu bez ključa. Jedini je znao popravljati brave svakovrsnih blagajni. Prvi je u Zagrebu uredio ljevaonicu mjedi.

Prigodom zagrebačke izložbe 1864., Kahle izlaže umjetno izrađenu »fiksirnu bravu«. Za tu izradbu nagrađen je srebrnom kolajnom, o čem mu je izdana priznanica od 4. listopada 1864. Kahleova brava pohranjena je sada u našem Gradskom muzeju.

Miroslav Kahle umre 1. listopada 1883. u 60. godini.

Uz ostalu brojnu djecu ostavio je sina Miroslava, bravarskog obrtnika, koji umre 1917. Njegov sin **Rudolf** imade danas u Zagrebu bravarsku radionicu, te se kroz 30 godina bavi lijevanjem tablica za kućne brojeve, kao i natpisne table za oznaku zagrebačkih ulica.

ulaže utok na Dvorsku Kancelariju, koja utok odbije i potvrđuje odluku Namjestničkog Vijeća. (Grad. arhiv br. 4344 — 1862.).

Frigan sa svojim »rehabilitiranim« odborom nije mogao društvo »Dvoranu« dugo uzdržati. Mrazovićeva opozicija počela je istupati, uslijed čega je društvo sve više slabilo. Vjerovnici počeli su tražiti dug od 3000 for., kojeg su prijašnji odbori načinili. Uprava Narodnog Doma dala je zaplijeniti pokućtvo »Dvorane« za dužnu stanarinu, a ujedno joj je odkazala stan. U prostorije »Dvorane« imao je doći »Kasino«. Dolazi do sudbene prodaje pokućtva. U takovim neodrživim prilikama članstvo traži, da Frigan sazove glavnu skupštinu »Dvorane«. Frigan skupštine ne će, boji se napadaja Mrazovićeva i njegovih pristaša. Ovi zaključuju umoliti bana Šokčevića, da prisili Frigana na održanje skupštine. (Prema »Glasonoši« od 12. studenoga 1862.).

Konačno Frigan popušta, ali uz uvjet, da se svi sporovi zaredali od mjeseca studenoga 1861. predadu zaboravi. »Glasonoša« od 12. studenoga 1862. piše, da Frigan i njegovi pristaše imadu »svašta na duši, zato im je stalo do amnestije. Na glavnoj skupštini »Dvorane« 7. prosinca 1862. došlo je do pomirenja. Frigan predaje čast predsjednika u ruku glavne skupštine. Odmah je izabran novi upravni odbor.

Na glavnoj skupštini 16. lipnja 1863. društvo zaključi, da se »Dvorana« obzirom na slabe novčane prilike raziđe. Društveni odvjetnik Koporčić javlja Namjestničkom Vijeću prestanak »Dvorane« koncem lipnja 1863. Namjestničko Vijeće nalaže Gradskom poglavarstvu odpisom od 21. lipnja 1863. br. 8713, da preostali imetak »Dvorane« privede Uboškoj blagajni grada Zagreba. (Grad. arhiv br. 3971 — 1863.).

Tako se svršilo neuspjelo predsjednikovanje načelnika Frigana, koji vjerojatno s nesretnim »walzerom« nije htio u »Dvoranu« uvesti neki »tuđi i nenarodni« duh. Čini se, da su tadanji »Pozoraši« Mrazović, Vrbančić i ostali »Dvoranu« htjeli dobiti u svoje ruke iz političkih razloga. Frigana se moralo žrtvovati. Međutim Mrazovića, Vrbančića te ostale »Pozoraše« nije smetalo da s »nenarodnim« predsjednikom »Dvorane« i dalje sjede u gradskom zastupstvu i da im Frigan još 5 godina nakon »walzerske« dogodovštine bude načelnikom.

(Nastavit će se)

(Nastavak)

Viktor Kučinić:

SPOR DIMITRIJA DEMETRA S UPRAVOM NARODNOGA KAZALIŠTA

ZAGONETNA OSOBA KAZALIŠNOGA AGENTA ALOIZA WAGNERA

Djelovanje Aloiza Wagnera, kazališnoga komisera u vezi s organiziranjem naše pozornice dosta je zamršeno i rekli bismo: zagonetno! Taj zagrebačkome odboru sasma nepoznati čovjek, sastavlja Demetrove obračune o potrošku u Beču, prilaže ih opširnome pismu i sve to šalje kaz. upravi u Zagreb. Moguće da je takove direktive dobio od Demetra, koji se nadao, da će gospoda u Zagrebu više vjerovati ovome Bečaninu, nego njemu, Zagrepčaninu. Wagner je svome pismu priložio i jednu listu s popisom glumaca i glumica, najmljenih za naše kazalište i usput prikazuje njihove kvalifikacije u superlativima. Evo nam izvatka iz njegovog lista:

Slavni kazališni odbor!

Da je g. Doctor von Demeter došao u Beč barem 6 tjedana ranije, bio bi mnogo manje novaca potrošio za angažmane kazališnoga osoblja i to s razloga, što je veći dio glumaca i pjevača zaključio svoje ugovore za novu sezonu a preostali traže sad veće gaže. Osim toga imao je g. dr. Demeter dosta izdataka kod pokusa umjetnika, jer nije htio nijednoga glumca ili pjevača najmiti, dok nije dotični pred njime nastupio u kojoj ulozi. A svi najmljeni su dobre sile, zato jamči istančani ukus gosp. Demetra kao i moja 24 godišnja praksa u kazališnome svijetu i čvrsto sam uvjeren, da će slavni odbor s novom družinom biti podpuno zadovoljan, jer g. dr. Demeter a i ja nismo žalili u taj posao uložiti sve naše snage. Zbog sveg tog mi je čudno, da slavni odbor ne će da prizna pravovaljanost predujmova, koje je g. doctor podielio umjetnicima. Moram spomenuti, da bez tih predujmova ne bismo bili dobili niti jednoga člana — takav je ovdje običaj a osobito u današnje vrijeme, kad se glumačke sile mnogo traže a svaki direktor, pa i najmanjeg kazališnog poduzeća, mora novo najmljenim članovima isplatiti jednomjesečni p r e d u j a m.

Međutim svi izdani predujmovi su podpuno osigurani kod svakog pojedinog člana i gosp. dr. Demeter može svakom glumcu kad mu isplaćuje predujam oduzeti putnicu. Radi toga mora svaki član, htio ili ne htio, putovati u Zagreb. Iz priloženog popisa uvjerit će se slavni odbor, da smo se koli g. Demeter toli i ja trudili, da namjestimo samo dobre glumce iz prvih kazališta. Time je gospodin doctor imao i većih izdataka jer je morao glumce i glumice u nekoliko navrata p o č a s t i t i objedom i večerom, kupiti im cigareta, bonbona i drugih malenkosti. Ovakvi su izdaci neizbježivi, pa i g. Demeter, Vaš opunomoćenik, nije mogao drugačije postupati.

Gospodin dr. Demeter javio je slavnome odboru glede angažmana solo-pjevačice gospojice H e r m i n e W ö l f l e. Ona je svuda poznata kao izvanredna subreta a prispodabljaju je pokojnoj Theresi Krones. Ja sam osvjedočen, da će Vam ona podpuno odgovarati a osim toga prištediti ćete time izdatak za drugu pjevačicu, jer gospođica igra u muzikalnoj drami i lakrdiji. Da sam ja direktor — usprkos njezinim

visokim plaćevnim uvjetima od 130 forinta mjesečno — smjesta bi je angažirao, jer sam uvjeren, da bi mi ona tu svotu deseterostruko nadoknadila. Molimo za Vaš brzojavni pristanak, jer će inače gospođica Wölfle nastupiti u »Josephstadt-Theatru«, a ona je sila, kakvu više ne ćemo tako lahko dobiti. Nastupala je u Beču, Pešti, Bratislavi i Lavovu — odakle je upravo prispjela a svagdje je bila ljubimica općinstva.

Čast mi je još spomenuti, da su svi najmljeni članovi veoma solidni i uredni ljudi, vrlo otmjeni i naobraženi. Nadam se, da će slavni odbor uviditi, da sam uz g. dra Demetra nastojao, da svim željama odbora do krajnih mogućnosti udovoljim te ostajem slavnog kazališnog odbora sluga najpokorniji

Wien, 2. VIII. 1854.

Aloiz Wagner, Theater-Komisär.

Ovome su listu privijena tri priloga: jedan o predujmovima, koje Demeter u Beču isplatio glumcima, drugi s popisom novo angažiranog osoblja a treći govori o njihovim kvalifikacijama. O prvom i drugom prilogu biti će kasnije govora a iz drugoga vadimo neke interesantne opise o sposobnostima pojedinih umjetnika skupljenih za naše kazalište:

Iza arhiva staroga kazališta: ulaznica za hrvatsko kazalište u Zagrebu iz godine 1838. određena za sjedalo u parteru.

»Gospodin Hermann K l e i n e r t, prvi je junak, prvi ljubavnik a osim toga pjeva romance u duetima, izvanredan je u dijalozima, imade vanredan glas a usto je lijep čovjek. Bio je na kazalištima u Hamburgu, Leipzigu, Lavovu, Berlinu, Dresdenu i Beču. Ljubimac je kazališne publike. Odjeva se vrlo otmjeno i uvijek interesantno. Gosp. Josef H o l d, drugi tenor s lijepim glasom, ali lakoćom preuzima i uloge prvoga tenora. Dobro mu stoje uloge takozvanog »slobodoumnoga čovjeka« a i veselih đječaka. On je divan, mladi čovjek, vrlo visoke glazbene i glumačke naobrazbe, solidan je i obučen u elegantna odjela. Gospođica M i s s k o w i t z, altistica izvanrednoga glasa, pjeva u »Vaudeville«, krasnog je lika a moći će da glumi i prve uloge u ilirskoj drami, jer već uči hrvatski jezik. Gospodin Karl von S c h i f e r s t e i n, drugi lakrdijaš takozvane »salteške struke« veoma je rutiniran glumac. Osobito se dopao publici u kazalištima Linca, Pešte i Temešvara. Vrlo je solidan i uredan čovjek. Gospodin Franz H o f b a u e r, kazališni meštar, usto korista, strojar, slikar i dekorateur, sposoban i svemu vješt. Bio je angažiran i u »Hofoperi«. Gospođa S c h m i t z, glumica

neobičnoga talenta, prva ljubavnica vanredno lijepa žena junonskoga tijela a glumila je u Münchenu, Beču, Krakovu, Ljubljani itd. Gospođica H o l l m a n n, salonska dama i sentimentalna ljubavnica, vrlo naobražena žena iz otmjene porodice. Na svim pozornicama gdje je nastupala, postigla je veliki uspjeh.«

Ovaj općeniti opis završava Wagner riječima: »Zborovi se sastoje od mladih inteligentnih ljudi, koji su već nastupali u komičnim operama. Sva gospoda i gospođe imadu vrlo elegantne toalete.«

Odbornici u Zagrebu veoma su se začudili, kad su primili i pročitali ovaj elaborat od njima nepoznatog Aloiza Wagnera. A ponajviše gospodin Klobučarić, koji je šetajuć se oko crkve sv. Marka a u društvu s odbornikom i kasnijim zagrebačkim načelnikom A l o j z o m F r i g a n o m ovome primjetio: — Tak, lepo nas bu Demeter zrihtal i v dug zakopal. Kakvog vražjeg agenta mi trebamo! A gdo ga bu platil? A Lojzek će Frigan nato: —Tak bi i moja grosmama znala. Odide v Beč, vzeme si agenta taj skup zbere nekulko komedijašov i komedijašic, huncutov, pantalonov, vandrokašov, grabancijašov, vagantov — i teater je fertig! A naša kasa naj furt peneze spukavle! Međutim Wagner na svoje pismo nije nikada dobio odgovora, a gospodin Klobučarić stresao se od groze, kad je pomislio na Demetrov »Izkaz potroška u Beču«, koji je tome listu bio priložen i urešen s visokim svotama.

DEMETER SE OPORAVLJA: PREPORUČUJE ODBORU ŠTEDNJU, A SUBRETU HERMINU WÖLFLE KUJE U ZVIJEZDE

Dimitrija nije bio od onih ljudi, koji bi se dugo ljutili. Planuo bi a za čas bi se opet smirio. Tako ga je ubrzo minula srdžba na kazališnu upravu zbog podijeljenog mu ukora i opet je prionuo radu a to vidimo iz slijedećeg lista:

Presvietli gospodine predsiedniče, slavni odbore!

Doknadno k mojem izvieštaju čast mi je prijavit, da sam danas čuo jednog baritona s glasom prvoga reda, koi veoma dobro pieva, i kao što mi je iz sigurna izvora priopćeno, reuzirao je sjajno već na više kazalištah. Taj mladi čovjek zove se D u š n i ć i došao bi u Zagreb za neznatnu plaću od 50 for. sr. na miesec, jerbo ima podpore od niekog velikaša i zato mu nije mnogo stalo do plaće. Ja sam siguran, da bi se taj mladić izvanredno dopao, možebit isto tako kao Gianni. Ja to priobćujem na sverhu, ako niste iz kojeg uzroka Štriginu pogodbu potvrdili, da bi mi to izvolili odmah do znanja dati, da mogu sklopit pogodbu s ovim prekrasnim pievačem. U tom slučaju prištedili bi još i plaću sa Štriginu gospođu, jer budući nenamjeravamo mnogo operah davati, izašli bi i s jednom pervom pievačicom, što bi za nas od velike koristi bilo. Ja sam s gospodinom Štrigom sklopio pogodbu osobito iz obzira, jer naš jezik govori i zato mislio sam, da će se dati upotrebit i u našem narodnom igrokazu, ali kako čujem o n s e k r a t i da to učini. Odbor bi dakle imao povoda uzkratiti mu pogodbu, ako bi se svom silom branio da igra u narodnom kazalištu. Još dodajem, da nam je treba v e o m a š t e d i t, da neprekoračimo opredieljenoga stanja miesečnih plaća, jer prava je čarobia za 1800 forinta troja društva angažirat. No ako je odbor priklon dva baritona angažirat, to bi još volio, jer svakako imamo kao domorodci obzirah prema g. Štrigi, koi je imao kao domorodac velikih zaslugah, koje valja priznati pa ako je ikako moguće moglo bi se njega najmiti, ali onda bi se stanje platah moralo povekšati. U ostalom ja sam siguran, da ćemo za cielo izaći, ako bude stanje platah iznosilo na miesec i 2000 forinta. A svakako bit će za niekoliko forintih veće, kako sada vidim, nego što smo spočetka mislili, jer osobe koje su se odvažile dati se angažirat za narodni igrokaz odviše traže. Za 1800 forinti pribavit ću niemački igrokaz i niemačku operu, jedno i drugo bolje, nego smo dosad imali u Zagrebu, a ako želimo i n a r o d n i igrokaz imati, moramo barem još 200 for. srebra dodati, ali onda će sve u najboljem redu biti i nedvojim. da ćemo opću pohvalu steći. Inače nije moguće, čarat neznam. Kad smo stanje platah opredielili, mislili smo, da ćemo dobiti takovih akterah, koji su u stanju njemački i hervatski zajedno igrat. Da sam takove osobe mogao naći bilo bi mi moguće izići, ali izvan triuh osobah ni sam usprkos svim mojim nastojanjima mogao naći takovih osobah. Zato moramo za domorodni igrokaz posebno osoblje angažirat. A to stoji novacah! Molim dakle odlučite, što imam učinit i javite mi Vašu volju. Jedino napominjem da nebudete malodušni jer opetujem, da ako budu sva troja družtva dobra, da nećemo izgubit, već još i dobit pa ako mjesečne plate iznosile budu i 2000 forinti srebra.

Moleći za skori odgovor, ostajem s najdubljim strahopoštovanjem prepokorni sluga

Beč, 25. kolovoza 1854.

Dimitrija Demeter.

P. S. Molim da bi se sadržaj ovoga pisma držao u najvećoj skrovnosti.

Štriga je dakle ispao iz kombinacije a mjesto njega dolazi bariton Dousnitz, koji je znatno jeftiniji. Sadržaj lista mora se po mišljenju Demetra držati u strogosti, da ne bi Štriga doznao, zašto nije angažiran. Dva dana kasnije opet piše Demeter u Zagreb, ali ponajvećma govori o gospodjici Hermini Wölfle:

Presvietli gospodine predsiedniče! Slavni odbore!

Čast mi je podnieti u prilogu još nekoliko ugovorah s mnienjem našega angažiranog režisera gospodina Štefana, odkud će slavni odbor moći zaključit, da je isti izobražen čovjek i vješt svome poslu. S gospodičnom Wölfle sklopio sam također ugovor, jer nije mi bilo od strane odbora suprotivno telegrafirano, kao što sam molio u mojem pervašnjem izveštaju i zato sam morao mislit, da slavni odbor pristaje na moj predlog. Gospodična Wölfle je u ostalom tako izversna igračica, da će sigurno očarat zagrebačko općinstvo i doniet nam izvanrednu korist i uslied toga uprkos njezine velike plaće opet nije preskupa.

I tako čujem da zagrebačko općinstvo očekuje od nas niešta izvanrednoga, zato je neophodno potrebno, da si pribavimo barem po koju u teatralnom svietu poznatu osobu, ako baš i više stoji, a takova je, duše mi, rečena umjetnica, kojoj težko da ima para u Austriji u njezinoj vrsti. Što se ostalog družtva tiče, osviedočiti će se odbor, da je uprav dobro, i da će općinstvo s nama zadovoljno biti. Istina je opet dodajem, da će stoga više stati nego što smo mislili. Ali inače nije bilo moguće, dobra roba mnogo stoji a takovu želi Zagreb imati, dakle što da učinimo. Ali ja poznam zagrebačko općinstvo, kad mu se štogod dopadne, ide rado u kazalište, i zato nije se bojat, da ćemo štogod izgubit, a ja se usprkos svemu tomu nadam, da ćemo još i koristi imati. Jedino molim, da bi se štogod za repertoar učinilo, to jest, da se pribave novi komadi, jer bez novostih nema spasenja kod kazališta, baš da su umjetnici i pervoga reda. Tu je štednja od štete, zato gledajte gospodo, da se i u tom obziru štogod učini,

tim većma, jer nam je biblioteka zaista kukavna, kukavnija nego što ju imaju i najgori direktori. Ostali kontrakti sliedit će.

Dr. Demeter.

U Beču, dne 27. kolovoza 1854.

Iz arhiva staroga kazališta: »Cassa Rapport« od 10. kolovoza 1840. Izrađen po blagajniku Antonu Wissiaku za izvedbu Kukuljevićeve drame: »Stjepko Šubić ili Bela IV. u Hrvatskoj«, koju je na svome gostovanju u Zagrebu prikazivala novosadska kazališna družina.

Kada je Demeter konstatirao, da mu iz Zagreba uopće ne odgovaraju na listove a nit mu šalju novac, dapače da je i onaj pokušaj s Wagnerom propao — dosjetljiv kako je bio, nagovori sad Rudolfa Stephana, kog je namjesto za prvoga redatelja našeg kazališta, da on za njega intervenira kod gg. odbornika. Moguće će njemu uspjeti ono, što nije uspjelo agentu Wagneru.

ŠTEFANOVE MISLI O KAZALIŠTU

Ovaj list redatelja Rudolfa Stephana priložio je Demeter svojem, gore citiranome listu. Napisan je 28. kolovoza 1854 godine a u prijevodu glasi:

Slavnom odboru narodnog kazališta u Zagrebu!

Budući da mi je opunomoćenik slavnoga odbora gosp. dr. Dimitrija Demeter povjerio režiserstvo zagrebačkoga kazališta i to za tragediju i komediju, to uzimam sebi slobodu, da zbog boljeg razvitka ovog umjetničkog doma, kojem ću posvetiti moje najbolje sile — stavim u tom smislu nekoliko prijedloga.

Ponajprije ću spomenuti, da kazalište mora podpunoma udovoljavati zahtjevima naobraženoga općinstva a usto i donašati koristi kazališnoj blagajni — ukoliko kaz.

društvo ne radi lih iz ljubavi prema ovoj umjetnosti. Ali i u tome slučaju moraju se izdaci i primici uravnotežiti a da se to postigne, potrebna su tri glavna uvjeta. I.) Umjetničke sile moraju biti dobre i odgovarati zahtjevima građana dakako u granicama određenih sredstava. II.) Režiseri treba da budu puni iskustva i takta, da znadu raspoložive sile dobro upotrebiti i odgovarajuće im uloge podjeliti. III.) Zajednički su pokusi od najveće važnosti, a tom se prilikom imade posvetiti osobita pažnja slabim silama, iz kojih se često mogu razviti veoma dobri umjetnici.

Iz arhiva staroga kazališta: 10 članova novosadske kazališne družine potvrđuju da su dne 31. kolovoza 1840. primili od Demetra u ime polumjesečne plaće 200 forinta.

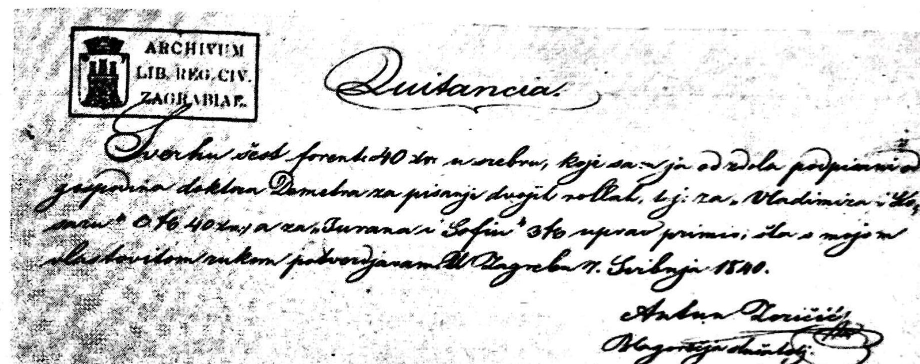
Gospodinu dru Demetru imade se zahvaliti, da je svojim napornim i neumornim radom složio veoma dobar ensembel za operu, dramu i lakrdiju, koji se može takmiti s najboljim družinama provincijskih kazališta — a usto je pazio, da se drži uvjeta danih mu od slavnoga odbora. G. doctor Demeter svojim je istančanim umjetničkim ukusom pazio osobito nato, da najmi takove sile, koje su poznate u umjetničkim krugovima, eda time ugodi zagrebačkom općinstvu. A on je u tome i uspio! Svakako je kod toga imao, ako baš hoćemo naglasiti, neku posebnu sreću, da upravo sada, kad je u Beču velika nestašica dobrih sila i kad su mnoga kazališta u Austriji u neprilici zbog nestašice glumačkoga osoblja — angažira tako vrsne sile. Osim toga zaslužuje g. Demeter svako priznanje, da je s malim sredstvima i uza teške zaprjeke, sve to sretno priveo kraju i da je sklopio ugovore, koji su za zagrebačko kazalište vrlo povoljni.

Čast mi je ovdje opisati nekoliko angažiranih osoba, da se tako slavni odbor uvjeri, da su najmljeni zaista prvorazredne sile. Glavne uloge igrati će slijedeća gospoda i gospođe: Gospodin K l e i n e r t, junak-ljubavnik, u najljepšoj je dobi i posjeduje za svoje zvanje silnu sposobnost. Lijep je kao osoba a imade zvonak glas. Bio je angažiran na velikim pozornicama u Beču, Lavovu i Trstu. U kazališnome svijetu slovi kao znamenit umjetnik. Gosp. G u t h e n t h a l iz Dresdena, lijepe je i osvajajuće spoljašnosti, glas mu je snažan i modulirajući. Leipciške novine pune su hvale o njegovim sposobnostima. Kako je sad velika nestašica dobrih ljubavnika to je g. Guthenthal vanredna akvizicija za zagrebačko kazalište a ùsto je i dosta mlad. Gospodin V a n i n i poznat je zagrebačkim građanima kao »intrigant« a i gg. odbornici poznadu ga kao talentiranoga glumca. Moja malenkost (S t e p h a n, karakterne uloge, uloge staraca i režiser) — nada se, da će i Zagrepčani uvidjeti, da sam ambiciozan glumac a nastojati ću, da u Zagrebu steknem priznanje kao što sam ga prije stekao u Hamburgu, Kölnu, Nürnbergu, Pešti i Ljubljani. Gospođa Hellena M ü l l e r, junakinja i ljubavnica, iz nje upravo struji mladost i ljepota a usto je junonskoga tijela, krasnoga glasa i puna toplih osjećaja. Imade prirodan talent za pozornicu te izgleda, da ide u susret velikoj budućnosti. Gospođa S c h m i t z, ljubavnica, mlada je i lijepa, ugledna salonska dama, imade veliki dar za ljubavnu konverzaciju. Svagdje je dosada polučila zamjerne uspjehe. Gospođica H o l m a n n vrlo je naobražena, iskusna glumica lijepoga stasa. Gospodja N i l i n s u ulogama »majke« odavna je već u kazališnome svijetu na glasu a vrsna je sila i za druge uloge. Gospođica A d e l s h e i m je glumica za dramu a istodobno je izvanredna pjevačica. Može se upotrebiti i u zboru. Gospođa A s t l e r, mlada je glumica a dolazi u obzir kao prva ili druga ljubavnica.

Za muzikalnu lakrdiju angažirane su medju ostalima i ove sile: Gospođica W ö l f l e, izvanredna lokalna pjevačica u Austriji, imade sjajan glas. Bila je angažirana u Pešti, Brnu, Lavovu i Beču. Proglašena je za »mezimče« kazališne publike. Ona će donjeti veliki dobitak kazališnoj blagajni a njezina nešto veća plaća stog je razloga i potpuno opravdana. Gospođica K o l b može se upotrebiti za manje uloge a pjeva i u koru. Gospodin N i c l a s (drugi režiser) poznat je po svim austrijskim pozornicama kao duhovit komičar a već je nastupao i u Zagrebu, gdje je ostao u najboljoj uspomeni. Gospodin S c h i f e r s t e i n, drugi komičar, marljiv je i iskusan glumac. Gospodin H o l d, mlad i neodoljiv komičar a u isti mah i drugi tenor u operi, divnog je glasa. Dosada je pjevao na »Theater an der Wien«. Konačno da rečem riječ i o onom najtežjem: o o p e r i, jer ta zadaje veliku brigu manjim kazalištima. Mlade pjevačke sile sa svježim glasom, solidnom glazbenom naobrazbom i dobrim repertoarom veoma su rijetke i skupe a mnogo se traže. Zato se pokrajinska kazališta ne mogu u nikojem slučaju takmiti s dvorskim ili velegradskim operama. Takva su kazališta primorana da biraju među onakvim pjevačima i pjevačicama, čiji je glas već nešto oslabio, jer je prva mladost porhujala ili pak takove, koji su tek započeli karijeru, dakle su bez potrebnoga iskustva. Uza sve to moramo smatrati, da je g. Demeter ipak uspio i za zagrebačku operu sklopiti ugovore s vrlo dobrim silama: Gospođica G ä r b e r, mlada je i lijepa pjevačica, bila je ljubimica naobraženog kazališnog općinstva u Hermanstadtu. Gospođica M i s s k o w i t z altistica je sjajnoga glasa a vježba se i za ilirsku dramu. Ona je vrlo dobra akvizicija za zagrebačko kazalište. Gospodin S p a t z, prvi tenor, mlad je i lijep, kolosalnoga glasa. Gosp. H o l d, drugi tenor, već sam ga prije spomenuo. Gospodin D u š n i t z, bariton, vanredan glas i zaista vrlo jeftin, dolazi u obzir ako ugovor s g. Štrigom bude raskinut. Gosp. L i t t k e, prvi bas, sposoban i dobro školovani pjevač.

Manje uloge u operi preuzet će neka gospoda iz drame. Za z b o r smo najmili nekoliko dobro izučenih korista s jakim glasom, ali smo se u njihovu izboru ograničili na najmanji broj, koji je neophodno potreban i to radi skučenih sredstava zagrebačkog kazališta.

Na svaki će se način slavni odbor iz ovih mojih redaka uvjeriti, da je za kazalište u Zagrebu angažirano vrsno osoblje i da će već prva sezona uroditi dobrim plodom. A ja i moj kolega Niklas uložit ćemo sve sile, sve naše znanje i sav mar, da lađu zagrebačkoga kazališta ma bilo i po najburnijim valovima održimo u životu a na zadovoljstvo slavnoga odbora i zagrebačkoga općinstva.

ARCHIVUM LIB. REG. CIV. ZAGRABIAE.

Quitancia.

Sverhu šest forintih 40 kr. u srebru, koje sam ja od zdola podpisani od gospodina doktora Demetra za pisanje dvajuh rollah, koji za: „Vladimira i Kosane" 3 f. 40 kr., a za „Jurana i Sofiu" 3 f. to upravo primio, ovo s mojom vlastovitom rukom potverdjavam. U Zagrebu 7. Sviblja 1840.

Antun Zoričić
Blagorečja slušatelj

Iz arhiva staroga kazálišta: Antun Zoričić, blagorečja slušatelj (djed dra Milovana Zoričića) potvrđuje, da je 7. svibnja g. 1840. primio od doktora Demetra 6 forinta i 40 krajcara za prepisivanje uloga dviju drama: »Vladimir i Kosana« te »Juran i Sofija«.

Što se tiče repertoara, koji će se izvađati, mora kazališna blagajna biti pripravna na neke izdatke, jer bi štednja baš u tome bila od velike štete. Čim se više novih komada bude davalo, tim će biti življe zanimanje općinstva za kazalište i sve veći posjeti brzo će izdatke pokriti. Ja sam g. Demetra upozorio na neke nove komade, koji će , ako ih se kupi, biti zagreb. kazalištu od velike koristi. Istodobno moram spomenuti slavnome odboru, da bi se gospodinu dru Demetru h i t n o d o z n a č i o z a i s k a n i n o v a c, jer nam je potreban za daljnje predujmove i putne troškove. Veći dio novo najmljenih članova već je spreman za put a stanuje po bečkim hotelima pa tako imade dosta troškova. Svako zatezanje s doznakom novca te im troškove povećava. Čim prije dođu u Zagreb to prije mogu započeti pokusi, koji su duša dobrih predstava osobito kod jedne nove glumačke družine, gdje članovi nisu još uvježbani za zajedničku igru.

Slavnog kazališnog odbora najpokorniji sluga,
Rudolph Stephan, režiseur.

Opazili smo da i redatelj Štefan govori o kondicijama glumačkim na sličan način, kao što je govorio i kazališni agent Wagner. Obojica nastoje, da svojim ljudima učine što bolju reklamu. Takav je onda bio običaj u kazališnim službenim krugovima. Ovom prilikom treba spomenuti, da je redatelj Štefan bio inače neobično čestit čovjek i čim je stigao u Zagreb velikom je ljubavlju i marom prionuo radu na našoj pozornici.

Nastavak slijedi.

JOSIP PL. ŠUFFLAY

PROFESOR ZAGREBAČKE AKADEMIJE

Obitelj Šufflay starinom je iz Wirtemburške ili Saske, te je došla u XV. stoljeću u Hrvatsku. Kad je bar. Krsto Ungnad iza g. 1565. potjerao Leonarda Grubera iz Samobora, zaposjeo je i samoborske bakrene rude (Rude) i onamo, protjeravši stare rudare, doveo rudare iz Wirtemburške. Bili su to Hans Mathesen, Gerhard Lang, **Mihalj Sufflei,** Hans Dolthaler i Petar Resz. Bili su iskusni rudari. Taj Mihalj Sufflei, bio bi prvi nam poznati predj Šufflay-a. Moguće je njegovo prezime nastalo po njegovom zanimanju »sufflator« ili onaj koji je pirio vatru u rudničkim talionicama. God. 1673. dobila je jedna grana Šufflaya ugarsko hrvatsko plemstvo i nazivlje se »od Otruševca«, zacijelo po selu svoga obitavanja. **Martin Šufflay,** preselio se pe negdje početkom XVII. stoljeća iz Otruševca u Samobor, gdje se je nastanio i stekao kuću i zemlje. Od onoga Martina potječe Josip Šufflay, kao i njegova braća Antun, Josip i Filip, bratučed Franjo, kao i **Alojzije Šufflay,** djed našeg neprežaljenoga učenjaka i historičara **dra Milana Šufflay-a.**

Josip Šufflay rodio se u Samoboru 29. siječnja 1788. od oca Antuna i majke Ane Doltar (odvjetak Dolthalera koji je došao iz Würtenberske). Otac mu je bio gradjan samoborski, ekonom i mlinar, a umro je od ujeda zmije, koja ga je ujela kad je okretao konoplju, koja se sušila na suncu.

Početne nauke učio je u Samoboru, a gimnaziju u Zagrebu. God. 1799.—1800. polazio je u Zagrebu akademiju II. godište filozofije i 14. rujna 1800. dobio svjedodžbu s »eminencijom«.

God. 1800.—1813. učio je pravo na peštanskom sveučilištu, u koje je vrijeme svršio sva četiri tečaja i 16. kolovoza 1803. dobio svjedodžbu s »emencijom«. Dekanom mu je bio poznati profesor Albert Barić, a profesorima poznati pravnik i pisac Emerik Kelemen. 26. siječnja 1804. položio je u Pešti odvjetnički ispit, na istom je sveučilištu 22. listopada 1799. promoviran na čast doktora filozofije i slobodnih umijeća (filosophiae et artium liberalium).

Skoro na to posta profesorom na zagrebačkoj akademiji.

God. 1815. 25. srpnja kupio je Josip Šufflay zidanu kuću u Zagrebu u Mletačkoj ulici, kojoj je s istoka bila kuća Stjepana Majana, postolara i Mate Macha, sa zapada Mletačka ulica, a sa sjevera kuća fiškala Danila pl. Baboka Vukšinečkoga. (Arh. grada Zagreba: Protok. Fassiones 1815. str. 441).

Već g. 1816. bio je Šufflay ravnatelj narodnih škola (scholarum nationalium direktor). Iste je godine 13. prosinca primljen u gradjanstvo grada

Zagreba, plativši pristojbu od 12 for. (arh. grada Zagreba: Catastrum civium). Bio je tada, kako je u matici gradjana ubilježeno, 36 godina star.

G. 1817. kupio je od Ivana Solarića za 270 for. neke zemlje na teritoriju grada Zagreba (grad. arh. Prot. fassion. 1817. str. 534).

Poslije je postao podravnateljem zagrebačke akademije (prodirector). Na tom mjestu pokazao se vrlo marnim, naročito je mnogo radio na umnožavanju zbirki. Tako je 12. ožujka 1838. dobio od kapetana Sabljaka veliku zbirku ruda i nešto starih novaca s teritorija vojne krajine. Kako iz njegova pisma vidima, činilo mu je to neopisivu radost, jer se umnožio »muzej akademije«.

Josip Šufflay

Eva Šufflay supruga Josipova

Mjeseca siječnja 1842. teško je obolio, te je 29. t. mj. napisao svoju oporuku, u kojoj se navode njegova djeca Tito, Amalija, koja se je udala za Arsenija pl. Beloševića, vlastelina u Karavarošu u Zagorju, arkivara, pradjeda u Zagrebu danas živućega dr. Otona pl. Beloševića. Spominje se i njegova supruga Eva rodjena Vranić, kojoj je namijenio doživotno uživanje svoje kuće u Mletačkoj ulici. (Grad. arh.: Testamenta 1842. str. 714.). Umro je 30. siječnja 1842. Njegova je oporuke deponirana kod grada i otvorena istoga dana. Pokopan je u profesorskoj grobnici crkve sv. Katarine.

Josipov sin **Tito** bio je svećenik, i poslije kapelan u Krapini. Bijaše čovjek vrlo ekscentričan i nestašan. Poslije je primljen u kotorsku biskupiju, ali se skanjivao onamo poći. Zbog toga je senjski biskup Mirko Ožegović pisao kanoniku zagrebačkomu Franji Šufflay-u (bratiću Josipovu) i

savjetovao, da Tito svakako podje u Kotor i da se pametnije vlada nego ovdje, pošto bi u Kotoru mogao polučiti bolju sreću. Što više, on bi mogao u Kotor sobom povući u druge Hrvate. Svakako je vrli hrvatski rodoljub, biskup senjski mislio na ojačanje hrvatske svijesti u kotorskoj biskupiji.

Po pričnaju Josipova brata **Filipa Šufflaya,** vlastelina u Brlogu na Kupi, a djeda pisca ovih redaka, bio je Josip Šufflay čovjek vrlo učen i zaslužan ne samo po narodne škole, već i po akademiju. Bio je vrstan profesor i prijatelj školske mladeži. Sakupio je veliku knjižnicu, iz koje je Filip Šufflay dobio dosta knjiga, a ostalo je dano akademskoj knjižnici. Bio je nepovjerljiv prema magjarskoj i austrijskoj politici, mnogo je naginjao »hrvatskoj ideji«. Bio je vrlo pobožan čovjek, te rado obavljao vjerske dužnosti i nikad nije legao spavati, a da nije klečeći se molio, a tad bi znao reči »finivi diem, gratis tibi domine«. Glazbu je osobito volio i stekao zasluge za zagrebački »Musikverein«, osnovan 8. svibnja 1827., te je 2. prosinca 1836. postao njegovim začasnim članom.

Uživao je veliko poštovanje sa strane svakoga, koji ga je poznavao, naročito sa strane svojih drugova profesora, a s braćom i rodom se je vrlo dobro slagao, a mnoge je i potpomagao. Vele, da je svake subote u svojoj kući nahranio sedam siromaka, a ni jedan prosjak nije otišo s njegovih vrati, a da nije dobio milostinju. Filip, njegov brat je pripovijedao, da je na njegovom sprovodu bila »cela prošecija petlarov«.

Obiteljska predaja kaže, da je Josipova supruga **Eva** bila vrlo energična žena, i da je Josip bio upravo »pod papučom«. Bila je ali vrlo štedljiva i kreposna žena, te bi često rekla za ovo ili ono »to sem ja priskrbela«. Kad je 1837. Josipov brat Filip kupovao imanje Brlog, posudila mu je šurjakinja Eva 200 dukata, koje joj je Filip skoro i povratio. Nu kad je jednom dolazio k bratu bila je Eva upravo na prozoru i počela na nj vikati: »Filip, a gde su moji cekini?« »Ergnaden (Euer gnaden) pak se im vre povernul«. Ona je to bila zaboravila. Pošto se ta afera zbila u prisuću više prolaznika, bio je Filip Šufflay kruto povrijedjen, pak nije nekoliko godina dolazio k bratu. Konačno je ipak uspjelo Josipu da svoju ženu pomiri s Filipom. Od toga vremena, bi Eva, gotovo svaki put kad bi Filip došao, dala mu po nekoliko dukata uz riječi »To ti je za decu...« (Moguće da je zaboravila što je prije već dala).

Josipa Šufflay-a i njegovu ženu naslikao je (g. 1841.) znameniti i odličan slavenski slikar Mihalj Stroy, koji je u to vrijeme mnogo portreta izradio u Zagrebu. Oba portreta ustupio sam narodnom muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu, gdje se sada nalaze. Drugi portret isto takav sa oznakom »Stroy 1841.« nalazi se u muzeju grada Zagreba.[1])

---

[1]) Svi podaci, osim naznačenih, crpjeni su iz moga obiteljskoga arkiva, koji čuvam od gotovo svog dječačkog doba, dok je to prije čuvao moj djed Filip Šufflay. E. L.

DRUŠTVENE VIJESTI

NAŠI POKOJNICI:

Dr. Meixner Ervin gradski zdravstveni nadzornik, umro 10. III. 1942.

Perko Antun, pećarski obrtnik, umro 26. I. 1942.

Neka im je slava i trajna spomen u redovima naših članova, a njihovim obiteljima naše iskreno saučešće! **Uredništvo.**

Sjednica Upravnog odbora našeg društva, održana je dne 27. I. t. g. pa su uz ine zaključke o tekućim društvenim poslovima, primljeni slijedeći novi članovi i to: Dijaković Jurica državni službenik, Kostenjak Branko privatni činovnik. Kuhtić Julije trgovac maraka, Seljan Dragan brijački obrtnik, Škaberna Dragan pristav Državnog arhiva i Špoljar Josipa supruga trgovca, svi kao redoviti. Dr. Krunoslav Bego vijećnik Računarskog dvora kao podupirajući.

Isto tako održana je sjednica Upravnog odbora 24 veljače t. g. na kojoj su primljeni slijedeći novi članovi: gđa Dević Paula supruga glumca, Dr. Mijo Selec župnik crkve Sv. Blaža, kao redoviti.

Za mjesec ožujak održana je sjednica Upravnog odbora, pa su na istoj primljeni ovi novi članovi: Grahovac Terezija kućevlasnica, Hudetz Ing. Slavoljub industrijalac, Ferić Elsa privatna činovnica, Marković pl. Dragica supruga banskog savjetnika, svi kao redoviti. Kao podupirajući: Bizjak Vilim industrijalac i Potočnjak Vjenceslav banski inšpektor u m.

Na svim tim sjednicama stvoreni su još neki zaključci koji su u provedbi, a jer nam prostor lista ne dostaje, nemožemo ih ovdje nabrajati.

SPOMEN VEČER ZA ANTONIJU KASOVITZ-CVIJIĆ. Budući se je dne 17. XII. 1941. navršilo 5 godina iza smrti naše članice i revne kulturne radnice Zagreba gđe Antonije Kasovitz-Cvijić, priredili smo za istu spomen večer dne 27. I. o. g. u našim prostorijama, koja je u svakom pravcu, a nastojanjem Gospojinskog ogranka našeg društva. odlično ispala. Radi pomanjkanja prostora, pobliži prikaz ove priredbe donijeti ćemo u slijedećem broju.

PREDAVANJE O. FRA MIJE ČUJIĆA O DUVANJSKOM POLJU. Dne 3. veljače o. g. na dan Sv. Tripuna i Sv. Vlahe, održao je župnik Duvna veleč. franjevac **Mijo Čujić** predavanje o temi: »Duvanjsko Polje u ilirsko, rimsko, kršćansko, hrvatsko i naše doba«. Ovo predavanje bilo je vrlo zanimivo jer je popraćeno sa povijesnim činjenicama i takovim podatcima koji dokazuju da je hrvatski narod onog kraja u svim i najtežim zgodama bio prožet ljubavlju i dubokom narodnom sviješću i tako u svojim srcima nosio trajnu povezanost između Hrvatske Države u prošlosti i ove stvorene u sadašnjosti, pa su prisutni simpatičnog predavača nagradili velikim odobravanjem. Poslije toga izveden je kratak umjetnički program, u kojemu su nastupili: gđica Carmen Vilović sopran, g. Ratko Delorko tenor uz pratnju maestra Antuna Gnezde, te g. Kačina na flauti. Jurica Dijaković recitirao je neke domoljubne pjesme. Izvadjači nagradjeni su živahnim pljeskom. Predavanje je bilo vrlo dobro posjećeno.

PREDAVANJE PROF. DR. MILANA STAHULJAKA. Dne 10. veljače o. g. održao je u našim društvenim prostorijama predavanje prof. Dr. Milan Stahuljak pod naslovom: »Život u starom Egiptu«. Predavanje je bilo vrlo zanimivo jer je bilo popraćeno sa povijesnim i kulturnim podatcima iz zemlje vječnih Piramida i plavog Nila. Predavač nagradjen je odobravanjem. Poslije toga recitirao je član Omladinskog akademskog ogranka Željko Haberštok pjesmu od Vladimira Vidrića »Na Nilu« i svoju prigodnu i dobro uspjelu pjesmu »Kleopatra«, koju ćemo donijeti u kojemu od slijedećih brojeva.

SPOMEN VEČER ZA DR. MILANA ŠUFFLAYA. Na dan 24. veljače o. g. priredili smo spomen večer za blagopokojnog ideologa hrvatskog nacionalizma i naučenjaka **Dra Milana Šufflaya** sveučilišnog

profesora u miru, a povodom 11 godišnje obljetnice njegove prerane i od tuđinske ruke pripravljene smrti, koja je dne 19. veljače 1931. uzrujala i iskreno ražalostila cijeli hrvatski narod i njegovu metropolu. O životu i radu pokojnika održao je **intendant Hrv. državnog kazališta prof. Dušan Žanko** značajno predavanje, »Nova Hrvatska« u broju od 26. II. t. g. donijela je o toj priredbi ovaj prikaz:

»Savezno sa nizom priredaba, koje se priređuju povodom obljetnice smrti hrvatskog naučenjaka prof. Dr. Milana Šufflaya i Društvo Zagrebčana, (mimogred spominjemo mi prvi), priredilo je u svojim prostorijama večer, posvećenu uspomeni ovog velikog hrvatskog naučenjaka i mučenika. Prostorije Društva Zagrebčana bile su pune općinstva, koje je došlo. da svojim sudjelovanjem oda počast ovom velikom sinu Hrvatske. Kao glavna točka večeri, bilo je predavanje **prof. Dušana Žanka**, intendanta Hrv. drž. kazališta. Osim toga bio je bogati raspored, u kojem su sudjelovali naši poznati kazališni umjetnici. Ovu priredbu posjetio je podpredsjednik Društva Zagrebčana, sada **gradonačelnik g. Ivan Werner.**

Prisutnost gradskog načelnika članovi su srdačno pozdravili, veseleći se, da je njihov stari član i podpredsjednik nakon dugog vremena opet došao među njih. Predsjednik društva **Dr. Tomo Cuculić** pozdravio je g. načelnika, a zatim najavio predavanje prof. Žanka. Dr. Cuculić u svom kratkom govoru istakao je značenje i veličinu prof. dr. Šufflaya kao filizofa, naučenjaka i političara. Na kraju se osvrnuo na njegovu tragičnu smrt. Zatim je zanimljivo predavanje o Dr. Šufflayu održao prof. Dušan Žanko, koji je upravo plastično prikazao lik i veličinu velikog hrvatskog naučenjaka. Prof. Žanko prikazao je Milana Šufflaya s jednog gledišta, koje nije toliko poznato, a koje uzdiže Šufflaya u red prvih europskih filozofa, naglasivši, da je Šufflay bio vidovnjak, koji je gledao sto i tisuću godina unaprijed. Kao povjesničar dr. Šufflay ne piše sistematske znanstvene knjige, veli predavač, već je njegov rad razasut u stotine smotra i listova. Mora se mnogo kopati, dok se do tih njegovih stvari dođe. Zatim prof. Žanko uspoređuje Šufflaya s najvećim filozofima svijeta, kao što su Spencer, Russel, Kaiserling, Ferrero, nadasve Berđajev i drugi. Govoreći nadalje o Šufflayu predavač veli: Ovdje bih htio upozoriti na Šufflaya, mislioca i vidovnjaka na najvećoj raskrsnici i najdubljoj perspektivi svjetske povijesti i života na zemlji, te uporediti njegovu vidovitost s prvim misliocima suvremene Europe. Odmah moram reći, da se ne radi o nekom djelu izrađenom u cjelokupnom filozofskom sistemu. Naprotiv Šufflaya treba pronalaziti i odkrivati. On nije pisao mnogo knjiga. Njegov duh se izražava od vremena do vremena, u iskricama, razasut po svim novinama i tiskopisima. Da nije čudnim slučajem, veli dalje predavač, prikupio po novinama ono dvanaest eseja, ne bismo, osim dvije knjige »Srbi i Arbanasi« »Hrvatska i zadnja pregnuća istočne imperije pod žezlom triju Komnena«, nekoliko rasprava i jednog romana, uopće imali pri ruci Šufflayeve redke, jer stari novinski papir »Hrvatskog Prava«, »Hrvatske Misli«, »Obzora« i drugih leži pohranjen u Sveučilišnoj knjižnici, teško pristupačan i onim rijetkima, koji uspiju naći vremena i biti u Zagrebu. A ipak se u tim umjetnički dotjeranim iskricama, kao i u dragocijenim aforističkim poukama nalazi genijalan duh. Skoro svaku njegovu rečenicu možemo citirati. U njima je uvijek zgusnuta misaona jezgra jednog velikog mozga. čitav pogled na svijet, čitava kritika pojedinih pojava, program, maksima, motto, vidovitost. Svoje predavanje završio je prof. Žanko s najznačajnijim citatima iz Šufflayevih djela. Predavač je bio nagrađen dugotrajnim i srdačnim pljeskom, a zatim je izveden kratak umjetnički raspored. Član drame Hrvatskog državnog kazališta **Vjekoslav Afrić** krasnoslovio je pjesmu Petra Preradovića »Smrt«. Operni pjevač **Mario Đuranec**, uz klavirsku pratnju prof. **Stanka Opermanna** otpjevao je dvije arije iz opere »Ero s onog svijeta« i »Rigoletta«. Član Hrvatske državne opere **Tomislav Neralić** otpjevao je arije iz opere »Lacme« i »La Boheme«. Za glasovirom pratio ga je dirigent Hrvatske državne opere **maestro Antun Gnezda.** Na kraju je tamburaški zbor glazbenog društva **»Harambašić«** odsvirao koračnicu iz opere »Nikola Šubić Zrinjski« i »Starčevićevu himnu«. Time je ova lijepa svečanost u čast uspomene na velikog učenjaka dr. Milana Šufflaya bila završena«.

PREDAVANJE DRŽAVNOG ARHIVARA G. JOSIPA BUTORCA. Na našem sastanku dne 3. ožujka t. g. održao je **g. Josip Butorac državni arhivar** predavanje pod naslovom: »Naseljivanje Slavonije«. Predavač nam je iznesao vjernu i statistički podkrijepljenu sliku o tomu, kako je naša Slavonija »ta zemlja plemenita« još počam iz srednjeg vijeka pa sve do godine 1918. biila naseljivana što od domaćeg što od stranog življa, ali uvijek slabo napučena. Naš živalj uvijek je bio izvrgnut depopulizaciji, ponajviše zbog sklonosti lagodnom životu i užitku. Nešto nasrtaji Turaka, nešto razne tuđinske vlasti, pa i ona srbijanska od 1918.—1941. pogodovale su tomu i tako nam prijeti mogućnost, da će naš hrvatski živalj tamo pasti u veliku manjinu prema žilavim i radnim strancima-doseljenicima. Na našoj je hrvatskoj državnoj vlasti, da to sprijećava uz svaku cijenu. Predavač je bio nagrađen velikim odobravanjem. Poslije toga je omladinac Željko Haberštok krasnoslovio dvije narodne pjesme od Dr. Nikole Andrića i pjesmu od Dobriše Cesarića »Slavonija« što se je prisutnima jako svidjelo, pa su mu priredili pljesak.

PREDAVANJE KRISTIJANA KREKOVIĆA. Na sastanku dne 10. ožujka t. g. održao je naš poznati **akademski slikar g. Kristijan Kreković** predavanje o temi: »Zagreb u budućnosti«. Predavač je svoje vrlo zanimivo predavanje popratio prikazivanjem slika i projekata o regulaciji Kaptola i Jelačićevog trga, te onog dijela Zagreba od Zrinjevca do Varaždinske ceste. Sve te osnove izrađene su u narodnom i hrvatskom duhu tako, da bi naš Zagreb, kada bi te osnove bile oživotvorene, u očima svakog stranca već na prvi mah bio gledan kao pravi hrvatski narodni glavni grad, gledan iz perspektive naše narodne prošlosti i u duhu naših narodnih junaka počam od najdavnije prošlosti pa sve do oživotvorenja ustaškog pokreta i dolaska na vlast našeg Poglavnika Dr. Ante Pavelića. Predavač je od prisutnih nagrađen odobravanjem, kao i **prof. Opermann** i **Bruno Dürrigl,** koji su sudjelovali u izvedbi umjetničkog programa.

VEČER DR. ĐURE ARNOLDA. Budući se je dne 22. veljače 1942. navršilo godinu dana, da je umro hrvatski pjesnik i filozof Dr. Đuro Arnold, Društvo Zagrebčana. da se oduži njegovoj svetoj uspomeni. priredilo dne 17. III. t. g. za njega spomen večer, koja je lijepo uspjela. O životu i radu pjesnika govorio je poznati hrvatski književnik **Dr. Ivan Esih,** koji je u kratkim crtama ali zato vrlo iscrpivo slušaocima prikazao pjesničko stvaranje Dr. Đure Arnolda citirajući njegove najbiranije pjesme u pojedinosti, osvrnuvši se na pjesnika kao čovjeka i Hrvata te oca obitelji, a u svakom pravcu uzorna i primjera vrijednog. Ovo razlaganje učinilo je na prisutne dubok dojam, pa je predavač bio nagrađen odobravanjem. Nakon toga izveden je kratak raspored, u kojemu su sudjelovali **prof. Dr. Jazbec, gđe Anka pl. Gvozdanović, gđa Ivana Flumianni** uz pratnju **gdje Lole Štauduar,** te konačno **Jurica Dijaković.** Svima su prisutni priredili živo odobravanje.

BUGARSKA VEČER BRAĆE MILADINOVI. U mjesecu siječnju ove godine navršilo se je 80 godina, što su u našem Zagrebu i u hrvatskoj nakladi izdane bugarske pjesme braće **Dimitra i Konstantina Miladinova,** koji su i sami baš u ono doba kao Bugari zbog svojeg prosvjetnog i političkog djelovanja naročito u Macedoniji došli u sukob sa vlastodržcima Grčke, zbog toga mučeni i konačno smaknuti. Jer u to doba za svoje pjesme nijesu mogli naći nakladnika ni u vlastitoj zemlji, a niti u tadanjoj carističkoj Rusiji, našao se je u Zagrebu veliki mecena i ujedno

veliki bugarofil, koji je ne samo svoju domovinu Hrvatsku prvi uveo u kolo kulturnih naroda, gradeći katedralu u Đakovu, a u Zagrebu Sveučilište, Akademiju i Galeriju slika, nego evo i za navedene kao prosvjetitelje Bugarskog naroda pokazao veliki smisao i ljubav, koja je bila okrunjena velikim uspjehom, pa je i po tomu njegovo ime postalo već u ono doba slavno i sve do danas nezaboravno. Bio je to **biskup Josip Juraj Strossmajer.** Jer je to djelo bilo i djelo Zagreba, **Društvo Zagrebčana** u okviru svojeg kulturnog programa priredilo je dne 24. III. o. g. u svojim prostorijama »Bugarsku večer braće Miladinovih« koja je odlično uspjela. Na istu je u ime Bugarskog carstva došao ministar vanjskih poslova u našoj državi **g. Jordan Mečkarov** zajedno sa šefom za štampu i kulturne veze g. **Petrom Lunghoffom,** a od strane Ministarstva vanjskih poslova naše države bio je prisutan opunomoćeni **ministar gosp. Josip Milković,** te nadstojnik odsjeka za novinstvo i kulturne veze **Dr. Ivo Hühn.** O životu i radu navedene braće govorio je **Dr. Ivan Esih** veoma iscrpivo, pa su mu mnogobrojni slušatelji priredili burno odobravanje. U umjetničkom programu nastupili su **gdica Marijana Radev,** koja je uz pratnju **g. M. Stajkova** otpjevala dvije bugarske i jednu hrvatsku skladbu, za tim je član Hrvatske državne opere **g. Drago Hržić,** odpjevao tri hrvatske skladbe, a na glasoviru ga je pratio **maestro Antun Gnezda. Marija Karapančeva** krasnoslovila je bugarske pjesme braće Miladinovih. **M. Stajkov** odsvirao je jednu bugarsku skladbu. Omladinac **Bruno Dürrigl.** krasnoslovio je svoju pjesmu »Šumi Drina, šumi Marica.« Nastupilo je i **Akademsko Bugarsko društvo »Knez Simeun Trnovski«** i odpjevalo bugarsku državnu i narodnu himnu, kao i hrvatsku državnu i narodnu himnu »Lijepa naša domovino«, s kojom je zaključena ova kulturna priredba.

Samo se po sebi razumije, da je predsjednik društva **Dr. Tomo Cuculić** naše odlične goste i sve sudjelujuće prisutne prije početka programa usrdno pozdravio, a predstavnik Bugarskog poslanstva ministar **gosp. Mečkarov** održao je lijepi govor, u kojemu se je našem društvu za ovu priredbu najljepše zahvalio.

PREDAVANJE DR. FRANJE DEAKA. Budući da između grada Karlovca i grada Zagreba oduvijek postoje lijepe kulturne i poslovne veze, što se vidi i po tomu, da je sadanji gradski načelnik grada Karlovca davni naš znanac i saradnik našeg mjesečnika revije »Zagreb«, ujedno i podupirajući član našeg društva. Zamolili smo g. **gradskog načelnika dra Deaka,** da nam održi jedno predavanje o svojem rodnom gradu, što je on najpripravnije i učinio, izabrav si temu: »Iz političke prošlosti Karlovca«. Ovo predavanje održano je u našim prostorijama dne 31. ožujka t. g. Predavanje je bilo dobro posjećeno, pa se je tu našlo i mnogo rođenih Karlovčana. Predavač govorio je spremno navadjajuć mnoge povijesne činjenice iz postanka i života Karlovca i spominjajuć zaslužne sinove grada Karlovca i ostale znamenite ličnosti, koje su sudjelovale u razvitku ovog u istinu našeg najpatriotičnijeg grada. Predavanje dra Deaka učinilo je na prisutne vanredan dojam.

Predavač ne samo da se je za svoje predavanje svestrano pripravio, nego ga je držao sa mnogo osjećaja i ljubavi kako to može samo pravi sin, domoljub i Hrvat, pa smo mu na njegovom trudu od srca zahvalni. U umjetničkom programu nastupio je **V. Tabor ustaške mladeži** pod vodstvom našeg revnog člana medicinara **Brune Dürrigla** sa ovim točkama: »Oj Korano«, »Karlovcu gradu«, »Oj Karlovče grade«, »Zvira voda« te »Ružmarin« koje stvari sve u glavnom napisao i uskladio sam Dürrigl. Njegovi omladinci bili su potpuno na svojem mjestu, pa im svima najusrdnija hvala!

Izdavač: »Družtvo Zagrebčana«. — Odgovorni urednik: Stjepan Stiegler, grad. senator, Brešćenskoga ulica 10 (brzoglas 22-411). — Uredništvo i uprava: Berislavićeva ul. 20/I. kat. Brzoglas 24-383. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ulica br. 6. — Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Selska cesta br. 47.

ZAGREB

MJESEČNIK DRUŽTVA ZAGREBČANA
BROJ 5-6 • GOD. X. • SVIBANJ-LIPANJ 1942.

X. GLAVNA GODIŠNJA SKUPŠTINA DRUŠTVA ZAGREBČANA

26. travnja 1942. održana je u društvenim prostorijama u Berislavićevoj ulici br. 20. naša X. glavna godišnja skupština. Dvorana je bila puna svjesnih Zagrebčana, članova društva, koji su sa velikim razumijevanjem pratili čitav tok skupštine.

Predsjednik **dr. Tomo Cuculić** u svom oduljem govoru pozdravio je članove i iznio iscrpne podatke o geopolitičkom položaju Zagreba te krasne priestolnice naše mile domovine.. Na kraju svoga lijepog govora rekao je predsjednik dr. Cuculić slijedeće:

Prigodom posljednje glavne skupštine pomenuo sam na kraju i preporučio naš Zagreb Blaženoj Gospi, koja ga je do sada štitila, jer se u Zagrebu i u njegovoj okolici osobito ona slavi, a s tim metafizičkim problemom završujem sa priedlogom, da će Družtvo Zagrebčana nastojati i provesti obnovu kipa Blažene Gospe na Radićevom, odnosno Markovom trgu, kako je postojao i kako je vidljiv na starim slikama, dapače i fotografijama. Važno će to biti mjesto iz razloga, jer se sa ovog mjesta stvarala nova Hrvatska i sa ovog mjesta davao je Poglavnik najvažnije izjave i na samom trgu i u Saboru.

Biti će dakle po onoj saxa loquuntur — kameni spomenik za poznije viekove o danima uspostave Hrvatske i njenog Poglavnika a Blažene Gospe kao odvjetnice Hrvatske, kako su ju proglašivali prijašnji hrvatski sabori.

Potrebno je svaki puta postavljanje improvizirane drvene govornice, a ta će potreba odpasti, kad će na kipu Blažene Gospe biti izvedena govornica kao najdostojnijeg mjesta sa kojeg će moći govoriti naš Poglavnik a i na samom kipu moći će se ovjekovječiti poviesni događaji godine 1941. a sam obnovljeni kip biti će zahvala sretnog spasenja Zagreba iz kataklizme rata

Skupština je velikim odobravanjem prihvatila izlaganja predsjednika dr. Tome Cuculića.

Zatim je društveni tajnik **gradski senator Stiegler Stjepan** podnio skupštini ovaj izvještaj:

Slavna glavna skupštino!

Milostive gospođe i gospodo!

Draga naša mladeži!

Naše je društvo osnovano u najteže doba bivše beogradske diktature, kada nije bilo lahko održati se, a da se ostane na nacionalnim temeljima — na hrvatstvu. Ipak se naše društvo hvala Bogu odrvalo svim nasrtajima i uspjelo je mnogo toga sačuvati, što je tiranija nastojala Zagrebu tom biseru Hrvatske grude — oduzeti. Ako samo spomenemo uspješnu našu veliku borbu za održanje čestite gradske uprave, koja je trebala biti godine 1934. oduzeta i predana na milost i nemilost Bedekovićeve policije, onda možemo mil. gospođe i gospodo biti na naše društvo ponosni. I postava spomenika našim velikanima Demetru i Freudenreichu, Lisinskome i Zajcu u Hrvatskom narodnom kazalištu nije išla tako lahko. A kada je Živan iz »Crne Kraljice« povinuo iz njedara hrvatsku trobojnicu i zapjevao »Još Hrvatska nij propala« građani naši, koji su napunili kazalište nisu mogli dovoljno dati oduška svojim srcima, a bilo je to teške godine 1934. . . .

Hvala Bogu ipak se odrvasmo svemu tomu i hvala narodnoj svijesti, koja je uviek vladala u našim srcima, dočekasmo vedra čela povijestnu godinu 1941. . . .

U toj godini 1941. o kojoj ću Vam pružiti prikaz rada, a koja će ostati značajna i nezaboravna na prekretnici hrvatske narodne poviesti, kretao se i naš rad jednim jačim tempom i usporedo ostalim događajima.

U toj godini ostvaren je stoljetni san hrvatskog naroda i njegovih najvećih umova, pošto je dne 10. travnja velikom zaslugom i žrtvama našeg **Poglavnika,** osnovana Nezavisna Država Hrvatska, pa će toga radi ta godina i taj datum ostati zlatnim slovima zapisan u poviesti hrvatskog naroda.

Našem Poglavniku moramo stoga svi biti do groba zahvalni i za to Vas molim, da ustanete i da svi iz dubine srca kliknemo:

ZA DOM SPREMNI!

(skupština ustaje i burno aklamira Poglavniku dr. Anti Paveliću).

Ovaj prevažni poviesni događaj pozdravilo je i naše društvo u prvi čas velikog oduševljenja, brzojavkom upravljenom na tadanjeg zamjenika Poglavnika, doglavnika i vojskovođu maršala i viteza **Slavka Kvaternika.** Našem dičnom Poglavniku dr. Anti Paveliću, kada se je iz inozemstva vratio u oslobođenu domovinu, poslali smo brzojavku ovog sadržaja:

»Društvo Zagrebčana« kao kulturno-komunalno društvo za grad Zagreb uzima si slobodu, da Vas u ime svojih članova i ostalih građana sada u istinu slobodnog i glavnog grada naše slobodne i Nezavisne Države Hrvatske našeg bielog i dragog Zagreba — kod Vašeg dolaska u našu sredinu, kao pobjednika i realizatora svete hrvatske državne misli — najsrdačnije pozdravi! Dao Bog, da sva Vaša požrtvovna i rodoljubna djela i u buduće naročito u izgrađivanju i organizaciji naše državne uprave budu okrunjena podpunim uspjehom! Građanstvo hrvatskog Zagreba naročito Vam puno i usrdno hvali za Vaše očinsko zauzimanje u pravcu da je naš glavni grad bio podpunom pošteđen od svih strahota rata. Puni najvećeg poštovanja za sva Vaša velika djela za našu svetu hrvatsku stvar. ZA DOM SPREMNI!

Na poslane brzojave primili smo po nalogu Poglavnika iz maršalata a i od zamjenika Poglavnika maršala i viteza Slavka Kvaternika pismene zahvale.

Isto tako za naše društvo je od velike časti, da je naš društveni podpredsjednik i član osnivač g. **Ivan Werner,** koji uživa neograničeno povjerenje našeg Poglavnika, imenovan **načelnikom** našeg slobodnog i glavnog grada Zagreba, pa smo i njemu na tom imenovanju poslali brzojavnu čestitku.

U minuloj godini Upravni odbor našeg društva održao je u svemu 12 sjednica i to 11 redovitih i jednu izvanrednu, a na istima su stvoreni zaključci, temeljem kojih se je kretao rad društvene uprave.

U toku minule godine primljeno je u svemu 40 novih članova a od toga 31 redoviti i 9 podupirajući.

Istupilo je zbog gubitka službe i drugih raznih uzroka 17 članova i 83 su brisana zbog rasne pripadnosti, a 9 je umrlo.

U našem radu za prošlu godinu naročito ističemo, da smo već u početku godine pod pokroviteljstvom hrv. metropolite i zagrebač. **nadb. dr. Alojzije Stepinca** priredili izložbu umjetnina u Umjetničkom paviljonu na trgu Kralja Tomislava i to u vremenu od 5. II.—15. III. 1941., za koju je vladao veliki interes ne samo u gradu Zagrebu, nego i u cieloj zemlji tako, da je tu izložbu posjetilo u svemu 4025 osoba i na tisuće učenika građanskih i srednjih škola, a isto tako i velik broj akademičara, a sve pod vodstvom svojih profesora. O umjetničkoj vriednosti izloženih predmeta objelodanjeno je u javnosti više stručnih članaka, a naročito je interes vladao i za izložbene radove naših članova amatera, o kojim je radovima također izrečena vrlo povoljna ociena. Povrh odličnog moralnog uspjeha, koji nam je ta izložba doniela, pokazao se je i materijalni uspjeh, jer smo od unišle ulaznine mogli izlučiti iznos od 5.500 kuna, koji smo nekoliko dana pred Uskrs prošle godine, izručili gradskom načelniku g.

Mati Starčeviću s molbom, da ga razdieli na ime pomoći siromašnijim slojevima grada Zagreba.

Za priredbu ove izložbe puno je učinio naš sugrađanin i član g. Ljudevit Griesbach i uz pripomoć podpukovnika Rudolfa Marčića i naše umjetnice gđe Marochino, pa im na njihovom trudu i ljubavi ovim putem izričemo našu usrdnu hvalu.

Drugi važniji korak društvene uprave u njenom radu jest taj, što smo u Barutanskom jarku — dne 26. III. 1941. kupili dvije kat. čestice zemljišta u površini od 289 čhv. za iznos od 104.000 kuna.

U daljnjem svojem radu oko promicanja društvenih interesa naša je uprava u toku prošle godine podnijela više raznih predstavki komunalne prirode i to: U stvari obnove nadpisa na spomen pločama na Gradskoj viećnici i na kući broj 6. u Ulici od 28. X. 1918., u stvari sačuvanja katedre na našem Medicinskom fakultetu, u stvari preselenja našeg Gradskog muzeja u bolje prostorije, u stvari gradnje podvožnjaka u Ljubljanskoj ulici, u stvari željezničkog spoja na Plitvička jezera, gradnje Gradske viećnice u koju smo svrhu priredili dvije lijepo posjećene ankete, uređenja parka pred Gradskim kupalištem na Savi, u stvari izmjene poreznih araka, u stvari asfaltiranja južno-zapadnog diela Kaptola, u stvari uređenja Keglevićevog trga i t. d., i t. d.

Mnoge od navedenih naših predstavki kao i onih od prije uvažene su i privedene u život, kao izmjena ograde pred crkvom Sv. Marije, uređenja Hercegovačke ulice i t. d. a mnoge na žalost moraju čekati dok prestane ratno stanje, a to se tiče u prvom redu gradnje željezničkog spoja na Plitvice i gradnje podvožnjaka u Ljubljanskoj ulici.

Društvena uprava priređivala je i prošle godine sastanke članova i članica za koje je nastojala da budu što bolje posjećeni. Izkustvo je pokazalo, da su najbolje posjećena ona predavanja iza kojih sliedi i kakav razpored, pa smo u tom smislu i radili. Možemo reći, da su sva naša predavanja i po sadržaju i po predavačima svaki put bila na visini koja odgovara ciljevima našega društva, a umjetnički razporedi isto tako i toga radi sve su te priredbe bile liepo posjećivane i njihov uspjeh u javnosti mnogo doprinesao ugledu i napredku našeg društva.

Dne 14. I. 1941. održao nam je prvo predavanje naš uvaženi predavač i historičar prof. dr. Rudolf Horvat o temi: »Doživljaji iz starog Zagreba i 100 godišnjica rođenja dr. Davida Starčevića.«

Dne 21. I. priredili smo večer Augusta Šenoe, u mjesto na dan njegove smrti dne 13. XII. 1940.

Dne 3. veljače na dan sv. Vlaha i sv. Tripuna priredili smo Bokeljsko veče, koje je nastojanjem načeg člana dr. Josipa Jedlovskog vrlo liepo uspjelo. Dne 1. travnja priredili smo večer za blagopokojnog hrvatskog

skladatelja Đuru Eisenhutha, a povodom 50 godišnjice obljetnice njegove smrti, koja je usliedila dne 2. IV. 1891.

Dne 10. VI. priredili smo Domjanićevu večer, koja je također liepo uspjela.

Dne 3. VI. proslavili smo osnutak naše drage Nezavisne Države Hrvatske sa liepim predavanjem našeg člana i narodnog zastupnika profesora dr. Rudolfa Horvata a pod naslovom: »Doživljaji hrvatskog naroda u sklopu bivše Jugoslavije od 1. XII. 1918.—10. IV. 1941.« Tom zgodom izveden je prekrasan umjetnički razpored, s takovim uspjehom, koji je ostavio među prisutnima dubok dojam, koji je zabilježen u našem tisku.

Dne 1. rujna t. g. priredili smo večer za našeg prerano preminulog člana osnivača i dugogodišnjeg člana Upravnog odbora — hrvatskog skladatelja Luju Šafranek-Kavića, a povodom prve obljetnice njegove smrti.

Dne 30. X. priredili smo večer za hrvatskog pjesnika dr. Augusta Harambašića, povodom 80 godišnjice obljetnice njegovog rođenja i 30 godišnje obljetnice njegove smrti. U toj priredbi sudjelovalo je i glazbeno društvo »Harambašić«.

Dne 13. XI. priredili smo proslavu 95 godišnjice na spomen prve izvedbe — prve hrvatske opere »Ljubav i Zloba« od Vatroslava Lisinskoga.

Dne 25. XI. priredili smo večer za autora hrvatske narodne i državne himne, sina našeg Zagreba dr. Antuna pl. Mihanovića, pa je i ova priredba bila na visini koja zadovoljava.

U toku minule godine održana su ova predavanja: dne 28. I. predavanje ing. prof. Branka Blažekovića o rudnom bogatstvu Bosne, dne 11. II. predavanje g. Ljudevita Griesbacha o prirodnim krasotama Bosne i Hercegovine do Dubrovnika, dne 17. II. predavanje gđe Marije Zagorke o »Čaru Zagreba«, dne 4. III. t. g. predavanje nadzornika grad. socijalne skrbi g. Mirka Tretinjaka o 95 godišnjici »Društva čovječnosti«, dne 11. III. predavanje prof. Rudolfa Horvata o Riznici naše stolne crkve, a dne 20. X. predavanje o poviesti hrvatskih grbova i zastava, dne 4. XI. isto tako održao je rečeni predavač predavanje o temi »Zagreb prije 50 godina«. Budući je na ovom predavanju iznešeno mnogo o životu našeg Zagreba važnijih događaja, isto je obširno zabilježeno u svim zagrebačkim dnevnicima. Dne 18. XI. održao je g. Griesbach predavanje o ljepotama Samoborskog i Žumberačkog gorja, a sve sa projekcijama u naravnim bojama.

Dne 16. XII bilo je zadnje naše predavanje u prošloj godini a održao ga je preuzvišeni gospodin i naš član biskup dr. Josip Carević pod naslovom »Krik za srećom«.

Naši predavači koji su u glavnom i svi naši članovi — mnogo su se trudili oko tih predavanja, sabirući zato potrebni material, pa neka im je za sav taj trud i pažnju prema našem društvu naša usrdna hvala

i priznanje. A isto tako neka je naša hvala i priznanje i svim onim našim umjetnicima, od kojih su također mnogi naši članovi, za njihov trud i veliku susretljivost, koju su nam izkazali i svojim nastupima našim članovima priredili liepe užitke.

Gospojinski ogranak održao je svoje redovite mjesečne sjednice. Obzirom na teška ratna vremena nijesu održane uobičajene »Stare zagrebačke užine« prigodom kojih su održana uviek poučna predavanja uz umjetnički program, koji su obično izvađali naši umjetnici-prvaci, već je samo mjeseca prosinca godine 1941. održana u društvenim prostorijama čajanka u korist »Pomoći«. Tom prilikom unišlo je na ulaznini 1.530 kuna, dok je luka sreće donijela 608 kuna. »Pomoći« je odaslano 2.000 kuna a ostale troškove za čaj, limune, kekse, podvorbu, namirile su same odbornice. Tom prilikom održala je g. Danica Jerand predavanje: »Majka u odgoju« dok su umjetnički program izveli gđa Vilma Nožinić i g. Milan Šepec, pa im se i ovim putem izriče topla hvala.

I postavljenje spomen-ploča blagopokojnoj pedagoškinji i spisateljici Milki Pogačić i književnici A. K. Cvijić, nijesu gđe pustile s vida i nastojale, koliko je to u ovim vremenima moguće sabrati koju svotu, da se ta zamisao privede djelu.

Naš Omladinski akademski ogranak priredio je u prošloj godini 6 lijepo uspjelih čajanka i jedno predavanje sa umjetničkim razporedom, pa su te priredbe okupile liep broj omladine u naše društvene redove. Osim toga neki članovi naše omladine surađivali su i na ostalim našim članskim priredbama i time pokazali puno volje u zajedničkom radu za društvene ciljeve, a kada bi imali bolje i zgodnije društvene prostorije u kojima bi se naša omladina mogla slobodnije kretati, tada nema dvojbe, rad našeg Omladinskog akademskog ogranka bio bi i mnogo povoljniji. Zato moramo svim silama poraditi, da što prije dođemo do vlastitog društvenog doma.

Moramo ovdje naročito istaknuti naše omladince Brunu Dürrigla, Juricu Dijakovića i Željka Haberštoka, koji su se u radu za društvene ciljeve naročito istakli. I ako ne spada u ovaj izvještaj ipak ćemo priobćiti, da je dana 25. travnja 1942. razrješen dužnosti dosadašnji odbor »Omladinskog ogranka i postavljen novi sa sliedećim častničtvom:

Predsjednik: Bruno Dürrigl, podpredsjednik: Vera Žabčić, tajnik: Marijan Žuvić, zamjenik tajnika: Nena Jeržabek, blagajnik: Branko Pšeničnik. Izvjestitelj za glazbu: Božidar Sartory, izvjestitelj za glumu: Jurica Dijaković, izvjestitelj za promičbu: Branka Nemec, izvjestitelj za izletničtvo: Ivica Štromar, izvjestitelj za slikopis: Ivica Haberštok, izvjestitelj za knjižničarstvo: Zlatko Petelin, izvjestitelj za tisak: Franciska Kovač.

I unatoč našeg dosta obilnog kulturnog rada u našim prostorijama mislili smo u prošloj godini, i na naše izlete, koliko je to gledom na po-

stojeće ratne prilike bilo moguće. Tako smo u tim skučenim prilikama u svemu u prošloj godini mogli poći samo na tri izleta i to jedan na naše Sljeme, drugi vlakom u Stubičke Toplice, a treći isto tako vlakom u naš liepi Samobor. Ovi su nam izleti liepo uspjeli, a naročito izlet u Stubičke Toplice brojio je oko 70 osoba i svima ostao u ugodnoj uspomeni.

Kako je poznato naše društvo već od prvog dana svojeg obstanka izdaje svoj mjesečnik reviju: »Zagreb«, koja izlazi neprekidno sve do danas.

I ako zbog niske članarine nijesmo u stanju honorirati naše suradnike oni rade iz ljubavi za svoj grad i za naše društvo i ta njihova idealna suradnja omogućuje nam izlaženje lista, pa svim tim našim idealnim suradnicima sa ovog mjesta izričemo našu toplu hvalu.

Zbog velikog poskupljenja tiskarskih troškova i da što više povisimo broj čitatelja naše revije i tako istu spojimo sa članstvom u našem družtvu, kako to predviđaju i naša društvena Pravila, toga radi je Upravni odbor svojim zaključkom od 16. XII. 1941. predplatu na reviju spojio sa društvenom članarinom tako, te sada članarina za redovite članove iznosi mjesečno Kn 20.—, a za podupirajuće Kn 15.— mjesečno. O ovoj odluci Upravnog odbora obaviestili smo naše članstvo putem novina našim dopisom od 20. XII. 1941. Ovaj zaključak Upravnog odbora naišao je na razumievanje i odobrenje, jer je učinjen samo u interesu naše društvene stvari.

Naši pokojnici: U minuloj godini nemila smrt pokosila je iz naših redova sliedeće naše članove i drage nam prijatelje, koji su nas za vazda ostavili i to: Mons. dr. Barlé Janko, kanonik, umro 18. II. 1941.; Erlich Ernest, građevni poduzetnik, umro 9. III. 1941.; Hubeny Ernest, kavanar, umro 10. III. 1941.; Reif Leo, brav. obrtnik, umro 17. IV. 1941.; Preskar Stjepan, trgovac, umro 17. IV. 1941.; Seleši Franjo, strojarski obrtnik, umro 6. III. 1941.; ing. Šterk Vladimir, građ. poduzetnik, umro 6. III. 1941.; Šegulja Marta, grad. službenik i spisateljica, umrla 20. XII. 1941. i Zdelar Feliks, kućevlasnik, umro 2. I. 1941.

Svim našim preminulim članovima neka je »Vječna slava« i trajna spomen u našim redovima.

Na kraju ovog izvještaja izričemo našu hvalu i priznanje našem tisku gospodi novinarima, koji su nam kod donašanja naših društvenih objava bili veoma susretljivi i uspjehe naših priredaba i svu volju i trud naših predavača i umjetnika u javnosti prikazivali ne samo susretljivo, nego i objektivno, i time znatno doprinijeli uspjesima našeg rada, pa ih molimo da nam i u buduće budu skloni i susretljivi.

Dovršavam ovaj izvještaj, pa u ime Upravnog odbora molim Glavnu godišnju skupštinu, da ga izvoli u cielosti primiti i čitav rad Upravnog odbora odobriti.«

*

Nakon što je ovaj izvještaj pročitan, predsjednik pita glavnu skupštinu, da li ovaj izvještaj prima i odobrava, te da li tko od prisutnih na izvještaj imade kakovu primjedbu?

Prisutni prihvaćaju s velikim odobravanjem izvještaj na znanje.

Blagajnik društvo g. **Branko Lovrić** čita blagajnički izvještaj za prošlu poslovnu godinu 1941.:

Sveukupni primitak u godini 1941. st. 1—18	348.869.—
Sveukupni izdatak u godini 1941. st. 1—17	327.258.41
Sveukupni ostatak koncem godine . . .	21.610.59

slovima: dvadeset jednu tisuću šest stotina deset Kn 59 banica, koji se prenaša u godinu 1942., kao prva stavka primitka.

Ovaj se izvještaj prima sa odobravanjem na znanje.

Pročelnik Nadzornog odbora grad. por. savjetnik u miru g. **Ivan Ulčnik** čita izvještaj Nadzornog odbora, koji glasi:

»Podpisanom Nadzornom odboru Društva Zagrebčana, čast je slavnoj glavnoj skupštini izvjestiti, da smo tokom prošle godine 1941., pregledavali poslovanje društva, poslovne knjige i priloge, te sve u podpunom redu pronašli.

Molimo stoga slavnu glavnu skupštinu, da izvoli prihvatiti predloženu bilancu, a Upravnom i Nadzornom odboru podieliti odrješnicu.«

Predsjednik pita glavnu skupštinu, da li prima ovaj izvještaj i da li ga odobrava, našto skupština i ovaj izvještaj jednoglasno prima na znanje pa Upravnom i Nadzornom odboru podieljuje odrješnicu.

Tajnik čita sliedeći priedlog o visini članarine za godinu 1942., koji glasi:

»U smislu propisa § 7. i § 20. toč. e) društvenih Pravila, kao i temeljem zaključka Upravnog odbora od 16. prosinca 1941., koji je zaključak putem novina članovima do znanja stavljen predlaže se, da se društvena članarina za godinu 1942. ustanovi kako sliedi:

1. za utemeljitelje 2.000 kuna jednom za uviek;
2. za redovite članove godišnje 240 kuna, ili mjesečno 20 kuna;
3. za podupirajuće članove godišnje 180 kuna ili mjesečno 15 kuna.

U ovoj članarini redovitih i podupirajućih članova uključena je i predplata za mjesečnik reviju »Zagreb«, za koju isti povrh te članarine nemaju ništa plaćati.

4. Članovi utemeljitelji imadu za reviju »Zagreb« plaćati posebno, za godinu 1942.: 50 kuna.
5. Predplata za reviju »Zagreb« za nečlanove predlaže se sa 80 kuna godišnje.«

Glavna skupština prima ovaj priedlog jednoglasno.

Tajnik čita sliedeći priedlog za izbor Nadzornog odbora za godinu 1942., koji glasi:

U smislu § 18 društvenih pravila predlaže se, da se u Nadzorni odbor i za godinu 1942. izaberu isti članovi koji su bili u prošloj godini i to:

Ulčnik Ivan, grad. građevni porezni savjetnik u m.,
Fröbe Juraj, priv. činovnik,
Čordašić Franjo, vrtljarski obrtnik, a za zamjenike:
Pšeničnik Franjo, trgovac, i
Resnik Ladislav, gostioničar.

Glavna skupština prima priedlog jednoglasno.

Tajnik stavlja ovaj priedlog:

U smislu propisa § 22. društvenih Pravila predlaže se, da se u Časni sud i za godinu 1942. izabiru sliedeći članovi:

Dr. Jedlovski Josip, odvjetnik,
Dr. Jagić Ivan, banski savjetnik u m.,
Gorničić Franjo, trgovac,
Kušević Dragan, ustaški satnik,
Leskovar Josip, financijalni savjetnik u m.

Zamjenici:

Lesić Dionis, soboslikarski obrtnik,
Sedmak Viktor, trgovac.

Glavna skupština i ovaj priedlog prima jednoglasno.

Pošto je time dnevni red današnje glavne redovite godišnje skupštine iscrpljen, predsjednik skupštinu zaključuje i zahvaljuje svim prisutnima članovima i članicama na povjerenju i moli ih, da i dalje ostanu složni u promicanju ciljeva Družtva Zagrebčana, a sve to na procvat našeg liepog i dragog grada Zagreba, kao glavnog grada naše Nezavisne Države Hrvatske.

Ivan Ulčnik:

(Nastavak)

VJEKOSLAV FRIGAN

ODVJETNIK I BIVŠI NAČELNIK GRADA ZAGREBA

U prošlom broju opisali smo rad Vjekoslava Frigana kao načelnika, te neprilike koje je imao kao predsjednik društva »Dvorane«. Prelazimo na daljnje Friganovo načelničko djelovanje.

Godine 1863. zavlada mnogim županijama Ugarske glad. Ova velika nesreća pojavila se uslijed suše, koja je naročito u ugarskim krajevima vladala. Ljudi su u velikim množinama umirali od gladi, a marva je skapala uslijed nestašice krme. Nesreća ugarskog naroda dirnula je dobro srce svakoga, a naročito je Zagreb pokazao milosrdje u takvom teškom času. Na sjednici Gradskog zastupstva 3. kolovoza 1863. predlaže gradski zastupnik Robert Zlatarović, da se gladujućim u Ugarskoj pomogne. Zastupstvo zaključuje sastav posebnog gradjanskog odbora, koji će u sporazumu s ostalim zagrebačkim društvima provesti sabiranje. Predsjednikom gradjanskog odbora izabran je gradski načelnik Vjekoslav Frigan, a blagajnikom trgovac Pavao Hatz. Na sjednici gradskog zastupstva 2. rujna 1863. zaključeno je, da se postradalima u Ugarskoj od strane gradske obćine pomogne iznosom od 500 forinti. U istu svrhu priredjeni su koncerti i zabave pjevačkog društva »Kola«, »Gradjanske streljane« i Glazbenog zavoda. (Gradski arhiv br. 816—1865.).

Dne 6. lipnja 1865. dolazi car i kralj Franjo Josip I. u Budimpeštu. Hoće razgledati priredjenu gospodarsku izložbu. Medjutim carev posjet imao je zapravo tu svrhu, da se pruži prilika pomirenja izmedju Franje Josipa i Madžara. Neuspjela madžaronska revolucija godine 1848. ostavila je duboke tragove u madžarskom narodu. K tome se pridružila bezobzirna vladavina 10-godišnjeg carskog absolutizma. Sve ove rane htio je car Franjo Josip svojim posjetom bar nekako ublažiti. Tadašnjim političarima bilo je jasno, da će car morati Madžarima pružiti političke ustupke. Bilo je predvidjeti promjene u vodstvu madžarske politike.

Hrvatima se kraljev posjet nije svidio; oni su znali, da će se nešto važna politički dogoditi. Kod tog posjeta krojit će sudbinu hrvatskog naroda, ali bez njegove volje i prisutnosti. U Beču znadu nezadovoljstvo hrvatskih narodnih vodja; zato se hrvatski kancelar Ivan Mažuranić iz Beča žuri, te »poglavitom gospodinu načelniku kr. zemaljskoga glavnoga grada Zagreba Vjekoslavu Friganu« osobno šalje umirujući odpis od 16. lipnja 1856. br. 223-Prs. Odpis kr. dvorskog kancelara Dalmacije, Hrvatske i Slavonije zanimljiv je politički dokumenat, koji nam onako »izmedju redaka« opisuje tadanji politički položaj kao i odnos Hrvata spram Ugarske i Ausrije. Kancelarov odpis doslovno glasi:

»Po svoj će prilici dogadjaj od posliednjih danah, posiet najme Njegova Veličanstva u glavnom gradu Ugarske, pobuditi kod nas s jedne strane želje i nade za stanovitimi sverhami, s druge bojazan za stvar našu u obće«.

»Te nade i želje idu u račun neprijateljem zemlje i tako zvanoj opoziciji narodnoj, (to su bili u glavnom političari koji su se kupili oko »Pozora»), i mogli bi kao sredstvo za agitaciju proti težnjam stranke i umierene. (pristaša saveza s Ugarskom), pogubno dielovati na javno mnijenje i na predstojeće izbore za sabor«.

»Da se to prepreči biti će skérb Poglavitosti Vaše, (načelnika Frigana), i zato mi Vas je odmah uvieriti, da te nade, što se god zbilo u Ugarskoj, neimadu niti mogu imati ikakova upliva na odnošaje naše (Hrvata) prema Ugarskoj i prema središtu carevine (Beču), hoću tim da reknem, da mi stojimo i danas na onom miestu, na kojem nas je tako naprama cesarevini ostavio sabor od godine 1861.«

»U suglasju s tim, kako se iz svega vidi, stoje i previšnje intencije«.

»Od nikuda to nije zaključiti da nije Njegova Veličanstva još uviek, kao i dosad, previšnja volja i želja, da narod naš nosi u svojoj ruci udes svoj, da dakle životna pitanja svoja razpravlja i njih se izjavi k a o n a r o d n e z a v i s a n i j e d n a k s v a k o m u d r u g o m u«.

»Premo tomu izvoliti će Poglavitost Vaša udesiti déržanje svoje i postupak svoj, izpravljajući kriva mnjenja o pomenutih glasovih a pobijajući sa svom snagom agitacije osnovane morebit od protivnikah naših povodom pomenutoga putovanja i boravljenja Njegova Veličanstva u Ugarskoj«.

»Izvolite poglaviti gospodine primiti izraz dubokoga moga štovanja.

Ivan Mažuranić«.

Odpis kancelara Mažuranića primljen je kod gradskog poglavarstva u Zagrebu 19. lipnja 1865. Načelnik Frigan istog dana rješava odpis sa zaporkom: »Služi na ugodno znanje i za dosledno ravnanje, stoga medju diela«. (Gradski arhiv br. 41-Prs-1865.).

Već iz sadržaja kancelarovog odpisa vidi se, da je bečkim političkim krugovima stalo, kako kraljev put u Budimpeštu ne bi bio u Zagrebu popraćen s kakovim »smutnjama«, a naročito da »Narodna stranka« ne bi kraljevim posjetom korteširala u svoju korist kod predstojećih izbora za hrvatski Sabor. Kancelar Mažuranić je dobro poznavao načelnika Frigana, njegovu spretnost, ali i odlučnost, znajući da će Frigan znati zapriječiti sve ono, što bi najvišima u Beču bilo neugodno. Zato se Mažuranić izravno obraća na Frigana, a ne preko Namjestničkog Vijeća, kojim putem su inače stizali odpisi Dvorske kancelarije za gradsko poglavarstvo.

U vezi s odpisom od 16. lipnja 1865., kancelar Mažuranić, gotovo prije svoje ostavke, (10. srpnja 1865.), ponovno se obraća »Poglavitom gospodinu načelniku grada Zagreba« Vjekoslavu Friganu, odpisom od 28. lipnja 1865. br. 277-Prs. U politici austrijske carevine nastaju promjene. Mjesto centraliste Schmeringa dolazi grof Rikard Belkredi. Ugarskim kancelarom postaje grof Gjuro Majlat, Mažuranić drži potrebnim, da Hrvati ove promjene dočekaju mirni, neosvrćući se ni lijevo ni desno. Zato se on obraća Friganu ovim savjetom: »Uslied najnovijih dogadjajah sbivših se u ministarstvu dèržavnom ter u kancelarijah ugarskoj i erdeljskoj, dèržim si za dužnost Poglavitosti Vašoj dat na znanje i ravnanje, da se tim povodom, nemienja ni u čem stanje i položaj naš (Hrvatske) dosadašnji prema Ugarskoj i prema cesarevini, dakle da i sada, nakon tih promienah, stoje, što se nas tiče (Hrvata), nazori oni isti, koje imadoh čast predstaviti Poglavitosti Vašoj pismom mojim od 16. t. m. pod br. 223-Prs.«

Friganu je svakako godila tolika pažnja dvorskog kancelara Mažuranića, zato on kancelarski spis sam riješava s obligatnom zaporkom: »Služi do ugodnoga znanja i ravnanja, medju spise« (Gradski arhiv br. 49-Prs 1865.).

God. 1865. obavljeni su izbodi za hrvatski Sabor. Po kraljevom dopisu od 24. svibnja 1865. imao se Sabor sastati dne 17. srpnja. Dvorski kancelar Ivan Mažuranić obraća se načelniku Friganu odpisom od 31. svibnja 1865. br. 182-Prs. Tom prigodom ga naročito upozorava, da se izbori imaju tako provesti, »da bude pravo svakog pojedinca (izbornika) podpuno osigurano«. Nadalje preporuča Friganu, da nastoji, koliko bi u izborne deputacije (povjerenstva) bili izabrani vrijedni muževi, koji uživaju obće povjerenje. (Grad. arhiv br. 33-Prs-1865.).

Odpisom, od 12. lipnja 1865. br. 207-Prs. kancelar Mažuranić opet se obraća na načelnika Frigana, te mu preporuča, da u Sabor budu izabrani umjereni muževi. Kod toga valja svakako osjetiti nastojanja, koja bi išla zatim, da u budućem Saboru dobiju prevagu oni, koji bi bili protiv svake nagode zemlje s »vladom osrednjom«. Mažuranić se na Frigana obraća riječima: »U taj broj idu, pogodit ću ako reknem po nas obojice sudu, osobe nepriazne stvari narodnoj od njekad ili od nedavna, ter takove, kojih nazore pomutnje pretieranost, a težnje rukovodi puka strast«. Mažuranić je tu vjerojatno mislio grupu, koja se okupljala oko dnevnika »Pozora«, pod vodstvom Franje Račkoga i Matije Mrazovića. Isto tako na grupu oko dra Antuna Starčevića, a koja je sve više pristaša dobivala u gradjanskim krugovima. Još su bili protivnici Mažuranićeve politike »unionisti«, ili takozvan »Madžaroni«. Ove su vodili Mirko Bogović i Robert Zlatarović.

Mažuranić od Frigana traži, da mu kretom pošte pošalje »izkaz o kandidatih s jedne i s druge strane, nakoliko nisu poznati, kratku karakteristiku i jednih i drugih«. (Grad .arhiv br. 38-Prs-1865.).

Iz ovog dopisivanja vidi se, da je načelnik Frigan bio osoba Mažuranićeva povjerenja. Zanimljiv je izvještaj načelnika Frigana od 17. lipnja 1865., kojeg je poslao kancelaru Mažuraniću u Beč. U prvom redu Frigan izjavljuje »da rado pristaje uz razložene nazore o napredjenju srieće domovine naše prigodom predstojećeg sabora«. Zatim navodi učinjene priprave za predstojeće saborske izbore. Glede kandidata »stranke protivne« ne može još ništa kazati, jer se »o njimu po gradu ništa neglasa«. Jedino zna iz »Gratzer Tageposta«, da protivne stranke ramjeravaju kandidirati: Mirka Bogovića, Matu Mrazovića, Antuna Jakića, Slavoljuba Verbanića i Mirka Šuhaja. Friganu se ovi kandidati pričinjaju pliričnо vjerojatni. Sada Frigan priznaje Mažuraniću, da je sam nekanio kandidirati i podupirati izbor. Stjepana Pogledića, Maksa Price, odvjetnika Slavoljuba Verbanića i Roberta Zlatarovića. Ovi kandidati su umjereni, zato ih Frigan podupire. On će podupirati druge kandidate, koji se budu za umjerenu politiku izjavili. Konačno izjavljuje Frigan, da će mu biti ugodna dužnost, o svakom važnom izbornom gibanju kancelaru podnijeti izvješće. (Grad. arhiv br. 38-Prs.1865.).

U Zagrebu obavljeni su saborski izbori 4. srpnja 1865. i slijedećih dana. Frigan je Mažuraniću obećao, da će i sam kandidirati. Dne 4. srpnja bira se u I .kotaru, kamo je pripadao Gornji grad. Tu se Frigan bori s unionistom Bogovićem, koji dobije 137 glasa, dok Frigan dobiva 46 glasa. Dne 5. srpnja bira se u drugom kotaru, kamo su prije spadala bliže ulice oko Gornjeg grada. U tom kotaru pobijedjuje unionista dr. Šuhaj sa 151 glasom. Frigan dobiva samo 2 glasa, a Tomislav Cuculić 1 glas. Dne 6. srpnja bira se u trećem kotaru» kamo pripada: Kaptol, Nova Ves, Potok (danas Tkalčićeva ulica). Pobjedjuje pravaš dr. Ante Starčević sa 103 glasa, Matija Mrazović dobiva 19 glasova, zatim Ivan Vardian 10 i odvjetnik Domin 2 glasa. U četvrtom kotaru izabran je »pozoraš« Antun Jakić sa 147 glasa. U petom kotaru izabran je unionista Robert Zlatarović sa 123 glasa.

O uspjehu ovih izbora podnosi Frigan izvještaj Namjestničkom Vijeću 26. rujna 1865. (Gradski arhiv br. 78-Prs-1865.).

Frigan nije imao sreće, akoprem je u dva kotara kandidirao. Zagrebački gradjani naročito su zamejrali Friganu, što se ne pristupa obnovi Gradskog zastupstva, što je veći dio gradjana želio.

Izabrani Hrvatski Sabor, nakon dvokratne odgode, konačno se sastaje dne 12. studenoga 1865. Ovaj dogadjaj prouzročio je u Zagrebu različita raspoloženja. Progovorila je i ulica. Zaredali su večernji ophodi po gradu, kojom su prigodom pozdravljani pojedini narodni zastupnici. Ban Šokčević odpisom od 7. studenoga 1865. br. 1775-Prs., pozivlje načelnika Frigana, da pazi na red i mir u gradu Zagrebu. Za obhode, a naročito za one s glazbom i pjevanjem potrebna je redarstvena dozvola. O danim dozvolama ima se Ban izvjestiti. (Grad. arhiv br .47-Prs.-1865.).

Dvorski kancelar Ivan Mažuranić dignut je sa svog mjesta kraljevim odpisom od 1. studenoga 1865. Novim dvorskim kancelarom imenovan je general Emil barun Kušević.

Nenadani Mažuranićev odpust prouzročio je u Hrvatskoj nezadovoljstvo. Dne 11. studenoga Mažuranić se vraća iz Beča u Zagreb. Tom zgodom dočekali su ga na zagrebačkom kolodvoru njegovi prijatelji, medju kojima je bilo i narodnih zastupnika. Ovi su Mažuranića pozdravili i tako mu iskazali svoje priznanje.

Bečki list »Debatti« piše, da su otpuštenog kancelara dočekali njegovi prijatelji, koji su za pravljenje »štimunga« medju mladež dijelili nekakve plakate, koji su pozivali na demonstracije radi Mažuranićevog odpusta. »Narodne Novine« od 17. studenoga 1865. protestiraju protiv sumnjičenja bečkog lista »Debatti«, te primjećuju, da je gradsko stanovničtvo umjereno i korektno. »Domobran« od 13. studenoga 1865. izvješćuje, da su Mažuranića na kolodvoru dočekali samo njegovi prijatelji. Demonstracija nije bilo.

*

U ovom nastavku često smo spomenuli ime tadanjeg hrvatskog dvorskog kancelara I v a n a M a ž u r a n i ć a. Naše čitatelje upoznat ćemo s njegovim životopisom. Mažuranić je u novijoj hrvatskoj političkoj i kulturnoj prošlosti zauzimao odlično mjesto, zato je potrebno da njegovo djelovanje makar u kratkim crtama priobćimo.

Ivan Mažuranić rodio se 1814. u Novom Vinodolskom. Pučku školu svršio je u rodnom mjestu, gimnaziju na Rijeci, a pravoslovne nauke u Zagrebu. Po svršenim školama postaje odvjetnik u Karlovcu, a 1841. god. gradski činovnik. Uz zvanične poslove Mažuranić se bavi pjesništvom. Već godine 1835. on se javlja u drugom broju Gajeve »Danice« s pjesmom »Primorac Danici«. U kasnijim vremenima Mažuranić je redoviti suradnik »Danice«, gdje su izašle mnoge njegove pjesme.

Poput svih tadašnjih mladih preporoditelja hrvatske književnosti i Mažuranić proučava dubrovačke pjesnike. Godine 1844. izda dva pjevanja »Osmana«, koja Gundulić nije dovršio. Po sudu ocjenjivača, Mažuranić je u tim pjevanjima Gundulića gotovo dostigao, a neki hoće da ga je i nadmašio.

Godinu 1846. počeo je izlaziti almanah »Iskra«. Mažuranić se u »Iskri« javlja velikom svojom pjesmom **»Smrt Smail age Čengića«.** Ova pjesma sastavljena je u pet djelova. Popraćena je lijepim slikama, koje su izradjene u Beču. Poradi velike pjesničke vrijednosti ta je pjesma prevedena i na strane jezike, a doživila je više izdanja. God. 1923. izašlo je »Čengićevo« jubilarno izdanje sa slikama hrvatskog umjetnika Joze Kljakovića.

God. 1848. Mažuranić je u Karlovcu napisao knjižicu »Hrvati Magjarom«. U tom djelu opisuje kako Madjari otimlju hrvatska prava. Iste

godine počne pisati vatrene političke članke u »Slavjanskom jugu«, koji list su izdavali Dragutin Kušlan i Nikola Krestić.

Poslije godine 1848. Mažuranić više ne pjesnikuje, ulazi u politiku. Sastaje se glasoviti Jelačićev Sabor, gdje nalazimo Mažuranića kao zastupnika općine Cvetković i Draganić. U Saboru izradjuje osnovu za buduću hrvatsku, takozvanu bansku vladu.

Hrvatski ban Ivan Mažuranić

Godine 1850. postaje Mažuranić generalni prokurator za Hrvatsku i Slavoniju, a malo zatim državni nadodvjetnik. God. 1858. izabire ga »Matica Ilirska« svojim predsjednikom. Kada je 1860. vraćeno ustavno stanje, Mažuranić postaje predsjednikom hrvatskog dvorskog Dikasterija. Slijedeće godine imenovan je prvim hrvatskim kancelarom u Beču. Ovu čast obnaša sve do 1. studenoga 1865.

Nakon silaza sa kancelarske časti Mažuranić sve do 1871. živi izvan svakog javnog života. Godine 1871. ulazi opet u hrvatski Sabor kao narodni zastupnik, a 1872. izabran je saborskim predsjednikom. Nakon pada stvaratelja hrvatsko-ugarske bana Levina baruna Raucha, postaje banom Mažuranić. Kao čovjeka iz naroda nazivlju ga »banom pučaninom«. Kao ban, Mažuranić nastoji da za Hrvatsku što više učini. Svakako je njegovo znamenito djelo otvorenje hrvatskog Sveučilišta 1874.

Mažuranić je hrvatski ban do 21. veljače 1880. Nakon toga se opet na neko vrijeme povlači iz političkog života. Godine 1885. šalje ga u hrvatski Sabor njegovo rodno mjesto Novi. Na političkom polju ne djeluje dugo. Zahvaća ga bolest te na 4. kolovoza 1890. umre u svojoj kući u Jurjevskoj ulici br. 5. Njegovoj uspomeni poklonio se je cijeli hrvatski narod, pa i oni koji se s njegovim političkim radom često nisu slagali. Pokopan je u arkadi hrvatskih Preporoditelja.

Ivan Mažuranić oženio se s **Aleksandrinom** rodjenom Demeter, sestrom slavnog hrvatskog preporoditelja i stvaraoca hrvatske kazališne umjetnosti Dimitrija Demetra. Aleksandrina Mažuranić umrla je 21. studenoga 1885. u 70 godini.

Ivan Mažuranić ostavio je više djece. Sinove: Vladimira, kasnijeg predsjednika Banskog Stola i Božidara, konjaničkog časnika. Kćeri: Mariju udatu pl. Špun-Strižić, Slavu udatu Birač, Olgu udatu Čučković, Zoru udatu Dvoržak, Paulu udatu Dvoržak i poznatu slikaricu u Češkoj.

*

Vraćamo se na djelovanje načelnika Vjekoslava Frigana.

Kada je godine 1866. buknuo rat između Austrije te Italije i Prusije, Frigan ističe da je kao načelnik podastro caru i kralju u ime grada Zagreba adresu vjernosti i strahopočitanja. U adresi je bilo istaknuto, kako je zagrebačko građanstvo pripravno za kralja i domovinu žrtvovati svoj imetak i živote. Na sjednici gradskog zastupstva 19. svibnja 1866. § 2. zaključeno je, da se adresa odmah sastavi, a načelnik će predložiti poseban odbor gradskih zastupnika, koji će stavljati prijedloge glede pomoći potrebne u ratne svrhe. Na sjednici 26. svibnja 1866. § 1. pročitana je adresa kralju, koju je gradsko zastupstvo s oduševljenjem prihvatilo. Adresu podpisalo je cijelo zastupstvo. Načelnik će je s gradskim zastupnicima grofom Kulmerom, kanonikom Pavlešićem i Vjekoslavom Barbotom odnijeti banu Šokčeviću, uz zamolbu, da je podastre kralju Franji Josipu I. Dne 3. lipnja 1866. izdan je proglas građanstvu (Grad. arhiv br. 4090-1866.).

U ratne svrhe sakupljeno je u gotovom 3135 forinti, a u obveznicama 1606 for. Za povoje i druge potrebe sakupljeno je 684 for. Za taj odani čin primio je načelnik Frigan od tadanjeg vojnog zapovjednika Šokčevića odlično priznanje.

Izim darova i novca i bolničkim potrepštinama nastoji načelnik Frigan, da se ratnim ranjenicima pomogne, koji su s obiju ratišta u Zagreb počeli stizati. Na sjednici gradskog zastupstva 29. svibnja te 7. 1866., zaključeno je umoliti Namjesničko vijeće za odstup nekojih prostorija zemaljske bolnice, (današnje sveučilišne zgrade). Tu bi se smjestilo do 200 kreveta. Ranjenici bi se njegovali na trošak gradske općine. (Gradski arhiv br. 3916—1866.).

Načelnik Frigan u svojim uspomenama navodi, da se je među ranjenicima u zemaljskoj bolnici nalazio njegov jedini sin Kamilo, nadporučnik pješačke pukovnije br. 68, (baruna Rodića). Kamilo Frigan bio je ranjen na talijanskom ratištu.

Ratni ranjenici i bolesnici smješteni su na gradski trošak u zemaljskoj bolnici, a liječili su ih dvojica gradskih liječnika.

»Narodne Novine« od 2. srpnja 1866. priopćuju, da je prvih 200 ranjenika s talijanskog ratišta stiglo u Zagreb. Ovi ranjenici borili su se na bojištu kod Custozze, gdje je austrijska vojska dne 24. lipnja izvojevala sjajnu pobjedu. Kod te bitke istaknula se naročito zagrebačka 53. pješačka pukovnija, nazvana »Leopoldovci«, po vlasniku pukovnije austrijskom nadvojvodi Leopoldu Ludvigu. Hrvati su opet dokazali, da su junaci na bojnom polju. U kasnijim vremenima svake godine bi se dan 24. lipnja »Ivanjevo«, kod »Leopoldove« pukovnije slavio, da se tako i kasniji naraštaji sjete starih »Leopoldovaca«, te im odaju dužnu počast. »Narodne Novine« pišu, da je dne 30. lipnja u 2 sata poslije podne stigao vlak s ranjenicima. Na kolodvoru, (današnjem kolodvoru Sava), dočekalo je ranjenike mnoštvo općinstva, te ih pogostilo vinom i cigarama. Stigli ranjenici smješteni su u zemaljsku bolnicu na gradske krevete.

Frigan se u svojim uspomenama osvrće na novačenje za carsku vojsku, koja su se u godini 1866. iznimno morala unaprijed provesti i za godinu 1867. Rat s Italijom i Pruskom prorijedio je austrijsku vojsku. Zato kralj Franjo Josip I. rješenjem od 30. rujna 1866. određuje, da se provede novačenje onih novaka, koji bi u redovitim prilikama došli na red tekar u godini 1867. Dvorska kancelarija o kraljevoj odredbi obavještava gradskog načelnika Frigana osobno, dopisom od 11. srpnja 1866. br. 2749. (Grad. arhiv br. 57-Prs-1866.). Ovo izvanredno novačenje dolazi pred Gradsko zastupstvo, koje na sjednici 27. listopada 1866. § 2. zauzme protivan stav kraljevoj odredbi. Zastupstvo misli, da provođenje stavnje za godinu 1867. ne odgovara ustavu, koji je diplomom od 20. listoipada 1860. vraćen Trojednoj Kraljevini. Dozvola novaka po starodrevnom pravu spada samo na Hrvatski Sabor. Načelnik Frigan nastoji, da zastustvo skloni na popustljivost, što mu konačno i uspije. Stvoren je zaključak, da se novačenje za godinu 1867. dopušta iz razloga, što predstoji prekratak rok, a da se to pitanje na ustavan način u Saboru riješi. Zastupstvo se stavlja na stanovište, da ni jedan municipij nije vlastan ustav promijeniti. Zatim se uvažila okolnost da su nastupile izvanredne prilike uslijed svršena dva rata. Konačno je zastupstvo htjelo pred kraljem pokazati podaničku vjernost. Zastupstvo se ipak ograđuje time, da ovaj zaključak ne će u buduće imati onakve posljedice, koje bi bile na štetu ustavnih prava. (Grad. arhiv br. 7298—1866.).

»Narodne Novine« od 30. listopada 1866. popraćuju zaključak Grad-

skog zastustva, u kojem ono pristaje na izvanredno novačenje, te primječuju: »da će poglavarstvo nalogu dvorske kancelarije zadovoljiti »cum cautela« (s oprezom)«.

Frigan u svojim uspomenama navodi, da je odlučio novačenje prema odredbi dvorske kancelarije provesti svakako na svoju ruku, ako bi mu zastupstvo uskratilo pristanak. Poradi takovog odlučnog stanovišta Zagrebčani su Frigana susretali kako on tvrdi »na nedostojan način«.

Jedva što se Gradsko zastupstvo nekako stišalo radi izvanrednog novačenja za god. 1867., eto opet na vidiku dugotrajne razprave radi novog vojnog zakona. Vojni zakon od 29. rujna 1858. jednostavno je djelomično promijenjen carskom naredbom od 28. prosinca 1866. Gradsko zastupstvo se u tom pitanju postavilo na skroz ustavno stanovište, dok je načelnik Frigan zauzeo praktičan stav popustljivosti, ili kako se kaže: »ne tjerati mak na konac«. Radi zanimljivosti samog predmeta, te prikaza kako su naši stari Gradski oci branili Gradsku samoupravu i pravice Hrvatskog Sabora — ove svetinje našeg Naroda — priobćit ćemo razpravu o tom pitanju, koja se je u Gradskom zastupstvu vukla kroz više sjednica. U istinu se može uztvrditi, da se je vodila borba izmedju ustavnog Gradskog zastupstva i — carske samovolje u obliku patenta.

Na sjednici Gradskog zastupstva 17. siječnja 1867. § 1., pročitan je odpis Namjestničkog vijeća od 13. siječnja 1867. broj 613, kojemu se zastupstvu stavljaju do znanja nekoje preinake vojnog zakona od 29. rujna 1858. Ujedno se zastupstvo pozivlje, da odmah pristupi proglašenju promjena vojnog zakona i da prema tome postupa. Na sjednici je pročitan prijedlog političkog odbora od 15. siječnja 1867. Politički odbor predlaže da se Kraljevskoj Dvorskoj Kancelariji u Beču podnese predstavka, i zamoli, »da bude ova odredba, (Patent od 26. prosinca 1866.), prije, nego što će se u Trojednoj Kraljevini u život privesti, predložena saborskom pretresivanju«. Na sjednici političkog odbora sudjelovali su Gradski zastupnici Vrbančić i Krešić, senator Kindesberger, dok je zapisnik vodio bilježnik Schmidt.

Prijedlog političkog odbora prihvatilo je Gradsko zastupstvo, te je predstavka u tom smislu Dvorskoj Kancelariji odaslana. (Grad. arhiv br. 326—1867.).

Namjestničko Vijeće odpisom od 29. siječnja 1867. br. 1364, nalaže Gradskom poglavarstvu, da odmah pristupi provedbi carskog patenta od 28. prosinca 1866. i prema tome provede novačenje. Gradsko zastupstvo na sjednici 1. veljače 1867. § 3. zaključuje, da se nalogu Namjestničkog Vijeća ne udovolji, već da se pričeka odgovor Dvorske Kancelarije na gradsku predstavku. (Br. 727—1867. Grad. uručb. zapis.).

Na sjednici gradskog zastupstva 23. veljače 1867. pročitan je odpis Namjestničkog Vijeća od 20. veljače 1867. br. 2558. Tu se putem Dvorske

kancelarije javlja, da je kralj odbio predstavke grada Varaždina i nekih drugih gradova Hrvatske i Slavonije. Predstavke su podnesene u istom smislu, kao ona grada Zagreba. Prema tome se ima razumijevati da je i zagrebačka odbijena. Tim povodom Gradsko zastupstvo izjavljuje, da će u svako doba poduprijeti sve, što je na obranu države. Zastupstvo je dapače uvjereno, da će budući Sabor ovih Kraljevina odobriti preinačeni vojni zakon. Ipak ne može primiti do znanja zakonsku promjenu, jer je to p r o t i v n o u s t a v n o m o s v j e d o č e n j u o v o g z a s t u p s t v a. Najprije se ima Sabor saslušati i zakon odobriti. Usvojivši ovakovo stanovište zastupstvo zaključuje, da se Njegovo Veličanstvo kralj neposrednom predstavkom zamoli radi obustave provedbe vojničkog zakona, a sve tako dugo, dok ga hrvatski Sabor ne usvoji i na previšnju sankciju predloži. Tako se je postupalo u susjednoj Ugarskoj na molbu tamošnjeg Sabora. Ove Kraljevine imadu ista prava kao kraljevina Ugarska.

Načelnik Frigan nije odobravao taj suviše »ustavni« stav gradskog zastupstva. On je oportunista, zato želi, da za njegov popustljiv stav spram novog vojnog zakona dočuju i oni »gore« kod Dvorske kancelarije. Frigan zahtijeva, da se u sjednički zapisnik uvrsti: »da je on tečajem rasprave u gradskom zastupstvu nastojao zastupstvo sklonuti na to, da se carska naredba o provedbi novog vojnog zakona izvede«. Frigan je kao gradski načelnik opomenuo gradsko zastupstvo na neugodne posljedice, koje bi mogle nastati uslijed protivnog zaključka. Frigan kao načelnik odbija od sebe odgovornost radi posljedica ovog zaključka, prema kojemu se carska naredba ne će provesti. Frigan ne će biti sudionikom posljedica, koje bi mogle zadesiti gradsko zastupstvo, radi prevelike »ustavnosti«.

Predstavka kralju pročitana je i prihvaćena na sjednici gradskog zastupstva 26. veljače 1867. § 1. Zaključeno je, da će predstavku izručiti posebno izaslanstvo, koje će sastojati od gradskog župnika Stjepana Pogledića i Gjure Crnadka. Zaključeno je da se i zagrebačka županija pozove, da i ona svoju prèdstavku u istom predmetu, zaključenu na svojoj skupštini 25. veljače 1867., putem izaslanstva kralju uruči.

U predstavci gradskog zastupstva obrazlaže svoje ustavno stanovište, te medju ostalim ističe: »Municipij ovaj uvidja temelj i shodnost ove naredbe, pa nimalo nedvoji da će ju narod hrvatski svom Vladaru i skèrban za obranbenu snagu svekolike cesarevine, što je on uz golom riečju i obećanji, nu svakom prilikom, a osobito sgodom nužde, toli sjajno dielom pokazao, ustavnim putem prihvatiti, nu zabrinuo se je u to zamèršeno doba gdje poznati od godine 1848. neprijatelji, (misli se na Madžare), pravah trojedne kraljevine vriebaju za svakom sgodom kako bi u narodu hèrvatskom oslabili samosvijest i nasljedjenu od praotacah viernost i pouzdanje u svoga Vladara...« Predstavku podpisalo je cijelo gradsko zastupstvo na čelu s načelnikom Friganom. (Grad. arhiv br. 1382—1867.).

Riješenjem od 2. ožujka 1867. br. 311-Prs, javlja ban Šokčević načelniku Friganu, da je prema brzojavnoj obavijesti kralj zapriječen primiti izaslanstvo grada Zagreba. (Grad. arhiv br. 11-Prs-1867.).

Uslijed ove banove obavijesti predstavka gradskog zastupstva odaslana je 5. ožujka poštom u Beč i to na samu kraljevu osobu.

Istodobno, dok se Gradsko zastupstvo bori s carevim patentom o vojnom zakonu, Dvorski kancelar podmaršal Milan bar. Kušević, (nasljednik Ivana Mažuranića), dostavlja načelniku Friganu odpis od 28. veljače 1867. br. 964. Iz sadržaja odpisa Dvorskog kancelara razabire se, da vladajući krugovi u Beču nijesu zadovoljni s neposlušnošću municipija u Hrvatskoj i Slavoniji, a naročito sa suviše ustavnim zastupstvom grada Zagreba. Zato se »Dvorska kancelarija mogla nadati punim pouzdanjem, da će se naročitoj previšnjoj zapovjedi dužnom pokornosti najtočnije zadovoljiti u području Grada, rukovodstvu Poglavitosti Vaše povjerena«. Dakle se računa na odrešitost načelnika Frigana. »Zato ova dvorska oblast prinukana je pozvati Vašu Poglavitost na najrevnije sudielovanje oko izvedenja stojeće u pitanju previšnje odredbe Njegovog Veličanstva. U tu svèrhu odredjuje dvorska ova Kancelarija, da Poglavitost Vaša, ne obaziruć se na zaključke zastupstva gradskoga, u koliko bi takovi i iza previšnjega riešenja od 13. veljače t. g. i u protuslovju s istim donešeni bili, ter koji se ovim ukidaju, uzme u svoje ruke provedbu carske naredbe od 28. prosinca 1866., te da prema tomu učini shodne odredbe«. (Grad. arhiv br. 12-Prs-1867.).

Na spomenutu odredbu Dvorske kancelarije načelnik Frigan se žuri te Kancelariji izvješćem od 6. ožujka 1867. br. 12-Prs., javlja, »da je uzeo u svoje ruke provedbu cesarske naredbe od 28. prosinca 1866.« Ujedno javlja, da je carska naredba već u provedbi.

Prikazali smo tečaj borbe u Zagrebačkom zastupstvu protiv carske naredbe od 28. prosinca 1866., koja se odnosila na preinaku vojnog zakona. Iz ove borbe vidimo, da je gradsko zastupstvo uztrajalo na stanovištu zaštite ustavnih prava, dok je načelnik Frigan više zaštićivao carske probitke, te se u tom predmetu donekle odalečio od gradskog zastupstva. Istina je da se Frigan postavio na praktično stanovište, znajući dobro, da će slabiji morati popustiti, a to je u tom slučaju bilo gradsko zastupstvo. Ipak se ta »praktična« gradska politika Friganu zamjeravala i on je kroz to stekao mnoge protivnike.

Gradski zastupnici uvidjevši, da se predstavkama i na zakoniti način ne može ništa polučiti, zaključiše na sjednici 19. ožujka 1867., da će pojedinci izmedju njih kao privatni ljudi nastojati, da želje predstavnika grada Zagreba kralj sasluša i tako dozna razloge, koji su zastupstvo prinukali, da se suprotstavi nezakonitoj provedbi vojnog zakona. (Svršit će se).

Dr. Antun Goglia:

LUJO ŠAFRANEK-KAVIĆ

Dne 18. VII. 1940. nestao je iz naše sredine uvaženi i neumorni kulturni radnik; — preminuo je Lujo Šafranek-Kavić jedan od prvih osnivača Društva Zagrebčana i njegov vjerni član sve do svoje prerane smrti.

Kao hrvatski skladatelj, muzički kritičar i ravnatelj Zagrebačkog Zbora bio je poznata ličnost u našoj javnosti, koja se je u nizu godina imala prilike upoznavati s njegovim glazbenim kao i njegovim gospodarsko-privrednim radom.

On kao glazbenik mnogo je radio za razvitak Hrvatske glazbene kulture i mnogim djelima obogatio naše glazbeno blago; on je požrtvovno radio za razvitak Zagrebačkog Zbora i njegovih sajmova a mnogo je doprineo razvitku Društva Zagrebčana.

Za to je opravdano i zavrijedio, da se njega sjetimo i da ocrtamo njegov zaslužni život i rad.

Lujo Šafranek-Kavić rodio se u Zagrebu 12. X. 1882. Njegov otac Vjekoslav bio je arhitekt i graditelj te je suradjivao kod obnove grada Zagreba, koji je god. 1880. nastradao potresom a mnogo se kretao u zagrebačkim gradjanskim krugovima. Njegova majka Luiza potjecala je iz stare zagrebačke obitelji Kavić, koja je u Zagrebu u Vlaškoj ulici imala svoju porodičnu kuću. Glazbeni dar baštinio je od svojih predja po majci. Već njegov pradjed Aleksander Kavić bio je gradski kapetan i

prvi kapelnik gradske glazbe[1]) a njegov djed Lavoslav Kavić bio je gradski senator. Njegov ujak Leopold Kavić (1849.—1918.) bio je profesionalan muzičar violončelista, pa je u tom svojstvu proputovao mnogo krajeva a naročito Madjarsku i Rusiju, a vratio se g. 1900. u Zagreb bio je više godina članom zagrebačkog kazališnog orkestra. Bratići po majci bili su mu: Juro Tkalčić, profesor violončela, koji je više puta sudjelovao kod izvedbe Šafranekovih skladba[2]) te Ivo Tkalčić, virtuoz na klaviru.

Pošto je obitelj Kavić izumrla a Šafranek po svojoj majci baštinio ne samo žarku ljubav za svoj rodni grad već i glazbeni dar svojih rodjaka, to je očevo prezime jednako volio kao i majčino prezime Kavić i isto uzeo kao svoje drugo prezime.

Srednje škole polazio je u Zagrebu a uz to je bio učenik glazbene škole Hrvatskog glazbenog zavoda od g. 1891.-2. do 1896.-7.[3]). Učio je violinu kod učitelja Josipa Karbulke i Franje Jileka, klavir kod Anke Barbot-Krežma, sestre prerano umrlog muzičara te violinskog virtuoza Franje Krežma, a teoretske predmete kod Vjenceslava Novaka i Antuna Stöckla.

Kao učenik V. razreda sudjelovao je Šafranek na učeničkoj produkciji kr. realne gimnazije i s njom spojene trgovačke škole u Zagrebu 13. V. 1897., te svirao klavirske skladbe: E. Grieg: »Spomen listak« i G. Karganov: »Gavota«. Posvetivši se vojničkoj karieri svršio je g. 1901. kadetsku školu u Trstu te bude pridieljen 16. pukovniji u Zagrebu a kasnije u Belovaru. U to vrijeme nastavio je glazbene nauke, a naročito kontrapunkt kod profesora Vatroslava Kolandera i Franje Dugana te kod vojničkog kapelnika, kasnije učitelja glazbe u srednjim školama u Zagrebu Dragutina Honse tada u Belovaru.

Kad je postao nadzornik vojne glazbe, usavršuje se u instrumentaciji i dirigovanju. Njegovim nastojanjem postade muzičar i skladatelj Andro Mitrović (1879.—1939.) vojnim kapelnikom 16. pješačke pukovnije u Zagrebu. Potaknut Šafranekom priredjuje on kroz dvije sezone redovite simfonijske koncerte. Šafranek živi u glazbi te počne skladati, pa je napisao klavirni trio i više popijevaka.

G. 1905. do 1909. polazio je ratnu školu u Beču pa se nije mogao intenzivnije baviti glazbom, ali je ipak polazio operu i koncerte, gdje se potanje upozna i sa modernom glazbom naročito skladbama Rikarda Wa-

---

[1]) Vidi: dr. Antun Goglia: »Orkestralna muzika u Zagrebu« (Sv. Cecilija 1935. i posebni otisak str. 7).

[2]) Vidi: dr. Antun Goglia: »Učitelji violončela u Zagrebu i njihovi učenici muzičari«. (Sv. Cecilija 1933; za Leopolda Kavića str. 78 a za Juru Tkalčića str. 169.).

[3]) Vidi Izvješća Hrv. Glazbenog zavoda od g. 1891 do 1897.

gnera, Rikarda Straussa i Gustava Mahlera. Ipak iz tog doba potiče njegova skladba simfonijska uvertira »Sljeme«, koju označuje kao opus 1. (op. 1.). Motto je toj skladbi: »Sljeme — slobodni vrhu zelene gore, kruno mog očinskoga Zagreb-grada, vinorodna koljevko čestitog, veselog hrvatskoga seljaka, meto moje mladenačke čežnje«. Na ovu skladbu potaknule su ga uspomene na mnoge izlete, koje je pravio sa svojim ocem po zagrebačkoj gori. Ta skladba je često izvedena. Prvi put na koncertu 16. pješačke pukovnije u velikoj dvorani gradjanske streljane u Zagrebu u korist fonda za uzdržavanje ratnih spomenika dne 11. X. 1906.; dalje na koncertu Hrvatskog glazbenog zavoda 20. XII. 1921.[4]) po zagrebačkoj filharmoniji; na koncertu garnizonske glazbe br. 31. 11. VII. 1917. te 21. I. i 20. II. 1918. na III i IV simfonijskim koncertima u vojničke dobrotvorne svrhe u Beogradu pod ravnanjem autora.

Iza svršene ratne škole služio je Šafranek-Kavić ponajprije od 1909. do 1912. u Kotoru, gdje se oženio s Irmom rodj. Millin. Iz tog braka rodila se kćerka Luiza, koja se mnogo bavila plesnom umjetnošću. Svršila je privatnu baletnu školu Margarete Froman te je više puta javno nastupila. Tako je dne 26. III. 1922. plesala u hrv. kazalištu u sklopu baletnog divertisementa autorovu Polka Gavotu (op. 4), a u autorovom baletu Figurine »Amora«.

U Kotoru je Šafranek bio središte muzikalnog života. Mlad, živ i okretan priredjivao je u vojnom Kasinu glazbene i kazališne zabave, — dirigirao je vojni orkestar i često nastupao kao pianista bud kao solista bud kao pratilac. Dakako, da se u takovim priredbama većinom izvadjala samo salonska i vedra glazba. Za takove priredbe skladao je on više komada, medju inima: »Valčik Strandwogen« i koncertnu koračnicu »Champus«. Jednom je zgodom izveo i zadnji prizor prvog čina Puccinieve opere »Boheme«, koji je u pomanjkanju partiture sam instrumentirao.

G. 1912. do 1914. bio je u Grazu kao kapetan generalnog stožera te je bio odviše okupiran da se bavi glazbom. Prve dvije godine svjetskog rata proveo je na fronti na raznim ratištima a g. 1916. pridijeljen bi na važnom mjestu generalnom guvernementu u Beogradu, gdje na temelju pjesni Isonzo, pjesnika Franza Xavera Kappusa g. 1917. sklada simfonijsku pjesan »Soča« (op. 2), koja se dijeli u četiri dijela: U prvom slika autor mir alpinske prirode, izvor Soče i njezin tok prema moru. U drugom prikazuje oluju u brdima i šum brzo narasle rijeke, dočim u trećem slijedi idila mira, koja se u četvrtom dijelu promijeni i divlji boj a taj se završava slavljem pobjede. Ova je glazba programna.

---

[4]) Vidi: dr. Antun Goglia. »Hrvatski glazbeni zavod 1827—1937« (str. 113).

Ta skladba izvedena je na koncertima garnizonske glazbe u Beogradu 21. I. te 20. II. 1918. Tada je u Beogradu boravio muzički referent i sastavljač više opernih libreta dr. Rikard Batka te pisao u bečkom »Fremdenblattu« o svojim dojmovima u Beogradu a spominje i izvedbu te skladbe i utisak koja je proizvela na tim koncertima. Na osnovu tog članka zatražio je znameniti bečki dirigent Feliks Weingartner partituru, te ju donio na koncertu bečke filharmonije 21. IV. 1918., koji je davan u korist c. kr. austrijskih vojnih udova i siročadi. Svi bečki listovi osobito su se pohvalno izrazili o toj skladbi a naročito »Wiener allgemeine Zeitung« (23. IV. 1918.) istaknuo autorov osobiti muzički talenat, koji imade smisla za ugodnu narodnu melodiku i za ishitrenje motiva. U Grazu je bila izvedba na prvom simfonijskom koncertu c. kr. garnizonske glazbe, članova opernog orkestra i streljačke pukovnije br. 3. u Stefanie dvorani 18. X. 1918.

Po svršetku svijetskog rata vraća se Šafranek u Zagreb, gdje je služio kod IV. vojne oblasti.

*

G. 1920. napusti Šafranek službu kao podpukovnik te se posveti gospodarsko-privrednoj struci. Na »Zagrebačkom zboru« djelovao je 16 godina do svoje smrti, najprije kao tajnik, a onda kao ravnatelj. On je shvatio privredne probleme, funkcije i svrhu velesajmova, a funkciju Zagr. zbora dobro shvatio uvjeren o njegovoj velikoj koristi za hrvatsku privredu a napose za ugled i procvat grada Zagreba. Današnja dimenzija Zagr. zbora, njegov važni položaj u okviru našeg gospodarstva te njegov inozemni ugled najvećim su djelom Šafranekove eneržije i neumorne djelatnosti.

Velika je njegova zasluga uredjenje koncertne dvorane u novim prostorijama zbora, koja je otvorena 29. I. 1937. velikim koncertom zagreb. filharmonije.

Od početka ovog svog boravka u Zagrebu posvetio je sve svoje slobodno vrijeme glazbi. Moramo se upravo čuditi njegovoj eneržiji i ljubavi za glazbu, da se je mogao uz odgovorni dnevni posao jošte posvetiti skladanju i glazbenoj kritici.

U prvo vrijeme sklada manje skladbe. Spominjem simfonijsku sliku »Povratak« u 3 stavka: Zov; Čežnja i Dom (op. 3). U toj programnoj glazbi opisuje svoj povratak u domovinu. Stavak Čežnja za violončelo solo i orkestar svirao je Juro Tkalčić na jutarnjem koncertu Hrv. glazb. zavoda 22. I. 1922.

Na kajkavske stihove pjesnika Dragutina M. Domjanića (1875.—1933.) skladao je simf. sliku »Prošćenje« (op. 6) za bariton uz pratnju orkestra te dva ciklusa »Kajkavskih popevaka« za glas

uz pratnju klavira (op. 5 i 19), koje se kod nas često pjevaju na javnim priredbama, a naročito Magla, Jabuka, Starinska, Ruža i Zagorska uspavanka.

Skladbu Prošćenje pjevao je često naš znameniti operni pjevač bariton, zagrebčanin Drago Hržić, a prvi puta na matineji zagreb. filharmonije u dvorani Musik-Halla (danas kino Danica) 6. V. 1923.

Napokon odlučio se Lujo, da sklada veća scenska djela.

Tako nastade g .1921. muzička drama u tri čina Hasanaginica, (op. 7). Libreto napisao je po istoimenoj drami autorov prijatelj pjesnik Milan Ogrizović (1877.—1923.)[5].

Sadržaj libreta.[6])

Prvi čin. Dvorište u kući Hasanage. Hasanaginica i djeca očekuju agin povratak iz vojne. Aginica pjeva uspavanku najmladjem djetetu, kad nadodje Huso i njoj kaže, da joj aga poručuje, neka ga ne čeka, jer ga nije posjetila kad je u šatoru ležao bolestan. U prvoj zdvojnosti aginica hoće da se surva niz kulu, ali ju zadrži Sultanija. Dolazi beg Pinterović, kojemu se aginica izjada, kako ju aga tjera iz kuće, jer ga nije posjetila, a to nije mogla jer to zakon zabranjuje. Pinterović ju tješi i veli, da će nju uzeti mladi imotski kadija. Već hoće da je odvede, kad nadodje Hasanaga s čitavim taborom mladih robinjica. Aginica odilazi iza kako joj aga predbaci, da je kamenog srca. Medjutim se aga pokaje zbog svoje nagle odluke, kad mu Sultanija priča, da se je aginica htjela baciti s kule. Nu prekasno je, jer je aginica otišla.

Drugi čin. Bašća u kući Pinterovića. U kući su veseli svatovi ali aginica u bašći očajno tuži i čezne za agom i djecom. Utješiti je ne može ni Kadijina ljubav. Ipak odlazi s Kadijom a svatovska povorka veselo podcikuje.

Treći čin. Kao prvi. Aga takodjer neprestano čezne za aginicom i utapa svoju bol u svirci i plesu robinjica. Sultanija mu kaže, da ga aginica još i uvijek samo njega ljubi. U to dolazi uz pucanje pušaka i viku svatova aginica, da se oprosti od svoje djece. Daruje ih darovima. Kad svatovi hoće da krenu, aginica pita agu: Voliš li me? a on joj prizna: »Volim ljubo«. Oni padaju u zagrljaj, djeca skaču od veselja ali najveća sreća pretvara se u najveću tugu. Hasanaginici je puklo srce te je umrla u ljubavi.

Premiera bila je 15. IV. 1924. u hrv. kazalištu, a osobe bile su: Hasanaga: M. Vušković; Hasanaginica: Marta Pospišil; Sultanija: Ludmila Radoboj; Beg Pinterović; D. Hržić; Imotski Kadija: V. Vičar; Čauš, svatovski starješina: T. Lesić.

Premiera primljena od publike, koja je napunila kazalište velikim entuzijazmom, pjevači su nebrojena puta izazivani a nakon drugog čina opetovano je izazvan autor.

Ova opera davana je g. 1924. šestnaest puta, a od g. 1927. do 1931. novouvježbana dvadeset puta. U Ljubljani davana je 1. II. 1930. i 14. I. 1931. u Sarajevu II. čin 19. V. 1924., u Beogradu 24. II. 1937.

---

[5]) Libreto izašao je u nakladnoj knjižari St. Kugli u Zagrebu.

[6]) Vidi: Dinko Sirovica i Marko Fotez: »Sadržaji opera«. 238 libreta najvažnijih domaćih i stranih opera. (Zagreb, 1938. Nadbiskupska tiskara str. 49).

U to medjuvrijeme neumorno radi Šafranek te već do g. 1922. dovrši izgraditi scenarij i napisati glazbu za balet »F i g u r i n e« (op. 8).

Sadržaj: »Starac vlastnik zbirke porculanskih figura sanja, da figurine ožive i plešu, te da se medju njima odigrava mala drama ljubomora. Nestašni Amor hoće da se našali i strielja figurine muškaraca svojom sulicom, te se sve zaljube u Pastiricu. Ona poklanja svoju ljubav Apolonu. Svi ostali su ljubomorni a najviše Pastir On baca prema zaljubljenom paru svoj porculanski štap, čiji razbijeni djelovi leže po podu. U taj čas rumenilo zore čini kraj čitavoj igri. Amoru uspije da sve figurine vrati na svoje mjesto. Sobarica ulazi, da opraši figure te probudi starca, koji se sjeti svoga sna i priča djevojci, kako se sve desilo. Kad je opet sve u redu, plešu obojica u radostnom zadovoljstvu po glazbi doze«.

Praizvedba bila je u hrv. kazalištu 24. V. 1926. te se često opetovao. U B r a t i s l a v i davan je 1. XII. 1929. s velikim uspjehom, zatim u L j u b l j a n i 13. I. 1931.

U Bratislavi davan je taj balet u Slovačkom narodnom kazalištu, čiji je ravnatelj tada bio znameniti češki skladatelj u Zagrebu dobro poznati O s k a r N e d b a l (1874.—1930.), koji je bio veliki prijatelj autora.

N e d b a l je često pohodio Zagreb. Prvi puta 1894. kao violista sa č e š k i m g u d a č k i m k v a r t e t o m, kasnije kao dirigent »W i e n e r T o n k ü n s t l e r O r k e s t r a«, na koncertima 3. IV. 1909., 3. IV. 1912., 6. III. 1913. i 5. X. 1914., a g. 1928. do 1930. često je dirigirao zagreb. filharmoniju, zadnji puta na koncertu 19. XII. 1930. Umro je tragičnom smrću u Zagrebu na sam Badnjak iste godine. (Nastavit će se)

Danica Jerand:

ŽIVOT I RAD ANTONIJE KASOVIĆ-CVIJIĆ

PRIGODOM 5-GODIŠNJICE NJEZINE SMRTI

Hrvatski narod, ako i malen, može se ponositi lijepim brojem žena, koje svome narodu i njegovoj inteligenciji mnogo znače. Njihov život bio je žrtva narodu, prosvjeti i slobodi njegovoj. Gdjegod u najzabitnijem seocu ili velikom gradu radi, bilo skromna učiteljica, nastavnica, umjetnica, književnica ili koja mu drago radnica, svaki joj mora priznati, da bi sav naš narodni život bio siromašan i nepotpun, da nema saradnje žena, koja je danas savim prirodna, ali je za ženu većinom teška i naporna. Premda je u nas ženski pokret rastao bez osobite borbe, žučne polemike, strančarenja i onih sukoba što obično prate javni život, razvio se, čini se, mirno i prirodno, ipak je ulazak pojedinih žena u javni život naišao na mnoge otpore. Na takove je otpore naišla, ali ih i junački svladala, naša poznata kulturna radnica, spisateljica i književnica A n t o n i j a K a s s o w i t z - C v i j i ć, koja je sa svojim pedagoškim, književnim, arhivskim i publicističko-novinskim radom stekla velikih zasluga, pa nam je dužnost, naročito nas Zagrepčana, koje je toliko voljela, svojim vještim perom dočaravala likove naših starih, neumrlih Zagrepčana onoga našega staroga Zagreba i njegove stare garde, da se prigodom 5-godišnjice njene smrti sjetimo nje i njezina rada, uvjereni, da je nije minula mnoga gorka kap iz kaleža života. Taj njezin rad treba da nam daje nov snažan poticaj, jer dokazuje, da svaki rad, ako je sazdan na temeljima pravde, poštenja, nesebičnosti i ljubavi za svoj narod, mora voditi uspjehu i željenom cilju. Kadno je prije pet godina slavila 50-godišnjicu svoga književnoga rada, a 70 teško proživjelih godina, nijesi mogao ni pomisliti, da će se za tako kratko vrijeme pronijeti Zagrebom žalosna vijest: »Mamice više nema«, kako smo je zvali iz milja većina nas. Da, nije više bilo one drage plemenite duše, koja nam je tolikom toplinom, intimnošću i oduševljenjem tako divno znala pričati o našem dragom Zagrebu, o dragim ljudima, koji su u njemu živjeli, a sada na divnom zagrebačkom brežuljku »Mirogoju« počivaju svoj slatki san. Živo se sjećam njezinih riječi kod proslave, koju joj je priredilo »Društvo Zagrebčana« u hotelu »Esplanade«: »Kažu, da mi žene uvijeke suviše govorimo, zato hoću da budem kratka.« I zaista bila je kratka, ali je u njenim riječima, ma da ih je bilo malo, bilo toliko topline, razboritosti, da je njima razdragala sve nazočne. S udivljenjem morao si da promatraš onaj njezin trijezni i pronicavi pogled, stoički mir i nepokolebivu energičnost. Kad su Božićna zvona skladno zabrujala i navijestila god. 1936. narodjenje Isusa, nekoliko dana prije toga smirila se za uvijek jedna čista duša — jedno plemenito srce — Antonija Kassowitz-Cvijić sklopila je blage, umorne svoje oči. Ona, koja je svoju najnježniju mladost žrtvovala najmanjim od malenih — njena nit života prekida se uoči najljepšega blagdana.

Nije nikako lagan posao obuhvatiti s nekoliko riječi rad i značenje A. Kassowitz-Cvijić, jer njezin je rad opširan i zasijeca u sve grane lijepe književnosti. Vedra, vesela, duhovita i puna bistrine, spadala je u red naših rijetkih, velikih kulturnih radnica. U nje bijaše jedna dublja snaga pokretne volje, koja stremi, da daje i žrtvuje sebe za život zajednice. I kada ta unutarnja snaga prelazi svoje vanjske oblike, onda se ona obično sukobi sa sićušnom, malom sebičnošću okoline, što je neizbježivo, jer put kojim istina kroči, uvijeke je trnovit. Život iziskuje borbu i sukobe, ali upravo u toj borbi prekaljuje se i izgrađuje kroz stradanja i odricanja karakter pojedinog javnog radnika. Tim putem kročila je naša nezaboravna A. K. C., kako to ona sama priznaje i spominje u svojoj ispovijesti, koju je napisala u »Jutarnjem Listu« od 23. XII. 1934. prigodom svoje 70-godišnjice. Doslovce piše ovako: »Jedno se ipak nije promijenilo (misli u Zagrebu), a to je onaj specifično zagrebački »Horvatski jal«, što ga je Mirko Bogović opjevao 1815. Sad se javlja u »hlačama«, sad u »suknjama«,

već prema tome. Glavno je da uvijek ruši, što mukom kamečak po kamečak pribiremo i slažemo. Na mene je vrebao od časa, kad sam se iza dovršenih nauka u Beču 1883. u svojoj 19-toj godini povratila u svoj rodni grad Zagreb sva oduševljena za odgoj djece u predškolsko doba u zabavištu, gdje počinje suptilno formiranje ljudske duše i karaktera.«

I ako je u životu naišla na mnoge poteškoće riješavala je ona lako probleme života. Nikada nije bila bez vjere u uspjeh i tako nije nikada klonula.

A. K. C. rodila se u Zagrebu 16. I. 1865. od oca Stjepana, trgovca, te je u rodu po tankoj lozi s obitelji Fuchs-Lisinski. Pučku i t. zv. višu pučku školu polazila je u Zagrebu u Dugoj ulici danas Radićevoj, te joj je bila saučenica poznata naša proslavljena velika operna prvakinja Milka Trnina. Dovršivši u Beču svoju pedagošku naobrazbu, primila je u Zagrebu učiteljsko namještenje. God. 1883. pozvana je od gradske općine da u Zagrebu organizira uz pučke škole dječja zabavišta u duhu suvremenih pedagoških načela. Već majka pok. Kassowitz-Cvijić uredila je prvo hrvatsko dječje zabavište po uputi prof. Köhlera iz Gote, pedagoga znamenite Fröbelove škole. Nakon jednogodišnjega uspješnoga rada promaknuta bi Antonija Kassowitz-Cvijić na mjesto ravnateljice zabavišta. Kao takova radila je 13 godina vrlo uspješno, dok nije radi udaje morala ovo mjesto napustiti.

Svoj književni rad, koji je odavao spisateljicu profinjenoga ukusa, započela je u njemačkim pedagoškim revijama na poticaj svoga očuha poznatog publiciste Abela Lukšića, obaviješćujući Nijemce o kulturnom procvatu grada Zagreba i našem školstvu. Zatim je počela suradjivati u »Smilju«, »Bršljanu«, »Napretku«. God. 1889. izašla je njezina prva knjiga »Ilustrovani A. B. C.« za djecu u nakladi R. Ruera. Nakon što joj je uspjelo da primitivni »Spielschul« preobrazi u važni uzgojni zavod »Zabavišta«, pozove je god. 1895. Hrv. pedagoški književni zbor da napiše »Rukovodj za zabavište«. Djelo je uspjelo, te A. K. C. bude izabrana dopisnim članom »Hrv. ped. književnog zbora«, a »Rukovodj« poslan na internacionalnu izložbu u Paris, te kao prvo hrv. djelo ove struke nagradjeno s »Grand prixom«. — Od god. 1908. pisala je u »Agr. Tagblattu«, »Agramer Zeitungu«, »Narodnim Novinama«, »Jutarnjem Listu« kritične, kulturno-historičke i beletrističke članke, književne ocjene, kozerije, eseje, čitave cikluse biografske i historičke. Neobičnom ljubavlju proučava povijest rodnoga joj grada, koji je toliko ljubila, osobito u vezi s pojedinim ličnostima i s hrvatskom kazališnom prošlosti. Pod upravom Ive Vojnovića suradjuje u »Kazališnom listu«, pod Albinijem dobiva narudžbe za prevadjanje opera i opereta. Suradjuje osim toga u »Prosvjeti«, »Književnom prilogu«, »Dom i svijetu«, »Savremeniku«, »Hrv. reviji, »Omladini« i t. d.

U hrv. kazalištu izvadjala se (1911.) njena »Krasuljica«, a (1912.) aktovka »Demetru u pohode«. U plemenitoj duši vrijedne pokojnice često se skladno asimilirali stari teater, literatura i pedagogija. Naročito izbija to u njezinom djelu »Rudi's Weltenfahrt«, u kojem nastoji raspršiti predrasudu, da je svaka maćeha opaka. Zato nesretni mali Rudi na svom avionu po svemiru luta, dok ne nadje svoju pokojnu majčicu na nebesima, gdje ga ona u polutransu uči ljubiti nedužnu maćehu.

Malo zatim izlazi u nakladi »Matice Hrvatske« god. 1919. njezino najveće djelo »Lisinski u kolu Ilira«. Književni odbor »Matice Hrvatske« imenovao je tom prilikom A. K. C. svojim članom-radnikom i dopitao joj veliku Draškovićevu nagradu, po prvi puta jednoj ženi. I s pravom, jer savjesnim prikupljanjem historičkog materijala, psihološkom pronicavošću i snažnom evokacijom uspjelo joj je uskrisiti tragični ljudski lik prvoga našega modernog skladatelja i čitaocu daje osjetiti atmosferu u kojoj je živio i djelovao. Za to djelo rekao je Dr. Ogrizović: »To je djelo kakovo još nema, nit ga ne će tako skoro imati hrv. književnost.« I druga njena monografija »Fr. Ž. Kuhač, stari Osijek i Zagreb«, štampa »Matica Hrvatska« 1924. medju redovitim edicijama za 100-godišnjicu Kuhačevu.

Omladinsku knjižnicu obogatila je A. K. C. svojim »Slavenskim pričama«. »Braća Hrv. Zmaja« izdala su god. 1924. knjižicu pokojnice »Sličice o I. pl. Zajcu«, te je imenovali redovnim, a kasnije začasnim članom.

Uz golemi spomenuti rad počinje pokojnica god. 1923. s javnim štokavskim i kajkavskim conferansama, što u obim kazalištima, Glazbenom zavodu, i društvenim dvoranama, a sve na poziv osnivača zbora hrv. kazališnih dobrovoljaca A. Freudenreicha, potomka slavne teaterske dinastije.

U »Kolu« izdala je »Matica« 8 njenih radnja: 1910. »Psyhoprofil« i nagradila, 1927. »Iz purgarske Nove vesi«, 1928. »Vjekoslav Karas, prvi ilirski slikar«, 1929. »Josipa Vancaš, majčica Ilira«, 1930. »Tituš Brezovački, kajkavski komediograf«, 1931. »Ferdo Quiquerez«, nagradjeno, 1932. »Sofija Jelačić, hrv. banica«, 1933. »Prve javne pozornice u Zagrebu od g. 1780.—1800.«. Tu spominje, da je prvu glumačku družinu dovela u naš Zagreb žena i to madame Krapf, bivša tragetkinja u Grazu. U tom djelu piše doslovce ovako: »Nailazimo tu na bizaran pojav, naročito za ono doba. Grof Antun Pejačević izmedju svih ponuda imao je najviše povjerenja u ženskog pothvatnika, kojemu je mimo običaja povjerio ne samo upravu prve sezone 1797. (početak umjetničkog kazališta u Zagrebu), već i sve nove pozorišne naprave i rekvizite. Madame Krapf donijela nam je iz Graza neke solidne reforme, pa i štampanje kazališnih cedulja, mjesto bubnjarskog oglašivanja.« Nadalje štampa novi »Vijenac«. naklada prof. dra T. Nikolića, niz biografskih studija kao: »Antun, Švarc,

muzičar i komponista«, »Jagoda Brlićeva, ilirska pjesnikinja«, »Franjo Krežma, virtuoz i komponista«, »Mato Mesić, historik i prvi rektor hrv. sveučilišta«, »Hermina Tomićka, dramatičarka«, »Dr. Josip Pliverić, historik i učenjak«. Dom i svijet« izdao je oveću studiju »Andrija Fijan, zagrebačko dijete«. »Savremenik« štampao je studiju »Izumiranje Leba-Kašuka« i »Epizode o biskupu Strossmajeru«. God. 1925. napisala je oko 200 kratkih životopisa u djelu »Znameniti i zaslužni Hrvati«, izdanje »Braće Hrv. Zmaja«. God. 1928. napiše svečani spomen-spis »Marija Ružička-Strozzi«. Iste godine postane vice-kustosom Gradskoga arhiva za dokumentarnu starinu, gdje pomno istražuje varoške i teaterske starine, čemu se cijelim bićem posvećuje. Na arhivalnoj podlozi izradjuje kroniku »Tri vijeka teatra u Hrvatskoj«. Spomena je vrijedno, da sa 60 godina, samo da joj bude što točnije arhivsko istraživanje, ona uči latinski. Od vajkada bila je ljubiteljica teatra. Prošlost zagrebačkoga kazališta stekla je u g. Cvijić najmarljivijega istraživača, a niz istaknutih glumaca stare »daščare« na Markovu trgu požrtvovnog biografa. Freudenreichi, Lesići, Murska — njihovu požrtvovnu djelatnost spasla je g. Cvijić od zaborava. Kako već spomenuh njezina su dramska djela i prikazivana.

Glavna značajka njezina rada u jeseni njena života jest populariziranje staroga Zagreba i teatra u golemom broju novinskih članaka, koji zapravo tvore jedno veliko memoarsko djelo, koje zauzima istaknut položaj u našoj prilično oskudnoj memoarskoj literaturi. Onaj mali Zagreb XIX. vijeka postao je njezinom zbiljom. Nekoliko godina je suradjivala u reviji »Zagreb«. Tim načinom pisanja stekla je pokojnica najviše simpatija medju hrv. čitateljima, jer iz tog pisanja izbija njezino iskreno, žarko i vruće hrvatsko rodoljublje.

Jednako je ona u mladim danima kao i u svojoj poodmakloj dobi osjećala sa svojim narodom. Posljednje je njezino dramsko djelo »Ilirski akvarel«. Rekoh, da je A. K. C. često puta u svom životu osjetila »horvacki jal« na koji se i tužila. Sjećam se, kako je jednom rekla: »S navršenom 70. godinom života gledam s vedrom, smirenom dušom na sve opačine, koje su me u mom 50-godišnjem književnom radu spriječavale, ali ja praštam svima.

Kako se iz tog letimičnog prikaza vidi gdja Cvijić istakla se na mnogim različitim poljima naše književnosti, sav svoj život, kako vidimo, posvetila je samo radu, naročito saroj kulturi, pa upravo zato moramo joj biti mi Zagrepčani osobito zahvalni i sačuvati joj trajnu uspomenu. Ona, čuvarica ilirskih tradicija, ljeska i ljeskat će kao sitni biser u krugu onih, koji svoj Zagreb vole, za njega se žrtvuju, za njega rade. Antonija Kassowitz-Cvijić ušla u »Panteon« naših velikih žena, da primi svoju zasluženu nagradu i da se pokloni s usklikom: »Ave Marija!« pred prijestoljem najveće žene.

Viktor Kučinić: (Nastavak)

SPOR DIMITRIJA DEMETRA S UPRAVOM NARODNOGA KAZALIŠTA

DEMETER I ŠTEFAN USTAJU PROTIV OPERE

Kao grom iz vedra neba djelovala je na članove kazališnoga odbora brzojavka, koju su primili dne 28. kolovoza 1854. godine u 11 sati prije podne: »Opera preskupa 300 forinti više radje nikakova Igrokaz i lakrdija u redu Brzojavno odgovorite makar na moj trošak. Demeter.« Odboraši se zabezeknuše pročitavši ovoj sadržaj. Što je to Dimitrija, za Boga miloga, opet izvrnuo?! Ta još prije 14 dana javlja, da je operu sastavio a u listu koji je stigao u Zagreb 27. kolovoza, dakle dan prije ove famozne brzojavke hvali se, kako je postao štedljiv i da je ne prekoračivši odredjene svote glumačkih plaća upravo nekim čarobnjačkim načinom sastavio sva tri društva: ilirsku i njemačku dramu te operu. A sada? Eto: predlaže da se opera uopće izostavi! Ovaj nagli preokret nije razjasnio niti list, što ga je Demeter odaslao istoga dana kad i brzojavku a glasi:

Presvietli gospodine predsjedniče, slavni odbore!

Uslied toga, što mi nije za rukom pošlo, kao što sam s početka mislio, jeftino pribavit shodnih akterah i što sam uvidio, da niemački pievači srednje ruke nebi podnipošto u svome stališu odgovarali zahtjevama zagrebačkoga obćinstva, a jer i nabavljanje partiturah mnogo više novacah stoji nego što smo mislili, uslied toga telegrafirao sam, da bi bolje bilo, da se kanimo sasvim niemačke opere, tim više, jer i neznatni niemački pievači toliko novacah stoje, da bi se stanje mjesečnih platah najmanje za 300 f. s. povekšati moralo, ako bi htieli i operu niemačku držati. Svi ovdašnji viештaci, osobito glasoviti umietnik g. L ö w e, svietovaše me, da neka izradim kod slavnoga odbora, da se nebi opera niemačka angažirala, jer ta bi za cielo dovela u propast naše poduzetje, kao što se svima manjima teatrima dogodilo.

Molim dakle, da bi tu stvar uzeli u ozbiljan pretres i da bi mi odmah izvolili javit Vašu konačnu odluku. Opširno pismo g. režisera Stephana pobliže će Vas obaviestiti o toj stvari. U Beču dne 28. kolovoza 1854. **Dr. Dimitrija Demeter.**

Dan kasnije šalje i redatelj Štefan, dakako na nagovor Demetra, pismenu predstavku u Zagreb, u kojoj nagovara »slavni odbor« da bi se svakako odustalo od opere:

Slavnom odboru Narodnoga kazališta u Zagrebu!

Tek što sam jučer otposlao list s mojim mišljenjem o ustrojstvu kazališta u Zagrebu, dobio sam danas od g. dra Demetra neugodnu vijest, da će se po svoj prilici morati odustati od opere, jer prvi tenor, prvi bas i primadona stavljaju previsoke uvjete, koji bi, kad bi im se udovoljilo, znatno prekoračili po Vama odredjeni gage-etat. Uslijed toga doći će do časovitog zastoja u osnivanju opere.

Zbog sveg ovog molim slavni odbor, da bi dobrostivo saslušao moje mišljenje u ovome pitanju. Već kod mojih prvih susreta s g. doctorom Demetrom poveli smo

razgovor o poteškoćama sastava opere i tom sam se zgodom izrazio pred gospodinom doctorom: »Samo ne operu!« Izgleda da g. Demeter nije u Beču s nikim od struke govorio o organizaciji opere, nego se strogo držao uputa, koje je dobio iz Zagreba. Tek bogato dvorsko ili državno kazalište u stanju je uzdržavati dobru operu. Sve pozornice u provinciji, koje su sebi uz dramu naprtile i operu — obično su propale, jer se već i kod angažiranih osrednjih sila troškovi plaća penju u takovu visinu, da to mora dovesti do propasti. Dobici ne mogu se nikakvi postići, premda se misli, da opera puni blagajnu. Moram upozoriti slavni odbor na činjenicu, da su sva mala kazališta u Austriji, koja su uzdržavala operu — to skupo platila. To se dogodilo kazalištu u Bratislavi, Oedenburgu, Troppau, Ljubljani i t. d. Sva su ta kazališta zapala u poteškoće i sada imadu samo dramu i šalu. A to bi se dogodilo i zagrebačkome kazalištu!

Friedrich Beckmann (1803.—1866.) znameniti komičar bečkoga Burgtheatra.

Koliko je meni poznato, u Zagrebu je zadnjih godina gostovala dobra talijanska operna družina s gospodjicom Kamerer i kada bi sada nakon ovih lijepih uspomena prispjela u Zagreb slaba njem. opera, ta bi bez dvojbe naišla na poteškoće, jer nije dorasla talijanskoj operi. A pogotovo nije moguće složiti istodobno i dobru operu, dobru dramu i šalu, a sve to uz mjesečnu plaću od 1800 forinta. Isključeno je, da bi se iz ovih gaža mogla platiti dobra primadona i drugi dobri solisti. Jedino je g. Demeter mogao namjestiti dobroga baritona, koji će svojim neobičnim glasom izazvati u Zagrebu udivljenje. A usto je veoma jeftin s razloga jer je početnik, a školovao ga o svome trošku grof Horvat. Ostali su prvaci ili preskupi ili preslabi.

K svemu sam tome doznao, da slavni odbor posjeduje samo 3—4 opere, dakle gotovo ništa! A isto je tako i s kostimima! Na svaki bi se način morale nabaviti neke nove opere (kopiature) a svaka bi stajala najmanje 120 forinta. Dakle na sve strane veliki troškovi. Zato bi slavni odbor najbolje učinio — da od opere odustane. Drama i lakrdija dobro će nositi blagajni a i za općinstvo od većeg su interesa. Ukinućem opere koristilo bi se ilirskim predstavama, jer bi se od odredjenih 1800 forinti mjesečno jedna svota zaštedila, a ta bi uštedjevina u 5 mjeseci narasla na 1000 forinta. Za tu bi se onda svotu kroz zadnja dva mjeseca sezone mogla najmiti talijanska opera i to ne podpuna već: primadona, tenor, bas i bariton, dakle samo 4 člana, ali dobra prem nešto skuplja. Ostale sekundarne uloge kao i zborovi bili bi u rukama njemačkih članova, koji su već angažirani za zagrebačko kazalište a medju njima i primadona-altistica gospodica Misskowitz, koja se može upotrijebiti kao pjevačica u Vaudeville-u, zatim u ilirskoj igri kao vesela ljubavnica pa u šali i u talijanskoj operi.

Uz ovakav raspored bili bi kazališni troškovi znatno smanjeni, blagajna bi se punila a kad u ljetnim mjesecima pada zanimanje općinstva za kazalište i blagajna slabi — nastupila bi kroz ta dva mjeseca talijanska opera i time bi kazalište opet oživilo: moralno i materijalno. Moji su dakle prijedlozi: u prvim mjesecima neka se izvadja dobra drama, šala i muzikalne igre a pod svršetak sezone kad interes za kazalište slabi, mogu se davati lahke njemačke operete i talijanske opere.

Držao sam mojom dužnošću, da slavnome odboru uslijed moje dugogodišnje prakse i iskustva u kazališnome radu — izrazim moje mišljenje o daljnjemu radu a gg. odbornici neka izvole o mojim predlozima stvoriti svoj zaključak.

Slavnoga odbora najodaniji: **Rudolf Stephan**, regiseur.

Medjutim vidimo, da nam ni Štefanov list ne razjašnjuje pravi razlog zbog kojeg je Demeter naumio da prekine s operom. Ta zagrebačka opera već je bila sastavljena, pjevači i pjevačice angažirani, svi su primili predujmove na plaće i putni trošak do Zagreba — pa zašto sad najednom da se prekine s operom? Ali evo što je bilo na stvari: neki su vrijedni članovi podigli predujmove a zatim netragom isčeznuli, a neki su opet našli bolje angažmane i uz kakovu zgodnu ispriku povratiše predujmove i otkazaše ugovor. Demeter je sad bio u stotinu neprilika: gdje da nadje nove sile a k tome jeftine poput onih nestalih? Zato, posavjetovavši se sa Štefanom i Löweom, odluči nagovoriti odbor, da se od opere uopće odustane. Što više, Dimitrija šalje odmah režisera Štefana u Zagreb davši mu popratno pismo:

Presvietli gospodine!

Predatelj ovoga pisma jest gospodin Stephan glavni po meni angažirani regiseur, čovjek izobražen i pošten, dobar akter i vješt svom poslu. Ja ga preporučam Vašoj milosti i molim Vas prepokorno, da mu izvolite u svemu ići na ruku, osobito pako odmah taj isti dan sazvati slavni odbor, da sasluša njegove prijedloge u kojima će Vam sve potanko razložiti.

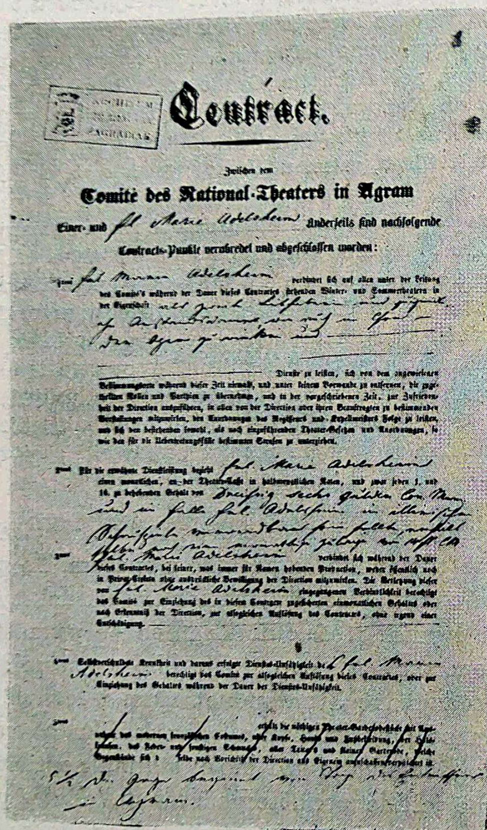
Ja se nadam, da će on tako Vašu presvietlost kao i sve ostale odbornike osviedočit, da nisam mogao drugače postupat i da se imamo nadat najboljem uspiehu.

Preporučujući sebe i moga poslanika Vašoj milosti i priaznosti čast mi je podpisat se s največim strahopočitanjem Vaš prepokorni sluga

Doctor **Demeter.**

U Beču, dne 31. kolovoza 1854.

Pišući Demeter ovu preporuku za Štefana, nije ni slutio da je odbor odlučio dići kuku i motiku na svoga »poslovodju« i zato mi izgleda, da redatelj Rudolf Štefan, kad je prispio u Zagreb, nije bio baš najtoplije dočekan od »presvietloga«.

Contract.

zwischen dem

Comité des National-Theaters in Agram

Einer- und Frl. Marie Adelsheim Anderseits sind nachfolgende

Contracts-Punkte verabredet und abgeschlossen worden:

Prva stranica ugovora sklopljenoga g. 1854. između uprave zagrebačkoga kazališta i glumice Marije Adelsheim

DEMETER BUDE OŠTRO UKOREN OD KAZALIŠNOG ODBORA

Štefan je stigao u Zagreb čitavih 8 dana ranije, nego što je to bilo naumljeno. Dok je još putovao sastao se odbor na sjednicu i tu bude dosadanji Demetrov, tobože negativni rad, podvrgnut oštroj kritici. Gospoda odlučiše poslati mu list u oštrome tonu, a da bude što službeniji i stožiji napisaše ga njemačkim jezikom:

Blagorodni gospodine!

Odbor je primio Vaša dva pisma od 22. i 27. o. mjeseca s priloženim prepisima ugovora i Vašu depešu od 28. ov. mjeseca. Na sjednici, koja se danas obdržavala pročitana su Vaša pisma i njihov je sadržaj brižno proučen, pa je odbor nakon opširne debate zaključio, da Vas upozori na slijedeće: Vama je predana pismena punomoć u kojoj se veli, da ste ovlašteni sastaviti kazališno društvo za njemačku i hrvatsku dramu i društvo za operu a sve to uz mjesečni trošak od 1800 forinti a ugovore s pojedinim osobama možete sklopiti samo uz pristanak ovoga odbora. Time su bile granice Vašega djelovanja točno odredjene. Vi vrlo dobro znadete, da je odbor, kada je odredjivao mjesečne plaće za glumce uzeo u obzir sve činjenice, koje su kod toga dolazile u obzir i strogo je pazio nato, da ne prekorači granice svoje financijske mogućnosti. U odviše smjele pokušaje nije se odbor smio upuštati i gaže su odredjivane dosta točno prema kazališnim prihodima računajući plaće za sve tri skupine: hrvatsku dramu, njemačku dramu i njemačku operu. I odbor je uzevši sva ova tri elementa kao bazu zaključio, da će kazalište preuzeti u vlastitu režiju, a sve se je to točno izračunalo i proučilo. Dakako, kad bi sad samo jedan od ovih triju elemenata zatajio, to odbor svoj naumljeni rad ne bi mogao privesti željenoj svrsi. Sve je ovo raspravljeno u Vašem prisuću i stoga mislimo, da su Vam nepotrebna svaka daljnja razjašnjenja.

Prema Vašem dosadašnjem radu, o kojem ste podnijeli izvještaj zaključuje odbor, da se niste držali odredjene Vam granice, niste se držali dane Vam punomoći a niti ste nalozima odbora udovoljili. Dalje vidimo iz Vašeg posljednjeg pisma, da Vam nije uspjelo sastaviti društvo za ilirsku dramu a ipak ste čitavu svotu, koja Vam je odredjena potpuno iscrpili što više i prekoračili, jer tražite od odbora višak od 300 forinta. Dapače prema Vašoj zadnjoj brzojavki izgleda kanda ste i operu sasma izostavili!

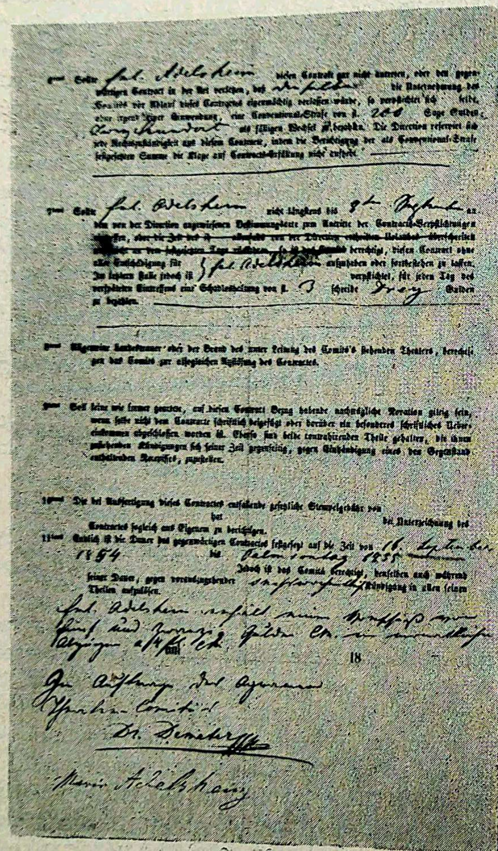
Sve ovo je u očitom protuslovlju s odborskim zaključkom i danoj Vam punomoći, gdje se veli, da imadete sva tri društva priskrbiti za 1800 forinta. Ako ste Vi zaključili ugovore, a da se niste držali punomoći, to su t i u g o v o r i b e z p r a v n e m o ć i i njihove eventualne posljedice ne tiču se odbora.

Nadalje držimo, da ste najmili previše osoblja a osobito za pojedine struke. Za nas je sasma nepotrebno da neke uloge budu podvostručene ili potrostručene (3 komičara!) jer Zagreb je malen i ne spada, u koliko se to tiče kazališta, niti medju gradove drugoga reda. I gaže nekih glumaca su previsoke a sasma nam je neobično, da bi jedna subreta u Zagrebu dobivala 300 forinta mjesečno. Isto je tako odboru neruzmljivo, da ste svima članovima i članicama obećali predstave-korisnice i još k tome u zimsko doba! Time bi blagajni bila nanjeta velika šteta, jer bi se skoro čitava dva mjeseca predstave izvadjale samo u dobrotvorne glumačke svrhe. Osim toga Vi ste pojedincima pored plaće obećali i nekakve posebne nagrade. To dosada nije bilo uobičajeno u Zagrebu a niti to može podnijeti kazališna blagajna.

Konačno odbor najoštrije osudjuje Vaš gest, kojim ste najmljenim članovima obećali velike p r e d u j m o v e. To je opet jedna nesmotrenost spram kazališne blagajne, koja bi morala već početkom sezone isplatiti oveće svote. A to nije moguće, jer je naša blagajna skoro već iscrpljena. A k svemu tome obećali ste najmljenima i besplatan put do Zagreba. Ovo, kao i izdatak na predujmove kaz. blagajna ne može podmiriti. Zbog ovakovih važnih novčanih pitanja morali ste se na svaki način obratiti na odbor i tražiti njegov pristanak.

Već smo Vam javili, da nije potrebna nikakova žurba sa sklapanjem ugovora i da je sasvim svejedno, ako sezona počme sredinom rujna, sredinom listopada ili

početkom studenoga. Stavili smo Vam na srce, da se ne prenaglite, nego da sve dobro promislite i lagano uredite i da u nikojem slučaju ne prekoračite granice Vaše punomoći. Tog ste se morali strogo držati a ne da pravite odboru same neugodnosti. Takodjer Vam je bilo saopćeno, da se što više suzdržavate od kupnja garderobe i repertoara za operu, dramu i šalu, jer sve je to odbor naumio nabaviti postepeno, tokom vremena. Jednom riječju, Vi u nijednom slučaju niste Vašu zadaću dostojno ispunili. Zato je i razumljivo, da odbor ne može po Vama predložene mu glumačke ugovore odobriti i podpisati nego Vam ih šalje natrag. Odbor bi se izložio najvećoj odgovornosti, kad bi odobrio Vaš dosadanji protupropisni rad u

Druga stranica istoga ugovora s potpisima dra Demetra i Marije Adelsheim.

Beču. Vi i sami vrlo dobro znadete, da je odbor odgovoran za povjereni mu kazališni imetak i ne smije odobriti nikakove korake, koji bi mogli ovaj imetak u cijelosti ugroziti. Odboru ne preostaje drugo, nego Vas upozoriti, da Vašu zadaću u Beču izvršite samo u granicama punomoći. Ako Vam to nije moguće, onda smatrajte danu Vam punomoć bespredmetnom te izvolite Vaš rad u Beču sasma napustiti.

Zagreb, dne 30. kolovoza 1854.

Predsjednik: Klobučarić.
Tajnik: Maksimilijan Prica.

Gospoda od odbora bila su odviše oštra u ovome pismu, koje vrvi od ukora a neke su rečenice bile za Dimitriju upravo uvrijedljive: »...Vi u nijednom slučaju niste Vašu zadaću dostojno ispunili« — »Odbor ne može odobriti Vaš dosadanji protupropisni rad u Beču« —»...a ne da pravite odboru neugodnosti« — »...izvolite Vaš rad u Beču sasma napustiti!«

Ovo su napisali ljudi, koji su dobro poznavali mnogogodišnje Demetrove zasluge oko utemeljenja zagrebačkoga kazališta a znali su i to, da je on tokom zadnjih 10 godina potrošio dobar dio svoga imetka na dobrobit hrvatskoga kazališta.

(Nastavak slijedi.)

LISTAK

LOVAČKE PRILIKE U ZAGREBU I OKOLICI PRIJE 50 GODINA. Tamo oko devetdesetih godina bio je lov u okolici Zagreba još prilično dobar. Občinu Sesvetsku, koja je onda još bila velika, jer je tek kasnije odpala od nje občina Remete i Markuševac, imalo je u zakupu »Složno hrvatsko lovačko družtvo«. Članovi toga družtva bili su sve već sad pokojni ljekarnik Antun Kögl, dr. Jakopović, direktor drame Mandrović, Nj. Kočonda, Marko Mileusnić i dr., a lovnik je bio Karlek Hruby, činovnik državne blagajne, koji je umro prije nekoliko godina u visokoj starosti.

Lovište preko Save prema Stupniku držali su doktori-medicine, medju njima još dana, hvala Bogu zdravi i krepki dr. Wickerhauser. Lovište od ceste prema Velikoj Gorici iztočno, imali su pok. Mirko Karas, Antun Nossan, viećnik Reizner, i još drugi, kojih se ne mogu sjetiti.

Kao djak, a kasnije kao mladi pristav bio sam i ja u tim družtvima i to najprije u Sesvetskom, a poslie u Karasovom. Gradsko je lovište držao u zakupu viećnik Slaviša Katkić. Bio sam često s njime u lovu, a lovili smo tamo, gdje je sad Trešnjevka, pak preko sadašnjega kolodvora čak do Borongaja, gdje je sad već izgradjeno. U ono doba tamo je rastao kukuruz. Na tom mjestu bilo je dosta zečeva. Osim toga imali smo dobar lov na divlje race. Željeznica je na kraju Petrinjske ulice u Trnju postavila nekakovu sisaljku za vodu iz Save. Kroz dugu cijev sisaljke tekla je topla voda u Savu. Kad je bila oštra zima zamrzle su se druge vode, ova se kraj sisaljke nije nikad zamrzla i tamo je bio izvrstan »anštand« za race. Čim je na Katedrali odbilo pet sati, počele su race dolaziti. Mi smo s puškama već čekali i tako svake večeri ustrielili po dvie do tri.

U Sesvetskom smo lovištu lovili u gornjem kraju sa psima »prakircima«, a u ravnici oko Retkovca s goničima.

Najbolji je lov bio oko sela Popovca u Sv. Šimunu. Tu je bilo osobito dobro mjesto brieg Zrnetna i Jamine. Sve zarašteno borovicom, a na Zrnetini su bili vinogradi. Zrnetina izgleda kao odsječena piramida, s obe strane teče potok tako da se zec uviek morao vratiti na vrh, a riedko je otišao izvan Zrnetine.

Za automobile se onda nije znalo, nego su gospoda iz Zagreba došla fijakerom, a dr. Jakopović sa svojim kolima. Poslie lova kad smo se cieli dan nazebli, obično smo se malo odmorili kod čuvara naših lovišta Čučka ili Šuškovića, a često i kod Pavlinića u Degidovcu. Ovakove odmore na toplom osobito je volio naš nezaboravni kazališni ravnatelj Adam Mandrović. Naručili bi pečenu puricu koju bi zalijevali dobrim domaćim kiselišem. Mnogo je bilo

takovih »odmora«, koje smo u veselom razgovoru sproveli sve do večernje »Zdrave Marije«.

Sjećam se jednog dogadjaja baš iz lova u Jaminama. Mi smo o podne malo založili kod vatre i krenuli dalje. Nismo bili još ni sto koraka daleko nazove nas Šušković: »Gospoda, tu je jeden zajec na gnjezdu«. Mi smo držali dogovor, tko će toga zeca ustrieliti i izbrali smo za to, kao najodličnijega ravnatelja Mandrovića. On podje sa Šuškovićem napred i ovaj mu je pokazivao zeca: »Vidiju ono, koje zgledi kakti kamen pod onim grmom«. Kad je to tumačenje bilo gotovo, opali direktor, nadajući se sigurnom »treferu«, ali dogodi se naopako. Akoprem je cilj bio blizu, Mandrović je pucao u jedan grm misleći da je to zec, a ovaj smuk upravo kraj Mandrovića. Naravno da je bilo smjeha i šale a sve na račun našeg strogog »direktora«.

Još smo jedanput imali šaljivi dogadjaj u lovu na race. Potok Medveščak je onda izpod Zagreba bio još otvoren i imao je na svakoj strani visok nasip. Na taj su potok pod večer nalijetavale race. Jedanput smo pošli Katkić i braća Knezi, urar Mavro i tajnik Aldobrand. Prvi je stajao jedan Knez, onda iza 100 koraka Katkić, pak ja i drugi Knez. Onaj prvi Knez je imao kod sebe velikoga psa. Kad smo se najljepše smjestili i kad su race već počele upadati, sjeti se najedanput onaj pas i poleti od jednoga gazde k drugome kao lokomotiva. Dakako da nam je raztjerao i lov je bio svršen.

Bila su to lijepa vremena kada se je lovilo tamo, kuda danas vode zagrebačke ulice! U ono doba pripovijedali su stari lovci da su prije pedesetih godina prošlog stoljeća race lovili na današnjem Zrinjskom trgu, gdje su nekad bile velike bare.

Dr. Ivan Jagić.

DRUŠTVENE VIJESTI

NAŠI POKOJNICI. U mjesecu travnju o. g. neumoljiva smrt pokosila nam je dva naša draga i vrlo ugledna člana i to: Andrić dr. Nikolu, hrv. književnika i bivšeg intendanta i dramaturga Hrvatskog državnog kazališta, koji je umro 7. IV. i Muhvić Ivana, hrvatskog skladatelja, koji je umro 19. IV. o. g. — Neka im je slava i vječna uspomena u redovima naših članova!

SJEDNICA UPRAVNOG ODBORA. Dne 11. travnja o. g. održana je svečana sjednica Upravnog odbora našeg društva, povodom proslave prve godišnjice naše Nezavisne Države Hrvatske. Stvoreni su ovi zaključci:

1. Prigodni svečani govor društvenog predsjednika Dr. Tome Cuculića o značenju godišnjice ostvarenja **Nezavisne Države Hrvatske** za hrvatski narod i za glavni grad Zagreb, uzima se s odobrenjem na znanje i izriče duboka zahvala našem Poglavniku za sav njegov veliki i požrtvovni rad uložen za ostvarenje najvećih i najsvetijih ideala hrvatskog naroda i njegovih najvećih sinova iz prošlosti.

2. Kao prvo djelo na spomen te prve godišnjice Društvo Zagrebčana traži i predlaže, da Gradski muzej u toku ove godine bude premješten iz dosadanjih vlažnih prostorija Umjetničkog paviljona na Trgu Kralja Tomislava, u zgradu bivšeg Stola Sedmorice, Opatička ul. 18, za kojega je odlučeno da seli u Banju Luku. Dosljedno tomu odobrava se sadržaj sastavljene predstavke od današnjeg dana, upravljene na gradskog načelnika g. Ivana Wernera.

3. Pošto Društvo Zagrebčana kao komunalno-kulturno društvo za grad Zagreb, ima da i u budućnosti vrši jednu važnu ulogu u kulturnom i u komunalnom pravcu, odbor u ovom svečanom času uvidja potrebu nabave društvenog doma, u kojemu bi bilo predviđeno i nekoliko soba za one članove društva i građane Zagreba, koji bi u budućnosti pali u bijedu pa se zaključuje, da se imadu poduzeti koraci da se nabavi koja od onih kuća, koje su sada postale vlastnost naše države.

4. Uviđa se potreba da je društvu kod svih njegovih javnih nastupa potrebna društvena zastava, pa se takova na uspomenu ove prve godišnjice postanka naše Narodne Države ima nabaviti.

Dne 24. travnja o. g. održana je redovita sjednica Upravnog odbora, pa su na istoj primljeni slijedeći novi članovi i to: Knaus Ivan i Knaus Karlo, suvl. t. t. Braća Knaus i to kao podupirajući. Na toj sjednici odobren je tajnički poslovni izvještaj za prošlu godinu i prihvaćene sve predradnje za godišnju glavnu skupštinu, održanu na 26. travnja t. g. Izvještaj o društvenoj glavnoj skupštini donašamo na drugom mjestu.

PROSLAVA GODIŠNJICE NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE. Kao što i sva ostala društva i ustanove tako je i naše društvo priredilo dne 11. travnja svečanu proslavu **godišnjice naše Nezavisne Države Hrvatske.** Ponajprije je održana svečana sjednica Upravnog odbora. O zaključcima ove sjednice, naprijed smo izvjestili. Poslije sjednice održan je društveni sastanak, koji je bio lijepo posjećen. Na sastanku je profesor i narodni zastupnik **Dr. Rudolf Horvat** održao vrlo zanimivo predavanje o postanku **Nezavisne Države Hrvatske.**

Govornik je najprije u krupnim crtama prikazao teški život Hrvata pod bivšom Jugoslavijom, a za tim je prikazao ona herojska djela prvaka ustaškog pokreta, na čelu sa našim hrabrim Poglavnikom, dok konačno nije kucnuo čas oslobođenja i osnutka **Nezavisne Države Hrvatske.** Junacima, koji su za to djelo trpjeli i konačno svoje živote dali, izrečena je duboka hvala i poštovanje, a predavač je nagrađen burnim odobravanjem.

Poslije toga izveden je birani raspored, u kojem su nastupili gđa Božica Sitarić i otpjevala romancu Jelene iz Zajčeve opere »Nikola Šubić Zrinjski« i »Domovinu« od Lisinskoga, uz pratnju gđe Lole Štauduar. Gđa Zdenka Marković otpjevala je »Djevojka i mjesec« od Gotovca i »Serenadu« od Hatzea. G. Marijan Đuranec odpjevao je »Domovini i ljubavi« od Zajca i »Ti moraš dušo moja biti« od Klaića, te duet Jelene i Juranića iz opere »Zrinjski« sa gđom Sitarić. Pjevače pratila je gđa Štauduar.

SPOMEN VEČER ZA ANTONIJU KASOVITZ-CVIJIĆ. U dvobroju 3-4 od mjeseca ožujka i travnja o. g. ukratko je spomenuto, da je dne 27. I. t. g. održana komemoracija za blagopojnu Antoniju Kasovitz-Cvijić. Tu obavijest nadopunjujemo, da je spomen slovo održala pročelnica Gospojinskog ogranka gđa Danica Jerand.

Mnogo su doprinijele uspjehu te večeri skladbe Ivana pl. Zajca, koje je osobitom vještinom i lijepim glasom otpjevala gđa prof. Zlata Špehar. Prigodom ove večeri recitirao je g. Afrić. Opširniji prikaz o životu i radu Antonije Kasovitz-Cvijić donosimo u ovom broju.

PREDAVANJE GĐE MARIJE ZAGORKE. Dne 15. travnja o. g. održala je naša članica gđa Marija Zagorka u našim prostorijama vrlo zanimivo predavanje o temi: »Tajna mojih romana«. Gđa Zagorka je na vrlo zanimiv način pred dubkom punom dvoranom prikazala svoj obilan novinarski rad kroz 40 godina i naglasila, da si je ona probila put k srcima svojih mnogobrojnih čitalaca iz svih staliža hrvatskog naroda jedino kao hrvatska novinarka, jer je to njezino glavno zanimanje. Idući uvijek stalnim putem kao dobra Hrvatica i rođena Zagorka, a obogaćena poznavanjem hrvatske povijesti, što javnosti nije mogla reći kao novinarka to je rekla na usta junaka iz svojih romana i samo tako mogla je izbjeći strogosti cenzure raznih protuhrvatskih i tuđinskih režima. I u tomu je zapravo bila tajna njenih romana što ih je pisala kao novinarka.

Ova zanimiva razlaganja izazvala su kod prisutnih veliko odobravanje.

Poslije toga je izveden kratak raspored u kojem je Jurica Dijaković krasnoslovio »Bele rože« od Domjanića, »Mrtve sestrice« od Krkleca, »Majka« od Ljube Wiesnera i »Dubrovniku« od Vjekoslava Mayera.

PREDAVANJE BISKUPA DR. CAREVIĆA. Dne 21. travnja o. g. održao je u našim prostorijama naš član biskup dr. Josip Carević predavanje o temi: »Gore srca«. Govornik je u svojem razlaganju istaknuo, da je uskrsnuće Kristovo važna činjenica s dvaju razloga i to: prvo, jer je to najjači dokaz za Kristovo božanstvo i njegovu nauku, a drugo, jer je to zalog našeg uskrsnuća i vječnog života neumrle duše. Predavanje se prisutnim jako dopalo, pa je predavač nagrađen odobravanjem. Poslije toga je Josip Bačić krasnoslovio dvije pjesme i to: »Pilat« od Dr. Đure Arnolda i »O besmrtnoj duši« od Jovana Hranilovića.

SPOMEN VEČE ZA ZRINJSKOG I FRANKOPANA. Povodom 271. obljetnice mučeničke smrt **hrvatskih velikana Petra Zrinjskog i Krste Frankopana,** koja se odigrala 30. travnja 1671. u Bečkom Novom mjestu, priredili smo na redovitom sastanku dne 28. travnja spomen veče. O životu i radu hrvatskih mučenika govorio je profesor i narodni zastupnik dr. Rudolf Horvat, te je u krupnim crtama istakao povijesne činjenice kojima je dokazao sve nastojanje navedenih hrvatskih velikana za oživotvorenje hrvatske državne ideje već u ono doba. Ovo nastojanje konačno su Zrinjski i Frankopan platili svojim dragocijenim životima. Predavanje se prisutnim vrlo svidilo, naročito zato što su čuli mnogo još neobjavljenih podataka o tragediji naših hrvatskih mučenika.

Poslije predavanja izveden je kratak umjetnički program, na kojemu je gđa Božica Sitarić otpjevala »Vir« od Zajca, »Pticama« od Lisinskog uz pratnju maestra Pavla viteza Vlahović-Mariona. Iza toga je g. Vlahović odpjevao od Stepanića »O kada bi znala bar« i od Šafranek-Kavića »Sunašce«. Pratio ga je g. prof. Opermann. Uži zbor »Hrv. pjevačkog društva Zvonimir« odpjevao je od Zajca »Zrinjsko-Frankopanku«, od Novaka »Planula zora svanuo dan«, od Zajca »U boj u boj«, te »Ustašku himnu«. Zborom je ravnao g. Komarevski.

PREDAVANJE EMILA PL. LASZOWSKOG. Dne 12. svibnja o. g. održao je na našem društvenom sastanku vrlo uspjelo predavanje naš član g. Emil pl. Laszowski, o obitelji Gregorijanec, nekadašnjih gospodara Medvedgrada. Već sam predmet predavanja privukao je mnogo slušatelja, pa su društvene prostorije bile dubkom pune. Naš simpatični i dragi predavač iznesao je u svom predavanju mnoge povijesne činjenice o pojedinim članovima obitelji Gregorijanec, koji u toliko povezani s hrvatskom prošlošću, što nam je prikazao u svojim romanima naš nezaboravni August Šenoa. Predavanje saslušano je s velikim zanimanjem, a g. Laszowsky nagradjen je zasluženim odobravanjem.

Poslije predavanja odpjevala je gdja. Nela Šterk nekoliko lijepih točaka. Pratio ju je g. Pavao vitez Vlahović — Marin. Iza toga nastupila je gdjica Carmen Vilović s dvije točke uz pratnju g. Vlahovića. Obje pjevačice nagradjene su zasluženim odobravanjem.

Ovom zgodom rado spominjemo da je gdjica Carmen Vilović s velikim uspjehom nastupila u našem Hrvatskom Državnom Kazalištu. Bilo bi poželjno da bude što prije angažirana. Ovo preporučamo zato da jedna naša domaća vrsna pjevačica ne ode u zaborav, što se s malo dobre volje može zapriječiti.

Izdavač: »Družtvo Zagrebčana«. — Odgovorni urednik: Stjepan Stiegler, grad. senator, Brešćenskoga ulica 10 (brzoglas 22-411). — Uredništvo i uprava: Berislavićeva ul. 20/I. kat. Brzoglas 24-383. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ulica br. 6. — Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Selska cesta br. 47.

ZAGREB

MJESEČNIK DRUŽTVA ZAGREBČANA

BROJ 7 GOD. X. 1. SRPNJA 1942.

UPOZORENJE PREDPLATNICIMA

Među ostalim časopisima, obustavljeno je zbog nestašice papira daljnje izlaženje našeg lista.

Prema tome ovo je posljednji broj naše revije, pak umoljavamo naše članove i prijatelje da izvole ovo uvažiti. Mi ćemo nastojati da čim bude moguće opet započmemo daljnje izdavanje naše omiljele revije.

Za dom spremni!

UREDNIČTVO.

(Svršetak)

Ivan Ulčnik:

VJEKOSLAV FRIGAN

ODVJETNIK I BIVŠI NAČELNIK GRADA ZAGREBA

U prošlom broju zaključili smo životopis načelnika Frigana s prikazom borbe, koju je vodilo tadanje gradsko zastupstvo poradi vojnog zakona, koji se je protiv ustavnih načela, jednostavno naredbenim putem u život stavio.

U ovom članku prikazat ćemo završetak Friganovog načelnikovanja.

Godine 1866. imenovan je novi kazališni odbor pod predsjedničtvom Jovana Subotića. Podpredsjednikom imenovan je Frigan. Slijedeće godine 1867. Subotić se zahvali na časti predsjednika, te ga na tom mjestu naslijedi Frigan.

Na sjednici gradskog zastupstva 8. siječnja 1868. izvješćuje gradski načelnik Frigan, da je od Namjestničkog Vijeća, putem dvorskog savjetnika Roberta Zlatarovića, primio vijest o iskrcanju mrtvog tijela cara meksikanskog i nadvojvode austrijskog Maksimilijana. Iskrcanje obavit će se dne 10. siječnja u Trstu. Iz Trsta će tijelo cara Maksimilijana biti prevezeno u Beč na pokop u Kapucinsku grobnicu. Grad Zagreb pozvan je na prisustvovanje kod pogrebnih svečanosti u Trstu. Gradsko zastupstvo zaključuje, da će kod sprovoda u Trstu grad zastupati načelnik Frigan, te gradski zastupnici Guido Pongratz, Miroslav Pongratz, Emanuel Prister i Pavao Gugler. Prva trojica gradskih zastupnika nalaze se već od prije u Trstu. S načelnikom putuje u Trst gradski zastupnik kanonik Pavao Gugler na svoj trošak. Načelniku Friganu doznačen je putni trošak od 100 forinti uz obračun.

Na sjednici grad. zastupstva 23. siječnja 1868. načelnik Frigan podnosi izvještaj o prisustvovanju kod sprovoda cara Maksimilijana u Trstu (Grad. arhiv br. 754—1868. Spis se izgubio.).

Nastupom baruna Levina Raucha, kao zamjenika banske časti, promijenile su se u Hrvatskoj političke prilike u korist pristaša nagodbe s Ugarskom. Naravna posljedica te promjene morala se osjetiti i u vodstvu uprave grada Zagreba. Od mjeseca ožujka 1861. pa do veljače 1868. Gradska uprava bila je u rukama »Narodne građanske stranke« nazvane »pozoraškom«, jer su njeni vođe izdavali list »Pozor«. Načelnik Frigan, kojeg su gradski zastupnici, a pristaše Narodne građanske stranke podupirali, nije bio otvoreni pristaša te stranke. To smo vidili iz prikazanih prilika u društvu »Dvorani«. Frigan se za nijedno političko stanovište nije javno opredijelio. On hoće u političkom pogledu biti dosljedan svog prezimena: »ni kuhan ni pečen, već frigan«. Ta prispodoba o Friganovom prezimenu prema usmenoj predaji bila je u Zagrebu jako raširena, te se često i danas spominje.

Vlada baruna Raucha raspušta zagrebačko pozoraško gradsko zastupstvo, te odredi nove gradske izbore. Prije nego će se staro zastupstvo razići predočuje bilancu svog sedmogodišnjeg rada. »Narodne Novine« od 28. veljače 1868. pišu, kako je odstupajuće zastupstvo našlo grad u velikom dugu, kojeg je prouzročila gradska uprava pod desetgodišnjim bečkim apsolutizmom. Dug je narasao na svotu od 206.000 for. Za tadanje prilike i obzirom na veliku vrijednost novca, bila je to upravo ogromna svota. Odstupajuće gradsko zastupstvo pod vodstvom načelnika Frigana snizilo je taj dug na 44.000 for. Izim toga je to zastupstvo nabavilo različitih nekretnina u vrijednosti od 408.000 forinti. Ono je stvorilo toliko potreban plan za raširenje i poljepšanje Zagreba.

Odstupajuće zastupstvo je otvorilo dvije važne ulice u središtu Doljnjeg grada, današnju Javorovu i Gundulićevu. Tadanji marvinski trg pretvorio je u Trg Bana Zrinjskog. Ovom trgu je već tada predstojala budućnost, da bude jedan od najljepših zagrebačkih trgova i šetališta.

»Hrvatske Novine«, koje su izlazile u Zagrebu pod uredničtvom Marka Manasteriottia, a simpatizirale su s Rauchovom vladom, ne oduševljavaju se radom prošlog zastupstva. U broju od 14. ožujka 1868. »Hrvatske Novine« priznaju, da je odstupajuće zastupstvo dosta toga učinilo, ali je zato imalo na raspolaganju do 2,000.000 forinti. Istina je i to, da kroz minulih sedam godina nije učinjeno nikakvo čudo. »Hrvatske Novine« hvale čak bivšeg dosta omraženog bana Koroninia i pišu, da je on dao mnogo poticaja za uređenje grada. Dalje taj list predbacuje odstupajućem zastupstvu, kako je teško išlo s rasvjetom grada. Kada se u gradskom zastupstvu raspravljalo o tom pitanju, našao se jedan njegov član te dobacio, da čestiti ljudi idu za dana kući a da nevaljancima za volju ne će grad trošiti. »Hrvatske Novine« primjećuju, da je takvih staromodnih ljudi bilo u dosadanjem gradskom zastupstvu. Dalje pišu kako je odplaćeno mnogo duga, to je doduše istina, ali je zato gradski namet povišen za trostruko. Za gradnju ulica potrošeno je 121.900 for. To je velika svota! ali se je kod tog posla slabo radilo. Po ulicama opet viri kamenje kao mačje glave i t. d.

Vidi se kako su »Hrvatske Novine« umanjivale rad i zasluge odstupajućeg zastupstva, a time svakako uskraćivale priznanje bivšem načelniku Friganu. Ovakovo prosuđivanje moglo je poteći samo iz političkih razloga, vjerojatno pod uplivom Rauchove vlade, koja svakako na upravi grada želi svoje zastupstvo.

Konačno dodje dan kad se Frigan mora oprostiti s Magistratom; bilo je to na sjednici gradskog zastupstva 27. veljače 1868. Zahvaljuje odstupajućim gradskim zastupnicima na potpori, koju su mu kroz sedam godina pružali. U ime Gradskog zastupstva zahvaljuje se Friganu gradski zastupnik dr. Sachs.

Početkom mjeseca ožujka 1868. pristupa se gradskim izborima. Bore se u glavnom dvije stranke i to »Narodna građanska« (»Pozoraška«) i »Ustavno narodna« ili »Mađaronska«. Izbore provodi prijatelj i pouzdanik bana Raucha, dvorski savjetnik Robert Zlatarović, u svojstvu vladinog povjerenika. Namjestničko Vijeće imenovanje izbornog povjerenika stavlja na znanje Gradskom poglavarstvu rješenjem od 26. studenoga 1867. br. 16.948. (Gradski arhiv br. 8665 — 1867.).

Izbori se provode uz veliku kortešaciju s obih strana. Službeni aparat laća se svakog sredstva, kako bi omogućio pobjedu Rauchovih pristaša. Frigan također kandidira na »Narodno-građanskoj« listini. Ali kao vješt političar ne veže se samo na jednu stranku. Na zaprepaštenje Narodnjaka (Pozoraša), osvane on i na mađaronskoj listini u prvom kotaru prvog izborništva. Dne 3. ožujka Frigan s ostalim kandidatima narodnjačke liste ostaje u manjini. Međutim istog dana on je izabran na listi Ustavnjaka (Mađarona), te tako jedini od opozicionalaca ulazi u novo gradsko zastupstvo. Kroz to, što je Frigan kandidirao na obim listinama bude izabran jednoglasno.

Domorodno zagrebačko građanstvo zamjera Friganu tu dvoličnu političku igru. Narodnjački »Novi Pozor« od 31. ožujka 1868., koji je zbog Rauchovog progona izlazio u Beču, ne može Friganu oprostiti nevjere spram Narodne građanske stranke. U oštrom dopisu iz Zagreba »Novi Pozor« se osvrće na obnovu nutarnjeg magistrata, te među ostalim piše da su Frigan, Urica i Kindersberger sve radili, kako bi se uzdržali na svojim mjestima, osobito prvi, (misli Frigana). Godine 1848. Frigan je ispalio prvi pušku radi hrvatskih sloboština a sada tako... »Novi Pozor« završuje svoj članak: »Narodna građanska stranka ne će za tim ljudima žaliti«.

Zagrebački dopisnik »Novog Pozora« možda je imao pravo kad je tvrdio da se radi o pridržanju starih mjesta. Frigan se je nadao ponovnom načelničkom izboru, ali se je prevario. Ban Rauch u doba predstojeće nagodbe između Hrvata i Mađara hoće imati na načelničkoj stolici skroz pouzdanog i ovisnog čovjeka. Frigan mu nije pouzdan. On je materijalno neovisan, a osim toga u političkom mišljenju si ne da nalagati. Zato će načelnikom biti savjetnik Namjestničkog vijeća Makso Mihalić. Ovaj se nerado prima ove časti, ali mora.

Prva sjednica novog gradskog zastupstva obdržava se 9. ožujka 1868.

pod predsjedanjem dvorskog savjetnika Roberta Zlatarovića. Odmah na početku sjednice gradski zastupnik Frigan (bivši načelnik), pozdravlja Zlatarovića, što je tako mudro i obzirno ravnao gradskim izborima. Na istoj sjednici izabran je za gradskog načelnika vladin savjetnik Makso Mihalić,[14]) a ne — Frigan.

Na sjednici grad. zastupstva 28. ožujka 1868. predaje bivši načelnik Frigan vladinom povjereniku Zlataroviću ključeve od blagajne. Tim činom ujedno Frigan posljednji puta nastupa u javnom životu. Razočaranje u društvenom i političkom radu vjerojatno je na Frigana djelovalo. On se sasma povlači u svoju palaču u Opatičkoj ulici. Mir mu je potreban, jer je počeo i pobolijevati. Friganu je jedina želja bila, da se njegov dugogodišnji rad za kralja i domovinu bar tako prizna, da dobije plemstvo. »Narodne Novine« od 18. svibnja 1868. donose vijest, da je Kralj rješenjem od 11. svibnja 1868. Friganu podijelio plemstvo. Ova vijest nije bila točna, jer je Frigan dobio plemstvo kraljevim rješenjem od 8. srpnja 1869. s pridjevkom od »Požeg-grada«.

U pogledu Friganova plemstva našli su se u gradskom arhivu nekoji spisi. Predsjedništvo Namjestničkog Vijeća odpisom od 3. svibnja 1869. broj 1434 — Prs., traži od gradskog poglavarstva imena Friganovih potomaka, kakvo im je ponašanje, te ima li kakve zapreke protiv pojedinaca, da se uvrste u plemićke redove. U tom predmetu kod gradskog poglavarstva uređuje bilježnik August Šenoa. On poziva Friganova sina Kamila c. kr. satnika, da naznači potomke njegova oca Vjekoslava. Kamilo Frigan u pismu od 13. svibnja 1869. označuje Friganove potomke i to: sin Kamilo, 35 godina star, c. kr. satnik kod 53. pješačke pukovnije nadvojvode Leopolda. Zatim kćeri: Jerta, 33 godine stara, udata za c. kr. kapetana u miru Dragutina Hampela-Waffenthalskog. Kanda, 32 godine stara, udata za Dragutina pl. Blažekovića, c. kr. majora, kod 31 pješačke pukovnije. Klotilda, 29 godina stara, neudata. Nakon ove obavijesti, Šenoa izvješćuje

[14]) Izbor gradskog načelnika **Maksa Mihalića** podastrt je kralju na odobrenje. Dne 3. travnja 1868. kralj je u Budimu izdao riješenje, kojim se izbor Maksa Mihalića za gradskog načelnika slobodnog i kraljevskog grada Zagreba potvrdjuje. Kr. hrv.-slav. dvorska kancelarija odpisom od 4. travnja 1868. br. 1391, kraljevu potvrdu stavlja do znanja Namjestničkom vijeću u Zagrebu. Namjes. vijeće obavještava Gradsko poglavarstvo o kraljevoj potvrdi, odpisom od 14. travnja 1868. br. 457-Prs., te ujedno odredjuje prisegu novo izabranog gradskog načelnika. Dne 14. travnja gradski načelnik Makso Mihalić polaže prisegu u ruke zamjenika banske časti Levina bar. Raucha, a u prisutnosti gradskog podnačelnika Pavla Hatza i gradskog zastupnika Miroslava pl. Pisačića, kr. dvorskog savjetnika.

Gradsko zastupstvo na sjednici 20. travnja 1868. § 2. uzima na znanje položenje prisege gradskog načelnika Maksa Mihalića, te mu ujedno od 1. svibnja 1868. odobrava godišnju plaću od 2500 forinti. (Gradski arhiv br. 2752-1868.)

Namjestničkom Vijeću da protiv Friganovih potomaka nema nikakvih prigovora, te nije zaprijeke za njihovo uvrštenje u plemićke redove. (Grad. arhiv broj 102 i 106 — Prs 1869.).

Plemićka lista Vjekoslava Frigana izdana je na hrvatskom jeziku, što je bio gotovo jedinstven slučaj. Do godine 1848. izdavane su plemićke listine na latinskom jeziku. Za doba absolutizma listine su pisane njemačkim jezikom. Poslije sklopljene Austro Ugarske nagodbe godine 1868. listine su u austrijskoj poli pisane njemačkim, a u ugarskoj poli mađarskim jezikom.

Priopćit ćemo točan sadržaj Friganove plemićke listine; ujedno prikazujemo nekoje stranice izvorne plemićke diplome, koja je na pravoj pergameni u bojama upravo umjetnički izrađena.

Br. 5703—1869

MI FRANJO JOSIP PERVI

po milosti božjoj Car Austrijanski, Ugarske, Češke, Dalmacije, Hèrvatske, Slavonije, Galicije, Vladimirye, Rame, Srbije, Kumanije i Bugarske

Kralj Apostolski;

Kralj Ilirije, Jerusolima itd; Nadvojvoda Austrije, Veliki vojvoda Toskane i Krakove; Vojvoda Lotaringije, Solnograda, Štajerske, Koruške, Kranjske i Bukovine; Veliki Knez Sedmogradske; Markgrof Moravski; Vojvoda Gornje i Doljnje Sležke, Modene, Parme, Pijačence, Gvastale, Osviečina i Zatora, Tješina, Friaula, Dubrovnika i Zadra itd.

Dajem ona znanje za uspomenu svim, kojih se dostoji, da smo

Na predlog Našega ugarskog ministra uz Našu osobu iz osobite milosti i blagonaklonosti dozvolili, da se kraljevski pravolist glaseći vrhu plemenšćine, pokojnomu

VIEKOSLAVU FRIGANU

u znak priznanja njegove neuzkolebive viernosti i zaslugah naprama Našemu Veličanstvu i prejasnoj vladajućoj kući, koje si je tečajem mnogo godinah navlastitc iza godine 1861. kao načelnik slobodnoga kraljevskog grada Zagreba gorljivim i s požrtvovanjem sama sebe skopčani djelovanjem stekao, podieljene i vrhu podieljena mu prava služit se nazovom **Požeg grada** izdade na korist i na ime ostavljene diece njegove, primjerno tomu smatramo da se

KAMILO FRIGAN

satnik pukovnije 53. noseće ime nadvojvode Lavoslava iskreno ljubljenoga rođaka Našega, sa obojega spola zakonitimi potomci i nasliednici zajedno istom tako

JERTA, KANDA, I KLOTILDA FRIGAN

sestre mu takodjer primu u red pravih istinitih, davnih i nedvojbenih plemićah svete krune Ugarske s dozvolom da se mogu služiti nazovom **Požeggrada** ujedno previšnjom kraljevskom voljom dozvoljujući, da odsada u buduće na viekovita vriemena preimenovani

KAMILO FRIGAN

i svi obojega spola zakoniti njegovi potomci i nasliednici, nadalje

JERTA, KANDA I KLOTILDA FRIGAN

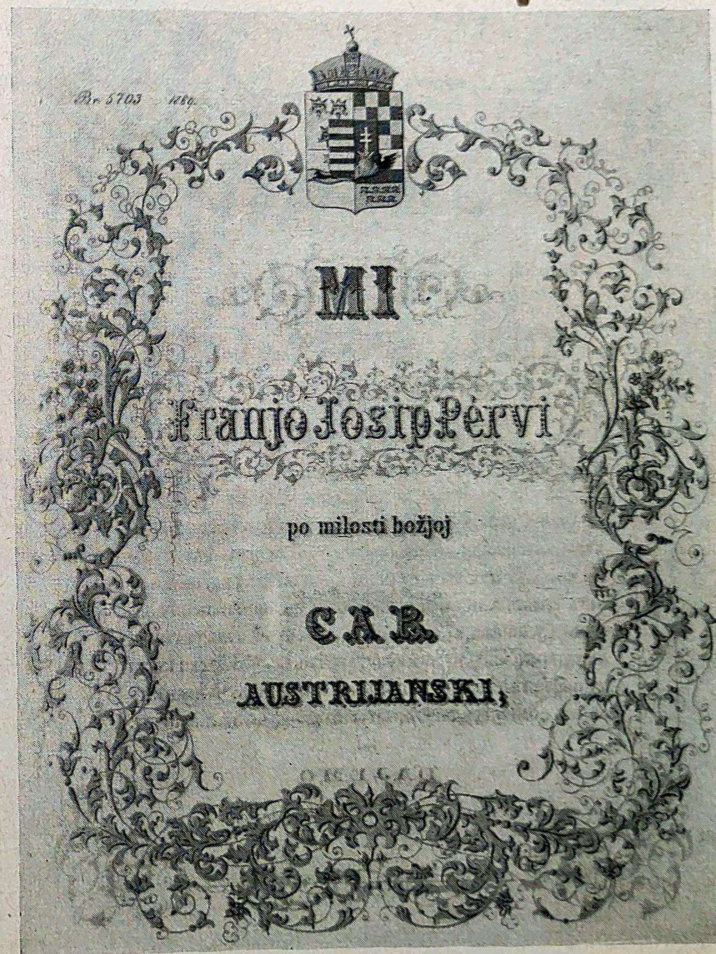
sestre mu uz uživanje nazova

POŽEGGRADA

nazvani i svi njegovi obojega spola zakoniti potomci i nasliednici istom tako

JERTA, KANDA I KLOTILDA FRIGAN

sestre mu kao svi ostali pravi, istiniti, koreniti, i nedvojbeni plemići Naše svete krune Ugarske sa svim onim pravom i svom onom sloboštinom, štono jih isti po zakonu ili starodavnom običaju uživahu i posjedovahu, ili uživaju i posjeduju, nositi i upotriebljavati i u vjeke š njim se služiti mogu, ne samo hoćemo, nego i milostivo zapoviedamo, da jih osobe svakoga reda, stališa, zvanja, dostojanstva i ugleda kao ovim pravim istinitim i nedvojbenim plemićkim znakom nadieljenimi i narešenimi drže, izjavljuju, imenuju i priznavaju.

Naslovna strana plemićke diplome obitelji **Frigan**

Za uspomenu i viekovječni znak česa smatrasmo često spomenutim

KAMILU, JERTI, KANDI, I KLOTILDI FRIGAN-POŽEGGRADSKIM BRATU I SESTRAM

izdati ovaj povlastni list Naš o plemenšćini s grbom podkriepljen tajnim većim visećim kraljevskim pečatom Našim.

uživati i posjedovati mogu one sloboštine i prava, koja su prava istiniti, davni i nedvojbeni ostali plemići spomenute svete krune Ugarske dosada na kakovim načinom i pravom ili starodavnim običajem uživali i posjedovali, ili uživaju i posjeduju.

Za veće zasvedočenje ove prama njim izkazane previšnje milosti i blagonaklonosti, i kao znak do viekovitih vriemenah postojeći istinite nedvojbene plemenšćine dadosmo i dozvolismo jim sliedeći grb, iliti plemićki počasni znak:

Na Predlog Našega ugarskoga ministra uz Našu osobu u osobite milosti i blagonaklonosti dozvolili, da se kraljevski pravoliet glaseći ovih plemenščine, pokojnomu

VIEKOSLAVU FRIGANU

u znak priznanja njegove nepokolebive vjernosti i zasluga napram Našemu Veličanstvu i prejasnoj vladajućoj kući, koje si je tečajem mnogo godina naročito iza godine 1861 kao načelnik slobodnoga kraljevskoga grada Zagreba gorljivim i [illegible] djelovanjem stekao, podieljen vrhu podieljena mu prava služit se naslovom Požeggradski izdade na korist [illegible] ime ostavljene diece njegove, primjerno tomu smatramo, da se

KAMILO FRIGAN

zatnik pukovnije 33. noseće ime nadvojvode Leopolda iskreno ljubljenoga rodjaka Našega, sa obojega spola zakoniti mu potomci i nasliednici zajedno, istom tako

JERTA, KANDA i KLOTILDA FRIGAN

sestre mu takodjer primu u red pravih istinitih, davnih i

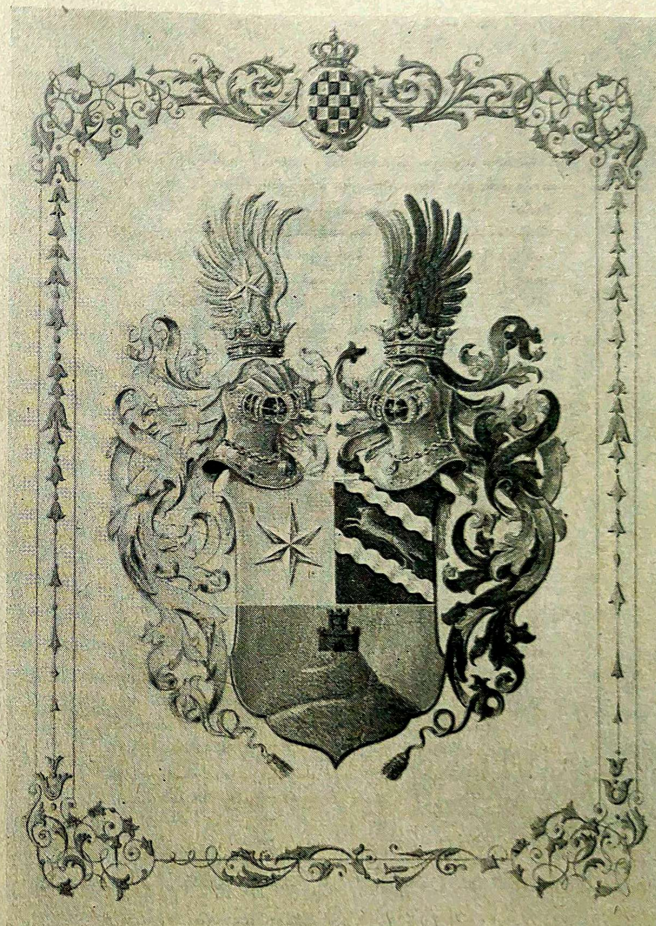
Treća strana plemićke diplome obitelji **Frigan.**

Stojeći plemićki štit u dužini do polovine u modro i u crveno, a popreko u cielom u zlatno polje razdieljen sa srebrnom zviezdom u prvom modrom — sa zlatnom izmedju dvie kosoravne rieke gore trčećom kunom u drugom crvenom, — a u trećem zlatnom polju sa podižućim se i podnožja visokim zeleno obrašćenim brdom oko kojega se koso s lijeva u dva traka vije žutkast put k stojećem na vrhuncu crvenom krunatom gradu, komu je na temenu crvena kula i komu su crna vrata.

Na gornjem kraju štita počivaju dvie okrunjene otvorene kacige, prva s modre crvenim nakitom drži zatvorenu orlovu kreljut, koje su stražnja pera srebrena, prednja modra sa srebrnom zviezdom, druga sa crveno zlatnim nakitom drži zatvorena kreljut, koje je gornja strana crvena doljnja zlatna.

U ostalom odlučiv i dozvoljiv da ovaj grb i plemićki počasni znak ubuduće u viekovita vriemena često imenovani i od sada već

KAMILO FRIGAN POŽEGGRADSKI

Plemićki grb s diplome obitelji **Frigan.**

DANO preko iskreno ljubljenog — Nam viernoga poglavitoga i velemožnoga grofa Gjure FESTETIĆA Tolnanskoga, viteza reda svetog Stjepana, velekrsta kraljevskog bavarskog reda svetoga Mihalja za zasluge, i kraljevskog grčkoga reda oslobodjenja, Našega komornika i ugarskog ministra uz Našu osobu u Išlu u

AUSTRIJI dne dvadeset osmoga srpnja godišta spasa hiljadu osamstošestdesetdevete, vladanja Našega u kraljevinah Ugarskoj, Českoj i t. d. dvadeset i pervoga.

Franjo Josip v. r. **Grof Gjuray Festetić v. r.**

Unio u kraljevsku knjigu Kofler v. r. podravnatelj pomoćnih uredah kralj. ugarskoga ministarstva na previšnjem dvoru.

dostojanstva i ugleda kao ovim pravim istinitim i nedvojbenim plemičkim znakom nadieljenimi i narešenimi drže, izjavljuju, imenuju i priznavaju.

Za uspomenu i riekovječni znak čega smatrasmo često spomenutim

KAMILU, JERTI, KANDI, i KLOTILDI
FRIGAN - POŽEGGRADSKIM
bratu i sestram

izdati ovaj povlastni list Naš o plemenštini s grbom, podkriepljeni tajnim rečim visećim kraljevskim pečatom Našim.

DANO preko iskreno ljubljenoga Nam viernoga pogla vitoga i velemožnoga grofa GJURE FESTETICA Tolnanskoga, vitera reda svetoga Stjepana, velekrsta kraljevskoga bavarskoga reda svetoga Mihalja za zasluge, i kraljevskoga grčkoga reda oslobodjenja, Našega komornika i ugarskoga ministra uz Našu osobu u Išlu u Austriji dne dvadeset osmoga srpnja godišta spasa hiljadu osam sto šestdeset devete, vladanja Našega u kraljevinah Ugarskoj, Českoj, itd. dvadeset i pervoga. –

Zadnja strana plemićke diplome obitelji **Frigan.**

*

Naveli smo da je Frigan poboljevao, konačno je 9. kolovoza 1868. umro u 11 sati u noći. Sahranjen je 11. kolovoza na groblju Sv. Jurja. Godine 1904. dne 25. kolovoza preneseni su Friganovi ostaci na Centralno groblje i pokopani na polju 7 A u I. razredu. U isti grob prenesena je s Jurjevskog groblja Friganova supruga Matilda, te kći Kanda pl. Blažeković, umrla 12. srpnja 1875. u 39 godini.

Zagrebačke novine jedva su i primjetile Friganovu smrt. »Narodne Novine« od 10. kolovoza 1868. pišu, da je sadanji gradski zastupnik Vjekoslav Frigan umro od nazebe. »Agramer Zeitung« od 11. kolovoza 1868. jedino spominje, da je Frigan bio u svim krugovima poštivan u službi susretljiv i pravedan. O Friganovom sedamgodišnjem načelnikovanju, kao i o njegovim društvenim i domorodnim vrlinama, nije ništa spominjano. Držimo, da se o Friganu ipak moglo više toga napisati. Javnost ga je brzo zaboravila.

Naknadno smo pronašli da je Frigan prigodom restauracije županije požežke 26. lipnja 1837., kojoj je predsjedao vrhovni župan Nikola Sečen, imenovan prisjednikom sudbenog stola županije požežke. (»Narodne Novine« 11. srpnja 1837.).

Na početku ovog članka naveli smo, da do danas nije nijedna zagrebačka ulica prozvana imenom Vjekoslava Frigana, koji je kroz sedam godina kao gradski načelnik požrtvovno radio za dobro i procvat grada Zagreba, današnje prijestolnice Nezavisne Države Hrvatske. Ne ćemo ispitivati, zašto su nekoje zagrebačke ulice okrštene imenima ljudi, koji su za Zagreb imali jedva i zasluga. Raspitali smo se, zašto se je Frigana mimoišlo. Saznali smo, da su se godine 1925. tražila imena zaslužnih ljudi, kojima bi imenovali zagrebačke ulice. Tom zgodom je u gradskom odboru za imenovanje ulica spomenuto ime bivšeg načelnika Vjekoslava Frigana. Nitko od članova odbora nije znao navesti osobite Friganove zasluge na načelničkoj stolici. Iz istih razloga nijesu dobili ulice načelnici Makso Mihalić (načelnikovao kroz godinu dana), Stjepan Vrabčević (načelnikovao kroz pol godine). Držimo, da se Frigana ipak nije moglo staviti u red onih načelnika, koji su tu čast obnašali samo kratko vrijeme. Friganovo dugogodišnje načelnikovanje dovoljno je, da mu potomstvo dade bar nekakvo priznanje. Nadamo se, da će ova naša dobronamjerna primjedba biti uvažena, te ćemo doskora u Zagrebu dobiti **»Ulicu Vjekoslava Frigana«.**

*

Sada ćemo preći na životopis nasljednika Vjekoslava Frigana. U prvom redu spomenut ćemo njegovog sina:

Kamila Frigana koji se rodio u Zagrebu 1. veljače 1834. Na krstu mu kumuje dobrotvor njegova oca iz đačkih dana, zagrebački kanonik Josip Verhovac po zastupniku Petru Derniću bilježniku Banskog stola. Kuma mu je bila Franciska Jelačić rođena grofica Sermage. Prema priobćenju njegove kćeri, gospođe Emilije Ruiz de Roxas, Kamilo Frigan je nakon svršene pučke škole polazio zagrebačku nižu gimnaziju. Iz »Matricule Regii Archi Gymnasii Zagrabiensii«, Kamilo Frigan bio je upisan u godištu 1842.—1843. u I. gramaticalni razred. Razrednikom mu bijaše

profesor Antun Mažuranić. U godištu 1845.—1846. svršio je IV. razred. Pojedine razrede svršavao je prvim redom.

Kamilo je bio razmažen, a po naravi živahan, to su roditelji bili prisiljeni, da ga radi jače stege smjeste u plemićki konvikt. Jednom bude u konviktu kažnjen sobnim zatvorom. Da se kazne nekako oslobodi Kamilo otvori prozor i počne vikati »vatra! vatra!«. Cijeli gornji grad se ubrzo sletio, da vidi gdje gori. Konačno se ustanovilo da je to bila Kamilova krupna šala. Po svršenoj nižoj gimnaziji Kamilo bude smješten u vojničku školu. Nu i tu se nije mogao pravo smiriti. Zapovjedajući časnik vojničkog zavoda prorokovao je Kamilu, da će postati časnikom samo onda »ako će Gospodin Bog otputovati«. Kako se to ne može dogoditi, tako on ne će nikad dobiti časničku sablju. I dok je to zlokobno proročanstvo školskog zapovjednika još zujalo u Kamilovima ušima, eto iznenada časničkog patenta. Vlasnik 46. pješačke pukovnije hrvatski ban Josip barun Jelačić[15]) imenuje Kamila Frigana godine 1851. »unterlieutenantom I. Classe« kod svoje pukovnije, koja se tada nalazila u Segedinu. O tom imenovanju ostala je zanimljiva obiteljska uspomena. Kamilo primivši časnički patent, još istog dana odjene se u časničku odoru, te pođe u kazalište. Tu sastane svog bivšeg školskog zapovjednika te mu u šali kaže: »Znate li gospodine kapetane, da je gospodin Bog otputovao«. O tom je bilo drugi dan veselog pričanja u vojničkom zavodu, a Kamilo najednom postade uzor ostalim zavodskim pitomcima.

Godine 1859. sudjeluje Kamilo Frigan kao nadporučnik u austrijsko-talijanskom ratu. »Wiener Zeitung« od 18. lipnja 1859. broj 138, službeno javlja, da je Kamilo Frigan nadporučnik kod 46. pješačke pukovnije, (tada je bio pukovnijskim vlasnikom princ Aleksander od Hessena), mrtav pao u velikoj bitci kod Magente dne 4. lipnja 1859. Toga dana pade od njegove pukovnije 86 momaka mrtvih i 157 ranjenih. To je prva listina gubitaka iz ove velike bitke. Međutim ta vijest nije bila ispravna. »Agramer Zeitung« od 2. srpnja 1859. javlja, da sadržaj vijesti »Wiener Zeitunga« glede smrti nadporučnika Frigana ne odgovara istini. On živi, te se pismom od 17. lipnja javio svojima u Zagrebu. Nalazi se u francuskom zarobljeništvu u mjestu Bloisu.

[15]) Prvobitna carska pukovnija broj 46 osnovana je 1745. Ukinuta je 1809. radi velikih gubitaka u ratu protiv Francuza. Njen broj dobila je tadanja Sedmogradska Valachen-Grenz. Infanterie Regiment br. 16, koja se godine 1848. iznova preustroji. Od godine 1851. pretvorena je ta pukovnija u linijsku pješačku pukovniju. Iste godine postane njenim vlasnikom hrvatski ban Josip barun Jelačić.

Odora vojnika 46. pješačke pukovnije sastojala se iz bijelog kaputa, pukovnijska značka na ovratniku bila je svjetlo zelene boje, hlače svjetlo modre, gumbi žuti (mjedeni).

Kći Kamila Frigana, gdja Emilija Ruiz de Roxas, pripovijedala nam je zanimljivu dogodovštinu o prerano javljenoj smrti njenog oca u bitci kod Magente. Nadporučnik Kamilo Frigan bio je dne 4. lipnja 1859. u pričuvnoj vojsci. Na dan bitke čekali su časnici pričuve na zapovijed, da pođu u prednje redove. U čekanju kratili su si vrijeme kartanjem. Frigan je držao kartaški »bank«. U igri je tog dana gubio i ostao mu samo jedan forint. Najednom trublje zatrube na navalu. Svi skoče na noge i bjež protiv Francuza. Jedan vojnik Friganove pukovnije smrtno ranjen pade na

Kamilo Frigan kao nadporučnik, fotografiran 1859. u zarobljeništvu u Toursu u Francuskoj.

Frigana te ga svojom krvlju svega poškropi. Dok se je Frigan izvukao izpod mrtvog vojnika, njegova je četa već bila u stanovitoj daljini u boju, a Frigan se najednom nađe opkoljen od francuskih Turcosa. Odmah pristupi k njemu jedan francuski časnik, te od Frigana zatraži mač. Tako pade u zarobljeništvo i bude odpremljen u Tours. U tom mjestu smio se je slobodno kretati do 7 sati na večer. Ako i zarobljenik, on se ipak u Toursu svidio jednoj Engleskinji. Ona mu pošalje puceta za »manšete«. Na svakom pucetu bilo je urezano na francuski »Dieu vous garde«, (»Čuvao Vas Bog«).

Nekoliko dana iza bitke kod Magente dođe Kamilovom ocu u Zagreb njegov vojnički služak i s ratišta donese Kamilovu prtljagu i mnogo novaca. Služak je tvrdio da je vidio svog časnika, kako je u boju pao. To je

još jače potvrdilo vijest o Kamilovoj smrti na bojnom polju. Otac je dao služiti zadušnice u župnoj crkvi sv. Marka, a rodbina se zavila u crno. Kada je od Kamila stiglo pismo iz zarobljeništva, žalost se pretvorila u veselje, a još više onda kada se »mrtvi« Kamilo nakon sklopljenog mira vrati u Zagreb živ i zdrav.

Godine 1864. postade Kamilo satnikom i bude premješten domaćoj 53. pješačkoj pukovniji nadvojvode Leopolda Ludviga.

Kamilo Frigan kao satnik u Zagrebu. Fotografija od F. D. Pommera, Vijećnička ulica br. 10.

Godine 1866. sudjeluje Kamilo u ratu protiv Italije, te bude u bitci kod Solferina ranjen. Nakon vojničke službe po različitim mjestima pređe 1874. u mirovinu. Od tog vremena posveti se gospodarstvu na svom imanju Bistracu kod Samobora. Tu se mnogo družio sa susjednim vlastelinom u Mokricama Henrikom barunom Gagernom. Akoprem pl. Frigan i barun Gagern nijesu bili istog političkog mišljenja, ipak su više nego 20 godina iskreno prijateljevali.

Okolni narod zavoli satnika Frigana, jer je kao dobar gospodar bio savjetnikom seljaku i svakom, tko bi se na nj obratio. Politički se nije

isticao; ipak je uvijek bio na strani narodnih ljudi. Osobito u vrijeme izbora podupirao je opoziciju.

Za vrieme okupacionog rata u Bosni i Hercegovini god. 1878. Frigan se po dužnosti javi u vojsku, te pođe na ratište.

Kamilo Frigan vjenčao se 13. travnja 1868. s Marijom pl. Kušević. Vjenčanje je obavio zagrebački kanonik dr. Luka Rumpler u crkvi otaca Franjevaca u Samoboru. Marija Frigan potječe iz odlične obitelji Kušević-Lentulaj. Rođena je 1845. u Milanu, gdje je njen otac služio kao carski časnik u grenadirskoj pukovniji. U talijanskom ratu 1848. bude teško ranjen prigodom uličnih bojeva u Milanu. Nakon kratkog vremena umre u Ali u Tirolu. Njegova supruga Emilija, kćerka je Mirka pl. Lentulaja, velikog župana varaždinskog i zamjenika bana Jelačića u banskoj vladi od godine 1848.—1850.

Emilija Ruiz de Roxas rođ. Frigan.

Kamilo pl. Frigan umre 12. ožujka 1905. u Bistracu. Njegova supruga Marija umre 12. ožujka 1931. u Bistracu. Kamilo i Marija pl. Frigan ostavili su: sina **Marcela** koji se je bavio gospodarstvom. On je sudjelovao u svjetskom ratu kao husarski pričuvni častnik. Umre kao neženja 12. siječnja 1928. u Bistracu. Zatim kćer **Emiliju** udatu za Eugena Ruiz de Roxas, sada podmaršala u miru.

*

Spomenuli smo da je Vjekoslav Frigan, izim sina Kamila, ostavio i tri kćeri i to:

Jertu rođenu 1825. Udala se 1856. za satnika Karla Hampela-Waffenthalskog. Umrla je u Zagrebu 22. lipnja 1924. Njen suprug umre u Zagrebu godine 1883.

Candidu rođenu 1836. Udala se u Zagrebu za Karla pl. Blažekovića, kasnijeg generala. Umrla 12. srpnja 1875. u 39 godini. Njen suprug umre 1893. u Celovcu.

Klotildu rođenu 1838. Umre neudata. O njoj je u obitelji ostala jedna šaljiva uspomena. Klotilda je bila vrlo otmjena dama. Volila se zabavljati, a osobito plesati. Kroz 40 godina sudjelovala je na svakom plesu. Konačno na jednom plesu dobije od »princa Karnevala« oprosni dekret, u kojem joj on zahvaljuje na 40-godišnjem vjernom i marljivom službovanju. Umjesto običajnog križa, što su ga dobivali službenici za dugo službovanje, Klotilda dobije lijepu zlatnu narukvicu. Ona je razumjela želju »princa Karnevala« te od tog doba nije više pohađala plesove. Klotilda Frigan umre u Bistracu oko god. 1925.

Spomenuli smo da je Kamilo pl. Frigan ostavio kćer Emiliju, koja se 1895. udala za ulanskog satnika Eugena Ruiz de Roxas. Gospođa Emilija Ruiz sada živi sa suprugom na svom obiteljskom imanju u Bistracu.

Iz ovog braka poteklo je četvero kćeri: **Ludmila,** koja s roditeljima vodi gospodarstvo. **Marija,** udata za baruna Viktora Alnocha u Samoboru. **Eugenija,** udata za savjetnika u Ministarstvu vanjskih posala dra Vladimira pl. Barca-Repinjskog u Zagrebu. **Emilija,** udata za baruna Metela Ožegovića, posjednika u Beli kod Varaždina.

*

Gospodin podmaršal Eugen Ruiz de Roxas sastavio je zanimljivo rodoslovlje obitelji Ruiz de Roxas. On potječe iz plemičke obitelji, kojoj je pripadao godine 1729. umrli Don Diego Ruiz de Roxas. Taj je bio general i zamjenik zapovjednika Antwerpena.

Članovi obitelji Ruiz de Roxas služili su u habsburškoj carevini od cara Karla III. Došli su u Austriju putem španjolskih nasljednih ratova. Potomci ove gotovo jedine španjolske plemićke obitelji služili su Habsburškoj monarhiji, ponajviše u vojsci vjerno, sve do prevrata godine 1918.

Eugen Ruiz de Roxas rođen je 1857. Otac mu je Dragutin bio također časnikom, te je sudjelovao u ratovima 1848., 1859. i 1866. Odlikovan je viteškim krstom. Umro je kao umirovljeni podmaršal u Grazu.

Nakon što je Eugen stupio u vojsku, sudjeluje kao poručnik u okupaciji Bosne. U svjetskom ratu borio se na svim ratištima. U boju protiv Rumunjske odlikovan je njemačkim carskim željeznim križem I. razreda. U prosincu 1916. osnovana je četa koja dobije ime »Gruppe Ruiz«. U toj četi sudjelovala je 218. njemačka pričuvna divizija te austrijsko konjaništvo. Četu je vodio general Eugen Ruiz. Tom zgodom bude odlikovan vojnim križem za zasluge II. razreda s mačevima.

Koncem godine 1917. postade general Ruiz posljednjim nadzornikom austrijskog konjaništva. U tom svojstvu dočeka prevrat u jeseni 1918. Od tog doba živi kao umirovljenik na dobru Bistrac.

*

Opisali smo život i rad odvjetnika i bivšeg zagrebačkog načelnika **Vjekoslava Frigana.** Odbor za imenovanje zagrebačkih ulica nije mogao pronaći nikakve Friganove »osobite zasluge« za Zagreb. Mi smo prikazanim životopisom dokazali da je Frigan mnogo radio da se Zagreb, iz onog malenog grada na gričkim goricama poveča i poljepša. Spomenuli smo da se Frigan nije vezao za nijednu političku stranku, njegova jedina politika bila je — interes Zagreba. Frigan i njegovi suradnici u tadanjoj gradskoj upravi već su prije 80 godina uvidili da se Zagreb uspješno može širiti jedino spram juga — na Savu. Naš nezaboravni August Šenoa u pjesmi »Zagrebu« u trećoj kitici pjeva:

»Nad njim bljesnu zlatna zvijezda,
Da ugleda druga drug.
Kao soko iz svog gnijezda,
U daleki prhnu jug.«

Dakle i Šenoa želi da Zagreb »prhne« spram juga — na Savu.

Ovako zamišljen razvitak Zagreba najzdravija je misao, koju su na žalost pokvarili kasniji Friganovi nasljednici na gradskoj upravi. U devetdesetim godinama prošlog stoljeća odlučili su da se državni kolodvor preblizo sagradi. To je bilo fatalno za Zagreb, jer kolodvor sa prugom već 50 godina koči razvitak Zagreba u njegovom prirodnom smjeru. Iz toga je nastalo veliko pitanje, kako da se ta pogreška popravi... ?

Naš članak bio je dosta obširan, jer smo se dotakli mnogih zanimljivosti iz doba Friganova načelnikovanja. Vjerojatno da će te crtice zanimati ne samo Zagrepčane već i sve one koje prošlost Zagreba zanima. Ove crtice dobro će doći i onim kasnijim sabiračima prošlosti **našeg lijepog i dragog Zagreba.**

Dr. Antun Goglia:

LUJO ŠAFRANEK-KAVIĆ

(Nastavak i svršetak.)

Kako je Šafranek-Kavić ljubio svoj rodni kraj to je za radnju svoje naredne opere odabrao kao središte grad Zagreb i njegovu okolicu. Radnja se temelji na medvedgradskoj legendi iz XIII. vijeka o kraljici Barbari, okrutnoj gospodarici Medvedgrada, koja svoju suparnicu ubija pomoću zmije otrovnice, kako ju je pjesnik August Šenoa odpjevao u svojoj pjesmi »Zmijska kraljica«. Libreto za Medvedgradsku kraljicu, narodnu legendarnu operu (op. 9) napisao je Slavko Batušić.

Sadržaj libreta je slijedeći: Prvi čin. Vrt u kuriji kanonika Torustija na Kaptolu u Zagrebu. Djevojka Barbara živi kod svog poočima kanonika. U vrtu hrani svoje ljubimice zmije. Ona ljubi mladog plemića Berivoja ali željna vlasti i lagodnog života, po nagovoru svog poočima daje ruku starcu Crnom Janku, moćnom gospodaru Medvedgrada. Razočarani Berivoj ide za Božjacima u križarsku vojnu. Izpred katedrale Božjaci blagoslov.

Drugi čin. Petnaest godina kasnije pred crkvom i paulinskim samostanom u Remetama kraj Zagreba. Božjaci vratili su se iz svete zemlje i dolaze s procesijom seljaka, da se zahvale Remetskoj Gospi. S njima dolazi i Berivoj. Barbara zapovjedi Prodanu, da pronadje Berivoja. Puk ide u crkvu ali Berivoj ostane vani i opazi, kako Prodan napastuje mladu djevojku Jelu. On ju spasi i ona mu priča, kako je Barbara okrutna i zla gospodarica od koje svi trpe. Nova čista ljubav Berivoja prema Jeli, daje mu snagu da odbije Barbaru, kada ona nastoji, da ga privuče u svoje mreže. Barbara bijesno odlazi zagroziv se osvetom.

Treći čin. Seoski mlin na putu do Kraljičinog zdenca. Jana nagovara kćer Jelu, da podje za Prodana. Jela odbija, jer voli Berivoja. Berivoj dolazi, a Jela mu prizna ljubav. To sluša Prodan i poručuje Barbari. Na to dolazi Barbara s košaricom cvijeća i moli Jelu, da joj splete vijenac. Ona to učini, ali u košari su zmije, pa kad joj se Berivoj približi ona umre od zmijinog ujeda. Berivoj proklinje Barbaru i zaista one zmije, koje je metnula u košarici izadju napolje i ujedu ju te tako umre u najvećim mukama.

Premiera ove opere bila je u Hrvatskom Kazalištu 29. IX. 1927. a osobe bile su: Kanonik Torusti: A. Griff; Barbara: Marta-Griff-Pospišil; Crni Januš: M. Vušković; Berivoj: M. Šimenc; Prodan Turjanec: D. Hržić; Jana mlinarica: Mila Štagljar; Jela njezina kći: Ludmila Radoboj. Dirigirao O. Jozefović.

Prema izvještajima zagr. dnevnika primljena je premiera uz dubko puno kazalište entuzijazmom publike; bilo je burnog odobravanja, pljeska iza svakog čina, pjevači su nebrojeno puta bili izazivani a nakon drugog

čina, izazvan je vrlo toplim ovacijama autor i Slavko Batušić. Cvijeća i darova bilo je na pretek.

Ta opera davana je do g. 1938. devet puta. Te godine na novo uvježbana doživjela je još šest predstava. Pojedine arije pjevane su po našim pjevačima na domaćim koncertima i u inozemstvu.

»Hrvatski narodni ples« iz te opere za salonski orkestar izašao je g. 1939. u nakladi Albini. Izveden je na plesnoj večeri hrvatske plesačice Mie Čorak, koju je priredila zagr. filharmonija 31. VIII. 1935. Ista plesačica plesala je taj ples na petoj večeri internacijonalne plesne utakmice u Berlinu 21. VII. 1936.

Spomenuo sam, da je Šafranek učio također violinu. Poznavajući tehniku ovog instrumenta skladao je za nj ove dvije skladbe:

A. Guslar, simfonijska suita za violinu i veliki orkestar (op. 10). Ova suita sastoji se od četiri dijela: 1. Guslareva pjesma o ljubavi, borbi i smrti junačkoj; 2. Rugalica; 3. Sevdalinka i 4. Kolo. Autor je hotio, da dade sintetički prikaz pojave guslara u životu našeg naroda. Ovo djelo zamišljeno lih za solo violinu uz pratnju orkestra, je sintetičko djelo, koje se jednako važno izrazuje u solističkom instrumentu kao i u orkestru. Izvedeno je na koncertu zagreb. filharmonije 7. XI. 1930. Violinu solo svirao je Karlo Šulc. Osim toga izvedeno je to djelo u krugovalnim stanicama u Münchenu 24. IX. i u Brnu 30. XI. 1931.

B. Romanca za violinu i klavir (op. 21). Opetovano svirano po violinisti Aleksandru Szegedi-u na krugovalnoj stanici Zagreb.

G. 1931. raspisala je Jugoslavenska (sada Hrvatska) Akademija znanosti i umjetnosti po prvi put natječaj za najbolje djelo domaćih skladatelja. Ocjenjivački odbor umjetničkog razreda u svojoj sjednici od 15. VIII. 1931. podielio je tu nagradu od 8.000 D. Šafraneku-Kaviću za predloženu operu »Mevdedgradska kraljica«.

Iste godine dovršio je novo scensko djelo: »Sanje«, narodna plesna komedija u pet slika sa liričkim intermezzom. Scenarij napisao je sam autor. Temeljnu ideju za ovo djelo, dala mu je lektira naučnih studija Sigmunda Freuda »O snovima«. »San čini ono što je zbilji nemoguće sasvim lakim i obratno san poljepšava ili nagrđuje, obično izobličuje i poprima najgroteskníje oblike, on ne poznaje granica mjesta, vremena i fizikalnih zakona, on spaja davno prošlo sa sadašnjošću, miješa sjećanje na bajke iz djetinjstva sa stvarnošću, ali gotovo uvjek povezane su sve predodžbe u snu jednim zajedničkim podsvjesnim erotičkim osjećajem. Još više nego u javi vlada vječna ljubav čovječjim mislima u njegovim sanjama«.

Sadržaj radnje: Radnja zbiva se u ilirsko doba u parku jednog dvorca u Hrvatskom Zagorju za vrijeme berbe. Kipar mladi radi u parku na jednom kipu,

kad dolazi mlada kćerka vlastelina, koju umjetnik ljubi i koja mu ljubav uzvraća. Ovoj ljubavi protive se t r i t e t k e, od kojih svaka ima svojeg kandidata. Prva debelog B o g a t u n a, druga starog P o m o r c a a treća blaziranog P l e m i ć a.

Dolaze pjevajući seljaci iz berbe, pa ih u parku malo okriepe te iza toga plešu narodni ples. U dvorcu se medjutim slavi berba. Kipar ostane u parku, zaspi i sanja. San je nemiran i vrti se oko iste teme, o njegovoj ljubavi, što je ugrožena od spomenutih trih kandidata. On sniva, da se nalazi u vilinskom brdu, gdje vile oko njega plešu; pojavljuje se jedna malena vila, koja polako poprima lik ljubljene djevojke. Ona pleše ljubavni ples. U snu hoće tetke u spodobi zmaja, pećine i galonfigure te suparnici kao vukodlak, mužić i gusar, da mu otmu djevojku. On u snu hoće da se brani ili bježi, ali ne može da se makne. Kad ga vila zove uspinje se na visoku pećinu. Orlu, kojega je jedna tetka ubila iz topa, on odkine krila, koja pričvršćuje na ruke i pleše ples čovječjeg leta. Taj les svrši se time, da se umjetnik sruši kraj klupe na kojoj spava. Digne se i odilazi iz dvorca.

Tu se svira l i r i č k i i n t e r m e z z o.

U jutro dolaze u park gosti u vinskom razpoloženju. Tetke se natječu da prose ruku djevojke za svoje kandidate i na to nastaje velika zbrka. Dolaze uz svirku i pjevanje umjetnik sa svojim drugovima a djevojka baci mu se u naručaj. Zaruke se slave uz pjevanje narodnih pjesama i plesova te tu u glazbi dominira motiv:

»Meknite se sve gorje
Da se bu videlo Zagorje«.

Praizvedba plesa bila je 9. VI. 1934., pa se iza toga više puta davao.

L i r i č k i i n t e r m e z z o kao posebna skladba izveden je često. Tako svirala ga zagreb. filharmonija na Griču 21. VIII. 1936., a osječka filharmonija u Osijeku 4. XI. 1935. S u i t a iz tog baleta izvedena je na simfonijskom koncertu u Rigi 19. VIII. 1934. pod ravnanjem L o v r e M a t a č i ć a i na krugovalnoj postaji — Zagreb 31. VII. 1941. K o l o i f i n a l e tog baleta svirala je zagreb. filharmonija 11. VIII. 1935.

Povodom Šafranekove petdesetgodišnjice rođenja g. 1932. primio je svečar od svojih prijatelja i štovatelja mnogo čestitaka. List Z b o r i (1. IV. 1933.) u Ljubljani i S v. C e c i l i j a (1933. str. 26) sjetili su se svečara a »J u t a r n j i l i s t« (21. XII. 1932.) donio je vrlo srdačan članak, u kojem prikazuje svečarev rad na polju Hrvatske glazbe.

Osim scenske muzike skladao je Šafranek i dalje pjesme. Tako je nastala B a l a d a za ženski glas i gudački kvartet (op. 12); H r v a t s k e n a r o d n e p j e s m e: L u č e, H a j d u k, R a d o j i c a i S j a j s u n č e c e (op. 13) za jedan glas uz pratnju klavira. Pjesmu S j a j s u n č e c e osobito vole pjevati naši pjevači na glazbenim priredbama. Operna pjevačica G j u r g j a pl. H a l p e r-L e p é e pjevala ju je na koncertu Hrvatskog glazbenog zavoda 1. V. 1939. zatim na večeri pjesama u B e r l i n u 14. III. 1939. a 2. VI. 1939. u W i e s b a d e n u na prvom internacijonalnom koncertu »Muzike naroda«.

Operna pjevačica Z i n k a K u n c-M i l a n o v pjevala je tu pjesmu na svojem koncertu u velikoj dvorani zagreb. zbora 16. IX. 1939. a operni pjevač P a v a o M a r i o n-V l a h o v i ć na večeri arija i pjesama u B e r l i n u 12. XII. 1940., zatim 14. V. 1940. na dobrotvornom koncertu društva »Hrvatica« i često na državnoj krugovalnoj postaji — Zagreb; napokon pjevačica L o t t e B u r e k na večeri arija i pjesama u Berlinu 13. IV. 1940. Ta omiljela pjesma izašla je u nakladi Albini u muzičkom izdanju hrvatskih skladatelja.

Nadalje skladao je skladbu pod naslovom: L i r i k a: Pjesme L i š ć e i P j e s m a o l i j e p o j M a n o n. (op. 14). Potonju pjesmu pjevala je pjevačica C a r m e n V i l o v i ć na krugovalnoj postaji — Zagreb 16. VIII. 1941. te iz ciklusa popijevaka »M o r e« pjesnika V l a d i m i r a N a z o r a pjesmu R i b a r za jedan glas i klavir (op. 18).

Šafranek skladao je i više k o r s k i h s k l a d b a:

1. K o m o r n i m u š k i z b o r o v i. Riječi D. C e s a r i ć a: Ž e l j e z n i c o m; O b l a k; M l a d i ć n a u g l u i U p o n o ć n o m r e s t a u r a n u (op. 16) i

2. O M a r i j a B o g o r o d i c a za mješoviti zbor (op. 17).

U svom neumornom radu obdario nas je Šafranek g. 1937. skladbom »S i m f o n i j s k e v a r i j a c i j e n a s t a r u h r v a t s k u t e m u« za veliki orkestar. Tema skladbe je podravska pjesma »Lepe ti je naše Virje uha haj«. Na tu temu izrađeno je šest varijacija, koje su spojene u jednu cjelinu što neposredno, što interludijima. Nakon uvoda slijede varijacije nazvane: U v o d; L j u b a v n a p j e s m a; H u m o r e s k a; U s p a v a n k a; Z a p l e t a j; R a z g o v o r u g o d n i i R a d o s t i p l e s. Praizvedba ove skladbe bila je na trećem simfonijskom koncertu zagreb. filharmonije u dvorani zagreb. zbora 12. III. 1940. Svi zagrebački dnevnici povoljno su referirali o tom novitetu.

Posljednje Šafranekove skladbe su: G u d a č k i k v a r t e t za dvije violine, violu i violončelo (op. 21), koji do sada nije izveden te T r i o z a k l a v i r, klarinet i violončelo. (Moderato, Allegro moderato, Andante i Rapsodija op. 22).

To je posljednja izvedba Šafranekovih skladba za njegovog života. Trio je svirao z a g r e b a č k i k o m o r n i t r i o (dr. M. Majer klavir, Alois Fischer klarinet i Miroslav Crlenjak violončelo) na koncertu H.G.Z. 26. IV. 1940.

Prikazao sam Šafranekov skladateljski rad. On je radio temeljito pa već od početka njegovog skladateljskog rada bio mu je ideal hrvatski narodni izražaj i duh u našoj umjetnoj glazbi.

On se je uz svoje redovite poslove i veliki skadateljski rad dugi niz godina bavio s glazbenom kritikom. Pisao je svoje muzičke izvještaje u

»Obzoru«, »Jutarnjem listu«, »Agramer Morgenblattu« i u »Zagrrebačkom listu«, te u drugim revijama i dnevnicima. Počam od g. 1921. bio je marljivi suradnik smotre za crkvenu glazbu »Sv. Cecilija« s čijim urednikom kanonikom Jankom Barléom ga je vezalo veliko prijateljstvo. U Sv. Ceciliji 1922. (str. 109) nalazimo njegov temeljiti članak »Naša narodna glazbena umjetnost« (osvrt na koncertnu sezonu), a inače je u tom listu svake godine na više maha pisao muzičke ocjene o dotičnim opernim i inim glazbenim priredbama u Zagrebu pod naslovom: »Operna i koncertna sezona u Zagrebu«. Ove ocjene su znatni prilog za povijest Hrvatske glazbe a napose glazbe grada Zagreba. Napokon je Šafranek pisao i u listu »Zagreb« revija društva Zagrebčana. U godištu 1934. nalazimo članak »Zagreb kao glazbeno središte« a u godištu 1935. članak »Budućnost zagrebačkog mosta«. U člancima dolazi do izražaja njegovo odlično poznavanje stvari kod tretiranja konkretnih pitanja. U kritikama znao je uvjek zadržati fini ton, nikad nije zapadao u ekstreme a stilistički bile su mu ocjene uvijek zanimljive i otmjene, pisao je uvijek stvarno, točno i objektivno.

Bio je suradnik i nekih vanjskih listova, u kojima je davao zanimljive prikaze našeg muzičkog života.

Za njegovo odlično djelovanje primio je već kao vojnik a kasnije kao glazbenik i privrednik tekom godina više odlikovanja a g. 1935. podieljen mu je franceski red crne zvijezde.

Šafranek-Kavić bio je dobar Hrvat a osobito je volio svoj rodni grad Zagreb, te grad i okolicu uzveliča u svojim skladbama »Sljeme« i »Medvedgradska kraljica«. Zagrebu posvećuje i dvije pjesme i to: »Zagreb moj najdragši grad« (Riječi Krste Franić) za jedan glas i orkestar te »Dragi Zagreb« (Riječi T. Strozzi-a) za jedan glas i klavir.

Kod osnutka Društva Zagrebčana bio je jedan od osnivača a kao član upravnog odbora bio je vrlo uvažen i razvijao u društvu veliku djelatnost a naročito u glazbenom pogledu.

Kao čovjek bio je Šafranek širokih pogleda, evropskog formata uvjek prijazan, otmjen, finih manira, susretljiv u saobraćaju, dobar drug i prijatelj. Zbog toga bio je svuda susretan najvećim simpatijama.

U svom velikom poslu u privrednom i muzikalnom polju, obolio je na bolesti žučnih kamenaca, pa se podvrgao operaciji i usprkos velikom nastojanju liječnika bolest se pogoršavala iz dana u dan tako, da je dne 18. VII. 1940. preminuo.

Vijest o njegovoj smrti bolno je odjeknula u čitavoj našoj javnosti. Svi dnevnici donieli su obširne prikaze njegovog života i rada, te izrazili

duboko sažaljenje nad tim velikim gubitkom za glazbenu umjetnost i privredu.

Dne 20. VII. prije podne obavljen je na Mirogoju Šafranekov pokop. Sve što je poznavalo i cijenilo pokojnika odpratilo ga do vječnog počinka.

Nebrojeno vijenaca i cvijeća kitilo je njegov odar. Prisustvovala je sva rodbina i prijatelji pokojnika, zatim predstavnici svih glazbenih ustanova, predstavnici Konsularnog zbora u Zagrebu, privrednih društava te zagrebačkog javnog i društvenog života. Nakon pogrebnog opijela oprostio se od pokojnika Ivan Milošević, član upravnog odbora zagreb. zbora te Božidar Kunc u ime društva hrvatskih skladatelja. Nakon toga je pogrebna povorka krenula do obiteljske grobnice. Nad otvorenim grobom govorio u ime činovništva zag. zbora Čudina a u ime družtva Zagrebčana predsjednik dr. Tomo Cuculić. Sva četiri govornika u svojim toplim i srdačnim govorima istakli su zasluge pokojnika za hrvatski glazbeni i privredni život i naglasili veliki gubitak koji je nastao smrću pokojnika.

Dne 22. VII. održane su zadušnice u crkvi sv. Marka. U počast uspomeni pokojnika svirao je zagrebački kvartet jedan žalobni stavak a pjevala je operna pjevačica Marjana Radev dok je na orguljama svirao pokojnikov prijatelj dr. Milan Majer.

Povodom godišnjice Šafranekove smrti priredilo je Društvo Zagrebčana komemoraciono veče 12. IX. 1941., kod koje je održao spomen slovo društveni tajnik gradski senator Stjepan Stiegler[6]) a pjevali su: Gjurgja Halper-Lepée pjesmu »Sjaj sunčece« i dvije arije iz opere »Medvedgradskakraljica« a bariton Drago Hržić pjesme »Jabuka« i »Na mjesečini«.

I krugovalna postaja — Zagreb priredila je Komemoracijono veče 18. VII. 1941., na kojoj su izvedene Šafranekove skladbe: »Sjaj sunčece« pjevao operni pjevač tenor Marion-Vlahović; Molitva iz opere Medvedgradska Kraljica pjevala pjevačica Ida Juranić; Prošćenje pjevao D. Hržić te Krugovalni orkestar svirao Suitu iz baleta Sanje.

Iz prikazanog vidi se, koliko je Šafranek-Kavić doprinjeo razvitku Hrvatske glazbene kulture te privrednog života u Zagrebu, pa je zavrijedio ,da ga držimo u harnoj uspomeni.

*) Govori Cuculića i Stieglera priobćeni su u reviji Zagreb 1940., str. 207 i slj

Viktor Kučinić: (Nastavak)

SPOR DIMITRIJA DEMETRA S UPRAVOM NARODNOGA KAZALIŠTA

DIMITRIJA PROŽIVLJUJE U BEČU TEŠKE DANE I PONIZUJE SE PRED KLOBUČARIĆEM

Kad je Demeter primio i pročitao gore citirano pismo, puno gorkoga sadržaja, ostao je podpuno utučen. Eto: čitave tjedne i dane muči se i kini u Beču, obija pragove kazališnih poslovnica, lovi po teaterskim hodnicima nezaposlene umjetnike, troši svoj vlastiti novac, gubi dragocjeno vrijeme — i nakon sveg tog dižu se nezahvalnici u Zagrebu i predbacuju mu nemarnost i nesposobnost. A kad bi ta presvijetla i preuzvišena gospoda znala, kako mučan kruh zarađuje onaj, koji mora biti na čelu glumačkih družina! »Predbacuju mi — uzrujavao se Demeter — da se nisam držao dane mi punomoći, da sam odviše potrošio, da nisam sastavio narodnu dramu — a gdje da u tuđini nađem glumce — Hrvate? I operu da sam izostavio — da! A naknadna novčana sredstva nisu mi odobrili! Pjevači i pjevačice traže po 100 i više forinta mjesečno, a gospoda odbornici određuju im 30—40 forinta. Kore me, što sam glumcima obećao predstave-korisnice i dao im predujmove u visini mjesečne plaće, kao da je ikada postojao glumac, koji je mogao živiti bez »foršusa«. I od garderobe i repertoara nisam smio ništa kupiti! Vraćaju mi ugovore nepotpisane, a usto mi još vele, da sam nesposoban i neka napustim moju jalovu zadaću u Beču!«

Demeter je tog časa bio zaista u nenavidnom položaju: u Zagrebu ga ne shvaćaju, on u stranom svijetu kuburi bez novaca a nepotpisani ugovori leže mu na stolu. Glumci i glumice svakog ga dana salijeću s pitanjima, kad će se putovati — a što će im sada odgovoriti? Sve bi još dobro bilo, da nije isplaćivao velike predujmove. Napustio bi službu kazališnog poslovođe i smjesta bi otputovao u Zagreb. Ali ovako?

Nikada još nije bio Demeter tako gnjevan i uzrujan, kao toga jutra, nakon što je pročitao list iz Zagreba. Obukao se i otputio u grad, da se razonodi. Pred večer povrativši se u svratište malo smireniji, napisa odboru u Zagreb na njemačkome jeziku slijedeći list:

Gospodo!

Na Vaš negativni odgovor od 30. kolovoza dozvoljavam sebi, da Vam odgovorim u istome jeziku, u kojem ste i meni pisali. Glede sklopljenih ugovora javljam Vam, da su svi ugovori definitivno zaključeni sa svakim

pojedinim članom, jer sam mislio, da imadete potpuno povjerenje u mene a to tim više, jer mi je na sjednici rečeno, da će sve biti odobreno štogod učinim u korist kazališta. Mislio sam: ako gaže budu za 100 for. veće, ne će time blagajna mnogo gubiti. Koliko je meni poznato, zagrebačka publika očekiva od nas nešta neobična, i zato je bolje, da imademo dobru družinu za čiju sposobnost ja jamčim.

Daumier: »Njegovo Veličanstvo« moli predujam. . .

Ugovore sam morao unaprijed sklopiti, jer dobri igrači ne će da čekaju a kasnije ne bi mogao dobiti više nikakove. U ugovorima su utvrđeni otkazi sa 6 tjedana. No što se ove stavke tiče — može je odbor kasnije izmjeniti. Ali ja sam morao to upisati u ugovor, jer članovi su htjeli, da bude sve jasno i nisu dozvoljavali, da se u kontrakte meću stavke s dvojakim značenjem. Tako n. pr. g. Frölich nije ovakav općeniti ugovor htio potpisati te je zahtjevao, da se s njime sklopi poseban ugovor.

Ja sam sastavio kaz. društvo za njem. i hrv. dramu i za operu ali pjevači nisu htjeli pristati na ponuđene plaće a ja, usprkos brzojavnoga upita, nisam dobio od Vas odgovora a sa 1800 for. nije bilo moguće sastaviti tri društva a sa sva iz dobrih sila a sa slabima ne bi se Zagrepčani zadovoljili. Bolje su sile uvijek skuplje a njihove veće plaće bivaju obično nadoknađene, jer će se Zagrepčani u tom slučaju zanimati za kazalište

a bit će postignut još i dobitak. Što se tiče plaće lokalne pjevačice gospođice Wölfle to moram spomenuti, da nije previsoka za sposobnost ove poznate i omiljene umjetnice pošto ona pjeva i u operi kao subreta. U ostalom, ja sam — prije nego sam je angažirao — brzojavio u Zagreb, da mi se javi, je li odbor usvaja njezinu plaću. Budući da nisam dobio odgovora, ja sam je angažirao misleći da je to odboru pravo.

Glede glumačkih predujmova svakome je poznato, koji iole pozna kazališni rad, da se bez predujma ne može angažirati nijednog glumca. I najsiromašniji kazališni ravnatelj isplaćuje novo najmljenom osoblju predujam u visini jedno-mjesečne plaće. Isto je tako svuda uobičajeno, da glumci i glumice dobivaju besplatan put do mjesta gdje su angažirani, a minimum tog troška utvrđen je sa 12 forinta po osobi. Pišete mi, da nije bila potrebna žurba. No da nisam do konca kolovoza najmio osoblje, ne bi Zagrepčani ove zime imali nijednu predstavu, jer svi iole bolji igrači, već su do kraja kolovoza sklopili ugovore. U tom bi slučaju mogao sastaviti družinu tek od slabih i neupotrebivih sila.

Meni su povraćeni svi ugovori a da nisu od odbora prihvaćeni niti potpisani. Time mi je prouzročena v e l i k a n e u g o d n o s t. No da se naše dosadanje nesuglasice likvidiraju, predlažem slijedeće: ako zavirite u kaz. zapisnik tamo ćete opaziti, da je meni za moj trud određena mjesečna plaća od 100 forinta. Ja ću dakle ovih stotinu forinta priklopiti k odobrenoj svoti glumačkih plaća od 1800 for. a pošto plaća kaz. meštra nije sadržana u tih 1800 for. to izvolite k toj svoti dodati još 40 for. koliko njegova plaća iznosi i ja ću s ovih 1940 forinta moju zadaću podpunoma izvršiti, a da time nisam prekoračio danu mi punomoć. Na taj ćemo način riješiti nastali spor a u korist oklevetanog zagrebačkog kazališta, jer moramo nastojati, da Zagrepčani opet steknu povjerenje u naše kazalište. Slavni će odbor meni cijeli gage-etat od 1940 forinti isplatiti u 4 mjesečna obroka a ja ću tad članovima sam podijeliti plaće ili ih mogu oni osobno na blagajni podići. Ako bi pak iznos plaća bio manji od 1940 for., to mislim, da bi bilo pravo, da se taj višak do 100 for. meni preda kao obećanu plaću za moj trud.

Nadam se da će slavni odbor moj predlog prihvatiti i o tome me brzojavno obavijestiti. U protivnome slučaju z a p a s t ć u u n a j s t r a š n i j i p o l o ž a j. Ali ne mogu vjerovati, da će se tako daleko tjerati i mene posvema uništiti, jer ja jamčim mojim potpisom za sve sklopljene ugovore. Pouzdajem se, da ćete biti toliko uviđavni i čovječni i moje prijedloge prihvatiti, a ujedno mi poslati 400 for. za putni trošak članova dočim ću predujmove sam namiriti.

Kako mi u našoj knjižnici nemamo nijedne opere već samo dvije šale to je potrebno, da mi za nabavku repertoara doznačite na svaki

način 200 for. dakle u svemu 600 forinta srebra. Što se tiče izvađanja drama i šala to moramo dobro promisliti, koje ćemo odabrati, jer se prema »Zakonu o duševnom pravu« mora za takovo predstavljanje priskrbiti dozvola, a ta ne stoji moguće po komadu jedan ili dva forinta, već mnogo više. Radi toga ne može biti ni govora o nekakvoj sveukupnoj kupnji repertoara.

Ako će slavni odbor ovaj moj prijedlog odbaciti to ću biti prisiljen vjerovati, da me se hoće hotimično u n i š t i t i, ali mislim, da do toga ne će doći, jer mi je dobro poznato poštenje gospode odbornika i s toga se nadam, da će moji prijedlozi i molbe biti s veseljem prihvaćeni.

Vaš najodaniij:
DIMITRIJA DEMETER

Beč, dne 1. rujna 1854.

P. S. Očekujem odgovor i novčanu pošiljku najdalje do 7. ov. mjeseca.

Dovršivši pisanje jadni se Demeter podbočivši obim rukama svoju umornu glavu duboko zamislio. Vedra je ljetna večer. Kroz otvoreni prozor dopire s ulice žamor ljudstva, drndanje kola i kočijaški povici: »Hop! Hop! Heeep!« a s nedaleke katedrale oglasio se duboki glas zvona: pozdravljenje! Demeter se prene a misli mu časkom odlete daleko, daleko — u Zagreb, na Markov trg, gdje mu se ukaže čudna vizija: lik strašnoga Klobučarića, lik tvrd i negibiv, kamena srca iz kojeg struji ledena studen. Oštre probadajuće oči diže sve više i više, gotovo nebu pod oblake. Tu se zaustaviše i naglo zapiljiše preko Sljemena, Ivančice, Varaždina, Drave, Ptujskoga Polja i Mure, pa dalje preko Alpa, Semeringa, Badena, Mödlinga, Wiener-Walda ravno u Wiednerhauptstrasse i kroz otvor hotelskoga prozora ubole se Demetru u lice zlorado ga promatrajući. Dimitrije hotjevši se otresti ovog prodornog pogleda trgne se, spusti ruke, kojima je podbočio glavu i uspravi se da će ustati. U taj tren zaori s ulice veseli glas velikoga bubnja: »Bum, bum, — bum, bum. bum!« a zvuci vojničke glazbe zabrujiše Radetzkyjevu koračnicu. Bio je to uobičajeni ljetni »Zapfenstreich« koji je za lijepih večeri prolazio glavnim ulicama.

Krepka i vesela melodija glazbe malo je Demetra umirila — on opet podboči rukama glavu al' gle vraga! — Klobučarić mu je ponovno pred očima, no ne više u pozi strogog vrhovnog suca s Markova trga — već u odori austrijskoga »Feldwebela«. Nova je to vizija: Klobučarić se pretvorio u »Regimentstamboura« i predvodi vojničku glazbu. Na glavi mu je visoka crna čaka sa žutim obrubom na vrhu, široki »Bandelier« urešen zlatnim i srebrnim trakovima spušta mu se preko prsiju i struka pokrivajući vezenim okrajkom gornji dio crne sablje. Oko vrata koči se

visoki ovratnik ukrašen žutim vrpcama i bijelim zvjezdicama a u desnoj mu ruci »Tambourstock« s nikljastim šiljkom i kuglom, odakle se spušta crno-žuta povijuša. Klobučarić lahkim korakom stupa ispred glazbe, poigrava se štapom i nasmijanim očima promatra građane i građanke, koji se zaustavljaju na pločnicima. Glazba je domala dosegla Karlsplatz i ulazila u Kärntnerstrasse; zvuci bivahu slabiji i slabiji — dok konačno nije odzvanjala samo još jeka velikoga bubnja: »Bum, bum, bum, . . . «

Putujući glumci iz sedamnastoga stoljeća.

Dimitrija se sad potpuno smirio, uzrujanost je popustila. Klobučarić mu se nije pričinjao više tako strašnim, strogim i neumoljivim kao prije nekoliko časaka — naprotiv, sad je izgledao nekako krotak, blag, dobar, prijazan . . . To misleći posegne za listovnim papirom i napiše:

Presvijetli gospodine!

Odbijajući odgovor kazališnoga odbora vrlo me je iznenadio. Zapao sam u očajan položaj i tako sam zdvojan, da ne znam što ću učinit. Molim Vaše presvijetlo gospodstvo, da bi se za me zauzelo. Nadam se da Vaše milosrđe i čovječnost ne će dozvoliti, da dođe do skrajnosti i da u Beču propadnem. Čvrsto se ufam, da ćete sve poduzeti, da me izbavite iz ove prekarne situacije, u koju sam mojom nekrivnjom zapao. Nadam se, da će Vaše presvijetlo gospodstvo uslišati moj vapaj i poslati mi traženi novac a ja ću Vam zato biti vječno zahvalan i odan. Molim Vas, da po primitku ovoga lista sazovete sjednicu kazališnoga odbora i meni zaključak sjednice, koji će, nadam se, biti povoljan, brzojavno javite. Od Vaše presvjetlosti i slavnoga kazališnoga odbora zavisi dakle spas jednoga čovjeka, koji je ipak na koncu zaslužio nekakav obzir

od strane hrvatskih domoljuba. Očekujem od Vaše presvijetlosti milost i uviđavnost te se častim potpisati s osobitim strahopočitanjem Vaše presvijetlosti najponizniji sluga.

1. Rujan 1854. godine.

Dr. Dimitrije Demeter, Beč. Hotel Stadt Oedenburg — Vrata broj 20.

Doista, bio je to jedan od najtežjih dana Dimitrija, kad on, inače ponosan čovjek, šalje Klobučariću takav list. Demeter, čovjek velikog znanja, dramatičar, liječnik i preporoditelj, čovjek dobra i plemenita srca mora se poniziti i to pred nikim drugim, nego pred omraženim mu Dragutinom Klobučarićem, predsjednikom zemaljskoga suda i kazališnog odbora. Ali ništa mu drugo nije preostalo! Zapao je u nezgodnu situaciju, angažirao je veći broj glumaca i glumica a odbor ne će da prizna s njima sklopljene ugovore; bez znanja odbora podijelio je najmljenom osoblju oveće predujmove; učinio je u Beču dugova i mjesto da putuje u Zagreb — on sad čeka u stranom svijetu i ne zna što mu je činiti. Još dugo u noći sjedio je Dimitrija kod stola teško zamišljen, a od časa do časa svratio bi pogled na list, kojeg je morao sutra odaslati Klobučariću. Tek oko jedne ure iza ponoći prenula ga je buka veselih gostiju, koji su ulazili u svratište pjevajući:

»Die Tyroler sand often so lustig so froh,
Sie trinken ihr Weinerl und tanzen a so . . . «

Bila je to grupa veselih Tirolaca, koji su se u dobrom raspoloženju vraćali iz Pratera. Malo zatim svratištem je zavladala tišina. Demeter je konačno legao, ali još dugo nije mogao usnuti.

Nastavak slijedi.

Dr. Franjo Bučar:

STARI ZAGREBAČKI ŠPORTSKI PORTRETI*

III.

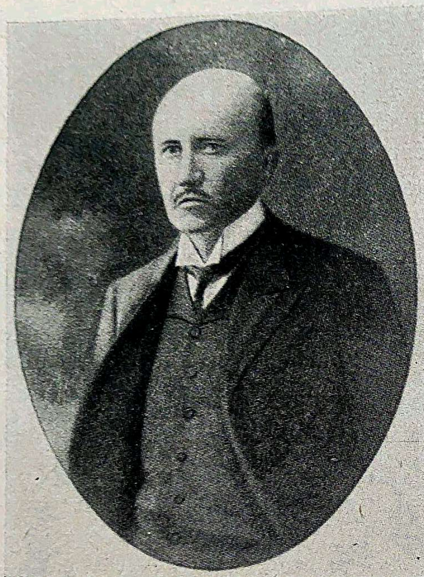
MIROSLAV GROF KULMER*)

Miroslav grof Kulmer rođen je g. 1860. u Šestinama kraj Zagreba. Srednju školu i pravne nauke je svršio u Zagrebu te se je posvetio pospodarstvu. Mnogo godina bio je predsjednikom Hrvatskog gospodar-

* Vidi »Zagreb« 1941. br. 8-9 i 10-11.

*) U »Zagrebu« br. 12-1941. u kratko smo donijeli rodoslovlje obitelji Kulmer. Tom zgodom priobćili smo životopis Miroslava grofa Kulmera. Ovdje ćemo se osvrnuti na njegov športski i društveni rad.

skog društva u Zagrebu te bio na čelu raznim gospodarskim i vinogradarskim priredbama i poduzećima u korist poboljšanja naših općenitih gospodarskih prilika. Rano se je stao zanimati za razne grane športova, te je bio odličan lovac, gdje je mnogo vršio čast predsjednika Hrvatskog lovačkog društva. Bio je odličan strijelac, te mnogogodišnji veliki meštar zagrebačkog Gradjanskog streljačkog društva.

Bio je i dobar biciklista i sklizač, a naročito se je zanimao za autošport te bio medju osnivačima Hrvatskoj automobilskog kluba g. 1906. u Zagrebu, kao i mnogogodišnji funkcionar istog kluba. Sudjelovao je na mnogobrojnim priredbama Auto-kluba u domovini i izvan Hrvatske.

Grof Kulmer bio je i među utemeljiteljima Golf kluba »Zagreb« u Maksimiru, gdje je i revno u igri sudjelovao, dok je ovaj u 90-tim godinama postojao.

Grof Kulmer je bio veliki planinar, jer mu imanje leži podno Sljemena. Bio je predsjednikom Hrvatskog Planinarskog društva u Zagrebu od g. 1913.—1921., dakle skoro 30 godina. Pod njim se je uz pomoć gradskog nadinžinira Milana Lenucija razvilo Sljeme kao pravi turistički Eldorado. Uređeni su planinarski putevi do Kraljičinog zdenca, uredjen je pristup do ruševine Medvedgrada, podignuta je željezna piramida i uredjena planinarska kuća. Hrvatsko planinarsko društvo imenovalo ga je svojim začastnim predsjednikom g. 1921. Mnogo se je zanimao za ribogojstvo te je osnovao na svom posjedu kod Kraljičinog zdenca pod Sljemenom mrestilište za pastrve, koje je kasnije preuzelo Hrvatsko ribarsko društvo. Uopće nije bilo ni jedne javne športske ili ekonomske institucije, gdje grof Miroslav Kulmer nije bio ili predsjednikom ili bar odbornikom unatrag nekoliko decenija, te ga moramo svakako smatrati nestorom svih još živućih športaša, te najzaslužnijim pobornikom velike većine prije poznatih športskih grana.

Grof Kulmer je pisao i športske članke te je sada upravo, u dubokoj već starosti, prigodom 50. godišnjice osnutka »Hrvatskog društva za gojenje lova i ribarstva« u najnovijem broju »Lovačko-ribarskog vjesnika« br. 5 napisao kako je to društvo prije 50 godina osnovano, jer je bio i on sam medju prvim osnivačima tog društva.

MILAN LENUCI

Milan Lenuci, tehnički nadsavjetnik grada Zagreba, rodio se je u Karlovcu od rodoljubive karlovačke gradjanske obitelji g. 1848. Majka mu je bila sestra zagrebačkog biskupa Janka Pavlešića, kod kojega je

često boravio te je kao dječak imao prilike vidjeti još i kardinala Jurja Haulika i diviti se njegovom krasnom djelu parku Maksimiru ili tada prozvanom po Hauliku »Jurjaves«. Kod svog ujaka biskupa Pavlešića na stanu svršio je zagrebačku realku (1868.), te je zatim pošao u Graz na tehniku. Već se je u Grazu bavio tjelovježbom, klizanjem i planinarstvom te se je družio i bavio tjelesnim vježbama sa kasnijim svojim zagrebačkim drugovima dr. Fonom, dr. Kosirnikom, dr. Mazzurom i prof. Stožirom, koji su zajedno planinarili, klizali te polazili tamošnji akadem-

ski Turnverein. Kada je Lenuci došao kao mladi inžinjer u Zagreb i nastupio gradsku službu, stao je razvijati veliku djelatnost u raznim granama športa. Tako je postao revan član Hrvatskog Sokola, koji je g. 1874. osnovan. U tom društvu bio je revan odbornik, član utemeljitej te dugogodišnji podstarješina, a kasnije i počasni član. Po njegovom nacrtu sagradjena je i zgrada sokolske Matice na Kazališnom trgu g. 1883., te je bio dugogodišnji nadzornik zgrade. Lenuci je načinio i nacrte za prve plesne redove, pozive i programe za mnogobrojne i vrlo popularne sokolske priredbe, naročito velike sokolske plesove i to kroz skoro prva dva decenija opstanka društva. Sudjelovao je na mnogim sokolskim priredbama i izletima po Hrvatskoj i izvan domovine. Posjetio je g. 1882. i svesokolski slet u Pragu prigodom 20. godišnjice Praškog Sokola. Lenuci je bio više od dva decenija utemeljitelj, podpredsjednik a kasnije i počasni član I. Hrvatskog Sklizalačkog društva od njegovog utemeljenja god. 1876. Njegovim nastojanjem kao pročelnika mjerničkog odjela grada Zagreba dobivalo je to društvo razna mjesta te savjete za uredjenje svojih sklizališta. Lenuci je bio takodjer medju utemeljiteljima Hrvatskog Planinarskog Društva u Zagrebu od g. 1874., te revni odbornik kroz više od dva decenija. Njegovim marom i po njegovim nacrtima sagrađena je na Sljemenu prva planinarska gradska kuća, zatim najprije od drveta (1877.), a poslije i željezna piramida (1887.). Lenuci uredjuje planinarske puteve i kolnu cestu od Gračana do Sljemena, koja je kasnije udešena i za automobilsku cestu, danas tako popularni spoj Zagreba sa cijelom Medvednicom. Radi ovih sviju osobitih zasluga imenovan je Lenuci i počasnim članom H. P. D.

Lenuci je bio vrlo aktivan dobar vježbač, sklizač, biciklista i planinar te je do kraja svog života pratio s velikim zanimanjem sav hrvatski športski i sokolski život i razvoj. Ljubio je nada sve svoj dragi Zagreb, te je kao šef gradskog mjerničkog ureda proživio i većinom sam proveo razvoj Zagreba od sedamdesetih do devedesetih godina. Pred njegovim očima nastajao je Maksimir, postavljen je spomenik bana Jelačića, održana proslava bana Nikole Zrinskoga (1866.). God. 1861. otvorena je prva željeznica od Zidanog Mosta do Siska i kasnije na Rijeku preko Karlovca, nastao je konjski tramvaj i uspinjača, podignuta je plinara g. 1861. i vodovod g. 1876., a god. 1885. posjet cara Franje Josipa sa caricom Jelisavom gradu Zagrebu. Vidio je instalaciju bana Levina Raucha (1869.) na novo uredjenom Zrinjevcu, proživio je veliki potres g. 1880. i doživio ponovno uskrsnuće njegovog miljenčeta grada Zagreba. Proveo je prvu kanalizaciju g. 1900. Uredio je centralno groblje Mirogoj (1876.), te 1879. počeo graditi veličanstvene arkade, u kojima je uz najveće poštovanje

zagrebačkog poglavarstva, cijelog gradjanstva i hrvatskih športaša dne 17. studenoga 1924. i pokopan.

Dr. IVAN KOSIRNIK

Dr. Ivan Kosirnik rodio se je u Studencima u Štajerskoj dne 20. svibnja 1847. Gimnaziju je polazio u Celju, a medicinu u Grazu. Tu se je družio mnogo s Hrvatima: tehnikom Lenucijem, pravnikom Mazzurom i Dr. Fonom, te je s njima polazio na lijepe izlete gradačke okolice te vježbao u tamošnjem akademskom Turnvereinu. Kao mladi liječnik došao je u Zagreb na bolnicu Milosrdnih sestara, gdje je služio kao ravnatelj do svog umirovljenja. Došavši u Zagreb, stao se je odmah zanimati za hrvatsko sokolstvo i razne športove, te je postao utemeljiteljem Hrvatskog Sokola Matice od g. 1874., Hrvatskog planinarskog društva od g. 1875. i

I. Hrvatskog sklizalačkog društva od g. 1876. Kod Hrvatskoj Sokola bio je mnogo godina podstarješina, član utemeljitelj, društveni liječnik i počasni član, te je marljivo sudjelovao kod sviju sokolskih tada vrlo popularnih i lijepih priredbi i svečanosti. Kod I. Hrvatskog sklizalačkog društva bio je član utemeljitelj, prvi predsjednik, te je kao takav društvo vodio kroz prvih 25 godina, društveni liječnik te kasnije doživotni počasni predsjednik. Bio je i sam vrlo dobar i agilan sokolski vježbač te sklizač do svojih kasnijih godina. Jednako je i u Hrvatskom planinarskom društvu bio više godina vrlo agilan odbornik i član utemeljitelj te aktivni planinar u Zagrebu i izvan Zagreba. Kosirnik se je takodjer vrlo zanimao

za hrvatsko vatrogastvo te je bio društveni liječnik, odbornik i počasni član zagrebačkog dobrovoljnog vatrogasnog društva kroz mnogo godina. Kao liječnik bio je u Zagrebu na glasu, te je bio predsjednik zdravstvenog vijeća za Hrvatsku i Slavoniju, podpredsjednik Crvenog križa, počasni član Zbora liječnika Hrvatske i Slavonije te odlični stručni pisac. Napose je izdao po dru Esmarchu: »Prva pomoć kada tko nastrada«, Zagreb, 1892., te po dru Eydamu: »Higijena i nauka o zdravlju«, Zagreb, 1891. Umro je 19. VI. 1924. u Zagrebu, te sahranjen na Mirogoju.

Na grobu se s njime oprostio u ime H. S. Josip Hanuš, a u ime H. S. D. potpisani.

MAJOR AUGUST PIAZZA

August Piazza potiče od talijanske austrijske vojničke obitelji, te je rodjen u Leutchavi g. 1825. Bio je vojnički odgojen, te je polazio

vojnu akademiju u Bečkom Novom Mjestu, gdje se je naročito zanimao za mačevanje. Učiteljem u mačevanju bio mu je kapetan Ismardi, a nadporučnik Thallhofer u floretovanju, obojica tada na glasu mačevaoci. Nakon vojničke karijere pod Radeckijem g. 1848. i kasnije kod Custozze g. 1866., napustio je Piazza vojničku karijeru, te je postao inspektorom dobara grofa Edelsheima Gyulaja u Brezovici kraj Zagreba i tako je prvi

puta došao u Hrvatsku. God. 1871. bio je reaktiviran kao kapetan kod hrvatskog domobranstva. Doskora je napustio ponovno vojničku službu, te je prešao kao katastralni činovnik zemaljskoj vladi, gdje je služio 24 godine kao katastralni povjerenik, a g. 1900. bio je umirovljen. Za svoga boravka u Zagrebu počeo se je baviti obukom u mačevanju, te je naučivši hrvatski uveo hrvatsku mačevalačku terminologiju, koja je donekle bila već i kod hrvatskom domobranstva u porabi. God. 1892. otvorio je Piazza u svom stanu u kući gdje je bila Narodna kavana (danas Singer) svoju privatnu mačevalačku školu, te je imao dosta učenika iz djačkih i najboljih gradjanskih i činovničkih, dapače i vojničkih krugova. G. 1893. podučavao je neobligatno učenike Gornjogradske gimnazije na Katarinskom Trgu i to u VII. i VIII. r. inicijativom odjelnog predstojnika dra Isidora Kršnjavoga, koji je htio da se mladež uči viteštvu i da si ne daje medjusobno satisfakciju na sveučilištu ćuškanjem već sabljom. Takodjer je Piazza podučavao mačevanje na tečaju za učitelje gimnastike na srednjim školama, koji se je obdržavao g. 1894.-5. u Zagrebu, te je prilikom dolaska cara Franje Josipa I. u Zagrebu god. 1895. izveo mačevalačke vježbe pred carem.

U Hrvatskom Sokolu podučavao je Piazza iza smrti učitelja Franje Hochmana g. 1893., te je vodio posebni tečaj.

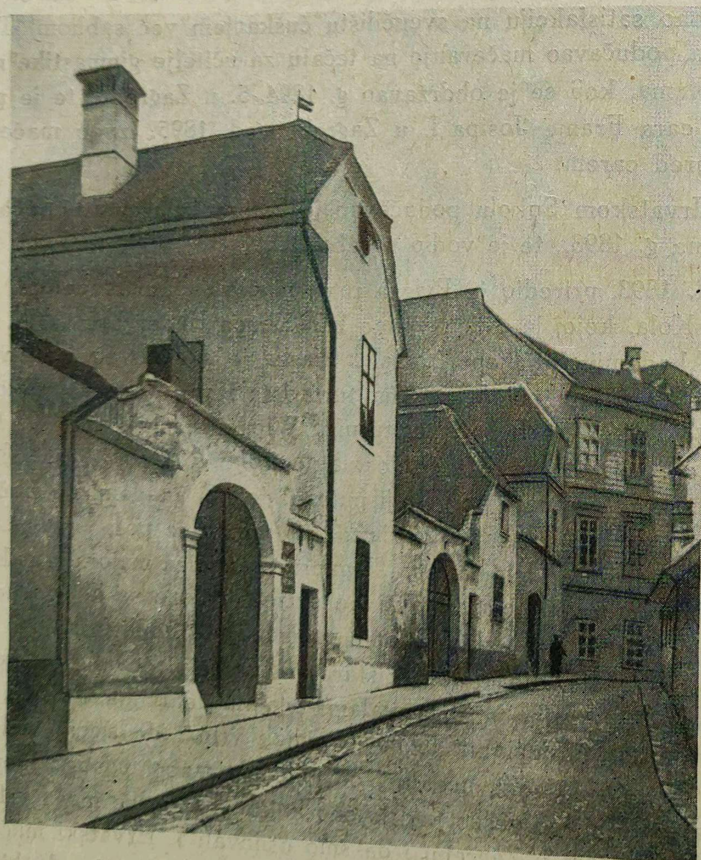
God. 1893. priredio je Piazza prvu mačevalačku akademiju u maloj dvorani Kola, kojoj je prisustvovao ban Khuen Hedervary sa dr. Kršnjavijem. Akademija je lijepo uspjela. Piazza je sudjelovao i aktivno vrlo uspješno na nekim mačevalačkim turnirima izvan Zagreba, tako je nastupio god. 1896. na I. bečkom turniru Wiener Fechtklubа i g. 1898. na II. bečkom turniru, gdje je dobio zlatnu kolajnu. God. 1904. je kao 79-godišnji starac nastupio posljednji puta na jednoj akademiji u Beču. Koncem 90-tih godina napustio je Piazza Zagreb, te je pošao u Beč, gdje je još radio kod ratnog ministarstva. Unaprijedjen je za majora, a nakon toga umirovljen, nakon 64 godine aktivne službe. Piazze se je ugodno sjećao školske i akademske omladine onih vremena, od kojih je mnogo vježbao za djačke dvoboje. Bio je učenik stare austrijske mačevalačke škole, koja se je poglavito služila oštrim navalama i jakim udarcima. Ja sam ga imao prilike u Beču posjećivati, te se je uvijek vrlo rado sjećao milog mu i dragog Zagreba i svojih učenika, od kojih su mnogi postigli lijepe položaje. Naročito je bio veseo kad je čuo kako se i poslije njega vrlo razvio mačevalački šport u Zagrebu i da smo osnovali I. Hrvatski mačevalački klub u Zagrebu, uz kojeg su nastali još i neki drugi mačevalački klubovi u pokrajini. Meni je kao prijatelju mačevalačkog športa pokazao i poklonio svoje stare knjige o mačevanju, koje je on još u akademiji u Beč-

kom Novom Mjestu rabio. Ove knjige su naravno danas velika rijetkost iz športske mačevalačke literature. Piazza je umro 1915. u Beču u dubokoj starosti od 90 godina.

Prof. Gjuro Szabo:

LJUDI IZ VISOKE ULICE

Istina, samo malo njih znade za Visoku ulicu u Zagrebu, rijetki su, koji je poznaju, a još redji, koji je potraže. A ipak je to za mene bila naj-

ljepša ulica Zagreba, a ne baš zato, što bi tamo bilo osobiti lijepih kuća, već zato jer je to bila najmirnija i najotmenija ulica Zagreba, utočište za sve, koji su mir tražili i spoj grada i ladanja htjeli ne samo teoretski upoznati već i iskusiti. Ta ona je bila skoro u centru grada, pa sa svojima prekrasnim bujnim vrtovima graniči sa Tuškancem, s onom divotšumom, koja onda još nije bila nikako izgradjena, tek bi tamo do Cmroka bilo jedva desetak sakrivenih kuća. Stanovnici Visoke ulice doživjeli bi i proljeće i ljeto i jesen i zimu ostajući u svojim domovima, a mogli su za tren osvanuti u samom gradu, usred gradske vreve. Držim, da je to bila velika sreća moga života, te sam se mogao u božjoj prirodi igrati kao dijete, odavle bi polazio i u pučku školu i u gimnaziju, ovdje sam osjetio čar staroga Zagreba, tu gdje je u dvorištu stajala još dugo hrpa kamenja od nekadašnjega zdenca. Tu sam vidjao vanredne ljude, o kojim se i danas zbori, ma da su se već davno preselili tamo u Gajev Mirogaj, da već je i njihove djece nestalo!

Vrijeme nečujno prolazi, pa znadem, da ću uskoro i sam gore poći, pa evo oproštaja od stare ulice, koju nikada ne zaboravih, ma da su duge, duge godine prolazile i prošle, ma da tamo sasvim tuđi ljudi stanuju, tako, te mi se kadšto prividja, da su to usurpatori, koji nepravom tu borave. Da sve to, ma da je i tu ljudska zloba i nerazum svašta posagradio, što tamo ne spada, tako, da je nekultura s novcem ulicu grdno iznakazila, tako da mi se kadšto sasvim tudjinskom pričinja. Ali ja ni ne vidim te nove ljude, evo pred mojim duhovnim je očima puna ulica starih ljudi, koje nije ni današnje uznemireno vrijeme i umrtvilo i zaboravilo.

Dakle: nije baš ni tako dugo, što uopće nije Visoke ulice ni bilo! Tu su stajale tek zidine, sagradjene u doba Tatara, pa su ih stoljećima čuvali i zapuštali, pa opet krpali, koliko su mogli, dapače i onda, kad nisu više baš ništa značile i postale suvišne. Konačno su ipak uvidjeli, da nema nikakova smisla uzdržavati obrambena sretstva, koja su za sasvim drugo doba i drugi način ratovanja nastala, pa prepustiše zidove zubu vremena, pa je zidje propadalo, tornjevi postali ruševinom. Ali dodje opet drugo vrijeme. Uvidjelo se, da su te zidine vanredno čvrsto građene, pa odluče na njima nove kuće posagraditi. Gradski sudac Blažeković popravi prvi toranj — to je onaj, koji je kasnije postao glavnim dijelom Pongračeve palače — pa ga dade oslikati (a i zid susjedne kuće u dvorištu) sa velikim crvenim malteškim križevima. Još sam prije posljednje restauracije vidio nekoliko tragova i uspio ih snimiti. A onda dođe građanstvo 18. stoljeća, pa si poziđe tamo svoje kuće, nekako u isto vrijeme, kad je nastala Oršićeva (kasnije Kulmerova, pa Rauchova palača, današnji magistrat) i kuće u Opatičkoj ulici. To su bile kuće br. 14, 12, 10, 8, 6, 4, koje su u glavnom svoj karakter sačuvale. Fronta je bila okrenuta prema Tuškancu, pa su prema ulici mogla nastati prostrana dvorišta, a visoki su zidovi dijelili kuće od ulice. U parteru se vidjelo, kako su te kuće sazdane na starim zidovima, koji su tu i preko 2 metra debeli bili, tako,

da sam kao đak imao svoj stol i ormarić u jednoj takovoj niši. U prvom spratu su bile redovno krasno dimenzijonirane sobe. U podrum su vodila jaka željezna vrata, krov je bio sedlast, samo br. 10 imao je mansardni krov. Tavani ogromni. Što je kasnije gradjeno sve je malovrijedno, gdješta upravo posve bezvrijedno i ogavno. Ne tu je posvuda samo nazadak! Ali evo, još žive ljudi iz onoga vremena, kad je stara ulica nenagrđena stajala, onako, kako je stare fotografije pokazuju. Pa da, sjećamo se još one tišine, gdje si je cio niz znatnih ljudi dom savio, pa neka mi bude dozvoljeno, da ih ovdje, makar i letimično prikažem! Ta većinu sam i sam poznavao i ne rijetko viđao, pa se moramo čuditi, kako je znatan broj zanimljivih ljudi tu boravilo, tako da se tu odrazuje vjerno život drugoga razdoblja Zagreba, da evo ovuda se dolazilo do doma t. zv. jugoslavenskoga kralja, kad je munificencijom gradske općine dobio na upotrebu prijašnji dom Pongračev, koji je po naređenjima sada dobro poznatih generala begovića s golemim troškom preudešen, pa opet preudešavan, kako je koji general to obnašao! Ali mu sudbina nije dopustila da često tu boravi usred svoga naroda, kojeg je onako »milovao«.

Palaču Pongratz kupio je stariji P o n g r a t z od grofova D r a š k o v i ć, ali tada je bio taj dvorac, koji se nalazi na najljepšem mjestu Zagreba, mnogo jednostavniji, parku nije bilo ni traga. To se sbilo u šezdesetim godinama. Tamo na mjestu donje kuće (kasnijeg maršalata!) bile su dvije kućice, sigurno ostatci g. 1848. porušenih Mesničkih vrata, od kojih je jedna bila svojina neke Berte Haslinger, a poslije Feliksa Junga, koji je imao trgovinu u nekadanjoj Stankovićevoj kući. Kad se je ova prije desetak godina obnavljala, pokazao se na uglu prema Ilici napis: »Srećko Jung« na bijelom fondu crna slova. Tada g. 1865. dade Pongratz ove kućice, koje su do u ulicu prodirale, srušiti, pa sagradi donju kuću, ali samo sa 4 prozora u fronti, dok je g. 1883. još jedan dio dogradjen, tako, da ima danas 6 prozora. Sačuvani su originalni planovi, koje je potpisao graditelj Jambrišak. Gornja se palača opetovano povećavala, dok je g. 1911. dobila sadašnji oblik. Pongratz je odmah utemeljio divot park. sadašnjice, pa je tom sgodom prekriven starinski bunar, za kojeg danas malo tko i zna... Posjed je dugo ostao u familiji Pongratz, dok ga nije otkupio grad ,a posljednja posjednica udova Pongratz, koja je danas u dobi od 86 god., a bila je kći Jovana Živkovića, tvorca nagodbe... Danas tamo stoluje g. Kasche, ekscelencija, poslanik Trećega Rajha!

Slijedeća, podalja kuća, vrlo skromna, koje je davno nestalo, bila je svojina S t a u đ u a r a (V. »Zagreb« 1941. 159.), koji se rodio od otca Petra, krojača g. 1779. Bio je ugledna i omražena osoba (jednom su mu nalik figuru od slame objesili na kandelaber!), koji je g. 1826. osnovao »Lunu«, a kasnije »Agramer Zeitung«, koju je g. 1864. prodao Naumu

Mallinu, pa je otišao u Beč, a kuću, koju je kupio od Ignaca Vernića, prodao je 1863. Guidi Pongratzu, a kasnije je bio vlastnik Teodorović, pa general Raslić koji ju je srušio i počeo novu graditi, nu uskoro umre, pa su kuću dogradili braća Turković, te je tu bila njihova zagrebačka centrala. Od stare se kuće sačuvala slika na jednoj fotografiji iz potresnih dana i na risariji nekog Francuza iz g. 1861.

Na lijevo kod ulaza u Pongračevu palaču stajala je veoma velika kuća (br. 11), koja seže daleko dolje u Mesničku ulicu ,dok je u Visokoj tek jednokatnica, u kojoj je bila smještena povremeno vojna glasba. To je bila ogromna ,solidno građena kuća, koja je vrlo otmjene ornamente pokazivala, nu sve je to nestalo za vrijeme potresa, pa su tek fotografije ostale. Tko je sve bio nekada vlastnik te »M e d i a n s k o v e v o j a r n e« nije poznato, kasnije je dodana — dakako također pregrađena — t. zv. kralj. dvoru za gardu. Iz prijašnjih su vremena postojale nekolike vaze na stupovima, nu te su izčezle, kad je ulica počašćena doseobom tobož jugoslavenskoga kralja, pa je dolje i zatvorena pregradom...

Na suprotnoj strani uz Pongračev dvor nije bilo dugo ništa, a onda nastane tu kuća, u kojoj je dugo godina stanovao N a p o l e o n Š p u n - S t r i ž i ć. Dugo je godina prolazio visoki stariji gospodin ovuda: pjesnik, pa profesor na pravoslovnom odjelu sveučilišta, revni činovnik, koji je dovršio karijeru kao septemvir. Svome je tastu banu Mažuraniću bio često na pomoć u teškim pitanjima. Dakako, već je i on otišao odavna k velikoj vojsci, ali ostao živjeti u svom potomstvu, od kojih je jedan postao s pravom vrlo uvaženi arhitekt. A pod tim istim krovom živio je dugo vremena drugi umjetnik: Ferdinand Quiquerez, jedan od prvaka, koji su htjeli domaću umjetnost stvoriti. Ima dosta vrlo dobrih radnja od njega, tek je teška bolest zapriječila ,da svoj cilje nije mogao dostići. Pa neka mi se dozvoli ,da navedem još jednoga stanara te kuće: ogromnoga kudronju Maglaja, kojeg je sva dječurlija Visoke ulice milovala, ma da ga se je i bojala, jer bi on postao kadkada pravi berzerker, taj odani pratilac svoga gospodara Špuna.

Kuća br. 12 spadala je nekom g. Sabljiću, koji ju je prodao našem starom m a e s t r u Z a j c u. Sve, što je tada imalo kakove veze s muzikom dolazilo bi gore u dom Zajčev, gdje je on znao na velikoj terasi dugo i dugo raditi. Još vidim dobroćudno Zajčevo lice, koji se nije nikada potužio na nas, nemirnu i bučnu djecu, vidim njegovu suprugu, rođenu kao i on u našoj izgubljenoj Rijeci, pa dakako i u njenom je alfabetu falio glas »ć«! S bojazni znala je govoriti »samo da nebi cifut kucu kupil!«, kad se radilo o prodaji susjedne kuće... Ali ni ona nije nikada protestirala protiv nas »oštroglasnih« susjeda... Nu još jednoga trebam spomenuti. koji je tu, makar tek kratko boravio, a nije do danas zaboravljen: Augusta

Šenou. Ali on se rano odselio iz naše stare ulice u Mesničku, a daleko je prerano ostavio svoj Zagreb, dok je maestro Zajc napustio svijet tik pred svjetski rat, kao da je osjećao, da u ovoj klàonici nema mjesta umjetniku ni umjetnosti vremena, koja su prošla!

Kuća br. 14 — to je bio »naš dom«! Nekada je pripadao familiji Vernić, starohrvatskog podrijetla, a onda pređe u ruke Tome Rojčevića, graditelja iz Banata, koji je imao veoma veliku četu djece, nu većina je u rane dane poumirala. Kći Helena postade prvom ženom onog našeg prvaka Josipa Franka, u ono doba, dok još nije izumrla sasvim romantika. Druga mu se kći udala za kasnijeg bugarskog ministra Sarafova, a treća Irena za Bugarina Cankova, pa joj je sin postao poslanik u Carigradu. Sin Konstantin živi i danas u Sušaku, a tamo ga vole i priznaju mu, da je bio za vrijeme rata kao povjerenik odličan čovjek, koji je mnogom i mnogom život spasao. Tu je boravio nezaboravni profesor Ivan Zupan, golijat, koji je kao pravi »Kranjac« osobito častio hrvatsku kapljicu, dobra slovenska duša... Pa kad je vrijeme prošlo i gospodari otišli gore na Mirogoj, prekupi kuću dr. Luka Marjanović, sveuč. profesor, odjelni predstojnik i sakupljač narodnih pjesama, pa je u familiji i danas kuća ostala. Nu u međuvremenu boravio je tu nekoliko godina Vjekoslav Klein, dugogodišnji Khuenov odjelni predstojnik, koji se nije nikada posve izmirio sa hrvatskim jezikom. A sve, što je imalo sa sudom posla dolazilo bi ovamo do toga nasljednika Derenčinova. Kasnije je kupio Klein nekadašnji ogromni posjed Petra Arešića u Tuškancu, gdje je poslije pada Khuenova još dugo godina poživio i u veoma visokoj starosti skrenuo s ovoga svijeta. Njega je zamijenio Danijel Stanković, podban Khuenov, koji se istakao kao nepartajičan upravnik za vrijeme hrvatsko-srpskih sporova, koje je Khuen rado izazivao. Pa su opet dolazili drugi ljudi onoga vremena gore presvijetlom gospodinu, starom neženji, koji je bio pokoran poslušnik svojih domara Iveka i Marije, a ti su znali svoga gospodara kadšto i terorizirati... Kasnije postade i predsjednik hrvatskoga sabora, pa se nije nitko našao, tko bi se i najmanje na njega nabacio. Osobito je sve vrvilo od kojekakvih presvijetlih i poglavitih kad bi došlo vrijeme krstne slave; tako smo sijaset velike gospode vidjeli, za koje danas nitko niti znade, niti pita... Dapače je i sam Strossmayer napisao u svojoj Korespondenciji g. predsjedniku pohvalnicu...

Susjedna je lijepa kuća bila nekada svojina Pisačića, a u naše je vrijeme tu gazdovao Lj. Galliuff, gospodar velikoga posjeda u Zagorju Vižovlja. Sreće nije bilo u toj kući: u mladosti umriješe dva darovita sina Milan i Karlo, a pomalo nestade lijepoga imetka, pa je Galliuff, odvjetak onoga velikoga, još dosada pravo ni ne ocijenjenoga biskupa

Galjufa, morao primati podređene službe i u bijedi je završio život. Sudbina! Prema ulici sagrađena je upravo ogavna kućica, prva bez strmoga krova u Zagrebu, djelo jednoga kasnije poznatoga arhitekta i političara. Tu je neko vrijeme stanovao učitelj August Matoš sa svojom familijom, pa je sin Gustl bio naš rijetki sudrug u igri, a već nas je onda preticao svojim znanjem, napose poznavanjem literature. A bio je dobar i bratski suigrač, vrlo dobar drug, a na njegov kadšto opori način lako smo se priučili, znajući, da je to tek vanjština! Kasnije ga je ubijala šablona škole, pa smo se sastali u 7. razr. gimnazije, a pok. Gavro Manojlović počinio je težak grijeh, kad ga je srušio iz logike! Gustla srušiti iz logike! I on će poći u svijet, da postane — veterinar! Ali jasno je, da bi on mogao prije postati — zvonar no veterinar! Ta on je bio rođen bohem, čovjek od trena, pa je samo kao bohem mogao svoj teški, vrlo teški život podnijeti. Sad u Beogradu, pa onda u Parizu, pa se ukradi u Zagreb, gdje se je jednom dapače vlasti prijavio, a činovnik ga »otjerao«, jer da ga ne pozna! Ali konačno ga je taki život ipak slomio: tamo g. 1914. sjedim s njime na Zrinjevcu i slušam onaj bijedan glas, onaj, koji je nekad tako gromorio. I evo: prošlo je već 28 godina od njegoše teške smrti, a osim njegovih uvijek mladolikih duhovitih radova ostade — navodno — tek njegov od tuberkuloze uništeni grkljan... A njegovi kupe kućicu u Jurjevskoj ulici i odsele onamo, pa smo izgubili druga u igri... Malo ih znade kako je onaj naoko opori, bučni čovjek bio vrlo dobar čovjek...

Broj 12. je velika lijepa kuća sa mansardnim krovištem, poznata kao Kukuljevića svojina. Ali nije bila od iskona Kukuljevićeva, nu već je g. 1864. u posjedu Kukuljevića. Tu je taj silni čovjek, polyhistor istraživač, historik na svim poljima, visoki činovnik i sve, što hoćete proveo najveći dio života. Vidim onu sjajnu, koščatu pojavu, koja se još u visokim godinama bori sa starošću, koja ga je jedva svladala, te je Ivan daleko od Zagreba u svom Puhakovcu kod sv. Križa — Začretja preminuo. Nu doskora nestade i Puhakovca, kad je Janko Vranicani spojio to dobarce sa svojim velikim dobrom. Tek nam je ostalo nekoliko fotografija! Pa dok su na broj 14 dolazili sudci i upravitelji, ovamo dolazi sve, što ima veze sa znanošću, da se odmori u tom starinskom domu, gdje je gospodovala Ivanova gospođa, rođena za učenjaka, tu je neko vrijeme stanovao i pok. Hranilović, a kasnije prerano nestali prof. Ferdo Šišić, koji je umro s perom u ruci. Tu je stanovao i visoki sudac Urbany, koji je radije »otišao« nego nezakonitost Khuenovu ispunio... A mogli bi još nekoliko navesti. Danas nije više kuća u rukama Kukuljevića, nu zato ima ta familija kuću br. 12.

Susjedna je kuća bila svojina posljednjega sudca i prvoga načelnika Zagreba Kamaufa, a kasnije Mirka Bogovića. Taj vatreni poet

Ilirac, taj mukotrpan čovjek, što je morao mjesecima sjediti nekriv u zatvoru absolutizma radi jedne posve nedužne pjesmice, on, koji je prvi potegao sablju na Markovom trgu 29. 7. 1845., on koji je onako oštro opisao absolutizam u Hrvatskoj u svojim »Rückblicke«, koji do danas nisu rasprodani!, on postaje konačno visoki činovnik u Madžarskoj. Možda je to skrivila krv matere Madžarice, koja se je probila u starog Bogovića? Ali ima u jednom njegovom pismu Vakanoviću od g. 1873. drugi komentar, koji čini se, podaje istinskije tumačenje. Piše on tamo, da Hrvatska još dugo ne može sama naprijed, pa ne preostaje drugo već ili s Madžarima ili sa Srbima. A u tom slučaju, on voli s Madžarima, koji su postali staloženiji, dok je Srbin svakim danom gorji i drskiji, pa otvoreno pita: »Ej, Hervaćanine, kako hoćeš da te prožderem, dali kuhana ili pečena?«. Tu je bio Bogović više no vidovit, samo si neki mogu i s tustom pečenkom pokvariti želudac... Nu hrvatski je narod oprostio sve Mirku Bogoviću radi njegovih patnja za Hrvatsku i podao mu počivalište gore u ilirskoj arkadi. Njegova ga je žena preživjela dugo, pa je ostavila svoju kuću za dom slijepih djevojaka, nu nepravom je ta kuća kasnije prešla u privatne ruke, pa ju je nepozvano prčenje grdno izmasakriralo!...

U onom dijelu kuće, koji je ovako nemilosrdno iznakažen, stanovao je drugi učenjak, naš nezaboravni M i l i v o j Š r e p e l, pisac brojnih rasprava trajne vrijednosti, marni sveučilištni profesor, koji je svršio život sa 43 godine (kao i August Šenoa!), pa je od g. 1905. stanar Mirogoja. Ali pred mojim okom stoji i sada onaj fini gospodin sa melankoličkim licem, kako ulazi gore hodnikom u svoju sobu, koje danas više nema.

Slijedeća je kuća pripadala familiji Č u č k o v i ć, pa ju je kupio U r o š Č u č k o v i ć, zet bana Mažuranića. Uroš je bio visoki činovnik, vrlo duhovit čovjek, tijelom gorostas. Njegova je supruga ostavila tek pred koju godinu ovaj svijet, a znala je toga vrlo mnogo iz onih dana, koji su odavno prošli.

Posljednja kuća br. 4 spadala je nekada Petravić Suzani, a g. 1852. uredio ju je A. Špišić, te je kasnije postala svojina pokojnoga već apotekara Germana iz Bjelovara, moga dobroga znanca.

S druge strane i nije bilo pravih kuća, već su tu bila zaledja kuća iz susjednih ulica. Velika kuća br. 1 spadala je naslj. Elizabete Ružičke (danas u rukama vlasti), br. 3 spadala je prebendi sv. Ivana u Mesničkoj ulici (tu se rodio Tito Brezovački), br. 5 prebendi sv. Križa gdje je dugo godina boravio kao posljednji prebendar prevrijedni E d u a r d S u h i n, pravi čovjek i čovjekoljub, s čijim se imenom sastajemo kod gotovo svake institucije. Kasnije predje ta kuća u privatni posjed, pa je tu živio i umro naš G o r j a n o v i ć K r a m b e r g e r. Br. 7 spadao je starcu Očiću koji ju ostavlja gospodaru Zajezde H a l p e r u, a taj je podigne na kat. Tu je u kući bila gostionica, odakle je pucao pok. Jukić... Br. 9 spadao je Mariji Husar, kasnije Holjcu, br. 11 Lj. Vrbaniću, kasnije Krbeku, br. 13 Iv. Vardianu, a zapravo je tu tek ulaz u vrt Mesničke ulice 35, kojoj je bio vlastnikom moj nekadašnji dobri šef, historičar Tade Smičiklas, koji je odavle krenuo u vječnost, baš pred Svjetskim ratom. A Medianskovu sam kasarnu već spomenuo...

Eto, draga Visoka ulice! U Tebi se nalazili i umjetnici i učenjaci i sudci i upravnici i privrednici i pjesnici itd. Još uvijek gledaš sa zanimanjem, kako se Tuškanac zeleni, kako žari u ljetnom suncu, pa žuti i evo za tren će ga snijeg prekriti! Neka Te nikad više ne nagrdjuju!

Rudolf Devidé:

TEBI KARLO VELIKI

(O petoj godišnjici smrti hrvatskog dramatskog umjetnika DRAGUTINA FREUNDREICHA).

»Karlo Veliki« — treba Te zvati
Dramatskog umjeća »Kralju«!
Vjekovima će ime Ti sjati
U Thalijinom analu.

A to si umjeće najviše dao
Baš zagrebačkom teatru,
Zagrebčane oduševit znao,
Zanosa užgao vatru.

Taj zanos i sad grudi nam grije
Da vjek se dičimo Tobom,
Tugujemo da uz nas Te nije
Pred Tvojim stojeći grobom.

Uz Tvog »Grgu«, iz »Graničara«
Uloge mnoge se nižu,
Glume je i sad glumci od dara...
Tebe rijetko dosižu.

Kao tumača vječnog Moliera,
Mnogom kreacijom sjajnom,
Francuski narod Te odlikova
Čak akademskom kolajnom.

Velikog Oca veliki Sine
Lahka Ti zemljica bila!
Hrvatske drage nam domovine
Još jeca za Tobom vila.

LISTAK

OSNUTAK KONJANIČKE REDARSTVENE STRAŽE U ZAGREBU. Godine 1900. dakle prije četrdesetidvie godine ustrojena je u Zagrebu konjanička redarstvena straža. Grad Zagreb proširen je u ono vrieme pripojenjem diela obćine Sesvete, te mu je pripala ciela Laščina, Borongaj, Petruševac i Žitnjak. Redarstvena služba nije se mogla vršiti u ovom velikom području sa pješacima i za to je ustrojena konjanička straža.

Tadašnji predstojnik redarstva, pokojni gradski senator Slaviša Katkić bio je na naučnom putovanju u Njemačkoj i proučavao je neke ustanove tamošnjega redarstva, naročito u Beču i proveo je neke reforme. Moramo navesti da je u ono doba zagrebačko redarstvo bila gradska ustanova.

Uspjeh Katkićevog naučnog putovanja bio je u prvom redu taj da reformira prijavni ured. Očevidnost stanovnika vodila se je do onda u velikim knjižurinama, koje su već bile prepune i sve izkrižane. Uvedene su kartoteke, koje se još i danas vode.

Druga važna reforma bilo je ustrojenje konjaničke straže. U austro-ugarskoj vojsci svake su se jeseni izlučivali kod konjaničkih i topničkih pukovnija konji, koji nisu bili sposobni za vojsku. Ovi konji dolazili su poslie velikih jesenjih vježba vozarskoj četi, gdje su ih vježbali i učili voziti. Iza vježbe, koja je trajala obično 14 dana prodavani su takvi konji dražbom na sajmištu. Kupovali su ih većinom fijakeri. Pješački kapetani imali su pravo, da sebi izaberu jednoga od tih konja za sebe. Kupovali su ih komad po 160 Kruna.

Ja sam onda bio gradski redarstveni pristav, a kako sam služio kao častnik kod topničtva, to sam sa senatorom Katkićem vršio sve oko uredjenja te naše »kavalerije«. Najprije smo molili putem zbornoga zapovjedničtva dozvolu, da nam se prepusti dvanaest konja uz istu cienu, za koju su ih dobivali kapetani. To nam je ministarstvo najpripravnije dozvolilo i mi smo dobili od 5. ulanske pukovnije iz Varaždina dvanaest konja sa podpunom opremom. Po konje sam išao ja sa četvoricom stražara u Varaždin i tamo smo ih izabrali.

Staju i sobu za stražare iznajmili smo u kući Nikole Kralja u Vlaškoj ulici broj 77, koja je danas vlasničtvo Martina Jakovca veletrgovca vinom.

Odmah je uredjena služba i to po gradskoj okolici, ali smo jednu stalnu postaju imali na Jelačićevom trgu. Kad je prvi puta osvanuo konjanički stražar na Jelačićevom trgu bila je to senzacija i gradjani su to znatiželjno promatrali. Bilo je dakako i raznih dosjetki. Tako se je dapače i u novinama pisalo o tom, kako se ti stražari zovu, dali okonjeni stražari ili drugačije.

Imali smo dvanaest stražara. Za zapovjednika je dozvolio načelnik, da se nabavi bolji konj, te smo kupili od majora Schmarde iz Karlovca kobilu »Lilu« za 700 kr.

Danas je ta straža znatno povećana i vrši službu u okolici i na sajmištu, a kod nekih zgoda uredjuje i promet, kao kod raznih obhoda i oko Svih Svetih na Mirogoju.

Dr. Ivan Jagić.

DRUŠTVENE VIJESTI

NAŠI POKOJNICI: Dne 7. lipnja o. g. preminula je naša članica gđa Dr. Mr. Wellisch Paula, vlasnika ljekarne, koja je pristupila u naše društvo u času osnutka i ostala mu vjerna sve do svoje smrti. Ovoj vrloj pokojnici neka je trajna i časna spomen u našim redovima.

† **Zora Trnski.** Na 12. srpnja o. g. ostavi ovaj tužni svijet jedna dobra i iskrena hrvatska duša **Zora Trnski.** Doživila je visoku starost od 88 godina. Već od svog uglednog oca, poznatog hrvatskog rodoljuba, pjesnika, pukovnika i velikog župana Ivana viteza Trnskia, baštinila je Zora nepokolebivu ljubav za svoju rodnu grudu — Hrvatsku, kojoj je ostala vjerna do zadnjeg časa svog života. U javnom životu Zora Trnski neustrašivo je nastupala kao hrvatska domorodka. Obćenito je poznat njen odličan rad u našem domorodnom društvu »Hrvatska Žena«, gdje je bila predsjednica od osnutka tog društva, pa kroz više godina. Radi neustrašivog rodoljublja »Hrvatska Žena« bila je po tudjinskim vlastima proganjana i god. 1923. konačno razpuštena. Zora Trsnki je u toj borbi »Hrvatsku Ženu« neustrašivo vodila, te svoj rad nastavila kada to društvo bude uspostavljeno.

Neka je vječna uspomena Zori Trnski! Našu iskrenu sućut izrazujemo njenoj porodici, naročito njenom bratu Draganu vitezu Trnskom, velikom županu u miru i našem uglednom i marnom članu.

PRIREDBA OMLADINSKOG OGRANKA U DRUŠTVENIM PROSTORIJAMA. Naš sastanak dne 5. svibnja o. g. prepustili smo našem Omladinskom ogranku, koji je na tom sastanku izveo svoju »Vedru večer« na sveopće zadovoljstvo svih i mlađih i starijih. — O toj priredbi donijela je »Nova Hrvatska« slijedeći prikaz: »Prvi i samostalni nastup Omladinskog ogranka Društva Zagrebčana u društvenim prostorijama dne 5. svibnja o. g. bila je prava senzacija. Jedanaest točaka rasporeda odkrilo je obilje najrazličitijih nadarenosti ove mladeži: glumačkih, pjevačkih, spisateljskih, glazbenih, redateljskih, dapače i scenografskih.

Sve je omladina stvorila sama. Sva su joj sredstva bila: dobra zamisao, ukus, požrtvovnost, dobra volja i prirođena sposobnost. Prema tome je sve izgledalo prirodno, nenamješteno, spontano. Raspored je vješto odabran i poredan, šala vedra i suvremena, a poezija izvedena sa svim ugođajima prave pozornice. Od ozbiljnoga dijela rasporeda osobito se je svidio melodram, sastavljen po Jurici Dijakoviću po pjesmama Nade Reverte. Od šala najviše je upalila »Krugovalna reportaža« te prizor »Tri riječi«. Svaka je točka imala svoj uspjeh. Duša čitavog rasporeda bio je predsjednik Omladinskog ogranka medecinar Bruno Dürrigl, koji je svoj odbor prikazao publici u sasvim osebujnim živim karikaturama, — uz burno odobravanje gledalaca, a čitavu je večer svojim duhovitim predgovorima prigodom svake točke rasporeda sticao sebi i svojoj »družini« ushićeno priznanje i najstrožijih kritičara članstva. S njim su izvrstno surađivale u čitavom rasporedu gđice Mara Rukavina, Nena Jeržabek, Vera Žabčić, Danica N., Bela Roža, te Branka Nemec, koja je svojim zamislima vanredno darovito postavljala pozornicu.

Od muških su sudjelovali Božo Sartori i Jurica Dijaković«.

KOMEMORACIJA ZA HRVATSKOG PJESNIKA I SVEĆENIKA ANDRIJU PALMOVIĆA. Dne 19. svibnja o. g. priredili smo spomen veče za hrvatskog pjesnika i svećenika **Andriju Palmovića,** a povodom 60-godišnjice obljetnice njegove prerane smrti. O toj priredbi donijela je »Nova Hrvatska« u broju od 21. V. t. g. ovaj prikaz: »Sinoć je priredilo Društvo Zagrebčana u svojim prostorijama spomen veče za hrvatskog pjesnika svećenika Andriju Palmovića u povodu 60-te godišnjice njegove smrti. O životu i radu pjesnika

vrlo je iscrpivo govorio prof. Josip Kožarić. Jurica Dijaković krasnoslovio je Palmovićeve pjesme i pjesmu od Dr. Augusta Harambašića »Na grobu Andrije Palmovića« pa je i on od prisutnih nagrađen pljeskom. Konačno je Renata Šeringer svojim lijepim i ugodnim glasom odpjevala neke skladbe od Glücka, Gotovca i Straussa, a na glasoviru ju je pratio Berislav Klobučar. Oboje su od prisutnih nagrađeni velikim odobravanjem. Priredba je bila dobro posjećena, napose je opaženo mnogo mladeži, a od strane rodbine Palmovića bili su prisutni njegovi sinovci Ivo, Dr. Slavko i Dr. Ferdo Palmović sa svoje dvije kćerke, pa su bili sa strane društvenog predsjednika Dr. Cuculića na početku priredbe pozdravljeni. Usvojen je predlog, da se jedna ulica grada Zagreba ima prozvati njegovim imenom.

PROSLAVA 25 GODIŠNJICE BISKUPSKOG JUBILEJA SV. OCA PAPE. Dne 26. svibnja o. g. na našem sastanku obavili smo proslavu 25-godišnjice biskupskog jubileja **Sv. Oca Pape Pia XII.**, koja je priredba bila dobro posjećena. O samom jubileju govorio je Dr. Josip Andrić i naglasio veliko značenje papinstva za cijeli kršćanski i katolički svijet pa i za hrvatski narod i našu Nezavisnu Državu Hrvatsku, kojoj današnji poglavar katoličke crkve u svakoj prigodi iskazuje najveću pažnju. Prof. Jeronim Korner krasnoslovio je jednu svoju pjesmu »Suncu« posvećenu veličini rimo-katoličke crkve, koja poput sunca na Petrovoj stijeni vječno svijetli narodima svijeta i stvara najveće kulturne i etičke vrijednote.

Pjesma je izazvala dubok dojam i veliko odobravanje. Gđica Lukrecija Pramberger odpjevala je uz pratnju prof. Operamanna od Šimunića »Pri kamenitim vratima« od Kienzela »Pjesma Magdalene« i od Odaka »Međimurska« i bila nagrađena odobravanjem i cvijećem.

SPOMEN VEČE ZA DRAGUTINA FREUDENREICHA. Na sastanku dne 2. lipnja t. g. priredili smo spomen veče za nezaboravnog hrvatskog glumca **Dragutina Freudenreicha**, a povodom 5-godišnje obljetnice njegove smrti, 60-godišnje obljetnice njegovog prvog nastupa na pozornici, te 80-godišnje obljetnice rođenja. O toj vrlo uspjeloj priredbi »Nova Hrvatska« od 5. VI. t. g. donijela je slijedeći prikaz: — »Sinoć je u Društvu Zagrebčana priređeno spomen veče za blagopokojnog Dragutina Freudenreicha, koje je dubkom napunilo društvene prostorije, što je najboljim dokazom, da Zagrebčani tako brzo ne zaboravljaju svojih miljenika sa pozornice naše hrvatske Thalije. Od rodbine pokojnika bio je prisutan sin mu arh. Aleksander Freudenreich sa suprugom. Prisutno obćinstvo pozdravio je školski drug Dragutina Freudenreicha, Dragan vitez Trnski. Prof. Branko Livadić iscrpivo je prikazao život i umjetničko stvaranje našeg »Drageca« za tim njegov borbeni duh, koji je svoje odluke brzo stvarao, ali u umjetnosti pravio i kompromise sa životom samo da tako posluži hrvatskoj kazališnoj umjetnosti, kojoj je ostao vjeran sve do svoje smrti i pravi sljedbenik svojeg oca. Predavač je saslušan sa velikom pažnjom i odobravanjem. Gdja Božena Kraljeva krasnoslovila je jedan prizor iz izvornog kazališnog djela Josipa Freudenreicha »Crna Kraljica« i time slušateljima dočarala duh ove obitelji iz prvog stvaranja hrvatske glumačke umjetnosti. Drago Hržić odpjevao je skladbe od Sokača »Noć« po riječima Domjanića i od Baranovića »Kum Martin« po riječima Galovića, a Milan Šepec skladbu od Taclika »Popevka« po riječima Domjanića i od Šimačeka »Pjesma o Griču«, a sve uz pratnju Berislava Klobučara. Carmen Vilović izvela je skladbu od Gotovca »Ariju iz opere Morana« i od Rossinia »Ariju Rossine« iz »Seviljskog brijača« a uz pratnju Lole Stauduar. Konačno je nastupio g. Pavao vitez Vlahović-Marion sa dvije skladbe i to: Hatze »Majka« i Čilca »Tužaljka Federika« iz opere »Arležanka«. Pratio ga je prof. Opermann. Umjetnici su nagrađeni iza svake točke velikim odobravanjem.

PRIREDBA OMLADINSKOG OGRANKA U DRŽAVNOM MALOM KAZALIŠTU. Naš Omladinski ogranak pod vodstvom svog agilnog predsjednika medecinera Brune Dürrigla vrlo je agilan. Na 1. lipnja o. g. u 8 sati na večer priredio je i izveo u Malom kazalištu svoj igrokaz »Suzama kroz smijeh« o kojoj je priredbi kritičar u »Novoj Hrvatskoj« od 3. lipnja t. g. napisao ovaj prikaz: »Sinoć je u Malom kazalištu u Frankopanskoj ulici, Omladinski ogranak Društva Zagrebčana dao vrlo zanimljivu priredbu pod nazivom »Suzama kroz smijeh«. Čista dobit ove priredbe namijenjena je u korist podignuća društvenog doma. Dvorana Malog kazališta bila je do posljednjeg mjesta ispunjena općinstvom, koje se sastojalo većinom od prijatelja, kao i od članova društva. U duhovitom uvodu najavljivač rasporeda Bruno Dürrigl objasnio je općinstvu svrhu priredbe, a za tim je predstavio sve izvađače i to: Veru Žabčić, Nenu Jeržabek, Branku Nemec, Franciku Kovač, Nadu i Danu Renčelj, Maru Rukavina, Veru Česi, te Božu Sartory, Marijana Žuvića, Zlatka Petelina, Juricu Dijakovića, Željka Haberštoka, Mladena Hrnčića, Benka Kella, Branka Pšeničnika I. i II. te Antuna Derenčeka. Nastup glavnih junaka ove večeri pozdravilo je općinstvo srdačno i s dugotrajnim pljeskom, dok je Bruno Dürrigl svakom od nastupajućih dao nekoliko duhovitih primjedbi. Za tim je izveden bogat raspored, koji se je sastojao od trinaest raznih točaka. Među mnogobrojnim točkama osobito je uspjelo šaljivo »Upoznavanje sa sjednicom«, »Šestinski ples«, »Tri riječi« te prikaz »Na Zrinjevcu«, gdje su nam mladi izvađači prikazali život naše mladosti na Zrinjevcu. Ovaj prizor imao je osobito velikog uspjeha kod općinstva, koje je dugo pljeskalo izvađačima. S prikazom »Izlet u starom Zagrebu« i »Izlet u novom Zagrebu« završena je ova vrlo uspjela priredba u kojoj su mladi članovi Društva Zagrebčana pokazali mnogo smisla za ovu vrstu priredaba. Za svoj trud izvađači su bili nagrađeni burnim i dugotrajnim pljeskom«. Sličnu kritiku donio je i dnevnik »Hrvatski Narod« od 4. VI. t. g.

SJEDNICA UPRAVNOG ODBORA. Na 2. lipnja o. g. održana je sjednica Upravnog odbora, pa su na istoj primljeni slijedeći novi članovi: Đurđa pl. Halper-Lepé operna pjevačica, Leitner Antun tvorničar, Palmović Ivo državni činovnik, Pšeničnik Branko knjižar, Šarić Vladimir prokurista Prve hrvatske štedionice, Nela Šterk kućanica, svi kao redoviti, a kao podupirajući primljeni su Božidar Sartory slušač medecine i Žuvić Marijan slušač medecine. Stvoreni su još nekoji zaključci koji su u provedbi.

SJEDNICA UPRAVNOG ODBORA Dne 23. lipnja o. g. održao je Upravni odbor našeg društva svoju zadnju sjednicu prije nastupa ljetnih praznika. Na istoj je primljen za redovitog člana našeg društva Dr. Mirko Košutić predsjednik sudbenog stola u miru i predsjednik Društva kućevlasnika. Odobren je nacrt za izradbu društvene zastave, odobren je sadržaj natječaja za himnu Zagrebu, izabrani članovi žiria, a stvoreni su i još neki zaključci, koji su u provedbi.

NAŠI IZLETI. Dne 5. srpnja o. g. obavili smo naš prvi ovogodišnji izlet na naše omiljelo Sljeme. Na izletu je bilo 45 članova i članica. U 11 sati prisustvovali su članovi sv. misi, a prije toga su razgledali Botanički vrt kod Tomislavovog doma kao i sam dom i piramidu. Poslije mise bio je zajednički objed kod društvenog člana g. Mirka Petanjka, koji je, kao svaki puta, priredio dobar objed. Poslije objeda nastavljene su šetnje članova po našem romantičnom Sljemenu.

IZLET U KARLOVAC. Dne 12. srpnja o. g. priredili smo naš drugi ovogodišnji izlet i to u grad Karlovac, a na poziv karlovačkog načelnika i našeg podupirajućeg člana **Dr. Franje Deaka.** G. načelnik nas je dočekao na kolodvoru i tamo pozdravio. Iza toga nas je poveo po Karlovcu i bio nam tumačem karlovačkih znamenitosti, t. j. crkava, gradske vijećnice, spomenika, šetališta i starih građevina oko Kupe iz vremena, kada je žitna trgovina nekoć u

Karlovcu cvala kao u ni jednom našem gradu. Dr. Deak pokazao je i tom zgodom, da dobro poznaje povijest o postanku i napredku svojeg rodnog grada, na kojega je on ponosan. U svakom pravcu bio je veoma susretljiv, pa i u tomu, da nam je samo njegovom brigom omogućeno, da smo dobili objed. U svakom smo pravcu bili podpuno zadovoljni. Kako je bio lijep dan to su se mnogi izletnici kupali u Korani.

Prije našeg odlaska iz Karlovca družtveni predsjednik Dr. Tomo Cuculić, zahvalio se je gradonačelniku Dr. Deaku na iskazanoj nam susretljivosti, pa mu i na ovom mjestu izričemo našu usrdnu hvalu.

HIMNA ZAGREBU. Na raspisani naš natječaj za skladbu »Himne Zagrebu«, a povodom 700 godišnjice, što je Zagreb proglašen slobodnim i Kraljevskim gradom prispjelo je u svemu 14 radnja, koje su uzete u pretres na sjednici žiria dne 17. srpnja t. g. Članovi žiria bili su ovi hrvatski skladatelji i to: Prof. Franjo Dugan, maestro Jakov Gotovac i Dr. Božidar Širola. Od strane našeg društva bio je prisutan u tu svrhu izabrani član Dr. Antun Goglia, poznati naš glazbeni pisac i banski savjetnik u m. Žiri je pronašao, da je najbolja skladba koja je prispjela pod lozinkom »Pjesnik«, a kadá je koverta ove lozinka otvorena utsanovljeno je, da je radnju napisao naš član i pročelnik Omladinskog ogranka **Bruno Dürrigl.** Od svih ostalih predloženih radnja ni jedna nije došla u obzir, stoga je žiri predložio, da se Dürriglu podijeli druga nagrada. O tomu, kada će i gdje ova skladba biti prvi put izvedena stvorit će Upravni odbor naknadno svoju odluku.

IZPRAVAK

U nastavku članka »Vjekoslav Frigan« u broju »Zagreba« za svibanj-lipanj 1942. na strani 128, treća alineja ima glasiti: »Ivan Mažuranić ostavio je više djece. Sinove: Božidara, konjaničkog časnika i Vladimira, kasnijeg predsjednika Banskog Stola. Kćeri: Mariju udatu pl. Špu-Strižić, Slavu udatu Birač i Olgu udatu Čučković«. U istoj alineji spomenuta: Zora udata Dvoržak i Paula udata Dvoržak poznata slikarica u Češkoj, nisu kćeri Ivana Mažuranića, već su njegove unuke.

Izdavač: »Družtvo Zagrebčana«. — Odgovorni urednik: Stjepan Stiegler, grad. senator, Brešćenskoga ulica 10 (brzoglas 22-411). — Uredništvo i uprava: Berislavićeva ul. 20/I. kat. Brzoglas 24-383. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ulica br. 6. — Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Selska cesta br. 47.

ZAGREB

MJESEČNIK DRUŽTVA ZAGREBČANA

BROJ 8-12 • GOD. X. • KOLOVOZ-PROSINAC 1942.

S V E Č A N I B R O J

Zagrebu o 700 godišnjici

Zlatna bula naša slavo . . . i štite naš! . . .

Ti Zagrebe! . . .

Ponosan i gord . . . Ti kruno svih Hrvatskih gradova . . .

Nad Tvojom glavom prohujale su oluje i oblaci tmasti, a aždaje strašne sa sviju strana vrebale su . . . Tebe da satru . . . unište . . .

A Ti si odolijevao ko stanac kamen čvrst svim nasrtima . . . jer sveta i žarka ljubav sinova i kćeri Tvojih održala Te jakim bedemom Hrvatske grude . . .

Zagrebe naš lijepi! Ti, koji otvaraš srce svoje i ljubav svoju daješ svim Hrvatima, u slobodi danas Domovine naše, procvati životom novim! . . . Ti grimizom obavit ćeš kraljevskim svoje dostojanstvo! . . .

Zagrebe! Ti kamene najdraži u kruni slavnoj Zvonimira kralja . . . Stoj čvrst i hrabar na braniku doma slavnog našeg! . . . Svijetla Ti budi zvijezda svim pokoljenjima Hrvatskog roda . . . jer bio Si to i uvijek Zagrebe slavna diko naša! . . .

I Hrvata dok bude i jednog na ovoj rodnoj napaćenoj grudi, srca njina kliktat će vječno, ko srce pjesnika nekoć:

»Tko tu kliko ne bi
slava, slava Tebi
Zagreb-grade divni moj!«

Ivan Werner, načelnik sl. i kr. glavnog grada Zagreba:

JUBILEJ U SLOBODI

Na pragu smo veoma važne obljetnice za povjestni razvitak grada Zagreba. Dne 16. studenog ove godine navršava se 700 godina, što je hrvatsko-ugarski kralj Bela IV. svojom svečanom kraljevskom izpravom, — prozvanom po dvostrukom zlatnom pečatu, koji je resi »Z l a t n o m b u l o m« — uzvisio grad na brdu Gradecu (današnji Gornji grad) na kraljevski i slobodni grad.

Ova obljetnica napunja srdca svih čestitih gradjana grada Zagreba i izpravnih Hrvata posebnim ponosom i neopisivom radošću.

Providnost Božja podielila je našem pokoljenju obilje milosti. Molitve zagrebačkih »romara«, koje su oni godinama i godinama usrdno upravljali na svojim hodočašćima Majci Božjoj Bistričkoj Kraljici Hrvata, da bude milostiva zaštitnica napaćenog hrvatskog naroda i njegove metropole, grada Zagreba, pred uzvišenim Božjim priestoljem — uslišane su od našeg nebeskog Otca.

Genialnošću Poglavnika, njegovim neumornim i neustrašivim radom i uztrajnom političkom borbom uzkrišena je i obnovljena Nezavisna Država Hrvatska.

Hrvatska država nije više san, nije više goruća želja najboljih sinova hrvatskog naroda; ona je stvarnost. Nama je dosudjena povjestna dužnost, da je izgradimo i učvrstimo na slavu Božju, na čast imena hrvatskoga i za sretnu budućnost našega potomstva. Tu povjestnu zadaću mi ćemo izvršiti, jer nas vodi Poglavnik i jer nam to jamči ustaški pokret.

Gradu Zagrebu ukazana je milost, što je Providnost dozvolila, da možemo proslaviti 700-godišnjicu, što je kraljevskom izpravom proglašen slobodnim gradom, u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Latinska pismena pod zlatnim pečatom govorila su kroz punih sedam stotina godina vriednim zagrebačkim gradjanima, da je njihov kraljevski glavni grad slobodan. Nu, stvarnost je kroz ta duga stoljeća bila drugčija. Život grada Zagreba bio je težak i gorak. Mjesto slobode — robstvo. Tek danas, u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj mogu gradjani grada Zagreba u istinu reći, da je njihov grad slobodan. Tek danas, u Poglavnikovoj Hrvatskoj može grad Zagreb kao glavni grad razvijati svoju svestranu djelatnost na korist cieloga hrvatskog naroda.

Eto, to su najvažniji razlozi, zašto nas ova značajna povjestna obljetnica napunja ponosom i neopisivom radošću.

»Zlatna bula« kralja Bele IV. dokazuje, da je grad Zagreb drevni grad. Trieznošću i marljivošću svojih gradjana, on je za rana postao važnim prosvjetnim, prometnim, gospodarskim i političkim središtem. Njegova predaja je častna i neokaljana. I po tome je on bio kroz sve nedaće povjestnog hoda hrvatskog naroda svjetionik u magluštinama težkog političkog i gospodarskog robstva, koje je mogao dokrajčiti samo Poglavnik.

Razvitak i napredak grada Zagreba pokazuje, kako je hrvatski narod žilav u borbi za svoj narodni obstanak i koliko ima u njemu sposobnosti, da i u najtežim prilikama vlastitim snagama, neprestano izrabljivan, trajno tvori duhovna i tvarna dobra, po kojima je on postao suradnik u stvaranju Nove Europe i novoga poredka, koji uz cienu težkih žrtava izgradjuju na korist cieloga čovječanstva požrtvovni njemački i talijanski narod pod vodstvom svojih velikih Vodja Adolfa Hitlera i Benita Mussolinia.

Obljetnica 700. godišnjice grada Zagreba kao grada u javnopravnom smislu postaje tako novi izvor pouzdanja i volje, da povjerenu nam povjestnu zadaću izvršimo u probitku udruženih mladih i pobjedničkih naroda Europe. A proslavit ćemo je najdostojnije i najljepše, ako svim srdcem i svom dušom budemo uz Poglavnika, ako budemo požrtvovno sliedili njegova načela i naloge, ako u mislima i u radu budemo uviek za Poglavnika i Dom — Spremni!

PRIČA O POSTANKU GRADA ZAGREBA

Dva prizora iz poviestne drame

»Kći Lotršćaka« — od Zagorke

PRIZOR IZ I. ČINA

Dogadja se u tvrdjavi grada Zagreba u onoj staroj kuli, u kojoj je smješteno zvonce Lotršćak, koje se svake večeri javlja Zagrebu.

M a l a s o b a u krčmi kule na Dvercima. Stolovi, oko njih klupe. Na zidinama visi slika Majke Božje. Pred njom gori kandilo. U krčmi su gradjani raznih zanata. Raspravljaju o svojim jadima i nevoljama. Nastala je svadja. Uzavrele opreke i padaju uvrede. Svi su kao kipuća žuč. Uzalud krčmar Plemenščak umiruje gradjane. Svadja urnebesno raste.

Netko oštro otvori vrata? Na pragu se pojavi bubnjar i žestoko udara u bubanj. Sve je umuknulo, ušutilo. Još nekoliko puta udari bubnjar, a onda javlja svečano i službeno:

»Svim ljudima našega grada, krštenim i čestitim, svih staleža i zanata — bogatim i siromašnim na znanje se daje: kao svakog ljeta Gospodnjega proglašen je u crkvi sv. Marka — patrona slobodnoga kraljev-

skoga grada Zagreba za dvanaest dana Treuga Dei — Božji mir! Neka zamuknu opaki jezici — neka se obustave svadje, mržnje, neprijateljstva i osvete svake vrsti. Tko u Božjem miru kleveće, ogovara, napada, svadja se — zameće neprijateljstva i neslogu, počinja svetogrdje i bit će kažnjen po starim zakonima i pravicama našim. Mir Božji budi s vama!«

(Bubnjar je svršio. Sve je tiho. Gradjani pristupaju jedni k drugima. Svi zavadjeni, mržnjom razdijeljeni pružaju si ruke pomirnice. U tren oka kao da je rijeka zla zaustavila svoj bučni tok!... U obrazima gradjana odsijeva blago kajanje. Mir — sveti Božji mir polegnuo je u njihove duše! Duga šutnja.)

Krčmar Plemenščak: (gostima) Što ste zanijemili kao da smo na sprovodu?

Pisar Iglica: Zavezali su nam jezike kao zvona na Veliki petak!

Krčmar Plemenščak: U Božjem miru razgovarati je slobodno!

Pisar Iglica: To vam je tako kume, kad nema svadje — nema ni razgovora!

Gradjanin Barilec: Mi čekamo priču! Mandušo djevojko, zar ne ćeš pripovijedati kako je postao naš grad?

Manduša: Hoću, hoću! Znam ja svoju dužnost. Kad se proglasi Božji mir, onda vi svi rado slušate Mandušinu priču. No dakle? Ja počinjem!

(Sjedaju gradjani i šute. Spušta se sumrak. Duboka tišina. Na zidu pred slikom Majke Božje tinja kandilo... Manduša tiho priča.):

»...Bilo je davno: vrlo, vrlo davno... Strahovita nevolja snašla je Hrvatsku domovinu! Beskrajna suša pritisla je zemlju. Sunce je ispilo gorska vrela, potoke i rijeke, a mladi hrvatski ban, uzjaši konja bijelca, pa ide tražiti vode...

Putuje — putuje dugo — vrlo dugo. — Putem stigne ga noć. Zemlja diše vrućim dahom, a bana pali žedja. Užarena smrt prilazi k njemu. A on digne oči gore k zvjezdama i usklikne:

»Majko Božja! Pokaži mi put do vrela, a ja ću do njega sagraditi grad na sedam tornjeva i u njemu propovijedati dobrotu — vjeru i ljubav bratsku!«

Kroz zavjesu mračne noći zuri ban gore u nebesa. — I sa zvijezda se ujednom spušta lik Majke Božje, lebdi u zraku — i vodi bana. Vodi ga poljanama — gorama, brdima — sve dalje — dalje — i dalje. — A on ide — za njim. U jednom svetog lika nestane, a od njega u blizini ječi glas malog zvona. — Ban se obazre i ugleda krasno brdo, a pod njim ljepotu djevojku. U ruci joj vrč, do nogu šumi vrelo... Ushićeno ban zavapi:

»Ma — dušo — zagrabi!...« I djevojka bistrom vodom napoji mladog bana. I kao da je srknuo nov život... raskrili ruke i na svoje grudi privija čitavu hrvatsku zemlju!... U to opazi kapelicu. I ulazi i ugleda na oltaru sliku Majke Božje, baš onakvu — kakva ga je vodila k vrelu...

I usklikne ban gromkim glasom:

»Ispunit ću zavjet!«

A onda uzme ruke mlade ljepotice i reče:

»Mandušom ću te zvati i ženom svojom. Vrelo ovo sveto neka za uvijek nosi ime Manduševac. Na brdu ovom neka procvate grad Zagreb — na sreću Hrvatskom rodu mojem!«

I sagradi na brdu grad sa sedam tornjeva i postavi malo zvonce u kulu na Dverce. I zazvoni... I udjoše u grad Hrvati — dobri — vjerni — puni ljubavi k Bogu i slozi bratskoj.

Sliku Majke Božje preda ban čuvaru zvona Lotrščaka, u kuli na Dvercima, da joj pali vječno kandilo. I od onda ova slika ovdje na stijeni ovoj štiti — mene Mandušinu imenjaču! A svake večeri kad sa stare kule zveči zvono Lotršćak — njegovi zvuci sneno šapću nad gradom — kao tiha daleka melodija:

»Zagrebčani — Hrvati! Budite dobri... Budite vjerni!... Ljubite svoj grad... Sagradio ga je sveti zavjet: Dobrote, vjernosti i ljubavi bratske!...«

Tišina. Manduša je svršila priču. Sumrak je. Gradjani šute. — Predani su milosti svoje drage, stare priče..

MAJKA BOŽJA NA KAMENITIM VRATIMA

Posljednji prizor V. čina.

U noći 4. čina pojavio se požar u krčmi na Dvercima, a Manduša je sliku Majke Božje odnjela k svojoj kumi uz Kamenita vrata. Razorni je požar opustošio sve od Dverci do Kamenitih vrati.

Gradjani grada Zagreba stoje na garištu. — Duboka im je bol u licima i dušama. I Manduša iz krčme na Dvercima stoji s njima i lije suze za slikom svoje Majke Božje uz koju je vezala staru priču o postanku najdražeg joj grada.

Kopaju gradjani prah i pepeo na garištu. Odjednom krik ljudstva prolama zrakom. Krik čudjenja — strahopočitanja — zanosa! Iz praha i pepela digoše sliku Majke Božje. — Ljudi stoje — drhću, šapat ide od usta do usta.

Barilec: Sveti Bože! Rub slike uhvatio je plamen, a onda se zaustavio?...

Plemenščak: Predstavio se, poklonio svetosti lika Bogorodice i ugasnuo!

Manduša: Sve je izgorilo sve — samo Majka Božja — ostaje u gradu našem. — Čudotvorna Majka Božja!...

Ljudi klonu na koljena... sklapaju ruke — duše njihove dižu se gore k nebu...

Obuzme ih duboko uvjerenje Božje objave, da im u toj slici Bog dariva nešto veliko, sveto, čudotvorno!...

Kleče gradjani pod svodovima stare kule na Kamenitim vratima. U polumraku drhću svijeće u njihovim rukama. Ljepota djevojka Manduša uzima svetu sliku Majke Božje, izvadjenu ispod pepela, prisloni o zid stare kule i kliče glasom zanosite duše:

»Majko Božja na Kamenitim vratima! Ostani u toj kuli s nama, na sve vjeke vjekova!... I dolazit će k tebi hrvatske duše, da prime utjehu jadu svojem, potporu nadama svojim, zaštitu u pogibelji od zlotvora svojih!... I tebe slavit će grad naš rodjeni, dragi, dok u njemu bude roda hrvatskoga! A tvoje lice blago smješit će se kroz sivi sumrak, kad sa kule Lotršćaka tiho šapće staro zvono:

»Hrvati! — Zagrebčani! — Budite dobri — budite vjerni — ljubite svoj grad — sazidao ga je sveti zavjet čiste vjere u pomoć s neba — zavjet dobrote, vjernosti i ljubavi bratske!...

(Gradjani tiho mole — duše njihove putuju k nebu...)

Zastor pada.

EPILOG

Još — dan danas — nakon stotine godina pod mračnim svodom stare kule na Kamenitim vratima drhću svijeće pred likom Majke Božje. I danas dolaze k njoj Hrvati Zagrebčani, više nego ikada da traže utjehu golemom jadu svojem, potporu uzdrmanim nadama svojim i zaštitu od zlotvora svojih! A kad u sumraku zveči zvonce Lotršćak s kule na Dvercima — zvuci starog zvona pronose gromki poziv — novim pokoljenjima:

»Hrvati! — Probudite se! — Budite vjerni, budite složni — branite dom svoj — sagradila ga je vjera — dobrota — ljubav i krvava patnja Hrvata na grobovima mučenika svojih!«

E. Laszowski:

700 GODIŠNJICA SLOB. I KR. GLAV. GRADA ZAGREBA

LIETOM KROZ PROŠLOST ZAGREBA

Dok neki stari povjestničari misle, da je Zagreb rimska Soroga, koju bilježi Ptolomej, ipak je to puko nagadjanje bez ikakva temelja. Nije pak izključeno, da je na mjestu zagrebačkoga Gradeca-Griča postojala već za Rimljana kakva stražarnica, ako ne i naselje rimsko. Zanimljiva je činjenica, da se u gradskoj viećnici u podrumu, gdje stoji gradska registratura zamijećuje do 3 m debeo zid (prema sjeveru). Svakako su tako debeli temelji neobični kod zgrada, koje bi nastajale u Srednjem vieku, a k tomu još unutar zidova gradskih. Dobro bi bilo to pomno iztražiti, nisu li ovi temelji iz daleko starijega vremena?

Kako znamo, u današnjem Štitarjevu stajala je nekoć ugledna rimska naseobina Andautonija, zapravo varoš, dok se je naokolo Zagreba odkrilo mnogo toga, što dokazuje, da su ovdje stajala veća ili manja rimska naselja, osobito uz stare rimske ceste koje su vodile iz Andautonije prema Ptuju (Petovia), Ljubljani (Emona) i Sisku (Siscia). Mirno se možemo priključiti mnienju prof. Klaića, koji drži, da su stari Andautonci raztrkali se za seobe naroda, i da su osnovali nova naselja u obsegu današnje Vlaške ulice, koja se često u Srednjem vieku nazivlje »vicus Latinorum«, selo Latina. Tamo da je stajao neki nasip »greb«, u svrhu obrane od poplave, a možda i od neprijatelja. Žitelji, koji su se naselili iza nasipa »greba«; prozvali su svoju naseobinu Zagrebom.

Tragova predrimske kulture, predhistoričkih naselja našlo se je oko Zagreba. Tu su živjela neka keltska plemena, koja su se pod imenom Japoda sterala sve do današnje Like. Seoba naroda skršila je rimski imperij u ovim krajevima. Razorena je rimska Siscija, opustjela biskupija sisačka, sufragana biskupije solinske. Za cielo po šumama, koje su se nekoć sterale od Zagrebačke gore sve do Save, zaostalo je staroga poganskoga žiteljstva, i po koja neznatna naseobina kršćanska.

Takvo su stanje u ovim krajevima našli Hrvati, kad su naselili svoju novu domovinu! Nisu Hrvati bili divljaci, već pitom i poljodjelski narod, koji nije tamanio nadjeni rimski živalj, a možda i preostala keltska plemena, pa s toga je razumljivo, da su u tom kraju i dalje živjeli pogani.

Kad je ugarski kralj sv. Ladislav, zaposjeo iza smrti kralja hrvatskoga Zvonimira hrvatske krajeve od Save do Gvozda, zatekao je tu i pogana, ostatke Kelta, a i Hrvata.

Hrvati koji su se naselili u Zagrebu, a naročito oni na »Grčkih Goricah«, uzeše s vremenom ustrajati svoju naseobinu, a pokrstivši se, podigoše si skoro i crkvu posvećenu sv. Marku, jer se je o tom mjestu, gdje stoji ova crkva i danas, pričalo, da je sv. Marko Evangelista, tu propovijedao poganima kršćanstvo. Nastajala je pomalo varošica na »Gradecu«, gdje su možda Hrvati već našli ostanke možda rimske kakove kule. S vremenom pridolazili su i stranci, obrtnici i trgovci t. zv. »hospites-gosti«. Znamo dobro, da su se Hrvati kao poljodjelski narod, žacali baviti obrtom i trgovinom. Pak i u dogledno vrijeme natrag od danas, nije se seljak podavao obrtu. Riedki su to bili slučajevi, jer samo siromaštvo je sililo i na takovu zaradu.

Kralj Ladislav osnovao zagrebačku biskupiju g. 1093., kojoj je opredielio granice one kako je taj prostor bio dielom hrvatskoga kraljevstva, dakle prostor današnjega Medjumurja i Prekomurja sve do Gvozda, te preko Kupe do Uskočkoga gorja. Osnovane su tu župe sa svećenicima.

Svakako je Zagreb već tad bio oveće mjesto, naročito na današnjem Kaptolu a svakako je bilo naselje i na brdu »Gradecu«, današnjem Gornjem gradu zagrebačkom, prozvano poslije »Mons Graci«, »Mons Graecensis«, »Grčke gorice«. Dakle mjesto, koje je imalo uvjete, da se ondje osnuje biskupija.

Koli latinski naziv »Mons Graecensis« toli i hrvatski, »Grčke gorice«, daje nam pomisao, da je na tom mjestu stajala neka predhistorička ili rimska »gradina« jer znamo, da naš narod rado nazivlje predhistoričke i rimske ostanke »grčkim«, koje su nekoć podigli »Grci«, orijaši — divovi!

Osnutkom biskupije odpočinje novo doba za Zagreb, doba vjerskoga prosvjetljivanja, a time i kulturnih pregnuća. Zagreb naš liepo je napredovao u kolu kršćanskih naroda. Nadviše se ali tmasti oblaci. Horde azijatskih Mongola i Tatara provale s iztoka u Ugarsku g. 1241., unište ugarsku vojsku na rieci Šajo, hrvatski herceg, brat kraljev, mladi kralj, rex junior Koloman, vladar Hrvatske dopade rana, i umre u Čazmi. Kralj Bela III. bježi u Hrvatsku i na hrvatsko more. Divlje horde spališe i uništiše Zagreb, a narod se spasava u guste šume i druguda, kamo se je mogao sklonuti. Tamo oko Trogira i do otoka bije se žestoka bitka s Mongolima i Tatarima. Hrvati ih sa svojim velikašima naročito s knezovima krčkim Frankopanima i drugima, uništiše, i tako spasiše Evropu od zla i nevolje, koja joj je prietila.

U Zagreb se opet vraćaju bjegunci, dižu spaljene kuće i crkve, opet započinje mirni i radini život. Kralj se Bela vraća i podjeljuje u Verőcze — slovački Werowce u novigradskoj županiji (ne u našoj Virovitici) 16. studenoga 1242. zagrebačkim »gostima« na brdu »Gradecu«, »Grčkim goricama«, poveljom pisanom na pergamenu, o koju

je objesio dvostruki zlatni pečat — bula aurea, sloboštine slobodnoga i kraljevskoga grada. Njome se uredjuje gradska uprava i gradska sudbenost pak i teritorijalne granice grada Zagreba, od Zagrebačke gore do Save, s iztoka do Medvešćaka, sa zapada do medja posjeda plemena Aka — t. j. do potonje susjedgradske gospoštije. Ova važna latinska povelja glasi:

U ime svetoga Trojstva i nerazdieljivoga jedinstva. Amen. Bela milošću Boga Ugarske, Dalmacije, Hrvatske, Bosne, Srbije, Galicije, Lodomerije i Kumanije kralj za uvieke. Uzvišenost kraljeva zahtieva, a uzvišenost dugguje časti, da se tim više raduje nad množtvom naroda u koliko ovi ugledom nadvisuju ostale. Odatle sliedi da toli sadašnjima, koli budućima ovime očitujemo, da, kad se je našoj volji svidilo, da u Zagrebu, na brdu Griču uredimo slobodnu varoš, i onamo prizovemo goste, i onaj dio kraljevstva utvrdimo i učvrstimo za sigurnost granice i druge pogodnosti, pošto smo se posavjetovali s dragim i vjernim našim Dionizom banom ciele Slavonije i s drugim prvacima kraljevstva, koji su ovu našu nakanu i volju jednodušno odobrili, izveli smo našu nakanu, dozvoljujući, da na spomenutom brdu bude varoš, pridolaze gosti, imaju zemlje i posjede, povlastice i slobode od nas doznačene i niže popisane drže i nepovriedjene čuvaju. Povlastice, dakle, i slobode gradjana na rečenom brdu stanujućih i sabranih, koje su oni medjusobno uredili, a mi ih odobrili, jesu sliedeće: Ako bi isti gosti u području Ugarske, Dalmacije, Hrvatske, Slavonije bili orobljeni od razbojnika ili inih zločinaca, dužan je gospodar zemlje, u kojoj su orobljeni, pošto se po sudu dobrih ljudi i prisegom sugradjana procieni količina novca, ili oteto povratiti ili zločinca označiti. Zatim nisu dužni ni na kojem mjestu u granicama kraljevskim plaćati daće. Zatim, kojigod gradjanin drugoga gradjanina pogrdi psovkama, pogrdama ili psinama, te ako zbog toga bude odsudjen, neka plati uvriedjenomu deset pensa, u občinske troškove 100 denara, koji, ako se iza trokratnoga izpravljanja ne poboljša, pošto mu se sve stvari u občinske svrhe privedu, neka se kao nepoštenjak sramotno iz varoši protjera. Ako bi takodjer tko drugomu dao ćušku, ili ga zlobno za vlasi vukao, neka trpi istu kazan. Ako bi tko koga nožićem, mačem, kopljem ili strjelicom ili kojim takovim načinom ranio, a ranjeni se oporavio bez štete na udovima, neka plati liečnika ranjenikova, a ranjenomu neka plati pet pensa, a pet u varoške svrhe. Bude li pako osakaćen na kojemu od uda, ima platiti liečnika ranjenikova, i ranjenomu deset maraka i za varoške potrebe deset pensa. Ako pako umre, imadu dva diela njegova imetka pripasti roditeljima ubijenoga, treći dio varoši. Bude li pako ulovljen, ima se po običaju kazniti, osim ako je tko koga ubio u igri bez zle nakane, u ovom bo slučaju neka usmrtitelj dade u ime odštete sto pensa rodjacima ubijenoga, dvadeset pako pensa za občin-

ske svrhe; ako mu imetak ne bi bio dovoljan, neka se prepusti osudi gradjana. Ako bi pako tko od stranaca, ulazeći u varoš, budi na cesti, budi u kući ili na trgu slično, kako gore zabilježeno počinio, neka mu sudi sudac varoši i osudjen neka trpi iste kazni. Ako je pako tko od stanovnika varoši, ili stranaca bio ulovljen u kradji ili razbojstvu unutar medja varoških, neka se po gradskom sudcu kazni. Zatim, ako bi koji stranac, kojega iz varoši hotio pozvati na sud zbog novca ili nanesene nepravde, neka ga kod sudca tuži; i ni koja parnica ne smije se suditi na dvoboj, već ima dovršiti po svjedocima i prisezi, bila ona sa strancima ili domaćima. Svjedoci pako imadu se uzeti takove povlastice, slobode, koje su ove: na isti način, bilo da nadje stranac kod stanovnika, ili stanovnik kod stranca konja ili vola, ili neke ukradene stvari, uvieke se imadu postaviti svjedoci, kako smo gore spomenuli. Zatim, gradjani spomenute varoši ili kmetovi po selima, koja ovoj pripadaju, koja su blizu teritorija iste varoši, nisu dužni stajati na sudu ikoga osim varoškoga sudca; pak ako bi sudac bio sumnjiv, i tužitelj bi uztvrdio zakoniti odklon, to, pošto se sazovu sve starješine varoši pod predsjedanjem samoga sudca, neka se rieši stvar, o kojih osudi, ako bi se još sumnjalo, i nezadovoljan ih tužitelj izazvao pred kralja, ima sam sudac za sve ostale ići do kralja. Na isti način, kad bi zbog koje mu drago parnice tkogod gradskoga sudca i gradjanina, ili same gradjane pozvao pred kralja, nije dužan poći drugi van sam gradski sudac. I ako bi tko kojega gradjanina ili gradjane, ne tražeći prije pravicu od gradskoga sudca, izazvao pred kralja, za onoga ili one dužan je poći sudac, i njemu če izazivač namiriti izdatke, za to, što je prezrevši ugled kraljevske povlastice, koju je poznavao, ne potraživši gradskoga suca, ovoga uzalud trudio poslovima i troškovima. Gradjani pako neka imadu slobodnu vlast izabrati varoškoga sudca odakle god hoće, koji se ima nama predložiti, svake ga godine izmieniti po sudu svoje volje. Zatim, ako bi tko iz varoši umro bez nasljednika, neka ima slobodnu volju sve svoje pokretnine razpoložiti komu hoće. Nekretnine bo, kuće, dvor, vinograde, zemlje i zgrade, posavjetovavši se sa svojim sugradjanima, neka ostavi svojoj ženi ili komu od rodjaka svojih, nu tako, da se ove ni po njemu, ni po ženi ni po rodjacima ne mogu otudjiti vlasti varoškoj, niti izuzeti ili odkinuti. Zatim umre li tko bez oporuke, a ne bude imao ni sinova ni žene ni rodjaka, imadu se dva diela njegova imetka po povjerljivim muževima, za to po vieću gradjana odredjenima podieliti siromasima i crkvi iste varoši, treći pako dio neka se pridrži u korist varoši. Onda odredjujemo, da se u istoj varoši obdržava svečani sajam na dva dana u sedmici, najme u ponedjeljak i četvrtak, a osim toga dnevno dnevni sajam. Obćina pako gorespomenute varoši, obvezana je nama na sliedeće službe: Kad bude kralj ugarski hotio povesti vojsku u primorske strane ili na Korušku ili Austriju, dužni su rečeni gradjani poslati deset vojnika

opremljenih vojničkim oružjem. Osim toga dužni su dati kralju, kad se zbude, da onamo podje, za objed dvanaest volova, tisuću kruhova, četiri bačve vina. Hercegu pako ciele Slavonije, ako je od kraljevske djece, dužni su polovinu rečenoga dati. Banu pako koji bude, ali ne podbanu, nisu dužni ništa drugo plaćati, nego na početku njegova banovanja: jednoga vola, sto kruhova, bačvu vina, jednom dok god bude banom. Zapravo od svih ovih služba bit će pet godina slobodni i prosti; nakon izminuća petgodišta budu obvezani na plaćanje. Nadalje, isti gradjani dobrovoljno na se uzeše, da vlastitim troškovima rečeno brdo Greč dobro utvrde čvrstim zidom. Za uzdržavanje pako gostiju, koji stanuju na rečenom brdu, dali smo zemlju oko toga brda Greča, koju smo istim gostima po našem dragom i vjernom Dionizu banu ciele Slavonije pod izvjestnim i razlučenim medjama uručili, da ju za uvieke posjeduju, koje zemlje medje ovako teku: Prva je medja na luci Save, koja se zove Kraljev prievoz do velike ceste, i po njoj se stere do potoka, koji se zove Zojska, koji potok prelazi preko mosta: onda po istoj cesti pruža se prema sjeveru, prelazeći vodu, koja se zove Mlaka i dolazi na brežuljak, uz koji je zemljani medjaš, koji dieli zemlju kraljevskih pučana s iztočne strane; zatim prelazeći manju Mlaku dolazi na veliku cestu, koja se obćenito zove Eteven, po kojoj dolazi do potoka Cirkvenića, tamo je most, odovuda gore istim potokom uz brdo Greč polazi ravno medjom prema sjeveru, sežući do izvora, koji se zove Kubulkut, uz koji je zemljišni medjaš, od kojega gore uz potok Cirkvenić prema sjeveru dolazi do potočića, koji se zove Sopotnjka, odovuda prelazeći brdašce pada u neku dolinu, kojom prelazi k potočiću, koji se zove Lomski potok, zatim se uzpinje k medji zagrebačkoga kaptola, druga je gostiju grečkih, treća sinova Dobča od plemena Aga, zatim polazi na vrh istoga brda po imenu Medvednića, prema zapadu i dolazi k medji sinova Mikula, koja do kojega je križ i uz ovo je zemljani medjaš; zatim prelazeći od vrhunca istoga brda prema južnoj strani uz medjaše k kestenovom drvu, do kojega je križ i uz ovo je zemljani medjaš! zatim silazi do glave vrela, koje se zove Čičerja, koje vrelo dieli zemlju Andrije od zemlje prije spomenute, i tako silazi po njemu skreće ponešto prema zapadu k brdu, i ondje je drvo kestenovo označeno križem, do kojega je zemljani medjaš, zatim na vrh ovoga brda polazi prema jugu dieleći zemlju zagrebačkoga kaptola; zatim na okrug prema zapadu nešto skreće i ondje prelazi potočić, koji se zove Neznić potok, i odonud penjući se gore od zemlje Andrijine po dolini k vršku jednoga brda, tamo je medja, odavde dieleći po starim medjašima zemlju Gremlu silazi k drvu, koje se zove javor, i tamo je medjaš, i pada k cesti koja polazi iz sela Gremle, zatim po istoj prema jugu polazi do polja k zemljanom medjašu, odonud nešto skreće na lievo po cesti i dolazi do močvara, koje se zovu Mlaka, tamo je medja to iste Mlake, s lieve strane polazi do orahova drva,

tamo je medjaš, onda k bazgu, pod kojim je medjaš zemljani, otuda po medjašima ide i pada na rieku Savu, odavle spušta se na prvotni medjaš i tako dovršava. Da dakle ova naša rečena odredba i sloboda rečenih gostiju čvrsta i nepovredjena ustraja, ovu smo im povlasticu podielili potvrdjujući ju vječnom krepošću našega zlatnoga pečata. Dano kod Wereuzha kroz ruke meštra Benedikta prepošta stolnobiogradskoga, dvora našega kancelara, izabranoga nadbiskupa koločkoga, Stjepana zagrebačkoga, Bartola (nitranskoga), Blaža čanadskoga, Benedikta varadinskoga i predloženoga gjurskoga,, Stjepana vackoga i predloženoga za nadbiskupa ostrogonskoga, biskupa, koji su upravljali crkvama; za vrieme dragoga našega rodjaka Ivana Angela gospodara Srijema i župana bačkoga, Ladislava palatina, Mateja meštra tavernika i župana nitranskoga, Rolanda stolnika i župana šopronskoga, Mavricija meštra peharnika, Stjepana meštra konjušara Arnolda, župana simeškoga, Pavla župana stolnogradskoga, koji su obnašali poglavarstva i županske časti. Godine od Utjelovljenja gospodnjega tisuću dviesto četrdeset i druge, šesnaesti kalendar decembra, kraljevstva našega godine osme.

Iz ove povelje jasno se razabire kakva je prava dobio grad Zagreb, pak i obseg zemalja, koje su mu pripadale.

Kraljevom dozvolom sagradio si je Kaptol zagrebački oko g. 1247. tvrdi grad Medvedgrad u Zagrebačkoj gori i tako dobi grad Zagreb novoga susjeda, s kojim je kroz vjekove imao dosta sukoba i borbi. Oko polovine XIV. stoljeća opet je podignut na zapad Zagrebu grad Susjedgrad, u kojem dobi Zagreb drugoga medjaša, s kojim je takodjer često dolazio u sporove zbog medja i kmetova.

Dok je Zlatna bula podielila gradu Zagrebu »svečane« sajmove ponedjeljkom i četvrtkom te dnevni trg, podielio je isti kralj 31. ožujka 1256. veliki godišnji sajam o Markovu.

God. 1266. obnovio je kralj Bela gotovo u cjelosti »Zlatnu bulu« od g. 1242., pače i popunio novim ustanovama. G. 1267. oslobodio je isti kralj Zagrebčane od carina i tridesetnice, što je opet pogodovalo trgovini. — Njegov nasljednik kralj Stjepan, potvrdio je g. 1270. sajmovno pravo dano Zagrebu g. 1256. (Markovski sajam).

Osim ovih sajmova, dobiva Zagreb na brdu »Gradecu« i druge sajmove, koje mu podieliše hrvatsko-ugarski kraljevi.

Sajmovima i okretnošću zagrebačkih trgovaca, razvijala se je i t r g o v i n a. Zagreb dobi od kraljeva i dohodke tridesetnice, koji su bili namienjeni uzdržavanju gradskih zidina i kula. Prekomorska i južna roba dolazila je od Jadrana u Zagreb i dalje t. zv. modruškom cestom. U XVI. stoljeću bila je u Zagrebu živa trgovina, suknom, kožom, solju, morskom solju, morskim ribama i južnim voćem. Sukno je dolazilo, kao i svila iz Italije,

te iz Njemačke i Francuske. Trgovalo se je i drugom robom i proizvodima domaćih obrtnika. Bilo je i kruha, brašna i t. d.

Obrtnici urediše prema njemačkom uzoru svoje c e h o v e, koji su s vremenom bili od velikoga upliva u Zagrebu. Najstariji bio je »šoštarski ceh«. Šoštari su izradjivali »nemške« i »magjarske« cipele i čižme.

I Kaptol, koji je bio Medvešćakom odieljen od teritorija na »Gradecu — Mons Graecensis «, s občinama Nova ves i Vlaška ulica, znatno je bio naseljen s obrtnicima svake vrsti, a imao je svoje »bolte« i »štacune«, svoje filjarke i svoje sajmove, zbog kojih se je pod konac XVI. stoljeća rodila dugotrajna parnica, a sa strane grada, kao i sa strane Kaptola, često su se dogadjala razna nasilja.

Iza Tatarske najezde obnavlja se i mjesto na Kaptolu — zapravo Zagreb. Stolna se crkva popravlja ali to traje više viekova. Osobito se je u tom radu iztaknuo biskup Osvaldo Thuz, koji je mnogo doprinjeo novaca za gradnju stolne crkve. Biskup Toma Bakač, potonji kardinal, opasao je crkvu zidovima i kulama. U XV. stoljeću dobiva i Kaptolsko mjesto naokolo svoje zidove i kule. Mali biskupski dvor dogradjen je tek u XVII stoljeću.

Uz stolnu crkvu na Kaptolu gradi se crkva sv. Marije i sv. Mirka te sv. Franje reda istoimenoga.

Zlatnom bulom kralja Bele, dobi grad na »Gradecu« — »Mons Graecensis« i patronatsko pravo. Crkva sv. Marka prvobitno gradjena za cielo u romanskom slogu, izgradjena je u XV. stoljeću u gotskom slogu. Sva je prilika, da su romanski stupovi, koji su nadjeni u Kamenitoj ulici prigodom rušenja starih kuća, gdje je osvanula nova vladina palača, ostatci romanske crkve sv. Marka. Oni se danas čuvaju u gradskom muzeju.

Uz sv. Marka, dižu se na »Gradecu« i druge crkve: Sv. Katarine, sv. Marije, sv. Uršule, a napokon i sv. Trojstva (u XVII. st.) uz samostan opatica sv. Klare. Crkva sv. Margarete u podgradju (suburbium), kod koje su bili i župnici, napuštena je u XVIII. stoljeću i nju je car Josip II. darovao »grčkoj koloniji« zagrebačkoj. Prve su matice vodjene grčkim jezikom.

Zagreb je proživljavao i vrlo b u r n a v r e m e n a. U borbama kralja s češkim kraljem Otokarom, koji je zaposjeo Štajersku i Kranjsku, a zaposjeo i samoborski kraj, gdje su njegovi pristaše podigli grad samoborski, stajao je grad Zagreb uz svoga kralja. Za borba pred konac XIII. st. bilo je tu i krvavih b o r b i g. 1292. na Medvešćaku na mostu, (Gardun) koji dobi po tom ime K r v a v i m o s t. Bilo je razpra i borba s K a p t o l o m u XIV. stoljeću zbog česa udari papa grad Zagreb izobćenjem i interdiktom. Dugotrajne su bile borbe Zagrebčana s m e d v e d g r a d s k i m gospodarima. Taj grad s a g r a d i o s i j e K a p t o l iza provale Tatara, za slučaj slične nevolje, da mu bude utočištem. Bilo je sličnih borbi i sa s u s j e d g r a d s k o m gospodom. Najznačajnija je bila borba o medjama s G r e g o r i j a n c i m a u XVI. stoljeću. Z a b o r b i i z m e d j u k r a-

lja Ferdinanda I. i protukralja Ivana Zapoljskoga, stradao je i grad i Kaptol i stolna crkva od topovskih zrna 1529. U lošoj uspomeni ostadoše Ferdinandove španjolske čete! Prietila je i česta pogibelj od Turaka, koji su se jednom približili skoro do zidina kaptolskih, ali na zidinama ni grada ni Kaptola nije se nikad vijala turska zastava! Toj je nevolji Zagreb sretno izmakao! I seljačka buna g. 1572-3. zaprietila je Zagrebu. U Zagrebu poginuo je vodja pobunjenih seljaka Matija Gubec, kako vele okrunjen užarenom krunom. Poginuo je kao časna žrtva u borbi za čovječja prava svojega staleža. God. 1579. bila je takodjer puna stradanja Zagrebčana od nasilja bana Ivana Ungnada, koji je težko pritisnuo zagrebačke gradjane oholeći se, da nije samo njihov ban, već i kralj!

G. 1335. sagradio je kralj Karlo Roberto do Dveraca kraljevsku palaču. U njoj su često stanovali kraljevi i hercegi kad bi se svratili u Zagreb. Dosta rano je kao takva napuštena i prešla u privatne ruke, dok ju nije gradska obćina iza smrti grofice Buratti kupila u reprezentativne svrhe.

U Zagreb pridolažahu i razni crkveni sudovi, lučonoše vjere i prosvjete. Već rano osnovaše Dominikanci svoj samostan sv. Nikole u Vlaškoj ulici i u XV. stoljeću od straha pred Turcima sele u grad do crkve sv. Katarine. G. 1315. dolaze u Zagreb Cirtercite i osnivaju svoj samostan kod sv. Marije na Kaptolu, ali već na početka XVI. vijeka napuštaju Zagreb. I remetski Pavlini dobivaju na »Griču« gradski toranj, da se imadu kuda sklonuti u nevolji. Franjevci već u XIII. stoljeću osnivaju svoj samostan na Kaptolu, na mjestu za koje veli legenda, da je stanovao sv. Franjo Assiski. Na početku XVII. stoljeća dolaze i Isusovci u Zagreb, i dobivaju nekoć dominikansku crkvu sv. Katarine. 1607. osnivaju gimnaziju. Zakladama domoljuba, a naročito grofa Nikole Frankopana (1632.), pak Krušelja, Ručića i Smolčića osnivaju »sjemenište za mladež« sv. Josipa. Iz ovoga eminentnoga odgojnoga zavoda potjekoše mnogi učeni, valjani rodoljubni muževi. Gojili su i crkvenu glazbu i pjevanje, te priredjivali razna prikazivanja. G. 1669. dobivaju povlastice za osnutak sveučilišta. U grad na Gradecu pridolaze i opatice sv. Klare polovinom XVII. stoljeća, što je osobito podupirao grof Gašpar Drašković. One su se bavile odgojem ženske mladeži. I kći bana Petra Zrinskoga Judita Petronela bila je opaticom toga samostana, a »abatise« bile su gotovo samo kćeri hrvatskih znatnih plemićkih porodica. Ona je umrla o. g. 1700. i pokopana je zacielo u katakombama sv. Marije, gdje je Kukuljević našao ulomak njezine nadgrobne ploče. Sve opatice su to vrieme stanovale kod sv. Marije, jer je samostan bio postradao. Konačno dodjoše i Kapucini. Tragovi njihove crkve, krasan gotski prozor, pronadjen je prigodom rušenja kuća na Promenadi g. 1941.

Red Isusovaca dokinut je g. 1773. pak i samostan Kapucina i sv. Klare u Zagrebu.

Već u XVI. stoljeću osniva se na Kaptolu sjemenište na mjestu kurije poturice kanonika Franje Filipovića (XVI. st.), za odgoj svećenika, na kojem djelovahu vrsni učitelji, teolozi i pravnici. Sve to omogućile su zaklade biskupa, kanonika i inih rodoljuba. A tako su osnovane i znatne zaklade koje su omogućile »učećoj mladeži«, da mogu polaziti i strana sveučilišta. Znatna je plemenita zaklada biskupa Franje Ergelskoga od g. 1622. Ne mogu tu prepustiti hrvatske »kolegije u Beču« i onaj u Bologni, koji je utemeljio pod izmak XVI. stoljeća zagrebački kanonik Pavao Zondi. Mnogi su polazili i Isusovačko sveučilište u Trnavi, pak sveučiilšte u Beču, Grazu, Padovi, Pragu, Vratislavi i dr.

Sam grad Zagreb već je imao u XVI. stoljeću svoju pučku školu. I glasoviti prevoditelj Verbőcijeva Tripartita, Ivan Pergović, bio je neko vrieme učiteljem na gradskoj školi. Svoje to hrvatsko djelo tiskao je u Nedjeljišću u Medjumurju g. 1574. I na Kaptolu osnovana je škola već pod izmak XVIII. stoljeća. Predaleko bi išlo, kad bi redom izbrajali nastajanja raznih zagrebačkih škola.

Nakon dokinuća reda Isusovaca je osnovana g. 1776. u Zagrebu »Akademija nauka« za koju je neumrle zasluge stekao Nikola Škrlec Lomnički. Imala je pravoslovni i filozofijski fakultet, a g. 1874. postala je sveučilištem, koje je u najnovije vrieme upodpunjeno ostalim fakultetima.

G. 1744. utemeljen je Arkiv kraljevina H. S. D. Naglasujem, da je taj naš, danas hrvatski državni arkiv godinu dana stariji od bečkoga državnoga arkiva! U XIX. stoljeću osnivaju se u Zagrebu razni muzeji, koji su za nauku od prevelike važnosti.

Grad Zagreb na brdu Gradecu i preko Medveščaka, Kaptol s Novom Vesi i Vlaškom ulicom, razvijao se je prvi na osnovi Zlatne bule kralja Bele, a Kaptol opet sa svojim obćinama Nova Ves i Vlaška ulica po svojim statutima, od kojih je najstariji onaj Ivana arcidjakona gori čkoga iz g. 1334. Razvijala se je njihova jurisdikcija, samouprava, trgovina i ostali napredak uz mnoge ine prosvjetne uredbe.

Uzporedno razvijao se je Zagreb i u političkom pogledu. U Zagreb se svraćaju kraljevi, hercezi, u njemu borave banovi, a neki od ovih imaju u Zagrebu svoja stalna sjedišta. U Zagrebu na »Gradecu« i na Kaptolu u biskupskoj rezidenciji obdržavaju se hrvatski sabori, »generales regni congregationes«, na kojima se odlučivalo o upravi i obrani Hrvaske, o porezima i drugim važnim stvarima Hrvatske. Dozvoljavaju se kontingenti vojnika za ratove. U Zagrebu je sabor zaključio

i »hrvatsku pragmatičku sankciju 1712.«, a poslije su stvarani i odlučni zaključci o sudbini Hrvata. Održavaju se i kraljevski, oktovalni, banski i županijski sudovi, od vremena do vremena borave u Zagrebu krajiški zapovjednici, a česta ukonačenja vojske, po koji put su, naročito u XVI. stoljeću, golemi teret i nevolja po gradjanstvo. Od god. 1809. dolazi Zagreb pod Vrhovno vojno zapovjedničtvo za Hrvatsku (Generalkomanda), koje je tu do danas ostalo, smješteno u nekadašnjem Isusovačkom kolegiju.

Riečju Zagreb postaje ne samo kulturno, već i političko središte Hrvata s pogledom na sve grane zemaljske uprave. U Zagrebu su usredotočavane sve najvišje sudbene, upravne i ine oblasti.. Zagreb postaje srcem i dušom čitavoga narodnoga života. Već u XIV. stoljeću nazivlju i kraljevske izprave Zagreb »Metropolom kraljevstva hrvatskoga«. Zagreb postaje prvim gradom Hrvatske. U trgovačkom i gospodarskom pogledu, neko je vrieme konkurirao mu Varaždin, zbog žive trgovine s austrijskim zemljama.

Već u XVI. stoljeću postojala je vojnička pošta u Zagrebu, dok nije uredjena stalna, s koje su kretala poštanska i putnička kola kroz Varaždin u Beč, odvajajući se u Šopronu prema Budimpešti. Polovinom XIX. stoljeća bio je u Zagrebu vrlo popularan c. k. poštar Hailer, u kojega je kući bio živahan družtveni saobraćaj. Sastojalo se je tu i hrvatsko društvo, kako to razabiremo u njegovom spomenaru, gdje je narisano Hailerovo kartaško društvo, a nad vratima u ovalu napis: »Bog živi Hailera!«

Mnoge strane porodice, koje su se nalazile u Zagrebu, asimilirale su se — rodiše se od njih dobri i valjani Hrvati. I dok je u Zagrebu do g. 1847. bio službeni jezik latinski, služili su se Zagrebčani svojim dragim hrvatskim jezikom. G. 1847. odredio je hrvatski sabor u Zagrebu na predlog Ivana Kukuljevića, da hrvaski jezik bude službenim u Hrvatskoj i da se uvede u sve škole i urede. Doista je bilo mnogih, koji su njegovali njemački jezik, pak i najstarije zagrebačko kazalište bilo je njemačko, dok nije pobiedila hrvatska rieč na kazalištnim daskama! Već g. 1840. odpočelo se glumiti na hrvatskom jeziku, a 1860. prestadoše sasvim njemačka prikazivanja. G. 1863. pjeva se prva opereta, a 1870. i opera. Od g. 1871. je kazalište zemaljska institucija. Već g. 1830. gradio je Stanković kazalište ,koje dotad nije imalo svoje naročite zgrade. Tako se je glumilo u kući grofa Amade, pak u nekadašnjem samostanu opatica sv. Klare i drugdje. Kad vidimo starije kataloge t. z. posudbenih zagrebačkih knjižnica n. pr. Hiršfeldove polovinom XIX. stoljeća — ne nalazimo u njima hrvatskih knjiga! Tek zaslužni nadbiskup Haulik, osnovao je takovu posudbenu knjižnicu u koju pridolaze i hrvatske knjige! U ostalom do ilirskoga pokreta bilo je dosta malo hrvatskih svjetovnih knjiga, premda su se već za hrvatsku knjigu i prije pobrinuli neki rodoljubni ljudi, Mulih, Gasparotti, Habdelić i drugi. Nu ove bijahu većim dielom religioznoga sadržaja. Nicale su i latinske, njemačke i hrvatske prigodnice.

Hrvatsku knjigu obogatili su na početku XIX. st. osobito Brezovački i Mikloušić i dr.

Ideja narodnoga osvješćivanja mnogo je starija od ilirskoga pokreta, kako je to iznesao prof. dr. Fancev.

U Zagrebu se već u XVIII. stoljeću osniva prva tiskara, kod toga djeluje naš slavni Pavao Vitezović. Takova se osniva i na Kaptolu. Spominjemo tiskare: Vitezovićevu, Isusovačku, Zemaljsku, Novoselovu (na Kaptolu), Weitzovu, Kotscheovu, Supanovu i Gajevu, od koje nasta tiskara Nar. Novina i konačno Hrvatska državna tiskara. Tko bi izbrojio sve daljnje tiskare u Zagrebu, od kojih je ponajbolje slovila Dionička tiskara (Obzorova).

God. 1780. počinju u Zagrebu izlaziti prve novine na njemačkom jeziku — pod naslovom »Agramer Correspondent«, razumljivo, pod vladavinom cara Josipa II. poznatoga centraliste! Pod konac 20 godina XIX. stoljeća odpočinju izlaziti njemačke novine: »Agramer Zeitung« i »Luna«, a Gaj osniva »Ilirske Novine«. Odtad niče sijaset raznih novina političkih, gospodarskih i inih struka, pak razni beletristički, naučni i šaljivi listovi i časopisi.

U XIX. stoljeću osniva se najprije njemačko glazbeno društvo, od kojega se rodi Hrvatski glazbeni zavod i konačno Glazbena akademija.

God. 1842. osniva Lj. Gaj s grofom Jankom Draškovićem i s drugim rodoljubima »Maticu Ilirsku« — odnosno »Maticu Hrvatsku« koje je rad u svakom pogledu do danas sretan i uspješan! Tako se osniva »Društvo sv. Jeronima«, koje vrstno djeluje sa svojim publikacijama u narodu.

I s pogledom na zdravstvene prilike grada, nalazimo već od XV. stoljeća zgodnih odredaba. Zdrava voda dovodila se je vodovodom u Zagreb, tragove takovoga nalazimo već u XVII. stoljeću, kad se htjela voda dovesti iz vrela Remetčane, a u XVIII. stoljeću iz Kraljičina zdenca (1777.). To je pitanje riešeno izgradnjom vodovoda u novije vrieme. Osnovana je u XVIII. st. u Zagrebu i Kirurška škola. I na usavršavanju zdravstvenih prilika radi se neumorno! Nadbiskup Haulik dovede u Zagreb »Milosrdnu braću«, koja osnovaše na Harmici (Jelačićev trg) svoju bolnicu, dovede u Zagreb Sestre milosrdnice sv. Vinka, i osniva se njihova škola i bolnica. Nu Zagreb i

Kaptol imali su već svoje bolnice u XV. i XVI. stoljeću, hospitale i sirotišta Xenodochia! Bile su tamo već rano i ljekarne prva u Gornjem gradu u XIV. i na Kaptolu u XVI. stoljećo. Liečničtvom bavili su se već u srednjem vieku i kanonici, a liečnika baš pravih nalazimo počam od XVI. stoljeća, ne spominjući tako zvane »badere«, »kirurge« i slične kojih je bilo na pretek u gradu i na Kaptolu. Liečnik kralja Sigismunda na početku XV. stoljeća bio je Dab Zagrebčanin! Tu moramo naročito iztaknuti g. 1909. osnovano »Društvo za spasavanje«, koji marno i obilno vrši svoju zadaću u korist zdravlja i života ljudi. A svakako ističemo i prvi zagrebački sanatorij u Klaićevoj ulici, koji je odpočeo svojim djelovanjem 1909. Pridošli su i drugi sanatoriji u novije vrieme.

Još nam je spomenuti i važne naučne institucije: knjižnice. Knjigu su vazda voljeli Zagrebčani. U prvom je redu knjižnica stolne crkve, sa svojim dragocjenim kodeksima, koja se već u XIV. stoljeću spominje. Kaptol je uredio svoju knjižnicu vrlo rano, koju biskup Mikulić povećava nabavom Valvasorove knjižnice u XVII. stoljeću. Uz Akademiju nauka osnovana je takodjer knjižnica od koje se rodi naša obilna sveučilišna knjižnica, a tako se je osnovala i knjižnica Hrvatske akademije. I drugi učeni zavodi i družtva osnovali su i osnivaju svoje knjižnice. Knjižnica grada Zagreba osnovana je g. 1907. te je danas dragocjenom imovinom grada i služi obilno Zagrebčanima.

Dok su bolnice i cehovi, kao gradjanske korporacije vršile i neke humanitarne svrhe, pod konac sredine XIX. stoljeća ustraju se takova par excellence humanitarna društva u Zagrebu, koja su imala svrhu pomagati prehranu sirotinje. Tako su osnovana družtva: »Čovječnosti« s pučkom kuhinjom, »Dobrotvor«, »Stolček« i za svjetskoga rata »Prehrana« i t. d. Neka, kao »Dobrotvor« pomaže obućom siromašnu zagrebačku pučkoškolsku mladež. Stvaraju se i締 stališke organizacije, koje djeluju socijalno, odgojno i humanitarno.

Za potrebe zagrebačke nadbiskupije osnovan je »Katolički list«, niču razni stručni časopisi, knjige za promicanje vjere, etike i morala. Izlaze razna vjerska teološka djela i molitvenici.

Isto tako iza »Danice Ilirske« — poslije »Hrvatske« osvanuli su razni časopisi i revije za potrebe književne. »Vijenac«, »Prosvjeta«, »Hrv. Vila«, »Naše Gore List«, »Neven«, »Leptir« i t. d., koji vrše u tom svoju svrhu.

Biskup Strossmayer osniva u Zagrebu »Jugoslavensku«, odnosno danas »Hrvatsku akademiju« i g. 1883. otvara »Galeriju slika«; u novije vrijeme otvorene su i druge galerije, moderne, retrospektivne i t. d. Osniva se u XIX. st. »Društvo za jugoslavensku povjestnicu«, »Hrvatsko arheol. družtvo« i druga prosvjetna i naučna družtva. Osniva se i »Umjetničko družtvo«, »Umjetnička škola« — Akademija za promicanje likovne umjetnosti. Nadalje osnovano je — zapravo prvo hrvatsko športsko družtvo »Strjelačko društvo« i gradi u Tuškancu svoju zgradu i strjelanu, s krasnom dvoranom, koja je u naše doba bila otmjenim sastajalištem elitnih družtava, baš tako, kao i dvorana »Glazbenog zavoda« posvećenoga »Arti musices«.

U Zagrebu se na početku XIX. stoljeća osnovala i »Gradjanska garda«, a tako i g. 1848. »Narodna straža«, koje su bdile nad sigurnosti grada u ona burna vremena!

Za narodno gospodarstvo i novčarstvo osnivaju se štedionice, ponajprije »Hrvatska Štedionica« razne banke i slični novčani zavodi. Osniva se »Gospodarsko društvo«, koje odpočinje i svojim glasilom, ponajprije na njemačkom, onda na hrvatskom jeziku.

Zagreb je mnogo trpio od požara, već od najstarijega vremena. Po koji put izgoreo je gotovo cieli grad na »Gradecu« i Kaptolu. Za zaštitu od požara, donaša gradski magistrat već od XVI. stoljeća razne odredbe, i drži vatrogasne spreme. Takove su se čuvale u suši, na mjestu nekadašnje Šufflayeve, poslije Mačikove i Markovićeve kuće na Griču. Konačno se osniva »Dobrovoljno vatrog. društvo«. I poplave su često dodijavale Zagrebu i od Medvešćaka i od Save. Da se to spriječi dizali su se nasipi i kopali odvodni kanali. U novije vrieme, pak i danas posvećuje i država i grad mnogo mara, da se poplave sprieče.

Trpio je Zagreb i od potresa više puta, od kojih je onaj g. 1880. bio najstrašniji.

O sredjenju gradjevne osnove. Gotovo se radi više od jednoga vieka. Ali i to pitanje će se skoro temeljito riešiti.

God. 1850. pripojene su gradu Zagrebu i občine Nova Ves i Vlaška ulica, i odtada skreće Zagreb putem velegrada.

U svemu gotovo tom kulturnom i političkom radu vlada već od davnine hrvatski duh, i Zagreb se nastojao odhrvati tudjinskom uplivu. U odporu, koji nastao tamo od g. 1740. u borbi za jezik i narodnost, stoji Zagreb na prvom mjestu, a u za nj domoljubi diljem Hrvatske. Prosvjećivanje narodno i občenita narodna samosviest čini svoje. Zagreb napreduje kroz vjekove, makar su Hrvatsku sputavali odnosi s Magjarima, Austrijom, te konačno režim god. 1918.—1941., pa je ipak Hrvatska i grad njezin glavni Zagreb stvarao čudesa na svim granama narodnoga života.

Na koricama neke knjige, napisao je njezin vlastnik stihove na spomen 600 godišnjice grada Zagreba:

»1842. na Gričkih goricah stoji Zagreb grad,
Šeststo mu let je, ali vezda mlad!«

Jest mlad je, i danas, kad slavi 700-godišnjicu svojih slobоština i temeljnih prava, po kojima se je mogao razvijati za vrieme minulih vjekova do dana današnjega. Prednjačio je vazda hrvatskom narodu, a tako će biti i nadalje, dok bude Hrvata! I ako mu se je nametalo tudje gospodstvo, nije klonuo, on je živio duhom hrvatskim, sliedio je velike ideje hrvatskih prvaka i vazda im izkazivao dužno poštovanje, čast i povjerenje. Zagreb je bio, jest i ostat će vazda hrvatski grad i središte hrvatskoga rada i hrvatskih težnja!

On će biti vazda spreman na rad za dobro domovine, naroda, vjere, svojih predja i doma svoga!

Dr. Tomo Cuculić:

700 GODIŠNJICA PROGLAŠENJA ZLATNE BULE
10 GODIŠNJICA DRUŠTVA ZAGREBČANA

Proslavljujemo 10 godišnjicu našega družtva, koja dobrim slučajem pada i na 700 godišnjicu proglašenja Zagreba slobodnim i kraljevskim gradom pa nastojimo da oba jubileja unatoč ratnim prilikama što dostojnije proslavimo.

Nije slučaj nego neka dublja povezanost događaja koja leži u tome što je državničkim činom koji je usliedio na priedlog hrvatskoga bana Dyoniza po kralju Beli u Hrvatskoj trećem a u Ugarskoj četvrtom davanjem slobоština zlatnom bulom gradu na Gričkim goricama udaren temelj gradjanskom životu, koji je dotada postojao samo u gradovima na Jadranu.

Duhom prolazimo sedam viekova kad u početku Zagreb nije imao više od tisuću stanovnika. Stotinu godina kasnije 1342. stupa na hrvatsko priestolje kralj Ljudevit I. Veliki koji u svojoj osobi ujedinjuje Hrvatsku, Ugarsku i Poljsku krunu.

Iz onog doba imamo prvi popis Zagreba iz kojega je vidljivo da su Zagreb — Grič i Kaptol zajedno — imali 281 kuću u kojima je po mišljenju stručnjaka moglo živjeti nešto preko 2800 stanovnika.

Stotinu godina kasnije 1442. kuca otomanska sila na vrata Europe — Carigrad — sav blizki iztok već gori, a opet sto godina kasnije 1542. hrvatsko kraljevstvo živi prema našem povjesničaru Smičiklasu — život narodne razvaline nekadašnje države a prema riečima staleža i redova okupljenih u hrvatskom saboru kao reliquiae reliquiarum olim regni Croatie.

1642. Zagreb proživljava konac trideset godišnjeg rata i u našem gradu — govoreći s Matošem je »odžak Zrinjskih«, da Zagreb 1742. proživljava političke i družtvovne potresaje marija terezijanskog doba sa svojih — po zagrebačkom kanoniku Stanislavu Pepeljku obavljenom popisu — 560 kuća od kojih je imala župa sv. Marka 260, Kaptol 148, Nova ves 72, a Vlaška ulica 90 kuća u kojima je živjelo 5600 stanovnika od kojih odpada na sam Grič 2500.

Dolazimo do godine 1842., da opet s Matošem kažemo, da nije u Zagrebu samo »odžak Zrinjskih« nego »u gradu tome je vilovo Lisinski« pa je značajno da se njegova velika djela naročito izvode na proslavama 700 godišnjice proglašenja zlatne bule. Pa kako je Wagner djelovao poslije Lisinskoga znak je to visoke glazbene kulture Zagreba.

Ali ne samo to, nego je pred sto godina gradjanstvo u Zagrebu u zajednici s plemstvom izvršilo značajnu ulogu u razvoju priradnog, političkog i kulturnog života, a to je prvi narodni preporod, pa je u prvom redu gradjanstvo u onim težkim vremenima samo nosilo sav teret kulturnog rada i zanosom i požrtvovnošću samo stvorilo duševne i materijalne tečevine, koje su i danas temelji našeg kulturnog života.

Armatura odpora i narodne borbe u kasnijim desetljećima djelo su našeg gradjanstva, t. j. srednjeg staleža, koje vuče tradiciju iz Zlatne bule kralja Bele, izdane u Verovici, županiji Novigrad, u tadanjoj sjevernoj Ugarskoj, a sada Slovačkoj.

Madžari su Verovicu nazivali Verevcze, odnosno Vörecze. Kako su Madžari našu slavonsku Viroviticu takodjer nazivali Verőcze, postojalo je kod nas pogrešno mišljenje, da je kralj Bela III. izdao Zlatnu bulu u našoj Virovitici.

Od godine 1842. dolazimo do današnjice 1942., u kojem je vremenu Zagreb od grada sa 14.000 stanovnika, postao velegradom sa oko 350.000 stanovnika i središte hrvatske države, koju je Poglavnik Dr Ante Pavelić uzpostavio u Zagrebu, pa će to ostati povjestna činjenica.

Prije deset godina je iz gradjanstva nastalo i stvorilo se Družtvo Zagrebčana, kojemu je glavni cilj jačati ljubav i privrženost prema Zagrebu, ne samo kod Zagrebčana, nego i kod novih stanovnika, koji su zavolili Zagreb kao svoj rodni kraj.

U zadnjim desetljećima nije imao naš srednji stalež t. j. gradjanstvo, samostalnu družtvovnu i političku orijentaciju, već je potisnuto ravnodušnošću, primalo situacije, koje su nastale obćim pravom glasa, u kojem je glas gradjanstva nestao spram seljačkih i radničkih masa.

Družtvovnim oblikovanjem današnje Hrvatske dolazi gradjanstvo opet

u položaj, da može pozitivno djelovati na svim područjima narodnog života i u njemu vršiti svoje dužnosti i pozive.

Prigodom proslave 600-godišnjice pred sto godina, napisao je na koricama jedne knjige oduševljeni Anonymus:

»Na Gričkih goricah stoji šest sto let Zagreb grad, ali je vezder mlad«.

Novi Zagreb mora odisati istim duhom gradjanske sviesti to prije, što je gradjanstvo sviestno, da se nalazi u ovom sudbonosnom vremenu pred težkim zadaćama izgradnje novih oblika družtvovnog, političkog i priradnog života.

Kako je Zagreb od 1242. u stalnom porastu, ipak je jedan od najjačih priliva stanovništva bio u desetljeću od godine 1921. do 1931. sa 71% sa po prilici 77.000 stanovnika, a to je baš bio jedan od povoda postanka Družtva Zagrebčana, da ono kraj svih suprotnosti i težkoća uspieva u sprovodjenju svojih ciljeva i zadaća, pa stoji danas, kad je Zagreb od uzkrisenja državne nezavisnosti prije 1 i pol godine porasao opet za 130.000 stanovnika i »vezder mlad« pred novim golemim zadaćama sadašnjice, pa će biti zadaća Družtva Zagrebčana, da djeluje u tome smjeru, da u njemu okupljeno gradjanstvo odiše istim duhom gradjanske sviesti i tradicije hrvatskog gradjanstva, a svoju družtvovnu i političku orijentaciju imade u novim prilikama sredjivanje i izgradnje naših političkih i privrednih oblika i tendencija usmjeriti kao djelotvorni činilac narodnog i priradnog života — u sklad s ustaškim načelima — u izjednačenju i ujedinjenju zajednice interesa seljaka, gradjana i radnika.

Družtvo Zagrebčana, kao dio Zagreba, sviestno svojih dužnosti u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, radit će u interesu države i svog rodnog kraja, u kojima gleda temelj svoga rada i bivstvovanja.

Tako će Družtvo Zagrebčana vršiti svoj poziv, da gradjanstvo svoje duhovne i materijalne snage založi za prije spomenute ciljeve i da u javnom životu u interesu razvoja i budućnosti naroda vrši onaj poziv, koji mu pripada prema njegovoj vriednosti, broju i potrebi narodnog života.

U to ime budimo Za Dom — spremni!

Ivan Ulčnik:

IVAN NEP. pl. KAMAUF OD PODGORE

POSLJEDNJI GRADSKI SUDAC ZAGREBA NA GRIČU I PRVI NAČELNIK UJEDINJENOG GRADA ZAGREBA

U znamenito i burno doba hrvatske prošlosti u opće, a zagrebačke napose, u doba slavnog Jelačića bana, koje je 1848. godine tako slavno i junački počelo, a svršilo za Hrvatsku nesretnim absolutizmom, stajao je na čelu grada Zagreba rodjeni Zagrebčanin Ivan Nep. Kamauf.

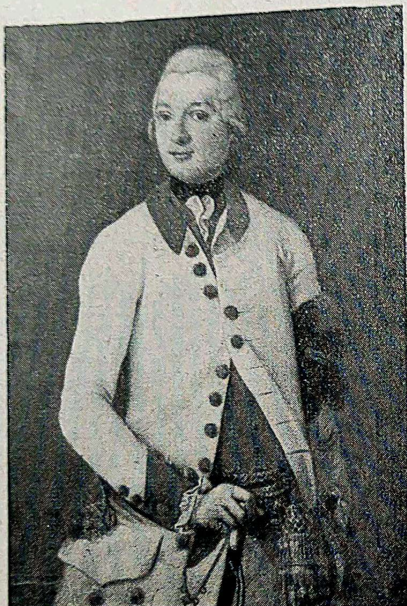

Ivan Nep. Kamauf zadnji gradski sudac i prvi načelnik grada Zagreba. Svjetlopis prema uljenoj slici od Bele Čikoša. Slika se nalazi u galeriji gradskih načelnika.

Najprije vrši časnu službu gradskog suca općine na Griču. Nakon sjedinjenja triju zagrebačkih jurisdikcija: gradske, biskupske i kaptolske, u jedan slobodni kraljevski glavni grad Zagreb, što je provedeno 1851. godine, postaje Kamauf prvi načelnik naše hrvatske metropole, izabran od svojih sugradjana u tadanjem gradskom zastupstvu.

Kamauf je dakle zadnji gradski sudac. Ova se čast ukida iza 9 godina nakon što su naši stari zagrebački purgeri 1842. svečano proslavili 600-godišnjicu, što je Zagreb na Gričkim goricama postao slobodnim i kraljevskim gradom. Godine 1851. nestaje gradskog suca, koja čast je sadržana u

Zlatnoj Buli ugarsko-hrvatskoga kralja Bele III. (IV.). Kroz više od 600 godina birali su zagrebački gradjani svog suca, na temelju odredbe Zlatne Bule, koja odredba s latinskog u hrvatskom prijevodu glasi: »G r a d j a n i p a k o n e k a i m a j u s l o b o d n u v l a s t i z a b r a t i v a r o š k o g s u c a o d a k l e g o d h o ć e, k o j i s e i m a n a m a (k r a l j u) p r e d l o- ž i t i a s v a k e g a g o d i n e i z m i j e n i t i p o s u d u s v o j e v o l j e«

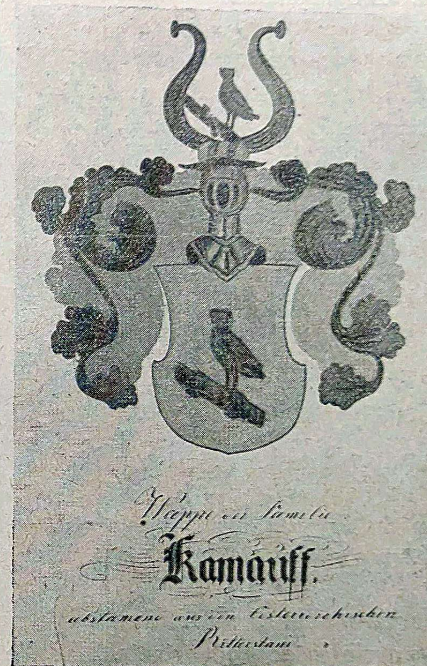
Ivan Nep. grof Oršić, krstni kum Ivana Nep. Kamaufa. Prema portretu koji se nalazi u nekadanjem dvoru grofova Oršića u Bistri (Foto Dabac, Zagreb)

Prelaz iz sudačke vlasti tada malenog Zagreba na gričkim Goricama, u veliki ujedinjeni grad nije bio lagan. Trebalo je lomiti s različitim stogodišnjim pravicama zagrebačkih purgera, biskupske oblasti i prečasnog Kaptola. Valjalo je svladavati različite sredovječne povlastice, koje su često kočile razvitak Zagreba. Sve ove poteškoće Kamauf je svladavao gotovo neprimjećeno, te tako budućim pokoljenjima ostavio mogućnost daljnjeg rada za napredak tada malenog Zagreba, koji se do današnjeg doba pretvorio u pravi velegrad.

Životopis Ivana Kamaufa našoj javnosti malo je poznat, akoprem je Kamauf kao načelnik bio vrlo ugledna zagrebačka ličnost. Njegovo načelnikovanje spada u doba toliko spominjanog absolutizma. Arkivskih podataka iz tog vremena mnogo nema, jer je gradski arkiv iz vremena absolutizma na žalost jako manjkav. Podatci o Kamaufovom načelnikovanju crpljeni

su iz drugih raspoloživih vrela, naročito iz tadanjih zagrebačkih novina, a djelom iz spisa tadanje Banske vlade i Namjesništva.

Kamauf je upravljao gradom u vrlo skučenim prilikama. Ipak je nastojao za Zagreb što više učiniti, a to mu je i uspjevalo. Svakako je vrijedno upoznati životopis tog vrijednog muža, kao i njegovo načelnikovanje djelovanje.

Plemićki grb obitelji Kamauf, koji potječe iz austrijskog vitežkog plemstva.

I v a n K a m a u f rodio se u Zagrebu 10. prosinca 1801. U matici krštenih župe sv. Marka upisano je, da je Ivan zakoniti sin medikusa Ernesta Kamaufa i supruge mu Alojzije rodjene Zapollaty. Ivanu su na krstu kumovali Ivan Nepomuk grof Oršić-Slavetički[1]), prisjednik banske tabule

---

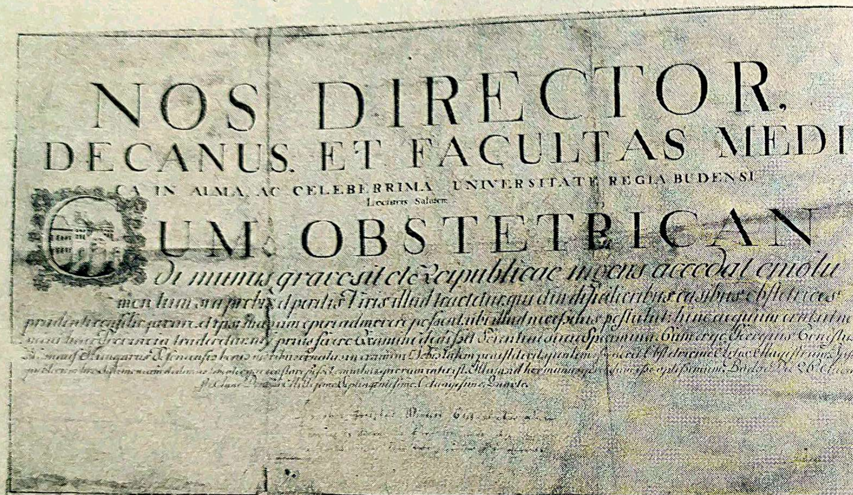
[1]) I v a n N e p. g r o f O r š i ć - S l a v e t i č k i rodio se 1753. u Bistri od oca Kristofora grofa Oršića, baruna od Karina, Nelipata i Knina, nasljednog velikog župana modruškog i zagrebačkog, carskog komornika, viteza zlatne ostruge, predsjednika banskog stola, general-podmaršala i obnašatelja drugih časti. Kristofor grof Oršić umire u Stubici u 64. godini.

Majka Ivana Nep. bila je Josipa rodjena grofica Zichy, gospodja reda zvijezde i krsta. Umre u Stubici 1778. u 53. godini.

Stariji brat Ivanov bio je A d a m g r o f O r š i ć, pisac poznatih uspomena,

i Franjica pl. Novosel udova iza biskupskog upravitelja Antuna pl. Novosela. Franjica pl. Novosel bila je sestra zagrebačkog biskupa Maksimilijana pl. Verhovca. Krštenje je obavio župnik sv. Marka Josip Karvančić.

Porodica Kamauf nije starinom zagrebačka. Ivanov otac Gjuro Ernest Kamauf, liječnik, doselio se u Zagreb iz Ugarske oko 1785. U Ugarskoj se ime Kamauf spominje naročito u Požunu, gdje je sredinom 18. stoljeća boravio slikar Kamauf. »Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oester-

NOS DIRECTOR,
DECANUS ET FACULTAS MEDICA IN ALMA AC CELEBERRIMA UNIVERSITATE REGIA BUDENSI
CUM OBSTETRICAN...

Liječnička diploma dra Ernesta Kamaufa, izdana 1784. na sveučilištu u Budimu.

reich« u svesku 10. spominje slikara Kamaufa, koji je naročito bio umjetnik u slikanju voća, a pravio je dobre portrete. Nadalje se spominje neki Gottlieb Gamauf. Taj je živio u Odenburgu, a umro je u Beču 1841. Gamauf je bio svećenik i prirodoslovac. Nije se moglo ustanoviti, da li su

---

koje je objelodanio naš povjesničar Ivan pl. Kukuljević (u knjizi X.) »Arkiva« za povjesnicu jugoslavensku god. 1869.

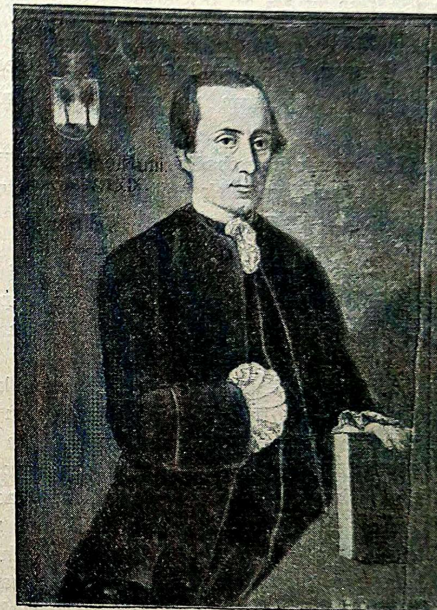
Adam grof Oršić u svojim uspomenama u kratko donosi životopis svog brata Ivana Nep., te kaže, da je Ivan svršio škole u Tyrnau. Posvetio se vojničkom zvanju. Sudjelovao je u ratu s Prusijom. Kada Ivanu umre otac 1782. ostavi vojničku službu, te se posveti upravi nasljedjenih imanja. Oženi Eleonoru, kćerku grofa Keglevića, iz kojeg braka je poteklo četiri sina i dvije kćeri. Postaje carskim komornikom i prisjednikom Banskog stola.

Ivan Nep. grof Oršić bio je u mladosti lijep čovjek, ali je kasnije vrlo udebljao. Radi debljine teško je hodao, a nije mogao ni jašiti. Bio je vlastníkom carske pošte u Zagrebu.

Ivan Nepomuk grof Oršić umre 19. ožujka 1826., vjerojatno na kojem od svojih imanja. Od njega potječu svi kasniji Oršići, pa se može smatrati utemeljiteljem ove obitelji u Hrvatskoj.

slikar Kamauf i svećenik Gamauf bili u kakvoj rodbinskoj vezi sa zagrebačkim Kamaufima.

Iz jedne slike plemićkog grba (koju ovdje donosimo) vidi se, da je obitelj Kamauf bila član austrijskog viteškog plemstva. Ispod ovog plemićkog grba napisano je: »Wappe der Familie Kamauf. Abstamend aus den Oesterreichischen Ritterstand«. Iz ovog se može zaključiti, da se je obitelj Kamauf iz Austrije doselila u Ugarsku.

Mihael Zapolatti

Ernesto Kamauf polazio je kraljevsko sveučilište u Budimu, gdje je na medicinskom fakultetu učio liječništvo. Iz predočene liječničke diplome, izdane 26. kolovoza 1784. vidi se, da je »Georgius Ernestus Kamauf Hungarus Posoniensis«, dakle je rodom iz Požuna u Ugarskoj.

Prigodom polaganja liječničkog ispita Ernesto Kamauf je 1784. izradio disertaciju, temeljem koje je promoviran za doktora medicine. Naslov disertacije glasi: »Dissertatio inauguralis Medica de Prolapsu ani«. Disertacija tiskana je u Pešti u tiskari Gotfrieda Leitnera god. 1785. Primjerak Kamaufove disertacije nalazi se u našoj Sveučilišnoj knjižnici.

Ernesto Kamauf, po vjeri protestant, vjenčao se 11. prosinca 1789. s Alojzijom Zappoladi. Kumovali su Gjuro Luketić, prisjednik sudbene tabule zagrebačke županije, te Josip Novosel, prisjednik suda županije zagrebačke. (Matica vjenčanih župe sv. Marka).

Alojzija Marija Klara Zappoladi (ili Zapolatti), supruga Ernesta Kamaufa i majka Ivana, kasnijeg zagrebačkog načelnika, rodila se 22. siječnja 1768. u Zagrebu. Otac joj je bio ugledni zagrebački liječnik Mihalj Zapolatti, a majka Klara rodjena Hohnemer. Na krstu su Alojziji kumovali Antun Zlatarić[2]), zagrebački kanonik, prepošt i mitronosac, te Ana Marija Bužan udova iza hrvatskog podbana Ivana Bužana. (Matica krštenih župe sv. Marka).

Zapolatti Mihajlo i Klara imali su još stariju kćer Anu Tereziju Julijanu, rodjenu 20. rujna 1762. Ovoj su na krstu kumovali: Josip Thauzy opat-mitronosac i župnik Sv. Ivana u Novoj Vesi, kao zastupnik svog brata Franje Thauzya[3]), biskupa zagrebačkog. Zatim Ana Marija

---

[2]) Antun Zlatarić kanonik zagrebački, doktor filozofije i teologije. Njegov životopis opisao je zagrebački biskup Maksimilijan pl. Vrhovac, što je zabilježio kanonik Ljudevit Ivančan u svom djelu »Historia Canonicorum zagrabiensium«, II. svezak strana 970.

Antun Zlatarić, rodio se 1721. Njegovi roditelji potjecali su iz Dalmacije. Gimnaziju svršio je u isusovačkoj gimnaziji u Zagrebu, gdje je polazio i sjemenište. Godne 1737. bude zaredjen po biskupu Gjuri Branjugu. Nakon zaredjenja učio je filozofiju u Beču i Rimu. U Rimu je polučio doktorat teologije.

Godine 1746. vrati se Zlatarić u domovinu, gdje preuzme kapelansku dužnost. Već godine 1747. Zlatarića predlažu patroni župe u Martijancu Aleksander i Ljudevit grofovi Patačići, podban Ivan Rauch i Stjepan Janković, za župnika, koje mjesto zauzimlje 19. kolovoza 1747. U Martijancu je župnikovao kroz 12 godina, kada ga 1758. zagrebački biskup Thauzy imenuje svojim kanonikom. Kao kanoniku povjeri mu Kaptol zapovjedničtvo grada Dubice. Ovaj grad pripadao je nekada redu Isusovaca, zatim grofovima Zrinjskim, napokon zagrebačkom Kaptolu. Kraljevskom povlasticom mogao je Kapol izmedju svojih kanonika imenovati zapovjednika Dubice, koji je ujedno obnašao čast podpukovnika vojne krajine sa stalnom plaćom. Kada je Dubica podpala pod vojničku upravu, prestala je kanonička služba zapovjednika Dubice i podpukovnika vojne krajine. Uslijed toga bude Zlatarić kao zadnji kanonik, u tim častima umirovljen.

God. 1775. postaje Zlatarić biskupom beogradskim i smederevskim kao i pomoćnim biskupom zagrebačkog biskupa Gallijufa. Pod vladavinom cara Josipa II. smanjen je broj kanoničkih mjesta na zagrebačkom kaptolu. Zlatarić ostaje do konca života »canonicus jubilatus« uz uživanje svojih prihoda.

Antun Zlatarić umre 30. siječnja 1790. Pokopan je na groblju Sv. Petra, jer je u to doba bilo zabranjeno mrtvace pokapati u crkvenim grobnicama. Inače bi Zlatarić bio pokopan u crkvenoj grobnici Katedrale.

Zlatarić je svoj imetak ostavio crkvama i zagrebačkom sjemeništu. Župnoj crkvi u Martijancu ostavio je 1000 forinti.

[3]) Franjo Thauzy rodio se 23. ožujka 1698. od oca Wolfanga podžupana i majke rodjene Križanić, čiji brat Sigmund Križanić bijaše zagrebački kanonik.

Thauzy učio je na zagrebačkom sjemeništu. Godine 1716. prisegao, je za kolegij u Beču, gdje je učio filozofiju. Iza toga je u Beču svršio skolastičku teologiju. Zagovorom grofa Ivana Čikulina, vlastnika Medvedgrada, dobije 1723. župu Sv. Dominika u Konščini. Kratko iza toga postaje župnikom u Stenjevcu. Godine 1723. postaje

Bužan, supruga podbana, kao zastupnica Katarine barunice udove Rauch. (Matica krštenih župe sv. Marka). Sin Franjo rodio se 28. travnja 1765. Na krstu su Franji kumovali zagrebački biskup Franjo Thauzy po kapelanu Gjuri Čavloviću, te Tereza Fingłmajer, supruga banskog povjerenika. (Matica krštenih župe sv. Marka).

Po imenima kumova vidi se da su Zapolattijevi bili u prijateljstvu s odličnim porodicama i u tadanjem zagrebačkom društvu zauzimali ugledan položaj. Kao plemić dobio je Mihael Zapolatti na hrvatskom saboru indigenat (domaćinstvo) god. 1762. (Bojničić »Series Nobilium« iz 1896.).

Mihajlo Zapolatti bio je kaptolski liječnik od godine 1751. Prije Zapolattia bio je kaptolskim liječnikom dr. Luka Matej Michi, kojeg je takvim god. 1749. imenovao zagrebački biskup Franjo Klobušićki. (Janko Barle: »O zdravstvu starog Zagreba«).

Mihalj Zapolatti dobio je zagrebačko gradjanstvo na sjednici magistrata 14. travnja 1765. Gradjanske pristojbe uplatio je u iznosu od 15 forinti. Već slijedećeg dana, 15. travnja 1765., prigodom magistratske restauracije (obnove), izabran je Zapolatti gradskim prisjednikom.

---

kanonik zagrebački, a 1734. prepozitni infulatus. Kao kanonik preuzimlje 1734. dužnost zapovjednika kaptolske tvrdjave Dubice. U tom svojstvu obnašao je čin carskog podpukovnika. Zapovjednik tvrdjave Dubice bijaše do 1737. Od 1745. do 1747. vrši službu sisačkog špana.

Godine 1749. imenuje kraljica Marija Terezija Franju Thauzya biskupom bosanskim. U toj časti posveti ga zagrebački biskup Klobušcki u biskupskoj kapeli.

Zagrebački biskup Klobušicki bude premješten za nadbiskupa u Kaloču. Njega 1757. naslijedi Thauzy na stolici zagrebačkih biskupa. Iste godine postaje namjestnikom banske časti i carski tajni savjetnik.

O biskupu Franji Thauzy-u pisao je Krčelić u svojim »Anuama« i »Memorialu«. Medjutim se Krčelićevo pisanje mora s oprezom čitati, jer je on s biskupom bio u dugogodišnjoj parbi, koja se vukla sve do biskupove smrti.

Biskup Thauzy napisao je manja djela vjerskog značaja. U Beču tiskano je 1754.: »Vsem bratom i sinom cirkve zagrebačke očituje svetke vu kojeh je slobodno je delati ali ni«. U Zagrebu je 1754. tiskano: »Obilato duhovno mliko, to jest nauk kršćanski iliričkoj dičici darovan«. (Štrohal: »Katolički List« iz 1910. strana 348.).

Biskup Franjo Thauzy umro je u Zagrebu 11. siječnja 1769. Ostavio je zagrebačkoj nadbiskupiji dragocjeni biskupski prsten, biskupski križ i 4000 zlatnih dukata za uzdržavanje crkve. Križ se nalazi u katedralnoj riznici, ali lanca nema. Križ je prelomljen, te je 1923. popravljen. Ipak se ne može rabiti. Ostavljeni dukati vrijedili su prije svjetskog rata (1914.) 71.578 kruna. (Dr. Ljudevit Ivančan: »Historia canonicorum zagrabiensium« Pagina 953.).

Biskup Franjo Thauzy imao je dva brata, Nikolu kanonika zagrebačkog, nazvan »Pallashika«. Zatim Josipa župnika kod Sv. Ivana Krst. u Novoj Vesi od 1762. do 1773. Kasnije je postao kanonik štioc čazmanskog Kaptola i opat Sv. Trojstva. Umro je 30. svibnja 1773. u 66. godini. (Janko Barlé: »Povjest župa i crkava zagrebačkih II.«).

Mihalj Zapolatti umre 10. ožujka 1769. u 56. godini. Pokopan je u crkvenoj grobnici Otaca Kapucina. (Matica umrlih župe sv. Marka).

Crkva Otaca Kapucina stajala je od prilike tamo, gdje se sada nalazi zgrada Banskog stola na Griču. Samostanska zgrada stajala je kraj crkve, pročeljem na Strosmajerovo šetalište. Prošle godine je samostanska zgrada porušena, kojom zgradom su odkriveni nekoji zidni ostaci kapucinske crkve. Nakon što je car Josip II. 1788. ukinuo zagrebački red Otaca Kapucina, predje cijela nepokretna imovina tog reda u ruke vjerozakonske zaklade, koja crkvu i pripadajući vrt godine 1805. proda Županiji zagrebačkoj za 8240 forinti. (J. Lachner: »Da se ruši Sv. Marko« u »Katoličkom Listu« br. 32 — 1940.).

Roza pl. Lentulaj, rodjena Zapolatti. Prema fotografiji L. Angerera iz Beča.

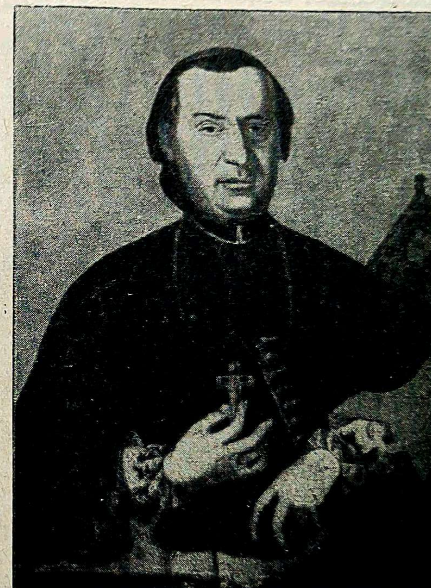
Donašamo sliku Mihajla Zapolattia. Na lijevoj strani slike vidimo njegov porodični grb, ispod kojeg je ovaj latinski napis: »Obyt die 9. Martii MDCCLXIX. Aettatis Suae 56 Annorum, (što hrvatski znači: »Umro 9. ožujka 1769. u 56 godini«). U matici mrtvih župe Sv. Marka upisan je dan smrti sa 10. ožujka. Vjerojatno je Zapolattijeva smrt upisana dan kasnije. Uljeni portret nalazi se u Arheološkom Muzeju.

Klara Zapolatti umre 23. travnja 1774. u 45 godini. Pokopana je u crkvi Otaca Kapucina. (Matica umrlih župe sv. Marka).

Klara Zapolatti ostavila je oporuku od 14. srpnja 1774., sastavljenu

pred Josipom Brezovečkim, gradskim senatorom, i Ladislavom Labašem, gradskim senatorom pravnikom. Oporuku su gradski izaslanici 15. srpnja pročitali pred Klarom Zapolatti i kao svjedoci podpisali. Gradski magistrat odobrava oporuku na sjednici 24. srpnja 1774. Oporuka nalazi se pohranjena u našem državnom arhivu.

Klara Zapolatti u oporuci naročito odredjuje, da se ocima Kapucinima izplati iznos od 100 forinti za čitanje misa za duše njenih roditelja Andrije i Julije Hochnemer, te za pokojnog muža Mihajla. U oporuci se kao nasljednici spominju Klarin brat Josip Hochnemer i djeca: Alojzija, Julijana i Franjo Zapolatti.

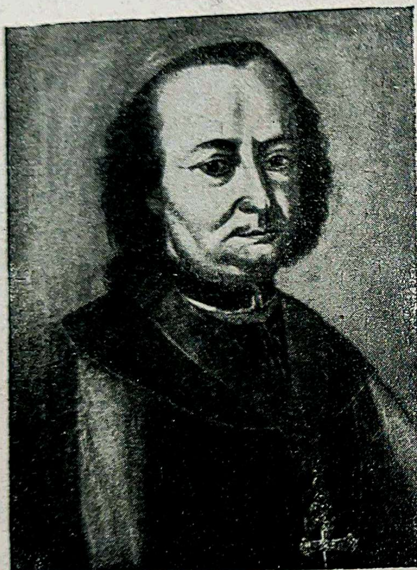

Zagrebački biskup **Franjo Thauzy.** Prema portretu koji se nalazi u Diecezanskom muzeju na Kaptolu (Foto Griesbach).

Iz obitelji Zapolatti potječe Roza Zapolatti, vjerojatno kći Franje, rodjena oko 1796. (Kada i gdje se Roza Zapolatti rodila, nije se moglo ustnoviti). Roza udala se za Benka pl. Lentulaja. Njihova djeca bijahu: Pavao Lentulaj, kasnije vijećnik Banskog stola. Umro je 1883. S njim je umro zadnji muški potomak iz obitelji Lentulaja. Zatim Antun Lentulaj, činovnik financijalne prokurature u Zagrebu, te Julijana, kasnije udata za Mirka Bogovića, hrvatskog preporoditelja i zagrebačkog velikog župana. Julijana Bogović umre 20. veljače 1910. u 81. godini. Ostavila je mnogo u dobrotvorne svrhe, naročito za uzdržavanje slijepih.

Roza pl. Lentulaj — Zapolatti umre 27. srpnja 1844. Njen suprug Benko umre 13. listopada 1859. u Beču u 67. godini, kao dvorski savjetnik i predsjednik vrhovnog urbarnog sudišta. Benko pl. Lentulaj bio je počasni gradjanin zagrebački. Donašamo sliku Roze pl. Lentulaj, koja je vjerojatno nekad snimljena s njenog portreta.

Vraćajući se na životopis medikusa E r n e s t a K a m a u f a, nalazimo u gradskim fassijama, da je ugovorom od 7. ožujka 1794. sa suprugom Alojzom kupio od Sofije Bajalić rodjene Grünwald, udove iza gradskog ljekarnika Karla Fröschla, a preudate za podmaršala Adama Bajalića, viteza reda Marije Terezije, vinograd sa šumom u Ilici za 2200 forinti. Ugovor je odobren na sjednici Gradskog zastupstva 3. veljače 1795. (Grad. fassije, strana 68—69 iz 1795.).

Antun Zlatarić, zagrebački kanonik. Prema portretu iz Diecezanskog muzeja (Foto Griesbach).

Osim sina Ivana Nep. (Janka) imao je Ernesto Kamauf još troje djece.

Dne 2. prosinca 1790. rodi mu se sin Anton Friderik. Na krstu Antunu kumovali su Antun pl. Novosel, dvorski upravitelj biskupa Verhovca, sa suprugom Franjicom rodjenom Novosel, sestrom biskupovom. (Matica krštenih župe sv. Marka).

Dne 26. svibnja 1797. rodi se Ernestu Kamaufu kći A l o j z i j a A n a. Na krstu kumovali su Franjo Begović, svećenik i ispovjednik zagrebačkog biskupa Verhovca, te Ana barunica Rauch, zastupana po Julijani Novosel rodjenoj Zapolatti. (Matica krštenih župe sv. Marka). Alojzija umre u djevojačkim godinama dne 15. svibnja 1813.

Dne 30. lipnja 1804. rodi se Ernestu Kamaufu kći M a k s i m i l j a n a J u l i j a n a. Na krstu su kumovali Ivan pl. Čačković sa suprugom Maksimilijanom rodj. pl. Špišić. (Matica krštenih župe Sv. Marka).

Po imenima spomenutih kumova djece medicusa Ernesta Kamaufa, vidimo da je ta obitelj stajala u prijateljskim vezama s odličnim tadanjim zagrebačkim porodicama. Medicus Kamauf postao je zagrebački gradjanin i gradski assesor. God. 1802. izdala mu je zagrebačka županija laskavu svjedočbu, u kojoj se ističu njegove zasluge i liječnička vještina, ujedno se spominje, da je sirotinju liječio badava, a izim toga ju i podpomagao. Poradi tako odličnih svojstava postaje Ernesto Kamauf zemaljskim liječnikom. U tom svojstvu spominje se od 1785.—1804. godine. (Barle: »O zdravstvu staroga Zagreba«).

Ernesto Kamauf, gradski fizik i senator, umre 2. veljače 1806. u 50. godini. Zakopan je na groblju Sv. Jurja. (Matica umrlih župe sv. Marka).

Nakon smrti Ernesta Kamaufa, zamolila je njegova udova mirovinu, koja joj je iz zemaljskih sredstava sa 100 for. godišnje bude podijeljena.

Udova iza Ernesta Kamaufa, Alojzija preudala se 25. listopada 1810. za Franju Troppera, pukovnijskog pobočnika kod 52. pješačke pukovnije nadvojvode Franje Karla. Tom zgodom su kumovali: Ivan pl. Babočaj, sudac zagrebačke županije, i Emerik pl. Lentulaj, bilježnik županije zagrebačke. (Matica vjenčanih župe sv. Marka).

Zanimljivo je, da je vjenčanje Alojzije udove Kamauf s Franjom Tropperom ubilježeno u matici vjenčanih župe u Brdovcu. Ubilježba je uslijedila tek god. 1811. izmedju mjeseca svibnja i lipnja. O toj zabilježbi pisao je sadanji brdovečki župnik i prijatelj našeg mjesečnika »Zagreb« gosp. Vjekoslav Noršić u »Vjesniku kr. državnog arhiva« god. 1939. svez. VIII. Zbog toga upitali smo g. Noršića, kako je došlo do zabilježbe vjenčanja Franje Troppera u brdovečkoj matici. Gosp. Noršić odgovorio je, da su mnogi slučajevi narodjenja, vjenčanja i smrti, koji su se u prijašnje doba dogodili u Zagrebu, naknadno ubilježeni u brdovačkim maticama. Zašto su takova ubilježenja tamo uslijedila, nije se moglo razjasniti.

Alojzija Tropper (prije udova Kamauf), umrla je 29. travnja 1855. u Kamenitoj ulici u 87. godini. Zakopana je na groblju Sv. Jurja. Kuća u Kamenitoj ulici nosila je tada broj 49, a kasnije dobije broj 7.

Najmladji sin medisuca Ernesta Kamaufa, **Ivan Nep. (Janko),** kasniji zagrebački načelnik, svršio je pučku školu, gimnaziju i pravoslovne nauke u Zagrebu. U katalogu zagrebačke gimnazije školske godine 1810.—1811. pod brojem 17. upisan je Ivan Nep. Kamauf, 9 godina star, u I. gramatikalni

razred. God. 1817.—1818. svršava gimnaziju i predje na pravoslovnu akademiju. Tu ga godine 1819. nalazimo upisanog u prvom tečaju.

Nakon svršenih pravnih nauka podvrgao se Kamauf god. 1822. u Pešti odvjetničkom ispitu. Iza toga posveti se odvjetništvu. God. 1823. postaje odvjetnikom biskupije zagrebačke i više drugih vlastelinstva.

Prigodom restauracije (obnove) zagrebačkog gradskog magistrata, obdržavane 21. i 22. travnja 1831. pod predsjedanjem velikog župana zagrebačkog kao kraljevskog povjerenika Ljudevita bar. Bedekovića, izabran je odvjetnik Kamauf gradskim assesorom (zastupnikom).

Dne 24. travnja 1834. izabran je Kamauf gradskim senatorom. Isto tako je senatorom izabran tadanji gradski bilježnik Vjekoslav Šrabec, za kojega se ističe, da se već više godina nalazi u gradskoj službi, te je marljiv i sposoban. (Gradski arhiv br. 1248—1834.).

Ugovorom od 28. srpnja 1840. prodaje Janko Kamauf kuću u Poštanskoj ulici br. 70, (danas Opatička br. 27), odvjetniku Vjekoslavu Friganu za 4500 for. Ugovor je odobren na sjednici Gradskog zastupstva 31. srpnja 1840. (Grad. arhiv br. 3157 — 1840.). O toj kući obširnije smo priobćili u »Zagrebu« za siječanj—veljaču 1942. Kamauf je tu kuću dobio od svoje majke godine 1835.

Ugovorom od 23. ožujka 1841. kupuje Ivan Kamuf od Sigmunda Prešerna, gradskog podbilježnika, kuću u Kamenitoj ulici broj 84. Kasnije ta kuća dobije broj 49, a danas nosi broj 7. Kupovnina je iznašala 5.800 forinti u talirima. Ovaj kup je odobren na sjednici gradskog zastupstva 23. ožujka 1841. (Grdski arhiv br. 1726 — 1841.). Iz gradske porezne knjige za god. 1827.-1828. ustanovljeno je da je tada bio vlastnikom kuće u Kamenitoj ulici broj 84. Ignatz Rajković. Godine 1836.-1837. vlastnik je Josip Kinderman.

Ivan Kamauf godine 1864. prodaje tu kuću Gašparu Mahneu za 9.500 for. Iza toga ova kuća promijenila je više vlastnika. Isto tako promijenjen je stari oblik ulaznih vrata, a nastale su promjene i u nutrinji kuće. Danas je vlastnik nekadanje Kamaufove kuće gornjogradski gradjanin Josip Kolačko, sa suprugom Agnezom.

Nakon 13 godina obavljena je 23. srpnja 1847. restauracija (obnova) gradskog magistrata. »Narodne Novine« od 21. srpnja 1847. objavljuju predstojeću restauraciju te primjećuju, da zagrebački gradjani željno izčekuju obnovu magistrata. Već od godine 1834. nisu se mogli služiti svojom s t a r o m p r a v i c o m, da si i z a b e r u g r a d s k e p o g l a v a r e. Zato je skrajne vrijeme, da se pristupi restauraciji. Gradska reprezentacija (zastupstvo) je manjkava. Umjesto 30 izbornika (zastupnika), sada ih je samo 12. »Narodne Novine« naročito iztiču: »Po našem mnijenju od velike je važnosti za svu domovinu, kakov ima Zagreb ma-

gistrat, jer kao što se svagdje niži po višima ravnaju, tako se i manji gradovi u veći ugledavaju«. Zatim »Narodne Novine« javljaju veselu vijest, da će naš Zagreb uvesti narodni jezik, što je grad Varaždin već učinio. Vjerojatno će to učiniti i drugi gradovi Članak se završuje: »N a t o p a k o s m è r a j u n a š e ž e l j e, z a t i m t e ž i n a š e s è r c e, d a Z a g r e b p o s t a n e s r e d i š t e n a š e d o m o v i n e! D u š a n a š e g t è l a, s è r c e n a š e g ž i v o t a! U t o i m e B o g n a m p o m o z i!«.

Kuća obitelji Kamauf u Kamenitoj ulici br. 7.

Doista su to bile prekrasne želje Zagrebu, već u ono doba hrvatskog narodnog preporoda — prije 94 godine. — N a s d a n a š n j i h Z a g r e b č a n a j e i s t o t a k o v a ž e l j a d a Z a g r e b o s t a n e s r e d i š t e m n a š e d o m o v i n e N e z a v i s n e D r ž a v e H r v a t s k e. N e k a Z a g r e b u v i j e k o s t a n e d u š a n a š e g t i j e l a i s r c e n a š e g ž i v o t a. V j e r u j e m o, d a ć e n a m k o d t e o p r a v d a n e ž e l j e B o g p o m o ć i!

Pod predsjedanjem kraljevskog povjerenika započela je 22. srpnja 1847. gradska restauracija. Izabrani su gradskim zastupnicima: Petar Očić fiškal, Ivan Malin, trgovac, Franjo Špišić, fiškal, N. Presl, vlastelin, Miško Štivalić, Martin Binder, trgovac, Alojz Lukinac, fiškal, N. Jurković, krojač, Matija Pallain, meštar pošte, vitez Leuzendorf, odpravnik, Petar Klemenčić, profesor, Vaso Mraović, trgovac, Štefan Pavleković, podžupan zagrebački, N. Pichler, gostioničar, Franjo Novak, fiškal, N. Pogorelec,

tokar, Aleksander Blažeković, vlastelin, N. Pajež, postolar, Josip Rober, fiškal, N. Nemec, klobučar, N. Reicher, krznar, dr. Aleksander Praunsperger, pralliječnik, Aleks Berdarić, graditelj, Stjepan Bošnjaković, krojač, N. Fuchs, mesar i Josip Merher, trgovac. Gradskim braniteljem ili fiškalom izabran je fiškal Tomislav Cuculić.

Za varoškog suca (načelnika) kandidirani su Josip Štajdaher, Ignatz Andrijević i Lukšić. Izabran je Štajdaher. Za konzula kandidirani su Andrijević, Kamauf i Kavić. Izabran je Kamauf. Za gradskog satnika kandidirani su Lukšić, Karvančić i Šrabec. Izabran je Šrabec. (»Narodne Novine« 24. srpnja 1847.).

Naveli smo izabrane gradske zastupnike, jer medju tim imenima ima ih mnogo, čiji potomci i danas medju nama žive i rade za dobro našeg Zagreba.

Nakon restauracije održana je 23. srpnja 1847. »Smešana sednica«, to jest sjednica kod koje su prisustvovali magistratski činovnici i zastupnici. Predsjedao je kraljevski povjerenik. Najvažniji predmet ove sjednice bila je razprava glede uvedenja hrvatskog jezika na magistratu. Povjerenik iznosi jednu zanimljivu naredbu kraljevskog ugarskog Namjesničtva od godine 1840., za koju naredbu naše gradjanstvo nije znalo. Godine 1840. zamolilo je gradsko zastupstvo ugarsko Namjesničtvo, da se zapisnici gradskih sjednica mogu pisati njemačkim jezikom. Na tu molbu došlo je od ugarskog Namjestničtva dopuštenje da se zadrži ili latinski, ili da se uvede hrvatski jezik — a nikako njemački. »Smešana sednica« prihvatila je namjestničku naredbu iz 1840., pa će se zapisnici gradskih sjednica od sada voditi hrvatskim jezikom i to kao izvor. Na višje mjesto podnosit će se zapisnici u latinskom jeziku kao prevod. Povodom takovog zaključka »smešane sednice« »Narodne Novine« od 28. srpnja 1847. primjećuju: »Slava visokom kr. ugarskom Namjesničtvu, iz kojeg je ova verla naredba proiztekla«. Gradskom bilježniku naloženo je, da gradske zapisnike vodi narodnim jezikom. Na sjednicama neka zastupnici po mogućnosti govore narodnim jezikom.

Na istoj »smešanoj sednici« zaključeno je, da se biranje gradskog župnika, gradskih prebendara i altarista iz nadležnosti nutarnjeg magistrata, (gradskog poglavarstva) izluči i prenese na gradsko zastupstvo. Od toga doba bira gradskog župnika gradsko zastupstvo.

Na sjednici gradskog zastupstva 3. kolovoza 1847. raspravljalo se o uredjenju uličnih hodnika. Zaključeno je, da se hodnici nekojih gradskih ulica popločе. Tom zgodom pojavila se medju gradskim zastupnicima želja, da se grad što više poljepša. U tu svrhu izabran je posebni »Odbor za poljepšanje grada«. Iz ovog zaključka vidimo, kako su se naši stari zagrebački oci brinuli da Zagreb bude što ljepši. Predsjednikom

Odbora za poljepšanje grada izabran je konzul Kamauf, dok su odborskim članovima izabrani gradski zastupnici: Mallin Nikolić, Leuzendorf, Mraović, graditelj Berdarić i aktuar Sinković. Zaključeno je, da svatko, tko gradi kuću, mora gradskom magistratu predložiti nacrt kuće, koji će Odbor za poljepšanje grada pregledati i odobriti. Odborovoj odluci mora se svatko pokoriti. »Agramer Zeitung« od 3. kolovoza 1847. pozdravlja osnutak »Odbora za poljepšanje grada« i primjećuje, da je doista žalosno, kako su se do sada gradile kuće. Tu nije bilo reda ni simetrije, i zato su mnoge zagrebačke ulice tijesne i na pogrdu gradu. Preporuča Odboru, da nagovori imućnije gradjane, kako bi pred svojim kućama popravili pločnike i poljepšali pročelja svojih kuća.

Dne 1. prosinca 1847. održana je sjednica Gradskog zastupstva, na kojoj je valjalo birati novog gradskog suca. Tom zgodom nastade pitanje, da li će suca kandidirati sam magistrat, ili će kod toga sudjelovati i gradski prisjednici (gradski zastupnici). Magistrat je htio preći na kandidaciju, ali prisjednici izjaviše, da oni toga ne mogu dopustiti, jer žele štititi stare gradske pravice i običaje, po kojima su suca kandidirali prisjednici. Pridržanje takovog običaja želi cijelo zagrebačko gradjanstvo, koje ovdje zastupaju prisjednici. Razvila se podulja razprava, kod koje prisjednici ostadoše na svom stanovištu. Poradi toga ne bude gradski sudac biran. Zaključeno je, da se na Previšnjem mjestu zamoli izaslanje kraljevskog povjerenika, kako je to bilo prigodom opće gradske restauracije 21. i 22. travnja 1831. U prisutnosti kraljevskog povjerenika izabrali bi gradskog suca. Do stignuća kraljevske odluke obnašati će privremeno čast gradskog suca dosadanji gradski senator i načelnik Ivan Kamauf, dok je čast gradskog načelnika povjerena najstarijem prisjedniku Josipu Lukšiću. (»Narodne Novine« 4. prosinca 1847.).

*

Početak burne godine 1848. zatekao je Ivana Kamaufa na mjestu gradskog suca. Dolazi vrijeme, kad će se i na varoškom magistratu mnogo toga promijeniti. Kamaufa čeka težak posao, a još veća odgovornost, naročito spram gradjanstva grada Zagreba, čiju sudbinu gradski sudac gotovo ima u svojim rukama.

Priobćit ćemo nekoje zanimljive dogodjaje iz onog doba, kao i nekoje rasprave tadanjeg Gradskog zastupstva.

Na sjednici 3. veljače 1848. gradsko zastupstvo imenuje Metela pl. Ožegovića[4]) začasnim gradjaninom. Ovo odlikovanje uslijedilo je

[4]) Metel barun Ožegović-Barlabaševački rodio se 4. svibnja 1814. u Zagrebu od oca Stjepana protonotara kraljevine Hrvatske. Škole je svršio u Zagrebu i Pešti. Po svršenim naucima stupi u službu varaždinske županije. Godine 1836. bude izabran županijskim velikim bilježnikom. Kada se pojavi pokret hrvatskih

u znak priznanja, — ili kako kaže izvorni sjednički zapisnik — »neuplašivom stalnosti nečuveno — doslednog hrabrenstva i bezprimernog požertvovanja — sve plodovi vatrenog domo i rodoljublja, kojim je gospodin, kraljevinah ovih poklisar Metel pl. Ožegović na deržavnom saboru (u Požunu) municipalna prava sdruženih kraljevinah dostojanstvo i samostolnost ove domovine, kao i slobodu i nezavisnost naroda i narodnosti naše protiv dušmanskim, upropaštjenje i tlačenje ove domovine nameravajućim madjarevacah nasertanjim krepko branio«.

Metel barun Ožegović-Barlabaševački.

O tom Ožegovićevom izboru obaviješteni su i drugi hrvatski gradovi, da primjer grada Zagreba slijede. Prijedlog je pročitao gradski podbilježnik Hinko Ostoić. (Grad. arhiv br. 521 — 1848.).

preporoditelja, Metel Ožegović postaje jedan od vodja ilirstva, naročito u Varaždinu, te u tamošnjoj županiji.

Ožegović je predvidio okupaciju Bosne i Hercegovine već 1842. Iste godine podnaša predstavku na cara i kralja Ferdinanda preko varaždinske županije. U predstavci moli da se provede okupacija tih zemalja. Tadanji svemoćni ministar Meternich odkloni Ožegovićevu predstavku. Godina 1878. ipak je dala Ožegoviću pravo, jer je tada provedena okupacija Bosne i Hercegovine.

Godine 1843. i 1847. pošalje Hrvatski Sabor Ožegovića u zajednički madjarski sabor u Požun, gdje neustrašivo zastupa razna hrvatska pitanja. Godine 1847. i 1848. Ožegović se ustrajno odupire nastojanju madjarskog vodje Ljudevita Kosutha, koji

Na sjednici 3. veljače 1848. iznesen je prijedlog, da se izabere odbor u poslu osnutka gradskog doma za uboge. Prijedlog kaže: »da se obćem prosjačenju prečiti i možebiti sirotište upeljati bi moglo, kroz koje toliko uvredljivo prosjačenje u ovoj varoši ukinuti i ubožtvu pomoć bi bila moguća«. Imenovanom odboru na čelu izabran je predsjednikom gradski sudac Ivan Kamauf. (Grad. arhiv br. 520 — 1848.).

Na istoj sjednici razpravljen je dopis grada Karlovca iz sjednice tamošnjeg gradskog zastupstva od 1. prosinca i slijedećih dana 1847. br. 2476 — Pol. Karlovačko gradsko zastupstvo zaključuje, da se hrvatski jezik uvede kao »diplomatični«, to jest, da se hrvatski dopisuje u svim državnim poslovima, a naročito bi se izključivo imao upotrebljavati kod saborskih poslova. Dopis karlovačkog gradskog zastupstva podpisali su gradski sudac Piškorec i gradski podbilježnik Dragutin Kušlan. Zagrebačko gradsko zastupstvo s oduševljenjem se pridružuje prijedlogu grada Karlovca te zaključuje: »da narodni jezik ono mesto zauzima, koje duh i potreba vremena, iskreno rodoljublje i obća želja zakteva i nuždno iziskuje«. (Grad. arhiv br. 468 — 1848.).

Na istoj sjednici gradskog zastupstva (3. II.) izabrani su gradski sudac Kamauf i starješina Mikulić gradskim izaslanicima na »veliko varmedjijsko spravište«, županije zagrebačke, koje će započeti 20. veljače 1848. (Grad. arhiv br. 518 — 1848.).

hoće provesti madjarizaciju Hrvatske. Ožegovićevo ime pronosi se diljem Hrvatske, mnogi gradovi izabiru ga počastnim gradjaninom.

Godine 1845. postaje Ožegović tajnik ugarske dvorske kancelarije, a 1847. savjetnik kod ugarskog Namjestničtva. U proljeću 1848. Ožegović zauzeto radi da hrvatskim banom postane Josip barun Jelačić. U isto vrijeme preseli se u Zagreb, te postaje predstojnik političkog odsjeka tadanje Banske vlade. U prosincu 1848. imenovan je ministerijalnim savjetnikom kod ministarstva unutarnjih posala u Beču. I tu radi na korist svoje domovine. Njegova je zasluga da je 1850. tadanji dvorski kapelan Josip Juraj Strossmayer postao biskup djakovački. Godine 1851. postaje Ožegović vijećnik vrhovnog sudišta u Beču i član državnog savjeta. Iste godine podijeljena mu je čast carskog tajnog savjetnika.

Godine 1858. bude senjski biskup Mirko pl. Ožegović uzvišen na barunsku čast. Biskup prenese barunski naslov na svog sinovca Metela pl. Ožegovića i ostalo potomstvo.

Godine 1868. bude Metel barun Ožegović umirovljen.

Ožegović je bio odlučan protivnik saveza Hrvatske s Ugarskom. Poslije nagodbe nije se više htio baviti javnim poslovima, dapače nije htio stanovati u Hrvatskoj, već se nastani u Hietzingu kod Beča, gdje ga 9. veljače 1890. zateče nagla smrt. Pokopan je u obiteljskoj grobnici u kapelici na imanju Beli kraj Varaždina.

Ožegović je izdao nekoje političke brošure. Zanimiva mu je knjižica: »Kakav bi imao biti savez medju kraljevinom Hrvatskom i Slavonijom te Ugarskom«. Ožegović je uvijek i odlučno zastupao misao nezavisnosti i cijelokupnosti hrvatskih zemalja.

U prvoj knjizi: »Ban Jelačić i dogodjaji u Hrvatskoj od godine 1848.«, koja knjiga sadržaje točan prijevod uspomena Josipa baruna Neustädtera, pisanih francuskim jezikom, prikazani su na zanimljiv način dogodjaji, koji su se dogodili u mjesecu ožujku 1848. Barun Neustädter piše, kako su i Hrvati dobro shvatili ožujsku bečku revoluciju, koja je srušila stari režim austrijske monarhije. Različiti narodi u austrijskom carstvu tražili su priznanje svoje narodnosti i sloboština. Naročito su se prenuli Hrvati kako bi se oslobodili od madjarske premoći.

Zagreb — to vječno žarište svih važnih dogodjaja hrvatskog naroda, prvi dozna, što se u velikom svijetu zbiva. Zato on i prvi daje znak, da je nastupio čas, kada će i Hrvati stupiti u red onih naroda, koji traže svoje starodrevno pravo i svoje oslobodjenje. Tadanji vodje hrvatskog pokreta: Ambroz pl. Vranicany-Dobrinović, Ivan Kukuljević-Sakcinski, dr. Dimitrije Demeter, odvjetnik Žeravica i ostali, na glas bečkih dogodjaja skupe se u svratištu »K Austrijanskom caru« u sobi Vranicaniyevoj, gdje se dogovaraju, što bi Hrvati imali poduzeti u tim novo nastalim političkim prilikama. Vranicany predlaže, da jedan od prisutnih otidje zagrebačkom gradskom sucu Ivanu Kamaufu, te ga umoli, da odmah sazove sastanak članova gradskog magistrata i gradjanstva, gdje bi se dogovorili o mjerama za održanje reda i javnog mira u gradu Zagrebu, a istodobno neka se saslušaju jednodušne želje stanovnika grada i cijele Hrvatske, i napokon, da se sastavi nácrt u obliku zahtjeva, koji bi posebno odaslanstvo podastrlo kralju Ferdinandu u Beču, radi previšnjeg sankcioniranja.

Vjerojatno je sastanak rodoljuba održan dne 16. ožujka 1848. u Vranicaniyevoj sobi, jer se gradsko zastupstvo već drugi dan 17. ožujka sastaje na vrlo značajnu sjednicu.

Na tu sjednicu dolazi izaslanstvo zagrebačkih gradjana »svakog stališa i svake klase te pod čelovodstvom veleslavnog domorodca I v a n a K u k u l j e v i ć a,[5]) — kako pišu »Narodne Novine« br. 23-1848., — da izraze svoje želje koje će izreći Ivan pl. Kukuljević, kotarski sudac županije varaždinske. Kukuljević započimlje svoj govor ovako: »Vredni poglavari grada ovoga! Sakupljeni ovde stanovnici glavnog ovog grada domovine naše i to sjedinjeni stanovnici svakoga stališa, gradjani i delaoci, plemstvo i duhovníčtvo, vredni starci i fino ufana mladež izabrali su me, da s njimi dojdem, da progovorim ovde u ime njihovo; poslali su mene koi nisam ni gradjanin ovdašnji, koi nisam ni sada stanovnik ovoga grada. Ali ipak kao stanovnik i sin jedne domovine, deržao sam si dužnost podložiti se želji njihovoj, jer želja puka i naroda mora biti zapoved sveta svakomu sinu domovine«. U dalnjem govoru Kukuljević nastavi: »Nu kao slobodni ljudi slobodnoga naroda žele, da sve dobiju po svojoj volji i svojim trudom, nipošto pako po tudjem znoju i po tudjoj volji, želje zajedno starinskim, narodnim i zakonitim putem dobiti sve, a taj put je D e r ž a v n i s a b o r

---

[5]) I v a n p l. K u k u l j e v i ć - S a k c i n s k i, rodio se 29. svibnja 1816. u Varaždinu gdje je svršio pučku školu. Gimnaziju je polazio u Varaždinu i Zagrebu. Godine 1833. stupi Kukuljević u vojnu akademiju u Kremsu. 1834. ispjeva prvu pjesmu na njemačkom jeziku: »An Kroatien«. 1835. služio je Kukuljević kod ugarske garde u Beču. Kada je dr. Ljudevit Gaj počeo s narodnim književnim preporodom, Kukuljević postaje oduševljeni pristaša narodne stvari. Javlja se u »Danici« 1837. sa svojom prvom hrvatskom pjesmom »Tuga za ljubom«. Godine 1837. Kukuljević je premješten u Milano. Tu se sastaje s Petrom Preradovićem, kojeg nagovori da pjeva hrvatske pjesme.

Godine 1842. Kukuljević ostavlja vojničku službu. Posveti se upravnoj službi te kod županije zagrebačke primi mjesto začasnog jurasora. U isto vrijeme počeo se baviti politikom. Zahtijeva uvedenje hrvatskog jezika kao službenog, te samostalnu hrvatsku vladu. Na 2. svibnja 1843. progovori u hrvatskom Saboru prvi hrvatski govor, što se kroz stoljeća nije čulo. Na saborskoj sjednici 23. listopada 1847. prihvaćen je Kukuljevićev prijedlog o uvedenju hrvatskog jezika u škole i javne urede.

Dne 25. ožujka 1848. održaje se u Narodnom Domu u Opatičkoj ulici, narodni sastanak. Ovdje Kukuljević pročita zahtjeve hrvatskog Naroda, koje s 300 izaslanika odnese pred kralja Ferdinanda u Beč. Iste godine postaje Kukuljević član odbora za narodnu obranu, predstojnik nastave kod Banske vlade, te zemaljski arkivar.

Kad je krajem 1849. nastupilo teško absolutističko doba Kukuljević se poput ostalih hrvatskih rodoljuba i boraca povlači s političkog i borbenog polja. Od sada se bavi samo književnim radom. S nekojima rodoljubima osnuje »Društvo za povjestnicu jugoslavjansku«. Postaje urednikom akademičkog »Arkiva«. Daje se na putovanje po Dalmaciji i Italiji, a sve u naučne i povjestne svrhe.

Kada 1860. odzvoni absolutizmu i nastupi ustavno stanje, Kukuljević se poput ostalih domorodaca dade na političku borbu. Početkom 1861. postaje zagrebačkim velikim županom, koju čast obnaša sve do 1867. Te godine se sve više jača nagodbena struja s Ugarskom, a Kukuljević je protivnik takove nagodbe. On već 1863. s Gjurom Deželićem stvara samostalnu stranku, koja poče izdavati list »Domobran«. Ova stranka bila je bliža sporazumu s Bečom.

Od 1865. do 1867. Kukuljević obnaša čast banskog namjestnika. U kasnijim godinama izabran je u hrvatski Sabor.

Kukuljević je jedan od prvih naših naučenjaka, osobito na povjestnom polju. Dopisuje s naučenjacima gotovo cijele Europe. Postaje član mnogih Akademija, naročito ruske carske akademije u Petrogradu. Napisao je bezbrojna politička i povjestna djela. Izašle su mnoge njegove pjesme, a dramatska djela davana su na našem kazalištu.

Ivan pl. Kukuljević umre 1. kolovoza 1899. u Puhakovcu. Pokopan je u arkadi hrvatskih preporoditelja. Kukuljević je bio oženjen s Kornelijom rodjenom pl. Novak.

Ovaj mnogo prekratak prikaz iz života i rada hrvatskog povjestničara, pjesnika, književnika i političara Ivana pl. Kukuljevića-Sakcinskog, donijeli smo prama priobćenju njegovog suvremenika dra Velimira Deželića. Tim smo htjeli naše čitatelje u kratkim crtama upoznati s radom i životom tog velikog Hrvata i učenjaka. Prvom zgodom donijet ćemo u »Zagrebu« obširan prikaz o Ivanu pl. Kukuljeviću, kao i o ostalim članovima ove ugledne, te medju Hrvatima uvijek poštivane obitelji.

kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, kamo spadaju najprie sva pitanja našega života, tamo su spadala i negda i spadati moraju uvek«.

Kukuljević završuje svoj rodoljubni govor riječima: »Dakle stanovnici ovdašnji žele, da kao što je Zagreb pervi u domovini, tako da pervi bude i u izjavljenju željah narodnih«.

Nakon svečanog govora, Kukuljević u ime prisutnog gradjanstva iznosi prijedlog, da se pošalje deputacija kralju, koga neka se zamoli, da namjestniku banske časti biskupu Hauliku odredi što skoriji saziv hrvatskog Sabora.

Gradsko zastupstvo s oduševljenjem prihvaća Kukuljevićev prijedlog. Gradski sudac Janko Kamauf predlaže: »Tom prilikom bi i pozorno oko obratjeno obću sigurnost ovoga grada, koja ako kada, zaista u ovako smutjenih vremenah, svu pozornost zahteva. Na tu svarhu videći najjači

Ivan pl. Kukuljević u svečanoj nošnji velikog župana zagrebačkog. (Foto F. D. Pommer)

temelj sigurnosti u duhu naroda primernim ustanovljenjum narodne gradjanske čete, imenovan jest odbor, koji će osnovu i naredbu osnutka gradjanske čete, ne samo ovog sl. i kr. grada nego i kaptolske i biskupske izraditi i zastupstvu o tom izvještaje dati.« Predsjednikom odbora sigurnosti izabran je gradski sudac Kamauf.

Na istoj sjednici gradsko zastupstvo izabire Ivana pl. Kukuljevića, u znak priznanja, što je za grad Zagreb toliku brižljivost pokazao, počasnim gradjanom te je odmah zaprisegnut. (Grad. arhiv br. 1098-1848.).

»Agramer Zeitung« od 21. ožujka 1858. priobćuje da se je o osnutku zagrebačke gradjanske garde raspravljalo na redovitoj skupštini Županije

zagrebačke dne 20. ožujka 1848. Predsjedao je prvi podžupan Pavleković, koji ovu skupštinu otvori hrvatskim jezikom, (umjesto do tada običajnim latinskim). Podžupan upozorava prisutne na nastale izvanredne prilike, zato zagrebački gradjani ustrajaju Narodnu gardu, naročito radi očuvanja reda i mira. Županijska kupština s veseljem prima na znanje osnutak zagrebačke garde. »Agramer Zeitung« primjećuje da upisivanje u gardu napreduje marljivo bez obzira na vjeru i stranke.

»Agramer Zeitung« od 23. ožujka 1848. javlja, da se je u Gradjansku gardu upisalo već preko 1000 ljudi. Broj djačke garde prekoračio je 200 mladića. Djaci će sačinjavati posebnu satniju. Oni su počeli s vojničkim

Pečat općine Laškouličke.

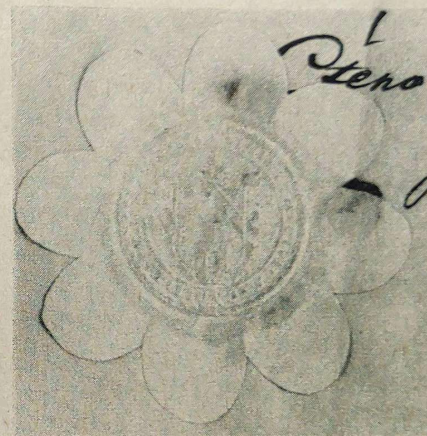
vježbama, koje rukovodi njihov akademički profesor Smodek. Dne 21. ožujka djačka garda je prvi put na Ciglani vježbala. Po svršetku vježbi vratili su se u vodovima u grad. Pratila ih je gradjanska glazba. Kada su došli pred zgradu Pravoslovne Akademije na Katarinskom trgu (današnja ženska realna gimnazija), održao im je prije razlaza profesor Smodek rodoljubni govor, podsjetivši ih ponovno na dužnosti prema domovini Hrvatskoj. Djaci su svog profesora oduševljeno pozdravili. Od sada će djačku gardu prigodom povratka sa vježbe uvijek pratiti gradjanska glazba.

Dne 24. ožujka 1848. dali su rodoljubni umjetnici diletanti u dvorani Narodnog Doma u Opatičkoj ulici glazbenu priredbu, gdje su se izvodile same narodne skladbe. Na tu priredbu došlo je sve, što osjeća s narodnim pokretom. Mnoge gospodje došle su u narodnim nošnjama.

»Narodne Novine« od 17. kolovoza 1848. javljaju, da je gradjanska garda u nedjelju prije podne dne 13. kolovoza položila svečanu zakletvu.

Zakletva položena je hrvatskim jezikom. Oni gardisti, koji nisu vješti narodnom jeziku, a tih je bilo jedva deset, položili su zakletvu njemačkim jezikom. Svečanost zakletve obavljena je na Ciglani (danas Klaićeva ulica). Prisustvovalo je mnogo svijeta, a poslije podne bila je mala veselica uz sviranje gradjanske glazbe.

»Narodne Novine« od 11. travnja 1848. javljaju, da se prigodom svečanosti zakletve gradjanske garde, na općinskim kućama Gradskim, Kaptolskim i Vlaškouličnim viju narodne zastave. Isto tako su trobojni narodni barjaci izvješeni i na ostalim javnim zgradama.

Pečat općine Kaptolske

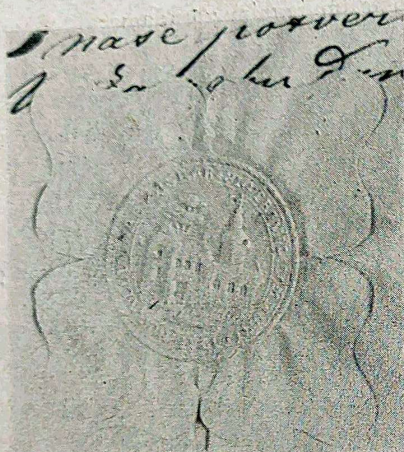
»Narodne Novine« od 15. travnja 1848. javljaju, da je i pravoslavna općina izvjesila hrvatski barjak s ilirskim znakovima, mladim mjesecom i zvijezdom Danicom. Barjak je poklonila jedna domorodkinja, gospodja G. . . a (vjerojatno Gavela, supruga nekad poznatog zagrebačkog trgovca Gjure Gavele). »Narodne Novine« se toj gospodji u ime zagrebačkog gradjanstva najljepše zahvaljuju.

Spomenuli smo, da su u zagrebačku gradjansku četu pristupili i gradjani Kaptola, Vlaške ulice, Nove Vesi, kao i članovi djačke čete. Tim povodom sastaje se dne 18. travnja 1848. sjednica općine Kaptol, na kojoj su izabrani izaslanici, koji će u Odboru sigurnosti zastupati Kaptol. Izaslanstvo se sastojalo od trgovca Anastasa Popovića, krojača Andrije Huzeka, Josipa Turkovića, trgovca Matije Illza, te općinskog bilježnika Damjana Spaića. (Gradski arhiv br. 1471-1848.).

Biskupska jurisdikcija, koja se u glavnom sastojala iz Vlaške ulice, sastala se dne 16. travnja 1848. u kući svog sudca Blaža Šoštarića, te izabrala izaslanike u Odbor sigurnosti: trgovca Ivana Kozlera i Pavla Arešića. (Grad. arhiv br. 1471-1848.).

Novoveška občina sastala se kod svog suca Mihajla Šegera dne 18. travnja 1848., te izabrala izaslanicima u Odbor sigurnosti Josipa Lellisa, Martina Rožnaka, Alojsa Barbota, Juraja Severinskoga i bilježnika Janka Vardiana. (Grad. arhiv br. 1471-1848.).

Dne 15. travnja 1848. bila je sjednica »Comitea Narodne Akademičke četе«. Tom prigodom izabrani su Gjuro Zlatarić i Vladislav Thaller izaslanicima u Odbor sigurnosti. (Grad. arhiv 1471-1848.).

Pečat obćine Novoveške

*

Na sjednici gradskog zastupstva 1. svibnja 1848., pročitan je dopis kr. ugarskog Namjesništva od 31. ožujka 1848. br. 14.458, kojim se gradu Zagrebu javlja, da je nakon ostavke hrvatskoga bana Franje grofa Hallera, (koja je uslijedila još 1845.), imenovan hrvatskim banom Josip barun Jelačić, tadanji pukovnik prve banske pukovnije u Glini. Odpis ugarskog Namjesništva prima gradsko zastupstvo velikim oduševljenjem uz zaključak: »Ovo naveštenje s velikom radostjun ovde primilo je, kajti po istom imenovanju pred stavljenoga za Bana najvatreneše žele celoga naroda izpunjene jesu, i zato odredjeno je da se ovo veselje i raduvanje gradjanstva i stanovničtva preuzvišenom gosp. Banu u čestitajućim pismom izjaviti ima«. (Grad. arhiv br. 1429-1848.).

*

Gradjanska garda osnovana je za zaštitu grada Zagreba. Ban Jelačić 1. rujna 1848. izdaje »Privremenu odluku o narodnoj straži grada Zagreba i u njem se nalazećih obćinah«. »Narodne Novine« od 5. rujna 1848. donose tu »Privremenu odluku«, koja sadržaje 33 paragrafa. Prvi paragraf sadržaje: »Zvanje narodne straže jest, da slobodnom voljom slobodnog naroda izradjeni u duhu i na temedju slobode i jednakosti dèržavljanske ustava i zakonah njime opredĕljenih svetinju, proti svakom napadniku odvažno i neustrašivo do poslĕdnje kapi kèrvi brani«.

U gardi je bio obvezan služiti svaki zagrebački muški stanovnik u dobi od 18—60 godine. Garda prima zapovijedi od gradskog »Odbora sigurnosti«. Častnike i podčastnike bira svaka satnija iz svoje sredine. Gradjanska garda sastojala se iz stožera i 9 satnija, koje su ukupno brojile 1361 momka. Zapovjednik gradjanske garde bio je pukovnik Sigismund grof Vojkffy-Klokočki.[6]) Podpukovnikom Josip Horbeld, četnik majorom Pavao Hatz, (kasniji zagrebački podnačelnik), glavnim liječnikom gradski fizik dr. Aleksander Mraović, svećenikom Franjo Matiašević, pukovnijskim liječnicima dr. Franjo Miličić i dr. Franjo Folnegović. Pojedine satnije imale su: satnika (ili stotnika), nadporučnika, poručnike, podčasnike, bubnjare i tesare (kao neka vrst pionira). (Broj 58 — 1848. Zapovjedničtva narodne garde u Zagrebu). Dne 30. studenoga 1848. obraća se zapovjedničtvo Gradjanske garde »Truppen Corps — Comandantu« Franji pl. Dahlenu, radi izručenja 980 pušaka. Garda puške svakako treba, jer ona ne vrši samo službu sigurnosti, već drži straže i vrši ostale odgovorne službe. Dahlen odgovara, da će garda dobiti neku količinu pušaka nazvanih »piemonteškima«. Ove puške zaplijenila je austrijska vojska u Italiji, prigodom rata s Piemontom, gdje je sudjelovalo 35.000 hrvatskih Graničara, koji potukoše kralja sardinskog kod Kustoce. Kada je Gradjanska garda primila 437 »piemonteških« pušaka, dobila je još 14 dugih pušaka i 52 »štuca« (kratkih pušaka). (Bojni odsjek Banskog vijeća br. 4437/295 — 1848.).

Nakon što je Gradska garda bila oboružana puškama, vršila je svoju službu onako po »soldačku«, stega je bila oštra, pa su za slučaj kakovog propusta i kazne zaredale. Ipak su se u gardi dešavale kojekakve vesele dogodovštine, kojima zagrebački purgeri »soldati« nisu mogli izbjeći. U kasnijim vremenima zaredale su o tim dogodovštinama vesele i zanimljive pričice, kojima su se kasniji Zagrebčani na račun četrdesetosmaških gardista dobro zabavljali. Naš nezaboravni August Šenoa prikazao nam je nekoje dogodovštine Gradjanske garde u pripovjedci »Dusi narodne straže«. Šenoa pripovijeda, kako je i na Ribnjaku kao vlaškoulički dječak promatrao vježbe »kaptolske i vlaškouličke purgarske garde«. Ovi su nastupili u sivim pantalonima s crvenim rubovima, bubnjari su imali crvene perjanice. Na malo Tijelovo je purgarska kumpanija — kako Šenoa kaže — složno pucala kao kukuruz u žrvnju! U mjesecu ožujku 1848. odzvonilo

[6]) U narednom broju »Zagreba« priobćit ćemo poznate nam podatke iz obitelji grofova Vojkffy.

je staroj vlaškouličnoj i kaptolskoj gardi, premda su se oni tome svojski opirali. Odoše po netragu sivi pantaloni, crvene bubnjarske perjanice i »muštre« na Ribnjaku. Došlo je novo doba — novi red — dakako 1848., jedinstvena gradska garda, s crvenim perjanicama i velike muštre na Ciglenici, (danas Klaićeva ulica).

Šenoa u pripovjedci »Dusi narodne straže« prikazuje mali ljubavni roman, koji se tu odigrava, uz sudjelovanje mladih gardista, te lijepih kćeri onih starih. Svi su oni iz pete satnije, koja se je u glavnom sastojala od gradjana Kaptola i Vlaške ulice. Šenoa završuje tu gardijsku ljubavnu povijest riječima: »Nije minula možebiti ni godina dana, nestade narodne straže, nestade junačke pete čete. Kapetan je opet parnice tjerao, lačman kobasice pravio, stražmeštar tužbe protokolirao. Goljčević gardist halje krpao, a Miljković, (ljubavnik u romanu), ljubio milu ženku Jelicu i čuvao tastove škude.«

Kapetanom pete satnije bio je Josip Rober, nadbiskupski odvjetnik. Lačmanom kod iste satnije bio je mesarski obrtnik Josip Fuchs, stražmeštrom kasniji odvjetnik Mirko Božurić. Vjerojatno da su ovi istovjetni s osobama, koje Šenoa u pripovjesti »Dusi narodne straže« spominje.

*

Spomenuli smo da je Kamauf kao gradski sudac u danima ožujske revolucije 1848. imao teške dane. Došao je u kušnju ili udovoljiti željama protivnika svojih sugradjana, ili ih od tudjinskog nasilja zaštititi. Madžari su u ožujku 1848. dobili prvo narodno ministarstvo. Madjarsko ministarstvo htjelo je i u Hrvatskoj vršiti vlast, makar i silom. Madjare smeta probudjenje narodne svijesti kod Hrvata, zato nastoje maknuti vodje hrvatskog narodnog pokreta. Kojim načinom su to htjeli učiniti, prikazuje dr. Bogoslav Šulek u knjizi »Hrvatski ustav ili Kontitucija« na strani 63. Šulek piše, da je novo madjarsko ministarstvo poslalo zapovijed tadanjem gradskom sucu Kamaufu, kojom mu nalaže, da pohvata sve odlične hrvatske rodoljube, njih 20 na broju. Ovi se imaju odpremiti u Peštu. Zapovjedajući general u Zagrebu Maksimilijan grof Auersperg[7]) dobio je

[7]) A u e r s p e r g g r o f M a k s i m i l i j a n, vitez reda Marije Terezije, rodio se 1771. Umro u Beču 30. svibnja 1850.

»Narodne Novine« od 13. travnja 1848. javljaju da je hrvatski ban Josip barun Jelačić uzvišen na podmaršala i zapovjedajućeg generala u Hrvatskoj i Slavoniji. Istodobno javlja se, da je dosadašnji zapovjedajući general Maksimilijan grof Auersperg nakon 62 godine službe umirovljen, te je odlikovan vitežkim krstom Leopoldovog reda.

Josip barun Neustädter u svojim uspomenama (hrvatski prijevod iz francuskog »Ban Jelačić i dogodjaji u Hrvatskoj 1848«, na strani 209.), spominje grofa Maksimilijana Auersperga, te kaže da je taj starac prigodom svog odlazka iz Zagreba,

takodjer nalog, da Kamaufu po potrebi bude i s vojskom na pomoć. Akoprem je u Kamaufu teklo nešto madjarske krvi, ipak se pozivu madjarskog ministarstva nije odazvao. Zbog toga zapovjedajući general grof Auersperg zapita Kamaufa, zašto ne izvršuje zapovijed madjarskog ministarstva. Kamauf kao pošten i ustavan čovjek odgovori, da se ne može hvatati ljude, koji nisu ništa skrivili, ujedno primjeti da mi živimo u ustavnoj zemlji. Dr. Šulek sa svoje strane primjećuje: »da bi nam bilo odzvonilo, kad bi Kamauf izvršio nezakonitu naredbu madjarskog ministarstva. Slava mu!« Iz ovog se vidi, kako je u Kamaufa bilo razvijeno načelo pravne svijesti, d a s e n i k o g n e p r o g a n j a, t k o n i j e k r i v!

Hrvatski povjesničar Vjekoslav Klaić u svojem djelu »Crtice iz hrvatske prošlosti« osvrće se na taj dogodjaj pod naslovom »Madjarsko ministarstvo i zagrebački sudac Janko Kamauf 1848.« Klaić tvrdi, da je bilježka dra Šuleka o tom dogodjaju jamačno istinita, jer je i on bio medju onom dvadesetoricom. Prema tome — kaže Klaić — jedina je zasluga gradskog suca Kamaufa, da najodličniji muževi tadanjeg hrvatskog pokreta nisu nemilo postradali. Znade se, da je Ambroz Vranicani od madjarskog ministarstva bio na smrt osudjen, samo se nitko nije našao, koji bi tu osudu mogao i htio izvršiti. Klaić piše, da je prevrnuo sve gradske stare spise, i one kod tadanje »general-komande«, ali spomenute zapovijedi madjarskog ministarstva nije mogao pronaći.

Na sjednici Gradskog zastupstva 15. svibnja 1848. predlaže gradski

jedino žalio za svojom dragom Rosi, bivšom glumicom, kojoj je kupio lijepu vilu u Novoj Vesi. Ona je tu vilu prodala godine 1855. nekom kožaru za 700 for. Nakon nekoliko godina, htio je tu vilu kupiti grof Miroslav Kulmer, otac još danas živog Miroslava grofa Kulmera. Vlastnik vile, kožar, tražio je od grofa Kulmera za vilu 35.000 forinti.

Mi ćemo navode baruna Neustädtera o lijepoj glumici Rosi malo upodpuniti. Ona se je zvala Roza von Thallheim. Bila je jako raztrošna, te je mnogo novaca utrošila za poljepšavanje svoje novoveške vile. Nakon što je general grof Ausperg iz Zagreba otišao, to je lijepoj Rozi nestalo novčanih sredstava za uzdržavanje tog posjeda. Uslijed toga proda vilu u Novoj Vesi pod brojem 52, (danas br. 86), kožarskom majstoru i zagrebačkom gradjaninu Janku Gorencu. Vila s gospodarskim zgradama bila je prema gruntovnom napisniku iz godine 1857., okružena s dva jutra zemlje. Uslijed toga je Gorenec sigurno mnogo više dao za taj posjed nego 700 for.

Roza pl. Thallheim nakon što je vilu prodala, preselila se je rodbini u Koprivnicu, gdje je i umrla.

O Janku Gorencu kao i Rozi pl. Thallheim pisali smo u »Zagrebu« br. 7—8 i 9 — 1935.

U nekadašnjoj vili Roze pl. Thallheim, gdje je stari grof Auersperg milovao svoju lijepu prijateljicu, otvori kasniji njen vlastnik Gorenec gostionu, koja je kroz dugi niz godina postojala pod imenom »Franz-Jozefs Garten«. Pod tim imenom sjećaju se ove stare gostione još danas živi stari zagrebački purgeri.

sudac Kamauf nekoje dopise iz madjarske palatinske kancelarije, ali bez palatinovog podpisa. Zastupstvo zabacuje ove dopise kao ništetne, te ujedno nalaže sucu Kamaufu, da u buduće ne prima dopise buntovnog madjarskog ministarstva, pa niti od palatina, pod čijom zaštitom ministarstvo radi. Svi dopisi madjarskog ministarstva u buduće vratit će se u Peštu neotvoreni.

Rozalija Kamauf rodjena pl. Daubach kao djevojka. Ova fotografija načinjena je po slici koju je pravila njena sestra Franjica Daubach udata Brlić. Slika je vlastničtvo dra Ivana Brlića, odvjetnika u Zagrebu.

4. studenoga 1849. vjenčao se Ivan Kamauf s Rozalijom Daubach, kćerkom zemaljskog liječnika dra. Ivana pl. Daubacha de Dolje i supruge mu Alojzije Canjuga. Kumovali su Mirko pl. Lentulaj, prisjednik banskog suda. (Matica vjenčanih župe sv. Marka). Tom ženidbom Kamauf dolazi u posjed kuće u Visokoj ulici br. 159 (sada 8), koja je, s velikim zemljištem iza kuće u sadašnjem Tuškancu, pripadala obitelji Daubach. Tu kuću naslijedio je Kamaufov sin Stjepan. Ovaj je proda Mirku i Julijani Bogović. Julijana Bogović oporučno je kuću ostavila slijepačkom zavodu Sv. Vida. Danas je vlasnica nekadanje Bogovičkine kuće gospodja Anka pl. Gvozdanović-Grabarska, koja je staru kuću prigradnjom nove na ulicu, a isto tako s nutarnje strane, znatno promijenila.

Obitelj Daubach živjela je u srdačnim vezama s obitelju Lentulaj. Iz zapisaka obitelji Kamauf saznaje se, da je nastojanjem Rozalije Daubach

udate Kamauf došlo do ženidbe izmedju Julijane pl. Lentulaj i hrvatskog pjesnika i preporoditelja Mirka Bogovića. Roditelji Julijane isprva su se protivili toj ženidbi. Posredstvom Rozalije Kamauf zaprijeke su izgladjene, pa su se god. 1848. Julijana pl. Lentulaj i Mirko Bogović konačno vjenčali.

*

Mirko Bogović u ilirskoj narodnoj nošnji. (Foto F. D. Pommer)

Osvrnut ćemo se na prošlost obitelji Daubachy, koja je u Zagrebu zauzimala ugledan položaj.

Utemeljitelj zagrebačke obitelji Daubachy bio je liječnik dr. Ivan Daubachy. Na sjednici gradskog zastupstva 12. ožujka 1811. postaje zagrebačkim gradjanom, uz taksu od 12 for. (Grad. arhiv br. 700 — 1811.). Nekoliko godina iza toga izabran je gradskim fizikom. U tom svojstvu godine 1832. vrši dužnost vrhovnog upravitelja bolnice Milosrdne Braće. Zaključkom kraljevske ugarske Dvorske kancelarije imenovan je dr. Daubachy, dekretom od 4. srpnja 1835., zemaljskim protomedikusom za Hrvatsku i Slavoniju. (»Agramer Zeitung« od 25. srpnja 1835.).

24. studenoga 1817. oženi se dr. Ivan Daubachy s Alojzijom kćerju kaptolskog eksaktora Ivana Czanjuge, koji je imao kuću u današnjoj Bakačevoj ulici, gdje je do prije nekoliko godina bila željeznarija Mervar i Hodniković.

Na sjednici županije zagrebačke 16. studenoga 1835. uzeto je na znanje da je dr. Ivan Daubachy dobio plemstvo s pridjevkom »de Dolje«. Tom zgodom odredjena mu je plemićka donacija. (»Agramer Zeitung« od 21. studenoga 1835.).

Rozalija Kamauf, rodjena Daubachy u starijim godinama. (Foto F. D. Pommer.)

Dne 9. rujna 1811. kupuje dr. Ivan Daubachy od gradskog suca Nikole Babočaja kuću u Visokoj ulici br. 159. Kupovnina iznosila je 7000 for. i 6 dukata »Schliesselgelda« (Grad. arhiv br. 699 — 1811.). Kako smo već prije naveli, danas je ta kuća vlastničtvo Anke pl. Gvozdanović-Grabarske. Ovoj kući pripadao je znatan dio zemljišta u Tuškancu. Ugovorom od 7. prosinca 1819. dr. Daubachy prodaje dio svog posjeda u Tuškancu Ivanu Pirlingu, prebendaru Sv. Ivana u župi Sv. Marka, za svotu od 7000 forinti. (Grad. arhiv br. 3382 — 1819.).

Cjelokupni posjed dra Daubachy-a u Tuškancu iznosio je preko 20 jutara. Tu je bilo ponajviše šume i vinograda. Na tom posjedu postojao je ljetnikovac pod br. 797, (kasnije br. 16). Godine 1865. kupila je Gradska

občina od nasljednika dra. Ivana Daubachy-a dio tuškanačkog posjeda, ponajviše šume, u površini od preko 5 jutara. Na kupljenom zemljištu uredjeno je šetalište, i to na istočnoj strani ceste, koja se uspinje spram Tuškanca.

Ugovorom od 8. siječnja 1870. prenešena je kuća u Visokoj ulici br. 8. na Rozaliju Kamauf rodjenu Daubachy. Konačno su nasljednici dra. Ivana Daubachy-a, ugovorom od 30. svibnja 1870. prodali preostali dio tuškanačkog posjeda sa ljetnikovcem Andriji i Mariji Jakčin za 14.500 forinti. Ovom posljednjom prodajom nestade iz reda tuškanačkih vlastnika ime Daubachy, svakako jedno od najstarijih imena, koja se je medju tuškanačkim vlastnicima kroz 60 godina spominjalo.

Josipa pl. Daubachy rodjena Mačik. (Prema slici iz »Obzora« od 6. svibnja 1907.)

Protomedicus dr. Ivan Daubachy umre 9. svibnja 1843. u 78. godini. »Agramer Zeitung« od 10. svibnja 1843. spominje njegovu smrt, te iztiče da je dr. Daubachy bio članom znanstvenog medicinskog društva u Beču i prisjednikom više županijskih sudova. Izim toga se spominje, kako je on spram sirotinje bio dobrotvorom. Njegova supruga Alojzija umre 14. prosinca 1854. u 56. godini.

Dr. Ivan i Alojzija Daubachy ostavili su djecu: M i r k a, odvjetnika u Zagrebu. Umro 1892. Njegova supruga J o s i p a rodjena Mačik bila je u Zagrebu poznata kao dobra Hrvatica. Umrla je 1. svibnja 1907. Povodom njene smrti »Obzor« od 6. svibnja 1907. naročito iztiče da je ona bila markantna ličnost staroga Zagreba. Pokojnica je bila jedna od triju tada još

živih gospodja, koje su godine 1845. nosile vience na sprovodu Srpanjskih Žrtvi. Josipa pl. Daubachy isticala se je oduševljenjem rodoljubljem te se s poštovanjem sjećala onih, koji su pali za narodnu stvar.

Zatim je bio sin I v a n, kasniji dvorski savjetnik kod bivše hrvatske Dvorske kancelarije. Umro je 1884. Njegova supruga Ivana bila je sestra narodnog zastupnika Franje pl. Türka ml. Umrla je u Grazu 1882.

Fanika Brlić rodjena Daubachy, supruga Vatroslava Brlića (Prema fotografiji F. D. Pommera iz god. 1861.)

Kćeri: R o z a l i j a, udata Kamauf, J o s i p a, udata za Kazimira pl. Jelačića, vlastelina i velikog suca županije varaždinske, F r a n j i c a, udata za odvjetnika T. Brlića u Brodu, konačno M i n k a, koja se nije udala.

Spomenuli smo da je sliku Rozalije pl. Daubach udate Kamauf slikala njena sestra F r a n j i c a, koja je u slikanju bila prava umjetnica. U slikarskoj umjetnosti podučavao je Franjicu slikar Teodor Heinrich. Medju ostalim slikama Franjica Daubach naslikala je grad Zagreb u petdesetim godinama. Slika je uzeta od sjevera prama jugu. Na lijevoj strani vidi se Kaptol sa stolnom crkvom, a na desnoj strani gornji grad. Ova slika kasnije je umnožena kamenotiskom Dragutina Albrechta. Franjica se uda za Andriju Torkvata Brlića, poznatog hrvatskog rodoljuba iz ilirskog

pokreta, književnika i političara te odvjetnika u Brodu. Andrija Torkvat Brlić umro je 1868. u Brodu na Savi. Njegov sin dr. V a t r o s l a v B r l i ć, odvjetnik, poznat je i današnjoj starijoj generaciji po svom narodnom političkom radu. Na hrvatskom Saboru zastupao je Slavonski Brod, koji kotar je bio poznat kao sljedbenik hrvatske politike dra Antuna Starčevića. Dr. Vatroslav Brlić oženio se s I v a n o m kćerju dra Vladimira Mažuranića, predsjednika Banskog Stola i Akademije. Ivana Brlić-Mažuranić poznata je hrvatska spisateljica, naročito za mladež. U svom književnom radu pokazala je da je poznavala dušu naše mladeži. Nekoji njeni radovi prevedeni su i na strane jezike. Umrla je prije nekoliko godina u Brodu na Savi.

Josipa Daubach udata pl. Jelačić sa sinom Marcelom.

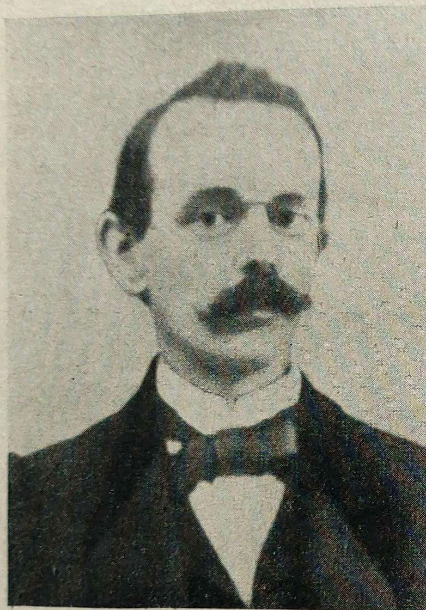
*

Početkom godine 1850. dodju nekoji ugledniji zagrebački gradjani na zamisao, da u Zagrebu osnuju »Narodnu knjigarnu i tiskarnu«. Sastavise privremeni osnivački odbor od: pročelnika financijalnog odjela tadanje Banske vlade Ambroza Vraniczany-a, trgovca Nauma Mallina, trgovca Pavla Hatza, dra Aleksandra Rakovca i književnika Stanka Vraza. Odborskim blagajnikom izabran je Naum Mallin.

Privremeni odbor sastavio je pravila buduće »knjigarne i tiskarne«, koja će biti dioničko društvo. Dionička glavnica iznašala bi 15.000 forinti srebra, sa 300 dionica po 50 forinti. Pravila odredjuju da se »knjigarna«

otvori kada će se podpisati sto dionica. Kad se podpiše druga stotina dionica otvorit će i tiskara. Polovica čiste koristi toga poduzeća razdijelit će se medju dioničare kao dobitak. Druga polovica dobitka upotrijebit će se na promicanje hrvatske književnosti. Dijelit će se nagrade piscima dobrih školskih i pučkih knjiga.

Nakon osnutka privremenog odbora »Narodne knjigarne i tiskarne«, razaslani su pozivi za upis dioničke glavnice. U pozivu se medju ostalim

Mirko pl. Daubach, odvjetnik u Zagrebu.

kaže: »Dobro uredjene medjusobno u savezu stojeće knjigarne jesu kod svih izobraženih narodah velika poluga za razvijanje književnosti, za razvijanje izobraženosti«. Dalje se nastavlja: »Da se naša narodna književnost dosada nije napredovati mogla, glavni je uzrok pomanjkanje dobro uredjenih knjigarnah, koje bi nastojale umotvore narodnih spisateljah razprostirati, i tako su svi naši književni proizvodi ostali na mali krug čitatelja ograničeni, koji nipošto kadar nije narodnim spisateljem izdavanje knjigah mogućim učiniti«.

Rok za upis dionica odredjen je do konca mjeseca travnja 1850. Novac se uplaćivao kod blagajnika Nauma Mallina.

Privremeni odbor obraća se na gradsko poglavarstvo radi podieljenja dozvole za otvorenje »Narodne knjigarne i tiskarne«. Gradsko zastupstvo na sjednici 9. travnja 1850. rado dozovljava otvorenje »knjigarne i tiskarne«, te odobrava društvena pravila. O svom zaključku gradsko zastupstvo izvješćuje Bansko vijeće. (Grad. arhiv br. 942—1850.).

Iz izvješća Banskog vijeća od 16. travnja 1850. br. 4875, predloženog banu Jelačiću, vidimo da i ono najpripravnije odobrava i preporučuje osnutak »Narodne knjigarne i tiskarne«, te medju ostalim kaže: »Podignutje jedne dobro ustrojene, ne samo na tergovačkom temelju stojeće tiskarne i knjigarne bit će za razvijanje naše narodne književnosti od

Andrija Torkvat Brlić, suprug Franjice Daubach. (Foto F. D. Pommer.)

velike koristi, jer će se time ukloniti svako monopoliziranje ovih strukah obrtnosti, a isto tako i mnoge bezpotrebne strane književnosti. Spisatelji knjigah u hrvatskom jeziku imat će sredstvo, koje će jih velike brige za razprodavanje svojih književnih proizvodah rešiti«.

Bansko vijeće moli bana »da ovom u svakom obziru koristnom poduzetju potrebito dopuštenje, koje i onako na zemaljsko verhovno upraviteljstvo spada, milostivo dati blagoizvoli«.

Ban Jelačić odobrava otvorenje »Narodne knjigarne i tiskarne« riešenjem svojim od 28. ravnja 1850. br. 619. (Banski spisi br. 619—1850.).

Grad Zagreb, oko god. 1850. Slikala Franjica Daubach udata Brlić

Koliko je medjutim poznato uza svu dobru volju osnovatelja i nadležnih vlasti, do otvorenja »Narodne knjigarne i tiskarne« nije došlo. Vjerojatno poziv za upisivanje dionica, u tada nastalim absolutističkim danima, nije naišao na dovoljan odaziv.

*

Tomislav Cuculić, gradski pučnik, kasniji vijećnik Stola sedmorice. Djed današnjeg predsjednika »Družtva Zagrebčana« Tomislava Cuculća.

Nastupom absolutističkih dana godine 1850., došla je iz Beča carska zapovijed, da svaki slobodan grad pošalje u Beč pouzdanike, koji će sudjelovati kod izradbe sveobćeg državnog obćinskog zakona. Iz izvornog dekreta bana Jelačića od 16. srpnja 1850. br. 51/P. N. P., upravljenog gradskom pučniku Tomi Cuculiću vidimo, da će se u Beču voditi rasprava o »posebnom obćinskom ustavu za glavni grad Zagreb«. U istom dekretu naročito se ističe: »Za izradjenje ovog ustava imadu se u smislu poziva popečiteljstva (ministarstva) unutarnjih delah od 12. lipnja 1850. broj 3198 takove osobe, koje odnošenja dotičnih gradovah potanko poznadu u Beč poslati, da neposredno kod vis. popečiteljstva o tom savetovanja derže«.

Dekret za pučnika Cuculića završuje: »Svama će u istu svrhu gg. Ivan

Nep. Kamauf gradski sudac i od strane kaptola August Dutković, županijski bilježnik u Beč ići, s kojim se ujedno g. popečitelju predstavite«.

»Narodne Novine« od 20. srpnja 1850. javljaju, da su u Beč odputovali gradski sudac Kamauf, gradski pučnik Tomo Cuculić i županijski bilježnik August Dutković. Ovom izaslanstvu pridružio se i gradski prisjednik, pekarski obrtnik Josip Fuchs. Izaslanstvo je kroz dva mjeseca sudjelovalo u radu oko donošenja novog gradskog zakona. U tom se zakonu naročito nastoji, da sudbeni poslovi budu razlučeni od političkih. Zagrebačko izaslanstvo trudilo se naročito oko toga, da u novom zakonu bude sačuvano što više od stare gradske autonomije.

August Dutković, bilježnik županije zagrebačke, bilježnik kaptolske občine, kasnije zagrebački odvjetnik.

Kada su poslovi gradskih izaslanstva bili gotovi, izadje carski patent od 7. rujna 1850. kojim se donosi »Privremeni občinski red za glavni grad Zagreb«. Tim zakonom ukinuto je za navjeke staro feudalno gradsko uredjenje. Otišle su mnoge »stare pravice«, a nastupilo je novo, tako zvano demokratsko uredjenje, kod kojeg će sudjelovati i širi slojevi zagrebačkog gradjanstva. Najvažniji korak novog »Privremenog občinskog reda« bilo je ukinuće triju zagrebačkih jurisdikcija: gradske, kaptolske i biskupske. Sve će to od sada biti jedan veliki grad — Zagreb.

Ban Jelačić »Proglasom« od 3. svibnja 1851. popraćuje nastalo novo doba, gdje u glavnom kaže: »Velevažan čas se približuje Vami i Vašem gradu. 12. o. mj. upotrebit će te pravo podijeljeno Vam u privremenom občinskom zakonu. Izabirat će te novo Gradsko poglavarstvo. Kod te prilike moram da progovorim k Vami od sèrca, jerbo osjetjam važnost čina,

koi Vam predstoji, kojega posliedice u daleku budućnost sižu. Zagreb grad kao središte naše domovine valja da bude u svakom obziru izgledom drugim gradovima. Zato Vas opominjem na razboritost kod te prilike. Izaberite ljude poznate domorodce ali neoskvrnjenog muževnog značaja, izaberite ljude praktične, kojima diela za riečmi nezaostaju«. Proglas se završuje: »Promislite dakle dobro rasudite zrelo i izbirajte bez obzira po duši jerbo kako sada sijete, tako ćete u buduće žeti i uživati«.

Ovako hrvatski ban Josip barun Jelačić pozivlje Zagrebčane na važan čin u času, kad će po novom zakonu birati upravu svoga grada. Dobro je rekao: »Zagreb je središte Hrvatske«. Jelačić predvidja važnu ulogu Zagreba u njegovoj budućnosti.

Gradski izbori započeli su 12. svibnja 1851. Birano je ukupno 30 zastupnika. Dne 13. i 14. svibnja birao je treći izborni razred. Tom zgodom izabran je Kamauf gradskim zastupnikom sa 160 glasa. (»Narodne Novine« od 15. svibnja 1851.).

Novo zastupstvo sastaje se 12. lipnja 1851. pod predsjedničtvom zagrebačkog vrhovnog župana Josipa Bunjevca. Gradskim načelnikom izabran je jednoglasno Janko Kamauf uz godišnju plaću od 2000 forinti srebra. Podnačelnikom izabran je trgovac iz Vlaške ulice Ivan Kozler. Njegovim izborom za podnačelnika htjelo se bivšoj biskupskoj jurisdikciji, kamo je pripadala Vlaška ulica, dati jedno počastno mjesto u jedinstvenom gradskom zastupstvu.

Dne 27. srpnja 1850. vjenčao se u Napayedlu u Moravskoj ban Josip bar. Jelačić sa Sofijom groficom Stockau. Kod tog vjenčanog čina grad Zagreb zastupa gradski sudac Janko Kamauf s gradskim pučnikom Tomislavom Cuculićem. Tada još samostalnu občinu Kaptolsku zastupao je odvjetnik August Dutković. (»Narodne Novine« 1. kolovoza 1850.).

Spomenuli smo da je Kamauf 12. lipnja 1851. izabran načelnikom. Prije toga bio je privremenim gradskim načelnikom gradski senator Josip Vrbanić. Vrhovni župan zagrebački 30. kolovoza 1851. br. 6269, javlja gradskom poglavarstvu rješenje Ministarstva unutarnjih poslova, da je kralj Ivana Kamaufa potvrdio u načelničkoj časti. (Grad. uruč. zapis. br. 1517—1851.).

»Narodne Novine« od 1. rujna 1851. javljaju, da je načelnik Kamauf dne 1. rujna položio u ruke bana Jelačića svečanu zakletvu. Pri tom činu bijahu prisutni svi gradski zastupnici. Ujedno je zastupstvu stavljeno do znanja, da je načelnik Kamauf imenovan prisjednikom zemaljskog sudišta uz pravo, da nakon tri godine, kad služba gradskog načelnika mine, može nastupiti svoju sudačku službu.

Prije nego li je Kamauf izabran gradskim načelnikom, uslijedila je carska zapovijed, da se u krunovini Hrvatskoj i Slavoniji uredi cesarsko

kraljevsko više sudište. »Narodne Novine« od 29. srpnja 1850. donose službenu vijest, da je ministar pravosudja u Beču po carevoj ovlasti imenovao članove višeg sudiša, te je medju njima prisjednikom i izvjestiteljem imenovan Ivan Kamauf, tadanji gradski sudac, uz godišnju plaću od 1000 forinti. Predsjednikom višeg sudišta imenovan je Janko pl. Kuković, dotadanji zamjenik podbanov. Više sudište rješavalo je gradjanske i kaznene pravosudne poslove.

*

Vratit ćemo se u godinu 1850. Počekom te godine počela se u Zagrebu širiti knjižica, tiskana u Leipzigu. Knjižica je nosila naslov: »Jellacsichiade Heldengedicht in fünf Gesängen«. Izdao ju je Ernst Keil et Comp. Knjižica je brojila 72 strane šesnajstinskog oblika. Kako naslov kaže »Jellacsichiada« spjevana je u pet pjevanja. Da upoznamo naše čitatelje s tom pjesmom o banu Jelačiću, izdanu još za njegova života, donijet ćemo dvije kitice, prvu i zadnju.

Prva kitica glasi:

»Es wareinmal ein grosser Held,
Der Jellacsich sich nannte,
Und der auf Gottes weiter Welt
Nicht seines Gleichen kannte.
Als Dichter, Staatsmann und Soldat
War er zugleich Skis, Mond und Pagat,
Drei Matador in Einem«.

Zadnja kitica glasi:

Das ist das Lied von Jellachich
Dem Grössten der Croaten,
Getreulich sind besungen hier
Sein Leben und seine Taten.
Es fehlt nur noch die Höllenfahrt,
Die bleibt dem Helden aufgespart
Bis einst das Lied zu Ende.

Iz ovih dviju kitica može se razabrati da je »Jellacsihhiada« pjesma kojom se hoće hrvatskog bana poniziti i izvrči ruglu. Pjesmaricu prodavali su Lavoslav i Ljudevit Župan u svojoj knjižari, koja se nalazila na uglu Kamenite i Opatičke ulice. Ta je kuća 1909. porušena.

Vjerojatno da se o toj pjesmarici u Zagrebu pripovjedalo, pa je za »Jellacsichiadu« doznao gradski sudac Ivan Kamauf. Kako je Kamuf bio veliki štovatelj bana Jelačića, to ga je iskreno zabolilo, što je miljenik

hrvatskog naroda od tudjinaca izvrgnut ruglu. Da se zapriječi daljnje širenje ove nedostojne pjesmarice, Kamauf ne časi časa, ne gubi vrijeme s pisanjem naloga, već 21. siječnja 1850. pozivlje k sebi gradskog kapetana Vjekoslava Šrabca i vijećnika Josipa Mikulića, kojima daje usmeni nalog, da podju u knjižaru braće Župan na izvid, da li se tamo pjesmarica »Jellacsichiada« prodaje.

Šrabec i Mikulić uputiše se smjesta u knjižaru braće Župan, gdje su doznali da su ovi prije kojih deset dana od Ernesta Keila iz Leipziga, u svrhu prodaje, dobili deset komada ovih pjesmarica. Od toga su 8 komada prodali, a dvije su još imali u knjižari. Podjedno su Županі uvjeravali

Župan (Suppan) Ljudevit, nekadanji zagrebački knjižar i tiskar (Foto F. D. Pcmmer).

gradske izaslanike da u knjižari imadu samo te dvije »Jellacsichiade«. Gradski izaslanici nisu se zadovoljili s tvrdnjama braće Župan, već su se sami htjeli osvjedočiti da li se u knjižari ipak još koja pjesmarica nalazi. Pretražili su knjižarske police, ali nisu ništa pronašli. Iza toga su gradski izaslanici tražili, da im se pokaže »zapisnik knjigah od drugih dobljenih«. Kad su u toj knjizi otvorili onu stranu, u koju su upisane knjige, dobivene od Ernesta Keila, nisu na toj strani našli upisane pjesmarice »Jellacsichiade«. Na upit zašto dobivenih 10 komada pjesmarica nije u knjigu uneseno, braća Župani su odgovorili, da u knjigu ne unose one knjige, koje izvana bez svoje naručbe dobivaju.

Nakon što su gradski izaslanici pregled u knjižari kraće Župan obavili, uputiše se u njihovu tiskaru. Tu su pozvali na preslušanje tiskarskog

poslovodju Hinka Jonkea. Ovaj je upitan je li »Jellacsichiada« »u tiskari bratje Županah pečatana« (tiskana). Jonke odgovori, da nije. Nadalje je gradske izaslanike uvjeravao, da u tiskari braće Župan nema onakovih slova, kojima je »Jellacsichiada« tiskana.

Nakon pregleda tiskare braće Župan, gradski izaslanici dovršili su izvide, pa su gradskom sudcu Kamaufu dne 21. siječnja 1850. podnijeli pismeno izvješće, koje u glavnom sadrži gore navedene činjenice.

Čim je gradski sudac Kamauf primio izvješće gradskih izaslanika Šrabca i Mikulića, odmah podnosi pismeno izvješće banskom namjestniku

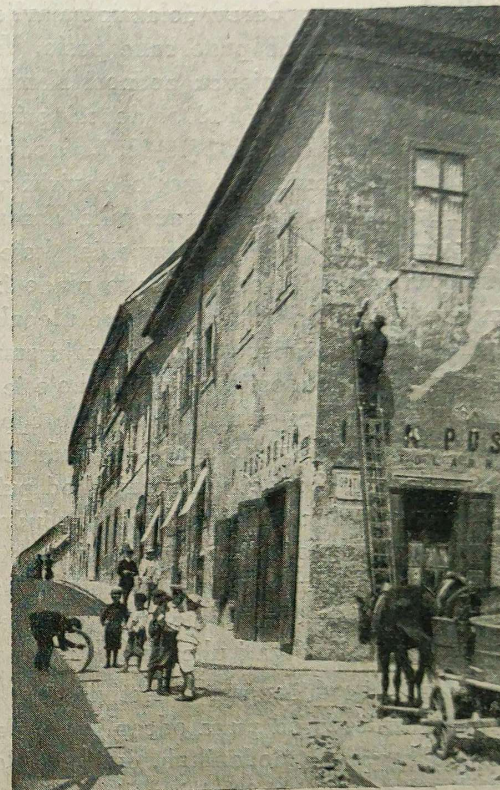
Vjekoslava Suppan, supruga Ljudevita Suppana, kasnije preudata Veršec.

Mirku pl. Lentulaju. Ovom izvješću ujedno prilaže oba primjerka pjesmarice »Jellacsichiade«, te izvješće gradskih izaslanika. Kamauf svoje izvješće od 22. siječnja 1850. završuje: »Usudjuje izvjestje izaslanikah ovdi pod pokorno predložiti, iz kojega proizlazi, za pogardne te knjižice u Lipskom pečatane, nekoliko takovih ovde po bratje Županah rasprodano i samo dva komadah izvjestju priložena kod njih najdena jesu«. (Izvješće je Kamauf sam pisao. Odpravljeno je banskom namjestniku bez uredskog broja.).

Banski namjestnik Mirko pl. Lentulaj podnosi izvješće samom banu Jelačiću, u kojem navodi što je sve sa strane gradskog poglavarstva učinjeno, da se knjižica »Jellacsichiada« zaplijeni.

O daljnjem postupku protiv braće Župan kao razpačatelja pjesmarice stavlja banski namjestnik banu Jelačiću ovaj prijedlog:

»Budući nepovoljni ov slučaj Vašoj Preuzvišenosti pokorno javljam, ujedno jesam toga mnenja, da glede toga bratja Županí pod parnicu metnuli se nebi, i ovo iz slědećih dviuh razlogih«.

Kuća braće Župan (Suppan) na uglu Kamenite i Opatičke ulice. Porušena 1909. Na njenom mjestu sagradjen je dio nove palače zemaljske vlade.

»Pervo, jerbo jako dvoumim dali bi bili obsudjeni? jer jesu prodavali što niti upitali, niti prie čitali nisu. Drugo pako je ova okolnost: da ova pogerda po sve malo je poznata; ako dakle se pred porotom parnica podigne, naravski jedna ovakova brošura bi se priložiti i pred sudom javno čitati morala, i onda tekar bi ova pogerda javna postala«.

»Budući dakle ovo moje mnenje Vašoj Preuzvišenosti podlažem, svakako daljne u tom naredbe Vaše Preuzvišenosti očekivam: i time mene u milost Vaše Preuzvišenosti preporučujući ostajem sa svim počitanjem«. (Arkiv Banskog vijeća br. 151 — Prs — 1850.).

Daljnji postupak se u tom predmetu vjerojatno nije vodio, jer daljnji

spisi naprijed ne dolaze. Ban Jelačić nije htio, da se predmet, koji se tiče njegove osobe, dalje razvlači, što bi samo neprijateljima hrvatskog naroda dobro došlo.

*

Godine 1852. dolazi car Franjo Josip I. prvi puta u Zagreb. Za tu zgodu prave se velike pripreme. Carev dolazak najavljen je za 2. listopada 1852. Načelnik Kamauf imade pune ruke posla. Vrhovnom županu županije zagrebačke Josipu pl. Bunjevcu podnosi Kamauf program svečanosti. »Hrvatska« od 24. listopada 1895. donosi prijepis Kamaufovog izvješća, koje je podneseno pod brojem 2773-1852. Uredničtvo »Hrvatske« kaže, da je dobrotom jednog prijatelja moglo zaviriti u nešto postariji spis iz godine 1852. Programno izvješće načelnika Kamaufa dosta je obširno. Mi ćemo se osvrnuti na jedan dio izvješća, koje glasi: »... neka Vaša presvetlost blagoizvoli kod visoke banske vlade izposlovati da ne budu tom prilikom opet žandari i stražari policie utecali i kratili pučanstvu veselje te smutili celu svečanost kao što su ju smutili stražnji put, čim uzhitjeno pod od veselja i radosti pučanstvo, koje je gorelo od u želji svoga cara videti, te ga uzklikom primiti, neuljudno suprotrebljenjem takodjer kundakah natrag terati nisu se stidili, od tuda porodiše na žalost i stid obćinstva to, da izvanjski znaci uzbutjenja kod puka neodgovarahu unutarnjem ćutjenju, jer u puk u smutnju kroz neuljudno postupanje rečenih žandarah postavljen, i bojeći se neugodnosti od strane njihove nije se niti podufao svoju unutarnju radost usklikom i miru izvanjski znaci na svetlo staviti, k tomu dojde i to, da su ulice bile zatvorene, niti puk blizo do cara puštaju, zašto stolna cerkva i ulica biehu prazne«.

»Presvetli gospodine, nije došao naš milostivi car u sredinu izdajicah, da bi se morao kroz oružničtvo od puka odcepljivati, već je došao i doći će u sredinu onih svojih vernih podanikah, koji su godine 1848. pervi svoju reč već podigli za uzderžavanje sjajne dinastije i celokupnosti monarkije, i u to ime mnogo žertvih doprineli i koji su iste godine 1848. bez svakog žandara i vojničkog reda mir i vernost uzderžali došao je te doći će u onaj grad, koji je jur mnogo svečanostih kanoti prigodom najvišeg pokojnog Franje cara, zatim sjajnog otca našeg cara i dvih palatinah, pak prigodom tolikih instalacijah od banah, biskupah i verhovnih županah doživio, gde najveće veselje sa najvećim redom združeno vladalo je, bez da kakovi žandari, ali drugo oružničtvo se pačalo bilo!! da tako u motrenju oviuh misliti bi se moralo da navlaš biaše od strane žandarstva tako surovo postupano, da samo povoda bude smutnji i time ocernjenju ovog žiteljstva«.

Iz ovog izvadka Kamaufove predstavke zagrebačkom vrhovnom županu vidimo, kako se je on otvoreno, ali i odrješito, zauzimao, da Zagreb

prikaže kulturnim gradom, koji je podpuno svijestan, kako će dočekati svoga kralja.

Prigodom kraljevog boravka u Zagrebu, koji je prošao u podpunom redu, sve su točke dočeka, usuprot kišovitog vremena, izvedene na obće zadovoljstvo, zato car odpisom od 17. listopada 1852. odlikuje mnoge hrvatske dostojanstvenike i visoke činovnike. Medju odlikovanim nalazi se i gradski načelnik Kamauf, koji dobiva viteški krst reda Franje Josipa I. Temeljem toga reda mogao je Kamauf zamoliti da bude uvršten u plemićke redove.

Dne 24. travnja 1854. obavilo se u Beču vjenčanje cara Franje Josipa I. s bavarskom princezom Jelisavom. »Narodne Novine« od 19. travnja 1854. javljaju, da su 18. travnja u Beč na svadbu odputovali ban Jelačić sa suprugom. S njima odputovali su zagrebački vrhovni župan Josip Bunjevac i gradski načelnik Janko Kamauf kao vodja gradskog izaslanstva.

Na sjednici gradskog zastupstva 1. svibnja 1854. načelnik Kamauf izvješćuje o svadbenim svečanostima u Beču. Ujedno javlja gradskom zastupstvu radostnu vijest, da je hrvatski ban Josip barun Jelačić povišen na grofovsku čast. Kamauf predlaže, neka se banu Jelačiću na trgu, koji od 1848. nosi njegovo slavno ime, podigne doličan spomenik. U oduševljenom govoru Kamauf opisuje zasluge slavnog bana Jelačića, te medju ostalim kaže: »Naš ban dobio je grofovski naslov, zato treba da se tom veselju u Zagrebu dade vidljiv znak. Neka se na trgu slavnog bana podigne njegov spomenik, kojeg je on uslijed velikih zasluga za hrvatski narod već i prije zaslužio«. Kamauf gradskom zastupstvu predlaže, da za podignuće spomenika dozvoli iznos od 3000 forinti. Kamaufov prijedlog zastupstvo s oduševljenjem prihvaća, pa je tako tim prijedlogom udaren stvarni temelj spomenika bana Jelačića, koji je odkriven god. 1866.

O svom zaključku gradsko zastupstvo podnosi izvješće Namjestničtvu od 1. svibnja 1854. (Grad. arhiv br. 1634-1854.).

Početkom godine 1857. Kamauf nastoji, da se otvore nove pučke škole. Zagreb se sve više širi, a ima samo dvije pučke škole, Gornjogradsku u Popovom tornju na Sjevernoj promenadi, (Vrazovo šetalište) i Kaptolsku u nekadanjoj Plemićevoj kući na Dolcu. To je svakako premalo, zato gradsko zastupstvo na sjednici 13. ožujka § 1. br. 1054 stvara zaključak, da se kupe kuće: Nauma Malina, Uzorinca i Mrzljaka, sve u Dugoj ulici. Ove kuće upotrebile bi se za novo otvorene pučke škole. Kupovnina tih triju kuća oznosila bi oko 40.000 forinti srebra. U koliko ove kuće ne bi odgovarale školskim potrebama zastupstvo se bavi mišlju, da se gradi velika školska zgrada, u koju bi se smjestila dječačka i djevojačka škola, zatim realka i preparandija. Gradnja takve zgrade stajala

bi oko 80.000 forinti. Prostorije za navedene škole morale bi se svakako nabaviti još tečajem godine 1857., ili bar u što skorije vrieme.

Medjutim je gradsko zastupstvo ustanovilo da gradska občina nema novaca za podignuće velike školske zgrade, osim toga pokazala se potreba i drugih gradnja i popravaka. Tako bi se moralo graditi dvije vojarne, čime bi se gradsko stanovništvo oslobodilo od obvezatnog i neugodnog ukonačivanja vojnika. Vojarne bi stajale 100.000 forinti srebra. Regulacija i čišćenje potoka Medvešćaka, koji protiče kroz gradsko područje, jako je potrebno, valja spriečiti česte poplave, naročito kada u Zagrebačkoj gori udare velike kiše. Uredjenje Medvešćaka stajalo bi 40.000 forinti srebra. Regulacija i kanalizacija Ilice i Jelačićevog trga stajala bi 25.000 forinti srebra. Ovaj trošak predstavljao bi samo polovicu potrebnog troška. Drugu polovicu imala bi snositi država, jer kroz Ilicu i Jelačićev trg prolazi državni put.

Otvorenjem kolodvora, (»Sava«, tada južni kolodvor), pokazuje se potreba otvorenja dviju ulica, koje će iz grada na taj kolodvor voditi — današnja Deželićeva i Pavičićeva (Ljubljanska).

Zatim se Vlaška ulica ima spojiti s Jelačićevim trgom kroz Puževu ulicu, (današnju Jurišićevu). Otvorenje ulice stajalo bi 80.000 forinti srebra.

Zagreb se u ono doba rasvjetljavao uljem i svijećama, petroleja još nije bilo. Kako je gradska rasvjeta bila dosta slaba, to je treba pojačati, a za to potrebno 10.000 forinti srebra.

Gašenje požara u ono doba obavljalo se vodom iz zdenca, ali se često morala dovoziti pomoću buradi, ako zdenca u blizini nije bilo. Gradsko zastupstvo zaključuje, da se na Jelačićevom trgu podigne veliki rezervoar za vodu, koji bi se punio vodom iz potoka Medvešćaka. Gradnja rezervoara stajali bi 20.000 forinti srebra. Ovaj rezervoar je predteča budućeg vodovoda, koji je otvoren godine 1876.

Nastojalo se poboljšati dojavu požara, koji su u ono doba u Zagrebu prečesti bili, naročito za one gradske krajeve, koji su od središta grada udaljeni.

Gradsko zastupstvo na sjednici 22. siječnja 1857. §. 9 zaključuje, da se prema želji ces. kr. gradjevnog ravnateljstva na krovu gradskog tornja na Južnoj promenadi, (Strossmajerovo šetalište), nadogradi vatrogasni tornjić, s kojeg će se dojavljivati nastali požari. Za ovu gradnju potrebna je svota od 7935 forinti srebra. Nadalje se zaključuje za gradnju tornjića razpisati jeftimbu. (Grad. uručb. zapisnik br. 5228-1856.).

Na sjednici 17. travnja 1857. § 26. broj 957, gradsko zastupstvo zaključuje, da se gradnja vatrogasnog tornjića povjeri tesaru Andriji Matici.

Izvedenje navedenih gradnja moglo bi se izvršiti samo onda, ako grad sklopi poveći zajam. Načelnik Kamauf predlaže svotu od 400.000 do

500.000 forinti srebra, koja bi se amortizirala u 30 do 40 godina. Zastupstvo na sjednici 13. ožujka 1857. prihvaća načelnikov prijedlog, te ga ovlašćuje, da zajam najpovoljnije sklopi. U ono doba imao je grad Zagreb duga 90.000 forinti, koji bi se imao odplatiti u prvom redu iz sklopljenog zajma. Kamati novog zajma iznosili bi godišnje 30.000 do 40.000 forinti. (Grad. arhiv br. 16-Prs-1857.).

Dopisom od 28. ožujka 1857. br. 6300. ces. kr. Namjesničtvo odobrava zaključeni zajam. Medjutim činilo se, da se zagrebačka javnost preplašila tako velikog zajma. Za ono doba bila je svota od 400.000 do 500.000 forinti doista golema, sve je pitalo, od kuda će se to odplaćivati. Ovakovom glasu javnog mnijenja nije se moglo ni gradsko zastupstvo oglušiti, zato se na sjednici 9. lipnja 1857. § 2. br. 1683, (spis uništen), ponovno razpravlja o zajmu. Zaključeno je, da se od zajma odustaje, jer bi se grad preko svojih sila obteretio. Namjeravane gradnje i popravci izvest će se u roku od 12—14 godina.

Na poziv Namjesničtva gradsko poglavarstvo izvješćuje 20. ožujka 1857. br. 16-Prs., o stanju gradske imovine, kao i dohodaka i izdataka u god. 1856.—1857. Prihodi iznosili su 126.557 forinti. Izdatci redoviti iznosili su 57.812 for., izvanredni 43.606 for. Koncem 1856. gradska imovina vrijedila je 478.666 for. Gradska i regalna prava vrijedila su prema njihovim dohodcima 2,070.158 for. Gradskih zaklada bilo je u vrijednosti od 89.608 for.

Zaključak gradskog zastupstva, da se odustane od namjeravanog zajma, Namjesničtvo nije odobrilo, već je tražilo, da se zajam svakako oživotvori. Na sjednici 15. prosinca 1857., zaključeno je podići manji zajam u visini od 160.000 for. U svrhu postignuća tog zajma grad se obraća na generalnog grčkog konzula u Beču, baruna Simona od Sina.[8]) U ono doba

[8]) Sina barun Simon Georg, najmladji potječe od grčke obitelji Sina. Njegov djed Simon Georg, (umro u Beču 1822.), došao je u Austriju vjerojatno iz Grčke. Trgovačkim i novčarskim poslovma stekao je veliki imetak i utemeljio bankovnu kuću Sina, koja je svoje sjedište imala u Beču. Po smrti Simona Georga Sine (djeda) ostala su dva sina: Simon Georg i Ivan.

Stariji sin Simon Georg, rodjen 1782., razvio je najveće novčarsko poslovanje, pa je metak ove obitelji dotjerao do 80 milijuna forinti. Kako je Sina bio bogat, ako je bio i darežljiv, pa je na uljudbenom i dobrotvornom polju mnogo dobra učinio. U trgovini i veleobrtu mnogo je radio s Istokom. Kasnije postade generalnim konzulm kraljevine Grčke u Beču. U Austriji, Češkoj i Ugarskoj posjedovao je velika imanja, naročito u Ugarskoj, u Hodosu i Kisdi. Kad je veliki madjarski rodoljub Stjepan grof Szecheny poduzeo, da se Budim s Peštom spoji velikim lančanim mostom preko Dunava, omogućio je gradnju mosta u god. 1839.—1849. barun Simon Georg Sina. Tada je to bio prvi lančani most na svijetu, a gradio ga Englez Klark. Za zasluge, koje je obitelj Sina stekla u javnom radu, dobiju godine 1818. ugarsko plemstvo. Na austrijske barune povišeni su 1832.

barun Sina bio je vrlo uplivna ličnost u bečkim novčanim krugovima. (Grad. arhiv br. 17-Prs-1858.).

Natalija Jakčin, supruga Stjepanova, današnja vlastnica posjeda na Cmroku. (Foto Mosinger)

Barun Sina u svom pismu od 19. siječnja 1858. odgovara gradskom poglavarstvu, da se zbog obćeg nedostatka novca ne sklapaju veći zaj-

Simon Georg barun Sina (sin) umre 18. svibnja 1856. u Beču i ostavi sina Simona Georga bar. Sinu, rodjenog 1810. Ovaj naslijedi vrlo veliki imetak. Medju imanjima imao je u Ugarskoj posjed Gödölö, kojeg je 1868. od baruna Sine kupila ugarska država za 3 milijuna forinti, te ga kao krunidbeni dar pokloni kralju Franji Josipu I. Gödölö bilo je omiljelo ljetovalište i lovište kralja Franje Josipa I. »Narodne Novine« od 1. veljače 1850. javljaju, da je barun Sina Novom Sadu izposlovao zajam od 3 milijuna forinti uz maleni kamatnjak. Svakako je to bio veliki zajam za ono doba.

Poput svog oca i djeda bio je barun Sina vrlo darežljiv, te je upravo goleme svote razdavao za sve moguće dobrotvorne i uljudbene svrhe. Posjedovao je sva moguća domaća i strana odlikovanja. Bio je članom austrijske gospodske kuće, kao i ugarskog velikaškog doma. U politici se nije isticao. Umro je 15. travnja 1876. u Beču. Ostavio je četiri kćeri. Prema tome je porodica baruna Sina u mužkom potomstvu izumrla.

movi. (Grad. arhiv. br. 32-Prs-. 1858.). Tako je propala osnova načelnika Kamaufa o obnovi Zagreba nekojim javnim zgradama, kao i provedba toliko potrebne regulacije nekojih gradskih ulica.

Stjepan Jakčin, vlastnik posjeda na Cmroku (Foto Varga)

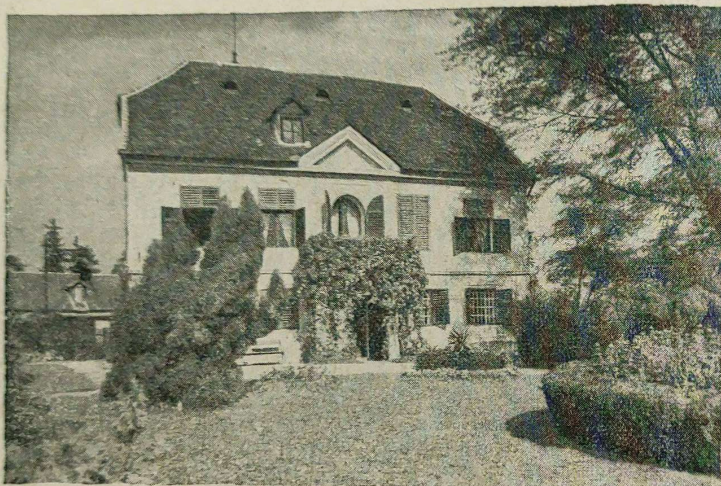
Koncem godine 1857. dolazi u zagrebačkom magistratu do većih promjena. Kraljevskim odpisom od 2. studenoga 1857. provedeno je u magistratu novo ustrojstvo gradske uprave. Kamauf doduše ostaje po časti gradski načelnik, on diže i načelničku plaću sve do konca mjeseca listopada 1859. godišnje 2500 forinti, ali načelničke vlasti više nema. Namjestničtvo odredbom od 22. prosinca 1857. br. 3088-Prs., povjerava vodstvo zagrebačkog magistrata u svojstvu »Amtsleitera«, županijskom povjereniku Josipu barunu Härdtlu.

*

Nakon što se Kamauf s gradskom upravom rastao, povukao se s obitelju na svoje maleno imanje na Cmroku, koje je 16. lipnja 1850. sa suprugom Rozom kupio od zagrebačkog gradjana i urara Adolfa Königa, te njegove supruge Marije. König kupuje taj posjed iste godine, ugovorom od 12. travnja, od svog rodjaka Karla Mayera viteza Klinggraeffa za 4000

forinti. Klinggraeff je taj posjed prodao dva dana pred svoju smrt, valjda radi toga da uredi svoje obiteljske prilike. Vjerojatno Königu imovinske prilike nisu dozvoljavale da posjed na Cmroku pridrži, i zato ga odmah prodaje Kamaufu.

Ugovorom od 31. svibnja 1861. Kamauf prodaje posjed na Cmroku Horvat Josipu i Madeleini. God. 1880. prelazi Kamaufov posjed u ruke poznatog zagrebačkog trgovca I. A. Kaisera. Godine 1884. kupuju posjed Hönigsberg Mavro i Matilda za 18.000 for. Konačno ugovorom od 30. lipnja 1888. prelazi posjed u ruke Stjepana i Natalije Jakčin za 26.000 for.

Dvorac na posjedu Jakčinovo, kakav je danas. (Foto Griebach.)

Današnji Zagrebčani naravno ne znaju koliko je vlastnika izmijenio nekadanji Klingraeffov posjed; oni ga poznavaju jedino pod imenom »na Jakčinovom«, jer se još uvijek nalazi u rukama ove stare i ugledne zagrebačke obitelji.

Podjemo li Jurjevskom ulicom prema Cmroku, puca nam na zapadnoj strani prekrasan vidik na jednu uvalu, u kojoj se nalazi livada, omedjašena s istoka cestom na Cmrok, koja se na sjevernoj strani okreće spram Tuškanačke ceste kao granice sa zapada. To je posjed Zagrebčanima poznat pod imenom »Jakčinovo«. Na podnožju livade vidimo grupe crnogorice. Ovako zasadjena crnogorica daje samoj livadi otmjen izgled. Od livade spram juga prostire se šumski perivoj. Ima tu biranog drveća a ponajviše starih hrastova, pojedina stabla broje stotinu i više godina. Sve su to zasadile i uredile marne ruke viteza Karla Klinggraeffa.

U sredini nekadanjeg Klinggraeffovog posjeda stoji malen jednokatni dvorac, navodno sagradjen god. 1829., u bidermayerskom slogu. Koji graditelj je dvorac sagradio ne može se ustanoviti, ali nije izključeno da je to djelo poznatog zagrebačkog graditelja iz prve polovice prošlog stoljeća, Bartola Felbingera. Dvorac je podignut s mnogo ukusa. Tu si je nekadanji vlastnik stvorio miran i ugodan dom. Cmrok je u ono doba bio daleko van grada, a uredjene ceste nije bilo, zato se je Klinggraeff sigurno morao služiti poljskim putem. Dvorac je okružen prekrasnom prirodom. Pred dvorcem zasadjene su »rundele« s cvijećem, a dalje na jug eto trnaca (voćnjaka)

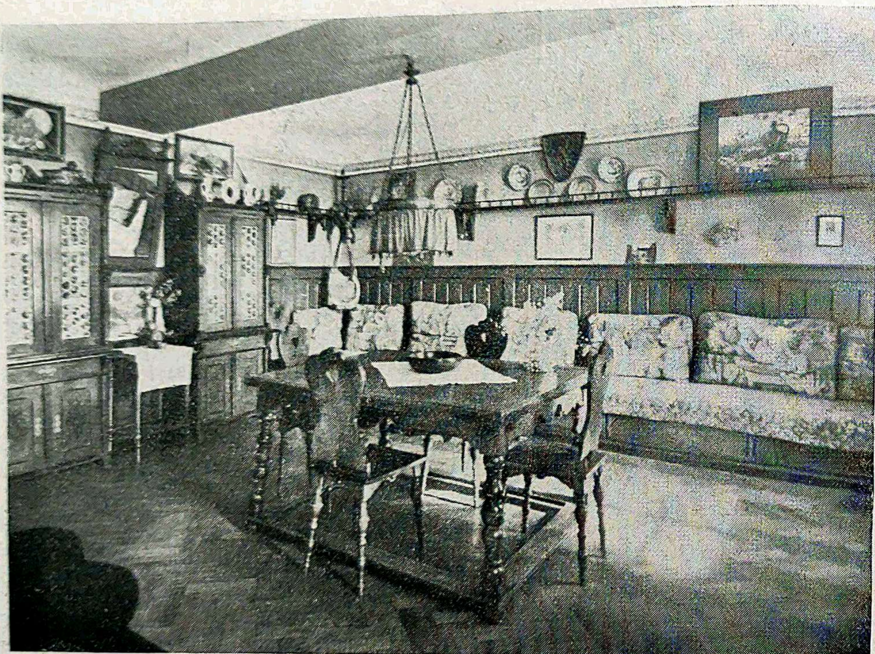

Stari hrast kraj dvorca na Jakčinovom. (Foto Griesbach.)

i vinograda. Sve se pričinja kao u priči. Iza dvorca nalaze se uredne gospodarske zgrade. Na zapadnoj strani dvorca osobito se ističe jedan stari hrast (donosimo njegovu sliku), debljina mu je kod korjena 5 metara, a promjer oko 2 i pol metra. Moglo bi e uztvrditi da je to na zagrebačkom području najstariji i najdeblji hrast. Vjerojatno taj je hrast star i tri sto godina, pa je rastao za života hrvatskih mučenika Zrinjskog i Frankopana.

Sada da pregledamo sam dvorac. Prizemno na desnoj strani nalazi se udobna blagovaonica, ili kako su je nekad nazivali »palača«. Pokućtvo je

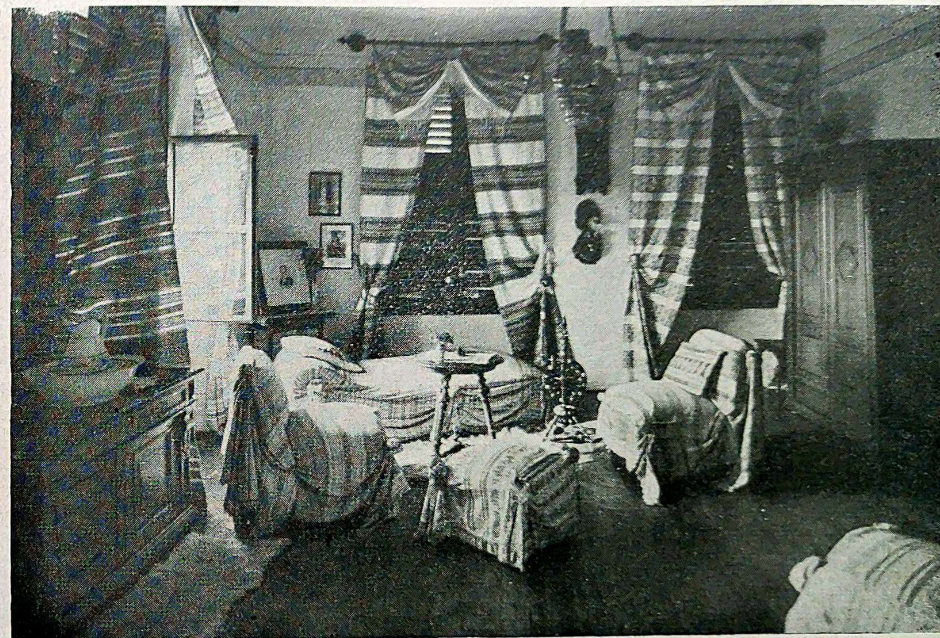
staro, na zidovima police sa starim posudjem, a u sredini sobe veliki stol, kod kojeg su se sigurno mnoge »holbice« ispile. U prvom katu na desno je soba za primanje ili »salon«. Tu je pokućtvo u hrvatskom narodnom slogu. Na zidu stara ura, koja je još prije stotinu godina izbijala »frtale« i »vure«. Ističe se jedan kolovrat za predenje. Prije kojih 80 i više godina izradio ga je jedan varaždinski tokarski obrtnik kao svoj »Majsterstück«. Kolovrat je došao u vlasničtvo već pokojne Fortunate Fodor rodjene pl. Orešek,

Blagovaonica u sadanjem dvorcu na Jakčinovom. (Foto Griesbach)

majke Rozalije udate za Slavoljuba Jakčina, kasnijeg viječnika Banskog Stola. Rozalija i Slavoljub Jakčin roditelji su današnje vlastnice posjeda na Cmroku gospodje Natalije Jakčin. Kolovrat ima i svoju prošlost. Slavoljub Jakčin je kao sudac sedamdesetih godina prošlog stoljeća služio u Varaždinu. U to doba je Varaždin bio pod jakim uplivom tudjinštine. Tamošnji kazalištni dobrovoljci priredili su predstavu Freudenreichovih »Graničara«. Kod te predstave bio je upotrebljen prije spomenuti kolovrat. Tom prigodom je ulogu Mace igrala Ervina Prešern, kasnija supruga hrvatskoga književnika i banskog savjetnika Eugena Tomića. Na koncu predstave izručio je sudac Slavoljub Jakčin Prešernovoj lovor-vijenac s hrvatskom trobojkom. Priredba hrvatske predstave i pojava hrvatske trobojnice, prouzročila je veliko oduševljenje kod varaždinskih hrvatskih rodoljuba. Kada je to dočuo tadanji ban Levin bar. Reuch, odredi da Slavoljub Jakčin ima iz Varaždina doći u Zagreb na opravdanje, a sve zato, što je izručio vijenac s hrvatskom trobojkom, te tim kao državni činovnik učinio »težak prestupak«. Medjutim cijela ta dogodovština nije za Jakčina imala nikakvih posljedica.

Predjemo li u drugu sobu prvog kata na lijevo, nalazimo arabsku sobu. Pokućtvo u istočnjačkom slogu nabavljeno je u Kairu, prigodom bračnog putovanja Stjepana i Natalije Jakčin god. 1888.

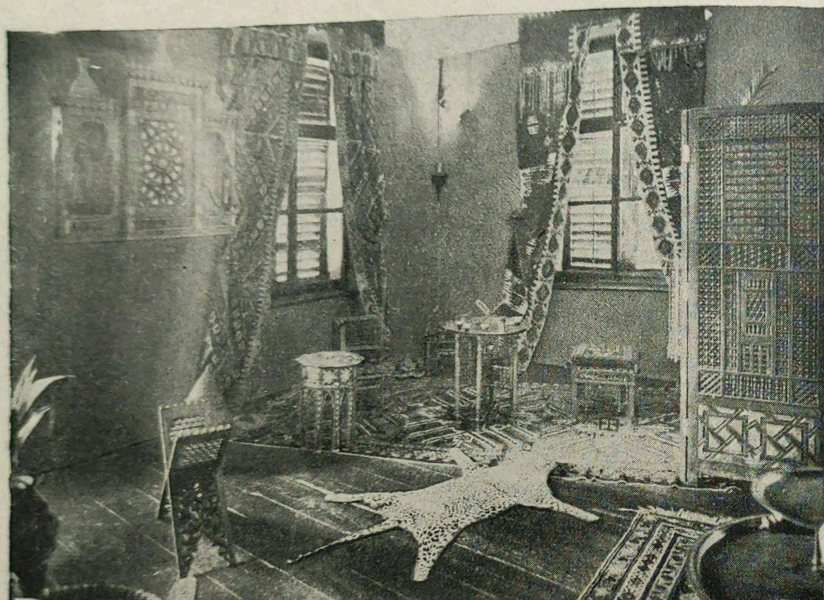
Soba za primanje u I. katu dvorca. Pokućtvo u narodnom slogu. (Foto Griesbach)

Nakon što smo opisali dvorac, vraćamo se u okolni šumski park. Tu nam pokazuje mnogo preostalo dublje, koliko je već starog stablja posječeno. Prije kojih osamdeset ili sto godina Zagreb je sa Zagrebačkom gorom bio šumom povezan. Ponajprije Tuškanac, dalje Cmrok i Prekrižje, sve su to zadnji ogranci Zagrebačke gore. Sva ta prirodna veza sa Zagrebom bila je nekad zarašćena šumom. Danas nam je od šume malo ostalo, jer je zemljište upotrebljeno za druge kulture, naročito za vinograde. Izim toga na tom prostoru sagradjeno je mnogo ljetnikovaca i stanbenih kuća.

Kad smo spomenuli ime pruskog kapetana Mayera viteza Klinggraeffa, nekadanjeg vlastnika Jakčinovog posjeda na Cmroku, vrijedno je, da se na čas zaustavimo kod životopisa tog čudnovatog, ali vrlo vrijednog čovjeka. Klinggraeff bio je doduše stranac, vjerojatno nije nikada naučio dobro hrvatski, a ipak je sve svoje sile upotrijebio na podizanju hrvatskih

gospodara, naročito seljaka. Svojim radom nastojao je Zagreb učiniti središtem našeg narodnog gospodarstva. Prelistavajući različite naše novine i stručne listove iz onih vremena, nailazimo često na Klinggraeffovo ime, a sve za unapredjenje naših gospodarskih prilika.

Josip barun Neustädter u svojim uspomenama: »Ban Jelačić i dogodjaji u Hrvatskoj od god. 1848.«, (Prevedeno na hrvatski. Zagreb 1942.), osvrće se na Klinggraeffa, te spominje, da je ovaj imao neki dvoboj u Prusiji, radi kojeg je morao domovinu ostaviti.

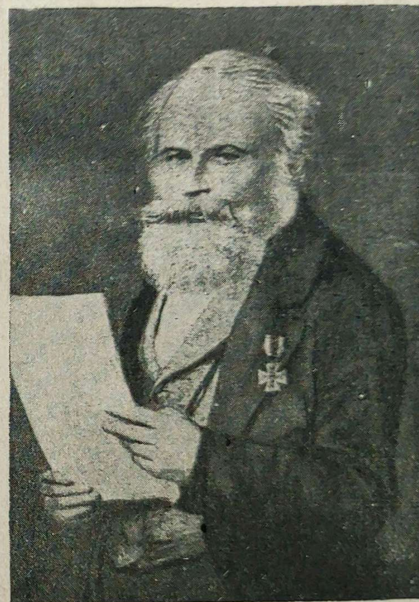
Arabska soba u dvorcu na Jakčinovom. (Foto Griesbach.)

Klinggraeff se je rodio godine 1778., u Hrvatsku je došao 1826. Odmah po dolazku u Zagreb kupuje od zagrebačkog kanonika grofa Josipa Sermagea od Szomsedvara, ugovorom od 6. listopada 1826., posjed na Cmroku za 4000 forinti. Kod tog ugovora zastupao je grofa Josipa Sermagea, zagrebački kanonik Emerik pl. Ožegović, (kasniji senjski biskup). Klinggraeff kupom posjeda preuzimlje dug od 2000 forinti, uknjižen u korist Eleonore grofice Patačić. Ugovor gradsko zastupstvo odobrava na sjednici 24. listopada 1826. (Grad. arhiv br. 3491 — 1826.).

Na sjednici gradskog magistrata 30. siječnja 1827. dobiva Klinggraeff zagrebačko gradjanstvo, uz taksu od 24 forinti. (Grad. arhiv br. 362 — 1827.).

»Gospodarski List« od 5. rujna 1891., prigodom proslave petdeset godišnjice Hrvat.-Slav. Gospodarskog društva, donosi životopis Karla

Mayera viteza Klinggraeffa, s njegovom slikom, koju je uredničtvo dobilo od njegovog rodjaka Vilima Königa, nekad poznatog zagrebačkog urara. Klinggraeff je bio medju osnivačima Gospodarskog društva, pa je za to društvo 1842. izradio pravila. Kod izbora prvog odbora nalazimo Klinggraeffa kao prvog tajnika dok je drugim tajnikom izabran hrvatski preporoditelj Dragutin Rakovac. Klinggraeff u Gospodarskom društvu obavlja stručno poslovanje, dok Rakovac vodi upravno poslovanje, naročito uredničtvo društvenog glasila »Lista mesečnog horvatsko-slavonskog gospodarskog društva«, koji 1842. počimlje izlaziti. Od godine 1856. ovaj mjesečnik promjeni ime u »Gospodarski List«.

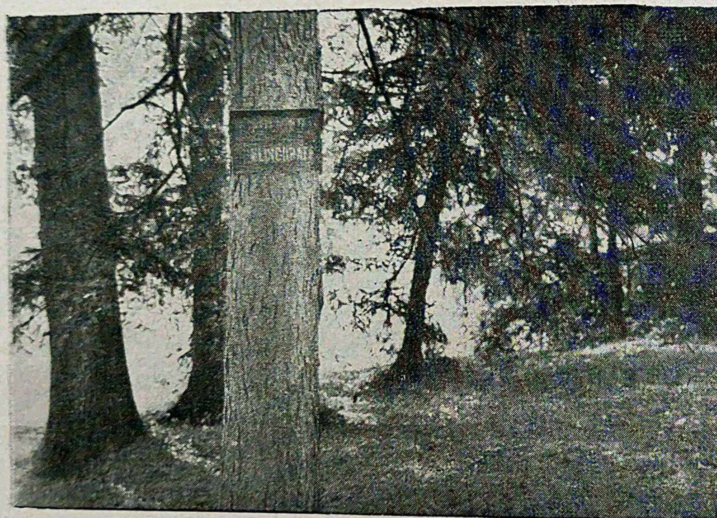

Karl Mayer vitez Klinggraeff. Slika otisnuta u »Gospodarskom Listu« od 5. rujna 1891.

Klinggraeff je svake četvrt godine obilazio hrvatska sela, te držao predavanja, koja je Rakovac na hrvatski preveo. Ova predavanja štampana su u dvije knjižice, koje su se prodavale po 3 i 6 krajcara. Prvo Klinggraeffovo predavanje održano je u Tuhlju 21. ožujka 1845. God. 1846., dne 24. kolovoza, zaključuje odbor Gospodarskog društva utemeljenje posebnog odbora za znanost i umjetnost. U taj odbor izabran je Klinggraeff. Kad je Gospodarsko društvo kupilo prvo svoje pokušalište u Tuškancu, (danas Krešićev posjed), Klinggraeffu povjerena je uprava tog zemljišta. Nakon 14 godina marljivog i uspješnog rada u Gospodarskom društvu zamoli Klinggraeff na sjednici odbora 2. siječnja 1855. da ga se riješi dužnosti tajnika. Bilo mu je tada 77 godina, te radi starosti nije

mogao raditi. Odbor je sa žalošću primio njegovu ostavku, izrazivši mu hvalu i priznanje za njegov dugogodišnji rad.

Klinggraeff je na svom posjedu na Cmroku otvorio malu gospodarsku školu, koja se je mogla održati tek nekoliko godina. Za tu školu nije od nikuda dobio podpore, pa je taj toliko potreban zavod morao prestati. Isto tako 1848. otvori školu za tjelovježbu, ali i ta se iz istih razloga održi tek kratko vrijeme. Na sastanku gospodarskih društava 19. ožujka 1849. u Beču Klinggraeff je uz druge izaslanike zastupao Hrvatsko Gospodarsko društvo. (»Narodne Novine« 17. ožujka 1849.). Godine 1851. Klinggraeff moli Bansku vladu za dozvolu podignuća zanatske škole. Ujedno moli, da mu Banska vlada odstupi za tu školu potrebne prostorije. Banska vlada odpisom od 14. travnja 1851. br. 2106 dopušta otvorenje zanatske škole, ali pod uvjetom, da prije udovolji nekojim zakonskim propisima. Potrebne prostorije ne može dodijeliti. (Grad. uručb. zapis. br. 221 — 1851.).

Mjesto na Cmroku na Jakčinovom gdje se **Klinggraeff** sa ženom i sinom nalazi i danas zakopan. Na stablu se vidi napisna ploča.

Klinggraeff umre na Cmroku 14 travnja 1856. u 78. godini. Zakopan je kraj supruge na svom imanju na Cmroku.

Zašto je Klinggraeff zakopan na Cmroku. O tom piše »Gospodarski List« od 5. rujna 1891. slijedeće: Njegov zet, a poznati zagrebački urar Adolf König, spremio je za Kilnggraeffa grob na groblju Sv. Roka. Pošavši na Cmrok, da odredi sve potrebno za ukop saznade da je Klinggraeff već zakopan na Cmroku. Njegovi domari — seljaci — rekoše Königu, da kad je Klinggraeffova supruga na Cmroku zakopana, neka kraj nje počiva

njen suprug. U to je došao svećenik i drugi znanci, ali sprovoda naravno nije bilo. König je htio Klinggraeffa svakako prenjeti na groblje, pa je radi toga za dozvolu brzojavno zamoljen kardinal i nadbiskup Haulik, koji se u ono vrijeme slučajno nalazio u Beču. Haulik brzojavno odgovori: »Pustite mog prijatelja Klinggraeffa tamo gdje je pokopan. Amen. Haulik«. Vjerojatno je Haulik zato tako odgovorio, jer je Klinggraeff bio augsburško-protestantske vjere, te nije spadao na katoličko groblje, a posebnog groblja za protestante tada nije bilo.

Klinggraeff sa svojom suprugom, a navodno i sinom još i danas počiva u hladovini šumskog perivoja svog nekadanjeg posjeda na Cmroku. Gdje se nalazi njihov grob to se točno ne zna. Na jednom stablu visi limena ploča, koja kaže da je ovdje zakopan Klinggraeff sa suprugom i sinom.

Barun Neustädter u prije spomenutim uspomenama kaže, da je Klinggraeff bio poznat kao pošten čovjek, ali ga je tajno redarstvo uvijek nadziralo. Pače se govorilo, da je njegova kći, koja je s njim na Cmroku stanovala, bila jednog dana pozvana na redarstvo zbog dopisivanja s nekom prijateljicom iz Berlina. Vjerojatno se tu radilo o nekoj političkoj stvari.

*

Nakon što smo se zaustavili kod opisa nekadanjeg Kamaufovog posjeda na Cmroku, nastavljamo dalje s Kamaufovim djelovanjem.

»Narodne Novine« od 20. listopada 1859. donose, da je Kamauf kraljevim odpisom od 26. arujna 1859. imenovan prisjednikom i izvjestiteljem višeg urbarijalnog suda za Hrvatsku i Slavoniju.

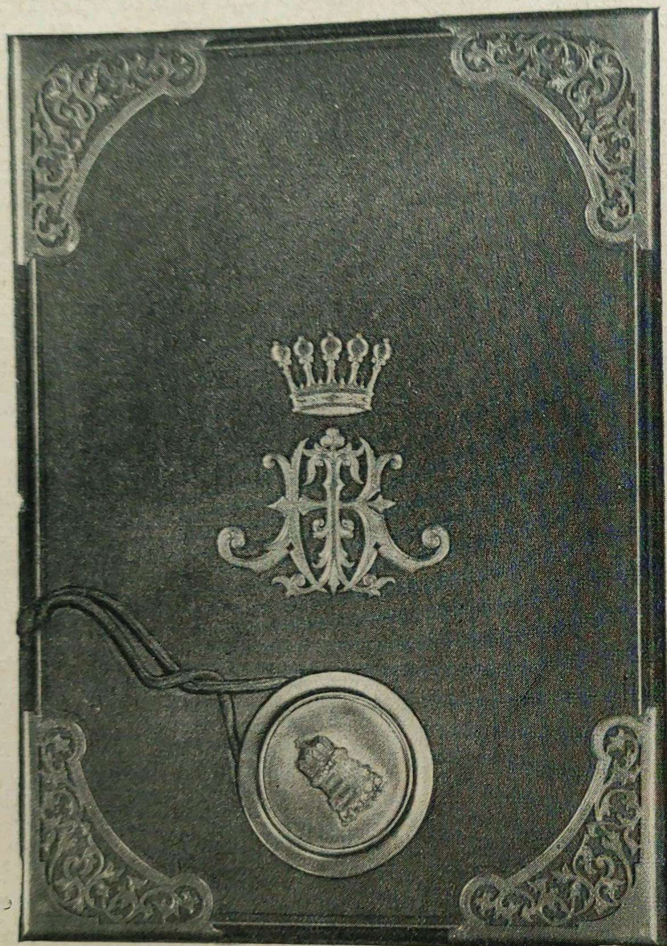
Zanimljiva je rasprava između Namjestničtva i gradskog zastupstva glede toga, tko je dužan Kamaufu za slučaj umirovljenja plaćati mirovinu. Ovo pitanje potaknuto je uslijed zahtjeva ministarstva unutarnjih poslova u Beču od 26. ožujka 1859. br. 1107. Činilo se, da ministarstvo želi Kamaufovu mirovinu u cijelosti ili bar djelomično prebaciti na teret gradske občine. Ministarstvo stavilo je dapače u pitanje, da li Kamaufu po zakonu u obće mirovina pripada.

Odpis Namjestničtva predložen je na rješenje gradskom zastupstvu, koje u sjednici 4. travnja 1859. zaključuje, da se pitanje Kamaufove mirovine ustupa na mišljenje gradskom ekonomskom odboru.

Gradski ekonomski odbor održao je sjednicu dne 5. travnja 1859. Na pitanje ,da li Kamaufu po zakonu pripada mirovina, mišljenje ekonomskog odbora je ovo:

Ivan Kamauf godine 1827. postaje odvjetnik državne komore — »Kamerial fiscalen«. 24. travnja 1834. izabran je gradskim senatorom, pa je kasnije kao gradski konzul i sudac služio do 12. kolovoza 1851. Odpisom ministra pravosudja u Beču od 24. kolovoza 1851. imenovan je za sudbenog savjetnika — »Oberlandesgerichtsrath — u Zagrebu. Do 2. pro-

sinca 1857. služio je kao gradski načelnik. Prema tome imao je 31 godinu službe. Glede pripadnosti mirovine neka odluči Namjestničtvo. Ekonomski odbor predlaže, da gradsko zastupstvo zapisnički oda Kamaufu priznanje za njegovo požrtvovno službovanje kod gradske obćine.

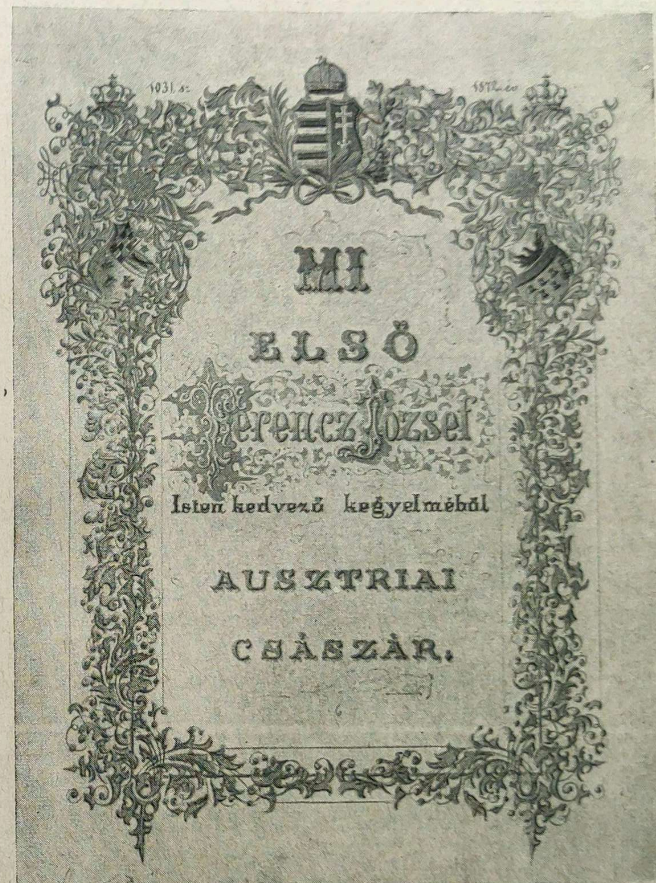
Prednja omotna strana Kamaufove plemićke povelje. U sredini početna slova »I. K.« s plemićkom krunom. Odozdo položena je mjedena kutija u kojoj se nalazi veliki kraljevski pečat.

Zaključak ekonomskog odbora razpravljen je na sjednici gradskog zastupstva 6. travnja 1857., te ga je većina zastupstva prihvatila. Protiv zaključka glasovali su gradski zastupnici: Mallin, Popović i Bauer.

O zaključku gradskog zastupstva podnosi gradski upravitelj Lichtenegger izvješće Namjestničtvu, kojom prilikom naročito ističe Kamau-

fove zasluge za vrijeme godina 1848. i 1849., koje zasluge je tadanji podban Mirko pl. Lentulaj osobito pohvalio. (Grad. arhiv br. 56-Prs-1859.).

Pitanje Kamaufove mirovine riješeno je tako, da ga kralj odpisom od 26. rujna 1859. imenuje sudskim savjetnikom s godišnjom plaćom od

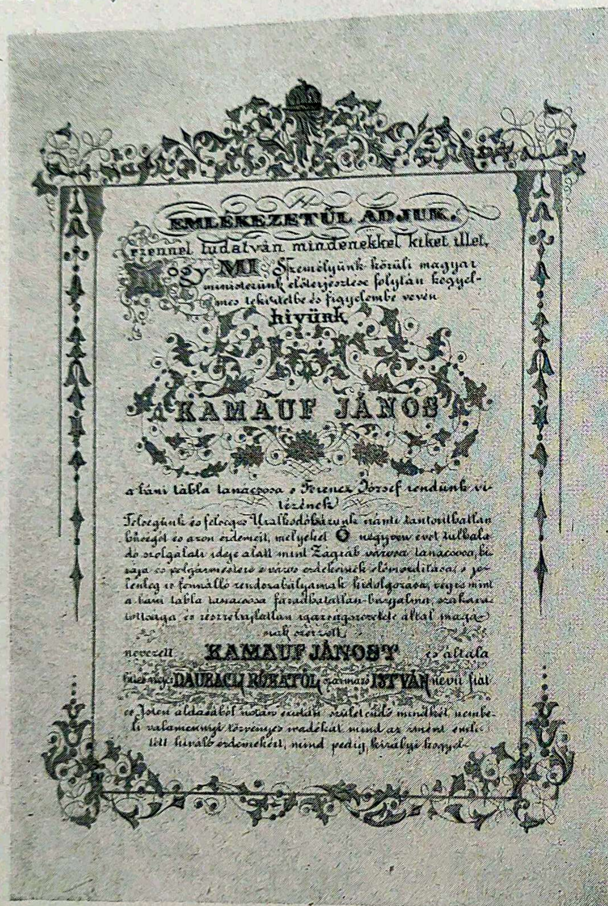

Nasiovna strana plemićke povelje Ivana Kamaufa od god. 1872.

2100 forinti. Kamauf bude kao izvjestitelj »extra statum« dodijeljen urbarijalnom sudu. Gradsko poglavarstvo bude po Namjestničtvu o tom imenovanju obaviješteno uz odredbu, da Kamaufu plaću gradskog načelnika koncem listopada 1859. obustavi. (Grad arhiv br. 5969 — i br. 166-Prs.-1859.).

Kraljevskim odpisom od 24. ožujka 1861. bude tadanji »Banski stol u Zagrebu« preustrojen u »Banski Stol kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonie«. Ovom sudištu pripojen je hrvatsko-slavonski viši urbarijalni sud.

Istim kraljevim odpisom imenovani su članovi Banskog stola pod predsjedničtvom tadanjeg hrvatskog bana Josipa baruna Šokčevića. Podpredsjednikom tog suda imenovan je Ivan Zidarić, a izvjestiteljem za urbarijalne poslove Ivan Kamauf. Svačana instalacija Banskog stola obavljena je 9. travnja 1861., kada su članovi nanovo ustrojenog Banskog

EMLÉKEZETÜL ADJUK.
ezennel tudatván mindenekkel kiket illet,
Hogy MI Személyünk körüli magyar ministerünk előterjesztése folytán kegyelmes tekintetbe és figyelembe vevén
hivünk
KAMAUF JÁNOS
a báni tábla tanácsosa s Ferencz József rendünk vitézének
Felségünk és felséges Uralkodóházunk iránti tántoríthatlan hűségét és azon érdemeit, melyeket Ő negyven évet túlhaladó szolgálati ideje alatt mint Zágráb városa tanácsosa, bírája és polgármestere a város érdekeinek előmozdítása, s jelenleg is fennálló rendszabályainak kidolgozása, végre mint a báni tábla tanácsosa fáradhatatlan buzgalma, szakavatottsága és részrehajlatlan igazságszeretete által magának szerzett,
nevezett KAMAUF JÁNOST és általa
hites nejétől DAUBACH RÓZÁTÓL származott ISTVÁN nevű fiát
és Isten áldásából netán ezután születendő mindkét nembeli valamennyi törvényes ivadékát mind az imént említett kiváló érdemekért, mind pedig királyi kegyel-

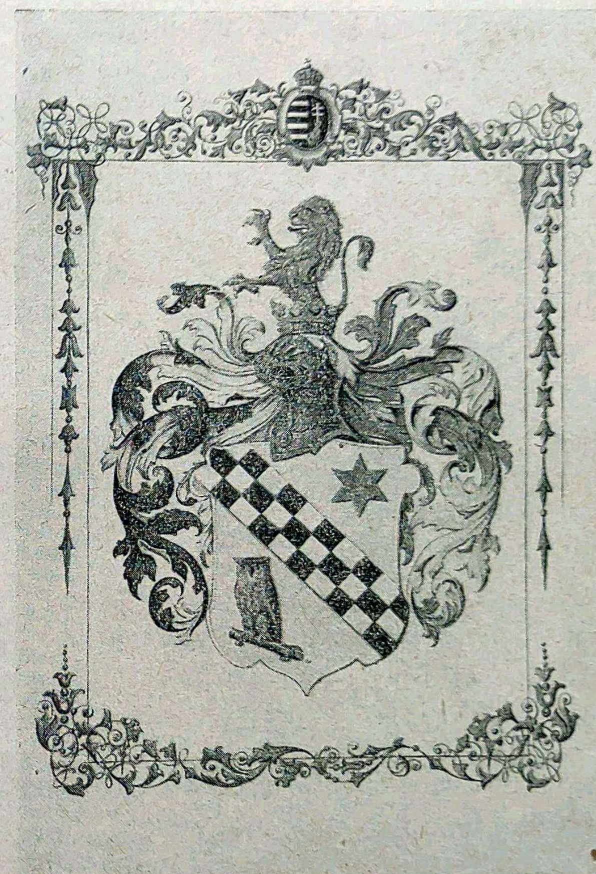
Treća strana plemićke povelje Ivana Kamaufa.

stola položili svečanu prisegu u ruke zagrebačkog nadbiskupa i kardinala Juraja pl. Haulika. Djelovanje tog sudišta započelo je 10. travnja 1861.

Predsjedničtvo Banskog stola obavješćuje gradsko poglavarstvo rješenjem od 10. travnja 1861. br. 27-Res., da je uredovanje ove oblasti započelo. (Gradski arhiv br. 1381—1861.).

Godine 1870. zadesi Kamaufa težka žalost: dne 9. siječnja umre mu supruga Rozalija u 47. godini. Zakopana je na groblju Sv. Jurja.

Godine 1872. car i kralj odlikuje Kamaufa, te mu poveljom od 24. ožujka 1872. podijeljuje plemstvo s pridjevom »Podgorski«. Ovo ime dolazi od tuda, što Kamauf u isto doba posjeduje imanje Podgorje kraj Stare Bistre. Plemićka povelja pisana je madjarskim jezikom. Tu se naročito ističu Kamaufove zasluge u javnoj službi, radi kojih je dobio plemstvo.

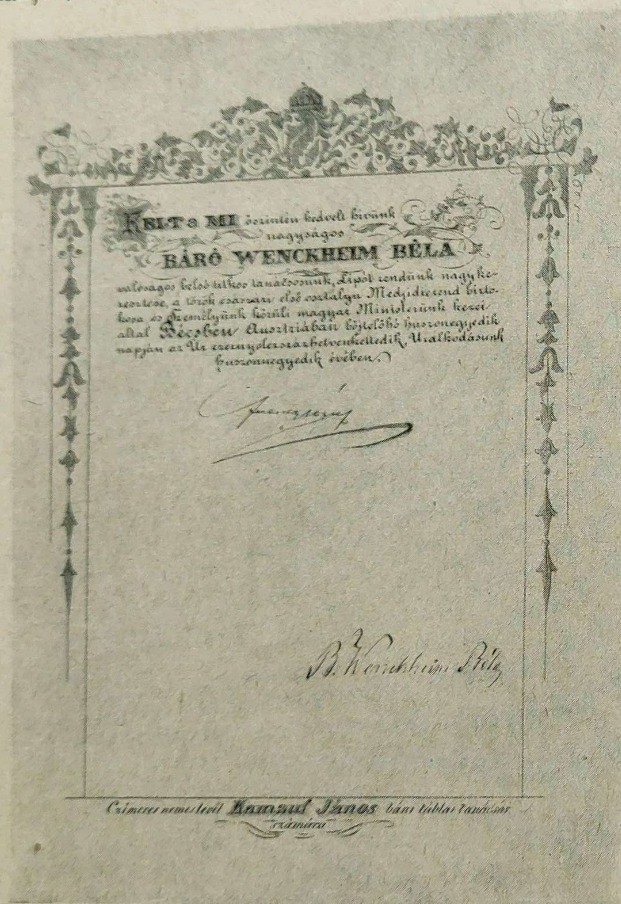
Peta strana plemićke povelje Ivana Kamaufa, obiteljski grb.

Ujedno mu je podijeljen grb, s kojim se može svagdje služiti. Grb sastoji od plavog štita, kroz čiju sredinu se provlači pruga iz srebrno-crvenih kocki, na gornjoj desnoj strani grba lebdi zlatna zvijezda, da doljnjoj strani na grani sjedi sova. Na vrhu štita postavljena je lavlja glava. Povelja providjena je crvenim kraljevskim pečatom. Grb je vlastoručno podpisao kralj Franjo Josip I.

U Bojničićevom šematizmu »Der Adel von Croatien i Slavonien« na strani 82. upisano je Kamaufovo plemstvo.

Predočujemo nekoje stranice Kamaufove plemićke povelje koja je upravo umjetnički izradjena i uvezana u crvenoj koži. Povelja pisana je na pravoj pergameni.

Nakon 40 godina vjernog službovanja Kamauf je kraljevskim riješenjem od 26. lipnja 1874. stavljen u mir, kojom zgodom mu je izraženo previšnje priznanje (»Narodne Novine« 2. srpnja 1874.).

KELT a MI őszintén kedvelt hívünk
nagyságos
BÁRÓ WENCKHEIM BÉLA
valóságos belső titkos tanácsosunk, Lipót rendünk nagykeresztese, a török császári első osztályu Medjidie rend birtokosa s személyünk körüli magyar Ministerünk kezei által Bécsben Ausztriában böjtelő hó huszonegyedik napján az Ur ezernyolcszázhetvenkettedik, Uralkodásunk huszonnegyedik évében.

B. Wenckheim Béla

Czímeres nemeslevél Kamauf János báni táblai tanácsos számára

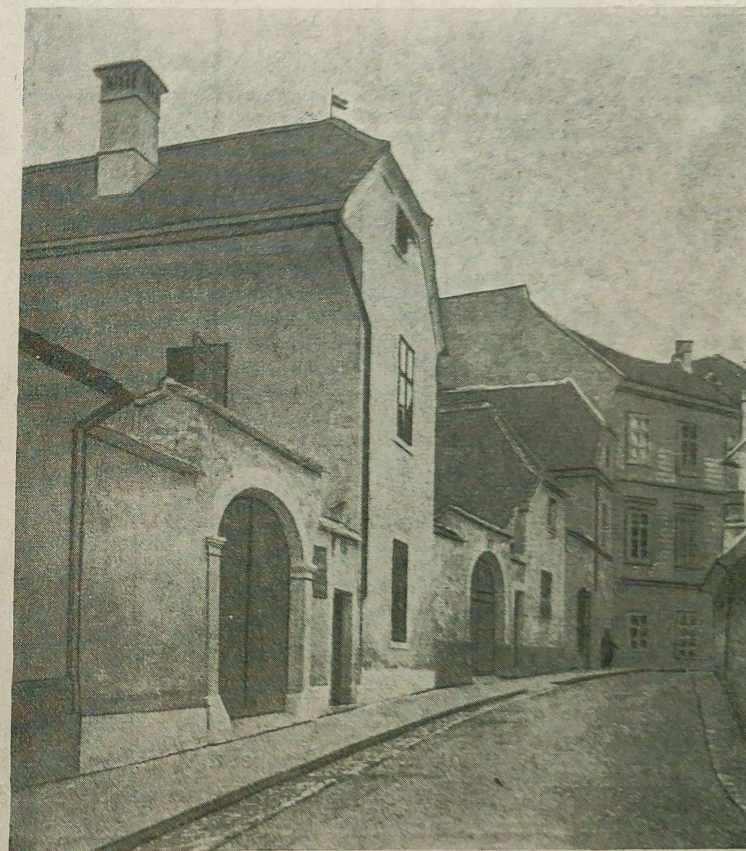
Šesta strana plemićke povelje s podpisom kralja Franje Josipa I.

Zagrebačke novine od 11. kolovoza 1874. javljaju žalostnu vijest, da je naglo od kapi umro jedan o dnajvrijednijih zagrebačkih gradjana, Ivan pl. Kamauf-Podgorski. »Obzor« od 13. kolovoza piše, da je dne 10. kolovoza u večer Kamauf pošao na Zrinjevac, da po običaju šeće i sluša glazbu. Na jednom mu pozli i on se onesvijesti. Odvezen je kočijom kući u Visoku ulicu 159, (danas br. 8), gdje je za četvrt sata umro u 74. godini.

Kamauf je oporučno odredio, da ga služnici imaju u 8 sati na večer

odnijeti u kapelu Sv. Jurja. Tu se ima drugi dan odčitati misa, a odmah iza toga neka ga zakopaju na groblju na najjednostavniji način. (»Agramer Zeitung« 13. kolovoza 1874.).

Da se glavni grad Zagreb bar nekako oduži uspomeni zaslužnog Janka Kamaufa, gradsko zastupstvo na sjednici 2. kolovoza 1909. § 34. imenova jednu ulicu, koja spaja Vlašku sa Petrovom, imenom Janka Kamaufa.

Kuća u Visokoj ulici br 8, gdje je umro Ivan pl. Kamauf.

U dvorani načelničke zgrade, u ulici A. G. Matoša, medju slikama gradskih načelnika, prva je smještena slika Janka pl. Kamaufa, koju je izradio god. 1905. naš umjetnik Bela Čikoš.

Na sjednici gradskog zastupstva 30. svibnja 1905. zaključeno je, da se izrade slike bivših načelnika: Janka Kamaufa, Vjekoslava Frigana, Adolfa Mošinskog i Makse Mihalića. Za nabavu ovih slika odobren je trošak od 2100 kruna. (Grad. arhiv br. 415-Prs-1905.).

*

Ivan pl. Kamauf ostavio je malodobnog sina Stjepana, kojem je odredio skrbnikom majčinog brata, zagrebačkog odvjetnika Mirka pl. Daubachy-a. Ivan Kamauf nije ostavio oporuke, što se vidi iz spisa gradske štitničke oblasti broj 73-III-1874. Imovina Ivana Kamaufa sastojala je samo od kuće u Visokoj ulici br. 8, procijenjene na 13.379 forinti. Kamaufov pogreb bio je prema njegovoj želji skroman, te je stajao samo 206 for. 40 novč. Ostavinsku razpravu proveo je tadanji kr. javni bilježnik dr. Antun Rojc.

Stjepan pl. Kamauf, sin načelnika Kamaufa.

Stjepan pl. Kamauf rodio se u Zagrebu 9. rujna 1854. Pučku i srednju školu svršio je u Zagrebu. Da se uzmogne posvetiti gospodarstvu, proda kuću u Visokoj ulici, Mirku i Julijani Bogović, te kupi od grofa Keglevića polovicu imanja Veleškovec kraj Zlatara.

Ove nekretnine zamijenio je oko 1883. za imanje Mokrice kod Kraljevca na Sutli, prije vlastničtvo grofice Emilije Keglević. U političkom pogledu podupirao je opozicionalne stranke, naročito stranku prava. Na njegovu imanju sastajali su se tadanji rodoljubi svećenici: Cekuš, Homotarić, Pavliček, zatim vlastelin Planić i drugi.

Stjepan pl. Kamauf oženio se s Julijanom pl. Hafner kćerju satnika 16. pješačke pukovnije Danijela pl. Hafnera i Franjice rodjene pl. Kraljić. Stjepan pl. Kamauf umre 25. svibnja 1909. u Kraljevcu u 54. godini. Ostavio je sina Stjepana, koji sada živi kao ravnajući učitej u Siraču.

Obitelj Kamauf ne će izumrijeti, jer gosp. Stjepan pl. Kamauf imade jednog sina Ivana i četiri kćerke: Olivu, Beatu, Zorku i Nevenku.

*

Životopis obitelji Kamauf sastavljen je u prvom redu iz podataka starog gradskog arhiva, te prema vijestima iz starih zagrebačkih novina i drugih prigodnih knjiga. Zatim nam je susretlivo pružio vrijedne podatke blagopokojni član našeg družtva, ravnatelj Sveučilištne knjižnice u miru dr. Velimir Deželić st. Isto tako nam je susretljivo išao na ruku unuk načelnika Ivana pl. Kamaufa, gosp. Stjepan pl. Kamauf, ravnajući učitelj u Siraču. On nam je ustupio podatke iz svog obiteljskog arhiva, te nekoje stare obiteljske fotografije, na čemu mu najusrdnije zahvaljujemo.

Metropoli

Stanite noći nek govore krvavi dani
Sa prošlosti mača, požara, borbe i smrti.
Stanite noći prolaze okrutni kani
Što Grič i Kaptol htjedoše u prah strti.

Al čvrsti bjehu temelji, lanci i stiene
A snažne bjehu mišice slobodnog muža,
I smrska glavu tudjinske crne hiene
I zmije koja otrov kroz zlato pruža.

Barjaci sveti padnite na pola stiega,
Odajte poštu onim što ovdje su pali
Tu, podno drevnog medvedgradskog briega
Za Grič i Kaptol što su život dali.

Zavite crnim stupove mračnih arkada!
Polja! Okitite rake strucima cvieća,
Tu nad nirvanom pjesničkih mrtvih armada,
Nek gore baklje, nek gore tisuće svieća!

Spomenik mrtvih spomen je minulih dana
Slave, tuđe sramote, poštenja, himbe i krvi,
Srušenih kruna, priestolja, careva, bana,
Vrlih Hrvata što uviek bili su prvi.

I prošli su puci i banovi postaše prahom
I mnoga još prošla su mnoga još tu pokoljenja,
I svi oni za grad mreli su posljednjim dahom
Otrovne mržnje, sa mrtvim smieškom prezrenja.

Mnoge oluje zdrale su baršune crne
S priestolja gordih i dvorova silnika moćnih,
Al slava grada nikada još ne utrne
Već osta tu ko treptanje zviezda noćnih.

I još će mnogi, mnogi crni vjekovi doći
I ne će srušit bedeme tvrdjave Grude,
I nikad dušman ne će preko praga proći,
Na svietu tome Hrvata još jednog dok bude!

Oj Zagreb-grade jabuko s medvjedskog briega,
Neprotkano zlato sa krune moći i slave
Pronesi svietom slavu hrvatskog stiega,
Od triju boja: CRVENE-BIELE i PLAVE!

BRUNO DUDRIGL

Josip Butorac:

ARHIVI U ZAGREBU

Kao što se sudska razprava i osuda mora temeljiti na sigurnim pouzdanim svjedočanstvima, tako se i poviest uobće i svaki povjestni prikaz npose mora oslanjati na sigurna svjedočantva ili izvore. Povjestna svjedočanstva ili izvori jesu u prvome redu pisana gradja, koja se čuva u arhivima. Različne zajednice u svietu živeći svojim posebnim životom imaju i svoju posebnu poviest i svoje posebne arhive. Prema tome, postoje arhivi državni, gradski, biskupski, kaptolski, samostanski, obiteljski i t. d. Mi ćemo ovdje ukratko prikazati arhive u glavnome hrvatskome gradu Zagrebu, njihovu prošlost i sadanje stanje.

GRADSKI ARHIV

Izprave i spise gradskoga arhiva u Zagrebu čuvali su nekoć u sakristiji crkve sv. Marka. O tome su se sačuvale viesti iz g. 1572. i 1643. U 18. st., po svemu se čini, bio je zagrebački gradski arhiv dobro uredjen. Njima se u

19. st. služio, izmedju drugih, osobito August Šenoa u svojim romanima. Na početku našega stoljeća gradski je arhiv veoma stradao od vlage u podrumu, kamo je dospio uslied neznanja i nemarnosti činovnika. Od daljnjega propadanja spasio ga je Emil pl. Laszowski. Njegovom je zaslugom gradski arhiv g. 1907. prenesen u Kamenita Vrata, a g. 1914. smješten je kao depozit u prostorijama ondašnjeg zemaljskog, a danas Hrvatskog državnog arhiva.

Gradski arhiv ima oko 390 protokola. Najvažniji su »Prothocolla octorum magistratualiu« od g. 1611.-1845., t. j. zapisnici sjednica gradskoga vieća; zatim »Prothocolla fassionum« od g. 1639. do 1856., onda »Prothocolla intabulationum (1780—1854.) i Prothocolla extabulationum« (1801.—1854.). Drugi su važni protokoli Prothocollum restaurationum g. 1743.—1824., Prothocollum testamentorum 1770.—1847., Chatastrum contribuionale 1819.—1848., Liber indiciorum 1548.—1549., Senentiarum liber 1565.—1645., Prothocollum civitatis 1645.—1647., Prothocollum processum 1695.—1794., Prothocollum sessionum iudiciarum 1814.—1832. Osim toga, postoji veliki broj protokola 19. st., koji se tiču gradskih prihoda i razhoda, gradskih cehova i narodne straže 1848.

Izprave gradskog arhiva obuhvataju vrieme od g. 1252. do 1699. Smještene su u 18 svezaka (fascikula). Mnoge su od izprava pisane na pergameni.

Spisi se diele u dvie velike grupe: političku i sudsku. Politički spisi počinju g. 1700. i idu do g. 1858. (t. j. od svezka 48. do 1250.). Nalaze se smješteni u 1202 svezaka ili fascikula. Sudski spisi idu od g. 1730. do g. 1863., od svezka 1201. do 1391.; nalaze se dakle u 192 svezka. Manje su grupe spisa: Testamenta, Cehalia, Processus contra sagas, Ecclesia et capellae, Acta familiarum, Pupilaria (siročad), Militaria, Oeconomica. Cieli gradski arhiv ima u svemu 1411 svezaka, izprava i spisa.

U gradskom je arhivu pohranjen arhiv nekadanje kaptolske obćine (Acta Communitatis areas Capitule et Novae Villae), pronadjen navodno kod nekog pekara. Taj arhiv sadržaje 77 svezaka spisa i nekoliko protokola iz 18. i 19. st.

Osim toga, nalazi se u Gradsko marhivu t. zv. »Kuhačeva zbirka«. Ovu je zbirku grad Zagreb izričito kupio za arhiv.

Upravno-politički spisi Gradskog arhiva mogu se pronaći pomoću abecednih kazala (registara), i to za razdoblje 1774.—1850. Ima u svemu 67 takvih kazala, izradjenih za pojedinu godinu u registraturi gradskog poglavarstva. Za upravno-političke spise, koji su nastali prije g. 1774., odnosno za sve druge vrste spisa, nema abecednih kazala. Isto tako Gradski arhiv nema imovnika: vremenskog popisa spisa, kartoteke; veliki broj spisa nema signature niti je providjen arhivskim pečatom. Prema tome,

u Gradskom bi arhivu trebalo veoma mnogo raditi, da se taj arhiv učini pristupačnim znanosti. Za taj golem i važan rad dovoljno bi bilo pružiti i dalje arhivu ona sredstva, koja su mu do sada davana.

HRVATSKI DRŽAVNI ARHIV

Izprave i spise kraljevine Hrvatske čuvali su u starije doba banovi, banovci i protonotari u svojim posebničkim kućama. Nešto se te arhivske gradje nalazilo i u kaptolskim arhivima. Istom g. 1643. zemaljski blagajnik (exactor regni Sclavoniae) Ivan Szakmardi de Diankovec dao je napraviti na zemaljski trošak poseban sanduk od hrastova drveta, da se u njega pohrane zemaljske izprave, zakoni i povlastice. Sanduk se prozvao »Cista privilegiorum regni«, a čuvao se kod zagrebačkog kaptola. Otvarao se s tri ključa, od kojih je jedan imao ban, drugi — banovac, a treći — protonotar. G. 1744. izabrao je hrvatski sabor Ladislava Kiraly-a za prvog zemaljskog arhivara. On je sastavio papire (elenke) i kazala (registre) za spise zemaljskog arhiva, i to prema uputi, koju mu je dao hrvatski sabor. G. 1763. prenesen je zemaljski arhiv s Kaptola u zemaljsku kuću (domus regnicolaris), gdje je zasjedao sabor. Od tada postoji arhiv kao samostalan ured, kojim je neko vrieme upravljao zemaljski protonotar, a od g. 1800. poseban arhivar. Od arhivara je najzaslužniji Ivan Kukuljević. On je g. 1849.—1851. prenio iz Pešte u Zagreb spise, koji se tiču hrvatskih knezova Zrinskih i Frankopana te hrvatskih redovnika isusovaca i pavlina, ali je te spise odpremio potajno u Budimpeštu g. 1885. ban Khuen Hederváry.

U hrvatskom državnom arhivu pohranjeni su spisi Hrvatskog sabora, namjestničkog vieća, hrvatske banske i zemaljske vlade, spisi vrhovnih sudišta u Hrvatskoj, županija i nekih plemićkih obitelji.

Hrvatski državni arhiv nema: imovnika, kartoteke, a katalozi postoje samo za neke arhivske skupine. U posljednjih pedeset godina nije izradjivan nijedan katalog. Velik dio spisa nije providjen signaturom ni žigom. Većina arhivskih skupine nije sredjena. Nadpisi na svescima (kutijama) često su puta nepodpuni i neizpravni. Prema tome, ni Hrvatski državni arhiv nije za sada pristupačan znanosti. Trebat će još mnogo vremena i mnogo marljivoga rada, da se taj arhiv donekle sredi te postane ono, što bi u kulturnoj zemlji trebao biti.

NADBISKUPSKI ARHIV

To je najznamenitiji crkveni arhiv u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Postoji zacielo sve od osnutka dieceze (1094.). Stradao je za tatarske provale (1242.), kada je privremeno prenesen na otok Rab, te za sukoba izmedju slobodne občine Graca i Kaptola (1396.).

Arhiv je dosta dobro uredjen. Dieli se u: Accta privilegialia, donationalia, testamentiaria, politica, iuridica, fundatonalia, decimalia, diaetalia, ecclesiastica, oeconomica i dr. U arhivu se nalazi mala zbirka mapa, na kojima su prikazani biskupski posjedi.

Za većinu ahivskih skupina postoje regesta, izradjena na početku prošloga stoljeća. U sredini toga stoljeća sastavljena je kartoteka. Prije nekoliko godina, prigodom preseljavanja arhiva iz zapadne u iztočnu kulu Ndb. dvora, spisi su se u velikoj mjeri poremetili, te ih je nemoguće bilo srediti na stari način. Sada se upravo radi na tome, da se spisi temeljito pregledaju, poredaju vremenskim redom držeći se uglavnom nekadašnjeg uredjenja, provide, ukoliko je potrebno, novom signaturom i žigom. Stara regesta i kartoteku treba popuniti i prepisati, za neregistrirane skupine treba sastaviti mjestni i abecedni katalog. Šteta je, što Nadbiskupski arhiv nije imao ni sada nema stalnog arhivara stručnjaka, koji bi se mogao posve i izključivo dati na podpuno uredjenje toga arhiva.

KAPTOLSKI ARHIV

Kaptolski se arhiv dieli u dva odjela. Prvi se odjel nalazi pohranjen u prostorijma Hrvatskog državnog arhiva na Marulićevom trgu, a drugi u kaptolskoj viećnici na Kaptolu br. 27. U I. odjelu nalaze se Acta Capituli antiqua, Acta Capituli saec. XVIII., Acta Loci credibilis (dieli se u dvie skupine: abecednu i vremensku), Acta Piarum summarum, Acta decimalia itd. Najvažnije skupine II. odjela jesu: Acta dominii Varaždinske Toplice, Sesvetski Kraljevec, Sisak-Sela i Modoš; zatim Acta Cancellariae centralis, Acta iuridica, Acta canomicorum defunctorum, Acta ecclesiae cathedralis. U II. odjelu smješteni su uglavnom spisi 19. st. Kaptolski arhiv ima u svemu oko 1000 protokola.

Na početku prošloga stoljeća Kaptolski je arhiv dosta dobro uredjen. Sastavljena su abecedna kazala za Acta Capituli antiqua i Acta Cap. s. XVIII., ztim za abecednu skupinu Acta Loci credibilis i Prothocola Capituli (priepisi izprava). Za spise kaptolskih sjednica 19. i 20. stoljeća postoje sjednički zapisnici i registri za pojedinu godnu. Na žalost kroz vše desetljeća nije se u kaptolskom arhivu radilo skoro ništa. Šta više, taj je arhiv dospio u tavo stanje, da su spisi postali izmiešani, pokriveni debelom crnom prašinom, oštećeni od vlage itd. Kroz posljednje tri godine uloženo je mnogo truda i novaca, te je kaptolski arhiv dobio posve novo, liepo kulturno lice. Spisi su poredjani po vrstama i godinama; složeni u svezke (kutije, fascikule), na kojima se nalaze čitki i ukusni napisi. Za I. odjel je sastavljen obširni, a za II. dio kratki imovnik. U I. dielu su svi spisi providjeni žigom i signaturom, a u II. dielu učinjeno je to kod nekih skupina. U I. dielu treba sastaviti popis spisa i abecedno kazalo

za II. skupinu Acta Loci credibilis i neke manje skupine, a u II. dielu treba to učiniti za sve skupine. Posla eto ima još dosta, ali ima i dobre volje kako kod odlučujućih čimbenika tako kod onih, kojima je povjeren Kaptolski arhiv. Zato se nadamo, da će taj arhiv doskora u podpunoj mjeri poslužiti znanosti.

Naši bi zagrebački arhivi puno toga trebali, da postanu u istinu pristupačni znanosti i znanstvenjacima. Prije svega, treba nam zgrada, u kojoj će se lakše i sigurnije čuvati arhivska gradja od pogibli vlage, vrućine i prašine, požara, kradje itd. To bi imala biti velika i ponosna palača, u kojoj bi bili smješteni svi naši arhivi, jer ne vjerujemo u mogućnost, da će pojedini mali arhivi dobiti tako lako i tako brzo sve ono, što mora imati valjano uredjeni arhiv.

Druga veoma velika potreba zagrebačkih arhiva jesu činovnici, koji hoće i znaju raditi. To moraju biti ljudi, koji za arhivsku službu imaju mnogo osjećaja i ljubavi. Posve je krivo mišljenje, da je arhivska služba sinekura, i da arhivar može biti svaki onaj, koji je svršio neku školu. Čak nije dosta, ako netko ima smisla za poviest te za druge koristne i vriedne stvari, jer arhivar mora imati mnogo smisla upravo za arhiv. Tko ima volju i osjećaja, taj će steći i potrebno znanje za arhivsku službu. To se znanje ne može steći kod onoga koji ni sam nije dosta upućen u arhivski rad, ni u prilikama, gdje se ne može zorno vidjeti, kako mora uredjen biti arhiv. Prema tome, podpuno znanje o arhivskoj službi moći će naši arhivari za sada steći samo u stranom svietu.

*

Ovaj koliko zanimljiv toliko i poučan članak pokazuje nam kako je grad Zagreb već u najstarije doba bio hrvatsko kulturno središte. Još prije postanka Zlatne Bule kralja Bele III. (IV.), u Zagrebu se već sabiru stare isprave, što vidimo iz postanka Kaptolskog arhiva, koji — koji kako nam pisac ovog članka kaže — postoji već od godine 1094.

Kao što grad Zagreb ove godine slavi 700-godišnjicu, što je postao kraljevski i slobodni grad, isto tako mogao bi slaviti 850-godišnjicu, što se u njem sabire najdragocjenija poviestno-znanstvena gradja, a to su svakako naši stari arhivi.

Uredničtvo.

Dr. Kamilo Dočkal:

DIECEZANSKI MUZEJ U ZAGREBU

Kulturnim ustanovama grada Zagreba pridošla je g. 1939. još jedna nova: Diecezanski muzej nadbiskupije zagrebačke. Crkva je katolička od uvijek ljubila umjetnost i promicala ih, jer ih je stavila u službu svoje liturgije. Njezine su crkve od uvijek bile i hramovi umjetnosti; graditeljstva, kiparstva i slikarstva, kao i poezije i muzike. Njezini su samostani redovito sabirališta umjetničkih djela. Njezine katedrale posjeduju više ili manje dragocjene riznice svetih relikvija, historičkih starina. Njezini ljudi, svećenici i redovnici stajali su vazda medju prvima na umjetničkom polju.

Kako je bilo u drugim zemljama, tako je bilo diljem stoljeća i u Hrvatskoj. Svjedokom su tome bogate riznice naših katedrala: zagrebačke, krčke, hvarske, šibeničke, dubrovačke, kotorske... Svjedokom su tome toliki biskupi, svjetovni svećenici, i redovnici starijeg i novijeg vremena od Jurja Begne Zadranina i Marka Marulića Splićanina do Don Frana Bulića, Petra Kaera, Alojzija Maruna, Andrije Vukičevića, Luke Ilića Oriovčanina, Šime Ljubića, Josipa Jurja Strossmayera i dr.

Začudno je, kako je crkva radeći toliko na očuvanju starih umjetničkih djela i pomažući ustrajanje narodnih muzeja, nije mislila da sama ustroji svoj vlastiti crkveni muzej. Već su davno postojali Arheološki muzej u Splitu te hrvatski Narodni muzej u Zagrebu s brojnim svojim odjelima, već su postojali gradski muzeji po mnogim našim gradovima u bližoj i daljnjoj provinciji: Sisku, Varaždinu, Osijeku, Požegi, Slav. Brodu, a da ne govorimo o brojnim dalmatinskim gradovima, a naše biskupije još nisu došle do toga, da osnuju svoje dijecezanske muzeje, gdje bi se pohranjivale odložene crkvene stvari od umjetničke i historičke važnosti.

1. Priprava.

Potreba za to se uvijek osjećala. A bilo je pobude i izvana: primjer mnogih biskupija u inozemstvu, kao i pobude uglednih svjetovnjaka. Na osnutak Diecezanskog muzeja otvoreno je pozivao na pr. Dr. Ivan pl. Bojničić, koji je kao tajnik »Društva umjetnosti« u Zagrebu i kao urednik »Glasnika Društva za umjetnost« g. 1885. napisao značajan članak, u kome među inim kaže i ovo: »Da se uzdigne crkvena umjetnost, prije svega je potrebno znanje povijesti crkvene umjetnosti i poduka u njoj... Željeti je, da se u naših višjih učilištih u obće, a napose u umjetničkih uči povijest crkvene umjetnosti i arkeologije. Da se podigne crkvena umjetnost, po-

trebno je nadalje uzdržavanje i odgovarajući popravak crkvenih umjetničkih spomenika, dotično sačuvanje istih u zbirkah. S tim bi mogle biti u savezu u glavnih mjestih biskupija ili pak sielu nadbiskupije zagrebačke u Zagrebu, crkve zbirke: kršćanski muzej. Ova bi zbirka imala sačuvati vrjednije umjetnine crkvenih riznica i sakristija, odrabljeno staro crkveno posudje, pokućstvo, odjeće, slike, kipove itd. Svi takovi, odrabljeni već, stariji predmeti od umjetničke vrijednosti, mogli bi se po svih crkvah ciele biskupije sakupiti, a u pojedinim crkvama zamieniti starijim i novijimi. Zbirke bi se uredile i smjestile u riznici ili u sakristiji dotičnog hrama ili pak zajedno s drugimi duhovnimi zavodi, biskupskim ili sjemeništnim knjižnicami. Mogle bi se popunjivati i sadreni odtisci glasovitijih i vrstnijih primjeraka tudjih crkava, kakovi u trgovini uz dosta jeftinu cienu dolaze. Kao uzorak i provodić pri osnutku ovakove zbirke nek služe slični zavodi u inozemstvu, a osobito nadbiskupski muzej u Kolinu. Tu je Dr. Bojničić dao dosta jasnu sliku o potrebi, svrsi i uređenju diecezanskih muzeja.

Ma da su slični diecezanski muzeji podizali u drugim biskupijama, kao u Linzu, St. Poltenu, Klagenfurtu, Grazu, Beču, pa i bližim biskupijama, trebalo je ipak punih 60 godina, dok se osnovao u Zagrebu Diecezanski muzej nadbiskupije zagrebačke.

2. Osnutak.

Ideju je proveo u život sadanji zagrebački nadbiskup Dr. A l o j z i j e S t e p i n a c. On je dne 14. kolovoza 1935. izdao okružnicu o osnutku povjerenstva za crkvenu umjetnost, a tom je prilikom prvi put odlučio osnovati i Diecezanski muzej. Povod za ovu odluku preuzv. gosp. Nadbiskupa dala je odredba Sv. Stolice od 1. rujna 1924. br. 34.315. Papa Pijo XI. pozvao je sve Ordinarije u Italiji, da skrenu pažnju marnom čuvanju i zaštiti one bogate baštine umjetničke kulture, koja je sadržana u vjerskom oduševljenju prijašnjih vijekova. Papa je sam u samom Državnom Tajništvu osnovao središnju komisiju za crkvenu umjetnost koja se sastoji od najpoznatijih liturgičara, arheologa, povjesničara, kritika umjetnosti, arhitekata, inžinira, slikara i kipara, koji stanuju u Rimu. Ova komisija imade da pomaže i koordinira nastojanja pojedinih talijanskih biskupa oko čuvanja i unapređenja crkvene umjetnosti. Tadanji državni tajnik kardinal Gasparri saopćio je pismom od 1. prosinca 1925. po naročitoj želji sv. Oca papinu odredbu svim ostalim biskupima širom svijeta u nadi, da će svi uznastojati oko zaštite crkvene umjetnosti prošlih vijekova, te oko napređenja prave crkvene umjetnosti naših dana.

Priobćujući naš nadbiskup ovo svećenstvu zagrebačke nadbiskuije veli: »I u našim je krajevima prijeko potrebna crkvena ustanova, koja bi svu svoju pažnju posvetila zaštiti starijih umjetničkih spomenika crkvenoga

područja i unapređenju crkvene umjetnosti naših dana. Mnoge naše crkve bile su pune crkvenih starina od veće ili manje umjetničke vrijednosti. Kako ta vrijednost vlč. svećenstva nije bila uvijek dosta poznata, odbacivali su se ti predmeti, kad više nisu mogli služiti u praksi ili su se zamjenjivali za bezvrijedne nove ili su se prodavali spekulantima za jeftin novac, većinom strancima i inovjercima. Tako je došlo, da su mnoge crkve ostale bez vrijednih umjetničkih stvari, koje su još pred kratko vrijeme bile njihovo vlasništvo.«

Iz tih i još nekih razloga odlučio je preuzv. gosp. nadbiskup Dr. Alojzije Stepinac, da osnuje metropolitansko povjerenstvo za crkvenu umjetnost, a uporedo s tim i M u z e j z a c r k v e n u u m j e t n o s t. Povjerenstvo je bilo imenovano odmah, dok se osnutak muzeja odgodio. (Vidi »Kat. List« 1935. br. 34).

Prošle su nove tri godine, dok je formalno osnovan i Diecezanski muzej nadbiskupije zagrebačke. Svojim riješenjem od 27. veljače 1939. pod br. 34-Pr., povjerio je preuzvišeni gospodin nadbiskup mojoj malenkosti zadaću, da organizira muzej, t. j. da pronađe zgodne prostorije i izradi plan za skupljanje predmeta po biskupiji.

3. Znikina kurija.

Prva briga organizatora muzeja bila je naći zgodne prostorije. Jasno je, da se nije moglo odmah misliti na zasebnu novu zgradu, koja bi u današnje vrijeme stajala mnogo milijuna, a novac nije pripravljen. Nije preostalo, nego baciti oko na postojeće crkvene zgrade. U ozbiljnu kombinaciju je došla kurija br. 28. Preuzv. gosp. nadbiskup zamolio je Prvostolni Kaptol, da se za Diecezanski muzej ustupi prazna kanonička kurija br. 28. Kaptol je rado pristao na to i dozvolio, da se kurija u tu svrhu iz svojih prištednja adaptira. Izbor je bio dobar s jedne strane za to, što je kurija građena u lijepom baroknom slogu. S druge strane zato, što je blizu središta grada. A s treće strane i zato, što ima lijepu povijest.

Nekada je na tom mjestu stajala drvena kuća. Znamo, da je u njoj g. 1587. stanovao kanonik Stjepan Budroczy, doktor obojeg prava, rektor bolonjskog kolegija, a kasnije arhiđakon, katedralni i generalni vikar. Ta je drvena kuća u 17. vijeku porušena, a na njenom mjestu sagradio je glasoviti kustos Ivan Znika g. 1689. današnju kuriju. Kanonik Znika odredio je oporučno, da u toj kuriji imadu stanovati kanonici kustosi zagrebačkog Kaptola, što je potvrdio i biskup Juraj Branjug (1723.—1748.). I tako su u ovoj kuriji stanovali kanonici kustosi do g. 1884., a kasnije nekustosi do 1898. Između kustosa, koji su ovdje stanovali najčuveniji su Šimun Juda Židić (1707.—1710.). Tomo Kovačević (1710.—1724.), Nikola Bedeković (1717.—1733.), Stjepan Pucz (1743.—1752.), Adam Čegetek (1752.—1754.),

Antun Zdenčaj (1772.—1791.), Antun Mandić (1792.—1800.), pjesnik Ivan Prevendar (1825.—1831.), Franjo Tuškan (1836.—1847.), Josip Kuković (1854.) i Juraj Križanić (1867.). Posljednji je u kuriji stanovao Julije Vrevc (1898.). God. 1906. bila je u ovu kuriju smještena metropolitanska knjižnica, koja je ostala ondje do 1916. Neko je vrijeme u doba svjetskog rata bio onamo smješten bogoslovni fakultet. Od g. 1929. do 1939. davala se kurija u zakup.

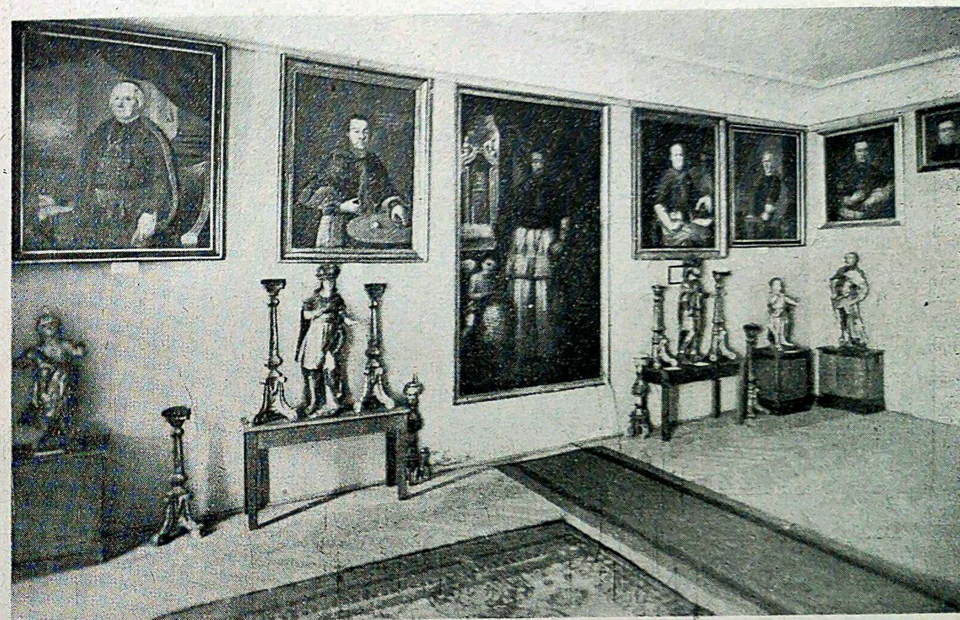
Nekadanja kurija kanonika Ivana Znike na Kaptolu br. 28, u kojoj se nalazi Diecezanski muzej. (Foto Griesbach)

Kada se dobila kurija, trebalo se otkazati stanarima i čekati njihovo iseljenje, što je trajalo do srpnja 1939. Onda se kurija morala prirediti za muzej. Pripravne radnje trajale su do kraja g. 1939. Muzej imade u I. katu 3 veće dvorane i 4 manje. Prizemno su dva skladišta i prostorije za podvornika. Razumije se samo po sebi, da Znikina kurija, ma kako lijepa i simpatična bila, nije pravi muzej, nego tek početno slagalište sakupljenih predmeta.

Već god. 1939. počeli smo u Zagrebu i po županama sakupljati predmete za muzej. Radilo se cijele g. 1940. Koncem g. 1940. iskazao je glavni inventar već 590 rednih brojeva. Plod rada objelodanjivao se u »Kat. listu«. Sve je to odštampano u posebnu knjižicu pod naslovom: »Diecezanski muzej nadbiskupije zagrebačke« I. (Zagreb 1940.).

4. Nadbiskupski dvor.

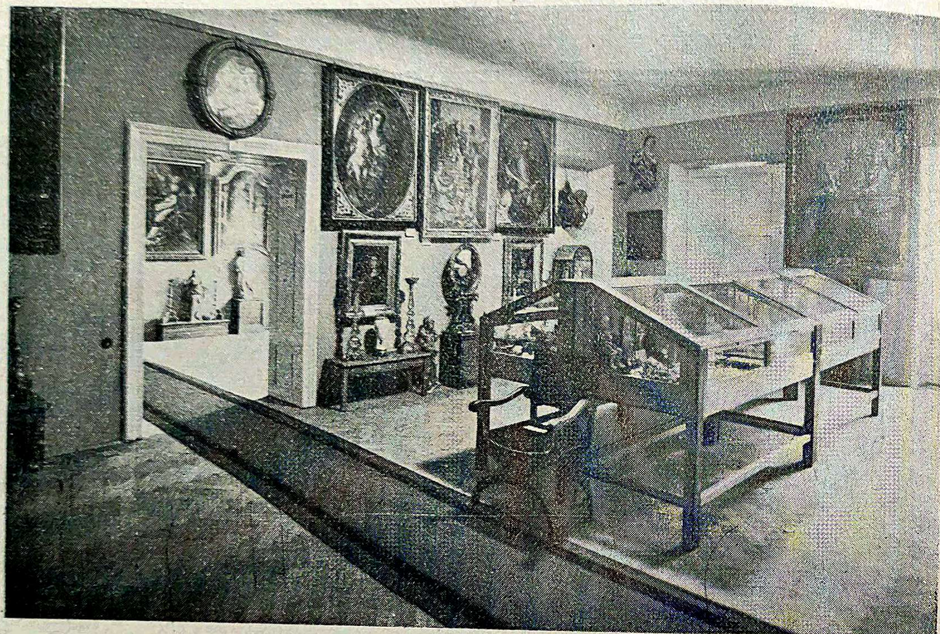
Kurija br. 28. doskora se ispunila. Kako su muzejski predmeti neprestano stizali, a skladišta su bila premalena da primu toliku množinu predmeta, trebalo je pomišljati na nove prostorije. Pomišljalo se na kuriju br. 4. No ta je bila zauzeta stanarima, kojima radi sadanjih izvanrednih ratnih prilika nije se moglo odkazati. U tim prilikama pritekao je muzeju u pomoć preuzvišeni gospodin Nadbiskup Dr. Alojzije Stepinac dopustivši, da

Prva dvorana Diecezanskog muzeja na Kaptolu. Galerija zagrebačkih biskupa. (Foto Griesbach)

se za potrebe muzeja, naročito za pohranu slika i kipova upotrijebe oni ogromni hodnici nadbiskupske palače. Sada je bio omogućen daljnji rad. Dosada je ispunjena istočna i zapadna strana I. kata, te istočna strana II. kata, te dio glavnog stubišta. Nadalje su ispunjene 4 uredske sobe nadbiskupskog dvora, gdje je smještena historička zbirka portraita. Preostaju još 4 uredske sobe, pa će i nadbisk. dvor biti doskora pun. Sada je zagrebački nadbisk. dvor sličan palači bečkog nadbiskupa kardinala, gdje je cijeli jedan appartement sa t. zv. »Cvjetnom dvoranom« i kapelom sv. Andrije ustupljen Diecezanskom muzeju. Tako čini sada zagrebački nadbiskupski dvor privremeno drugi odjel Diecezanskog muzeja nadbiskupije zagrebačke.

Tečajem g. 1941. i 1942. popeo se broj sabranih predmeta od 590 na 1.200. Nisu tu izbrojeni svi komadi, jer se više puta pod jednim rednim brojem nalazi više komada. Tako su se na pr. mnogi zavjetni darovi u srebru grupirali pod jedan broj, jer su bili iste vrsti.

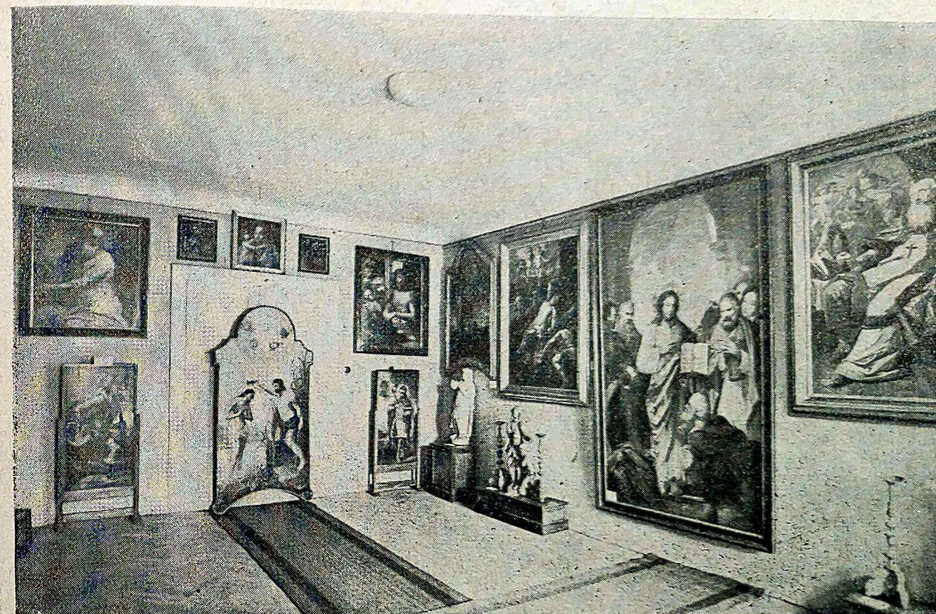

Druga dvorana u Diecezanskom muzeju na Kaptolu. Vitrina s raznim starim crkvenim predmetima. (Foto Griesbach)

5. Sabrano blago.

Što je uspjelo muzeju sabrati u pohranu? Sve vrsti predmeta, kojima se služi crkva u svom bogoslužju i u svojoj reprezentaciji. To su slike s oltara i zidova naših crkvi i kapela. Zatim portraiti iz naših župnih ureda. Ima tu kamenitih i drvenih kipova, koji su resili naše crkve i male seoske kapele, pa i one na križanju cesta. Tu su mnogobrojni kovni predmeti od srebra, mjedi i bakra, kao kaleži, pokaznice, relikvijari, pladnjevi, kadionice, te svijećnjaci. Evo srebrnih i pozlaćenih mjedenih kruna, koje su resile zavjetne kipove Majke Božje i maloga Isusa. Zatim sitni zavjetni darovi u obliku srca, ruku, nogu, očiju, čovječjeg lika i sl. koje je pobožni puk darivao Majci Božjoj u njezinim prošteništima. Tu su crkvena odijela, kao kazule, dalmatike i pluvijali, te odijela zavjetnih kipova Majke Božje i Isusa. Zatim razne svete moći kršćanskih mučenika u ostensorijima, vitrinama i bez njih. To su napokon brojne dragocjene knjige bibličkog, dogmatičkog, moralnog, historičkog, filozofskog i literarnog sadržaja.

Imade još mnogo toga, što bi muzej mogao dobiti, ali što ne može primiti, jer za to nema prostorija. To su bili stari ruševni historički oltari, propovijedaonice, korske klupe. Od ovakovih velikih stvari imade muzej samo jedan veliki signirani crkveni oltar iz sakristije Majke Božje Gorske (Capella B. V. Mariae in Monte supra Castrum Lobor) iz g. 1738. s intarzijama. Muzej muči muku, da tome starom i vrijednom predmetu dade dostojno mjesto.

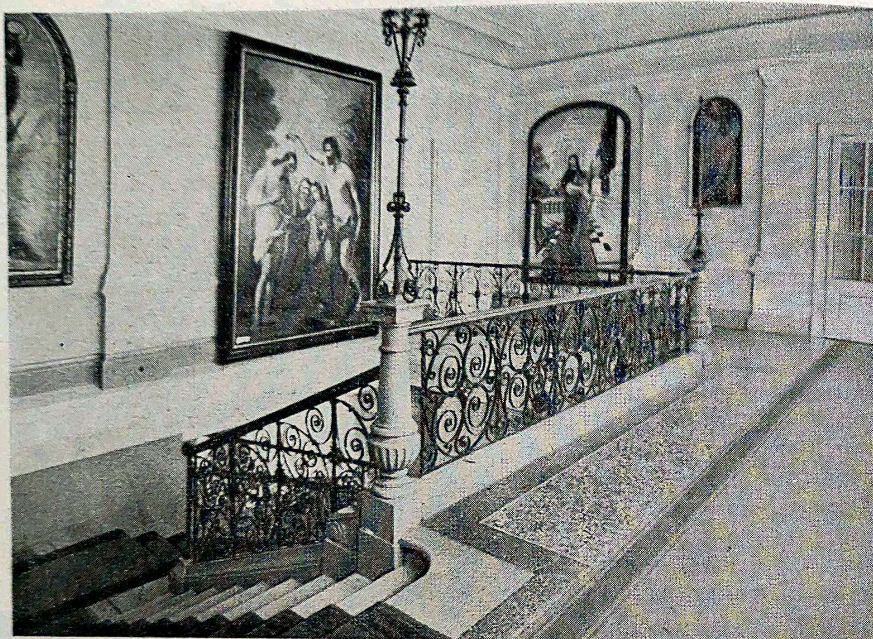
Treća dvorana Diecezanskog muzeja na Kaptolu. Razne crkvene slike. (Foto Griesbach)

Najveći dio muzejskih predmeta pripada dobi baroka, t. j. 17. i 18. stoljeću. Iz doba gotike i renesanse imade muzej vrlo malo, nešto u kamenu, nešto u kaležima i u brokatu. Iz romanskog doba nema ništa.

Što se tiče kvalitete slika i kipova, sve gotovo potječe od domaćih crkvenih slikara, te od slikara slovenske i njemačke narodnosti. U našim se crkvama i kapelama ne nalaze originali talijanskih majstora, pa ako muzej imade nešto talijanskih slika, te su darovi pojedinih svećenika.

U slikama je muzej dobio najviše iz Lepoglave, tog kulturnog središta naših učenih Pavlina, nadalje iz Zagreba, Požege, Varažd. Toplica, Ivanjske, Bistre i Cirkvene. U kipovima dobio je najviše iz Križevaca, (pavlinska radnja), Slavetića, Gore kod Petrinje, Sv. Petra Orehovca, Kravarskog, Sv. Ivana Žabno i Karlovca u župi Sv. Juraj Ludbreški. U brokatu

najviše su dali Vugrovec, Pleternica, Glogovnica, Marija Bistrica i Karlovec kod Sv. Jurja ludbreškog. U srebru i kovnim predmetima najviše su dali Vugrovec, Marija Bistrica, Čučerje, Lobor i Pregrada. U starim knjigama najviše su dali Veliko Trojstvo, Voćin, Crnac, Sveta Klara, Pleternica, Krvarsko i Zlatar.

Glavno stubište u Nadbiskupskom dvoru, gdje su takodjer pohranjene stare slike. (Foto Griesbach)

6. Historička zbirka.

Predaleko bi me zavelo, kad bih htio izbrajati sve pojedine predmete. Možda da navedem tek nešto iz historičke zbirke sabranih portreta.

Od zagrebačkih biskupa zastupani su u D. M. ovi: Toma Erdödy-Bakač (1511.—1517.), Gašpar Stankovački (1587.—1596.), Šimun II. Bratulić Paulin (1603.—1611.), Franjo Klobušicki (1748.—1751.), Franjo Thauzy (1751.—1769.), Ivan Krst. Paxy (1770.—1772.), Josip Galjuf (1772.—1786.), Maksimilijan Vrhovac (1787.—1827.), od A. Rähmela iz 1802. Aleksandar Alagović (1829.—1837.), Juraj Haulik (1837.—1869.), Josip Mihalović (1870.—1891.), Juraj Posilović (1891.—1911.) od Celestina Medovića, Antun Bauer (1911.—1934.) od Vlaha Bukovca.

Od đakovačkih biskupa zastupani su u D. M.: fra Andreas de Franciscis (1650.), Ivan Krst. Paxy (1763.—1772.), Antun Mandić (1806.—1815.), Emerik Raffay (1816.—1830.), Josip Kuković (1834.—1849.), Josip Juraj Strossmayer (1849.—1905.) od A. Anthoine-a iz 1874. i od A. Graffa iz 1899.

Hodnik prvog kata Nadbiskupskog dvora, gdje su pohranjene stare slike i crkveni kipovi. (Foto Griesbach)

Od biskupa senjskih imade D. M. portrete zastupani su u muzeju svojim portretima: Andreas de Franciscis (1649.), Adam grof Rattkay (1712.—1717.), Mirko Ožegović (1834.—1869.) od Jos. Kriehubera iz 1840. i Juraj Posilović (1876.—1891.) od W. Ungera.

Od zagrebačkih kanonika imade D. M. portrete od ovih: Antun

Zlatarić (1758.—1790.), Franjo Raffay 1793.—1820.), Ivan Kralj (1836.—1878.), Josip Vraćan (1844.—1849.), Ivan Pavlešić (1854.—1893.), Josip Schrott (1832.—1857.) od Joh. Bayera iz 1846., Pavao Gugler (1860.—1908.) od Jose Bužana iz 1905., Franjo Huszar (1862.—1883.) od Spir. Milanese-a iz 1880., dakako osim onih, koji su postali biskupi, pa su već gore navedeni. U kaptolskoj se vijećnici nalaze još portreti ovih novijih kanonika, koji stvarno također pripadaju historičkoj zbirci D. M.: Dr. Dominik Premuš od Josipa Bužana, Dr. Josip Lang od Ivana Tišova 1923., Ljudevit Knežić od Trude Braun 1933.

Od svjetovnih dotojanstvenika, vladara, banova, generala i aristokrata zastupani su u D. M.: car Leopold I. (1701.—1705.), Karlo VI. (1711.—1740.), Marija Terezija (1740.—1780.), Josip II. (1780.—1790.), Ferdinand I. (1835.—1848), carica Marija Ana Karolina (oba posljednja portreta od M. Strova iz 1837.), Franjo Josip I. od J. Vogela iz 1851., car Franjo Josip I. i carica Elizabeta od Antuna Eberta iz 1867., nadvojvoda Franjo Karl (1802.—1878.) i nadvojvodkinja Sofija, kćerka bavarskog kralja Maksimilijana od I. Kreppa.

Od banova i vojskovođa zastupani su: ban Ivan grof Drašković (1596.—1607.), ban Petar grof Zrinski (1665.—1670.), ban Nikola grof Erdödy (1670.), ban Franjo grof Nadasdy (1756.—1783.), ban Josip grof Jelačić od Josefa Kriehubera iz 1848., general Antun Mollinary od Monte Pastello od Adolfa Dauthage-a iz g. 1874., general Heinrich barun Pittreich (1841.—1907.), general Svetozar pl. Borojević od Bojne od Otona Ivekovića iz g. 1916., Oskar barun Dummreicher iz Januševca od Fr. Mücke-a iz g. 1870., Bartolomej grof Patačić od Zajezde (1816.), Eleonora grofica Patačić, rođ. grofica Rindsmaul, supruga grofa Ivana Patačića.

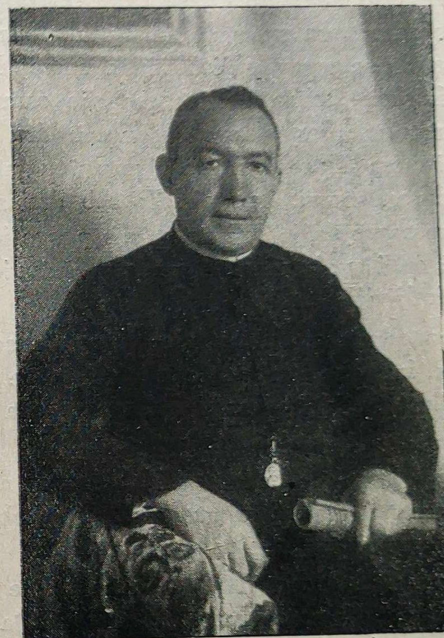
Osim ovih portreta ima muzej oko 50 portreta zagrebačkih građana od novijih domaćih i stranih slikara, koji su smješteni u skladištu.

Imade po župnim dvorovima portreta, koji po svojoj naravi spadaju u historičku zbirku muzeja, ali se ne će prenositi u muzej, već će radi domaće historije ostati tamo, gdje jesu. Ovamo spadaju župnici sv. Marka u Zagrebu, sv. Nikole u Varaždinu, župnici koprivnički, samoborski, martijanečki i dr.

7. Galerija crkvenih slika

Od velikih crkvenih slika spominjem prekrasnu kopiju slike Guida Reni-a sv. Ivana Krstitelja od Klirbera iz g. 1847., koja resi glavno stubište nadbiskupske palače, te sliku sv. Grgura Pape od A. Pölta iz 1847., obje iz župne crkve u Ivanjskoj, nadalje sliku porođenja Isusova od Ignaza Kinera iz Graza iz 1739., sliku sv. Petra od Johanna

Bevera iz Graza iz 1856., sliku sv. Nikole i sv. Emerika od Karla Johanna Hemerleina iz g. 1847. (obje iz stare zagrebačke katedrale). Prekrasne su četiri lepoglavske slike muke Isusove, paulinski rad 18. stoljeća, te slike sv. Lovre i sv. Augustina, po svoj prilici od Ivana Rangera, Pavlina, koga zovu »pictor celeberrimus«, te slike sv. Ivana Nepomuka, sv. Ivana od Boga i Krštenje Isusovo u Jordanu od Johanna Zasche-a iz g. 1856.

Dr. Kamilo Dočkal, kanonik, prvi i sadanji čuvar Diecezanskog muzeja.

Rad oko Diecezanskog muzeja otkrio je neka nepoznata ili manje poznata imena domaćih crkvenih slikara, kao što su Johannes Glavitsch iz Požege 1768., J. Klement (Marija Bistrica) 1747., Josep Paller (Zagreb, Rovišće) iz 1787., Ante Krušić (Pitomača) iz g. 1800., Ivan Mihaljević (Voćin) iz 1826., Joseph Konrad (Biškupec) iz 1826., V. Porkerth (Ludbreg) iz 1848., I. Strohberger (Ivanjska) iz 1847., A. Maiwieser (Veliko Trojstvo) iz g. 1862., Mihael Schlechta (Rovišće i Okić Sv. Marija) iz 1874., Fr. Seidl (Cirkvena) iz 1875., Spiridion Milanese (Zagreb) iz 1880.

Dosada je uprava muzeja mogla da pregleda 87 župa nadbiskupije zagrebačke. Ako uzmemo u obzir, da starih župa zagrebačke nadbiskupije imade oko 350, zatim bezbrojnih filijalnih crkvi, koje imadu često mnogo više dragocjenog blaga od same matice župe, onda je jasno, da Diecezan-

ski muzej još nije dovršio svoj rad, nego je pred njim još široko polje rada. Sada se gradivo skuplja, a kad se jednom sagradi zasebna moderna muzejska zgrada, onda će doći posao prebiranj ai prvog stručnog smještenja.

*

Upoznali smo se s jednom zagrebačkom ustanovom, koja je malo poznata široj javnosti. Sretna je zamisao da se crkvene starine i umjetnine biskupije zagrebačke na jednom mjestu sabiru i očuvaju od moguće propasti. Isto tako je sretna odluka našeg Nadbiskupa preuzvišenog gospodina dra. Alojzija Stepinca, da se osnovao Diecezanski muzej. Isto tako je preuzvišeni gospodin Nadbiskup dobro učinio, kada je osnutak i upravu tog muzeja povjerio kanoniku presvjetlom gospodinu dru Kamilu Dočkalu, koji je s neograničenom ljubavi i požrtvovnošću stvorio gotovo od ničesa jednu kulturnu ustanovu, na koju Zagreb danas može biti ponosan. Dr. K. Dočkal ne samo da je sve svoje sile posvetio uređenju Diecezanskog muzeja, već on i svoja vlastita sredstva žrtvuje, samo da muzej bude što ljepši i zanimljiviji.

Kada nastupe pogodnija vremena, vjerojatno će se ostvariti velika želja osnivača muzeja, kojoj se i mi pridružujemo, da se podigne na zgodnom mjestu palača Diecezanskog muzeja. Takova palača bila bi za Zagreb jedan novi ures.

Ovime izričemo u ime građana grada Zagreba najtopliju zahvalu osnivačima Diecezanskog muzeja, što su naš Zagreb obogatili s jednom novom i svakako krasnom kulturnom ustanovom.

U vrijeme kada pada proslava 700-godišnjice što je Zagreb proglašen kraljevskim i slobodnim gradom, otvoren je 9. studenoga t. g. Diecezanski muzej. Osvrnut ćemo se u kratko na samo svečano otvorenje.

U nedjelju (9. studenoga) u 11 sati prije podne sakupili su se uzvanici u muzealnoj zgradi na Kaptolu br. 28, da prisustvuju svečanosti otvorenja. Od strane Hrvatske državne vlade prisustvovao je ministar pravosudja i bogoštovlja dr. Andrija Artuković. Ministra narodne prosvjete zastupao je I. Pavelić. U ime grada Zagreba prisustvovao je načelnik Ivan Werner. Prisustvovao je papinski legat msgr. Josip Ramiro Mareone. Zatim smo tu vidili predstavnike svih zagrebačkih kulturnih ustanova. Društvo Zagrebčana zastupali su društveni tajnik gradski senator Stjepan Stiegler i odbornik gradski savjetnik Ivan Ulčnik.

U jednoj od muzejskih dvorana pozdravio je prisutne čuvar muzeja msgr. dr. Dočkal i zamolio Nadbiskupa dra Alojzija Stepinca, da otvori ovaj muzej crkvene umjetnosti kod Hrvata.

Nadbiskup dr. Stepinac održao je tom prigodom govor, u kojem je naglasio veliku važnost ovog muzeja za kulturnu poviest hrvatskog naroda.

Ujedno se zahvaljuje sadašnjem čuvaru muzeja, koji je uložio mnogo truda za što bolje organiziranje muzeja i prikupljanja umjetnina. Nadbiskup naročito naglašava zasluge Ministarstva narodne prosvjete, kao i Provostolnog kaptola zagrebačkog, koji su sa svoje strane mnogo pripomogli ovomb djelu. Nadbiskup spominje, kako je nakon višegodišnjeg mučnog rada uspjelo muzej otvoriti u oči dana, kada naš Zagreb slavi 700-godišnjicu što je proglašen kraljevskim i slobodnim gradom. Proglašuje muzej otvorenim.

Iza govora preuzvišenog gospodina Nadbiskupa, pročitao je dr Dočkal kratak prikaz kako je Diecezanski muzej osnovan, te što se sve u muzeju nalazi.

Zatim su prisutni razgledali muzej u zgradi na Kaptolu br. 28, a iza toga i u Nadbiskupskom dvoru. Svi prisutni upisali su se u spomenu knjigu.

Muzej je otvoren svake nedjelje od 10 do 12 sati prije podne. Ulaznina po osobi 10 Kn., za djake, djecu i vojnike 5 Kn.

Uredničtvo.

Dr. Leo Držić:

ZAGREB NA POŠTANSKIM MARKAMA

U povodu 700. godišnjice našeg Zagreba promotrit ćemo poštanske marke, na kojima je prikazan neki dio glavnog grada Hrvatske.

Istina, tih maraka nema baš mnogo. Svega je do sada izašlo 12 maraka sa slikom Zagreba. No, ipak ovaj prikaz ne će biti nezanimljiv. Ta, radi se o našem Zagrebu!

Razgledajmo, dakle, te marke:

Prva marka sa slikom Zagreba izašla je g. 1932. u nizu, koji je izdan u povodu veslačkog natjecanja za prvenstvo Europe u Beogradu. Ta marka prikazuje novu stolnu crkvu na Kaptolu i crkvu Sv. Marije u pozadini, dok se naprijed nalazi čamac (dvojac) na Savi.

Sliedeća marka izašla je g. 1940. To je marka iz niza zrakoplovnih maraka, a prikazuje Strossmayerovo šetalište u Gornjem gradu s pogledom na novu stolnu crkvu i crkvu Sv. Marije, dok nad gradom kruži zrakoplov. (Slika 1).

G. 1941. (u ožujku), u povodu II. filatelističke izložbe u Zagrebu, izašle su dvije marke: jedna, smedje boje, sa slikom Kamenitih vratiju, a druga, modre boje, sa slikom stare stolne crkve na Kaptolu.

Kratko vrieme za tim izašle su ove marke s istim slikama, tek u promienjenim bojama.

U povodu obnove Nezavisne Države Hrvatske izašle su spomenute izložbene marke sa zlatnim pretiskom »Nezavisna Država Hrvatska«. (Slika 2).

Slika 1.

Slika 2.

Slika 3.

Zatim izlaze g. 1941. nove hrvatske slobodne marke, u nizu kojih se nalazi i marka od Kn 2.—, crvene boje, sa slikom nove stolne crkve na Kaptolu. (Slika 3).

Slika 4.

Slika 5.

Slika 6.

G. 1942., u povodu prve godišnjice Nezavisne Države Hrvatske, izašla je ta marka od Kn 2.— u smedjoj boji, s pretiskom »10. IV. 1941.—1942.« (Slika 4).

Slika 7.

Iste godine izlazi u nizu u korist »Pomoći« smedja marka od Kn 4.— +2.—, na kojoj je prikazan Jelačićev trg sa slavolukom »Pomoći«. (Slika 5).

Napokon je slobodna marka od Kn 2.—, crvene boje, na kojoj je slika nove stolne crkve na Kaptolu, pretiskana i dobila novu vriednost od Kn 0.25. (Slika 6).

Crtač prvih dviju maraka nije poznat, dok je sve ostale marke izradio naš akademski slikar Oto Antonini.

Na kraju valja spomenuti još i prigodni poštanski žig, koji je upotrebljavan dne 12. I. 1942., u povodu »Dana marke Hrvatskog filatelističkog saveza« u Zagrebu, na kojem se u sredini nalazi silhueta spomenika bana Jelačića na Jelačićevom trgu u Zagrebu. (Slika 7).

Viktor Kučinić: (Nastavak)

SPOR DIMITRIJA DEMETRA S UPRAVOM NARODNOG KAZALIŠTA

KAZALIŠNI ODBOR KONAČNO POPUŠTA...

Napeto stanje između Demetra i kaz. odbora jamačno bi potrajao i dulje vremena, da nije Dimitrija nalazeći se u stisci popustio i odaslao Klobučariću ono znamenito pismo, koje je ganulo njegovo oporo srce. A kada je dne 3. rujna primio brzojavnu vijest: »Predsjedniku Klobučariću, Zagreb. Uspjelu operu, ilirsku njemačku igru i possu po punomoći angažirati. Putni trošak 30 osoba po 12 for. Molim danas sjednicu i odgovor. Demeter.« — sve dotadanje prekršaje i pogreške oprostio je svom kazališnom poslovođi. Pregorio je i 5 forinta, što ih je Demeter izdao za brzojavku. Njemu je bilo glavno, da je Demeter sastavio sve tri družine u okviru dane mu punomoći. »Presvietli« nije sebi mnogo razbijao glave, na koji je to način Demetru uspjelo. Ta još prije par dana javio je, da mu je nemoguće sastaviti operno društvo — a sada, nekoliko sati nakon primljenog ukora od strane kazalištne uprave sastavlja ne samo operu, već i potpunu hrvatsku dramu.

Međutim stvarna je činjenica bila ta, da Demeter još uvijek nije bio sam sa sobom na čistu, što je zapravo sastavio. O tom ćemo se kasnije osvjedočiti. Brzojavku o svom uspješnom radu poslao je zato, da umiri klonule duhove u kaz. odboru a ponajviše samoga predsjednika, jer je samo na taj način mogao isposlovati, da mu podpišu ugovore i doznače novac. Lisnica mu je već doista bila prazna!

Privremeno je Demetru i pošlo za rukom da smalaksale duhove opet osokoli: svi su se zajedno izmirili i prionuli radu u korist hrvatskoga kazališta. Da je tome zbilja tako, svjedoče nam bilješke kazališnoga zapisnika od 4. rujna 1854. koje ovdje u cijelosti donašamo:

ZAPISNIK

od 4. rujna 1854. sastavljen u sielu odbora upravljajućeg poslovi narodnog kazališta u Zagrebu. Pritomni: Presvietli g. Dragutin Klobučarić, predsiednik, g. Ivan Kukuljević, g. Naum Malin, g. Pavao Hatz, odbornici i Maksimilijan Prica, tajnik.

1. Gospodin dr Dimitrija Demeter dopisom od 1. rujna t. g. opravdajuć svoj postupak glede najmljenja dramatičnih družtva za ovdašnje kazalište moli da bi se isti postupak i sklopljene pogodbe s najmljenici odobrilo i da bi mu se poslalo 400 forinta poputine za najmljene igrače, a predujam da će on sam namiriti najmljenikom. Podjedno moli, da mu se pošalje također 200 for. za opere i drame koje valja nabaviti. Poslani iz Beča po g. dru Demetru gospodin Rudolf Stephan, najmljeni za ovo kazalište režiser, predstavio se lično odboru, te pošto dade odboru zahtjevanu obavjest o razmjerih najamnih družtava i pojedinih licah bude odlučeno: prihvatiti pogodbe do sada sklopljene s igrači u (priklopljenom imeniku) naznačene izuzamši predplatah (Vorschuss) s najmljenici, bez privole odbora ugovorene, koje se ne odobravaju; isto tako prihvatiti predlog g. dra. Demetra dedto. 25. kolovoza t. g. kojim preporučuje za baritona nekoga Dušnica s mjesečnom platjom od 50 fr. mjesto g. Štrige, te dozvoliti da se isti Dušnic pod tim uvjetom najmi — dakako bez ikakve predplate. Najmljeni igrači da neka ne dodju prije 16. rujna t. g. ovamo, jerbo se kazalište sad preuredjuje, te se tako ni upotrebit nemože. Predplatu će dobiti najmljeni igrači i to polovinu mjesečne platje anticipando, kad ovamo stignu, ali ne prije 16. rujna t. g. od kojeg dana uopće počet će teći svima platja. Od operah neka g. Demeter pribavi »Martu« od Flotova za 150 for., ali neka gleda ako uzmožne ovu cijenu obaliti, a opera neka bude potpuno priredjena i izpisana za soliste i kor (Buch und Partitur samt sämtlichen Stimen) osim toga neka kupi operu »Lukrezia Borgia« u kopiji i partituri. Od posah neka kupi: »Das Mädchen von der Spule«, »Der alte Deutschmeister«, »Wo stekt der Teufel« i »Hausmeister aus der Vorstadt« a od igrokazah: »Ein Gefängnis«, »Ein Lustspiel«, »Mathilde« i »Der Blinde von Paris«. U tu svrhu da mu se pošalje 300 forinta.

Za putne troškove najmljenih igračah odobreno je ukupno 400 for. srebra po predlogu g. Demetra, ova svota novacah ima se odmah poslati istome g. Demetru. Pogodbe sklopljene s ostalimi igrači i pievači, koje dosada nisu gotove, neka odmah pošalje na odobrenje, u ostalom javit mu, da su 4 pogodbe poslane zadnji put ovamo — budući odobrene — ovdi pridržane i to pogodba s gospodičnom Wölfle, Josipom Wansche, Aleksandrom Geislerom i Julijom Guttenthalom.

Napokon strogo uputiti g. Demetra da neka niti odiela niti operah ne kupuje nego što mu je izriekom naznačeno i naloženo.

2. Budući da se je dramatično družtvo za igrokaz i šaljivu igru na njemačkom i hervatskom jeziku i za njemačku operu sastavilo, to će se u drugoj polovici tog mjeseca početi s predstavama s toga bude odlučeno: sjedje kazalištne pod cienu ustanovljenu u sielu od 7. lipnja t. g. na svu godinu pod najam dati i to od 15. rujna t. g. do 15. rujna g. 1855. toga radi izdati poziv na publiku tako u novinah kako i u posebno štampanih oglasih tim dodatkom da će do Uskrsa dojduće godine izpuniti vrieme igrokaz i šaljiva igra na jednom i drugom jeziku i njemačka opera,

a ostalo vrieme, da će gledat odbor izpuniti drugimi predstavami naročito pribavljenimi. U pozivu neka se napomene, da tko želi uzeti na svu godinu ložu pod najam, da to pismeno prijavi do 13. t. m. gospodinu Mallinu u njegovoj kući u Dugoj ulici br. 283 i to izmedju 10—12 ure prije podne. — Tko se prijavi kašnje, ta se prijava neće nipošto uvažiti na štetu onoga, koji se za vremena prijavio. Novci se imadu položiti odmah, kako se kome loža doznači putem cedulje.

Zatim bude sielo to i taj zapisnik završen. Pismovodja: Maks. Prica.

List odbora, koji je već slijedećeg dana odpremljen Demetru u Beč, većim je djelom suglasan s gore priopćenim zapisnikom. A da je odbor popustio od svoje strogosti naslućujemo time, što je list opet pisan u hrvatskom jeziku:

Gospodinu dru Dimitriji Demetru

u Beču

Budući da je odbor iz Vašeg pisma od 1. t. m. i iz kratkog izvjestja od 3. t. m. brzojavno otpravljenog razabrao, da Vam je pošlo za rukom sastaviti družtvo za igrokaze na njemačkom i hrvatskom jeziku i za niemačku operu ujedno unutar granica punomoćja danog Vam, s toga je danas odlučio odbor odobriti sve-

§. 6.

U stara dobra vremena imalo je naše kazalište katkada u svojoj »pieneznici« novčanog suviška, iz kojeg su se uz dobre kamate i jamstvo podieljivali građanima zajmovi. Veće se svote nisu pozajmljivale, kako nam to potvrđuje ovaj odlomak iz kazališnoga zapisnika: »G. Dominik baron Balbi, c. k. major u miru, moli za zajam od 11000 fr. sr. iz pieneznice kazalištne. Odlučeno: Ovoj molbi neudovoljiti zato, što u pieneznici nema toliko novacah, koliko potrebuje molitelj«.

kolike pogodbe u privitom imeniku popisane, koje ste dosad s najmljenimi igrači i pievači sklopili i ovamo na odobrenje podnieli izuzamši ustanovu obrešenja predplate dane igračem koja se ne odobrava u onoj slici u kojoj je obrešena, nego će igrači kad ovamo stignu dobiti polovicu svoje mjesečne platje anticipando. Platja pako počet će im teći od 16. rujna t. g. počamši, jerbo je na ovaj dan odredjen i početak tečaja kazalištnog i vremena zakupnoga, uz koje će trajati zakup siedjah kazalištnih. Zato nije ni od potrebe, da igrači stignu ovamo prije 16. t. m., jerbo nije stalo do toga, makar se i nekoliko dana kasnije predstavljanja započela i onako se kazalištna sgrada u ovaj čas iznutra maže, bieli i preuredjuje, to se u njemu prije 16. t. m. nemože nit radit ništa.

Pogodbe sklopljene s igrači Josipom Wansche, Aleks. Geislerom, Julijem Guttenthalom i gospodičnom Wölfle, koje ste posljednjim pismom ovamo podnieli, pridržane su ovdi u odboru. Ostale pogodbe izvolite bezodvlačno podnieti, da ih

odbor uzmogne previditi te odobriti. Predlog Vaš dedto 25. kolovoza t. g. kojim predlažete, da se mjesto g. Strige najmi neki Dušnic za baritona s mjesečnom platjom od 50 for. ovaj se predlog s obzira na pohvaljena po Vami svojstva Dušnićeva odobrava; po tom ima g. Štriga sasvim izostati, jerbo ovo kazalište ne treba dva baritona.

Za poputinu (Reisegeld) igračah odobrio je odbor po Vašem predlogu za sve ukupno 400 fr. sr. koja Vam se svota ovime šalje.

Za nabavku izbornika (repertoira) odobreno je 300 forinta te Vam se šalje takodjer u prilogu. Od ovih 300 forinti imadu se zasad pribaviti komadi sliedeći

A. OPERE

1. »Marta od Flotova, za 150 for. ali izvolite gledati, ako je moguće ovu cijenu obaliti; opera neka bude podpuna i valjano priredjena i izpisana za Chor, Solochor, Buch i Partitur samt sämtlichen Stimmen.
2. »Lucrezia Borgia«, podpuna u knjizi i partituri.

B. LAKRDIJE (POSSEN)

1. »Das Mädchen von der Spule«
2. »Der alte Deutschmeister«
3. »Wo steht der Teufel«
4. »Hausmeister aus der Vorstadt«

C. IGROKAZI (SCHAUSPIEL)

1. »Ein Gefängnis« od Benedixa
2. »Ein Lustspiel« od Benedixa
3. »Mathilde« od Benedixa
4. »Der Blinde von Paris«

Osim ovih izborničkih komadah neka se za sad ništa više ne kupuje, niti drugih operah ni dramah, niti odielah ikakvih uopće.

U Zagrebu, 4. rujna 1854. Predsiednik: Klobučarić. Tajnik: Prica.
Odpravljeno 5. rujna 1854. zajedno sa 700 forinta srebra.

Veselo je kucalo Dimitrijino srce, kad je čitao ovo pismo. Teški su sad dani prošli! Novac dolazi, ugovori su podpisani, gospođica Wölfle je angažirana a za repertoar dobiva 100 forinta više nego li je tražio. Radostan zapjeva ariju iz prvoga čina »Lucrezie Borgie«: »Živila Venecija!«

HRVATSKA DRAMA SASTAVLJENA OD TROJICE GLUMACA!

Demeter je opet postao starom dobričinom i njegov pjesnički polet ubrzo se vinuo iznad svakidanje prosječnosti. U tom zanosu napiše u Zagreb odulje pismo:

Slavni odbore!

Novac za put i repertoir primio sam zajedno s Vašim veleštovanim dopisom. Iskrena hvala na dobroti, što ste odobrili pogodbe, jer ste me time izbavili od velike neprilike, no budite osigurani da se ne ćete toga radi kajati, jer družtvo ne može bolje biti za naše okolnosti. Što se tiče naloga u obziru nabavljenja operah i inih dramatičnih dielah moram primietit, da bi bolje bilo, da se mjesto »Marte« kupi »Ciganka«, jer je isto tako dobro i novo muzikalno djelo kao »Marta«, a mnogo shodnie za naše društvo, jer naša perva pievačica nije študirana u »Marti« a i njezin osobito kriepak i jak glas teško bi se prilagodio laganoj i titrajućoj muzici od »Marte«. Medjutim kupit ću samo »Lukreziu-Borgiu«, dok dobijem novi nalog u tom obziru, tim većma, jer ako kupim sve druge naložene komade teško da će mi 150 for. preostati, da uzmognem pribaviti jednu ili drugu od ovih napomenutih operah. »Nachtlager in Granade« stoji samo 50 for. a liepa je opera i sasvim shodna za naše društvo. Ne bi dobro bilo, da bi medjutim tu kupili, dok sakupimo potrebnu svotu za »Ciganku«?

Iz priloženoga izkaza osviedočit ćete se, da nisam prekoračio ustanovljenog platežnog stanja no naravno, morat ćemo, što se tiče narodnog igrokaza, zadovoljit se s početka s manjimi, većom stranom šaljivimi komadi, a takovih ima dosta, koji se mogu dopast općinstvu. Inače nije bilo moguće. Tečajem vremena možemo gdjekog Niemca odpustit i zato kojeg našinca pribavit si, a možebit doći će i toliko novacah, da ćemo moći povekšat platežno stanje. Budući da Dušnić, kog sam jurve angažirao, nemože pred koncem ovoga mjeseca doći u Zagreb, zato sam odredio, da operisti ostanu ovdie još koje vrieme, gdje će učit »Lukreziu«. Tim će se troškovi ponješto smanjit, jer akterom teku plaće, od dana kad dođu u Zagreb. Na takav način naknadit će se onaj višak troškovah, koji je učinjen time, što su niekoji članovi radi probah već pred 16. t. m. morali doći u Zagreb i uslied toga već počeli vući svoju plaću. Perva opera bit će dakle ili posliednega ovog mieseca ili pako pervih dana dojdućega, a narodni igrokaz započet će 14 dana kasnije, jer su naši narodni akteri većinom strani početnici i moraju se dakle prije poučiti, dulje uvježbat, a niekoji od njih, kao g. Frölich, ni nemogu prije doći u Zagreb, to su stvari koje se nisu previdit ni preinačit mogle — a služe većma na korist, nego li na uštrb teatralnoj kasi. Da je gagen-etat veći, mogal bi za naš igrokaz još dva dobra člana angažirat, to jest gospoju Ciglar za 60 for. i gospodina Vladimira Tvrda, učenika g. Annschütza za 50 forinta, ali to stroge granice moga punomoćja nedopustiše, a za jednog i drugog iscrpljen je svekoliki gagen-etat. Ako dodate još rečenih 110 forinti možebit mogu jih jošte dobit, no i bez njih može se dosta komadih dati no naravno, kod izabiranja istih mora se obzir uzeti na maleni broj naših akterah a kod niemačkog društva ima i izvan onih Slovinaca, koji su se obvezali, da će naški učit, još i po koi Čeh, koga ću već nagovorit, da preuzme koju manju rolu i starat ću se, da mu je s početka mehanički ulijem u glavu — velika muka za mene istina, no ipak će ići, nemajte dakle nikakve skerbi u tom obziru, jer ću sve moguće učinit, da se manji komadi i u našem jeziku budu dostojno predstavljat mogli, dok nam narastu krila da pokusimo i višji polet. Za Miškovićku, Adelsheim, Vidulovića ili kako se želi nazvat Milana i Frölicha stojim dobar. Miškovićka će za cielo excelirat, Adelsheim je takoder dobra, istina, još ne govori naški, ali već mnogo razumije, jer se je marljivo ovdje vjezbala, a rodjena je Slovakinja, ja sam uvjeren, da će za koi mjesec govorit sasvim dobro, isto tako Schwartz i njegova gospoja, jer su takodjer slovačke kervi i imaju veselja k tomu. Schwartz je okretan i talentiran akter a i njegova gospoja nije strana na igralištu a govori osobito lijepo slovački. Za manje role moći će se za koje vrieme upotriebit i gospodična Marinelli, jer je počela jurve učit naš jezik i ja sam opazio da ima veliki talent za jezike. Za starije role moći će se pomoćju poduke upotrebit i gospoja Freudenreich mlađa, jer govori kao rođena Hrvatica dobro naški, a već ima dvie godine danah i više, što je kod više teatrah za male role bila angažirana, posliednje vrieme na Josephstadskom teatru. Izvan ovih angažirao sam još Čaića i Pale-a, dva mladića, kako čujem puna talenta i

ljubavi iskrene k narodnom kazalištu. Za početak čini mi se da je dosta. Za koi mjesec može se stvar znatno poboljšati.

Operisti su veoma jeftini, no ipak neće biti loši, jer sam ih čuo pjevat i znam da imaju friške, kriepke i ugodna glasove, a svikoliki poznaju dobro muziku. Hallinger tenor, Dušnić bariton, Jessi prima-donna sopran, Mišković prima-donna alt, Rohan duboki bas, imaju izvanredno zvučne glasove i nadam se, da će se svikoličci dopasti, ali ih moramo u takovih partiah pred obćinstvo stavit, koje su za njihove glasove, i u kojih su jurve izviežbani, jer nisu stari pievači, da mogu odmah u svakoj partji stupit na kazalište. Dobro bi bilo dakle, da bi se izvan »Lukrezie« dala i »Ciganka«, zatim »Nachtlager in Granada« a poslie toga »Freischütz«, »Ernani«, »Norma«, »Montechi i Capulletti« — jer su u tih operah uvježbani i svikoliki žele, da se pokažu u istih. Izvan »Ciganke« i »Ernania«, ostale opere neće mnogo stajati. Da sam ove pievače tako jeftino dobio, imam zahvalit jedino slučaju i ostalitim okolnostima, u kojih su se nalazili, koje nemogu sve ovdje razložit a i nespada simo.

Ja ću teško kod pervoga predstavljanja u Zagrebu biti, jer imam još mnogo posla s nabavljanjem repertoara i obdržavanjem probah od »Lucrezie« i »Ciganke«, izvan toga, na nesreću, obolio sam jošte, i tako ne mogu se odmah na put spremiti. Predplate sam iz mojega namirio, što već sada preko hiljadu osam sto forinti srebra iznosi. Pisano mi biaše, da će pretplate plaćene biti, kad akteri u Zagreb dodju, ti su većom stranom jurve tamo, molim dakle, da bi mi se barem četvrtina tih novacah odmah u Beč poslala, jer prije nego otidem iz Beča, moram namirit niešto dugovah, što sam ovdje učinio u to ime. Ja i tako gubim, jer bez k a m a t a h nisam mogao dobit novacah, a tih od odbora nemogu tražit a i ne tražim, no pri svem tom bit ću odboru zahvalan, ako mi za sada samo četvrtinu tih, na njegov račun izloženih novacah, u Beč pošalje, no naravno najdulje do ove subote ili nedjelje, jer najdublje dojdući četvrtak krenut ću put Zagreba. Preporučam društvo vašoj sklonosti i molim da budete gospodinu regiseuru u svem na ruku, da budu perva predstavljanja sjajna jer od pervog utiska sve zavisi. Nebudite molim Vas odviše t v e r d i, što se veršenja prvih komadah tiče, jer od toga zavisi uspjeh. Režiseru priopćio sam što ima učinit, dok se bolji repertoir pribavi, jer naša biblioteka malo vriedi. U obziru garderobe mora se takodjer nešto učinit inače nije moguće napredovat. Molim ne zaboravite na o r k e s t a r, mislim da bi dobro bilo da barem 16 osoba angažirate, ostali mogu se pribavit, kad se budu davale opere, no svakako treba najmiti k a p e l m a j s t e r a odmah sad, jer bez njega, a treba ga već i sad za vježbe kod »Lukrezije«, koju ću ovih dana poslat, nemogu se dati niti posse. Preporučam u tom svojstvu našeg starog M ü l l e r a, jer je usprkos njegovim manam ipak najvještiji od svih muzikusa nalazećih se u Zagrebu.

U Beču dne 11. rujna 1854.

S osobitim poštovanjem prepokorni
sluga Dr. Demeter.

Demeter izmirivši se tek s odborom ponovno zapade u iste pogreške zbog kojih je i došlo do zapletaja. Premda mu je iz Zagreba javljeno, da je najmio previše osoblja, on opet nagovara odbor, kako bi bilo svrsishodno da angažira još dva člana: glumicu Ciglar i glumca Tvrtka. Hrvatsku dramu sačinjavali bi prema Demetrovom naumu slijedeći Hrvati: V i d u l o v i ć, Č a i ć, F r ö l i c h, P a l e zatim od strane Čeha i Slovaka: Schwartz i gospođe: Adelsheim, Misskowitz, Freundereich, Schwartz i

Wiener allgemeine Theaterzeitung.
Originalblatt für
Kunst, Literatur, Musik, Mode und geselliges Leben.
Herausgegeben von Adolf Bäuerle.
Fünf und Dreißigster Jahrgang.

Wien 1842.
Im Bureau der allgemeinen Theaterzeitung,
Rauhensteingasse №926.

Naslovna stranica bečkog kazališnog lista iz g. 1842.

Talijanka gospođica Marinelli. Dakle ukupno 10 osoba, od kojih Frölich i Freundereichica nisu ni došli u Zagreb; ostali pak nisu mogli, kako se Demeter nadao, u kratko vrijeme naučiti hrvatski jezik i tako je čitavo naše glumište u početku palo na tri glumca po rođenju Hrvata.

Jedina Marija Adelsheim naučila je prilično dobro naš jezik i ostala je članicom hrvatske pozornice kroz punih 14 godina. Kroz sve to vrijeme glumila je uloge glavnih junakinja u hrv. drami. Glumica Freundereich, koju je Demeter htio angažirati bila je — rastavljena supruga Josipa Freundereicha, a djevojačkim prezimenom zvala se je Sever. Do sada nisam mogao ustanoviti, da li je spomenuta Freundereichica zaista došla u Zagreb s Demetrovom trupom i ako je navedena u iskazu kojeg je Dimitrija s gornjim listom poslao u Zagreb a donosimo ga ovdje u cijelosti:

Iskaz

Gospoje:	Wölfle	mjesečna plaća	135	forinta
	Mišković	„ „	85	„
	Jessy	„ „	80	„
	Müller	„ „	70	„
	Kolb	„ „	50	„
	Holmann	„ „	50	„
	Schmitz	„ „	50	„
	Nilins	„ „	50	„
	Adelsheim	„ „	46	„
	Marinelli i kći . .	„ „	45	„
	Koch	„ „	24	„
	Astler	„ „	20	„
	Schwartz	„ „	20	„
	Freudenreich . . .	„ „	20	„
Gospoda:	Kleinert	„ „	80	„
	Niklas	„ „	80	„
	Hailinger	„ „	80	„
	Stephan	„ „	60	„
	Rohan	„ „	60	„
	Gutenthal	„ „	50	„
	Dušnić	„ „	50	„
	Vanini	„ „	50	„
	Schieferstein . . .	„ „	45	„
	Čaić	„ „	45	„
	Milan	„ „	45	„
	Pale	„ „	40	„
	Frölich	„ „	70	„
	Uhatzy	„ „	40	„
	Schwartz I. . . .	„ „	40	„
	Souffleur (Kastner)	„ „	30	„
	Eder	„ „	30	„

	Geissler	„ „	30	„
	Hlavaček	„ „	30	„
	Waneche	„ „	30	„
	Maurer	„ „	30	„
	Schwartz II. . . .	„ „	28	„
		Ukupno . .	1788	forinta

K tom dolazi još teatermajster sa 40 for., ali taj ne spada po zaključku odbora u ustanovljeni Gage-Etat, kao ni opredieljena plaća za ravnatelja (Demeter) od mjesečnih 100 forinti. Još primietit moram, da bi se imale samo takove opere izabrati, gdie samo jedan tenor dolazi, a takove su malone sve talianske i mnoge njemačke. Gagen-Etat nije dopupustio da dva tenora angažiram.

Dr. Demeter

Savremena slika slavne bečke balerine Fanny Elssler (1810—1884), kojoj je oxfordsko sveučilište podielilo počastni naslov doktora iz plesne umjetnosti.

No ovaj popis umjetničkoga osoblja za kazališnu sezonu 1854./1855. nije definitivan, jer se je do početka sezone nekoliko puta izmijenio. Od gore popisanih nisu stigli u Zagreb: Hailinger, Rohan, Frölich i Freundereihica. Konačni popis glumačkoga i pjevačkoga osoblja i članova našeg prvog kazališnog orkestra objelodanit ćemo kasnije.

Kada su u Zagrebu primili ovaj »Iskaz« s naznačenim ukupnim iznosom mjesečnih plaća (1788 forinti) svi se obradovaše: ta Demettru je uspjelo, da od određene ukupne gaže još uštedi 12 forinta. No Klobučarić, realan čovjek, sam je točno preispitao zbroj, da se moguće Demeter nije

u zbrajanju »zabunio« ili im bilo kako podvalio. Ali sve je bilo u redu! Dimitrija je konačno osvjetlao svoje lice i za male novce sastavio njemačku operu, njemačku dramu i hrvatsku dramu. Pa kud će više!

PRVE LASTE STIŽU IZ BEČA U ZAGREB

Nekako u isto vrijeme stigla je u Zagreb i prva grupa bečkih glumaca i glumica na čelu s drugim redateljem Niklasom — a među njima i zamamljiva ljepotica i čuvena bečka subreta Hermina Wölfle. Već prvih dana uspjelo joj, da zaludi nekoliko muškaraca, naročito oficira. A i po koji ozbiljniji gospodin iz kazališnoga odbora kriomice je »hofirao« lijepoj Bečanki. Pomade za brkove tih su se dana mnogo više trošile, a po gdjekoja već zabačena »Schnur-bart binda« ponovno je izvađena iz ormara.

Posljedica sveg tog bila je ta, da su se mrka lica kazališnih upravljača raznježila i oni šalju (17. IX.) Demetru list, kojeg doduše nema u arkivu, ali kazališni zapisnik po prilici nam točno kaže što su mu pisali:

»Na pitanje Demetra od 11. rujna, koje opere da kupi za kazalište i bili smio još dvojicu za predstavljanje najmiti bude odlučeno: uputiti ga neka nabavi mjesto »Marte« operu »Ciganku« ali da više ne najmljuje nikoga u ostalom, da mu se pošalje na račun 450 for. srebra s tim pozivom, da neka ovamo podnese točan popis učinjenog potroška zajedno s pogodbama skljopljenima s igračima i neka što prije otpravi najmljenog teatermajstra«.

No veselje odbornika bilo je preuranjeno! Čim je Demeter primio novce, šalje u Zagreb odulji izvještaj o svome radu u Beču, koji pod konac ne svršava baš utješljivo:

Vaše Blagorođe!

Na odgovor Vašeg cjenjenog dopisa od 17. o. mj. imam čast javiti Vam slijedeće: što se tiče predplata koje sam dao glumcima, koji se već nalaze u Zagrebu — točno su naznačene u poslanim spisima. Nekojima sam morao dati nešto više nego je tamo naznačeno, pošto inače nisu mogli odputovati. Ove veće svote date su kako je dolje naznačeno:

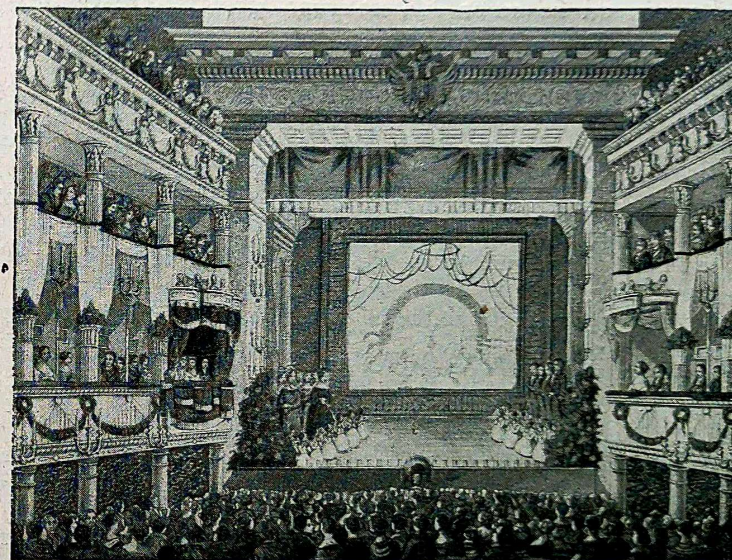
Gospojici	Wölfle	65 for.
Gospodinu	Kleinertu	15 „
„	Uhatzy	25 „
„	Dušniću	10 „
„	Geisleru	5 „
„	Wansche	5 „

zato molim, također ovu svotu ovim ljudima u odgovarajućim obrocima odbiti.

U obziru nabavka knjiga, imam naglasiti, da sam ja dobio od režisera jedan popis od više djela sa zahtjevom, iste odmah nabaviti i u Zagreb poslati, pošto su neophodno potrebne. Pošto ja moram predpostaviti, da je on to učinio po nalogu odbora a i vrijeme je sililo, to sam iste kupio za 48 for. sr. i već sam ih poslao. Dalje, pošto ja računah, da ćemo trebati za cjelu sezonu najmanje 14 opera a dotične ako bi ih mi kupili s kopiaturom, naslogom i pjevanjem ogromnu bi svotu prouzrokovale, tako sam ja sa gospodinom Pokornijem učinio pogodbu, kojom će on

nama pribaviti potrebne opere sa prepisima glasova, koje nisu pod zabranom i svaku će nam po 10 fr. uzajmiti, što se meni čini neprispodobivo povoljno, jerbo samo partitura svake opere bi nas najmanje 30 for. stajala, a prepis glasova bi isto toliko stajao. Šest opera sam već izabrao i u Zagreb poslao, da ne bi doslo do smetnja. I ako sam ja to učinio bez naloga odbora — mislim — da nećete imati ništa protiv tome, pošto se jasno vidi prednost, koju će zavod od toga imati.

Pošto »Ciganka« stoji pod Revesom, tako se mora knjiga i partitura od njega kupiti ali pošto ja kanim glasove posuditi od Pokornija to ćemo time najmanje 40 for. uštediti. »Lukreciju« sam morao dati za 55 forinta prepisati. Za par dana poslat ću partiture i (dionice) za orkestar, da mogu zborovi biti uvježbani, glasovi slijede takodjer za koji dan. Pokorny nema ove opere inače bi ju posudio od njega što bi mi bilo mnogo povoljnije.

»Theater in der Josephstadt« prije stotinu godina. Svečana predstava, kojoj prisustvuju i članovi kraljevskog doma.

Sad sam primio jedno pismo od g. Niklasa, koji me moli, da odmah one, za moj račun kupljene posse, pošaljem u Zagreb. Pošto se u zagrebačkoj biblioteci ne nalazi skoro nijedna kompletna, da tako ne dodje do prekida predstava. Ja ću poslati zahtjevane glasove još danas. Ali moram upozoriti, da stvari stoje 75 forinta, koji, ako ih ja potrošim na mojem povratku u Zagreb, mi moraju biti povraćeni. I chouchon, koji se sada igra u Zagrebu spada ovamo.

Još imam da javim, da je naš prvi tenor obolio na frenosi i da je on radi toga morao povući svoj ugovor, isto se dogodilo i par dana prije sa basom Rohanom. Vaše Blagorodje može si misliti moju nepriliku. Ja ne znam što imam za činiti. Bass Hablawetz, koji ima jedan snažan i izvježban glas može ga zamjeniti, pošto ćemo mi dati malo opera, gdje dolaze duboki bassi, ali jednog prvog tenora a usto još i jeftinog, kao prijašnjeg, naći nije malenkost. Jedan drugi sanduk knjiga i garderobe, koje sam takodjer ja na moj račun i na moju adresu kod g.

Lentzendorfera kupio, biti će možda već tamo. Ako cienjeni odbor izvoli to upotrebiti, to može iste stvari za malenkost od 160 for. imati.

S najvećim poštovanjem, najpokorniji sluga
Dr. Demeter

Beč, 19. rujna 1854.

P. S. Ja ću jedva dojdući tjedan odputovat, jerbo ima još mnogo toga za izvršiti i takodjer, što se mojega zdravlja tiče, nisam jošte posve ozdravio. »Posse« sam takodjer antikvarno nabavio i one će sa operama zajedno stići. Imamo li mi jednoga Kapelmeistora? Molim na to ne zaboraviti.

Dr. Demeter

Dakle temelji tek sazdane opere počeše se opet klimati. Glavni stupovi: tenor i bas, kanda su uhvatili maglu! Gospodin Klobučarić u svom odgovoru od 25 rujna hladnokrvno prelazi preko tih pjevačkih »frenosa« i daje Demetru ove naloge:

Visokoučenom gospodinu Dimitriji dru Demetru
u Beču

Na cij. Vaše pismo od 19. rujna t. g. čast je potpisanom odboru sliedeće odgovoriti:

1. Glede posudjenih od Pokornija i ovamo poslanih 6 operah umoljavate se, da naslov istih operah uz naznačeno vrieme, za koje posudba imade trajati — priopćiti izvolite. Zajedno primjetjuje se, da te opere nisu prispiele, osim ako ste ih na koga drugoga poslali.

2. Da opere »Ciganku« i »Lukreziju« ne kupite, pošto je naznačeno pribavljanje istih skupocieno i pošto je prva potrieba pokrita kroz gore spomenutih 6 operah.

3. Obzirom na viest o bolesti Tenora i Basiste primjetjuje se, da se nepromjenljivo želi, da opera bude davana 1. listopada t. g.

4. Da naručbine od nikoga do ovog odbora ne primate.

U ostalom želi se Vama oporavljenje Vašeg zdravlja i skori povratak.

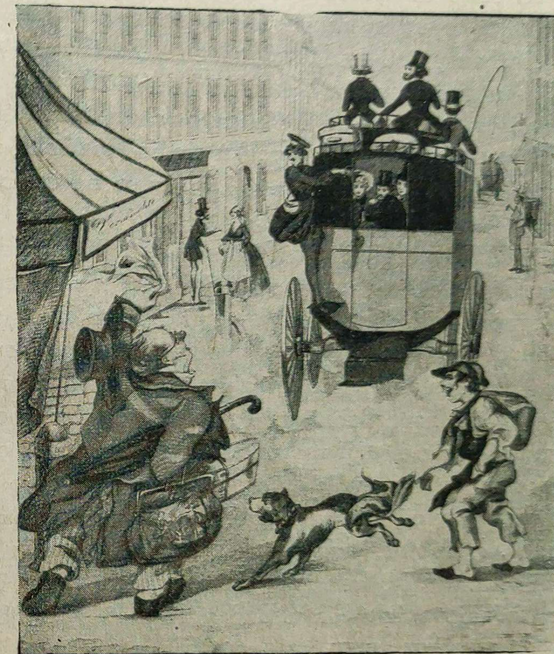
Klobučarić

Predsjednik Dragutin Klobučarić želi ubogome Dimitru skoro ozdravljenje — a on i nije bio bolestan! Drugi su ga jadi snašli! Nakon što su nestali tenor i bas — obje primadone kao po dogovoru, načiniše mu još gorih neprilika. Već po drugi puta sastavljena opera skoro da se nije opet raspala.

ZA NAŠU OPERU OBDRŽAVALI SU SE POKUSI NE SAMO U ZAGREBU NEGO I U BADENU, MÖDLINGU I WIENER-NEUSTADTU.

U listu kojeg je Demeter poslao 22. kolovoza u Zagreb čitali smo i ovo: »Ja nisam za primjer nikoga htio angažirat, dok ga nisam vidio igrat ili čuo pievat. Ja sam dakle sve umietnike nalazeće se u Beču, koje sam htio angažirat, morao dati igrat na kojem god kazalištu u okolici bečkoj kao u Badenu, Mödlingu itd. Ja sam morao dakle onamo putovati i umietnikom put tamo i natrag platit a u miestu igranja barem večeru istim nadoknadit«.

U svom putnom obračunu Demeter je naveo i troškove, koji su nastali obdržavanjem pokusa u Badenu, Mödlingu i Wiener-Neustadtu, a ti su bili tako visoki, da su se cenzori njegovih troškovnika snebivali od čuda. Lojzek je Frigan u jadu pred ostalim odbornicima uskliknuo: »To i nisu bili nikakovi pokusi, korepeticije i audicije — već veseli izleti, koji su svršavali s burnim pijačama! Da su se takovi pokusi tamo doista obdržavali, ne bi naša prva operna predstava tako jadno završila.«

Bečkim omnibusom u Baden.

Danas ne znamo, da li je Frigan bio u pravu, ali znademo, da je Demeter za vrijeme skupljanja glumaca u Beču više puta s novo angažiranim umjetnicima putovao u Wiener-Neustadt, Mödling, ali najčešće i najrađe u Baden, omiljelo izletište Bečana i znamenito ljekovito kupalište s termalnim sumpornim izvorima. Gradić Baden udaljen je od Beča nekih 30 kilometara, smjestio se podno Alpa u idiličnoj dolini, a sa svih je strana okrunjen visokim obroncima, načičkanim vinovom lozom. Badensko vino ubrajalo se svojedobno među najvrsnija vina austrijskih zemalja.

Kad je Demeter g. 1854. vršio u Badenu pokuse, brojio je tada taj gradić 5000 stanovnika; željezničkom prugom već je bio vezan s glavnim gradom, a skoro svakoga sata odlazili su iz Beča omnibusi napunjeni veselim izletnicima. Baden je nekoć bio ljetna rezidencija mnogih članova

»habsburško-lotrinške« dinastije, koji su ovdje posagradili nekoliko velebnih palača, koje su uz druge arhitektonke spomenike pa lječilišne i kupališne zgrade s kasinom — davale gradu naročitu značajku. Cestom spram sjevero-zapada dolazi se pješke za nepuna 2 sata u kobni Mayerling, gdje je 30. siječnja g. 1889. u svom lovačkom dvorcu tragično završio kronprinz Rudolf i njegova ljubovca lijepa barunica Večera.

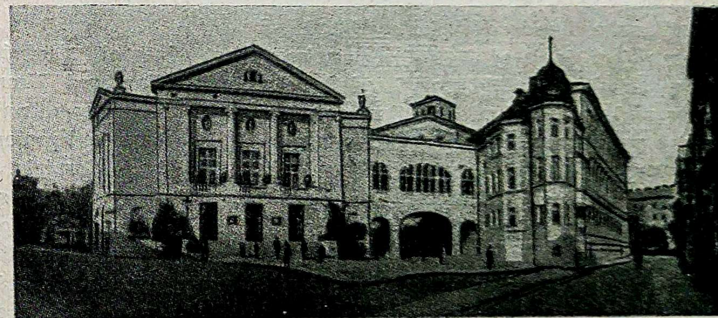
U Baden su rado dolazili na kraći ili dulji boravak mnogi slavni i znameniti umjetnici, a na njihov boravak potsjeća nas u Badenu dosta uspomena. U Rathausgasse br. 10 skladao je Beethoven veći dio svoje devete simfonije; u Renngase br 4 komponirao je Mozart: »Ave Verum«. Preko puta stanovao je Suppe, a nešto dalje Johann Strauss, kralj valcera. Točno se znade, na kojoj je klupi u parku sjedio Goethe, a na kojoj Grillparzer. Još uvijek postoje gostionice u koje su se na čašicu okrijepe navraćali Schubert, Brahms i Millöcker.

Badensko gradsko kazalište podignuto je g. 1775. i na njegovoj pozornici obdržavao je u mjesecu kolovozu 1854. Dimitrija Demeter »audicije« s pojedinim pjevačima ili pjevačicama — prije nego li ih je angažirao. A na toj pozornici u mjesecu rujnu iste godine, nakon dovršenih ispita, obavljali su se i prvi pokusi za »Lucreziu Borgiu« kojom se operom imala otvoriti nova sezona zagrebačkoga kazališta. O tim pokusima javlja Dimitrija u svome pismu od 11. rujna kazališnome odboru ovo: »Zato sam odredio, da operisti ostanu ovdje još koje vrijeme, gdje će učiti Lucreziu. Tim će se troškovi ponešto obaliti, jer akterom teku plaće od dana kad dođu u Zagreb«. Demeter je imao u tome pravo, ali su imali pravo i cenzori njegovih računa, koji su kasnije dokazivali, da su izdaci prouzročeni s ovim putovanjima iz Beča u Baden nadmašili izdatke, koje bi kazalište imalo, da su kroz to vrijeme »operisti« već brali svoje plaće u Zagrebu. Osim toga s tim opernim ansamblom stalno je putovao u Baden i kazališni agent Wagner kao i neki kapelnik, koji je pjevače pratio na glasoviru za vrijeme ispita ili opernih pokusa.

A sve ovo, u izgradnji zagrebačke opere sudjelujuće osoblje — trebalo je nakon svakoga pokusa počastiti. I to izdašno i dobro! Dakako, da Demeter, poznati kavalir, nije mogao dozvoliti da tko drugi časti osim njega. A tko bi se i bio našao? Iz jednog Dimitrijinoga obračuna vidljivo je, kako su ova časćenja bečkih umjetnika tekla, naročito onda, kad bi na pokuse u Baden prispio i slavni bečki glumac Löwe.

Veselo društvance glumica i glumaca s Demetrom u sredini posjelo bi za koji stol velikoga parka iza Kursalona. A park je bio doista krasan, kojem su naročiti čar davale ogromne krošnje raznovrsnih stabala. Između drveća razapete su svjetlucave žice, a o njima vise papirnati lampioni raznih boja i oblika: od kruglje do tuljca. A kad se spustio suton, zapaljene svećice u nekoliko stotina ovih lampiona — davahu zabavnom

parku neki osebujni, ugodni, bezbrižni i čarobni izgled. Za stolovima sjede otmjeni gosti: prinčevi, grofovi, baruni, generali, ministri, tajni savjetnici, političari, intelektualci, bankiri, umjetnici, industrijalci — a u svakom društvu po nekoliko lijepih i elegantnih dama. Sve u svemu: za ljetnih je večeri bila ovdje skupljena elita bečkoga društva, pa mnogo stranaca, među kojima i Dimitrija Demeter sa svojom umjetničkom družinom. Naravno, da je njihov stol privlačio sveopću pažnju, jer su se tu nalazile koketne i po ljepoti neodoljive primadone i subrete: Wölfle, Jessy, Springer i Misskowitz. Veliki je orkestar neumorno svirao, a konobari neprestano donašahu na Dimitrijev stol butilje s najfinijim vinom (ove badenske butilje mnogo su skrivile, da je nastao spor Demetra s kaz. upravom u Zagrebu), vrčeve piva, čašice konjaka, čajeve, pa razna jela: pečene piliće, kuhanu i prženu šunku, salamu, ementaler, klobasice plivajuće u masti, ribe s majonezom, salatu dobro uljem zalivenu, razne torte i pudinge, crnu kavu, sladoled — a uz sve to izvrsni bijeli kruh, fine kifle i kajzerice.

Kazalište u Badenu.

Demetrovo društvo u punom je zabavnom zamahu! A kako i ne bi! Lijepa je ljetna večer, parkom se širi miris cvijeća, ugodni lahorić podrhtava šarenim lampionima, lišće drveća šušti, dame veselo hihoću, oficiri zvekeću ostrugama, a konobari jedaćim priborom, glazba svira neku poznatu serenadu, a na uzvisini parka uniformirane sluge kursalona pale bengalsku vatru. Kad je već svima bilo dosta spremiše se, da uhvate zadnji omnibus za Beč. Demetrova lisnica poslije ovakove zabave dobrahno bi splasnula. Naravno, da on, velik dio tog potroška i nije stavio kazalištu u račun već ga je namirio iz vlastitoga džepa. Kad bi društvo slučajno zakasnilo na vlak ili omnibus, noćilo se u kojem svratištu, dakako na teret Dimitrija. Pa onda se i ne smijemo čuditi, da je Demeter, iako je boravio u Beču o trošku zagrebačkoga kazališta potrošio na stotine i stotine forinta svog vlastitog novca.

Moguće, da će gdjekoja čitateljica ili čitatelj časopisa »Zagreb« zapitati. »Zašto se ovi pokusi nisu vršili na kojem bečkom kazalištu, troškova ne bi bilo gotovo nikakovih?!« To je istina, ali bečka su kazališta počimala svoje sezone dosta rano, već početkom kolovoza i prema tome nijedno kazalište ne bi Demetru u to vrijeme moglo odstupiti svoju pozornicu.

ZAGREBAČKE PRIMADONE ZALAŽU SVOJE GARDEROBE

Nekoliko dana prije nego su angažirani umjetnici imali odputovati u Zagreb, vršio se u Badenu zadnji pokus za »Lucreziu Borgiu«, kojom se imala otvoriti zagrebačka sezona. Na povratku u Beč, primadone Jessy i Misskowitz izjadaju dobro raspoloženome »doctoru« svoju nesreću: zbog nekih neprilika založile su svoje garderobe i potrebni su im oveći predujmovi, da mogu iskupiti haljine. Inače ne mogu uopće putovati u Zagreb. A biti će dapače prisiljene, da otkažu ugovore. Demetrovo se dobro raspoloženje smjesta rasplinulo. Opet novi udarac za nesretno zagrebačko kazalište. Dimitrije u silnoj sad neprilici pismeno se obraća u Zagreb pitajući odbor i predsjednika za savjet:

Presvietli gospodine predsiedniče, slavni odbore!

Na velecienjeni dopis od 25. rujna t. g. imam čast odgovoriti sliedeće: 1. Uzajmljene opere su sliedeće: Norma, Stradella, Freischütz, Zar und Zimmermannn, Lucia, Romeo und Julija (Montechi). Sve te opere sasvim su shodne za naše društvo, jer je u njima veća strana naših pjevača pjevala. U Zagreb su pod mojom adresom 19. t. m. po agentu g. Schraiberu poslane i valjda su već tamo dospiele. Izvolite se dakle popitat kod g. Leutgendorfera. Izvan tih operah kupio sam još sliedeće na moj račun i to: Belisar, Somambula, Beatrice di Tenda i Zampa. I te opere može odbor uz cienu, o kojoj ćemo se kod mog dolaska porazgovorit, uzajmit.

2. Lukreziu morao sam kupit, budući da je Pokorny nema. Ona stoji sa svimi prepisi samo 55 forinta. Ciganku nisam jošte kupio i tako je želji slavnoga odbora udovoljeno.

3. Ja sam namieravo da se 1. listopada dade prva opera, no to će se teško moći izvesti, jerbo sam pred nekoliko danah saznao, da je gospodična Jessy, naša tragična primadona, založila svu svoju garderobu i da joj valja istu prie iskupit ako želimo da dođe u Zagreb. Potrebna zato svota iznosi 85 forinta. Od pretplate dao sam joj bio pervo 40 for. no to je već potrošila. Za otpremit ju dakle u Zagreb potrebno bi bilo još 125 forinta t. j. ostatak ugovorene pretplate od 40 for. i 85 for. za iskupljenje garderobe. Ja bih imao pravo otkazat joj, ali onda bi bilo 40 for. izgubljeno, a izvan toga ima baš izvanredno liep glas i šteta bi bilo da ju izgubimo. Sada u Beču nema pievačica, koja bi slična glasa imala. Ne znam, što da činim, tim manje jer mi je jurve nestalo novacah. Miškovićka čini nam još većih neprilika. Njoj treba nekoliko stotinah forinti za krenut u Zagreb, naravna stvar želi da joj se ti novci uzajmljuju i daje kao zalog jedan primo-loco na jednu veliku kuću u Pešti intabuliranu obveznicu aktivno na nju glaseću. Da imam novacah ja bi joj ih dao, jer je stvar sasvim sigurna, ali sada sam opet bez novacah, jer ću jedva moći toliko smoći, da se otpremim u Zagreb. Miškovićka je za nas tim nužnija, jer igra i u našem jeziku, a izvan tog primila je svu predplatu od 80 for. Ja ne znam drugog sredstva, nego da ostavim ove dvie pievačice medjutim u Beču,

pa da se sam vratim u Zagreb, gdie ću se sporazumit s odborom u toj prevažnoj stvari, osobito što se Miškovićke tiče, a do tog vremena možemo dati »Lucreziu« s gospodičnom Springer, koja je angažirana za mlađane koloraturpartie i koja će sutra s tenorom u Zagreb odputovat. Ona stoji samo 60 forinta srebra na mjesec i lani se svima dopala u Hermanstatu. No i u tom slučaju neće se moći dati opera 1. dojdućeg mjeseca, jerbo kori još nisu uvježbani.

S odličnim poštovanjem ostajem, prepokorni sluga

U Beču, 26. rujna 1854. Dr. Demeter

Pred bečkom zalagaonicom.

Ali Demeter je i ne čekajući odgovora od kazališnoga odbora skucao potrebnu svotu te iskupio založene garderobe obih primadona. O tome kao i o hitnoj potrebi novaca piše u Zagreb slijedeće:

Presvietli gospodine predsiedniče, slavni odbore!

Evo Vam šaljem tri posliedna ugovora i tim je zaključeno moje poslovanje. Sve te tri osobe neobhodno potrebne su za operu i osviedočen sam, da će podpunoma odgovarat svome zvanju.

Izdao sam za predplate za cielo družtvo	1923 for.
Za put	400 for.
Za knjige i partiture	300 for.
Dakle izvan tekućih troškova, o kojih ću račun položit, ukupno	2623 for.
Dobio sam od odbora	1150 for.
Imam dakle još dobit u to ime	1473 for.

Uslied toga molim, da mi se barem polovica tih novaca odmah u Beč kod koje trgovačke kuće telegrafično doznači, što se lahko kroz Mallina učinit može, jer opet nemam ni krajcara više, a moram nekoliko stotinah najnužnijeg duga namirit, da uzmognem jedared odputovat.

Čim dobijem novce odpremit ću pievačice gospodičnu Jessy, kojoj sam već iskupio založenu garderobu, gospodičnu Mišković, kojoj sam takodjer po mogućnosti pomogao i ostala dva pievača. Moram još dodat, da je moj vremeniti dopust jurve iztekao i uslied toga da ne mogu čekat. Oslanjajuć se na poznatu uljudnost i dobrotu slavnoga odbora ostajem s odličnim poštovanjem prepokorni sluga.

Dr Demeer

U Beču, dne 29. rujna 1854.

Gospoda odbornici primili su međutim Dimitrijin dopis od 26. rujna, koji govori o novim poteškoćama, što su ih prouzrokovale mlade pjevačice. Lica gospode opet se namrgodiše i naravno, svu krivnju za ove neugodne dogodovštine svališe opet na Demetra.

KLOBUČARIĆ SE GROZI REDARSTVENOM SILOM!

Od svih članova odbora ponajviše se razljutio Klobučarić i on postavivši se u pozu vrhovnog zemaljskoga suca šalje 30. rujna u Beč ovu brzojavku: »Dr Demeter, Wien, Hotel Stadt Oedenburg. Jessy i Misskowitz morale su prema ugovoru biti ovdje — Zahtjevajte strogo izvršenje. Sva sredstva takodjer redarstvena upotrebit. Klobučarić.«

Dimitrija Demeter odgovara predsjedniku još istoga dana: »Molim 500 for. telegrafski doznačiti. Redarstvenim putem ne može se ništa obavit. Za novac jamčim ja.« No kako već znademo, Demeter je založenu garderobu iskupio i obje primadone spremahu se, da s ostalim »operistima« odputuju u Zagreb.

DEMETER PONOVNO UKOREN — NAPUŠTA BEČ

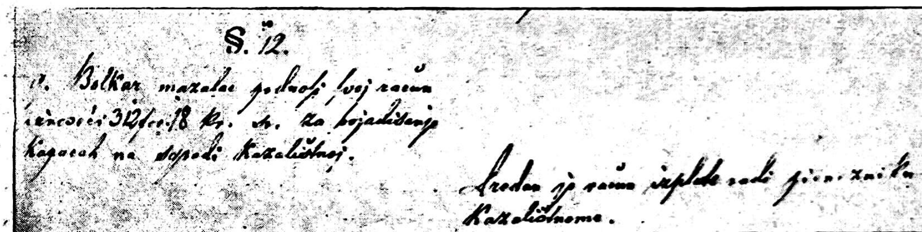
Odbor je na svojoj sjednici od 1. listopada — tobože radi novih Dimitrijinih prekršaja — zaključio, da mu se više nikakav novac ne će doznačiti a i najnoviji ugovori, koje je poslao u Zagreb na ovjerovljenje — ne priznaju se. Suglasno s tim zaključkom odaslao mu je tajnik Prica u Beč ovo pismo:

Gospodinu dru Demetru u Beču.

Na Vaše pismo od 29. rujna t. g. i na telegrafirani list od 30. rujna ima Vam odbor odgovoriti: Vami je već više puta od ovud pisano, da osim onih osoba, koje ste već prije za kazalište najmili, nikoga više ne najmljujete. Ne po navedenom Vašem pismu od 29. pr. mj. Vi ste opet 22., 23. i 25. rujna tri osobe za pievanje i to: Mariju Springer za koloraturpartie i za subretu, Motznera, tenora za prve i druge partije i Singera za drugoga basa i za druge baritonpartie najmili, te šnjimi već i pogodbe sklopili. Po mnienju odbora ovih osoba za operu ni najmanje ne treba, jerbo za druge partije imamo već i pievačice i tenora, kao što i sami znate, a drugi je bas posve suvišan a niti ga nije bilo kod talijanskog družtva. Ove bi se dakle osobe, tako rekuć zabadava platjale, te bi se time još veći teret napertio pieneznici kazališnoj, koja je i onako već dosad dosta obteretjena. Premda je dakle odbor pripravan, odobriti sve Vaše čine, koji su za kazališno poduzetje od neobhodne potrebe, zato ipak gore spomenutih trih pogodba s pievači: Springer Marijom, Motzenom i Singerom odobriti ne može.

Što se tiče Vašega potroška u iznosu od 2623 forinta, Vi ga niste potanko naznačili, niti točna računa o tom položili a naznaka samo u svotah glavnih nije dovoljna. Zato prie nego točan račun o potrošku ne položite, ne može Vam odbor niti drugih kakovih novacah pošiljati. Pievačice pako Jessy i Mišković, imale bi već po pogodbi ovdi bit a nit je ko dužan namirivat njihove dugove i iskupljivat im oprave založene. Kad ne će s dobra da dodju, a ono će se nato prisiliti. Kažite im, da se odbor strogo drži pogodbe i da je već upotrebio one mjere, koje su mu se uzvidile najshodnije. Zato ako one ne prispiju ovamo do prve dojduće nedjelje, postići će ih posljedice onih korakah, koje je odbor predbiežno učinio. Kako Vam je telegrafirano, odbor mnije, da je već Vaša zadaća izvršena i da nema povoda, zašto bi ste se toga radi dulje u Beču bavili.

Zagreb, dne 1. listopada 1854. Za kazališni odbor: Prica.

§. 12.

Iz kazališnoga zapisnika: »g. Bolkar, mazalac, podnosi svoj račun iznoseći 312 for. 18 kr. za bojadisanje kapakah na sgradi kazalištnoj. Predan je račun izplate radi pinezniku kazalištnome«.

Ovo je zadnji list kojeg sam našao u Državnome arkivu a odnosi se na boravak Demetrov u Beču. Jedino još u kazališnome zapisniku od 7. listopada čitamo: »Demeter moli, da se ugovori angažiranih pievača Singera i Motzena te pievačice Springer potvrde. Odlučeno: odbor ostaje kod svoje perve odluke i ne potvrdjuje ove angažmane.«

Dimitrija je između 10. i 12. listopada napustio Beč i odputovao u Zagreb, dočim je umjetničko osoblje drame već par dana prije toga u podpunome broju stiglo u Zagreb.

POZIV ABONENTIMA

Dok se je kazališni poslovođa Demeter mučio i kinio u Beču, nisu ni njegovi drugovi iz odbora u Zagrebu mirovali. Svojski su se prihvatili rada. A sve to naslućujemo po nizu zaključaka stvorenih na siednicama kazališnoga odbora, od kojih je bio najznačajniji onaj o popravku, preuređenju, ličenju i čišćenju kazališne zgrade izvana i iznutra. Kad je to bilo

dovršeno, zaključe marljivi kazališni upravljači sliedeće: »Budući da se je dramatično družtvo za igrokaz i šaljivu dramu na niemačkom i hervatskom jeziku i za niemačku operu sastavilo, to će od 15. rujna t. g. početi djelovati — stoga se odlučuje izdati proglas za iznajmljivanje loža za svu godinu i to od 15. rujna 1854. do 15. rujna 1855.« Ovi su oglasi objelodanjeni u »Narodnim Novinama« i u »Agramer Zeitungu« a glase:

OGLAS

Budući da nije uspio pokus naći solidna i pouzdana poduzetnika za ovdašnje kazalište, stoga je podpisani odbor, da uporabi kazalište svrsi njegovoj shodnoj — odlučio, poduzet igrokaze i dramatične predstave u obće pod svoju vlastitu upravu (režiju). Po ovoj odluci najmljeno je već družtvo za igrokaze i šaljive igre na hervatskom i njemačkom jeziku i za njemačke opere za predstojeći zimni tečaj, te će se započeti predstavljanja već druge polovice mjeseca tekućeg a predstavljat će se igrokazi i šaljive igre i opere mješovito i zamjenično. Sastavljajući ovo družtvo nastojao je odbor udovoljiti po mogućnosti svestranim željama i potrebam ovdašnjega obćinstva a i osobitoj svrsi ovoga samoga kazališta te najmljenjem dobrih i dovoljnih silah odgovoriti podpuno pravednim zahtjevom ukusa čestite publike.

Misleći odbor da je složivši glavne življe dramatične umjetnosti u jedno — postigao to, što si čovjek samo željeti može na pokrajinskom kazalištu, nada se podjedno, da je time ispunio želju, koju je ovdašnje općinstvo već odavna tim pravcem gojilo.

S ovim poduzetjem jest ponajprije u savezu davanje sjedjah (ložah) kazalištnih pod najam. Lože će se dati pod najam čitavu godinu i to od 15. rujna t. g. do 15. rujna dojduće godine 1855., a osobiti zadatak bit će podpisanome odboru starat se o to, da se po izmaku tečaja zimskoga i vrieme lietno izpuni na zadovoljstvo gospode najmiteljah od ložah i publike u obće ugodnim predstavljanjima ine vrsti.

S obzirom na duljinu roka najamnoga, na količinu prijašnjih cienah, a osobito na raznoverstno izobilje zabavah, koja će se time sa znatnim žertvami podati čestitoj publici, ustanovio je odbor ciene ložami za odredjeni rok — uzevši pri tom mjerilo, kao i prije, razliku pojedinih ložah u pogledu njihovoga položaja, njihove veličine i zavisne od toga udoznosti:

Za LOŽE U I. KATU

Broj: 7, 8, 9, 12, 13, 14	180 for. sr.
Broj: 1, 2, 19, 20	170 „ „
Broj: 3, 4, 5, 6, 15, 16, 17, 18	160 „ „

ZA LOŽE U PRIZEMLJU

Broj: 7, 8, 9, 10, 11, 12	160 for. sr.
Broj: 1, 2, 17, 18	150 „ „
Broj: 3, 4, 5, 6, 13, 14, 15, 16	140 „ „

ZA LOŽE U II. KATU

Broj: 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14	130 for. sr
Broj: 1, 2, 19, 20	120 „ „
Broj: 3, 4, 5, 6, 15, 16, 17, 18	110 „ „

ZA LOŽE U III. KATU

Broj: 1, 2, 3, 4	80 for. sr.

Tko dakle želi najmiti koju ložu pod ovu cienu, neka izvoli svoje pismene prijave naznačivši red i broj lože koju želi najmiti — najdulje do 15. tekućeg mjeseca uklopno podnieti g. odborniku Naumu Mallinu u njegovoj kući i posaonici broj 283 u Dugoj ulici prie podne od 10 do 12. ure. Gospodin Mallin ima pravo samo predbilježiti sve prijave po redu predane mu, a lože će se razdat tek po izmaku gore spomenutog roka. Neka se s prijavama ne kasni, jerbo koje se kašnje podnesu neće se uvažiti i to bez razlike.

Krupne smětnje u kazalištnome parteru.

Pošto u ostalom sudeći po dosadanjem izkustvu broj kazališnih loža, kojih ima — neće možda dostati za podmirenje svih natječajnikah, s toga se usudjuje odbor, kao i prije tako i sada opomenuti, neka bi se dvie ili više porodicah složile te po jednu ložu u zajedinstvo najmilo.

U Zagrebu, dne 4. rujna 1854.

Odbor upravljajući poslovi Narodnoga kazališta u Zagrebu.

Oglašene cijene vriedile su samo za lože u predbrojci. Za ostale raspoložive lože kao i za druga mjesta u gledalištu utanačene su na sjednici od 10. rujna ove ciene:

Loža u I. katu	3 for.	— kr.
Loža u parteru	2 „	30 „
Loža u II. katu	2 „	— „
Loža na galeriji	1 „	— „
Zatvoreno sjedalo u parteru		36 „
Stajanje u parteru		24 „
Zatvoreno sjedalo u zatvorenoj galeriji		20 „
Stajanje u zatvorenoj galeriji		12 „
Stajanje u otvorenoj galeriji		8 „

Istoga dana zaključio je odbor: »Redarstvo dobiva badava ložu u parteru sa tri stolice a osim toga svaki činovnik redarstva može badava u teater ući.« Sličnu povlasticu dobilo je kasnije i oružničtvo. Glumci su imali također svoje besplatne lože: jedna je bila određena za dramsku a druga za opernu družinu. Inače se besplatne ulaznice nisu nikome podijeljivale, naravno izuzevši članove kazališnoga odbora.

U ZAGREBU — PRED POČETKOM SEZONE

Čim je glumačko osoblje njemačke drame bilo u Zagrebu na okupu, izda kazalište ovu naredbu: »Pošto je u Beču najmljeno družtvo igračah i igračicah za predstavljanje dramatično ovamo stiglo, odlučuje se u subotu dne 16. rujna započeti njemačka predstavljanja sa šaljivom igrom »Der Ball zu Ellenbrunnen«. Upravljači kazališta imali su sad pune ruke posla: trebalo je najmiti tehničko osoblje, složiti orkestar, srediti uzdrmane financije, obdržavati pokuse, odrediti repertoar, obnoviti garderobu, rasvjetu itd. Sve u svemu: mnogo i mnogo posla, ta početak sezone je pred vratima! Svak je svoju funkciju ozbiljno vršio a uz to je kazališni odbor obdržavao sjednice skoro svaki dan i stvarao korisne zaključke.

Na sjednici od 13. rujna bude određeno, da se kazališna sezona otvori svečanim prologom, kojeg će krasnosloviti član njemačke drame Kleinert. Istodobno provedena su sliedeća imenovanja: »Za nadzornika na pozorištu pri predstavah odredjuje se g. Schwartz te mu se u to ime doznačuje nagrada od 5 forinta na mieseć; za krojača kazališnoga najmljuje se šnajder Lukačić uz miesečnu platju od 24 forinta; za frizera kazališnoga brijač Brodmann uz platju od 30 for. na miesec pod uvietom, da od svoga dava sve, što je pri tom potrebno; za podvornika kazalištnoga najmljuje se Müller za miesečnu platju od 5 forinta; za pineznika, koi će biljege (ulaznice) pri kasi u kući kazalištnoj prodavati određuje se g. Andreja Vejac s miesečnom platjom od 25 forinta.« Slijedećeg dana na sjednici je ozbiljno pretresano pitanje uvedenja plinske rasvjete u kazalište — ali većina odbornika bila je s razloga štednje tome protivna. O plinskoj rasvjeti dan je ovaj komunikej: »Pervo hervatsko slavonsko razvietlište s gazom Remschmid & Comp. nudi se za razvetljivanje s gazom spoljašne i unutarnje kazališne zgrade i to za 18 forinta od svakog predstavljanja. Odlučeno: budući da bi razvetljivanje s gazom više stajalo nego obično razvetlenje, s toga razloga to potrošak pieneznice kazališne podnjeti ne može — odbija se molba g. Remschmidta.« Kazalište se imalo i nadalje osvjetljivati svijećama i uljanicama, a brigu oko rasvjete preuzeo opet Müller s kojim je sklopljen i poseban ugovor: »Čuvar kazališne zgrade Müller uzeo je na sebe da će rasvjetljivati kazalište svaku večer. Kad se bude predstavljao igrokaz ili šaljiva igra dobije za svaku večer 14 for. a pri predstavljanju operah 16 forinta za svaku večer, razumjevajući ovamo i probe jednih i drugih predstavah. U ime troška rasvetljivanja određuje se Mülleru predujam od 80 forinta a imade mu se miesečno ustezati po 25 forinta od platje.«

Po dolasku bečkih glumaca u Zagreb održana je sjednica, dakako svečana, jer tog je dana u kazališni zapisnik ušla samo ova notica: »Predstavljeno je sveliko družtvo gospode i gospodjah, igračah i igračicah, odboru po režiserima Rudolfu Stephanu i V. Niclasu. Upozoreni su igrači i igračice, da je njima sverha dignuće Bühne, koja je po dosadanjih poduzetnikah toliko diskreditirana bila. Osoblje neka bude marljvo, poslušno, čedno i ponašanja neporočnoga.« U odborskoj sobi staroga kazališta na Markovom trgu bilo je tog popodneva ugodno i veselo. Uz gospodu odbornike: Klobučarića, Mallina, Pricu, Mraovića, Hatza, Kukuljevića, Stauduara i Frigana — prisustvovalo je sjednici i 16 članova njemačke drame a od toga broja bijaše 7 gospođa i gospođica, sve same lijepe Bečanke. Naši Ilirci, već gospoda u zrelim ili prezrelim godinama, nisu baš previše ozbiljno shvatili ćudoredni govor svoga predsjednika Klobučarića, i još iste večeri neki su se od njih tobože slučajno sastali s lijepim glumicama kod čaše piva u kazališnoj restauraciji.

Dne 15. rujna sjednica zaključuje: »Imadu se naimiti za miesečnu platju od 5 forinta 4 biljetera ili pobirača biljegah; dva otvarača zaključanih stolicah; jedan otvarač siedah (loža!); dva pom. teatermajstra uz platju od 12 forinta«. Interesantno je spomenuti, da naše kazalište nije imalo vlastitoga glasovira, već bi se taj na kraće ili dulje vrijeme iznajmljivao od privatnih osoba. No konačno se uprava odluči, da kupi neki stari, vrlo jeftini glasovir. O tome postoji zapis: »Imade se nabaviti ponudjeni fortepiano za 90 forinta, koi je potreban za kazališne probe, jer je koristnije kupiti ga, nego na miesec za potrebe kazalištne naimiti ga.« Od koga je taj izsluženi glasovir kupljen, nije nam poznato.

KAZALIŠNO OSOBLJE IZ GODINE 1854.

Tek sada, kad se približavamo početku kazališne sezone biti će shodno, da objelodanimo dosta točan popis kazališnih članova, koji su po Demetru ili kaz. odboru bili angažirani za naše kazalište, a kraće su ili dulje vrijeme djelovali na zagrebačkoj pozornici. Uz imena osoba navedene su i njihove mjesečne plaće.

A. OPERA

Misskowitz Albertina, primadona-alt	85 for.
Jessy Josefina, primadona-sopran	80 „
Springer Marija, primadona-sopran	60 „
Wölfle Hermina, prva subreta	135 „
Kolb Ludmila, druga subreta	55 „

Motzen Hermann, prvi tenor	50	„
Hold Josef, drugi tenor	45	„
Douschnitz Marcus, bariton	50	„
Hablawetz August, prvi bas	50	„
Singer Salamon, drugi bas	45	„
Marinelli Ana, članica zbora	25	„
Marinelli Maria članica zbora	20	„
Koch Theresa, članica zbora	25	„
Schwartz Adelhaida, članica zbora	30	„
Schwartz Josef, član zbora	28	„
Wantse Josef, član zbora	30	„
Maurer Georg, član zbora	30	„
Eder Rudolf, član zbora	30	„
Geissler Aleksander, član zbora	30	„
Hlavaček Johan (?), član zbora	30	„
Ukupne mjesečne plaće	933	for.

Sasma naravno, da je većina pjevača i pjevačica morala sudjelovati u glazbenoj drami i komediji — pogotovo pak koristi i koristice, koji su za takav slučaj bili i pismenom klauzulom u ugovoru vezani a do potrebe morali su uskočiti i u statiste.

B. NJEMAČKA DRAMA

Müller Helena, tragetkinja	70	for.
Adelsheim Marija, junakinja	36	„
Smitz Louisa, salonska ljubavnica	50	„
Hollmann Paulina, sentimentalna ljubavnica	50	„
Nilins Amalija, naivka	50	„
Astler Magdalena, druga ljubavnica	20	„
Lange Josefina, epizodkinja	20	„
Stephan Rudolf, karakterni glumac i prvi redatelj	80	„
Niclas Valent, prvi komičar i drugi redatelj	60	„
Kleinert Hermann traged	80	„
Guthenthal Julius, mladi ljubavnik	50	„
Vanini Karl, intrigant	50	„
Schiferstein Karl, drugi komičar	45	„
Uhatzy Josef, ljubavnik	40	„
Schwartz Stefan, treći komičar	30	„
Kastner Josef, šaptalac	36	„
Ukupne mjesečne plaće	767	for.

K njemačkoj drami tokom sezone pristupili su još supruzi Černi pa gospođe Lach i Meyer — tako da je sad njemačko dramsko društvo brojilo ukupno 20 osoba. Od gore spomenutih najdulje se zadržala na hrvatskoj pozornici Mrija Adelsheim, o kojoj će biti kasnije još govora.

C. HRVATSKA DRAMA

Čaić Ljudevit	45	for.
Vidulović-Milan Aleksandar	45	„
Pale Josip	40	„
Ukupne mjesečne plaće	130	for

Ovu trojicu glumaca nije Demeter doveo sobom iz Beča, jer tamo i nisu bili. Izgleda, da su to članovi nekadanje novosadske kazališne družine i Demeter ih je pismenim putem iz Beča pozvao, da preuzmu angažmane na zagrebačkoj pozornici. Već sam prije naveo, da se je jedan dio glumaca i glumica, koji su po rođenju bili Česi ili Slovaci, obvezao, da će igrati i u hrvatskoj drami, u koliko im uspije naučiti naš jezik.

D. KAZALIŠNI ORKESTAR

Müller Vilim, kapelnik	35	„
Pokorni Franjo, prva violina	40	„
Schwartz Anton, prva violina	30	„
Rešil Ivan, prva violina	28	„
Schai Nikola, druga violina	30	„
Ružička Leopold, druga violina	18	„
Simm Emanuel, viola	28	„
Oerlt Ivan, čelo	30	„
Laroš, kontrabas	34	„
Bittmann Martin, flauta	20	„
Malinger Ivan, klarinet I.	25	„
Blažević, klarinet II.	18	„
Slavik Franz corno Ia	24	„
Hörer, corno IIa	18	„
Micke, tromba Ia	20	„
Starešinić, tromba IIa	18	„
Franco, trombone	18	„
Lupert, timpani	18	„
Ukupne mjesečne plaće	452	for.

Ovaj, zapravo operetni orkestar, sačinjavao je zajedno s kapelnikom 18 članova. Za operu bio je dakako preslab. No ovaj naš prvi operni orkestar iako brojčano slab, bio je, što se tiče muzikalnih sila — vrlo dobar. Pretežni dio njegovih članova imali su za naš tadanji glazbeni život u Zagrebu velikih zasluga. V i l i m M ü l l e r bio je učitelj Glazbenoga zavoda, skladatelj, organista sv. Katarine, zborovođa »Kola« i dugogodišnji dirigent zagrebačkoga kazališta. P o k o r n i F r a n j o kao plodan i dobar skladatelj napisao je među inim i prvotnu glazbu za Freundereichove »Graničare« i »Crnu kraljicu«. Jedno je vrijeme bio profesorom violine na Glazbenom zavodu i kapelnikom kazališnoga orkestra. S c h w a r t z A n t u n, dobar guslač, preko 40 godina bio je profesor Glazbenoga zavoda,

a iza smrti gore spomenutoga Pokornija postaje kazališnim kapelnikom. Bavio se i skladanjem. Rešil Ivan ili Reyšil, guslač i prvi učitelj Vatroslava Lisinskoga. Ružička Leopold (Ruschitzka), je otac proslavljene tragetkinje Marije Ružičke Strozzi. Simm Emanuel bio je učitelj pjevanja i glazbene teorije, zborovođa »Kola«, koralista i skladatelj. Oertl Ivan, virtuoz na čelu, učitelj Glazbenoga zavoda i koralista zagrebačke katedrale. Mallinger Ivan (otac znmenite pjevačice Matilde Mallinger) bio je učiteljem Glazbenoga zavoda i kapelnik gornjogradske glazbe. Bittmann Martin istakao se kao vrstan glazbenik a jedno je vrijeme bio i suplent Glazbene učionice.

Marija Adelsheim, jedina glumica iz njemačke kazalištne družine, koja je naučila hrvatski jezik i ostala na zagrebačkoj pozornici sve do g. 1867.

Dakle kako vidimo, u ovom našem starom kaz. orkestru sastale su se tada ponajbolje glazbene sile grada Zagreba — i više je nego sigurno, da je taj orkestar bio vrlo dobar. Iza raspusta Demetrove operne sezone ovaj orkestar djeluje i dalje u kazalištu: kod muzikalnih drama a zatim opereta, dok konačno nije g. 1870. dakako znatno pojačan, postao orkestrom naše prve stalne opere pod upravom Ivana pl. Zajca.

E. TEHNIČKO OSOBLJE

1 Nadzornik zgrade i knjižnice
1 Nadzornik garderobe
1 Nadzornik rasvjete
1 Meštar pozornice

2 Pomoćnika meštra pozornice
1 Strojar
2 Krojača
1 Brijač i vlasuljar
1 Prodavač ulaznica
4 Biljetera
3 Čuvara loža
2 Podvornika

Ukupno dakle 20 osoba. No neki od ovih vršili su još po koju službu. Tako je Bečanin »Makinista Hofbauer« bio i korista, slikar dekoracija i zamjenik meštra pozornice. Nadzornik zgrade bijaše ujedno i treći podvornik, a nadzornik rasvjete bio je usto i čuvar garderobe. No nije on rasvjetu samo nadzirao! Daleko od toga! Njegova je dužnost bila, da čisti svjećnjake, struže loj koji je po podu nakapao, čisti i puni svjetiljke i brine se za bengalsku vatru iza pozornice. Čuvari loža morali su svako jutro metlama u ruci dobro izmesti čitavo kazalište i očistiti sagove. Prodavač ulaznica lijepio je i raznašao gradom »kazališne cedulje« a usto je čistio sobu kazališnoga odbora, a u nuždi uskočio bi u kojoj manjoj ulozi i na pozornicu. Za pomoćnoga, »pieneznika« ili prodavača ulaznina bio je za godinu 1854. izabran Andrija Vejac. Taj je već nakon prve predstave uklonjen zbog deficita nastaloga u njegovoj priručnoj blagajni. Mjesec dana iza toga bio je ponovno namješten, ali sada kao podvornik. Vejac bi katkada nastupio i na pozornici a kakva je on sila bio, čitamo u Andrićevoj »Spomen-knjizi Hrvatskoga kazališta« na 34. stranici: »U to ulazi stari Vejac, inače poslužnik kazališni, koji je u nestašici glumaca preuzeo ulogu tamničara a u nevještini svojoj nije prilijepio dobro brkove, pa mu desna strana brka otpala . . . Kad je trebalo da skine fes s njim ujedno i skine vlasulju te poče teškim jezikom deklamirati . . .«.

Tadanje zagrebačko kazalište nije imalo ravnatelja opere i drame, nije imalo scenografa, lektora, tehničkog inženjera, dramaturga, računskih činovnika, šefa maske i raznih drugih sila koje su danas, modernom teatru od prijeke potrebe. Za sezonu 1854-1855 bilo je ukupno namješteno 77 osoba i to: 20 za operu, 16 za njemačku dramu, 3 za hrvatsku dramu, 18 za orkestar i 20 za tehničku službu. Vrhovno pak upraviteljstvo vršio je po vladi imenovani kazališni odbor, a u ime ovoga izvršnu su vlast obavljali predsjednik Klobučarić kao intendant, Maksimiljan Prica kao tajnik, Naum Mallin kao šef financija i Dimitrija Demeter kao kazališni ravnatelj i dramaturg. Dva redatelja (Stephan i Niclas) spomenuti su već prije u njemačkoj drami. Da, inspicientsku službu vršio je njem. glumac Schwartz. Tako je dakle izgledalo naše kazalište na početku sezone g. 1854, koju je u vlastitoj režiji počeo voditi sam kazališni odbor prekidajuć kako se tada mislilo za uvijek s iznajmljivanjem odnosno s davanjem hrvatskoga kazališta u zakup raznim stranim poduzetnicima i njihovim družinama. Ali odbor se u mišljenju prevario — razočaranje je došlo i previše brzo!

PRVA PREDSTAVA NJEMAČKE DRAME

S njemačkim igrokazom: »Der Ball zur Ellenbrunnen« otvorena je dne 16. rujna 1854. kazališna sezona. Kritičar »Agramer Zeitunga (Schumacher ili Stauduar) poslije izvedbe na veliko se raspisao o ovoj predstavi i hvalio izvanrednu glumu njemačke družine. Moguće da i nije sve tako bilo, kad već 19. rujna odbor zaključuje: »Pervoj ljubaznici gospodji Amaliji Hollmann imade se contract odkazati pošto očekivanjima ne

Stari kazališni humor. Tragedkinja učeći ulogu: »Moj jedan mig i milijunsko blago ležat će mi pod nogama«. Služavka: »Gospodjice, pred vratima je krojač i grozi se, da će vas zaklati, ako mu još danas ne platite prošlogodišnji dug od 3 forinte«.

odgovara i obćinstvu se ne dopada.« To je ona ista glumica, koju je teaterski agent iz Beča uzveličao ovim riječima: »Gospodjica Hollmann salonska dama i sentimentalna ljubavnica vrlo je naobražena žena iz otmjene porodice. Na svim pozornicama, gdje je nástupala, postigla je najveći uspjeh.«

A što se u međuvremenu zbivalo s hrvatskom dramom? Ta izdaleka još nije bila u stanju, da se pojavi u glumištu, jer je prigodom prve predstave njemačke drame brojila samo dva člana, a tek nekoliko dana zatim,

podpisao je ugovor treći član: »Dragutin Čaić, akter za glavne uloge hervatskoga kazališta uz platju od 45 forinta srebra na miesec.« Neprijatelji hrvatske pozornice osobito su se veselili, što se osnivanje hrvatske drame tako rekući i ne miče se s mrtve točke. U njemačkoj »Luni« od 4. rujna napisao je (Stauduar?) slijedeće retke: »Po upravnome odboru u Beč poslani dr Demeter dosada je samo jednoga člana za hrvatsku dramu angažirao — prema tome, ne će za sada biti moguće da se predstave izvadjaju i na hrvatskome jeziku.« Drugi dan pobija nepoznati pisac u »Narodnim Novinama« ovu »Luninu« viest s riječima: »Informacije »Lune« ne odgovaraju istini, jer je dr Demeter našao u Beču već i neke aktere, koji naški govore: gospodje Mišković i Adelsheim a k tome i nekoliko izobraženih i vatrenih mladića, koji će nam sigurno već za kratko vrieme mnogo veselja prouzročiti.«

Kada će hrvatska drama početi svojim djelovanjem — o tome nisu bili na čistu ni sami kazališni upravljači. Sve im je bilo dosta nejasno, pa nije bilo drugoga izlaska, do li čekati na povratak Demetrov iz Beča.

PREDRADNJE ZA OPERU

Zagrebčanima je doduše kazališna uprava obećala, da će već početkom rujna biti opera otvorena — ali ta se prognoza nije ispunila. Zagrebački građani morali su se sve do druge polovine listopada naslađivati jedino s priredbama njemačke drame. Opera je dobrano zakasnila, a hrvatska je drama zakazala. Sad nije bilo druge, nego čekati na Demetra, jer mnogi su bili uvjereni, da će on jednim udarcem čarobnoga štapića osloboditi od prokletstva i operu i hrvatsku dramu. Brus!

Opera je trebala početi 1. a zatim 15. rujna, onda 1. listopada pa 15. listopada ali uvijek su se isprsile neke zaprieke, zbog kojih se početak operne sezone odgadjao. Ponajprije, kako nam je poznato, neki su pjevači još u Beču otkazali ugovore. Kad su teškom mukom angažirani novi solisti — obje primadone zalažu svoje garderobe, koje je sad valjalo iskupiti. A znademo da to nije učinjeno brzo, jer je Demeter u Beču oskudijevao na novcu. Kad bijaše garderoba iskupljena — eto opet novoga vraga! Za otvorenje operne sezone bila je izabrana tada veoma popularna Dionizettijeva opera: »Lucrezia Borgia«. Osam dana pred otvorenjem piše Demeter iz Beča: »Lucreziu sam dao prepisati uz cienu od 55 forinta. Za nekoliko dana bit će copiature gotove i tada ih odmah šaljem u Zagreb, da se zbor i orkestar mogu uvježbati.« Za premijeru bio je odredjen prvi listopad. Demeter je partituru i ostali notni materijal odaslao iz Beča 26. rujna, a u Zagreb je svežanj prispio 28. rujna. A gdje da se u svijetu nađe takav orkestar i zbor, koji će jednu, za njih novu operu, uvježbati u roku od dva dana. A nezgodno je bilo i to, da su solisti, ili kako ih Dimitrija u svojim

listovima naziva »o p e r i s t i« bili još uvijek u Beču. Demeter je doduše javio iz Beča da o njima ne treba voditi brigu, jer se tamo pod njegovim vodstvom obdržavaju dnevno pokusi sa solistima. Međutim je i operno družtvo stiglo u Zagreb, a par dana iza toga pojavi se na Markovom trgu i sam Dimitrija Demeter i već 14. listopada prisustvuje odborskoj sjednici, kako to razabiremo iz kazališnoga zapisnika: »Gospodin dr Demeter predaje račune o predujmovima i putnim troškovima isplaćenim najmljenim igračem i pievačem za ovdašnje kazalište zajedno s prilozima pod 1—2, medju kojima se nalazi i mjenica na 282 forinta od pievačice Albertine Misskowitz, ter moli, da bi se te predplate ustegle najmljenikom od njihovih platja. Isto tako predaje dr Demeter i svoj troškovnik o troškovah učinjenih u Beču za vrieme bavljenja tamo moleći, da mu se višak troškova naknadi. Odlučeno: naložiti g. Malinu neka igračima i igračicam podieljenu predplatu usteže od mjesečnih platja — troškovnik dra Demetra neka preizpita.« Dalje veli zapisnik: »Gospodin Demeter predlaže popis od komadah koje je za ovdašnje kazalište kupio. Nadalje moli, da se potverde ugovori, koje je sklopio s najmljenim pievačima Singerom, Motzenom i Springericom. Odlučeno: da se pievači Singer i Motzen odmah ovamo pozovu ako g. Demeter razvrgne pogodbu s pievačicom Marijom Springer.« Odbor tog dana još određuje: »Doidući tjedan dne 19. listopada ima se otvoriti kazalištni operni tečaj s Lukrezijom Borgijom — a za kazalištnoga povjerenika za taj tjedan određuje se odbornik dr Demeter.«

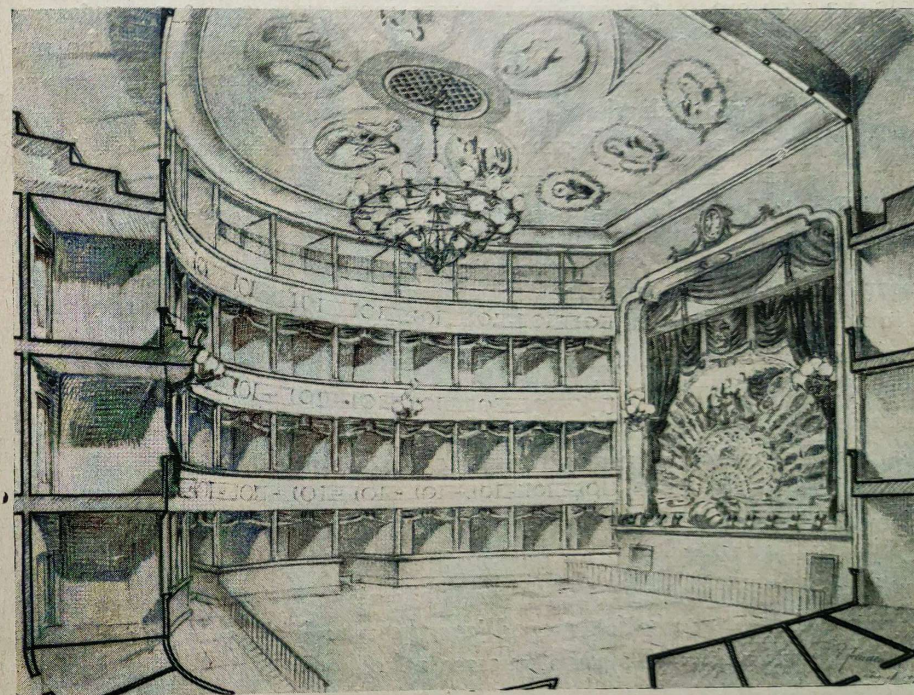
Čim se Demeter pojavio u kazalištu — sve je oživilo. Pozornica je cio dan vrvila kazališnim radnicima i umjetnicima, jer su se pokusi obdržavali prije i poslije podne. Soliste, zbor i orkestar uvježbao je kapelnik Müller, a redateljstvo preuzeo je sam Demeter, kojem je kod toga bio desna ruka Štefan i ako taj baš nije bio osobiti prijatelj opere.

KATASTROFA »LUCREZIE BORGIE«

Osvanuo je i dugo očekivani dan: devetnaesti listopad, dan otvorenja opere i dan premiere Donizettijeve »Lucrezie Borgie«. Već tri dana prije predstave bile su ulaznice rasprodane, a to se moglo i očekivati, jer Zagrebčani već više od 6 mjeseci nisu čuli nijednu operu.

Pol sata prije početka predstave znatiželjni su ljubitelji kazališne umjetnosti napunili gledalište i očekujući početak, velikom su znatiželjom promatrali restaurirano kazalište, koje je bilo nanovo oličeno, mjedene balustrade bijahu pomno osvjetlane, draperije sasma nove, stolice u ložama prevučene crvenim baršunom, drvene ograde politirane, podovi očišćeni, vrata oličena bijelom uljenom bojom, stube obložene novim sagovima, stukatura stropa obnovljena, loši kandelaberi izmienjeni novima, a rasvjeta pojačana mnogobrojnim svijećama, dok su na svijećnjacima dotadanji maleni tanjurići zamjenjeni većima, oblijima, da kod izgaranja svijeća loj ne kapa po podu i po odijelima gledalaca.

Dubkom puno gledalište, kojem su naročiti sjaj podavale ukočene, ali slikovite odore ulanskih i dragonerskih časnika te frakovi visokoga činovništva — s neobičnom je radoznalošću očekivalo početak predstave, koja je sa zakašnjenjem od nekih 20 časaka konačno počela. Zastor se digao — operna je sezona svečano započela, da još iste večeri žalosno dovrši!

Gledalište starog kazališta na Markovom trgu. Rekonstrukcija arh. Aleksandra Freudenreicha, po starim nacrtima i pripovjedanjima Dragutina i Micike Freudenreich, Marije Ružičke Strozzi, Nikole Fallera, Gustava Koritić-Mrazovečkoga, dra Branka Šenoe, Gjure Szabe i arh. Josipa Drijaka.

Već u prvome prizoru ove tragične opere u tri čina, mnogi su od gledalaca osjetili da puno toga nije u redu. A što dalje — to gore! Sve, počam od dekoracija pa do pojedinih solista, odavaše predstavi značaj dilentatizma i to vrlo lošeg. Posebne kulise i druge dekoracije i nisu bile izrađene za ovu operu. Ne znamo, na koji je način »teatermajstor«, koji je vršio i službu scenografa, prikazao venecijanski »Canal Grande« i gondolu vojvotkinje Lucrezie. Rasvjeta na pozornici bila je slaba: svanjivanje

i zamračivanje stvaralo se pomoću bengalske vatre i magnezijeve žice, koje je plamen često zatajivao i u izgaranju strašno prkosio rasvjetljivaču Mülleru. Kad je tenor zapjevao: »Evo nam bieloga danka...« operateuru Mülleru neide za rukom da ukloni »bajnu mjesečinu« s pozornice, koja je još nekoliko časaka nakon navještaja tenorske zore — probijala kroz gusti noćni mrak Thalije.

Da kažemo riječ dvije o garderobi! Solistička bijaše pristojna, jer ju je Demeter za skupe novce uzajmio u Beču, ali odjeća zbora i statista? Bože nas oslobodi! Pravi karnevalski kostimi, skalupljeni s brda, s dola. Polovina mornara bijaše obučena u prava mornarska odiela a druga polovina u sredovječne riterske haljine. A svi su s visokim čizmama na nogama, koje su bile naručene za njemački igrokaz »Unter der Erde« »za nastupivši imajuće rudarske djetiće«. Koristice odjenuše u crne suknje i bluze, glave im omotaše rubcima — tamne boje — da budu što sličnije vatrenim Venecijankama. Al' svakoj na nogama cipelice po najnovijoj modi! Eto, toliko da kažemo o vanjskoj opremi »Luzrecie Borgie«.

Sad da progovorimo riječ dvije o samoj izvedbi. Orkestar je bio dosta dobar, ali po broju glazbenika premalen za operu; po svome sastavu bio je to nešto jači orkestar za ples, koji se silom prilika mogao upotrijebiti u glazbenim dramama ali nikako u velikoj operi. Ta u to se već vrijeme u Njemačkoj davaju velike Wagnerove opere s orkestrima od 70 glazbenika, znamenitim solistima i jakim zborovima — a u Zagrebu u isto se doba izvađa velika opera ali u duhu kasperlskoga teatra. Zbor zagrebačke Lukrezije bio je dosta čudan, mogli bi reći: internacionalan! Sastavljen od Njemaca, Talijana, Čeha, Slovaka i Hrvata. Jedni su pjevali njemački, drugi talijanski, koji pak nisu poznavali ove jezike ili napjeve uopće, pomogli su zborno pjevanje običnim tralalajkanjem. Osim toga pjevanje su užasno kvarile »zagrebačke gospodjice«, koje su bile na brzu ruku najmljene da kor pojačaju, a učile su samo nekoliko sati.

No propasti »Lucrezie Borgie« najviše su doprinijeli solisti. Te sile bile su koli u pjevanju toli u glumi podpuno nesigurne i svud su zatajivale. A nije i čudo. Ta imali su s orkestrom svega pet ili šest pokusa. Njihove probe u Badenu, Mödlingu i Wiener Neustadtu pod upravom Demetra, kao da nisu ništa koristile. Primadona-sopranistica ne može glasom u visinu a kad je dosiže, onda nastaje čudno kreštanje. Prvi tenor Motzen i nije nastupio, jer je stigao u Zagreb tek nakon premijere. Mjesto njega uskače drugi tenor gospodin Hold, koji je tvrdio, da s lakoćom pjeva prve uloge. Taj je pjevač bio jedan od najglavnijih krivaca Lukrezijine katastrofe. Nit je znao ulogu a nit je imao glasa herojskoga tenora. Bez glume i mimike, često je izvan takta: upada prerano, a starina Müller tad se muči, da ga s orkestrom dostigne. Baritonista Douschnitz, kog je Demeter pro-

glasio znamenitim solistom pjeva kako tako, ali ga čitavu večer prati užasna početnička trema, jer još nikada nije nastupio na pozornici.

Sam Bog znade, kako je te večeri bilo pri duši siromašnom Dimitriju, koji je iza kulisa upravljao čitavom izvedbom i već u prvome činu osjetio, da svi skupa lete u bezdan, u propast. Pogotovo, kad je u drugome činu tenorista prebacio orkestar i treći se prizor morao ponoviti. Gledalište mjesto da aplaudira, smije se i fićuka, a domalo zagrme Talijinim hramom povici ogorčene publike: »Dosta, dosta! Fuj! Fušeri! Abcug! Spustite zastor!

U loži u I. katu sjede Demetrovi neprijatelji: Klobučarić, Prica, Stauduar i Frigan. Klobučarić i Prica bijahu potišteni — jer su oni uz Demetra bili glavni predstavnici kazališnoga odbora i organizatori ove nemoguće opere. Drugačije je bilo s Friganom i Staudaurom, osobito s ovim potonjim, koji je upravo uživao, da je domoljub Demeter, organizator hrvatskoga kazališta, doživio današnju sramotu. Konačno je zastor pao! Demeter se neopazice odšuljao kući, a da se po običaju nije svratio k »Fortuni«. Građani se zlovoljno raziđoše mrmljajući što se teško skucani kazališni novac troši na kojekakve šmire. Frigan i Staudaur drugi su dan po čitavom gradu razglasili, kako je svoj ovoj nedaći kriv jedino Demeter, koji je u Beču spiskao horendne svote novaca i teško oštetio kazališnu pieneznicu a u Zagreb, doveo je mjesto prave opere, neki »tingel-tangel«.

KRITIKA »NARODNIH NOVINA«

Već drugi dan donijele su »Narodne Novine« o propaloj izvedbi Donizettijeve »Lucrezie Borgie« opširnu kritiku:

»U Zagrebu 20. listopada. Jučer bijaše prvo predstavljanje njemačkog družtva za opere. Predstavljana je »Lukrezia Borgia«. Kazalište bijaše puno, osobito parter, jer je obćinstvo bilo vrlo ljubopitno, kako će predstava ispasti. U svemu da u kratko rečemo: predstava učinila je PODPUNI FIASKO. Tenor je izpod svake kritike u toliko, da bi velika grehota bila o njemu samo rieč probesjediti. Prva pjevačica ima doduše obsežan glas, ali je isti neugodan, bez svakog blagozvučja, vrieđajuć prodire uha i raztaplja se u nesnosnoj kriki i viki, osim toga vrlo je neuvježbana i mnogo je počinila izvanrednih GERDIH POKRIEŠAKAH, koje su neki »kikserima« nazvali; igra joj je takova, kao da nikad na predstavljališću bila nije, osoba neugodna. Bariton mogao bi se uzdržati, ima jako podobar glas, ali škole posve nikakve. Altistica posjeduje čedan a u nizini i rijedki glas. Sbori su z l o č e s t i; nepodpuni, neuvježbani i za slušateljstvo dosadni.

Ovaj kratki spomen o jučerašnjoj predstavi učinismo muziki za volju, jer je ona u obće blago svih narodah, a u dalje njeno razglabanje upuštati

se ne mislimo, jer je štovano občinstvo dovoljno za vrieme samoga predstavljanja očitovalo se, te stoga samo smjernu želju predlažemo ravnateljtvu, da nas više sličnim predstavama n e d u g o č a s i. To bi značilo strpljivost občinstva izkušavati, kad bi još jednom imali sreću, da slušamo glas g. Holda i t. d. Mi to ni najmanje ne upisujemo u krivnju ravnateljstva, jer smo potpuno osviedočeni, da ono nije štedilo truda, da nam što više moguće ugodnu zabavu pruži. Oskudica glasovah, osobito višjih, koja u Njemačkoj vlada, obće je poznata i ona je uzrok, da se opera njemačka za Zagreb nikada sastaviti neće takova, da bi mi, imavši tečajem prošlih trih godina izverstna talianska družtva i čuvši Kamerericu, Giania, Scanavina itd., njome mogli biti zadovoljni. Ono nešto dobrih glasovah trebaju Niemci kod kuće a niti nam kesa naša dozvoljuje, da bi ih mi naplatili, kao što je na primjer Scanavini dobio kod Njemacah 3—4000 for. plate, dočim je

Neugodnosti na pozornici: intrigan je zapeo a šaptalac zaspao . . .

on u Zagrebu pjevao za 120 for. na mjesec! Već po prirodnom položaju ne može se u toj struci sjever natjecati s jugom; u Italiji svatko pjeva, pa je naravski, da je njihovo južno pjevanje ugodnije, naravski je, da su oni sva kazališta svieta svojom muzikom poplavili.

Osim toga ravnateljstvo kod tolike razgranitosti družtvah, što ih je sastavilo, moralo je dakako mali obzir uzeti na ekonomiju, koja nije dozvolila, da se na samu operu troši toliko, koliko se n. pr. trošilo prošlih godinah, kad je samo po jedno vazda družtvo bivalo. Dalje Šaušpil, lustšpil, posse, operu pa k tome družtvo za narodna predstavljanja ujedanput? Zašto nebi još i francuski vodvil i španjolski balet uzeli, da bude potpuno skladište zabavah, Talijinom hramu prinadležećih? Dakle držimo, da bi

najshodnije bilo, kod jednoga ostati, i uz to jedino glavni obzir uzeti na narodna predstavljanja, kojima je izključivo ta kuća posvećena.«

RASPUST OPERE

Istoga dana, kad je u »Narodnim Novinama« objavljena gornja kritika, sastao se i kazališni odbor na svoju, kako ju je Mallin nazvao »žalobnu sjednicu« gdje nakon kratke diskusije bude jednoglasno zaključeno, da se tek osnovana opera raspusti. U kazališnom je protokolu zapisano: »Budući da se opera »Lucrezia Borgia« predstavljana u četvrtak 19. o. mj. po svemu nije dopala, to sudeći po uspiehu ovoga predstavljanja nema ufanja nikakva, da se opera s ovakvim osobljem može uzderžati, stoga bude jednoglasno zaključeno: o p e r n o i p i e v a č k o d r u ž t v o r a z p u s t i t i. Jedino zaderžati gospodjicu Misskowitz, ali s njome nanovo ugovor učiniti, ako bi htjela ostati kao igračica u hrvatskoj drami. Svi odpušteni imadu p r e d u j m o v e p o v r a t i t i.«

Istodobno upravljeno je režiseru Štefanu ovo pismo: »Lucrezia Borgia« predstavljana u četvrtak tako je loše ispala, da se više ne može dozvoliti ponavljanje ove opere. Bila bi to otvorena demonstracija protiv nezadovoljnoga građanstva. A ovo nezadovoljstvo dieli s općinstvom i sam podpisani kazališni odbor. Svi su članovi opernoga družtva loši i koristi od njih nikakove, a pogotovo ne one, koje se očekivalo. A odbor je nakon tolikih izdataka, priprema i pokusa imao napokon pravo, da od tih ljudi više dobije. Medjutim uspieh prve operne predstave doveo je odbor do osvedočenja, da su prisutne sile, iz kojih je sastavljeno ovo operno družtvo veoma slabe i da nisu u stanju izvesti dobru opernu predstavu pa niti s polovičnim uspjehom. Prem su po ugovoru bili dužni to učiniti. A tako govori i cijeloukupno gradjanstvo.

Zbog toga ne preostaje kazališnome odboru drugo, nego sadanje operno društvo raspustiti, da se tako zaštiti imovina ovdašnjeg umjetničkog zavoda. Na ovu je mjeru odbor ovlašten, jer članovi opere nisu svoje obaveze na temelju sklopljenoga ugovora ispunili, dapače ni jednoj točki ugovora nisu udovoljili. Osim toga jasno je dokazano, da ovo operno društvo niti u budućnosti ne bi moglo ispuniti svojih dužnosti niti prema općinstvu a niti prema kazališnome zavodu. Nalažemo Vam stoga, da u ime potpisanoga odbora članovim opere sadržaj ovog lista protumačite i javite im, da su počam od današnjega dana razriješeni njihove dužnosti i da odbor nema više nikakove obaveze spram njih, jedino zadržava sebi pravo, da od njih utjera predujmove koje su primili. Istodobno izvolite javiti gospodjici Mišković, jer je i ona član opernoga društva, da njezino namještenje u svojstvu pjevačice od danas prestaje, a odbor sebi pridržava

pravo, u koliko ona to želi, sklopiti s njome novi ugovor za člana hrvatske drame.«

Nekoliko dana kasnije dolazi na sjednicu odbora i Rudolf Štefan te izvješćuje, da je opernom osoblju proglasio odluku kazališnoga odbora, po kojoj je isto osoblje odpušteno iz kazališnoga engagementa, ali da otpušteni nisu time zadovoljni već se groze, da će svoje pravo otkaznoga roka tražiti putem redarstva. Štefan stoga predlaže, da im se mjesto momentalnoga odpusta podijeli otkaz od 6 tjedana, kako ih to prema sklopljenome ugovoru ide, a na taj način mogli bi im se odbiti svi predujmovi. Odbor saslušavši Štefanov referat zaključuje: »Smatrajući da odpušteno operno osoblje i onako ne bi kadro bilo primljene predujmove odmah povratiti to se predlog režisera Štefana usvaja.« Ujedno je naloženo g. Mallinu, kazališnom blagajniku, da ove predujmove u interesu kaz. pieneznice, što brže likvidira.

Iza kulisa zagrebačkog kazališta. Gospodin s medvjedjom glavom: »Draga Suzano, zašto gledate samo onoga viteza, zar nisam i ja lijep čovjek«.

Dakle naša prva opera bila je kratkoga vijeka: trajala je svega 24 sata. Bila je to jedna od najkraćih opernih sezona zabilježenih u analima evropskih kazališta. Da se nije održala, nije to bila krivnja Dimitrije Demetra, već naših mizernih prilika, koje su diktirale glumcima tako niske plaće, da nešto bolje sile nisu htjele prihvatiti angažman za zagrebačko kazalište.

Ipak se u Zagrebu našlo dvoje ljudi, naravno mladih, koje je izvedba »Lucrezie Borgie« podpuno zadovoljila. Bila je to lijepa subreta Wölfle i pristali časnik Stainle. Taj se za vrijeme premijere smrtno zaljubio u zavodljivu Bečanku i mjesec dana kasnije odveo ju je — dakako tada već kao kvitirani c. kr. oficir — pred oltar sv. Marka.

A kako je sve ove udarce podnio Dimitrija Demeter? Optužen od kazališnoga odbora, da je u Beču potrošio velike svote narodnoga novca slaveći orgije u društvu glumica, a da za kazalište nije učinio ništa stvarnoga — ćutio se teško uvređenim. Nikada nije ni slutio, da će se takovoga šta dogoditi upravo njemu, koji je sav svoj imetak, sve svoje umne sile i sve svoje slobodno vrijeme žrtvovao, da iz ničega stvori Hrvatsko kazalište. A ove gorke i sramotne udarce nanijeli su mu baš oni ljudi, od kojih je očekivao najveće razumijevanje i zahvalnost.

Demeter se, nakon svega što je doživio, prestao baviti javnim kazališnim radom i sasma se povukao u svoj stan u Dugoj ulici, a da po danu i nije nikuda izlazio. Tek kad je nastao suton, napustio je svoju kuću i brzim se koracima udaljio Dugom i Jurjevskom ulicom spram Ksaverske Doline. Došavši do kapele sv. Franje Ksaverskog, uspeo se lijevom stazom do visoke kamene ograde, iza koje se dizao dvorac njegova rođaka Nauma Mallina. U prizemlju dvora velika je blagovaonica s krasnom stukaturom na stropu; posred dvorane dugački je masivni stol a u kutu, bliže k vratima, bijeli se ogromna barokna peć. Po zidovima uz prozore povješane su uljene slike Mallinovih predaka, a na pisaćem stoliću dva su malena portreta u crnim okvirima: lijevi je Stanka Vraza a desni Vatroslava Lisinskoga. U toj dvorani, nekadanjem isusovčkom refektoriju, svake bi se večeri sastajali poznati uglednici: Mažuranić, Kukuljević, Vukotinović, Babukić, Štriga, Demeter i Mallin. Društvancu je vrijeme brzo prolazilo. Ta naši su se poilirski velikani znali vrlo duhovito zabavljati raspravljajući usto o najnovijim političkim događajima, o zagrebačkm dogodovštinama i o raznim kulturnim zbivanjima, pri čem su osobito oštro korili upravu Narodnoga kazališta. Naravno, da je Dimitrija imao sad glavnu riječ, a svaki je svoj govor završavao: »Klobučarića, Frigana i Stauduara valja odstraniti iz našega kazališta.« Cijelo mu je društvo povlađivalo. Ovi »rebeli ksaverski«, kako ih je okrstio Stauduar, svim su silama radili na tome, da Klobučarićevu većinu uklone iz kazališnoga odbora i tako pribave Demetru zadovoljštinu za sve uvrede zadate mu od te gospode. Ipak se to nije tako brzo dogodilo!

Fran Luka Božić:

POVIESTNI RAZVITAK PUČKE ŠKOLE KRALJEVSKOG I SLOBODNOG GRADA ZAGREBA

Godina 1242. dala je domoljubnom i uljudbenom poslanju Metropoli Hrvata, dvie značajne simbolike: Zagreb — kraljevski i slobodni.

Slobodan po svojoj hrvatskoj misli, herojskoj borbi i domoljubnom djelu, a kraljevski po svojoj otmjenoj zapadno-europskoj uljudbi. Slobodna hrvatska misao, borba i djela grada Zagreba, nose u sebi obilježja narodonosne i poviestne samosviesti i samobiti, a prosvjetna djelatnost i zapadnoeuropska uljudba, sposobnost i životnu snagu pravog čovječtva.

I kad je po dolazku Hrvata, hrvatsko ognjište bilo obasjano prvom luči kršćanske prosvjete pred poviestnom krstionicom hrvatskoga kneza Višeslava, a sviest slobode obilježila mačem hrvatsko kraljevstvo, zaključuje: »da svaki, koji se želi do savršenog kršćanstva dovinuti dade u nauku svoje baštinike i sluge, da se uče u knjizi«. Hrvati puni stvaralačke volje i snage u najranijoj dobi, prihvatiše prosvjetu i podjoše knjizi znanja i umjeća.

Grad Zagreb po svom predestiniranom poslanju, na razkrstnici Zapada i Iztoka, daje u svom značajnom razvoju, neizbrisivi pečat težnji za kršćanskom i hrvatskom prosvjetom. Ta težnja očitovana je u širenju svake prosvjete, podizanju škola i brizi za kulturno obrazovanje svojih građana, u utakmici zapadno-europske uljudbe.

Svećenici, kao prvi učitelji naroda, okupiše oko sebe mladež, šireći rieč Božju i prosvjetu. Prvi početci prosvjete šire se u tako zvanim »biskupskim školama«. Biskupske škole bili su prvi razsadnici prosvjete. Osnutkom Zagrebačke biskupije osnovana je u Zagrebu nešto kasnije, poslije drugog lateranskog sabora g. 1179. »biskupska ili sjemeništna škola«. U toj školi podavana je nauka u čitanju, pisanju i računanju, kao pripravа za nastavak viših nauka.

Tu školu polazili su osim mladića, koji su se pripravljali za svećenički stalež i sinovi velmoža i plemića, a i građanskih sinova, koji su bili željni nauke. Za obuku plaćala se školarina. Od imućnih građanskih sinova, mogao je školastik (učitelj) zahtievati: O Božiću jednog kopuna i četiri hljeba, o Vazmu četiri hljeba i jedan sir ili dvadeset jaja, o svetkovini Sv. Stjepana, jedno pile i četiri hljeba. Plemićki sinovi plaćali su u novcu ili su donieli kakav dar.

Širi slojevi građanstva nisu bili zadovoljni takovim školama, jer je njihovoj djeci bio onemogućen polaz škole, u kojoj bi sticali prve temelje obće naobrazbe. Tek poslie osnivanjem raznih svećeničkih redova, bilo je to nešto u većem obsegu omogućeno, jer su redovnici otvarali svoje »samostanske škole« baš za djecu, koja su primala prvu početnu nauku, u čitanju, pisanju i računanju. Takove škole otvaraju: Cisterciti, Premonstrati, a naročito Franjevci (putujući učitelji) i Dominikanci. Takova samostanska škola za mladež bila je osnovana po oo. Dominikancima u Vlaškoj ulici, uz samostan Sv. Nikole g. 1228.

Ovakove škole nisu zadovoljile Zagrebčane. U težnji za što širom prosvjetom nastojali su, da si osnuju svoju posebnu gradsku školu. Prve takove škole nazivali su župske ili gradske škole, u koje su imala pristup sva djeca. Posve je jasno, da su izpočetka i u takovim župskim ili gradskim školama, podučavali sami svećenici, no poslije su taj posao prepustili svjetovnjacima (crkvenjacima, orguljašima, pa i obrtnicima). Takova se prva župska ili gradska Kaptolska škola u Zagrebu, spominje koncem XII. stoljeća, dakle prije kojih 800 godina. Učitelji su u gradskoj školi bili pod strogim nadzorom. To vidimo kasnije iz zbornika Ivana arciđakona od g. 1334., gdje nalazimo odredbu o službi arciđakona zagrebačkog: »Izpitivati kod župnika i župljana o učiteljevom životu, pregledati knjige, pa ako bi našao kakove zle knjige, spalit ih, a imao je dužnost opomenuti učitelja, da uzgaja mladež u nabožnom i katoličkom duhu«.

U Zagrebu su postojale dvie oblasti (jurisdikcije) Kaptolska i Biskupska. Ovamo su spadale ulice: Kaptol, Laška ulica i Liepa ili Nova Ves. Druga je bila Gradska jurisdikcija (Gradec).

Dok je Gradec (Grecha) živio sa Kaptolom u slozi, polazila su gradska djeca Kaptolsku gradsku školu. No kako je više puta dolazilo do prepiraka i trvenja izmedju te dvie jurisdikcije, uzkrati Kaptol djeci Gradeca polaziti Kaptolsku školu. Gradska obćina uvriedjena tim postupkom, otvori godine 1362. svoju »Gradsku školu« sa posebnim učiteljem, koji je obnašao i službu gradskog bilježnika, kako je to u gradskim zapisima ubilježeno.

To su prve viesti o Gradskoj pučkoj školi. Prema tome od tog doba postojale su dvie pučke škole. Kaptolska i Gradska (Gradec). Koliko je bilo gradskih učitelja, ne znamo, ali poznato nam je u razdoblju od god. 1422. do 1435. za ove učitelje: »scholasticus Matheus i vicescholasticus Urban«. Godine 1558. spominje se kao gradski učitelj »rektor scholae Jakov, a godine 1571., gradski učitelj literat Petar Grabeczy, »rektor scholae Civitatis«.

U vrijeme neprijateljskih provala sagradiše zagrebački kanonici u gornjem gradu »Popov turen«. Za vlade Ferdinanda III. prešao je »Popov turen« u gradsku upravu. Kraljevski ga protonotar Ivan pl. Zakmardi, popravi g. 1651. i dogradi dvokatnicu, odredivši sve to za gradsku školu. Jedan dio uškolovane djece na gradskoj Kaptolskoj školi i djeca Gradeca (gornjeg grada), polazila su školu u »Popovom turnu«, gdje je bio kasnije smješten »preparandijalan tečaj ili učiteljište«.

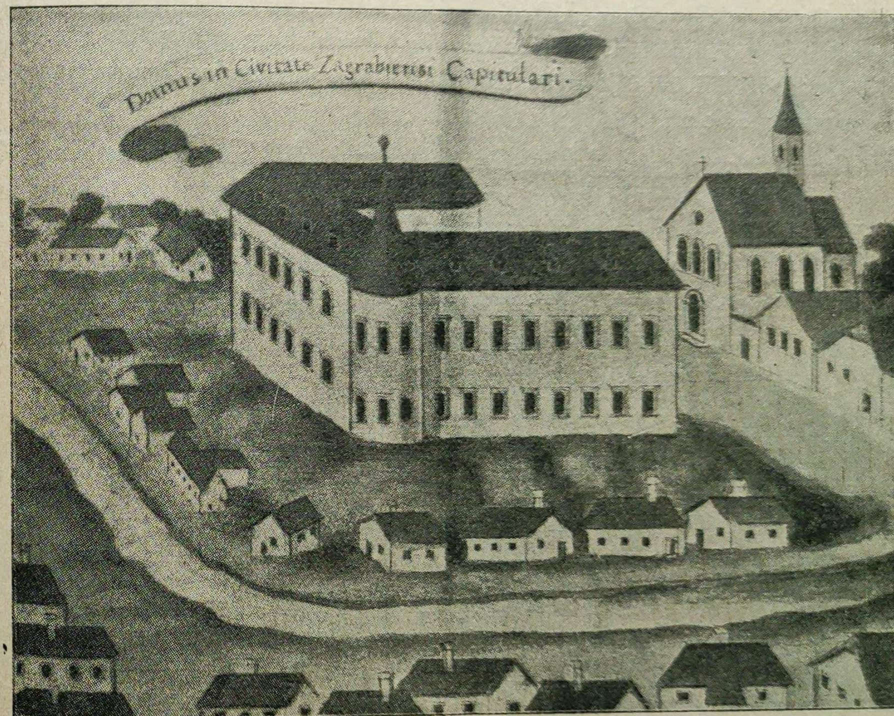
Oko g. 1787. polazilo je Kaptolsku gradsku školu: 34 plemića, 93 gradjanska i 24 seljačka sina. Zagreb je te godine imao 1483 stanovnika. U školama se je još uviek podučavalo tudjim jezikom. Kako su pod konac 18. stoljeća tudjinski vladari, a i razni režimi išli za odnarodjivanjem, naročito gradjanskih slojeva, služeći se navlastito školom, nije čudo, da se je u praskozorje hrvatskog preporoda i narodnog pokreta, srž hrvatske duše opirala tom pritisku. Hrvatski preporoditelji, rodoljubni grad Zagreb, koji po svom poslanju nosi u sebi neizbrisivi pečat hrvatskog duha, opre se svom snagom toj tudjinskoj namisli.

U uzhitu hrvatske misli hrvatskih preporoditelja: »Dajte da sada vu vremenu mira vitezi vu duhu budemo, da tak jezik kojega največši muževi vu naroda našeg z lubavlju govorili, kojeg z imetkom i z predragom kervčicom junački branili jesu, još najpotlam v temni grob ne zakopaše«, — pojavljuje se prvi kulturni spomenik u analima hrvatske prosvjete. Osnutak javne trorazredne Kaptolske pučke škole. Ovo je jedna od najstarijih škola u Hrvatskoj i u Zagrebu prva, koja je g. 1830., osnovana s hrvatskim jezikom. Prva, koja je svojoj zagrebačkoj dječici progovorila u školi, slatkim materinskim hrvatskim jezikom.

Ta prva javna pučka škola grada Zagreba, bila je smještena na Dolcu u kući broj 2., na mjestu, gdje je bio samostan Cistercita, na prostoru Kaptolske varoši, koji se stere izmedju crkve sv. Marije i južnih zidina kaptolskih. Cisterciti su se doselili na Kaptol iz samostana Sv. Jakova kod Save g. 1315. (Danas je ondje selo Opatovina kod Save, u Vrapčanskoj obćini).

Kuća, u kojoj je bila smještena ta prva javna pučka škola, promienila je mnoge vlastnike. Osobito je spomena vriedan protonotar Juraj Plemić, pa je ta kuća bila poznata pod imenom »Plemićeva kuća«.

Kako je godine 1908. izbila namisao, da se Kaptol i Dolac preuredi, nastala je živa razprava medju graditeljima, povjestničarima i članovima za sačuvanje poviestnih spomenika i starina, da se taj kulturni spomenik, to jest Plemićeva kuća, sačuva budućnosti. Medjutim ta je kuća, odnosno zgrada prve javne gradske Kaptolske pučke škole grada Zagreba, porušena uoči svoje 100-godišnjice, 28. rujna 1925. Tom zgodom naš uvaženi čuvar poviestnih spomenika i povjestničar E. pl. Laszowski, u svojoj knjizi »Stari i Novi Zagreb«, medju inim piše: »Da je ova kuća zavriedila da se sačuva, govore ove činjenice: 1. Kuća i vanjski zidovi su starina iz konca XV. vieka i častni spomenik na težka vremena hrvatskog naroda. 2. To je kuća hrvatskog protonotara Juraja Plemića, kojega je ime zlatnim slovima ubilježeno u političkoj i kulturnoj poviesti hrvatskog naroda. On je učinio mnoge zaklade za naobrazbu hrvatskih mladića.

Plemićeva kuća na Dolcu u kojoj je god. 1830. osnovana prva pučka škola grada Zagreba.

Riečju, Plemić je, hrvatski diplomata, patriota i dobrotvor. 3. U toj kući otvorena je g. 1830. prva pučka škola u Zagrebu s hrvatskim nastavnim jezikom. Doista dičan kulturni spomenik. 4. U ovu su školu polazili mnogi zaslužni hrvatski muževi«.

Danas te zgrade s onom hisorijskom kulom više nema, porušena je.

Prvi učitelj Kaptolske pučke škole i njezin otac, bio je osnivač Marko Grošl, koji je 40 godina neumorno djelovao na toj školi, pa mu je u povjestnici hrvatskog školstva sačuvana vječna spomen. Dana 23. svibnja 1883. pokriven je grobnim humkom na Mirogoju.

Kaptolska trorazredna pučka škola za javnost, bila je kao takova potvrdjena od vrhovnih oblasti g. 1839. Od g. 1839. do 1848., uzdržavana je od imovne obćine Novoveške s godišnjim prinosom od 51 forint, Kaptolske sa 160 for., Vlaškouličke sa 150 for., prvostolnoga Kaptola i zagrebačkog nadbiskupa sa 160 forinti, sve u srebru. Godine 1851. združe se sve zagrebačke obćine po naredbi hrvatskog bana Jelačića u jednu i time je bio osiguran obstanak Kaptolske gradske pučke škole.

Školska je obuka držana u dvie sobe. Dječake je podučava učitelj Marko Grošl, a djevojčice učiteljica Amalija Langer. Uz vjeronauk, podučavalo se u čitanju, pisanju, računanju i hrvatskom pravopisu, te pjevanju. Godine 1859. već je preustrojena u četverorazrednu i nosi naslov: »Glavna učiona«.

Nakon umirovljenja Marka Grošla, dolazi na školu poznati učitelj Ljudevit Modec, te rodoljub, organizator i reformator hrvatskog školstva Ivan Filipović.

Početkom školske godine 1863. uškolovano je u Kaptolsku školu i mjesto Laščina, koje je tada spadalo pod Sesvetsku obćinu.

Kako je spomenuto, g. 1863. počeo je na Kaptolskoj školi djelovati učitelj i prvak svega hrvatskog učiteljstva Ivan Filipović. Njegov 10-godišnji rad na Kaptolskoj školi, ubilježen je s ponosom u anale škole. Po njemu postaje Kaptolska škola središte i žarište svih naprednih misli u korist školstva i učiteljstva, a napose grada Zagreba.

U razdoblju tog marnog i marljivog rada, postaje školskim nadzornikom učenjak i kanonik zagrebački dr. Franjo Rački, koji za cielog svog života nije propustio nijednu zgodu, a da se živo ne založi za kulturni procvat grada Zagreba i njegove škole. Naročito je s ponosom izticao napredan rad Kaptolske škole, koja je prva svojoj djeci progovorila materinsku riječ.

Do godine 1864. bila je jedina Kaptolska gradska pučka škola, javna škola.

Godine 1865. nastojanjem dra. F. Račkoga i I. Filipovića, otvori grad Zagreb u Doljnjem gradu drugu javnu učionu. Gradska je obćina kupila od nasljednika Josipa Sorga kuću na uglu Samostanske i Gundulićeve ulice (danas škola č. ss. milosrdnica). U tu zgradu smjesti svoju školu.

Godine 1875. postaje ravnateljem škole Antun Irgolić, a samostalnim nadzornikom Eduard Suhina, nadarbenik. Njegovim nastojanjem i odlukom gradskog načelnika Ivana Vončine, ostvarena je davna ideja, da se iz trošne dosadanje zgrade na Dolcu, škola izseli i sagradi modernija školska zgrada. Zaključkom gradske obćine, kupljena je od Kaptolskog zbora nadarbenika, nadarbenička kuća blizu Kaptolskih vrata, kroz koja

se je prolazilo u Novu Ves. Ta kuća kupljena je za 6.000 forinti srebra. Na tom prostoru položen je g. 1876. temelj novoj jednokatnoj zgradi Kaptolske škole, koja danas, nadogradjena s drugim spratom, stoji na Kaptolu broj 16.

Nakon dvogodišnje gradnje i uredjaja, otvorila je gradska obćina godine 1878. vrata pomladjenog prosvjetnog hrama. To je bila prva školska zgrada pučkih škola grada Zagreba. Za ono doba, moderno prema pedagožkim propisima i zahtjevima zdravstva liepo uredjena, uz veliki krasan perivoj. Učenici su primili sladku materinsku rieč i krenuše novom značajnijom stazom prosvjetnog rada, u svojoj novoj školskoj zgradi.

Koncem prve školske godine 1878.—1879., održan je prvi svečani zaključni izpit u toj novoj školskoj zgradi. Izpitu je prisustvovao hrvatski ban Ivan Mažuranić, odjelni predstojnik dr. P. Muhić, školski savjetnik Janko Jurković, gradski školski nadzornik Eduard Suhin, kardinal Josip Mihalović, kanonik Blaž Švinderman, načelnik kraljevskog i slobodnog grada Zagreba Ivan Vončina, kanonici: Josip Marić, dr. Franjo Rački, dr. Vučetić, gradski zastupnici: F. Šaj, N. Badovinac, J. Gorenec, H. Javand i Djuro Šviglin. Zatim je tu bilo učiteljstvo grada Zagreba i prijatelji prosvjete. Nakon izpita nagradjeni su marljivi učenici novcem iz zaklade, utemeljene od nekadašnje samosvojne obćine »VII. čete Kaptolskih gardista«. Po prisuću najviših dostojanstvenika grada Zagreba, kod tog izpita, razabire se, kakovim je oduševljenjem grad Zagreb pozdravio tu prvu svoju školu u novoj školskoj zgradi.

Godine 1883. osnovala je gradska obćina uz Kaptolsku školu i prvo svoje zabavište za javnost. Prva učiteljica je bila Josipa Žitković.

Dana 16. lipnja 1889. posvećena je školska zastava Kaptolske škole. To je prva zastava i najstarija zastava pučkih škola grada Zagreba, koju već 53 godine s ponosom nose učenici Kaptolske škole u svečanim zgodama.

Godine 1930., prigodom 100-godišnjice osnutka prve javne pučke gradske Kaptolske škole s hrvatskim materniskim jezikom, svečano je proslavljena spomen na tu povjestnu školu grada Zagreba. Na tu školu, koja u razkošu materinskog hrvatskog jezika, danas razgranjena s ostalim pučkim školama, vodi mlade Zagrebčane hrvatskoj prosvjeti i uljudbi. Na spomen te proslave ovjenčao je grad Zagreb školsku zastavu jubilarnom vrbcom. Povjestni listovi prve i najstarije pučke škole grada Zagreba, nose prve tragove kršćanske i hrvatske prosvjete, a ujedno i uztrajnu borbu rodoljubnih Hrvata Zagrebčana protiv tudjinaca.

Tisuće i tisuće snažnih intelektualaca, gradjana svih zvanja i staleža, koji su crpili prve temelje znanja na toj školi, sačuvali su po svojoj pra-

unučadi, unučadi, sinovima i kćerkama svoj slobodni i kraljevski grad Zagreb. Ljubav hrvatskoj prosvjeti dala je zamaha gradskoj občini, da neprestano otvara nove prosvjetne hramove. Tako se godine 1875. osniva: Obća pučka škola kod Sv. Duha u Zagrebu. Tu su polaznici bili djeca iz doljnje Ilice i okolišnih ulica prema zapadu. Ta se škola selila u posebničke zgrade, ali se većinom zadržavala u Ilici, tako je dobila i službeni naziv: »Ilička pučka učiona«. Radi naglog porasta školskih polaznika, sagradi gradska občina svoju drugu školsku zgradu god. 1890. pod nazivom: »Obća pučka učiona u Krajiškoj ulici«. Iste godine sagradjena je i treća školska zgrada, u koju je smještena ona škola s ugla Samostanske ulice, i osnovana sada: Doljnjo-gradska glavna učiona u Samostanskoj ulici broj 16. God. 1892. otvorena je u Gornjem gradu u Opatičkoj ulici uz »Popov turen«, Gornjo-gradska pučka učiona.

Kako se je grad počeo širiti, to su i prostorije u Krajiškoj ulici za polaznike bile premalene i gradska občina sagradi uz uzorni vrt četvrtu školsku zgradu s nazivom: »Obća pučka škola pri Sv. Duhu«. Nakon podignutih škola na zapadu, krenula je briga gradske občine na jug, prema Savi. Tu je podignuta god. 1897. peta školska zgrada: »Obća pučka škola u Horvatima«. Dvie godine kasnije, 1899., svečano je otvorena škola u Trnju. Trnjanski školarci polazili su dotada Kaptolsku školu. Kad je god. 1899. otvorena škola, bio je samo jedan kombinovan razred, a danas ta prosvjetna košnica prima oko 900 svojih marnih pčelica.

Izgradnjom i naseobinom iztočnog i sjevero-iztočnog diela, gradska občina otvara god. 1900. Obću pučku školu u Draškovićevoj ulici, dok se 1903. otvara: »Obća pučka škola na Lašćini«, a 1908. na Pantovčaku. God. 1913. otvara se škola: »Obća pučka škola na Peščenici« i to je prva gradska škola, koja je dobila i svoju kupaonicu.

Svjetski rat god. 1914. zaustavio je prosvjetnu djelatnost grada Zagreba. Poslije rata od god. 1918. do danas, sagradjene su nove školske zgrade u Ivkančevoj, Novoj, Selskoj, na Jordanovcu, Savskoj, Jakićevoj i Rabskoj ulici i Knežiji.

Slobodni i kraljevski grad Zagreb okuplja danas u svojih 20 školskih zgrada oko 16.000 polaznika i time je pružio najviše, što je mogao u prilikama, koje su često puta iziskivale u tom pravcu jaku borbu s bivšim neprijateljima hrvatske prosvjete.

U dalekom nizu 700-godišnjice našeg kraljevskog i slobodnog grada Zagreba u duhu narodnog prosvjetljivanja, bio mu je najvjerniji pratilac zagrebački učitelj. Hrvatski učitelji, učiteljice i vjeroučitelji usadili su tisućama malih Zagrebčana ljubav, koju su stoljećima izkazivali svom ponosnom Zagreb-gradu, povrh starog Griča.

Ostvarenjem Nezavisne Države Hrvatske, u kojoj danas slavi grad Zagreb ponosom svoju 700-godišnjicu, došao je u mogućnost, da ponosno gleda u svoju prošlost, te snažnim i pouzdanim poletom u svoju budućnost.

Naša Nezavisna Država Hrvatska je po shvaćanju svih pravih Hrvata, djelatni činbenik, i tako će ponosni naš grad Zagreb mozak i srce Hrvata, moći kroz državu, izraziti svoju stvaralačku volju i moć uljudbenog nastojanja svake prosvjetne djelatnosti. U toj djelatnosti biti će kao i dosada za sva hrvatska pokoljenja, jedino središte, slobodni, kraljevski i hrvatski grad Zagreb.

PONOVNO IZLAŽENJE REVIJE »ZAGREB«

Odlukom D. I. P. U. br. 14.434. II. 1942. dopušta se ponovno izlaženje tiskopisa »Zagreb«.

Izdavač: »Družtvo Zagrebčana«. — Odgovorni urednik: Stjepan Stiegler, grad. senator, Breščenskoga ulica 10 (brzoglas 22-411). — Uredništvo i uprava: Berislavićeva ul. 20/I. kat. Brzoglas 24-383. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ulica br. 6. — Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Selska cesta br. 47.